Pero Zlatar

Meta Poglavnik

Živ ili mrtav

Prvi hrvatski roman o Anti Paveliću

Svezak I: Kapela za Poglavnika

Svezak II: Misija Buenos Aires

Svezak III: Grobnica u Madridu

Jutarnji list
Europapress holding
Zagreb 2010

IZDAVAČ
Europapress holding
Koranska 2, Zagreb

ZA IZDAVAČA
Ninoslav Pavić
& 2010. Europapress holding
UREDNIK
Željko Ivanjek

DIZAJN NASLOVNICa
Zoran Birman

TISAK
Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, veljača 2010.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 729567

ISBN 978-953-300-148-7 (Sv. I)
ISBN 978-953-300-150-0 (Sv. II)
ISBN 978-953-300-151-7 (Sv. III)
ISBN 978-953-300-149-4 (cjelina)

SADRŽAJ

Svezak I: Kapela za pukovnika 6

Hrvatski *Vjetrovi rata* 7

Prvo čitanje: Kapela za pukovnika 8

Poglavlje I.1. 9

Poglavlje I.2. 15

Poglavlje I.3. 17

Poglavlje I.4. 20

Poglavlje I.5. 23

Poglavlje I.6. 24

Poglavlje I.7. 25

Poglavlje I.8. 27

Poglavlje I.9. 31

Poglavlje I.10. 42

Poglavlje I.11. 45

Poglavlje I.12. 57

Poglavlje I.13. 63

Poglavlje I.14. 65

Poglavlje I.15. 66

Poglavlje I.16. 67

Poglavlje I.17. 70

Poglavlje I.18. 72

Poglavlje I.19. 75

Poglavlje I.20. 80

Poglavlje I.21. 91

Poglavlje I.22. 100

Poglavlje I.23. 122

Poglavlje I.24. 140

Poglavlje I.25. 149

Poglavlje I.26. 156

Poglavlje I.27. 161

Poglavlje I.28. 214

Poglavlje I.29. 221
Poglavlje I.30. 226
Svezak II: Misija Buenos Aires 245
Drugo čitanje: Misija Buenos Aires 246
Poglavlje II.1. 247
Poglavlje II.2. 315
Poglavlje II.3. 335
Poglavlje II.4. 338
Poglavlje II.5. 366
Poglavlje II.6. 403
Poglavlje II.7. 413
Poglavlje II.8. 452
Poglavlje II.9. 456
Svezak III: Grobnica u Madridu 479
Drugo čitanje: Misija Buenos Aires (svršetak) 480
Poglavlje II.10. 481
Poglavlje II.11. 491
Poglavlje II.12. 493
Poglavlje II.13. 503
Poglavlje II.14. 518
Poglavlje II.15. 527
Poglavlje II.16. 541
Poglavlje II.17. 560
Treće čitanje: U Madridu grobnica od zlata 570
Poglavlje III.1. 571
Poglavlje III.2. 581
Poglavlje III.3. 582
Poglavlje III.4. 586
Poglavlje III.5. 591
Poglavlje III.6. 594
Poglavlje III.7. 598
Poglavlje III.8. 603

Poglavlje III.9. 610
Poglavlje III.10. 620
Poglavlje III.11. 626
Poglavlje III.12. 637
Poglavlje III.13. 641
Poglavlje III.14. 648
Poglavlje III.15. 656
Poglavlje III.16. 660
Poglavlje III.17. 674
Poglavlje III.18. 682
Poglavlje III.19. 686
Četvrto čitanje Godine nataložene prašinom, memlom i paučinom 687
Poglavlje III.20. 688
Prilozi 692
Kako i zašto sam pisao roman o atentatu na Pavelića 693
Pogovor: *Zlatarov povratak romanu* 699
Bilješka o autoru 702

PERO ZLATAR
Meta poglavnik
Živ ili mrtav
Svezak 1.
KAPELA ZA PUKOVNIKA
Prvi hrvatski roman o Anti Paveliću
Jutarnji list

Svezak I:
Kapela za pukovnika

U prvom svesku autorskog magnum opusa pisac Pero Zlatar izvodi na romanesknu pozornicu uz Đuru Milića Šilju, pukovnika UDB-e i glavnog junaka svoje romaneskne freske, i cijeli niz kako fikcionalnih, tako i stvarnih karaktera. Poslijeratna Hrvatska izrasta zahvaljujući živim književnim likovima umjetnika Lovre Matačića, Vikija Glovackog, Tina Ujevića i drugih, kao i političara Ivana Steve Krajačića.

Hrvatski *Vjetrovi rata*

Ante Pavelić jedan je od najgorih zločinaca u povijesti hrvatskog naroda. Nezavisna Država Hrvatska jedan je od najsramotnijih i najtragičnijih političkih projekata u hrvatskoj političkoj povijesti. Te su dvije činjenice posve neupitne.

Međutim, one ne znače da ne trebamo znati baš ništa o stvarnom životu za vrijeme postojanja NDH, kao ni o njezinim glavnim političkim, kulturnim i drugim javnim protagonistima. Dosadašnja, što znanstvena, što publicistička, što beletristička literatura o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i o njezinu utemeljitelju uglavnom je polazila s čvrsto definiranih stajališta, češće osuđujući, a rjeđe apologetskih, iako je, nažalost, velik dio hrvatskih emigrantskih autora i mnogo godina poslije Drugog svjetskog rata zadržavao pozitivan odnos prema NDH. Takva su, polarizirana polazišta sasvim normalna s obzirom na katastrofu koju je endehazijski režim započeo već 10. travnja 1941. i u koju je odveo mnogo Hrvata nakon 8. svibnja 1945. godine (pri čemu ne želimo reći da za tragični hrvatski epilog Drugog svjetskog rata nije kriv i Titov režim; naravno da jest).

Magnum opus velikog hrvatskog novinara Pere Zlatara „Meta poglavnik: živ ili mrtav“ što ga *Jutarnji* objavljuje, svojom romaneskno-dokumentarističkom interpretacijom dijela najvažnijih događaja četrdesetih i pedesetih godina prošlog stoljeća briljantno i dramatično opisuje prilike u kojima je Ante Pavelić mogao postati šef marionetske hrvatske države te prikazuje sudbine desetaka važnih i zanimljivih ljudi koji su se zatekli (a mnogi od njih i nestali) u hrvatskim *Vjetrovima rata*. Zlatarova je knjiga uistinu jedinstveni prinos našem doživljaju tog, nažalost i danas živog i aktualnog razdoblja hrvatske prošlosti.

Roman „Meta poglavnik: živ ili mrtav“ dolazi pred čitatelje kao vrhunac Zlatarova književnog i novinarskog opusa. Iza njega je 17 knjiga, što fikcionalnog, što žurnalističkog karaktera, koje su objavljene u više od 40 izdanja. Zlatar je bio glavni urednik *Plavog Vjesnika*, *Studija*, *Intervjua*, dnevnika *Zapad* i tjednika *Arena*. On je ime koje je novinarstvu dalo vjerodostojnost i dostojanstvo, no ovom knjigom njegov književni opus zadobiva vlastitu zaokruženost. Bolje reći, u svom novom romanu Zlatar je objedinio iskustvo novinarske legende i pisca zanimljivih „Šarmera bez pokrića“. Fikcija i fakcija pružile su si ruke u jedinstvenom književnom djelu kakvo, praktički, nema prethodnika u hrvatskoj književnosti. Sada je na čitateljima da uvaže njegovu jedinstvenost.

Davor Butković

Prvo čitanje:

Kapela za pukovnika

Poglavlje I.1.

Stara Gradiška, subota, 25. listopada 1947.

Logor je prespavao i ovo tmurno poslijepodne. Šutljive barake, koje su izgledale jadno i ruševno, kao da su se nedugo suočile s potresom, nijemo su buljile u važnoga došljaka.

Kapije su mu se smjerno otvorile.

Čuvari i milicionari zbunjeno su se uskomešali jer ga nisu očekivali. Pukovnika Đuru Milića Šilju ubezeknuto su dočekali kao da je među njih skočilo zeleno biće s Marsa. Većina ih je bila neobrijana i vjetropirski raskopčanih šinjela. Skupina osuđenika, koja je pognute glave vraćajući se s posla u neurednoj povorci prošla mimo njega, zaudarala je kao da je iskopala rudnik psećega izmeta. Bezvoljni ljudi šutke su gacali po klokotavu blatu. Pijano su teturali, ošamućeni od zubata sunca koje je zarilo zrake u njih, od oštroga jesenskog vihora, od gladi i muke. Kosti su prijetile da će probiti smežuranu kožu sablasno mršavih tijela.

Pukovnik Milić je hinio kao da ne primjećuje užasne nakaradnosti u izgledu svojih raspuštenih podčinjenika.

Doveli su ga do upravne zgrade. Batrljci sa zidova pustošne i trošne kuće, sazidane s kraja prošloga stoljeća, podsjetili su ga na klonule ruke nekoga mrtvog tijela. Uzjapureno su ga uveli i servilno propustili da prvi zakorakne u najveću i ujedno najljepšu sobu. Upraviteljevu. Samotni je vjetar, učinilo se pukovniku, stenjući pirio i lupeški se uvlačio ispod vrata u nedovoljno zagrijanu prostoriju, koju je mutni žućkasti snop tanke, turobne svjetlosti iz slabašne žarulje činio deprimirajućom.

Iz susjedne prostorije, odvojene tankim zidom, poput bata koji lupa po praznoj bačvi, odzvanja dalmatinski, vlaški bas, koji ustima punim hrane, urla u slušalicu. Toliko je glasan da se pukovnik čudi što će mu telefon, kojim se taj govorljivac javlja o državnome trošku nekome rođaku u Siveriću, Trilju ili Muću, kad ga, i bez njega može čuti onaj tamošnji strikan i na pet stotina kilometara daleko:

„A što je nova kod vas, doli?“

„…….“

„Ništa, kume, ništa, jebi ga!“

„…….“

„E!“

„…….“

„E, e…“

„…….“

„E, bogati!“

„…….“

„E, e... Kamen te u srce pogodija!“

„…….“

„E!“

Onda je vlaški bas naglo zamukao. Netko ga je uzbunjenim pokretima upozorio kako mu je u blizini nedragi i nezvani visoki gost. Svi su zašutjeli i nisu disali. Gotovo da se čulo kako se spušta pomrčina.

Dežurni milicijski poručnik koji ga je dopratio ukrutio se i čekao pukovnikove zapovijedi. Sada je u toga tigra pogled mekši i topliji. A kad ga je ugledao na ulazu u logor, u usporedbi s njime kameni kaplar iz Legije stranaca bio bi nalik nježnome i osjećajnom biću, kao Exuperyjev plemeniti mali princ. Momak se brzo snašao i na gnjevljivo lice hitro navukao krinku s najslađim osmijehom.

Pukovnik je sjeo, dugo šutio i nervozno lupao kažiprstom po stolu. Poruka koju je mladi oficir savršeno shvatio govorila je kako je pukovnik vrlo ljut i kako mu nije do ispraznih naklapanja.

Potom je pukovnik ustao i razdražljiva koraka hodao s kraja na kraj duge sobe. Prijekorno se zagledao u teške i do poda duge baršunaste zelene zastore očerupanih resa, skupljenih u klupko, a s kojih nije istresena prašina još od dana kad su ih ovjesili.

Mladi impresionirani poručnik napokon se usudio smjerno prošaptati:

„Što mogu učiniti za vas, druže pukovniče?“ – nestrpljivo je kopkao nogom, a pukovnik ga je usporedio sa ždrijepcem koji ne može dočekati trenutak dok ga ne puste s uzde da slobodno potrči.

Pukovnik zlovoljno otpovrne i ne osvrnuvši se na zbunjena mladca:

„Donesi mi“ – otegnuto će, neumoljivo stegnuvši usnice i zakoraknuvši iza poručnikovih leđa, iz kojeg se širio miris straha – „čašu crnoga vina. I dovedi upravitelja!“

„Razumijem, druže pukovniče!“ – malodušno odskandira poručnik, ipak sretan što je, makar na nekoliko minuta, izvukao glavu iz vučjih ralja. Postalo mu je tjeskobno u mrkoglednome društvu prekaljenoga policajca, pukovnika Milića.

Tek poslije dobrih pola sata naišao je traženi upravitelj logora, kukuruznih, potkresanih brčića i blistavo ulaštenih crnih čizama. Na vidnoj udaljenosti plaho ga je slijedio mladi poručnik.

Upravitelj se važno smiješio, u želji da pred dežurnim poručnikom ostavi dojam čovjeka upućena i u najskrivenije dvorske tajne. Zato nakon pozdrava i predstavljanja smjelo upita pospanoga pukovnika:

„Što je novo u Zagrebu? Kako je drug Stevo?“ – blijedo se nacerio i oblizivao usnice tanahnim jezikom, koji je brzo izvlačio i uvlačio poput guštera.

No upravitelj nije polučio željeni učinak. Pukovnik je podcjenjivački prešutio njegova pitanja, nije mu odgovorio ni bijele ni crne i autokratskim pokretom glave naložio mu da sjedne. Onda je mladoga poručnika zajedljivo podsjetio kako mu je zaboravio donijeti čašu crnoga vina. Pritom htjede zaustiti omiljelu poštapalicu, kojom je prepadao ljude koji su ga se strašili: „Smijenjen si!“ Ipak se obuzdao. Smilio mu se dečko, koji se stresao i izobličio, nesretan zbog strahovitoga previda. Hipnotiziran što ga vidi pred sobom, uživo, ostavio je slavnoga pukovnika bez tražena crnjaka:

„Odmah ću, druže pukovniče!“ – prodahće poručnik, jedva dočekavši da još jednom pobjegne iz tamne sobe koju je zarobila duboka i prijeteća tišina.

Brzo se vratio s bocom iločkoga silvanca i zamolio pukovnika neka mu dopusti da se udalji. Jedva primjetno zakimavši, pukovnik ga otpusti.

Prošlo je pola pet poslijepodne i već je zamrklo. Upravitelj je uznemireno zijao u pukovnika koji je primakao sjedalicu kaminu i sjedeći okrenuo žeravku žaračem. Mokra cjepanica, koja je tiho sagorijevala, sada je jače zacvrčala.

Upravitelj se najzad odvažio i prekinuo šutnju:

„Drago mi je što sam vas upoznao, druže pukovniče!“ – reče, a iz glasa mu je prokuljala mješavina uzbuđenja i bogobojaznosti. Naglasak ga je odavao da je iz Zagorja. Titov lancman:

„Drago ti je, kažeš...“ – žugnuo je izmotavajući se pukovnik.

Upravitelj je bio zadovoljan što je zavrijedio da mu se pukovnik Milić makar slabašno osmjehne:

„Novi sam u ovome poslu!“ – reče uzrujano. „Nisam ni sastavio četiri sedmice, još se nisam čestito skrasio ovdje u Staroj Gradiški...“

„Utoliko gore, baćo!“ – iskašljavao se pukovnik, koji se neoprezno nagutao dima, ali, svejedno, nije odustajao od igre s vatrom: „Nadobudni omladinci kao što si ti misle da sve znaju!“

Upravitelj se uzvrpoljio i nespretno se nasmijao:

„O, ne, druže pukovniče! Štoviše, računam s vašim dragocjenim iskustvom!“

„Tako – da!“ – još je kašljao pukovnik. „Vidim, od tebe će nešto i biti...“

Gdje je slavni mađioničar Stevo Krajačić, pomisli pukovnik, između tolikih policijskih bijelih zečeva baš njega izvukao iz cilindra i poslao ga u inspekciju, u ovu zamornu vukojebinu od logora. U usporedbi s prpošno osvijetljenim Zagrebom, žalosno tamna Gradiška pa k tome još i Stara, pričinja mu se kao mrtvačnica. Večeras će ovdje krepavati od dosade umjesto da se provodi u Ritzu. Jednom je čuo finu uzrečicu novinara Borisa Jankovića koji je rekao kako je dosada predvorje za samoubojice. Nije bez razloga što se upravo u ustajalome logoru podsjetio te u bit pogođene istine...

Dotle je upravitelj oblizivao vrhove prstiju i gizdavo vlažio male zaliske. Očito, momak drži do izgleda i mora da se jako šepiri kad mu djevojke kažu kako je uredan i lijepo odjeven, vagao ga je pukovnik. Lickavi Zagorec, od glave do pete.

„Što god više radim u policiji, sve je više volim! Postao sam policijski strasnik!“ – već smjelije proslovi upravitelj.

Pukovnik ga pogleda kao da je izronio iz zimskoga sna. Dečko je toliko presolio svoju laž, zaključi, da je zazvučala stravično. Takvoga lašca dugo nije čuo. Zagorska izjava ljubavi policiji. Kaj god!

„Ti si sretan čovjek, mladiću!“ – nadmoćno mu se nasmiješio. „Vidiš, a ja, što god sam dulje u policiji, sve se više plašim nje!“

No upravitelj ulizica nije ga želio ispustiti iz noktiju. Kad ga je ugrabio, nastavio se uvijati oko njega. Bio je uvjerljiv i rječit kao prodavačica u ribarnici na Dolcu, koja pokušava uvaliti smrznutoga oslića kao svježeg:

„Zapravo, kanio sam reći“ – površno se počešao po tjemenu – „kako mi je najveća želja da postanem dobar policajac!“

‚Još jednom tresnuo i preživio!‘ – pomisli pukovnik. Grickao je nabuhlu opekotinu s kažiprsta koju je zaradio dok se igrao žeravkom i ne prenemažući se rekao: „Dobar si policajac, baćo, onoliko koliko ti je dobar posljednji slučaj!“

U nemirnim očima pukovnika Milića, iz kojih sijevaju sjajne zjenice, upravitelj otkriva demonsku snagu i satirsku ironiju:

‚Takvim očima nije za vjerovati…‘ – razmišlja kolebajući se. Iz utrobe mu nešto kazuje da je pukovnik nepovjerljiv i opasan tip koga ne valja imati protiv sebe.

Sve uskošeniji pukovnik Milić iznenada, kao da ne zna što bi s rukama, čvrstim, grubim prstima zgrabi *Borbu*, prepolovljenu na sredini stola, i počne je odsutno listati. Naslovi događaja su mu poznati. Povirio je u datum i shvativši kako se latio jučerašnjega broja, i to još prvoga izdanja za unutrašnjost, gadljivo odmakne tanku, jednobojnu, umazanu novinu od dva plahtasta lista.

Iz prostranoga logorskog dvorišta s razglasa je stizao nerazgovjetni metalni bosanski glas koji je gutao slova:

„Osuđenicima čita političke informacije!“ – uzvišeno se otrgnuo govoriti upravitelj i hvalisavo nadovezao: „Ja sam uveo tu novost ovdje. Ranije toga nije bilo. Držim da to koristi u preodgajanju“ – kao na iglama čekao je pukovnikov odgovor. Iz upraviteljeva radoznala pogleda izvirivala je urođena zagorska sumnjičavost:

„Da. Korisno je“ – pukovnik Milić bezbojna glasa odsutno prihvati upraviteljevu samohvalu. Upravitelj pak nije umio prosuditi je li pukovnikov odgovor plus ili minus njegovoj poduzetnosti.

Pukovnik još nije otkrio upraviteljevu nestrpljivku: zašto je nenajavljen nahrupio u logor? I to ga paklenski muči. Grozničavo razmišlja o sebi. Ta on je kratko na novome mjestu da bi značajnije pogriješio. I to toliko da veliki pukovnik Milić mora zbog njega doći u Staru Gradišku, izriba ga i očita mu bukvicu. Ali, opet, s druge strane gledano, takva šarža, ličnost poput pukovnika ne poteže u neosobni posjet logoru tek tako, zbog sitnice. Njegovu posjetu svakako je izazvao nadasve važan, jako krupan povod:

„Pretpostavljam, druže pukovniče, da ste ogladnjeli. Niste stigli prizalogajiti…“ – upravitelj se u pravo vrijeme dosjetio jadu. Prepredeno je stisnuo oči koje su, sada sužene, izgledale kao da su jedva otvorene, kao rupice na kaputu.

Pukovnik ustane, odloži žeravku i raspoloženo udari dlanom po stolu da su kupice, napola napunjene vinom, zadrhtale. Svim mastima premazani Zagorec savršeno je osjetio čime će ga udobrovoljiti. Milićeva mrzovolja netragom je iskopnjela:

„Pogodio si, baćo! Od tebe će nešto biti!“ – reče pukovnik, uz pakosni, tanki, cvileći smijeh. Dosad je bio nemoguće odbojan zacijelo stoga što je očajnički neispavan; još više što je preskočio doručak i ručak, a bliži se i hora za večeru. Poručniku je laknulo kad je shvatio da ga veliki drug Milić nije odbio. „Ti si, mladiću, pravi policajac čim si mi pročitao misli!“

„Veselim se što ste to osjetili!“ – upravitelj ustane, oči mu zablistale, a lice sinulo. Osokoljen promjenom pukovnikova raspoloženja, domaćinski mu predloži: „Bilo bi najbolje da

blagujemo ovdje... Da vas ne gnjavim s odlaskom u menzu. Ili u restoran u gradu, svejedno... Slažete li se, druže pukovniče?“

„U tvojim sam rukama!“ – velikodušno odgovori Šiljo.

Upravitelj okrene dva broja na prastarome telefonu i naglašeno autoritativno zapovjedi nekome

iz kuhinje neka za druga pukovnika Milića spremi najbolje što ima, a za nj tek onako, nešto simbolično:

„Ti si već ručao, je li?“ – upita ga pukovnik.

„Jesam! I to dobro!“ – više se nije dao smesti sve sigurniji upravitelj. „Ali ipak, s vama ću nešto čalabrcnuti... Kako ne biste jeli sami!“

„Kažem ti: pravi si policajac dok nepogrešivo čitaš tuđe misli!“ – namigne mu pukovnik: „Moji prijatelji znaju da ne običavam jesti sam, a još manje piti! A kad one koji me nisu upoznali nagovaram da mi se pridruže u iću i piću, kažem im: Jedino sam se rodio sam! Roditeljskom zabunom nisam postao blizanac!“

Upravitelj je neskriveno procvjetao.

Pukovnik otkrije prozor da rastjera dim iz kamina. Zamirisalo mu je na pljusak. Tusti, ucrnjeli oblak (nimbus, sjetio se pojma, upamtio ga je iz škole) hitro je letio u smjeru logorskih baraka, obećavajući kratku, ali snažnu neveru.

Trojica tamnoputih muškaraca, sjetnih očiju, odjeveni u čudno skrojene robijaške halje od pusta, s velikim brojevima na leđima, bez riječi, gotovo nečujno, postavljali su stol. Oborenih očiju koje su pogruženo piljile u pod nisu se usuđivali, ni na kratko, pogledati dvojicu oficira. Za njih, toga trena, najmoćniji svjetski vlastodršci, pušili su i kratkim gutljajima ispijali vino. Tek kad su uznici završili i uputili se k izlazu, najstariji među njima tiho prenese upravitelju kuharovu poruku da će jelo donijeti za dvadesetak minuta. Ružičasto lice, nepomično kao posmrtna maska, vidno ga je izdvajalo od ostale dvojice. Egzotičan žig na njemu utisnule su male, stisnute oči, duboko utonule u duplje, škrto svijetleći poput zvjezdica bačenih u zdenac. Posebno obilježje davala mu je glatko obrijana glava. Blistala je kao biljarska kugla. Pravi Tatarin. Pukovnik se podsjetio događaja iz partizana kad je njegova jedinica zarobila kod Slunja petoricu prkosnih, kosookih tatarskih vojnika, koji su se tukli na njemačkoj strani. Nisu znali beknuti ni slova drugoga jezika, osim materinjega. Ili su uvjerljivo glumili da ne znaju... Nervozni stražari su ih treće noći pobili do jednoga pod izlikom da su pokušali pobjeći...

„Koji su ti ovi svati?“ – okrene se pukovnik upravitelju nakon što su osuđenici zatvorili teška hrastova vrata za sobom.

„Sva trojica su Cigani!“ – odgovori upravitelj, ustreptao zato što je pukovnik, domaloprije čudovišno težak na riječima, postao prijateljski blagoglagoljiv. U sebi je smišljao priču kojom će ga razonoditi ne bi li do početka blagovanja razbio šutnju:

„Što će ti Cigani ovdje?“ – zatečeno upita pukovnik, podigavši noge na stol.

Upravitelj reče:

„Osuđeni su na po godinu dana zatvora. Doveli su nam ih pretprošloga mjeseca. Rade u našoj kuhinji... Mislim, u kuhinji za upravu i čuvare, i zato kažem – našoj. Praktično su slobodnjaci, puštamo ih bez pratnje kad nešto treba kupiti na tržnici.“

„Što su. k vragu, učinili?“ – ukočeno ga je pogledao.

„Muzičari su. Iz Deronje. Iz sela Deronje s one, bačke obale Dunava“ – počne upravitelj, ali ga pukovnik znalački prekine:

„Znam sve o deronjskim glazbenicima. Iz Deronje je krenula legija kavanskih svirača. Svuda ih je po svijetu...“

Poglavlje I.2.

Ciganski glazbenici pukovnikova su davna slabost.

Koliko se nalumpao s njima! Koliko su mu puta, dok se topio u sevdahu i piću, svirali i pjevali na uho! Gomilu im je para izdijelio, za četverokatnicu! Napose deronjskim guslačima!

Izvrsno je poznavao čudesnoga primaša zvanoga Paganini, koji je prije rata dugo svirao u zagrebačkome *Pick baru*. Koliko god je virtuozno gudio, jednako je bio vješt i da razgaljenome gostu džeparskom lakoćom izmami posljednji dinar. Ako zineš, rugao se Šiljo, Paganini će ti ukrasti zlatni zub! Nije postojala melodija koju ne bi znao odsvirati i otpjevati. Ali Paganini nije volio, kako ih je on gadljivo zvao, suhe želje. Pjesme po narudžbi gosta koji se ne hvata lisnice. Takvome škrcu oprženo bi odgovarao kako nema note tražene skladbe. Ni te, a ni druge, pa ni treće... Tek pošto se meraklija s kobrom u džepu dosjetio jadu i razborito izvukao jaču novčanicu, Paganini bi, čim je ona promijenila vlasnika, bodro uskliknuo:

„Evo, našli smo note!“

I svirao za bogove.

Paganini je dijelio ljude na dvije klase. Imaš i nemaš!

Pukovnika je za Paganinija vezivalo nezaboravno sjećanje. U ranu jesen 1941. Šiljo je za bliske prijatelje, dva dana prije bijega u partizane, upriličio žestoko lumpanje u Picku. Paganiniju je tutnuo u džep uvjerljivi predujam, što je značilo da će te večeri ciganski maestro iz Deronja svirati samo za nj i njegove pajdaše. Nitko nije slutio da je to posljednja Šiljina zagrebačka noć. Jer policija i UNS sve su se učestalije raspitivali o njemu, prisluškivali mu telefonske razgovore i pratili ga; tako da su mu komunistički duhovnici, koji su se brinuli o glavama svojih najpouzdanijih ljudi, naložili neka najžurnije podigne sidro i ispari iz Zagreba.

Društvo se uvjerilo da je domaćin raspašojskoga domjenka u veličanstvenoj formi i da mu novac istječe kao voda kroz prste. Kad je žalobni cijuk violina Paganinijeve bande zagudio njegovu omiljelu *Tužna je nedjelja*, Šiljo razuzdano vikne:

„Hajde, sada ste u šumi!“

To bijaše poklič da se muzičari hitro sakriju iza zastora i odatle nevidljivo sviraju.

Potom, kad su Cigani ponovno postali vidljivi i izašli na podij i kad su drugi put povukli s *Tužnom nedjeljom*, Šiljo promuklo krikne:

„Hajde, a sada vas nema!“ a i to je bio znak da se Paganini i momčad zavuku pod stolove i opet nevidljivo sviraju. Dotle čaše, nakon svakoga Šiljina indijanskoga pokliča, brzinom raketa lete u zid. Kao da je samoborska tvornica stakla barskim lolama izdašno darovala svoje proizvode u neograničenim količinama.

Vino je teklo i teklo.

Orkestar je guslao bez stanke.

Da podmiri krezovski ceh, Šiljo je raskusao poveću gomilu novca koji je dobio prodajom obiteljske kuće u Ilici i šume u okolici Jaske. Kad se njegova bratija, u ranu zoru, u sitne sate, bučno razilazila iz bara, Paganini se naklonio poput paža, izgovorivši svoju glasovitu frazu, koju je izvlačio samo u trenucima izuzetnoga zadovoljstva:

„Ljudi, ovo je bila – Kalifornija!“ – nitko, pa ni sam Paganini nije mogao dokučiti i objasniti zašto baš Kalifornija? I to jedino u slučaju kad je želio prisnažiti da je oduševljen zabavom u kojoj je ne samo sudjelovao nego je i sam uživao u njoj.

Kako se čitatelj slučajno ne bi zabunio, valja nam reći da je Paganini, prije svega, bio osvojen kraljevskom nagradom. Da zahvali na najbolji, njemu svojstven način, s cijelom bandom svirajući je ispratio Šilju do ulaznih vrata njegova doma. Kao što su u neka vremena pratili baruna veseljaka Nikolu Esterhazyja. Tko mari što bunovni građani iz Gundulićeve i sve do Bauerove ulice, gdje Šiljo momački stanuje, zapanjeno isturaju nosove i s nevjericom gledaju koji to bezobrazni, podivljali, šenuli i mokrom čarapom udareni fakini i raspikuće, svirkom i oholim revanjem oskvrnjuju sveto nedjeljno jutro. I još u ovim hudim ratnim vremenima! Neka im Majka Božja bistrička bude od pomoći!

Kao što nije mogao predvidjeti da je to bio posljednji Šiljin razuzdani izlazak iz Picka prije bijega crvenima, Paganini je još manje naslutio svoj skorašnji, nagli oproštaj od svjetala zagrebačke barske pozornice. I od Zagreba. Oproštaj od grada u kojem se, unatoč ciganskoj, lutalačkoj navadi, odavno ugodno utaborio i okućio. Iako je nova vlast jako ograničila građanska prava Židovima, Srbima i Ciganima, suzila im kretanje i natjerala ih da oko rukava nose vidljive trake, koje su obilježavale njihovu rasnu pripadnost, lakomisleni Paganini i još trojica njegovih Cigana iz orkestra za to nisu davali ni pol lule duhana. Uživali su svesrdnu, pokroviteljsku zaštitu moćnika: ministara, generala, saborskih zastupnika i najviših palatina iz ustaškoga pokreta i policije – davnih poklonika njihove umjetnosti.

Nije istekla ni sedmica dana od Šiljina zagonetnoga nestanka kad je Paganini uznemireno i sneveseljeno spoznao da on i njegov mali orkestar više neće biti čuvani pod staklenim zvonom i pošteđeni od policijskih uznemiravanja. Sve se više nesigurno pitao: hoće li prezimiti u Zagrebu ili u logoru?

Doministar unutarnjih poslova s kojim je, štoviše, bio prisan – govorili su jedan drugome ti – iskreno žaleći, sućutno mu je šanuo kako od danas ni pod kakvim uvjetima ne može jamčiti za njegov posao u *Picku*. Posavjetovao ga je da on i njegova deronjska subraća, što god mogu brže i bez buke, diskretno odmagle iz Nezavisne Države Hrvatske.

„Dok je još moguće!“ opomenuo ga je.

Sljedećega prijepodneva čekale su ih gotove putnice. S utisnutim njemačkom i talijanskom tranzitnim i švicarskom ulaznom vizom, *simplonom* preko Italije ciganski četverac stigao je u Švicarsku. Spretni menedžer, kome su se javili s uvjerljivim preporukama iz Zagreba, lako i brzo pronašao im je pristojno plaćenu gažu u luksuznome hotelu *Palace*, u svjetski izvikanome zimovalištu Davosu, u kantonu Graubindenu.

Poglavlje I.3.

Pukovnik ponovi pitanje upravitelju:

„Kaži mi, baćo, zbog čega su osuđeni muzičari iz Deronja?“

„Eh, da“ – prene se upravnik da iz njega potom bukne brzo-rječica. „U Kobašu su kulaku, Srbinu Milojku Prebiračeviću, koji je udavao kćer na njegovo uporno poticanje pjevali pjesme o kralju Petru. Pjevao ih je onaj obrijane glave, vidjeli ste ga. Prolistao sam im, naovlaš, dosjee, pa sam i upamtio kakve su gluposti izvaljali!“

„Što si upamtio?“ – zainteresirao se pukovnik.

„Ma to su bezvezne idiotarije“ – otimao se upravitelj. Zastidio se i pocrvenio kao seoska mladenka. Pukovnik, ne hajući za njegovu nelagodu, tvrdoglavom znatiželjom nastojao je saznati što je to robijaš obrijane glave pjevao o kralju Petru da je nagrabusio s godinu dana robije?

„Hajde, gukni. Nemoj okolišati kao junferica“ – nukao ga je peckavo.

Upravitelj je progutao žabu, ali se još obuzdavao pazeći što će reći:

„Znate, obrijani je samozvani pjesnik i smišlja kojekakve stihove. Bez veze...“

„Što je smislio?“ – pukovnik je bešćutno fiksirao upravitelja nemilosrdnim, smeđim očima, pa je ovaj, pritiješnjen uza zid, ne imajući kud, gotovo zarežao:

„Pjevao je: Kralju Petre, dođi iz Londona da nam dadeš ‚ljeba bez kupona!‘ – u dahu izrekne upravitelj.

„Svašta!“ – otme se pukovniku. No časak potom, neočekivano krotko prošapće: „Što je još pjevao?“

„Noć prije svadbe – to je izjavio na sudu taj tip obrijane glave – slušao je radio London i čuo vijest da je kralj operiran od žuči. Te vijesti sjetio se kad je na piru prokljuvio da kulak obožava kralja Petra. Po vlastitome priznanju, onda se probudalio i u želji da ga gazda Prebiračević bogatije nagradi – što je potvrdio i svjedok koji ga je prijavio – sklepao kuplet: Kralja Peru bole žuču, jer mu njegov narod muču!“

Pukovnik se iskrivio od smijeha zgrčivši usnice:

„Duhovit je, vrag ga odnio!“ – reče udarivši se dlanom o bedro.

„Smijao sam se“ – oklijevajući će upravitelj – „dok sam čitao sudski zapisnik...“

„Baš smiješno“ – razdragao se pukovnik, na što upravitelj oprezno pridometne:

„Dečki, stražari, koji su pratili suđenje vele da se i sutkinja u Novoj Gradiški nije suspregnula od smijeha!“

Upravitelj je očekivao ležernije brbljanje, ali mu pukovnik zajedljivo odbrusi:

„Je li to bilo ozbiljno suđenje ili sprdnja i lakrdija?“ – hladnim, prodornim očima napadno se zagledao u nj.

Upravitelj, ne znajući što mu sada valja odgovoriti, najprije problijedi, a zatim, napetih vratnih žila, sričući slogove, zastenje, govoreći kao da je bez vilica:

„Složio bih se s vama, druže pukovniče. Sutkinja se nije smjela smijati“ – makinalno se trzao.

Pukovnik se namršti, a zatim samozadovoljno odmahne:

„Nema veze, baćo, šalio sam se“ – reče namjerno otežući. „Prečuj to što sam rekao o suđenju. Ako ćemo pravo, da sam mu sudio, i ja bih se nasmijao.“

„Svašta smišljaju ti vandrokaši!“ – oportunistički je okretao kabanicu zbunjeni upravitelj. Širio je ruke, mahao glavom, činio neodređene grimase, a to bi otprilike trebalo značiti: Eto, što je Ciganima i njihovome pjevaču obrijane glave to trebalo? Ili tome slično. Važno je zašutio u sebičnome iščekivanju da mu pukovnik kaže da se slaže. A istodobno je napeto čekao. Plašio se kako će ga, zato što je brzometno morao mijenjati mišljenja, povlađujući hirovitome drugu pukovniku – drug pukovnik natjerati da za kaznu sjedne na grotlo vulkana. Ili u kazan s kipućim uljem u osmome krugu pakla. Ili na bačvu baruta. Ili da položi ludu glavu pod giljotinu... Ali, kad nije dočekao i najmanji znak odobravanja, podigne kažiprst i, birajući riječi, bez oduševljenja, zdvojno nastavi: „Smišljaju, smišljaju i – zaglave u Gradišku!“

Pukovnik se isljednički prodorno i pronicavo začorio u nj, nemarno progovorivši:

„Čini mi se, druškane, da tebi ovdje nije dosadno... Nije ti loše kad imaš i svoj ciganski orkestar koji ti svira kad zaželiš, ha? Razonode ti ne manjka, je li?“

Zabezeknuti bezgrješni upravitelj širom rasklopivši usta, iz čijih je kutnjaka, kao iz otvorenoga trezora, zacaklilo nešto zlata i srebra, pokušao se obraniti od pukovnikove sumnje da zlorabi službeni položaj i orgija s deronjskim Ciganima:

„A ne, druže pukovniče!“ – očajnički je propištao, gladeći glatko obrijano lice. „I da sam nešto smjerao, ne bih mogao ništa učiniti…“

„Zašto ne bi mogao?“ – tiho upita pukovnik, uz brižno probrani, moglo bi se reći, programirani osmijeh.

„Prije svega jer su ovdje kod nas samo trojica iz orkestra. Onaj je obrijane glave, kao što sam vam rekao, pjevač, a ostala dvojica su kontrabasist i harmonikaš. Trojica njihovih, dva violinista i tamburaš, utekli su i izbjegli hapšenje. Ne znamo skrivaju li se negdje ili su, što je vjerojatnije, u inozemstvu. K tome, ovi osuđenici koji su kod nas nemaju instrumente“ – zamuckivao je upravitelj.

„Tako, dakle!“ – uzdahne pukovnik. Upravitelj nije odgonetnuo: je li drug Šiljo uzdahnuo zato što je razočaran jer svi prijestupnici s kulakove svadbe nisu zaglavili iza brave pa ga sada ne mogu zabavljati ili mu se, onako s visoka, podruguje. Za svaki slučaj, upravitelj odlučno reče:

„Tako je, druže pukovniče!“

Upravitelja je više od bezazlenih ciganskih muzičara kopkalo: zašto veliki pukovnik još ne otvori karte? Jamačno da nije potegao u Staru Gradišku zbog deronjskih ciganskih ništarija. Zašto je iznebuha banuo kad ga ni nisu očekivali ni u snu? Logor u Staroj Gradiški nije Crikvenica, Rogaška Slatina, Bled ili Opatija da pukovnici u nj hrle na ladanje, provod ili predah. Jamačno, doveo ga je vrlo delikatan problem. Ali koji? Pitao se: je li tkogod od zatočenika – a ovdje ih ima opasnih i neki su od njih čudesnim čudom izbjegli vješala i dobili samo po dvadeset pet godina tamnice – posebno zanimljiv pukovniku, a to će reći i državi? Tko je ta enigma, zagonetni i teški slučaj da on kao upravitelj, kao osoba od povjerenja, nije saznao više o njoj? No premda ga pukovnikova tajnovita inspekcija iscrpljuje, neće se zaletavati kao bik u crvenu plahtu. Nipošto ne! Makar cvrči na vatri, pukovnika ni u bunilu neće pitati zašto je došao? Držat će jezik za zubima. Zlatno policijsko pravilo nalaže da valja znati šutjeti. I strpljivo

čekati. Bez obzira na to što se pukovnik, očito, poslužio prokušanom policijskom metodom vruće-hladno. Zato, makar pukao, neće ga ugnjaviti i pitati: Koji su ga vjetrovi doprhnuli iz Zagreba u Staru Gradišku? Kad bi ga pitao, drug pukovnik Milić loše bi ga ocijenio.

Mada bi, evo sada, dok je kao na iglama, dao cijelu plaću da to sazna...

Poglavlje I.4.

Cigani su ujednačeno pokucali i unijeli kasni ručak za pukovnika i ranu večeru za upravitelja. Goveđu juhu s rezancima, bečke odreske sprženim krumpirićima, kisele paprike, kruh ispod peke, savijače od jabuka i sira – netom izvučene iz pećnice, koje su zamamno i vruće zamirisale, pa čak i prhke kolačiće. I dvije boce iločkoga crnjaka.

„Hoćete li se sami služiti ili biste radije da vam mi sipamo?“ – nakloni se Ciganin obrijane glave, nalik Tatarinu.

Upravitelj pogleda pukovnika, a kad mu on dade znak da će se sami služiti, sultanskim pokretom desnice otpravi trojicu osuđenika iz Deronja.

„Dobar tek!“ – rekoše sluganski uglas i pođoše unatrag gužvajući kape uz bedro.

Pukovnik, koji je vrebao strašću lovca dok čeka svoga jelena, zaustavio ih je hrapavim uzvikom:

„Stanite!“

Cigani su osjetili kako im se snaga cijedi od straha:

„Izvolite, gospodine!“ – zaustiše sva trojica dašćući.

Pukovnik upita Ciganina obrijane glave:

„Svirate li vi i ovdje?“

„Nemamo instrumente, gospodine!“ – lecnuto će obrijana glava. Čelo mu se orosilo, a donja usnica zadrhtala kao u isprepadana zeca.

„Šteta što ne vježbate!“ – reče pukovnik.

„I ja mislim da je šteta! Ali što se može…“ – progrglja obrijana glava.

„Pa i niste u punome sastavu, kako čujem...“

„Nismo, gospodine.“

Pukovnik – koga su velika, okrugla, obrijana glava, vlažne, mesnate usnice, izbuljene oči kao u skakavca, i čvrst, žilav vrat, natjerali da zdepasta, krivonogoga Ciganina usporedi s Mussolinijem – dobrostivo zavrne:

„Baš žalim! Kad sam čuo od druga upravitelja da ste iz Deronja, ponadao sam se da ću vas čuti kako svirate.“

„I nama je žao, gospodine, što nas ne možete čuti!“ – lažljivo, u ime sve trojice, reče obrijana glava. Pritom se sjetio svojih rođaka, zapravo slobodne polovice kapele: dvojice primaša i tamburaša koji su pravovremeno predosjetili tarapanu i, preko granice u Terezinu Polju, kidnuli u Mađarsku. Iz Mađarske tko zna kamo. Možda su u Italiji, Francuskoj ili Švicarskoj. Ili sviraju u nekoj američkoj bazi u Njemačkoj. A njih trojica, nesretnija polovica deronjske kapele, robija u ovoj zloglasnoj prdekani, u Staroj Gradiški. Sve se dogodilo – vratio se u mislima pjevač obrijane glave kobnoj svadbi u Kobašu – njegovom krivnjom. Zato što se kao mutav pomamio za parama. Nije bio oprezan jer nije odolio čarima nabijene lisnice, iz koje je debeli gazda, koji je zadovoljstvo iskazivao isprekidanim smijehom nalik purećem kaukanju, brzo izvlačio pedeset-dinarke i trpao mu ih u džep. A carski ga je obdario otkako mu je pogodio žicu i zaredao s pjesmama o kralju Petru. Počeo je odmjereno, opipavajući mu bilo, s koračnicom o starome, pokojnom kralju: *Čika Pera jaše konja bela, za njim ide Amerika cela!*

Čim ga je zanio neodoljiv zvuk novca, suludo je srljao minskim poljem i sveudilj nizao pjesme, tuđe i svoje, o čika Perinu unuku, londonskome izgnaniku, kralju Petru drugome. On i njegovi muzikanti su, poput lovačkih pasa, zatvarali krug oko gazde i kumova i odlučili da ih ne puštaju iz svoje raspjevane i razularene blokade sve dok im ne iscijede masnu kamaru. Gomilu para! Mnogo para! Daj, gazda, pare! Daj, kume, pare! Lova do krova! Kumeeeee, izgore ti kesaaaa! Ni njemu, a ni ovoj dvojici – a svima su, đuture, odrapili po godinu dana ćorke – rizik se nije isplatio. Preskupo ih je stajala brljiva glad za bogatunovom lovom. Ipak ih je i u toj nesreći sreća bar jednom poljubila. Doušnik, koji ih je otkucao OZN-i i nabrojio opasne pjesme što su ih pjevali, prečuo je ili zaboravio onu najopasniju, za koju bi garant popili bar po pet godina buhare. I nju je ispjevao on, a to bi mu bila otegotna okolnost: *Svoje ne dam, tuđe dizam – to je, braco, komunizam!* Sreća u nesreći...

Pukovnik udostoji obrijanu glavu svoga cesarovskog pogleda:

„Znaš li Paganinija?“

Bosjačka lica sve trojice Cigana očas su se razvedrila pri spomenu njihova mještanina, rođaka i glazbenoga idola.

„Znam ga, gospodine, kao staru paru. Kako ga ne bih znao! Meni je Joca Paganini prvi komšija u Deronji. A ovome je“ – obrijana glava pokaže prstom na harmonikaša ušonju, tako reći dječaka sumorna izgleda, kojega zubato, izduljeno lice bijaše negdje nalik između konja i francuskoga filmskog komičara Fernandela – „Paganini ujak. Njegova keva i Paganini su rođeni brat i sestra, očiju mi.“

Za trojicu Cigana, u čije se duše ugnijezdila grka bol, Paganini je izrastao u slamčicu spasa, zaplutalu usred uzburkana mora u koje su bili bačeni, u Rt dobre nade, u lelujavu vjeru da će u ovome sivom, beznadnom domu nenadano doživjeti i nešto lijepo.

„Gdje sada svira Paganini?“ – raspitivao se pukovnik, a sve zapanjeniji upravitelj ga je netremice slušao. Nije se mogao načudit: kako takav policajac od kalibra, imena i ugleda, ćaska s kojekakvim osuđeničkim vucibatinama kao sa sebi ravnima?

Obrijana glava reče pogledavajući kriomice pukovnika:

„Onda kad smo mi popili zatvor, Paganini je svirao u Sarajevu, u Bristolu, zajedno s Kurtom Husićem. Kad znate Paganinija, sigurno ste, gospodine, čuli i o Kurtu... Kurt je, kao i Paganilni, car violine, primaš *de luks* kategorije. Ono što su za nogomet Piola i Meazza, to su za violinu Kurt i Paganini! Kažem vam, obojica su – Kalifornija“ – zanio se pričom o najskupljim kavanskim guslačima, izrekavši, kao svoju, omiljelu Paganinijevu usporedbu: Kalifornija. Ciganin obrijane glave je u nadahnuću dok je do nebesa uzdizao najveće guslačke meštre na tren zaboravio pred kakvim budžovanom stoji. I s njime, štoviše, ugodno razgovara.

„Znam i Kurta Husića!“ – razmetljivo reče pukovnik.

Sva su se trojica Cigana obradovala i blaženo nasmiješila:

„Milo mi je da ga znate!“ – zažubori obrijana glava. „E, vidite, gospodine, Joca Paganini je svirao s Kurtom u Sarajevu. A pojma nemam gdje sada radi!“

Pukovnik, u pozi profesora dok ispituje đaka, upita obrijanu glavu:

„Je li iz Deronja ikada ponikao veći muzičar od Paganinija?“

Obrijana glava odlučno reče:

„Paganini je prvi među primašima, svaka mu čast. Boljega od njega majka nije rodila. Ipak, jedan je bio jači muzičar od njega.“

Dvojica, koja su dotle uporno mučala, ciganski neukrotivo povikaše uglas:

„Pokojni Đoka Majmun!“ – na što ih obrijana glava bijesno ošine. Ovi zamukoše, uz neiskazano obećanje da više neće trčati pred rudo. Glavnome među njima, obrijanoj glavi, prepustili su da skonča priču o Đoki Majmunu:

„Tako je, najveći muzičar bio je pokojni Đoka Majmun, neka mu Bog dušu prosti!“ – poderana glasa prostenje obrijana glava i prekriži se pravoslavno s tri prsta. I ostala su se dvojica povela za njime i također se prekrižila, na užasavanje pravovjernoga upravitelja. Ali kad je krajičkom oka pogledao u pukovnika i uvjerio se kako ta spontana vjerska demonstracija osuđenih Cigana nije pomakla ni damara na njegovu željeznome licu, zaključao je i zadržao za se nepopustljivu ateističku netrpeljivost. A da se pukovnik makar malko natmurio, on bi spremno izvukao naštrebanu misao Karla Marxa o religiji koja je opijum za narod i uzgorito je sasuo pred ovim malim, zatucanim skupom. Ovako je diplomatski prešao preko istupa ideološki neukih Cigana.

Poglavlje I.5.

Obrijana glava je izgovorila legendu o kontrabasistu Đoki Majmunu, najvećem muzičaru rođenim pod deronjskim zvijezdama:

„Ni profesori muzičkih škola nisu vjerovali da Đoka Majmun ne poznaje note. A Đoka im je na to rekao: Ako gledaš u note i sviraš, što će onda ti duša, jebo te... U njega je apsolutni sluh, pričali su diveći mu se. Mogao je udarati u kontrabas u svakoj filharmoniji u Europi, a sigurno i u Americi, majke mi... Ali nije. Iz dva razloga. Najprije: volio je kavanu. A i zbog love, jer se sviranje u kavani stoput više isplati nego rmbanje u filharmoniji. I Paganini mi je priznao kako je Đoka Majmun bio jači muzičar od njega. Đoka je lani glupo poginuo, nekako u ovo vrijeme. Očajnički se, u zlo vrijeme, zaljubio u neku vrelu udovicu Micu, ali kurveštijsku dupetaru, a ona je marila za njega jedino kad je bio pri lovi. I zbog Mice se svinjski propio. Jer čim je na nju potrošio sav novac, ona je iste sekunde potrošila svoje zanimanje za njega. I kad jedne noći ta raščepulja nije željela poći s njime, Đoka Majmun, koji nije mogao preboljeti ljubavne rane, napije se kao čep, ode na željezničku prugu i mrtav pijan legne s kontrabasom. Preko njega projuri ekspresni vlak i rasturi ga. Ej, zajedno s kontrabasom... Jedino su na njemu ostale čitave najmodernije, skupe meke bijelo-crne plitke kožne cipele s gamašnama. I četiri zlatna zuba. Prstenje s ruke i sat iz džepića maznuli su mu neki prokleti lešinari prije nego što je milicija stigla na uvid. I tako je, jebi ga, brale, na onaj svijet otišao jadni dobričina Đoka Majmun. Zajedno s kontrabasom. Umro je tužno nasmiješen, otvorenih očiju, ležeći na pruzi. Gledao je u srebrni mjesec, a srebrni mjesec je gledao u njega. Ostala mi je tajna da li mu se, prije nego što se rastao sa životom, posljednji put bezazleno nasmiješio, kao ranije dok je patio za onom bezveznom kuravom Micom... Eto, što ti je život, moj gospodine! Istopi se umah kao proljetni snijeg. I to zbog neke opajdare! Eh, pokojni Đoka, duša mu se raja napila, *dema Devla*!"

Pukovnik je tako saznao da je *dema Devla* na ciganskome – daj, Bože.

„Vidi ti poliglota. Govore hrvatski i ciganski!“ – mignuo je upravitelju.

Cigani su se u sebi nazorljivo pitali je li ono „poliglota“ nešto zbog čega će svi popiti pendrek ili samicu. Možda zato što su se prekrižili na spomen Đoke Majmuna...

Poglavlje I.6.

Glad je natjerala pukovnika da skrati naklapanja o deronjskim legendama.

Premorena pogleda pobožno je ogledavao svekolike jestvine na stolu i sve se više isključivao iz razgovora. Primio se već pomalo ohlađene juhe te je stane pohotno natakati u tanjur, ukrašen crtežima crvenih ruža, a u isti mah otpusti Cigane:

„Možete ići!“

„Dobar tek, gospodo!“ – poželješe Cigani. Otišli su sretniji nego što su bili kad su ušli. Topot njihovih potkovanih cokula metalno je odzvanjao popločanim hodnikom.

Pukovnik je srkao lavovskom proždrljivošću. Gledajući ga kako slasno jede premda sit do grla i upravitelja je spopala neodoljiva želja da mu se pridruži.

Tek poslije drugoga tanjura krepke juhe pukovnik je upravitelju otkrio razlog svog posjeta logoru u Staroj Gradiški i uveo ga u vrelište događanja. Pazeći da ne žvače i mljacka dok govori, upravitelj ga je pomno saslušao i zatim poletno uzvratio kako će sve što mu je zapovjeđeno on i njegova momčad koja nadzire logor besprijekorno provesti. Američki senatori koji će ih uskoro obići pouzdano neće iščačkati ni najmanji adut da govore, pišu i rovare protiv nas. Nego će se, naprotiv, uvjeriti kako politički osuđenici u Staroj Gradiški uživaju tretman dostojan čovjeka. Dakle, ishrana će im biti pojačana, radno vrijeme već od ponedjeljka skraćeno, higijena uvelike poboljšana, a on će osobno najstrože upozoriti čuvare da osjetno popuste sa stegom. Neka se drug pukovnik o tome više ne brine. Neka poruči drugu Stevi da, što se Stare Gradiške tiče, može bezbrižno spavati. Sve će biti u savršenome redu! Upravitelj će već sutra sazvati zbor svojih ljudi da čuju druga pukovnika, koji će im izložiti povjerljive detalje o skorome dolasku vrlo važnih, ali nama nesklonih i nedobronamjernih antikomunističkih kongresmena iz Amerike.

Tako je začet zanimljiv igrokaz o stvaranju Potemkinovih sela u starogradiškome logoru, leprozno bolesne građevine koju je vrijeme zapustilo.

Šilji je izgledao poput ostarjele kurve.

Upravitelj je, u nastupu vlastite važnosti, odnemario kako danas, u kratkome razmaku, drugi put obilno objeduje.

„Ako, druže pukovniče, niste previše iscrpljeni, pozivam vas u hotelski restoran u gradu da zajedno večeramo. I da, uz večericu, slušamo glazbu. Mjesna kapela nije loša, a subotom je i ples“ – dodvorljivo se ponudio.

Pukovnik, kome samo što se ne sklope pospane oči, pri spomenu izlaska u restoran i večere uz glazbu jedva je dočekao upraviteljevo nagovaranje. Kao zmija je odbacio umornu, dnevnu policijsku kožu i navukao šareniju i veseliju. Noćarsku.

Upravitelj je unaprijed likovao što će ga kolege vidjeti u društvu policijskoga velikodostojnika, druga pukovnika Milića.

Poglavlje I.7.

Upravitelj je u restoranu zamagljenih prozora častio pukovnika roštiljem i vinom.

Uznosito podignuta čela važno je otpozdravljao zavidnim policajcima i ostalima iz elite starogradiške narodne vlasti i vojske koji su ga zapazili s drugom pukovnikom. Hotelski glazbenici, loše obrijani i odjeveni u svakodnevno, iznošeno ruho, svirali su dosadno, staromodno i grozno. Prsata pjevačica raskvašena *en facea*, majušne kokošje glave, rastresena pogleda i žandarskoga koraka, nosila je usku, kratku i dozlaboga neukusno skrojenu, cicanu haljinu drečeće crvenožute boje, koja joj je, više od grudi, isticala golemu stražnjicu. S njome bi se i najbrži zubar, brat bratu, najmanje mjesec dana nagnjavio u opsežnome poslu jer su joj manjkala bar četiri zuba. Bila je ružna, debela i nikakva, a zavijala je poput prehlađene mačke u veljači. Podvriskivala je neku slavonsku poskočicu, dok je muški rod, poslije njezina refrena „jedan-dva“, u zboru, raspaljivo dobacivao: „Evo ti ga na!“

Za volju istine, podsjećao se pukovnik, slušao je i gore kapele od ove. Ali večeras ga je klimakterično živcirala razdražljivo glasna svirka. Osjećao se kao da je poživinčio:

‚Starim!‘ – pomislio je slinavo. Predosjećao je kako se počeo prepirati sa sudbinom. Otkako je onomadne na površno počešljanim zulufima otkrio prve sjedine, za nj je to postao neoboriv znak da mu je starost pokucala na životna vrata. Nepotkupljivo zrcalo nemilosrdno je pokazivalo da mu se previše bora usjeklo među oči. Sve dok se ne pogleda, pukovnik sebi daje značajni popust i zamišlja se da je onaj od prije deset godina.

Sutra, u nedjelju, naprtit će mu se trideseta.

Čak i najbizarnije stvari i događaje koje bi ranije prečuo ili ih naprosto ne bi zamijetio sada ga ljute. Postao je prgavo, čangrizavo staro zakeralo i zanovijetalo. I zato se, ne nalazeći ljepše razonode, svjesno, na nervnoj bazi, sve zdušnije hvatao boce.

Brzo se i poprilično zapio.

Poslije druge litre zaspao je za stolom hotelskoga restorana kao beba na majčinoj sisi. Čaša, koju je čvrsto držao, tresnula je i razbila se u stotine komadića.

Upravitelj se, za vanjsku upotrebu, tek pokroviteljski smiješio, a svima koji su registrirali taj neugodni prizor opširno je pojašnjavao kako je drug pukovnik strahovito umoran jer, eto, ne spava četvrtu noć. Cilj opravdava sredstvo, tješio se machiavellistički zato što je u interesu dobra glasa i očuvanja ugleda svoga gosta brzometno ispalio ljeporječivu laž o njegovoj maratonskoj budnosti.

U tome mučnom razdoblju ostala je upamćena iskrica pukovnikove duhovitosti koju su starogradiški kozeri dugo prepričavali.

U restoran je ušla valjano građena polovnjača izdužena lica, za koje Šiljo nije znao koji će mu epitet prije nalijepiti je li lijepo ili odbojno? Bilo što izabrao, izbor ne bi bio kriv. Upravitelj ju je pozvao za stol i predstavio je kao liječnicu u ženskome logoru u Požegi. Bila je odjevena izvan svih modnih, a pogotovu pomodarskih zakona:

„Vi ste liječnica?“ – otežao od pića, pukovnik se klatio, jedva se podigavši sa stolca. Nespretno joj je pokušavao poljubiti ruku, a ona je neumoljivo izvlačila.

„Da, ja sam liječnica!“ – nasmiješila mu se ledenom uljudnošću. Nametala je umjetnu srdačnost dvoje akademaca koji se ne podnose.

„A jeste li možda otorinolaringolog?“ – gledao ju je odsutno umornim očima.

„Qtkud vam to da sam otorinolaringolog?“ – pukovniku su oči vrludale u križ, a usplahireni upravitelj nije mogao odvagnuti razgovara li samosvjesna liječnica s visokim gostom uglađeno ili ipak s dozom neoprostiva umišljenoga prezira.

„Oprostite“ – sumorno se ispričavao – „ali ne pitam vas zato što me to iznimno zanima nego zato da ustvrdim plete li mi se jezik... Znate, mislim da sam puno popio!“

Liječnica je zgužvala čelo u želji da pokaže kako je pukovnikove dosadne upadice gnjave i živciraju, a da joj se on ne sviđa i nije joj simpatičan, Rekla mu je izokola, s prikrivenom gorčinom:

„Pedeset posto ste u pravu! Nisam otorinolaringolog!“ – pozdravila je pukovnika i upravitelja ženstvenim naklonom poput nepopustljive engleske guvernante. Odcupkala je svome društvu dok joj je iz očiju prodiralo nijemo neprijateljstvo.

Pukovnik se pripito sručio na stolac i ponovno zaspao.

Za kojih pola sata se probudio. I kad je, donekle začuđen, ustvrdio kako nije u paklu i da više ne sanja, opet je popio mnogo crnoga vina. Onda je treći put krepko zaspao i povremeno gromko zahrkao kao jazavac.

Upravitelj je malo prije ponoći spoznao kako druga Šilju neće moći probuditi drmusanjem ni glasnim šaputanjem u uho („Druže pukovniče, vrijeme je!“), Zato ga je, ne prestavši dijeliti oko sebe ležerne osmijehe, a sve zbog kakva-takva dojma pred posljednjim pijancima i nestrpljivim konobarima, uz pomoć logorskoga vozača odnio do kola. Prije nego što će ga njih dvojica posaditi na stražnje sjedište, pukovnik je glasno ispljunuo debeli masni hrakotak i rukavom obrisao usta. Kao da je tim neobuzdanim činom želio izbaciti žuč u koji se bila nakupila zlovolja zato što ga je Stevo poslao da se zamlaćuje i batrga po kojekakvim bestragijama. Posve oduzet i natreskan, štono riječ kao Rus, na putu do logora, uneredio je kola izbacivši iz sebe kao iz fontane višak hrane i pića. Upravitelj i vozač su, htjeli ne htjeli, odglumljenim nehajem prešli preko te tugaljive i nelagodne istine. Jer, ne dolazi im baš svaki dan, a još manje s njima sjedi, jede i pije, takav glavešina kao što je pukovnik Đuro Milić.

Poglavlje I.8.

Umili su ga i dovukli do kreveta u sobu iznad upraviteljeva ureda. Dok su mu skidali čizme, pukovnik se, kao da je feniks iz pepela, bodro oporavio:

„Smijenjen si!“ – uskukurijekao se izbuljivši oči kao izvanzemaljac. Ali njegovu pohabanu poštapalicu upravitelj je prihvatio tek kao zgodnu šalu, koju je valjalo začiniti glasnim rzanjem, nalik smijehu.

Otriježnjeni pukovnik zaiskao je još vina:

„Čini mi se, baćo, da sam se propio već onda kad su me u pelenama donijeli na krstitke!“ – rekao je samokritično.

Poslije četvrte čaše drveno je zaspao za stolom.

Prošlo je pet-šest minuta kad se trgnuo kao da ga je mazga kopitnula. Izgubljen u vremenu i prostoru, nije mogao pogoditi gdje je: kod kuće, u Žumberku na zadatku, u Ritzu ili kod Natalije? Kad je maglovito shvatio da nije ni u jednome od poznatih mjesta, nego se probudio u novome okruženju – a nakon što je prolumpao noć i preko mjere se izopijao u gostionici koju je bez imalo takta poluglasno usporedio s opskurnim svratištem skitnica, razbojnika i konjokradica – lupio je šakom o stol:

„Bem ti lokal u kojem ne plaćaš piće!“ – zaurlao je.

Upravitelj se jedva čujno nasmijao.

Kad se konačno uvjerio da je u logorskome krugu, pukovnik ljubazno rekne:

„Žedan sam kao deva u pustinji. Ne, nego kao stado deva... Zato, baćo, budi drug i časti moje skrhano, istrošeno i kompromitirano staro tijelo s još jednom čašom vina!“

Poslije osme čaše tu, u upraviteljevu uredu, smišljena je luckasta akcija, koja se s vremenom pretvorila u kavansku bajku.

Glavni pajac u logorskoj harlekinijadi, koju su potom godinama prežvakavali naraštaji zagrebačkih Vinka Lozića, a kojoj ništa nije trebalo dodavati ni oduzimati, bio je neponovljivi raskalašenjak i veselnik, pukovnik Milić.

„Prema onoj splačini iz restorana ovo tvoje vino je kao bogovski nektar!“ – rekao je pukovnik i popio još gucaj.

„Slažem se, druže pukovniče! Ovo je vino bolje...“ – upravitelj je prihvatio hvalu kao da je on izumio taj iločki crnjak.

„Očajni orkestar ne vrijedi pišljiva boba! Ne bi tako strašno svirao ni na vlastitim sprovodima...“ – nastavio je pukovnik ružiti sve što je te noći pojeo, popio, čuo i vidio u hotelskome restoranu u središtu Stare Gradiške.

„Posve ste u pravu, druže pukovniče!“ – lako se i drugi put složio upravitelj. „Orkestar je mrtvački svirao. Ispod svake kritike!“

„A što je s kapelom iz Deronje, s onim Ciganima, ovdje u logoru?“

„Čuli ste od njihovoga pjevača, onoga obrijane glave, kako nisu kompletni!“ – izgubljeno reče upravitelj. I, kao da je u zraku nešto naslutio, podsjeti pukovnika: „Sem toga, nemaju ni instrumente...“

Pukovnik ga nasrtljivo prekine:

„Po Boranićevu *Pravopisu*, ne kaže se sem toga, nego – osim toga!“

„Posljedica školovanja u Novome Sadu…“ – jedva čujno će upravitelj i razvuče pokajnički osmijeh. Morat će prolistati Boranićev *Pravopis*, obećao je sebi.

„To ja, onako, usput! Mali jezični savjet“ – milosrdno odmahne glavom pukovnik i vrati se prvotnoj meti, kapeli iz Deronje: „I koliko svirača, veliš, manjka ovima koji su zatvoreni?“

„Dva primaša i tamburaš!“

„A imaš li ti, baćo, među tolikim osuđenicima neke koji, hajdemo reći, valjano sviraju na violini i tamburici?“

Upravitelju se učinilo kako je upravo otkrio s koje strane vjetar puše:

„Uvjeren sam kako, osim one trojice koji su nas posluživali, u logoru nema nijednoga glazbenika!“ – sigurno reče upravitelj. Nije propustio naglasiti riječ: osim. Pazio je da ponovno ne kaže sem i ne povrijedi pukovnikov tanani pravopisni sluh.

„I što ćemo sada?“ – pukovnik je napućio usnice kao razmaženo derište koje prkosi cijelome svijetu.

„Kako mislite?“ – upravitelj se pretvarao da ne razumije zašto se duri pukovnik.

„Pa, eto, odjednom sam pomislio kako bi kolosalno bilo da mi već sutra umjesto one uboge kapele u onome sumornom hotelskom pajzlu sviraju Cigani iz Deronje!“ – nepokolebljivo reče pukovnik. A potom popustljivije, manje despotski, dorekne: „Ako je to ikako moguće, naravno…“

Upravitelj samo što nije proplakao:

„Ali, čuli ste, druže pukovniče da im nedostaju trojica...“

Pukovnik naprežući se jedva ustane i visoko podigne punu čašu:

„Ako ih nemaš, a ti ih izmisli!“

„Kako da ih izmislim?“ – očajnički je zajecao upravitelj.

„Uhapsi ih, čovječe! Bar je tebi to lako. Ti si ovdje Bog i batina! To je nepobitna činjenica, koju nikakva čarolija ne može opovrgnuti...“ – divlje je proključao pukovnik. Piće ga je tjeralo na lakoumne zamisli i sve mu se činilo jednostavnijim.

Upravitelj se neuspješno trgao da mu riječi zazvuče što slakorječivije:

„Šalite se, druže pukovniče…“

„Ne šalim se, do vraga!“ – uzjogunjeno podvikne.

„Zar doista tako mislite...“ – upravitelj će žestoko, ali i tjeskobno, u isti mah.

„Doista tako mislim!“

„Da uhapsim tek tako bilo koju trojicu svirača?“

„Jest. Uhapsi ih, baćo!“

„Kada?“

„Što prije! Nemoj biti birokratski spor i trom i čekati da procvjetaju visibabe!“

Iz dvorišta je dopiralo uvriježeno kevtanje nekoga psa. To je, zacijelo, logorski mladunac, još nedovoljno obučen i s kojim neznalice ne znaju postupati, pogađao je pukovnik. Obožavao je pse, a napose vučjake.

Iskapio je čašu do dna, položio ruku na upraviteljevo rame i srdačno se oprostio:

„A sada moram na spavanje... Laku noć!“

„Laku noć!“ – odsutno je otpozdravio upravitelj i pošto je smjerno ispratio pukovnika do sobe, uz lagani oficirski naklon, s rukama priljubljenim uz tijelo, gotovo bezglasno reče: „Lijepo sanjajte!“

I upravitelj će zanoćiti ovdje. Samcu kao što je on svejednako je gdje će prespavati. Ili kod nove ljubavnice – udovice Mire ili tu, u logoru, u svome apartmanu, gdje mu je i najudobnije.

Prethodno je telefonski pozvao dežurnoga, koji ga je dremljivo izvijestio da je stanje pod kontrolom. Kao i obično, uostalom. Kao i svakoga dana – otkako je, odnedavna, kao dokazani mladi policijski kadar čvrste ruke, poslije izobrazbe u Novome Sadu, preuzeo logor u Staroj Gradiški – tako i danas, u dva poslije ponoći, na sreću, nema dojave ni o najmanjem izgredu. Osuđenici su mirni i poslušni. Njegova bi mati pobožno rekla: Hvala Bogu, Isusu Kristu i Majci Božjoj bistričkoj. Cigani, upamtio je to, vele: *Dema devla!* A on, kao i uvijek dok je sam – kao što je sada, kucne o drvo. To nikada ne čini pred svjedocima. Da svijet ne primijeti. Komunist, a praznovjeran! Neke intime valja skrivati od tuđih pogleda.

Na zidu je zgnječio tusta komarca iz kojeg je šiknula krv. Gnušajući se, osvetnički zaključi da je netom ubijeni komarac tu krv isisao iz njegovih vena. Zatim je s olakšanjem izuo čizme i razgaćio se.

Upravitelju ne pada san na oči.

Razmišlja: je li to drug pukovnik Milić ozbiljno mislio kad mu je zapovjedio da sastavi orkestar od osuđenih? Da uhiti trojicu glazbenika da bi ga popunio? Pukovnik je, doduše, bio supijan. A što trijezna glava smisli – to pijana kaže! Kad bi naslutio da će ujutro zaboraviti pod vinom izrečeni hir, onda ga i ne bi podsjećao sulude zamisli da mu mora sklepati logorski orkestar koji će ga zabavljati. Ali što ako se pukovnik sjeti svoje lakoumne želje dok ponovno zaglavi pod gasom? Što će mu odgovoriti bude li ga pitao: Gdje ti je orkestar, druže?

Kršio se u grču, između smijeha i jecaja: tko je među njima policijski klaun? Pukovnik ili, možda prije, on zato što ga muči dvojba: udovoljiti mu ili dostojanstveno zaboraviti njegovu nepodopštinu?

Upravitelj je uvjeren kako mu najlucidnije ideje sinu u polusnu. I stoga upravo smišlja što mu je činiti s pukovnikovom, u najmanju ruku komedijaškom narudžbom o robijaškoj kapeli?

Pukovnik ga je pohvalio, rekavši mu da će od njega nešto biti. U upravitelju je uočio policajca koji obećava, i to mu godi. Ta procjena znači kako s njime računa. Samo jedna njegova riječ, samo pomak maloga prsta druga Milića tamo gore, u Zagrebu, mogla bi mu bitno izmijeniti karijeru. Naviše i nabolje!

Heureka! Sjetio se. Na večeru, koju će upriličiti u svome uredu, pozvat će dvije najljepše čuvarice iz ženskoga logora u Požegi. A najljepše su, izvan sumnje, Irena i Maca. Hoće li cure prihvatiti poziv? Ma doletjet će, zamahnut će krilima čim im bude telefonirao. Pogotovu kad budu čule da će se družiti s legendarnim pukovnikom Milićem. I pješice bi doklipsale iz Požege do Stare Gradiške...

Ali taj nesretni orkestar ga divlje opsjeda. Što će s njime? Da posluša pukovnikov savjet i uhiti trojicu muzičara? Na koncu konaca, zašto ne? Danas je bar lako nekoga spremiti u kutiju!

I što se njemu može dogoditi zbog toga? Ništa! Baš ništa, sve dok će ga svetački štititi kolos kakav je pukovnik Milić. Svirače koje bude privremeno zatvorio oslobodit će čim pukovniku odgude desetak-dvadesetak pjesama. Još će mu, na kraju, i zahvaljivati što ih je milostivo i brzo pustio iz zatvora... Takva su vremena. Narod zazire od vlasti. A policija je u očima naroda najveća vlast! Uz nehajnu ispriku objasnit će tim sviračima kako je posrijedi žalosni nesporazum. Pritom će ih, gle ironije, opsjenarski opomenuti neka ubuduće budu oprezni. Jer neprijatelj ne spava! Moguće je da nekoga od tih (za sada još nepoznatih i još samo nekoliko sati slobodnih) muzičara (koji ovoga časa bezbrižno snivaju i ni u najcrnje im misli i snove ne dolazi kobna pomisao da će sljedeće večeri osvanuti u logoru) čak i prepredeno nagovori da budu potkazivači, neka ubuduće preko njega tajno surađuju sa *službom*. Taj će manevar izvesti, ali tek nakon što im bude poručio da su oslobođeni. Dok u slatkome šoku tek budu počeli shvaćati da ih je sunce ogrijalo. Svaka njihova dojava može biti korisna i dovesti policiju do neslućenih tragova, izvora i otkrića...

Negdje pred svanuće, umoran, ali zato vlastitom domišljatošću veoma zadovoljan, upravitelj logora, pravedno je zadrijemao.

Poglavlje I.9.

Stara Gradiška, nedjelja, 26. listopada 1947.

Dan se došuljao kao uljez, nezvani gost, kojem se pukovnik nije razveselio.

Danas mu je rođendan. Trideset godina! Rođen je u znamenju škorpiona. Nije vjerovao prijeratnim horoskopskim predviđanjima, dok ih je njegova mati gutala:

„Gentleman, I am a thirty years old!“ – rekao bi na engleskome američkim kongresmenima da su se kojom nevoljom danas stvorili u logoru. Bolje što nisu! Imali bi što i vidjeti!

Pošto je popio jutarnji čaj, pukovnik je impresioniranome osoblju logora u Staroj Gradiški sažeto obrazložio svrhu svoje inspekcije. Govorio je kratko i vrlo umotvorno, a rečenice je završavao odsječno, kao da ih je rezao najoštrijim nožem. Upravitelj je zavidno upijao njegov beskompromisni stil. Ubuduće će se i on na takav, pukovnikov način obraćati podčinjenima.

Nije bilo pitanja. Svi su sve shvatili. A to znači da će se svojski založiti kako bi čvrstim, neoborivim dokazima uvjerili imperijalističke i kapitalističke Amerikance da se u logoru postupa ljudski i s najgorom neprijateljskom bandom.

Pukovnika su nakon izlaganja okružili stari i novi poklonici. Široko otvorenih očiju i osmijesima razvučenim od uha do uha stezali su obruč oko njega, u vrućoj želji da mu se što bliže približe.

Iz gužve ga je, iznebuha, izvukao logorski referent za kulturu, mladi potporučnik – gorštak gomoljasta nosa i valovitih, veseljačkih gavranski crnih, gustih lasi, koje su ga činile nalik seoskome harmonikašu. Dok se pukovnik nije snašao, potporučnik ga je drsko zgrabio za mišicu i gazeći usitnjenih koraka uvukao ga u sobu, na desetak koraka od dvorane za sastanke. Neurotičnim gestama kao da će mu u najmanju ruku pokazati originalnu Mona Lisu, podastro je preda nj četiri broja zidnih novina nazvanih *Preporod*.

Pukovnik je razgoropađeno isturao bradu i sklapao oči pitajući se u čudu: koja se to dosadna budala zakačila o njega kao čičak? No on, ozbiljan čovjek, veća je budala od te dosadne budale kad olako dopušta da ga svaka potporučnička šuša vuče za rukav i razvlači kojekuda.

Kulturni napasnik pobožno reče:

„Ovo su zidne novine, druže pukovniče...“ – glas mu je zabrujao mistično.

„Vidim! I što onda?“ – odgovori pukovnik banalizirajući njegove riječi.

Potporučnik se nije smeo. Obazrivo je sačekao da se uzrujani visoki gost umiri i nastavi odande gdje je bio zaustavljen:

„Uređuju ih osuđenici... Mahom politički, koji izdržavaju kazne između pet i dvadeset pet godina...“

„I što onda?“ – i dalje se prkonjio pukovnik, gunđajući zlobno. Bio je, štono je govorio njegov djed Đuro, krivo nasađen. Nagonski je, na prvi pogled, dijelio ljude na one koji su mu se dopali i u koje vjeruje i na one koje, kako je volio šatrovački reći, ne šljivi ni dva posto. Sebi je priznavao da su mu prenagljena prosuđivanja pogdjekad pričinjala neprilike. Zato nije

izvrijeđao potporučnika i svašta mu izgovorio kao što je bio najprije nakanio, iako sa je jezik jako svrbio i vukao ga u sukob.

Potporučnik je pak osjećao kako ga naburenі pukovnik želi poniziti zato što je, jamačno, uvjeren da ga je ugnjavio ispraznim koješтarijama o logorskim aktivnostima, koje njega, ali nimalo ne zanimaju. Približivši se za korak okruglu stolu, kulturnjak ipak nastavi stoičkom upornošću, zaboravivši da je neuljudno prekinut:

„Učinili biste mi izuzetno zadovoljstvo, druže pukovniče, kad biste, makar površno, pogledali zidne novine... I izrekli sud o njima.“

Stiješnjen uza zid i svladan nezaustavljivom mladenačkom željom za isticanjem, sada, za sićušnu nijansu trpeljiviji, pukovnik baci površni pogled na *Preporode*. Nije volio da ga oni koji ga moraju slušati vide kako je iskočio iz kože i oneraspoložio se. Sada je, i protiv volje, naglo promijenio boju. Mora da mu je krv udarila u glavu, pomislio je. Bilo bi dobro da potporučnik nije primijetio tu njegovu prenagljenost.

„Kad je pročitao imena suradnika zidnih novina koji su ih pisali, ilustrirali i opremili, pukovnik je naglo živnuo.

„Ehej, pa ni najčitaniji i najugledniji zagrebački listovi“ – reče iznenađeno – „ne mogu okupiti tako brojnu, stručnu i kvalitetnu ekipu vrhunskih i poznatih suradnika kao što ih ima ovaj tvoj *Preporod*!“

„Hvala, druže pukovniče!“ – referent za kulturu, mučen od sreće, protrlja ruke, kao trgovac starudijama koji je podvalio kupcu imitaciju fotelje Luja XVI.

Pukovnik je, osobno ili po čuvenju, poznavao gotovo svakoga od *Preporodovih* suradnika. Bijahu to ličnosti osuđene na duga robijanja, krivi i prezreni zbog političkoga, umjetničkog, gospodarskog, medicinskog, literarnog, znanstvenog. sportskog, javnog i zabavljačkog djelovanja u eri propale Nezavisne Države Hrvatske.

Kirurg svjetskoga glasa, izvanredni profesor Medicinskoga fakulteta u Zagrebu, Grazu i Heidelbergu, pisao je o potrebi pojačane higijenske pozornosti, budući da su se u barakama pojavile uši i stjenice.

Slikar impresionist koji je izlagao u najelitnijim europskim salonima, u maniri ovdje jedino dopuštenoga socijalističkoga realizma, naslikao je osuđenike dok u stroju stupaju na rad, na gradilište u obližnjim Urijama.

Skupo plaćeni i traženi grafičar, autor niza kvalitetnih poštanskih maraka, osim što je s mnogo ukusa znalački kreirao izgled *Preporoda*, u svome prepoznatljivu postupku portretirao je Tita u maršalskoj odori.

‚Kakva šteta‘ – pomislio je pukovnik – ‚što lani puštena, pošteno govoreći, ružna i diletantski neuspjela crvena marka s Titovim likom nije tiskana po tome grafičkom uzorku. Ali tko bi se normalan pomodarski zaštićenome partizanskom umjetniku Đorđu Andrejeviću – Kunu, štićeniku Milovana Đilasa, Moše Pijade i Radovana Zogovića, usudio pretpostaviti anatemizirana velemajstora, koji je za hrvatska filatelistička izdanja narisao poglavnika Pavelića i obilježio obljetnicu ustaškoga pokreta!‘

Glasoviti skladatelj simfonija i kantata i ravnatelj međunarodnoga ugleda potpisao je kraći članak o uspješnome radu logorskoga pjevačkog zbora, koji pod njegovom paskom

usrdno vježba u slobodnome vremenu i priprema se za prvi izlazak pred osuđenike. Na njihovu repertoaru naći će se same popularne pjesme: *Uz maršala Tita*; *Da nam živi, živi rad*; *Kaćuša*; *Zdravstvuj, Moskva*; *Oj, Kozaro* i druge.

Pjesnik, koga su stihovi ušli u antologije hrvatske poezije i u školske udžbenike, a napose njegova nezaobilazna hvalopojka o poglavniku i njegovoj obitelji, napisao je za zidne novine pjesmotvorinu – varijaciju na vojničku koračnicu: *Tito je maršal, Tito je genije, Tito je komandant slavne armije*.

Profesor s Agronomskoga fakulteta, pisac kapitalnih djela o poljodjelstvu, čitatelje *Preporoda* izvješćuje o uspješnoj berbi krumpira, mrkve, rajčice, luka, salate i zelja s logorskoga dobra. Još će pripomenuti kako se u voćnjaku radi po nenadmašnim metodama velikoga sovjetskog znanstvenika Ivana Vladimiroviča Mičurina, što će reći da će ubrani prinos biti bar trostruko veći i kvalitetniji negoli ranije dok se primjenjivao zastarjeli, tradicionalni način orezivanja i kalemljenja voćaka: „*Mičurin je otvorio oči svim naprednim voćarima u svijetu!*“ – naglasio je zagrebački profesor, osuđen na osam godina „zbog aktivnoga pomaganja domaćih slugu i izdajnika našega naroda“, kako je naveo sudac Vlado Ranogajec u obrazloženju presude.

A kolega mu s Mudroslovnoga (sada ponovno: Filozofskoga) fakulteta, tvorac niza rječnika i polemičkih elaborata o „korienskome pravopisu“", službenome u NDH – u logoru je voditelj knjižnice. Njegov je prilog u zidnim novinama popis deset najčitanijih knjiga među osuđenicima, u rujnu 1947.: *Pjesma o biografiji druga Tita* Radovana Zogovića; *Historija svesavezne komunističke partije (boljševika) – kratki kurs*; *Razgovor s drugom Lenjinom* Vladimira Majakovskoga; *Mati* Maksima Gorkoga; dnevnik Vladimira Nazora *S partizanima*; *Tihi Don* Mihajla Šolohova; *Na Drini ćuprija* Ive Andrića; *Stojanka majka Knežopoljka* Skendera Kulenovića; *Kako se kalio čelik* Nikolaja Ostrovskoga i *Pod Grmečom* Branka Ćopića; uz opasku da je u mlađih uznika najveće zanimanje za sovjetski omladinski roman *Timur i njegova četa* Arkadija Gajdara.

Poznato vanjskopolitičko pero dnevnika ustaškoga pokreta *Hrvatski narod* piše o udarničkome poletu u velikome Sovjetskom Savezu, koji je sredinom tridesetih godina pokrenuo rudar iz Donbasa Aleksej Grigorjevič Stahanov po kome su heroji rada nazvani stahanovcima, i o sada razbuktalome u novoj Jugoslaviji, koji su počeli rudar iz Breze Alija Sirotanović, zidar iz Zagreba Franjo Turčić, tekstilne radnice Sonja Erbežnik iz Zagreba i Matilda Baruh iz Beograda te metalac iz Skopja Mile Vičiški: „*Predvođeni ovakvim lučonošama socijalističke izgradnje zemlje*“ – zaključio je pisac u zidnim novinama – „*ni trena ne smijemo posumnjati kako petogodišnji plan, ne samo da će biti ispunjen, nego i višestruko premašen!*“ (Pukovnik se sjetio kako je dotični novinar zbog veličanja ratnih pobjeda vojske Hitlerova Trećega Reicha – nakon što su ga Englezi izručili iz Austrije, gdje se mjesecima skrivao – na zagrebačkome Vojnom sudu bio najprije osuđen na strijeljanje, ali je, neposredno uoči egzekucije, dok mu se smrt već prikradala iza leđa, pomilovan, na zauzimanje ministra Zvonka Brkića, s kojim je dijelio gimnazijsku klupu. Preživi li i izdrži kaznu do kraja, narobijat će se beskonačnih dvadeset pet godina).

Jedan od najpopularnijih hrvatskih glumaca, komičar koji se s valova krugovala u zagrebačkim kabareima i kazalištima, kao i za obilaska ustaških i domobranskih postrojbi, a

koje su ratovale protiv partizana te Hrvatske legije na bojištu kod Staljingrada, štedro izrugivao crvenoj komunističkoj napasti i izazivao salve smjehotresa i odobravanja (a sačuvao je glavu od osvetničkoga metka zato što su glumački prvaci, partizani Jože Rutić i August Cilić, pa i on, pukovnik Milić osobno, izmolili predsjednika vlade Federalne Hrvatske dr. Vladimira Bakarića i ministra unutrašnjih poslova Ivana Krajačića da ga poštede pogubljenja) – opisao je u trideset *Preporodovih* redaka bez proreda, otkucanih na pisaćem stroju da će prvijenac osuđeničke dramske sekcije biti Kočićev *Jazavac pred sudom*, kao i da je redatelj i tumač glavne uloge lukavoga krajiškog seljaka Davida Štrpca, kako je skromno zapisao – njegova malenkost.

Slavljeni i nagrađivani književnik, pisac niza nadasve čitanih romana (utamničen na dvanaest godina), u *Preporodu* meditira o preodgoju osuđenika: „*Ljudi, koji su se svojim zločinačkim postupcima teško ogriješili o svoju domovinu*“ (a među njima je i on, posuo se pepelom po glavi negdašnji literarni slavodobitnik i dopisni član Hrvatske akademije) – „*mogu joj se odužiti predanim udarničkim radom, iskrenim priznanjem krivice, stalnim i neumornim proučavanjem djela najvećih komunističkih ideologa Marxa, Engelsa, Lenjina, Staljina i Tita, žestokom samokritikom i nepopustljivom, željeznom disciplinom. To je jedini put da se uključimo među poštene graditelje socijalizma i ljepše budućnosti zemlje, kad jednom ponovno postanemo slobodni.*“ (Čitajući njegov traktat pukovnik zlurado pomišlja nije li ga za te vruće parole, možda, nadahnuo upadljiv natpis koji je dominirao iznad ulaza u nacističke logore u Treblinki, Dachauu, Auschwitzu, Buchenwaldu i ostalima: *Arbeit macht frei!* Rad oslobađa.)

Tvorac gospodarskoga plana Nezavisne Države Hrvatske (šesnaest godina zatvora), koga su, dok je bio na vrhuncu, upoznali po plemićkoj nabusitosti i nadutosti, zadivljen je, tako se bar osjeća iz njegova pisanja u zidnim novinama, Petogodišnjim planom (1946. – 1951.) o obnovi Jugoslavije, stvorenim po uzoru na sovjetski. U tri broja *Preporoda* taj ekspert, čiju su riječ, savjet i mišljenje zlatom plaćali, dokazuje kakvo će blagostanje dočekati narod nakon što plan bude ispunjen. Proizvodnja cipela 1951. bit će dvostruko veća od proizvodnje u 1939. i tada će na svakoga stanovnika dolaziti po jedan par obuće godišnje! I još: poljoprivreda će do 1951. dobiti 350.000 tona mineralnoga gnojiva. Ili: dok se 1939. po glavi stanovnika izatkalo 8,7 metara tkanina, godine 1951. tekstilne tvornice u novoj Jugoslaviji proizvodit će više nego dvostruko od te količine!

Plivački rekorder, a potkraj rata i nadasve uspješan trener, diplomant Visoke sportske škole u Berlinu, oglasio se u *Preporodu* osvrtom iz svoje domene. Zaključio je kako valja pojačati fiskulturni rad, a pogotovu jutarnje vježbanje, jer samo fizički pripremljeni osuđenici mogu premašiti postavljene radne norme. Na kraju je citirao Titovu misao: *Sport nije luksuz nego – potreba!*

Umjetnički fotograf, osuđen na osam godina, između ostalih grijeha i stoga što je u Zagrebu i većim hrvatskim gradovima te potom u Berlinu, Beču, Rimu, Bratislavi, Budimpešti, Helsinkiju i Sofiji upriličio izložbu svjetlopisa (tako su, po ondašnjem pravopisu, zvali fotografije) o legionarima dobrovoljcima, koji su bojevali na Istočnome bojištu, egzaltirano je opisao čudesni prijem prvoga jugoslavenskog umjetničkog filma *Slavica*, režisera Vjekoslava Afrića i s glavnim glumcima Irenom Kolesar i Marjanom Lovrićem, koji su, s početka listopada, prikazali i oduševljenim osuđenicima.

Među potpisnicima članaka pukovnik još prepoznaje: nogometnu zvijezdu iz Concordije – koga su bili fiktivno zaposlili u ustaškoj policiji UNS-u; glumca Hrvatskoga državnog kazališta – ustaškoga pobočnika (taj je bigoterski prenio i velikoga i mudrog sovjetskog vođe Staljina, koji je umjetnike nazvao inženjerima ljudske duše); apsolventa prava – jednoga od najistaknutijih prvaka Starčevićeve mladeži; pjevača vedre glazbe – zabavljača režimskih čelnika u NDH; profesora iz Osijeka – pisca dugih feljtona u zagrebačkome listu na njemačkome jeziku: *Der Deutsche zeitung in Kroatien*; pjesnika koji je za NDH služio u diplomatskoj službi u Bratislavi i Budimpešti; te liječnika – jednoga iz konzilija koji se brinuo o zdravlju Poglavnikove žene Mare i njihove djece Višnje, Mirjane i Velimira – Brace.

Dok je zadubljeni pukovnik čitao *Preporodove* napise, potporučnik je polagano pio vodu iz plehnate čaše, prehlađeno šmrcao i vrludajući očima nestrpljivo i uznemireno čekao da napokon čuje što će mu biti rečeno o kvaliteti zidnih novina.

Šutnju je prekinuo telefonski zvon:

„Ne, sada ne mogu!“ – cilikavo je progovorio potporučnik. Nemarno je premještao plavu šapku s čela na potiljak i izduljivši vrat poput noja, kradomice se pogledavao u potamnjelo i oguljeno zrcalo: „Ali shvati, stari, ovdje mi je drug pukovnik Milić! Da, da, kasnije... Dobro, dobro, u redu... Hajde, zdravo, čujemo se... I molim te, nemoj mljackati dok telefoniraš!“ – potporučnik se izvitopereno iskezio svojoj upadici.

Pukovnik je upio s kojom je uzvišenom i samodopadnom pompom mladac izrekao rečenicu: „Ovdje mi je drug pukovnik Milić!“ i razdražljivo pomislio:

‚Koji sam ja to jebeni lonac ili stolac kad dopuštam da me kojekakvi balavanderi, poput ovoga debelokožnog đuvegije od referenta za kulturu, uguraju u neku sobu kako god im puhne u tintari! Taj hohštaplerski egzibicionist manipulira mnome, zlorabeći moj visoki čin da sebi jeftino podigne cijenu kod nekih, njemu sličnih frajera!‘ – sumnje mu se roje i množe i sudaraju se poput kotrljajućega kamenja. I sinoć ga je, nabrušena zbog odurne, primitivne glazbe u hotelu, također spopala žuta minuta. Pukovnik se sada, dok se u njemu miješa adski koktel (gađenja, jeze, jadikovanja, strepnje, nemira, mučnine, bljuvanja, nelagode, odbojnosti, neprijateljstva, gorčine, alergije i odvratnosti) praskajući od ljutnje pita: ‚A da krivica nije, možda, u meni? Bit će da sam postao preosjetljiv i zato pretjerujem u osudi ovoga nadobudnog potporučničića... Jesam li ja, Đuro Milić, ipak razmaženi policajac, kome ljudi, napadnuti strahom, odavno samo ugađaju? Ugađaju mi i povlađuju zbog moći koju držim u rukama! Jesam li zbog svakodnevnih podvlačenja pod kožu onih koji od mene traže milost, pomoć i blagohotnost postao toliko blaziran da su mi počele smetati i ništavne sitnice? Što sebi umišljam? Tko sam ja? Zar nadčovjek? Zar nedodirljivo zemaljsko božanstvo? Zar sam toliko izgubio kompas da počinjem plesti sebičnu sagu o sebi kako sam osuđen jedino na uspjehe, pobjede, klicanja i povlađivanja? Da se svijet mora ravnati po mojim mušicama? Jesam li ljude i događaje oko sebe počeo gledati kroz povećalo koje mi je dao vladajući režim, čiji sam važni pobornik i čuvar? Hajde s vragom, Đuro Miliću! Jesam li se, doista, preobličio u pekmezastu, kenjkavu protuhu, nalik sekantnoj staroj curi, otkako sam odnedavna, poslije povratka s Papuka i Žumberka, kad sam ponovno krvavo ratovao, počeo osjećati kako mi je tijelo klonulije i umornije? Jesu li me već u tridesetoj jeseni života pritisle opasne godine? Bit će da je tu

skriven uzrok mojih frustracija! A ne plitka mazanja i providne milolagarije golobrada potporučničkoga štakora, glavnoga meštra logorskih zidnih novina!'

Da junoši pokaže kako nije rogato, zubato i dlakavo pukovničko bau-bau strašilo, nego obični, dobroćudni tridesetogodišnji striček od kosti i mesa, stane napadno glasno i promuklo mumlati valcer Na lijepom plavom Dunavu:

„Tataram taram, taram, tataram taram, taram, tararam, tararam, tararam, taram, taram!" – i dok se zatečeni potporučnik ustrašeno ogledavao kao zvjerokradica, posramljen zbog pukovnikove ćudljive, nedopustivo pretjerane opuštenosti, ovaj ga je napokon očinski pohvalio: „Izvrsno su ti uređene zidne novine, momče! Teme su sjajno odabrane, a članci koje sam stigao pročitati više su nego znalački napisani!" – govorio je gledajući ga u oči, kao da mu tako želi pokazati kako je pred njime obnažio dušu.

Potporučnik je pocrvenio do ušiju:

„Hvala vam, od srca vam hvala, druže pukovniče!" – odazvao se rasplamsalih osjećaja: „Ne možete pojmiti koliko ste me usrećili…"

Telefon je ponovno pozvonio, ali potporučnik više nije mario tko ga zove. Zvonjava se miješala sa škripućim zvukom izgrebane gramofonske ploče, koju su navili do balčaka dokoni veseljaci iz susjedne sobe. Razigrani nazalni glasovi izvježbanoga ženskog ruskog zbora pjevali su prepoznatljivi šlager Isaka Dunajevskoga iz filma *Pastir Kostja*, koji je prije rata preletio sovjetske granice: *Širaka maja strana radnaja, mnoga v njej, paljej, garjej i rjek; ja drugoj, takoj stranji nje znaju, gdje tak voljna dišit čelavjek*.

„Tko naručuje članke za zidne novine?" – upita pukovnik.

„Ja!" – odgovori potporučnik ispunjen ponosom. Njegova doskorašnja malodušna sumnjičavost sve je više prerastala u neskriveno slavlje.

„I ti biraš teme, zar ne?"

„Da, ja!" – potvrdio je potporučnik čedno. Glas je nastojao podesiti da skromnije zazvuči, ali bez osobita uspjeha.

„Dakle, ti si glavni urednik..."

„Tako nešto." – potporučnikov je osmijeh podrhtavao. „S tim što moram reći kako je posljednja ipak upraviteljeva... Drug upravitelj prethodno pročita svaki članak i odluči hoćemo li ga objaviti."

„Vidi, oca mu, pa vi ste poput neke svjetske redakcije" – pukovnik se trudio da taj dečko agresivne inteligencije, upraviteljev *adlatus*, ne shvati njegovu primjedbu kao žaoku, nego tek kao nedužnu šalu.

„Da!" – s finom ironijom prihvati igru potporučnik. „Svjetska redakcija novina, koje izlaze u jednom primjerku... Ali koje samouvjereno kroče ukorak s *Pravdom*, *Timesom* ili s *Borbom*, recimo."

„A dogodi li se da upravitelj nešto ne pusti?"

„Do sada su obojica sve puštala što god sam im pokazao! Prošli drug upravitelj i ovaj novi, sadašnji... Tu i tamo nešto bi popravili... Bolje reći, u članku bi pojačali ideološku težinu..."

„Tako dakle..."

„Da. Moram reći kako sam prije njih detaljno pročešljao svaki redak i popravljao što je bilo potrebno kako se ne bi omakao krupniji politički promašaj, razumijete... Da nam netko nešto ne podvali proustaški, onako u rukavicama...“

„Valja biti budan...“ – bubnuo je napamet pukovnik tek da nešto kaže. Da potporučnik osjeti da je pažljiv sugovornik, a ne površan slušatelj.

„Uvijek mi je na pameti kako su ti ljudi, premda veliki stručnjaci najvišega obrazovanja i znalci iz oblasti o kojoj pišu za *Preporod*, ipak osuđeni kao dokazani neprijatelji naše stvarnosti!“ – potporučnik je bombastičnim frazama iskitio svoju rečenicu kao da diskutira na marksističkome seminaru. Pukovnikov pogled iskosa učinio se prijekornim. No umjesto da mu spočitne kako je to mogao i jednostavnije reći, odustao je. Znao je da mladi lav tako nešto od njega ne bi volio čuti. Zato je uveslao u bonacu:

„Bune li se autori kad vide da im je prilog skraćen ili, kako to novinari znaju kazati, preoran?“ – zanimalo je pukovnika.

„Ne. Još nisam čuo nijedne primjedbe!“

„Strah ih je, vjerujem...“

„Bit će da je i strah posrijedi... Ali, ako mi se bilo što usude zamijetiti kao glavnome uredniku – kad ste me vi, naravno u šali, tako nazvali – onda su to jedino razočarane pritužbe zato što nečiji članak nije odmah objavljen, kao što su očekivali. A svima je jako stalo da ono što napišu odmah i izađe... Nismo mi ni *Pravda*, a ni *Borba*, ali konkurencija je izuzetna. Upravo zbog široka izbora kvaliteta *Preporoda* je, usudio bih se reći, zavidna. Nije da se hvališem, ali vjerujte, pred zaključenje broja sam u nedoumici. Ne znam kome bih dao prednost. To su urednikove slatke muke“ – tašto reče mladac. Onda se odjednom zaustavio usred opširna, bezlična i povremeno dosadnoga samohvalnog mudrovanja. Kao da se prepao što previše brblja i producira se pred čovjekom koga, zapravo, jedva i poznaje. Ali pukovnik bi, začudo, još divanio o tajni uspjeha logorskih zidnih novina:

„Ima li takvih koje si pozvao na suradnju, a oni nisu htjeli?“

„Ima ih. Trojica ustaša i dvojica reakcionara. Tu je dvojicu bolje nazvati antikomunistima... No prije ću vam reći kako neke osuđenike, premda su vrsni stručnjaci, već u startu nismo ni uvrstili medu potencijalne suradnike zbog težine njihovih prijestupa. To su zločinci koji su najprije bili osuđeni na smrt, a potom abolirani, i sada izdržavaju kaznu od dvadeset pet godina zatvora... Oni su posve izopćeni od bilo kakve, da je tako nazovem, slobodne aktivnosti... Ali priznajem kako su me osuđenici koje sam pozvao da pišu za *Preporod*, a oni me odbili, zatekli i zbunili... Uhvatili su me na krivoj nozi jer to od njih nisam očekivao.“

„Što su ti rekli, zašto ne žele pisati?“

„Vjerojatno pretpostavljate što su mi odgovorili... Da ne žele dragovoljno bilo što raditi za komuniste koji su im oduzeli slobodu...“

„A što si im ti odgovorio?“

„Da oni ne pišu za komuniste nego za svoje ranije istomišljenike, kojih je sudbina jednaka ili vrlo slična njihovoj... Jedan je među njima bio u ustaškoj vladi dominstar kulture i bogoštovlja. I taj sve člankopisce u našim zidnim novinama redom zove mizerijama bez karaktera i prodanim dušama. Zanimljivo da je najprije, u načelu, prihvatio moju ponudu. U

redu, veli, surađivat će u zidnim novinama, ali pod uvjetom da mu ne naturam zadanu temu! On bi da objelodani svoje mišljenje, i to bez upraviteljevih i mojih prekrajanja. I pitam ga: o čemu bi on, u tom slučaju, pisao? A taj će gad meni: o idealima za koje se borio, zbog kojih smo ga utamničili – upravo je tako kazao - i kojih se ne bi odrekao ni po cijenu glave. Njegov je san, razgalamio se tada razmahnitalom ćudljivošću, slobodna i nezavisna Hrvatska, izvan Jugoslavije!“

„Kako si na to reagirao?“

„Otjerao sam ga u vražju mater!“" – energično reče potporučnik. „Sasuo sam mu u lice da se ni kod njegova poglavnika Pavelića nije moglo pisati što je kome šunulo u glavu! Prijavio sam ga upravitelju, a on mu je odrapio mjesec dana samice!“

„Je li se smekšao poslije samice?“

„Ma kakvi! Tvrd je kao dren. Ne popušta! I dalje prezrivo okreće glavu od svih koji pišu za *Preporod*. A staroga pjesnika, koji je ispjevao pjesmu o drugu Titu, naočigled pedesetak osuđenika za vrijeme odmora na radilištu najprije je glasno izvrijeđao, nazvavši ga cinkerom, guzolizom, nitkovom i podlacem, a zatim mu je prostački pljunuo u lice. Usput je vikao kako je Juda prema njemu velik jer je, time što je izdao Isusa, bar zaradio trideset zlatnika. A pjesnik beskičmenjak, urlao je na njega dominstar, prodao je dušu sotoni za pljesnivi komadić kruha.“

„I kako ste ga kaznili zbog toga?“

„Čuvari su ga ispendrečili i dovukli vezana pred upravitelja. Još je izoliran u samici. Ponovno je dobio mjesec dana.“

Pukovnik je negodujući zatresao četvrtastom glavom i pućio mesnate, ružičaste usnice. Srdio se na nepopustljiva dominstra prosvjete i bogoštovlja.

„Tako mu i treba!“ – reče s odobravanjem. Primakao se drvenoj polici i nasumce popravljao neuredne i prljave ovalne, tanjuraste glinene posude s prašnjavim, umjetnim cvijećem, koje su, u jednostavno namještenoj sobi, djelovale poput krasta na licu. Oprezno napomene: „Toga kurvina sina držite na oku prije nego dođu Amerikanci. Odvojite ga! Otvorite dvanaestero očiju da se taj ujak kojom nesrećom ne sretne s njima! Sakrijte ga negdje... Ili bolje: premjestite ga u zatvor u Novu Gradišku. Ili u Jasenovac! Bilo gdje, samo da im ne bude u blizini. S takvim huncutom izopačenih pogleda nije se šaliti, jesi li me čuo, baćo?“

„Jesam, druže pukovniče!“

„I nemojte premjestiti samo njega. Nego i ostale razbojnike za koje, makar u podsvijesti, pretpostavite da pred kongresmenima neće držati jezik za zubima!“

„Razumijem, druže pukovniče!“

„O tome, svakako, obavijesti upravitelja!“

„Razumijem, druže pukovniče!“

„Dakle, više se ne moram brinuti o onome kopilanu, dominstru, je li?“

„Bit će kao što ste rekli, druže pukovniče!“

Dok ga je savjetovao što mu je činiti, dotle se izražajno potporučnikovo lice ukočilo kao u mrtvaca, brzopleto pomisli pukovnik. Sada, nakon što mu je zadao domaću zadaću, a siguran da će je junoša uspješno završiti, vratit će razgovor lakšoj temi.

‚Jedna je od mojih čestih uzrečica »Nikad ne znaš, zašto je to dobro« i ovdje se obistinila!‘ – burno je kopao po mislima pukovnik. ‚Nabrecito i na nož dočekao sam mladićevu nesmislenu želju da mi priča o zidnim novinama. I, eto, gle slučaja da nije došlo do priče o zidnim novinama, ne bih ni saznao o slučaju dominstra prosvjete i bogoštovlja, koji ne želi pisati po narudžbi. Što znači da bi taj pogibeljni tip kao odvrnuta bomba dočekao Amerikance. I ta bi bomba prasnula upravo u vrijeme njihova posjeta logoru! Takav napasnik ne bi propustio prigodu da se ne izlane pred kongresmenima. I tako nam mučki zabode čavao u zdravu nogu! I meni, i upravitelju, i ovome potporučniku, i svim čuvarima logora. Neplanirani i neželjeni monolog ustaškoga skota zapaprio bi nam juhu. Napose meni! Upravo zbog tih zajebanih kongresmena ja sam poslan kao prethodnica ovamo, u Staru Gradišku. Tu sam u preventivnoj inspekciji da u korijenu sasiječem i najmanje zlo. Ne smijem pomisliti što bi se zakuhalo da nam je to promaklo! Kako bi me sramotno iskefao i nahulio Stevo Krajačić. A pred Lekom Rankovićem, koji ne oprašta i bezvrjednije propuste, ne bi me oprali Sava i Dunav zajedno! Leka bi mi, kao osmanlijski sultan, poslao svileni gajtan da mi dade k znanju kako se moram maknuti s ovoga svijeta. Ne bi mi bilo izbora nego oroz na sljepoočnicu!‘ – pukovnik se spomene kako ga je zimus, dok je predavao pitomcima u milicijskoj školi u Zagrebu, neki momak uznemirujuće pojave saletio pitanjem: Tko je uspješan policajac? Odgovorio mu je improvizirajući: „Uspješan policajac je inteligentni, nepovjerljivi i vazda sumnjičavi usamljenik, s osjetilom više od prosječna čovjeka. Lako i brzo prepozna tko je tko i što je što. Namiriše što ljudi smjeraju, jesu li grješni, jesu li uspješni, jesu li nesigurni, jesu li samopouzdani. Tko je ubojica, a tko krivokletnik, lupež, kockar, naivčina ili varalica. Iz očiju će pročitati je li nekome bračni drug nevjeran. Predosjetit će je li netko dužan ili ponižen, razmišlja li o bijegu preko granice, je li mu milicija za vratom zato što je pronevjerio novac, sastaje li se sa stranim špijunima i denuncira li svoju zemlju, je li pritajeni neprijatelj socijalizma“ – tako je govorio. A kad bi ga danas pozvali da predaje budućim milicionarima, još bi na to pridodao: „Rasni policajac mora imati i sreće! Bolje je roditi se bez one muške stvari, negoli bez sreće…“ – jer kako je ovo danas šepavo krenulo s *Preporodom*, zbog čega umalo nije bacio u topovsku cijev potporučnika i izružio ga na pasja kola što ga podjebava s pizdarijama, nenadano se obrnulo u pukovnikovu očaravajuću sreću.

Loš početak, osrednja središnjica i dobitna završnica, fino vele šahisti.

U trenucima ponovne dobre i radosne volje pukovnik je stao uz prozor. Osluškivao je huj vjetra, koji je sablasno zavijao kao da izlazi iz uklete kuće duhova. I razmišljao što da još pita glavnoga urednika logorskih zidnih novina. Pitao ga je:

„Honoriraš li pisce članaka?“

„Mislite li novcem?“ – potporučnik je čvrsto stegnuo usnice, kao da je tom gestom želio pokazati pukovniku kako ga pitanje veoma čudi. A zatim bezazleno nastavi: „Ma ne, ni govora, znate mi ovdje...“

Pukovnik je na vrijeme obuzdao njegovu uobičajenu epsku opširnost. Momak je sažet i kratak, pomisli, jedino kad, nakon saslušane zapovijedi vojnički odgovara: Razumijem, druže pukovniče!

„Nisam baš mislio o novčanoj nagradi...“ – ispravio se – „nego želio sam saznati stimuliraš li ih nekom sitnom privilegijom?“

„Dobro ste ovo naglasili: sitnom privilegijom! Tako da! Recimo, odobrimo im da umjesto jednoga paketa mjesečno mogu primiti dva, da umjesto dva pisma mjesečno mogu primiti tri... A dok u slobodnome vremenu pišu, rišu ili tehnički oblikuju zidnu novinu, dademo im i nešto hrane povrh... No, budite uvjereni, druže pukovniče, nitko nije pošteđen jutarnjega rada!“ – razvukao potporučnik od seljačke bune, dok pukovnik strepi kako će ga opet zagnjaviti dosadnim pričama.

„Ipak im se isplati...“

„Isplati se...“

Pukovnik pokuša nešto zafućkati, ali je to ispalo jedva čujno puhanje stisnutim usnicama. Onda ga je zagušilo suho kašljanje. Previše puši. Morat će smanjiti dnevni obrok cigareta. Izdimi tri, a češće četiri kutije, i to žestokih i ljutih *Drava*. Uz strahobni radni i kavanski tempo, kratak san i neurednu ishranu, uglavnom navrat-nanos i s nogu ubačenu u kljun, valja se nositi s oblacima dima u sebi! Prijekorno je pokudio svoju nezdravu ovisnost o duhanu. Ali ma koliko svečano prisezao da će se suzdržavati za ljubav čišćih pluća, bjeljih zuba i ugodnijega daha (jednom se ona kučka Natalija netaktično izrekla kad mu je napržito predbacila kako joj se, dok je ljubi, pričinja kao da je poljubila pepeljaru) – unaprijed sluti da mu je obećanje jalovo i prazno. U srazu s cigaretama njegov čvrst karakter pada na ispitu. Odlazi ututanj. Tvrdu, mušku riječ držat će dugo koliko rešeto vodu. Jer to je neugasiva pohota, shvatio je.

Pukovnika opsjedaju razmišljanja o uglednim imenima. O suradnicima logorskih zidnih novina *Preporod*.

Slama ga dvojba; je li to što oni danas ćurlikaju po komunističkim notama njihov konačni preodgoj i pokajničko odricanje od ideologije zbog koje su dospjeli iza rešetaka? Ili ipak najniže poniženje glumaca u kazalištu gladnih? Sunovrat u ponor nekoć štovanih, cijenjenih i slavljenih ličnosti, kojih je prepoznatljivi zaštitni znak bio drenov osobni stav, odlučno načelo i autoritativno bespogovorno mišljenje. Znalci kojih je riječ bila uvažavana i blaga vrijedna pretvoreni su u obeščašćene brojeve. Pogureno i skrušeno dolaze eda bi čuli što i kako moraju misliti! I to kome! Šmrkavcu od dvadeset dva ljeta, koji se naslađuje u njihovoj nedaći, a koji većini među njima može biti unuk ili kasno rođeni sin. Taj potporučničić koji ih ogledava bešćutno, bezizražajno i s podcjenjivanjem, bahato sjedi, dok oni, uništeno i klonulo, stoje pred njime, s rukama uz tijelo i skinutom kapom – iskazujući tako pokornost vlasti koja ih je srušila, degradirala, zarobila, konfiscirala im imovinu i oduzela građanska prava – šogunski im odsiječe: Napiši to i to, tako i tako, I amen! Nema pitanja.

Blistave umove pretvorene u sluge potporučnik oslovljava sa „ti“. Nekad se izdere na njih, a ako je raspoloženiji i manje napet, odrješito s visine, kao da ih je blagoslovio poput nadbiskupa, kaže: „Ovo nisi loše napisao!“ ili: „Ovo može proći!“ ili: „Ovo je, više-manje, podnošljivo!“ ili „Ovo ću ti preraditi, ovaj ću ti dio skratiti, ovo ti neću pustiti jer mi se ne sviđa!“ A njima, političkim sužnjima, koji potporučnika – i ne samo njega, nego i svakoga polupismenoga, primitivnoga čuvara i logorskoga batinaša – moraju osloviti sa „Vi, gospodine“,

ne preostaje nego da ropski odšute i naklone se. I budu sretni pred gospodarom njihove duše i njihova uma. Svemoćni potporučnik – rumen kao jabuka, stasit kao bor i sa srebrnom krunicom u sredini donjega zubala – u logoru im je nametnut za ohologa gazdu. Gazdu koji se – kao da je džambas na stočnoj tržnici i vireći im u zube odabire najbolje konje – smilovao i izabrao upravo njih. A ako mu nisu po volji, tada neće biti jedne korice kruha više, neće biti drugoga paketa i neće biti trećega pisma mjesečno. Ne budu li smjerni i poslušni, može ih zapasti turobna i memljiva samica; još tanji od i tako tanka obroka; povećana, i ovako teško ostvariva radna norma; pendrek po grbači; zabrana primanja paketa i pisama...

Ima li kraja ljudskome poniženju?

Mogućnosti su nemjerljive. Čovjek uvijek može pasti niže. Čak i onda kad očajnički povjeruje da je dotakao dno.

Maštoviti policijski mozgovi kao vražji odvjetnici pronalaze nove načine i otkrivaju nepoznate paklene putove za istjerivanje sotone iz tijela i duše. Da sužanj potone i niže od dna.

‚Da su u krvavoj utakmici partizani protiv ustaša pobijedili ustaše, umjesto dominstra prosvjete i bogoštovlja uznik u logoru bio bih danas ja!‘ – mozga pukovnik. ‚U američkim filmovima bore se dobri protiv loših momaka. *Good guys* protiv *bad guys*. Ali pitanje je koja je strana dobra, a koja loša? Svaka je o sebi govorila da je bila po volji naroda. Prava, poštena, pravedna, dobra, bolja, najbolja, idealna strana... Ratna kocka se srećom zaustavila na mome broju i odlučila da *good guy* budem ja, dok je *bad guy*, kojega je stiglo faraonsko prokletstvo, postao dominstar prosvjete i bogoštovlja NDH!‘

Poglavlje I.10.

Potporučnik je uslužno pridržavao vrata i paževski propustio pukovnika da izađe iz sobe. Osjeća da je nakon pukovnikove pohvale zidnim novinama hrabriji nego što je bio kad ga je doveo u svoju radnu sobu. I zato se usuđuje načeti niz tema kako bi progovorio o sebi. O svojim danima u logoru, u koji je došao ravno sa Sremskoga fronta; o ozimnome vremenu koje ne podnosi; o poemi *Jama* Ivana Gorana Kovačića koju upravo čita; o tome da s najvećom sigurnošću drži kako će Trst, milom ili silom, biti oduzet Talijanima i postati naš; o nedavnome nogometnom derbiju Dinamo – Partizan („Ja sam, znate, druže pukovniče, bolesni partizanovac, a vi, koliko sam čuo, navijate za Dinamo, jesam li pogodio?“); o sovjetskome tužnom filmu o junačkoj komsomolki Zoji Kosmodemjanskoj, koju su objesili njemački okupatori, a on ga triput odgledao, i u kinu se, što jest – jest, tiho isplakao kao šiparica, laka na suze.

„Bude li mi buduća žena rodila kćer, nazvat ću je Zoja!“ – otkriva svoje intime potpukovniku, koji ga pospano gleda, a otežali kapci kao zastori padaju mu na podlivene oči koje lomi san. Sit i sutrusan, nakon što se sinoć nakvasio vinom, ne može zaustaviti zijevanje. Radije bi se bacio u postelju negoli slušao naporna mlađenca, koji i dalje melje monotono i opširno. „Jasno“ – nasmije se kričavo potporučnik – „najprije mi valja naći čestitu curu i oženiti je!“

Iza logorske upravne zgrade na prisoju, na lešnatome terenu posutom crvenicom, milicionari u uniformi bez kapa na glavi i u cokulama, traljavo prebacuju meko napuhanu loptu s ove strane mreže na onu. I zamišljaju da je to što se oni igraju – odbojka.

Sudi im kršna, trsata i kano od stijene odvaljena čelata ljudeskara, čija su usta poput tunela osrednje veličine, a istureni zubi kao u dabra. Postavio se raskrečenih nogu i ruku oko kukova kao sadistički kaplari kakvima ih pokazuju u američkim filmovima. A jedine su gledateljice dvije kuharice iz menze za logorsko osoblje, sanjarskih očiju i glomaznih stražnjica. Drže se za natekle ruke poput curetaka koje se u velegradskoj vrevi plaše da će se izgubiti. Šapuću jedna drugoj na uho i ženskim istančanim kriterijima vrednuju koji je momak najzgodniji među igračima.

Kad su ugledali pukovnika u potporučnikovu društvu, milicionari spontano zaustaviše utakmicu. Danas su svi obrijani za razliku od jučer, kad nisu znali da će ih samosilni drug Milić zaskočiti nenadanim dolaskom.

„Hoćete li zaigrati s nama, druže pukovniče?“ – zaškripao je najodvažniji među odbojkašima, bucmasti, kozičavi, loše podšišani dečkić hrnjavih usana, ne prestajući ga napadno gledati. Na upravo složenoj rang-listi ljepote, po ocjeni dviju tihih kuharica, taj je dasa uvjerljivo posljednji. Pukovnik ga je zapazio po preširoku kaputu predugih rukava, zbog kojih mlatara rukama kao razigrani pingvin.

„Samo bi mi to trebalo... Da se, ovako star, posramim pred vama, omladincima, koji pucaju od snage, je li?“ –otklonio je ponudu.

„Znate li vi onu o starcima, druže pukovniče?“ – nije popuštao kozičavi buco, brišući rukavom potne obraze. Blistao je što razgovara s mitskim pukovnikom Milićem iz nepobjedive

OZN-e. Tren zatim, olako se riješivši stegovnih obzira i ne mareći za osjetnu razliku u godinama i položaju, bezobzirno odmahne rukom i drsko prospe: „Bez starca nema udarca!“

Potporučnik, posramljen zbog bucina neoprana jezika, pogleda ga skaredno i odgovori mu kao da je za to ovlašten od pukovnika:

„Ne tupi, Šamarinac. Ostavi čovjeka na miru!“

Šamarinac, tako se, dakle, preziva bucmasti milicionarčić, ljubazno zašuti. Pukovnik se pravio da nije razumio što mu je natočio, blijedo se zasmijuljio, lagano kimnuo glavom za pozdrav i okrenuo leđa odbojkašima. Bez potrebe stao je kopati po džepovima kao da nešto traži.

Potporučnik je s naporom izvukao djelić svoga neiscrpnog kordunskog šarma i, ulagujući mu se preko svake mjere, ne osobito uvjerljivo reče:

„Žao mi je što vam je Šamarinac kazao da ste star. Vi niste star... I izvrsno izgledate, druže pukovniče!“

„To o izgledu je pristojna fraza koja tješi nas, stare partizane!“ – nevoljko uzmakne pukovnik.

„Nemojte tako, druže pukovniče…“ – i dalje mu je kadio potporučnik. Ali pukovnik nije odustajao od mazohističke ideje koja ga je sinoć načela u restoranu. Da je naglo ostario. Počešao se ispod uha i, reklo bi se, potišteno promrmljao:

„Od simpatičnoga ruskog policijskog instruktora, s kojim sam lanjske zime večerao u Zagrebu, čuo sam krasnu sibirsku narodnu mudrost. Veli mi Rus da su mladi ljudi uvjereni kako se dvadeset rubalja i dvadeset godina nikad ne mogu potrošiti! Zato, baćo, i ne zamjeraj tome omladincu, Šamarincu. Ono što mi je rekao iskreno je mislio. Jer Šamarinac, ne samo da je mlad, nego je i premlad!“ – a kad je potporučnik zinuo da dosoli, pukovnik je stavio kažiprst na usta. Pravom starijega, gestom je zapovjedio da mu više nije do ispraznih preklapanja o starosti i mladosti.

Opterećivalo ga je njegovih trideset godina. Rođendani mu sve brže stižu, a on od danas mijenja četvrtu banku!

Pukovnik je stao i bacio pogled na uređeni i iskićeni krug između dviju aleja. U sredini petokraka zvijezda, koje su rubovi sastavljeni od bijelih oblutaka, a crvena joj je boja nasuta od smrvljena ciglastoga praha. Iznad i ispod zvijezde ispisana je parola. U gornjem redu: *Živio drug*, a u donjem, plakatskim slovima: *TITO!*

„Jesu li to napravili osuđenici?“ – upita pukovnik.

„Neeeee, druže pukovniče, nisu osuđenici, daleko bilo, nego najmlađi čuvari!“ – trzne se potporučnik gotovo uvrijeđen.

Vjetar je odnekuda donio gomilu osušena lišća i tu ga ostavio.

„Kad si ti, kao potporučnik, jedva iskoračio iz dvadesete, koliko li je onda mlađima od tebe?“ – pitao ga je, ali se, umjesto da mu odgovori, potporučnik tek površno nasmiješio. Mudrijaški je predvidio da mu nije razborito žestiti pukovnika presoljenim rasprama o godinama.

Pukovnik je zapalio cigaretu. Izgorjelu žigicu koju je kanio baciti u razbacano lišće ipak je pažljivo vratio u kutiju. Prilog bici za čišći logorski ugođaj.

Glas je pustila previše bučna razglasna stanica. Iz zvučnika, učvršćenih na vrhove jarbola, metalno je zatreštala koračnica na Nazorove stihove: *Uz maršala Tita, junačkoga sina, nas neće ni pakao smest, mi dižemo čelo i kročimo smjelo i čvrsto mi dižemo pest...* I dalje: *Sve prste na ruci, u jadu i muci, slavenska složila je čest, tko drukčije kaže, taj kleveće i laže i osjetit našu će pest.*

Koračnica je podsjetila pukovnika na trostruku pjesničku paukovu mrežu, ispletenu zbog uvrede staroga Vladimira Nazora, predsjednika Prezidijuma Narodnoga sabora Hrvatske. Zato što je nedolično govorio o njemu umalo je nagrabusio njegov najmiliji pjesnik Tin Ujević.

Poglavlje I.11.

Evo što je pukovnik Đuro Milić sažeto saznao, isključivo za vlastito podsjećanje, o djelovanju građanina Augustina Ujevića, zvanog Tin, bivšega književnika, bez stalna zaposlenja i stalnih prihoda, rođena 5. srpnja 1891. u Vrgorcu, Narodna Republika Hrvatska, neoženjena, bez djece, nastanjena u Zagrebu kao podstanara, a na temelju prijava protiv njega, kao i prema usmenim, neobveznim kazivanjima suradnika OZN-e, u razdoblju od 13. svibnja 1945. do 11. lipnja 1947.

Unatoč sjajnoj poeziji, Tin danas nije u milosti izdavača. Odbijaju ga kao da je gubav. Zbog teškoga grijeha: povremene suradnje u kulturnim rubrikama listova i u književnim časopisima koji su izlazili za NDH, premda je objavljivao jedino apolitične eseje i literarne kritike. Još veća hereza mu je stalno namještenje na dužnosti prevoditelja sa šest jezika (španjolskog, portugalskog, francuskog, engleskog, njemačkog i talijanskog) u novinskoj izvještajnoj agenciji *Velebit* (kasnije *Croatia*), gdje je, za cijelo vrijeme Endehazije, radio u jutarnjoj smjeni (od 7.30 do 13.30 sati). Nisu mu kao olakotnu okolnost uzeli provjerenu istinu da, usprkos čestim nagovorima, Tin nije pristupio ustaškome pokretu. Po ulasku partizana u Zagreb, čudom je izbjegao zatvor, ali zato nije umakao ponižavajućem ispitivanju pred Sudom časti Društva književnika Hrvatske, koji mu je 1945., bez dvojbe, odrezao zabranu pisanja, javnoga djelovanja i pojavljivanja u trajanju od pet godina i trajno ga izbacio iz članstva zbog suradnje s okupatorima i domaćim izdajnicima. No i poslije takve bezdušne osude, plahi pjesnik nije obuzdao munjeviti jezik. Pošto je saslušao odluku, Tin se suptilnom ironijom obrušio na estetske komesare, koji su bičem, što im ga je u ruke dala nova vlast, bezmilosno udarali po glavi, stražnjici i prstima sve pisce koji im se nisu željeli prikloniti. Ili koji se nisu stigli snaći i ukalupiti se u novoproklamirano jednoglasje.

„A konfiskacija?“ – pitao ih je Tin.

„Kakva konfiskacija?“ – nisu se sabrali novo-ustoličeni presuditelji.

„Imam nalivpero!“ – nakloni se Tin i zapanjujućom zluradošću izvuče crni pelikan iz nutarnjega džepa.

Kad bi više popio, Tin Ujević je, prepričavajući tu trpku anegdotu, na kraju zavrnuo kako mu je od onakve inkvizitorske odluke ipak ostala mala zadovoljština. Osvetnici, njegova rodbina po peru, premda su ga okrutno bacili na ulicu i ostavili bez mogućnosti da zaradi za kruh i vino, nakon tih bodljikavih riječi zarumenjeli su od stida.

Tin životari i jedva sastavlja kraj s krajem. Hrani se u Giti, restoranu na uglu Preradovićeva trga i Varšavske ulice, pretvorenoga u menzu, zahvaljujući bonovima što mu ih krišom doturaju pjesnici Frano Alfirević i Salih Alić, prijatelji koji ga nisu napustili. Uz simboličnu naknadu stanuje u tijesnoj sobici u Berislavićevoj. Za crkavicu, gotovo kradom, prevodi s francuskoga za zagrebačke listove, a honorarčiće najvećim dijelom troši za najjeftinije cigarete *Drave*, koje puši paleći jednu s druge. Provodi dane uglavnom ne izbijajući iz nekoliko lokala: *Vlahina podruma* u Gundulićevoj, *Slavonca* u Dugoj ulici, vinarije *Dingač* u Masarykovoj, *Kazališnoj kavani* na Trgu maršala Tita, a najčešće je u *Tip-topu*, preko puta Masarykove i Gundulićeve, u blizini redakcija *Vjesnika* i *Narodnoga lista*. I, na žalost, mora čekati da ga prijatelji, vinska

subraća i poklonici njegovih pjesama, počaste čašicom pića i pladnjem jeftinih prženih girica. Glad i žeđ nemaju oči. No mada u novčanoj nevolji, postavlja se tako da se mali mecene osjete polaskanima i sretnima što im veliki Tin velikodušno dopušta da mu smiju plaćati, Te milodare Ujević prima gransenjerskom, samoljubivom nadmenošću, a neke od darodavaca ne udostoji ni pogleda, ni osmijeha, ni zahvale, a gdjeli svoga razgovora. Kao da im poručuje kako on može koristiti njihovu darežljivost, ali da ga oni njome ne mogu kupiti. Tim hvastavcima preostaje pozivanje na svjedoke koji će potvrditi da je genijalni Tin pio i jeo na njihov račun. Svojevrsna namet na pamet!

Tin Ujević ni za stolom ne skida staromodni šešir, star gotovo kao i njegov vlasnik, koji nosi čak i za vrelih ljetnih dana. Ne skida ni iznošeni, zakrpani kaput postavljen vjetrom i na više mjesta izgrižen od moljaca, koji mu stoji kao vreća i koji nikad nije prošao kemijsko čišćenje. Kao da svakoga trena čeka pandure da ga iz birtije odvedu u tamnicu. Otkako ga je neki nedaroviti poet, ali zato partizan od četrdeset prve – koji je uzeo zakon pod svoje pa sada konkvistadorski žari i pali u književničkome svijetu – nemilice izvrijeđao u tjedniku *Naprijed*, glasilu Komunističke partije Hrvatske, zato što je pisao i dobro zarađivao u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, očajni i u brigu bačeni Tin Ujević pripravan je i na najbezobzirnije represije. Jer ono s *Naprijedom* nije njegovo jedino zlopaćenje. Vice Zaninović je umalo nastradao zbog nebudnosti zato što je izabrao najglasovitije Tinove pjesme i uvrstio ih u knjigu za srednje škole *Primjeri iz književnosti*. Ali potom ih je, kad se mimo volje pokajnički ujeo za usnu, morao izbaciti. Marin Franičević nazvao je Tina reakcionarnim elementom zato što je (kako je naveo): *Ujević došao na ustašku kulturnu fasadu*. Najprizemnije retke protiv Tina, ravne pokliču novovjercima da mu odrube glavu na giljotini, ispisao je u *Borbi* jugoslavenski kulturni žrec Radovan Zogović u svibnju 1947.: *Kao čovjek, Ujević je jedan od onih pjesnika koji su najviše osramotili zvanje književnika!*

Od zatvora ga je u posljednjem trenutku – a da to Ujević nije saznao – spasio prijeratni literarni sudrug Šime Balen.

Šime je iz Zagreba 1942. pobjegao partizanima, i to ravno iz kavanskoga društva u kojem je sjedio i Tin. Iako je predosjećao što crveni Šime sprema i kani, prešutio je smrtnu tajnu i sakrio je u sebi. Nije ga prijavio policiji premda je radio u agenciji *Velebit*, koju su nadzirali ustaše, Balen je, uz to, iz neke ropotarnice iskopao Ujevićevu pjesmu naslovljenu: *Srbiji*, napisanu ekavicom 1918. i tiskanoj u beogradskome *Zabavniku*, i to o najvećem srpskom državnom i vjerskom prazniku Vidovdanu. U njoj su i ovi stihovi:

Božanstvena sveta zemljo Pravoslavlja;
Juče ti si bila moćna i velika,
i za usne dece mleko, med i vino,
dok ne skrhaše pod gradom čelika
grudi tvoje dece, Srpska Kraljevino,
Sutra, sabirući i danas i juče,
zasjaćeš u duhu i u živoj moći.

Šime Balen odnio je tu pjesmu trojici utjecajnih Srba, članova Centralnoga komiteta Komunističke partije Hrvatske: Radi Žigiću, Radi Brkiću i snagatoru žutih brkova Ćanici Opačiću.

Kao usput im je još pokazao i Ujevićevu poemu, također iz 1918., *Rusiji Rusija*, nadahnutu Oktobarskom revolucijom. Zbog toga je, na njihovo zauzimanje, već otipkana odluka o uhićenju Tina Ujevića bila povučena.

Kad ga vino preotme, onda Tin, ne mareći s kime sjedi ili tko ga sluša sa strane, nezadovoljna i mrzovoljna glasa, nakostriješeno psuje pisce karijeriste koji su natukli trorogu kapu s petokrakom zvijezdom i upregli se da tegle režimsku kočiju.

Tinove koprive osobito peckaju Vladimira Nazora, o kome gadljivo priča da je moralna mizerija, osoba bez stava, uvjerenja i riječi.

„Taj gimnazijski profesor nije pošao 1942. u partizane iz ljevičarskih uvjerenja, poput Augusta Cesarca, Ivana Gorana Kovačića, Koste Racina, Jure Kaštelana, Marina Franičevića, Radovana Zogovića, Šime Balena, Branka Ćopića i ostalih poginulih i preživjelih miljenika vlasti, nego zato što je bio platonski zaljubljen u Gorana Kovačića! Zaboravilo se“ – ne jednom je uzvikivao kivni Ujević – „da je s uspostavom NDH i preobraćeni Vladimir Nazor dvije godine ushićeno udarao po Pavelićevim i Budakovim talambasima. A ja, Tin Ujević – nisam! Znam i to da je namah po dolasku u Zagreb s partizanima, navrat-nanos, otrčao u napušteni stan Mile Budaka, iz njegove knjižnice odvojio svoje knjige i s njih otkinuo stranice na kojima mu je ispisao plamene posvete! Danas“ – galamio je Ujević – „ta svrzimantija i golub prevrtač od Nazora u svojstvu predsjednika Sabora hladno potpisuje potvrđene smrtne kazne i odbijene molbe za pomilovanje! Pa i svojim kolegama, piscima! Nekolicina ih je dobila ulaznicu za pakao nakon presuda osnaženih po drugu Nazoru!“

Naglašenom gorčinom Tin je izgovarao ono „drugu Nazoru“. I premda nije volio Miroslava Krležu, veličajno mu je priznavao kako je doskočljivo poklopio Nazora:

„Od moći pjani Nazor slučajno sretne Frica Krležu i gledajući ga zlim očima pita ga s visoka, znajući da je u nemilosti kod svojih ljevičarskih komunjara zato što je tijekom rata odbio niz njihovih poziva da ga prebace partizanima: Što bi bilo s vama, Krleža, da ste otišli u partizane? – Krleža mu je mrko uzvratio protupitanjem: A što bi bilo s vama, Nazore, da niste otišli?“

To je bila rijetka prigoda da svijet za Tinovim stolom i oko njega čuje pjesnika kako se raskalašeno rasipa smijehom.

Tina Ujevića nije prijavio volonterski doušnik, a ni policijsko njuškalo, kakvi se motaju po tržnicama, crkvama, vlakovima i birtijama i, kao sove koje vrebaju miševe, love brbljivce protiv Tita, Staljina, Komunističke partije, Bakarića, Sovjetskoga Saveza i ostalih kanoniziranih svetinja... Pa i Nazora, dašto!

Prijavila ga je podmukla pjesnička bitanga.

Ta je sitna duša u više navrata sjedila s Ujevićem i prikazivala se za njegova najodanijega jarana. Kao pjesnik iz Bosne ponosne, kao cvijet hrvatstva – kako je Muslimanima tepao Ante Pavelić – i taj je cvilidreta tiskao pjesme koje su kovale u zvijezde ondašnji ustaški život. Kratko je odsjedio u partizanskome zatvoru, zahvaljujući fortuni koja ga je zagrlila i sačuvala od crvenoga mača. Njegov amidža bio je istaknuti sarajevski revolucionar, blizak Rodoljubu Čolakoviću, Osmanu Karabegoviću, Nijazu Dizdareviću i Đuri Pucaru Starome. Pušten je, uz

ozbiljno upozorenje, neka za izvjesno vrijeme, dok se ne zaboravi o kome je i o čemu pjevao, ne pokuša objaviti ni pišljiva retka. I neka se ne razbacuje kavanskim klepetanjima o tome tko mu je amidža. Ne bude li se zauzdao, tek će mu onda na kuću zagakati crna vrana.

Jaran se trsio da što prije ispije svoju čašu pelina te je u ime bržega oprosta zagrebačkoj OZN-i marno otkucavao svakoga u koga je posumnjao. Pa čak i zato što je netko slušao omraženi Radio-London, ili imperijalističkoga trabanta Šibenčanina Grgu Zlatopera s Glasa Amerike i zatim prepričavao ono što je čuo. Taj je raskuća posijao prijavu i protiv Ujevića.

Bio je to bankrot jaranove savjesti.

Policija je tako saznala što je sve ljutiti pjesnik Tin Ujević izrekao o drugu Nazoru u *Tip-topu* i u *Dingaču*.

Srećom po Tina, prijave se dokopao pukovnik Đuro Milić, još iz školskih klupa zaljubljen u njegovo pjesništvo. Naizust je znao sijaset stihova iz svih pjesnikovih stvaralačkih razdoblja. I mada su se njegovi mlađi kolege iz *službe* čudili što se kapacitet od vrhunskoga policajca kakav je drug Šiljo petlja s takvim minornim slučajem koji, po pravilu, rješavaju početnici, on je ipak uzeo u svoje ruke Ujevićev dosje. I odmah, preventivno, uklonio jaranov papir natopljen ozlobljenom nakanom.

Kako je oprez majka mudrosti, tako je i Šiljo za svaki slučaj da se tuženik ne bi i dalje igrao s vatrom i prosipao žuč po Nazoru, a za što mu može svanuti zlo jutro, jednoga ranoga poslijepodneva otvorio vrata *Tip-topa*.

Tin je maskota te točionice. *Tip-top* je Tinov glavni stan, govorili su šaljivčine.

Svojim je ulaskom pukovnik jako dojmio šutljive goste, osobito one koji su ga poznavali i znali gdje radi.

Predstavivši mu se bez okolišanja tko je i što je, Šiljo uglađeno zamoli Tina Ujevića, rezigniranoga lumpen-proletera u pepeljastoj i neupadljivoj odjeći, ukrašenoj masnim, uljanim i vinskim kapima, iz koje su se osjećali upijeni svekoliki mirisi opskurnoga pajzla, da se odvoje i sjednu nasamo.

Tin se bio pogurio od bijede. Šiljo je nepogrešivo prepoznavao ljude koji su nekoć bili netko i nešto, koji su imali i novac i status, a sada su bačeni na dno života ispunjenoga nemirima i neredima.

Pukovnik je naručio litru i girice, koje je Tin rado prihvatio i obzirno birajući riječi, ali ne zaobilazeći bit, već u prvoj minuti razgovora zavrgao:

„Vas su, gospodine, prijavili vlastima. I to odavde, Iz ove gostionice!“

Pjesnik se lako sjetio svojih inkriminiranih izjava, a u obrazovanome policajcu, koji mu ih je gurnuo pod nos, gledao je kao u belzebuba – vjesnika nevolje, zla i propasti. Utoliko se više zbunio kad ga je došljak oslovio s „gospodine“.

„Odavde, velite?“ – upitao je tiho.

„Odavde!“

„Rado ću citirati mudrost iz Biblije“ – još tiše će isprepadani Tin ne pomjerivši se: *„Čuvajte se proroka da vas ne oskvrnu!*“

Kako mu se učinilo da znanjem nije impresionirao policajca, Tin je zašutio.

Podugo su pili, uglavnom šutke, tek bi jedva promrsili koju.

Pošto je stigla i druga litra, Tinov je žalosni glas otkrivao kako ga je spopalo letargično malodušje:

„Sve mi se čini da mi je vino koje pijemo u ovoj birtiji, razbojničkoj špilji i utočištu pokvarenjaka, oproštajno, zar ne?“ – kršio je ruke, a da i nije primjećivao. Policajac je Tinovu manifestaciju preveo kao očajničku gestu izgubljenoga čovjeka.

„Neće biti oproštajno!“ – odgovorio je Šiljo trseći se da glas ukrasi toplim, prijateljskim tonovima. „Siguran sam da me niste prihvatili kao provokatora nego kao dobronamjernika koji vam je došao pomoći…“

Pocrnjelo i ogrubjelo pjesnikovo lice, na koje je neimaština utisnula izbrazdani žig, kazivalo je kako negdašnjega veseljaka i parajliju, gola nevolja odavno ne ispušta iz šakalskih šapa:

„Vi, gospodine, zacijelo znate da sam ekskomuniciran na pet godina!“

„Znam!“ – potvrdi pukovnik. „A znam i da unatoč ekskomunikaciji radite u novinama. Prevodite.“

„Milošću plemenitih prijatelja, koji su se, nalazeći začkoljice u zakonu, oglušili o presudu Suda časti i spasili me da ne krepam od gladi!“ – sramežljivo će Tin.

„I to nam je poznato!“ – reče pukovnik. „Što će reći da vlast ipak neće dopustiti da umrete gladni i žedni!“

„Ali sudeći po tome što ste došli k meni na razgovor, moj je ugled u vašoj firmi nepopravljivo loš, zar ne, gospodine policajče? A loš se ugled kod vas mora platiti, zna se kako…“– nesigurno se osvrtao pjesnik.

„Vaš ugled, gospodine pjesniče, u našoj firmi“ – reče Šiljo i u jednome zalogaju smlavi cijelu giricu s glavom i repom – „neće doći na zao glas jer sam prijavu poderao i spalio. To znači da sam našu tajnu zakopao duboko ispod nepomične stijene.“

Tin Ujević je prvi i posljednji put za vrijeme birtaškoga susreta s pukovnikom iz sebe izvukao nešto nalik sjetnu osmijehu. Smiješni, pohabani sukneni šešir široka oboda, kao skinut sa strašila za ptice, odmakne k zatiljku i s dva prsta otmjeno prijeđe preko svetački svilenih, progrušalih lasi:

„Tako dakle!“ – raširi ruke. „Gospodine policajče, vi ste me došli upozoriti da sam do grla u nevoljama. Ali mi ujedno pružate posljednju prigodu. Ako ubuduće budem pristojan dečko i začepim svoja velika, klepetava usta, neću morati u lance, zar ne?“

Šiljo je sa stola lagano kupio gnjecave krušne mrvice i stavljao ih u usta. Kad se ulovio u nesvjesnome činu, upitao se: je li to partizanski sindrom siromaštva? Iz dana u šumi kad nije bilo pošteno baciti ni komadić hrane. Iz njega je zakašnjelo iskuljala demagoška parola, izmišljena kao opomena ratnim žeteocima: *Ni zrno žita neprijatelju!*

„Ne bih se baš tako izrazio kao vi! Nije to nagodba s vragom“ – reče Šiljo ispričavajući se krasno-rječivome pjesniku. „Daleko sam, gospodine, da vas učim jeziku. Ipak, usuđujem se da vas posavjetujem kako bi bilo bolje u interesu vašega mira da ne istrčavate glasno sa svojim osjećajima... Da ne politizirate za kavanskim stolom, eto...“

„Znači li to“ – Tin je nervozno protrljao dlanovima danima neobrijano lice i iz poderanih džepova vadio dragulje od riječi – „kako više ne smijem glasno reći da je predsjednik Sabora

loš pjesnik koji, k tome, piše udvorničku poeziju, poput balade *Majka pravoslavna*? Ili je bolje kazati i preživjeti: Možda je Nazor dobar pjesnik, ali meni nije po guštu, uzorno poznavanje jezika jedino je što mu priznajem... Ili je pak najbolje ponijemiti se, ako ne misliš kao i vlast. Napokon, zar nam i vaš veliki Nazor u najnovijoj odi Titu nije jasno poručio: *Tko drukčije kaže, kleveće i laže, osjetit našu će pest...*

Policajac je odšutio prije nego što je odgovorio pjesniku. I sada je, kao i prije susreta s Tinom, držao da je njegova birtaška haranga protiv Nazora, jeftina egzibicija političke hrabrosti dok se, uz litricu i ribice, isprazno razmeće pred pripitim slušateljstvima u rupama kakva je *Tip-top*.

Kad je progovorio, policajac je odmjereno izvagao svaku riječ:

„Moram vam priznati, gospodine Ujeviću, da ni ja ne ludujem za Nazorovim pjesništvom. No to je moja osobna stvar. Ali vi, baš kao i tip tko vas je prijavio, dobro znate kako je problem u tome što ne negodujete protiv Nazora pjesnika, nego protiv Nazora političara. Nemojte zamjeriti na usporedbi, ali vaša me afera podsjeća na rusku izreku o vuku, ulovljenu u stupicu. Seljaci udri po njemu, a vuk zavija: Mlatite me zato što sam siv! Na to mu jedan rekne: „*Njet patamu čto ti sjer, no patamu čto avcu sjel!* Ne zato što si siv; nego zato što si pojeo ovcu."

Pjesnikove zagasite oči su se na tren užarile:

„Znam tu poslovicu, gospodine policajče. Iskoristio ju je i maršal Staljin 23. lipnja 1941., dan nakon što su Nijemci napali Sovjetsku Rusiju. Zaprijetio im je kako će na kraju biti prebijeni, ali ne zato što su sivi, nego zato što su pojeli ovcu!"

„Nisam čuo tu o Staljinu..." – prostodušno reče policajac.

Pjesnik zadovoljno protrlja ruke:

„Veselim se što sam pridonio da i vi nešto više čujete o Josifu Visarionoviču Džugašviliju Staljinu. A jeste li znali da su Staljinovi nadimci u djetinjstvu bili Soso i Koba? I da se školovao u bogosloviji u Tiflisu…"

„To sam znao!" – odgovorio je udobrovoljeno Šiljo. I dok mu je dolijevao vino, pjesnik se vratio svojoj opasnoj mori:

„Vi ste mi, dakle, došli kazati kako, unatoč prijavi, neću u zatvor zbog Nazora, što ne, gospodine policajče?"

„Nećete! Sramotno bi odjeknulo i u nas, a više u svijetu da država sudi pjesniku. Pogotovu titanu kakav ste vi."

Tin nije mogao odšutjeti:

„Hmmmm…" – zahunjkao je. „A i kad bi me ova država osudila, ne bih bio prvi pjesnik kojega je u kratko vrijeme otkako je zavladala poslala na robiju... Nekolicina je pisaca čak i smaknuta, što ne?" – reče likujući zbog nenadanoga junaštva iskazana pred vrlo važnim policajcem. Ali, shvativši da je pretjerao, ispred Ujevića se zalelujalo, učinilo mu se kako ga srce izdaje i da će ostati bez daha i sape. Sebi je zamjerio da, ipak, nije smio previše govoriti. Umirio se kad mu je policajac, s razumijevanjem, jedva primjetno potvrdno kimnuo:

„Nema mi druge nego se složiti s vama. Ne, ne biste bili jedini osuđeni pjesnik! No među osuđenim pjesnicima bili biste bez daljnjega najveći! I eto, upravo zbog toga sam došao porazgovarati s vama. Da uz vašu pomoć spriječimo državnu sramotu."

Pjesnik je naslonio bradu na šaku i zažmirio:

„Talijani se služe poslovicom koja veli; Želiš li razoružati neprijatelja, samo mu kaži da ga voliš!“ – reče.

„Prije bih kazao da ovo nije ljubavna veza nego dogovor dviju strana. Vas i države. Jer, bolje je i za državu, a i za vas da bude jedan osuđeni pjesnik manje...“

„Tako, dakle... Neka vrsta profilakse, što ne?“ – iskašlje se sipljivo pjesnik.

„Upravo tako!“

„Ovo je danas, kao što ste nagovijestili, među nama iskovan savez. Savez puške i pera, što ne?“

„Ne bih rekao da je savez. Prije će biti, kao što sam kazao, dogovor. Ili točnije: nastojanje vašega odanog čitatelja i štovatelja iz davnina da na svoju ruku spriječi nevolju tamo gdje ne smije buknuti!“ – reče policajac mirno ali odlučno: „Dopustit ćete mi da se pred vama poigram vlastitom metaforom: Nesposobni su sposobni onesposobiti sposobne!“ – u dahu je odskandirao unaprijed pripremljenu paradu riječi.

„Upamtit ću ovo o nesposobnima! Jeste li to, doista, vi izmislili?“

„Mislim da jesam!“ – umekša glas Šiljo, suzdržano polaskan zbog pjesnikove pohvale njegove maštovitosti.

Maloprijašnji Tinov uplašeni i razuzdani kratkovidni pogled postao je vedriji. Zato je sada s povjerenjem izrekao što ga je kopkalo:

„Budući da sam navikao slušati loše stvari o sebi, možete li mi reći: tko me je tužio?“ – povlačio je fino oblikovanim, dugim prstima po stolu…

„Slutio sam da ćete me to pitati. Kao što i vi slutite da vam neću otkriti ime te osobe!“ – odgovori policajac.

„Je li konobar? Zavidni pjesnik? Novinar? Neka od redakcijskih tipkačica pred kojima izravno iz knjiga, prevodim i diktiram u stroj, a usput u predasima svašta lanem? Tko je taj mućak, taj bog mržnje, recite mi, molim vas, gospodine policajče...“ – nije odustajao Tin Ujević: „Najmanje bi me, vjerujte, kosnulo da je taj ološ, vaš profesionalac, žbir, a ne neka destilirana režimska budala, prilagodljiva morala...“

„Recimo da je profesionalni žbir!“ – slaže Šiljo. O tome mu se više nije pričalo.

„Ali nije!“ – pjesnik ga je nepovjerljivo promatrao kao da mu iz očiju pokušava izvući nedokučiv misterij. Nesmanjenom upornošću nastavio je pogađati tko bi mogao biti njegov nepoznati, nemilosrdni izdajnik jer je tim pitanjem sam sebe odavno okrutno mučio kao fakir koji leži na čavlima: „Da nije ona vazda pijana baraba, onaj neotesanac vodoinstalater Mikuš? Ne, ne, jer taj ne bi bio kadar poći na policiju i reći: Ujević svašta brblja o Nazoru. Ne, nije Mikuš... A je li to debeli Joža, taksist?“ Pošto je zaključio kako su mu riječi bile brže od misli, Tin niječno zatrese glavom: „Nije ni Joža. Svinjski je od mene što sam posumnjao u njega... Dobar je, a koji put me i badava odveze noću…“

„Nemojmo više gubiti vrijeme s igranjem vrača-pogađača, gospodine Ujeviću! Ostavimo se toga!“ – bezobzirno ga prekine policajac.

„U redu, u redu, neću više.“ – tako reći svadljivo, glasnije no što je dotle govorio uzvikne Tin, zanoseći pomalo na dalmatinski. Ali dosjetivši se da je zabrazdio predaleko, pokunjeno se skupio u se: „Ispričavam se, stoput se ispričavam, gospodine policajče!“

„Nemojte tako, gospodine Ujeviću. Nastojte, molim vas, ne uzeti k srcu ovaj sastanak…“ – smirivao ga je. „Uto prije što i vi znate kako će vaše knjige, unatoč svemu što se oko vas događa, završiti u najvećim bibliotekama i enciklopedijama, a dojave, ma čije bile, u kantama za smeće!“

Nelagoda ipak nije napuštala pjesnika:

„Ustvari, sada dolazi najteže. Bar za me. Vi ste mi učinili neizmjernu uslugu i time se, htjeli – ne htjeli, morate složiti... Morate se složiti i s time kako bi bilo normalno i ljudski da u to ime sada ja naručim treću rundu vina i drugu pliticu girica... Ali, švorc sam kao crkveni miš, gospodine policajče... Nemam ni filira. U džepovima mi je propuh... Zbog stalne besparice prestao sam se viđati sa ženama... U povjerenju: za me se zanima obrazovana profesorica, osamljena ljepotica, rodom iz Vrgorca, odakle sam i ja, koja bi me rado uzela k sebi. Doista je predivna... Kao što sam davno rekao svome srpskom prijatelju, pjesniku Raki Draincu, dok sam živio u Beogradu, tamo negdje dvadeset pete, čini mi se da se slavni pjesnici i lijepe žene uvijek rađaju u istome mjestu. Ali moram bježati od te profesorice...“

„Zašto bježite od usamljene ljepotice?“ – zaustavio mu je misao Šiljo.

„Kako da joj dođem u posjet bez cvijeća i da je makar jednom, u nedjelju, ne izvedem na objed u *Gradski podrum* ili u *Palace*? Prazna ruka mrtvoj ruci druga! Ili kako kažu Cigani: Najteža je prazna vreća!“ – Tin je, na pol podignute ruke, priječio policajca da mu se umiješa u riječ i u tome je uspio poslije duljega mahanja. „A meni konobari čak ni ovdje, u ovoj rupi“ – nastavi sjetno – „više ne daju na kredit, razumijete li me? Nema mojih starih *garcona*. Ovi novi su nepovjerljivi vlaški seljačići. Jedan je iz moga Vrgorca. Takvima, koje proguta veliki grad, pronikao sam im u dušu, lakše je iskopati oko negoli iskamčiti dinar iz džepa, moj gospodine policajče!“

Šiljo je prstom povukao krug iznad boca s vinom i vodom, a mršavi konobar, nalik vreći kostiju, kimnuo je glavom i ponovio litru i litru.

„A ne, nećete se vi mene tako lako riješiti, gospodine Ujeviću!“ – reče Šiljo kad je napokon došao do riječi. I dok se pjesnik nije mogao dočuditi pitajući se što li je sada spopalo neobičnoga pametnog policajca, ovaj iz crne, takozvane štapske torbice, koju je objesio preko sjedalice, kao da izvlači kunića iz čarobnjakove kutije, svečanim pokretom pokaže Tinovu zbirku poezije *Ojađeno zvono*, izdanu prije četrnaest godina, davne 1933.

„Odakle vam ova knjiga?“ – upita ubezeknuti Ujević ne pomaknuvši se.

„Što očekujete da vam odgovorim? Da sam je ukrao u antikvarnici…“ – naduto se nasmije policajac.

„Ozbiljno mi kažite, gospodine, odakle vam?“

„Kupio sam je kao maturant, negdje pred rat, u knjižari *Kugli*, u Ilici.“

„I vama su poznate moje pjesme? Vi ste ih čitali…“

„Još kako čitao!“ – uzjogunjeno se postavio policajac. „Evo sada ću izgovoriti koliko god želite vaših pjesama... Pet, dvanaest, dvadeset, izvolite, birajte, gospodine...“

„Ne, zaboga, nemojte, molim vas, nijednu!“ – sklopio je molećivo ruke pjesnik: „Strahovito mi je neugodno kad netko tko mi želi dokazati da je čitao i upamtio moje stihove krene, mahom po kavanama, preda mnom recitirati Ujevića.“

Policajac je zazvao konobara i sada naručio pržene lignje.

„Pipci prženih liganja podsjećaju me na kape dvorskih luda, kakve sam vidio u *Rigolettu*...“ – nasmiješi se pjesnik i radoznalo pogleda policajca koji je za to vrijeme okrenuo treću stranicu knjige.

„Svojim ćete autogramom odužiti dug za vino i hranu!“ – otklopio je nalivpero i uslužno ga pružio pjesniku s molbom da mu nešto napiše i potpiše se na njoj.

„Sa zadovoljstvom, gospodine policajče... Posveta s mojim potpisom za vino, girice i zatim lignje! U uvjetima nedragovoljnoga siromaštva, u kojem danas životarim, to je po mene isplativo povoljna razmjena dobara. *Pas mal*. Nije loše, kazali bi Francuzi“ – reče Ujević i prihvati nalivpero. Zatim iskašljavši se kako bi naglasio koliko mu je nelagodno, upita: „Molim vas, oprostite mi, ali nisam upamtio: kako vam je ime...“

„Đuro“

„Zar samo Đuro? A gdje ste sakrili prezime? Ili ste i vi poput engleskoga kralja kome je dovoljno što je Đuro VI?“

„Dovoljno će biti ime...“

„Policijska konspiracija, što ne?“ – sprdao se Ujević smrtno ozbiljna lica.

„O, ne!“ – branio se policajac. „Ali prezime je ionako neznačajno!“

„Kako god želite, gospodine policajče... Đuro VI bez prezimena“ – uzme ga na šalu pjesnik, ali pazeći da je ne presoli, zapiše urednim, uspravnim kaligrafskim slovima: *Gosparu Đuri, u vjeri da ćemo zajedno ponovno popiti još koju litricu, s uvažavanjem Tin Ujević, Zagreb, Tip-top, 16. lipnja 1947.*

Ustao je i pružio mu potpisanu knjigu. Rukovali su se kao državnici nakon sklopljenoga ugovora o prijateljstvu i suradnji. Bradonja, tamna lica kao od zemlje, koji je škripao od zaduhe, bazdio po vinu i osamljeno pio za najbližim stolom, zadivljeno je pratio svečani prizor i nametljivo im slao osmijehe iz usta, s čije sredine viri jedini klimatavi zub koji strši kao jarbol ili ukopano koplje nabodeno na osvojeni snježni vrh. No bio je mudar da iz Tinova mržnjavoga pogleda pročita kako njegovo uplitanje nije dobrodošlo pa se ponovno okrenuo svojoj čaši.

„Uskoro će, nadam se, naići vaši bolji dani, gospodine Ujeviću!“ – reče Šiljo dok je pobožno spremao knjigu u torbicu.

„Jeste li uvjereni u to ili me tješite?“ – upita pjesnik i pritom se rastuži.

„Optimist sam!“

„A ja sam pesimist!“ – kad je to izrekao, Ujević se ponovno udobrovolji: „O optimizmu i pesimizmu govorio sam nekim pijancima dok su me častili.“

„Zanima me što ste im rekli?“ – zainteresira se Šiljo, a Tin podigne čašu:

„Rekao sam kako će pesimist kazati da je ova čaša napol prazna, a optimist da je napol puna. Pesimist plače za onim što je propalo, a optimist nalazi zadovoljstvo u onome što je ostalo. To je – to!“ – reče i potegne.

„Tu ću upamtiti, I ubuduće neću ponavljati jednu koju sam nedavno čuo od nekoga glumca. Da je pesimist dobro obaviješteni optimist!“

„Nije loše, nije loše. *Pas mal!*“ – kašalj je jače spopadao Ujevića, a glas mu je zaškripao kao nepodmazana vrata.

Sa stola krcatim bocama, tanjurima s ostacima girica, čašama, prepunom pepeljarom, paprenicom, slanikom, karafindlom, pletenom košaricom s kruhom i duguljastom staklenom vazom, nalik rodi koja stoji na jednoj nozi, s tužno savinutnim umjetnim karanfilom, pjesnik zabunom uzme policajčevu čašu i srkne iz nje:

„Nije namjerno!“ – smeteno se ispriča kad se ulovio da pije iz dvije čaše.

„Ne mari!“ – jednostavno ga primiri policajac. „Uvriježilo se vjerovanje kako će čovjek koji pije iz tuđe čaše pogoditi misli onoga kojega je čaša!“

Tin odmahne s blagim negodovanjem:

„Povjerovao bih, ali jedino da ste vi popili iz moje. Vi i onako znate sve o meni, nevoljnome i nevoljenom poeti. Pročitali ste mi i misli. A ja vam nisam uspio saznati ni prezime!“

„Nepotrebno je opterećivati mozak najpoznatijega boema među pjesnicima, prezimenom anonimnoga policajca...“

„Gospodine policajče Đuro“ – smrknuo se Ujević – „bohemi su loši umjetnici. Bolje reći: nikakvi! Nijedan boem nije završio započeto djelo. A ja jesam. Završio sam sve svoje brojne radove i zaslužio svoju slavu, kakva god ona bila. Prema tome, nisam boem koji je noću pio, a danju pisao, kao što me odavno isprazno predstavljaju i govore o meni. Piće i pisanje moraju se razlučiti, jedno s drugim ne ide! Reći mi da sam boem znači podcijeniti me kao književnika, omalovažiti.“ – pjesnik je brzometno zapucao iz najgromoglasnijih oružja, na što se Šiljo uzvrpolji od nelagode.

„Oprostite mi zbog nesmotrenosti. Recite pravo, jesam li vas naljutio?“

„Doista, niste, ali.“ – neuspjelo se izvlačio Ujević. A izvlačio se i Šiljo:

„Najiskrenije, mislio sam da vam godi kad o vama pričaju i pišu da ste boem. Budite sigurni, gospodine, da ubuduće neću ni pomisliti o vama kao o boemu, a gdje li to glasno izgovoriti...“

Tin je na časak skinuo šešir i odmah ga vratio na glavu. Latinska elegantna gesta koja je trebala reći da je nehotični nesporazum najuljudnije izglađen.

„Žalim što sam se prenaglio pred vama, gospodine policajče. Ali to se dogodilo meni, starome mušičavom kretenu zbog jedinoga razloga što sebe ne doživljavam kao boema!“ – rekao je i čisteći prhut s ramena kaputa podsjetio se davne nezgode, izmućkane s okusom boemije i policije: „Dok sam nekih devet godina živio u Beogradu, s tamošnjim pjesnicima, prije svih s Radom Draincem, koga sam vam maloprije spomenuo, provodio sam dane i noći sjedeći i pijući po kavanama i krčmama, najčešće na Skadarliji. Od tada su me prozvali boemom i do danas me nisu prestali častiti s tom izvedenicom... Kako u prvo vrijeme nisam imao sobe, prespavao bih u tijesnoj kancelariji knjižarske antikvarnice prijatelja i mecene, uvrnutoga čudaka i samoukoga šarmera Vlajka Ignjačevića zvanoga Marsovac. Nadimak su mu Beograđani doživotno prikačili nakon što je taj ekscentrik ušao u glavnu poštu, gdje su mu, bez

čuđenja i pitanja, primili brzojavku za Mars i skupo mu naplatili uslugu. Vlajka više nije zanimalo jesu li je i kako pokušali odaslati na drugi planet, nego mu je bilo bitno da se o tome mjesecima pričalo po čaršiji“ – pjesnik izvuče novu cigaretu i nakon što je pripalio s čikom prethodne, do ruba dogorjele, nastavi ispovijest o svojoj beogradskoj golgoti: „Nekoga jutra, dvojica žandarma prenula su me grubo iz sna, izvela me nasilu iz antikvarnice i pod pratnjom me spremili u splitski vlak. Po nalogu šefa beogradske policije protjerali su me u rodni Vrgorac kao otrcanoga pijanca, besposličara i skitnicu. Badava se podigla kulturna elita, dokazujući vlasti da su mi upravo u Beogradu objavili niz zapaženih knjiga pjesama, kao što su *Lelek sebra* ili *Kolajna*. Nepomjerljiva policija nije povukla odluku. Jedan od žandarma koji me sprovodio, bukva minotaurske jakosti, nježno mi je zaprijetio neka u njega ne blejim kao preblagi Jevrem i bježim što god dalje odatle, jer on već šilji kolac na koji će me nabiti ako se budem usudio da ikada ubuduće udahnem prijestolnički zrak. Svejedno, ubrzo sam se vratio iz Vrgorca kao da mi se ništa nije dogodilo. Ali u meni je ostao trajno utisnut bljutavi okus srama. Ne mogu izbrisati sliku dok me panduri pješice vode na željezničku stanicu. Zato se uzrujam i uzdrhtim kao epileptičar kad čujem da sam boem. Evo, sada znate, gospodine policajče Đuro, zašto sam alergičan na taj epitet.“

Pjesnik i policajac oprostili su se poslije snažnoga predugog rukovanja. Kao Francuzi, kako je naglasio Tin.

Tek na izlasku, Šiljo je primijetio prljave zidove *Tip-topa* koji su govorili da ih bar trideset godina nije pomazila ličilačka četka.

Šiljo je, kao rijetko kad, jedva čekao da dođe doma i pohvali se Radojki kapitalnim književnim trofejem:

„Pogledaj!“ – rekao je i raspoloženo joj pružio *Ojađeno zvono*.

„Pa imamo tu knjigu.“ – začudila mu se Radojka.

„Okreni korice i pogledaj!“

Okrenula je i pogledala.

„Sretniče!“ – zavidno je vrisnula: „Kako si se upoznao s Tinom?“

„To su mala čuda koja izvede život!“

„Nemoj me zafrkavati nego mi reci…“ – bila je nestrpljiva.

„Išao sam ga hapsiti, naravno u krčmi. Ali, kad smo se podnapili, sažalio sam se nad starim pjesnikom!“ – nadimao se koliko se bio uzoholio zbog dragocjena potpisa.

Ovo je bio prvi i vjerojatno jedini put da Radojka nije potpalila vatru ispod lomače zato što joj se muž vratio ukrašen vinom.

Uznemireni Tin Ujević se prestravio zbog dojave. Policajac Đuro stavio mu je buhu u uho. Zato je promijenio lokal. Dugo nije zalazio u *Tip-top* nego se nenajavljen selio od *Bednjanca*, preko *Banjeglava* i taverne *Cerkvena* na Gornjem gradu, do *Podgore* na Britanskome trgu i *Vinodola* (kako su preimenovali *Zenića*). Diverzantski oprezno obilazio je stupice koje su mu postavljali pilački družbenici.

Nepovjerljivo je zazirao od svih iz bojazni da se u nekome od njih krije zagonetni špiclov koji ga je denuncirao. Sebe je, šegačeći se mračno, uspoređivao s diktatorima koji, iz straha od atentata, iz večeri u večer mijenjaju prenoćišta.

Ganuo ga je dar koji mu je, tri dana poslije viđenja u *Tip-topu*, na adresu u Berislavićevoj, po kuriru u milicionarskome ruhu poslao njegov jedini dokazani simpatizer među zagrebačkim policajcima Đuro bez prezimena.

U skladištu Narodne milicije pukovnik je za bagatelnu cijenu kupio kartonsku kutiju s dužinom litarskih boca gusta hvarskoga crnjaka postupa. Sjetio se pjesnika u bezmjernome uvjerenju kako će ga ovakva pažnja najviše obradovati.

I nije pogriješio.

Ujevićevim očima viđeno, bijaše to pogodak u metu.

Tako je pukovnik sklopio krug u pjesničkome bermudskom trokutu: Nazor – Ujević – Jaran XY (nazovimo ga tako iz razumljivih razloga).

Zahvaljujući Šilji, pogibeljni izdajnički papir, težak bar pet godina tamnice, zauvijek je bačen *ad acta*. Ili, kako je rekao Tinu u *Tip-topu*: u kantu za smeće!

Poglavlje I.12.

Doplovivši s eteričnoga putovanja iz *Tip-topa*, iz uspomena o Tinu, pukovnik je iskočio iz mašte i prijaznije nego dotle navrlje pogledao u logorskoga potporučnika, kulturnoga referenta. I na njegovo bezmjerno zaprepaštenje razbarušeno progovorio:

Noćas se moje čelo žari,
noćas se moje vjede pote;
i moje misli san ozari,
umrijet ću noćas od ljepote.
Duša je strasna u dubini,
ona je zublja u dnu noći;
plačimo, plačimo u tišini,
umrimo, umrimo u samoći.

Potporučnik, ne znajući što bi rekao na to, dva-triput zaplješće:

„Bravo!“ – usklikne milozvučno. Samo što nije zamahao repom, pomislio je pukovnik i zloguko ga pogledao:

„Znači, poznato ti je tko je napisao ove stihove, je li, baćo?“

Potporučniku su obrazi, najprije pobijeljeli kao kreda, a onda zacrvenjeli kao u daka koga je lukavi profesor zaskočio u neznanju.

„Ovaj, nisam baš siguran.“ – uzmucao se uzvrpoljeno. „Čini mi se da je to Skender Kulenović.“ Pukovnikovo neskriveno zgražanje guralo ga je dublje u jezero, a on se kao utopljenik očajnički hvatao i za pjenu: „Ili ne, to je ipak Branko Ćopić…“

Pogled kojim ga je počastio pukovnik Milić, čak i u najblažem opisu, svaki pisac nazvao bi vrlo prezrivim.

„E moj uzoriti glavni uredniče zidnih novina. Nije ipak nego šipak! Lupaš kao Maksim po diviziji! Sereš kao kamila!“ Da je bar rekao Cesarić ili Tadijanović, pa da mu se, hajde, neznanju iz lirike progleda kroz prste. Ali trpati Ujevićeve stihove u Kulenovićev ili čak – o nebesa, otvorite se! – Ćopićev koš, to je literarni zločin. Barbarstvo! Da je kojom nesrećom potporučnikov *qui pro quo*, njegovu tragičnu zamjenu lica, čuo velikan Tin, tko zna bi li od tuge umakao srčanome udaru? I da je mladi opsjenar, logorski referent za kulturu, još u to društvo uvrstio Ujeviću nemila i nedraga Vladimira Nazora, e onda bi poetski kupleraj bio potpun.

Ponovno bezbojna lica, poput postojnske čovječje ribice, potporučnik, nakon kraće stanke, posramljeno šmrcne:

„Mogao sam vam odmah pošteno reći da ne znam!“ – zavapio je nesretno. Pukovniku se učinio neizlječivo bezizražajan i prazan. On referent za kulturu! Svašta! Ma da je po njegovu, poslije ovoga fijaska ne bi ga pustio ni da koze čuva!

„Ujević!“ – malo ne zajauče pukovnik.

„Tko?“ – osupne se još više potporučnik.

Novi i snažniji udarac u pukovnikov pleksus.

„Znaš li ti, baćo, tko je Tin Ujević?“ – upita ga neumoljivo.

„Ne!“ – potišteno se predao. Beznadno je zaglavio u mrklu labirintu. Zaveden od zlih muza izgubljeno je odustao od zaludna pogađanja imena mogućega pjesnika.

„Zar nisi čuo o Ujeviću?“ – dodao mu je pukovnik posljednju slamku spasa. Ali spasa za totalnu pjesničku neznalicu nije bilo. Racionalni ljudi vele kako uvijek postoji sto izlaza. Potporučnikov jedini izlaz bio je survanje u bezdan.

„Kao što pretpostavljate, druže pukovniče, nisam čuo!“ – priznao je utučeno i samo što nije pustio lažnu suzu. A konačno je stavio točku na i kad je, kao dosadni štreber koji se umiljava strahotnome profesoru, imbecilno pitao: „Sigurno je taj vaš Tin Ujević dobar pjesnik...“

Pukovnika je još jednom ražestio potporučnikov glupi zaključak. Bacio je i gnjevno izgazio čizmom tek zapaljenu cigaretu. Više nije mario o apotekarskoj čistoći logorskoga ugođaja.

„Da veliki!“ – zabrekće goropadno, a pogled mu je plamtio: „Još me i pitaš! Upamti zauvijek: Tin Ujević je najveći, prikane moj! Jednom će biti i najslavniji!“ I na to gubitnički zaklopi: „Nemojmo više o pjesništvu!“

Obojici je laknulo.

Za pukovnika je neuki potporučnik završio kao priča sa žalosnim krajem.

Potporučnik je nepoznate ljude i prizore pogdjekad zamišljao figurativno. Poput crteža u stripu. Sada je, na neviđeno, klesao svoju najnoviju opsesiju: zlosretnoga Tina Ujevića, koji mu je nepopravljivo srozao netom stečeni ugled kod pukovnika. Je li to držeći pjesnik stara kova, predugih, valovitih, crnih brčina, kao u kozačkoga atamana, zapovjednika crvenoarmijske konjice, maršala Semjona Buđonija? I orijaškoga stasa i prometejske snage kao časni crnac Lotar, vjerni pratilac crtanoga čarobnjaka Mandrakea?

Tin Ujević se usovio. Omalovažen i uzrujan, prijeti mu prstom i opominje ga neka se ne šali s pukovnikom. Neka mu idući put ne izlazi na oči, a da ne nauči bar nekoliko pjesama koje je on napisao. I da svakako upamti naslove svih njegovih knjiga.

Zašto je pukovniku puhnulo da iz rukava izvlači nepoznate stihove i baš njega upita čiji su? Zašto taj pokus nije izveo s upraviteljem, zmija ga šinula! Zašto ga pukovnik nije pitao: je li on ikada napisao koji stih? Tada bi mu ponosno odgovorio da ga je učiteljica pred svima pohvalila i pogladila ga po kosici kad je u trećem razredu osnovne škole izmislio svoju jedinu, vrlo kratku pjesmicu: *Slonovi su snažni pa se prave važni*.

Oblake je proparao zrakoplov, koji, s vremena na vrijeme, čas progutaju, a čas izbace iz sebe, njihove goleme nebeske pamučne ralje.

Pukovnik pogleda u visinu. Dvomotorac, pogodio je. Jeli njemački *junkers 52* ili će ipak biti američki *douglas-DC 3*? Treći tip nije! Leti iz Beograda put Zagreba. Jeli vojni ili civilni? Poznaje li, da mu je znati, nekoga od putnika koji su sada u njemu? Okladio bi se da zna bar dvojicu među njima. Njegovi se prijatelji i tako čude koliku gomilu ljudi poznaje svemudri sveznadar Šiljo!

„Kod mene u selu, druže pukovniče, dječica kad ugledaju avion viču na sva usta, uvjerena da će ih pilot čuti i gore u oblacima: Avione, baci mi bombone, al' da nitko ne vidi!“ – prenuo ga je potporučnik, referent za kulturu.

Na slavoluku od bijelih, ravno izrezanih, sadrenih slova, strši složena parola:

Živjelo ner zrušivo prijateljstvo naroda SSSR i Ju oslavije!

Pukovnik je odmah, nakon prvoga pogleda, snimio da su otpala dva slova:

„Nedostaju dva slova na paroli!“ – reče netrpeljivo.

„Tek sam sada primijetio, druže pukovniče“ – otežući tjeskobno prošapće potporučnik. Više ga ne čudi spoznaja da se pukovnik voli prepirati. Zašto su ljudi iz kruga policajaca visoka čina toliko naporne, sebične i tašte soje?

„Mora da su otpala jučer dok je zapuhao vjetar. Ili za onoga kratkog pljuska“ – pomirljivije će pukovnik.

„I ja to pretpostavljam“ – prihvati potporučnik.

„Ti bi kao referent za kulturu trebao urediti da se vrate ona dva otpala slova. Zamisli, bogati, da vam u posjet banu neki stranci iz Sovjetskoga Saveza ili Bugarske, na primjer, i vide to ruglo“ – reče pukovnik.

„Pukla bi bruka.“

„Kad i ti tako misliš, pobrini se da se slova odmah stave!“

„Razumijem, druže pukovniče!“ – potporučniku nije bilo druge doli da bespogovorno posluša pukovnika, koji ga je gledao s nevjericom. Iz toga je pogleda morao shvatiti da je potrošio sve kredite kod njega. Pukovnikove je riječi primao bolno, kao da su ga izbičevali. Izgubljeno uzdahne: ‚Do sto vragova Tin Ujević i njegove pjesme!‘ – prokune u sebi.

Pukovnik mu je kanio još nešto spustiti, ali se predomislio. Potporučnik mu je sve dosadniji. Sve jači davež i gnjavež. Kod njega su stvari i događaji predvidljivi. Umjesto da ga i dalje uzima na zub, počne u dokolici čitati parolu naopako. Straga prema naprijed, zdesna nalijevo, poput Arapa, kao što se igrao dok je bio mali: *ejivalso uJ i RSSS adoran*... – no nije izdržao do kraja i odustao je. Možda bi i nastavio sa smiješnim pokušajem da ga nisu privukla trojica preglasnih milicionara koji vode tri nemirna mlada vučjaka iskešenih očnjaka.

Hihoću se vicu koji je ispričao jedan od njih:

„Zašto je Ličanin bacio sat u zrak? Čuo kako vrijeme leti pa se htio uvjeriti!“

Duhovito je, složio se pukovnik u sebi, čak i njemu, Ličaninu podrijetlom.

Milicionari žutokljunih lica, koja nisu čestito osjetila dodir brijačke britve, vode pse s treninga. Drže ih na kratkoj uzici, i to vučjacima smeta pa se, dok žedno ližu kapljice rose s trave, plačno dozivaju i tuže se na svoje vodiče, kevćući, zavijajući, škamučući i režeći. Pseća muka je zasmetala pukovnika. Ali zauzdat će se i neće im prigovoriti, mada mu je žao štenadi. Kako ga ta mlađarija poslije ne bi kudila da je zahirio u nametljivoj želji da na svakome loncu bude poklopac. Da ih muči, lagano na rate, kap po kap. I toroče kao nezadovoljena krezuba strina. Maloprije je potporučniku obrisao nos zbog Tina Ujevića i parole kojoj su uzmanjkala dva slova. Sinoć je pred upraviteljem gunđao zbog lošega kavanskog orkestra. I da sada još zanovijeta zbog nakratko vezanih pasa... Previše i za policijsku ikonu kao što je, ovdje u logoru, sada on. lako mu je navrh jezika bilo da poduči psetovodce nekim zakonima. Poput ovoga: Čim na opasnu psu vidiš da mu oči vuku na pola glave, bježi od njega! Ili: I najopasniji pas te neće ujesti potrčiš li za njime!

Pogledao je na sat. Prošlo je deset. Vrijeme mu ne leti kao Ličaninu iz vica. Hoće li i danas pljusnuti kiša?

Oronuli uznik, romboidne glave zaburene na grudi, izgladnjele sablasne pojave i šiljatih ramena, duguljast i tanak kao štruca, uzvrpanih, razrokih očiju, zatubasta nosa, zablaćenih cipela i na više mjesta zakrpljenih, okraćalih hlača, nečujno je prolazio.

„Dobar dan, gospodo!“ – prostenje istrošenim glasom i ubrza korak. Lice mu je bilo izgužvano kao groteska narisana na fašničkoj krinki. Gusto izrasle obrve kao u vraga činile su ga nesvakidašnjim i lako pamtljivim stvorom.

Pukovnik jedva kimne, a potporučnik ni to.

„Znaš li ga?“ – upita pukovnik, nakon što je osuđenik zamakao i ponovno nabio kapu na glavu.

„Znam“ – odgovori potporučnik spremno i, po običaju, opširno: „Bio je imućni vlastelin iz nekoga većeg sela u Međimurju, nisam siguran, je li možda Prelog... No to sada i nije važno. Stari je uvjereni bogomolitelj, radićevac, haesesovac, ali borio se u partizanima. Poslije rata izabrali su ga za predsjednika seoskoga narodnog odbora iako se nije želio odreći religije. A nije ušao ni u Partiju, mada su mu naši više puta nudili... Lani je počinio gadost. Složio se s *Pastirskim pismom* nadbiskupa Stepinca i čitao ga nekima izvan crkvenoga kruga... Osuđen je, ako se ne varam, na šest godina. Na sudu je izjavio da se ne osjeća krivim i potom je do kraja zašutio, ne progovorivši ni riječi.“

„Kako se sada ponaša? Čini li poteškoće?“ – pukovnik se osvrnuo da se uvjeri koliko je osuđenik daleko od njih.

„S njime nismo imali ni najsitnijega problema. Povučen je i ne progovori ni dvije na dan! Ne rogobori i dosad se ni na što nije potužio“ – obaviješteno reče potporučnik.

„Zašto nije na radu s ostalim osuđenicima?“ – pukovnik je nehotično pogledao u smjeru radilišta. Zna da politički osuđenici rade i nedjeljom.

„Jamačno je bolestan. Dolazi iz smjera ambulante“ – nesigurno reče potporučnik.

„Dobro je što ne stvara probleme…“ – više za se prozbori pukovnik.

„Da, to je dobro!“ – složno odgovori potporučnik: „Bolje prazna torba, nego vrag u torbi!“

Zapuh vjetra bio je sve jači. Od kiše otežala izblijedjela zastava na upravnoj zgradi zalepršala je i pucketavo proparala zrak. Glasno trubeći kao da su gas nagazili svatovi koji bučno proslavljaju svadbu tako da ih svi čuju u logor je, zavitlavši prašinu, uletio džip. Vozač ne daje ni pet para što na tabli piše da je ograničena brzina kretanja vozila unutar kruga četverostruko manja od njegove.

Nije se rodio taj tko je izišao na kraj sa šoferima, pomisli pukovnik. Oni su svijet za se, nesavitljivi anarhisti i svojeglavi individualci. Ravnaju se po vlastitim zakonima i ne ustuknu ni pred najvećim autoritetima. To je znao i maršal Staljin, koji se gorko našalio u najdramatičnijim časovima Sovjetskoga Saveza. Kad su Nijemci 1941. došli na samo šesnaest kilometara od središta Moskve, vojsci se obratio riječima: „Drugovi vojnici, podoficiri, oficiri, generali i maršali, zapovijedam vam. Drugovi šoferi, molim vas...“

„Stigla pošta!“ – reče potporučnik. „Jučer je nisu stigli donijeti...“

„Tko tebi piše, baćo?“ – obratio mu se pukovnik tek tako da ga bilo što pita. Potporučnik se razveselio što ponovno razgovaraju o lakšim temama.

Jeli to prvi mali korak prema pomirenju i paktu o nenapadanju?

„Tu i tamo dobijem poneko pismo od roditelja s Korduna...“ – odgovori potporučnik. „Od Nove godine do Nove godine javi mi se i brat iz Ogulina.“

„Nije valjda dogorjelo do nokata da ti cure ne pišu…“ – zadirkivao ga je.

„Ništa od cura, druže pukovniče. Dragana me ostavila prije tri mjeseca i udaje se za nekoga zastavnika iz Novske. A novu još tražim!“ – bez predrasuda se izjadao potporučnik usamljena srca.

I opet, tko o čemu, a pukovnik Milić o pjesnicima:

„Upamti što će ti reći stari partizan. Cure padaju na poeziju, baćo. Zato, čim budeš pošao u Novu Gradišku, svrati u antikvarnicu i kupi bilo koju knjigu pjesama Tina Ujevića. Ako je nema u antikvarnici ili ako u Gradiški ne postoji antikvarnica, ti je od nekoga posudi ili je jednostavno nekome ukradi iz kućne knjižnice. Ovo te najozbiljnije savjetujem. Dalje, u svakoj knjižari, pa i u vašoj logorskoj knjižnici, lako ćeš naći knjige Sergeja Jesenjina. O njemu si, u to sam uvjeren, čuo, za razliku od Ujevića.“

„Jesam!“ – kao prepelica zapućpuriće potporučnik: „Tko nije čuo za Jesenjina...“

„Izvrsno. I kad dođeš do knjiga Ujevića i Jesenjina, pročitaj ih na dušak. I potom – sada pažljivo saslušaj što govorim – od obojice odaberi, po svome ukusu, dvije ili tri pjesme. I jako se upregni da ih naučiš napamet! Usput, prati na radiju kako recitiraju vrsni glumci, kao što su, na primjer, pokojni Dubravko Dujšin, Mira Župan, Marija Crnobori, Fran Novaković; pa Branko Pleša ili Marijan Lovrić od mlađih“ – pukovnik samo što se nije zaletio i u ovu glumačku reprezentaciju krasnorijeka uvrstio i Nataliju. No nju je u posljednjem trenu zaobišao. Hajdemo kazati: iz osobnih razloga.

„Dobro. I što kad naučim pjesme?“ – nestrpljivo ga je požurivao potporučnik.

„Umiri se, nisam još završio!“ – smireno ga je obuzdao pukovnik, sada već u neočekivanoj ulozi samonametnutoga ljubavnog učitelja. Gledao ga je zagonetno poput Pitije: „Nije sramota oponašati velike glumce. Dakle, ti se ukrcavaš, udvaraš se curi koja ti se dopala. U zgodnome trenutku, kad si ishlapio s vicevima i štosovima, ponudi je slatkim pićem. I onda kreni s kazivanjem pjesme. To je provjereni način koji će te odvesti k uspjehu! Vidjet ćeš kako se ženske pale na nježnu poeziju...“

Potporučniku se pričinjalo kako se pukovnikov savjet pretvara u zapovijed. Dok je još maločas sve teže probavljao njegove svađalačke riječi i u sebi ga rugalački nazivao kenjalom i davežom, evo naišao je i prijelomni trenutak kad ga je ponovno osvojio i postao mu simpatičan. Sada je o njemu mislio kako je to čovjek u kome je skriveno bezbroj neotkrivenih talenata. I kako na ovome svijetu postoje samo dvije vrste ljudi: jedni koji vole pukovnika Milića i drugi koji ga nisu upoznali. A nakon njegova čarobnoga napitka, u kojem je izmućkao Tina Ujevića i Sergeja Jesenjina, kad cice mace, čim ga ispiju, u transu padaju na leđa, potporučnik sebe već vidi u opsjenarskoj slici, u mješavini glazbe i polumraka. U privlačnome, zagonetnom i romantičnom ugođaju, buljuk dugonogih, zamamnih ljepotica omamljeno ga sluša dok im on govori stihove glasom na kojem bi mu pozavidio i veličanstveni Fran Novaković.

Još sutra poslijepodne krenut će u potragu za knjigama.

Nosnice im je draškao opori miris potpriga od masti, brašna i crvene paprike i zato su nagonski skrenuli u kuhinju. A unutra je bilo previše toplo da su se obojica istoga časa oznojila. Pukovnik se sjetio da je u djetinjoj dobi tako vrućim zamišljao pakao.

„Kuhaju grah!“ – telalski glasno objavi potporučnik dok je brisao orošeno čelo. „Nedjeljom je najčešće grah. Ali s mesom! I za nas, i za njih!“ – podjela na „nas“ i „njih“ odnosila se na logorsko osoblje i robijaše.

„Volim grah! Kad sam u Zagrebu, odem u švemu *Gradskoga podruma* na srpski grah. Ukusno ga skuhaju. Ipak, najbolji grah koji sam kušao jeo sam kod bake u Lici, kuhala ga je u lopižu...“ – preuzetno je odletio u prošlost pukovnik.

„Što je lopiž?“ – brže-bolje grune potporučnik da ga pukovnik ponovno ne ulovi u prikrivenu neznanju kao što ga je zbunio s Tinom Ujevićem.

„Lopiž je zemljani kotlić koji visi iznad peći!“ – poučno mu je objasnio i upitao ga: „A kako zovete lopiž kod vas u Kordunu?“

„Možda ga stariji ljudi i u nas zovu lopiž, ali ja taj izraz nisam čuo. Za nas je to, jednostavno, kotlić. Ili kotao, eto...“

Izašli su. S razglasa koji se prikopčao na program Radio Beograda razveže govoriti muškarački glas: Na današnji dan, dvadeset šestog oktobra, pre sto šezdeset godina, u Tršiću je rođen Vuk Stefanović Karadžić. Vuk je...

„Morat ću te ostaviti, mladiću. Dugo smo pričali…“ – reče pukovnik.

Ali potporučniku je opet bilo stalo do druženja s policijskim asom.

„Hoćete li pojesti malo graha, druže pukovniče? Tu, u menzi.“

„Ne mogu, hvala. Još nisam ogladnio, daleko je do ručka... A grah ću, vjerojatno, kasnije morati pojesti s upraviteljem!“ – pristojno ga je odbio. Sjetio se da se nikad nije najeo za trpezama u imućnih. Najslađe mu je prijala hrana za običnim, jednostavnim i siromašnim stolovima.

Potporučnik je rastegao široki, ali razočarani osmijeh. Upadljivo naglašavajući riječi pokušao je upecati pukovnika drugim parangalom:

„A da, nakon što se vrate s rada, u menzi ili u barakama obiđemo osuđenike?“

„Takav mi posjet nije u planu“ – odbio ga je pukovnik poslije kraćega razmišljanja. I objašnjavajući kako mora požuriti, preko volje mu je pružio desnicu da ga se što prije oslobodi. S njime je potrošio posljednju zalihu strpljenja.

Poglavlje I.13.

Umalo je lakomisleno pristao na viđenje s logorašima.

Dobro da nije. Samo bi mu još trebalo da se sretne s osuđenicima koje poznaje.

Takvih je ovdje, koliko je površno ocijenio, bar pedesetak, ako ne i više,

Što bi rekao kad bi se slučajno suočio s nekim znancem? Bi li uzniku, s kojim je bio na ti, pružio ruku? Kako bi ga taj pozdravio? S propisanim: „"Dobar dan, gospodine!" ili prisno, zagrebački: „Bok, Šiljo, kak si kaj?" Bi li strogo kontrolirani logorski protokol podnio čak i tu sićušnu ljubaznost da im se ljudski nasmiješi umjesto da ih vlastelinski mrko gleda, kao što ih gledaju svi čuvari, stražari, oficiri i milicionari? Kome bi bilo neugodnije kod neplanirana sudara pogledima, pitao se pukovnik: njegovim osuđenim znancima ili njemu policajcu? I što zatim? Zapodjenuti razgovor ili brzo utećí? Kako se postaviti ako bi ga netko od poznatih spopao za bilo koju uslugu: od najsitnije da nekome prenese njegov pozdrav iz Stare Gradiške i kaže mu da je taj Netko dobro i zdravo, pa sve do molbe neka nešto učini za nj da se brže vrati doma u Zagreb? Prihvatiti sentimentalni izlet u uspomene („Sjećaš li se, stari, kad smo tada i tada cugali kod *Hranilovića*, a onda smo prešli u *Splavnicu*); ili pak, zaštićen visokim zvanjem ignorirati takva približavanja? U Staroj Gradiški robija i Nikola Mirt, muž njegove zaručnice Ive Zdunić. A on, Nikola, bio mu je najbliži prijatelj s kojim je dijelio školsku klupu. Zaglavio je kao visoki službenik ministarstva inozemnih poslova NDH. I kako se ponijeti prema njemu? Zar se pretvarati da ga nije primijetio, kao da je zrak, zato što su njih dvojica u vrijeme rata izabrali uniforme suprotnih vojski? Ili se zaustaviti i pitati ga: „Nikola, treba li ti što?"

U logoru je vrebao mali milijun skrivenih busija u koje se mogao zaplesti čak i na sve pripravni pukovnik milicije Đuro Milić.

Uostalom, nije ovdje došao razgovarati s osuđenicima, nego pripremiti logorsko osoblje za delikatni susret s američkim kongresmenima.

Pukovnik se pokušava sjetiti: tko je od njegovih zagrebačkih znanaca poznata imena još osuđen zbog djelovanja u NDH?

Skladatelj i ravnatelj Boris Papandopulo, čije je najvidljivije vanjsko obilježje impozantan nos, nalik kljunu tropske ptice kakadu – za razliku od Lovre Matačića i Jakova Gotovca – začudnom srećom izbjegao je zatvor, suđenje i robiju. Njemu, posljednjem endehazijskom direktoru Opere u Zagrebu, Sud časti Društva skladatelja Hrvatske izrekao je trajnu zabranu djelovanja. Zato sada, sastavljajući kraj s krajem, preživljava vozeći kamion. Šiljo je jednom u Trnju vidio za volanom Papandopula dok je prevozio pijesak. Njegov skladateljski kolega Ivo Tijardović, koji je bio u partizanima, usudio se spomenuti predsjedniku hrvatske vlade Vladimiru Bakariću kako bi za dobrobit kulture valjalo nešto učiniti za Papandopulovu rehabilitaciju zato što bi maestro svojim raskošnim darom obogatio glazbeni život Zagreba i Hrvatske. Dotle spokojno stisnute Bakarićeve oči razdražile su se i ubitačno prostrijelile Tijardovića:

„Ma što god vi, druže Ivo, ili bilo tko od vaših istomišljenika rekli u prilog Borisu Papandopulu, sva vaša uvjeravanja ni za palac neće izmijeniti moje najgore mišljenje o tome ustaškom vandrokašu!" – skresao mu je Bakarić i podsjetio ga da je Papandopulo ipak

srećković jer je bajno prošao usporedi li ga se s Lovrom Matačićem koji je više od godine dana odgulio u zatvoru i lanjskoga ljeta bio oslobođen. Pukovnik se zasmijuljio kad mu je sinulo da je jedno od Bakarićevih ilegalnih partizanskih imena bilo Mrtvac.

Zamozgao je: tko je sve osuđen od osoba iz visokoga zagrebačkog društva, a koga on poznaje? Prevoditelj Josip Tabak. Odvjetnik Lav Žnidaršić. Knjižar Ivan Kugli. Arheolog Mirko Šeper, koji je otkrio Vučedolsku golubicu i brat je svećenika Franje Šepera, rektora Sjemeništa. Osobni liječnik Ante Pavelića i sinovac imenjaka Mile Budaka, pisca i doglavnika, dr. Mile Budak (koji je po kazni sada ravnatelj logorske bolnice, ovdje, u Staroj Gradiški, ali će uskoro biti oslobođen). Bubnjar Slavko Unukić („Kad sam ga slušao posljednji put?“ – nije se mogao sjetiti Šiljo i to ga je mučilo). Državni djelatnik Šime Mazzura. Konzul NDH u Rijeci i Trstu Niko Duboković Nadalini (i njega će za koji dan osloboditi). Vlasnik kina *Rex* u Jurišićevoj ulici, koji je za NDH bio preimenovan u slikokaz *Klek* (a danas je, poslije konfiskacije, postao kino *Kosmaj*) Kruno Simon. Svestrani sportaši, braća Braco i Boris Urbić. Tenisač Miško Branović. Stolnotenisač Slavko Crnić, koga je gledao kako igra sa Žarkom Dolinarom na uzdignutoj bini u prepunome kinu *Urania*. Potom: glumci Josip Pukšec, Branko Špoljar i Viki Glovacki, s kojim se učestalo družio. Nogometaši Vladimir Zajec zvani Zipa, Bernard – Benda Hugl, Oto Bobek, Danko Premrl – Nurmi i Marijan Peštaj. I najmlađi među njima, Marijan Hraški, zgodni dečko iz Šiljina susjedstva, koga su kao sedamnaestogodišnjaka najprije bili osudili na smrt, ali je u posljednji čas pomilovan. I upravo tu, u Staroj Gradiški, izdržava dvadeset godina strogoga zatvora. Pukovnik Milić je uvjeren da je Marijan saznao od svojih kako mu je on najviše pomogao da ne ode pod zemlju. Izbezumljeni otac i stričevi zamolili su ga da kao susjed učini nešto za šmrkljivca koji se zanio i postao žestoki ustaša. To što je mali Marijan, ponajviše njegovom zaslugom, u pet do dvanaest bio izvučen s liste pokojnih, ispunilo ga je samozadovoljstvom.

Poglavlje I.14.

Dok se pukovnik gnjavio i petljao s potporučnikom i njegovim zidnim novinama, upravitelj je pojedinačno telefonirao čuvaricama Ireni i Maci u Požegu i pozvao ih na nedjeljnu večeru. Učetvero, s drugom pukovnikom Đurom Milićem i, razumije se, s njime kao domaćinom skupa. Kako je i očekivao, obje su, i to smjesta, razdragano pristale. Štoviše, poziv su shvatile kao laskavo priznanje. Pa koja se policajka ne bi rado upoznala s misterioznim pukovnikom? I večerala s njime!

Zamolile su upravitelja ženskoga logora da im odobri po pet dana odsustva.

Kao da su naslutile...

Poglavlje I.15.

Najpouzdanija upraviteljeva trojka žestokih momaka za posebne akcije, tvrdih šaka koje obale od prve i najtvrđe protivnike, u nedjeljno jutro, naprasno i efikasno, izvela je strogo povjerljivu zadaću. U Novoj Gradiški su bez muke pronašli i iz kreveta izvukli i uhitili dvojicu Cigana primaša iz kapele kavane *Slavonija*.

Na nekoliko strana su se raspitali i pouzdano čuli kako je najvrsniji gradski tamburaš profesor glazbe u mjesnoj gimnaziji Zvonimir Prah, koji svira na svadbama. Krenuli su u hajku i za njime. I njega su, bez mnogo riječi raspre strpali u crnu maricu i isporučili ga s dvojicom Cigana u logor upravitelju. Prethodno su svu trojicu natjerali da ponesu instrumente.

Upraviteljevi su ljudi za posebne akcije od prestravljena i užasnutoga vođe ciganske kapele u *Slavoniji*, na neodređeno, ali kraće vrijeme rekvirirali dva glazbala, uz potpisani revers, o preuzimanju harmonike (komada jedan) i kontrabasa (komada jedan).

Šef kapele vapio je i očajnički preklinjao:

„Jeoj, braćo, zašto mi odvodite dvojicu primaša? Drugovi, velika je greška što ih ćorkirate... Oni su pošteni i skromni. Dajem glavu da se nisu ogriješili o narodnu vlast... Nisu, majke mi...“ – blijedim rukama podizao je kosu s čela.

„Brini se samo za svoju glavu i ne stavljaj je uludo na panj! A o njima ne kenjaj! Ostani hladan kao špricer! Učini što ti je rečeno i ne pitaj ništa više!“ – nepristupačno se postavio predvodnik trojke, dvometraš prijeteće i neprivlačne pojave.

„Ali, druže, meni su potrebni i muzičari i instrumenti. Pa mi živimo od sviranja, shvatite me, druže... A nedjeljom se najbolje zaradi... Imamo djecu i žene koje hranimo…“ – spetljano je zapomagao šef kapele streknut od straha.

Vođa trojke ga je pokušavao umiriti, ali bez uspjeha: „Vodimo ih zbog rutinske kontrole...“ – reče sada mekše, uz polumrtvi izraz koji se šefu kapele učinio nadutim i odbojnim…

Šefa kapele uplašila je riječ rutinska! Kao dokazanome sluhistu opako je zabrujala i zaparala mu uho. To rutinska i još pride kontrola ne sluti na dobro:

„Kad će onda izaći?“ – pitao je rezignirano.

„Tvoje je jedino da šutiš i ne blebećeš. Nikome ni riječi o ovome, jesi li me razumio? Lokot na usta! Pustit ćemo ih sutra, prekosutra... Kažem ti, vodimo ih samo zbog rutinske kontrole!“ – uvjeravao ga je vođa trojke. Ali šef kapele mu nije povjerovao:

„Bojim se da će momci zbog te vaše rutinske najebati!“ – reče obamrlo. Pritisnut najgorim slutnjama izgubljeno je zaboravio što mu je, izazivački i neljubazno, uz blagi spomen majke ciganske, odbrusio strašni predvodnik trojke za posebne akcije.

Nenasmijani zdepasti grmalji, militantno kratko, četkasto ostrigani i pogleda u kojima se caklila mržnja prelivena s prezirom, momci koji su u svakoj prigodi učinkovito dokazivali da su čvrsti, ludo hrabri, jaki, okrutni i beskompromisni, laki na oružju i šaketanju, brzinom komandosa uskočiše u maricu. Za sobom su ostavili oblak prašine.

Ispraćajući ih nazorljivo, šef kapele s jezom pomisli kako jadnici, koje te nemani propuste kroz šake, tek čudom mogu izaći iz zatvora kao što su ušli. U jednome komadu!

Poglavlje I.16.

Trojicu uhićenih glazbenika iz Nove Gradiške, po dolasku u logor, dočekala su neočekivana iznenađenja.

Nisu ih ostrigali na nulericu, građanska im odijela nisu zamijenili za prugasta – robijaška, i nisu ih pretukli kao što su do jednoga sa zebnjom očekivali. Umjesto batina najprije su ih obilno nahranili i napojili, uz uvjerljivu preporuku neka se ničega ne plaše. Jest, sada su lišeni slobode, ali će ih brzo pustiti, čim provjere neke sitnice. Još tajnovito nabaciše kako je u njihovu interesu što su u zatvoru jer su tako na sigurnome i zaštićeni!

„Tek sada nisu bili na čistu. Što je s njima i zašto su u logoru? Zašto bi nekome živom stvoru bilo u interesu da bude uhićen? I to u nedjelju.

U smušenim glavama nagomilao im se jači galimatijas kad su im kazali neka s glazbalima pođu u logorsku dvoranu eda bi uvježbali dvadesetak pjesama. A tamo će ih dočekati trojica muzičara osuđenika: harmonikaš, kontrabasist i pjevač. Upozorili su ih da rade ozbiljno i bez zajebancije jer ih poslije večere očekuje odgovorna svirka za jednu važnu osobu! Neće im reći koja je, ali neka znaju da je jako važna.

„Da u logor ne dolazi Tito?“ – mlađi je primaš šaptom, na ciganskome, pitao starijega, na što upitani neutješno slegne ramenima. Ni njemu, iako je iskusniji, tek sada ništa nije bistro. Blage veze nema u kakva su govna upali i kakve zakulisne igre s njima igraju. Ali je mlađega primaša, također na ciganskome, posavjetovao da im nije druge nego strpljivo čučati, slušati i krotko se pokoravati zakonu jačega. Jer sila Boga ne moli.

Dvojica primaša su u svome jadu iščeprkala zrnce veselja kad su u trojici osuđenika prepoznali zemljake iz Deronja. Ni oni im nisu znali odgovoriti zašto su ih u crnoj marici dopremili u logor.

Kad je pjevač obrijane glave pored dvojice primaša iz *Slavonije* opazio nasmrt isprepadana profesora Zvonimira Praha, upita na ciganskome:

„Ovaj koga su doveli s vama nije naš, je li?“

I iz zrakoplova bi se vidjelo da nije ciganskoga roda te je zato pjevačevo pitanje bilo više negoli suvišno.

Zvonimir Prah znatno je viši od petorice Cigana. Suhim i štrkljavim izgledom u kazalištu lutaka mogao bi zamijeniti štrucu kruha, metlu, trlicu ili dimljeni bakalar umotan u krpu, a sa šeširom, kojim pokriva pjesnički raškuštrane duge lasi boje prezrela kukuruza, i strašilo za ptice. Krhke je građe, upalih, nemirnih očiju, mekopute kože i ravnih tabana, zbog kojih je oslobođen služenja u tri vojske: kraljevskoj, domobranskoj i Jugoslavenskoj armiji. Ispijeno, beskrvno, blijedo i gotovo prozirno lice, koje odavno brine liječnike, nije mu ni ružno, ali ni pristalo; ni svetačko, ali ni poročno.

Osuđeni Cigani iz Deronja bestidno su odmjerili stranca neznanca i na ciganskome fakinski ismijali njegovu odjeću: okraćale hlače, zeleno-plavi kockasti kaput na dva gumba s demodiranim ovratnikom, iznošene žućkaste cipele izlizanih peta, tamnocrvenu u trokut tanko vezanu kravatu koja je odavno zaboravila čišće dane i dotrajali ogrtač, kojeg su nekad otmjeno zvali mekintošem. Jedino je na profesoru nov bio spomenuti šešir nalik tijari, frajerski zabačen

na zatiljak, koji je dan uoči uhićenja kupio na točkice u novogradiškoj zadruzi prosvjetnih radnika.

Za razliku od dvojice primaša s kojima su ga jutros sastavili, profesor Prah bio je pismen. Primaši i trojica osuđenih a pismenih Cigana počeše ga oslovljavati „profesore“. Ali ne zbog njegova obrazovanja. Otelo im se kad su ga osluhnuli kako prebire po tankim žicama tamburice. Dotle im je svojom pojavom tanjio živce. A sada su mu jednoglasno zadivljeno priznali najvišu kvalitetu i uvjerili ga kako se vrsnom svirkom lako i brzo složio s njima i uklopio im se u sastav. lako, o zamislite to, ljudi, nije Ciganin! I, što je najčudnije – nije iz Deronja!

„Kad te petorica Cigana, muzičara, i to iz Deronja pohvale i reknu ti da znaš svirati, onda, brale, budi sto posto siguran da znaš! Mi Cigani umijemo kićeno lagati kad ti, uzmimo, želimo uvaliti i prodati ćoravoga ukradenog konja... Ali ni pod batinama nećemo ogriješiti dušu i čast i nekoga bijelog muzičara slagati da je majstor ili, još više, profesor na svome instrumentu! Bijelome muzičaru neznalici u brk ćemo skresati da je neznalica. I da ga je otac, u dupe ga rosno, debelo i gadno slagao i do balčaka zajebao, kad mu je rekao da umije svirati. A taj, da prostiš, svira kurcu za male pare!. Ali ti si, mili brate, profesor za tamburicu!“ – reče mu toplo pjevač obrijane glave, koji se bez dogovora i izbora nametnuo kao lider novo-sklepana orkestra.

Ostala četvorica Deronjaca šutkom su prihvatili njegov sud.

Da prisnaži koliko ga cijeni, obrijana glava triput poljubi Praha u obraze.

U Cigana je tako: osjetiš li ih kako dišu s glazbom i svirkom se stopiš s njima, u njihovim probirljivim očima postaneš ili majstor, ili profesor, ili car. Ostali, koji to nisu, su: duduci, neznalice, isprdci, kulovi, drkadžije, pederčine, bezveznjaci, zevzeci, trčilaže, foliranti, prevaranti, šiljokurani, fazani, seratori, ciketani, papani, dupeglavci, kurajberi, trtomudovi, lelemudi, mrsomudi, prdimahovine, poprdare i pičkini dimovi.

Tamburaš Zvonimir Prah je u logoru unaprijeđen za ciganskoga profesora. Nedodirljivi ciganski carevi među glazbenicima bili su: guslači Paganini i Kurt Husić i pokojni kontrabasist Đoka Majmun!

Prahu je polaskala Ciganinova hvala i nakratko je zaboravio zlo koje ga je snašlo kad je danas prvi put osjetio vonj zatvora.

Prestao se, kao do maloprije, osjećati čovjekom zgažena dostojanstva.

Premda mu je životopis bio politički bezbojan i bezgrješan, profesor se plašio da argusovski svevida OZN-a, koja se posvuda razmrežila, odnekud ne iščeprka kako je on odavno odani vjernik, praktikant i sljedbenik malobrojne sekte Jehovinih svjedoka. A još više od toga je strepio neće li ga, ovdje u logoru, iz jedino policiji znanih razloga natjerati da se skine do gola. Jer, tada će mu, na lijevoj nadlaktici otkriti neugodni, ljubičasti, natpis. Kad je prošle godine gostovao s gradiškim pjevačkim zborom i tamburaškim orkestrom u Makedoniji, u Ohridu je pijano popustio nasrtljivim nagovaranjima napasnih lokalnih geliptera, s kojima se bio na brzinu sprijateljio. I dopustio im da ga bolno istetoviraju. Na njegovoj je koži, krupnim, kićenim ćirilskim slovima, neizbrisivo pisalo: *Smrt na kurvite!*

Upravitelj je svečano okitio svoj ured.

Umotao je žarulje u krep papir tamnocrvene i plave boje, dok je ispod providnoga stakla na radnome stolu nametljivo razbacao razglednice što su mu ih znanci poslali s putovanja i odmora. Panorame: Opatije, Hvara, Portoroža, Bleda, Petrinje, Sutivana, Plitvičkih jezera, Novoga Sada, Krapinskih toplica, Korčule i Gostivara, a jedna je bila poslana čak iz Venecije – po upraviteljevu sudu, trebale su impresionirati Irenu i Macu. Stol, pripremljen za večeru učetvero, ukrasio je s dvije keramičke vaze u koje je stavio mirišljavo cvijeće. Ono umjetno, već dobrano zaprašeno, sklonio je iza ormara. Upravitelj je napose upozorio čistače da najblistavije ulašte umašćena stakla i okvire uramljenih fotografija Lenjina, Staljina, Tita, Bakarića, Nazora, Rankovića i Lole Ribara. U želji da do kraja osvoji pukovnikovu naklonost, razletio se na sto strana ne bi li pronašao i fotografiju generala Ivana Krajačića – Steve. Da i nju istakne. Unatoč upornome traganju, Krajačića nije uspio pronaći. Vječna šteta, pomislio je tugaljivo nepogrešivi praktičar jer bi drug pukovnik o tome zacijelo obavijestio druga Stevu. A taj bi mu potez donio lijepih i značajnih poena tamo na vrhu u Zagrebu, gdje su o njemu svakako čuli...

Čega nema bez toga se mora, pragmatično se utješio kao krtica radišni upravitelj.

Nakon što je upoznao drugarice Macu i Irenu, cure lijepe kao zrele dunje i animalnoga seksepila, raspusno ih ogledao i ustvrdio kako, eto, i miliciji ne manjka privlačnoga kadra, pukovnik je najavio upravitelju da će produljiti boravak u logoru. Napokon, došao je na neodređeno vrijeme i nije morao hitati u Zagreb.

Kao što mu se i ranije događalo, žene su mu i sada stubokom pomiješale planove.

Poglavlje I.17.

Poslije ženidbe pukovnik Šiljo nije dugo glumio u vlastitoj idiličnoj i sentimentalnoj komediji zvanoj: dome, slatki dome! Njegovo je geslo, izrečeno napol u šali, ali i napol u zbilji, glasilo:

„Da je kuća dobra, i vuk bi je imao!“ – a za raspusnih i bludnih terevenki otrcano je ponavljao izreku: „Da je brak dobar, i kardinal bi se oženio!“

Šiljo bijaše rođeni bećar. I kad ga je Radojka već bila postavila uza zid da je mora oženiti, njihovu je kuću s vremenom pretvorio u utočište koje mu, uglavnom, služi za doručak, preodijevanje, tuširanje i kratak san. Radojka je sve uvjerljivije spoznavala kako je njen samarićanski napor da svoga nestašnog i raspusnog Šilju dovede u obiteljski red jednak uzaludnu pokušaju kroćenja prerijskoga bizona. Stoga je za nj izvrsno plaćeno zvanje policajca, bez radnoga vremena od – do, u kojem ništa nije moguće, čak ni na kratko pouzdano planirati; u kojem nikad ne znaš kad si slobodan i kad ćeš na godišnji odmor; u kojem si daleko od pomisli da uglaviš vrijeme za ispraznu posjetu rodbini i prijateljima, za kazalište ili koncert, a najmanje za zajednički dosadni obilazak trgovina sa ženom – bilo idealno. Posao da ga svijećom tražiš! Alkarski pogodak u sridu!

„Brak je, prijatelji, trpeljiva netrpeljivost“ – propovijedao je Šiljo, a nitko da ga ulovi ni za glavu, ni za rep, šegači li se ili govori iz iskustva i uvjerenja. Još je, zgražajući se, kazivao kako ne može zamisliti ljude koji u nedjelju utuku vrijeme kod kuće, čameći u obiteljskoj idili: „Kad bi me primorali na to – ubio bih se od dosade!“ – rekao je obijesno. Za pukovnika Šilju svakodnevni su izlasci u noćne lokale postali strast, zov, avantura, ritual i izazov. Za nj su piće, lumperajke i žene bili navike, poput droge, kojima ovisnički nije mogao odoljeti i oduprijeti im se. Pretjerano je uživao u životu i o njemu je pisac Novak Simić lijepo kazao da ima višak duše: „Znam da bih, u interesu karijere i mira u kući, što prije najodlučnije morao reći ne i, napokon, pobjeći od kavane. Ali kako se istrgnuti iz njezina zadimljena zagrljaja kad mi je u njoj previše lijepo?“ – pjesnički je meditirao intimusima nakon rijetkih trenutaka grizodušja koje ga je s mijene pa na uštap spopadalo zbog sve ucviljenije Radojke. Kad su jednom, nekim čudnim slučajem, sjeli za stol i povečerali, rekla mu je ironično:

„Obitelj je na okupu. Mogli bismo se, poštovani druže mužu, fotografirati za uspomenu i dugo sjećanje!“

Šiljo je odavno prekoračio pravilo o jednoj čaši previše, koje je policajca njegova kova i zvanja uvlačilo u stotine neprilika. Ali on kao da nije mario. Tjerao je vodu na svoj mlin. I kad bi mu se mjerilo: koliko puno pije, a koliko malo spava, konjski je izdržavao za trojicu. Kolege iz *službe* zgroženo su pitali jedan drugoga: kad taj Šiljo uopće stigne spavati? Skupljao se kući s prvim pijetlovima, kad pekari idu na posao, a kurve, barski konobari i muzičari odlaze na počinak. Ali, bili su uvjereni da im ni on to ne bi znao reći. Osim što je, tu i tamo, vadio iz rukava stereotipni odgovor:

„U međuvremenu, baćo!“

O Šiljinoj izdržljivosti najuvjerljivije je kazivao slučaj koji je konsternirana Radojka, u diskreciji, tužno povjerila najboljoj prijateljici Senki („Pazi, ovo jedino tebi kažem i preklinjem

te da o tome šutiš kao grob!“), a ona brzinom zvuka prenijela dalje. A to će reći da je tajna postala javna.

Šiljo se, teturajući, s izlaskom sunca dokoturao doma i žedan kao deva iz poveće posude na dušak iskapio litru bijele, guste tekućine. Onda se, pobacavši neuredno odjeću i obuću oko sebe i odloživši pištolj magnum 3,57 u ladicu noćnoga ormarića, strmoglavio u postelju i hrčući iz sebe ispuštao paru kao gejzir. A iz nje se neugodno osjećala opora mješavina ustajala vina i duhana. Kad se probudila, obazriva je Radojka, da ne uznemiri muža, ženstveno gazila na prstima, premda zbrkani i zapetljani Šiljo ne bi ništa osjetio i da je kraj njega protutnjala u tenku! Nikako da dokuči: gdje je, začudno, ishlapila iz kuhinje cijeđ od *Vima*, koju je pripravila, da njome opere suđe? Pitala je Šilju čim se lupeški tiho iskobeljao iz kreveta: je li, možda zabunom, prosuo njen *Vim*?“

Pogruženi Šiljo je poniknuto, kao kliještima, jedva izvlačio riječi iz sebe. I kao da je zalutao iz nekoga drugog vanzemaljskog života, skljunivši nos, nije dizao pogleda iz ispražnjene posude:

„A ja mislio“ – rekne skamenjeno – „da je to bilo mlijeko!“

Pošto se sabrala od užasa, preneražena Radojka se uhvatila za glavu:

„Sve će ti biti oprošteno ako preživiš!“ – reče mu plačno i brižno. Pritom je dvojila: pozvati hitnu pomoć ili se pouzdati u čudo?

I čudo se dogodilo. Ne samo što je preživio, nego ga poslije melemnoga napitka koji mu je dala ni želudac nije zabolio.

Mada uvjerena ateistica, Radojki se otela izreka da Bog čuva djecu i pijance!

Poglavlje I.18.

Upravitelj poslije zdravice, sa slavljeničkim žarom u očima, gotovo pjevajući od radosti pripomene pukovniku da je kompletirao orkestar.

„Što mi time želiš reći?“ – pogledao ga je kao u bunilu.

Upravitelj je gladio jantarski prsten, kao da će, poput ribara iz bajke, trenjem zazvati svemogućega duha i zapovjediti mu neka smjesta dovede šesteročlani orkestar:

„Postupio sam po vašoj želji!“ – likujući reče pogledavši ga preko ramena.

Pukovnik – spretno držeći cigaretu koja je dogorijevala i koju je odavno morao ugasiti tako da je Irena strepeći gledala kad će visokome gostu žar opeći prste – još nije shvaćao što mu to upravitelj govori:

„Ne razumijem što znači kad mi kažeš da si postupio po mojoj želji?“

„Paaa, priveo sam trojicu svirača. Trojicu civila koji su nam nedostajali. Upravo kako ste me posavjetovali, druže pukovniče!“ – glasom pravednika odgovori upravitelj.

Pukovnik je u mislima vratio i zavrtio sinoćnji igrokaz. Unatoč bačvi ispijena vina ipak se prisjetio kako je, doista, nagovarao upravitelja, koji mu je u svemu podilazio, da kad ih već nema u logoru, uhapsi dvojicu guslača i jednoga tamburaša i tako popuni okrnjenu bandu iz Deronje. Doduše, ni u najluđim snovima ne bi povjerovao da će ambiciozni mladac pretjerano revnosno, doslovce provesti njegovu nebuloznu, maligansku zamisao.

No sada: što je – tu je! U ovome slučaju, to je *Ex cattedri, Petri*. Uredba o papinoj bezgrješnosti. Čim papa glasno objavi neki kanon, taj zasvagda postane neporeciv. Zato što je papa nepogrješiv. Pukovnik je ovdje u logoru papa, a upravitelj – pokorna ovčica koja smjerno slijedi njegove zapovijedi. Gdje ti okom – on će skokom; kad ti glasom – on će kasom! – govorio je o takvim poslušnicima djed Đuro.

I dok je odsutno promatrao mjehuriće koji plove u čaši, a potom se raspršе, pukovnik je promrsio:

„Iako ne mislim da sam ono sinoć idealno zamislio, ipak si me natjerao da ponovim kako će od tebe nešto biti! Jer ti si kao voda. Uvijek pronađeš izlaz!“

Pohvala je i suviše potresla upravitelja tako da je počeo nervozno navlačiti prste, koji su pucketali poput čepa istrgnuta iz boce. Najprije je presretno i nespretno namignuo djevojkama, a potom pitomo upitao pukovnika:

„Kad želite da orkestar krene?“

„Najbolje će biti poslije večere!“ – uznošljivo odgovori pukovnik i nastavi sladostrasno ogledavati ženski par. Odvagnuo je neosporne zanosne vrline zasad još stidljivih policajki i uvjerio se kako mu se Maca, koja je mirisala na jagode, više dopala od Irene. Premda je i Irena vrlo svježa i upotrebljiva, zaključio je pustopašno. No sada, kad je privilegiran i kad može birati od dvije magnetski privlačne cice – izabrao je Macu, visoku, vitku, ozbiljnu i starinski odjevenu, poput junačke djevojke iz narodnih pjesmarica. Riđa kosa boje hrđe, počešljana i oprana, izvanredno joj je pristajala uz dugo svetačko lice, čulne usnice i nebesko plave oči koje su se zaluđujuće krijesile. Pogled na noge koje su počinjale od ramena i grudi ispod košulje, tanke i prozirne poput oblaka, a koje su se sudarale s nosićem, učinio mu se veličanstvenim. Irena je

bez zavisti otkrila pukovniku da je Maca lani pozirala poznatome slikaru, kome je zaboravila ime, a koji je narisao plakat za fiskulturni slet u Beogradu. I tako je Maca u dvo-milijunskoj nakladi prošloga proljeća preplavila Jugoslaviju, od Triglava do Gevgelije.

Maca ga je fino uzbudila i uznemirila pojavom, a još više maznim glasom koji mu je topio srce i uzbuđivao ga. Krišom je pogledavao u rubove hlača. Ne bi volio da cure otkriju njegovu uzrujanu, stvrdlu i poraslu muškost. Batina koja mu se nabarjačila žuljala ga je, blago boljela i smetala mu dok se podizao sa stolca. Zato se sve jače meškoljio od nelagode kao da mu je sjedalica pretijesna.

Ne znajući kako će zapodjenuti priču, pukovnik se samodopadno pogledao u blistavo okruglo srebrom obrubljeno zrcalo:

„Moje poštovanje, druže Đuro!“ – reče sprdajući se suprotnome ja.

Djevojke su se zahihotale, A kad je pukovnik sam sebi isplazio jezik, smijehu se, sa zadrškom, pridružio i samozadovoljni, ali od njegove pohvale još smeteni upravitelj.

Poprilično se pojelo, a još više popilo.

Maca i Irena su već emancipirano dopuštale da im kavaliri prebace ruku preko ramena. Pukovnikova druga ruka sve češće vrluda i traga ispod stola. Milujući je laganim pokretima preko svilene, prozirne haljine, osjećao je meso njenih putenih, mladih, tvrdih i bijelih bedara, a Maca se sve manje protivi tome skrivenom iskazivanju nježnosti.

Upravitelj je pogledao pukovnika diveći mu se kao Indijanac totemu:

„Je li vrijeme za glazbu?“ – pitao ga je savjesno.

„Uvijek je vrijeme za glazbu!“ - reče odsutno pukovnik kao da je sam. Učinilo mu se da govori sa sobom, a ne s upraviteljem. Gledao je kroz njega i pušio. Gnjavile su ga mrvice mesa i kruha zavučene među guste zube. Glasno je coktao ne bi li ih isisao. I kad mu je napor uspio, blagohotnije se obratio domaćinu obilne večere u upravnoj logorskoj zgradi: „Jesu li muzičari nešto jeli?“

Upravitelj podigne čelo tako da su mu se duboko utisnute bore, nalik isprepletenim potočićima, više zgužvale, i razmetljivo reče:

„Dakako da su jeli, druže pukovniče! Budite bezbrižni, mislim ja o svemu.“

Pukovnik izvuče jedan od svojih manje škrtih osmijeha:

„A upravo sam ti kanio reći: drugar, pao si na ispitu! Ali ti mi, vidim, ne daš ni najsitnije prigode da te pokudim! I zato te i sada po tko zna koji put moram pohvaliti. Od tebe će nešto biti, baćo!“

Maca se još bliže privila uz pukovnika. Ručica joj se utopila u golemoj, mesnatoj i dlakavoj šapi. A Irena je milostivo pogladila upravitelja po obrazu. Kao da je ona zaslužna za njegovo vidljivo napredovanje na bakanalskoj kadrovskoj listi druga Đure.

„Veselim se što dobro govorite o meni... – uspio je protepati upravitelj. I kad htjede nastaviti sa zahvaljivanjem, pukovnik ga žustro ušutka usred rečenice:

„I upamti ovo čemu ću te naučiti: žene kojima se udvaraš i muzičare koji ti sviraju najprije upitaj jesu li gladni? Toj me mudrosti naučio moj djed po ocu Đuro, po kome sam dobio ime. Bio je najveći veseljak i lump u cijeloj Lici. Kazivao mi je: ureži to sebi u pamćenje, sinko. Kad

svirači nisu siti i napojeni, tada su nemogući i sipljivi. I loše sviraju! Jednako je, dragi moj mladiću, i sa ženama. Dok su gladne, onda su zlovoljne i svadljive!“

„Razumno vas je savjetovao...“ – osokolila se dotle malo razgovorljiva Irena i samouvjereno natočila do vrha poluprazne čaše:

„Ovo što si nam natočila vina najinteligentnije ti je što si mogla učiniti. Jer usta su mi suha kao biskupove gaće!“ – reče pukovnik.

„Jeli i to rekao vaš djed Đuro?“ – pitala ga je Irena sada upućenija u njegove obiteljske intime.

„Da. Zapravo, djed Đurina izreka iz uvoza. Čuo ju je dok je radio u Americi. I jako mu se dopala jer ju je izgovarao bar triput dnevno.“

Poglavlje I.19.

Nezadrživi je upravitelj želio što prije pokazati svoje iznenađenje večeri:

„Da sada pozovem svirače, druže pukovniče…“ – progovorio je suzdržljivo.

Pukovnik ustane, neočekivano se uspne na stolac i teatralno položi lijevu ruku na grudi, dok desnu podigne sporim, kneževskim pokretom. Zažmirio je i uzdignute glave citirao danskoga kraljevića Hamleta:

„*Jesu li glumci spremni?*“

Nakon što je izgovorio Shakespeareovu rečenicu, prkošljivo je pogledao djevojke i upravitelja. Htio se uvjeriti poznaju li najigraniju dramu otkako je svijeta i kazališta? No kad je, umjesto znalačkoga odobravanja, dočekao tupo i amorfno neznanje i ukopčao kako nisu pročitali pa ni čuli besmrtni povik nesretnoga kraljevića Hamleta kojim je u dvorištu utvrde u Haelsingoru dozvao putujuće glumce da izađu pred kraljevski par, utučeno i razočarano skoči sa stolca, sruči se u nj i bezvoljnim kimanjem nečujno rekne:

„Da!“

Upravitelj je, jedva dočekavši, gipko odskakutao po kapelu.

Široko je otvorio vrata, a za njime su pogureni, jedan za drugim, poput đačića-prvačića ulazili prestravljeni zabavljači, predvođeni pjevačem obrijane glave. Bilo ih je i tužno i komično vidjeti fašnički odjevene: trojicu u ubitačno sivim, turobnim uzničkim haljama s krupno ispisanim brojevima i trojicu u građanskim odijelima, prepoznatljiva provincijskoga kroja. Naklonili su se i na pjevačev mig uznosito krenuli:

„*Kralju Pero, ti si prvi, mi smo željni tvoje krvi.*“ – nazalno je zatulio Ciganin obrijane glave i umiljato se rastapajući pogledavao upravitelja i pukovnika. Iz njihovih očiju tražio je ocjenu za umjetnički dojam.

Zamisao o uvodnoj pjesmi bila je njegova. Poslije osude na zatvor zbog sviranja i pjevanja u slavu mladoga, zbačenog kralja Petra II, pjevač je tražio izlaz iz krletke. Kako bi i on i njegova dvojica supatnika iz bande oprali grijehe pred upraviteljem i velikim budžom, zbog kojeg su danas morali ponovno uzeti glazbala i vježbati cijelo poslijepodne. Ali pukovnikov grlati uzvik zaustavio je pjesmu kao da je kamom presječena:

„Stoj, stoj, stoj! Nećemo tako, baćo!“ – pogledao ih je opasno.

Glazbenici su zastali kao ukopani, a žice plačevno zacviljele. Postali su nepomični, nalik spomenicima. Preneraženi, otvorenih usta i razrogačenih očiju zabuljili su se u pukovnika, a u sebi se preispitivali: gdje su pogriješili?

Nitko ga, smeteno se podsjećao pjevač obrijane glave, otkako je propjevao u kavani, još nije prekinuo odmah, s početka. A slušali su ga pomnjivo i veliki umjetnici klasične glazbe: skladatelji, koncert-majstori, vokalni i instrumentalni solisti, dirigenti...

Upravitelj se opako namrgodio i na se je navlačio kožu krvoločnoga vuka. Bio je spreman da okuje te smrdljive glazbenike i baci ih u samicu. Premda još nije dokučio što nije po volji drugu pukovniku.

Irena i Maca su se, poput ustezljivih snaša, za gledale od nelagode u pod kao da ispod stola traže nešto izgubljeno.

Čim je saslušao prve akorde, osorljivi je pukovnik nakanio otjerati u vražju mater muzikante jer su umjesto kavanskih pjesama koje on obožava slinavo udarili u političke note. No kad im je ugledao groteskno iskrivljena lica obamrla od straha, pokajao se što je pretjerao zato što ih je satrapski sasjekao. Usporena koraka priđe pjevaču obrijane glave, dumajući kako će ga osmjeliti i vratiti na normalni kolosijek:

„Nismo dobro krenuli“ – stisne usnice pukovnik.

„Zar niste zadovoljni s nama, gospodine?“ – sjetno se ispričavao pjevač. „Jesmo li negdje pogriješili?“

„O, ne, ne, bili ste nepogrešivi!“ – lijeno zijevne pukovnik, trljajući kapke stisnutim kažiprstom. Govorio je preko cigarete koja mu je koso stršala na kraju usana. Najčešće je tako pušio otkako je pred rat u filmovima o policajcima i gangsterima vidio kako drži cigaretu njegov omiljeli američki glumac, grubijan George Raft: „Niste vi pogriješili. Ja sam pogriješio! U redoslijedu.“

Pjevaču zatreperiše obrazi, koji pukovnika podsjetiše na hladetinu:

„Oprostite, ali ne bih se usudio zakleti se da sam vas razumio, gospodine“ – bespomoćno je raširio ruke.

„Red je i davni običaj da kapela najprije popije i tek potom zasvira! Je li tako, majstore?“ – uzvikne napadno glasno pukovnik. Laknulo mu je kad je ponovno zaveslao mirnijim vodama.

„Tako je!“ – neobuzdano prihvati prvi primaš, ali se smjesta pokajao zbog bučno iskazana odobravanja. Ostali iz bande nemilo upriješe oko u nj i on potišteno zamukne.

„I neka znaš da je tako, baćo!“ – reče pukovnik, uzme praznu čašu i napuni je vinom. Svi se začudiše kad ju je pružio pjevaču obrijane glave. Osobito upravitelj: „Iskapi je!“ – kriknuo je i zatim pustio na volju gavranski glas: „*I zato braćo, pijmeeeee gaaaaa, dok ne puk..., neee zora...*“

Ali pjevač, koji je ukipljeno držao čašu, nije se usuđivao pogledati pukovnika u oči i nije prihvatio započetu pjesmu. Kad bi podigao smjerno oborenu glavu, učinilo mu se, nevidljivi bi je krvnik glavosijek istoga trena odrubio i rastavio mu je od ramena. Stresao se kao da ga je preskočila smrt. Kao da ga je pogodila struja. Osjećao se prestravljeno kao da će mu izvaditi slijepo crijevo bez anestezije. I potom, kad ga je spopala zimogroznica, nesuspregnuto zadršće ustima punim studeni:

„Koji ti je vrag? Zašto drhtiš?“ – prenerazio se pukovnik koji je prestao pjevati.

„Strah me je, gospodine“ – prozeblo reče pjevač kad se donekle umirio.

„Čega te je strah, čovječe?“

„Vaše ljubaznosti, gospodine!“

„Moje ljubaznosti?“ – zatečeni pukovnik ponovi pjevačeve riječi: „Zašto, do moga, moje ljubaznosti?“

„Mogu li reći što mi je na srcu, gospodine?“ – pjevač kolebljiva karaktera napokon se usudio pogledati pukovnika.

„Naravno da možeš, k vragu!“ – reče čvrsto pukovnik.

„Otkako su nas zatvorili, osudili i doveli ovdje u logor, nitko nije bio dobar sa mnom kao što ste sada vi. I sa mnom i s mojom dvojicom kolega.“

Pukovnik je posjednički gladio Macin savršeno dugi, profinjeni nefertetinski vrat na kome je jedino manjkala biserna ogrlica pa da zablista u dvorskome sjaju. Izgledala je izlučujuće, a smiješila se sa stilom. O njoj bi sada mogao reći da je umjetničko djelo.

„I kad sam, kako kažeš, ljubazan i dobar s tobom, zašto se onda treseš od straha, baćo?“ – i dalje se čudio pjevaču, koji neodređeno odmahne majušnom glavom, iz koje su, kao u pajaca, iskakale ukočene oči:

„Eto tako je sa mnom. Jednostavno, plašim se dame poslije ne snađe nešto ružno. Plašim se, gospodine, da nisam preduboko usnuo. I da se onda naglo ne probudim i pojmim kako je ovo što mi se upravo dešava, dok me vi častite vinom, ipak samo lijep san. Prokleto lijep san!“

„Ali, čovječe…“ – bez razumijevanja ga je gledao pukovnik.

Pjevač žacnuto reče:

„Vi ste, gospodine, vjerujem, čuli onu o Ciganinu koji plače dok je lijepo vrijeme. Zabezeknuo mu se susjed: Za koji kurac plačeš, budalo, sada kad nas grije toplo sunce? A Ciganin mu odgovara: Jeste, komšija, sada je sunce i lijepo vrijeme, ali poslije njega stiže hladna kiša, snijeg i mraz! I, jebi ga, večeras, kad mi je lijepo, ja od straha u to dobro koje me je spopalo ne mogu povjerovati!“ – praznio je dušu, dok ga je bojazan, na tren, bila napustila, a on se razbrbljao, ojunačen pukovnikovim prijateljskim pristupom.

„Izmišljaš bedastoće!“ – zabrundao je pukovnik.

„Neka mi umre sve najmilije ako nije istina“ – obamrlo reče pjevač.

„Ne ide mi u glavu zašto mi ne vjeruješ?“ – poprijeko ga je gledao pukovnik.

„Nas je Cigane sreća odavno napustila. Osobito mene. Protratio sam svoj obrok sreće. I crna mačka pobjegne kad me vidi, vjerujte! Ubijte me, ali takav sam, gospodine“ – zapomagao je slomljena srca pjevač obrijane glave. „Ne očekujem dobro čak i kad mi je lijepo. Nevolje se kače za mene otkako sam se rodio!“

„Danas ćeš povjerovati u sreću, baćo!“ – proročanski će pukovnik.

„Morat ću!“ – bez strasti reče pjevač.

„Bar ovdje, pred nama, moraš pobijediti svoje velike i male strahove!“ – blijedo mu se osmjehivao pukovnik i sudarao se s pogledima djevojaka. Veoma mu je bilo stalo da iz njih pročita koliko su ih se dojmile njegova mudrost i uvjerljivost uvjeravanja.

„Moj je ujak, za razliku od mene, vjerovao u sretne završetke“ – pjevač obrijane glave progovorio je obodrenije i življe. „I kad me je, očajnoga i ubijenoga u pojam, posjetio u zatvoru nakon što su nas osudili, utješio me i poučio jednom jedinom rečenicom: Upamti, sinovče, tamo gdje te ljudi pogledaju i voljni su saslušati tvoju nevolju – nada još nije odumrla!“

„Pametno ti je kazao!“ – pukovnik se spontano podigao i stegnuo desnicu izubašenome pjevaču čija je ruka, koja je uzvratila stisak, krenula snebivljivo, kao da su je na to natjerali pod prijetnjom rezanja do lakta. Meko se savila poput gume i ovlažila se. Pjevač je s povjerenjem zaneseno buljio u pukovnika kao da se na zemlju spustio njegov tamnoputi ciganski Bog kome dotle nije vidio lica. Pukovnik je istodobno pomislio kako mu je ovo drugi put u nekoliko dana da se rukuje s osuđenikom. Prvi put se desilo prošloga rujna s Tiasom Mortigjijom, mjesec dana prije nego što su nesretnika odveli na stratište u Rakov Potok. Prelazi li mu ta manira rukovanja u naviku? Usiljeno se nasmiješio svome crnom, surovom humoru.

A upravitelj, mladi ali previjani zagorski žmukler najviše klase i izvanredni profesor obmane, odmah je odredio svoju ulogu u logorskoj komediji, u pukovnikovoj režiji. Natočio je vino u još pet čaša i pozvao muzikante da ga ispiju:

„Ovo je sa željom da nam večeras majstorski svirate!“ – reče ljigavo. Da ih ohrabri, najprije podigne svoju kupicu, gutne i još ljigavije nastavi: „Želim da se naši gosti, drug pukovnik i drugarice, ovdje s nama dobro osjećaju!“

‚Gle, gle‘ – pomisli harmonikaš užasnutih, neispavanih očiju i boležljivih žućkastih obraza, koji je jezik bio svezao u čvor – ‚mi robijaši i on, upravitelj logora, strah i trepet za sve nas, odjednom postajemo jednaki! Slizani kao košulje i gaće. A zašto je tako? Jer je i nad popom pop! Cvrc, bracika! Kao što mi drhtimo pred upraviteljem, i upravitelj drhti pred ovim opasnim budžom iz Zagreba. I mindže mu namješta da mu se uvuče u prkno i umilostivi ga!‘ – prije no što je sasuo vince u grlo, htjede izvaliti omiljelu poštapalicu koju je izvikivao nekoć, u slobodi, dok bi tjerao nasrkanu braću da truse naiskap: „Ajmo se napiti kao ljudi!“ – no ovdje, gdje su ga nasilu doveli da prisilno dirinči, nije se usudio: ‚Jebeš mu strinu, vlast je vlast, a ja u prdekani!‘ – oprezno je odvagnuo što mu je pametno reći, a što prešutjeti. No kad su mu nektarske kapi proklizile grlom i raskravile ga, harmonikaš nije odolio, a da se prvi put ne oglasi: „Blago duši koja čašu suši!“ – prodro se, a riječi mu bijahu propraćene pukovnikovim i upraviteljevim pljeskom i cikom razdraganih čuvarica. Više nije strahovao što se odvažio i razgalamio. Pa kud puklo! I krenuo je s prvom pjesmom, koja iznenadi pukovnika. Zato što je on, diplomirani lumper i bekrija, začudo, nikad dotle nije čuo:

Jasenka je jasmin brala,
gdje je brala, tu zaspala;
spavaj Jase, ne daj na se!

Pukovnik se, kako je više puta rekao, fantastično zabavljao. Pjevao je i plesao kao za najživahnijih dana.

Umalo da nije objavio kako mu je danas rođendan, ali se suspregao. I bez toga ga marno drže kao kaplju rose na dlanu.

Svirka je potrajala do četiri. Upraviteljeva radna soba izgledala je kao da je njome protutnjala najgorolomnija senjska bura.

Karte iz logorskoga špila bile su podijeljene po pukovnikovoj neiskazanoj volji. Lako je nagovorio herc-damu Macu da prespava u njegovoj sobi. Ni upravitelj nije morao dugo uvjeravati pik-damu Irenu kako će za oboje biti najbolje da dočekaju svitanje pod istim stropom. Irena ga je osvojila kad mu je za stolom otkrila da joj se dopao još dok ga je prvi put ugledala prije petnaestak dana.

Prije nego što su sklopili umorne zjenice, glazbenici su čučnuli u krug, poput Indijanaca oko vatre, da bratski, na ravne dijelove podijele novac koji im je glavni budža, pukovnik, trpao šakom i kapom:

„Kako si mogao uzimati lovu od njega?“ – prekorio je harmonikaš pjevača.

„Hajde, usudi se da ga odbiješ nakon što te strašno pogleda tako da ti srce uleti u dupe!“ – odgovorio je pjevač. Dovijao se da svojim riječima dade težinu koja izlazi iz glave prekaljena muzikanta. Muzikanta koji je sve i svašta preturio i pretrpio, ali ovakvo što ipak nije doživio. Sebi je sleđeno priznao kako nije vidio jezivijega osmijeha od pukovnikova. I kako onda protusloviti silniku koji zna što je kavana i koji u dušu poznaje pravilo ciganskih glazbenika: „Tko plati – taj klati!“ – zaklopio je razložno.

Iza poluotškrinuta prozora, s čistoga i zvijezdama poškropljena neba, uhodio ih je nasmiješeni žučkasti skitnica, uličar i noćobdija drug Polumjesec, nalik veprovu zubu.

Noćni dežurni u logoru, potporučnik, referent za kulturu, stražario je na pretrg pa je unaprijed znao da će povazdan biti mlohav i pospan.

Razjapio je usta snebivajući se kad mu je, poslije neuobičajeno preuranjene jutarnje zapovijedi, upravitelj kratko naložio da šestoricu muzikaša preseli u novu, još neuseljenu baraku, namijenjenu čuvarima. I tamo će ostati sve dok mu on ne kaže da je napuste. Taj nalog ga je očas rasanio.

Skamenio se kad je upravitelj potom dodao da ih ne budi. Neka pusti muzikaše da se ispavaju koliko ih je volja.

Presenetio se kad je primio k znanju i to da muzikašima, čim ustanu, donesu ručak. I da obrok bude isti kao za upravu logora i stražare.

Upanjio se nakon što mu je upravitelj rekao da trojici osuđenih muzikaša iz Deronje, prije nego što večeras dođu na svirku u njegovu radnu sobu, uzničke halje zamijene za civilna odijela, u kojima su bili dopremljeni u logor na izdržavanje kazne

Ostao je bez teksta, kad mu je, još do jučer pretjerano savjesni i ozbiljni upravitelj, kome se jezik sada nestašno pleo, uz još nestašniji namig nasmijano priopćio, da će pukovnik i on nešto dulje odspavati, I neka ih nitko ne uznemirava.

Dežurni je potporučnik propisno salutirao i smeteno se povukao. Obezumio se zbog svih tih nevjerojatnosti što ih je čuo vlastitim ušima, ali je duboko pohranio u sebi klupko koje mu se počelo neuhvatljivo odmotavati u glavi.

Njegova je jedina dužnost da bespogovorno posluša što mu starješina kaže, a ne da javno istresa ono što misli. Potporučnik je zaključio (za vlastitu uporabu, naravno) da je upravitelj akrobatski izmijenio svoja ranija nesavitljiva mišljenja i stajališta. Sada jednako razmišlja kao i njegov moćni gost, drug pukovnik Đuro Milić. I voli isto što i on.

Poglavlje I.20.

Negdje poslije devet ujutro, dok je upravo snivao kako ga pukovnik Milić, pred postrojenim vodom pompozno odlikuje najvišim odličjem, upravitelja prene nestrpljivo kucanje. Pokrio je Irenu preko glave i izvirio iza neistesanih, grumenastih vrata, što ih je jedva odškrinuo.

Dežurni potporučnik mu je, predosjetivši kako upravitelj nije sam u sobi, urotnički prišapnuo da druga pukovnika žurno traže iz Zagreba:

„Mogu li ga probuditi?“ – upita.

„Nemoj ti. Ja ću mu reći!“ – nadmoćno se postavio upravitelj. Neka dežurni potporučnik sebi utuvi kako je jedino on, kao njegov pretpostavljeni, predodređen da bude pukovnikov glasonoša. On je taj hijerarhijski preteg.

Obrijao se vojničkom brzinom, utegao remen i zaputio se do sobe, u kojoj je spavao par pukovnik Milić & logorska čuvarica Maca.

Maca se nakon višekratnih kloparanja o staromodni bakreni zvekir, ženski obrambeno poklopila poplunom i prestala disati. Osjećala se sputano i nemoćno kao da su joj navukli luđačku košulju. Pukovniku, koji je s naporom podizao očne kapke, učinila se nalik Ramzesovoj mumiji u Britanskome muzeju:

„Tko je?“ – izderao se otresito i ne pridigavši se iz postelje.

„Ja sam, druže pukovniče…“ – slugašno krzmajući procvili upravitelj.

„Što si zapeo u nevrijeme?“ – kivno upita pukovnik.

„Dežurni mi je upravo javio da vas žurno zovu iz Zagreba...“ – još potuljenije se oglasio upravitelj. Prošla ga je lagana jeza, najprije po leđima, a zatim i po nogama.

„I što sada?“ – zastenjao je pukovnik nimalo dobroćudno.

„Ne znam što da im kažem kad budu ponovno zvali.“ – pljesnivo će upravitelj.

S izrazom neizmjerne dosade pukovnik podvikne:

„Kad budu ponovno zvali, reci im da su me zarobili križari!“

Upravitelj najprije nije bio kadar odvagnuti: nasmijati se pukovnikovoj pošalici ili, zbog ozbiljnosti trenutka, ostati dostojanstveno hladan. Izabrao je potonju mogućnost. Odlučio je ispaliti metak pred kojim će, pretpostavio je, čak i neslomljivi i poput mazge svojeglavi pukovnik morati ustuknuti:

„A što ako vas bude zvao drug general Stevo?“ – već od spomena imena svemoćnoga druga Steve Krajačića, čovjeka najvećega Titova povjerenja, drhtali su svi policajci u Hrvatskoj, pa i šire. Ali pukovnik ga je zadivio šenutom nonšalancijom:

„Stevi kaži da sam poginuo herojskom smrću i uzdignuta duha!“

Upravitelj se i drugi put nije nasmijao:

„Kad budu ponovno zvali“ – izgubljeno zastriže nakon kraće, napete šutnje – „mogu li im reći da upravo obilazite teren?“

„Tako je. Možeš! Izmisli, uostalom, što želiš.“ – lijeno otegne pukovnik. I potom odluči da iz tih stopa skine s vrata dosadnoga upravitelja koji ga je ugnjavio pretjeranim briganjem: „E sada me ostavi! Smijenjen si!“

U ovome, trećem slučaju upravitelj je skontao kako bi bilo učinkovitije nasmijati se pukovnikovoj šaljivosti. Morao se povući zato što je shvatio da mu je nedorastao suparnik koji je izgubio bitku. I zato što je shvatio da je suvišan svjedok. Njegova su uha bila nezvani gosti pred vratima te sobe,

Pukovnik je – po piskutavu, nategnutu smijehu, kao u harlekina od krpe koji se na pritisak prodorno i histerično zacereka – u upravitelju prepoznao lisca. Zagorskoga lisca prerušena u besprijekornoga policajca. Neka ga voda odnese!

Snop sunčevih zraka prodirao je kroz sklopljene grilje i podsjetio Šilju da bi bilo uputno izmigoljiti iz krpa. Ali jednom se živi, sinulo mu je. Okrenuo se na drugu stranu i počeo dirati Macu. Po mjestima gdje je, kako je mužjački iskusno otkrio, najosjetljivija. Ispod svilene spavaćice nazirao joj se pubis i taj ga je veličanstveni pogled natjerao da uzdrhti od žudnje poput adolescenta kome se iznenada prvi put u živo ukazalo žensko međunožje. Kad se nadražila, zgrabila mu je koplje i sama se probola u razbarušeni crni žbun, u dlakavu obraslu tratinu.

Najljepši harikiri koji je mogla zamisliti.

Ni Irena, a ni Maca danas se nisu brinule o svome poslu. Uzele su slobodne dane, kao što ih je vidoviti upravitelj jučer posavjetovao. Njihove, poput svraka znatiželjne kolegice čuvarice ženskoga logora u Slavonskoj Požegi, još istoga jutra, nakon što im je neka indiskretna dušica dimnim signalima otkrila pravi razlog odsuća dviju gracija, potanko su saznale: gdje su prezorile, s kim su bile, što su jele i pile.

Pa čak i koja je s kime spavala!

Zaklela se zemlja raju da se tajne uzaznaju.

Druga večer u upraviteljevoj sobi, pretvorenoj u kabare, bila je još uvrnutija.

Četvero pripadnika *službe*, predvođenih jakim pukovnikom Milićem, ponovno je bančilo do zore.

Ženske su od radosti udarile po razbijanju čaša i tanjura.

Sada već uigrana kapela svirala je za desetku i sljepimice pogađala pukovnikove želje. Kao da mu je iz najskrovitije kajdanke u srcu izvlačila najmilije pjesme.

Upravitelj je, fašnički otkačenu pukovniku, u predahu stigao reći i nešto službeno. Da se režim u logoru počeo uspješno prilagođavati njegovim napucima. I još je savitljivo nabacio da je, na više poziva iz Zagreba, odgovarao kako drug Milić obilazi teren:

„Od tebe će nešto biti!“ – pohvalio ga je kao milijarder dok daruje prosjaka: „Imaš policijske oči, velika policijska uha, policijski špiclovski nos, a nadam se da se čak i jeftino civilno odijevaš kao policajac...“

Upravitelj likujući zaključuje da je pukovnik Đuro Milić osobenjak na svoju ruku. Anarhist *non plus ultra*. Koji nikoga ne sluša do li sebe!

„Kakav to iracionalni prkos iskri iz njega?“ – pitao se.

Treća, četvrta i peta večer u upraviteljevoj sobi, koja je bila u takvome neredu kao da ju je poharao orkan, nisu se razlikovale od prethodnih.

Pomahnitale, kreševite terevenke u pukovnikovu čast, koje su uljepšale zgodne čuvarice iz Požege i zatvorenička kapela, više nisu tabu tema.

Pukovnik ne odgovara na svakodnevne pozive iz Zagreba. No zato od svoje tajnice traži da mu telegrafski pošalje novac. Nije joj priznao da je spiskao gomilu para, obilno častećи muzikante, Po navadi, bio je kavalir.

Šesti dan boravka pukovnika Đure Milića u logoru u Staroj Gradiški poremetila je urgentna brzojavka iz Zagreba, potpisana po Stevi Krajačiću. Poziva ga da se bez odlaganja vrati. Premda se Stevina ne potire, premda njegov ultimatum ne sluti na smilje i bosilje, pukovnik koji se bogovski zabavlja i iz koga je anđeoska mačka Maca iscijedila zavidnu snagu, nerazborito odlučuje da i večeras nastavi s pomamnim nestašlucima.

Vratit će se sutradan. Pa neka bude što biti mora! Možda je prerano rođen za ovo uškopljeno vrijeme. Možda će tek potomci shvatiti njegovo ponašanje, onda kad ga više ne bude bilo, pomislio je melodramatično.

Pukovnik zna da koliko god dugo ostao, jednom i ovome raju iza logorskih žica mora doći kraj! Barski guslač Šanjika Torma često mu je poturao svoj *credo*:

„Kad ti je lijepo – stani!“

Htio – ne htio morat će stati. Mada bi se još veselio uz cigansku kapelu.

Poslijepodne mu je Maca, dok je skidala haljinu i ulijetala u krevet, sumnjičavo i uvijeno rekla da je o njima pukao trač! Nisu se mogli sakriti od uha i oka javnosti. Snaga predanja probila je zamandaljena vrata i zidove sobe, kat iznad upraviteljeve. Privremeno pretvorene u ljubavno gnijezdo.

„Smetaju li ti takve priče o nama?“ – upitala je pukovnika ustručavajući se.

Zagrlio ju je i podigao joj bradu. Zažmirila je i podatno napućila usnice. Uspaljeno je disala i požudno uzdisala, dok su njegovi prsti u mraku tražili zabranjene dijelove njena tijela.

„A zašto misliš da bi mi smetalo? Zar zato što sam neki vajni pukovnik milicije?“ – izgovorio je vrlo odlučno i ne pokušavajući zatomiti opori, zapovjedni ton, kojem se Maca, u trenucima dok se prepuštala tajnim sanjarenjima, nije nadala.

Nervoznim pokretom popravila je uvojak koji joj je padao na čelo:

„Ne. Nego zato što si oženjen...“ – mučno je odgovorila. Bila je uznemirena. Divlje i nekontrolirano trljala je lijepa koljena.

Prenut iz blaženoga drijemeža pukovnik se osjetio tromim. Posve mu se poremetio osjećaj za vrijeme. Kao da je pod hipnozom. Bila ga je obuzela ugodna lijenost. *Dolce far niente!* – došla mu je na pamet talijanska izreka, kultni slogan fjakastih mediteranskih danguba. Slatko je ništa ne raditi!

„Dogovorili smo se da ne govorimo o mojoj ženi. I da će ovo s nama biti bez obećanja i obveza“ – nije priznavao oportuno malograđansko pravilo da je najlakše griješiti i zatim se kajati.

„Oprosti... I zaboravi. Jednostavno, zaboravi!“ – slomljeno reče Maca.

„Nije jednostavno. Ali ako želiš, zaboravit ću!“ – glumio je u stilu nepoderiva filmskoga *macha* Georgea Rata koga nisu slamali ni najprepredeniji ženski vapaji.

„Hvala ti!“ – bila je na rubu suza. Njegovo bježanje od stvarnosti rezalo je do boli. Srušio se njen posljednji lirski zanos.

„Ne moraš zahvaljivati!“ – iz njega je još govorio žilavi hollywoodski detektiv George Raft, vazda hladne glave, brzih odluka i najinteligentnijih rješenja.

Maca je tiho rosnula:

„Ako uživaš u mome poniženju, ako likuješ što gaziš po mome dostojanstvu, izabrao si najbolji trenutak!“ – ležala je sklupčanih nogu i zatim neočekivano zavijajuće procvilila kao ožalošćena kuja na grobu svoga gospodara.

Ali zagrebačka kopija detektiva Georgea Rafta nije dopustila da ga suze ganu:

„Reci mi jednostavnim riječima što te muči. Govoriš kao da si na pozornici. Kao da kazuješ tekst iz teške drame! Vjeruj mi, ovoga časa nisam raspoložen da slušam tvoje prijekore i gledam te kako plačeš. Ako ikako možeš, molim te odgodi tu groznu scenu!“

Donekle se umirila pošto je prolila još potočić suza, a onda pomirljivije kazala:

„Možda smo pogriješili što smo bili viđeni.“ – okolišajući mu je opipavala puls: „Ovo što nam se desilo postala je ljubav za javnu upotrebu.“

„Nismo pogriješili... Bar to o sebi mogu reći. Jer ako imaš najljepšu omicu u selu, a držiš je zatvorenu u štali da je nitko ne vidi, jednako je kao i nemati je!“ – pukovnik je neobuzdano citirao djeda Đuru, osjetivši da je podijeljen nadvoje i da su mu misli sve zbrkanije. Razmišljao je napreskokce o Radojki, Stevi Krajačiću, *Ritzu*, svome psu Ramu, kumovima Rumbi i Ivanki, logorskoj kapeli, Margo Mraković, Nedi, Ivi i Nikoli Mirtu, potporučniku koji ne zna tko je Tin Ujević, Ljudmili, nogometašima *Milicionera*, guslaču Tormi, Nataliji i njenoj stražnjici koju su fakini ocijenili prvom guzom Zagreba... Nagađao je da Maca zamjećuje njegovu rastresenost i nekoncentriranost da žalosno prihvaća njegove zajedljive pošalice i trenutačnu napol skrivenu netrpeljivost prema njoj. Zamjećuje, najvjerojatnije, i da je u mislima kao na letećem sagu otplovio odavde i odvrludao tko zna gdje.

Maca nije znala što bi nakon pukovnikovih šokantnih riječi. Ponovno se rasplakati ili prešutjeti uvredljivu usporedbu?

Zar da nju, djevojku s plakata za fiskulturni slet u Beogradu, rječnikom paorskoga prostačine, on, obrazovani, ali sada ne i uglađeni pukovnik usporedi s omicom?

Ipak, prešutjela je.

Dotukao ju je pukovnikov nadmoćni osmijeh. Više nije samouvjerena ljepotica kakvom mu se željela pokazati kad ga je upoznala i naslutila da će spavati s njime, nego majušni i nemoćni ponizni lakaj, koji smjerno i spremno čeka gazdin mig.

Žensko joj je čulo navijestilo brzi rastanak. A to joj ubija dušu. I od pukovnika će se oprostiti bez borbe. Kao uostalom i sa svima koje je zavoljela prije njega. I pukovnik je postao jedna od njenih propalih ljubavi u nizu. I u ovoj tužnoj ljubavnoj priči ona je samo suza. lako je znala gdje je prethodno pogriješila, ponavljala je stare greške. Sebe je nespretno usporedila s vlakom koji putuje u beznađe. Zapravo, dok je sve više maštala o vjenčanju, stalno se, neoprezno, brljivo i kobno, zaljubljivala u oženjene. Zauzeti su joj, već osvojeni muškarci, njene najveće ljubavi, prokletstvo. Oni su ono „ali“ što djevojci sreću kvari. Mati je, kad god je vidi ili čuje, podsjeti kako je posljednja hora da joj daruje unuke. I pritom joj, nespretno se šaleći,

zvoca da i mlijeko prokisne ako ga ne popiješ na vrijeme, pa tako i žena presahne ako se ne uda dok je mlada. Maca je ogorčena i svoj je život i rad ocijenila kao promašaj. Bez svijetle točke. Rezultat i poslije velikoga uloženog truda i nastojanja, uvijek je bio porazan po nju. Nula. Sranje.

„Izvrsno izgledaš!“ – rekne joj galantno pukovnik i folklorno nastavi: „Nijedna ti se po ljepoti ne može primaći, a gdje li ti uz bok stati!“

„Da me vidiš za danjim svjetlom“ – Maca se zasmijuljila promuklo i s osjetnim olakšanjem – „ne bi me toliko hvalio!“

„I danju, i noću, pod suncem i kišom, i ljeti i zimi, na kopnu i moru, uvijek si prekrasna!“ – iskričavo je improvizirao.

„Priznaj mi“ – presjekla ga je opterećena mladenačkim mazohizmom i bez imalo takta – „kolikim si ženama to isto istresao dok si im se udvarao?“

Nije se naljutio kao što se bila prepala:

„Nijednoj! Baš nijednoj!“ – odgovori joj on iskreno. Jest da se u nastupima užgane nježnosti tu i tamo ponavljao, ali je ovu frazu izmislio sada, kako se birokrati vole izraziti: na licu mjesta. Najprije je Maci poželio kazati da je njeno pitanje odavno čuo u nekome ljubavnom filmu, ali je pravodobno zavezao jezik. To bi je ponizilo i dotuklo.

„Časna riječ?“ – čulno je oblizala usnice i pokazala uredno složene zdrave zubiće.

„Časna riječ!“ – pokušao se lakrdijaški nakreveljiti. I onda, kao da se nenadano sjetio, nadoda žesteći se: „A što ti misliš o meni? Da prevrćem ljubavnice kao pljeskavice, je li?“

Iznova su je opsjele zle misli:

„Govorim koješta…“ – dobacila mu je nimalo zadovoljno: „Zapravo, bježim od istine... Jer, kad sutra, prekosutra odeš, zaboravit ćeš da je ovdje, u Staroj Gradiški, ikada postojala neka Maca…“

Avetinjska šutnja koja se ugnijezdila među njih učinila joj se zastrašujućom. Nije znala kamo će s rukama i očima. Poželjela je da nestane.

A njega ždere zato što joj je, iako samo na časak, neoprezno prepustio kormilo. To njegov miljenik George Raft, ništitelj ženskih dušica, ne bi učinio ni u bunilu. I zato sada Maca plitkom osjećajnošću nastoji ovladati njime... Ali on će joj se otrgnuti izrekom koja provjereno prolazi:

„Znaš, kad jastreb ulovi pticu u kandže – ne ispušta je!“ – reče odrješito pukovnik nakon duljega muka.

„Jesi li i to sada izmislio?“ – pogledala ga je mačkasto.

„Nisam!“ – rekao je usporeno: „Čuo sam od svoga djeda Đure!“

Obodreno se utješila kako je djedova usporedba s jastrebom i pticom neusporedivo ljepša od one s omicom iz štale zbog koje je pobjesnjela. Pametne stvari ne čuju se na pametnim mjestima.

„I ja ću ti reći jednu koju, na žalost, nisam izmislila. Odavno znam staru židovsku izreku. O ženi koja govori muškarcu: Voli me malo, ali me voli dugo!“

Sada ga je doista raznježila.

Pokrila se preko leđa džemperom blagih, pastelnih boja i utrnula svjetiljku.

Zagrlio ju je velikim, čvrstim rukama, a Maca je osjetila da se utopila u masivnome naručju. U takvim bi se rukama zauvijek osjećala sigurnom.

Kad joj se skljukao među rašlje, užeženo je jauknuo od sladostrasnoga bola. Iz njenih je opipljivih prstiju izvirala opojna slast, koja ga je tjerala da stenje i govori riječi dugo odložene u podsvijesti.

Osjećao se nepobjedivo:

„Vrijedi mlada za pet stada!“ – ponovno je citirao nezaobilaznoga djeda Đuru.

„Molim te, nemoj mi više ništa govoriti. Da se ne rasplačem od sreće!“ – skanjivajući se reče Maca i šiparički uzbuđeno hvatala je dah poluotvorenim ustima.

A zatim je sobu, koja je tih dana i noći mirisala na grijeh, odjednom pritisla duboka, samostanska tišina.

Posljednje večeri su najdulje zabrazdili.

Četvrti put zaredom, šest muzikanta i četvero uživatelja, zajednički su otpjevali bećarsku napitnicu: *Sjedim, pijem, pušim i špricere rušim, jer sam lola, beeekrija; jedan bezobrazan, prevrnuo kazan i prosuo raaakiju!*

Onda je već posve raspojasani i od svih stega oslobođeni upravitelj želio pokazati da je i u kratko vrijeme koliko je u Slavoniji naučio najbestidnije i najmasnije bećarce. Doduše, pjevao ih je s lako prepoznatljivim mekanim zagorskim izgovorom, ali kako ovo nije bila audicija za nove glasove, nego ćaknuta terevenka, pukovnik i djevojke upisali su mu utješnu prolaznu ocjenu, po ruskoj izreci da vrane pjevaju kad su slavuji poklani.

Najprije: *Kada umrem, možete me jebat, guzica mi više neće trebat!*

I potom: *Imam kitu, najveću na svitu, njome cure razvijaju pitu!*

Oko sedam ujutro nesavitljivi pukovnik odsječno podvikne poravnavši bus lasi:

„Fajront!“

Zatim je, predomislivši se, od orkestra poželio da mu – budući da se ubrzo razilaze, on u Zagreb, a oni, koji u istražni zatvor, a koji u logor – za rastanak izvedu jednu revolucionarnu. Ali samo jednu! Iz onoga seta koji su spremili dok su na pokusu još predljivo nagađali da će svirati maršalu Titu ili ako ne Titu, a ono bar nekoj vrlo krupnoj ribi iz narodne vlasti.

„Ali, gospodine…“ – molbeno jaukne pjevač. Nije se mogao pomiriti da će ga, poslije nekoliko radosnih večeri, policijsko društvo na rastanku sadistički poševiti u zdrav mozak. Bit će mu užasno naporno da sada otpjeva revolucionarnu pjesmu. Kao kad bi ga natjerali da iskopa vlastitu raku.

„Rekao sam: samo jednu!“ – upozorio ga je pukovnik izlumpanim drčnim glasom koji ne podnosi prigovora.

Prignuvši glavu i skupivši je među ramena, podvijena repa, od straha premrli pjevač pukne prstima, odbroji momcima: „Jen – dva“ i povede: *Druže Tito, naš maršale, mase su te odabrale*.

S njime i kapelom ozareno su zapjevali i njihovi slušatelji: pukovnik, upravitelj, Irena i Maca.

Kad je predstava završila, pukovnik se još jednom iskazao da je prinosnik široke ruke. I više od toga. Pošto je svakome iz logorske bande ponaosob gurnuo u džep po stoticu, pozvao

je ustranu profesora tamburaša i dvojicu primaša koje su, zbog njegove trivijalne, lakrdijaške ćudljivosti, onomadne ni krive ni dužne uhitili u Novoj Gradiški:

„Zašto su tebe uhapsili, nesrećo?“ – upita prvoga primaša.

„Nisam kriv, gospodine, sreće mi…“' – reče i počne zavijati kao narikača,

Pukovnik je podigao nos i, ne gledajući Ciganina, zacokotao:

„Čudno, vrlo čudno. Zatvorili te, a nisi kriv...“

Prvi primaš bio je u zastrašujućoj dvojbi:

„Otkako su nas doveli, moj kolega i ja se stalno pitamo: zašto? Zašto su nas ćorkirali? Profesora do hapšenja nisam poznavao, ali siguran sam da ni on nije kriv!“ – nesebično se raspričao i palcem i kažiprstom desne ruke odozgo prema dolje ravnao mušketirske brčiće. Napinjao je oči, tjerajući ih da se priviknu na danju svjetlost. Kao i svi noćari, živio je poput tigra. Danju je spavao i ljenčario, a noću je polazio u svirku, u lov na novac i trošio mladost.

Pukovnik ga je zaskočio pitanjem:

„Jesi li čitao strip o Pinocchiju? Jesi li pogledao crtani film o njemu?“

„Ne razumijem, gospodine.“ – snebivljivo će prvi primaš. Učinilo mu se da su mu usta na tren ostala otvorena.

„Pitam te: jesi ili nisi?“

„Čitao nisam“ – posramljeno odgovori prvi primaš – „jer sam nepismen... A film sam gledao, tamo pred rat...“

„E kad si gledao, onda ćeš se sjetiti da su Pinocchiju narasla velika uha kao u magarca i veliki nos. Znaš li zašto? Zato što je lagao. Eto i tebi će narasti magareća uha i veliki nos budeš li me lagao, jesi li me dobro čuo?“ – zagrmio je pukovnik, a prvi primaš poželi da nestane. Da ga proguta crna zemlja.

„Nisam kriv, života mi, gospodine!“ – nezauzdano zaplače. Pukovnik je energičnim pokretom zaustavio njegove krokodilske suze i upitao ga, sada puno blaže.

„I veliš niste krivi? Ni ti, ni drugi primaš a ni profesor?“

„Nismo, gospodine. Djece mi, nismo...“ – prvi primaš je slabašno zajecao.

„Imaš li ti uopće djece kad tako glasno prisežeš u njih?“

„Kako da ih nemam, gospodine. Komada šest! Čekaj da se sjetim kako se zovu...“

„O imenima ćemo kasnije... Reci ti meni, baćo, koliko vas je ljudi hapsilo?“

„Bila su trojica, gospodine“ – reče iscrpljeno prvi primaš.

„I oni su rekli da ste krivi i da vas zato vode, je li tako?“

„Pa tako su nešto rekli... Kao, vode nas u neku rutinsku kontrolu, jebi ga...“

„E pa vidiš, druškane!“ – pukovnik mu priprijeti kažiprstom – „znaš kako ono narod kaže: ako ti jedan rekne da si pijan, a ti misliš – nije istina nego trijezan, nemoj mu povjerovati. Ako ti kažu dvojica – opet nemoj povjerovati, ali se zamisli... Ali ako ti kažu trojica... E, onda se baci na pod i valjaj se; baćo!“

„Ma kako da se valjam, majku mu, kad stvarno nismo krivi!“ – ponovno krene zapomagati prvi primaš. Odlučio je zaigrati na kartu leleka. Nekad i ta dobije: „Naši su prsti čisti, gospodine. Neokaljani su...“

Pukovnik ga je ukočeno pogledao kano udav miša:

„Zar doista niste krivi?“

„Garant nismo krivi!“ – prvi primaš se pripremio da potroši još koju suzu ne bi li pojačao dojam. Ali m nije trebalo. Pukovnik snažno odmahne rukom i resko propara zrak:

„Ako mi ti kažeš da niste krivi – onda možete ići tamo odakle su vas doveli!“

Ciganinova utegnuta, ali ugodna njuška, zelenkaste, patinirane brončane boje, još se utegla i više je pozelenjela nakon vrtoglava obrata. Budući da postoje crvenokošci, nadrealistički je razmišljao pukovnik, onda bi ovaj gušter mogao biti zelenokožac:

„I sva trojica možemo ići?“ – ošamućeno upita.

„Sva trojica!“

„Je li odmah, gospodine?“ – pitao je crkvenjački tiho.

„Odmah! Magla i put pod noge! Ova vam časna kuća, zatvorenoga tipa, danas otkazuje gostoprimstvo. Zato, bježite! Što prije! Dok narodna vlast ne nađe neku zakučicu i ne predomisli se!“

Prvome primašu su sada kanule prave suze. Suze radosnice. Uhvati pukovnika za ruku i poljubi je:

„Nemoj tako, baćo!“ – nelagodno se otimao pukovnik: „Nisam ti ja pop!“

Prvi ga primaš pogleda psećom odanošću:

„Niste vi pop, gospodine! Ma kakav pop! Vi ste za mene – gospodin Bog!“ – caklio se od sreće. A onda se zamrlo skljokao poput krpene lutke i iskolačio oči.

Pukovnik je bio skloniji povjerovati kako ta svojevrsna ekstaza nije bila spontana, nego blistavo odglumljena. Pažljivo proučena lekcija iz udžbenika *Glumčev rad nad sobom*, koji je napisao kultni režiser moskovskoga Hudožestvenog teatra Konstantin Sergejevič Stanislavski.

U vrijeme te zatvorske mise s vodviljskim završetkom, za trojicu, na brzinu uhićenih u Novoj Gradiški, koje je pukovnik obasuo milošću; u njihovoj sjenci, nekako nasilu, smiješila su se trojica zavidnih logoraša iz Deronje. Misli su im se rasipale i kojekuda bludile,

Prvi primaš, ponovno slobodan čovjek, sažalno pogleda zemljake koji će ponovno morati navući robijaško ruho. I pobijedivši bojazan, prije svega onu da se veliki budža ne predomisli ako mu bude još zanovijetao, prenemagljivo klekne sklopljenih ruku pred svoga novoizabrana gospodina Boga:

„Znam da vam grozno dosađujem, gospodine... Ali mogu li vas nešto pitati?“ – osvrtao se čas pukovniku i upravitelju, a čas u smjeru osuđenika.

„Pitaj! Ali se najprije podigni i tek potom progovori!“ – suho odsječe pukovnik. Naslutio je što će ga zamoliti.

Prvi primaš se pridigne, makinalno očisti hlače od prašine s koljena i odvaživši se nekako uspije izbaciti iz sebe kamen koji ga je tištio, trseći se da ne zamuckuje:

„Vi znate onu da nema veselice dok susjedu kuća gori.“

„Ne znam, baćo. A ne znam i što skrivajući se iza te izreke zapravo želiš zaobilazno izmagijati od mene?“ – pomalo negodujući promrmlja pukovnik. Prvi primaš nesigurno uperi prst prema trojici deronjskih robijaša, koji su, kao na znak s neba, istodobno pogledali u pod:

„Možete li, dobri gospodine, učiniti nešto i za njih?“

Istoga trena drugi primaš preuzeo je posredničku ulogu od prvoga, iako je bio odlučio da će kameno šutjeti i pustiti ostale neka oni govore. Napeto lice bilo mu je suho, izrovano i ogrubjelo od vjetra, reklo bi se i opustošeno ako to nije preteška riječ:

„Dobri su ljudi i dobri muzičari, poštenja mi! A svi imaju malu djecu i mlade žene... Sada bez njih, bez svojih jedinih hranitelja, tamo u Deronjama, žive od milostinje!“ – reče i ponovi ne bi li tako naglasio koliko se brine za njih: „Poštenja mi!“ – Pukovnik se nakostriješio. Nije držao do ljudi koji se razbacuju nedokazanim poštenjem. Ali ga nije iskinjio. Svi ciganski glazbenici pa i drugi primaš kod njega uživaju kredit. Štoviše, uživao je slušati kad se Cigani lukave i iz prepuna lonca vade najprobranije laži.

Upravitelj je jarosno ošinuo očima obojicu primaša kao da su bijesni šakali. Primaši, kockarski shvativši u čijim je rukama vlast, ignorantski su prešli preko njegova opasnoga prijekora pa su se i dalje obraćali jedino pukovniku. A on je, naslutivši dvoličnu igru, diplomatski zašutio. No i ta je šutnja bila obećavajuća i kazivala je više od stotinu riječi. Dogodit će se nešto lijepo, braćo Cigani. Iznad zabrinutih glava osuđenih muzikanata zatitrala je nada.

Pukovnik priđe pjevaču obrijane glave. Neko su vrijeme stajali jedan nasuprot drugome, nalik boksačima u sredini ringa, koji se poprijeko i šutke odmjeravaju prije nego što ukrste šake. Nastupio je nepodnošljiv, ubitačan muk.

„Nemoj mi sada“ – napokon prozbori pukovnik – „i ti, baćo, reći kako ni vas trojica niste krivi... Da ste osuđeni tek tako, iz hira... Iz čista mira!“

„Ne kažem da nismo krivi, gospodine. Krivi smo!“ – mučno je cijedio riječi pjevač. U panici ih je izbacivao iz sebe. Ujedno osluškujući što govori pukovniku, tugaljivo je spoznao kako to nije njegov glas. Izobličio se od straha. A dok je pjevač guslao svoje, harmonikaš i kontrabasist su se više pogrbili.

„I što ste skrivili?“ – upita pukovnik, učinilo se, bez pretjerana zanimanja.

„Pa znate vi...“ – želudac mu se skvrčio kao da je u njemu kugla od cementa, a crijeva se uznemirila. Učinio se kao đak koji upravo čeka da mu kažu kako će ponavljati.

„Želim to čuti od tebe!“ – mučio ga je pukovnik. Pjevač se znojio. Kao da su mu ruke i noge vezali za četiri konja koji će otkasati na četiri strane i raščetvoriti ga:

„U Kobašu smo nas trojica pjevali, oprostite na izrazu, mrtvi pijani, pjesme o kralju Petru. Netko nas je otkucao i zato smo popili po godinu dana ćorke…“

„Izvrsno ste prošli...“ – zaustavi ga pukovnik.

„Paaaa…“ – otezao je pjevač. Tijelo mu se oduzelo, a grlo osušilo. Razum mu se kidao. Što reći? Nije mogao u hipu prosuditi koji mu je izbor povoljniji: pokajanje ili poricanje? Zato je, za svaki slučaj robijaškom opreznošću izabrao neutralni put. Podigao je raširene kao u pijanistice duge i tanke prste lijeve ruke u visinu između nosa i očiju i počeo ih okretati ovamo-onamo. Ta internacionalna gestikulacija, začinjena mimikom, čvrsto stisnutim usnicama i naboranim čelom otprilike znači: Kako se uzme! Ili neodređenije: I jest i nije! Ili, kako to Zagrepčani vele: Ni vrit, ni mimo!

Pukovnik se okrene upravitelju. Zaključio je kako neće biti naodmet da i njega uključi u ovu milosrdnu, ali i licemjernu predstavu:

„Neće ići bez druga upravitelja. Jer on nam mora reći jeste li se uzorno vladali? Njegova će riječ odlučiti.“

Upravitelj, sretan što ga je drug pukovnik makar samo pred logorašima i ženskim osobljem promakao u vrlo važnu osobu, namjesti najznačajniji izraz i trijumfalno objavi:

„Nikad nisam dobio pritužbu zbog njihova ponašanja, druže pukovniče!“

„Nikad, kažeš?“ – pukovnik podigne gustu obrvu. Jedino oni koji ga bliže znaju u toj jedva zamjetljivoj gesti prepoznali bi znak njegove izuzetno dobre volje.

„Nikad, druže pukovniče!“ – odlučno potvrdi upravitelj.

„Eto, kad bi rekao koju dobru o njima...“ – pukovnik je govorio polagano, otežući. Bila je to farsa koja je sadistički derala živce deronjskim uznicima i nije im se dopadala. Ali je davala uzbudljive tonove nesvakidašnjem logorskom događaju: „Tada bih mogao potpisati odluku da i njih pustimo, je li tako?“ – pridodao je.

Napetost je rasla. Sve se više činilo, kako će se vječna hamletovska dvojba: *Biti il' ne biti* – okrenuti na biti!

Gladeći s dva prsta poveći, pravilni antički nos, upravitelj reče o osuđenoj trojki kavanskih glazbenika iz Deronje:

„Već sam kazao, druže pukovniče, da su se uvijek primjerno ponašali!“

„I izvanredno su nam svirali, je li?“ – potpirivao je vatru pukovnik.

„Da. Izvanredno su nam svirali, druže pukovniče!“ – poslušno je odgovorio upravitelj. Kao i dosad, tako mu je i danas bespogovorno povlađivao.

Pukovnik, ne okolišajući, objavi:

„E pa kad je tako, onda ćemo i njih osloboditi.“ – i nestašno namignuvši upravitelju sardonski pridoda: „Naravno, ako se i ti složiš, baćo!“

„Slažem se, druže pukovniče!“ – odsječno rekne polaskani upravitelj. Izgovorivši to, vrlo zadovoljan sobom, utone u blaženo razmišljanje.

Glasno, kao gonič stoke, pukovnik se prodere:

„Sužnji, slobodni ste!“

Ciganima tada još nije bilo doprlo do glava da su nevjerojatno lako sklopili sjajan ugovor s demonom.

Upravitelj pošalje osuđene, a od prije tri minute netom pomilovane deronjske Cigane da preuzmu stvari koje su im bile rekvirirane kad su dovedeni na izdržavanje kazne u logor. Trojici iz Nove Gradiške, koji su sve nestrpljivije skakali s noge na nogu, naloži neka ih pričekaju pa da zajedno izađu.

Dok je upravitelj tražio slova i s dva prsta na pretpotopnome stroju usporeno tipkao odluke o prijevremenu otpuštanju pjevača, harmonikaša i kontrabasista, pri čem mu se činilo kako mu cijeli vrh jugoslavenske policije viri preko ramena, pukovnik je osjećao da je olakšao svoju savjest. Bio je to sporazum sa sobom.

Na kraju krajeva, svatko je najslabiji i najpopustljiviji prema sebi.

Potpisavši dekrete o pomilovanju, učinilo mu se kako je tim činom ujedno i sebi darovao indulgenciju.

Oprost tko zna kojih i kolikih grijeha, uzidanih duboko u njemu.

Prije polaska sekstet glazbenika izrukovao se sa svojih četvero nesvakidašnjih slušatelja. Najtoplije s pukovnikom koga su okružili poput roja muha sletjelih na med.

„Pisat ću vam...“ – reče mu dirljivo profesor Zvonimir Prah, odbacivši jakim trzajem glave nečistu kosu koja mu je otrcano padala na uha.

„Nemoj previše često!“ – odbrusi mrzovoljno pukovnik. Nehajnom arogancijom i ovaj je put oponašao svoga idola Georgea Rafta.

„Moram vam se odužiti, plemeniti gospodine!“ – profesor je zaboravio kako više nije s onu stranu brave te je tako i za nj prestao vrijediti logorski zakon, po kojem uznici svoje čuvare oslovljavaju s „gospodine“. I pukovnik i upravitelj, pa tako sve do posljednjega milicionara pasovodca, otkad je opet slobodan, ponovno su mu drugovi.

Na profesorove riječi pukovnik poskoči kao da je sjeo na trnovito grmlje. Oduvijek se grozio uzvrata za svoja dobročinstva.

„Ne, zaboga!“ – u glasu mu se osjetila doza netrpeljivosti.

„Ali zašto ne, gospodine?“

„Jer ćemo te tada osuditi. Zbog pokušaja potplaćivanja službenih lica!“

„Vi ste nemogući, gospodine.“ – otme se egzaltiranome profesoru.

„Ponekad, profesore!“ – reče mu pukovnik, koji kao da je jedva dočekao da muzikantima vidi leđa. A onda, u budnu snatrenju, zamisli sebe kao vođu cirkuske kavalkade, koji na odlasku uzvikuje pučanstvu: „Poštovani publikum, čast mi je objaviti vam da je cirkus Milić završio gostovanje u vašem mjestu!“

Poglavlje I.21.

Pukovnik Milić nije prihvatio naporno upraviteljevo nagovaranje da ga u Zagreb odvezu logorskim kolima. Radije će, rekao je, ekspresnim vlakom – *simplonom*, koji će u osamnaest i deset stati u Novoj Gradiški. Nije dopustio čak ni da ga upravitelj ili bilo tko isprati do kolodvora, osim vozača. Pa ni ucviljena, namirisana lutkica Maca, koja je, dok su se opraštali, zajecala kao udovica.

Na tankoj crvenkastoj koži iskočile su joj pjegice i obrazi postali poput polja posijana makovima.

Prijeratni izanđali *citroen* prašio je Starom Gradiškom, a pukovnik je naovlaš pogledavao sumorni gradić, koji lokalni čelnici nastoje oživiti i uljepšati, Usporedio ga je s bakom koja ne priznaje svoju poznu dob pa je preko lica razmazala gomilu pudera.

Ugledao je čovu, potrošena činovničkoga izgleda i hoda, koji je zlovoljno grabio trseći se da za dva-tri koračaja odmakne zgužvanoj i neuglednoj okrezubljenoj starici. Pogled mu nije skrivao da je ne podnosi, prezire je i ponižava.

Da nije prekratak s vremenom, pukovnik bi zaustavio kola da pokupi sitnu ženicu koja je posrćući pod njegovom težinom nosila debelo dijete i poveze je kamo god pošla.

Približavali su se kolodvoru kad je ispred kola bezglavo protrčao musavi deran, a žena u svakodnevnoj seoskoj nošnji nedohvatno mahala batinom za njime zato što joj je iz voćnjaka ubrao poveliku zrelu krušku:

„Stani, vrati je, prokleti lupeški šmokljo!“ – uprazno mu je piskutavo prijetila.

Krupnome, okruglom, kentaurski glomaznome vozaču, kome bi na račun pojave nadjenuo nadimak Veliki zid, a koji ga je slušao poluotvorenih usta, pukovnik je zamrmljao tek tako, bez veze, da prevari san s kojim se nadjačavao:

„Ovo definitivno nije mjesto u kojem bih želio provesti ostatak života!“

„Zašto, druže pukovniče?“ – pitao ga je Veliki zid.

„U toj groznoj ranoranilačkoj rupi lijegao bih i ustajao u strahu da ne podivljam. Idealno dosadno mjesto za one koji tu dođu, zauvijek ostanu i umru!“ – dodao je obamrlo.

Vozačev odgovor bio je nenadan:

„Druže pukovniče, ali nije baš cijeli svijet u Zagrebu!“ – Dalmatinac bistra oka, iznjedren u Milni na Hvaru, kako je rekao, među kamenjem, marčanim burama, tramontanama, kozama, tovarima, svjetionicima, ribarskim mrežama, barkama, grožđem, maslinama, lavandom, šipkom, smokvama i gušticama, priženio se za učiteljicu Slavonku i nastanio se u Staroj Gradiški. Prezadovoljan je mjestom i pitomim svijetom. Usidrio se i da može birati, ne bi se micao odavde: „Oklen ti žena, odotlen si i ti!“ – raspoloženo zaključi prilagodljivi prozelit, zvonkim glasom koji se kotrljao kao slap.

„Tako, dakle.“ – zbunio se pukovnik. I ne znajući što bi i o čemu bi poslije toga još raspredao s Dalmatincem, koji bi najradije postao naturalizirani Slavonac, zašutio je i otkunjao do pozdrava na rastanku. Obojica su naslutila kako bi svaki razgovor, tek da prođe vrijeme, bio nategnut, nesuvisao i besciljan. Pritom bi pukovnik morao izbjegavati neugodnu temu kojom

je počeo svoju promašenu priču. O velikim gradovima i smrtno letargičnim slavonskim provincijskim pustarama koje je preskočilo moderno vrijeme.

Nasred vrata srednjega kupea prepuna vagona prvoga razreda zbog pukovnika milicije Đure Milića još u Beogradu zalijepili su uočljivu oznaku *Rezervirano za pratnju*, koja je putnicima, običnim smrtnicima, branila ulazak u taj zaštićeni rezervat, dostupan jedino izabranim crvenim patricijima iz novoga staleža. Ipak, unatoč njoj, zatekao je nezvanu suputnicu. Pristalo odjevena žena u precvjetaloj dobi, iskolačenih očiju kao u gatalinke, pjegava nosa i kruto zategnuta lica otežana šminkom i ostalim namazima i premazima, sjedila je skvrčenih nogu stavljenih na prekrcanu torbu bačenu na pod pa su joj fino oblikovana koljena dodirivala podbradak. Skanjivao se da joj uljudno kaže, kako joj tu nije mjesto i, uz pomoć konduktera i milicionara, premjesti je s torbom i još dva glomazna kovčega ojačana željeznim potkovama na bridovima i zaštićena s po dva široka kožna remena na sredini. Borio se da mu ne padnu otežali kapci koji su na pola koplja, a jako bi mu prijalo da u osami odrijema sat-dva. No sada, što je – tu je!

Čim je sjeo, uljeznica, umjereno naškropljena parfemom ugodna iako oštroga mirisa, smela ga je obrativši mu se:

„Drugačiji ste u uniformi...“

„Kako mislite?“ – zbunjeno će pukovnik.

„Zgodniji ste, rekla bih muževniji, ako je slobodno primijetiti.“ – odgovorila je brzinom svjetlosti, impresionirana poput provincijalke koja je ušla u ured ličnosti poznate s novinskih stranica.

Pukovnik se još više upetljao:

„Odakle vi mene znate?“ – upita je zdvojno. Ako ga nije zamijenila, neznanka ga zacijelo poznaje jedino iz viđenja. Iz bara ili iz kavane. Pamtio je likove s kojima je, makar jednom, sjedio za stolom.

A mogao bi se okladiti u plaću da se s ovom ženom nije upoznavao niti je progovorio riječ: „Ja vas ne poznajem!“ – pridodao je nedvosmisleno.

„Točno je, vi mene ne poznajete“ – kimne ona uslužno, uz zaslađeni usrdni osmijeh, prebacivši nehajno nogu preko noge: „Ali ja poznajem vas!“

„Odakle? Da me niste poistovjetili s nekim tipom s potjernice?“ – ne previše ljubazno zamrsi pukovnik.

„Hajdete, nemojte se šaliti sa mnom, molim vas!“ – nasmijala se glasno i usiljeno: „Od prve sam vas prepoznala s fotografija. A prošle nedjelje sam vas gledala u kinu. Snimili su vas u *Filmskim novostima*...“

„U krivu ste, drugarice! To nisam bio ja! Nisam bio glumac u filmu koji ste gledali. Izostavili su me kad su dijelili uloge!“ – branio se sve netrpeljivije.

„Ali to ste bili vi!“

„Uvjeravam vas da mi fotografija nije nikad izašla u novinama niti su me ikada snimali za *Filmske novosti*!“

Žena se nije predavala:

„Nemojte mi reći da vi niste Kaleb... Pisac Vjekoslav Kaleb“ – zavapila je.

„Ne, nisam pisac Vjekoslav Kaleb“ – jako zatrese glavom pukovnik: „Bojim se da vam je previd ravan kokošjem sljepilu. Jer ja sam pukovnik Ferdinand Munitlak, zvani Feri Lizol!“ – sjetio se neobična prezimena i nadimka virovitičkoga trgovca konjima s kojim se prije rata kao netom zaposleni pripravnik u pravnome uredu Prve hrvatske štedionice mjesecima preganjao po sudu zato što se pustopašni bekrija i ženskar Feri zavalio u dug iz kojeg se nije mogao iščupati.

Nadošla je i druga salva usiljena slatkoga smijanja s time što ova, ponovljena, bijaše upadljivo glasnija od prijašnjega:

„Sigurna sam da ste Vjekoslav Kaleb!“

„A ja sam siguran da nisam Vjekoslav Kaleb!“

„U redu, u redu, poštujem i cijenim vašu skromnost. Želju slavnoga književnika da putuje inkognito…“ – napadno uzdahne ona. Rezignacija koju mu je pritom nastojala odglumiti bila je izvedena na rubu karikature. I onda borbena žena skrene u nove sfere: „Hoće li vlak stati u Novskoj?“ – pitala je da bilo što pita i produži razgovor sa zlovoljnim oficirom milicije, koji je mrko i preko volje sluša ine priznaje da se u toj uniformi krije romanopisac u modi Vjekoslav Kaleb.

„Ne znam!“ – kruto skreše pukovnik, jako se zasekne u rupčić i prije nego što ga je sklopio, mimo pravila o lijepome ponašanju, a na njeno suzdržano zgražanje, zagledao se u sadržaj onoga što je upravo istresao iz nosa. Sve dosadnijoj ženi kanio je preklinjuće kazati kako mu nije do isprazna naklapanja. Ipak se nevoljko ustegao.

Ne mogavši se sjetiti što bi ga još pitala, iz elegantne pretrpane kožne ručne torbice srednje veličine lagano je izvukla nekoliko divljih kestena i stala ih kotrljati, a potom i grijati u sklopljenim šakama. No kako svojom nasrtljivom igrom nije probudila suputnikovo zanimanje, unatoč njegovoj nadutoj ignoranciji požurila mu je objasniti kakav ritual upravo izvodi:

„Ako vam trnu ruke, tada nekoliko dana ujutro, u podne i navečer pet-šest minuta, ovako kao što sada ja činim, protrljajte po dva-tri kestena u svakome dlanu. I ruke će, to vam jamčim, prestati trnuti! A kako se bavite intelektualnim poslom, preporučam vam i nešto protiv glavobolje. Osušene divlje kestene metnite u platnenu vrećicu i stavite je u postelju. Glavobolja će vam prestati kao da ste je rukom makli... Morala bih vas upozoriti ako, naravno, prihvatite ovaj stari savjet iz narodne medicine, da ćete prve noći teško usnuti. Zato što divlji kesteni zrače... Čudno, je li?“

Pukovnik je zamumljao nešto nerazgovjetno. U pokušaju da umrtvi njeno sve učestalije trubecanje i malo odspava, otvori bilježnicu i s hinjenim zabrinutim izrazom prezaposlena čovjeka koji ne gubi vrijeme počne pisati podsjetnik. O tome što će nakon obilaska logora u Staroj Gradiški ujutro referirati Stevi Krajačiću. Ali njegov providni trik nije zaustavio beskrupuloznu gnjavatoricu:

„Oprostite što sam nepristojna... Smijem li saznati što zapisujete? Možda neke misli za novi roman...“ – pokušala je na prepad izvući priznanje da je on ipak pisac Kaleb.

Pukovniku je prekipjelo. Ubija ga nesnošljiva dosada koja iz njega izlazi poput svraba i pun mu je nos njezina zapitkivanja. Kad će se taj udav ženskoga roda, cura stara zahrđala, kako bi je opisao djed Đuro, smilovati i ostaviti ga s mirom!

„Ah, ništa osobito“ – odmahnuo je. „Zapisujem što ću sutra kupiti ženi na tržnici. Zelje, krumpir, grožđe, luk, jaja, lignje, matovilac, blitvu i tako...“ – sarkastično se zasmijuljio poput Georgea Rafta. Tako se njegov omiljeli glumac drsko i po kratku postupku oslobađa napasnica.

Umjesto demonstrativnoga okretanja uvriježene glave uslijedila je najjača salva usiljena smijeha. Broj tri:

„Baš ste duhoviti!“ – progugutala je ulagljivo.

I napokon vrhunac, kad je uznemirena pukovnika obdarila svojim najpotpunijim životopisom, prekriživši noge krenula je od stabla predaka i roditelja; nastavila preko Đurđevca, mjesta svoga rođenja, djetinjstva i mladosti u tako nazvanoj Ciganskoj vulici; te Zagreba u kojem je diplomirala, zaposlila se, udala i zauvijek nastanila; da stigne i do povijesti bolesti pokojnoga muža, inženjera lake struje; kao i potankoga opisivanja vrlina i mana njezina sadašnjega bliskog prijatelja, za koga će se ubrzo preudati:

„Neka i to znate, nešto je mlađi od mene. Otprilike je vaših godina!“ – picokica je dopadljivo pogledala pukovnika. A on nije znao što bi: iskočiti kroz prozor iz jurećega ekspresnog vlaka; naglo i bez pozdrava pobjeći iz kupea; žurno ustati s rukom na ustima, pod izlikom da mora povratiti; zavijati i urlati od očaja; ili grubo prekinuti daviteljicu.

Izabrao je posljednji izlaz:

„Želite li“ – netaktično joj upadne usred započete rečenice – „da sada ja vama pričam o svome teškom i siromašnom djetinjstvu?“

Njena mirna samouvjerenost očas je presahla:

„Ali ja“ – zamucala je i pogledala ga kolebljivo – „još nisam završila ono što sam vam željela ispričati... Možete, naravno da možete pričati, samo se još malo strpite dok ne završim... Neću dugo…“ – zapetljala se.

Pukovnik se ponovno pretvorio u neponovljivoga grubolika glumca Georgea Rafta, sebičnoga muškarčinu bez dlake na jeziku:

„Nemojte više, zaboga. Jer da sam na vašem mjestu, sada bih malo zašutio!“

„Ali“ – praćakala se Picokica kao riba na udici.

Uputio je odlučan udarac. Knock out! K.O.

„Nisam očekivao da mi želite otkriti svoje životne tajne... Cijenjena drugarice, mislim da ste izabrali nezahvalnoga slušatelja i nepovoljan trenutak za kazivanje svojih burnih sjećanja!“ – dosađujući se, pukovnik je govorio ravno i oporo. Činio se sve iscrpljenijim i ruševnijim. Pritom mu je nesmotreno ispala bilježnica koju je ušutkana polovnjača osiono podigla palcem i kažiprstom, jednakom odvratnošću kojom bi dohvatila krepana miša iz svoje torbice. I zatim je zamukla, ponižena do srži, dotučena bezobrazlukom. Neuslišana i zapostavljena obožavateljica nadurila se na nedruževnoga idola. Da se Vjekoslav Kaleb pojavio u bolje vrijeme, bio bi najvjerojatnije jedan od najšarmantnijih muškaraca kojeg je upoznala. No ovo nije bio njen dan. Ljubav nije bila uzajamna. Uvriježena Picokica mu više nije dodijavala ne otvorivši usta do Zagreba.

Dok se slika nepoznatoga naselja, viđena iz prozora vagona, rasipala, pukovnik je nagonski pokrio lice šinjelom. Iza neprovidnoga zastora koji ga je spasio od blebetava jezika, nesuvislih kazivanja i prijekornih pogleda ozlojeđene udovice, sada blažen i neprekidan njenim upadicama uvukao je ramena i naslonivši bradu na prsa dumao o događajima u logoru. I o tome što će mu se dogoditi kad se sutradan bude morao naći oči u oči sa Stevom Krajačićem. Nagađao je da je brbljarija o terevenkama s upravnikom i mladim čuvaricama iz Slavonske Požege i o kapeli već sletjela u Zagreb i izazvala gnjev bogova. Računao je da će nekako obrlatiti Stevu i izvući se iz mišolovke. Kao i uvijek do sada kad mu je bilo gusto i kad je zbog svojih nepodopština i razvratnih avantura pred njime golim prstima vadio žeravke iz vatre.

Podravska Zagrepčanka s gnušanjem ga je odbila kad joj se susretljivo ponudio da spusti njene kovčege i ponese ih do izlaza. Ne bi popustila makar je to stajalo i života. Iz dva razloga. Prvi: nije mu oprostila arogantno ponašanje. I drugi: na peronu ju je očekivao budući muž, uspavani apatični glavonja alkoholičarski naprslih kapilara i čeljusti koje su mu visile kao u buldoga. Zlomisleno nadojeni pukovnik oslikao ga je kao odumrloga pterodaktila, nalik onome s crteža u povijesnoj čitanci.

Knjižničarki, koja joj je ljetos usrdno preporučila Kalebov roman *Divota prašine*, osramoćena će udovica prvom zgodom otresti da je njezina favoriziranoga pisca upoznala u vlaku („I to, nećete mi vjerovati, u uniformi pukovnika milicije“). Vjekoslav Kaleb se od toga nemilog susreta, ma kako privlačno pisao i zgodno izgledao, za nju premetnuo u bahatu prostačinu ništavnih vrlina, kavalira ispod nule, napuhanoga purana i defektnoga umišljenka. Kaleb je („Upamtite što sam vam rekla!“ – podvukla je dok su iz nje frcale iskre) naporni mrgud kome je slava poremetila normalne kriterije. Proglasila ga je nesretnim slučajem. I zato je mogućnost da je knjižničarka nagovori neka se vrati čitanju proze Vjekoslava Kaleba jedan prema sto tisuća. Ako ne i manja.

Kao što je Šiljo nepogrešivo zloslutno predosjetio, ministru unutrašnjih poslova generalu Stevi Krajačiću još prekjučer ispod kamena iskočila je anonimna prijava iz Stare Gradiške. O nedostojnome i raskalašenom divljanju pukovnika Đure Milića u logorskome krugu i izvan njega, što je zgrozilo i sablaznilo ne samo osoblje Kazneno-popravnoga doma nego i civile koji su se zatekli u mjesnome restoranu u vrijeme dok je spomenuti drug večerao i pritom previše popio.

Šiljo, nervozno gaseći cigaretu u željeznoj pepeljari kao da pritiska glavu živome stvoru, upitno se zagledao u svoga šefa:

„Zar si i ti, baćo, počeo vjerovati nepotpisanim pamfletima?“ – pogledao ga je kolebljivo, a bore na čelu postale su mu vidljivije. Što god je više stario, postajao je razdražljiviji, živci su mu utanjili i sve bolnije primao je slabe vijesti.

Ministar je rubom rukava čistio jedva zamagljeno staklo koje je štitilo uramljenu fotografiju, snimljenu u lovištu u Karađorđevu, na kojoj sa široko nasmijanim maršalom Titom slavljenički stoji iznad ustrijeljenih trofejnih veprova. Pitao je svoga pomoćnika, najbližega i, po tvrđenju mnogih iz *službe*, najdražega suradnika:

„Je li istina, Šiljo, ovo što piše u pismu? Ako mi kažeš da nije, istoga ću ga časa poderati, evo tu, pred tobom, *amigo*!“ – neugodno mu se smiješio.

„Istina je!“ – pokunjeno je zahripao Šiljo.

„Samo se u tvojoj ludoj glavi, *hombre*, može roditi zamisao da naložiš hapšenje trojice vandrokaša kako bi s njima popunio robijašku kapelu!“ – ribao ga je Stevo, ali ne pretjeranom žestinom. Prije će biti da je to neslaganje negoli srdžba. Dok mu je odmjereno čitao prijavu, jednom se i nasmijao Šiljinoj novoj, originalnoj nevaljalštini patentiranoj u logoru u Staroj Gradiški. No kad je okrivljeni povjerovao da će i ovaj put nekažnjeno izmigoljiti, sada nešto smrknutiji ministar pridoda: „Morat ću te predati u ruke disciplinske komisije, *amigo*. Zato što su još neki drugovi saznali o skandalu u Staroj Gradiški. A i zbog toga što se za tobom, kao crijevo, odavno vuče još jedan glupi slučaj, *caramba*! Mnogima su navrh glave tvoji mahnitluci, *joder*!“ – Stevo pred njime, baš kao i nekoć Tias Mortigjija, sjetio se Šiljo, često ubaci koju kastiljansku. Da pokaže kako mu nije izvjetrilo i u zaborav prohujalo što je sve naučio za trogodišnjega vojevanja u građanskome ratu u Španjolskoj, u koju se kao metalski radnik 1936. otisnuo na krilima komunističkih ideala. Dotjerao je do čina kapetana republikanske vojske i bio teško ranjen u stravičnoj bitci kod Teruela.

Znao je o kojem mu glupom slučaju govori Stevo Krajačić.

Kad bi se čestito zapio i pritom bio osobito dobre volje, Šiljo se životu veselio mimo zacrtanih ukrućenih policijskih pravila. Tada je oko sebe u Ritzu okupljao najkvalitetnije prostitutke: Danicu, Meri, Veru, Bebu, Đinu, Koku, Mađaricu, Keti i još neke iz elite časnih seka, kako ih je uglađeno nazivao. Ženskoj je gordosti prijalo što za istim stolom cugaju s uvaženim i silnim pukovnikom i s njime su intimne, „na ti“. Zbog takve gala svetkovine olakom ignorancijom, poput fatalnih grofica krasotica iz francuskih romantičnih filmova koje odbijaju imućne prosce, tako su i najskuplje zagrebačke noćne ptičice, podcjenjivački bacale pod noge ponude zakašnjelih kupaca njihovih usluga, ma koliko privlačno zašuštale. Ti su se muškarci, željni plaćene ljubavi, doduše, tada našli na pravome mjestu, ali u krivo vrijeme! Šiljo je pred fajront, uglavnom kad bi djevojčice već bile odradile šihtu ili dvije i namirile svoje lisnice, dozvao primaša i gitarista iz orkestra i odabrano društvo raspjevano je dočekivalo i ispraćalo zoru. No neke od tih damica, pozivajući se na blisko i nježno poznanstvo s pukovnikom, s vremenom su se razgoropadile i zastranile kao da su zaštićene zastupničkim imunitetom. Kao da su nedodirljive i imune od kaznenoga zakona. I ako bi neki novi nadobudni milicajac – *rookie* koji još nije ukopčao odnose na asfaltu i upio mirise podzemnoga Zagreba – držeći se paragrafa kao pijan plota, priveo zbog navođenja na prostituciju, izgreda ili skitnje, kurve su zagraktale i bahato mu se zaprijetile. Njemu, bezveznome seljačini koji se usudio uznemiriti ih obećavale su pakleni oganj nakon što ga budu tužile svome vrlom prijatelju, budžovanu pukovniku Šilji. Tek onda će taj prosti i smrdljivi drot vidjeti svoga boga. Bijednik od murjaka, dok bude puzavo drhtao i preznojavao se pred njihovim anđelom čuvarom, dragim Šiljicom, skužit će koliko je majušan, sitan, mizeran i beznačajan. Bedasti nitko i ništa od pandura tek onda će se uvjeriti tko su one.

Kad bi prijave došle do njega, Šiljo ih je poderao. Nije mu bilo na kraj pameti da prekorava savjesne, ali još lakovjerne milicionare. Mada su šupljoglave časne seke razmetljivo uživale u

zabludi kako im je njihov ugledni zaštitnik, pukovnik, gadno natrljao nos zato što su se usudili uznemiravati njihovu nedodirljivost.

„Zaboga, *chico*, što ti treba da orgijaš s drapaćozama!“ – ružio ga je Stevo.

„Policajac mora sjediti i s osobama koje ne podnosi pa tako i s bludnicama! Iz takvoga taloga i šljama, to uostalom znaš, druže Stevo, gdjekad iscijedimo dragocjene obavijesti. Natrapamo na pravi trag... Policijsko je pravilo da nema nevažnih detalja. Zar ne silimo uhićene špijune da nam pričaju i o naoko najbeznačajnijim sitnicama?“ – vadio se Šiljo djetinjastim izgovorom koji mu se upravo uselio u glavu.

Prepredeni ministar nije nasjeo njegovim folovima. Odavno je upoznao Šiljinu neskrivenu nadarenost da hitro opravda svaki svoj neprilični postupak.

„Isprike su ti prozirne. Gluposti i pizdarije. *Tonterias, amigo, y conorias!*“ – iskesio mu se popustljivo Stevo, izrekavši pred njime po navici i poneku španjolsku: „Bila je to još jedna od tvojih loših predstava, *conpadre*. Tu sve prestaje!“

I Šiljo je poznavao Stevin stil postupanja. Pozove suradnike na sastanak, uvjerava ih i obrazlaže svoje zamisli, a poslije jednoga sata svi se moraju složiti da je on u pravu.

Tročlana komisija, kojoj je šutke asistirao drug Stevo, bezdušno je izrešetala pukovnika Milića gnjaveći ga i najzaguljenijim pitanjima. Na kraju su isljednici zaključili da će ga teretiti zbog dva delikatna prijestupa. Prvi: zlorabio je službenu dužnost i visoki položaj. Drugi: stupio je u intimne veze s čuvaricom logora u Slavonskoj Požegi M. A. Takvo nemoralno ponašanje, naglasili su, protivno je zakonima *službe* i zaslužuje primjernu osudu! Ali su zatim, na ministrov usputni prijedlog, a koji ih nije obvezivao, ipak odlučili da nemaju razloga žuriti s objavom presude. Uputnije im je da još jednom zrelo razmisle zato što slučajevi pukovnika Đure Milića nisu jednostavni.

Izašavši iz sobe u kojoj su ga ispitivali, duhom odsutni Šiljo osjećao se kao da su ga skinuli s giljotine. Prošao je purgatorij, ali premda je toga jutra preživio šerijatsku sječu ruke, nije bilo izgleda da sljedeći put neće nagrabusiti. Presuda mu je već zapečaćena. Više mu ni general Stevo ne može biti od pomoći i ponovno odgoditi izricanje kazne. Jednom mu se narugao kao školarcu da u policiji ima same odlične ocjene, osim jedinice iz – vladanja. Zvijezda će mu se ubrzo ugasiti.

U predvorju se umalo sudario s pretjerano revnim pratiocem Steve Krajačića, koji evo i sada dobrih četvrt sata drži otvorena vrata dizala. Da mu preko glave zaposleni šef, koji se zapričao s članovima komisije, ne bi izgubio ni sekunde dragocjena vremena i čekao. Pratilac ne haje što zbog njega ostali moraju potegnuti pješice s kata na kat i što najnestrpljiviji, i oni dolje i oni gore, koji ne znaju zašto je došlo do preduga zastoja, sumanuto lupaju šakama po metalnim vratima i psuju nekulturnoga i nepažljivog magarca koji ga je skrivio:

„Zar smo dotle došli? Jesmo li ministre uzdigli u maharadže? Neće li se neka zaslinavljena ulizica sutra sjetiti i predložiti da zaslužnoga druga Stevu, s drugoga kata u prizemlje i obratno, ubuduće prenosimo na nosiljkama kako prekaljeni revolucionar ne bi umarao svoje dragocjeno tijelo...“ – zgroženo je pomislio utučeni Šilja. No zatim je na časak neobuzdano izletjelu zlovolju opravdao nervozom koja ga je držala dok su ga mučno saslušavali. A ova nezgodna zgoda s

liftom beznačajna je sitnica prema beogradskoj dogodovštini iz saveznoga ministarstva unutrašnjih poslova, koju danima povlače i prepričavaju je u policijskim vrhovima.

Šef prislušnoga ureda Sava Mitrović – Mali izrekao se pred svojim tajnikom da je ogladnio kao tigar. I nadodao, čeznutljivo se obliznuvši, kako bi da mu je čarobni štapić, najradije od svega sada naručio i u slast smazao pravi banjolučki ćevap u somunu. Jer od banjolučkih ćevapa, po njegovu gurmanskome sudu, ne postoji ukusniji zalogaj s roštilja.

Poslije koja četiri sata, eto vrloga tajnika. Pobjednički nasmijan, stavlja na stol zapanjenoga druga Maloga tople ćevape u somunu:

„Gdje si ih nabavio, zaboga?“ – pita ga Mali, a tajnik se veličajno šepiri kao paun:

„Pošao sam po njih u Banja Luku. Uzeo sam pilota i avion i, evo, donio vam ih. Da vas želja mine, druže šefe!“ – odgovori ponosno kao da je osvojio zlatnu medalju za najbolje ispečeni roštilj. I begovski otmjeno odmota umašćeni papir u kojemu su bili ćevapi u somunu.

Englezi vole izreku koja kaže da i najtamniji oblak ima srebrni odsjaj.

Šest dana poslije ispitivanja pukovnika Đure Milića, o njegovim prekršajima koji su poljuljali autoritet *službe*, skupina republikanskih i demokratskih kongresmena, a nakon uznemirujućih glasova o neljudskom postupanju prema političkim uznicima, na višekratno traženje vlade SAD-a, posjetila je logor u Staroj Gradiški.

Pred domaćim i inozemnim novinarima američki kongresmeni nisu izrekli nijednu iole jaču opasku o tretmanu osuđenika. Njihov je četverosatni obilazak završio bez ozbiljnije primjedbe. Izjave Amerikanaca o korektnome odnosu prema zatočenim neprijateljima Titova komunističkoga režima bile su podvučene na naslovnim stranicama svih jugoslavenskih dnevnih novina, a izbile su na čelna mjesta i u radijskim vijestima.

Vidljivo obradovan i prezadovoljan zato što je skinuo majmuna s leđa, ministar Krajačić je na kolegiju pohvalio pukovnika Đuru Milića. Prenio je i čestitku saveznoga ministra Aleksandra Rankovića. Krajačić je istaknuo da je delikatna misija sumnjičavih kongresmena, okorjelih kapitalističkih i reakcionarnih antikomunista, koji su doletjeli opterećeni predrasudama o našem naprednom sistemu, završila najpovoljnije:

„Najpovoljnije po nas!“ – namignuo je ispod oka Šilji i dodao: „Među nama govoreći, nadasve zahvaljujući predostrožnim mjerama koje je drug pukovnik Milić, kao naš predšasnik i naše skriveno oružje, požrtvovno poduzeo za vrijeme svoje visoko profesionalne, savjesne i temeljito odrađene kontrole logora u Staroj Gradiški.“

Naložio je zatim smirena ali odlučnoga glasa koji je otkrivao neprijepornu moć da se zasvagda i neopozivo obustavi i proglasi ništavnim postupak protiv pukovnika Milića. Mora biti izbrisan iz svih zapisnika i ostalih dokumenata zato što je protupravno pokrenut poslije anonimne prijave. A što je mimo zakona:

„Šiljo je srećković i pol. Kad bi kupio pijevca, i on bi mu nosio jaja!“ – groznim grlenim glasom, koji kao da je izlazio iz lonca s kipućim mlijekom zamrlo je zaškripao vidljivo ljubomoran jedan od isljednika iz tročlane komisije. Tvrdnju je umotao u osmijeh tužnoga klauna. Na to je najstariji među njima, bezbojni i bezlični aparatčik – i on pokunjen zbog

dezavuiranja njihova predanoga rada – zavidno prosiktao kako ovo nije prvi put da Stevo izvlači pukovnika Milića iz nepriličnih nedaća.

„Lako ti je biti svetac kad ti je Bog otac!“ – zanoseći na slavonski, podigavši lijevu obrvu što je kazivalo koliko je nezadovoljan ishodom, uništeno je progunđao treći, najmlađi član komisije. Toga novaka u zagrebačkoj *službi* pratio je podrugljivi glas što je lani na omladinskome zboru u svome kraju zahtijevao da mu najboljega prijatelja isključe iz SKOJ-a i čak ga bace s prozora na polukatu jer je na drugarskoj večeri mahnito plesao omraženi proamerički *boogie woogie*, a i jedini je među mladim drugovima partizanima vezivao kravatu, pa čak i nosio šešir. Ubrzo se čistunski mladi sudac dugo nije mogao sabrati koliko se zapanjio kad je na filmskome žurnalu vidio da su najprije drug Tito, a za njime Ranković, Pijade, Kidrič, Bakarić, Nazor i ostali najviši rukovodioci krasili glave nepoćudnim kapitalističkim šeširima.

General Stevo Krajačić u rijetkim trenucima opuštenosti priznao bi u najužem krugu svojih suradnika da je slab prema onoj simpatičnoj bitangi Šilji. Zato mu se događa i da zažmiri pred njegovim teško probavljivim huncutarijama i zdušno ga brani. Da su ti policajci znali španjolski, Stevo bi im rekao da su Šiljo i on, unatoč razlici u godinama, činu i položaju, *amigos para siempre*. Tako kastiljanski izrečena rečenica, uvjerljivije odjekne od naše prijatelji zasvagda. Kakva šteta (*Que lastima*) što se većina operativaca, za razliku od poliglota Šilje, ne služi nijednim stranim jezikom osim što pojedini drugovi iz Zagreba i okolice trtavo nabodu ponešto na njemačkome, Dalmatinci na talijanskome, Međimurci na mađarskome, a kadrovi koji su prošli sovjetsku obuku na ruskome. No sve je to njihovo znanje *nada*. Ništa, *amigo*, ništa. *Una gran mierda*, Veliko govno.

Poglavlje I.22.

Zagreb, četvrtak, 23. rujna 1951., u 6.20

Dok je izvježbano vezivao sivu kravatu i srkao kavu prije polaska na posao, Šiljo je s radija čuo da je danas 23. rujna. Dakle, jesenska ravnodnevica ili ekvinocij. Jedan od dva dana u godini kad noć i dan u minutu traju podjednako dugo. Sjeća se kako ga je na taj prirodni fenomen prije rata, 1939., nakon što su se upoznali i počeli hodati, podsjetila Iva Zdunić. S njome se potom zaručio i ostao u vezi do studenoga 1941. Tada je, čim se smračilo, pod okriljem tame prebjegao partizanima, a da se zbog konspiracije – koju su ilegalci zavjetno uzdizali do oblaka, mistično je njegovali kao najveću svjetovnu tajnu i po cijenu kazne smrti zavjerenički je držali pod jezikom – prethodno nije smio oprostiti s Ivom. Pretpostavio je da je zbog toga s pravom prekipjela od bijesa. A još više što joj se nikad nije javio iz partizana. Da joj je pisao i poslao glas o sebi, živio bi u stalnoj strepnji zbog nje. Da se neprijatelji dokopaju poruke, Iva bi upala u strašne nevolje s UNS-om, opasnom Ustaškom nadzornom službom, a napose s njenim Uredom I, pod kojim je djelovala politička policija.

Šilji se moglo dogoditi da u smušenosti navuče dvije različite cipele, ali nikad nije previdio jesensku ravnodnevicu. Zato što je 23. rujna bio Ivin rođendan. Nije se durila kad je zbog toga koji put šaleći se zazvao *Ekvinocij* ili češće Iva Vojnović – ženski iskrivljenim imenom pisca poznate drame, Dubrovčanina gospara Ive Vojnovića. Ili kako glasi jezikoslovni izraz za takvu govornu eskapadu: poženštenjenim imenom. Izgovoriš: poženštenjeno i slomiš jezik.

lako je Šilju jako zanimalo i kopkalo da čuje kako je Iva, dugo nije uspijevao saznati što je s njom, gdje je, što radi, je li zdrava i živa. Sve do kasne jeseni 1943., kad mu je nevjerojatnu novost o njoj donio glumac Joža Rutić. Zajedno sa ženom Ivkom Rutić, Mirom Župan, Jozom Petričićem, Irenom Kolesar, Emilom Kutijarom, Vjekoslavom Afrićem, Augustom Cilićem i još nekim zagrebačkim dramskim prvacima ljevičarskoga uvjerenja – nakon spektakularnoga, najpomnije režiranoga bijega u partizane, travnja 1942., a koji je potresao ustaški vrh i uzrujao poglavnika Antu Pavelića – Joža Rutić je na oslobođenu teritoriju postao jedan od pokretača pokretnoga Kazališta narodnoga oslobođenja Hrvatske. Na improviziranim pozornicama glumci u partizanskim uniformama igrali su pred borcima, najčešće između bitaka. Šiljo, redovni posjetitelj zagrebačkih kazališta, upoznao je prije rata niz glumaca, a osobito je bio dobar s Rutićem. Poslije vlaške godine, vidjeli su se iza predstave u Plaškome. Sjeli su za grubo tesani stol i cmrkajući tanku ličku rakiju zapričali se o Zagrebu i Zagrepčanima. Koliko god je mogao izdržati, nestrpljivi Šiljo strpljivo je odgađao trenutak da se raspita kod Jože o brizi koja ga je opterećivala. Zna li štogod o njegovoj zaručnici Ivi? Kad je pukao, napokon ga je pitao:

„Ivu sem videl zadni put bremenitu, z okruglim trbuščekom, lanskega travnja, vu Deželićevi vulici, mal prije neg smo moja Ivka i ja zbrisali v partizane...“ – Joža je lagano razvezao svojom prepoznatljivom, smirenom kajkavštinom, spretno vrteći čašicu, milijun posto uvjeren da su Šilju odavno obavijestili o Ivinome zapanjujućem vratolomnom zaokretu. Ali kad je Šiljo, ne smogavši zauzdati jezivo zaprepaštenje, izbečio oči, koje samo što mu nisu iskočile iz duplji, Joža se hitro dosjetio jadu i još laganije zdvojno zametnuo: „Kaj ti pajdaš še nisi čul da je Iva išla zamuž? Pa o tom je, vrag te zel, zišlo i v ustaškim cajtungima…“

„Ne, nisam…“ – to što je izletjelo iz presušenoga Šiljinog grla kojem je naglo ponestalo sape i daha, bila je izmućkana vražja mješavina šapta, škripe, jecaja i stenjanja. Najpribližnija grgljanju obješenoga očajnika dok ga omča steže i davi i otključava mu vrata pakla. Prisrknuvši gutljačić iz drvenoga napršnjaka i nakon što se ponovno poškropio, smogao je iscijediti četiri kratke i donekle razumljivije riječi: „Tko je muž?“

Sada je Joži bilo potrebno kupovanje vremena. Prefrigani Zagorac mudro je prosudio kako će njegova sljedeća novost o Ivi jače zveknuti po tjemenu zatečena i zblanutoga Šilju. I zato, kao da je na daskama, a ne u ličkoj domaćinskoj potleuši na zaravni u kojoj je mirisalo po sijenu, štavljenim ovčjim kožama, basi, pečenu krumpiru i studeni koja je iz dvorišta objavljivala da će ove zime snijeg požuriti i ranije se dovaljati, Jože je najprije, kapljicu po kapljicu, počeo istakati rakiju iz talijanske čuturice i onda je ispijao najsporije na svijetu. A kad je spoznao da je preko svake mjere pretjerao s prenapetom dramskom stankom koja krvnički otkida živce ustreptalu gledatelju, upro je mračni pogled u sve nemirnijega Šilju, još zgrbljenijeg u sjedalici, otegnuto udahnuo i izdahnuo i konačno prozborio:

„Je, dragec moj, to kaj se pripetilo z Ivom, praf za praf, v Zagrebu je bil, čeme reči, škandalček. Nju ti je, najme, oženil tvoj stari pajdaš Nikola...“

Da je toga časka Jože Rutić pred Šiljom napravio harakiri, manje bi ga potreslo od nevjerojatne primisli: o kojem mu to Nikoli priča?

„Koji Nikola? Nije, valjda, Nikola Mirt?“ – zaškrebetao je Šiljo kao da mu je zazvonilo mrtvačko zvono. Sljedeće sekunde Jože mu je potvrdio to što je on naslutio. Premda podsvjesno nije želio povjerovati da će mu podastrti istinu koju je od svih zagrebačkih istina želio najmanje čuti.

Najgoru zagrebačku istinu.

„Je, dragi prijatel, tvoju je Ivu oženil Nikola Mirt! Znam da to ne štima i da ni v redu, no na žalost – tak je!“ – Jože je uzdigao čelo, mlitavo slegnuo ramenima i podigao ruke. Nijemi znak isprike čovjeka koji se nehotično zaletio s rečenicom previše. I koju je morao obazrivije izreći.

Nakon što se iz partizana vratio u Zagreb, Šiljo je na više strana pokupio krhotine polomljenoga stakla i sastavio slike svoje potonule ljubavi.

Iva je predosjećala da joj je zaručnik spetljan s crvenim ilegalcima i da ga agenti iz redarstva slijede gotovo u stopu. Ipak se nepomirljivo rasrdila nakon što je shvatila da je Šiljo ispario iz Zagreba bez riječi i pozdrava. Uzaludno ga je čekala dva dana i jednu noć i kad joj nitko nije znao kazati bilo što o njemu, nevoljko je pozvala njegovoga najstarijeg prijatelja i vršnjaka Nikolu Mirta, s kojim je dijelio školsku klupu od prvoga razreda pučke škole do velike mature. Nikola, koji je pripremao disertaciju za doktorat iz gospodarskih znanosti, poslije uspostave Nezavisne Države Hrvatske stubokom se preobratio pod utjecajem urednika najvećega domovinskog dnevnika *Hrvatski narod* Tiasa Mortigjije i gorljivo prigrlio ustašku ideologiju. Mortigjijina značajna preporuka prevagnula je u uzdignuću Nikole Mirta. Primljen je u ministarstvo narodnoga gospodarstva i postao jedan od pomoćnika ministra, najprije prvo-ustoličenoga dra Lovre Sušića, a potom njegova nasljednika dra Joze Dumandžića. Budući

da je Nikola brzotrko i prilagodljivo odjenuo ustašku kabanicu, Šiljo se tiho rasprijateljio od nerazdvojivoga intimusa. Iva ga je pak prezrela, nazvala ništarijom, ustaškim parijom i prodanom dušom. I, za razliku od popustljivijega zaručnika, naglašeno gadljivo okretala glavu od njega.

Zagreb, 12. prosinca 1941.

Iva se čula s Nikolom i najprije se začudila kako to da ni on ne zna gdje je nestao Šiljo. Onda je Nikola kod nekih visokih dužnosnika („Nije važno kojih!" – zagonetno je rekao) provjerio: je li Šiljo možda uhićen? Upućeno joj je potvrdio da je saznao kako u Zagrebu, a ni u cijeloj NDH u redarstvenim spiskovima sigurno nije zapisan nijedan Đuro Milić, pokojnoga Stipana, rođen u Zagrebu 26. listopada 1917., zanimanjem pravnik kod *Prve hrvatske štedionice*. Osobu s takvim podacima nisu pronašli ni u jednoj bolnici u Hrvatskoj.

Nikola je zaštitnički ponudio Ivi da se sastanu i posavjetuju što im je činiti kako bi pronašli nepoznato skrovište zabludjele ovčice. Dočekao ju je u *Gradskome podrumu* uz gospodstveni poziv da objeduju. Prije nego što su ih poslužili zagorskom juhom, okolišajući joj je priznao kako se plašio da joj s brzoglasa kaže zašto mu je nemir ušao do dna grudi, što ga muči i dušu mu tlači. No sada će joj, u četiri oka, iako opterećen usijanim kamenom na srcu, najiskrenije razgrnuti svoje zlovidovne slutnje. A one ga vode jako daleko, čak do boljševičkih odmetnika. Nikola je, pače, vrlo uvjeren da se Šiljo, koji nije tajio komunističke svjetonazore, pridružio nepodobnim i odrođenim šumskim banditima, bezbožnim Staljinovim i židovskim plaćenicima i smrtnim neprijateljima hrvatske nezavisnosti. Još nema pouzdane potvrde gdje je sada, ali Šiljini politički istupi, zbog kojih je navlačio policiju za vrat, navode ga na mračne pomisli, govorio joj je Nikola. Dodao je kako je najmanje što želi postići da se pred njom razmeće svojim zaslugama za Šiljinu dobrobit. Ali neka Iva, kao njegova zaručnica, ipak sazna da se u dva navrata bratski zauzeo za nj. Bio je jak oslon svome neprijeporno najboljem prijatelju još od djetinjstva. Oba se puta zauzeo kod plemenitoga intelektualca Tiasa Mortigjije. I neka Iva ne zaboravi da je tek poslije njegovih posredovanja Tiasova jaka riječ prostrta ministru unutrašnjih poslova dr. Andriji Artukoviću i ministru nastave dr. Mili Budaku *a fortiori* zaustavila potpisane naloge za Šiljino privođenje u redarstvo.

Dva dana kasnije, 14. prosinca 1941., upravo kad je NDH objavila rat Sjedinjenim Američkim Državama i Velikoj Britaniji, Iva Zdunić i Nikola Mirt ponovno su se sreli. Ovaj put poveo ju je kolima svoga ministarstva i s vozačem u domobranskoj uniformi, u pučki restoran *K Skenderici*, pod Sljeme.

Nikola se najsrdačnije zdravio s gostima obilježenim ustaškim znamenjima. Bučno, razdragano i raspjevano svetkovali su povijesnu odluku poglavnika Ante Pavelića i ministra oružanih snaga vojskovođe Slavka Kvaternika, upravo potpisanu u Banskim dvorima, u državnome gradu Zagrebu, o objavi rata Amerikancima i Englezima, predvodnicima svjetske židovske masonerije.

Iva i Nikola odvojili su se za unaprijed rezerviran stol. On joj je tada razotkrio bit utvrđene žalostive istine. Povjerljivi informator iz komunističkoga odsjeka UNS-ova Ureda I – kome je

Nikola prisegao da mu nigdje i nikome neće spomenuti ime – a i nedodirljivi šef poglavnikova osiguranja Viktor Tomić, obavijestili su ga, na njegovu zamolbu da je Đuro Milić izdao domovinu Hrvatsku i utekao crvenoj razbojničkoj žgadiji. Nakon što se Iva ustegla od gorkoga plača, Nikola joj je muški, zbojita glasa, koji nije dopuštao i najsićušniji dvojbu, objavio da je podlac, nezahvalnik, nevjernik i otpadnik Šiljo od danas za nj zasvagda mrtav, ma što ona o tome mislila. Iva se nije očitovala što misli o Šiljinu bijegu u šumu. No zato je tugu, nevolju i jad, kad joj raskukalo i okrvavjelo srce umalo nije prepuklo, utopila u jezerce mlade domaće ružice, dostatnoj da prepije i baci pod stol trojicu izdržljivih debelih obalskih nosača. Preobilno je premašila osobni rekord u brzome ispijanju omamljivih vina.

Iva i Nikola počeli su se učestalo družiti. Izvodio je u probrane, skupe lokale i veleposjedničkim nehajem uspješno glumeći bonvivana koji pliva u blagostanju lake ruke podmirivao krupne cehove. Trudio se da mu maniri budu svjetski, a trud mu nije bio uzaludan. Viđani su na koncertima, u kazalištima i u slikokazima, a posvuda su ih, zahvaljujući Nikolinome ubrzanom usponu na gospodarski vrh, shodno dočekivale sve bolje ulaznice i sve dublji nakloni. U koga je mast, u njega je i vlast.

Sumnjičava purgerska čeljad, zatečena neskrivenim i svakodnevnim pokazivanjem Šiljine zaručnice s njegovim najbližim drugom, sumnjičavo je nagađala: nije li se Ivino i Nikolino naizgled bezazleno prijateljstvo izopačilo i preraslo u ljubavničku vezu? Naivniji su pak gruntali kako Nikola Mirt – u vrijeme Šiljinoga, zacijelo službenog produljenog odsuća izvan Zagreba – bez pritajenih primisli i nakana zabavlja njegovu zgodnu bijelu udovicu Ivu. Svoje vrijeme žrtvuje jedino iz altruističke želje da je prati kako sirotica ne bi čamila i dosađivala se kod kuće kao mlada usamljena usidjelica.

Kuloarska nagađanja naglo su prekinuta nedugo nakon što je Iva, prvih dana ožujka 1942., za kasnoga ručka kod *Banjeglava*, kad je osjetila manju vrtoglavicu, objavila Nikoli svoju najživotniju novost. Najprije je desetak minuta snebivljivo obilazila temu kao miš oko špeka u mišolovci. A onda mu je osokoljena čim je naiskap za hrabrost istrusila drugu čašicu šibenske travarice, sabrano i kratko kazala da je trudna. U njoj je oživjelo dijete začeto s njime.

Dvadeset-petogodišnji Nikola Mirt i godinu dana mlađa Iva Zdunić izmijenili su zlatno prstenje u nedjelju, 29. ožujka 1942. u Crkvi svetoga Marka na Gornjem gradu. Vjenčao ih je rektor Bogoslovskoga sjemeništa biskup Franjo Šeper. Iva je za kumu izabrala daljnju rođaku Marijanu, dok je Nikola bio očaran, presretan i važan pred cijelim Zagrebom nakon što je zamolio Tiasa Mortigjiju da mu bude kum, a on smjesta pristao.

„K Ivi me je dovela luda sreća!“ – bar je triput egzaltirano ponovio Nikola na piru. Rekao je da mu je lijepa kao vila s renesansne slike. Iva je na to oborene glave uzvraćala smijuljenjem, ali nije uzvratila ni riječju.

Pogledi iskusnijih uzvanica upirali su se i upijali na mladenkine natrađene oči i pastelno ružičastu vjenčanicu, naručenu u Firenzi. Već pomalo narasli trbuh izdavao je buduću majku, iako su se najizvrsniji talijanski krojači svojski potrudili da svilenim ogrtačem i naborima oko struka taj detalj zaklone od pretjerano radoznalih gostiju.

Simpatična bilješka o vjenčanju Nikole Mirta i Ive Zdunić, uljepšana snimkom s crkvene ceremonije, pojavila se u utorak u *Hrvatskome narodu*. Mladoženja je znao da mu je to veselje, putem svojih novinarskih veza, priredio kum Tias Mortigjija, urednik *Spremnosti*. Ali afirmativne retke shvatio je i prihvatio i kao dokaz svoje važnosti u hrvatskoj dužnosničkoj križaljci, osobito gospodarskoj.

„Ipak valja postati netko i nešto da o njemu piše *Hrvatski narod*!" – pun sebe, napuhujući se kao puran, rekao je Nikola okrenuvši se Ivi dok je s užitkom izrezivao noticu iz hrpe od dvadesetak kupljenih primjeraka najvažnijega hrvatskog lista.

Da je dr. Nikola Mirt postao netko i nešto, kazivalo je i to što su se mladenci uselili u novu vilu na Zelenjaku, pretrpanu obiljem i popločanu mramorom iz Carrare boje sirova odreska, koju im je kao vjenčani dar razmetno ustupila na korištenje Hrvatska državna vlada. Ranije je u njoj, svome domu do izglasane Zakonske odredbe o zaštiti narodne i arijske kulture hrvatskoga naroda, obitavala šesteročlana židovska obitelj veletrgovca Gideona Deutscha. Deutschove su iselili u dotrajalu prizeminicu na kraj Črnomerca. A odatle su ih, nakon masovnih uhićenja Židova, s početka kolovoza 1942., odveli u logor u Jasenovcu.

Ondje ih je proždrlo vrijeme koje za njih nije bilo sretno.

Iva i Nikola Mirt na obavijesti tiskanoj na finome mekanom bijelu kartonu, koju su ubacivali u snježnobijele omotnice i razaslali je na stotinjak tuzemnih i inozemnih adresa, kitnjastim slovima u zlatotisku javljali su rodbini, prijateljima i znancima da su 26. listopada 1942. postali sretni roditelji djevojčica, blizanki Višnje i Mirjane.

Rijetko je kome promaklo da se tako zovu i kćeri poglavnika Ante Pavelića.

A Ivi i Nikoli nije promaklo da je 26. listopada rođendan Đure Milića. Ali oni taj osebujni detalj nisu međusobno prokomentirali. Oboje se ponadalo da se druga strana nije sjetila slučajne, neugodne podudarnosti. Otkad su se vjenčali, nikad nisu spomenuli Šilju.

Za bračni par Mirt odmetnuti komunist Đuro Milić bio je vječni, nevidljivi *tabu*.

Odlukom ministra vanjskih poslova dr. Mile Budaka doktor ekonomskih znanosti Nikola Mirt 1. rujna 1943. bio je imenovan gospodarskim savjetnikom hrvatskoga poslanstva u glavnome gradu Slovačke, Bratislavi. Sve vrijeme službovanja proveo je tamo sam, bez obitelji, zato što su djevojčice bile još premale za selidbu. Iva ga nijednom nije posjetila. Jedini, ali snažni razlog tome ponovno su bile Višnja i Mirjana koje je još dojila. Kad god bi ulovio vremena, a osobito o Božiću i Uskrsu, Nikola je dohrlio doma.

Posljednji put doputovao je na proslavu četvrte obljetnice proglašenja NDH, 10. travnja 1945., ali potom se, poslije pet dana koliko mu je bilo dopušteno da ostane, nije vratio u Bratislavu. Zbog ženine bolesti zamolio je produljeni trotjedni boravak, a što mu je posljednji hrvatski ministar vanjskih poslova dr. Mehmed Alajbegović odmah i odobrio, pogotovu što dr. Mirt nije iskoristio veći dio prošlogodišnjega ljetnog dopusta. Kad je naišao dan povratka, u srijedu, 2. svibnja, zbog ratnih poremećaja prometnica, koje nisu jamčile sigurno putovanje vlakom preko Ljubljane i Beča, Nikola nije krenuo na posao u Bratislavu. Saznao je da su slovački partizani na više mjesta digli u zrak niz mostova, tunela i tračnica. Te srijede radio

London je objavio da je Crvena armija ušla u Berlin. Adolf Hitler se prethodno u podzemnome skloništu zvanom Vučja jama otrovao s glumicom Evom Braun, s kojom je dva sata prije toga sklopio građanski brak. I dok je Hrvatski krugoval prenio priopćenje Glavnoga stana *führera* da je najveći sin Njemačke pao junačkom smrću, dotle su neprijateljske radijske postaje, London, Moskva, Beograd i Glas Amerike, proširile glas da je Hitler učinio samokrv. Kao i njegov ministar promidžbe dr. Josef Goebbels koji je ubio ženu i petero djece i onda digao ruku na se.

Da je dr. Nikola Mirt i mogao otputovati, ne bi se usudio. Ni poslije više brzoglasnih poziva nije se uspio povezati s poslanstvom. Do njega su doprla zabrinjavajuća priopćenja da je Bratislava pala u ruke Crvenoj armiji i da je predsjednik Slovačke, svećenik dr. Josef Tiso – s kojim se triput rukovao na prijamima – zarobljen.

Nikola ne bi u Bratislavu i stoga što je i njemu poslije više teških razgovora s kumom Tiasom Mortigjijom napokon puklo pred očima i svanulo u glavi ono u što ranije nije želio povjerovati. Da je NDH u rasulu i u hropcu, da joj se bliži sudnja ura i da je pitanje dana kad će Titove partizanske vojske osvojiti Zagreb, kojem su nadohvat. Od Tiasa je saznao nevjerojatnu, stravičnu vijest da su u Lepoglavi, bez odjeka u javnosti, potajno pogubljeni, lanjskoga kolovoza uklonjeni, ministri Mladen Lorković i Ante Vokić, okrivljeni za urotu protiv poglavnika i Njemačke. Tias je, veli, čuo da ih je svojom rukom smakao general Vjekoslav Maks Luburić. Nikola se smrzao kad je Tias nazvao Luburića manijakom otrovna izgleda i bestijalnim krvnikom.

Nikola Mirt se odvažno sastajao s Tiasom Mortigjijom. No sada već potajice, između četiri kućna zida, a nipošto ne na javnim mjestima. Svoj oprez gradio je iz sigurnosnih poriva. Ne bi volio da ga viđaju s njime, da se o tome trabunja i da tako priča o njima poput dječje igrice pokvarenih telefona uđe i u naćuljena uha sve nervoznijih najpravovjernijih ustaša. Jer Tias je od prosinca prošle 1944. godine u nemilosti kod poglavnika. Osobno ga je smijenio s mjesta glavnoga urednika i ravnatelja tjednika *Spremnost*, kamo je pred dvije godine bio premješten iz Hrvatskoga naroda. Jedan broj *Spremnosti* bio je čak i zaplijenjen zato što ustaški ideolozi oko Pavelića nisu bili zadovoljni pisanjem o hrvatskoj stvarnosti. A i poglavnik se složio s njihovom ocjenom. Poslije toga Tias Mortigjija navukao je jači bijes ustaškoga vrhovništva kad je u blagdanskome božićnom izdanju objavio pjesmu već dvije godine anatemizirana i svakoga spomena zabranjenoga Vladimira Nazora. I pritom, o mili Bože, kojega li skandala, još i s njegovim nacrtanim likom! Nazor je, krajem prosinca 1942., izazvao razorni potres na Markovu trgu kad je s mladim pjesnikom Ivanom Goranom Kovačićem utekao partizanima. Mortigjija je zbog toga neoprostiva stegovnoga prijestupa proveo dvije noći u pritvoru. Nakon puštanja najprije su ga priveli na pokajničku ispovijed poglavniku. Razgnjevljeni Pavelić mu je smrknuto i diktatorski odlučno presudio da više neće uređivati *Spremnost*. I da mu bar godinu dana nigdje u Hrvatskoj ne smiju biti tiskani potpisani radovi. Nu, cijeneći Mortigjijine ranije izuzetne zasluge u učinkovitu promicanju ustaškoga pokreta, ipak mu je milostivo dopustio da jedino može nastaviti suradnju u *Hrvatskoj enciklopediji*, koju su uređivali Pavao Tijan i Mate Ujević.

Tias Mortigjija je u petak, 4. svibnja 1945. navečer, mimo svoga gosparskog stila ponašanja, nenajavljen došao pred Nikolina vrata. Zvono koje se oglasilo neugodnom oštrinom kao da je upozorilo da će došljak prenijeti zle novosti.

Kum ga je uveo u gostoprimnicu i natočio im po čašicu slovačke *Trenčianske borovičke*. Ćuteći se kao umorno i potrošeno kljuse, Tias ga je sumorno upoznao kako je po poglavnikovoj povjerljivoj zapovijedi, dostupnoj tek najužem krugu odabranih lama, odlučeno da se ustaško vodstvo, vlada i oružane snage NDH prekosutra, u nedjelju, 6. svibnja, ranim jutrom povuku u Austriju i tamo se predaju zapadnim saveznicima. Jača bojazan da će ih partizani, ako ih budu zarobili, javno objesiti na Jelačićevu trgu, kao što su im se u niz navrata osvetnički priprijetili putem svojih radijskih vijesti koje se sve glasnije čuju i sve su slušanije u Zagrebu:

„Ne za dom, nego za bijeg spremni su Ante Pavelići njegova obitelj!“ – jetko se narugao Tias i snuždeno zatresao glavom: „Staljin u studenome 1941. nije umakao iz Moskve, za razliku od Pavelića koji sada, u svibnju 1945., samo što nije izdimio iz Zagreba. lako su Nijemci onda bili bliži Moskvi nego što su danas partizani nadomak Zagrebu! lako je svijet onda čekao da Hitler posiječe kandže ruskome medvjedu i posoli mu rep!“ – dodao je izgubljeno, razočaranjem vjernika kome se pomračila zvijezda.

Brižni Tias obavijestio je kuma Nikolu da mu je uz pomoć debele veze osigurao mjesto u istome samovozu u kojem će se nalaziti i on. No ženu i maloga sina ostavit će u Zagrebu zato što su sva mjesta već razgrabljena. Sačekat će ih da se, poslije nekoga vremena, uz pomoć Crvenoga križa zapute za njime u slobodni svijet. Ili da se, ako Bog usliša njegove molitve i pomogne Hrvatskoj, ponovno sjedini s njima u Zagrebu. A to će se ostvariti nakon što Amerikanci i Englezi, najkasnije za godinu-dvije, budu srušili svjetski komunistički poredak, kao što sa sigurnošću proriču uvaženi vojni analitičari, i Hrvatsku pretvore u državu zapadne demokracije. lako je danas Staljinov vojni saveznik, taj tajni plan zamislio je najzagriženiji mrzitelj komunizma, britanski premijer Winston Churchill. Tias drži da se Iva s blizankama Višnjom i Mirjanom i kad bi mogla, ne bi smjela upustiti na opasan, dug i mučni put u neizvjesnost, na koji će prekosutra krenuti njih dvojica. Osim što, na žalost, opetovao je, nema mjesta u kao šipak prepunim vozilima, ali i što dvoipolgodišnje curice ne bi podnijele naporan egzodus.

Nikola je zahvalio dobrome kumu Tiasu što ga nije zaboravio i omogućio da mu se pridruži u nevolji, u bijegu u Austriju. Zamolio ga je da mu nastoji sačuvati mjesto koje mu je prijateljski osigurao. Da se, ne daj Bože, u posljednji čas tamo padobranski ne ubaci neki nasilni ustaša. Jer Tias ga je upozorio da je jagma za samovozima neopisiva. Sa svih strana nezvani sviriguzi nasrću na njih kao ovce na solište.

Polazak je u nedjelju, 6. svibnja, u šest sati ispred vojarne na Selskoj cesti.

Nakon što je Tias otišao, Nikola je napeto mozgao: pobjeći ili ostati s obitelji u Zagrebu pa što mu Bog da! Ali koji je izlaz za nj pravi? Dvojba je ukleta i nerješiva:

„Ostaneš li – kajat ćeš se! Odeš li – kajat ćeš se! Okreni – obrni, uvijek ćeš se kajati!“ – lomio se Nikola i potom se ispovjedio ženi o tome što se dogovorio s kumom.

Prestravljena Iva uz jecanje je vrisnula da u nadolazećim pasjim vremenima ni za koju cijenu ne smije sebično napustiti curice i nju:

„Nikola, ti i ne znaš kamo te vode. Koja je to *terra incognita*? Najprije treba vidjeti gdje ćeš isplivati i tek potom zaplivati!“ – zahliknula se. Nakon što je uzdrhtalo progutala prašak za umirenje, nastavi prisebnije: „Zašto bi, uostalom, komunisti tebe dirali? Ti ćeš biti pošteđen progona i pogroma zato što nisi istaknuta njuška u ustaškome pokretu. Nisi političar, nisi ratovao protiv partizana, nisi javno govorio protiv komunista, nego si jedino bio gospodarstvenik. Upamti, budu li te pitali, ponovit ćeš im tisuću puta: Bio sam samo gospodarstvenik, gospodo! Ustreba li, ponudit ćeš novoj vlasti svoje neprijeporno znanje. A ona će te iskoristiti zato što ćeš joj valjati. Stručnjaci tvoga kalibra potrebni su svakome poretku. Pa i komunističkome!“ – odgovarala ga je od nakane koju mu je autoritarno nametnuo nekoć utjecajni kum. Neka ne bježi u Austriju makar mu je Tias omogućio mjesto u automobilskoj karavani. Iva je, prenavljajući se, sada opet žešće nastavila: „Slušaj me, Nikola, budeš li kukavički utekao od nas, ni dragi Bog nam ne može zajamčiti da upravo zbog toga djevojčice i ja nećemo navući bijes partizana!“ Nepopustljivim pogledom kojim ga je prostrijelila i koji je, najblaže rečeno, bio neugodan, Iva je prenevoljno bacila ucjenu koju njen muž nije smio prezreti. Dovoljno je dugo poznaje da lako uoči kad je nešto tišti. Nikola je osjetio da ga je žena, stavljajući kao ulog Višnju i Mirjanu, brzo smotala oko prsta. Ali s pravom. I pošteno. Ma koliko smišljao unaprijed je znao kako ne postoji nijedan valjani razlog da je ne posluša. Sjetio se s gorčinom na nepcima kad mu je Šilja nekom prigodom istresao tko zna koju od maloga milijuna mudrosti svoga djeda Đure, koje je eksploatirao do iznemoglosti i s tim ličkim pučkim biserima umarao društva koja su ga slušala: Tri janjca nejaka – udavila kurjaka. U toj pouci danas Nikola prepoznaje sebe kao kurjaka, a svoje tri ženske kao nejaku janjad.

Odrješito je odlučio i zavjetovao se Ivi da će stoički ostati s obitelji u Zagrebu. Brzoglasno je javio Tiasu da neopozivo odustaje. Poželio je kumu sretno putovanje, uz mlaku, razvodnjenu poruku da će svojim odstupom usrećiti nekoga tko očajnički traži mjesto u nedjeljnoj koloni samovoza za Austriju. Utopljenika koji se utrkuje da se prvi dokopa posljednjega bačenog koluta.

Iva i Nikola su u tim prijelomnim časovima uče stalno mislili o Šilji. Bio im je navrh jezika. No ni ona a ni on nisu se mogli odvažiti tko će mu prvi glasno prevaliti ime preko jezika. I kazati kako bi jedan od spasonosnih izlaza moglo biti i Nikolino višegodišnje blisko poznanstvo s njime, a da o Ivinu zaručništvu i ne troše riječi. Naravno, ta će kombinacija ući u optjecaj jedino u slučaju najgorega ishoda, dođe li do stani-pani. Ako skorašnji sigurni pobjednici zavitlaju sabljom oko vrata a neki komunistički sudac opijen od moći koja mu je dana bezočno podvikne gospodarskome savjetniku poslanstva NDH u Bratislavi dr. Nikoli Mirtu: „Galge žude za tobom, doktore!“

Iva je iz svojih vrela saznala da joj je negdašnji zaručnik koga je iznevjerila s najboljim prijateljem s nepunih dvadeset osam godina u partizanima postao jaka figura i dotjerao do pukovničkoga čina.

Brzo je teklo pomorljivo zagrebačko kasno proljeće 1945.

Pukovnik milicije Đuro Milić poslije imperatorskoga povratka u Zagreb bio je zaposlen preko glave. Hajka na pritajene i zakrabuljene ustaše i križare, koje je OZN-a u poraću ganjala

krvavim koracima, trajala je dan i noć. Kao jedan od glavnih lovaca na neprijateljske skalpove Šiljo je spavao vrlo malo i na refule. Ako je uopće spavao. Patio je od kroničnoga manjka sna i padao s nogu od premorenosti. U kratkim predasima nastojao je utažiti osobnu znatiželju i saznati: što je s Ivom i s onim kopilanskim izrodom Nikolom koji je pljunuo na njihovo prijateljstvo i bacio ga pod noge kad mu je mučki preoteo zaručnicu? Je li živ? I ako jest, je li sklonjen u *rezervat*, kako su u žargonu *službe* zvali logore u koje su slali zarobljene domaće izdajnike? Šiljo ni približno nije zamjerao vjerolomstvo Ivi koliko Nikoli. Nastojao je razumjeti Ivu. Bila je ponižena i uvrijeđena zato što je bez glasa i pozdrava ispario iz Zagreba. Što je ona znala o ilegalnoj konspiraciji? Ništa! Iva se ponijela kao krhka žena pureće pameti kratkoga dosega. I slomila se u trenucima krize i slabosti. Uradila mu je to što je uradila da mu se osveti na tipičan ženski način. Tako što je raširila noge. K vragu Iva, ali zašto ga je osramotio mučak, hračak, pokvarenjak i govno od čovjeka, izopačeni i kvarni Nikola Mirt, nekoć odani i nebrojeno puta dokazani prijatelj iz djetinjstva? Zar da od njega dočeka pucanj u leđa iz busije? Nikad se ne bi nadao takvoj poganoj igri svoga intimusa nad intimusima, u koga je neiskazivo vjerovao. Nikola i on bili su prst i nokat. Nikola mu je bio *amice* u kojeg se pouzdavao. Kao da mu je rođeni brat! Pa i nakon uspostave NDH – kad ga je strahovito razočarao zato što je kao golub prevrtač preletio na ustašku stranu – Nikola ga je branio i domišljato obranio od podmuklih nabjeda njegova šefa u pravnome odjelu *Prve hrvatske štedionice*, cinkaroša i karijerista, staroga nikogovića doktora Zdenka Klinčića. Nikola je za nj podmetnuo leđa i slagavši Klinčiću da je Šiljo vrli prijatelj Mile Budaka i Tiasa Mortigjije sačuvao ga od otkaza i uhićenja.

Ipak to što mu je Nikola zamijesio s Ivom nije muški i nedostojno prijateljstva. On, Šiljo, koliko god ga pratila fama nezasitna ženskara – što je, ruku na srce, bio i, osjeća, ponovno će biti i o kome su govorili da bi poševio muhu u zraku, pa čak i to da je satirijazan ili muški izdanak nimfomanijaka – nikad nije jurišao na ženske svojih najbližih. Ma koliko bile lijepe i nabijene čulnošću. Ne bi im se udvarao i osvajao ih, a gdje li ih dotakao. Ne bi pomislio na slatki grijeh s njima i da su ga nage vabile u krevet. Čak i kad bi izgledale izazovno, puteno i neodoljivo zavodljivo kao najseksepilnije hollywoodske mačke, kakve su Clara Bow, Marlene Dietrich, Ginger Rogers, Carole Lombard ili Mae West. Njegovo sveto pravilo dobro je naučio i Nikola Mirt. Šiljo se sjetio i dana kad mu ga je izrekao. Dogodilo se u ljeto 1940., dok je uspaljen kao mitski zavodnik Iksion, mazgovskom upornošću tjednima proganjao i vijao renesansno širokogrudnu obudovjelu konobaricu Emicu iz *Hranilovića*, gotovo dvostruko stariju od sebe, primitivnu plavojku iz Gračana, koja se na svaku dobačenu riječ kesila kao majmunica na bananu. Ustremio je svu domišljatost i lukavstvo kako da je obrlati i podvede je pod jedan vodoravno. Tada mu je Nikola zadivljeno, ali ujedno i zgroženo, pred većim muškim društvom dobacio:

„Ti ćeš, Šiljo, ostati besmrtan. Jer i kad ti bude zvonila posljednja hora i po tebe dođe baka Smrt da te pokupi s ovoga svijeta, slutim kako ćeš čak i nju, makar bio na izdahu snaga, štimati da ti dade onu svoju žensku stvar. Zapanjena baka Smrt će se tada isprepadati i s kosilicom na ramenu bezglavo pobjeći od jedinstvenoga seksualnog manijaka kakav si ti!“

Poslije tih blago-ugodnih i uhu milozvučnih riječi taštome Šilji se podiglo perje, ali je uzvratio Nikoli:

„Točno govoriš, baćo. Kad su posrijedi žene, moja je misao vodilja latinska: *Ex tincta lucerna omnis mulier eadem*. Da su noću sve mačke crne. Tako su i za me sve ženske jednake pa ih ne biram. U svakoj od njih, dok joj se nabacujem, vidim *miss universum*. S izuzetkom žena mojih prijašina. One su nedodirljive. I svaka od njih u mojim očima umjesto suknje nosi hlače, a umjesto gaćica pojas nevinosti!“ Tada je razvezao pripovijedati kako je za nj prijateljstvo više od najsvetije svetinje i samohvalno naglasio: „Tu sam ti, baćo, kao Sicilijanac. Bude li netko u Siciliji ulovljen da je okrenuo prijateljevu ženu, nju će osramoćeni muž rogonja potjerati od kuće. To joj je i jedina kazna. Ali će zato prijatelju koji mu je pljunuo u obraz ili on ili njegovi najbliži odrezati... pogađaš već što. I potom mu ga ugurati u usta! Posve se slažem s takvom višestoljetnom *vendettom*, koja se održala do danas, koliko god okrutna bila!“ – pritom je Šiljo, kao u transu, neobuzdano dohvatio nož sa stola i mesarskim pokretom uvjerljivo pokazao kako se izvodi takva operacija, nadopunivši sicilijansku igru u svojoj koreografiji, reskim zviždukavim pokličem: „Fiju!“

Do bijega u partizane Šiljo je cijeli život proveo u Zagrebu. Ali nikad ga se nije zasitio. Govorio je da su se u nj neizbrisivo utisnuli neponovljivi mirisi grada iz tridesetih godina. I dodao kao da mu se umiljava:

„Što god dulje živim u njemu, više ga volim i želim!“

Tri i pol godine nije vidio Zagreba. Koliko ga nije dugo bilo, učinilo mu se da se grad bez njega okrenuo naglavce.

Čim se punim plućima nadisao zagrebačkoga zraka i ponovno se osjetio Zagrepčaninom, usplamtjeli Šiljo počeo je smišljati osvetu Nikoli Mirtu. Primjerenu osvetu narodnome i svome osobnom izdajniku. Dvostrukome otpadniku, bijedniku, mizeriji i ustaškome prirepku koji mu je ogulio kožu i na njegovu ljubavnome porazu osnažio djed Đurin oprezni i poučni savjet: Tko suviše vjeruje, brzo dovjeruje.

Šiljo je slonovski pamtio svako poniženje i nije opraštao ni najsićušniju uvredu. Živio je u skladu sa svojom škorpionskom ćudi: pamti pa vrati! Kao dječak je snatrio da jednom kad poraste velik postane toliko svemoćan da svakome tko mu je učinio bilo što nažao može uzvratiti deset puta opakije.

Nije volio cirkuske klaunove zato što nije zaboravio dječačku boljku.

Tek što je krenuo u prvi razred pučke škole, na tratini u Sveticama šatre je razapeo putujući cirkus *Medrano*. Mali Šiljo došao je sat prije poslijepodnevne predstave i odšetao se iza kola. Cirkus bijaše mjesto u kojem se osjećao sretnim. Tražio je pogledom ljepoticu s plakata da se uvjeri uživo je li ona doista pola djevojka, a naniže riba, ali nije imao sreće da je ugleda. Izbliza je vidio najjačega čovjeka na svijetu, akrobata koji s dugom šipkom u rukama prelazi preko tanke razapete žice s jedne strane arene na drugu, gutača vatre, trbuhozborca s lutkom, mađioničara koji izvlači golubove iz šešira, pravoga crnca koji pjeva hrapava glasa i svira na trubi, ženske s trapeza u prekratkim suknjicama i nateklih žila na jakim nogama, žonglera koji baca u zrak tanjure a da mu nikad ne padnu, hodača na štulama, krotitelja koji tjera par medvjeda da nogama sve brže okreću bačve na kojima stoje. Ali najsretniji je bio kad je opazio klauna Cvikija, dječjega ljubimca škrbotava glasa, koji je sjedio ispred zrcala. S dogorjelom

cigaretom nasred usana, stegnutom slomljenim požutjelim kvarnim zubima, zavraćenih rukava do ispod lakata, nakon što je ispod šarenih halja uvukao jastuk pa mu se trbuh odjednom naduo kao u vepra i pošto je obuo bar deset brojeva veće, na vrhu iskrivljene cipele a la Charley Chaplin, Cviki je počeo naticati kartonski baburasti jarko crveni nos. Štrkljavi Šiljo se zadivljeno i pobožno zabuljio u nj kao da je pred njime najveći umjetnik ikada viđen pod zagrebačkim svodom. I kad je skupio hrabrosti da idolopoklonski nespretno pozdravi znamenitoga klauna kojeg je obožavao kao i sva klinčadija i zvonko se smijao njegovim jučerašnjim kalamburima, zagrcnuli Cviki, iz koga su u valovima kuljali omamljivi zadasi rakije, pridigao se s tronošca i neprijazno se obrecne na mališa:

„Što je, što si zinuo, mater ti, je li to majmun pleše?“

Dok se štrkljavi ošamućeni Šiljo nije valjano snašao, klaun Cviki ga je, uz skaradnu psovku, bez povoda i razloga zviznuo. Više od vruće pljuske, iz koje su sijevnule zvijezde, a lice mu danima bridjelo od nje, pekla ga je sramota koju je doživio pred brojnom dječurlijom. Klaun Cviki ga je udario, a da u zjenicu dirnuti Šiljo nikad nije uspio odgonetnuti: što ga je nagnalo da to učini?

Godinama je sanjao zlotvornoga klauna. I na javi i u snovima zamišljao je da će mu, kad ga sretne, bilo kad i bilo gdje stostruko vratiti za pljusku i nakajati se na njemu.

Jednom se probudio u vodi, ulovivši se da je urlao i buncao u snu. Usnilo mu se da je u areni ugledao deset klaunova, a svi su bili navlas nalik Cvikiju. Gledateljstvo im je pljeskalo, a deset Cvikija je razuzdano skakalo, okretalo se preko glave i nestašno se valjalo po zemljanome podu posutom žućkastom piljevinom. Dječak Šiljo, kao osvetnik Zoro, natakao je tamne naočale koje su ga učinile nevidljivim i poput odapete strijele oburvao se na klaune. A onda ih klao zubima kao pregladnjeli vuk koji se uvukao u tor ovaca. Nije se zaustavio dok i posljednjem Cvikiju nije zario očnjake u vrat.

S osvetničkim razmišljanjima o Nikoli osvanulo mu je nezaboravljeno omraženo lice klauna Cvikija. Zar je moguće da još nije pregorio i zatro njegovu pljusku? Zar mu i poslije više od dva desetljeća usplamtjela krv ne može zaspati i smiriti se?

I kao mali nije prihvaćao savjet iz *Evanđelja po Luki*, zapisan u Svetome pismu, koji je naučio na satu vjeronauka: *Onome tko te udari po jednome obrazu, pruži i drugi!*

Je li uistinu neizlječivo zlopamtilo? Vodi ga pravilo suprotno kršćanskome kanonu o oprostu. Po njemu trebalo bi kazati: Tko tebe kamenom, ti njega stijenom!

Šiljo je saznao da je ustaški slugančić dr. Nikola Mirt uhićen 19. svibnja 1945., jedanaestoga dana nakon što je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije ušla u Zagreb.

I to onda kad je Nikola pomislio da je najopasniji val nepovratno prohujao. Osjetio se sigurnijim i prestao je strepiti za svoju sigurnost. Povjerovao je da će ga ruka crvene pravde poštedjeti zato što je on, Nikola Mirt, u surovome igrokazu koji nije ni napisao, a ni postavio na životnoj pozornici, bio tek marginalni statist. Bezlični lutak. A zaplet, radnju i rasplet zakuhao je netko daleko jači od njega, koji je vukao konce odozgo.

Nikola se toga kobnoga prijepodneva spustio do Jelačićeva trga i gledao kako partizani i partizanke razvlače zmijoliko Kozaračko kolo i narikalački jojkaju: *U livadi, joj u livadi, kobila*

šarena, to je Ante, joj to je Ante Pavelića žena; U livadi, joj u livadi, kobila bez zuba, to je Ante, joj to je Ante Pavelića ljuba; Mislila je, joj mislila je, Pavelića Kata da će biti, joj da će biti, kraljica Hrvata; Pavelić je, joj Pavelić je, gleda sa nebesa, kako Tito, joj kako Tito, Hrvatsku pretresa!

U dva-tri navrata Nikola se čak i ozareno zasmijuljio. Kao da je povlađivao diletantskim tvorevinama partizanskih stihoklepaca.

U isto vrijeme vojnici iz Komande narodne obrane Jugoslavije (KNOJ) došli su po njega na Zelenjak da ga sprovedu u zatvor u Petrinjsku.

Sačekali su ga i dočekali na ulazu, ne dopustivši mu da uđe u kuću, pozdravi se sa ženom i djecom i ponese bilo što od stvari.

Iva je u suzama, zaklonjena čipkastim zastorom, priljubivši nos na staklo, šutkom pratila s prozora kako joj prestravljeni muž, vezanih ruku na leđa, ubrzano, komično i nespretno, nalik komičarima iz nijemih filmova, u polutrku hita u auto u koji su ga, uz psovke i bubotke ispod rebara kao da ga bacaju lavovima u bezdan arene, ugurala dvojica mišićavih partizana. Smjelo se oduprla ženskome nagonu da ne udari u ridanje i zazove Nikolu iz svega glasa. Zbog blizanki koje su usnule poslije ručka nije smjela dopustiti da im se njen tragični vapaj trajno utisne u sjećanje.

Tištile su je dvije mogućnosti. Budući da Nikoli nisu dali da bilo što ponese, to znači da su ga: ili smjesta odveli na stratište; ili će ga ubrzo, nakon što ga budu ispitali, do navečer osloboditi. Bila je sklonija drugoj. Jer njen muž se, po značaju i poslu koji je obavljao, loptao tek u četvrtoj ustaškoj ligi. Ako ne i u petoj!

Iva nije bila uspješna proročica.

Nikolu Mirta nisu odveli na stratište, ali su ga danima ispitivali i držali uhićena, sve dok ga nisu izveli na suđenje.

Kad god bi ga s dugih saslušanja vraćali okovana u usku ćeliju koju je dijelio s još devetoricom ustaša, njen ulaz činio se Nikoli sve većim. Poput razjapljenih kitovih ralja koje će ga ubrzo progutati. Nataloženi strah nesputanije je izlazio iz njega i odavao ga. Kao posljedica nepodnošljiva zatvorskoga iščekivanja.

Šiljo je pomno pročitao zapisnik s Nikolina saslušanja. Sudeći po onome što je izrekao o sebi, branio se da je bio bezopasni pomoćnik ministra narodnoga gospodarstva i zatim gospodarski savjetnik u poslanstvu NDH u Bratislavi. Šiljinu kolegi pravniku, sucu istražitelju Vojnoga suda II armije Vojdragu Berčiću koji ga je ispitivao, Nikola Mirt je, nakon što se nakratko donekle sabrao od bojazni, bezazleno kazao da mu je savjest čista i mirna te stoga očekuje da će ga pustiti. Nikoga nije ubio, osudio na smrt, otjerao u logor ili potkazao. Ni mrava nije zgazio, nastavio je, nego je pošteno radio svoj korisni posao:

„Kao što ću ga i ubuduće raditi i izgarati za dobrobit Hrvatske i pod novim državnim vodstvom“ – optimistički je dodao Mirt i zamolio istražitelja da njegove riječi budu doslovce navedene u zapisnik.

Berčić mu je spočitnuo vilu na Zelenjaku, u kojoj još stanuje sa ženom i kćerima:

„Vi, doktore, znate da su ustaše u kolovozu 1941. iz nje potjerali vlasnike, židovsku obitelj Deutschovih, i sljedeće godine je, do jednoga, pobili bez suđenja...“

Smeteni dr. Nikola Mirt odgovorio mu je da veoma žali za njima:

„Da se u tu vilu nisam uselio ja, s tek vjenčanom trudnom suprugom, naselila bi se neka druga obitelj. Prema tome, ničim nisam skrivio tragediju Deutschovih, poštovani gospodine suče!“ – zajecao je posramljeno.

Šiljo je saznao da će Nikoli suditi među prvima. Stavljen je u skupinu ustaških djelatnika nižega reda. Zločinaca o kojima nema dokaza da su izravno okrvavili ruke.

Razmišljao je kako bi izvanredno upalilo da uđe u zatvor, prođe pokraj Nikole nadmoćno nasmijan i napravi se kao da ga ne poznaje, kao da je zrak, kao da ne postoji, dok ga on dotle bude gledao očima ispunjenim nagomilanom nadom i očekivanjem. No Šiljo je odmah prekrižio režiju takve prizemne predstave. Odlučio je da slučaj Nikole Mirta ostavi stihiji. Neka bude što biti mora. Neće kazati nijednu u njegovu korist, ali također nijednom lošom riječi neće utjecati na javnoga tužioca Dragu Desputa. Daleko je od pomisli da se možda kasnije, tko zna kad, opterećuje sjećanjem i osjećanjem da je gurnuo Nikolu u kipući kotao.

A mogao bi mu presuditi i vratiti mu tele za tele, samo kad bi predsjedniku sudskoga vijeća Vojnoga suda kapetanu Vladi Ranogajcu i pogotovu tužitelju Desputu, s kojim je jako dobar, natuknuo što mu je ustaški gad od Mirta zabrljavio dok je on ratovao, krvario, gladovao i smrzavao se u Lici, Gorskome kotaru i na Baniji. I kako suci, uglavnom, poslušaju tužiteljev zahtjev, Nikoli neće ostati ni atom nade da sačuva kožu od kolca i izvuče se od najgorega.

Dan prije uročenoga suđenja Nikoli Mirtu i još petorici okrivljenih ustaša, pukovniku Đuri Miliću telefonirao je iskusni odvjetnik Ante Štokić. Milić ga je upoznao prije rata u sudskim hodnicima dok je kao pripravnik radio u pravnoj službi *Prve hrvatske štedionice*. Unatoč razlici u dobi, na Štokićevo ustrajavanje prešli su na „ti“. Stoga što je prozreo da je njegov mlađani kolega nesavitljivih crvenih, ljevičarskih pogleda kao i on.

Tek nakon Štokićeve pete urgencije kod tajnice, Milić je popustio i javio mu se.

Što se moglo tako krupno dogoditi kad čestiti profesionalac kakav je stari Ante Štokić najupornije ustrajava s gorućom molbom da se vide?

Odvjetnik je obećao Miliću da mu neće oduzeti više od četvrt sata i prepustio mu neka odredi mjesto i vrijeme gdje će se naći. Ali sudbinski je važno da se vide još danas. Jer će već sutra biti kasno.

„I kobno!“ – dodao je zajapureno odvjetnik.

Sreli su se u pola deset u netom otvorenome *Splendidu*. U zraku su se još miješali mirisi boje sa svježe oličenih zidova s duhanskim dimom, parom od rakije, mirišljavom vodicom i kiselkastim znojem. Naručili su čaj s rumom. Dok ga je pukovnik pitao pogledom što se zbiva, odvjetnik nije gubio vrijeme nego kao da ga je mjerio štopericom, nalik svjetskome rekorderu, legendarnome finskom trkaču Paavu Nurmiju. Da ni za sekundu ne prekorači dragocjenih petnaest minuta koje mu je velikodušno podario policijski oligarh Đuro Milić.

Antu Štokića unajmila je Iva Mirt, kći njegova vršnjaka i vrloga prijatelja s kartanja i ribičije, građevinskoga poduzetnika Janka Zdunića da u sutrašnjem procesu brani njezina muža Nikolu.

Štokić se nije pretvarao i komedijaški izigravao hlebinskoga naivca, hineći da tobož ne zna kako su se sudbinski povezali bračni par Mirtovih i Đuro Milić. O tome je odavno čuo, a i Iva mu je onomadne sve ispričala, do posljednje sitnice. Jer on je to od nje bezuvjetno tražio zato što kao branitelj nastoji proniknuti u dušu svojih klijenata.

Najprije je, povjerio je Štokić pukovniku, Iva presjekla dvojbu u sebi i odlučila se poniziti i pokajnički pokucati na njegova vrata u OZN-i. No ipak nije skupila hrabrosti i malodušno je odustala. Zbog uvjerljiva razloga. Bilo bi joj strašno neugodno pogledati u oči Šilji poslije svega što mu je učinila. Potom je rekla Štokiću:

„Čak i kad bih smogla jakost i premostila strah, nelagodu i stid, sumnjam da će se Šiljo udostojati i primiti me!“ – dodala je kako mu ne bi ni mrvicu zamjerila i kad bi joj poručio da je ne želi vidjeti. I eto upravo zato Iva je tu osjetljivu misiju prepustila svome odvjetniku. Ako i on uspije doprijeti do prezauzetoga i neuhvatljiva pukovnika.

Teško dišući Ante Štokić je otvoreno razgolitio Ivi prijeteću istinu, a koju ona nije lako i sabrano saslušala. Izgledi Nikole Mirta da mu u prvim valovima suđenja narodnim neprijateljima ne bude izrečena smrtna osuda jedva bi se mogli izmjeriti u promilima, na apotekarskoj vagi. Pogotovu što mu je za javnoga tužioca određen beskompromisni Drago Desput, a za predsjednika vijeća kapetan Vlado Ranogajec. Nepokolebljivi dvojac, koliko je Štokić iz odvjetničkoga kuta propratio dosadašnje procese, nije bio milosrdan prema ustašama.

Iva dakle nema izbora. Ne smije oklijevati ni minute jer vrijeme vihorno leti. Proganja je izreka Šiljina djeda Đure, jedna od tko zna kolikih, kojima joj je raniji zaručnik punio glavu. Tko razgađa ne pogađa! Ovlastila je zato Nikolina odvjetnika Štokića neka iskoristi poznanstvo s Milićem i pokuša doći do njega na Zrinjevac. No ako i dođe, muči je sumnja želi li Milić bilo što učiniti za negda najboljega prijatelja, za negdašnju zaručnicu i nadasve za njihove kćerkice, nad kojima lebdi prijetnja da će ostati sirotice bez oca. Ante Štokić je usrdno navrzao mladoga kolegu Milića da uzvišeno i velikodušno zaboravi bruku i sramotu koje mu je Iva natovarila svojim nevjerstvom i unatoč ranjenu ponosu pokuša spasiti Nikolu. Napokon, iza njih troje je daleko više mladenačkih lijepih i veselih uspomena negoli neprobavljivih i mračnih incidenata. Štokićev pravnički nerv i poznavanje stanja u OZN-i i u pravosuđu govore mu kako je važna dužnost koju obnaša mladi, ali vrlo utjecajni pukovnik Milić možda jamstvo da se Iva Mirt s djecom i s Nikolinim roditeljima – koji u iščekivanju najgorega u beznađu kopne od straha – sutra mogu nadati dobroj vijesti, koja će im biti ravna blagovijesti. Blagovijest će im svanuti ako predsjednik Vojnoga suda Ranogajec ne bude pročitao okrivljenome Mirtu da mu je u ime naroda presuđena kazna smrti.

Pukovnik Đuro Milić nijednom nije prekinuo odvjetnikovo sažeto izlaganje, ali je u niz navrata napadno pogledao u sat, upozoravajući ga time da, shodno obećanju, poštuje njegovo skučeno vrijeme. Djelić toga svog vremena otrgnuo je zato što izuzetno cijeni Štokićevo poštenje i cehovski ugled.

Kad je Ante Štokić kimnuo, obznanivši da je završio svoje, Milić je, također bez frazerskoga uvoda, preskočivši formalnosti da ne gubi vrijeme, krenuo na prvu loptu:

„Koliko sam te shvatio, doktore, ti u Ivino ime tražiš od mene da razgovaram s Desputom i Ranogajcem. I utječem na njih da Nikola sutra ne bude osuđen na smrt...“

„Da. Ali uz veliku ispravku. Ne tražim nego te najljudskije molim!“

Šiljo je natočio ostatak ruma u čaj i uočio odvjetnikovo ubrzanije trljanje ruku:

„Kako bi se ti, doktore, postavio da si na mome mjestu? Naravno, u slučaju da nadvladam razumljivu nelagodu, izvučem petlju iz sebe i nađem se oči u oči s Desputom i Ranogajcem. Kako bi ti pokrenuo razgovor? Što bi im kazao? I što mi savjetuješ: kako da se obranim ako me netko od njih ili, što je vjerojatnije i gore, obojica najprije nagrde kao dripca, a onda me s pravom prijave ministru unutrašnjih poslova zato što se miješam u neovisnost sudstva? Da zlorabeći položaj zaobilazim zakon? Što ako posumnjaju da ganjam milost za istaknutoga ustašu iz osobne koristi? Da sam potplaćen, reci mi, ha...“

Pukovnik je očekivao da će promišljenim razlozima obeshrabriti odvjetnika. No sposobni Ante Štokić pripremio se i za taj protuudar pa mu je, ne promijenivši izraz lica i ukočivši dotle razigrane prste, sugestivno rekao:

„Svjestan sam, mladi kolega, da te u Ivino ime na koljenima molim za delikatnu intervenciju kojoj, moguće je, nema presedana u novome narodnom pravosuđu. I stoga bih – kad si me već pitao kako bih se ja ponio – pošteno otvorio karte pred njima i kazao im da si s Nikolom Mirtom bio najbolji prijatelj od zabavišta do diplome. Sve dok se niste zasvagda razišli, zato što je on 1941. otišao na ustašku stranu, a ti na partizansku, Ali bih im dodao i to da te je kao ustaša, koji je godinama bio potanko upućen u tvoju komunističku pripadnost, Nikola u dva navrata spasio od uhićenja. Priznao bih im i zaruke s Ivom, a tome bih dometnuo i da je ona, dok je bila s tobom, osuđivala Nikolu zbog prelaska pod ustaški stijeg. Oni će sami zaključiti da je cura nesmotreno pokleknula pred Nikolom nakon što si je nenajavljeno ostavio dok si prebjegao na slobodni teritorij. I danima nije znala gdje si.“

„Iva ti se, dakle, ispovjedila kao svećeniku, je li, doktore?“ – pukovnik, dotle željezna lica kao u indijanskoga poglavice Bika Koji Sjedi, najzad se udostojao počastiti Štokića posprdnim osmijehom.

„Rekao sam ti da sam od nje tražio punu istinu“ – dobroćudno se nasmiješio odvjetnik. „Tvoja, Ivina i Nikolina sudbina je, rekao bih, biblijska. Najbolji prijatelji na suprotnim zaraćenim stranama, a djevojka postavljena između njih. Pročitao sam više knjiga i pogledao dva-tri filma na sličnu temu. lako nisu nove, takve životne priče uvijek su dramatične. Vaša, napose.“

Pukovnik i odvjetnik zadržali su se u *Splendidu* više od pola sata.

„Nisam, doktore, pametan što mogu učiniti. Suđenje je sutra i pitanje je hoću li stići da pronađem Desputa i kapetana Ranogajca. A veće je pitanje hoću li imati tri čiste da odem k njima. Razmislit ću usput...“ – rekao je pukovnik dok su se rukovali. Nije mu promaklo Štokićevo nervozno struganje petom.

„Smijem li ti predvečer telefonirati i pitati te o ishodu razgovora? Onako, zaobilazno, oko kere pa na mala vrata.“ – uznemireno se grčio.

„Radije nemoj, doktore. Večeras neću biti raspoložen slušati bilo kakva pitanja... Saznat ćeš sutra!“ – pogledao ga je kruto. Toga časa pukovnik Milić još nije bio prelomio u sebi: hoće li okrenuti Desputov i Ranogajčev broj. Lomio se zbog brda razloga koji su mu govorili: zovi ih! I jednako ih je mnogo bilo koji su mu savjetovali: nemoj ih zvati! Još nije mogao shvatiti i pomiriti se kako je žena raskošna duha kakva je Iva upala u opaki začarani krug, popustila i predala se u ruke trapavome i lako zbunjivome Nikoli, čija su udvaranja, sjetio se, bila sirova, a komplimenti ženama nabiflani?

„Što da poručim Ivi?“ – usporivši, odvjetnik je teško iscijedio posljednje pitanje.

„Koga joj vraga trebaš poručivati od mene?“ – obrecnuo se pukovnik kome je krv navalila na lice, a čelo se oznojilo. „Iva zna da smo se sreli i zar joj to nije dovoljno? Ako baš imaš vremena napretek, baci večeras s njome grah i pogledajte što će se dogoditi sutra!“ – požalio je zbog mučne arogantne poruge, ali se ipak nije ispričao iznenađenu odvjetniku. Opsovao je poluglasno, više za se nego iz želje da ga on čuje. Bio je svjestan svoga opakog običaja da se gdjekad naruga ljudima i kad za to nije trenutak.

Anti Štokiću će ova noć biti duga.

Nikoli Mirtu sigurno najdulja u životu, kad minute postaju sati, a metri prijeđeni u ćeliji kilometri. Možda i njegova posljednja noć.

Pošli su, pukovnik prečicom preko zrinjevačkoga parka u ured, a odvjetnik pločnikom prema Glavnome kolodvoru.

Čim se utopio u gomilu prolaznika, odvjetnik Štokić osvrnuo se iza sebe. Kad je vidio da pukovnik Milić brza koraka grabi prema zgradi OZN-e, lupeški brzo ušuljao se u glavni ulaz hotela *Palace*.

U dnevnome baru čekala ga je Iva, čije su žive radoznale zelenkaste oči upijale odvjetnika. A on je prštao sretan poput bokca koji je upravo isprosjačio bogati milodar. S lica mu je zatitralo ufanje da će mu molba ipak biti uslišana. Bivao je sve uvjereniji da će mu posljednji žeton koji je *va banque* bacio samo na jedan broj na zelenome kockarskom stolu donijeti žuđeni dobitak. Odložio je duboku i široku crnu odvjetničku torbu od teleće kože koju mu je poklonio otac, prihvatio pruženu Ivinu malu ruku i bez njezina pitanja visokoparno izdeklamirao:

„Siguran sam, draga Iva, da moj pohod Miliću nije bio promašen! Štoviše, znam da sam napravio uspješan posao. Vrlo uspješan!“

„Što vam je rekao?“ – požurivala ga je nestrpljivo.

„Nije obećao ništa *ipsissima verba*, izričito i određeno. No kako me predosjećaj nikad nije izdao, neće ni danas! Devedeset devet posto sam uvjeren da će Đuro pomoći!“

Nepovjerljivo ga je pitala:

„Ali što, gospodine doktore, ako se protiv Nikole okrene onaj jedan postotak?“

Odvjetnik samouvjereno odmahne rukom i glavom:

„Upamti, Iva, nikad nisam izgubio kad je na mojoj strani bilo devedeset devet posto izgleda. Neću ni sada, nakon što sam uspio iz Đure Milića izvući njegov bolji ego i sugestivno ga natjerao da se zauzme za našu stvar“ – odgrmne.

„Kažete, nije obećao...“ – Iva je tražila matematički precizan i najkonkretniji odgovor od kojeg je, kako joj se učinilo, odvjetnik Štokić migoljio.

„Budi sigurna da će se zauzeti. Odavno i dobro poznajem Đuru Milića.“ – kratkovidno je provirio.

Ivin uzdah bijaše dug i dubok:

„Zato i strahujem. Jer i ja ga poznajem. Dulje od vas. I, bojim se, bolje od vas!“

Promatrala ga je hipnotizirano. Osjetila je da je snaga napušta. Kad se bezvoljno podigla, prvi koraci bili su joj nalik pijanoj kokoši.

Pukovnik je posredstvom kućne centrale okrenuo troznamenkasti interni izravni broj javnoga tužioca Drage Desputa, čiji je ured bio na suprotnome krilu. Ozario se kad se odmah oglasio. Nije bio siguran bi li ga još jednom pozvao da ga sada nije našao:

„Jesi li u gužvi, baćo? Nisi... Sjajno. Naruči nešto za piće. Bilo što, svejedno mi je. Potreban si mi na desetak minuta... Stižem!“

Iz navike je zadržao slušalicu dok nije čuo da je na drugoj strani kratko kliknulo i škljocnulo i sjurio se dugim zatamnjenim hodnikom.

Šiljo je Dragu znao iz studentskih dana. Vidjeli su se potom u tri-četiri navrata u ratu i srdačno se pozdravili kao stari zagrebački dečki. Primijetio je da je poslije povratka iz partizana Drago svoj rječnik iskvario sindikalističkom frazeologijom mada, kad bi se opustio, nije bježao od zagrebačke opore periferijske kajkavštine.

U sobi je, osim uobičajene ikonografske postavke: Tito, Staljin, Marks, Engels, Lenjin i Bakarić, razapeta i parola ispisana crvenim slovima na tvrdome tamno-bijelu papiru koja opominje javnoga vojnog tužioca da se ne smije prepustiti bolećivosti nego mora ustrajavati na najoštrijim kaznama neprijateljima i izdajnicima. To su riječi trideset-jednogodišnjega Ličanina Rade Končara, sekretara Centralnoga komiteta Komunističke partije Hrvatske, snažno izgovorene 22. svibnja 1942., nakon što ga je talijanski specijalni vojni sud u Šibeniku osudio na smrt strijeljanjem, a sudac poslije izricanja presude pitao hoće li zatražiti pomilovanje: *Ne tražim od vas milost, niti bih vam je dao!*

Zlehudi znak. Sutra će Nikola teško umaći udesu da ne ispije samrtnu čašu.

Dobrih pet minuta Šiljo je odugovlačio da kaže Desputu što ga je dovelo k njemu. Kad je potrošio teme o prošlim ratnim i sadašnjim tegobnim i napornim vremenima, o zvanju policajca koji okusi ono što obični smrtnik neće ni da mu je pet života, i o poslu kojeg je preko glave, napokon se sabrao i pitao ga:

„Je li tako da sutra ujutro sudite Nikoli Mirtu?“

Desput je popucao od preglasna smijeha i drugarski pljesnuo Šilju po ramenu:

„A zbog njega si došao, staro zlopamtilo!“ – zavikao je što mu grlo daje, i dok Šiljo nije stigao otvoriti usta, nastavio: „Sve znam, druže Šiljo, sve znam. Pročitao sam Mirtov dugi iskaz na saslušanju pred drugom Vojdragom Berčićem. Izbrbljao je da ste bili najbolji prijatelji od djetinjstva i da ste ostali sve dok on nije postao ustaša, pa si se ti zato ohladio i udaljio od njega! Rekao je još da te je 1941. dvaput spasio od ustaškoga hapšenja, iako je znao za tvoju komunističku pripadnost... I da se 1942., nakon što si već odavno otišao u partizane, oženio s

curom po imenu Iva Zdunić, s kojom si ti bio zaručen, i s njome dobio cure dvojčeke... Je li prokazani ustaški gubavac nešto slagao?“

„Ništa nije slagao. Sve je točno nanizao...“ – potvrdi sumorno Šiljo i iscijedivši priličan gutljaj *Stockova* konjaka iz ratnoga plijena okomi pogled u Desputa: „Što će biti s Mirtom?“

„Još pitaš! I da nije sagriješio prema tebi, zna se što mu slijedi. A ovako se taj bandit pogotovu neće izvući“ – obznani tužilac. Smrtna kazna koju će zatražiti za doktora Nikolu Mirta već je napisana u njegovu završnome pledoajeu: „Moraš cijeniti, druže, to što sam te drugarski oslobodio napora. Zato što sam nisi morao zaiskati od Vlade Ranogajca i mene poravnanje dugova s ustaškim licemjerom koji te sramno izdao! Neće taj, majci, prevariti komunističku pravdu. Oko za oko, zub za zub. Sve će biti gotovo sutra: i suđenje, i izricanje presude, i izvršenje. I smrt fašizmu! Cakum – pakum! Po kratkome postupku, druže Šiljo!“ – oduljio je Desput.

Šiljo ga prekine u osvetničkome zanosu:

„Nisam, druže Drago, došao k tebi da za Mirta zagovaram smrtnu kaznu nego suprotno. I da te pitam: može li je ikako izbjeći?“ – opazio je kako je svojim istupom smeo javnoga tužioca, koji se ukočio od zaprepaštenja kao da je on osuđena duša. Kao da ga je podlo bolno udario između nogu. I zato, dok se Desputu mozak još nije razbistrio i ponovno se domogao riječi, Šiljo u dahu krene s govorom koji je smišljao od rastanka s odvjetnikom Antom Štokićem: „Pazi, druže, ne kanim se ni slučajno miješati u tvoj odgovoran i vrlo zahtjevan posao. Samo bih te zamolio da me saslušaš i shvatiš... U Zagrebu i kumice na Dolcu pričaju da smo Nikola Mirt i ja bili nerazdvojni i da mi je on kasnije, nakon što smo se politički razišli, maznuo zaručnicu. E sada, bude li osuđen na smrt, što je nedvojbeno zaslužio kao budala koja se prodala ustašama za trideset srebrnjaka, svejedno neće biti malo onih koji će pričati da sam ja bio taj koji mu je smjestio kuršum. Slažem se da pravda mora biti jednaka za sve. No mislim da u slučaju s Nikolom Mirtom valja učiniti iznimku. Zbog mene. Da se ne bi reklo kako pobjednici presuđujući poraženima da koji put, na svoju ruku, u krvi naplaćuju osobne račune. Time bi bila bačena ljaga na našu borbu. Ne bi se pričalo da je Nikola Mirt osuđen u ime naroda, nego u ime pukovnika Đure Milića, koga Zagrepčani poznaju kao Šilju. Iva bi kazala da sam nezahvalno zaboravio kad me Nikola 1941. vadio iz kandža ustaške policije. Jer Iva, i ne samo ona, misli da se ja zato što sam pukovnik OZN-e smijem miješati u ingerencije suda“ – Šiljo je ubrzavao kao da negoduje: „Mirt se užasno ogriješio i daleko sam od toga da ga ne treba strogo kazniti. No i ti znaš, druže, da taj štakor nije bio ubojica nego ustaški potrčko. Lajavo laprdalo koje nikoga nije životno i egzistencijalno ugrozilo. Poštedimo li mu život, Mirt kao vrsni gospodarski stručnjak nakon preodgoja u zatvoru može postati iznimno koristan. Mlad je, u dvadeset osmoj, kao ti i ja. Moramo razmisliti i o tome kako će njegove curice odrastati pod čudovišnim opterećenjem da su im partizani ubili oca... Od povratka u Zagreb nisam se sastao ni govorio sa svojom bivšom zaručnicom Ivom. I neću, zato što nemam volje i živaca da je vidim.“ Ustao je i uznemireno počeo šetati: „Ovo što ti sada kazujem izlazi iz mene. Dakako, na tebi je da stručno procijeniš i ocijeniš kakvu ćeš kaznu zatražiti za Mirta. Kako god odlučiš, budi uvjeren da se naš uzorni kolegijalni, partizanski i drugarski odnos neće izmijeniti ni za jotu. Još ću ti priznati da me muči pitanje kako bih presudio kad bi ti bio na mome mjestu, a ja na

tvome? Pitam se: da li bih ja, kao javni tužilac Drago Desput, poslušao Šilju Milića i odustao od smrtne kazne?“ – završio je uvjerljivo Šiljo, birajući pred Desputom riječi koje svatko voli slušati o sebi i svojim profesionalnim vrlinama, Ali je ostao vrlo odlučan da pred njime ne spomene jutrošnju intervenciju Nikolina odvjetnika Ante Štokića.

Pukovniku je laknulo kad se javni tužilac složio s njime. Govoreći kao da se zavjetuje rekao mu je kako ga je razumio kao čovjeka, komunista i borca kome je na srcu da čistoća i sveti ideali narodnooslobodilačke borbe ne budu okaljani pod paljbom reakcionarnih blebetala. Svjestan je kako bi smrtna presuda Mirtu, ma koliko pravedno odvagnuta, bila nepravedno ubilježena u Šiljin raboš. Tko bi zauzdao reakcionarna, malograđanska i buržoaska salonska jezičarska ogovaranja o povrijeđenome pukovniku koji je Nikolinom lubanjom naplatio zadovoljštinu zato što mu je preoteo zaručnicu.

„Uvjerio si me da za Mirta ne zatražim smrtnu kaznu kao što sam namjeravao... Ali, ne mogu ni zatražiti manje od dvadeset godina“ – odlučno je naglasio javni tužilac pogađajući se kao da je na javnome nadmetanju. Sve učestalije žmirkajući segnuo je za papirima sa skiciranom završnom riječi i brzo ih izlistao. Da bude uvjerljiviji pred Šiljom, naliv-perom je teatralno prekrižio već napisanu rečenicu da zahtijeva kaznu smrti strijeljanjem. U preinaci je dodao da za Mirta predlaže dvadeset godina strogoga zatvora: „Kao olakšavajuću okolnost istaknut ću da je okrivljeni jednoga našeg istaknutog zagrebačkog ilegalca 1941, dvaput izvukao od ustaške policije kad ga je namjeravala zatvoriti, Naravno, neću spomenuti da si to bio ti, druže Šiljo“ – rekao je solidarno.

„Hvala ti, baćo, što si marksistički ispravno ušao u srž problema…“ – pukovnik se prekasno ujeo za jezik kad je čuo sebe dok pred tužiocem izgovara najodvratniju frazu ikada zamiješanu u njegovoj glavi. Ali Desputa je izdalo razblaženo lice s kojeg se pročitalo da mu je Šiljina pohvala godila srcu. Bila mu je veoma draga i povoljita:

„Druže Šiljo, povremeno koristi izmijeniti mišljenja“ – tužitelju je imponiralo što je i on, uzvraćenom pohvalom, udobrovoljio pukovnika čijim se sposobnostima divio.

Popili su još po konjak.

„Sada ću pozvati i Ranogajca...“ – reče Šiljo.

„Nema potrebe, druže Šiljo. Ono što ja predložim to drug Vlado prihvati i smrt fašizmu! Upozorit ću ga sutra na suđenju, za svaki slučaj...“ – javni tužilac Drago Desput nehajnom velikodušnošću otklonio je Šiljino zauzimanje.

Pukovnik Milić i javni tužilac Desput prvi su znali da Nikola Mirt više ne stanuje u susjedstvu boga pakla. I da mu život nije na zastavi izvješenoj na pola koplja.

Iz podnevnih vijesti zagrebačkoga radija Šiljo je u uredu saznao da je trećeokrivljeni Nikola Mirt osuđen na dvadeset godina strogoga zatvora, trajni gubitak građanskih prava i konfiskaciju cjelokupne imovine. Presude ostaloj petorici nije saslušao. Potom je naložio tajnici neka odvjetniku Štokiću, ako ga bude tražio, kaže da je otputovao službeno na teren i da ga neće biti dva tjedna.

Desetak minuta potom Ante Štokić doista je telefonirao pukovniku Đuri Miliću.

Pukovnik nije mario što previjani odvjetnički korifej neće progutati tajničinu prozirnu žvaku da je njen šef na službenome putu. Štokić je lako oprostio tu podvalu mladome pravničkom kolegi koji je sačuvao život njegovu branjeniku Nikoli Mirtu.

Kad se činilo da će konačni ishod biti pogibeljan po njega, Đuro Milić ga je u posljednjem trenutku izvukao iz tame da ne bude progutan u noći vještica. Zato mu se odvjetnik želio odužiti i zahvalno ga pozvati na večeru u *Gradski podrum*.

Svi Štokićevi pokušaji da dopre do pukovnika ostali su bezizgledni.

Antu Štokića je poslije suđenja ogrijalo sunce. „Jesi li se sada uvjerila, mala, kako se moj susret s pukovnikom Milićem nije desio na sajmu praznih obećanja? Mužu ti je ostala glava na ramenima! Što sam ti rekao, ha?“ – razdragano se nadvikivao s Ivom i euforičnije nastavio: „Usuđujem se kazati da je Milić učinio nešto što se prije činilo nemogućim. No postoje i nemoguće mogućnosti. Događaji veći i od najveće senzacije! Obavio je posao za pet!“

Slavili su kao da Nikola nije osuđen na dvadeset godina nego na dvadeset sati.

Zagreb, četvrtak, 23. rujna 1951. u 9.10

Tajnica mu se javila iz susjedne sobe:

„Druže pukovniče, traži vas izvjesna Iva Zdunić... Hoću li vam je prespojiti?“ – pukovnik je pokošeno zabrtvio usta, nekontrolirano trznuo glavom, a misli su mu otplovile protiv struje. Nakon što nekoliko sekundi nije dočekala odgovor, tajnica ga je pitala: „Ili da drugarici kažem da ste na sastanku? A možda je bolje: na terenu?“

U prosincu će isteći deseta zima da Šiljo nije vidio Ivu. Razmišljao je kako je doista čudno da nije natrapao na nju. Zagreb je ipak mali tako da se, bilo kome milo ili ne, jednom moraš sudariti sa svakim koga želiš sresti. A pogotovu s onim koga ne želiš. Na cesti, utakmici, koncertu ili izložbi, u tramvaju, kavani, parku, kinu ili kazalištu...

Šiljo nije čeznuo da se sretne s Ivom. Pitao se što bi rekli jedno drugome poslije njezina izdajništva? Što poslije toliko godina? Zato je zahvaljivao slučaju što ga je poštedio nelagodnih tjeskobnih scena. Kako bi ih podnio? Vjerojatno bi se osjećao kao u zrakopraznu prostoru. Bi li umio sastaviti suvislu, makar i lakonsku rečenicu? Sada ipak ne bi okrenuo glavu od Ive kao što bi zagrižljivo učinio prije tri-četiri godine, jer vrijeme je lagano cijelilo životne ogrebotine... Ali jedva bi je pozdravio, tek onako preko volje. Daleko bilo da bi je pozvao na kavu i pitao što je s njom? Mada bi ga zanimalo da čuje kako je i kako spaja kraj s krajem. Saznao je da je s curicama koje su pretprošle jeseni krenule u školu još u ljeto 1945. morala napustiti vilu na Zelenjaku, u koju se uselio neki general, i da se preselila u obiteljsku kuću na Trešnjevci, kod Nikolinih roditelja. Zna da je zaposlena u Sveučilišnoj knjižnici. I da jednom u dva mjeseca posjeti Nikolu u Staroj Gradiški. No unatoč njegovoj molećivoj želji nikada nije povela blizanke da vide oca. Plašila se duševnih posljedica koje bi se neizbrisivo uvukle u nedužne dječje glavice poslije gorkoga susreta s tatom u depresivnim robijaškim haljama... Novosti o Ivi, mada ga nikad nije pitao o njoj, prenosio mu je spontano Nikolin odvjetnik Ante Štokić kad bi koji put popili nedjeljnu prijepodnevnu kavu u *Kazališnoj kavani* ili u *Dubrovniku*. Šiljo bi ga saslušao

šutljivom uglađenošću, ali pritom ne pokazujući riječju ili migom da ga bilo što zanima o Ivi i Nikoli Mirtu.

„Iva mi je nekoliko puta ponovila da su joj pouzdani glasovi dojavili kako samo zahvaljujući tvome zauzimanju Nikola nije legao u već otvoren grob!“

Šiljo je netremice prešao preko Štokićeve poruke. Svoje tuge i rane zbog Ive muškarački je zaključao u najdublje pretince srca i stisnuvši zube nije dopuštao da ga svlada potišteni osjećaj gubitnika. Možda ju je zato brže odbolovao. Sportski se tješio da valja znati gubiti. I poraz je prateći dio života.

Nije čuo je li se Iva u međuvremenu s nekim zbližila ili spetljala u nekome flertiću. Da jest, ta bi novost najvjerojatnije došla do njegovih uha. Šiljini prijeratni prijatelji povremeno su se spominjali Ivu i potezali razgovore o njoj. Nisu ga propuštali podsjetiti da je bila stvarno zgodna mačka... Kadikad bi se upitao kako Iva izgleda danas kad je pregazila tridesetu i promijenila četvrtu banku, kao što vele Zagrepčani.

Kad je o svome tridesetom rođendanu, 26. listopada 1947., obišao logor u Staroj Gradiški, a uoči inspekcije američkih kongresmena, nije pomišljao da se vidi s Nikolom, iako je mogao. Obojica bi se osjećala blesavo i izgubljeno. Ne zna se kome bi teže pao taj čeoni sudar u četiri oka: robu ili gospodaru. Među njima uistinu više nije bilo što da se kaže. Zato se, kad su se zatvorenici vraćali s rada prije ručka i večere, Šiljo povlačio između četiri zida svoje sobe da izbjegne neželjeni susret.

Puhao je i na hladno zato što se opekao nakon što su njegovi KNOJ-evci u drugoj polovici svibnja 1945. uhitili stasitoga Zagrepčanina Josipa Vragovića, doktora prava i iskusnoga elitnog policajca, koji je revno služio i jugoslavenskome kraljevskom, ali i ustaškome režimu. Oba puta bio je ravnatelj redarstva u Zagrebu. Okrivljen da je u kraljevini Jugoslaviji kao šef Političkoga odjela policije željeznom rukom razbijao komunističke skupine, a za NDH njima još više napunio zatvore, bio je najprije osuđen na dvadeset godina stroge tamnice. No poslije žalbe nezadovoljnoga republičkog javnog tužioca Jakova Blaževića, izrečena mu je najstroža, smrtna kazna. Zahvaljujući briljantno sročenoj, antologijskoj protu-žalbi odvjetničkoga meštra Ive Politea – a kad se vjerovalo kako nema sile koja će njegova štićenika spasiti da ne omasti uže na galgama – Vrhovni sud Hrvatske zapanjio je pravnički svijet poništenjem te činilo se nedodirljive autokratske odluke. Josip Vragović bio je tako pošteđen da ga ne povedu na posljednju jednosmjernu vožnju do stratišta. Vratili su mu prvotno presuđenih dvadeset godina, koje je 1946. otpočeo robijati u Lepoglavi i nedugo potom nastavio u Staroj Gradiški.

Šiljo je poznavao Josipa Vragovića kao vrsnoga sportaša. Djelovao je silno poput Atlanta od krvi i mesa. Slušao je ciklus njegovih izvanrednih predavanja kad je kao gostujući profesor 1938. govorio zadivljenim studentima Pravnoga fakulteta. Procijenio ga je kao kriminalista najviše izvan-serijske razine, a svoj visoki sud o njegovim stručnim vrlinama nije izmijenio ni kad su nepomirljivo stali na suprotne strane barikada.

Domalo šezdesetogodišnji Vragović beznadno je očekivao suđenje u nimalo romantičnoj samici zatvora u Petrinjskoj ulici. Šiljo je zapovjedio da mu ga privedu. Sada, dok je najlomljiviji, želio je iz njega izvući što više korisnih detalja o ustaškim policijskim tajnama.

„Što vam je ovo trebalo, doktore?“ – počeo je sažalno Šiljo dok je sprovodnik otključavao lisičine Vragoviću. S tek niklom, tri dana nebrijanom bradom boje papra više nije bio slika i prilika uščuvana muža koji, premda u godinama, nije dopuštao da ga vide neobrijana, otrcana i ofucana. Njegova odijela od skupih štofova, skrojena po mjeri u prestižnu salonu braće Masnec na Zrinjevcu, otkrivala su intelektualca rafinirana ukusa koji drži do svoga izgleda i tijela. Današnje izmijenjeno izdanje ratnoga zločinca Josipa Vragovića daleko je od blistava portreta donedavna idealnoga modela koji nenasmijano uživa kad se o njemu priča da je svemoguć, da može učiniti sve i nabaviti sve, da poznaje svakoga na svijetu, i u čijem pojmovniku ne postoje riječi ne znam i ne mogu.

„Da je rat drugačije završio, mladi gospodine pukovniče, najvjerojatnije bih to isto ja vas pitao u ovoj sobi i s vašega mjesta!“ – odgovorilo je izmijenjeno, porušeno i od straha ukočeno izdanje Josipa Vragovića iz lipnja 1945.

Kad se pribrao i ponovno se vratio u normalu, dotle na čas zbrkani i zatečeni pukovnik u zamjenu za život ponudio je Vragoviću suradnju. Da kao prekaljeni profesionalac preko njega surađuje s OZN-om i kao savjetnik iz sjenke sačuva guzicu.

„Radili ste za kraljevinu Jugoslaviju i za ustašku Hrvatsku pa ne vidim razloga zašto ne biste svojim stručnim znanjem pomogli i policiji komunističke Jugoslavije?“

Uronivši glavu u šake Vragović je uskomešanih osjećaja zastenjao:

„Prekasno i previše tužno za novi početak, mladi gospodine!“

Pogreznuti Vragović bio je sto kilometara daleko od kultnoga glasa koji ga je godinama pratio da je najhladnokrvniji hrvatski kriminalist. Leden kao kama. Tako su ga veličali i bogoliko opisivali općinjeni suradnici. Govorili su kako njegovo nepomično lice kao da je izmiješano od voska nikad ništa nije otkrilo. Svijetle vodnjikave oči savršeno su se uklapale u pruski uredni i vojnički dotjerani profil policijske ikone. Bezlične, studene i ravnodušne za sve što vide. Ravnodušne prema dobru i zlu.

Ali još dalje od uobičajene standardne visoke forme bio je toga jutra loše raspoloženi pukovnik Milić. Nenavikao da nemoćan i izgubljen pasivno i amorfno prati igru druge, premoćnije strane, na kraju je u sebi morao priznati kako ga je Vragović verbalno potukao. Nadgovoren i začepljenih usta ostao je bez suvisla odgovora. Šiljo, mladić munjevitih asocijacija, koji se i u najžešćim dvobojima riječima *schlagfertig* uspjelo nosio i s najblagoglagoljivijim i najoštroumnijim sugovornicima, Vragovićevu pametnu, nenametljivu lekciju prihvatio je kao nauk i putokaz. Utuvio je da koliko mu god bude moguće ubuduće izbjegava osuđene i zatočene znance, prijatelje i kolege. Pogotovu će kao od vatre bježati od razgovora s njima, svojim današnjim uznicima. Sve dok kao antipodi budu živjeli u stadima koja ne podnose jedno drugo.

Vratila mu se u sjećanje bajka koju je u gimnaziji ispričao mudri profesor latinskoga Pavao Pauš. O čovjeku koji je u šumi naletio na zmiju i odrezao joj rep. Zmija da mu se osveti, otrovno mu ugrize sina. Poslije nekoliko godina, čovjek je potražio zmiju i ponudio joj da se pomire:

„Ah, ne!“ – odbije ga zmija. „Sve dok ja gledam svoj odrezani rep, a ti sinovljev grob, među nama neće biti mira!“

Poglavlje I.23.

Zagreb, nedjelja, 21. siječnja 1951., ispred Gradske kavane

Iz galerije Šiljinih, mahom kavanskih i birtaških znanaca i pajdaša, poznatih zagrebačkih likova, osuđenih zbog političkoga, kulturnog, glazbenog, sportskog, kazališnog, zabavljačkog i ostaloga javnog djelovanja u NDH, a koje su oslobodili, prvi s kojim se našao licem u lice bio je toga prozeblog nedjeljnog prijepodneva komičar Viki Glovacki. Dvije godine mlađi od Šilje svestrano nadareni glumac, tekstopisac, pjesnik, skladatelj, pjevač, glazbenik i redatelj pušten je prije osam dana iz Zavoda za prinudni rad u Staroj Gradiški nakon što je odgulio pet i pol od sedam presuđenih godina.

Viki je 1939. kao brucoš na pravu postao popularno lice. Sve ga je učestalije bilo u kabaretskim, kazališnim i radijskim humorističkim programima. Privlačna majušna pojava široka vrata, kratkih nogu i zdepaste građe, koja je mogla stati u srednju kacu za kiseljenje zelja, činila ga je sličnim američkoj mega zvijezdi Mickeyju Roonieju, a neodoljivo šarmantni poderani glas, kojim je urnebesno slatko zasmijavao i uveseljavao svoje sve brojnije poklonike – nisu promakli očima i ušima ministara, oružanih snaga Slavka Kvaternika i narodne prosvjete dr. Mile Starčevića. Iz domobranske vojske, u kojoj je ubrzo po uspostavi Nezavisne Države Hrvatske počeo služiti u Dočasničkoj školi u Varaždinu. Vikija, kojemu je krsno ime bilo Viktor, po njihovu nalogu premjestili su 1943. u Zagreb, u Prosvjetnu bojnu. Na ideološkome tečaju prošao je pripremu za voditelja promidžbenoga radijskog magazinskog ciklusa *Hrvatskom vojniku*, koji je potom s naslovom *Hrvat u borbi* pod njegovom rukom sve do pada Pavelićeva režima išao svakodnevno, i to dvaput, u podne i u deset navečer. Te emisije bile su bez premca najslušanije na zagrebačkoj Državnoj krugovalnoj postaji. Razvodnik – đak Viki Glovacki dirinčio je konjski naporno. Pisao je većinu tekstova, a u goste su on i njegova ekipa - u kojoj su bili: Krešimir Golik, Braco Reiss, Miško Petranović, Meho Sefić i Ivo Robić – osim političkih i vojničkih majordomusa pozivali pred mikrofon vodeće glumce, pjevače, sportaše i ine narodne miljenike. Viškove neiscrpljive snage Viki je trošio glumeći u međuvremenu na nekoliko zagrebačkih scena, a još više kao nadahnuti voditelj programa na priredbama za domobranske i ustaške postrojbe. Na svoje stihove Viki je uglazbio *Budnicu* koja je postala himna pitomaca Prve satnije Domobranske zastavničke škole i bila hit pjesma te jednako široko prihvaćenu *Koračnicu IV. Stojničke sati*, kojom je počinjao radijski program *Pjesme hrvatskih mornara*.

Viki Glovacki za masovnoga bijega u Austriju, mada mu je bilo ponuđeno, nije umakao iz Zagreba, nego je – doslovce pred mikrofonom koji je naglo utihnuo - 8. svibnja 1945. u zgradi Državne krugovalne postaje u Vlaškoj ulici radeći svoju emisiju dočekao ulazak partizanske vojske. Samopouzdano je računao da ga komunistička vlast neće dirati zato što je bio samo komedijaška zvijezda. Još u eri Williama Shakespearea, glumce su držali za neodgovornu i manje vrijednu čeljad. Dva mjeseca takva Vikijeva logika prolazila je s pokrićem. Ali 18. srpnja milicionari su ga zaustavili po povratku s hodočašća u Mariji Bistrici i strpali ga u zatvor u Đorđićevoj.

Vojni sud Komande grada Zagreba presudom zavedenom pod brojem 1887-45 osudio je 25. kolovoza 1945. Vikija Glovackoga na sedam godina prinudnoga rada i pet godina gubitka svih građanskih prava osim roditeljskih kao ustaškoga zelota i suradnika okupatora koji je bezočno javno izvrgavao ruglu partizane, komuniste, Sovjetski Savez, Crvenu armiju, Staljina, angloameričke saveznike, Srbe i Židove te da je potom širio lažne, alarmantne glasove o povratku Vladka Mačeka na vlast i pokušavao organizirati otpor sadašnjoj vlasti u korist ustaša.

Bila je zubata zima, poput onih iz kičastih opisa u pučkoškolskim čitankama.

Viki Glovacki, u tankim plitkim ljetnim cipelama jer zimskih nije imao, tabanao je oprezno i nesigurno da se ne posklizne na nataloženu neočišćenome ledu te ugledao kao utvaru Šilju Milića. Smramorio se pred pojavom negdašnjega prijatelja, odjevena u teški plavi šinjel pukovnika milicije. U Staroj su Gradiški za Vikija i obični milicionari postali zakon i razlog za stravičan strah. A sresti na javi pukovnika s tri pozlaćene zvijezde od mjedi, trokutasto zabodene između dvije žute crte na epoletama, potreslo ga je više nego što bi ga prepao zakrabuljeni Frankenstein iz najkošmarnijih priviđenja. Kao da se pred njim stvorio car. I više od cara. Božanstvo koje se s oblaka obrelo na zemlju.

Iako se u posljednje dvije prijeratne godine učestalo družio sa Šiljom, Viki je, opterećen razmišljanjima koja su mu sumanuto prohujala, kanio oboriti glavu i mimoići se s njime kao da ga odsutno zanesen nije primijetio. Ponadao se da će mu Šiljo uzvratiti jednako odglumljenom ignorancijom.

Pokolebani Viki je zakasnio za desetinku sekunde i nije izbjegao sudar očima.

„Zdravo, Viki!“ – glasno ga je pozdravio Šiljo.

Umjesto odzdrava užasnuti Viki, kao šipak skupljen od himalajske zime, smeteno je protresao glavom odozgo-odozdo i nesročno muklo zasoptao:

„Umhmmm...“

Šiljo ga je vedro uhvatio ispod ruke:

„Hajdemo na piće... Godinama se nismo vidjeli, je li tako, baćo...“

„Tako je, nismo... Ali oprosti, Šiljo, ne mogu... Hvala na pozivu, možda drugi put... Jer strahovito žurim!“ – izvlačio se neodređeno Viki, uljudno odbivši ponuđenu čašicu razgovora. Nije bio siguran jeli zacvokotao od hladnoće ili zacijepio od straha. Nejako je pokušavao istrgnuti pregib lijeve ruke od Šiljina čvrstoga stiska. Dok ga je pukovnik vukao u *Gradsku kavanu*, izbacio je posljednju lošu kartu: „Nemam ni filira u džepu.“ – rekao je razjapivši vilice i gledajući u prazno izbjegavao Šiljin pogled.

„Danas sam ja zvao, baćo. Ti ćeš taj drugi put, kad budeš imao!“ – Šiljo je zatroptao čisteći snijeg s đonova čizama i zatim ugurao Vikija kroz glomazna crna vrata od kovana željeza. Odložili su kaputе, a zadivljeni garderobijer, nadjeveni memljivi bezbojni starčić s kožnatim zaštitnim zakrpama na rukavima sakoa, koji je izgledao kao da se iskrao iz slikovnice o Snjeguljičinih sedam patuljaka, pozdravio ih je naglašeno sluganski i iskrivljena osmijeha: „Popnimo se radije na kat, gore je mirnije.“ – predloži Šiljo kad su zašli u osvijetljenu kavanu. I ne sačekavši odgovor zabrzao je uz visoko stepenište. Viki je sitnim koracima kaskao za njime.

Više pari prodornih radoznalih očiju, koje su uočile poznate gradske face, začuđenom naglom šutnjom propratilo je ulazak svemoćnoga policijskog arhonta i nemoćnoga prozebla komičara, netom otpuštenoga stanovnika Zavoda za prinudni rad u Staroj Gradiški. Šiljo se vično uvjerio da je Zagreb obaviješten o Vikijevu izlasku. Čim oni zađu na kat, ispunjeno prizemlje, koje će ponovno zažamoriti, trošit će vrijeme do odlaska na blagdanski ručak izvanrednom pričom kojom su ih iznenadno počastili kao aperitivom. Zamišljao je fantastične pretpostavke koje će smisliti i složiti maštoviti gosti *Gradske kavane*. Zagrebačka društvena tema u sljedećih nekoliko dana zabavljat će se razrješenjem zagonetne pitalice: što li je spojilo pukovnika i uznika. I krije li se u njihovu perfidno smišljenome javnom pokazivanju odgovor na škakljivu rđogrizavu zagonetku: zašto je Viki Glovacki pušten s robije godinu i pol dana ranije?

Nekoliko trenutaka jedan drugome nisu ništa rekli.

„Odavno se nismo vidjeli, baćo...“ – tek poslije naručena kuhanoga bijelog vina s cimetom, koje se kao iz dimnjaka kipilo iz čaša zaštićenih čipkastim niklanim držačem i u valovima zamamno zamirisalo, Šiljo je ponovio frazu maloprije izrečenu ispred ulaza eda bi otkravio ukrućenoga neugrijana Vikija, koga je napreskokce spopadao laki drhat.

„Odavno, Šiljo. Puno vremena je prošlo...“ – splasnuto je mamoljio Viki, pušući istodobno u prevrelu tekućinu.

„Nisam brojao...“ – na to će uz lijeni osmijeh Šiljo. Zakašnjelo se sjetio da u kući obješenoga nije obzirno i smotreno spominjati uže.

„A ja sam, vidiš, brojao…“ – tihom gubitničkom gorčinom dočekao ga je natmureni Viki i oprezno srknuo prvi mali gutljaj još nedovoljno mlačna vina.

„Daaa...?“ – upitno ga je odmjerio Šiljo, predosjećajući otprilike kako će mu replicirati Viki. I pogodio je:

„Da. Najprije, kraće vrijeme, u zatvorima u Petrinjskoj i u Popovači, a potom u logoru u Staroj Gradiški, brojao sam ne samo godine i mjesece, nego dane, pa i sate…“

„Žao mi je...“

Drugi i treći, ovaj put dulji srk rasteretili su Vikija dotadašnje nelagode. Napeto tužno žućkasto lice mu se smekšalo, a rečenicu je ukrasio rezigniranom grimasom:

„Lako je reći: žao mi je…“

„A što sam trebao reći?“ – jedva se pobumio Šiljo.

„Ne znam... Ali možda si s mjesta na kojem si mogao učiniti nešto za mene... Bar pitati kako mi je...“ – Vikijeva čaša se puno brže praznila od Šiljine.

„Nisam znao gdje si, Viki... Nisam znao što se dogodilo s tobom…“

„Nisi znao?“ – sve sigurniji i nesputaniji Viki prodornim i nepovjerljivim pogledom zakovao je zamišljena Šilju.

„Nisam!“ – neuvjerljivo reče Šiljo iz kojeg je izletio kratki uzdah. I da se na časak izvrda od nelagode, migom i pokretom ruke bez riječi naložio je udaljenu konobaru neka ponovi turu. Ovaj je vojnički odsječno mahnuvši glavom nadolje pokazao da je razumio pukovnikovu poruku.

„Oprosti, Šiljo, ali ne vjerujem ti da nisi znao...“ – obneveseljeno jedva prošapće užareni Viki. Krupne kapi znoja, koje su mu se zakotrljale niz mesnate obraze, najvidljivije su kazivale koliko se uzbudio i ustreptao.

„Ako ti je tako draže, onda u redu. Nemoj mi vjerovati, baćo. Neka ti bude...“ – reče pukovnik prenavljajući se prepredeno.

Poslije Šiljine brze prilagodbene predaje, Viki se naglo prepao čim je shvatio da je nepodnošljivo pretjerao izlanuvši koju previše. I da se neukrotivo, opasno zaletio govoreći ubestrv. Do vraga, na stranu i staro prijateljstvo, ali Šiljo je sada pukovnik u zastrašujućoj, nacifranoj uniformi. A on tek otpušteni, onomadne pomilovani osuđenik, koji jedino ima pregršt ideja, ali nema novaca. Odbačeni i neželjeni glumac, bez posla i nade da će se zaposliti.

Nisu govorili nego su se bezvoljno gledali i pili. Napao ih je gusti muk.

Šiljina staloženost smirivala je Vikija. Poslije prohujale navale straha njegov unutarnji glas – kojem je povjerovao i ravnao se po onome što mu je prišapnuo – sada ga je nagovorio da se ne treba bojati neobuzdanoga blebetanja pred Šiljom. I neka se pred njime ne prenavlja i bestidno mu se dodvorava zato što je on obespravljeni robijaš, a Šiljo policajac. U svome teatru istine na katu *Gradske kavane*, u monodrami koju je upravo počeo izvoditi, Viki će mu bez uvijanja skresati punu istinu.

Zabranjeni glumac Viki Glovacki tumači ulogu koju je prepisao iz vlastita životopisa. Lik lakrdijaša koji zbog osuđene i prokazane prošlosti još dugo mora biti kuš i podčinjen vlastodršcima. Čovjek čiji je život velika zbrka.

Uz blagoslov druge ispijene čaše kuhana vina zagrijani Viki u Šilji sve manje vidi policijskoga pukovnika, a sve više veseljaka i kurviša, odvjetničkoga pripravnika Šilju Milića. Lumpera s beskonačnih noćarenja. Pajdaša s kojim je dijelio kavanske stolove, bančio, pjevao i nadvikivao se. A s njima i sateliti, Šiljina zaručnica Iva Zdunić, Nikola Mirt, Tias Mortigjija, Ivka i Joža Rutići, Dejan Dubajić i ostali puce i dečki. U *Plavome podrumu*, *Hraniloviću*, *Meduliću* i *Bednjancu* trideset devete, četrdesete i s početka četrdeset prve. U Šilji umjesto pukovnika policije Viki radije prepoznaje svoga gledatelja, iz dana dok je kao komičarski novak grabio u osvajanja kazališta i kabarea.

Vikijevu izbuktjelu hrabrost pospješilo je kuhano vino koje mu je kao mlinski kamen padalo na prazan želudac i omamljivalo ga. Prvi alkohol koji trusi poslije povratka iz logorskoga sivila u zagrebački građanski život. *In vino veritas* će mu pružiti ruku i pomoći da se pred Šiljom razgoliti do kraja.

Sljedeći dugi gutljaj, prvi iz treće čaše, Vikija je napunio većom snagom. I dok mu je srdžba splašnjavala, a nakon što su se našutjeli, počeo je ispovijedati svoju zapretanu prošlost, škiljeći napol spuštenih kapaka:

„Više ne želim skrivati tužno logorsko sjećanje o tebi koje sam utopio u sebi. I neću ga prešutjeti pred tobom kao što sam se bio zarekao... A znaš li što je bilo?“

„Ne znam!“ – nesigurno reče Šiljo.

„Ugledao sam te iz daljine u Staroj Gradiški kad si tamo boravio koncem listopada 1947. Sjećam se i datuma, Šiljo. Bio je dvadeset osmi. Toga poslijepodneva, nakon ručka, upravo smo ulazili u dvoranu – išli smo na pokus osuđeničkoga zbora i orkestra koje je utemeljio Lovro

Matačić... Lovru su, to ti je poznato, pomilovali godinu dana ranije, posljednjega dana u kolovozu 1946.“ – tesao je Viki. Dok izvlači iz maloga mozga datume kao da sjedi ispred profesora na ispitu iz suvremene povijesti, iz njega šišti poput udaljena šuma nepodmazanih vrata. I kako ga Šiljo netremice sluša, Viki uznositije nastavlja: „Nakon što su ga pustili, Lovru je, kao ravnatelja našega zbora i orkestra, a u svakome je bilo oko trideset osuđenika, naslijedio Zagorac Marijan Zuber, koji mu je bio ađutant dok je Lovro za NDH kao glavni kapelnik vodio domobransku glazbenu bandu. Među onima koji su sa mnom svirali i pjevali u logoru mnoge si poznavao, osobno ili po čuvenju. Recimo, arheologa Mirka Šepera, brata nadbiskupa Franje Šepera; zatim, moga prvog vjeroučitelja, svećenika Ambroza Vlahova; opernoga pjevača Drage Hržića; umjetničkoga fotografa Ljudevita Kowalskoga, muža operne primadone, Bugarke Marijane Radev, koga su osudili na dugi zatvor jer je, pored niza ministara i njihove djece, snimao i Antu Pavelića s obitelji; franjevca konventualca i skladatelja Kamila Kolba; vlasnika kinematografa *Rex* Krunu Simona; novinara Milana Mačkovića, koji je bio glavni urednik lista *Satirikus*; veletrgovca Hugu Mondekara, čiju su ženu Ankicu 1947. osudili na smrt jer su joj pronašli neprijavljenu bačvu masti, a kad su je u zoru odvodili na strijeljanje na Mirogoj, ona se otimala, ridala i urlala toliko glasno da su se očajnički krici čuli stotinama metara daleko...“

Slušajući ga najprije kao začaran, a sada već i uznemiren, Šiljo je zlovoljno zaustavio nizanje Vikijevih uzavrelih uzničkih uspomena:

„Otkrij mi, baćo, ali, molim te, bez folova, pošteno: kako si iza sedam brava u Staroj Gradiški uspio saznati sve ono o Mondekarici?“

Nakvašen vinom Viki Glovacki sada je posve zaboravio odnos tko je danas Šiljo, a tko on. I ponukan pitanjem o Ankici Mondekar, otključao je kovčeg u koji je pohranio najtajnije uzničke pitalice i kazalice. Iz njega je napokon progovorio glumac:

„Pitaš me kako sam saznao? Pa cijeli je Zagreb brujao da su osudili i ubili Ankicu Mondekar“ – melodramatično je uzviknuo i, kao da će mu domalo doći sudnji dan, zabrzao: „Zar je onda čudno što je takva krupna novost brzo doletjela i do nas, do ptičica u krletci, željnih svake, pa i najbanalnije vijesti. Nekome netko dođe u posjet pa mu ili šaptom ili skrivećki doturenim papirom, dok je čuvar na tren okrenuo glavu, prenese što ga zanima. A nas je zanimalo sve iz Zagreba. Tko se oženio? Kome se rodilo dijete? Koji je *Dinamo* na tablici nogometnoga prvenstva? Kako to da je u Kairo emigrirao tenisač Franjo Punčec? Koje filmove prikazuju u kinima? Kako su plesali Ana Roje i Oskar Harmoš u baletu *Romeo i Julija*? Gdje pjevaju Ivo Robić i Meho Sefić, a gdje sviraju violinist Dragutin Bego i pijanist Zlatko Černjul: u *Ritzu* ili u *Grill roomu*? Kakvo se čudo dogodilo da je i u novinama opasno žigosani Krešo Golik, koji je bio osuđen zabranom javnoga istupanja zbog suradnje u ustaškome tisku, lanjske godine ipak uspio snimiti prvi hrvatski sportski film *Plavi 9*? Jesu li izmijenili brojeve tramvaja koji voze do Črnomerca i Dubrave? Kako je tajna policija nadmudrila i ulovila ubačenoga ustašu Ljubu Miloša, koga su potom osudili i objesili ga? Kako u logoru u Lepoglavi postupaju s osuđenim nadbiskupom Alojzijem Stepincem? Je li istina da je za svoj šlager *O bijeli Zagreb grad* skladatelj i pjevač Zvonko Krkljuš morao po nalogu odozgo nadopisati stihove: *... prolazi kroz grad brigada, radosna su srca mlada* – kako bi se afirmirala nova socijalistička svijest?

Kako su vlasti dopustile Walteru Neugebaueru – koga partizani umalo nisu likvidirali, zato što je od 1941. do 1945. s bratom Norbertom blistavo uređivao nikad nadmašeni *Zabavnik*, a koji je i na vrlo suženome teritoriju NDH bio prodavan u nevjerojatnih sto tisuća primjeraka, u triput višoj nakladi i od *Hrvatskoga naroda* – da snima prvi crtani film u Zagrebu i Jugoslaviji *Veliki miting*, koji će ubrzo završiti i za koji oni koji su ga dijelom vidjeli u laboratoriju vele da je izvanredan i nimalo lošiji i od crtića genijalnoga Walta Disneyja? Kako to da su lijepu pijanisticu Melitu Lorković, unatoč nepoćudnu rodoslovlju i stravičnome bojkotu u Zagrebu 1948. ipak pozvali u Beograd da kao redovna profesorica glasovira predaje na Muzičkoj akademiji, a tamo i danas živi s mlađim sinom Hrvojem? Jer Meliti u Zagrebu ne zaboravljaju što je 1942. u Berlinu koncertirala i pred Hitlerom, a on bio oduševljen njenom svirkom i pojavom; što su Melitina muža, gospodarstvenika Radoslava Lorkovića, mada nije bio ustaša, partizani bez jačega razloga u ljeto 1945. po brzome postupku prenagljeno surovo osudili na smrt i odmah ga strijeljali; što je Melitin šogor, Radoslavov brat, ministar Mladen Lorković, bio ubijen u Lepoglavi nekoliko mjeseci prije njenoga muža, i to po Pavelićevu nalogu; i što je Melitin brat, dirigent Mladen Pozajić, koji je za NDH bio rektor Muzičke akademije, za to osuđen na gubitak građanskih prava tako da danas svira za bijednu crkavicu po provincijskim kavanama kako bi se jadan prehranio... Pa dalje: je li istina da su Andriju Hebranga preklani ubili u zatvoru u Beogradu zato što ni po cijenu života nije potpisao iznuđeno priznanje da je bio ustaški doušnik? I da te na kraju vrlo određeno pitam: jesmo li mi logoraši bili u pravu kad nismo povjerovali glasinama da se čestiti Mostarac Ilija Jakovljević – istaknuti novinar, posljednji prijeratni predsjednik Društva hrvatskih književnika, vrsni odvjetnik i visoki dužnosnik Hrvatske seljačke stranke – ubio 1948. u zagrebačkome istražnom zatvoru kao što su vlasti proturile u javnosti nego će prije biti da je ubijen poslije užasnih mučenja? Unatoč tome što su ustaše godinu i pol dana držali Jakovljevića zatočena u Staroj Gradiški, a on potom 1942. prišao partizanima...“

Šiljo je pršljivo zgrabio ruku zanesenoga Vikija i netrpeljivo ga iz duga izleta u uspomene sunovratio u vrijeme sadašnje. Najmanje od svega je volio kad bi se netko drznuo i pokušao ga ispitivati o događanjima unutar policijskih zidina. Živio je u samosilnome i samoslavnom uvjerenju kako je njemu, jednome od velikana *službe*, suđeno da on ispituje druge.

„Stani, baćo, ohladi, grom te ranio... Pitao sam te jedino: kako si u logoru uspio saznati da je strijeljana Ankica Mondekar? A ti se uzobijestio i rafalno me zasipaš sa milijun zagrebačkih tračeva s kojima ste razbijali glave u Staroj Gradiški... Toliko si se zanio da si gurnuo pod otirač početu priču o tome da si me vidio u logoru.“ – odsjekao je Šiljo kao na panju i nagradio ga hladnim osmijehom.

„Kuhano vino me je uzelo pod svoje pa sam se zapetljao“ – spućeno reče Viki zbrkano slažući riječi. Zastao je kao da u kavanskome polužamoru lovi misao koja mu je utekla. A kad se sredio, počeo je ugađajući Šilji: „No od sada ću se bez skretanja držati teme i metodičnije ću te šopati svojim pripovijestima. *Dunque* (tu talijansku poštapalicu moj otac Ivan donio je u Zagreb iz Rijeke, u kojoj sam rođen), kako sam ti spomenuo, iz daleka sam te zapazio dok si s onom sirovinom od upravitelja logora ulazio u glavnu zgradu. Bio je topao jesenski dan, previše topao za konac listopada, kako ga u narodu zovu prosjačko ili miholjsko ljeto. Nosio si kao i

danas plavu uniformu. Toliko sam se ukenjao od iznenađenja što sam te ugledao da sam te umalo zazvao nadimkom: Šiljo! Srećom, stigao sam zauzdati bedastu jezičinu. Jer da nisam zbog prekomjernoga, teškog prekršaja logorske stege za uvredu veličanstva spakirali bi me mjesec dana u samicu, u kojoj sam i onako jednom ranije gostovao... Ušli smo u dvoranu, a ja sam bio toliko izbezumljen i zbunjen da nisam znao što govorim i pjevam... Nadao sam se da ćeš pitati za me, pozvati me, da ćeš se sjetiti naših zagrebačkih druženja. Čekao sam te kao ozebao sunce, kao na iglama, jer za osuđenika navikla na uvrede, podcjenjivanja i poniženja i najmanja je pažnja velika kao Sljeme. Iskopnio sam od tuge kad sam čuo da si četiri dana potom napustio logor... I da su istodobno kad si se ti vraćao u Zagreb oslobodili trojicu osuđenika, ciganskih kavanskih glazbenika koje je Marijan Zuber kanio priključiti našem orkestru. Šaptom se pronio glas da su Cigani pušteni po tvojoj zapovijedi zato što si bio zadovoljan njihovom svirkom i pjevanjem na večerinkama za tebe i logorske glavešine... Dugo sam goruće razmišljao i pitao se u nevjerici zašto si me izbjegao. Ne mogu povjerovati da se nisi raspitivao o meni nakon što su me osudili. Nitko me ne može razuvjeriti kako nisi saznao da sam zatočen u Staroj Gradiški. Očajnički sam očajavao. I do samoponižavanja se opterećivao ubitačnim pitanjem: ma kome je više potreban Viki, vandrovački glupi August, čija je ploča odsvirala svoje do kraja i izlizala se? Čim sam se donekle primirio, zaključio sam da si ipak u pravu što me nisi želio vidjeti. Zato što si bio uvrijeđen na me jer sam se ponio kao ljigavi gmaz i bijedno te izdao onda kad sam pošao na svadbu Robinu Hoodu…“

„Koji popišani Robin Hood? Koja jebena svadba? Je li te ovo kuhano vino toliko očepilo da i ne znaš što pričaš, baćo. Riječi su ti smotane kao šarada!“ – uzvrdao se Šiljo prhkajući usnicama.

„Oprosti“ – nasmijao je krještavo Viki – „što sam Nikolu Mirta nehotice nazvao logorskim nadimkom Robin Hood, a koji ti, naravno, ne znaš. Prilijepio sam mu ga kad sam ga nekoga predvečerja vidio koliko je bio smiješan u dugim vunenim gaćama, *unterhoznama*... I tako ga sada svi tamo zovu, Robin Hood. Dakako, ne pred njime...“

„Pa što ako si mu bio na svadbi?“ – zarumenjeni Šiljo hinjenim ravnodušjem prikrivao je svoje srdito izdanje i razbuktali bijes zbog spomena Nikole Mirta, a napose njegova i Ivina pira. Dotle je, bar za vanjsku upotrebu, uvjeravao sebe i ostali svijet da je usavršio tehniku kojom je iz sjećanja zauvijek izbrisao Ivu Zdunić. Da je u njegovim sjećanjima na nju sve više bjelina i rupa. Iva mu je od svih djevojaka nekoć bila najdublje utisnuta u duši, a zatim mu postala živa, gnojna rana. Ali rana od prebola.

Viki je na Šiljinu licu upecao trenutak poraza i osjetio da mu je pozornost odlutala daleko, previše daleko. Sada ga sluša, ali ga ne čuje. I zaokupljen naglo zakovitlanim mislima gleda ga kao kroz providni papir, ali ga ne vidi. Da dobije na vremenu, s dna čaše žličicom je skupio iscrpinu pomiješanu sa šećerom, žedno je stresao u se i dočekao da pukovnik sjezdi s oblaka. Kad se Šiljo vratio u stvarnost, Viki je krenuo u *Canossu* da se pred njime pospe pepelom, flagelantski se išiba pokajničkim riječima i sa savjesti očisti istočni grijeh koji ga nagriza.

„Ni ja na tvome mjestu, Šiljo, ne bih oprostio svome najboljem prijatelju da mi je preoteo zaručnicu kao što je Nikola tebi preoteo Ivu. I neoprostivo bih zamjerio svojim prijateljima koji su otišli na njihovu svadbu kao što sam otišao ja. Napose bih uzeo za zlo Tiasu Mortigjiji jer je

pristao da bude Nikolin kum... Rekao ti, Šiljo, što god želiš, ali ja sam u sebi poslije intenzivnih razmišljanja izgradio granitno stajalište da si Tiasa i mene otpisao zato što smo te izdali. Izdali i tebe i naš kavanski savez“ – burno je rasuđivao Viki. „Bit ću najiskreniji, makar me stajalo i povratka u Staru Gradišku. Prijatelji kakvi smo ti bili Tias i ja – on doduše na akademskoj distanci i s tobom gosparski, na vi, a ja raskuštrano spontan do pobratimstva – našli smo se u redovima potučene armade koju je pregazila vaša partizanska čizma. Na kraju rata ti si slavio kao vojnik pobjedničkoga Sjevera, a nas dvojica iz poražene vojske Juga, kad nam je dogorjelo do nokata, postali smo tvoji zarobljenici. *Vae victis!* Jao pobijeđenima – iz zagrebačke Druge klasične gimnazije pamtim da je to uzviknuo galski vojskovođa Breno. Naš profesor latinskoga Zvonimir Doroghy naučio nas je da povijest pišu pobjednici. I po tim najstarijim ratnim običajima vaš je sud Tiasa i mene kaznio kao osramoćene ratne gubitnike. Njega smrću, a mene sa sedam godina zatvora.“ Viki je počeo ispijati i četvrtu čašu kuhana vina. I po onoj: neka bude što biti mora! – iznureno je istresao herezu koja je pokosila Šilju. A rekao mu je: „Sada ću ti priznati zbog čega se godinama mučim i slamam. Pojasnio sam prošle događaje time da si se zlopamtivo osvetio Tiasu i meni! Kreneš li me uvjeravati da nam se nisi osvetio, pitat ću te zašto onda, iako si mogao, nisi zaustavio Tiasovo pogubljenje? I zašto si ostao gluh i slijep na moje robijanje i dvije odbijene molbe za pomilovanje? Tko će me razuvjeriti da bi Tiasu uz zauzimanje kao što je moglo biti tvoje bio pošteđen život. I da su sa mnom mogli postupati manje okrutno nego što jesu...“

Kad je saslušao što Viki misli o njemu, Šiljo je nekontrolirano procvilio poput pseta koje su pogodili kamenom:

„Jesam li ja unatoč visokoj dužnosti koju sam obnašao potezom pera ili jednom jedinom riječi, kao što me uvjeravaš da jesam, mogao oboriti smrtnu osudu koju je Tiasu Mortigjiji izrekao Okružni sud Hrvatske, kojim je predsjedao jedan od najpotkovanijih pravnika Žarko Vimpulšek? Hajde, odgovori mi! Zar misliš da nisam krvavo propatio kad sam saznao da je Tias strijeljan? I može li tvoja prazna glava zamisliti što bi bilo da je bilo obratno? Da ste rat dobili vi, ustaše?“ Viki je protrnuo kao ošinut kad ga je Šiljo ciljajući strijelom u srce nazvao ustašom, Ipak se svladao da mu zamjeri zbog opasne kvalifikacije nego ga je i dalje slušao bez upadica. „Pitam te, baćo, bi li jedan od najistaknutijih ustaških ideologa, kao što je bio glavni urednik i ravnatelj *Spremnosti* Tias Mortigjija, smio poništiti osudu na smrt svome prijeratnom poznaniku, partizanskome pukovniku Đuri Miliću, koju bi mu izrekao predsjednik Pokretnoga prijekog suda Ivan Vidnjević ili predsjednik Vrhovnoga suda NDH Hasib Muradbegović? Ne bi mogao! A Mortigjija je, time ćeš se bezuvjetno morati složiti sa mnom, u ustaškome poretku bio neusporedivo viši, važniji, moćniji i utjecajniji nego što je pukovnik OZN-e Đuro Milić danas, u komunističkome! Tias je za Nezavisnoj Državi Hrvatskoj bio jači nego što sam to bio ja u Narodnoj Republici Hrvatskoj 1945., kad su tebe osudili na sedam godina zatvora; ili 1947. kad su njega, poslije odbijene molbe za pomilovanje, a koju je potpisao predsjednik Sabora Hrvatske Vladimir Nazor, pravosnažno strijeljali. Heeej, baćo, pa ja ne bih mogao izvući ni vlastita brata kad bih ga imao da ga je kao ustašu osudio na smrt visoki tribunal kao što je Okružni sud Hrvatske, shvaćaš li me? Želiš li još dokaza o mojim neuspjesima ili ti je ovo dovoljno?“

Vikiju Glovackome nije bilo dovoljno:

„Ali ja sam saznao da si nekima spasio glavu.“

„Kome?“

„Nikoli Mirtu!“

Šiljino se lice ukisnulo kao da je popio bokal octa:

„Tko ti je to rekao?“ – obrušio se na nj.

„I doista želiš saznati tko mi je rekao?“ – obzirno ga je pitao Viki.

„Naravno da želim, jebo te…“

„Osobno Nikola Mirt!“

„Nikola Mirt? A što ti je mogao reći taj nedojebani prtljanac?“

„Rekao mi je da si mu u posljednji trenutak spasio glavu. I to kad mu je već bila napisana osuda nasmrt strijeljanjem. Povjerio mi se da je Iva poslala odvjetnika, doktora Antu Štokića k tebi na Zrinjevac, s vapijučom molbom da joj pomogneš. Da joj curice ne ostanu sirotice bez oca! Ti si poslije toga životno pomogao Nikoli. Ovu riječ životno on je izgovorio da je upravo tako shvatim! Je li točno to što kažem ili nije?“

Šiljo se osjetio poput brodolomnika na nenastanjenome otoku. Iznebuha začuđen i zbunjen sebi se učinio u najmanju ruku glupim. Najradije bi izletio iz kavane i odjurio u zimsko podne da se istutnji. Pripiti Viki se toliko zaboravio da ga sada kljaštri kao da je glavom poglavar španjolskih inkvizitora Tomas de Torquemada, koji će ga poslije svega osuditi na spaljivanje na lomači. Na *auto da fe*.

„*No comment!*“ – nezadovoljno je odvrzao Šiljo i usiljeno se iskesio: „Ništa ti neću reći. Gotovo! Over!“

Viki nije želio da mu riba izmigolji iz mreže pa je, nakon što je jako srknuo, toliko da je vino u čaši spalo na četvrtinu, s Nikolina slučaja usputno prešao na svoj:

„Iako je Nikola po važnosti u NDH bio puno, puno važniji nego što sam bio ja, i meni su panduri u zatvoru u Đorđićevoj dok sam čekao suđenje zloćudno najavljivali da će me zagrliti crna zemlja. Da mi je život zapečaćen. Okružen zlom, sahnuo sam i već sam bio pokleknuo u očekivanju da će mi sudac pročitati smrtnu kaznu. Nisam mogao povjerovati kad sam čuo da sam dobio samo sedam godina...“

„I što si pomislio, baćo?“

„Iskreno da su možda bili umiješani tvoji prsti... I dok sam čekao suđenje, također me je grijala tanka nada da ćeš mi možda ti pomoći...“

„Zašto si dvaput rekao možda?“ – prefrigano ga je odmjerio Šiljo.

„Vrlo pronicljivo i dalekosežno zaključuješ, pukovniče!“ – Viki ga prvi put nije blisko oslovio nadimkom, nego službeno činom, što je Šiljo pomirljivo prihvatio kao brzopletu ironiju. I umjesto da se raspali i opsuje ga, on mu je lordovski ironično vratio lopticu rugalicu:

„Zato što sam pronicljiv, dobro me plaćaju. Istinabog, ne toliko koliko bih volio i koliko bih mogao potrošiti, no ipak podnošljivo... Dade se proživjeti…“

Viki se smeteno nasmiješio:

„Dvaput sam rekao ‚možda‘ zato što sam ipak posumnjao u tvoju pozitivnu upletenost u moj slučaj, nakon što su me trojica grmalja, vaših policijskih milosrdnih anđelaka, batinaša iz

Đordićeve, Dalmatinac, Ličanin i Međimurac – a njih smo mi zatvorenici, kužiš, bio je to *galgen* humor, preimenovali u Batina, Batinić i Batinica – iz dana u dan sumanuto lemali kao da sam vreća za trening. Izbubetali su me i zdrozgali da su mi promijenili lični opis. Kad bi me iz sve snage udarili posred usta, učinilo mi se da je u njima prasnula raketa najrazornije moći. Usrdno su se potrudili da povjerujem kako i na zemlji postoji pakao. Tamburali su po meni okruglim batinama kao da udaraju po tijestu, a ne po kostima i mesu živa čovjeka! I da ih nisam vidio, dokle god živim prepoznao bih i po mirisu i među stotinama osoba. Kundacima su mi slomili rebra i nosnu kost tako da, kako vidiš iz priloženoga, s ovom sadašnjom široko spljoštenom i nadutom surlom izgledam kao isluženi boksač kojeg su godinama neštedimice mlatili. Ovakav kakav sam s oderotinom do oderotine po cijelome tijelu mogao bih pozirati Pablu Picassu kad bi ponovno počeo slikati svoje groteskne likove iz kubističke faze... Da su Batina, Batinić i Batinica saznali da si mi zaštitnik, ti se prisukanci, sadisti i kurvini sinovi ne bi usudili zvjerski iživljavati na meni, nego bi mi u ćeliju donosili kavu i kolače. A budući da su me uredno premlaćivali, za doručak, ručak i večeru, pomirio sam se da sam bio daleko iza sedam brda od tebe. Predaleko od tvoga oka."

Šiljo je, kad ga je ugledao ispred *Gradske kavane*, na prvi pogled opazio slikovite promjene na Vikijevu zatupljenome nosu koji je više nalik krafni preko koje je prešla drobilica. A zamijetio je i da pomalo zgrbljeno zanosi u hodu. No naslutivši uzrok njegove muke, progutao je pitanje što mu se dogodilo?

Pozvao ga je da objeduju dolje, u *Gradskome podrumu*, i uz prismok i piće nastave priču o njegovoj robijaškoj odiseji.

„Ti si prvi policajac koji mi je između batine i mrkve ponudio mrkvu. Iskreno, toliko sam gladan i žedan da ću kao najveći požderuh u Zagrebu pojesti sve što god mi budeš naručio za jelo osim parketa i popiti sve osim tinte!" – složio se Viki. Dok su se spuštali u restoran, a vonj iz kuhinje mu sve snažnije tjerao vodu na usta, isljednički prodorno uronio je Šilji u oči: „Reci mi istinu: dugujem li tebi zahvalu što su me pustili godinu i pol dana ranije iz prdekane?"

Šiljo je ocijenio kako sada sebi može dopustiti luksuz da Vikiju daruje oskudni, razirošeni osmijeh:

„I što želiš da ti odgovorim? Toliko puno tvojih riječi, a za najobičniju obavijest. Zato me bolje i ne pitaj jer ću ti slagati..."

„Qdgovori mi ono što od tebe želim čuti..."

„Budi gatar i odgovor pronađi sam, baćo" – reče prividno bezbrižni pukovnik. „Jedan od njih bi mogao biti da povremeno volim činiti male usluge velikim ljudima..."

„Ne zajebavaj me, Šiljo…"

„Onda ostanimo na onome: *no comment!* To je najbolje, je li tako, baćo?"

„Nije baš najbolje, ali u redu... Shvatio sam tvoju pitijsku poruku."

„A ja se nadam da mi više nećeš ispirati mozak svojim opterećenjima... Radije se najedimo i napijmo, baćo. Time što ćeš mi za desert ispričati kakve si muke preturio preko grbače u pansionu u Đorđićevoj i u hotelu de luxe u Staroj Gradiški."

„Ah, kakvoga li avetinjski suptilnoga policijskog humora..." – Viki nije izdržao da mu tužnjikavo ne odlane.

Uz odmjereni naklon prišao im je legendarni natkonobar *Gradskoga podruma* Oli. Malo tko zna da je on Adolf Ohli i da su ga u Banja Luci odškolovali španjolski trapisti. Uz dobrodošlicu aristokratskom, godinama uvježbanom, ritualnom kretnjom, Oli je pogladio izglačani debeli brk prošaran ponekom sijedom, kakav su kao prepoznatljiv statusni simbol njegovali britanski vicekraljevi, najviši časnici i guverneri koji su u ime Njegova Veličanstva kralja Đure VI donedavno upravljali Indijom, najmnogoljudnijim dominionom pod krunom Commonwealtha. Unatoč nastojanju da ga ništa ne smije iznenaditi, zaprepašteni Oli nije mogao zatrti iznenađenje nad iznenađenjima koje je zaplutalo do ruba čuda ravna pojavi Gospe u Lourdesu, kad je za istim stolom opazio pukovnika Đuru Milića i od vina zakačena Vikija Glovackoga, nekoć njegova omiljeloga glumca i dobroga gosta, a koga je posljednji put vidio nekoliko dana prije sloma NDH upravo tu, na istome mjestu, u *Gradskome podrumu*. Smetnuvši na čas strahopoštovanje (bolje je reći: i strah i poštovanje) prema pukovniku, ovoga puta Olijeva pozornost neobuzdano se okrenula glumcu:

„Vratili ste nam se, gospon Viki!“ – raznježeno je zaćurlikao, raširio ruke, sagnuo se i zagrlio glumca koji se, unatoč iskazanoj nakani, nije uspio podići sa stolca. „Zar postoji ljepši razlog za slavlje?“

Oli je dočekivao, dvorio i ispraćao pukovnika Milića prenaglašeno važno kao da je mletački dužd a ne policajac zbog kumovske usluge koju mu neće zaboraviti dok ga pamćenje bude služilo. Spasio ga je istražnoga zatvora i sigurne osude na robiju.

Oli, premda je sumnjao na dvojicu konobara, članova Komunističke partije, ipak nije najpouzdanije dokučio tko ga je cinkario policiji. A bio je prijavljen, ali baš ni za što. Ono što je izvalio, po njegovoj subjektivnoj procjeni, nije bio sablažnjivi grijeh protiv naroda i države, nego spontana, najbezazlenija šaljiva efektna upadica kojoj su se najsrdačnije i najslađe nasmijali upravo neznanci pridošli na večeru i na čiji je račun odapeo svoju žaoku. Da je Oli imao bilo kakvu, i najprikriveniju zlu pomisao, a najmanje da se naruga bratstvu i jedinstvu, zar bi, zaboga, odmah potom ponosom nadahnuta vicmahera svoj štos prepričao osoblju koje je zatekao u kuhinji?

Dunque, kao što bi počeo Viki Glovacki, u danima Zagrebačkoga velesajma, lanjskoga rujna, kad je desetodnevna gužva u *Gradskome podrumu* najveća u godini i kad čak ni stalnim gostima nije mogao jamčiti da će im pronaći slobodan stol, Olija su pozvala četiri velesajamska gosta. Po govoru ih je prepoznao da su iz Srbije.

„Bio sam tu prošle godine i uverio sam se da vam je pasulj odličan... Donesite mi *srpski* pasulj!“ – reče prvi, dok se drugi, odloživši jelovnik, ispitivački zgledao u natkonobara koji je dotle u blok zapisivao želju broj jedan:

„Ma ja nešto nisam mnogo gladan, pa bih samo malo čalabrcnuo... Dajte mi *srpsku* salatu!“

„A ja bih dobru *srpsku* gibanicu!“ – sune treći bez razmišljanja.

Četvrti je neuobičajeno dugo mozgao, sporo rumorio sebi u bradu i nikako da se odluči što će večerati. Prezaposleni Oli, koga su ostali gosti nervozno dozivali sa sve četiri strane restorana uz neznatni osmijeh resko prekine njegovo krzmanje:

„A vama bih, gospodine, preporučio – sliku kralja Petra!“

Sljedećega dana, negdje pred ručak, u Gradski podrum uletjela su dvojica namrgođenih prikana u prepoznatljivim sivim kožnim kaputima. Stariji, čije su kozje krmeljive oči pomalo lutale u križ, sumorna glasa koji nije podnosio opiranje, poturivši mu s gnušanjem pod nos nalog za uhićenje, prijeteće je zapovjedio Oliju da se najbrže preodjene i odšeće s njima do obližnjega zatvora u Đorđićevoj ulici. Kako kod kuće nije imao telefona, brižni Oli zamolio je svoga zamjenika neka mu obavijesti ženu da je nagrabusio. Trpaju ga u rešt, a da pojma nema zašto.

Preplašeni Oli sreću u nevolji iščeprkao je poput igle iz stoga sijena, dok ga je stražar sprovodio palucavim drvenim zatvorskim hodnikom. Lagane prijeratne Batine cipele lijepile su mu se o nabrekli grbavi mornarski daščani pod premazan slojem katrana. Teško je koračao kao da broji posljednje trenutke, poput osuđenoga koji ide na vješala. Sa suprotne strane, užurbana koraka, gazio je pukovnik Đuro Milić.

„Heeeej, Oli... Koga to moje oči vide u ovoj otmjenoj kući... Za koga vraga ste ovdje omrkli, čovječe?“ – pukovnik je tjerajući šegu pokušavao zatomiti prvotnu nevjericu što je natkonobara nenadano sreo u zatvoru. Znalački je procijenio da Oli nije zaglavio zbog težega slučaja. Zato što nije bio vezan, a pratio ga je samo jedan čuvar koji ga je neumoljivo gledao. Tko zna, nagađao je Šiljo, što se na brzinu dogodilo kad su zatvorili dobričinu Olija, koji ga je još sinoć okretno i uslužno dvorio u prepunome *Gradskom podrumu*. Ako ga večeras ne bi zatekao na radnome mjestu – kao što je mogao da se u prolazu nisu upravo sudarili – restoran bi mu se učinio siromašnijim i praznijim. Izgubio bi dušu bez Olijeve jedinstvene pojave.

„Zbilja ne znam, gospodine Miliću, razlog mome uhićenju...“ – oklijevajući otkidao je riječi Oli i pritom ispod oka zebljivo pogledavao čuvara koji se umrtvio pred pukovnikovom pojavom. „Dva su agenta došla u firmu i pobrala me iz kuhinje... Pitao sam ih zašto me vode, a jedan od njih mi je jedva odgovorio da ja to jako dobro znam i neka se zato ne pravim blesav, I više mi nisu dopustili da otvorim usta. Od mene su zaiskali bezuvjetnu šutnju. Ali na poštenu riječ, gospodine Miliću, blage veze nemam zašto su me zaprli!“ – uzvišenim pokretom podigao je ruke i glavu kao da zaziva u pomoć nebo, Boga i sve svece.

Pukovnik je više migom negoli glasom naložio čuvaru da mu prepusti uhićenika i onda kazao neka mu u sobu brzo donese obrazloženje i nalog o uhićenju.

Dok se nemirni i bijesni Oli, koji je izgubio pribranost, neukrotivo trzao nalik tigru iz savane kojeg su ulovili u mrežu i strpali u kavez, pukovnik se što god je dulje čitao sirovo sročenu benavu doušničku prijavu glasnije cerio. Njegov je smijeh na kraju izrastao u nezaustavljiv, rafalni grohot.

„Odlična vam je dosjetka o slici kralja Petra, Oli.“ – pukovnik se razvitlao s optužnim papirom kao da je palica u desnici razigrana dirigenta. Od briga premoreni i od duševnoga umora već svladani Oli napokon se domislio zašto su agenti, koji su mu se učinili strašnijim i od vukodlaka, došli po njega:

„Gospodine Miliću, pa ona bezopasna upadica nije takva da netko bude strpan u rešt!“ – kobeljao se crven kao kuhani rak. Ispod pazuha na bijeloj košulji kratkih rukava naslagale su se kružnice natopljena znoja koje je nasrtljivo brisao stegnutim šakama. Učinilo mu se da ga

nikad nije toliko isteklo iz njega. Kao da je toga poslijepodneva u Zagrebu grijalo saharskih četrdeset stupnjeva, a ne ugodnih rano-jesenskih dvadeset tri.

„Ipak ovo što ste izgovorili jest za sud. A bili biste osuđeni ovisno o tome što bi pred isljednikom izjavila ona četvorica Srba... Ako bi posvjedočili da ste ih uvrijedili na nacionalnoj osnovi, onda ne biste dobro prošli, vjerujte mi, dragi Oli... Suci su danas vrlo osjetljivi na ruganje bratstvu i jedinstvu i to najstrože kažnjavaju..."

Slušajući pukovnikovo predviđanje Oliju su se obrazi jače zažarili.

„Ali sva četvorica Srba su se nasmijala... Jedan mi je i čestitao na izvrsnoj caki… Pohvalio me da mi je kliker, tako je rekao, sjajno upalio..." – varavo se tješio.

„Ni u tom slučaju se ne biste izvukli, Oli... Doduše, njihove riječi da se nisu osjetili uvrijeđenima pomogle bi vam kao olakotna okolnost, ali spomen kralja Petra ozbiljan je politički delikt. Vjerujte mi, ne biste prošli ispod godine dana zatvora. I to uz izdašnu blagohotnost suda."

Oliju su zaklecale noge i savile mu se kao kuhane kobasice.

„A to će reći da me očekuje suđenje i robija..." – izgubljeno je zabugario.

Pukovnik je naglo ustao i iz ormara za spise izvukao bocu jedva načeta *Remy Martina* i dvije masivne kristalne čaše, Dotjeranim izvježbanim pokretom, koji je skinuo iz salonskih filmova, uvjeren da će tako fascinirati neočekivana gosta, natočio je konjak o čijim je vrlinama na omotu pisalo da je himna kvalitete i vrhunskoga okusa. Ali Šiljo ne samo da je fascinirao natkonobara ležernošću kojom je natakao, nego više onim što mu je upravo hvalisavo najavio:

„Ne, neće vam suditi, a nećete ni robijati, nego ćete, naprotiv, uskoro kući! Ali uz uvjet da večeras u *Gradskome podrumu* zalijemo vašu slobodu."

„Ne razumijem vas, gospodine Miliću…"

„Sada ćete razumjeti!" – reče pukovnik i naglašeno teatralno podere prijavu, zgužva je i papirnatu kvrgavu lopticu košarkaški spretno ubaci u pletenu košaru. „Uvijek se mora pronaći dobro rješenje, dragi moj Oli. Za to je potrebno dvoje: pametna glava i sreća da vas posluži životna karta. Židovi mudro zbore da pored tri glavna izlaza postoje i tri sporedna. A na nama je da pronađemo pravi."

„Ako mi ne bacate pijesak u oči, a u što, poznavajući vas, ne mogu povjerovati, i prije nego što ću se rascviliti od ganuća, smijem li zaključiti da ćete me vi, gospodine Miliću, uskoro izvesti na pravi izlaz iz ovoga neugodnog mjesta u koje više nikada ne želim ući?" – bila su potrebna samo tri-četiri časka dok je Olijeva radoznalost nadvladala dotadašnju vjeveričju isprepadanost. Ne dočekavši pukovnikov odgovor pitao ga je usplahireno: „Tko me je prijavio, gospodine Miliću?".

„Imena na prijavi nije bilo. Suradnik koji vas je prijavio potpisao se pod svoj izvještaj tajnim kodnim nadimkom. A ja uistinu ne znam tko je on... Ali i da sam mu saznao ime, zar mislite da bih vam ga otkrio?" – otkačio je pukovnik Olija, jednako kao što se i ranije odmah rješavao svakoga koga bi izvukao iz zatvorskoga zagrljaja, a on ga potom gnjavatorski nagovarao da mu otkrije ime denuncijanta zbog kojeg je zaglavio. Kao što su ga uzaludno nagovarali i velikani kao što su Tin Ujević i Lovro Matačić. Prije nego što je objavio Oliju da je slobodan Šiljo je nalio još po jedan putni konjak. Lagano ga je pio i u njemu profinjeno uživao.

Čim su iskapili čaše, ispratio ga je do izlaza: „Žalim što ste se uvalili u nevolje“ – stegnuo mu je ruku, presjekavši u korijenu Olijevu nakanu da odgudi zahvalničku tiradu kako mu je zbog ove dobrote ostao dužnik za sva vremena. „Shvatite, Oli, da u Zagrebu ima i policajaca koji vole ugađati znancima time što ih pogdjekad razvesele malim radostima“ – otpravio ga je fakinski toplo.

„Ovo mi je, doista, bio jadan i gadan dan!“ – reče Oli na rastanku.

Kad je izašao na slobodu, umilne sunčeve zrake zarile su se u Olija. Iz njega je sve snažnije i brže lila slana pot. To je zato što su mu onih nekoliko sati provedenih u zatvoru načeli dotle stabilne živce, zaključio je zabrinuto.

Ubuduće je natkonobar Oli uzaždio bježeći od napasnika čim bi ovi počeli pričati političke viceve. Klonio ih se kao od vrela olova. Zbog pošalice o kralju Petru, koja mu je sinula pred srpskim gostima a on je bez razmišljanja ispalio, umalo da je konobarsko ruho zamijenio robijaškim.

A da nije bilo pukovnika...

Još se jedna zagrebačka znamenitost razdragala kad je u *Gradskome podrumu* vidjela Vikija Glovackoga, dok je u društvu pukovnika Đure Milića, prebrzo, kao da se plašio da će mu ga oteti, srkao teleći ragu, nosom gotovo uronjenim u duboki tanjur.

Cvjećar Hanzika, ispijeni čovječuljak iznuren od grudobolje koja se udomila u njemu, ušao je u restoran. Zaklonjen iza buketa izgledao je kao zamaskirani ratnik koji zavarava strijelce pokretnih meta. No bilo ga je lako zamijetiti. Glasno ga je pozvao gimnastički nabildani macan isturene stražnjice i krivih kaubojskih nogu, koji je za stolom kod ulaza blagovao s vidljivo starijom, ali *fajn* držećom zgodnom prijateljicom, nježno zaobljenih koljena, donekle debela neženstvenoga vrata, usnica umrljanih od naslaga šminke i dugih lakiranih noktiju nalik pandžama, a koja je odavno prestala brojiti svoje godine. Macan je kavalirskom gestom kupio sedam crvenih ruža i zaneseno joj ih predao dok je ona privlačno popravljala besprijekornu frizuru. Hanzika je nemarno uzeo hrpicu novčanica koje je presavio, a da ih nije izbrojio i turnuo ih u stražnji džep hlača. Čim je krenuo k sredini sale, zapanjeno je zatreptao. Nije povjerovao u priviđenje koje mu se ukazalo. Je li moguće da je upravo ugledao Vikija Glovackoga, koji je nestao iz njegova vidokruga u ljeto 1945.? Tada je pročitao u *Narodnome listu* da je poznati glumac osuđen na sedam godina zatvora. Stoga se Hanzika nije nadao prizoru da će ga sresti u Zagrebu ove nedjelje, 21. siječnja 1951. Danas je Viki, po računici izvrsno obaviještena cvjećara, još trebao ležati u logoru u Staroj Gradiški. I da će biti slobodan tek za godinu i pol dana.

Hanzika je upamtio noć kad je upoznao Vikija. Tu u *Gradskome podrumu*, s kraja jeseni 1940., večerao je s komičarkom Micikom Žličar i od njega zatražio deset crvenih ruža. Umotao mu je jedanaest, ali ne crvenih nego ružičastih, a naplatio deset. Zaskočeni Viki cvjećarevu je samovolju ispratio negodujući, ali bez riječi. Postala mu je razumljiva kad ga je sljedećega poslijepodneva sreo u Ilici. Hanzika se odvažio da ga zaustavi i stidljivo zbunjen pouči:

„Mladi gospon, znam tko ste, gledao sam vas u kabareu *Dolac* i divim se vašoj sjajnoj komici. I zato što vas jako cijenim, dopuštam sebi drskost da vas uputim u tajni govor cvijeća.

Molim vas da ubuduće damama uvijek darujete buket s neparnim brojem cvjetova. Zašto? Zato što je neparni broj na početku, a parni na kraju prstiju na rukama. Jedan i deset. Buketi s parnim brojem cvjetova ostavljaju se na groblju, onima koji su došli kraju, dakle, jedino mrtvima, dok živima dajemo samo bukete s neparnim. Svejedno koliko ih je, jedan cvijet, tri, pet, sedam ili devet. Iako se buketi najčešće slažu od sedam cvjetova... Još nešto, mladi gospon. Prijekorno ste me odmjerili kad sam umjesto crvenih, milostivoj gospođi Žličarevoj izabrao ružičaste ruže. Znajte, crvene jedino smijete darovati supruzi, zaručnici ili djevojci, ženi u koju ste zaljubljeni, kojoj vatreno hofirate ili s kojom dijelite život... Kako volim i pratim kazalište, tako mi je poznato i da vam je gospođa Žličar samo starija kolegica. Stoga sam sebi dao slobodu da taktično ispravim vaš previd!“ – rekao mu je Hanzika, čiji je lirski tenor u ranoj mladosti bio vrijedan karijere prvaka, ali mu je plućna bolest, koja ga je tada ophrvala, srušila snove o blistavoj opernoj karijeri. Bolesni se cvjećar praznovjerno plašio uvelih cvjetova. Njihov naklon k zemlji pričinjao mu se kao znak da je korak bliže ukopu u crnu zemlju. I ako neke noći nije prodao sve bukete, na povratku kući, smotan kao zastava na pola stijega, darivao ih je usamljenim ženama koje bi sreo ili bi ih neveselo, kao da se zasvagda rastaje s osobom koju voli, osjećajući grižnju savjesti, postiđeno odlagao u košaru za smeće. Hanzikino izrovašeno i izgužvano lice, staračkі naborana potamnjela i omlohavjela koža, snuždeno spuštene očne kesice, otromboljeni podbradak i nekoliko preostalih zuba kojima je s naporom prežvakavao koricu tvrđega kruha bili su sve uočljivija osobna karta da ga vrijeme nemilice gazi, da mu glođe tanahna pluća i da mu se svijeća galopirajuće krati. Da će kao uveli cvijet prije starosti utrčati u posljednji životni krug. Kavana je postala škola u kojoj se pametni i dobroćudni Hanzika nastavio obrazovati. Sretao se s najviđenijim Zagrepčanima i s uglednicima koji su dolazili u Zagreb, a poslije razgovora s njima osjećao se obrazovanijim. Prvi cvjećar među purgerima živio je kao antički Grci koji su skupljali znanje odlascima u amfiteatar. Razdragan što je vidio Vikija, Hanzika, u svome jedinom dvorednom odijelu staroga kroja, tamnih, pesimističnih boja, a koje bi prije pristajalo na pogrebniku ili ovrhovoditelju, ispričao se batlerski smjerno zato što je uletio usred razgovora poštovane gospode i čedno zahvalio pukovniku koji ga je ponudio da sjedne i nešto popije s njima. Ukipljen kao redov s nogu je poželio glumcu dobrodošlicu u Zagreb, grad njegova umjetničkoga uspona:

„Od srca ću vam držati fige za sreću, gospon Viki. Da nam se što prije oporavite i, na radost Zagrepčana, vratite na pozornicu, bez koje ste isto što i riba izvan vode! Svi smo vas voljeli gledati i slušati. Od vašega smijeha se i čelik topio“ – rekao mu je trubadurski svečano, motreći pritom drugim okom i u pukovnika, koji je lako preveo Hanzikinu usrdno odaslanu molećivu poruku da bez njegove dobre volje i zdušne pomoći kod budžovana koji drmusaju odozgora neće biti moguća skora rehabilitacija Vikija Glovackoga, novoj vlasti vrlo nepoćudna glumca. Doduše, oprostili su mu preostalih godinu i pol dana robije, ali još nisu ozakonili već izdržanu osudu petogodišnjega gubitka građanskih prava, a što podrazumijeva zabranu javnih istupanja.

Vikiju je zacmizdrio zbog Hanzikinih prelijepih želja o njegovoj glumačkoj budućnosti. Dok je brisao suze platnenim restoranskim ubrusom, prene ga pitanje:

„Ali koje budućnosti? Moja budućnost je poput jata pijanih gusaka zalutalih u dalekoj magli. Mutna i neulovljiva budućnost koja se ne da sagledati ovoga nedjeljnog poslijepodneva s pretrpana stola u *Gradskome podrumu*. I dok ona jednom možda i postane stvarnost, što će dotle biti sa mnom? Na koju se to kletu pozornicu mogu vratiti kad me ravnatelji zagrebačkih kazališta neće htjeti ili me neće smjeti primiti iako umijem više negoli valjano raditi svoj glumački posao? Zagreb, za kojim sam u Staroj Gradiški nostalgično venuo, čeznuo i snivao ga, postaje sjedište moje najveće tuge. Najutješnije što mi je netko od kolega prijateljski smogao reći u ovih pet-šest dana otkako sam pušten bilo je: strpi se, Viki. *Malo* se strpi. Dok ono zbog čega su te 1945. zatočili ne bude prekriveno zaboravom. No koliko će dugo potrajati to malo? Hoće li se oduljiti deset, osam, pet godina? Kad će mi vratiti građanska prava koja sam izgubio zbog onoga što sam zgriješio u NDH. A za što sam bio nujno osuđen u ime naroda i zbog čega ću još ispaštati. A što dotle, Viktore Glovacki? Od čega ćeš živjeti, stari moj, dok se oni odozgora smiluju i dopuste ti da smiješ glumiti?“ – beznadno je razmišljao.

Vikijeve vlažne i zamagljene oči prestrašile su Hanziku da će za njime i on briznuti. Zato je smušeno prijateljski mahnuo dvojcu za stolom, okrenuo se na peti i izrazito splasnule dotad dobre volje, napet i namrgođen, odvrljao do dna blagovaonice.

Naišao je sredovječni bračni par s dvoje djece. Žena je zastala i upadljivo se zblenuto zagledala u Vikija. Kratkovidno ga je odmjeravala i prisjećala se: tko li je taj čovjek koji joj je odnekuda poznat? Dok se napokon nije prisjetila. Ispunjena ushitom požurila je za mužem i djecom, koji su već bili izabrali stol, i važno im kazala:

„Ljudi, zamislite, gospodin podbuhao od plača, koji sjedi preko puta nas je nitko drugi doli glavom i bradom glumac Viki Glovacki!“ – dok im je to govorila, iz nje je zračila veselost, a osjećala se ponosnom kao da je čovječanstvu objavila kako je pronašla ključ za dešifriranje etruščanskoga pisma.

Kazujući za obilnoga ručka što je sve preturio u Staroj Gradiški, osobito prve godine robijanja, Viki je u povremenim nastupima malodušja pred Šiljom svoj život ocijenio kao promašaj. Ili kao kolateralnu pogrešku, bio je samo-sarkastičan.

Šilji je dugo trebalo dok je namajstorio Vikija i uvjerio ga da od njega primi dvije tisuće dinara koje mu je nezgrapno utrpao u mali džep. Neka mu se nađu, a vratit će mu ih kad bude stao na noge i počeo zarađivati.

Sutradan poslijepodne na Vikijeva vrata pozvonio je brkati neznanac široko raširena vrludava pogleda i predao mu težak kabasti paket uz napadno izgovorenu glasničku poruku da mu ga šalje drug pukovnik Đuro Milić. Prije nego što se Viki snašao donosilac je izvjetrio. Po naglasku je mogao biti Banijac, a po lošem kroju jeftina konfekcijskoga, demodiranog i zagušljivog odijela koje nije umio nositi, bijeloj najlonskoj košulji, šiljatim sivim cipelama izlizanih peta, prekratkim crnim čarapama i crvenoj kravati vezanoj u majušni trokut, policajac nižega ranga u civilnome ruhu.

Viki Glovacki je iz paketa, slično cirkuskome vilenjaku, lagano izvukao par čvrstih cipela. A za njima crni pleteni džemper od grube predene vune, dug kaput od krombi sukna, odijelo od plavoga tvida, dvije košulje: jednu američku od denima boje petrolej, i drugu pamučnu

kariranu crveno-crnu slovenske izrade, škotski šal, dvoje duge gaće i tri para debelih planinarskih čarapa dokoljenica. Pored boce konjaka još je odmotao zimsku salamu, dva para čajnih kobasica, slavonski kulen, dobar komad špeka, vrećicu čvaraka, pet konzervi sardina iz Komiže, kilogram šećera u kockama, pola kile rogača, *Kraševu* krem čokoladu u kartonskoj posudi i plehnatu kutiju engleskoga *Twinings* čaja. Tek tada Viki je razdriješio čvor iz *Gradskoga podruma*: zašto ga je Šiljo, bez veze i mimogredce, polupijano, policijski ispitivao: koji broj cipela nosi, koja mu je veličina odijela, na kojoj adresi živi i kad ga je najsigurnije pronaći kod kuće...

U četvrtak, četiri dana nakon što se ispred Gradske kavane sudario sa Šiljom, Viki je razderao omot brzojavke s porukom da se najžurnije javi režiseru Živku Cankiju u humorističkoj redakciji radio Zagreba zbog važnoga dogovora. Kad su se sastali, Canki mu je ponudio da se pisanim prilozima koji će biti vrlo dobro i odmah plaćeni uključi u jako slušanu nedjeljnu emisiju *Vedra veče.*

„Iz razloga koje naslućuješ izvjesno vrijeme nećemo ti smjeti spominjati ime u odjavi, kao što ih spominjemo ostalim autorima“ – rekao mu je Canki ispričavajući se.

Vikija je u subotu, Cankijevim posredstvom, pozvao Mirko Trišler, urednik humorističkoga tjednika *Kerempuh* i bez okolišanja ponudio mu suradnju:

„Možeš pisati humoreske za nas. Ali, na žalost, ne pod svojim imenom, nego pod pseudonimom. Znaš već zašto, je l‘ da? A karikaturistima Ivi Kušaniću, Otu Reisingeru, Vladi Kristlu, Ici Voljevici, Nikoli Mucavcu, Vladi Delaču i ostalim dečkima smišljaj ideje. Prihvaćene ćemo ti honorirati. I znaj da su svi naši suradnici više nego zadovoljni uvjetima!“ – bio je konkretan Trifun, kako su kolege zvale Trišlera.

Viki sretan, bodar i smiren zato što je novčano spašen, nije morao razbijati glavu tko je njegova dobra vila koja ga je poslije izlaska iz Stare Gradiške vratila među žive. Znao je da je ta vila muškoga, policijskog roda.

Te 1951. godine u Ilici je proradila humoristička scena *Variete*, a Viki Glovacki se zaposlio od 1. lipnja i namah postao vodeća zvijezda i zaštitni znak. Na svoj balkon napokon je mogao istaknuti pobjednički stijeg. Embargo s njegova imena bio je skinut.

Za svaku predstavu u *Varieteu* ulaznice su planule u pretprodaji. Zahvaljujući Vikiju Glovackome preprodavači su odlično zarađivali.

Viki je bar deset puta slao po dvije ulaznice pukovniku Miliću, uz napisani poziv da bi ga volio vidjeti u prvome redu sa ženom ili bilo s kime mu drago. Pukovnik mu se potom uvijek telefonski javljao i zahvaljivao na pažnji i sjećanju. Uredne nedolaske opravdavao je neodgodivim obvezama u svojoj nepredvidivoj *službi*. Obavještavao ga je da karte ipak neće ostati neiskorištene jer će ih ustupiti nekome od svojih ljudi.

Kad bi se sreli u prolazu, najčešće oko Trga Republike, Viki i Šiljo su prijepodne popili kavu, a poslijepodne konjak. Ako se nisu žurili, sjeli bi u *Dubrovnik* ili u *Gradsku kavanu*, a ako su se utrkivali s vremenom, onda bi strusili piće s nogu, u *Mocci*. Šiljo je uzaludno obuzdavao Vikija kad bi panegiričarski razvezao s bajkama zahvalnicama, veličajući ga da mu je presudno pomogao:

„Daj mi krvi kad mi treba, daj mi kruha kad sam gladan!“ – Viki je najprije zanosno izgovorio narodnu izreku i zatim blagozvučno nastavio: „Prepoznao si mi nevolju, prijatelju, nakon što sam bio otpušten iz Stare Gradiške. Spasio si me dok sam mučen samotinjom, izgubljen i bez krajcara, nalik ukletu brodu koji ne može pronaći luku, tumarao Zagrebom, samoubijajući se tugaljivim mozganjem o kurvinskoj sreći koja me je zaboravila. Pružio si mi ruku onda kad sam utučeno preturao po glavi da mi je glumačka karijera zapečaćena, a ja na cesti, nezaposlen i svima na teret, i Bogu i ljudima!“ – Šiljo je pogotovu bježao od razgovora na temu koja je najviše golicala preporođena glumca: „Reci mi već jednom, molim te i preklinjem, što se i kako se dogodilo da su me godinu i pol dana ranije oslobodili iz logora? A uz nevjerojatno obrazloženje koje me je iznenadilo: poslije izjave izvjesnoga Đure Doležala, koga do danas nisam upoznao, zato što sam za NDH aktivno pomagao Narodnooslobodilački pokret! Tko je taj Đuro Doležal? Postoji li u zbilji?“

Vikijeva, uvijek na vlas jednaka pitanja odbijala su se o Šiljino pokersko lice, hladno poput posude napunjene ledom i s kojeg se širio savršeni mir kao s Budina kipa:

„Obratio si se na pogrešnu adresu, baćo!“ – izvještačeno ga je gušio.

Viki nikad nije dočekao pravi odgovor koji je nedvosmisleno znao. Ali ga je ipak grozničavo želio čuti od do grla zakopčana pukovnika.

Poglavlje I.24.

Molba osuđenika Nikole Mirta za izvanredno ublažavanje kazne, koju je, uoči blagdana rada 1. svibnja 1951. godine, Prezidijumu Narodne skupštine FNRJ u njegovo ime poslao odvjetnik Ante Štokić odbijena je bez obrazloženja. Ostane li do kraja osnažena presuda na dvadeset godina strogoga zatvora, koju mu je u ljeto 1945. izrekao predsjednik suda Vlado Ranogajec, Mirt će s robije izaći početkom lipnja 1965.

Za četrnaest godina.

Zagreb, četvrtak 23. rujna 1951., u 9.10

Vratili smo se ovome danu i satu kako bismo vrlome strpljivom čitatelju osvježili sjećanje na ono što smo ranije napisali u nekoliko sažetih redaka. Da je tajnica javila pukovniku Đuri Miliću kako ga traži izvjesna Iva Zdunić. No budući da ni nakon nekoliko sekundi nije dočekala šefov odziv, želi li da mu prespoji dotičnu drugaricu, pitala ga je što će joj kazati? Da je drug pukovnik na sastanku ili možda na terenu?

Sada slijedi nastavak, u 9 sati i 11 minuta:

„Spoji je!“ – rekao je pukovnik stisnuta grla.

„Drugarice Zdunić, imate vezu s drugom pukovnikom!“ – zakloparao je tajničin desetarski muškobanjasti bas.

Šiljo nije sačekao da Iva zausti riječ više osim usplahirenoga „halo“. Nakon što je ona njega zatekla svojim pozivom, sada je on jednako uzvratio njoj, zbunivši je najprije pristankom da prihvati razgovor, a zatim još i pitanjem koje ju je presjeklo u nakani da ga uljudno pozdravi i formalno se predstavi („Dobro jutro, ja sam kva...“):

„Zoveš me kako bi me podsjetila da ti danas čestitam rođendan, je li?“

„Lijepo je što se još sjećaš moga rođendana…“ – prošapće gotovo presnijećena Iva. Svoju oskudnu rečenicu iscijedila je sporo i uzbuđeno. Pa Šiljo joj se deset godina poslije njihove šizme, a od tada mu nije čula glas, obratio razborito, ugodno i šaljivo, kao onih dana kad su pričali svakoga dana.

„Ne bih se sjetio da tu važnu obljetnicu nisu jutros spomenuli na radiju, u emisiji *Dogodilo se na današnji dan*...“ – podrugljivo je nastavio. Kao da je u slušalici vidio odraz Ivina sjetnoga osmijeha.

„Nije te napustio običaj da me ismiješ u svakoj prigodi...“ – glas joj je postao sigurniji. Šiljo je očekivao da će je ushititi svojom dosjetkom i razočarao se što zauzvrat nije čuo njen prepoznatljivi koloraturni smijeh.

„Kojem dobru, mlada gospođo, mogu zahvaliti nevjerojatnu čast da si me pozvala?“ – naglasio je riječcu „gospođo“ s primjesom zloće. Nepripremljeno je dočekala žaoku svoga prvog zaručnika, ali je odglumila da je nije shvatila. ‚Ivina dvostruka ignorancija u nepunoj minuti razgovora‘ – pomisli drugi put razočarani Šiljo.

Prije nego što je ponovno progovorila Iva je tegobno uzdahnula:

„Da je dobro – nije!“

„Reci što se dogodilo?“ – požurivao je Šiljo.

„Voljela bih da ti to osobno kažem, a ne telefonski... Bila bih ti jako zahvalna kad bi me primio bar na desetak minuta. I to danas. Što god prije možeš…“ – premda je najavljivala nešto izuzetno, nije zvučala panično.

Šiljo je odložio slušalicu i provjerio kod tajnice je li prijepodne predviđen neki sastanak. Pošto mu je odgovorila da nema obveza do dva, kad je zakazan kolegij koji će voditi ministrov zamjenik Veljko Drakulić, poručio je Ivi da se zaputi u njegov ured. Kad stigne, neka mu se javi odozdo, s glavnoga ulaza, preko puta paviljona na Zrinjevcu.

Čekajući Ivu, Šiljo je naslijepo naslutio da ga je pozvala zbog svoga muža Nikole koji, evo, šestu godinu odvaljuje kaznu u Staroj Gradiški. No nije se naprezao i nagađao što se moglo dogoditi njegovu najboljem neprijatelju. Svejedno mu je, zaključio je nezainteresirano. I onako će ubrzo saznati od Ive koja je muka dovodi k njemu. Radije je razmišljao o njoj. O tome da je nekoć bio zaljubljen u nju do daske.

Makar mu nije po volji da to sebi prizna, ulovi se kako i dandanas s Ivom mjeri zgodne žene s kojima razgovara ili ih ogleda. Noge, koljena, grudi, stražnjicu, trepavice, sjaj očiju, kosu, prste... I ponajvećma ruke. Dok su bili zajedno, omamljujuće opsjednuti Šiljo vjerovao je da su njene ruke najljepše, najženstvenije i najpoželjnije u Zagrebu. Uspoređujući je s ostalim gracijama, čak i sada pristrasno odvagne da je prednost neporecivo na Ivinoj strani. Premda gotovo svaku krasoticu obuzeto poželi za svoj ratni plijen, ipak sve one, po njemu, za više kopalja zaostaju za Ivom. Iva je za Šilju bila razbarušeno i neukrotivo divna kao divlji cvijet. Skriveni simbol ljepote, seksepila, šika, šarma, gracilnosti, otmjenosti, duhovitosti, prigušene koketerije, inteligencije i elegancije.

I nakon što ga je ostavila, Ivini plusovi u Šiljinu su tajnopisu rasli poslije svake popijene čaše. Trijezan nije uspijevao progutati svinjariju koju mu je priredila.

U doteščaloj glavi buktala mu je nesmiljena bitka.

Tvrđa polovica razuma – koja ga je upozoravala da je Iva najprije bila njegova velika strasna ljubav, ali mu je postala još veće prokletstvo otkada se spetljala s Nikolom Mirtom – osuđivala ju je za veleizdaju i nevjeru. Zbog tih neoprostivih poroka tvrđa polovica s negodovanjem i mržnjom iskrižala je dugi popis Ivinih vrlina.

Mekša polovica razuma prekoravala je Šilju da je ipak on bio taj koji je izdao Ivu zato što je bez glasa isparo u partizane i ostavio je u neizvjesnosti i strahu.

„Ne, nisi ti izdao Ivu, nego je Iva izdala tebe!“ – bila je krvnički neumoljiva tvrđa polovica razuma. Uvjeravala ga je riječima koje je želio slušati.

Po mekšoj polovici razuma, Nikolin zaprepašćujući brak s Ivom bio je leviratski. Plemenska pravila u negdašnjim vremenima nalagala su da se brat ili najbliži rođak oženi udovicom ako s pokojnim nije imala djece. A Nikola je Šilji bio kao brat.

Pred oči mu se pojavio Tias Mortigjija. Kad bi zašao u sentimentalne labirinte, no to su, doduše, bili rijetki petki, zapjevao je svoju omiljelu španjolsku sjetnu kanconu, prateći se na gitari: *Amor es una copa di vida*. Ljubav je čaša života.

Otkad je 1943. u partizanima saznao o Ivinoj udaji za Nikolu, zaljubljenik u poeziju Šiljo, jednom pred zoru u *Ritzu*, rekao je da su ga najvoljeniji pjesnici, Sergej Jesenjin, Aleksandar

Puškin, Dragutin Domjanić, Antonio Machado i Tin Ujević – kojih je brojne pjesme znao napamet i rado ih govorio dok je padao, kako bi kazali muslimani, u *dertli* raspoloženja – jedino prevarili kad su pisali o savršenoj ljubavi.

Nije odgovarao na upite što je uzročilo da se njegova uzorna veza s Ivom, kako su je vidjeli znanci koji su ih onostrano poznavali, raspadne i raspukne se kao mjehur.

„Kad se dvoje rastanu, oni jedini pravo znaju zašto im se to dogodilo!“ – tako je Šiljo nabrijano prekidao i utišavao indiskretne pitaoce i pitalice.

Ivinu sliku u boji koju je pohranio u sebi i koju nije uspio potisnuti iz sjećanja njegove oči snimile su u podne, na posljednjem *rendez-vouzu*. Istoga dana prije nego što je čamcem preko Save iz Zagreba odveslao partizanima. Zaručnica ga je tada oduševila pripijenom haljinom sa smjelim prorezima, koji su se filmskom brzinom raskrivali i odmah joj pokrivali osunčana čulna bedra. Prkosno svjesna svoga izgleda, gordeljivo kao previjuša, špancirala je Praškom ulicom i pomračila umove pregrijanih Zagrepčana.

Najbljeskovitije pohotno izdanje Ive Zdunić, djevojke iz nadraženih muških snova. Navela je Šilju na slastoljubnu želju i grijeh.

Posljednji s njome.

Ugledao je Ivu s prozora, ogrnutu u lagani crni ogrtač i glave pokrivene okruglim, također crnim šeširićem koji joj je zaklonio polovicu lica, kako put putuje sredinom zrinjevačkoga parka i sitnim koracima trupkajući po polukružnome stepeniku plaho ulazi u zgradu *službe*.

Njihov susret, prvi poslije desetljeća otkad se nisu vidjeli, počeo je kako ga oboje nisu zamišljali.

„Zdravo, Šiljo!“ – rekla je hrapavo Iva, stisnuta i naglo osušena grla. Odustala je od prethodne nakane da mu pruži ruku. Učinilo joj se da bi ta gesta bila pretjerano konvencionalna i neprimjereno smiješna. Dok su ljubovali i bili zaručeni, nisu se rukovali nego bi se na sastancima i rastancima zagrlili i poljubili. Nije se mogla sjetiti jesu li se ikada rukovali, osim prvoga dana kad su se kao studenti upoznali na plesu u Glazbenome zavodu. Onda ju je Šiljo naprečac osvojio. Nametnuo joj se izgledom privlačnoga grubijana. Zagrebačka kopija Georgea Rafta.

Unatoč snažnoj volji Iva ipak nije pronašla snagu nadvladati Šiljin prodoran pogled. Oborila je glavu kao mačka koja ne može izdržati sudar s čovjekovim očima.

„Zdravo, Iva!“ – jednako joj je blisko odzdravio. Da joj se obratio strogo službeno kao neznanki, kako je ranije smišljao da će učiniti kad se budu sreli (recimo suhoparno: Što želite, drugarice? Ili tome slično) njegova nemilosrdna odbojnost do srži bi porazila preosjetljivu Ivu. No više mu nije bilo do osvetničkih podbadanja. I zato, ne znajući što bi još suvislo rekao u ovome mirnom dvoboju propraćenom kratkim rečenicama, rukom joj je pokazao da sjedne u fotelju koju je približio okruglome stolu pokrivenim zelenkastim masivnim staklom. Onda se Šiljo dosjetio da hvale prijaju ženama, na svakome mjestu i svakom prigodom, pa zašto da to ne upali i u zgradi policije: „Najiskrenije, izgledaš bolje nego ikad...“ – rekao joj je. Doista, nije se izmijenila. Kao da nije proteklo toliko vremena, ostala je jednako mlada i vitka i plijenila je svježinom. Kao da su je u prohujaloj dekadi čuvali u ledenjaku. I dok je Iva, pocrvenjela poput

maka, u nelagodi smišljala kako će mu suzdržljivo zahvaliti na kavalirskome komplimentu, Šiljo nije uspio umaći od napada zlovarnosti: „Vidim, brak ti savršeno prija...“ – dobacio je prijetvorno.

Požalio je što se nesmotreno zaletio čim je Iva, povrijeđena kao išibano derište, prekrižila ruke, stisnula oči i usnice i zajecala. Šiljino lice čitljivo je kazivalo da mu je strahovito neugodno zato što se brzovito izrekao i da se sada nevoljno koleba hoće li je zamoliti za oprost.

„Ne mogu shvatiti, Šiljo, zašto gotovo svaku rečenicu moraš začiniti ironijom... A osobito ne danas kad mi uistinu nije do šale“ – brisala je suze plavim rupčićem.

„Što se dogodilo?“ – iz nestrpljivih pokreta osjetila se znatiželja da što prije sazna što će mu Iva otkriti. Naherio je glavu da joj pokaže kako je najpomnije sluša.

„Preksinoć je umro Nikolin otac“ – rastuženo je nabrala oči.

„Ma što mi kažeš... Umro je stari Miroslav Mirt... Od čega, zaboga?“ – osupnuo se uzemljeni Šiljo.

„Od šećerne bolesti. Dugo se mučio. Vidjela sam ga sat prije nego što je izdahnuo... Gospodin Štokić ti je rekao da s curicama stanujem u kući Mirtovih na Trešnjevci, oni su u prizemlju, a mi na katu... Tamnoljubičasto lice i debeli crni podočnjaci najavljivali su mi bolje od bilo kojeg specijalista da je smrt odavno uzela pod svoje tatu Mirta i samo što nije došla po njega... Izgledao je kao mučenik s freske. Hrlio je iz razočaranja u razočaranje. Ubilo ga je Nikolino uhićenje; onda stresna očekivanja hoće li mu jedini sin biti osuđen na smrt, kao što je predviđao cijeli Zagreb; pa osuda na dvadeset godina; robijanje u Staroj Gradiški; povremena sumorna viđanja s Nikolom u logoru, poslije kojih se dugo nije sabirao i umirio i, konačno, ovoga svibnja odbijena molba za izvanredno ublažavanje kazne... Unatoč tome što ga je Nikolin odvjetnik, gospodin Štokić, pretjerano samouvjereno uvjeravao da će sigurno ishoditi pomilovanje... Tata Mirt je malo govorio, posljednje godine proveo je uglavnom šuteći i odsutno meditirajući... Kad sam ga onomadne obišla, na rastanku me je dugo držao za ruku kao da je naslutio skori kraj... Ali duh ga nije napustio. Prije nego što ću otići da blizankama spremim večeru, oprostio se od mene parafrazirajući Remarquea, čija mu je knjiga *Na Zapadu ništa novo* stajala otvorena pored uzglavlja: U Zagrebu ništa dobro! - šapnuo mi je jadovno.“

„Mogu li ti bilo čime biti od pomoći?“ – ponudio se pomirljivo Šiljo.

„Upravo zato sam te zamolila da me primiš.“ – rekla je smjerno Iva. Ovo joj je drugi put da govori o molbi za prijam. Šilju je zbog toga spopala neugoda. Ta, zaboga, Iva se postavila kao da moli predsjednika vlade koji s nadmene visine odlučuje hoće li primiti na kraći razgovor nepoznatu beznačajnu činovničicu umjesto da mu se obratila kao čovjeku koji je s njome podijelio i potrošio najljepši dio mladosti. Od Ive je saznao kakva je nevolja tjera da pred njime svlada stid zbog svoga prevjerena čina i, bude li zatrebalo, pokorno klekne i poljubi mu nogu. Da ga dotučeno zamoli za milost: „Neću okolišati nego ću ti reći zašto sam te zamolila da me primiš...“

„Pretpostavljam, zbog muža...“ – umiješao se Šiljo.

„Tako je, zbog Nikole. Bilo bi neljudski da ne bude na očevu sprovodu. Pomislila sam da se taj problem može riješiti lakše i jednostavnije. Jer ni pola sata nakon što je umro tata Mirt dohitao nam je gospodin Ante Štokić. Kao i uvijek, do umišljenosti presiguran u sebe, Štokić je

Nikolinoj majci Anđeli i meni obećao kako će putem svojih provjerenih partijskih veza bez problema udesiti da Nikoli bude omogućen dolazak u Zagreb na pokop. Ali ništa nije ostalo do njegove ljeporječivosti. Najprije su ga glatko odbili uz obrazloženje da osuđenima na petnaest godina i više ne odobravaju takvu pogodnost, makar to bio i sprovod roditelja, ako nisu odslužili tri četvrtine kazne. Moram reći da gospodin Štokić nije posustao na prvoj zapreci pa je tako jučer uspio doprijeti i do načelnika odjela za izvršenje kazni. I taj je, poslije dugih Štokićevih nagovaranja i uvjeravanja popustio, ali uz uvjet da Nikola, od polaska do povratka, bude pod stalnom paskom naoružanih stražara i neprestance vezan. Vezanih ruku čak i dok u mrtvačnici na Mirogoju s obitelji bude stajao uz kovčeg i primao izraze sućuti, a i potom dok se povorka bude kretala do groba. Strašno! Rekla sam odrješito gospodinu Štokiću i ne pitajući Nikolinu mamu kako je primjerenije da pod takvim ponižavajućim uvjetima i ne dođe na sprovod! Zamisli, molim te, Šiljo, kakav bi užasan šok doživjele naše osmoipolgodišnje kćeri da satima gledaju oca okovana u lisice! Pa taj bi ih jezivi prizor pratio dok su žive i od kojeg se godinama ne bi oporavile! Nemoćan da bilo što učini mimo toga gospodin Štokić me je posavjetovao da posljednju šansu potražim kod tebe. Jer on bi se osjetio hendikepiranim da te, poslije one spasiteljske intervencije uoči Nikolina suđenja, drugi put nešto moli za Nikolu... I zato, eto mene k tebi! Iako sam posljednja osoba na svijetu koja bi se smjela usuditi i od tebe zatražiti bilo kakvu uslugu, ipak, molim te, pomozi! Došla sam u krhkoj nadi da me nećeš otjerati, znaš već zašto... Da me nećeš odbiti i poslati do stotinu vragova. Ili me otpraviti svojom rečenicom da svi putovi vode – nikamo!“

„Kad je sprovod?“

„Trebala sam ti najprije kazati da je obitelj u očajnome vremenskom tjesnacu. Zato što je pokop zakazan za sutra poslijepodne u četiri...“ – zajapurila se Iva.

Šiljo se dohvatio telefona, a da joj prethodno nije poslao ni najmanji znak niti joj bilo što spomenuo. Kao da je odjednom isparila iz njegove sobe. Naložio je tajnici neka ga spoji s Veljkom Drakulićem. Obavijestio je zamjenika ministra unutrašnjih poslova Hrvatske da će osuđeniku Nikoli Mirtu, koji u Kazneno-popravnome domu u Staroj Gradiški od ljeta 1945. izdržava kaznu od dvadeset godina strogoga zatvora, za koji trenutak potpisati nalog i teleprinterom ga proslijediti upravi kapedea da uz stražarsku pratnju sutra ujutro bude doveden u Zagreb na sprovod ocu. I da osuđenik ni tijekom vožnje policijskim kolima, a ni na sprovodu ne bude vezan. Iva je razgovjetno čula dominstrov glas koji se šuplje odbijao iz slušalice:

„Dakle, ti si, druže Šiljo, preuzeo odgovornost i jamčiš za osuđenika...“

„Tako je, druže Veljko!“

„Jesi li mu poznavao pokojnoga oca? Ili pak poznaješ njega kad si tako siguran da neće pokušati bježati ili napraviti neku glupost na sprovodu...“

„Znam osuđenika još od djetinjstva, a poznavao sam mu i oca, o kome ti mogu reći da je bio čestit! Vrlo čestit čovjek...“

Drakuliću je to bilo dovoljno:

„U redu, druže. Slažem se... Zdravo!“

„Zdravo! Vidimo se danas u dva…“

Šiljo je izvukao načetu bocu konjaka i natočio po dva prsta u dvije čaše.

„Popij. Konjak će te umiriti...“ – kazao je revno. Podigao je čašu, ali nije nazdravio Ivi: „Muža će ti dovesti sutra oko jedanaest pred kuću. Neka se preodjene i kad bude vrijeme, otprilike sat i pol prije sprovoda, krenut će tim istim policijskim kolima do Mirogoja. Stražari će ga čekati vani i neće prijeći vaš kućni prag, iako bi po propisu morali... Muž ti neće biti vezan, ali će u mrtvačnici uz njega stalno stajati dvojica stražara koji će ga pratiti do groblja i natrag. Žalim, ali to pravilo ne dopušta odstupanja... Poslije pokopa stražari će tvoga muža vratiti kući da tu zanoći. Neka nigdje ne izlazi ... I neka sutradan, u osam ujutro, bude spreman za povratak. Stražarima i vozaču prenoćište i hrana bit će osigurani u milicijskoj školi“ – nizao je natenane Šiljo. Iva je primijetila da nijednom nije spomenuo Nikolino ime. Za nj je bio „tvoj muž“.

„Neizmjerno puno si učinio Nikoli... I meni, naravno...“ – rekla je pobožno Iva, a oči su joj zahvalno zakrijesile, U glazbi njezina oporoga govora, koji je Šiljo obožavao slušati, bilo je neke svečane uzvišenosti.

„Učinio sam pokojnome Miroslavu Mirtu!“ – smrknuo se Šiljo. „Prenesi moje žalovanje udovici, gospođi Andeli Mirt, molim te...“ – dodao je zatim. Učinilo mu se nespretnim i nedoličnim da Nikolinu mati sada nazove drugaricom, kad ju je oduvijek zvao gospođom. I opominjuće je dodao, nastojeći da mu riječi odjeknu nepokolebljivo tvrdokorno: „*Nota bene*, Iva, ovo što smo se dogovorili znamo jedino ti, Štokić i ja. Za sve ostale, uključujući i tvoga muža, ti nisi bila kod mene, a formalnosti oko sređivanja dopuštenja da bude pušten na očev sprovod u Odjelu za izvršenje kazni sredio je odvjetnik Ante Štokić. Mislim da sam bio jasan!“

„Jesi!“ – potvrdila mu je i ustrajno dometnula: „Ali to ne znači da ti ne trebam reći hvala zato što si se zauzeo...“

„Moj djed Đuro je rekao da čovjek koji žudi za pohvalama mora oglušiti!“

„Čekala sam kad ćeš spomenuti djeda Đuru...“ – uzviknula je.

Zlovidjeli predosjećaj izigrao je Ivu. Nakon što se naslušala čudovišnih priča o Šilji – ustrajnome ženoljupcu, jurišniku na suknje na najopakijem glasu, čiji je rovaš do vrha ispisan imenima najljepših Zagrepčanki koje je otkresao, a domalo da su ga predstavljali i kao seksualnoga manijaka koji po parkovima raskopčava kaput, ispod kojeg nema hlača i gaća – očekivala je kako će joj se prvi od jedine dvojice muškarca s kojima je spavala danas kad su u njegovim rukama i sukno i škare i kad je dotakao vrh policijskoga Olimpa nabacivati i beskrupulozno joj predložiti da se skrivećki nađu. Pripremala se kako da mu najbezbolnije izmigolji iz pandža. I još: kako da otupi Šiljinu svemoćnu poziciju nakon što ga bude zamolila za neprocjenjivu uslugu, a on joj pomogne? Računala je da će se Šiljo, pošto se preobratio u nezasitna pastuha kakvim su ga opisivali zagrebački tračonoše, pred nju postaviti kao trgovac koji razmjenjuje dobra. Ruka ruci. Dao sam ti, a i ti daj meni! Kako da razumno izmigolji iz krletke, a da pritom ne uznemiri njegovu naglu i burnu ćud? – ježila se Iva.

Da joj je makar i jednom dvosmislenom riječcom ili tek pohotnom kretnjom navijestio ma kakvu ponudu nemoralne vrste koje se plašila, Iva bi odglumila da ne shvaća što joj predlaže, ali Šiljo bi pao na najniže mjesto na ljestvici njene lige džentImena. Usporedila bi ga sa supom lešinarom ili s hijenom. Ali sada, dok se ponaša kao isprepadani eunuh, ponovno joj se svidio. Onoga prosinca 1941. bezglavo se odrekla nenadano izvjetrena zaručnika.

Zamolila je Šilju da je nasluži s još jednom čašom konjaka. Usrknula je bez preduška i pomalo pripita osokolila se da isprekidano počne kao u transu:

„Neće mi biti lako izgovoriti ovo što ti kanim reći, ali moram... Moram, zato što si se ponovno numinozno iskazao kad se nisam smjela nadati... Kao i prije šest godina kad si Nikoli spasio glavu... I danas si mi također bio prijeko potreban zbog Nikole, koji se opet našao u lavljim ustima... Plagiram svoga oca koji koristi pojam lavlja usta kad želi slikovito reći da je netko jako nastradao...“

„A bi li ti, Iva, numinozno izvukla glavu iz lavljih usta i da, plagiram filmske režisere, napravila rez?“

„Natoči mi još koju kap konjaka…“ – pružila mu je čašu, osjetivši da joj ponestaju riječi. I nju je obličke ulila u se i nastavila kao da je u njoj vulkanski provrelo: „Budi ljubazan, molim te, saslušaj me minutu-dvije, ali me pritom ne prekidaj... Željela sam ti zapravo reći da ni po kojoj pravdi i ni po kakvome zdravu razumu nisam smjela zakucati na tvoja vrata i od tebe zatražiti i najsitniju uslugu nakon što sam te ostavila i ranila te kad si nestao iz Zagreba. Ni po čemu mi nisi trebao ugoditi. Ali, evo, ti si mi se ipak našao kao prijatelj u nevolji. I čak si mi poslužio i kao zid plača.“

„Čuj, zid plača... Zaglavila si, ženo, u patosu...“

„Zamolila sam te da me ne prekidaš pa makar se i izbaljezgala…“ – usukala se Iva. „Oboje znamo da si ti, Šiljo, posljednja osoba na zemaljskoj kugli kojoj bih se smjela obratiti da mi pruži utjehu. A i koja unatoč svemu poslije moga posredovanja drugi put pouzdano i plemenito neprocjenjivo pomaže Nikoli i meni. lako smo te i oni ja podmuklo prevarili“ – sve se jače tresla i zatim zacmizdrila.

Šiljo je uljudno prešao preko Ivina pokajničkoga lamenta kao da je zaboravio što je od nje doživio. A ona je pak, poznavajući njegovu škorpionsku prirodu, znala kako je daleko od pomisli da joj oprosti i zaboravi. I da će joj zlopamtiti dok bude živ.

Da je ustao i krenuo da je obgrli i poljubi je, Iva mu se više ne bi opirala. Očekivala je to od njega. No Šiljo se u nevjerici zbog njene tugovanke samo hraknjavo zakašljao i naporno šutio. Osjećao se izluđeno i bolno kao da trči bos preko kamenjara.

Iva se nije usudila uspoređivati Šilju i Nikolu. Znala je da bi poslije ocjenjivanja vrijednosti bivšega zaručnika i sadašnjega muža rezultat na kraju bio premoćan po prvoga. Neravno nadmetanje porazno bi završilo po Nikolu.

Šiljo se podigao, a Ivi je to bio znak da joj valja otići. Jedan od njihovih tajnih pogleda i pokreta koje su samo oni razumjeli vratilo ih je deset i više godina unatrag.

Nisu se rukovali ni na rastanku.

Pošto je otpratio Ivu do kraja hodnika, Šilji se vratio u sjećanje jučerašnji ugodni razgovor u kavani *Dubrovnik* s doktorom Marijanom Košičekom, čija je uža specijalnost seksologija. Divanili su uz bijelo vino o inačicama u vječnome odnosu žene i muškarca:

„Nema razlike u ženskim i muškim mozgovima. U oba je usađeno više od stotinu milijardi nervnih ćelija. A mogućnosti tih ćelija su nedokučive“ – počeo je stručno doktor. Škljocavo je otvorio srebrnu tabakeru s vitičasto utisnutim monogramom M. K. i ponudio pukovnika

cigaretom. Šiljo se pitao kako je Košiček došao do američkih mirišljavih *Camela*, ali je odmah ukopčao da mu ih je najvjerojatnije donio neki pacijent. Ili ih je, što je vjerojatnije, kupio dok je nedavno sudjelovao na znanstvenu skupu u Baselu. Doktor je postao sretni dobitnik zato što ga se sjetio i obratio mu se za uslugu nakon primljena poziva, a pukovnik je učinkovito posredovao. Rekordno brzo, istoga dana, Marijanu Košičeku izdali su putnicu koja mu je otvorila vrata staroga sveučilišnog grada na Rajni, na tromeđi Švicarske, Francuske i Njemačke.

„Postoje li razlike u muškome i ženskom načinu djelovanja i razmišljanja prigodom seksualnoga čina?“ – Šiljo se ogradio, skromno naglasivši doktoru da ga pita kao neobrazovani stopostotni laik, koji gotovo da i ne poznaje teoriju ovoga, po njemu nedostatno istražena, žanra. Košičeku je godilo i imponiralo što će freudovski poučiti obrazovana pukovnika:

„Kad se spoje ženska ticala u mozgu, ona tada potaknu rađanje novih misli i pokrenu nove planove. U susretu s muškarcem planovi kod žene su podložni naglim promjenama. Stoga se muškarac ne treba osvrtati na njih zato što oni za nj nisu bitni. Upamtite, Miliću: Ahilova peta žene je u tome što ona zna što radi, ali ne zna što želi. Zato muškarac mora izazvati žensku reakciju, a to će najbolje učiniti ako je naljuti...“

„Naljuti?“

„Ponavljam vam, žena zna što radi, ali ne zna što želi. Ženska želja uvijek je nejasna, nedorečena i najčešće nerealna.“

„Pa kako se onda može ostvariti takva ženska želja?“

„Tako što postoji netko tko će je prihvatiti. To je muškarac. On je prihvaća najprije zato da ostvari svoj seksualni cilj. I ženska želja, makar bila razmažena pa i neprirodna, padne na plodno muško tlo. I bude ispunjena...“

„Komplicirano. No ipak razumljivo...“

Seksologovu definiciju Šiljo je pokušao presaditi na Ivu.

Iva ga je ponovno počela nezaustavljivo opsjedati i uznemirivati.

Na sastanku kod Veljka Drakulića nije uspijevao zatomiti dosadu. Bio je zadovoljan što ga, mimo običaja, nitko nije ništa pitao. A nije upamtio ni riječ od svega o čemu su raspravljali. Prazno je gledao preda se, otežali su mu se kapci sklapali pa se Šiljo naporno borio da mu glava ne klone i da za maratonske diskusije orni drugovi oko njega ne primijete da mu se prispalo.

Nije mogao potjerati iz misli Ivu, koja mu je izronila iz podsvijesti. Do danas ju je nekako snagom volje uspijevao izgurati duboko ispod površine svoga bića. Ali nakon što su se vidjeli poslije deset godina, nije znao kako da izblenda njenu pojavu. lako ga je tvrđa polovica razuma, koja je Ivu bezuvjetno osudila za nevjeru i veleizdaju, opominjala da je što god je moguće prije istjera iz nove stvarnosti. I ponovno je preseli u maštu.

„Možda ću za koji dan biti pametniji“ – rasuđivao je zamišljeni Šiljo. „Ali, prije bih rekao da neću!“

U ranijim Šiljinim osvetničkim planovima kao završni, odlučni i pobjedonosni udarac bio je zacrtan tjelesni sudar s Ivom. U najraspaljivijim snovima, u kojima je svašta doživljavao, plastično je sanjao ševu s njome kao krunu obračuna s bračnim parom Mirt. Iva i on nagi u krevetu. Slatka zadovoljština. Ljuta trava na ljutu ranu.

Uloviti u trenutku slabosti dugo nejahanu omicu, samotarku, okrenuti je na brzaka i onda je bahato otjerati iskorištenu, popljuvanu i posramljenu.

Smrt u obitelji Mirt potrla je Šiljine paklenske nakane. Zato se i držao mlako kao kuhana janjeća noga, kako bi ga zgodno opisao djed Đuro.

Zanio se i zaustavio mu se dah nakon što je Iva ispila prvi gutljaj konjaka i prekrižila nogu preko noge. Tada je nehotice pokazala crninom zaklonjeni i tek na časak odškrinuti ulaz u njenu, njemu poznatu rajsku šumu. Kad je ulovila Šiljin zamućeni pogled, zbunila se, čedno sastavila koljena i ženstvenom kretnjom poravnala haljinu.

Poglavlje I.25.

Zagreb, groblje na Mirogoju, poslijepodne u petak, 24. rujna 1951.

Pulenat koji je zapuhao sa zapada očistio je od oblaka nebo iznad Mirogoja.

Najuža obitelj pokojnoga umirovljenika Miroslava Mirta stigla je na groblje u dva dijela, u 14:50, sat i deset minuta prije uročena sprovoda. Udovica Anđela, snaha Iva i unučice, devetogodišnje blizanke Višnja i Mirjana, dovezle su se taksijem koji im je poslao i unaprijed ga platio odvjetnik Ante Štokić. Propustile su sina, muža i oca Nikolu da prije njih izađe sam iz kuće i ukrca se u uščuvani crni policijski *mercedes* star petnaestak godina, zaplijenjen od Nijemaca.

Nikola je sjeo između dvojice logorskih stražara, preodjevenih u kestenjaste kožne jakne i raskopčanih kariranih košulja. Nosili su potkovane bakandže kojih je topot metalno odjekivao. Kao da su braća, obojica isturenih četvrtastih vilica, bezizražajnih zelenih očiju, kratko ostrigani i napetih, nategnutih mišica na rukama koje su se činile kao da će se rasprsnuti. Bili bi idealni modeli crtačima američkih stripova da po njima slikaju likove opasnih momaka kojima se nije uputno zamjeriti. Do lani su djelovali u postrojbi za posebne munjevite zadatke, uglavnom za likvidacije, zvanoj Leteća OZN-a. Njeni pripadnici bili su prepoznatljivi u policijskome svijetu po tome što su umjesto činova na ovratnicima nosili ušivene svijetloplave romboide. Vozač u milicijskoj uniformi ponašao se kao nesigurni provincijalac sirova šarma, koji se, impresioniran velegradskom bukom i poslovnom tišinom, nije snalazio dok je vozio po Zagrebu. Zato ga je osuđenik Nikola Mirt, iako poslije dugih šest godina prvi put ponovno na ulicama rodnoga grada, lako vodio i samouvjereno mu kazivao kako će se najkraće dovesti do Zvijezde i odatle Mirogojskom cestom do mrtvačnice. Dok je vozač parkirao kola na pločniku, iz birtije, u kojoj će uz čaj i kiflu sačekati povratak trojice suputnika, treštalo je supijano pjevanje glazbeno neshvaćenoga zagrijana kvarteta: *Tuli, tuli, tulifon*...

Nikola je uočio da su mu se pratioci po službenoj dužnosti – za razliku od logora kad su ga, kako su nalagali propisi, bahato oslovljavali sa ti, a on njih morao sa vi – sada obraćali u trećem licu. Bit će da ih je zadivilo njegovo gospodsko tamno diplomatsko odijelo od engleskoga listera, koje je, uz bijelu popelinsku košulju i crnu svilenu kravatu, ministarski svečano odudaralo od prosjački depresivnih, pepeljastih i odrpanih uzničkih halja. Kad je navukao hlače, Nikola ih je morao valjano zategnuti remenom. U svibnju 1945., kad su ga uhitili, bio je teži dvanaest kila.

Petero Mirtovih ušlo je zajedno u mrtvačnicu i s dvojicom stražara povrstalo se s lijeve i desne strane lijesa, ispred kojeg je bio postavljen tamno-žućkasti lakirani drveni križ s natpisom: *Miroslav Mirt 1873. – 1951*. Na jednoj strani stajala je Anđela Mirt, do nje jedan od stražara, zatim Nikola Mirt i drugi stražar; a nasuprot Iva, djevojčice i pokojnikova sestra Agneza Burcar iz Petrinje, koja je došla nedugo za njima. Slabašna zgrbljena starica s mladenačkom frizurom, iako još u podnošljivim godinama, djelovala je umorno kao nepokretna napolitanska matrona.

Dok su se svrstavali, mati je odlučno naložila pokunjenome i uzrujanom Nikoli, ne obazirući se na ukrućene stražare:

„Gore glavu, sine. Stoj ponosito i prkosno!“

Poslušao je majku. Blijed kao postojnska čovječja ribica, Nikola je bez suza dočekivao rodbinu, obiteljske prijatelje i znance koji su mu se žalovali mekim stiskom. Pružali su ruku i stražarima, uz tiho promrmljanu frazu: „Moja sućut“ ili „Saučešće“, uvjereni da su i ta dvojica Tarzana iz klana Mirt. Upućeni izuzeci, Ivini roditelji i odvjetnik Štokić sa ženom prigodom ceremonijalnoga rituala prezrivo su ih preskočili, iako su stražarima desnice već bile u zraku, automatski poletjele da prihvate njihove.

Nakon što su grobari iznijeli lijes ispred mrtvačnice, mladi bijeli fratar, nalik vitezu tužna lica, počeo je opijelo latinskim riječima iz molitve za mrtve, franjevca Tome Cellana iz trinaestoga stoljeća*: Dies irae, dies illa* koje je i preveo: Dan gnjeva, onaj dan. Završio je naglašenom žalostinkom:

„Neka našem napaćenom bratu Miroslavu bude laka hrvatska zemlja koju je toliko ljubio!“

Logorski čuvari, koji su se usko poput navodnika zbili između Nikole, na heretički spomen hrvatske zemlje ukrstili su mu iznad glave kratke sumnjičave poglede.

Šesteročlani muški zbor otpjevao je Paljetkovu *Falu* i potom je povorka, praćena glazbom vatrogasne limene glazbe, krenula prema grobnici.

Mimohodeći kamenom cestom uz arboretum jedna od blizanki – a sličile su jedna drugoj kao bijeli leptiri – tri minute starija Višnja povukla je za rukav Ivu koja se sagnula:

„Mama, meni je dosadno!“ – šapnula joj je na uho.

„Sve ćeš mi reći kad se budemo vratili doma, zlato. A ovdje više nemoj govoriti, molim te!“ – zbunjeno ju je umirivala. Iva je kanila ostaviti kćerkice kod kuće da se ne mrcvare na sprovodu, ali ih je dovela na Nikolin opetovani zahtjev.

„Znam da Višnji i Mirjani neće biti lako, ali povedi ih zbog mene. Želim ih se što dulje nagledati. Shvati, Iva, da se moje vrijeme koje ću provesti s njima, od dolaska iz Stare Gradiške i do povratka iz Zagreba, mjeri minutama!“ – rekao je slomljeno. Poslije toga vapaja, nije smjela prijeći preko dirljive očinske želje.

Od oslobođenih zatvorenika s kojima je Nikola Mirt bio zatočen u Staroj Gradiški na sprovod njegovu ocu od poznatih Zagrepčana viđeni su Mirko Šeper, Kruno Simon, Viki Glovacki, Marijan Zuber i nogometaš *Lokomotive* Vladimir Zipa Zajc, dok se Lovro Matačić brzojavno žalovao iz Ljubljane, gdje je toga dana imao zakazan pokus s opernim orkestrom koji nije uspio odgoditi.

Potresen zbog odlaska još jednoga pajdaša, pokojnikov *amice* i vršnjak, po komunističkoj vlasti 1945. dekretom umirovljeni fizičar međunarodna ugleda, akademik i negdašnji rektor Zagrebačkoga sveučilišta, sedamdeset-osmogodišnji Stanko Hondl, uglađene gospodske pojave i snježno sijede glave, jedan od „petkaša“ – tako je zvala svoje društvo probrana skupina vremešnih purgera zato što su se godinama, svakoga petka u predvečerje, sastajali kod *Dva barilčeka* na višesatne razgovore uz vino, lagani prismok i karte – drhtava glasa tiho je kazivao arheologu Mirku Šeperu:

„Ako netko u petak zakasni ili ne daj Bože ne dođe za naš stol, svi mahom pomislimo da smo ostali zanavijek bez njega. Da nas je još jedan manje! I sretni smo kad se taj pojavi

sljedećega petka. Ne kažemo mu, dakako, što smo pomislili o njemu. I bolje je što ne kažemo! A, eto, danas ćemo se, mi petkaši, poslije sprovoda po običaju naći u *Dva barilčeka*, ali oslabljeni, na žalost, bez Mireka kojeg više neće biti s nama...“ – Hondl je prepričao Šeperu posljednji susret s bolesnim Miroslavom Mirtom u nedjelju, dok ga je obišao kod kuće na Trešnjevci: „Mirek, koji je bio plemenit kao dječje oko, uvijek je govorio da mu je dobro i onda dok mu nije bilo dobro. Nije volio razgovarati s ljudima koji zapomažu nad svojom zlom sudbinom. Nije vjerovao u žaljenje i nije podnosio žaljenje. Uzmicao je od priča o bolestima, dijetama, kurama i lijekovima. I zato me je zatekao kad je rekao: Umrijet ću, znaš li, Stankec moj dragi... – Odgovorio sam mu gotovo bijesno: Ne vjerujem da ćeš umrijeti, Mirek. Ali umreš li ipak, nikad ti to neću oprostiti... – I neću!“

Trojica grobara, uz metalno tandrkanje i škripu lopata što je zasrsilo svijet osjetljivijih živaca, nabacila su posljednje grude, poravnali žitku zemlju i meko zabili križ posred rake. I kad je došlo vrijeme povratka s groblja, blizanke, koje su znale da je njihov tata stigao iz zatvora i da će se tamo ubrzo morati vratiti, kao po dogovoru istodobno su se objesile o njega i ovile mu se oko vrata. Stražari su ih sumnjičavo odmjerili kao da im malene napasnice žele preoteti osuđenika kojeg u jednome komadu moraju vratiti u logorsku gajbu, odakle su ga i doveli. Makinalno su se približili još za korak Nikoli. A onda su stali kao da su i oni blizanci urođenih usklađenih pokreta. Nisu ništa kazali nego su se povukli postrance za onaj isti malo-prijašnji korak.

Višnja i Mirjana jedva da su maglovito sačuvale očev lik. Posljednji put su ga vidjele prije više od šest ljeta, kad su imale dvije godine i pet mjeseci. Danas prijepodne, otuđeni, otac i kćeri, ponovno su se počeli upoznavati:

„Dođi s nama doma, tatice!“ – mazno je zakukurikala Mirjana.

Nikola je zasuzio i pokazao glavom prema stražarima:

„Doći ću, sigurno ću doći. Ovi stričeki će me dovesti autom... I zajedno ćemo večerati s mamom, bakom i tetom Agnezom...“

„A hoćeš li nas poljubiti prije spavanja?“ – pitala ga je Višnja.

„Naravno da hoću, zlato... Svakako ću vas poljubiti...“ – procijedio je Nikola i zagušio se u plaču. Za njim su zaplakale i blizanke. Nikola je u sebi prokleo crvene šogune koji su ga poslije hrvatskoga armagedona osudili na beskonačno dvadesetogodišnje robijanje. Uzrujano im je poželio da ih stigne suza njegove nejači.

Pao bi mu kamen sa srca i bilo bi mu lakše u duši da je iz sebe ispustio najglasniji životinjski urlik.

Zamišljeni Nikola izašao je iz kuće tri minute prije osam, a pratile su ga žena i majka. Stražari su ga čekali ispred kola, dok je vozač za volanom trljao sanjive oči. Nikola je nježno zagrlio majku, a s Ivom se oprostio dugim poljupcem. Zatim je okrenuo glavu da sakrije suze od njih.

Stražari su se pozdravili sa ženama kratkim uljudnim kimanjem:

„Moje poštovanje!“ – promrmljao je niži stražar i sjeo do vozača. Viši je podijelio stražnje sjedalo s Nikolom:

„Evo, mi gdje omrkli, tu i osvanuli!“ – rekao je onaj sprijeda i napol okrenut k Nikoli raspoloženo se nasmijao pučkoj izreci kojom je počeo jutarnji razgovor.

„Ti se omrsio, a... Ako, ako.“ – upao je viši, nastojeći da mu riječ zazuji vragolasto: „Lijepa ti je drugarica, izgledna je, nema što!“ – dodao je. Nikola je oborio pogled i ušmrknuo se. Viši se stražar vratio uobičajenome logorskom obraćanju osuđeniku na ti. Jučerašnja Nikolina odjeća za groblje ipak je činila čovjeka.

Kiša i oluja mijenjale su se kao po dogovoru. Nikoli je naglu promjenu vremena sinoć najavila mati:

„Kad je mjesec presvučen oblakom, ujutro će biti padavine!“ – prorekla je Anđela Mirt pogledavajući u nebo i bila je u pravu. Za večerom je još znalački rekla: „Ako psi zijevaju, znajte, doći će promjene vremena! A trešnjevački psi su danas sumanuto zijevali. Namirisali su kišu...!“ – i Anđela Mirt je ponovno pogodila.

Da otkravi smrknutu šutnju za večerom, Agneza Burcar, sestra pokojnoga Miroslava, mudroga sovinskog izgleda, koja otkad je obudovjela, samostanski povučeno životari u Petrinji, a poslije sprovoda prenoćila je u bratovoj kući na Trešnjevci, počela je priču da je u utorak dobila daleki list iz Južne Amerike od nećaka Tomislava, inženjera hidrogradnje. Na tankoj i prozirnoj omotnici azurne boje, naglasila je upečatljivo, na španjolskome i francuskom bilo je otisnuto: *Correo aereo* i *Par avion*. Nakon sloma NDH, isprepadan što je služio u domobranstvu, nećak je pobjegao pred partizanima i do preklanjske godine proboravio u izbjegličkome logoru San Saba kod Trsta. Ondje je i dočekao azil iz Paragvaja. Ovo je prvi put da se odatle javio teti Agnezi, kad je kao vrsni stručnjak pronašao lijepo plaćeni posao na hidrocentrali Yacyreta, na rijeci Parani:

„Tomislav je sada na jednomjesečnome odmoru. U pismu mi se pohvalio da pomalo šeće, malo lovi ribu i puno pije s dvojicom Indiosa iz plemena Guarani s kojima se zbližio. Napisao mi je da u jeziku tih Indiosa guarani znači: ljudi bez gaća…“ – pri čemu se Agneza suzdržano nasmijala.

„Joj, Agneza, zaveži, molim te!“ – Anđela Mirt je ubojno prekinula šogoricu, uzrujana što se usudila smijati na dan bratova ukopa.

Uvrijeđena Agneza oborila je nos i zašutjela. Osim što je domaćinima prigušeno poželjela laku noć, prevalila je večer tako da do povlačenja nije prozborila ni riječ.

Vihor je harao slavonskim pustopoljinama i bijesno šibao uzduž i poprijeko, kao da drži korbač ispleten od volovskih žila. Vozač je, psujući i rondajući, vozio *mercedes* izlokanom cestom, po gulašu od meke zemlje, uvela lišća, tople kiše i otpadaka, koji su vrludavo i izgubljeno plovili poput poludjelih jedrenjaka, a koje je usmjeravao kao misao nevidljivi pijani kormilar bez zemljovida i zdrava razuma.

Po baricama i lokvama koje su prošarale kolotečinu, dok im je blato šuštalo ispod obuće, odšljapkali su do zamračene seoske gostionice, najosamljenije kuće uokrug pet kilometara. Kao da se nahladila od snažnoga kovitlaca koji je u zoru napao kraj i još je trajao. Sa smrekovih šindra, u sve dublje mlake survavali su se slapići kišnice.

„Kijamet!“ – zagunđao je niži stražar, istresajući kapi rose s jakne i pogledavajući ljutito u debele oblake.

„Vi mora da ste Bosanac!“ – usudio ga se upitati Nikola.

„Po čemu zaključuješ da sam Bosanac?“ – okrenuo se niži stražar.

„Pa, rekli ste kijamet. A tako kažu Bosanci.“ – Nikoli je zadrhtao glas. Grizao se da niži stražar ne protumači krivo njegovo obraćanje i ne usadi u svoju vilansku glavurdu kako mu se želio ponizno dodvoriti i umiliti.

„Pogodio si, junakoviću. U pravu si, Bosanac sam. Od Dervente, znaš...“ – voljno potvrdi niži stražar.

Iznad ulaza skupila se navlažena i od kiše otežala državna zastava izvješena na pola koplja, u slavu oblasnome partijskom sekretaru koji je prekjučer poginuo od groma.

Nikola, vozač i stražari naručiše kave:

„Dopustite da ja platim...“ – ponudio se Nikola i uhvatio se za lisnicu.

„Nećeš ti. Danas Bosna časti turskom kavom!“ – nepopustljivo mu se prepriječio niži stražar, koji se držao kao da je predsjednik vlade i umišljeno se osvrnuo.

S radija na pultu krkljavo se čula glasovirska glazba. Nikola je prepoznao *Nocturno za lijevu ruku* Aleksandra Skrjabina, ali nije odgonetnuo tko ga svira.

„Promijeni to sranje i potraži nešto normalno!“ – vozač se prekipjelo ustremio na konobaricu srednjih godina, glatka lica bez bora, spokojne i podatne bestidnosti.

„Neću!“ – odbrusila mu je raskočopereno: „Meni se baš ovo sviđa!“

Volovski širokovrati vozač najprije joj je kanio ljutnuto uzvratiti, ali se suzdržao, zapanjen što seoska konobarica ne poštuje miliciju. Mrmošeći teatralno je krenuo hodati naprijed-nazad, prebacivši nametljivo ruke na leđa. I zatim bezumno i budzašto udari u tanak, isprekidan smijeh. Nikola je, po načinu kojim se vozač smijao, u njemu otkrio savršenu budaletinu. Hihot ga je podsjetio na režanje logorskih pasa:

„Preživjet ću i to glupo tandrkanje!“ – napokon je odrezao vozač i tupavo odmjerio konobaricu koja se pakosno nalaktila na šank, ispod cmiljuće žarulje. Cvatući zbog lake pobjede okrenula mu je leđa. Pritom se samoljubivo ogledavala u izgrebano zrcalo uživajući u svome izgledu. Iz očiju joj se naziralo kako bi žarko voljela da se taj tikvan što prije pokupi iz gostionice, nogu pod nogu s trojicom ostalih šutljivih sudruga.

„Glupo tandrkanje su tvoje primitivne novokomponirane narodne pjesme. Te bedastoće ne mogu provariti. I gade mi se!“ – kričavo je mljela konobarica neuništivom snagom i izdržljivošću nadarene torokuše.

Vozač se pokislo obratio stražarima:

„Baba je kvarizanat. Petljanka i dangubica. Raskopitila se kao magarica“ – djetinjasto se razlaparao, ružeći je folklornim pokudama.

Stražari su, neosjetljivi na njegov bijes, mukom srkali vodnjikave ukuhane kave.

Jedini gost uz četvoricu putnika za starogradiški logor bio je mještanin raskokana nosa. Mirisao je na sijeno i slamu, usamljeno svaljen za rasklopnim stolom uz čašicu rakije. Usplahireno je podigao pogled sa subotnjega *Glasa Slavonije*. Ni on se nije nasmijao, nego se neutralno vratio čitanju sportskih vijesti. Ne bi volio da milicionar otkrije kako su mu simpatije

na konobaričinoj strani. Pripadao je soju zazorljivih, opreznih seljaka koji se u ovim smutljivim vremenima – kad te ućorkiraju i za najmanju pokudu na Tita ili za spomen nadbiskupa Stepinca po dobru – plaše čak i smijeha.

Nikola je bio zadovoljan što je mogao saslušati Skrjabina do kraja. I što se opipljiva konobarica nije držala ugostiteljskoga pravila da je gost uvijek u pravu, pa nije ugibla glavu pred napasnim milicionarom. A taj bi je bez milosti i smjesta, ruku okovanih lisičinama, a nogu negvama, poslao na Goli otok kao informbiroovsku špijunku kad bi znao da je Aleksandar Skrjabin, čiju nerazumljivu i dosadnu glazbu ona obožava – Rus!

Nikola se nije odvažio pitati konobaricu je li čula tko je izvodio *Nocturno za lijevu ruku*. Iz straha da skroz ne razbjesni nahero nasađena vozača.

Odmah pošto je naplatila ceh, a da nije zahvalila nižem stražaru na simboličnoj napojnici, konobarica je veleposjednički samosvjesno sjela u kut i preko druge stolice ispružila čvrste noge prošarane pomalo nabuhlim ljubičastim žilicama. Nije udostojala pogledom odlazeće društvo, a ni odzdravila dvojici stražara i Nikoli koji su je pozdravili. Stražari su joj ovlašno rekli „zdravo“, a Nikola „do viđenja“. Vozač je izletio bez pozdrava i oholo tresnuo vratima, potvrdivši tim prosvjednim činom kako je odlučio da mu noga više ne zakorakne u ovaj mračni pajzl u kojem konobarica grdilica sluša najbesmisleniju i najdosadniju glazbu na svijetu, a koju puštaju s radija kad su dani narodne žalosti.

Preostali rondzavi gost slinavo je dudao čačkalicu i bio jako zadovoljan sobom kad je brzo riješio ne osobito tešku križaljku u *Glasu Slavonije*.

„Do viđenja!“ – kazao je bez žara i gotovo bezglasno, ali tek kad su trojica civila i naprkonjeni milicionar već bili vani.

Kiša je još padala, sada usitnjenije.

„Kao da anđeli plaču!“ – smislio je patetičnu figuru Nikola, podsjetivši se kćeri.

Kad je iz daljine opazio sive obrise logora i njegove dimnjake, Nikola Mirt je sebi nevoljko priznao kako se za onih nekoliko sati koliko je jučer i danas proveo u svome trešnjevačkom domu prvi put poslije šest uzničkih godina osjećao izgubljeno, tjeskobno pa i suvišno. Vrijeme mu je sporo puzalo. Usporedio se s tigrom puštenim iz zvjerinjaka u savanu, koji se, odviknut od slobode, zbunjeno vrti u krug i samo što ne zariče: „Vratite me, ljudi, u kavez!“

Pitao se smalaksalo: je li možda odahnuo kad su policijska kola jutros u osam zabremćala i zaprašila put Stare Gradiške?

Izvisoka su ga, poput kiklopa, gledali netom upaljeni logorski reflektori, čija je trostruka svjetlost brzo kružila smjerom kazaljke na satu. U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj zvali su ih – svjetlometi.

U ponedjeljak, trećega dana poslije sprovoda, Iva je s javne govornice okrenula Šiljin uredski broj da mu još jednom zahvali za uslugu. Nije bila načistu što će mu odgovoriti ako bi joj predložio da se vide.

„Drug pukovnik trenutno nije u kancelariji. Potražit ću ga…“ – rutinirano je lagala tajnica. Poslije nepune minute rekla je: „Drug pukovnik upravo govori na važnome sastanku i ne smijem ga prekinuti…“

„Kad bih ga mogla pozvati?“ – pitala je Iva.

Još jedna repata tajničina laž:

„Odmah poslije sastanka drug pukovnik će otputovati na teren i neće ga biti najmanje dvije sedmice“.

lako je bila uvjerena da Šiljo nije otputovao na teren nego joj se nije želio javiti, Iva je ipak telefonirala i nakon dva tjedna.

„Drug pukovnik je otišao na novi službeni put!“ – blefirala je tajnica.

„Kad bih ga mogla ponovno pozvati?“

„Ne znam, drugarice. Ali sigurno ne tako skoro!“

Iva je napisala kratko pismo Šilji, ostavila svoju adresu i zamolila ga da joj otpiše i naznači kad bi ga mogla pozvati. Ostavila ga je na porti na Zrinjevcu.

Nije dočekala odgovor koji je tjednima očekivala.

Poglavlje I.26.

Zagreb, prvih dana studenoga 1953.

„Zdravo, Šiljo, kako si?“

„Sjajno. A ti, druže Stevo?“

„Ja, *amigo*, hvala na pitanju, sjajnije!“

„Znači, obostrana izmjena dobrih novosti...“ – reče Šiljo.

Nakon što je naručio kavu i viski, Stevo Krajačić je po običaju odmah krenuo u srž i naciljao u metu. U subotnje predvečerje telefonirao je pukovniku Šilji Miliću i pozvao ga u svoj kabinet. Najavio mu je da želi čuti njegovo mišljenje o osjetljivim pitanjima iz nogometnih sfera.

„Znaš li, *amigo*, da *Dinamo* treba putovati na gostovanje u Alžir i Tunis?“ – Krajačić je srknuo gucaj vrele kave i nastavio: „Neki, navodno pouzdani alžirski menedžer ponudio je povoljno plaćenu turneju od otprilike tri sedmice. Prvi susret planirao je za Božić u gradu Constantineu. Dinamovci bi igrali samo s lokalnim momčadima, s iznimkom o Novoj godini, kad je u Alžiru predviđena jedina jaka utakmica s prvakom Francuske *Reimsom*!“

„Čuo sam o tome pozivu. Rekao mi je prije dva dana trener *Dinama* Oskar Jazbinšek“ – reče Šiljo, upinjući se da pogodi što mu Stevo, koji vrlo površno prati sport, time želi poručiti: „Ali kakve veze ima njihova turneja sa mnom, a pogotovu s tobom, druže Stevo?“ – pogledao ga je upitno.

Šiljo nije propuštao nedjeljne utakmice. Godinama je najradišniji član uprave najmlađega zagrebačkog prvoligaša *Borca*, negdašnjega *Milicionera*. General Stevo Krajačić, naprotiv, jedva jednom godišnje, i to poslije dugih nagovora, svrati na maksimirski stadion i užasno se dosađuje u počasnoj loži. Nerijetko bi predbacio Šilji, podrugujući se njegovoj opčinjenosti nogometom, kako ne može shvatiti da se netko u trideset šestoj tko imalo drži do sebe i smatra se intelektualcem neobuzdano pali na tribinama, prijeti, urla i kočijaški psuje zato što neki balavanderski jebivjetri bjesomučno udaraju loptu po travnjaku, a pritom jedva čekaju da se zavade sa sucem, pograbe se i iznogataju s protivnicima. Nogomet je za Stevu španjsko selo i nepojmljivo traćenje vremena. Da njega pitaju za savjet, kao što ga ne pitaju, ne samo što ne bi plaćao te primitivne frajere nego bi još udario namet svakome tko igra tu smiješnu igru.

Zagledavši se u raskošni kristalni luster s visećim svjećicama i kuglicama, Krajačić počne otvarati karte:

»Jutros mi je telefonirao predsjednik *Dinama* Ivica Kolić. I ponudio mi da budem u vodstvu puta u Alžir i Tunis!“

„Sjajno, baćo!“ – oduševio se Šiljo. „Pođi. Svakako pođi! Ne putuje se svaki dan na dugi, lagodni izlet u francuske kolonije... Alžir, Tunis, dvogrbe deve, datulje, Berberi, Sahara, fatamorgana, Casablanca, Humphrey Bogart, Ingrid Bergman... Zamisli, tamo ćeš proslaviti Božić bez straha da će te netko otkucati i zbog toga te isključiti iz Partije...“

“Ne zajebavaj me sitno kaluđerski, *amigo*! *No me jodes*!“ – procijedi Stevo nakon što se svladao da se ne naceri Šiljinim upadicama. „Nemoj misliti da mi se neće u Alžir i Tunis. Rado

bih išao, vrlo rado... Ali već je dogovoreno da čekam Novu godinu s Titom, a da prije toga pođemo u lov!“

Šiljo sada ponovno nije na čistu što mu je Stevo mislio kazati.

„Zar si me zvao da se izjadaš što zbog lova s maršalom nećeš moći na put?“

Nije ga zvao da mu se pojada. Ali je upravo saznao što mu je kanio objaviti:

„Koliću sam kazao da ću kao zamjenu za Alžir i Tunis ponuditi tebe, *amigo*!“

„Pa ja sam u suparničkome klubu, čovječe! Hajde, reci: zar je pravedno da ja iz *Borca* budem u vodstvu puta *Dinama*?“ – ustuknuo je Šiljo.

Kao da očekuje Ciganku gataru, Stevo izvrne ispijenu šalicu s kavenim talogom na bijeli tanjurić ukrašen plavim kružnicama.

„Slušaj, *amigo*, morat ćeš poći.“ – gotovo prošapće glasom čovjeka navikla da njegova bude posljednja: „Nisu oni mene zvali zato što me ludo vole, nego zato što sam im potreban. Prije svega, trebam im ishoditi da ta zgodna turneja bude odobrena. I zatim da s policajcem u vodstvu ostali članovi uprave kluba, koji će se ugurati da im guzica vidi puta, budu pokriveni ako netko od igrača zabrljavi. Da se ne vrati. Emigrira, zatraži azil... shvaćaš li, *hombre*?“

„Shvaćam! Ali što ja tu mogu posebno učiniti, baćo?“ – napregnuo se Šiljo: „Neću valjda držati nogometaše stalno zaključane s oglavom i na lancu u sobi i puštati ih samo na pišanje, u restoran i na igralište... Ako se netko nameračio pobjeći – pobjeći će! Ni tri policajca bolja od mene neće ga moći zaustaviti.“

Stevo reče:

„Ipak će drugačije biti s tobom... Sretna je okolnost što valjano govoriš francuski. I potom: u *Dinamu* su načuli kako neki lukavi menedžer iz Pariza, poljski Židov.“

„... Julius Ukrainczek“ – pomogne mu nogometno informirani Šiljo.

„Tako je, upravo taj *hijo de puta* Ukrainczek opsjeda Mantulu, Čonča i Dvornića i nudi im da igraju kao profesionalci u Francuskoj. Negdje je procurilo da će njih trojica za pozamašan novac kojim im maše taj mutivoda doista i ostati... Iz *Dinama* je, koliko znam, do sada jedino pobjegao vratar Monsider, čini mi se prije pet godina. Ostao je u Trstu. S njime je emigrirao i drugi vratar Babić, ali taj se kasnije vratio. I još neka dva juniora, ne sjećam se koji su.“

„... Matanović i Franjić!“ – ponovno mu je pomogao Šiljo.

„Da, oni. Po svijetu se već razmiljelo podosta naših odbjeglih poznatih sportaša i sportašica. Eno, jedan za drugim ostali su nam najbolji tenisači: Punčec, Mitić i Branović; deseci veslača, boksača, plivača, biciklista, vaterpolista, rukometaša, atletičara, košarkaša... A tamo se vani, na zapadu, o svakome sportskom asu, prvaku i rekorderu koji nam utekne novine razbubnjaju: Pobjegli iz Titova komunističkoga raja; Izabrali su slobodu; Nisu mogli izdržati teror u Titovu paklu... i što sve još ne nadrobe! Takvi nam članci, *amigo*, strašno štete i srozavaju ugled zemlje u svijetu. A kako su to vrlo popularni, zgodni mladi ljudi: plivači braća Marijan i Mislav Stipetić, Andrej Quinz i Maroje Miloslavić; biciklist Milan Poredski, koji je negdje u Kanadi prišao ustašama; boksač Nello Barbadoro; košarkaš Relja Mešterović i da ih sve ne nabrajam, jasno je da ih prati gromki publicitet“ – raspričao se Stevo, a Šiljo se netom osvjedočio da taj strikan potkovanije poznaje sportske prilike nego što je o njemu dotle mislio. Doduše, govori mu o mračnoj strani sporta, ali ipak.

„Ne vjerujem da Mantula, Čonč i Dvornić kane ostati.“ – prekinuo ga je.

„Drago mi je što to čujem od tebe, *hombre*!“ – čilo prihvati Stevo, toplo ga obujmi oko ramena i tek onda mu zakašnjelo nazdravi s viskijem: „E vidiš, zato što znaš u dušu nogometaše, morat ćeš poći na turneju s *Dinamom*! Imaš više od mjesec i pol dana za pripremu. Poveži se s Ivicom Kolićem i ostalima u klubu. Ispitaj što se zbiva oko njih. I ako na vrijeme spriječiš nekoga fakina koji sanja o bijegu, učinio si golem posao!“

Šiljo natukne:

„S tim sportašima valja biti napose obazriv, baćo. Koji put smo i mi bili krivi da su nas neki od njih napustili. Nismo znali lijepo s njima, bili smo nepravedni i okrutni.“

„Ne mogu pogoditi što mi želiš reći, *amigo*…“– nije ga razumio Stevo.

„Sjeti se afere sa Sašom Strmcem…“

„To je bilo neugodno, *amigo*. Strahoviti promašaj *službe*! Autogol!“ – sjetio se.

Saša Strmac je s bratom Mikijem bio oslonac vaterpolske momčadi Mladosti, Iz imućne židovske građanske obitelji, vrsni studenti, uglađeni, elegantni, zgodni, omiljeli vicmaheri, simpatični i rado primani u društva, uspješni kod djevojaka, pravi zagrebački dečki. Braća Strmci, fokusirani kao dobre partije, ispunjavali su i najstrože kriterije mamica. S povjerenjem su puštale svoje kćeri da ih Saša i Miki izvode na čedne plesove u *Glazbenjak*, ali i, da to ne znaju, na manje čedne tulume. I neke ljetne večeri 1950., dok se s društvom zabavljao na terasi *Esplanade*, policajci su bez naloga i riječi objašnjenja izveli Sašu i s tih stopa odveli ga vezana u Beograd, u zloglasnu Glavnjaču. Ondje su ga perači mozgova i istjerivači đavla držali dugih osamdeset dana, tražili da prizna nešto o čemu nije čuo, a ni znao, ispitivali ga o ljudima koje nije upoznao, prijetili da će mu prosvirati metak u glavu i sustavno ga zlostavljali. Kad se očajni mladić već bio pomirio s udesom da više neće vidjeti zagrebački zalaz sunca, pustili su ga. Nenadano naglo, jednako kao što je bio i nenadano uhićen, bez obrazloženja i napisana rješenja. Isprepadan, izmučen, slomljen i razočaran, Saša je s obitelji ubrzo optirao u Izrael.

„Saša Strmac je bio žrtva objede najprizemnije vrste“ – narogušio se Šiljo.

„Da. Nastradao je, a da nije saznao zašto. Neka bolesno sumnjičava budala je u njemu, ali bez veze, naslutila američkoga špijuna. A Saša nije bio ni š od špijuna! Nismo za izložbu cvijeća zbog onoga što smo učinili s njime. Krhka nam je utjeha, *amigo*, da je i to dio našega posla. I najsramniji previdi, poput onoga sa Sašom Strmcem, na žalost, idu nam u rok službe“ – zatrepće Stevo i upita: „Je li Saša dobio ikakvu zadovoljštinu za pretrpljene patnje?“

„Dobio je kar od ovce! Savezna policija mu se nije čak ni formalno ispričala“ – naprasito odgovori Šiljo. „Moj djed Đuro kaže: U koga je pogača, u toga je nož!“

Šilji se dopala Stevina zamisao da putuje s *Dinamom*. Do sada nikad nije prešao državnu granicu. Dok je *služba* slala desetke policajaca na posebne zadatke u Njemačku, Italiju, Francusku, Belgiju, Austriju i Švicarsku, on je naganjao ubačene križare po Lici, Slavoniji, Moslavini i Podravini. Konačno će dočekati da omiriše zrak drugih podneblja. Makar će u zagonetni egzotični svijet Sjeverne Afrike ući kroz vrata za poslugu, s nogometašima, i to je ljepše i otmjenije negoli spavati s otkočenim revolverom ispod jastuka i s glavom u torbi utrkivati se s ustašama po zapadnim Europama.

„Radojka računa s time da ćemo dočekati Novu godinu kod kuće. Pozvali smo kuma Rumbu...“ – reče Šiljo neuvjerljivo brižno. Da Stevo ne pomisli kako se polakomio. Da ga je afrička pozivnica od prve obuzela i raspametila.

„Ne izvlači se obiteljskim obvezama, *amigo*! I tako si gost kod svoje žene i u svojoj kući! Najljepše dane proživljavaš noću, izvan kuće!“ – narugao mu se Stevo. „Prepusti mi Rumbu i Radojku. Telefonirat ću im i lagati za tebe. Reći ću im kako sam te satima uzaludno molio, kumio, preklinjao i na koljenima te nagovarao da pristaneš. A ti, čeličnoga karaktera, ni da čuješ. Da ne pogaziš kumovsku riječ. Na kraju sam ti, kad mi nije bilo druge, generalski zapovjedio da mijenjaš doček Nove godine u Zagrebu za pišljivi Alžir! Što kažeš na ovu podvalu, ha?“

„Ne treba pretjerivati, baćo.“ – lako se predavao Šiljo.

Stevo ga je zaustavio:

„*A propos* Rumbe... Imaš li vijesti o onoj njegovoj pobjegulji, tvojoj kumi?“

„Ivanka se preudala u Argentini. Za tipa kojeg znam po nadimku. Snaga. Zbog njega je ostavila Rumbu i emigrirala!“ – odgovorio je Šiljo.

„Rumba je, čuo sam, propatio zbog nje, je li tako?“

„Jest, dugo je patio. Ali vrijeme je da je zaboravi.“

„Hoće li se ponovno oženiti?“

„Neće! Samo se budala dvaput saplete o isti kamen! Ne vele zaludu: želiš li da te kude – oženi se, a želiš li da te hvale – umri!“

„Rumba je, vjerujem, razuman. Prije će umrijeti“ – nasmije se Stevo.

Pozvali su Ivicu Kolića. Rekao je Stevi kako se razveselio kad je čuo da je njegov stari, još prijeratni znanac i brat po lopti pukovnik Šiljo voljan popuniti vodstvo *Dinama*. Dodao je da ih je menedžer Agid iz Alžira danas potanko izvijestio o planu putovanja. *Dinamov* predsjednik čitao ga je s teleprinterske poruke, a njih dvojica su ga pratila s odvojenih slušalica.

„Iz Zagreba ćemo vlakom 19. prosinca. Dvije noći provest ćemo u spavaćim kolima. Preko Ljubljane, Trsta, Venecije, Milana, Genove, talijanske i francuske rivijere (‚Ah, San Remo, Nica i Monte Carlo!‘ – pomisli bonvivanski Šiljo) do Marseillea, gdje ćemo prenoćiti. Onda luksuznim brodom *Djebel Dira*, u čijim kabinama ćemo prespavati četvrtu noć, do najveće alžirske luke Orana. I, napokon, posljednja etapa, duga dvije noći. Prvo noćenje osigurano je u hotelu u Oranu, a drugo u spavaćim kolima do Constantinea, na sjeveroistoku, gdje će nas već sutradan dočekati prvi suparnik. Dva dana potom obrest ćemo se u Sidi Bel Abesu (‚Grad u kojem je stožer francuske Legije stranaca!‘ – sjetio se Šiljo. Rado i često navodio je surovo legionarsko pravilo: „Stupaj s nama ili umri!“). I zatim u Alžir, na novogodišnji susret s prvakom Francuske *Reimsom*. Poslije toga ćemo na utakmice u gradove Orleansville i Marengo. A odatle autobusom i vlakom u susjedni Tunis. Od 16. do 18. siječnja 1954. tri dana zaredom sastajat ćemo se s vodećim domaćim momčadima: dvaput u glavnome gradu Tunisu i jednom u Ferianu, gdje će nam se završiti turneja. Iz Tunisa ponovno dugo, četverodnevno putovanje: brodom do Italije, a odatle vlakom do Zagreba“ – završio je Kolić.

„Primljeno k znanju!“ – reče Šiljo trseći se da pred Stevom zatomi nabujalo blaženstvo. Već ga je zatresla putna groznica. *Rajzefiber*, kak‘ bi rekli purgeri.

Stevo, koji je računao sa Šiljinom popustljivosti, pljesnuo ga je bodro po leđima. Muško iskazivanje zadovoljstva poslije uspješno skončana dogovora.

Stevo Krajačić posavjetovao je Šilju da se odmah počne pripremati za turneju:

„Tvoja je misionarska zadaća da sačuvaš igrače. I vratiš ih sve u Zagreb. Zato, *amigo*, otvori četvore oči i danonoćno motri da nitko od njih ne bude obrlaćen. Da nitko ne podlegne nagovorima nekoga svim mastima premazana bjelosvjetskoga mešetara koji će dečkima mahati pred nosom svježnjevima dolara. Ili što je gore da ih ne slomi kakav odbjegli ustaša, zakleti neprijatelj jugoslavenskoga socijalističkog poretka. Jer popusti li i neka od naših zabludjelih ovčica postane sportski profesionalac, to ujedno znači da će se pod utjecajem takvoga ustaškog ološa uvrgnuti i u političkoga emigranta. Na tebi je, prema tome, *hombre*, da i vuci budu siti, ali i sve koze na broju."

Šiljo se pitao što, zapravo, u ovome slučaju znači pripremiti se?

Poglavlje I.27.

Misao mu je odvrludala maestru Lovri Matačiću, s kojim je o tome što znači pripremiti se razgovarao nakon što je posljednjega dana kolovoza 1946. znameniti, onda četrdeset-sedmogodišnji, dirigent bio pomilovan i oslobođen iz Zavoda za prinudni rad u Staroj Gradiški, gdje je dijelom odrobijao prvu od pet godina na koliko je bio osuđen.

Levijatanskim stasom, sirovom snagom i snažnom, žilavom građom Matačić je nalikovao Lotaru, crnome slugi stripovanoga mađioničara Mandrakea.

„Prije nego što sam se počeo pripremati za dirigiranje Beethovenove *Treće simfonije Eroice*, detaljno sam proučio Napoleonov život!“ – govorio mu je maestro kad ga je pukovnik Đuro Milić pozvao u svoj ured na Zrinjevcu na obavještajni razgovor. Izrijekom je zatražio da ga on ispita. Nije želio prepustiti do srži uznemirena i isprepadana umjetnika u nezgrapne šake nekoga bilmeza od inspektora iz *demimondea*, kako Francuzi zovu polusvijet. Primitivnoga, priučenog bosjačkog džentlmena koji u džepiću sakoa vidljivo drži naliv-pero, zrcalo i češalj; nosi umašćenu kravatu na lastiku, unaprijed vezanu u trokut još u tvornici; koji i zimi i ljeti, i danju i noću ne skida tamne naočale s jeftinim staklima i satima ne vadi čačkalicu iz zubala. To su vidljiva obilježja kojima takvi duduci pokazuju i dokazuju velegradu da su mu se nametnuli i prilagodili. Zar da Matačićev slučaj prepusti inspektoru svakojakoviću i bukvi, operiranu od sluha, kome je klasika deveta rupa na svirali, a vrhunski glazbeni doživljaj bećarci, rere, gange, *Kozaračko kolo*, *Po šumama i gorama* i *Partizan sam, tim se dičim*...

Šiljo je upamtio pouku koju mu je Lovro Matačić otkrio čim je zatomio strah i nelagodu, a nakon što je stupio u zazornu kuću OZN-e. Kasnije ju je prepričavao kao izvrsnu ilustraciju kad se upustio u raspru o vrhunskome profesionalizmu, posvećenosti poslu i radišnosti. Bilo je to maestrovo iskustvo u pripremi orkestra.

„*Also*, ja vam tako reći detektivski proučavam karaktere muzičara i kakvoga su kova. Ispitujem njihove navike i običaje zato što do kraja, do najsitnijih detalja moram saznati kako dišu. Tko su ljudi koji sviraju u mome orkestru? Kakvi su među sobom? Podnose li se, druže li se, pođu li zajedno na piće, smiju li se šalama koje čuju? Kakva je razina tih viceva? Imaju li *sence of humour*, smisao za humor, kako vele Englezi. Tko od njih voli ženske, a tko je, oprostite na izrazu, homoseksualac? Ima li kockara ili onih koji se zadužuju i ne vraćaju novac ili pak notornih pijanaca? Jesu li čisti, briju li se svakoga jutra, peru li kosu, vonjaju li po znoju, kakvi su im zubi? Kod glazbenica motrim kako su odjevene, jesu li uredne, depiliraju li dlake ispod pazuha i s nogu? Kakve su im frizure? Štimaju li im brakovi, vole li švrljati, jesu li im djeca odgojena? O, *natürlich, meine liebe*, i naizgled neprimjetne sitnice presudno utječu u konačnome učinku ansambla!“ – napeo se maestro. I onda kao da je požalio što pred pukovnikom nije obuzdao bujicu riječi, sklopio je krug svoje teorije o poniranju u psihe glazbenika: „Ako je išta u meni švapsko, onda je to bolesna potreba za savršenstvom. Tu sam *volikommen*!“

Lovro plemeniti Matačić bio je za vrijeme NDH nadzornik glazbenih ansambala Hrvatske vojske i šef dirigent Simfonijskoga orkestra Hrvatskoga državnog krugovala. Sve do 23. travnja

1945., dvije sedmice prije kapitulacije Njemačke, kad je u Zagrebu ravnao tim orkestrom, na koncertima je istupao u odori domobranskoga potpukovnika.

U Banskim dvorima, u nazočnosti vojskovođe Slavka Kvaternika, među prvima prisegao je na vjernost Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, 12. travnja 1941., dva dana poslije njezina proglašenja, dakle, prije Pavelićeva povratka iz emigracije u Italiji.

Lovro pl. Matačić bio je među poglavnikovim najelitnijim i najtraženijim kulturnim poklisarima. Osobito su postale omiljele i učestalo izvođene njegove skladbe: *Pjesma hrvatske pobjede* i *Hrvatska svečana koračnica* – u slavu oružanih snaga NDH.

Kad je, čak i političkim laicima i najzadrtijim ustaškim optimistima došlo do mozga da se nezadrživo bliži opijelo Hitlerovoj Njemačkoj i njenim ratnim saveznicima, pa tako i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Lovro pl. Matačić u svome posljednjem ratnom izlasku u inozemstvo, u velikoj dvorani *Reichssendera* u Beču, izvanredno je postavio Zajčevu operu *Nikola Šubić Zrinjski* i njome ravnao na praizvedbi. Prenosile su je sve radijske postaje Trećega Reicha. Oduševljena ga je publika ispratila salvama ovacija. Prethodno je Lovro von Matačić za milijunsko slušateljstvo, također izravno, na njemačkome pročitao svoje predavanje: *Kulturno izrastanje hrvatske nacije obilježeno stoljetnim borbama i odricanjima*.

Na Dujšinov nagovor da se ne plaši jer mu se ništa neće dogoditi („Ta, zaboga, Lovro, ti si bio glazbenik a ne političar!“), obodreni Matačić 10. svibnja 1945., dva dana po ulasku Jugoslavenske armije u Zagreb, prijavio se i stavio svoj raskošni dar na uslugu netom postavljenome povjereniku radija, glazbeniku i partizanu Ivi Vuljeviću, kojem je bila tek dvadeset šesta. I koji oduvijek pa i onda kad je zavladao u ime svoje pobjedničke armade nije skrivao divljenje prema liku i djelu dvadeset godina starijega maestra.

Dubravko Dujšin ga je sokolio:

„Lovro dragi, pa mnogi od nas znaju da su ti prije dva mjeseca, u ožujku, nakon tvoje prekrasne premijere *Zrinjskoga* u Beču oduševljeni Švicarci nudili zlatne poluge da se preseliš k njima, postaneš šef dirigent orkestra Radio Lausanne i, što bi tebi bilo spasonosno, da se skloniš od rata. Rekao si mi da si ih odbio zato što nije dobro da umjetnik bude emigrant. I vratio si se u Zagreb. A kaži pravo bi li tako postupio da imaš nečistu savjest i putra na glavi? Jasno da ne bi, čovječe!“ – odrješito ga je pogledao veliki glumac i podsjetio da je u prosincu lanjske, četrdeset četvrte, na koncertu za hrvatske vojne akademce u Stockerauu, pod njegovim čudesnim štapićem, plesao i prvak berlinskoga baleta, Srbin Dimitrije Parlić: „Eto vidiš, Mitu Parlića je, odmah poslije oslobođenja Beograda, ovodobna komunistička vlast imenovala za koreografa njihova baleta. I ne kopaju mu po najbližoj prošlosti zato što je prije toga plesao u Njemačkoj!“

Smiren ljubaznim prijamom kod Vuljevića, Lovro Matačić se s Lili vratio u svoj stan. Nestrpljivo je brojao sate čekajući poziv s radija. Držao se Vuljevićeva obećanja kako nema zapreka da i ubuduće ne ostane dirigent radijskoga Simfonijskog orkestra.

Dočim, bilo je jačih od Ive Vuljevića.

Kobnoga 12. svibnja po Lovru Matačića dolaze panduri kockastih glava. Utrpaju ga u crnu maricu i zgađeno mu saspu da ga uhićuju kao narodnoga neprijatelja i vjernoga slugu okupatora i domaćih izdajnika. Odvode ga na isljeđenje u vojni zatvor na Novu Ves 18 i bacaju

u ćeliju broj 96 u kojoj između petnaestak sparušenih uznika prepoznaje glumce Dalibora Šatalića i Maksa Furiana i umjetničkoga fotografa Đuru Griesbacha.

Da ga unizi i dublje mu gurne glavu u šljam, obijesni upravitelj zatvora kolutavih očiju, tjelesno i moralno neprivlačna izgleda, duduk natočen mržnjom, natjera maestra da s još trojicom bandita, kako ih je posprdljivo zvao, prenese glasovir s drugoga kata i ubaci ga u kamion. Fotografija hamalskoga prizora – s poučnim potpisom da je to tek djelić zaslužene kazne ustaškome trabantu Lovri Matačiću, koji se ogriješio pred narodom i stoga ne smije očekivati oprost nego prezir i osvetu – objavljena je u *Vjesniku*.

Tako je Hrvatska saznala da je virtuozni ravnatelj iza partizanskih rešetaka.

Prije razgovora s Lovrom Matačićem na Zrinjevcu, nakon što su ga 31, kolovoza 1946. otpustili iz logora u Staroj Gradiški, Šiljo je iz dosjea izvukao smeteni zapisnik sa saslušanja glumca Dubravka Dujšina, koji je 31. svibnja 1945, nečitko potpisanu isljedniku morao odgovoriti na neugodno pitanje:

„Što vas je navelo da u svoju kuću od 6. do 10. svibnja primite Lovru Matačića?“

Dujšin nije zatajio da mu je Matačić presudno pomogao nakon što su ga ustaše bile dvaput utamničili:

Kad sam posljednji put bio u zatvoru 1944-45, Matačić je radio oko mog oslobođenja, pak je to i njegovim posredovanjem i uspjelo. Da sam do kraja ostao u zatvoru, bili bi me ustaški koljači sigurno likvidirali.

Ali Dujšin je sve do posljednjega detalja rekao i to da je uoči ulaska partizana u Zagreb po prirodi bojažljivi Lovro Matačić bio izvan sebe od straha pa je to uzrokovalo što mu je dopustio da se sa ženom skloni kod njega u Jurišićevu:

Ja sam u posljednjih nekoliko godina bio potpuno udaljen od kazališta i javnosti, a o Matačićevu radu nisam znao ništa, jer nisam imao s njim nikakove veze niti sam stajao u nekim prijateljskim odnosima, štaviše Matačića sam smatrao uvijek neodgovornim čovjekom i nisam ga ozbiljno shvaćao. Znajući da je htio kod mene spavati samo par noći od straha pred eventualnim ispadima u prvim danima preokreta, dok se ne organizira redovita vlast, dopustio sam mu, i ne sluteći da time počinjam neki propust. Razumije se samo po sebi da ja nisam ni namjeravao, niti bih ikada pristao da bilo koga, pa ni Matačića, skrivam pred našim narodnim vlastima. Znajući pak Matačića kao neozbiljnog i politički neuračunljiva čovjeka, nisam slutio da bih bilo kako mogao omesti postupak protiv njega, niti je to bilo u mojoj intenciji.

Šiljo nije pokazao povjerljivi dokument Matačiću, čak mu ga nije ni spomenuo, kako ne bi prosuo zlu krv između dokazanih prijatelja. Tašti bi se maestro nepomirljivo rasrdio na Dujšina i od njega se zanavijek razbratio da je saznao što je o njemu rekao, premda najvjerojatnije u nakani da mu olakša krivnju. Okrenuo bi glavu od njega zato što je izjavio da je Matačić bojažljivac koji je dočekao ulazak partizana u Zagreb izvan sebe od straha. I pogotovu što ga je opisao kao neodgovornu, neozbiljnu i politički neuračunljivu osobu. Glumac se, opet da opere i sebe – poput svetoga Petra, koji se nakon posljednje večere odrekao Isusa – pred mrkim isljednikom biblijski odrekao višegodišnjega prijateljstva s Lovrom. Kazao je da nisu stajali u prijateljskim odnosima.

A to je bilo daleko od istine.

Dujšin je prevrtljivo prešao s jedne obale na drugu da spasi maestra. Ali i sebe.

Iz ćelije 96 na Novoj Vesi, gdje su zatočenike gotovo svakodnevno hranili jedino posnom purom, maestra poslije 66 dana odvode u dvoranu Vojnoga suda Komande grada Zagreba i u ekspresnome suđenju, koje je bilo zbrzano za nepuni sat, 17. srpnja 1945. „optuženi: Matačić Lovro, pokojnoga Kolomana, rođen: 14. veljače 1899. u Sušaku, zanimanje: dirigent opere, vjeroispovijest: rimokatolik, bračno stanje: oženjen, mjesto posljednjega boravka: Zagreb" – osuđen je na pet godina prisilnoga rada s lišenjem slobode i na pet godina gubitka političkih i pojedinih građanskih prava. U obrazloženju potpisanu po predsjedniku vijeća kapetanu Vladi Ranogajcu stoji:

Kao domobranski potpukovnik organizirao, vodio i nadzirao domobranske i ustaške glazbe u t. zv. NDH i s njima nastupao kod mnogih njemačkih i ustaških protunarodnih manifestacija. Još za vrijeme bivše Jugoslavije, a naročito za NDH, u Hrvatskoj i inostranstvu svojim radom kao muzičar i dirigent vjerno služio fašističkoj, a naročito ustaškoj propagandi. Dati mu mogućnost da među zatvorenicima djeluje na kulturnom polju (muzički).

Matačić je saznao da će kaznu odslužiti u Staroj Gradiški. Prebacivanje u logor čekao je u Velikoj Pisanici kod Popovače, u prihvatilištu za zatvorenike. I dok je čekao, koješta se vilovito izmijenilo.

Što se sve izmijenilo, Lovro Matačić je 1. svibnja 1947., povjerio svoje viđenje napetih događaja manjoj skupini osuđenika, Zagrepčana, u Staroj Gradiški, kad zbog blagdana rada nisu morali raditi tako da su dobar dio toga slobodnog dana proveli u vježbama zbora i orkestra. Maestro je u logoru skupio sve koji su iole imali sluha i spremio doista izvanredan zbor i orkestar. U njima su svirale i pjevale poznate face: Viki Glovacki, Marijan Zuber, Mario Arkus, Edgar Popp, Mirko Šeper, Hugo Mondekar, a jedan od baritona u zboru bio je i velečasni Kamilo Kolb. A što im je Lovro Matačić ispripovijedao u predasima vidljivo je iz dojave sitno ispisane olovkom na obje strane istrgnuta kockastoga lista iz školske teke, koju je logorskoj upravi dostavio anonimni mnemonički doušnik iz robijaške sredine, potpisan kodnim nazivom Zeleni. Pukovnik je temeljito sastavljeno potkazivanje pronašao u maestrovu kažnjeničkome dosjeu. No da ga ne ubije u pojam i ne zagorča mu i tako gorku stvarnost, da mu ne stane na muku već poslije prve slobodne noći – jer znao je da bi ga zbog te opake denuncijacije izjela usađena klica sumnje – nije mu otkrio da su ga u logoru poput sjene pratila naćuljena uha uhode, zavrbovana političkoga osuđenika. Ta pismena i pravopisno potkovana krtica, čiju čestitost i uzničku solidarnost dobrohotni Matačić ni časka nije stavljao na kušnju, uredno ga je špijunirala. Pukovnik je prosudio: zašto da mu time još više podere nerve, to prije što maestro mora smišljati što će raditi i kamo će se osvrnuti u mučnoj bitci za opstanak.

Maestrova ispovijed prepričana i zapisana po tajnome suradniku zvanom Zeleni:

Poslije šest tjedana, iz Pisanice su me sproveli u Zagreb, ponovno u zatvor u Petrinjskoj. U sobi, u kojoj sam predao stvari, rekli su mi: Matačiću, osuda vam je izmijenjena! – Optimistički sam pitao: U što je izmijenjena? – Netko mi je ledeno ujedljivo dobacio: U kaznu

smrti strijeljanjem! – U ćeliji u koju su me potom smjestili bilo je gotovo devedeset osuđenih Zagrepčana: trgovaca, ustaša, domobrana, glumaca, liječnika, intelektualaca, koji su čekali da ih smaknu. Neke sam ponaosob poznavao, a svi su oni poznavali mene. Osjetili su da sa mnom nešto nije u redu pa me jedan od njih upitao: Što se dogodilo, maestro? – Mrtav hladan odgovorio sam: Also, dečki, osuđen sam na smrt! – Zatim sam, u šoku što ću i ja zajedno s njima uskoro odletjeti u nebo, legao u svoj komadić ćelije i bez stanke odspavao dvadeset četiri sata! – Do revizije moje prvotne osude od pet godina prisilnoga rada, kako sam saznao, došlo je zato što viši sud Druge armije nije priznao odluku nižega Vojnog suda u Zagrebu. No uvjeren sam, a i o tome sam kasnije bio diskretno obaviješten da su smrtnu kaznu za me uporno tražili neki od najutjecajnijih hrvatskih rukovodilaca, pa čak i pojedini moji kolege – poznati skladatelji i ravnatelji, koji su se borili na strani partizana. Među takve, srećom, nije spadao Ivo Tijardović, koji je, premda istaknuti komunistički kadar, na više važnih mjesta intervenirao za moj spas. Osim Tijardovića, za me se najviše zauzeo istaknuti glazbenik profesor Milan Graf; koji je, čim je saznao za preinaku vremenske osude u smrtnu, pokrenuo široku akciju među zagrebačkim kulturnim i javnim djelatnicima. Da svuda gdje mogu u državnome vrhu traže aboliciju za me. Onih 17 dana koje sam proživio u ćeliji zatvora u Petrinjskoj ulici bili su mi najopasniji i najteži u cijelome življenju. Između jutarnjih nadanja i noćnih strepnji. Nadanje je najljepše ujutro, a najružnije navečer. Jer iz noći u noć iz ćelije su izvodili po nekoliko cimera, I budući da su ih upozoravali da ne trebaju ponijeti stvari, bilo nam je kristalno bistro kako te nesretnike odvode na gubilište. Svaka je revolucija ista. Najprije radi bez partiture. A kad počne raditi s partiturom, onda onaj tko preživi – preživio je. Koncentrirao sam se da ne poludim u užasnutome iščekivanju noći, kad će i mene prozvati da pođem na put bez povratka, tako što sam supatnicima iz ćelije pripovijedao dogodovštine iz kazališnoga života. A kad nisam govorio, onda sam buljio u note koje sam ispisao u zatvoru na Novoj Vesi, donio ih sobom u Petrinjsku i zakucao na memljivi zid: Drugu temu iz trećega stavka Beethovenove Devete simfonije. Svakoga dana ostajalo nas je manje i manje. Bilo nas je još dvadesetak, kad je željezna vrata otključao mucavi stražar koji je jedva zategao: Mmmmaaatttaaaččić. Pomislio sam, evo i moje posljednje mise. No umjesto u maricu i u njoj u Rakov Potok na strijeljanje, mucavac me poveo u sobu upravnika zatvora, tipa neotesana odgoja i govora. Začinivši svoju rečenicu osmijehom pogrebnika, obavijestio me da mi je smrtna kazna ukinuta i da je zamijenjena prethodnom koju su mi odrezali na suđenju u Novoj Vesi: pet godina prisilnoga rada. Potom su me premjestili u drugu ćeliju, također u Petrinjskoj. Tamo sam ostao sve dok su me lani, 10. listopada, dovezli amo u Staru Gradišku. I ovdje ću, sretan što sam u Petrinjskoj uspio prebroditi sedamnaestodnevnu golgotu na oštrici života i smrti, valjda dočekati i taj predaleki 12. svibnja 1950. – kad ću do posljednje sekunde odguliti svojih pet godinica. Svoj račun sam papreno platio, za razliku od nekih koji su više griješili od mene, a sada su privilegirani i na istaknutim položajima. Eno, kipar Antun Augustinčić, isklesao je 1941. brončanu bistu poglavnika Ante Pavelića koja je bila izložena na Bienalu u Veneciji. Vidio sam je svojim očima. No nakon što je pobjegao partizanima, Augustinčić je postao osobni Titov kiparski miljenik, pa je uradio i njegovo poprsje. Ili pjesnik Vladimir Nazor. Njega je poglavnik osobno imenovao akademikom u HAZU, zato što mu je 1941. ispjevao odu. Nazor je, kao što i

vi dečki znate, predsjednik Sabora Hrvatske. Razlika između njih dvojice i mene jest što ja nisam napisao ni pola note u slavu Ante Pavelića, ali i što se nisam dosjetio pa, kao i oni, na vrijeme zbrisao u šumu, partizanima. I što, preobukavši drugi šinjel, danas besramno kade novoj vlasti.

Lovro Matačić nije dugo dočekivao sumorna gradišćanska buđenja u zoru. Pomilovan je 31. kolovoza 1946. Od 12. svibnja 1945., kad su ga zatvorili, odrobijao je 15 mjeseci i 19 dana. Iz logora su ga policijskim kolima vratili u Zagreb, a sljedećega jutra, 1. rujna u 10 sati, sastao se s pukovnikom Đurom Milićem na Zrinjevcu.

Pukovnik nije otkrio Matačiću kako se dogodio ispolinski obrat. Kako lanjskoga vrućeg ljeta, na izmaku kolovoza, u prvim poslijeratnim mjesecima euforičnoga i ubitačnog trijumfatorskog ludila, ipak nije skončao na stratištu, iako mu je presuda bila potvrđena. Komandir zatvorske milicijske čete izabrao je četveročlani streljački vod, rekavši u sumrak momcima da poslije rane večere pođu odmah na spavanje, zato što će u dva poslije ponoći krenuti iz Petrinjske u Rakov Potok na izvršenje zadatka.

Sretna zvijezda zaustavila je metke za maestra, već usađene u ležišta pušaka, samo sedam sati prije smaknuća.

Poslije niza zauzimanja iz Hrvatske, ostalih dijelova Jugoslavije i svijeta za spas Lovre Matačića, predsjednik vlade Vladimir Bakarić i ministar unutarnjih poslova Ivan Krajačić bili su primorani da zalede potpisani i žigosani nalog o egzekuciji.

Nakon dvosatna razgovora s maršalom Josipom Brozom Titom u Belome dvoru u Beogradu o najgorljivijim problemima koji tište Hrvatsku Bakarić i Krajačić obavijestili su ga usput na rastanku, poslije brzoga radnog ručka da će se sutradan pred zoru grješni domobranski dirigent Lovro Matačić rastati s dušom.

Dotle smireni i ležerno raspoloženi Tito naglo se uzrujao i poskočio sa stolca. Zacakljenih očiju i zažarenih obraza reskavo je podigao glas:

„Vi u Hrvatskoj ste načisto poludjeli, boga mu! Ne mogu vam se načuditi poslije ovoga što ste mi rekli o Lovri Matačiću. Zar vam nije jasno da ubiti ga znači navući nevolju na glavu! Strašnu nevolju! Shvaćate li, drugovi, da ćemo okrenuti cijeli kulturni svijet protiv sebe ako ga ne poštedimo. Zar nam je to potrebno u ovim napetim vremenima? I pitam vas, zašto me niste obavijestili da ga kanite likvidirati? Tim prije što sam se već ranije zanimao za njega...“ – Tito na to presudno rasplete: „Ne, nipošto! Matačićevo strijeljanje ne dolazi u obzir!“

Pukovnik također nije rekao Lovri Matačiću i da je i prije tri dana bio oslobođen, ponovno na zahtjev maršala Tita. Zahvaljujući lobiranju slavnoga dvojca uglednih Hrvata iz svijeta glazbe koji godinama žive i uspješno rade u SAD-u: Zinke Kunc i Zlatka Balokovića. Oni često posjećuju Tita. A Zinka Kunc, prva diva operne kuće *Metropolitan* u New Yorku, i prečesto. Tito joj je u slapovima iskazivao nabujale najnježnije osjećaje i osvajao njeno srce i time što joj je, ma gdje se primadona nalazila, svakoga tjedna slao bukete crnih, vrlo rijetkih, skupocjenih ruža.

Zlatko Baloković, guslački virtuoz svjetskoga imena, uporno je još od 1941. u Americi zagovarao i promicao Titovu partizansku borbu. I onda dok su se tamošnji najutjecajniji mediji pa i predsjednik Franklin Delano Roosevelt utrkivali u veličanju četničkoga đenerala Draže Mihajlovića i kralja u egzilu Petra II.

Kad je išao k pukovniku Đuri Miliću, Lovro Matačić bio je odlučan da ga pita kome treba zahvaliti što je svoje odtamnovao domalo četiri godine ranije nego što mu je bilo presuđeno. Nakana mu nije bila bez podloge. Lili mu je sinoć u dugome monologu za večerom kazala kako je putem svojih židovskih veza od osoba bliskih komunističkim prvacima u Zagrebu i Beogradu – bolje reći: od njihovih žena i ljubavnica – stopostotno provjereno saznala da njen suprug život i slobodu duguje maršalu Titu.

„Maršala Tita je Zinka Kunc – a Tito, istinabog prosi milostivu Zinku da se čim prije uda za njega, pa je stoga njena riječ najodlučnija – zgroženo obavijestila da vlasti u Zagrebu samo što nisu ubile Matačića. Sasula mu u lice kako će Amerika, a i cijeli zapadni svijet poludjeti kad čuju da njegova, Titova vlast, strijelja i vješa svoje najveće umjetnike, a među takve dragulje spadaš i ti, dragi moj Lovro. Tito je pobjesnio, rigao je vatru i zagrozio se Bakariću i Krajačiću neka se nizašto na svijetu ne usude ubiti maestra Matačića. I tako su, hvala maršalu Titu, ovi naši bogci u Zagrebu morali poništiti smrtnu osudu koja ti je mimo svih pravnih regula bila izrečena u tajnosti i bez tvoje nazočnosti na procesu. Prije toga, onaj astmatični, škripavi doktor Bakarić tobož se nije želio miješati glede tvoga slučaja. Neizravno je spomenuo svojoj fakinskoj policijskoj bagaži da će, zamisli molim te lijepo, ispoštivati svaku odluku vojnoga suda. Svejedno mu je hoće li Matačića osuditi na dugogodišnji zatvor ili na smrt. On za tebe neće pomaknuti ni mali prst. Jedino s čime se neće složiti bit će oslobađajuća presuda. To nikako, rekao im je! Ali brus! Na kraju je zaplesao kako mu je zasvirao maršal Tito. Je, dragi moj Lovro, i nad popom je pop. Nad Bakarićem je Tito! A nad Titom je milostiva Zinka, Bog joj dao zdravlja. Nakon što si mi jutros telefonirao iz Stare Gradiške da ćeš navečer doći, ponovno sam preko svojih bapskih žnora čula da je maršal Tito naložio neka te smjesta puste jer su mu se neki engleski političari popeli na glavu i hudo mu zamjeraju što još drži u logoru velikoga dirigenta Matačića.“

Lovro Matačić, obrijana tjemena kao Erich von Stroheim, sa sizifovskim uzničkim teretom na grbači, bogobojazno i malodušno, nogu za nogom, pružena koraka, uspinjao se sprčena lica na drugi kat u pukovnikov ured. Taj mu se uspon betonskim stepenikom učinio dugim i napornim kao da osvaja Mont Blanc. Prigušujući čitljivu tremu grozničavo je smišljao odakle će isisati snagu da pita svemogućega policajca:

„Jeli istina kao što sam čuo od svoje žene – a ona je, vjerujte mi na riječ, gospodine pukovniče, izvrsno obaviještena – da je maršal Tito izrekao par lijepih riječi u moju korist i krucijalno pridonio da me pomilujete?“

No što je maestro bliži ulaznim vratima, to mu je izvjesnije da će izgubiti moć govora. Vrluda kao otpušteni robijaš koji prvi put poslije mnogo mjeseci hoda bez nadzora. Još jučer bio je zatvoren. Bio je čovjek broj sve dok nije okrenuo leđa pasjem logoru u Staroj Gradiški u kojem se runio. Ispremiješana sluđena razmišljanja mu se hrvu:

„Kako ću se odvažiti i usuditi da pred pukovnikom Milićem, koji je jedan od *führera* hrvatske policijske kreme, izvučem iz usta svetački nedodirljivo Titovo ime? Do jučer sam glavinjao kao mjesečar, koljena su mi uzdrhtala kao trske na buri, a gornja usnica plaho zatitrala kao u isprepadane vjeverice kad bih osjetio blizinu bezobličnih čuvara podmuklih pogleda koji

su znojavo zaudarali, i prostih podoficirčića... Strašio sam ih se kao vatre i pred njima bio na oprezu. I hoće li sada pukovniku biti pravo ako se ja, Lovro Matačić, osoba bez građanskih prava, drznem spomenuti maršala Tita?“

Zakopao je i zaboravio svoje neproslovljeno pitanje.

Pukovnik Milić je najljubaznije i opušteno dočekao maestra. A maestru godi što ga pukovnik nije, kao što je pogrešno pretpostavio, zmijski lukavo navlačio da mu udvorno priča kako mu je u logoru bilo dobro, kako je postupak prema njemu bio uljudan, a hrana obilna i krepka. Ni tvrdnja pod jedan, ni pod dva, ni pod tri – ne odgovaraju beznadno hladnoj, očajnoj i odljuđenoj uzničkoj stvarnosti. Maestro je došao na Zrinjevac kukavički pripravan da svoj boravak u sivoj i smrknutoj Staroj Gradiški kao i zatvorske dane prethodno odrintane u ćelijama na Novoj Vesi, u Pisanici i u Petrinjskoj, pred pukovnikom *post festum* opiše najbiranijim frazama i lirski ih oslika vedrim bojama. Svaki od njegovih, unaprijed pažljivo složenih odgovora na pukovnikova očekivana, ali srećom nedočekana pitanja bio bi odvratna laž („Nije tako loše kao što se priča...“ ili tome slično). Maestro je odahnuo kad je napokon osjetio da inteligentnome i akademski obrazovanom pukovniku nije stalo da od njega sluša kako mu punim ustima licemjerno hvali zemaljski pakao u kome se pekao. Bila bi to poremećena, žalostiva farsa. Ponio bi se kao obazriv i pristojan zet koji se poslije očajnoga objeda oprašta od punice, bolno loše kuharice i ne može se nadiviti njenim zagorjelim, neslanim, bljutavim i neukusnim splačinama koje je ona umišljeno nazvala delicijama.

Pukovnik je do euforije zašarmirao maestra tananim poznavanjem glazbe. Osobito kad mu se pohvalio da je u više navrata, u đačkim, studentskim i napokon pravničkim, službeničkim danima pratio njegove nezaboravne zagrebačke koncerte i operne izvedbe. Maestro se ugrizao za jezik nakon što se brzopleto zaletio i nesuzdržano, gotovo isljednički nepovjerljivo ga pitao: kad ga je slušao, gdje ga je slušao i što je slušao? No dah mu se vratio čim je pukovnik, brz kao strijela, iz džepa izvukao spremne odgovore:

“Bila mi je sedamnaesta kad ste, mislim da ne griješim, u studenome 1934., u Velikome kazalištu ravnali na premijeri *Aide*, koju ste i postavili, je li tako? Pa zatim sljedećega ljeta, u kolovozu, sa Zagrebačkom filharmonijom, još živo pamtim, svirali ste Liszta, Musorgskoga i moju najomiljeniju *Šestu simfoniju* Čajkovskoga... Potom sam još nekoliko puta išao na vaše opere i koncerte. Ali posljednji koncert kad sam vas slušao doista nikad neću zaboraviti. Neću zato što sam poslije nekoliko dana prebjegao partizanima. Ili, kako Zagrepčani kažu, u šumu...“

„Ne razumijem... Zašto ste pobjegli u šumu nakon moga koncerta, *mein Gott*?“ – smeteno ga je prekinuo maestro Matačić. Časak potom pukovnik mu je strpljivo objasnio da nije pobjegao od glazbe, nego da pretekne ustašku policiju koja je sužavala obruč oko njega. Pukovnikovo nasmijano lice nije skrivalo da uživa u svojoj fino zapletenoj priči.

„Vratio bih“ – nastavio je – „vaše sjećanje na rujan 1941. Sa svojom djevojkom slušao sam vas dok ste dojmljivo dirigirali Berlinskom filharmonijom koja je onda prvi put gostovala u Zagrebu. Učinio sam čudo neviđeno i pred njome postao junak dana kad sam se domogao dviju ulaznica... Upamtio sam i što ste izvodili, maestro...“

Lovro Matačić se posve opustio. Zaboravio se da nije u koncertnoj dvorani, nego u ukočenoj, suhoj i strogoj zgradi policije.

„*Also, unmoeglich*! Nevjerojatno. A ja se, evo, neka budem proklet, sada ne mogu sjetiti što smo onda igrali.“

„Mozarta, Wagnera, Bersu i moga voljenog Schuberta.“ – efektno je poentirao pukovnik Milić.

„Točno, točno. *Sehr gut! Stimdt!* Igrali smo Schubertovu *Osmu*, Wagnerova *Tannhausera*... Bravo, milijun puta bravo! *Wunderbar!* Primite, molim vas, moje najdublje poštovanje, gospodine!“ – maestro je glasno klicao i snažno zapljeskao poput egzaltiranoga obožavatelja s galerije koji traži bis. Onda je ustao i duboko se naklonio razdraganome pukovniku koji se u mislima grčevito ispitao: nije li prekardašio s lakrdijom koju je izveo pred Matačićem? Je li se tim neplaniranim igrokazom izopačio u narcisoidnoga zaljubljenika vlastita ega, svoga znanja i svoje rječitosti? Je li to pokazatelj da su se u njegovoj čvrstoj i nepokolebljivoj prirodi počele nazirati duboke pukotine?

Sa suprotne strane stola, preobraćeni rob, *neofit*, sada udivljeno obožava gospodara. I nevjerojatno sretna pogleda, očas zaboravlja sve strašno što je još do jučer propatio pod vlasti koje je Milić vjerni pazikuća. Maestro bi sada, da mu je pukovnik ponudio, zbog njega potpisao da se učlanjuje u Komunističku partiju.

Pukovnik je i prije ovoga prvo-rujanskog jutarnjeg spektakla povremeno ushićivao barske goste kad bi im pred zoru, napadnut pićem, u transu, zanesenjački kazivao Jesenjinove pjesme. Slušatelji koji ga nisu poznavali pomislili bi da slušaju prvaka drame, a ne punokrvna policajca:

„Hoćete li mi povjerovati, maestro, da jedva čekam dan kad ću ponovno uživati dok vas budem gledao kako dirigirate“ – rekao je nesmotreno pukovnik. Ponosio se što je izgubljenoga dirigenta makar na četvrt sata uspio vratiti na normalne tračnice.

Nakon njegovih riječi Matačićev razvučeni smiješak namah se ukrutio.

Iz bajke – posijane u nekome nestvarnom, dalekom i visokom sazviježđu, u koju je maloprije poneseno odlutao i zalutao – upravo je tresnuo na tvrdu zemlju. Iz kratkoga sladunjava sna, s mjesečevoga sedla bezdušno je zbačen u sadašnjost, u mučna vunena vremena, u kojima će od danas i tko zna dokle živjeti s pokorom na leđima. Živjeti, ali i preživljavati u koži žigosana roba, a iz koje se – ostane li na snazi presuda koju mu je lanjskoga ljeta pročitao sudac Vlado Ranogajec – neće smjeti izvući još četiri godine.

Kao građanin bez građanskih prava u toj će koži okajavati svoju osuđenu, prokazanu domobransku prošlost.

Maestro se osjeća kao obespravljeni kmet najnižega roda i reda. U ime naroda crveni despoti sudski su mu oduzeli prostrani stan koji je 1940. kupio svojim, zarađenim novcem. On i Lili će ubuduće kao raskuće morati stanovati u iznajmljenoj podstanarskoj sobi, u ulici Vladimira Nazora 20. U ulici netom kršteno po starome mnogo hvaljenom pjesniku. Dobitniku jedne od najkrupnijih premija hrvatske partizanske životne lutrije.

„Budu li mi ikada dopustili da ponovno dirigiram pred publikom, povjerovat ću u nevjerojatno!“ – prošaputao je izgubljeno maestro. Nije se mogao oduprijeti, a da samo-

mučiteljski ne reciklira i mračnu budućnost: „Ne, nema mi spasa“ – nastavio je smušeno i bez reda, kao čovjek kome su njegovi sistematični preodgajatelji izglačali svijest i utuvili mu da se neoprostivo ogriješio. Da je njegov grijeh najveći grijeh.

„Spasa vam nema, ali propasti nećete!“ – pukovnik je nespretno pokušao skrenuti na vedriju stranu ceste. No čim je procijenio da se razgovor s obeshrabrenim maestrom razvodnio i potekao u otegnuto i mlako natezanje bez doskorašnje strasti, ispričao mu se prenapetim rokovnikom obveza i brzo ga skončao. Na bijelu kartonu veličine posjetnice zapisao je broj svoga službenog telefona. Uvjerljivom prisnošću obuhvatio ga je oko ramena: „Bez skrupula me pozovite, maestro. Bilo kada. Kad god vam se bude učinilo da će vam ustrebati moja pomoć!“

Spuštajući se mramornim stepenikom, maestro nije bio uvjeren da je poslije razgovora s pukovnikom popunio praznine u srcu, iskopane dok je robijao.

S kraja prizemnoga hodnika pratio ga je ukočeni brončani pogled s poprsja Josipa Broza Tita koje je isklesao Antun Augustinčić.

Četvrtoga dana po povratku u Zagreb Lovro Matačić – posredno, putem Dubravka Dujšina, koga je galopirajuća boljetica bila groteskno izobličila – zamolio je Ivu Vuljevića, povjerenika radija, da odvoji nekoliko dragocjenih minuta i primi ga. Vuljević ga je promptno pozvao:

„Budite uvjereni, poštovani maestro, da ću se svojski potruditi kako bih za vas što prije ishodio placet odozgo... Shvatite me, bez toga neće ići“, smjerno je podigao kažiprst, polako ga okretao i pratio pobožnim pogledom, kao da se s njime uspinje gore iznad oblaka, u nebeski kabinet Vladimira Bakarića: „Dok budemo čekali odgovor da ponovno preuzmete mjesto šefa dirigenta Simfonijskoga orkestra radit ćete kao korepetitor. Naravno, ovdje kod nas, na radiju! Kako ne biste gubili vrijeme i novac, od ponedjeljka ću vas staviti na platni spisak!“ – rekao mu je obećavajuće.

Matačić sebi nije mogao objasniti: tko je taj nevidljivi moćnik koji će odozgo, na spomen njegova imena, kimnuti glavom, potpisati rješenje, udariti žig i dopustiti mu da se vrati za svoj još okovani pult? No zatomio je dvojbu pred uslužnim Vuljevićem:

„Zapuhali su novi vjetrovi čim se za sve, pa i za to tko je podoban za dirigenta Simfonijskoga orkestra, moraju pitati oni odozgo. U sosu u kojem se kuham bilo bi mi nepromišljeno odbiti prigodu da najprije počnem zarađivati kao korepetitor. U ovome bezumlju drugoga izbora i tako nemam“ – praktično je prosuđivao prizemljeni maestro.

No kojoj god je osobi odozgo Ivo Vuljević izložio genijalni plan s jedinstvenim Lovrom Matačićem kao šefom dirigentom Simfonijskoga orkestra Radio-Zagreba, brklja se istoga trena obarala brzinom sječiva na giljotini.

Neprolazna zapreka Vladimir Bakarić nije želio čuti ni jote o Matačiću:

„Druže Vuljeviću, nemojte biti neozbiljni i tjerati me da začepim nos na spomen Matačićeva imena. I upamtite, preda mnom ga više nikad nemojte izgovoriti! Hrvatska glazbena kultura ostat će čistija i preživjet će bez toga plemenitaškog ustaškog dirigenta koji

mi se zanavijek zgadio!“ – prekinuo je razgovor zbog lomna zdravlja sve nervozniji predsjednik vlade Narodne Republike Hrvatske. Odbijanje mu bijaše nepokolebljivo.

Dalmatinac Miloš Žanko, ministar kulture, bio je radikalniji od svoga premijera:

„I kad bi mi, kojim čudom, čak i drug Tito zapovjedio da onaj ustaški glazbenik postane šef dirigent Simfonijskoga orkestra radija, napisao bih smjesta ostavku. Slomili bi mi se svi ideali i duboko bih se razočarao zato što bismo s uskrsnućem vampira Lovre Matačića izdali i okaljali svijetle tekovine naše revolucije!“ – oratorski se izvikao Žanko i optužujuće se zapiljio u Vuljevića. Povjerenik Radio-Zagreba potučeno je slušao beskonačne nemilosrdne filipike egzarha hrvatske kulture protiv mrskoga otpadnika.

Uzdrhtalo iščekujući odluku odozgo da je napokon određen za šefa dirigenta i da su time i u njega zapuhali blagotvorni vjetrovi, maestro se mladenačkom voljom bacio na privremeni korepetitorski posao.

Jedva su prošle dvije sedmice kad ga je u unajmljenoj sobi u Nazorovoj, za nj prerano, prije osam ujutro, iz devetoga sna prenuo zvrndavi zvon telefona – dvojnika. Maestro se u bunilu najprije nije mogao sjetiti gdje je. Prošle su tri-četiri sekunde dok se djelomice rasanio:

„Maestro, jeste li pročitali jutrošnju *Borbu*?“ – klonuli glas Milana Graffa nije nagovještavao povoljne vijesti.

„*Leider*, ne čitam *Borbu*, Milane... A što bih trebao valjanoga pročitati u toj vašoj *Borbi*?“ – pitao ga je pospano maestro.

„Nije valjano. No ne bih o tome u telefon...“ – uzmucao se kao miš oprezni Milan Graff. Kao i brojni Zagrepčani i on je bio malograđanski opterećen vlastitom važnošću. Da tajne službe iz OZN-e danonoćno prisluškuju njegove razgovore.

„*Also*, znate li da su u Sparti ubijali tekliće koji su donosili loše vijesti...“ – usiljeno se našalio maestro.

Ali Graff nije saslušao do kraja antičku legendu jer je uspaničeno poklopio slušalicu.

Mučna slutnja koja ga je uzela pod svoje prišapnula je maestru da ono s *Borbom* neće okrenuti na dobro.

I nije. Bolesno je rastegao usnice kad je na trećoj stranici pronašao predugu i sivu plahtu od članka crnogorskoga proleterskog pjesnika Radovana Zogovića, jednoga od vazda zlovoljnih ljudi bez osmijeha, koji se vjerojatno nije nasmiješio ni na svadbenoj fotografiji. Udvorničku hagiografsku *Pjesmu o biografiji druga Tita* napisao je 1943. u partizanima. Počinjala je uzvišenim stihom: *Piši, mašinko – piši*... i u njoj bijahu kitice poput: *Tito – to smo mi – svi – Vi znate naš kuršum i slavu! – I on je pun nas – i velik – i mi smo u njemu viši – viši – za ljudsku glavu! – Oca Titovog znate – i majku što rodi Tita. – Znate ih – i znaćete ih – i znati!* Morali su je nabubati napamet đaci od prvoga do osmog razreda gimnazije. Zogović je, u ime partijske vrhuške, inkvizitorski bdio nad umjetničkom čistoćom kulture i informiranja. Jataganom je drubio glave piscima, slikarima, kiparima, skladateljima, režiserima, upraviteljima kazališta, direktorima filmskih i novinskih kuća i napose ambiciozno poslušnim urednicima kulturnih rubrika i časopisa kad bi ti kukavci, makar i najbezazlenijim treptajem, otpadnički skrenuli sa strogo kontroliranoga putokaza socijalističkog realizma. Sveti uzor bio mu je sovjetski bog

komunističke ideologije Andrej Aleksandrovič Ždanov, kome je virio iz maloga džepa na prsluku. Radovan Zogović se u *Borbi*, kao sokol na guštera, krvnički ustremio kandžama na Ivu Vuljevića zbog nebudnosti. Jer je na zagrebačkome radiju zaposlio niz ustaša: *… među ostalima i ustaškog pukovnika Lovru Matačića!* – podvukao je mračno.

Maestru se prividjelo kao da je bačen i pada u provaliju s nesagledivim dnom.

U jutarnjem tramvaju – jedanaestici, toga vrlo toplog rujna vonjalo je po znoju, rakiji i ustajalu duhanu.

S dušom u nosu pokolebani maestro odvezao se do uprave Radio-Zagreba u Jurišićevoj ulici i najavio se Vuljevićevoj plavokosoj tajnici, nalik slatkim glupačicama iz američkih filmova. Odmah ga je uvela u šefov ured. Ispremetanih razmišljanja povjerenik je izgledao kao nesretnik kome je mafija poslala krepanu ribu umotanu u novine. Ta poruka bez riječi kazuje da će se primatelj uskoro premjestiti na groblje. Ivo Vuljević je izbezumljeno ustremio pogled u maestra i preko volje mu ponudio da sjedne:

„Što ćemo s vama poslije ovoga?“ – zastenjao je slomljeno.

„*Wirklich* ne znam, dragi Ivo. Ali što će biti s vama?“ – užagrelih očiju pitao ga je maestro, u prvi mah zabrinutiji za njegovu više negoli za svoju sudbinu!

„Vjerujte, pojma nemam. Oboma nam je Zogović smotao omču oko vrata. I samo što je ne zategne!“ – Vuljević nije znao kamo će s rukama. Maestro mu je u očima očajnički tražio neki trag koji će mu odgonetnuti: kako će biti osuđeni?

Saznali su za dva dana. Ivo Vuljević je kažnjen posljednjom opomenom pred isključenje iz Komunističke partije. A Lovri Matačiću, građaninu bez građanskih prava, trenutno je otkazano korepetitorsko mjesto u redakciji ozbiljne glazbe Radio-Zagreba, uz trajnu zabranu ulaska u glavnu zgradu i ostale pogone.

Zgaženi maestro od srama se nije usudio pitati povjerenika Vuljevića: hoće li mu biti plaćeno četrnaest odrađenih korepetitorskih dana?

Postidio se svoje stidljivosti.

Maestro Matačić je iz lisnice izvukao zapisani telefonski broj pukovnika Milića. Ta rekao mu je da ga bez skrupula pozove bude li mu potrebna njegova pomoć.

Upravo mu je bila neiskazivo potrebna.

Nakon trećega uzaludnog poziva, izgubljeno je odustao.

Tajnica mu je sva tri puta ravnim olovnim glasom – kao u govornice s razglasa na Glavnome kolodvoru koja objavljuje da putnički vlak iz Kotoribe kasni pedeset pet minuta – odgovorila da je drug pukovnik na službenome putu. I ne zna koliko će izbivati.

Prije rata je čuo izreku nekoga Engleza koja se sada obistinila u njegovu slučaju. Daleka rijeka ne gasi požar.

Maestro Lovro Matačić je za neveliki novac glazbeno poučavao skupinu dječaka i djevojčica u podstanarskoj sobi u Nazorovoj 20, tek da se on i Lili namire za hranu, stanarinu, tramvajski prijevoz, telefonski račun, četiri kutije najjeftinijih cigareta dnevno i pogdjekad za kino ulaznice i poneki koncert.

A onda su ga se sjetili Makedonci. I spasili ga.

Skopje, utorak, 5. siječnja 1948.

U euforičnome buđenju svijesti zakašnjelo priznate nacije, nakon što su izabrali svoju vladu; osnovali svoje Narodno sobranie; proglasili svoj glavni grad Skopje; izglasali svoj Ustav i svoje zakone; počeli govoriti, čitati, pisati, učiti, pjevati, glumiti, suditi i služiti opijela na svome jeziku; otisnuli svoje novine; narisali svoju zastavu i svoj grb; ispjevali svoju himnu; osnažili svoju azbuku i svoj pravopis; utemeljili svoje sveučilište i svoju Akademiju nauka; predstavili se sa svojom reprezentacijom na prvome nogometnom prvenstvu Demokratske Federativne Jugoslavije u Beogradu i krenuli s prvenstvenim sportskim natjecanjima u svojim ligama – Makedonci su odlučili da i oni, poput Beograda, Zagreba, Ljubljane, Sarajeva, Novoga Sada i još nekih većih gradova u Jugoslaviji, pored drame, dobiju svoju operu i svoj balet.

Fortuna je odano stala uz čovjeka bez građanskih prava i pomilovana osuđenika Lovru Matačića zato što prvo-ustoličeni direktor nove opere, skladatelj i ravnatelj Todor Skalovski nije bio opijeni šovinistički grandoman, nego uman i razuman djelatnik širokih vidika. Njemu je nadasve ležalo na srcu novorođenče koje mora preživjeti pod njegovom rukom i izrasti u snažni i ugledni hram Euterpe i Terpsihore, muza glazbe i plesa. Dalekovidno je shvatio kako će se jedino s prvoklasnim i autoritativnim imenima san o operi i baletu iznjedriti u lijepu javu.

Sastavio je popis ljudi koji su mu nadohvat i s kojima će pregovarati.

Pod brojem jedan, na listu želja upisao je slavnoga uzora, virtuoznoga maestra Lovru Matačića. Upoznao ga je dok je studirao u Salzburgu, a i kasnije ga u više navrata sretao i zadivljeno ga pratio dok dirigira. Ali o maestru je poslije rata čuo nemile novosti. Da je bio osuđen na smrt zbog suradnje s ustašama, a onda pomilovan i zatočen u logor u Staroj Gradiški. Raspitao se i saznao da mu poslije izlaska s robije ne daju posla u Zagrebu. A znao je da bi skopska opera, s divom kakav je Matačić, još u povojima divovski zakoraknula u čizmama od sedam milja.

S divom – divovski!

Todor Skalovski zamolio je prijam kod predsjednika prve makedonske vlade, trideset-dvogodišnjega Lazara Koliševskoga. Pozvan je odmah da idućega jutra dođe u rezidenciju na brdu Vodno. Pred ulazom vile, koju je čuvao pospani vojnik s puškom o desnome ramenu, vozač je pjevušeći laštio crni *mercedes* sa statusnom oznakom na tablici M – 1. Donji prozori bili su mu prekriveni bijelim čipkastim zastorima.

Skalovski je stigao s predsjednikom makedonskoga Saveza kompozitora Petrom Bogdanovim Kočkom. Ne okolišajući, slikovito je objasnio suhonjavu premijeru, hladnoga, poput pergamenta blijeda nezdrava lica, s kojega se čitalo da je čiraš, da je Lovro Matačić neizmjerno potreban budućoj skopskoj operi. Kao zrak čovjeku, voda cvijeću, sol kruhu, nebo sokolu, sunce limunu, vjetar jedrenjaku, benzin automobilu... Razgaljen pjesničkom usporedbom, Koliševski ga je odmila oslovio deminutivom, ali se odmah potom i mlakušasto pobunio:

„Ama, drugaru Todorče, pa taj tvoj Lovro Matačić bio je osuđen kao ustaša! Na pet godina, heeej bre!“

„Da, bio je osuđen i lanjskoga ljeta oslobođen iz Zavoda za prinudni rad u Staroj Gradiški. A znaš li zašto, drugaru Lazo? Zato što je dirigirao u vrijeme Pavelićeve Nezavisne Države Hrvatske! Kao što su, uostalom, Karl Bohm i Herbert von Karajan dirigirali za Hitlerove vladavine u Njemačkoj; Arturo Toscanini u milanskoj Scali u eri fašizma u Italiji; Stevan Hristić za njemačke okupacije u Beogradu... I, kao što ti je poznato, i ja sam također dirigirao u Skopju u danima bugarske okupacije Makedonije! Htio sam ti reći kako smo i Matačić, i Bohm, i Karajan, i Toscanini, i Hristić, pa i moja malenkost radili ono što smo najbolje znali. A da pritom nijedan od nas nije okrvavio ruke u zločinu. I pod Hitlerom, Pavelićem, Mussolinijem, Milanom Nedićem i carom Borisom pekari su pekli kruh, liječnici liječili, kondukteri bušili karte, kočijaši tjerali fijakere, vodoinstalateri popravljali cijevi, glumci glumili, a dirigenti dirigirali!“ – odvažno je govorio Todor Skalovski, koji se pod Bugarima morao pobugareno prezivati Skalov, a prije toga pod Srbima posrbljeno Skalović.

Lazar Koliševski je pet godina mlađi od Skalovskoga. Obrve su mu se tmurno skupile, a čelo namreškalo kad se podsjetio:

„Dok je Todorče u fraku dirigirao pred bugarskim okupatorima, ti isti Bugari su mene, ilegalca, radnika Lazara Koliševa, ulovili poslije provale u studenome 1941., i u lancima me sproveli u skopski zloglasni zatvor, nasuprot tržnice s jedne strane, i palače Sobranja od žućkastoga mramora, u kojoj je sada moj kabinet, s druge. Danima su me policajci i agenti stravično batinali kao sivca čvornatim korbačem na kojem je pisalo: *Az znam vsičko*, i sadistički me mučili. I zatim me sudac prijekoga suda poslao na vješala. Ali noć uoči pogubljenja, kad sam se već bio oprostio od očajne majke, nakon dirljive molbe koju je moj odvjetnik po dužnosti napisao monarhu Borisu III, božjom milošću car svih Bugara me pomilovao. Smrtnu kaznu mladome boljševiku car je zamijenio doživotnom robijom“ – Koliševski je u mislima slagao najstrašnije poglavlje iz svoga dramatičnog životopisa. „Već dotle sam proživio dovoljno i za tri burna života... Do 9. rujna 1944., kad je pao carističko fašistički režim, ja, sadašnji prvi građanin Makedonije, trunuo sam u bugarskim kazamatima. Onda su me oslobodili i vratio sam se u Makedoniju. Robija je najveća revolucionarna škola! – rekao je drug Tito. I u pravu je!“ Pošutjevši časak, Lazar Koliševski, koji je do 1941. kao Lazar Kolišević živio u Kragujevcu, gdje se poslije Vojno-zanatske škole i zaposlio, smireno prozbori: „A što mi ne kažeš, drugaru Todorče, i to da se sadašnji dirigent opere u Beogradu Oskar Danon borio u partizanima...?“

Skalovski mu, ne oklijevajući, odgovori:

„Drugaru Lazo, poštujem hrabri izbor kolege Oskara Danona da se borio u partizanima! Iako nepopustljivo stojim iza svoje prosudbe da nije svatko rođen za ratnika. No uz moje divljenje zbog Oskarova moralna čina, ipak držim da je pobjegao u šumu kako ga Nijemci ne bi zatočili u neki logor smrti kao Židova!“

Koliševski se zamislio. Da pojača dojam, zažmirio je uzdignute glave:

„A možeš li u toj operi ipak početi bez Matačića?“ – iskušavao ga je.

„Drugačije će biti s Matačićem!“ – oštro je zanijekao Skalovski. „Bez njega ćemo početi kao sićušna i nezamijećena provincijska operska kućica. A s njime bismo odmah uletjeli u krug

velikih! Na Matačićev poziv u Skopje će gostovati najslavnija svjetska pjevačka imena, jamčim ti, drugaru Lazo!“

Predsjednik vlade je olabavio vezove na novim, lakastim cipelama. Jutros ih je prvi put obuo pa su ga žuljale i stezale. Koliko bi mu ugodnije bilo da su za broj veće:

„Ma lako bih ti dao Matačića da je bio zatvoren ovdje kod nas, da smo ga mi osudili.“ – govorio je, a u sebi vagao dokle može ići pred Skalovskim: „Ali, reci mi, drugaru Todorče, kako da ga dovučem iz Hrvatske?“

Skalovski je pripravno dočekao predsjednikov otpor:

„Molim te, drugaru Lazo, telefoniraj predsjedniku hrvatske vlade Vladimiru Bakariću i osobno ga, onako drugarski, kao kolega kolegu, kako ti već umiješ, zamoli da nam dade Lovru Matačića. Reci mu kako to od njega tražiš zbog viših, kulturnih interesa!“ – smišljao je na glas recept za uspjeh: „Objasni mu da će, učini li nam to, njegov čin biti cijenjen kao bratska gesta, kao nezaboravna i dragocjena pomoć naroda Hrvatske novoj makedonskoj kulturi.“

Lazar Koliševski je napokon popustio pred Todorovim vrućim parolama. Urgentnom vezom pozvao je Vladimira Bakarića i pronašao ga u Zagrebu. No nije ga slomio i nakon četvrtsatna uvjeravanja:

„Da si me pitao o Lovri Matačiću“ – utišano je hriptao Vladimir Bakarić – „možda za koje tri-četiri godine, hajde, još tako-tako... Kad u kolektivnoj svijesti možda izblijede njegove svinjarije. Kad će se, možda, zaboraviti djelić stravične krivice i kulturnoga zločina toga tipa bez morala, časti i ponosa. Kažem ti, druže Lazo, tek tada bismo možda mogli razgovarati čak i o takvoj mogućnosti. Ističem: možda!“ – Koliševski je primijetio da se Bakarić poštapa rječcom možda: „Ali, zaboga, druže Lazo, zar da vam ga pustimo sada, odmah, možda istoga trena, dok si rekao britva? I dok je ustaški muzikant i domobranski pukovnik, Pavelićev dvorski dirigent Lovro plemeniti Matačić još bez građanskih prava? Apsurdno! Nemoguće! Ne, druže Lazo, stoput ne! Ma ne dolazi u obzir. Čudim ti se kako si dopustio da su te s takvom idejom preveslali neki tamo sumnjivi sufleri! Ne mogu se sabrati od čuđenja kako ti je tako što sinulo na pamet, druže Lazo...“ – odbijao ga je sipljivo i pridometnuo: „Taj isti Matačić, ako možda nisi znao, uglazbio je koračnicu: *Pjesma hrvatske pobjede*. Ustaška Hrvatska legija, u čiju je čast Pavelić čak i izdao poštanske marke, pjevala je tu koračnicu pred Staljingradom dok se tukla protiv Crvene armije i povijesno osramotila Hrvatsku!“

Koliševski je zlovoljno zarežao zbog propaloga posredovanja kod Bakarića:

„I što sada? Ja njemu košeno, a on meni striženo... Kao što njegovi Hrvati vole reći: Martin iz Zagreba, Martin u Zagreb! Bakarić ne želi dopustiti da Matačić bilo gdje muzicira, kažem ti, drugaru Todorče. I tu više nema zbora! Bijesan je na njega i ne oprašta mu zato što je u više navrata dirigirao pred Antom Pavelićem, koji ga je, kako mi je još kazao, rado primao a i odlikovao!“

Premda gori kraj bilateralnih telefonskih pregovora predsjednika dviju republičkih vlada nije mogao zamisliti ni najzadrtiji pesimist, Skalovski se nije obeshrabrivao. Obigravao je oko Koliševskoga kao mačak oko vruće kaše:

„Slušaj me dobro, drugaru Lazo. Naš lukavi makedonski seljak kaže da ni sve glave nisu jednake, niti su svi prsti na ruci isti!“

Koliševski je upopriječio oči na nesnosna gnjavatora:

„Hoćeš li mi, drugaru Todorče, time u rukavicama kazati da kad nije išlo kod Bakarića, neka onda za Matačića molim kod druga Tita, je li?“

„U srebro ti se okovala!“ – podciknuo je od veselja Skalovski: „Časti mi, od prve si pročitao moje misli, drugaru Lazo! Upravo tako, pozovi druga Tita i zamoli ga da nam pomogne. Drug Tito je, uostalom, muzikalan: poznato je da znalački svira na glasoviru... I obožava operu!“

Iz ubojitoga pogleda Lazara Koliševskoga, zbog ezopovske opasne aluzije na primadonu Zinku Kunc, sijevnule su munje. Shvativši da je izlanuo riječ previše, Todor Skalovski je kao postiđena opatica pokajnički smjerno sagnuo glavu.

Premoreni Koliševski se napokon odvažio i pozvao maršala Tita. S knedlom u grlu i poslije uvodnih debelih isprika začinjenih biranim frazama – kad se bar pet puta ogradio da on u ovome slučaju samo pomaže dvojici drugova, direktoru buduće prve makedonske opere Skalovskome i predsjedniku Društva kompozitora Makedonije Kočku – rekao mu je što su ga konkretno zamolili:

„Želja im je da dovedu u Skopje Lovru Matačića...“ – jedva je progrgljao.

Tito ga je najprije pitao zašto se obratio njemu, umjesto da to jednim pozivom riješi s Vladom Bakarićem ili Stevom Krajačićem? I pošto mu je Koliševski, kliještima izvlačeći riječi iz sebe, pokunjeno priznao da se s Bakarićem proveo kao bos po trnju i ostao praznih šaka, Tito je izrekao svoje sudbonosno „da“, brže i jednostavnije nego što su ustreptali i nestrpljivi Makedonci pretpostavljali:

„Ako će vam onaj Matačić biti, kako da kažem, korisniji u Skopju negoli u Zagrebu gdje mu ne daju dirigirati, onda neka čim prije počne raditi u toj tamo vašoj, šta ti ja znam, novoj operi, boga mu! A s Bakarićem ću ja razgovarati…“ – skratio je priču maršal. Dok se predvečer bude čuo sa Zinkom Kunc, pohvalit će joj se kakvu će uslugu učiniti Matačiću. Još jednu, treću veliku uslugu. Kad ga je prošli put molila da oslobodi maestra iz logora u Staroj Gradiški, Zinka mu je spomenula da je 1936. u Zagrebu upravo Lovro briljantno dirigirao Charpentiereovu operu *Louise* u kojoj je ona pjevala naslovnu ulogu. Obradovat će stoga Zinku svojom velikodušnošću. A podsjetit će novoga ordonansa neka joj ne zaboravi poslati crne ruže u New York. Smetenoga pukovnika, njegova prethodnika, koji je prošli put to šlampavo previdio, otjerao je u vražju mater i smjesta ga potjerao. Sada taj brljivko služi u nekome garnizonu u Sloveniji, u Vipavi ili u Jesenicama, nije se točno sjetio u koji su ga nevidbog bacili... Buket mora stići pola sata prije početka predstave u Metropolitan operi. U Zinkinu garderobu. I ni slučajno cvjećarima ne smije navesti tko šalje ruže. Zinka će to znati. Pa tko joj je, bogamu, ikada do njega slao crne ruže! A bilo bi i jako neprilično da vlasnik cvjećarnice, aranžerka i raznosač tamo u New Yorku pročitaju ime pošiljaoca i zatim prošire trač po žutim novinama. Kako komunist, gerilski maršal Tito, narudžbom iz Europe, iz nekoga Beograda („Je li taj grad u Čehoslovačkoj, ili u Jugoslaviji, ili će ipak biti u Jugoslovakiji?“ – nagađat će i nabadati američki geografski analfabeti) rasipno daruje primadonu Zinku Milanov najskupljim crnim ružama. A vrlo, vrlo rijetko su toliko galantni prema damama iz svoga visokog društva čak i milijarderi, poput Johna Rockefellera mlađega, Howarda Johnsona ili Averyja Fishera. Neki bi od njih pali na stražnjicu kad bi saznali što nisu znali. Da je moguće uzgojiti i prirodne crne ruže...

Tita smeta što Zinku u svijetu poznaju po prezimenu pokojnoga muža, osrednjega zagrebačkog dramskog glumca Zdravka Milanova koji joj po umjetničkome dometu nije bio ni ispod nožnoga palca. Ne, nije ljubomoran, ali mu to svejednako nije pravo. Ipak bolje zvuči Zinka Kunc, kako je predstavljaju u Jugoslaviji. Više od Zdravka Milanova Tita razdire spoznaja do koje su došli njegovi obavještajci da je Zinka godinama bila ljubavnica Ante Došena koga je rat zatekao u New Yorku pa se i nije mogao vratiti u Zagreb. Ante je sin najstarijega ustaškog dužnosnika Marka Došena, koga je Pavelić imenovao predsjednikom Hrvatskoga državnog sabora i proglasio vitezom. I koji je do smrti, u osamdeset petoj, u rujnu 1944., najbliže surađivao s krvolokom Vjekoslavom Maksom Luburićem. Ante Došen se u Americi deklarirao kao ustaša i zato je pod okom agenata iz jugoslavenskoga konzulata. S prestankom rata Zinka je, doduše, prekinula s Došenom, ali su ostala strasna pisma koja mu je napisala u najvatrenijem amoku i koja bi joj mogla nauditi ako bi ih se netko dokopao i objelodanio ih.

„Bila je lakoumna i brljiva, kao što samo žene mogu biti!“ – opsjenarski je sklopio svoje razmišljanje maršal Josip Broz Tito.

Titova bijaše neporeciva. S tri riječi uvjerljivo je preveslao Vladu Bakarića da Makedoncima prepusti Matačića, koga on i tako drži zacementirana u Zagrebu. Kao što je i očekivao, obesnaženi Bakarić nije proturječio, nego se vojnički poslušno složio netom čim je saznao kakvo od sada mora biti njegovo, stubokom izmijenjeno mišljenje o maestru. Jednako Titovu. Ali njegovo je od danas novo mišljenje tek za javnu upotrebu.

Predosjetivši da Vlado ne voli Lovru Matačića i da mu srce tuguje zbog iznuđene indulgencije, Tito ga je pokušao utješiti i odobrovoljiti:

„A ti, Vlado, kako da kažem, nikako nemoj popustiti i dopustiti da taj Matačić dirigira u Zagrebu. Sve dok budeš smatrao da još nije došlo vrijeme za to. Dotle, neka njega tamo u Skopju…“

„Da, druže Tito. Nećemo ga još dugo puštati da dirigira u Zagrebu...“ – prohuktao je astenično u slušalicu Bakarić. Uspio je ostati sabran, iako se najprije, kad mu je Tito kazao zašto ga zove, zatečeno zbunio. Kao da su mu ukucavali čavao u tjeme. No i u najtežim trenucima savršeno je gospodario živcima.

Tito je pred suton zazvao u Beli dvor na partiju šaha Crnogorca Milovana Đilasa. Prijali su mu i veselili ga susreti s Đidom. Volio je Đidin reski gorštački a ipak intelektualni humor kojim je začinjavao svoje zgodne anegdote. O njemu je ushićeno govorio da je najduhovitiji, najšarmantniji, najobrazovaniji, najnačitaniji, najoštroumniji, najpismeniji, najrječitiji pa i najpristaliji među njegovih desetak najbližih suradnika.

Đido je banuo sa zemljakom, mladim generalom Pekom Dapčevićem, koji je, otkako je zapovijedao Prvom armijom u bitkama za oslobođenje Beograda u listopadu 1944., kad je tek bio navršio trideset prvu, uletio u legendu i u narodnu pjesmu. Nakon što bi dopjevali klanjalice u slavu Tita i Staljina, jer su oni po redoslijedu važnosti najveći narodni miljenici i junački sinovi (*Druže Tito, ljubičice bijela, tebe voli omladina cijela, druže Tito, ljubičice plava, ti se boriš za narodna prava; Ide Tito preko Romanije i on vodi svoje divizije; Druže Tito, primi naske, u redove partizanske; Drug je Staljin izdo naređenje, svi u borbu za oslobođenje; Oj*

Staljine, gujo ljuta, boljševiče po tri puta... i tome slično) – pojci na partizanskim sijelima zaojkali bi davorije i o generalu Peki: *Dapčeviću druže Peko, ti se čuješ nadaleko*. I ovu: *Pekove su divizije – zauzele Terazije*. Ili pak ovu: *Pekovi su proleteri – uzeli Beograd cijeli!*

Tito je bio vidljivo slab na Đida toliko da jedino njemu nije spočitavao, nego je, štoviše, nehajno prelazio mimo pravila kućnoga protokola, kad bi ga iznenadio i na svoju ruku, bez prethodne najave, doveo mu koga od svojih Crnogoraca. Nije mu smetalo Đidino grandomansko i napadno dokazivanje velike bliskosti s njime kad bi pokupio nekog zemljaka i rekao mu bezazleno kao da ga zove na piće s nogu u skupštinski bife: „Hajde sa mnom Starome". Sutradan je cijela Crna Gora i Boka pride čula da je taj i taj, Vesko, Vasko, Mićun, Đoko, Ćano, Novo, Andrija i tko zna tko još iz Đilasove plemenske bulumente, koji bi pustio glas od Cetinja do Kolašina, od Titograda do Ulcinja i od Nikšića do Bijeloga Polja: „Ja i Đido smo skoknuli do Staroga u Bijeli dvor da ga vidimo i slatko se siti ispričamo do mile volje, a nijesmo ni ošjetili da smo uz pićence i večericu zabrazdili do rujne zore" – pričali su prepoznatljivom crnogorštinom, uz naglašeni samoglasnik na pretposljednjem slogu.

Iako je maršal Tito cjepidlačarski osjetljivo držao do poštovanja hijerarhijskoga redoslijeda – eda nitko ni časka ne smetne s uma i slučajno zaboravi tko je gazda u Jugoslaviji – Đido je bio iznimka. Dovesti ma koga Titu bez pitanja, bez njegova znanja i suglasnosti, nisu se usuđivali čak ni Leka Ranković, Bevc Kardelj i Moša Pijade, pa ni Stevo Krajačić, koga je on držao za najpovjerljivijega prijatelja pred kojim nema tajni.

Ali, eto, Đilasu se moglo...

Tito je kozmopolitski ležerno obrlaćivao Đidu da se i on, kao vodeći ideolog Partije, mora složiti sa zagrebačko-skopskom rošadom Lovre Matačića, dakako, jedino za ljubav Makedonaca.

„Znaš koliko su oni preosjetljivi, bogamu, rasplaču se za svaku sitnicu koja im nije po volji, kako da kažem, kao junferice, eto…" – Tito je pritom upro svoj opjevani ukočeni svijetloplavi pogled u Đidu i pokretom džepara brze ruke pohotno mu uzeo pješaka na F7, dok je ovaj zdvojno tresao glavom i napovijedao:

„Stari, rehabilitacija Matačića, neće biti po volji Zogoviću... Kad čuje, đipat će kao jarac vezanih nogu. Znaš koliko je Radovan prznič̆av, takvoga majka ne rađa..."

„Što ga sad Zogović ima s Matačićem?" – začuđivao se Tito.

„Preklani, u listopadu, napao ga je u *Borbi* zato što je služio ustašama..." – rekao je Đido dok je potezao skakača na C3.

Tito je ponovno zaključio da je Đidino zastrašujuće pamćenje kao u šahovskoga prvaka svijeta, Rusa Mihajla Botvinika, koji je u mozgu pohranio tisuće partija, poteza i kombinacija. Tako i Đido fotografski pamti sve što se i kada se pojavilo u novinama.

„Neka se Zogović sada suzdrži, boga mu. Zbog Makedonaca, znaš... Reci mu kako sam ja obećao Koliševskome da ćemo pustiti Matačića u Skopje. Tamo će im, kako da kažem, napraviti makedonsku operu, bogati! Tako mu kaži!" – reče Tito.

General Peko Dapčević nije se uplitao u njihov razgovor, nego je dotle lagano gladio vučjaka Atmana (Taj rasni pas pepeljaste dlake, pripadao je ustaškome poglavniku Anti Paveliću, a njemu ga je pak 1941., prigodom državničke posjete Berlinu, poklonio feldmaršal

Hermann Göring. Pavelić je ostavio Atmana u svojoj vili na Tuškancu kad se ujutro, 6. svibnja 1945., pred partizanima povlačio iz Zagreba put Austrije. Vojnici iz Prve proleterske divizije zatekli su ga dok je žalostivo cvilio. Ugledavši ih, napušteni Atman je mahnito pojurio u krug loveći vlastiti rep i divlje zagrebao pandžama po skupocjenu sagu. Njihov zapovjednik, general Koča Popović, poznavajući Titovu slabost prema psima uručio mu ga je kao ratni plijen, prigodom maršalova prvoga posjeta Zagrebu 20. svibnja i istinski ga obradovao. Zacijelo stoga što je Atman bio njemačke pasmine, Tito mu se obraćao samo na njemačkome.). Peko Dapčević ujedno je i kibicirao šahiranje državnoga broja 1 i državnoga broja 2-4 i meraklijski slasno, gucaj za gucajem, ispijao svoj najdraži francuski konjak *Martel*. Kad je na dnu trbušaste kristalne čaše sa zlatnom ugraviranom krunom dinastije Karađorđevića i simbolom svrgnutoga kralja *P II*, naslijeđene od kraljevske obitelji, ostalo još samo nekoliko kapi, polučujno, crnogorski otegnuto, više za se, odsutno kroz zube zapućpurikao je revolucionarnu odu koju je neznani pjesnik ispjevao njemu u čast: *Dapčeviću druže Peko, ti se čuješ nadaleko*...

Vraćali su se pješice, šetajući iz Beloga dvora u svoje obližnje dedinjske vile. Milovan Đilas prešao je po gustoj, crnoj spužvastoj kosi, koju su brijači zvali: smrt za češljeve, i onda duboko natukao prepoznatljivi lenjinski kačket. Najavio je Peki Dapčeviću da će mu ispričati vlastite doživljaje s Radovanom Zogovićem eda bi mu oslikao složenu ćudtoga čudnog *sapiens homa*:

„Ivo Andrić je pisac kojega vrhunski cijenim i s užitkom ga čitam“ – počeo je staloženo nizati riječ za riječ Đido uvlačeći cigaretu u muštiklu da ih potom krene slagati prepoznatljivim rječnikom kojim je govorio na kongresima, plenumima i mitinzima. „Okupaciju je, kao što znaš, druže Peko, Andrić proveo povučeno i pasivno u Soko Banji i u Beogradu. Ali ispravno se držao. Kvislinška vlada ga je, kao i brojne srpske intelektualce, pozvala da potpiše *Pismo lojalnosti* njemačkoj vlasti. lako su vremena bila opasna, zatvori puni, a glave letjele i za najmanji iskaz otpora, Andrić je bio među vrlo, vrlo rijetkima koji je taj više puta ponovljeni poziv kvislinga hrabro i dostojanstveno odbio. Kao što su učinili književnici Isidora Sekulić i Milan Kašanin, filozof Miloš Đurić... General Milan Nedić, predsjednik srpske izdajničke vlade, zbog toga je užasno bjesnio. Andriću je i javno zaprijetio da će nagraisati tako da je on od tada živio u svakodnevnoj strepnji i napetosti da će mu se Nijemci i kvislinzi osvetiti. I još pogotovu otkad je pismom, koncem rujna 1942., iz Soko Banje, nakon poziva upravitelja Komesarske uprave Srpske književne zadruge Svetislava Stefanovića, izričito zabranio da i jedna njegova pripovijetka bude uvrštena u *Antologiju savremene srpske pripovetke*. Došli smo do toga Andrićeva pisma, vidio sam ga svojim očima, da ne pomisliš kako je ovo što ti govorim rekla – kazala. U Soko Banji i kasnije u svome stanu u Prizrenskoj ulici Ivo Andrić je spreman čekao policiju da dođe po njega i odvede ga u logor na Banjicu, u noć bez povratka. Ipak su ga poštedjeli. Postalo nam je jasno zašto ga nisu dirali tek kad smo čuli o davnome njemačkom zakonu koji su, zanimljivo, striktno poštivali čak i bezočni Hitlerovi nacisti. Da diplomati najvišega ranga koji su u bilo koje vrijeme zastupali svoje države u Berlinu ne smiju biti progonjeni i zatvarani, ma što učinili i ma koliko se zamjerili njemačkim vlastima. To je vrijedilo i za one koji su se zatekli u okupiranim područjima. Taj zakon, dakle, nije mimoišao ni Ivu Andrića, kojega Hitler iskonski nije podnosio. Dok je službovao u Berlinu, nikad ga nije zvao na

svoje prijeme. Jednostavno, Hitler je bio alergičan na njega, ludio bi i na spomen Ivina imena... lako smo se potrudili da Andrić, od nekoliko drugova kojima je vjerovao, eksplicitno čuje kako je zbog svoga moralnog i visoko etičnoga čina uskraćivanja potpisa okupatoru i domaćim slugama zaslužio naše divljenje, do mene su doprle obavijesti da je od prvih dana poslije oslobođenja Beograda panično strahovao od nas. Razumio sam ga, jer sam i ja osjetio što je strah dok me je hapsila kraljevska policija i osudila me na robiju. Plašio se Andrić da ćemo ga zatvoriti i onemogućiti mu da objavljuje svoja djela. Naravno, plašio se zato što ga je mučio kompleks da je do 1941. bio poslanik kraljevine Jugoslavije u Njemačkoj. I što se rukovao s Hitlerom kad mu je predao akreditivna pisma. A i što je bio u najužem sastavu delegacije kad je na ceremoniji u *Reichstagu*, predsjednik vlade Dragiša Cvetković 24. ožujka 1941. svečano potpisao sramnu deklaraciju o pristupanju Jugoslavije Trojnome paktu fašističkih sila osovine, Njemačke, Italije i Japana. Ivo Andrić je napustio Berlin čim mu je ministar vanjskih poslova Joachim von Ribbentrop uručio notu da je Njemačka objavila rat Jugoslaviji, a Beograd potom bio bombardiran 6. travnja 1941. Želio sam, stoga, umiriti Andrića i uvjeriti ga da se nas ne mora bojati. Kako bih ga potaknuo i obodrio da stvara mirno i bez straha negdje u siječnju 1945. pozvao sam ga na večeru u restoran hotela *Moskva*. Najavio sam mu da će nam se pridružiti i Radovan Zogović. A fra Ivo – kako ga, protiv njegove volje, zovu neki pisci, aludirajući što je polazio franjevačku gimnaziju u Travniku – lecao se Radovana. Tresao se od njega kao riba na ostima. Znao je da je u Radovanovim rukama željezna metla kojom je u našoj novoj kulturi beskompromisno pometao nepočišćeni korov, buržoasku, malograđansku, pro-kapitalističku i protunarodnu antikomunističku nepoštenu inteligenciju. Spominješ li se, druže Peko, kako je, na Radovanov zahtjev, odmah poslije oslobođenja bio zatvoren pjesnik Sima Pandurović zato što je pisao u kolaboracionističkim novinama i časopisima i zbog čega je osuđen na pet godina gubitka nacionalne srpske časti... Radovan se nije želio zauzeti za nadarenoga pjesnika Gligorija Božovića, koga su strijeljali zbog suradnje s domaćim izdajnicima... Književnika i vrsnoga prevoditelja Svetislava Stefanovića, koji je likvidiran 1944., odmah po oslobođenju Beograda, također zbog suradnje s okupatorom zato što je, kako sam ti maloprije spomenuo, bio na čelu Komesarske uprave Srpske književne zadruge – Radovan je posthumno proglasio za književnu ništariju... Jednako se izrazio i o historičaru i piscu Slobodanu Jovanoviću, koji je bio ministar predsjednik kraljevske izbjegličke vlade u Londonu i koga smo na suđenju Draži Mihailoviću preklani osudili u odsutnosti, a koji i dandanas tamo u neprijateljskoj emigraciji strahovito djeluje protiv nas kao zagovornik kralja Petra i četničkoga pokreta... Radovan je o Tinu Ujeviću gadno napisao da je osramotio zvanje književnika zato što je objavljivao pjesme za vrijeme Pavelićeve ustaške Hrvatske i uređivao novinu za hrvatske radnike u Njemačkoj, a njegovu je čudesnu poeziju omalovažio i o njoj posprdno rekao da je nategnuto i nemoćno stihovanje... Zaistinski sjajni pjesnik Momčilo Nastasijević, koji je umro čini mi se 1938., po Radovanu je bio mračnjak i mucav kliktuša... Pjesnikinja Desanka Maksimović i još nekolicina pisaca, koje Zogović nije umjetnički diskvalificirao, morali su vratiti do posljednjega groša honorare koje su primili za sve što su objavili za okupacije... Radovan Zogović je preko pisca Veljka Petrovića naložio da se knjige koje je Srpska književna zadruga izdala tijekom okupacije isijeku i bace u stari papir. A paradoksalno je to što je Veljko Petrović

bio najbolji prijatelj strijeljanoga Svetislava Stefanovića... Pjesnik Dušan Baranin ispjevao je hvalospjevnu poemu o borcima na Sutjesci, a Radovan ga je odadrnuo i poručio mu u kritici u *Borbi* koju je naslovio *Klevetnik heroja sa Sutjeske* kako on nema moralno-političke i književno-stručne vrline da piše o njima. Dok se bila ta legendarna bitka, Baranin se skrivao u jami pored svoje kuće. Pa je umjesto epopeje neustrašivih, još se sjećam te Radovanove rečenice: ...*dao svoju ličnu kapitulaciju i svoj poraz, odnosno poetizaciju kapitulantstva i poraza*. – Nabio mu je na nos da je u ratu zanimanjem bio kukavica!“

„Ma nemoj, čoče! Alaj je Radovan zdravo iskrpio tu rđu i avetinju Baranina! Znači, reka' mu je u brk da se u doba okupacije skriva ka' ženetina i da se usmrđeo od straha! Srušio ga je ka' buldožer!“ – zadivio se Peko i spontano progovorio jezikom koji je ponio iz rodnoga sela Ljubotinja kod Cetinja, a čuvao ga za opuštene zemljačke beogradske besjede. Mladi general je lijepo mislio o pjesniku Zogoviću. Zato što ga je, zajedno s jednako legendarnim generalom Kočom Popovićem (s kojim je danas u svađi i drugu godinu ne govore) spomenuo u stihu svoje slavljene *Pjesme o biografiji druga Tita*: *I rodio se opet – na Viru i Ubu – s prvom ustaničkom granatom. – I rađa se snova – s brigadama Koče i Peka – sa svakom – novom – brigadom!* Peko se sada zadivljenije zgledao u Đilasa: „A mene se čini da si ti, Đido, bogumi, pamtilo, da tebe nema ravna odavde do Kosova. Pamtiš ka suri orao!“

lako je Peko Dapčević međenom laskom želio ugoditi Milovanu Đilasu, ovaj nije ispuštao niti svoga nadahnuta kazivanja o gnjevljivome veziru novoga doba Radovanu Zogoviću. I nastavio govorenje, površno propustivši kroz drugo uho kićenu hvalopojku:

„Do žrtvenih pisaca što sam ti ih nanizao fra Ivo je sve do jednoga visoko držao. Stoga je stopostotno vjerovao kako će nemilosrdni Radovan i njega uštinuti do krvi, obršiti ga i obezvrijediti kao sumnjiva elementa. Naravno, zato što je kao diplomat služio kraljevini Jugoslaviji... I da ne duljim, vratit ću se našem susretu. Budući da mi je Radovan javio da je spriječen pa neće moći večerati s nama u *Moskvi*, rekao sam mu neka svrati kasnije kod mene na piće. I došao je. lako ga je, baš kao i mene, poznavao još iz prijeratnih književnih dana, Andrić je smjerno, prije bih rekao preponizno, dubokim naklonom pozdravio Zogovića. Moram ti reći, čoče, da je Radovanovo mišljenje o Andriću kao piscu bilo fantastično, pa je valjda zato, čim je stigao, mimo običaja, skinuo s lica mrku i ljutitu masku, i benevolentno i prijazno, živo se uključio u naš započeti razgovor o Njegoševoj poeziji. Dok sam u predahu ustao da natočim još po jedno piće, fra Ivo je iz ručne torbe izvukao dvije tanahne neugledne knjižice tiskane na grubome papiru od po jedva šesnaest stranica, u izdanju *Prosvete*, namijenjene radničkim knjižnicama, večernjim školama i masovnome kulturno-prosvjetnom radu. Jednu, koje je naslov bio *Sestra*, napisao je Radovan Zogović; a drugu, *Mrtvo slovo* – ja. I pazi sada, dobri moj Peko: čarobni autor kakav je Ivo Andrić – ako ćemo pošteno, literarni gorostas u usporedbi s nama dvojicom, koji mu ne bismo mogli ni cipele očistiti – uz najslađaniji osmijeh na svijetu, poput stidljiva gimnazijalca koji je prvi put ugledao uživo velike pisce, zamoli nas da mu se potpišemo na te knjižičice. Čuješ li, čoče, da se mi potpišemo Andriću! Zbunjen, bez riječi, uzeo sam naliv-pero koje mi je Ivo spremno pružio i potpisao sam mu se ispod formalne posvete, Pogledao sam ispod oka Radovana, koji samo što u zemlju nije propao od nelagode. Ali i on mu je – dok su loš dojam pojačavale žućkasto-zelenkaste boje koje su mu izbile na licu – hoćeš-

nećeš nešto nažvrljao. Sutradan mi je Radovan zapanjeno telefonirao kako ga je spopala gadna sramota. Zbog sebe, ali više zbog Andrića: je li moguće, Đido, zakukao je Radovan, da je Ivo promišljeno donio one bijedne knjižice i tražio da mu se potpišemo samo da nam se umili? Što njemu treba takva primitivna vulgarizacija, zar misli da će tako što u isto vrijeme puše i srče spasiti golu kožu? Pa to je raspad pameti! – nije se prestajao čuditi. Andrićeva sluganska demonstracija, kako je taj njegov čin nazvao Zogović, toliko ga je bila ozlojedila da se odjednom uzjogunio kao mazga i počeo se netrpeljivo protiviti objavi njegova, slažeš li se, prekrasnog romana *Na Drini ćuprija* koji je dovršio u vrijeme samonametnute izolacije tijekom okupacije, a koji smo u Agitpropu prethodno bili jednoglasno prihvatili, pa i Radovan s nama. Više očima nije mogao vidjeti fra Ivu. Radovanova netrpeljivost se pojačala nakon što je u međuvremenu dočuo još nešto o Ivi Andriću od nekoga njegova vršnjaka, školskoga kolege. Zajedno su stanovali u konviktu travničke franjevačke gimnazije. Elem, taj je čovjek ispričao Radovanu da je Ivo potkazivao đake koji potajice puše. Izdane nevoljnike njihov profesor, svećenik, tjerao je da huknu kako bi osjetio duhanski vonj, ulovio ih u grijehu i strogo ih kaznio. Zato su bijesni đaci pušači, kad su saznali tko ih je prijavio, za neke rane zore, dok je spavao, pokrili bunovna Andrića dekom preko glave i osvetnički ga pretukli...“

„Auuuu... Ma u to, čoče, nikako ne mogu povjerovati, eto…“ – zavapio je Peko. Đido je neodređeno slegao ramenima i nastavio pričati svoju priču o Andriću i Zogoviću:

„Jedva sam udobrovoljio Radovana da se smekša i prestane se opirati pa smo *Na Drini ćupriju* ipak objavili prosinca 1945. I od tada do danas ne stignu je natisnuti dovoljno, koliko se za nju jagme po knjižarama. Eto, vidiš li, dobri moj druže Peko, kako zbog Radovanove dvoumice Andrićev roman nad romanima umalo nije zaglavio u bunkeru.“ – reče Đilas.

„Očinskoga mu oca u vrh guzice jebem!“ – otelo se Peki. Iz njega, kao i iz većine Crnogoraca, u nastupima oduševljenja, divljenja, čuđenja ili ljutnje, sijevne psovka, britka kao fijuk sablje. Ali i on, kao i njegovi zemljaci, u takvim prigodama metodično psuje jedino oca. Za ružno spominjanje ženske duše, majke, kćerke, sestre ili žene, lako padne i glava. Pekin pobožni otac znao je reći kako bog Isus ima samo majku.

Đilas je još jednom prečuo usklik mladoga generala:

Otkad smo ga podigli na postolje prvoga jugoslavenskog suvremenog romanopisca Ivo Andrić nam propagandno puno koristi. Poslali smo ga lani u Moskvu. Sjećaš li se da je u *Mladome borcu* napisao divnu, afirmativnu reportažu o prvomajskoj paradi na Crvenome trgu?“

„Šteta, promakla mi i nijesam je pročita.“ – pokislo prizna Peko. A nije morao. Jer Đilas se revnosno usredotočio na improvizirani ulični noćni referat za svoga jedinog pažljivog slušatelja. Prešavši preko generalova kajanja zbog zapostavljanja reporterskoga opusa Ive Andrića, nastavio je docirati *ex cathedra*:

„Nego da se vratim našim piscima. Radovan Zogović nikad nije mirisao Miroslava Krležu. Ne miriše ga ni danas. Najprije zato što je u nekoj polemici prije rata, u svome časopisu *Pečat*, tamo 1939., u napisu koji je bio naslovio *Tri srpska ovna* Krleža grozno napao njega, Jovana Popovića i mene. Lako smo u onim nenarodnim vremenima dijelili ista komunistička uvjerenja, iskoristio je dva posljednja sloga naših imena: Zogović Rad – ovan, Popović J – ovan, a ja Mil –

ovan, izvrijeđao nas je uzduž i poprijeko i s omalovažavanjem pisao o našim književnim radovima. A Radovanu se Krleža zamjerio i stoga što, poput nekih drugih hrvatskih književnika, Vladimira Nazora i Ivana Gorana Kovačića, na primjer, nije otišao u partizane, premda smo ga, kao najisturenije prijeratno ljevičarsko pero, pozivali više puta da nam se pridruži. Ali Tito, unatoč svemu, nikome ne da podignuti ni mali prst na Frica, kako on prisno zove Krležu... I dok se Zogović i Popović još ljute na Frica, ja sam mu oprostio. Pomirili smo se... Rekao sam preklanjskoga ljeta Krleži kako bi lijepo i zapaženo odjeknulo da pođe na izgradnju omladinske pruge Brčko – Banovići i napiše nešto uzvišeno i poletno o brigadirima pa tako začepi velika usta svih koji ga olajavaju zato što je Narodnooslobodilačku borbu prespavao u Zagrebu. Poslušao me je. Podigao je u Agitpropu novac za troškove i potpisao se, zamisli, molim te, ćirilicom na putnome nalogu! Dali smo mu kola i vozača koji ga je odveo na prugu i vratio ga poslije pet dana... Ali, na kraju, stari lisac Krleža nije namrčio ni jote o mladim udarnicima…“

„Što veliš, čoče!“ – zapanjeno će Peko. „A što mu je na to reka' Radovan?“

„Radovan Zogović se više i ne usudi da ga dira.“

Peko je pogodio pravi razlog Zogovićeve promjene:

„A je l' se to čangrizalo od Radovana smekša' prema Krleži samo zbog druga Staroga, reci mi boguti, Đido?“

„Pa, naravno zbog Staroga, a što misliš tko bi drugi mogao slomiti Radovana.“

„Uh, očinskoga mu oca mangupskog…“

Đilas je dopunio svoju kratku priču o Krleži:

„Ma kad Tito nekoga uzme pod svoje, taj ti je, dobri moj druže Peko, zaštićeniji i od medvjeda dok traje lovostaj. Evo, prekaljeni obavještajac Josip Kopinič – a ti znaš da je on uz Stevu Krajačića naš čovjek od najvećega povjerenja Kominterne i druga Staljina – također ne može svariti Krležu. Kad bi mogao, svojim bi mu zubima otkinuo grkljan. Znaš li zašto? U Zagrebu je Kopinič za cijelo vrijeme Nezavisne Države Hrvatske održavao radio vezu s Moskvom, koju ustaše ni uz najveći trud nisu uspjeli otkriti. Po Titovu nalogu, dvaput je dolazio Krleži u kuću i nagovarao ga kao najveće ljevičarsko ime među piscima da prebjegne partizanima zato što bi time umnogome podigao ugled naše revolucije, osobito među intelektualcima. A Fric mu je oba puta odgovorio da ne želi jer mu je svejedno gdje će biti ubijen, u Zagrebu ili u šumi! I kad mu je Kopinič treći put pozvonio, Krleža ga nije pustio u kuću nego mu je odbrusio da će ako se odmah ne pokupi, pozvati ustašku policiju i pred nosom mu zalupio vrata! Ojađeni Kopinič ga je zbog takvoga oportunizma tužio Starome. Odmah poslije oslobođenja tražio je od njega Krležinu književničku likvidaciju, pa čak i da mu sude i osude ga! Ali Stari je prešao preko toga! I od nas uporno zahtijeva jaču Krležinu afirmaciju u vrhu Društva književnika Jugoslavije!“

Prije nego što će se pozdraviti ispred Đilasova doma, general Dapčević se tek tada domogao veće riječi. Prepričao je onomadašnji zafrkantski susret s pukovnikom Jovom Popovićem, dabome, također Crnogorcem, o kome jedino najuži državni, partijski i vojni vrhovi znaju da je postao načelnik zahtjevne i odgovorne službe za prisluškivanje:

„I pitam ti ja Jova: Boguti, Jovo, sada mi čojski pošteno priznaj, prisluškujete li vi i mene? – I znaš li Đido što mi je na to reka? Kaže Jovo mene: Ej, Peko, čoče, štogod ti rečem ti ćeš se naljutit! – Zašto da se naljutim? – pitam ga u čudu, a on će mene: Ako ti rečem da te prisluškujemo, što mi zovemo tehnički nadzor, poluđet ćeš zato što nemamo povjerenja u tebe, nego te gledamo ka' da si *capo di tutte spie*! A ako ti velju da te ne prisluškujemo, opet ćeš poluđet i znam da ćeš mi sasut u obraz: Koji sam vam ja to šišnjar da me ne prisluškujete! – Eto tako mi je uvalja' Jovo, očinskoga mu oca...“

Peki Dapčeviću su se prsa nadimala od važnosti i uzbuđenja zato što se Đidi dopala njegova pošalica, toliko da je jedva potiskivao glasni smijeh. Osjetio se kao da mu je prepisao skupu nadarbinu. Kao da ga je ustoličio u panteonu.

Preostalih petstotinjak koračaja do vile u bliskome susjedstvu, u Užičkoj ulici, general je ubrzano pregazio gunđoreći svoju najvoljeniju pjesmu: *Dapčeviću druže Peko, ti se čuješ nadaleko.*

U uspavanome Dedinju, progutanom od ustajale mrtve tišine, kad je puni mjesec u izmaglici noć činio depresivnijom, general je na tren čuo i noćobdijsku mišolovku sovu koja ga je, gotovo bešumno lepetajući krilima, nisko nadletjela u potrazi za plijenom.

Tek je ušao u kuću, kadli mu je zazvonio telefon. Zvao je Đido:

„Pronašao sam što je napisao Krleža u zagrebačkome časopisu *Republika* 1918., poslije propasti Austrougarske monarhije. Pazi: *Beč gladuje, Austrije nema. Rulja je zavladala svijetom, rat su do*bili *balkanski cigani. Kakva li sramota... Ovi ušljivi balkanski cigani koji čitava dana žvaču luk i pijuckaju po apsanama, ova nepismena bagra za vješala. Toj danas Evropa vjeruje i dala joj je u ruke nekakve barjake*. – Što kažeš na to, dobri moj druže Peko, ha?“

„Očinskoga mu oca, a odakle ti je to, boguti, Đido?“

„Lako ćeš pogoditi. Od Zogovića. Tužio je Krležu Starome, misleći da će mu ga ogaditi tim člankom. Ali Stari mu je odgovorio neka ne traži svijećom iglu u stogu sijena i neka se ne petlja oko Frica. Onda mi je dao taj prijepis, opomenuvši me da s njime ne talasam zato što je Krleža nasušno potreban našoj književnosti. Što kažeš, Peko?“

Đilas je znao što će general reći:

„Auh, očinskoga mu oca, u vrh guzice.“

Sutradan se Đilas oglasio Titu:

„Slušaj me, Stari, Radovan Zogović jedva je pristao da Lovri Matačiću odobrimo odlazak u Skopje... I uz jedini uvjet da u prvo vrijeme ne smije javno dirigirati. I da se o njemu ne smije pisati u novinama, a ni govoriti na radiju...“

Tito je pocrvenio. Naglo se trznuo kao da mu je zabio prst u oko. Učinilo mu se da će iskočiti iz kože koliko se bio rasrdio:

„Što je taj umišljeni Radovan, boga mu, sebi utuvio u glavu? Je li se pobio s mozgom? On se ne slaže s nečim što sam ja već odobrio! Gle, molim te! Bolje bi mu bilo da ne brljavi! S ovoga mjesta ti poručujem, Đido, da Lovro Matačić ide u Skopje i – šlus!“ – praskao je nestrpljivo. No čim se ispuhao, Tito je nastavio nešto savitljivije: „A koju će vražju mater

Matačić u Skopje ako ne smije dirigirati? Zašto su ga onda zvali? Zar da prodaje sladoled, bozu ili kikiriki...“

Milovan Đilas je strelovito shvatio da će Tito smijeniti Radovana Zogovića u sljedećih četvrt sata ako ga istoga trena ne počne izvlačiti iz živa pijeska u koji je počeo tonuti. Ipak je morao razboritije prenijeti njegove riječi, prekorio se. Stoga je zaplivao mirnijim rukavcem rijeke:

„Ali, Stari, možda ti nisam najbolje objasnio što je Radovan predložio... On misli da Lovro Matačić, najprije u tišini, bez pompe, osnuje orkestar i priprema ga zajedno s opernim pjevačima. I nije mi to rekao zato da tebi udara kontru, daleko bilo, nego, znaš ti njega kakav je komunistički čistunac, strepi da zbog Matačića ne podignu glas ljudi kojima su u ratu ustaše pobile nekoga iz obitelji... Vidiš, zato je oprezan, a ne što se ne slaže s tvojom odlukom... Radovan predlaže, a ti ćeš na kraju, naravno, odlučiti: kad se Matačić, s vremenom, bude preodgojio u duhu naše nove socijalističke kulture, tek onda ćemo mu dopustiti da dirigira! Vrijeme zacjeljuje rane... Eto, Stari, baš tako mi je rekao Radovan, od slova do slova.“

Tito nije bio načistu je li ovaj crnogorski belzebub Đido ozbiljno uzeo zdravo za gotovo što je Radovan Zogović zamijesio s Matačićevim preodgajanjem ili vrda. Kad se smirio, prihvatio je zamisao da dirigent najprije prođe socijalističko kulturno čistilište i potom bude isturen u javnosti:

„U redu, slažem se, neka bude kako Radovan predlaže. Da se izvjesno vrijeme Lovro Matačić ne pojavljuje kao dirigent. I da ne pišu o njemu po novinama. Da bude, kako da kažem, nevidljiv i nečujan“ – I dostojno promišljanju zagorskoga pretka, lukavca Petrice Kerempuha, Tito je dodao: „Ali neka mu to još ne kažu. Bar dok ne dođe u Skopje. Tko žuri, kasnije stigne.“

Pošto se čuo s generalom Krajačićem, pukovnik Milić je poslije četiri mjeseca ponovno pozvao Lovru Matačića na razgovor. Čim mu se maestro uzbuđeno javio, pukovnik ga je, izvježbanoga vedra glasa koji je naštimao da vrlo optimistički zazvuči, pripremio za radosnu vijest. Za maestra najljepšu na svijetu. Kakvu odavno nije čuo. Pukovnik je znalački procijenio da s njime mora nadasve obzirno taktizirati. Kako se ne bi desilo da obeščašćeni i obeščovječeni maestro, zbog obilja lošega što je pregrmio, ne presvisne od neizvjesnosti i straha kad ovoga objutarja, dok se u nosu ćuti ledeni miris zime, trapava koraka kao u šopane guske, bude pohitao k njemu na Zrinjevac.

Lovro Matačić, građanin bez građanskih prava i časti, pokopao je nadu da će ikada dočekati dan kad će mu netko kazati koju dobru...

Za neku minutu, pukovnikovim posredstvom, maestro će se uvjeriti da se novčić napokon obrnuo na njegovu stranu. I da ga je sreća posula zlatnim prahom.

„Kao da postajem Matačićev *eminence gris*!“ – pomislio je dok ga je čekao. Uzvišenije mu je zvučalo da danas bude siva eminencija na francuskome.

Nakon što su važno ukrstili poglede i rukovali se u spartanski jednostavno opremljenoj sobi, pukovnik je paternalistički posavjetovao maestra kako najviši kulturni interesi nalažu da bezuvjetno ode u Skopje i tamošnju još nerođenu opersku kuću porodi i osovi je na zdrave noge. To je povijesna zadaća, važno je naglasio. I stoga mu preporučuje neka puno ne

razmišlja. Naprotiv. Koliko je Makedoncima stalo da im dođe, postat će mu jasnije kad mu kaže da se Todor Skalovski zbog njega sinoć zaputio spavaćim kolima iz Skopja. U plemenitu misiju nagovaranja, uvjeravanja i slamanja titana Matačića. Bude li potrebno, pred njime će se baciti ničice da ga izmoli. A maestrova će jedina biti da pristane i usliši molbu:

„Večeras u sedam Todor Skalovski će vas čekati da večerate u *Rubin* sali hotela *Esplanade*, gdje je rezervirao sobu. I da se načelno dogovorite o najbitnijem" – rekao je.

„I *also*, što potom?" – mlohavo ga je pitao satrveni maestro, lomeći se u nevjerici: „Ta kolosalna novost čini mi se dalekom i neuhvatljivom, moj gospodine... Kao da su je namijenili nekome drugom, a ne meni, razumijete li me? Uletio sam u prazno životno razdoblje, kad ne znam kako bih gledao u budućnost. Pesimistički ili optimistički? Prije mislim da će biti ono prvo..."

„Što potom? Za pet dana, a najkasnije za sedam, naprtite denjak i put pod noge, maestro!" – u zanosnome nastojanju da mu neusiljeno dokaže kako je sve što se upravo s njime zbiva u sklopu normalnoga i očekivana slijeda, a ne fantastika, pukovnik je s dozom samoprezira osjetio da je za nijansu ipak pretjerao, glumeći pred Matačićem dobro-srdačnoga glasnika, pouzdanoga savjetnika i požrtvovnoga detektiva elitne kulture.

No to nije bio kraj potresnim vijestima. Da su se našli na opernoj pozornici, a ne u zgradi policije, onda bi, prije negoli će pukovnik teatralno objaviti sljedeću, još važniju novost, orkestar bubnjevima i trubama gromko zasvirao tuš.

„Počašćen sam što su me ovlastili da vam kažem, maestro, kako je želja maršala Tita da se prihvatite posla u Skopju. Premda nekim drugovima u Zagrebu to nije pravo" – dometnuo je važno, u ulozi osobe upućene i u najčuvanije državne tajne. No sada nije smio postati vjesnik zla i izdati mu do kraja istinu. Da je skupina hrvatskih političkih i partijskih rukovodilaca, od Vladimira Bakarića i naniže, bezvoljno oborena nosa i šutkom, saslušala Titov nalog. Riba ribu, a ribar obje! – kazao bi djed Đuro. Velika riba Bakarić progutala je sitnu ribu Matačića, da ribar Tito zatim odjednom izvuče iz mreže veliku ribu Bakarića sa sitnom ribom Matačićem u njegovoj utrobi. Maestro će već jednoga lijepog dana saznati da je maršal Tito bio taj koji je udario posljednji žig na njegov sudbinski *befel*. Bolje da čuje od indiskretnih sveznalica tko je sve bio protiv njega. A da ih je protiv maestra Lovre Matačića bilo – bilo ih je!

Todor Skalovski dao je Lovri Matačiću *carte blanche* da po svome ukusu dovede pjevače i glazbenike koji će popuniti još premalu posadu buduće skopske operne kuće. Maestro je kucao na mnoga vrata. I premda im je bratoljubivo nudio daleko bolje plaće nego što su ih primali u Zagrebu, i dodatak za odvojeni život povrh, tridesetak osoba s kojima je pregovarao stjeralo je strah u kosti već od pomisli odlaska u nepoznati, primitivni Balkan, Bogu za leđima, čak tamo u Makedoniju. Piljili su u nj kao u kozlića s dvije glave i osam nogu. Kao da ih je zvao u neku još nepostojeću operu iza sedam mora i gora, koju su zgubidani i manijaci nakon što su se prejeli ludih gljiva iz obijesti kanili osnovati za razonodu Legiji stranaca u Francuskoj Gvajani ili ljudožderima iz plemena Gula Gula u džunglama Zanzibara.

Maestro Matačić je ipak uspio nagovoriti četvero avanturista.

Najmlađa među njima, anonimna mezzosopranistica tamnoga ugodnog glasa Ana Lipša, još nije proslavila dvadeset drugi rođendan. Dobivala je tek manje uloge u HNK.

Iskusni tenor Mario Šimenc, u pedeset drugoj, bio je tri godine stariji od maestra. Prvi put je pjevao pod njegovim ravnateljstvom kao mladac 1923. u Ljubljani, u *Čarobnome strijelcu* Carla Marije von Webera. A potom, nebrojeno, osobito kao prvak zagrebačke Opere, od 1941. do 1945. Izmigoljio je od osude umjetničkoga Suda časti zbog djelovanja u NDH zato što je Slovenac.

Dirigent, Zagrepčanin Vladimir Benić, bio je u dvadeset šestoj. Na želju oca Krešimira Benića Koranskoga, usavršavao se doonomadne u Matačičevoj privatnoj glazbenoj školi u podstanarstvu, u Nazorovoj. Maestro je o njemu govorio kao o svome najnadarenijem učeniku. Vladek je mladenački oduševljeno krenuo u Skopje kao da hrli ususret neponovljivu izazovu. Bio je uvjeren da će mu, uz njegovu potporu, to biti fantastična prigoda za skok u afirmaciju.

I napokon, Krešimir Benić Koranski, skladatelj, glazbeni pedagog i novinski kritik. Sa šezdeset jednom, najstariji u maloj zagrebačkoj glazbenoj četi koja se zaputila da pokori Makedoniju. Bio je netom otpušteni knjižničar Hrvatskoga državnog konzervatorija zato što je na tome mjestu zarađivao svoju plaću od početka do kraja NDH. Lovro Matačić ga je poveo da mu pomaže u uvježbavanju budućega orkestra. Benić Koranski je najmanje od svih razmišljao. Zapravo, nije razmišljao ni sekunde, nego se otprve odazvao zovu. Razlog je bila galopirajuća bijeda koja mu je prijeteći kesila zube. Kao jedini hranitelj peteročlane obitelji, sa ženom, dvoje djece i majkom, sve je bogobojaznije osjećao blizinu gladi i studeni u nezagrijanu stanu. Za gladnoga ne postoji loš kruh. A on drugi mjesec nije priskrbio ni pola dinara, nakon što su ga, poslije zakašnjele prijave u studenome 1947., obilježili kao suradnika domaćih izdajnika. Nitko se nije usudio da ga zaposli, makar nije bio ustaša nego nezapaženi, marginalni činovničić, tihi knjiški moljac. Benić Koranski je slušao na radiju i pročitao u *Narodnome listu* kako su radnici neke tvornice na mitingu jednoglasno zatražili i o tome pismom obavijestili maršala Tita da se u novi Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije unese članak: *Tko ne radi, ne treba ni jesti!* Postali su važni kad je Tito u plamenome govoru spomenuo njihov zahtjev. Benić Koranski je uzaludno obijao pragove, pozivajući se na taj ustavni slogan o kojem su novine pisale panegirike, a s radija danima ushićeno talambasali o visokoj svijesti napredne radničke klase. Prihvatio bi što god mu ponude, zapomagao je. No uzalud. Nitko ga nije želio. Ili točnije: nisu mu smjeli dati da radi. Čistio bi i zahode, iako je visoko obrazovan, samo da radi i štogod zaradi za kruh i mlijeko. Bolje živi magarac, nego mrtav lav! Nije pomagalo. Osudili su ga bez suđenja da ne treba jesti. Neka on i njegovi ukućani skapaju od gladi! Svaka bora na njegovu čelu mogla je ispričati mučnu priču kako mu se utisnula. Nakon što ga je Matačić pozvao u Skopje, već sluđeni Benić Koranski mu se povjerio kako je razmišljao o skoku s mosta. Da kao suvišan i odbačen čovjek bez potpornja, i kojemu je fitilj dogorio, izvede *salto mortale* i utopi svoj krivudavi život u ledenoj Savi.

„Lovro, pozvao si me u minutu do dvanaest!“ – zahvalno se raspekmezio.

Matačić ga je savršeno razumio i bio presretan što mu je pomogao i spasio ga. Donedavna – dok je s Lili, u podstanarskoj sobi u Nazorovoj, izgubljeno prizivao Boga i pitao

ga zašto medicina nije izumila lijek koji liječi tugu i nevolju i tuđe ravnodušnosti, sebičnosti i strahove – i njega su, kao i Benića Koranskog, ujedale iste zmije.

Peti i šesti putnik za Skopje, u vlaku *Simplon ekspres*, koji je, začudo, švicarski točno na sekundu, krenuo s Glavnoga kolodvora poslijepodne 8. veljače 1948., bili su Lovro i Elizabeta Matačić, poznatija kao Lili. Glazbenome društvu cijeli odjeljak prvoga razreda, u sredini vagona, sačuvala je milicija. Cedulja pepeljaste boje od hrapava škarnicl papira, na kojoj je crnim masnim slovima upadljivo strogo pisalo: REZERVIRANO, bila je upozoravajuće zalijepljena na prozoru s unutarnje strane vrata. Lovro Matačić je znao da su tu umiješani prsti njegova anđela čuvara, pukovnika Milića.

Četvrt sata prije polaska uglađeni mladić iz agencije *Putnik* donio im je karte, a gospođi Matačić i gospođici Lipši – upravo tako ih je oslovio, ne nazvavši ih kako se već bilo uobičajilo „drugaricama“ – predao je bukete plavih orhideja. Na rukom ispisanim posjetnicama, umetnutim u plavi celofan, u koji je bilo umotano cvijeće vezano na vrhu finom bijelom vrpcom, Todor Skalovski im je poželio sretan put, uz iskazano veselje što će ih sutradan ujutro prvi pozdraviti u Skopju.

Skopje, 9. veljače 1948.

Sunce je iskosa štedljivo grijalo, jedva se probijalo kroz tmaste slojeve oblaka i otapalo zimske okove kad je garavi vlak sumanuto uletio u Glavnu željezničku stanicu s beznačajnih dvanaest minuta zakašnjenja, u 6:37.

Mamurne došljake iz Zagreba dočekali su Todor Skalovski i Petre Bogdanov Kočko, čvrsto ih izgrlili i u dva automobila odveli ih u *Grand hotel Makedoniju*, tik pored glavnoga Trga maršala Tita, koji je prije rata, za srpske vladavine, bio Trg kralja Petra II, a za bugarske Ploštad Car Boris III.

Matačiće su smjestili u najprostraniji apartman. Račun im je bio otvoren.

„Bez limita!“ – rekao je galantno Skalovski.

Matačić mu je smjerno zahvalio na gostoljubivosti, naslutivši da se ovako, na mala vrata, vraća negdašnjem životu na velikoj nozi, na koji je bio navikao i o kome je čeznutljivo sanjario u mrtvačkome i gladnom okružju logora u Staroj Gradiški. U Zavodu za prinudni rad, kako ga zovu vlasti. Doduše, s luksuzom ovdje neće ići. To je Balkan i petnaest ćevapčića s lukom u Skopju, a ne *Mittel Europa* i čokoladna kava sa šlagom u Mariahilfer strasse u Beču. Ali ne valja biti gramziv i nezahvalan i zahtijevati nemoguće. Nego krenuti lagano ali sigurno, dumao je živnuli maestro. *Langsam aber siche.* Korak po korak. *Schritte zu Schritte*.

Zaigranim potpisom i kraljevskom nonšalancijom podmirivao je što su on i Lili potrošili na jelo, piće, telefonske razgovore, pranje, glačanje i ostalo.

Poslije četiri dana maestro je pozvao Skalovskoga u bistro Makedonije na piće i razgovor. Otvorio mu se i rekao da je dolaskom u Skopje postao zbunjeniji i nesigurniji.

„Nemoj, *meine liebe* Todore, o meni misliti da sam bolesno tašt, ali ne mogu a da ne istresem žuč i ne kažem ti kako se sve više osjećam kao duh. Kao nevidljivi ukleti zloduh...“ – počne okolišajući i onda u dahu izrekne što ga peče. Dok je osjećao jako grčenje mišića,

izgledao je divlje, čak spreman i da se potuče: „Nisam tkogod, stekao sam internacionalno ime u glazbi. Zato ste me, *nicht war?*, i pozvali. Ali u Makedoniji, osim nekoliko ljudi iz teatra, nitko pojma nema da sam tu, među vama, da ste me doveli da dirigiram i režiram u operi. U ova četiri dana nije mi došao nijedan novinar, o meni nije izašao ni redak u *Novoj Makedoniji*, a gdje li fotografija; ne pozivaju me na radio. A imao bih puno reći o novoj operi... Oprosti što sam neskroman, ali i ti dobro znaš da bi se svaka operna kuća i koncertna dvorana, ma gdje u svijetu, hvalila do nebesa da im je došao Lovro Matačić, koji je ubirao uspjehe sve i svuda. Moj dolazak bio bi probitak za svaki glazbeni hram. No mene u Skopju novinari ignoriraju kao gubavca. Bježe od mene kao od dreka na kiši. *Also*, do sada se ni jedan novinarski pas nije ni popišao na me! U redu, prihvatio bih takvu stvarnost da u Makedoniji ne običavaju pisati o glazbenicima. Ipak nije tako. Eno, mala Ana Lipša dala je opširni intervju *Novoj Makedoniji*, a i na radiju. Rekla mi je da joj je to bilo prvo iskustvo s novinarima tako da ih je prestrašeno dočekala. Također i Mario Šimenc govorio je za novine i radio. Ne, nisam ni trunčice ljubomoran, dapače, veseli me što su ih počeli tretirati kao zvijezde. Ali mene koji sam, priznat ćeš, po popularnosti tristo kilometara ispred njih, obilaze u velikome krugu. U Skopju sam kao u getu. Kao čovjek s velikom prošlosti, a bez budućnosti. Reci mi, *bitte*, koji je to zatornik zabranio i najmanji spomen Lovre Matačića?“

lako ga je svaka maestrova o izolaciji i novinarskoj ignoranciji lupala po glavi poput džilita, Todor Skalovski, intelektualac oštra i mudroga pogleda, olakšano je dočekao njegovo jadikovanje i prigovaranje kao ružnu, ali i nužnu posljedicu. Postala mu je glupa i neugodna u isti mah igra skrivača u tunelu. Zato će je prekinuti i otvoriti se pred maestrom od a do ž, makar ga zatim živa oderali. Ne smije uljepšavati okrutnu istinu zato što bi prosipanje lažima bilo nepošteno. Makedonci o takvim nepriličnim stanjima vele: *Ebaniot – eban, tepaniot – tepan!* To jest: jebeni – jeben, tučeni – tučen!

„Lazar Koliševski mi se povjerio“ – počeo je oprezno Skalovski – „da te maršal Tito – po svemu sudeći poslije snažnoga upliva Zinke Kunc – najprije spasio kad ti je ukinuo već potvrđenu smrtnu presudu, potom kad te preklanjskoga ljeta oslobodio iz Stare Gradiške i, napokon, prvih dana ove 1948. godine kad je amenovao da dođeš u Skopje i djeluješ u operi umjesto da tko zna dokle vegetiraš pod zabranom u Zagrebu. Unatoč svojoj bajoslovnoj karizmi Tito je ipak morao popustiti pred pritiscima najzadrtijih konzervativnih glavešina iz svoga okružja. Popustio je pred buzdovanima, eto tako zovem te zatucane dogmate. Sputani pred Titovim autoritetom, prikladno – iako je bolje reći lukavo – predložili su mu da tvoj povratak, povratak proskribiranoga Matačića, u javni i javnosti izloženi umjetnički život ide puževskom brzinom, mic po mic. Plaše se da bi tvoja brzometna rehabilitacija uzrujala i uzbunila glazbenike komuniste. Zato, rekli su Titu, za ljubav mira, ne bi valjalo prenagliti s trenutnim skidanjem embarga s tvoga imena, nego da je uputnije to činiti lagano i jedva primjetno. Sve dok ga zanavijek ne skinu i ukinu! Tako su napunili glavu Titu!“ – Skalovski je odahnuo. Osjećao se kao da je sa sebe odbacio teški kamen koji su mu vezali o vrat prije nego što će ga baciti u Vardar.

„I koliko će potrajati embargo? Deset, pedeset ili sto godina?“ – ironično je uskočio maestro koji nije mogao provariti nepravdu. Pratio je Todora teškim pogledom kao da ga krivi zbog tko zna čega.

„Kraće nego što se nadaš, Lovro“ – reče on čuvstveno. Smeteno se trsio da ga udobrovolji. A maestro se udobrovoljio još sljedećega časka kad se, mefistovski gromko, zadivio svome crnom humoru:

„Ha, ti bogca!“ – smijeh mu se koturao poput rijeke ponornice: „*Also*, do boljih dana koji će mi svanuti tko zna kad, a vjerojatno nikad, kakav sam *pech-vogel*, ostat će da je posljednji put o meni bilo pisano kad su novine objavile da sam osuđen na pet godina prinudnoga rada, ha – ha – ha...“

Maestrov zarazni duh prešao je i na dotle utučenoga Skalovskog:

„Griješiš, Lovro, griješiš. Posljednji put je o tebi pisao Radovan Zogović u *Borbi*. Kad je napao Ivu Vuljevića zato što te zaposlio na radiju, iako si bio, kako je naveo, ustaški pukovnik!“ Zatim mu je priznao: „Ali čak je i to bilo dobro. Zogoviću ću ostati vječni dužnik zato što te je krvnički sasjekao. Jer tek nakon što sam pročitao njegov članak, sinula mi je ideja da te dovedemo u Skopje. Bog zna bih li te se usudio sjetiti da me Zogović nije inspirirao!“

Maestro se gromovitije zagrohotao:

„Jesi spadalo, Todore, jebal te vrag makedonski!“

Kad su svladali još po tri mastike, Skalovski je, lakše nego što je računao, odvažno prenio Matačiću da su Bakarić, Đilas i Zogović zacrtali u koliko se etapa mora odvijati njegov povratak iz izolacije. Izlaganje mu je išlo na refule zato što je morao sačekati maestra koji ga je treštavo prekidao kako bi izrigao sav bijes i sasuo rafal hrvatskih i njemačkih psovki na Bakarića i Zogovića (o Đilasa se, začudo, nije kačio). Koristeći stanku dok je maestro prinosio čašicu, Skalovski je staloženo nastavljao odande gdje je bio zaustavljen. Dokazivao mu je da će njegov križni put do Golgote, istina, biti posut trnjem i koprivama, ali i da će potom nemimoilazno biblijski uskrsnuti.

Maestro je računao da će nekako, zbrda-zdola, sklepati pjevački ansambl i zbor. Ali s orkestrom se, nu to jada, gubio u mračnoj slijepoj ulici. Sve u sve, zatekao je tek šestero glazbenika koji su se koliko-toliko kvalitetno mogli nositi s njegovim prezahtjevnim kriterijima. A trebao ih je bar još tridesetak.

Ne možeš li ući na vrata, uskoči kroz dimnjak, snažio se.

Lovro Matačić je u logoru u Staroj Gradiški sastavio valjani orkestar od ljudi različite glazbene naobrazbe. Taj je recept kanio prenijeti i ovdje, u Skopju.

Začelo se kad je s Lili prešao Kameni most, na drugu stranu obale Vardara. Smucali su se Čairom, orijentalnom četvrti, kad je kraj njih prošla skupina od pedesetak zarobljenika u iznošenim, skrzanim, dobrano dronjavim i prašnjavim njemačkim i talijanskim uniformama. Odsutnih pogleda i posivjelih obraza vukli su se kao magla, u bezvoljnu neurednome stroju, dok im se oštri vjetar podmuklo uvlačio u pore i bolno ih štipao. Zgledan u njihova lica, maestro u pol glasa reče:

„Lili, okladio bih se u velik novac da među profinjenijim likovima koje sam zapazio, među ovim jadnim zarobljenicima mogu pronaći i školovane glazbenike...“

Gospoda Matačić se oduševila muževom domišljatošću:

„Pa pitaj ih tko što od njih umije svirati...“

No kako je i maestro donedavna isto nosio uzničko ruho, nije im se osmjelio priči i pitati ih o onome što ga progoni. Tko od njih zna svirati? Ustrašio se dvojice stražara, golobradih partizančića. S cigaretom nalijepljenom o kraj usnice – koja im je smiješno pristajala kako bi se u šatri reklo: kao kokoši grudnjak – jedan s lijeve, a drugi s desne strane stroja, pratili su zarobljenike naoružani puškama koje su im se nahero objesile o desno rame. I što ako ti šmrkavci postanu neugodni i grubi prema njemu dok bude prišao njihovim štićenicima i obratio im se na njima čudnim jezicima? Daleko je ova balavurdija od toga da zna što je opera, što orkestar i tko je maestro Lovro Matačić.

Kad god maestro nije znao kako će se izvući iz skopskih labirinta, upomoć bi mu priskočio Todor Skalovski. Tako je bilo i sada. Nije izbrojio ni dva dana kad je kod svojega intimusa, Mihajla Apostolskoga, proslavljenoga makedonskog partizanskog generala, isposlovao dopuštenje da s Matačićem obiđe zarobljeničke barake u potrazi za glazbenicima. I to je bio pogodak u sridu. Kao kopač u rudniku dijamanata maestro je uporno tražio i pronašao dragulje koji su mu bili potrebni kao komad kruha. Kazališni orkestar nazvao je gusarskim brodom zato što ga je sastavio od jedanaest narodnosti. Osim njemačkih i talijanskih zarobljenika, u njemu je još bilo: Slovenaca, Makedonaca, Hrvata, Cincara, Cigana, Albanaca, Armenaca, Bugara i Srba.

Iscrpljeni glazbenici su ispod brade brundali zbog galijotskoga rada koji im je nametnuo maestro Matačić. Crnoputi guslač je na pokusu, koji se otegao do tri poslije ponoći, klonulo raširio ruke, udario se gudalom po glavi i mučenički zavapio:

„Aman, bre, gos'n Matačiću, pomagaj, popadasmo načisto od umora. Pa i mi Cigani, majku mu ljubim, imamo dušu!“

Oktet zarobljenih vojnika, petorica Nijemaca i trojica Talijana – Erich, Andreas, Gerhard, Rudolf, Eugen, Giacomo i dvojica Giuseppea – prije odlaska na frontu bili su profesionalni glazbenici. Giacomo, štoviše, čelist u milanskoj Scali; niži, mlađi i tamniji Giuseppe – Peppino, momak iz visokoga talijanskog društva s licem huligana, orguljaš u operi *San Carlos* u Napulju; a Rudolf cimbalist u Berlinskoj filharmoniji. Rudolf je („*Also fantastisch*, kako je svijet mali!“ – danima se nije mogao nadiviti zapanjeni maestro), u ožujku i listopadu 1941. surađivao s Lovrom von Matačićem dok je kao gost ravnao njegovim orkestrom u Berlinu te u rujnu iste godine kad je Berlinska filharmonija gostovala u Zagrebu. Svojim zemljacima Rudolf se jedva usudio prišapnuti da su prvi berlinski koncert slušali *Reichsmarshal* Hermann Göring, ministar vanjskih poslova Joachim von Ribbentrop i ministar propagande Josef Goebbels sa ženama; a na zagrebačkome, u Hrvatskome državnom kazalištu, došao je i poglavnik Ante Pavelić sa ženom Marom i starijom kćerkom Višnjom. Zarobljenici su jedini u novome skopskom ansamblu, veselom lakoćom podnosili maestrov kaplarski dril i torturu na svakodnevnim predugim pokusima. Makar i pedeset puta ponavljali jednu jedinu frazu, sve dok je nisu istesali

do pruskoga savršenstva i automatizma. Njima je Lovro Matačić doletio kao blagoslovljeni dar s neba. Svirali su i neiskazivo uživali što su se, prije nego što su mogli zamisliti i u najsmionijim maštanjima, vratili starome poslu. Umjesto da po deset sati, svetkom i petkom, prekopavaju smrdljive kanale u Čairu. I da su, uza to, sada do grla siti, ispavani, obrijani, namirisani i okupani, a iz negdašnjih pohabanih i vonjavih uniformi, koje su se raspadale, preodjenuti u ugodna civilna odijela. Doduše, nisu bila skrojena po posljednjem modnom kriku i od finih engleskih štofova, ali su se i u njima gospodski osjećali poput lordova, pogotovu kad bi se podsjetili kakve su dronjke doskora nosili. Iz pretrpanih crvotočnih hladnih i memljivih baraka premjestili su ih u četiri ugodno zagrijane sobe nenastanjene jednokatnice preko puta teatra, s pogledom na Vardar sa zapadne, a na kulu Kale s istočne strane doksata. Najljepše ih se dojmilo što su ih uredno nagrađivali s ponešto novaca, tako da su sebi mogli galantno dopustiti i doskora nezamisliv luksuz. Da jednom sedmično plate skupe telefonske pozive i iz glavne pošte, na suprotnoj obali rijeke, razgovaraju sa svojima u Njemačkoj i Italiji.

I svima se, poslije četiri sušne godine, dogodila žena.

Svima osim Andreasu. Njemu se dogodio muškarac.

Maestro Matačić je pripremao orkestar, a drugi su ravnali umjesto njega. Vladimir Benić *Pagliacce*, a Todor Skalovski *Orfej*.

Napokon je dočekao svoj davno čekani Dan D.

Devetoga dana u prosincu 1948. s imena Lovre Matačića skinut je embargo. Od tada nije bio nepostojeći dirigent. Više nije trkač koji trči kroz život vezanih očiju, koji ne smije gledati što se zbiva oko njega i kraj koga tutnje veliki događaji. Životopis mu nije više suh i bezbojan, bez okusa i mirisa popularnosti i slave, kao što se bio otegao od svibnja 1945. Beskonačne tri godine i devet mjeseci nametnute prisilne anonimnosti.

Razdragani ranoranilac, njegov pouzdanik Todor Skalovski rasanio je maestra četvrt sata poslije sedam. Gubeći dah od ganuća i susprežući se da mu se ne iskradu suze sretnice, telefonski mu je kazao da je jutros uskrsnuo. Ponovno se rodio kao dirigent, i to na dan točno – deset mjeseci nakon što je počeo djelovati u Skopju. Euforični Matačić mu je istoga poslijepodneva plačno priznao kako ga je ta vijest potresla više negoli kad ga je zlovoljni upravnik zatvora u Petrinjskoj pretprošloga ljeta (istina, tome krvopilcu kao da je bilo žao zbog toga) suho izvijestio da mu je oprošteна smrtna kazna.

„Razmisli, Lovro, što ćeš dirigirati za početak. Izbor je, naravno, ostavljen tebi na volju“ – rekao mu je Skalovski. Osupnulo ga je što Matačić nije mozgao ni časka, nego mu je munjevito kao iz puške odgovorio da se odlučio za komičnu operu *Otmicu iz saraja* koju je Mozart uglazbio 1782.:

„Narodu će se *Die Entfuhrung aus dem Serail* uvući pod kožu!“ – dodao je.

„Tvoja je pretpostavka hrabra. Otkud si tako siguran?“ – odmjeri ga Skalovski.

„Zato što Turci izvlače kraći kraj! I ta je opera popularno napisana kao opereta!“

Todoru Skalovskome bilo je lako proniknuti da se odluka u maestru kuhala i bujala u njemu od prvoga dana kad je stupio u Skopje. Dok je čučao pritajen poput lovca u busiji, sve sigurniji da će dočekati kapitalca. Sada mu nije pretjerano zasmetala i ova, ipak djelomična,

umjetnička indulgencija uvjetovana time što mu ime smije biti otisnuto na plakatima i na programima, ali ga još neko vrijeme ne smiju spominjati u novinskim i radijskim kritikama i u recenzijama.

„Neka se gone s tisućama crnih vragova ti moji crveni sadistički dušobrižnici! Prenapuhani državnički diletanti! Bijedne kreature! Misle li da će me lovom na vještice učiniti nevidljivim? *Dummheit!* Pa glazbeni narod, kao putem indijanskih dimnih poruka, odavno je saznao da diskriminirani Lovro Matačić radi u Skopju, ali je izopćen kao bijela vrana, bez ljudskoga prava na javne istupe za pultom i bez spomena u medijima. No sve sam sigurniji da ću se uzgorito vratiti na stare tračnice. *Primo o poi*, vele Talijani. Prije ili kasnije!“ – rogoborio je maestro više sebi u bradu negoli svome dobročinitelju: „Rijeka savire niz planinu i uvijek pronađe put do mora!“ – zaključio je vizionarski.

Sve napetije i mučnije zaokupljen brigom kako će proći s *Otmicom iz saraja*, koliko god dotle bio univerzalne radoznale ćudi, maestro se više i nije osvrtao na svjetska i domaća događanja izvan opernoga feuda. Gorio je u grču, kao da je od svijeta koji se micao kraj njega odvojen staklenim zvonom. Zurio je otupjelo i prazno i oko sebe nije ništa čuo. Uspoređivao se s kljusadi koja tegle skopske fijakere sa spuštenim krovom i kojima su kočijaši stavili naočnjake da ne vrludaju lijevo i desno, nego da samo motre preda se. Čak je prestao listati i svoje najomiljenije novinsko štivo *Wiener Kurier*, koji mu je uredno slao rođak iz Beča. Ni navečer na glomaznome *Phillipsovu* aparatu, oblikom nalik vrtnoj kućici za ptice, a koji mu je direktor hotela napadno svečanom filantropskom gestom altruistički unio u apartman, više nije potajice žedno lovio režimu nepoćudne postaje: Glas Amerike, BBC, Radio-Vatikan, pa ni hrvatsku emisiju Radio-Madrida, koje je dotle slušao bez daha, ustrašeno stišavajući zvuk do šapta. Jedina opsesija i duhovna avantura postao mu je Wolfgang Amadeus Mozart i njegova *Otmica iz saraja*. Poistovjećivao se s likovima iz opere. Čas je bio zaljubljeni Belmonte, koji je krišom doplovio u Tursku da oslobodi iz ropstva zaručnicu Constanzu, njenu sobaricu Blondu i slugu Pedrilla; čas Osmin, opaki nadzornik saraja; a čas dobri Selim-paša...

Maestro je skazaljke svojih misli vratio dva stoljeća unatrag. Na čarobnome sagu iz tisuću i jedne noći odletio je na Orijent, u Osmansko carstvo.

U groznici, kao promrzao sunce, čekao je dan premijere, 24. ožujka 1949.

A tada će ili uzjahati planinu ili potonuti u mutnoj vodi s krokodilima!

Onda se i Lovri Matačiću nenadano dogodila žena.

Raskošna i zamamna Bugarka razorne i drske ljepote, i vrlo očiglednoga seksepila, doletjela mu je na krilima vjetra s juga. Izbacila ga je iz svakodnevne ustaljene orijentalne kolotečine, lupeški mu se prikrala u snove i uznemirila razum. Pričinila mu se kao da je pobjegla iz najskrivenijih muških čulnih, grješnih i pohotljivih misli.

Bila je dvostruko mlađa od njega. Dvadesetpet-godišnja brineta, samosvjesnoga izazovnog hoda, napukla senzualnoga glasa, vitka kao omorika, karijatidna stasa, upadljive ponosno zavraćene glave, visoka i široka pametnoga čela, indijanskoga veličajnog nosa, fatalnih sivih očiju opasno stisnutih kao u divlje mačke, popunjenih jagodica, zubi kao

presađenih s plakata iz zubarskih ordinacija, bujne lelujave izazovne stražnjice, spektakularno dugih nogu i rosandićevski izvajanih oblih koljena.

Dvadesetak dana prije premijere ugledao ju je u predvorju hotela *Makedonija*. Nakon toga fatalnog prsta sudbine, kad ga je probola Kupidovom strijelom natopljenom neizlječivim slatkim otrovom, o njoj je dovijeka zaljubljeno govorio da je najvoljenija žena njegova života.

Sjedila je za stolom i očito nekoga nestrpljivo čekala.

Maestro, koji je pod lijevim pazuhom nosio partiture, odsutno je protutnjao pored nje grabeći dugim guliverovskim koracima sve ubrzanije prema dizalu. Kad je opazio neznanku, poput automobila koji je naglo prikočio, usporio je, otmjeno podigao filcani šešir široka oboda i naklonivši joj se lagano bez riječi je pozdravio. Odvezao se do apartmana, ali se poslije nekoliko minuta spustio i pristupio joj, prigušujući zadihanost. Iznenadio je pitanjem: može li sjesti za njen stol?

Ranije ga je vidjela na cesti, ruku pod ruku sa zgodnom ženom u smeđem krznenom kaputu. Od prijateljice Ajke, s kojom je dokono tumarala, saznala je tko je ta poznata nabijena osoba širokih pleća i žilava potiljka kao u dizača utega, u majstorski skrojenome trodijelnom odijelu, *Harris Tweedu*, koje je i laiku kazivalo da je skupocjeno. Tih dana skopsko visoko društvo zadivljeno je pričalo o ispolinskome Lovri Matačiću i o skorašnjoj *Otmici iz saraja* koju upravo režira i praizvedbeno će je dirigirati. Pomama za ulaznicama prerastala je u kockarsku pošast.

Maestro je pitao mladu damu tko je ona. I kako to da se osamila.

Namamljena fluidom koji je stari *cavaliere* zarazno ispuhivao iz mesnatih nosnica otvorila mu se i rekla da je strankinja, Jasmina Nikijeva iz Sofije. U Makedoniju je došla pred dvije godine s mužem, inženjerom, münchenskim diplomantom, koga je kao priznata stručnjaka ovdašnja vlada pozvala da se za privlačnu plaću uključi u podizanje hidrocentrale u Mavrovu, najvećega građevinskog pothvata u republici. I njihovo vrijeme, uzdahnula je pritom ucviljeno, idilično je teklo kao med i mlijeko sve do Rezolucije Informbiroa, kad se, lanjskoga proljeća, 1948., Tito istrgao iz Staljinovih gruzinskih šapa i kad se potom zakotrljala bujica pogibeljnih nasrtaja Kremlja i njegovih satelita na Jugoslaviju. Muža su joj uhitili, zajedno s nekolicinom stranih inženjera iz tako nazvanih zemalja narodne demokracije. Okrivili su ih za špijunažu i sabotažu. Njezina su čovjeka oštro osudili na deset godina strogoga zatvora. Makedonski javni tužitelj, pozivajući se na dokumente i svjedoke, lako je uvjerio porotu da je optuženi kanio izvesti paklensku diverziju koja je, uz brojne žrtve, trebala do temelja razoriti hidrocentralu. Rasplakana Jasmina povjerila se maestru da joj se boravak u Skopju pretvorio u hadsku muku. Ali ne vraća joj se u Bugarsku zato što ne želi ostaviti muža.

„Zatočen je u zatvoru u Idrizovu, nedaleko od Skopja. Dopušteno mi je da ga posjećujem jednom mjesečno, pričem mu mogu ponijeti do petnaest kila hrane!“ – kazala je i dodala da se zaposlila kao knjižničarka na skopskome Medicinskom fakultetu. Stanuje u jeftinoj stiješnjenoj sobici koju dijeli sa zemljakinjom Janom, a koje je muž također osuđen zbog istoga inkriminiranog nedjela. Njih dvije sirotice biju zaludnu bitku s vjetrenjačama, upirući se da istjeraju na vidjelo pravde nevinost nepravedno nabijeđenih supružnika. Jasmina je svratila u

hotel zato što su u Skopje stigli bugarski diplomati koje je kanila zamoliti da se zauzmu kako bi joj muž bio oslobođen. No unatoč obećanju nisu se pojavili.

Maestro je tješio Jasminu da su montirani procesi komunistički specijalitet pa je tako i on umalo izgubio glavu u Hrvatskoj. Da je uvjeri u snagu svojih riječi, i ne pridigavši se sa stolice, medvjeđe nezgrapno poljubio joj je ruku.

Prvo što je pomislio bilo je da je tom gestom dojmio i očarao mladu Bugarku.

Skopje, srijeda 23. ožujka 1949.

Zima je upravo pobjegla ispred proljeća koje je rascvjetalo sletjelo u makedonski glavni grad kad je Todor Skalovski zamolio maestra da poslije završetka posljednjega, generalnog pokusa, u osam navečer, odvoji vrijeme za vrlo važan posjet.

Stigao je po njega *mercedesom* kojim je upravljao mladić tužna izgleda, nalik nesretnome trubaduru. Skalovski je rekao maestru da upravo polaze na Vodno, u rezidenciju predsjednika vlade Lazara Koliševskoga.

„Lazo je po nas poslao svoja kola. Volio bi te vidjeti i popričati prije sutrašnje premijere." barunski važno naglasio je Skalovski s vidljivom željom da ga impresionira. Ali maestro se uzvrpoljio i srce mu se kameno steglo. Todorov ga dolazak nije razvedrio:

„Hoćeš li me pripremiti na to da će me gospodin Lazar obavijestiti kako su mi zabranili dirigirati?" – sumnjičavo ga je odmjerio maestro, i ulakćen, gore-dolje bezglavo jurio kazališnim foajeom kao zarobljeni lisac u zvjerinjaku. Sjetio se da mu je prije rata u Beču znanac, novinar crne kronike, kazao kako je jedino loša vijest – prava vijest.

„Naprotiv, Lovro. Jedino što Lazo želi jest da ti poželi uspjeh. I zahvali ti za sve što činiš za procvat makedonske glazbe" – uvjerljivo ga je umirio Skalovski.

Lazar Koliševski nije bio sam. Pio je čaj s generalom Mihajlom Apostolskim.

Koliševski se najprije ispričao Lovri Matačiću. General i on bili su nakanili doći na praizvedbu *Otmice iz saraja*, ali zaskočio ih je žurni poziv iz Beograda. Ujutro moraju krenuti na izvanredno zasjedanje Narodne skupštine Jugoslavije.

„Zar bi gospoda smjela doći na predstavu kojom ravna dirigent, kojega ne smiju spominjati u novinama i na radiju?" – odvažno je pitao maestro. Hrabrošću je iznenadio Skalovskoga. Ali više sebe.

„Ukinuli smo i tu zabranu!" – prijazno mu je uzvratio Koliševski dok je zdravim zubima drobio hrskavi keks. „Naložio sam glavnim urednicima radija i novina da embargo više nije na snazi i da ubuduće mogu slobodno pisati o vama... No ograđujem se jer to, bar za sada, vrijedi jedino za Makedoniju. Nisam siguran hoće li vam se Bakarić javiti da vam kaže kako stojite u Hrvatskoj" – sarkastično je dodao. Svaku riječ izgovarao je tiho i uzvišeno, kao da kazuje molitvu na obiteljskome božićnom ručku.

Maestro se uljudno nasmiješio predsjednikovoj kiseloj umotvorini o neumoljivome Vladimiru Bakariću, a nije se obuzdao poslije blagovijesti da će s njegova imena u Makedoniji biti skinuta zabrana. Kanula mu je teška i mučna muška suza.

Apostolski, ugledavši ganutoga Matačića, skrenuo je razgovor na tvrđu temu:

„Vama, maestro, kao i našem Lazi, životna priča bila je u jednome razdoblju navlas jednaka. Obojica ste bili osuđeni na smrt i obojica ste pomilovani u posljednjem trenutku prije smaknuća...“

„Ipak postoji razlika“ – uletio je Koliševski kišući i kašljući: „Mene je pomilovao bugarski car Boris III, a druga Matačića maršal Tito!“

Matačić je upio da ga general Apostolski oslovljava „maestro“, a predsjednik Koliševski „druže“. On će ostati kod buržoaskoga „gospodine“. Još nije kadar prevaliti ono „druže“! Bilo mu je drago što ga predsjednik i general ne ispravljaju u duhu novoga, još nenapisana, komunističkoga bontona.

Kad su Matačić i Skalovski, poslije salonske konverzacije koja se oduljila, izašli iz rezidencije Lazara Koliševskoga, vani ih je dočekao mrak kao u vreći.

Istim kolima odvezao ih je isti vozač tužna izgleda.

General Apostolski krenuo je pješice do svoje nedaleke uspavane vile koja je stršala kao nasukani brod.

Maestro se tek sada, dok mu je polumjesec napol namigivao, pogledom uperenim s Vodna u kotlinu, uvjerio koliko je Skopje siromašno osvijetljeno.

Skopje, petak, 25. ožujka 1949., dan poslije premijere Otmice iz saraja

Smušeno poslijepodnevno kazivanje Jasmine Nikijeve, uz kavu, u četiri oka i u najdubljem povjerenju, dobroj prijateljici i vršnjakinji, atraktivnoj Dalmatinki Ajki Niketić, ženi profesora Boška Niketića, koji je držao katedru na skopskome sveučilištu:

Usred našega prvog razgovora, u predvorju hotela *Makedonija* - nakon što je podmirio račun, a osupnutu konobaru napisao bezobrazno visoku, nepriličnu napojnicu – Lovro Matačić mi je iznebuha predložio da odemo u apartman, gdje će nam njegova žena Lili pripraviti nešto lagano za jelo. Oklijevala sam, ali poslije uzastopnih navaljivanja kolebljivo sam pristala. Iako sam došla nenajavljena, gospoda Lili me je damski dočekala. Spravila je finu ranu večericu, a zatim Lovru i mene nenadano ostavila same. Izgovorila se da mora poći na dogovoreni sastanak sa zagrebačkom prijateljicom koja je na proputovanju. Čim je gospođa Lili zatvorila vrata, Lovro mi se primakao, sjeo posve blizu mene, toliko da su nam se tijela gotovo doticala. Duboko me pogledao u oči, uhvatio za ruku i držao je čvršće, prisnije i dulje nego što bi se moglo očekivati od besprijekorna europskoga džentlmena kakav je on. Pogotovu prigodom prvoga susreta. Onda je počeo uzneseno govoriti o glazbi. Mada nije učinio ni koraka dalje, u zraku sam osjetila da se u njemu zakuhalo. Zaljubljena u svoga muža, bila sam uvjerena kako mi nije ni do najbezazlenijega flerta dok moj jadnik čami na robiji. Misleći gotovo svakoga trenutka o njemu, nisam baš najpozornije slušala što mi Matačić priča. Zaključila sam da je u preopširnim objašnjenjima trošio puno suvišnih i nepotrebnih riječi. Gospođa Lili, koja se vratila poslije sat i pol vremena, prekinula je Lovrin dugi i pogdjekad zamorni monolog. Kad sam im rekla da moram poći, Matačići su se ponudili da me isprate. Kod Oficirskoga doma sreli smo tvoga Boška. Bio je počašćen i sretan što je upoznao znamenitoga umjetnika, zemljaka iz Hrvatske. Malko smo popričali, kad nas je Boško sve troje pozvao k vama u subotu u osam, na večeru... Nisam ti još rekla, ali to je bilo prvi put da me netko u Skopju zvao u svoj dom otkad

su mi zatvorili muža. Jasno mi je da zaziru od bugarske državljanke i ne zamjeram im zbog toga straha zato što je Jugoslavija sada u neprijateljstvu s našom zemljom, zamalo na oštrici rata. Čini mi se da se ipak više plaše od mene – supruge osuđena neprijatelja Jugoslavije... Onomadne je zatvorski stražar u Idrizovu otišao najdalje. Moju cimericu Janu i mene gadljivo i s gnušanjem nazvao je Staljinovim kurvama i onda se prostački podrignuo... Najprije sam odbijala Boškove pozive, ali Matačić je uporno ustrajavao da moram doći. Napokon sam popustila zato što je diktatorski odlučno uvjetovao: Ili ćemo doći utroje ili nitko! – No ispričala sam se da ću nešto zakasniti zato što sam u subotu već bila dogovorila izlazak s prijateljicama. I zakasnila sam, kao što znaš, tri debela sata, više nego što sam predviđala, tako da sam k vama stigla malo prije jedanaest. Kad si otvorila vrata, sjećaš li se Ajka, šapnula si mi prijekorno: Ma di si, Jasmina, za Gospu blaženu, stari je poludija, cilu večer pita za te... – Čim sam ušla, vidjela si, Lovro se podigao, posjeo me do sebe i dok se nismo rastali, razgovarao je tako reći jedino sa mnom. Uspio mi je, a da nitko ne čuje, prišapnuti kako će me prekosutra, u ponedjeljak, čekati u restoranu na brdu *Vodno*. Pogled mu nije tajio da se u mene zaljubio preko ušiju. Iako sam se prepala njegova zanosa, ipak sam prihvatila taj tajni sastanak. Na nevolju, razboljela sam se i od visoke vrućice nisam se mogla izvući iz postelje. Poslala sam zato u restoran cimericu Janu da mu kaže kako sam se razboljela i stoga ne mogu doći. Bilo bi mi strašno neugodno da finoga gospodina, kakvim sam od prvoga viđenja doživjela Matačića, bestidno ostavim da me uzaludno čeka. I slušaj sada ovo, Ajka: Lovro je s Janom smjesta dohitao da me obiđe i raspita se o mome zdravlju. Zasramila sam se kad sam ugledala njegovu orijašku pojavu dok s bokorom ruža pogrbljeno ulazi u našu trošnu sobicu tek nešto bolju od zatvorske ćelije. Sutradan me Lovro više iznenadio kad me posjetio s dvojicom liječnika, koji su me pregledali i ostavili mi hrpu lijekova, do kojih sama u ovoj oskudici ne bih mogla doći čak i da sam za njih ponudila suho zlato... Lovro je cijele sedmice dok sam ležala svakoga poslijepodneva nakon jutarnjih pokusa dolazio k meni, ostajao i po tri sata i onda se vraćao u teatar na večernje pokuse. Govorio mi je samo o glazbi. U iščekivanju premijere *Otmice iz saraja* bio je užasno uzbuđen. Dan ranije darovao mi je ulaznicu za šesti red slijeva i naglašeno rekao: Draga Jasmina, svoje ću prvo javno dirigiranje, sutra navečer, posvetiti vama! – Stao je pred pult blijed, siviji i od pepela. Ulovila sam trenutak kad je uzdrhtao dok se klanjao gledalištu koje ga je dočekalo i sokolilo silnim pljeskom. A zatim se, nadvladavši razumljivu entropiju, okrenuo orkestru. Bakarno taman, Lovro je nalikovao Neptunu koji umjesto harpuna drži palicu. Dok je uzvišeno izrastao kao da izlazi iz mora, postajao je veći, veći i veći. Izvedba je bila više nego čarobna. Na kraju mu euforična publika nije dopuštala da ode. Najmanje petnaest puta ga je pozivala da s ansamblom izađe na pozornicu. Bila je to njegova noć vraćene slave... Poslije predstave gospođa Lili me pozvala na koktel u teatarski foaje. Ugledala sam egzaltiranoga Matačića opkoljena gomilom obožavateljica. No čim me opazio, naglo se odvojio od svih i počeo mi vatreno ljubiti ruke, tako da su uzvanici osupnuto promatrali neočekivanu scenu. Zasramila sam se zbog napadnoga iskaza naklonosti, ponajviše zato što mi je muž u zatvoru. Do kraja koktela Lovro je simpatičnom rastresenosti primao čestitke i nije me puštao od sebe. Više puta mi je ponovio da je dirigirao samo za me. lako to sebi najprije nisam željela priznati, hvatala sam se da mi je njegovo udvaranje sve ugodnije. I da me više ne zamara kao prvoga

dana. Naprotiv, rasla sam od njegovih lijepih riječi... Draga moja Ajka, sada ću ti povjeriti najveću tajnu, a ti mi prisegni da ćeš je držati kao pod kamenom. Lovro me sinoć pozvao da se nađemo sutra poslijepodne i pođemo u šetnju, u prirodu. Još do jučer, prije nego što sam ga vidjela na koktelu, bila bih sigurna i odlučna da neću prihvatiti taj poziv. Ali poslije toga ja više nisam ona ista Jasmina. U meni se prelomilo i sada znam da nisam ravnodušna prema njemu. Pristala sam i poći ću. Predbacit ćeš mi da je razlika među nama prevelika, prošloga mjeseca, 14. veljače, on je napunio pedeset godina. Meni je, kao i tebi, dvadeset peta. Znaš li da je Lovro dvije godine stariji od moga oca? Što god mi ti o tome kazala – pa i ono najgore i najporaznije da mi je suprug u zatvoru i da je Matačić oženjen, pa da se upravo zato ne smijem upuštati u opasnu i nečasnu avanturu, jer neću biti poštena prema svome mužu i gospođi Lili koja me ugostila u njihovu apartmanu i bila srdačna i fina prema meni – bojim se kako neću smoći snage da te poslušam. Sigurna sam da neću, premda bi ti, mila moja Ajka, bila u pravu da me osudiš i prezreš kao vjerolomnicu, povijušu, uskočnicu, heteru, pohotnicu, žderačicu muškaraca, laku ženturaču. Možeš me i usporediti s luđakinjom koja s visoke litice bezglavo skače u presahli potok. Ali osjećaj koji me obuzeo nadjačava moj stid i razum, moje obzire i sve skrupule... Muž mi je bio i do danas je ostao prvi i jedini muškarac koga još nisam iznevjerila... Lovro me nježno lomio i iskusno je shvatio kad je došao trenutak da mi otme srce. To je lomljenje trajalo danima, sve dok me sinoć nije posve dotukao. Dočekao je svoje ožujske ide i ubio me kao Brut Cezara... O njemu bih prije rekla da je dojmljiva ličnost nego lijep, ali svakako je tip koji se dopada ženama. I lako ih osvaja. Jer on je taj, a ne žene, koji određuje pravila igre... Gubim glavu. Bolje je reći da sam je već izgubila...“

Ajka je pokušala prizemljiti Jasminu koja je lebdjela u oblacima:

„Ti si se, rekla bih, prije zanijela za Lovrom Matačićem zbog njegove impozantne popularnosti i imena, iako si sada uvjerena da si očajnički zaljubljena u njega. No zanijeti se i zaljubiti se – dva su različita i daleka osjećaja. Pala si na njegov prevejani očinski pristup, šempjo moja.“ Jasmina se nije složila s Ajkom. A ona ju je učiteljski oprezno još poučila: „Što s vihorom stigne, to voda odnese. Za Lovru, oženjena čovjeka i miljenika žena, i ti ćeš, kao i brojne prije tebe, ubrzo postati okrenuta stranica kratkoga ljubavnog romana. Taj veliki iluzionist gleda život kao na švedski stol, s kojega se posluži specijalitetima koje najviše voli i pojede ih. Strah me je da je tvoj zanos s ograničenim rokom trajanja“ – rekla je Ajka Jasmini i prorekla joj da će ubrzo ponovno nastaviti živjeti na suprotnoj strani maestrove ulice.

Jasmina je uvjeravala Ajku da je slijepo zaljubljena u Lovru Matačića i da joj je strasni zanos popio pamet. A i on je zaljubljen u nju, dodala je samosvjesno.

Lovro Matačić opet uživa u sve većoj slavi.

Na pozornici skopskoga Makedonskog narodnog teatra opera slijedi operu: *Bahčisarajska fontana*, *La Boheme*, *Carmen*, pa čak i, u Hrvatskoj zataškavani, *Nikola Šubić Zrinjski* Ivana Zajca.

U ožujku 1950. maestrovo prvo gostovanje izvan Makedonije. U Ljubljani, na poziv direktora opere Valensa Vodušeka, dirigira *Boccaccia*.

Na Ohridskome ljetu iste godine postavlja i dirigira *Orfeja i Euridiku*.

I zatim, u listopadu, serija trijumfalnih, razgrabljenih koncerata u Ljubljani sa *Slovenskom filharmonijom*, kad pod njegovim ravnanjem, u najzvjezdanijim danima svoje globalne karijere, pjeva Zinka Kunc, o kojoj kritičari pišu da je kraljica *Metropolitan opere. La regina della casa*.

U ljeto 1952. potpisuje stalni angažman s operom u Rijeci. Zagreb mu je nadohvat, ali zabrana dirigiranja pred publikom, i svakoga spomena u tisku i na radiju u Hrvatskoj, još nisu obesnaženi.

Lovro je osvojio Jasminu. Od proljeća 1949. postala je nezaobilazna u njegovoj intimi i to ostaje do maestrove smrti, u siječnju 1985., u Dubrovniku.

U ispovijesti zagrebačkome novinaru Mladenu Plešeu, u tjedniku *Nacional* ožujka 1996., tada vremešna ali još privlačna Bugarka, razgrnula je veo s javne tajne i objelodanila ono što su svi znali, ali su se pravili kao da ne znaju. O onome što je bilo: njenoj vezi s maestrom. Rekla mu je da je Lovro Matačić, poput šeika, trideset pet godina legalno živio s dvije žene. Vjenčano s Lili Matačić, a nevjenčano s njome. No on je i Jasminu, upravo kao i Lili, gdje god se pojavili, predstavljao kao gospođu Matačić. Pred intimusima nazivao ju je svojom počasnom ženom. Suprugom *de luxe*. Kad je Plešeu otvarala dušu, Jasmina je prošla sedamdeset drugu, bila skrašena u Milanu, u lijepoj kući koju joj je poklonio glasoviti ljubavnik. Imala je dvije putovnice, hrvatsku i talijansku, a čekala je i bugarsku.

„Kad sam upoznala Lovru u Skopju, njegov brak s Lili odavno nije bio pravi. Formalno su bili muž i žena, no više nisu imali ničega zajedničkog, ni u krevetu, a nisu bili ni u ljubavi. Bio je to tek korektan odnos dvoje pristojnih ljudi. Lili je bila Židovka, sjetna osoba bez rodbine. Mnogo je učinila za Lovru, osobito kad ga je spašavala iz zatvora, i on je to zahvalno cijenio. S početka, Lili je podnosila njegovo udvaranje jer je vjerojatno mislila kako je po nju bolje da bude s udanom nego sa slobodnom ženom koja bi joj ga mogla preoteti. Naša je veza dugo bila platonska, vjerojatno stoga jer se nismo imali gdje sastajati nasamo. Lovro je bio nestrpljiv, takvi su muškarci, a napose glazbenici. No ništa nije uvjetovao, sve je ostajalo na držanju za ruke i ponekome poljupcu. Pisao mi je pisma, a u jednome je napisao kako je on sag, a ja kraljica koja hoda po njemu. Iznajmila sam sobicu, dva sa dva metra, samo s krevetom i noćnim ormarićem. Svejedno, kakva god ona bila, tijesna i neudobna, onda nam se činila veličanstvenim ljubavnim gnijezdom. Bili smo presretni. Otkrili smo da se u svemu slažemo. Ubrzo je Skopje saznalo o našoj ljubavi. Lovru su pozvali u UDB-u i upozorili ga kako mu nije pametno da se viđa s Bugarkom čiji je muž u zatvoru. On im je hrabro odgovorio da me voli, a i da nas dvoje ne razgovaramo o politici. I budu li nas pokušali rastaviti, zagrozio im se, prestat će dirigirati i odseliti se iz Skopja. Kad su se uvjerili kolika je njegova ljubav, odustali su od pritisaka, zamolivši ga da se viđamo što diskretnije... Lovro mi je stalno govorio neka svakoga dana molim Boga da dobije putnicu kako bi se vratio na svjetske pozornice. Onda bi zaradio veliki novac i postao imućnik. Tako bismo putovali svijetom, živjeli u najboljim hotelima, a ja bih nosila najljepše haljine. Pustila sam ga da sanjari otvorenih očiju. Na kraj pameti mi nije bilo da će se to ikada dogoditi... Moj se muž i dalje zlopatio u skopskome zatvoru, a život nas je razdvojio. I on je toga postao svjestan. Čuo je o mojoj vezi s Lovrom, pa me počeo nagovarati

neka se vratim u Sofiju i tamo ga čekam. Našla sam se između dvije vatre: voljela sam muža, ali i Lovru. No kad god bih Lovri spomenula kako moj muž zahtijeva da se vratim u Bugarsku, pobjesnio bi. Kumio me i molio da ne idem. Jer odem li, on će izludjeti. Više ni dana nije mogao bez mene, govorio mi je. Najprije sam mislila kako mu je to prolazna avantura koju ćemo oboje preboljeti i zaboraviti. Na sreću, to se nije dogodilo... Istodobno kad je Lovro u ljeto 1952. prešao u Rijeku, gdje je postao umjetnički direktor opere, moga su muža premjestili u zatvor u Sremsku Mitrovicu, a potom je, siromah, završio u logoru na Golome otoku. Tamo ga više nisam smjela posjećivati. Odjednom sam ostala sama. Nisam mogla hladno istrpjeti ogovaranja sve brojnijih izumitelja besmislica da me Lovro ostavio. Smetalo mi je i to što je Lili pričala prijateljicama kako su se konačno riješili vijoglave Bugarke, koja je sama popila svoj otrov što ga je bila izmućkala njoj. Lovro me telefonski pozvao poslije mjesec dana. Rekao mi je da je zakupio sobicu od nekoga zborista pa zato neka odmah rasprodam svoje stvari i preselim se k njemu u Rijeku. To sam i učinila. Moj muž je odrobijao na Golome otoku sve do 1956. kad su ga napokon oslobodili. Javio mi je da će se vratiti u Sofiju. Ništa mi nije predbacivao, čak je nesretnik tvrdio da je on kriv za sve. Napisao mi je pošteno kako nikada više neće biti onako kao što nam je nekoć bilo, ali da ipak pokušamo skupiti nešto mrvica i razbijenih komadića iz divnih davnih prošlih vremena i nastavimo živjeti. Odgovorila sam mu da ne želim u Sofiju. I da moj budući život više neće biti tamo nego drugdje. Ostala sam u Rijeci, a on je bez mene pošao u Bugarsku. Klasična priča o muškarcu i ženi koji su se voljeli, ali koje je udes okrutno rastavio... Lili nije preostalo nego da pristane na našu vezu, jer bi se u suprotnome Lovro rastao od nje. Tada nas dvije nismo bile u dobrim odnosima kao potom kad smo se zbližile... Rijeka se podijelila: muškarci koji su me upoznali opravdavali su i shvaćali Matačića, dok su žene žalile njegovu suprugu, a mene osuđivale kao stokuću... U Rijeci se, zahvaljujući Lovri, iznjedrilo glazbeno čudo. Vrsni umjetnik Boris Papandopulo sve opakije zaviđao je Lovri na popularnosti, pa je ispod žita spletkarenjem udesio da mu 14. kolovoza 1954. otkažu. Otkaz – a koji se nisu usudili potpisati ni intendant, ni direktor opere, nego tehnički direktor kazališta Ivan Zajc Josip Herman – uručio mu je, zamislite, portir. To je za Lovru bilo porazno poniženje koje ga je slomilo i unesrećilo. Nezahvalno su ga najurili kao najgorega neradnika i odbacili kao ofucani dronjak, nakon što im je postavio i dirigirao vrhunske predstave: *Orfeja*, *Šišmiša*, *Carmen*, *Werthera, Evgenija Onjegina*, *Aidu*."

(Ovdje prekidamo ljubavnu priču Jasmine Nikijeve da bismo se podsjetili kako je maršal Josip Broz Tito i četvrti put sudbinski izmijenio životnu putanju Lovre Matačića.)

Čim se u glazbenoj internacionali pročulo da je Matačić oslobođen robijanja i zabrane dirigiranja, gotovo svakodnevni pozivi s više strana svijeta: telefonski, pismeni, brzojavni i usmeni zapljuskivali su ga poput proljetnih kiša. Ali maestro – koji snažnije žudi da ponovno osjeti patinu najpoznatijih zapadnih koncertnih dvorana – otklanjao ih je s razočaranjem i žaljenjem. Pomirio se da ih ne može prihvatiti. Impresariji su potezali do Rijeke, Ljubljane i Skopja i nudili mu izvanredno plaćene ugovore. Kad bi se poslije druge čašice s njima odvažio, opustio i potisnuo u zatvoru usađeni i još tinjajući strah od uhoda, koji su mu se priviđali da ga nevidljivo prate i prisluškuju, počeo bi im objašnjavati u četiri oka i u najstrožem povjerenju

(„Molim vas, *liebe freund*, neka ovo što ću vam kazati ostane među nama“) da u Zagrebu nema voljnih, a još manje hrabrih glavonja koji bi mu odobrili putnicu. Stalno mu ljuto spominju i nisu mu oprostili domobransku pukovničku epizodu umjetničkoga djelovanja za NDH, za što je najprije bio osuđen na petogodišnji zatvor, onda na smrt i potom još jednom na petogodišnji zatvor i gubitak građanskih prava. Ako bi ga pustili preko granice, nisu dvojili da će Matačićev prvi izlazak iz Jugoslavije ujedno biti i posljednji. Putovanje u jednome smjeru. Bez povratka.

Nakon što je, koncem siječnja 1948., pukovnik Đuro Milić donio muštuluk Lovri Matačiću i obavijestio ga da je napokon dobio posao u operi u Skopju, poslije toga je zadugo izgubio svaku vezu s njime. Maestro ga je, doduše, kad god bi iz Skopja navratio u Zagreb na kraći odmor ili se našao na proputovanju za Rijeku i Ljubljanu uvijek pozvao u ured, ali je on, kao da je sebi namjerno namještao najteže poslove, uvijek i upravo tada obilazio najosjetljivija hrvatska žarišta. Opasne križare potisnuli su opasniji informbiroovci. Jednom je tajnica prenijela pukovniku da je drug Matačić došetao i do porte, odakle su je telefonski spojili s njime. Kad mu je rekla da je pukovnik i ovaj put izvan Zagreba i reda radi ga pitala što da mu poruči, maestro joj je kazao kako je došao s nakanom da zamoli pukovnika Milića ne bi li štogod učinio za nj. Da konačno dobije putnicu i pođe dirigirati u inozemstvo odakle ga učestalije pozivaju. Ostavio joj je svoje skopske, riječke i ljubljanske telefone s molbom da mu se pukovnik čim bude našao vremena javi. Ali pukovnik mu nije uzvratio. Uostalom, što da mu kaže? Zar to da su Bakarić i Žanko i nadalje neprobojno tvrdi prema njegovu slučaju? I da im se on ne usuđuje prkositi tako što će mu, na svoju ruku, odobriti pasoš, iza njihovih leđa i mimo njihova znanja. Ne, to ne bu išlo...

Spomenute četrdeset osme godine, poslije srpanjske Rezolucije Informbiroa objavljene u Bukureštu i energičnoga raskida Tita i Jugoslavije sa Staljinom, Moskvom i sovjetskim komunističkim blokom, vojska i služba sigurnosti hodale su po minskim poljima i proživljavale najopasnije, najneizvjesnije, najnapetije i najnervoznije razdoblje u bici za opstanak, po Kremlju odbačene i anatemizirane države. Pukovnik Milić djelovao je kao prvi operativac u danonoćno budnome stožeru špijunaže i kontrašpijunaže.

UDB-ini inozemni agenti uznemirujućim šifriranim depešama bombardirali su Aleksandra Rankovića da krvavi, mračni i podli šef strašnoga KGB-a Lavrentij Berija, po Staljinovu nalogu, kuje planove da smakne otpadnika, vjerolomnika, revizionista i izdajnika Tita. Bijesni hazjain Staljin proglasio je druga Starog za neprijatelja nad neprijateljima međunarodnoga proletarijata...

Nepristupačne logore usred morskoga puta, između Rijeke i Zadra, opustjele kamenjare: veći, Goli za muškarce, i manji, Sveti Grgur za žene, otkrio je Slobodan Krstić-Uča, rasni srpski policajac. Uča je pobrao lovorike u *službi* kad su njegovi najodvažniji prokušani i prekaljeni partizanski oficiri oštroumno smišljenom i komandoski pripremljenom prijevarom ubacivši se drsko u srce najskrovitijega gorskog orlovskog gnijezda upecali četničkoga poglavicu, đenerala Dražu Mihailovića. Dvije stotine robijaša dovezenih iz Lepoglave žurno je uredilo ta dva otoka da s početka sljedeće 1949. u svoja stravična njedra prihvate na preodgajanje prve zatočnike, kukala im majka. Tisuće osumnjičenih, okrivljenih zato što preko noći nisu prestali vjerovati u

prvu zemlju socijalizma, Sovjetski Savez. I koji su, između Josifa Visarionoviča Džugašvilija Staljina i Josipa Broza Tita, a po cijenu zatvora, srednjovjekovnih mučenja, prisilnih uvjeravanja da priznaju svoje zablude i svenarodnoga prezira – fanatično izabrali Staljina. Da udarac za njih i njihove obitelji bude potpun, te su otpadnike ravno iz postelje odvlačili u zatvor.

U Makarskoj su, ispod brda koje nije mogla razbiti ni atomska bomba, na najbržu brzinu izgradili najsuvremenije opremljene skrovite podzemne urede za Tita, Rankovića, Kardelja i Đilasa. Da najviši rukovodioci budu ondje skriveno prebačeni i sklonjeni u slučaju skorih, očekivanih napada sovjetskih, mađarskih, bugarskih, rumunjskih i albanskih trupa na Jugoslaviju i da odatle rukovode ilegalnom gerilskom borbom.

Tito i Ranković su se složili da Uča Krstić kriomice otputuje u Pariz, sretne se s fizičarom Pavlom Savićem, koji je veliki mozak u institutu *Curie*, i nagovori ga da radi na izumu jugoslavenske atomske bombe...

Stevo Krajačić i Šiljo Milić su prije izlaska Rezolucije i Staljinova *katil fermana* Titu namirisali i potom saznali kako se neraskidiva ljubav s bratskim Sovjetskim Savezom hladi i puca. I da je tek pitanje mjeseci kad će bratstvo, iskovano u ratu protiv fašizma, presahnuti i izvitoperiti se do otvorena neprijateljstva. Najosjetljiviju i najbrižnije čuvanu državnu tajnu otkrili su im na zatvorenu sastanku za najuži krug šefova *službe*, u proljeće u Beogradu, Rankovićevi pomoćnici, Svetislav – Ćeća Stefanović, Jovo Kapičić, Voja Lukić, Slobodan Krstić – Uča i Sava Mitrović – Mali i srpski ministar unutrašnjih poslova Slobodan Penezić – Krcun. Od skora su, rekoše, u stopu praćeni i stalno prisluškivani savezni ministri Andrija Hebrang i Sreten Žujović – Crni. Potonji je, zaprepastio ih je Ćeća na tome sastanku, u više navrata odlazio u rezidenciju sovjetskoga ambasadora Anatolija Lavrentijeva i izvještavao ga o tome što se događa u Politbirou Centralnoga komiteta Komunističke partije Jugoslavije. I još mu ide na noge.

Šiljo je poslije te *top secret* spoznaje prosudio da će ih *služba* obojicu najskorije zatvoriti i raskrinkati ih.

Upravo se to i dogodilo. Danas Žujović robija, a Hebrang nije živ...

Nakon što mu je detaljno referirao što se događa na skliskome domaćem terenu, umorni Šiljo se do golih kostiju otvorio Stevi Krajačiću:

„Od Rezolucije Informbiroa za me, kao i za svakoga opreznog i vazda nepovjerljiva policajca koji puše i na hladno, i najbolji komunisti postaju sumnjivi. Dotle sam vjerovao svojim suradnicima, a poslije nje ipak vjerujem najviše sebi... Jebi ga, druže Stevo, tu mi je profesionalnu deformaciju teško priznati, ali tako je!“

„Policija traži skupe i teške ustupke. I ja se pitam kako da onda policajac uravnoteži svoj život!“ – nije ga utješio Krajačić.

Šiljo je tih dana nerijetko grozničavo razmišljao što bi se događalo s njime poslije Rezolucije Informbiroa da se nije očajnički i uvjerljivo borio sve dok se napokon nije izborio eda bi se istrgao iz naručja kušnje da se pokori neporecivu nalogu odozgo i s početka 1946., nakon preporuke Ivana Krajačića i Josipa Kopiniča, ode u Moskvu, u visoku obavještajnu školu

krštenu po utemeljitelju i šefu sovjetske tajne policije Feliksu Edmundoviču Đeržinskome, koja se najprije zvala Če – Ka (*Črezvičajnaja komisija*), potom preimenovana u GPU (*Gosudarstvenoe političeskoe upravljenie*) i napokon u sadašnji KGB (*Komitet gasudarstvjenoj bezopasnosti*). Za nju su birali kroz sito i rešeto najpomnije pročišćene i provjerene policijske kadrove iz zemalja narodnih demokracija i školovali ih za kontraobavještajce i likvidatore neprijatelja socijalizma. Šilji nije bilo teško nazrijeti kako bi mu tijekom dvogodišnje obuke ondje svakodnevno ispirali mozak. Sve dok ga ne bi isprali u stotinu voda. I da će, nakon što prođe iscrpljujući dril, po povratku u zemlju fizički djelovati u Zagrebu, Beogradu, Münchenu, Parizu, New Yorku ili u Sydneyju, ali će dvoglavi stariji brat, koji će stalno misliti umjesto njega i govoriti mu što mu valja poslušno i slijepo činiti, biti udaljen više tisuća kilometara, u Moskvi. Preciznije: u središtu KGB-a u Lubjanki i u Kremlju. I da će iz svoga rječnika zanavijek morati izbrisati pojmove: ne, neću, ne smijem i ne mogu. Pa tko bi mu u nas, kao moskovskome pitomcu, poslije strahovitoga obrata i nemirljive svađe Tita i Staljina, Komunističke partije Jugoslavije i SKPB-a (*Svesajuznaja komunističeskaja partija boljševikov*), povjerovao da mu srce tuče za Tita, a ne za Staljina? I on bi, najvjerojatnije, poput stotina pripadnika *službe* bio osumnjičen kao protudržavni element i staljinist. Kao uvjerenoga informbiroovca zatočili bi ga na Goli otok, gdje se ljeti i kamen mrvi od paklenske vrućine.

No to što se zbivalo sa Šiljom tek je uvodna, epizodna i marginalna sličica iz priče koja govori o događanjima povezanim s maestrovim životnim zaokretom.

Sjećanje ljubljanskoga tenora Rudolfa Francla:

„U predvečerje nove godine, u jednoj od njegovih najljepših rezidencija, na Brdu kod Kranja, nas nekoliko prvaka ljubljanske opere, uz osmeročlani orkestar, priredili smo u četvrtak, 31. prosinca 1953., krasan silvestarski poslijepodnevni komorni koncert za predsjednika Tita i svitu, koju su činili probrani najviši državni, partijski, vojni, omladinski, kulturni i ostali vrhovnici. Nova klasa, kako će ih ubrzo u svojim oštrim ideološkim člancima u *Borbi* nazvati Milovan Đilas i zbog čega ga je uvriježeni Tito najprije osvetnički izopćio iz vlasti, a potom bacio u zatvor. Titova avangarda bila je nadasve sretna i počašćena što će zajedno s najvećim sinom jugoslavenskih naroda i narodnosti, kako smo mu tepali, dočekati dolazak nastupajuće 1954. Tito se oduševio našim izvedbama. Ne mogu a da se ne pohvalim kako sam predsjedniku, koji se uistinu razumio u operu, bio iznimna pjevačka slabost. Napose mu je bila prirasla srcu moja uloga u *Traviati*, u kojoj me slušao nekoliko dana ranije u ljubljanskoj operi. Poslije silnoga pljeska i pohvala predsjednik je poželio porazgovarati sa mnom. Pristupio sam mu praćen direktorom ljubljanske opere Valensom Vodušekom. Vodušek je pitao Tita: *Tovariš predsednik*, hoćete li pronaći vremena da ponovno dođete u našu operu, u Ljubljanu? – Kako da ne! Ali pod uvjetom da pjeva Franci! – smjesta je prihvatio Tito, a ja nisam znao kamo bih sa sobom lebdeći od sreće. Biste li tada pogledali *Werthera*, *tovariš predsednik*? –- predložio mu je ohrabreni Vodušek. – Vrlo rado! – složio se. Vodušek je ispitivački pogledao Tita: *Tovariš predsednik*, a smije li *Werthera* dirigirati Lovro Matačić? – *Seveda* da može! – odgovorio mu je smjesta. Kratku rečenicu Tito je počeo na slovenskome, jeziku svoje majke, a završio je na očevu, hrvatskome jeziku. Vodušek je zavirio u raspored predstava i ustvrdio da je prvi sljedeći

termin opere *Werther*, francuskoga skladatelja Julesa Masseneta – koju smo pod Matačićevim ravnanjem nadasve uspješno počeli izvoditi od premijere u listopadu 1953. – tek 8. siječnja 1954. No kako su ulaznice bile odavno rasprodate, Vodušek je odmah, s nogu, smislio poseban, raniji termin, utorak 5. siječnja: Svakako *bom prišel*! – potvrdio je Tito i opet pomiješao *hrvaščino in slovenščino*. Ađutant je u podsjetnik upisao i zaokružio taj datum" – rekao je Francl i naglašeno dodao: „Toga trena sam vjerovao da je to bila spontana reakcija Valensa Vodušeka, koga je Tito, upravo kao i mene, osvojio svojom strasti za operu. I da je samo njemu za ljubav, u hipu, munjevito uročio izvanrednu, u stvari zatvorenu izvedbu *Werthera* za najekskluzivniju režimsku publiku. Pomislio sam: Da je Tito od njega zatražio, Valens bi istoga časka u smokingu i u lakiranim cipelama, bez predaha trčao od Brda do Tamarske doline, popeo se navrh gorja i bez skija, vratolomno skočio s mamutske skakaonice, 120 metarske velikanke na Planici! – No kasnije sam, mozaično slažući detalj po detalj, i studiozno prateći nadolazeće događaje, shvatio da to nije bila Vodušekova nadahnuta improvizacija, nego lisičje prepredena, unaprijed smišljena diverzija. Ipak ljudska, plemenita i poštena diverzija, koja je odlučno pomogla bogomdanome, ali onda još neželjenom i u svojoj hrvatskoj domovini odbačenom, umjetniku Lovri Matačiću da ispliva iz bare u kojoj se utapao i pronađe stazu preporoda... Čim smo se odmakli od predsjednika, Valens Vodušek me zamolio da na jezik svežem sto uzlova i nikome pa ni ženi ne otkrijem da će Lovro Matačić za koji dan u Ljubljani dirigirati *Werthera* pred predsjednikom Titom. Proročanski mi je rekao na uho: Za Lovrinu budućnost će neiskazivo puno značiti što će mahati za Tita. A najvjerojatnije i za Vladimira Bakarića, kojemu je kost u grlu..."

Ljubljana – Rijeka, 3. siječnja 1954.

Valens Vodušek je telefonirao Lovri Matačiću u Rijeku i obavijestio ga da je za utorak, 5. siječnja, *vis maior*, u repertoar iznebuha uletjela izvanredna predstava *Werthera*:

„Morali smo je uvrstiti na zahtjev vlade. Igrat ćemo je za neke vrlo važne persone, VIP-ove. Još ne znam koje. Ali znam da su ti moćni VIP-ovi eksplicite zatražili da *Werthera* dirigira maestro Matačić!" Vodušek je bio krajnje zagonetan kao sfinga. Puhao je na hladno i nije rekao maestru da je tu predstavu na Silvestrovo izmislio on. I jedino zbog Tita. A što ako Titu iskrsne kakva državnička obveza koju neće moći izbjeći pa zbog nje otkaže obećani dolazak? Ili ako ga, što mu se učinilo vjerojatnijim, savjetnici nagovore da mu je uputnije izbjeći kompromitiranoga Lovru Matačića. Uzeo je daha i pragmatično nastavio: „Tvoje je, Lovro, da se čestito odmoriš, pripremiš se i koncentriraš, a ja ću ti prekosutra poslati vozača da te dovede u Ljubljanu."

Za svaki slučaj Valens Vodušek je – poslije mozganja i nagađanja što će se dogoditi ako se bude dogodilo – predvidio i treću mogućnost. Najgoru od svih. Nije nemoguće, nego je, štoviše, vrlo moguće da dežurni čuvari proleterskoga i socijalističkog ćudoređa iz Titova okoliša uvjerljivo obrlate svoga kumira i nametnu mu soluciju da dolazak na ljubljansku predstavu *Werthera* uvjetuje zamjenom dirigenta. S nekim koji je čiste i poćudne ratne prošlosti, za razliku od nečistoga i nepoćudnog Matačića.

U svoj direktorski ured Valens Vodušek te je nedjelje u podne pozvao Matačićevu alternaciju, Novogoričana Rada Simonitija. Rado je suptilni dirigent i skladatelj, pametan, drag i simpatični *fant*. Ovoga proljeća napunit će četrdesetu. Ratovao je u partizanskoj borbi i napisao mnoštvo poznatih i često izvođenih masovnih borbenih i domoljubnih pjesama, koračnica i kantata. Valens je oduvijek vjerovao u Rada. Predložio ga je 1949. za Prešernovu nagradu za ozbiljnu glazbu i potom uvjerio ocjenjivački odbor da mu i dodijeli to najprestižnije priznanje u slovenskoj kulturi. Zahvalni Simoniti nije zaboravljao to nesebično kolegijalno zauzimanje. Vodušek je znao da u njemu ima odanoga suradnika:

„Rado, ti si prvi kome kažem da će prekosutra na *Werthera* doći *tovariš* Tito. Od naših će biti Edvard Kardelj, Franc Leskošek, Boris Kidrič, Vida Tomšič, Aleš Bebler, Miha Marinko, Boris Ziherl, Josip Vidmar... Iz protokola su mi javili da će stići i rukovodioci iz ostalih republika…“

Rado Simoniti ga je oduševljeno zaustavio:

„*Naj ga srat*, Valens! Pa to će biti još jedna divovska večer naše opere! *Madonca, tovariš* Tito će nas ponovno posjetiti za manje od deset dana! Ohoho! Znaš li, Valens, da me nikad nije tresla tako grozna trema kao onomadne dok sam mahao *Traviatu* pred Titom? Nikad nisam bio toliko uzbuđen... I još se uzbudim kad god se toga sjetim! To što sam dirigirao pred Titom toliko se bezobrazno hvalim prijateljima da sam im se popeo na glavu. *Seveda*, hvalim se i time što sam poslije predstave upoznao *tovariša* Tita i razgovarao s njime. I što su u *Slovenskome poročevalcu* objavili snimku *tovariša* Tita i mene! Moja žena je kupila dvadeset primjeraka“ – razvezao je.

Direktor opere je ljubazno i strpljivo saslušao razdraganoga Simonitija i tek zatim nastavio s unaprijed smišljenom farsom o navodnoj Matačićevoj bolesti. Sebi je oprostio tu malu stratešku podvalu, pravdajući se istrošenom maksimom Niccoloa Machiavellija da cilj opravdava sredstvo:

„U utorak ću, kao i uvijek, poslati kola po Lovru u Rijeku.“ – počeo je blefirati Vodušek i nakon što je nervozno bacio tek zapaljenu cigaretu, iz koje je povukao samo dim, nešto sabranije nastavio: „Ali bojim se za nj, *veš*, Rado, zato što ovih dana nešto pobolijeva... Jutros smo se čuli i priznao mi je da je muški potegao u Zagrebu na dočeku Nove godine sa svojim fosilskim šajserskim društvom, tako je kazao... Potužio mi se Lovro da ga zbog toga, otkako se sinoć vratio u Rijeku, trese lagana groznica... No i ako ozdravi i doputuje u Ljubljanu, nisam siguran hoće li biti kadar da se drži na nogama... Želim reći kako ne znam hoće li premostiti uzbuđenje nakon što sazna da će mahati pred Titom... Slutiš zbog čega... Zato te molim, Rado, dođi u punoj spremi. U najotmjenijoj kongresnoj koži. Naravno, u fraku. I budi spreman da uskočiš ako Lovro ne bude sposoban dirigirati... Zbog nezaliječene bolesti ili povišenih emocija...“

„*Seveda*. *Fajn*. Kupljeno! No mislim da će stari vuk Lovro, s tisućama milja u nogama, ozdraviti!“ – složio se vedro. Iz Rada je isijavao neusiljeni, dobrodušni optimizam.

Opera Slovenskoga narodnog gledališća, izvedba Werthera, 5. siječnja 1954.

Pojedini uzvanici, a napose državni i partijski rukovodioci iz Narodne Republike Hrvatske nisu se sabirali od stresa kad su pred početak predstave iz netom otisnuta programa, a iz kojeg

je još odisala grafička boja i ostavljala crne mrlje na prstima, ugledali ime zabranjenoga dirigenta.

Lovro Matačić! Zar je moguće?

Tko je taj destruktivni ćaknuti degenerik u operi, siktali su, koji je nesmotreno i nebudno dopustio da prezreni i osuđeni domobran i truli plemenitaš Lovro Matačić, koji je još u proljeće 1945. mahao pred Antom Pavelićem i njegovim ustašama i nasmijano im se klanjao prije i poslije koncerata, izlazi na oči legendarnome partizanskom maršalu Titu? Pa jesu li slovenski drugovi slijepi? Jesu li poludjeli? Jesu li zveknuti u glavu? Kako im se takav sramni propust oteo pameti? Tko im je podmetnuo tu veliku obmanu koju su progutali, pitali su se tiho između sebe, zgroženi i naoštreni drugovi, osobito hrvatski.

Najprije nisu pomakli ruke kad je Matačić istupio pred orkestar i naklonio se uz grčevito iskamčeni, izgubljeni i stegnuti smiješak. No opstrukcija im se utopila i nestala u zaglušujućem pljesku većine neobaviještenih, opredijeljenih i neopredijeljenih. Ali kad su gvirnuli u ložu i ispod oka snimili druga Tita kako snažno plješće, povučeni zapanjujućom spoznajom i oni su se nesvjesno i mehanički po Pavlovljevu zakonu uvjetnoga refleksa obraćenički upodobili s njime i zakašnjelo udarili dlanom o dlan. Doduše, mlako...

Nakon što se poslije uvertire podigao zastor i maestro Matačić, uz pomoć svoga čarobnog štapića, na krilima nota prenio dvoranu u osamnaesto stoljeće, oneveseljeni nezadovoljnici su i dalje negodovali. Ali nijemo. Valja podvući: nijemo, zato što su vidjeli da drug Tito, mada preopterećen državničkim brigama, blažen i gotovo hipnotiziran, uživalački i znalački prati zvonko pjevanje Mire Brajnika, Andreja Andrejeva, Sonje Drakslerjeve, Ladka Korošeca, Elze Barbičeve i ostalih raspoloženih solista. Zato ga nisu smjeli, a dakako ni željeli ni iz daleka ometati svojim došaptavanjima protiv pojave ozloglašenoga dirigenta.

Massenetovu glazbu u Matačićevim rukama slušalo je i cvijeće. Raskošne ruže, za ovu prigodu posebno dovezene iz Hercegovine, podizale su stidljivo oborene ljupke, krvavo crvene i djevičanski bijele glavice iz kristalnih vaza i okretale se u smjeru razigranih izvođača i sve temperamentnijega dirigenta.

Burno odobravanje – izdašna nagrada maestru Lovri Matačiću za savršeno ravnanje uglazbljenom Goetheovom lirskom poemom o ljubavnim jadima mladoga Werthera – odužilo se pred stanku nakon drugoga čina. Poveo ga je šezdesetdvogodišnji maršal izdovoljena srca i povukao za sobom uzvanike iz domaće kreme i ljubljanskoga diplomatskog zbora da ne štede zabridjele dlanove.

Tito je naložio ordonansu da u stanci pošalje Matačiću cvijeće u garderobu.

Ali vrhunsko iznenađenje naslutilo se tek poslije završene predstave.

Josip Broz Tito, pod dojmom prekrasnih Massenetovih arija, rekne Aleksandru Rankoviću i Ivanu Krajačiću – koji se tih dana ne odvajaju od njega, jer znaju što on još ne zna, da su njihovi obavještajci bili brži od groma, zaskočili i poslali u nebo skupinu emigranata koji su pripremali atentat na maršala – kako bi na koktelu u foajeu rado upoznao vrloga maestra i čestitao mu.

„Neponovljivi idilični zvuk i umjetnički ugođaj!“ – raspjevano reče prvi građanin.

Krajačić je jedva uhvatljivim migom pozvao pukovnika Đuru Milića, koji je predvodio zagrebačku ekipu osiguranja, i na uho mu zucnuo maršalovu želju.

Dok je Tito govorio Rankoviću i Krajačiću da bi volio upoznati Lovru Matačića i čestitati mu – glavni junak nezaboravne operne večeri u Slovenskome narodnom gledališču zabačene glave između ramena, razvezane leptirice i do pupka raskopčane svečane košulje ukrašene porubima, oznojen i slatko smlavljen, s ručnikom oko vrata, strovalio se i zavalio na široku rasklopnu platnenu stolicu. Nalikovao je boksaču koji se u predahu između dviju rundi odmara u kutu.

Pokucao je i gotovo na prstima u garderobu ušao visoki i okošti smeđokosi momak u konobarskoj odori i u bijelim rukavicama. Maestro dvoji: je li profesionalni ili priučeni konobar? Zaključio je da je stvarnosti bliža mogućnost pod dva jer sudeći po očima koje hladno strijeljaju i sokolski vrludaju, taj će kumašin prije biti čuvar Titovih leđa.

„Čime vas mogu poslužiti da se okrijepite, druže Matačiću?“ – uslužno mu se obratio i vojnički se ukrutio kao trupac. Maestro je sluhistički zaključio da dečko nije Slovenac, kao što je logično očekivao sve dok nije progovorio, nego najvjerojatnije Slavonac. A to što ga ranije nije viđao među ugostiteljskim osobljem u Gledališču i pogotovu što ga je oslovio „druže“ a ne „gospodine“, Matačić je bio sve uvjereniji da je momak policajac. Nijedan ga konobar do sada nije nazvao drugom.

„Hvala, mladiću, za sada ne bih ništa. Popit ću štogod kasnije, kad budem otišao na koktel.“ – otklonio je ponuđeno čašćenje maestro.

Dotle smireno konobarovo lice odjednom se izgužvalo:

„Vi na koktel?“ – uznemirio se i začudio. Da po tom podigne kažiprst i ispriča mu se: „Trenutak, molim lijepo. Pitat ću...“

„Koga će vraga on pitati za koktel?“ – uzjogunio se Lovro Matačić. I dok se nije stigao dosjetiti gdje je i kome je odmaglio, ostavivši pritom u brzini pritvorena vrata, navodni konobar je dolepršao brže nego što je otišao. Ponovno je navukao ledenu krinku i odlučno škrgnuo kao da mu čita osudu:

„Kazao mi je drug... ovaj, drug iz osiguranja, da vi ne možete na taj koktel!“

Maestro je želio nešto upitati crnoga glasnika u bijelim rukavicama, ali mu je ponestalo daha i sape. Zahroptao je i krknuo. Srce mu se poderalo, malj ga je udario i duša se istisnula iz grla. Kao da ga je pogodio kuršum u čelo. Poskočio je, odbacio zgužvani ručnik s vrata i smušeno istrčao. Dok ga je zatečeni momak zazivao: „Druže, stanite, heej druže.“ maestro se zaletio u zahod. Povratio je žuč u umivaonici. I kad je zatim puštao vodene mlazove čistunski utapljajući gadljive ukiseljene tragove u odvodnu cijev, od bola su mu prokapale trostruke suze.

Ridao je i tresao se kao u bunilu.

Pukovnik Đuro Milić se žacnuo kad je u minuti potom zatekao napuštenu Matačićevu garderobu i k tome otvorenih vrata. Nehajno okačeni crni sako fraka na vješalici u kutu, preko lijevoga ramena bijela razvezana leptirica i natopljeni ručnik na podu, bili su neočekivani dekor koji nije slutio na dobro.

Izgubivši kompas, lunjao je pet minuta malahitnim hodnicima dok je pronašao kapetana Zvonka Okolišanova zvanog Lala, vođu ekipe osiguranja južnoga krila Gledališča i potporučnika Stanislava Perkovca, prerušenoga u konobara:

„Gdje je Matačić?“ – zaurlao je ne pozdravivši ih i zaprijetio im očima.

„Izletio je iz garderobe kao bez duše i nestao!“ – obeznađeno pisne potporučnik.

„Gdje je, do moga, izletio?“ – pojačao je okorni glas pukovnik Milić.

„Tako je naglo izletio da nisam stigao vidjeti kamo je otrčao!“ – smeteni potporučnik Perkovac se ukipio, prilijepio ruke na bokove i pred pukovnikom je stao u stavu mirno. Njegovim se primjerom poveo i kapetan Okolišanov.

Pukovnik je obečio oči i udarao se prstom po bradi:

„Gdje ste ga sve tražili?“

„Ljudi koji čuvaju vanjska vrata rekli su da nitko u bijeloj raskopčanoj košulji nije izašao, a ni ušao. Ne samo u bijeloj košulji, nego nitko!“ – preuzeo je riječ kapetan. „Svuda ga tražimo, a on je propao u zemlju!“

„Što se dogodilo da je pobjegao?“ – pukovnikov glas bio je nabijen eksplozivom.

„Pobjegao je kad sam mu prenio da mi je drug kapetan rekao da drug Matačić ne može na koktel!“ – ponovno se oglasio potporučnik Perkovac.

Usporedni pojmovi: strašan, strašniji, najstrašniji bili bi previše nježni i lepršavi kad bi se netko latio pera u nakani da opiše izraz pukovnikova lica. Izgledao je opasan poput ranjena vepra. Kapetan Zvonko Okolišanov podigao je ruke s bokova i nemoćnički ih širio. No pronikao je kakva mu obrana jedino može spasiti kožu od nadolazeće elementarne nepogode koja stiže s razornim tajfunom nazvanim po pukovniku Đuri Miliću.

„Druže pukovniče, meni je drug major Jovica Jakovljević, iz osiguranja druga Bakarića, rekao da mu je drug Mile Odrljin, šef kabineta druga Bakarića, rekao da drug dirigent Matačić ne smije biti na koktelu na kome je drug Tito zato što je bio osuđen na gubitak građanskih prava. I ja sam zato drugu potporučniku rekao kad me došao pitati neka prenese drugu dirigentu Matačiću da ne može na koktel!“ – uspio je kojekako iztrtati rastrzani i jadno sročeni alibi kapetan Okolišanov.

Pukovniku se razbistrilo. Shvatio je s koje su strane zapuhali ubitačni vjetrovi koji su, mimo Titove volje, otpuhali s koktela maestra Lovru Matačića.

„Tražite ga. I više se nemojte oslanjati na svoje glave, nego na noge! I kad ga nađete, dovedite mi ga. Jedino ga meni dovedite! Je li jasno? I bez priče! A sada, gubite se!“ – otpravio je kapetana i potporučnika kao učitelj koji je potjerao iz razreda đake zato što nisu napisali domaću zadaću.

Hitro su se udaljili kao da su iskočili iz zapaljene brvnare.

Pukovnik se sjetio da maestra, čim ga njegovi rastrčali ljudi nisu pronašli po hodnicima, može zateći u toaletu. Možda mu je pozlilo kad je čuo da je neželjen.

Bio je u pravu.

Ugledao ga je oborene glave, brade utonule u široke dlanove, podbočena laktovima na mramorni stalak do umivaonice i podbuhla od plača.

Pukovnik je, slovo po slovo, ljeporjeko puštajući krilate riječi, smirivao zgrčenoga maestra. I brzo ga razoglavio i uvjerio da su obojica žrtve najgluplje zabune na planetu. Kako je, do vraga, nepoželjan kad je predsjednik poželio da ga neizostavljivo upozna i čestita mu na sjajnoj izvedbi.

Podragane taštine, naglo preporođeni maestro, obrisao je suze i istoga časka duboko u srcu zakopao maloprijašnju žalostivu epizodu koja se, s Milićevom blagotvornom pojavom, pretvorila u igrokaz s veselim prologom. Čak je naslutio da mu završna slika obećava i veseliji epilog.

Dok je mijenjao košulju, dotjerivao se i lickao za sudbinski susret s maršalom na koktelu u teatarskome foajeu, maestro je poneseno zafućkao i potom mumlajući zapjevušio ariju *Werthera* iz prvoga čina. Pukovnik je pomislio kako je gdjekad potreban majušni korak da se iz nesreće uskoči u vlak za sreću. A bio je iznenađen maestrovim lijepim glasom. Da je znao to što nije, ne bi se čudio. Ovako, tko zna je li ikada čuo da mu je otac Koloman pl. Matačić bio operni pjevač u Milanu i Zagrebu, a da je njegov sin iz drugoga braka Lovro, poslije seobe iz rodnoga Sušaka u Beč, počeo glazbeni život pjevajući u zboru crkve svetoga Petra, ada je zatim s devet godina bio primljen u glasoviti *Zbor bečkih dječaka* koji je tada djelovao u sklopu Carske i kraljevske dvorske kapele.

Pukovnik je poljskim telefonom pozvao Krajačića. Začas će dovesti maestra, javio mu je. Nestrpljivi Stevo je u međuvremenu saznao koja se psina zamiješala s njime.

„Stari se rasrdio kao ris kad sam ga izvijestio zašto se Matačić nije pojavio. Bijesno mi je rekao da ga želi upoznati, pričem ga nije briga što su ga neki drugovi, a ti pogađaš koji su, upozorili da je Lovro bio osuđen na gubitak građanskih prava! Kao da Stari to ne zna, *caramba*!“ – mrnđao je u škripavu slušalicu Krajačić i požurivao Šilju: „Neka se momci čim prije nacrtaju ovdje s njime, jesi li me razumio *compadre*?“ – pritom je podsvjesno izgovorio jednu od Titovih najčešćih uzrečica: čim prije.

Krepko Titovo rukovanje s Lovrom Matačićem i čestitke, kojima su se pridružili njegovi prvi suradnici Milovan Đilas, Edvard Kardelj, Moša Pijade, Aleksandar Ranković, Boris Kidrič, Ivan Gošnjak, Franc Leskošek i Ivan Krajačić. Za njima su gorljivo pohrlili ostali, koji su se dotle motali u njihovoj blizini i odvažili se pristupiti vodećem otkravljenu krugu. Uznemireni hrvatski čelnici Vladimir Bakarić, Anka Berus, Jakov Blažević, Vicko Krstulović, Marin Cetinić i Miloš Žanko iz nevelike udaljenosti pratili su nevjerojatan prizor. Samo što ne iskoče iz kože. Ne mogu se načuditi fantomskome prikazaniju koje im se odigrava pred nosovima: Tito i Matačić! Gotovo jednako bi se zapanjili da su ugledali Tita i Pavelića u srdačnome, živom razgovoru!

Hrvati neupadljivo bojkotiraju prokazana zemljaka, domobranskoga dirigenta.

Poslije nekoliko konvencionalnih rečenica Tito se obratio maestru:

„Recite mi, mogu li štogod učiniti za vas, druže Matačiću?“

„Možete, možete, jako puno možete učiniti, gospodine...“ – kao da je očekivao upravo taj maršalov prijedlog i zato je maestro hitrokrilo poput lastavice i uskočki odvažno zaigrao na sve ili ništa. Strahovanja su mu okopnjela i iz razvezane kese izbacio je na zelenu čohu

kockarskoga stola skrivenu, dugo žuđenu želju: „Učinite mi da dobijem pasoš!“ – grunuo je kao ispaljeni metak.

I dok su Krajačić i Milić maestrove neuviđavne krivovjerničke riječi dočekali kao tresak cjepanicom u tjeme, hladnokrvni maršal nije trepnuo. Oni koji ga pobliže znaju osjećaju da je ipak bio zatečen:

„Zašto nemate pasoš, boga mu?“ –izvježbanim pokretom ugurao je cigaretu u filigranski izrezbarenu muštiklu od višnjeva drveta.

„Ne znam!“ – maestro podigne ramena i uvukavši jaki vrat sastavi ih s lotarovskom glavom. „Ali, eto – nemam ga!“ – nasmiješio se nesigurno.

„Hmmmm“ – progunđao je meko u bradu Tito prepoznatljivim zagorskim izgovorom. „Bar to se, kako da kažem, dade lako riješiti“ – i okrenuo se Krajačiću: „Daj, Stevo, bogati, čim prije sredi taj pasoš drugu Matačiću!“

Stevo složno zakima i napol zaklopi lijevo oko. A to je nepogrješiv znak da se predsjednik Savezne vlade i Saveza komunista Jugoslavije dalje ne mora brinuti o svome obećanju. Sve što će se ubuduće događati u svemogućim je rukama njegova djelatnoga i poduzimljiva faktotuma Krajačića, čovjeka brzih odluka. No Tito je, lakim i vedrim zahvatom, želio iz sebe istjerati crva koji mu je počeo svrdlati po savjesti, od časka kad je dao *besu* Lovri Matačiću:

„Pa nakon što dobijete pasoš i otputujete u inozemstvo pitam se hoćete li nam se vratiti u zemlju?“ – proprtio je uz ležerni osmijeh, ali upivši ponovno uzrujana maestra ukočenim plavim očima, koje su udvorničkim nadahnućem opjevali njegovi hagiografi.

„Zbog vas ću se vratiti. Imate moju poštenu riječ!“ – blago je uzdrhtao maestro. Bio je zadovoljan uvjerljivom prisegom svome dobročinitelju.

Ovakvu sretnu noć na javi dotle se nije usudio ni odsanjati…

Šiljo je, poslije kratkoga dogovora s Krajačićem, pozvao Matačića da odmah, sutradan, dođe u njegov ured na Zrinjevcu.

U sekundu točno, u osam ujutro, maestro, u sivkasto-zelenkastim, rezedastim kaputu, odijelu i šeširu lovačkoga kroja, uzvrpoljeno ulazi u sivu zgradu policije, s dvije fotografije formata 3,5 x 4,5 centimetra s neobuzdanim uzbuđenjem.

Činovnica iz pasoškoga odjela, ružno građena zdepasta tijela, koja je dohitala iz obližnje Petrinjske ulice na poziv pukovnikove tajnice, napadno naglašenim mekećućim kordunaškim naglaskom neuka je oslovila znamenita gosta: druže Matančiću. Šilji se uzbibala krv. Neugodno mu je zbog sramnoga previda pa hini da je prečuo to kulturno poniženje. Činovnica, ne gubeći vrijeme, krene svrhovito ispunjavati maestrove podatke na bijelome kartonskom obrascu:

„Matačić, ne Matančić, bez n, molit ću vas lijepo...“ – ispravio ju je gotovo postiđeno maestro. Aristokratskom suzdržljivošću nije pokazao koliko je ranjena njegova veličina dirigenta svjetskoga ugleda. Ukočena činovnica prima uglađenu Matačićevu pouku idiotski ravnodušno, bez isprike i razoružavajućega, tipično ženskog koketnog osmijeha, što ponovno rasrdi Šilju. Razmišlja da još danas zovne šefa pasoške službe Borka Vranjicanija i obzirno mu kaže kako tu šuplju kravu, koju su mu utrpali po ključu ili po vezi, a koja nije čula o dirigentu Lovri Matačiću, mora bezuvjetno zamijeniti obrazovanijom urbanom curom. Da je zgodna još

tako-tako, pa da joj i progledaš, ali ova svrakolika rugoba, neodoljivoga žandarskog šarma i s osmijehom hijene, natjera ljude da obore pogled kad je vide...

Pošto ga je piskutljivo zamolila da se potpiše na dnu, činovnica se sada, doduše neizravno, ipak ispričala maestru zbog posljednje procedure. Neka drug Matačić (ovaj put je rekla bez n i Šiljo je s olakšanjem odahnuo) oprosti što će umazati desni palac, ali pravilo je za sve koji podižu putnicu da ostave otisak na poleđini kartona, pa će stoga morati i on. Lovri Matačiću su se pred oči vratili stradalnički prizori kad je poslije uhićenja u Zagrebu, a i prije odvođenja u Staru Gradišku namrgođenim zatvorskim službenicima ostavljao otiske svih deset prstiju. Jedan po jedan! Kao početnik koji vježba na glasoviru. Podsjećanje na te ponižavajuće čase pomutilo mu je maloprijašnje euforično raspoloženje. Daj Bože da su izopačena, trnovita vremena, dok mu je život bio posut ljagama, otišla u povijesno nepovratno razdoblje njegova životopisa. Hoće li se jednom, za dvadeset, trideset godina, kad bude postao planetarno znamenit, usuditi da ih otkrije svojim budućim biografima?

Pukovnik i maestro pili su drugu šalicu kave i ćaskali o glazbi i ženama kad se, poslije tričetvrt sata, crvena putnica, još friška, ispod čekića, zacaklila na stolu.

Posljednja formalnost koju je činovnica, podređena šefu pasoške službe Borku Vranjicaniju, zatražila od smetena dirigenta bila je:

„Potpišite da ste primili putnicu, druže Matačiću. Hvala!“

Lovro Matačić se rasputovao. Odasvud tražen, izrastao je u neumorno svjetsko potucalo. I u koku koja nosi zlatna jaja. Augsburg, Baden – Baden, Bologna, Den Haag, Prag, Firenca, Berlin, Beč, Chicago, Napulj, Detroit, Frankfurt, Verona, Buenos Aires, Madrid, Tokio, Basel, Budimpešta, Ženeva, Monte Carlo, Cleveland, London, Milano, Salzburg, München, Barcelona, Pariz, Bayreuth, Atena... Kao Lovro von Mattachich žnjeo je slavu, uspjehe i zamamne honorare.

No nije emigrirao i postao čovjek bez domovine, apatrid, kao što su strepili general Stevo i pukovnik Šiljo. Za njih bi takav maestrov postupak bio ravan vrućem krumpiru u ustima kad bi se suočili sa zlopamtljivim pogledom Vladimira Bakarića. Štoviše, Matačić je pronalazio vremena za domaće koncerte u Zagrebu, Varaždinu, Ljubljani, Rijeci, Dubrovniku, Osijeku... Bez uvjeta i razmišljanja, uvijek je s naglašenom voljom dirigirao u Skopju. Na plakatima za njegove jugoslavenske predstave, dakako, izostavljali su plemenitašku oznaku pl. Ili *von* ispred prezimena.

Maršal Tito, nakon njihova opisanoga prvog i jedinog, ali prijelomnog, susreta 5. siječnja 1954. u Ljubljani, nikad više nije slušao maestra Lovru Matačića.

Kad je 26. listopada 1960, na nekoliko dana navratio u Zagreb – poslije trijumfalnih dirigiranja *Aide* i *Carmen*, s Birgit Nilsson, Giuseppeom di Stefanom, Jean Madeirom, Aldom Protijem, Christom Ludwig, Walterom Kreppelom, Biserkom Cvejić, Ettoreom Bastianinijem i još niza zvijezda u Staatsoperi u Beču, a prije leta u Chicago i Detroit – ponovno rođeni i sada već, zahvaljujući sve moćnijoj televiziji, svjetski glasoviti Lovro Matačić, pozvao je pukovnika Đuru Milića da popiju piće u *Gradskoj kavani*.

Pukovnik je odavno priželjkivao takvo miholjsko lijepo i sunčano zagrebačko rano poslijepodne. A ono se dogodilo upravo na njegov četrdeset treći rođendan.

„Nehajno sportski, ali skladno odjeven, maestro se pomladio“ – zamijetio je.

Lovro Matačić je odmah razvezao kako jedva čeka prigodu da se, mada zakašnjelo, osobno zahvali gospodinu Brozu za putnicu koju, da nije bilo njegove snažne riječi, ne bi dočekao ni u fantaziji.

„Gospodin Broz se prema meni četiri puta ponio kao najveći džentlmen. Dok mi je bilo najteže. Dok sam ulazio u bitke unaprijed uvjeren da ih ne mogu dobiti. Dok sam o sebi izgubljeno razmišljao kao o teškome promašaju od čovjeka. Da sam nitko i ništa! *Null.* Rođen kao statistička pogreška. Ili kao neuspjeli abortus! Bez utjecaja gospodina Broza moje iščekivanje da će mi jednoga dana u Zagrebu odobriti pasoš bilo bi ravno učinku lajanja ovčarskoga psa na mjesec. A tvrdim vam, gospodine Miliću, iako je sada već tisuću devetsto šezdeseta, iako je prošlo više od petnaest godina od završetka rata, Bakarić mi, da je ostalo po njegovu, još ne bi zaboravio i oprostio dirigiranje u domobranskome *anzugu*. *Wahrheit!* Da je Bakarićeva bila posljednja, odgulio bih do posljednje sekunde svih pet godina rešta pod plavim nebom iznad Stare Gradiške!“ – dodao je poetski maestro i svoju rečenicu koja mu se dopala začinio promuklim mefistovskim smijehom.

„Eto izvanrednoga naslova za kantatu: *Plavo nebo iznad Stare Gradiške!*“ – pomisli podrugljivo pukovnik. No pred razvedrenim Lovrom Matačićem suzdržao se od razmetanja sa svojim neprovarljivim crnim humorom.

Kraj ispovijedanja Jasmine Nikijeve novinaru Mladenu Plešeu:

„Lili i ja smo se privikle na to da dijelimo Lovru otkad je počeo dirigirati u inozemstvu. S njome je živio u braku, a sa mnom nevjenčano. Ali, svejedno, svuda me je predstavljao kao gospođu Matačić. Govorio mi je da Lili – koja se djevojački prezivala Levensohn, i bila je rođena Beograđanka, kći Ignjata i Helene, oboje židovske vjeroispovijesti – doživljava kao sestru, a mene kao ljubav. Lili, jedanaest godina mlađa od njega, bila mu je druga zakonita supruga. Prije nje proveo je osam godina u braku s Čehinjom, sopranisticom Karlom Dubskom Matačić. Vjenčali su se 1922. u Novome Sadu, kad su Lovri bile 23 godine. Ondje je tada formalno odslužio vojsku, a za stvarno je dirigirao u novosadskoj operi.“

„Gospoda Lili se nije razveselila kad vas je viđala s njime...“ – oprezno će Pleše.

„Naravno da nije. Ali Lovro joj je objasnio kako ne može živjeti bez mene, pa joj nije preostalo nego da pristane na našu vezu.“

„I što se dogodilo kad su Matačića pustili u inozemstvo?“

„Prvi mu je izlazak bio u Njemačku, a s njime je otputovala Lili, zato što ja, kao bugarska državljanka, nisam imala nikakvih dokumenata, nego samo dozvolu boravka u Jugoslaviji. Dali su mi je kad sam na Lovrino zauzimanje 1958, dobila jugoslavensko državljanstvo, a morala sam se odreći bugarskoga. Živjela sam u Rijeci i to mi je bilo najteže razdoblje. Kad je otišao, Lovro me nije mjesec dana zvao zato što nije imao novaca za telefon. A kad me pozvao iz Londona, gdje je postigao silan uspjeh snimivši ploču s tamošnjoj filharmonijom, dugo nismo uspjeli zaustiti ni riječi, nego smo samo jecali. Dotle su se u Rijeci kladili kao na konjskim

trkama: hoće li me Lovro ostaviti? Živjela sam od njegove plaće koju je primao u Ljubljani. Vidjeli smo se nekoliko mjeseci kasnije kad je Lovro došao odraditi koncerte u Ljubljani. Od 1958. i ja sam mogla putovati s njime, pa sam se preselila u Berlin, gdje je on postao direktor Državne opere. Tada sam učinila najveću životnu pogrešku. Trebala sam postati majka njegova djeteta, ali plašila sam se da ću ga izgubiti budem li se bavila s bebom, a ne njime. Abortirala sam. Tako je Matačić ostao bez potomka."

„I kako ste uskladile život vi i Lili kad ste se pomirile s podjelom muža?"

„Lili je živjela u Münchenu i prešutno smo se dogovorile. Ona nije dolazila u Berlin, a ja u München. Podijelile smo Europu i svijet. Kad sam se preselila u Milano, Lili više nije dolazila u Italiju, južni dio Europe i u Ameriku, a ja nisam odlazila u Njemačku i u Japan. Lovru je opsjedala jedino glazba i netko ga je morao voditi. Vjerujete li mi, gospodine Pleše, da nije razlikovao novac, nije znao kako izgleda njemačka marka, talijanska lira, švicarski franak i američki dolar."

„Jeste li bili ljubomorni na Lili?"

„Oh ne, nikako! Zašto bih kad između njih nije bilo ničega. Ljubomornija sam bila na Lovrine obožavateljice, punokrvne krasotice koje su ga opsjedale. Bio je privlačan i popularan i stalno okružen lijepim ženama. Kad je bio sa mnom, nije gledao druge, a dok je bio bez mene – nije me zanimalo što radi!" – skončala je svoju sagu Jasmina Nikijeva.

Đuro Milić nije pročitao taj razgovor u *Nacionalu*, objavljen u ožujku 1996.

Odavno ga nije bilo među živima.

Poglavlje I.28.

Zagreb, s početka prosinca 1953.

Šiljo je obuzet pripremama za sjevernoafričku turneju.

Listajući spise o *Dinamu* zaključio je:

lako su nogometaši kad god putuju u inozemstvo pod posebnom paskom zbog prevelike policijske bojazni da ne podlegnu zamamnim izazovima podmukle kapitalističke propagande, s plavima nije bilo problema. lako uoči svakoga *Dinamova* prelaska granice Zagrebom prolete zlokobne glasine kako će taj i taj igrač sto posto ostati vani, a u tim kuloarskim pričama najčešće su sumnjali u najvećega bohema među njima Zvonka Cimermančića; iako su dostavljači marno zapisivali i dojavljivali UDB-i i najmanju sumnjivu sitnicu, pa čak i bezazleni vic koji su čuli u kavanama, na igralištima i na špici – iz *Dinama* je dosad, slovom, ostao tek jedan prvotimac. I to još prije pet i pol godina, 1948. Bio je to kao pantera gipki vratar Zvonimir Monsider, koji danas zarađuje kao profesionalac u Španjolskoj, u *Barceloni*.

Među uredno razvrstanim papirima najdeblje je izvješće iz Trsta, gdje je 28. ožujka 1948. *Dinamo* odigrao prvenstveni susret s počasnim gostom u Saveznoj ligi Jugoslavije radničkim proljevičarskim klubom *Ponziana*, koji su potajice financirale hrvatska i slovenska vlada. Tada su se dinamovci u Zagreb vratili s pobjedom i dva boda, ali bez oba vratara, Zvonka Monsidera i Josipa Babića. Potonji se, međutim, ubrzo pokajao i budući da ga u *Dinamu* poslije te avanture više nisu željeli, sada brani u Sarajevu, u *Željezničaru*.

Monsider je za NDH, kao vratar *Concordije*, polazio Časničku školu, a u ustaški pokret dragovoljno se upisao među posljednjima u Zagrebu: u travnju 1945., u dvadeset petoj, kad je Titova vojska stupala nadomak grada („Taj je momak ili bio kompletno lud ili neizlječivi fanatični optimist!“ – pomislio je Šiljo). S desecima tisuća Hrvata koje su Englezi izručili partizanima i Zvonko Monsider je prošao križni put Austrijom i Slovenijom. Ni slučajno se ne bi izvukao od masakra u Kočevskome rogu da ga nije spasio sretni slučaj! Prepoznao ga je mladi potporučnik, Zagrepčanin, bolesni druker *Concordije* i izdvojio iz kolone koja je plutala u smrt. Nekoliko su ga mjeseci držali u logoru u Staroj Gradiški, odakle su ga, na nagovor Ice Hitreca, izvukli čelnici nogometne sekcije *Dinama*, kojoj je bio potreban kvalitetan vratar. A Monsideru nije bilo premca. Za tri klase bio je bolji od ostalih, tako da su, unatoč pristranim gunđanjima generalskih pravovjernika, koji su vodili suparnički *Partizan*, i ondje u Beogradu zbog viših interesa morali zaboraviti njegovu ustašku epizodu. Posve su zašutjeli kad su im iz Zagreba prizemno dojavili da je i njihov vratar, Zagrepčanin Franjo Šoštarić, također vidljivo obilježen istočnim ratnim grijehom. Monsider je čuvao mrežu na prvoj poratnoj utakmici reprezentacije nove, druge Jugoslavije, koja je u svibnju 1946. u Pragu senzacionalno pregazila favoriziranu Čehoslovačku s 2:0. Kao njegova pričuva na klupi je sjedio – Šoštarić.

Tu je Šiljo prekinuo čitanje „dosjea Monsider“ i u predahu odvrludao u drugu prošlost. Do još jedne nogometno-političke afere.

Do „slučaja Šoštarić“.

I Franjo Šoštarić je, uostalom, kao i više zagrebačkih nogometaša najviše klase, u jesen 1945. morao pristupiti novome umjetnom armijskom klubu, stvorenom po uzoru na velikoga sovjetskog brata, moskovski *CDKA* (*Centraljnij Dom Krasnoj Armiji*). Nazvali su ga *CDJA* (*Centralni Dom Jugoslavenske Armije*) *Partizan*. Generali, pukovnici i majori razmiljeli su se i skupljali ponajbolje što su našli na rasturenu tržištu, Ponajviše Hrvate. Vratare, dvojicu Franja: Glasera i Šoštarića; braniče: Ivana Švaljeka i Miroslava Brozovića; pomagača: Zlatka – Čika Čajkovskoga; napadače: Franju Rupnika, Florijana Matekala i Stjepana Bobeka. Kasnije su iz Zagreba još dolazili: Vladimir Firm, Božo Kolaković, Jozo Krnić, Drago Hmelina, Zvonko Strnad, Božidar Senčar, Bruno Belin, Emil Ferković i Branko Zebec. Neki su iz prvoga vala bili ucijenjeni, prije svih Švaljek i Šoštarić, zato što su ratovali u dragovoljnim postrojbama vojske NDH; a pored njih i Bobek koji je, da izbjegne odlazak na bojište, u zatvoru na Savskoj cesti, u daktiloskopiji uzimao otiske prstiju uznika.

Partizan je u ljeto 1946. odletio na turneju u Sovjetski Savez. Prvi vratar je Šoštarić, a u pričuvi, za svaki slučaj, igrač trener Franjo Glaser. Nakon utakmice u Lenjingradu domaćini iz Zenita pozvali su goste na večeru, a potom je na red došlo uobičajeno rusko oštro ispijanje votke. U više navrata svi su morali nazdraviti velikome Staljinu. Neka se nađe junačina koji neće piti za zdravlje genijalnoga vođe, vojskovođe i učitelja svjetskoga proletarijata. Toga rituala nisu bili pošteđeni ni igrači. Neki od partizanovaca, nenavikli na alkohol, simulirali su i kriomice izlijevali gromovito piće, nekima je brzo pozlilo pa su nesuzdržano povraćali, dok se Šoštarić, Zagrepčanima poznat i kao ljubitelj kapljice, izvanredno nosio s izdržljivim Rusima. Toliko da su mu se sve glasnije divili i sve mu češće punili praznu čašu. I kad je jedan od vođa puta, kapetan Crnogorac Pavle Jovičević, krenuo s partizanskom: *Nas i Rusa trista miliona*; i za njome: *Oj Staljine ruski sine* – došlo je do pomračenja. Trešteni Šoštarić je teturajući skinuo sa zida Staljinovu fotografiju: „Gdje ja pijem, tu nema Staljina!“ – zatulio je kao Tarzan i uz poklič – „Ratatata takatakataka!“ – neubrojivo je tresnuo o pod. Razbijeno staklo se raspršilo, a kartonski lik nedodirljiva brke, mačje stisnutih očiju i lukava osmijeha, žalosno se zgužvao i poderao.

Netko od užasnutih sovjetskih oficira pijano se mašio za kožnu navlaku u kojoj je ležao pištolj, spreman da po kratkome postupku presudi razbojniku koji se sramno i bezobrazno drznuo uvrijediti jedino živo božanstvo na zemlji.

Šoštarića su okovali i sproveli ga u zatvor. No sutradan, uoči leta momčadi *Partizana* u Tbilisi, glavni grad Gruzije, unatoč prijetnjama da će ga poslati na *ssilku* u Sibir, ipak su ga oslobodili. Vođe obiju momčadi su, prije svega i radi vlastite sigurnosti – jer u suprotnome i oni ne bi izmakli dugoj i temeljitoj torturi savjesnih isljednika iz tajne sovjetske policije GPU – prosudili kako je ipak bolje zataškati nezapamćeni skandal. Izoliran i pod paskom, nesmotreni Franjo Šoštarić nije pušten na igralište tbiliskoga *Dinama*, nego je ostao u hotelskome pritvoru, a na vrata *Partizana* stao mu je imenjak, uzor i trener Glaser.

Po povratku u Beograd Šoštarića su danima neugodno ispitivali i ponovno izvukli na vidjelo crne točke iz njegove ratne prošlosti. Ispostavilo se da mu je ovo gostovanje s *Partizanom*, za razliku od svih ostalih, zapravo, bila drugi dulji posjet slavnoj zemlji Sovjeta. Među 360 hrvatskih avijatičara, koji su u sastavu dvije lovačke i dvije bombarderske eskadrile

1942. operirali kod Staljingrada – nalazio se i Franjo Šoštarić! Uputili su ih na Istočno bojište nakon suglasnosti glavnoga zapovjednika *Luftwaffe*, njemačkoga ratnog zrakoplovstva, maršala Hermanna Göringa. Prije polaska u Rusiju na smotru im je došao poglavnik Ante Pavelić i sa svima se rukovao. Pilot lovca njemačke izrade *Messerschmitta Bf-109 G* Franjo Šoštarić osobito se iskazao obaranjem pet sovjetskih zrakoplova, pa se oficirima iz *Partizanova* vodstva tek tada upalila žaruljica zašto je veseli vratar ružičasta nosa povike protiv druga Staljina začinio graktavim oponašanjem zvuka strojnice: „Ratatata takatakataka!“

Šoštarića su isključili iz Partizana i kaznili ga trogodišnjom zabranom putovanja u inozemstvo. Da mase ne saznaju pravi uzrok, nisu ga smjeli kazniti i doživotnom zabranom igranja nogometa, nego su ga – pod prijetnjom zatvora ne bude li poslušao – poslali u Rijeku, tamošnjem prvoligašu *Kvarneru*. No kad je potkraj 1947, *Partizanu* ustrebao dobar vratar – još jednom su mu morali zaboraviti grijehe pa su ga vratili u Beograd. A poslije Rezolucije Informbiroa 1948. posve su ga rehabilitirali. Što je Tito više grdio Staljina, to su Franju Šoštarića sve muškije i učestalije tapšali za iskazano junaštvo u Lenjingradu. Štoviše, neki su ga predlagali za odlikovanje i čak ga nagovarali da se učlani u Komunističku partiju. Ipak, njihovo zauzimanje nije prošlo zbog učinkovite avijatičarske karijere u nerehabilitiranome ratnom zrakoplovstvu NDH.

Dok je trajala Šoštarićeva agonija, njegov suigrači i ratnički sljednik Ivan Švaljek uvukao se u se i postao manji od truna. Iz bojazni da se ne sjete i otpuhnu prašinu i s njegova dosjea. Švaljek je, istinabog, do odlaska na Istočno bojište bio sitna riba u Ustaškoj mladeži, no u mutnim vremenima poslije promjene vlasti, i to je moglo biti dovoljno da ga spreme na više godina u zatvor. Spasonosni nogomet čuvao ga je od zakivanja na križ, ali... Ne vele badava zagorski mudrijaši kako malo opreza nije na odmet.

Ono što se po povratku iz Sovjetskoga Saveza zgodilo s Ivanom Švaljekom i admiralom Đurom Lončarevićem može se svrstati među burleskne izmišljotine pod skupnim naslovom: *non e vero ma ben trovato*. Ali Stjepan Bobek, koji je bio na sastanku na kojem je iznjedrena prekrasna anegdota, za neke opuštene sjedjeljke, prisegao je Šilji da je „ono o Švaljeku i admiralu“ od riječi do riječi gola istina.

Nogometaši *Partizana* su za razliku od ostalih prvoligaša dvaput sedmično morali na masažu, ali i na političku nastavu. Te četrdeset šeste na temu bratstva i jedinstva jugoslavenskih naroda i narodnosti govorio im je admiral Đuro Lončarević, politički komesar Ratne mornarice. Kad je izrekao što je imao, drug admiral pođe ispitivati svoje slušatelje. Podigao je Švaljeka, koji je dotle odsutno gladio sotonski dlakave ruke i prsa, i natjerao ga da se smrzne:

„Reci ti nama, Švaljek“ – gukne admiral – „što misliš kako je u našoj zemlji riješeno nacionalno pitanje?“

„Dobro, druže admirale!“ – odrješito zaječi prozvani Ivan Švaljek.

Admiral koji je jakim primjerom želio ukrasiti svoje važne riječi, stoga ponovno upita snuždenoga Ivana:

„Sada nam reci, može li danas netko u Zagrebu na ulici viknuti: Živjeli Srbi?“

„Može, druže admirale!“ – opet glasno zagrmi Švaljek.

„A može li danas netko u Beogradu na ulici viknuti: Živjeli Hrvati?“

„Može, druže admirale!“

Admiral vrlo zadovoljan Švaljekovim političkom potkovanosti tjera dalje:

„Jesi li ti, Švaljek, na primjer, mogao 1939. godine u Zagrebu na ulici vikati: Živjela Komunistička partija Jugoslavije?“

„Nisam, druže admirale!“– zacičao je.

„Tako je, Švaljek. A reci: zašto nisi mogao?“

„Nis mogel, druže admirale, jerbo sem tada živel v Krapini!“

Detalje o tome kako je ostao u Trstu vratar Zvonko Monsider, pukovnik Đuro Milić pronašao je u obimnu izvještaju koji je zagrebačkoj OZN-i sročio jedan od vođa puta, član uprave *Dinama* Branko Janeković. Morao je opisati sve do najbeznačajnije sitnice: od trenutka kad su se ujutro, u subotu, 26. ožujka 1948. našli na Glavnome kolodvoru u Zagrebu, zatim: gdje su jeli, spavali, kad su išli u kino i u šetnju, tko je s kime dijelio sobu, pa do toga o čemu su razgovarali i s kime su se sastajali članovi *Dinamove* ekspedicije u Trstu. Napose se očitovao kako se moglo dogoditi da poslije utakmice, u ponedjeljak, 28. ožujka ujutro, iz hotela nestanu Monsider i Babić?

U Trst ih je otputovalo osamnaest: trinaest nogometaša, trener i četvorica vođa puta. Šesnaestorica su pošla na zajedničku jednokratnu putnicu, a samo dvojica s osobnom: trener, Austrijanac Karl Mutsch, i službenik OZN-e Zvonko Novosel, koji je nosio kolektivnu putnicu i 160.000 lira otkupljenih kod Narodne banke Hrvatske, za podmirenje troškova momčadi.

Janeković piše:

Cijeli život cijele ekipe u toku ovih četiri dana puta i boravka u Trstu može se svesti na sljedeće:

1. Formiranje grupica. Svi igrači, s obzirom na prijateljstvo, zajedničko gledanje na političku situaciju, zatim na ciljeve s kojima je tko išao u Trst, možemo podijeliti: a) Cimermančić, Pukšec, Jazbinšek; b) Wölfl, Reiss, Čajkovski, Kacian; c) Jurić, Benko,Pleše, Horvat, Babić; d) Monsider, koji je veći dio boravka proveo izbjegavan od ostalih igrača; e) Novosel, Brnčić, Hofman, Janeković.

2, U toku ova dva dana najviše su se kretali u društvu emigranata igrači – Jazbinšek, Cimermančić i Pukšec. Neke ustaškinje su se okupljale u jednome noćnom baru, a s bivšom igračicom hazene iz zagrebačke Concordije sastao se Cimermančić.

3. Prema političkoj orijentaciji mogli bismo, na osnovu mojega oko šestomjesečnog bavljenja i druženja s njima – cijelu ekipu koja je bila na putu podijeliti ovako: a) Kao politički negativne spram današnjeg društvenog uređenja, ljude sklone lagodnom životu i naučene da primaju više novaca nego što mogu zaraditi, ove: Cimermančić, Pleše, Jazbinšek, Pukšec, Reis i Monsider; b) Kao politički neopredijeljene, koji se ne odnose neprijateljski prema današnjem poretku, ali su „demokratski“ raspoloženi, jer ipak imaju mogućnost kakve mutne zarade, a time lakšeg i boljeg života, igrače: Wölfl, Drago Horvat i Babić; c) Kao politički pozitivne, koji

se pozitivno izražavaju prema današnjem društvenom uređenju, igrače: Kacian, Benko, Jurić, Željko Čajkovski.

Karakteristično je da su se u društvu ustaša najviše kretali oni čiji je politički stav naveden kao negativan (iz grupe a).

4. Slučaj Monsidera imade uz njegovu veliku gramzljivost za novac i lagani život još i političku pozadinu, jer se ne smije zaboraviti da je on ustaški zastavnik koji je prešao u ustaše u travnju 1945, kada je već svima bilo jasno da je s NDH svršeno.

Pukovnik je sklopio izvješće o Trstu. Umoran je. Zašto su, pita se u čudu, njegovi kolege iz *službe* nižega položaja ponižavali vođe puta Dragutina Brnčića, Otta Hofmana i napose Branka Janekovića, s čijim se recima upravo gomba, da otkrivaju i beznačajne i isprazne pojedinosti. Kao na primjer je li Wölfl kupio kilu limuna i dvije kile naranača; je li Braco Reiss negodovao da se u Trstu možeš najesti čokolade *Nestle* i napiti se *Coca Cole* i *espresso* kave, a kod nas ne; i da je Cimermančić pred nekolicinom emigranata, koji su u hotelu posjetili nogometaše i s nekima od njih čak prijateljski razgovarali, glasno prepričavao kako je u sportskoj četi, sredinom 1945. navodno „zaje…" rekordera u skoku uvis Srbina Mihajla Dimitrijevića, zvanoga Mita Šampita, zato što ga je ovaj navodno pitao: „A je li, bre, šta ti je to gemišt?" I kad su sjeli za stol, Dimitrijević je, navodno, dobacio Cimermančiću: „Šta bi bilo s vama Hrvatima da vas mi Srbi nismo oslobodili?" na što mu je ovaj, navodno, odgovorio: „Jeli bismo Sacher torte i umjesto Kozaračkoga kola slušali bečke valcere!" – da potom emigranti, navodno, krenu ružiti Srbe i Kozaračko kolo.

Sve navodno do navodnoga.

No prijave o bečkim valcerima i *Sacher* tortama nisu jedine besmislice u *Dinamovu* spisu. Papirići se gomilaju od osnutka društva. Prvi je iz prosinca 1945., kad je, poslije dviju utakmica u Beogradu, i u Zagrebu bila dočekana momčad nogometnoga prvaka SSSR-a moskovskoga *CDKA*. Uoči dolaska bratskih sovjetskih sportaša u Beogradu je, sjećao se Šiljo, bio upriličen sastanak u Generalštabu, na kojem su osnivači *Partizana* Svetozar Vukmanović – Tempo i Otmar Kreačić – Kultura polemizirali: Za koga navijati? Za *CDKA* ili za naše? Ali i *CDKA* je naš koliko *Partizan* i *Crvena zvezda*! Radoznale oči 25.000 gledatelja, vidovnjački su naslutili generali, bit će uprte u svečanu ložu da vide čijim će se zgodicima radovati najviši politički, partijski i vojni rukovodioci: maršal Tito, dr. Ivan Ribar, Aleksandar Ranković, Milovan Đilas, Andrija Hebrang, Sreten Žujović, Bane Andreev, Vlada Zečević, Peko Dapčević, Arso Jovanović i ostali, koji su potvrdili da će 6. prosinca gledati *Partizanov* sraz s moskovskom družinom. Na ponovljeno Tempovo pitanje „Za koga navijati?" Kultura je, umrtvljena lica, neodređeno odgovorio: „Po savjesti!" I nitko od njih nije tugovao što je *Partizan* izgubio. A pogotovu što je izgubila i *Crvena zvezda*. Ali u Zagrebu se, za razliku od Beograda, zavrtio drugačiji film. Prije nego što će pojačani *Dinamo*, kao gradska reprezentacija, ugostiti krasnoarmejce, domaće nogometaše pozvali su na dogovor. Nitko ih, doduše, nije savjetovao da prepuste pobjedu sovjetskim uzorima, ali su im napunili glavu neka se ponašaju krajnje prijateljski, neka ne idu odveć oštro na Ruse, neka ih ne izazivaju kako publika ne bi došla u kušnju i isfućkala ih, i neka svaku sučevu odluku, ma kakva ona bila, prihvate tiho, bez riječi, grimasa i gestikuliranja kao

da su nijemi. Jer uvjet iz Moskve bijaše da sve susrete, dva u Beogradu, te po jedan u Zagrebu i Splitu, vodi njihov sudac.

U ime zagrebačkih reprezentativaca prozborio je Oskar Jazbinšek:

„Ja sam, je l' da, protiv toga da im puštamo. Bumo fest igrali i kaj bu – naj bu! Ne razmem, je l' da, zakaj oni ne bi smeli zgubit ak' su Rusi? Kajgod! Kaj onda ak' su Rusi, pak su i oni od krvi i mesa, ti bokca, jel' da! Nisu bića s druge planete, je l' da! Če mislite drugač, je l' da, onda prosim, rečite mi pošteno, ja ne bum štel igrat narihtanu tekmu! Ja, je l' da, ni svome tateku ne pustim i ak igramo domine, a zakaj bi onda puštal Rusima...“

Svi nogometaši listom su se složili s Oskarom.

Javio se major Marijan Matančić. Prijeratni zagrebački krojač i sudac na utakmicama malih klubova iz predgrađa, kao ljevičar bio je zatvaran za NDH, a onda je pobjegao u partizane. Vratio se kao oficir Narodnooslobodilačke vojske i angažirao se kao lovac na glave – tražio je igrače za novi klub *Partizan*. Očinski je zaštitio Stjepana Bobeka od uhićenja nakon što su se na nj bili hajkački ustremili partizanski isljednici. Gonili su ga stoga što su iz njegova kluba *Ličanina*, a da izbjegne domobransku mobilizaciju i mogući odlazak u neku vojarnu izvan Zagreba, udesili da se njihova dvadesetogodišnja zvjezdica uposli kao beznačajni službeničić u ustaškome zatvoru. Štefov malodobni mlađi brat Oto, također nogometaš, okrivljen kao ustaša, već je ležao ulogoren u Staroj Gradiški. Matančić je odsudno izjavio kako mu je mladi Štef Bobek dobrohotno doturao cigarete u ćeliji na Savskoj cesti, kao i da je prenosio njegove uzničke poruke obitelji. I, dakako, toga ljeta odveo ga iz Zagreba u *Partizan*. Majora Marijana Matančića premjestili su u Beograd gdje je postao glavni kaponja među nogometnim sucima.

„Dragi moj Oskare“ – gotovo ustručavajući Matančić se obratio Jazbinšeku. „Ne tražimo od vas da puštate. Ali, dopusti mi, to tebe i dečke mogu valjda zamoliti, da ne igrate grubo! I dočekajte *CDKA* srdačno i drugarski!“

„Ak je tak, je l' da, dragi Marijanček“ – umirio se Oskar – „onda bumo igrali. I kak sam rekel za rezultat, je l' da, kaj bu – bu!“

Osiguranje na igralištu *Građanskoga* bijaše nezapamćeno. U usporedbi kako je milicija budno uredovala na utakmici reprezentacije *Zagreba* i *CDKA*, čuvanje kralja Đure VI u Londonu bilo je nalik kao kad učiteljica nadgleda mali odmor u školskome dvorištu.

Susret je po zubatoj hladnoći – kad je i sibirska zima, koja je doletjela s Moskovljanima, morala navući svoje najdeblje krzno – uz uočljivo, vrlo drsko lupeško pomaganje sovjetskoga suca svojim zemljacima, završio bez pobjednika 2:2. Uvjeti za igru bili su teški. Gledateljstvo je bučno klelo i negodovalo ne birajući riječi kad god bi sudac oštetio njihove miljenike. A to je činio prečesto. Marijan Matančić, koji je sjedio u loži s rukovodstvom gostiju, ispričavao im se, crveneći se zbog pogrda i dugih salvi zvižđuka upućenih pristranome Rusu. Domaćoj momčadi nije bio djelitelj pravde nego nepravde.

Iz zapisa dežurnoga djelatnika OZN-e na utakmici Reprezentacija *Zagreba* – *CDKA*, koji je Šiljo pronašao u *Dinamovu* spisu:

Jedinu ljagu na ovu doista prijateljsku utakmicu bacio je igrač domaćih drug Cimermančić Zvonko, kad je, poslije sudara s igračem CDKA Fedotovim, nagazio na žitko blato

koje je jako špricnulo u lice igrača Fedotova, na što se dio gledalaca smijao, što je za svaku osudu.

Šilju su više zanimale dostave novijih nadnevaka, koje se dotiču sadašnjih igrača *Dinama*, a nad kojima će od skora, gotovo mjesec dana, poput koke nad pilićima, bdjeti na turneji po Sjevernoj Africi. Nalazi da su dežurna uha, najčešće od svih, prijavljivala Dragu Cizarića s nadimkom Čita. Zbog šverca i preduga jezika:

Nogometaš Cizarić D. bio je uhvaćen u vlaku u pokušaju da prokrijumčari 237 pari najlonskih čarapa poslije povratka Dinama iz Beča 17. 08. 1953. Nije priveden na saslušanje, poslije zauzimanja druga Šibl Ivana, generala i narodnog heroja. Roba druga Cizarić D. je zaplijenjena. Sjedeći za susjednim stolom u Gradskoj kavani 21. 08. 1953. mogao sam čuti što razgovaraju okupljeni drugovi: Šibl I., novinari: Modrić T. i Šarić P, i nogometaši Dinama: Cizarić D., Mantula L., Crnković T, i Režek B. Drug general Šibl I. pita, očito, u šali, druga Cizarić D. znade li zapjevati ustašku pjesmu Puška puca, budući da je neko vrijeme proveo u ustašama, na što Cizarić D. kaže da zna, ali ovisi. Na pitanje druga Šibl I: O čemu ovisi? – drug Cizarić D. odgovara: Ako pjevam ja, onda sam ustaša, idem u lance i u buksu, a ako pjevate vi onda ste se samo šalili. – Poslije toga Cizarić D. kaže da je on bio neki šefić ustaške mladeži, ali kad su ga partizani zarobili, snašao se i s njima je kao partizan ušao u uniformi u Zagreb. Na to su se svi nasmijali. Onda je za prisutnoga druga Crnković T. drug Cizarić D. rekao da se on hvali kako je bio u partizanima, sto je istina, ali im je došao tako što je krao drva i zalutao u Maksimiru, u šumi, kad su ga našli partizani, poveli ga sa sobom i tako je postao potporučnik. Drug Crnković T. se i sam tomu smijao. Drug Crnković T. je pred svima rekao da su on, kao i svi igrači olimpijske reprezentacije Jugoslavije, koja je lani na Olimpijskim igrama pobijedila SSSR u Tampereu, dobili po 200 dolara premije od druga Tita, ali on zna da ih je drug Tito nagradio svakog sa po 300 dolara, međutim po sto dolara od svakoga igrača, trenera i saveznoga kapetana, prisvojilo je rukovodstvo ekipe i podijelilo među sobom, na što je drug Šibl I. kazao kako ne vjeruje u to, kako još nije čuo da je drug Tito nagradio nogometaše s dolarima i upozorio novinare Modrić T. i Šarić P da o tome što su čuli ne samo da nikad ne pišu nego i da nikome ne pričaju.

Pukovnik je izdvojio taj dragulj špiclovske nepismenosti i pohranio ga. Bude li ikada opisao svoja sjećanja, možda će ga i prepisati kao obrazac nadljudske gluposti.

Poglavlje I.29.

Alžir u četvrtak, 31. prosinca 1953., ujutro

„*Bonjour monsieur Milic, vous avez un appel telephonique de Zagreb*…“

Nedugo poslije sedam sati u apartmanu 302 na trećem katu moderno preuređenoga hotela Suisse, u glavnome gradu Alžira, s pogledom na Alžirski zaljev i luku, nemilosrdni reski i panični zvon, a potom koloraturni glasić telefonistice prenuli su Đuru Milića, vođu puta Dinama, i prekinuli ga da dosanja započeti san. A još bi spavao. No toga posljednjeg jutra u godini, pozivom iz Zagreba preko Pariza, presjekao ga je Stevo:

„Tko rano rani ili je pekar ili Stevo Krajačić!“ – prekorio ga je Šiljo i, između dva zijeva, uspavljujućim glasom istresao dosjetku sročenu među policajcima o znanome ranoranilaštvu generala Krajačića koji se dizao i prije pijetlova: „Je li, baćo, da si i ti čuo onaj štos: zašto strijeljaju u praskozorje? Zato što pospani čovjek koga će ubiti, kad su ga već nasilu probudili, jedva čeka da što prije završe s tom gnjavažom“ – dodao je kunjajući.

Stevo Krajačić mu se ovlaš ispričao što ga nije mogao pozvati prije kao što su se dogovorili uoči polaska. No nije jer je do sinoć bio u lovu. Šiljo zamišlja sadržaj njegovih lovačkih priča. Prije pet godina, Stevo je ustrijelio u Slavoniji vepra teška dvjesto kila, ali se potom u njegovim opisima težina gotovo utrostručila.

„Nemoj me pitati s kime sam lovio kad znaš…“ – tajnovito je isturio riječ iz usta. Šiljo je, mada ga je još lomio drijemež, otprve pogodio da je zagonetna osoba X maršal Tito. Stevo mu je kazao da je jako radoznao i zato od njega želi potanko saznati što se važno zbilo u prvih pet dana *Dinamove* sjevernoafričke turneje: „Ne štedi moje vrijeme i telefonske impulse *službe*. Danas nemam posla i prije nego što u podne odletim vojnim avionom na doček Nove godine, znaš već s kime (Šiljo je, naravno, opet znao tko je to ‚znaš već s kime‘) rado bih čuo tvoje unikatno izvješće, *amigo*!“

„Sve je pod kontrolom, baćo. *Tutto mettere in ordine!* Svi su mi na broju. *Numerus clausus*. I sve ih držim na oku. Nije bilo ni najmanjega neugodna iskoraka. Poslušni su kao bubice. Nećeš mi vjerovati, ali počeo sam uživati u novoj dužnosti nogometaške dadilje...“ – sada je već sabranije govorio netom rasanjeni Šiljo.

„Onda pričaj natenane, *viejo tio*... Ovdje su se novine uvelike raspisale o veličanstvenim pobjedama *Dinama*, pa sam tako i ja upoznat s rezultatima... Ali volio bih, *companero*, da mi više kažeš o onome ostalom...“ – poticao ga je Stevo.

„Razumijem, druže generale!“ – ugodljivo mu se narugao Šiljo i krenuo od Kulina bana, najprije oponašajući ukalupljene fraze sportskih izvjestitelja: „Gostovanje je počelo više negoli lijepo, laganim utakmicama sa slabašnim lokalnim momčadima. Kao što znaš, najprije je pukla dvoznamenkasta pobjeda nad laičkim bezveznjacima u Constanzi od 13:0... A zatim samo 2:0 sa *Sportingom* u Sidi Bel Abesu, prije četiri dana. I njemu su dečki, da su htjeli i malo više uprli na preuskome pješčanom terenu, mogli profesorski pretrpati mrežu. Ali onaj fini, uglađeni i blagi čovjek, menedžer Agid, prije polaska na igralište, u hotelu samo što nije kleknuo pred trenera Oskara Jazbinšeka. Molio ga je i svitlao da *Dinamo* zbog dva važna razloga treba poštedjeti nadobudne mladce iz Sidi Bel Abesa, koji, kako je duhovito rekao Agid, vole

nogomet, ali nogomet ne voli njih... Podsjetit ću te da je u Sidi Bel Abesu utočište francuske Legije stranaca... Prvi Agidov razlog bio je što bi, nakon još jedne goleade, naši sljedeći suparnici napunili gaće od straha i, unatoč potpisanim ugovorima, otkazali mu već uročene susrete tako da bi skroz-naskroz riknuo. Pukao. Bankrotirao... Više ne bi imao ni za kruh i vodu, a gdje li da nas do kraja isplati, cvilio mi je... A drugi razlog bio mu je također uvjerljiv. Agid je rođen u Sidi Bel Abesu, pa se prepao kako će se njegovi ljutiti mještani, u slučaju katastrofe, razgunđati protiv njega. Gadili bi ga da se umislio, da se izrodio od sredine iz koje je iznikao. I da se urotio s crnim šejtanom zato što im je namjerno doveo prejake nogometaše iz tamo nekoga Zagreba, s paklenski smišljenom nakanom da ismije i osramoti njihove miljenike... Oskaru se Agid bio omilio pa ga je smirivao i uvjeravao neka se ne brine. Stručno ga je posavjetovao da prenese njihovu treneru neka se njegovi zemljaci zbiju, sabiju se i zacementiraju u šesnaestercu i da sve da ih i batinama ganjaju ne prelaze na našu sredinu. Jedino to, a ostalo je njegova briga. Oskar je Agidov vapaj prenio našim igračima. Prvi je tu igru prije igre pročitao svim mastima namazani prefriganac Mara Wölfl. Kazao je: Spašit ćemo im samo dva komada. Je li to u redu, Oskare? – pitao ga je. Oskar se složio. Dečki su viteški poštivali dogovor. Nakon utakmice udobrovoljeni Agid duboko je zavukao ruku u džep i svakoga od oduševljenih nogometaša nagradio s po dvadeset dolara. Oskarovoj ženi kupio je u suku vrijedan prsten, a nas iz vodstva, svečano pozvao da večeras u Alžiru, na silvestrovsku noć, na dočeku strusimo nekoliko butelja francuskoga prvoklasnog vina u *Orient* baru. Obećao nam je stvarno vrlo skupo vino koje on najviše voli, *Chateau Margaux*. Rekao je: uzet ću ono iz izuzetno dobre berbe, 1949. Nanjušio me lupež da se od svih naših papana iz vodstva, osim što jedini govorim francuski i engleski, također jedini i razumijem u francuska vina. Zato je buljio samo u mene, kao štrk u jaje, dok je zaneseno, kao da doživljava orgazam, pričao o *Chateau Margauxu* i pritom gustiozno coptao jezikom... Morao sam, jebi ga, druže Stevo, pristati u ime svih na taj izlazak. Zašto i ne bih... Ti ćeš mi kazati: lako je navesti žabu u vodu. Ali nisam to učinio zbog vina nego zato što kapitaliste valja podrivati i iscrpljivati. Slažeš li se, baćo, da sam postupio marksistički ispravno?“

S druge strane žice čuo se otegnuti Stevin klaunovski hihot na sva žvala:

„Da je po tvome, komunizam bi odavno ovladao cijelim svijetom, *compadre*…“

Stevina dosjetka udobrovoljila je Šilju. Pripalio je novu cigaretu i nakon što je lagano otpuhnuo tri-četiri kolutava dima, nastavio je svoju bizarnu alžirsku ispovijest:

„A sada, čuj ovo, baćo... Agid je poslije *Chateau Margauxa* izvukao iz rukava još jednu jaku kartu. Važan kao paša, naglasio je da u noćnome klubu, *Orientu*, u koji nas je pozvao na novogodišnje piće, svira odlična banda mađarskih Cigana. Priznao mi je da je strahovito slab na ciganske glazbu. Zamisli što me frajer pitao... past ćeš na rit od čuda: – Volite li i vi, *monsieur*, a to pitam i ostalu gospodu iz vodstva, slušati Cigane? – i na to me upitno i važno ogledavao. Kažem ti, gleda jedino u mene, kad sam već, htio ne htio, ovdje morao postati čovjek za vezu s njime...“

„Što, zar uistinu nitko osim tebe ne zna francuski? Zar nam ostala četvorica iz vodstva i da ne trepnu, kao što si i ti čuo, nisu rekla da tečno govore francuski?“ – ljuto se snebio Krajačić. „Zbog toga smo ih i odredili da putuju, *joder*…“

Šiljin odglumljeni razočaravajuće posprdni uzdah proprati kraj Stevine rečenice:

„I ja znam da su nam ti vrlo važni drugovi iz vodstva, ali ako ćemo po pravdi – lažljivi neznalice u Zagrebu, prije polaska na put, prodavali maglu i bezočno smjelo tvrdili da govore francuski. Kao da su ih u najmanju ruku očevi začeli u Louvresu, u dvorcu Louisa XIV... A da ih vidiš sada, baćo, kako putuju svijetom kao koferi, samo bleje i na svaku Agidovu riječ smješkaju se kao lud na sjekiru... Da su se kojim čudom odvažili i ovdje u Alžiru upotrijebili svoj bogati fundus od čak pet-šest francuskih riječi, poslije takvih na sreću neostvarenih poliglotskih pokušaja – zaboljele bi ih ruke. Što je najsmješnije, ti drugovi iz dana u dan žive u sve jačoj vjeri – jer katkada nešto i pokušaju protrtljati na svojoj tragičnoj, urođeničkoj francuštini – da ih njihovi uljudni sugovornici savršeno razumiju. I počinju utvarati kako bi za nekoliko dana, kad bi se samo malo potrudili, fest prošprehali francuski. Ma vidi, molim te, baćo, tih destiliranih kretena..."

„Zapleo si se u ogovaranja kao pile u kučine, *caramba*! No reci mi napokon, što je s tim Ciganima koje si spomenuo?" – sasjekao ga je Krajačić.

„A-ha…" – lecnuo se Šiljo – „nastavit ću gdje sam stao. O Ciganima... Dakle, na Agidovo pitanje volim li cigansku glazbu jedva sam se suspregao da se ne napregnem od slatkoga smijeha. Rekao sam mu i pritom složio filozofski mudru facu: *Oui, oui, oui, monsieur* Agid. Kad sam posebno raspoložen, obožavam slušati mađarske ciganske bande. A slažete li se da je posebno raspoloženje najposebnije u novogodišnjoj noći, *nest – ce pas*? U sebi pak mislim kako bi se ubogi Agid raspukao od čuđenja kad bi saznao o mojoj tisuću i jednoj noći koje sam potratio s Ciganima... O zorama koje sam bećarski probdio s njima dok su mi svirali na uho... I o novcu koji sam na njih rasprdekao... Tada sam se sjetio djeda Đure koji se sprdao s razmetljivim hvališama kad bi mu pričali o nečemu što je on odavno znao i iskusio. Ili kad bi ga pokušavali podučiti onome što je umio učiniti stoput bolje od njih: *Nuto der* kukavca, uči ćaću kako se djeca prave! – tako je govorio o njima... Da ti pravo kažem, kopka me da vidim i čujem kakvi su to mađarski Cigani ovdje u Alžiru... Falsifikat, sto posto! Ma hajde, odakle mađarski Cigani u Alžiru... Krivotvorina, poput magaraca koje u cirkusu prefarbaju u zebre…"

Stevo je ponovno zauzdao besjedu o Šiljinim nezatajenim ciganskim slabostima:

„Toliko si se zanio, *socio*, s tim Ciganima da si zaboravio Legiju stranaca. Ona me zanima više od vandrokaša... Reci mi je li u Sidi Bel Abesu bilo dodira s legionarima? Jesi li sreo koga koji je naše gore list? Mora da ih je u Legiji kao pljeve. *Legia patria nostra*."

Šiljo je rukavom svilene pidžame obrisao potno čelo. Orosio ga je vrući orkanski pješčani južni vjetar gibli, koji se u snažnijim i bržim valovima uvlači kroz poluotvoreni prozor. Nagađao je: dok je ovdje kod nas u sunčanome Alžiru bar plus dvadeset pet stupnjeva, zagrebačko zimsko jutro mora da pokazuje bar dvadeset pet ispod ništice. Sada tamo i kamen pršti od studeni. Lovi se u spoznaji da se brzo uklopio u promjenu meridijana i paralela čim je počeo na pomalo neočekivano otuđen način rasuđivati o osjetnoj klimatskoj razlici od čak pedesetak stupnjeva: kod nas u Alžiru i kod njih u Zagrebu! I pošto je samozadovoljno zaključio da je njemu koji se ovdje znoji ljepše negoli Stevi koji tamo cvokoće, krene izlagati što je saznao o zadanoj temi. O legionarima:

„Kad smo doputovali u Sidi Bel Abes i ušli u hotel, u foajeu su šutljivo sjedila dvojica legionara. Lako sam ih prepoznao po zelenim okruglim beretama. Dotle sam ih viđao jedino na filmu. I dok se nisam sabrao, jedan od njih, kad je spazio našega igrača Lelu Mantulu, poskočio je kao kamen iz praćke. Uletjeli su jedan drugome u zagrljaj, izljubili se i muški istapšali po leđima. Lelo mi je rekao da su sarajevska raja, odrasli su u istoj ulici kod Marindvora. Onaj drugi sa Sarajlijom u društvu, koji je okolo sijevao surovim pogledom i kome je životopis bio urezan na izboranu licu, bio je Slovenac iz Ptuja. Pozvao sam ih, zajedno s Mantulom i njegovim cimerom Batom Dvornićem, na piće. Bosancu je ime Tihomir, a Slovencu kako drugo nego Janez. Pitao sam momke, procijenio sam ih da su obojica negdje oko tridesete, godina više ili manje, ima li u Legiji još nekoga iz Jugoslavije? U Sidi Bel Abesu su osim njih još trojica, rekli su mi, neki Srbin Ivan iz Sremske Mitrovice i dvojica Hrvata, jedan Zagrepčanin, Mario, a drugi Božen, iz okolice Zadra, upamtio sam imena... Ali kako je jedinica u kojoj su ona trojica od pretprošle sedmice negdje u akciji, nisu mogli doći na našu utakmicu sa *Sportingom*. Slovenac i Bosanac su neko vrijeme ostali s nama, a onda su se, prije nego što smo pošli na večeru, vratili u kasarnu. Tihomir je sutradan došao na igralište, menadžer Agid ga je razveselio ulaznicom za ložu, dok se Janez nije pojavio zato što je morao na obuku. Nije se dogodilo ništa posebno. Tihomir je poslije završetka sačekao Lelu Mantulu ispred svlačionice i došao potom za nama taksijem u hotel. Popio je s Lelom oranžinu i poslije dva sata oni su se predvečer dirljivo pozdravili i rastali. Pomislio sam da će kanuti suzica, ali nije. Tihomir je dao Leli četiri pisma, za roditelje i prijatelje. Mi smo ujutro pošli vlakom u Alžir tako da ga više i nismo sreli...“

„Je li taj Tihomir pričao štogod o politici? Je li harangirao protiv naše zemlje?“ – revno se raspitivao Krajačić.

„Preda mnom nije. A mislim da nije ništa kenjao i jad je ostao nasamo s Lelom Mantulom... Ostavio je dojam suzdržljiva momka koji radije sluša nego što govori. Koliko sam uspio uloviti izdaleka poneku njihovu riječ, on i Lelo su razgovarali o sarajevskim znancima i događajima iz mladosti“ – referirao je Šiljo kao navijen.

„Imaš li mi kazati još nešto što bi mi bilo zanimljivo?“ – Stevi se nije zaklapao telefon i kad je Šiljo već bio izdimio i četvrtu ljutu francusku cigaretu *Gitane*.

„Ako te zanimaju emigranti, još nam se nijedan nije približio. Ma daleko je Alžir, baćo, ovo je ipak sjeverna Afrika... A menadžeri će, najvjerojatnije, dohrliti sutra na našu novogodišnju utakmicu s prvakom Francuske *Reimsom*, koji je i pobjednik Latinskoga kupa. *Reims* je, to pretpostavljam znaš, među najboljim svjetskim momčadima. Odsjeli su u ovom hotelu. Zvijezda do zvijezde. Lede nam se kosti od njih: Kopa, Glowatzky, Marche, Jonquet i Šveđanin Lundquist, koga su lani kupili za veliki novac... Platili su mu stravičnih trideset tisuća dolara…“

„Ta njihova imena mi ništa ne kazuju i zato mi baš ništa ne znače“ – neznalački uvjerljivo rekne Stevo. Onda je naivno pitao Šilju ne bi li pred njime ublažio razočaravajući dojam: „Koliko će Dinamo sprašiti golova tome *Reimsu*, što misliš, *amigo*?“ – Time je do kraja zblanuo loptačkoga zaljubljenika i univerzalnoga znalca Šilju, koji mu je zato što nema blage veze tko

su najslavniji francuski igrači Raymond Kopa, Roger Marche i Louis Jonquet, profesorski upisao jedinicu, visoku kao gora. Iz predmeta: svjetski profesionalni nogomet.

„Blago onima koji ne znaju!“ – zavapio je Šiljo i pesimistički dodao: „Slušaj me dobro, baćo, iako ćemo večeras poslati igrače na počinak već u deset, tako da oni, za razliku od nas privilegiranih iz vodstva puta, neće dočekati novo ljeto u ponoć, *Dinamo* bi morao biti sretan ako mu *Reims* sutra ne bude spašio više od tri gola!“

„Nemoj mi reći! Ma što mi to kažeš.“ – bio je jedini Stevin nesuvisli mehanički komentar pred novogodišnji sudar *Dinama* i *Reimsa*, a za koji su sve ulaznice već planule.

Na kraju su izmijenili uloge tako da je pukovnik Šiljo ispitao generala Stevu o novostima u Zagrebu. General ga je zapanjio kad mu je prvi put otkako se poznaju ispričao i najnoviji vic koji je upravo prokolao:

„Prezervativ je tužen sudu zbog silovanja. Sudac ga pita zašto je to učinio, a prezervativ mu plačno kaže: Nisam kriv, druže suče, navukli su me fakini!“

Pošto su jedan drugome poželjeli sretno Novo ljeto, na zgražanje zapanjenih telefonistica s međunarodnih centrala, koje su se poznavale jedino po glasu, general i pukovnik prekinuli su maratonsku ćakulu u trokutu: Zagreb – Pariz – Alžir.

Šiljo je pogledao na sat. Klafrali su točno sat i trideset osam minuta. Poput najvećih zagrebačkih velikoustih torokuša iz otmjenih tračerskih salona.

Skladno pitanje pjevušavih cura iz Pariza i Alžira, nevidljivoj kolegici iz zagrebačke centrale: „Zar kod vas, u Jugoslaviji, postoji netko toliko bogat da će nehajno platiti papreni račun za beskonačno telefonsko čavrljanje“ – ostalo je bez određenoga odgovora. Oprezna Zagrepčanka je predmnijevala da se Ministarstvu unutrašnjih poslova Hrvatske ne smije naplaćivati pišljiva interkontinentalna trakavica, makar potrajala i dulje od sat i pol. Ali iz vrlo razumljivih razloga to im se nije usudila kazati:

„Kao što ste se upravo uvjerile – postoji!“ – zagagoljila je patriotski privlačnim glasom, ali neuvjerljivo i izvještaćeno pričem je umno kontala: ako u nas netko nekome išta naplati, onda to čini – jedino policija.

Poglavlje I.30.

Alžir, Silvestrovo 1953., u noćnome baru Orient, u 22:15

U zastakljenome izlogu ispred ulaza u bar *Orient* pribodene su obojene glatke fotografije artista, plesača, glazbenika i pjevača koji će u novogodišnjoj noći do zore zabavljati slavljenike, Među njima su i petorica crnpurastih nasmijanih glazbenika u bijelim smokinzima, *Les Gitanes de Budapest*, Cigani iz Budimpešte na koje se menedžer Agid, ljubitelj francuskoga vina i mađarske ciganske glazbe, željno pali i loži nekoliko dana, još od Sidi Bel Abesa. Njihov je poklonik otkad ih je sredinom ljeta slušao u Oranu.

Šiljo je krenuo u osvajanje noćnoga Alžira bez posebnih očekivanja tek da utuče vrijeme, Veselio se što mu vrijeme prolazi u dokolici i neradu. Da je u Zagrebu, kao što je trebao biti da mu nije iskrsnula misija s *Dinamom*, dočekao bi novu 1954. kod kuće s Radojkom, Rumbom i s njegovom novom, njemu još neznanom prijateljicom, rastavljenom osječkom odvjetnicom, prvom s kojom je kum sastavio više od tri mjeseca veze poslije Ivankina razočaravajućega i zaprepašćujućega nevjernog bijega sa Snagom u Argentinu. Silvestarska noć vjerojatno je jedina u godini kad Šiljo otkako se oženio i kad nije na zadatku ne zuji po kavanama, restoranima i barovima, nego se reda radi obiteljski skrasi kod kuće. Javio se poslijepodne telefonski Radojki, pošteno na svoj, a ne na klupski račun nakratko s pošte. Rekla mu je da će se prije ponoći uvaliti u krpe, nakon što uz kamin pročita nekoliko stranica knjige i s gramofona odsluša nešto s četiri dugosvirajuće ploče kojima je sebe častila za Novo ljeto, kupivši ih u *Posredniku*, u dućanu na kraj Jurišićeve ulice, u kojem preprodaju tehničku robu prošvercanu sa Zapada. Likujući mu je spomenula da je pronašla glazbu po svome ukusu: *Carmina burana* Carla Orffa, *Gianni Schicchi* Giacoma Puccinija, jednu od manje poznatih opera Giuseppea Verdija *Ernani*, s Mariom del Monacom i Zinkom Milanov u nosećim ulogama, i najljepše arije Marija Lanze. Nadasve voli Lanzin bogati glas, podsjetila ga je. Jetko se zasmijuljila kad joj je Šiljo ispričao da će ga organizator turneje s još četvoricom drugova iz vodstva povesti „u neki ovdašnji bar da slušaju neke sumnjive Cigane.“ Radojka dijeli kruti sud zadrtih zagrebačkih policijskih birokratskih stjenica, aparatčika – tako suhe i bezvoljne kabinetske tipove nazivaju u ruskim poslije-revolucionarnim pojmovnicima – da joj je pustopašni muž duhovni partijski otpadnik i komunistički razvratnik.

„Jesu li i te Cigane policijski priveli čak iz Mađarske samo da tvoja skitalačka duša bude zadovoljena i u Alžiru?“ – pitala ga je zločesto Radojka. Podsjetila se još živuće priče o logorskoj kapeli iz Stare Gradiške. Potom ga je obavijestila da je iz Osijeka zvao kum Rumba i čestitao joj novogodišnji blagdan. Sa svojom dragom i s još dva para on će na doček u *Čingilingi čardu* kad je, na žalost, zbog više sile morao otpasti dogovoreni mirni kućni tulum kod njih u Zagrebu.

Šiljo se toga poslijepodneva najprije oduševio idejom da telefonski iznenadi i tri svoje patnje i neostvarene želje, čija pojava ne ostavlja ravnodušnim muški Zagreb. Tri bijele točke na njegovu ljubavničkome zemljovidu. Na te cure bezuspješno je bacao laso i postavljao im Erosove stupice. Psihološki je prosudio da će ih neuobičajena pažnja što ih se sjetio čak s afričkoga kontinenta oduševiti i da će ih po povratku poslije takve skupe geste lakše smotati i upecati. No ubrzo se ohladio zato što bi mu se moglo dogoditi da se umjesto njih javi netko

drugi. A to bi onda bio uludo bačen novac. Neka se zato te još nedostupne veselkaste cice mace zadovolje razglednicama koje im je poslao iz Orana. I taj slikoviti, egzotični pozdrav iz daleke Afrike, ukrašen živopisnim markama, utisnut će snažan dojam kod njih i nesumnjivo će ih slatko uzbuditi. Ta ne donosi listonoša svaki dan razglednicu iz Alžira, iskusno zaključi trofejni lovac na ženske skalpove.

Agidu se pridružio neodoljivo šarmantni starčić s fesom, koji je dostojanstveno nosio. Građevinski poduzetnik i nogometni dostojanstvenik iz Alžira Abdulah paša, jedva čujna glasa i svetački čistoga bijelog lica, nepravilnoga jajastog oblika. U prvi mah navodi na pomisao da je paša presahnula zdravlja, bolestan od nepoznate, teške boljke kojoj nema lijeka. Suha, zategnuta i izrovana koža gotovo da mu se slijepila s koščatim tijelom. Raskošnu odjeću je rafinirano odabrao ukusom staromodnoga kicoša koji zna razlučiti lijepo od kiča. I izvan granica svoje zemlje, Abdulah paša je poznat kao strasni *lepodopterist* – kolekcionar zbirke od više stotina vrsti leptira.

U baru *Orient* odabranu družinu sultanski je dočekao trsnati vlasnik i odveo ih do najveće lože, gdje je već bio postavljen stol za sedam osoba, nakrcan bogatom ponudom grickalica. Vino se hladilo u srebrnim posudama.

Šiljo survan u plišanu fotelju puši, pijucka prvorazredni *Chateau Margaux* i uz mistični plam svijeća jedini razgovara na francuskome s Alžircima Agidom i Abdulah pašom. Ostala četvorica zagrebačkih gostiju, ovdje neiskazanih jezičnih vrlina, međusobno na hrvatskome sočno i zadivljeno opisuju izgled dvanaest eksplozivnih dugonogih i visokih golišavih francuskih plesačica s ružičastim peruškama koketno podignutih iznad stražnjica, a koje su prije Alžira, kako ih je bombastično najavio konferansje, godinu dana bile zvijezde spektakla u pariškome najglasovitijem kabareu *Moulin rouge*. Tri Evina obilježja, dva vrlo isturena ispod brade, s lijeve i desne strane grudnoga koša, i ono donje u sredini tijela, između nogu – pokrivena su im oskudnim blještavim svilenim krpicama u obliku hobotnica iskrivljenih krakova. Drugovi iz *Dinamova* vodstva uz glasne pohotne uzdahe i poklike pokvareno smišljaju što bi sve bili kadri muškarački učiniti da im svejedno koja od ovih krasotica nekom ludom srećom dopadne ruku. S manje oduševljenja prate vještine žonglera, majstora stepa, slonovski tusto-guzatoga mađioničara pa i njegove asistentice, crnkinje iz Gvineje, vitke cure tužne ljepote i gumena osmijeha. Sve oko sebe promatraju široko otvorenih očiju kao općinjeni seljačići iz visoke gore koji su se prvi put spustili u veliki grad. Pritom preko mjere piju i bez stanke kao lopatom brzinom roja skakavaca tamane gomile indijskih oraščića, zaslađenih badema, kikirikija, suhih smokava, datula umotanih u zašećereni hrskavi marcipan, maslina, okruglih štapića sa su samom i prženih prozirno tanko izrezanih listova od krumpira. Zašto da ne kad je sve badava. Zato, navali narode, klopaj i cugaj, trpaj u se koliko god te volja!

Abdulah paša je o sebi kazao da je uzorni vjernik zato što nikad ne zaboravlja namaz. To je obveza svakoga muslimana da pet puta dnevno klanja. Abdulah paša je oduševio Šilju kad mu je ispričao kako su svakome Alžircu tri najljepša milozvuka: žubor potoka, zveket dukata i uzdah žene. I osobito kad mu je tiho izgovorio stih perzijskoga pjesnika Omera Hajjama iz

njegovih glasovitih *Rubaija* prepjevan na francuski: *Da sam bio pitan, ne bih na svijet ni došao; Da se sada pitam, zar bih ikad s njeg pošao?*

Agid dotle ne može dočekati trenutak kad će se na podiju napokon pojaviti njegovi omiljeli *Les Gitanes de Budapest* koje očekuje željno i s nestrpljenjem.

U predahu između točaka brkati šef sale u jarko crvenome dvorednom sakou sa zlatnim dugmićima, i on kao i Abdulah paša pokriven fesom uz podanički naklon, nakon što je pogledom zamolio Agidovo dopuštenje, okrene se k Šilji i upita ga medena glasa:

„Pretpostavljam da gospodin govori francuski, *n' est – ce pas*…"

„Izvolite!" – potvrdno klimne Šiljo.

„Upravo vas trebam. Jer bi vas i vaše prijatelje izvjesna gospoda voljela počastiti šampanjcem" – reče šef sale rastvorivši vinsku kartu ispisanu na biblijskome papiru: „Izaberite, koji vam je naugod: *Taittinger*, *Brut*, *Dom Perignon*, *Blanc de blanc*..."

Šiljo prekine krasno-rječivoga šefa sale usred nizanja naziva nenadmašenih svjetskih prvaka među šampanjcima, stoljetnih galskih simbola, zaštitnih znakova na najvećoj cijeni, ponosa vinorodne i blagorodne Francuske:

„Tko su izvjesna gospoda koja nas žele počastiti? I kojim povodom?" – odmjerio ga je policijski sumnjičavo. Najprije je pomislio da su iz Sidi Bel Abesa na novogodišnji dopust i na sutrašnju utakmicu *Dinamo – Reims* u Alžir ipak potegla ona dvojica legionara, Bosanac Tihomir i Slovenac Janez, odlučni da na zemljake potroše dio svoje nadljudskom mukom zarađene plaće. Ili ako to nisu momci iz Legije stranaca, onda je poslovni trik nekoga lukavca menadžera koji je bacio oko na igrače pa na ovaj način, uz vjerojatnu Agidovu suglasnost, kupuje naklonost glavnoga čovjeka u *Dinamovoj* ekspediciji i skupom stazom traži prolaz do njegove dobre volje...

Šiljo nije pogodio ni prvu, a ni drugu zamišljenu mogućnost:

„Počastila bi vas gospoda iz *Les Gitanes de Budapest*!" » dublje negoli maloprije naklonio se šef sale i širokim pokretom ceremonijalno pokazao prema zamračenu podiju. Petorka s glazbalima, kojima je snježnobijela odjeća izrazitije isticala tamnu put, mahnula je sedmorki u loži. Šiljo im još nije mogao nazrijeti lica: „Rekli su mi da su presretni i uzbuđeni što su vas nenadano ugledali. Jer vi ste, gospodine, njihov spasitelj... Upravo su vas tako nazvali – spasitelj. *Sauveur!*" – naglašeno je pojačao posljednju riječ šef sale ne skidajući pogleda sa Šilje. Otklizio je meko prislonivši dva prsta desne ruke uz rub fesa, nalik francuskome vojničkom pozdravu.

Banda iz *Les Gitanes de Budapest* odložila je glazbala i ubrzana koraka krenula prema loži. Kad su se primakli na pola puta, Šiljo je nepogrešivo od prve prepoznao četvoricu deronjskih muzikanata iz svoje začudno skalupljene robijaške kapele u Staroj Gradiški. O njoj su godinama brujala, a i danas bruje zagrebačka noćarska brbljala kao o najluđoj pukovnikovoj dosjetki. Eno pjevača do kože glatko obrijane glave poput ulaštene biljarske kugle. I šutljiva kontrabasista s frizurom a la Rudolf Valentino. Ta su dvojica od trojice osuđenika koje je o svome tridesetom rođendanu, 26. listopada 1947., zatekao u logoru. Tu su i dvojica primaša iz orkestra novogradiške kavane *Slavonija*, koje je zbog njegova pijanoga zvrkastog hira po nalogu pretjerano uslužnoga upravnika logora, prefriganoga Zagorca, uhitila i privela trojka za

posebne akcije, zvana Leteća OZN-a, kako bi popunili okrnjeni sastav. No petoga iz *Les Gitanes de Budapest* Šiljo nije poznavao mada mu se i on podjednako oduševljeno smiješio kao i poznata četvorica, kojima je, kao i njemu, po puti bilo lako odrediti rasu i s dva kilometra udaljenosti. Među njima nije bilo još jednoga osuđenika, harmonikaša iz Deronja. Ni jedinoga logorskog svirača koji nije bio Ciganin – tamburaša, profesora glazbe Zvonimira Praha. O Prahu je, nepunu godinu poslije inkriminirane zabave, zbog koje mu je Stevo Krajačić tjednima trljao nos, Šiljo saznao da ga je sudac za prekršaje u Novoj Gradiški osudio na dvadeset dana zatvora zato što je vrijeđao i pokušao fizički napasti upravitelja logora u Staroj Gradiški kad ga je u prolazu sreo na cesti. Naočigled prolaznika krivio ga je bijesno i glasno da ga je bez krivice uhitio i bezrazložno držao zatvorena sedmicu dana, sileći ga pritom da njemu, nekome pukovniku iz Zagreba i dvjema čuvaricama zajedno s još pet Cigana iz Deronja noć za noć svira na raspusnim logorskim terevenkama. Osjetivši se glavnim krivcem, začetnikom i sudionikom incidentnoga događaja, prozvani je pukovnik utješio potamnjelu savjest tako što je udesio da profesoru Prahu kazna bude izbrisana, kao da se ona ulična gužva, koju je izazvao i začinio je verbalnom tarapanom, i nije dogodila.

Šiljo se podigao i pošao ususret glazbenicima. Dok ih još nije stigao pitati: otkud oni ovdje, na kraj svijeta, u Alžiru – četvorica poznanika iz logora sručila su se i oborila na nj kao srušena kula od domina. Gostima koji su ih gledali bili su na časak nalik slavnome kipu trojanskoga svećenika Laokoonta i njegovih sinova dok se sklupčani, očajnički pokušavaju osloboditi zagrljaja dviju otrovnih morskih zmija. Nepoznati, peti svirač, stajao je po strani kao nezvani promatrač. Ili kao krunski svjedok susreta najrođenijih i najmilijih koje je, poslije mnogo godina, sveti slučaj ponovno sretno spojio:

„Dobrotvore! Spasitelju!“ – klicali su raznježeno, ljubeći mu ruke i ne ispuštajući ih.

„Kad ste pobjegli, gospodine?“ – pitao ga je obzirno prvi primaš i oblizao tanki brk.

„Nisam pobjegao. Još radim tamo gdje sam i onda radio...“ – ozareno odgovori Šiljo i objasni mu u kojoj je priči i što ga je dovelo u Alžir.

Potom su se svi svirači – bez pitanja je li slobodno i mogu li – ugurali u ložu.

(Prezadovoljni vlasnik *Orienta* povjerio je pred rastanak Agibu i Abdulahu da u šest godina otkad je otvorio bar nijedno društvo ni približno nije potamanilo toliko vina i šampanjca kao ovo zagrebačko – alžirsko – budimpeštansko, najveselije od svih koje je ikada ugostio. I da mu je te večeri promet bio najberićetniji tako da bezbrižno može ostaviti lokal šefu sale, pokupiti ženu i djecu i deset dana otići na provod u Agadir, u najljepše rivijersko mjesto susjednoga Maroka.)

U očima *monsieur* Agida, alžirskoga obožavatelja ciganske glazbe, ugled vođe puta *Dinama*, jedinoga od petorice Zagrepčana s kojim se bez poteškoća sporazumijevao na francuskome, poskočio je do svemira. Na Šiljin mig majstori iz *Les Gitanes de Budapest* svirali su i pjevali Agidu što god je zaželio i koliko god je poželio. A Agid je želio mnogo i raspušteno im je punio džepove najvećim plahtastim franačkim novčanicama.

Nisu osjetili kad su pozdravili prvo svanuće u 1954. Novo ljeto u *Orientu* počelo je u mađarskoj boji. Iako nije uzmanjkalo zagorskih, dalmatinskih, makedonskih, ruskih, međimurskih, bosanskih, vranjanskih, talijanskih i slavonskih setova, u čast gos'n Milića.

Alžir, petak, 1. siječnja 1954.

Pred 15.000 gledatelja *Dinamo* je senzacionalno potukao visoko favorizirani *Reims*, koji je predvodio ponajbolji europski nogometaš Raymond Kopa zvani Napoleon, i za koji je igralo sedam francuskih reprezentativaca, uz jednoga švedskog pride, s 3:2.

Ne zna se tko se više razveselio toj jedino u snovima očekivanoj pobjedi. Jesu li to bili svi igrači odreda, sa strijelcima: Vladimirom Čončom, Željkom Čajkovskim i Lukom Lipošinovićem u najzapaženijim ulogama, trener Oskar Jazbinšek, menedžer Agid ili pak petorica vođa puta na čelu s pukovnikom Đurom Milićem. Najglasnije su likovali deronjski glazbenici iz *Les Gitanes de Budapest*, koji su, unatoč posvemašnoj nogometnoj nepismenosti toliko ustrajno urlali da su nadjačavali drukere francuskoga prvaka.

Agidu je skočila cijena zato što je imao nos i vidovito doveo gotovo nepoznatu, ali sjajnu balkansku momčad koja je smlavila i skupocjenu marku kakav je *Reims*.

„Za pet sljedećih utakmica: još dvije u Alžiru i tri u Tunisu tražiti više novaca. Zaradit ćete i vi, ali i ja!“ – I cvjetajući ponavljao Šilji: „*Suphanalah*! U slavu Alaha!“

„Zar ćeš, Agide, imati srca da odereš i nas, svoje zemljake?“ – s naporom ga je prekorio Abdulah paša, koji se kao jedan od čelnika alžirskoga nogometnog saveza osjetio pozvanim da zaštiti blagajne svojih klubova.

„Trgovac nema zastave!“ – pragmatično je skončao besjedu o mamljivoj pari.

Kad su se osvijestili i spoznali što ih je snašlo, čelnici francuskoga prvaka, koji se pripremao u Alžiru, spopali su napasni kao svrake Agida da im u idućih deset dana, i to kad god gospoda iz *Dinama* budu htjela, uroči uzvrat. Neka ponudi i četverostruko više nego što im je bilo plaćeno. Uskiptjeli su od želje da vrate šilo za ognjilo. Oni su ipak veliki *Reims*.

Agida su pekle dvije vatre. Iz one tihe tinjala je basnoslovna zarada, a iz druge, razbuktale, vrlo moguća prijeteća mogućnosti da prvo-siječanjsko čudo, koje je poput praskavca odjeknulo u sportskome svijetu, doživi kratki udes vodencvijeta i pretopi se u slučajnu, jednokratnu pojavu. Kao kad šepavo kljuse dotrči prvo na cilj u utrci rasnih trogodišnjih grla u derbiju na hipodromu u Epsomu. *Dinamo*, koji je sada nalik Ali babi iz bajke, dok još nije trepnuo i naužio se pobjedničke rajske opojnosti i časti za tren može poništiti, spaliti i zakockati bogatu stečevinu iz Sezama. Agid – prometejski razapet između novca koji će mu pasti s neba, i unosnijih poslova sa Zagrepčanima u bližoj budućnosti – neko se vrijeme oklopio i meditirao zatvoren u samoći hotelske sobe. Dumao je dok nije produmao da mu je najbezbolnije prepustiti se Alahovoj volji. *Alahualem!* Alah bolje zna! Prenijet će gospodi iz *Dinama* želju *Reimsovih* čelnika i staviti ih na kušnju. Reći će im, da Francuzi nude čak 8.000 dolara za još jedan susret, ovdje u Alžiru ili u Oranu, za koji god se grad oni budu odlučili (njemu će, razumljivo, od toga pripasti uobičajenih menadžerskih dvadeset pet postotaka, a još će mu štogod kanuti i od organizatora buduće utakmice). *Alahselamet!* Neka je Alah na pomoći! I *Dinamu*, ali i njemu!

Najprije će razgovarati s *monsieur* Milićem.

Milić je u hotelskome predvorju uz dvostruki viski s ledom u iščekivanju večere zakazane za osam tonuo u brižna razmišljanja. Kako se osloboditi nasrtljivih menadžera? Po povratku

momčadi sa stadiona u hotel napasno su opkolili *Suisse* kao krvoždni morski psi koji kruže oko utopljenika. Lako ih je namirisao. I kako, užasavao se, da sačuva nogometaše upravo sada dok su opijeni vatrometnim uspjehom koji su ubrali u Alžiru, jednim od najbisernijih od postanka kluba, postali ranjiviji prema tisućama dolara kojima će ih ta probisvjetska baraberija još večeras izazivački vabiti? Dakako da dečki puno razmišljaju i o tome zašto oni igraju za čavle, dok su francuski zvjezdani, kojima su poslijepodne očitali bukvicu i stavili im sol na rep, pokazavši i njima, i publici, i novinarima, i menadžerima, da su znanjem bar jednaki, ako ne i bolji od njih, plaćeni tolikom lovom da se naprosto zamagli u glavi? Od nogometne zarade Kopa, Jonquet, Lundquist, Glowatzky i ostali iz *Reimsa* ležerno kupuju najmodernija kola, skupe obiteljske kuće s vrtovima i još skuplje vile na Azurnoj obali, izlaze u ekskluzivne restorane i imaju debele račune u bankama. Dok se oni, majstori prosjaci, Kralj, Crnković, Ivica Horvat, Cimermančić, Mantula, Čonč, Željko Čajkovski i svi ostali, bogečki voze tramvajem, hrane se na bonove u *Gradskome podrumu*, uštede neku sitnu kintu od hranarine, ali najviše namaknu od šverca zapadnom robom koju nabave za privilegiranih izlazaka na Zapad, o čemu obični zagrebački smrtnici mogu tek maštati. A parajlije Francuzi, kojima su danas profesorski održali sat i pol nogometa, nemaju potrebe švercati i tresti se pred carinicima u nekim svojim Jesenicama ili u Sežani, ti vraga!

Jazbinšeka nije iznenadilo kad je pukovnik sve odreda pozvao na odgođenu proslavu nove 1954., stare nešto više od dvadeset sati. Zbog njegove odluke da radovanje bude obostrano, spontano su ga uzdigli na tron najboljega vođe puta otkako je *Dinama*:

„Dečki su, je l' da, zaslužili da poslije prelijepoga rezultata puste brigu na veselje!“ – rekao je Oskar i naglasio kako će u onome gradu, kojem još ne zna ime, a gdje ih prekosutra, u nedjelju, očekuje lagana tekma, biti jedino važno pobijediti. On je u pobjedu siguran milijardu i pol posto! Polaskao je Šilji da je ushićen njegovim inteligentno smišljenim manevrom. Kolektivnim izlaskom u bar velemajstorski je predriblao naslućeni nadolazeći menadžerski orkan koji je razorno prijetio *Dinamu*. Umjesto da se noćas raspršе na deset strana u tajanstva alžirske mirisne zvjezdane noći, nogometaši će ostati pod nenametljivom paskom, izvan domašaja kandži čopora šakala. Mladići, koji su u većini štedljiva soja i triput obrnu svaki novčić prije nego se rastanu od njega, presretni su što će se opustiti i slaviti do mile volje o gostoprimljivu trošku kluba koji se, svaka mu čast, pošteno iskazao i odužio im se: „Je l' da drugačije koza brsti ako zna da je gleda vuk!“ – nazdravio je Oskar Šilji za genijalni potez. Šiljo ga je začuđeno pogledao pitajući se u sebi je li djed Đuro ikada izrekao i tu mudrost, koju je upravo čuo od Oskara?

Jazbinšek je potkraj večere saznao od Šilje da Francuzi vruće žele uzvratni susret:

„Danas smo ih maznuli, je l' da? I čemu onda jeftino prodati kožu.“ – poskočio je osiono kao uboden šilom.

„Ne bi baš bilo jeftino, baćo...“ – upao je Šiljo.

„Ne razumijem, je l' da... Kako misliš da ne bi bilo jeftino?“

„*Reims* nudi osam tisuća dolara za novi susret. Svejedno im je, ovdje u Alžiru ili u Oranu. Gdje mi budemo željeli. Prepustili bi nam i da u sljedećih deset dana izaberemo dan revanša koji nama odgovara. Nakon što odbijemo Agidovih dvadeset pet posto, klubu bi samo od te

utakmice pripalo šest zelenih somova. Do sada smo, to znaš, Oskare, igrali za dva soma po tekmi. Dakle, već imamo u šlajboku zarađenih šest somova... Uz buduću povećanu gažu od po dva i pol soma za sljedećih pet utakmica – još dvije u Alžiru i tri u Tunisu – a koju nam je Agid danas podigao, i plus ovih šest tisuća od *Reimsa*, vratili bismo se s čistih dvadeset četiri i pol tisuće dolara! Zamišljaš li koja nam je to lova nadohvat? Lova do krova, baćo!“ – zaceptio se Šiljo podsjetivši se kako se brzome računanju, bez olovke i papira, izvježbao dok je službovao u *Prvoj hrvatskoj štedionici*, svome prvom radnom mjestu koje je napustio kad je pobjegao partizanima i ne podignuvši plaću.

„Šest somova dolara je zbilja velika lova za samo jednu tekmu!“ – Oskar je stisnuo obrve i češkao se kažiprstom iza uha: „Jako velika lova, je l' da...“

„Da, šest somova dolara je jako velika lova!“ – ponovio je Šiljo njegovu misao.

„Ali velika je, je l' da, i mogućnost da nas raspale po tintari!“ – žrvnjao se trener.

„Da, uistinu je velika mogućnost!“ – Šiljo se ponovno složio s Oskarom

„I ako nas Franceki, idemo kazati, prknu, mi smo onda zakenjali dasku do vrha, je l' da? Današnjoj pobjedi pala bi vrijednost. Postala drek na šibici, da tako velim…“

„Moglo bi se reći da bi devalvirala“ – Šiljo je stajao čvrsto na tvrdoj zemlji i nije želio uvlačiti Oskara u riskantne avanturističke zanose.

Dugi Oskarov uzdah i još dulja stanka. A onda, kao da su od plastelina, razvukao je usta u najširi osmijeh i pokazao dva zlatna zuba na gornjoj lijevoj strani:

„Ako riknemo, mogli bismo se, je l' da, primiriti tako što ćemo sebe stimulirati s onih šest somova. I onako će nam ti dolari pasti s neba...“

„Kako stimulirati?“ – nije shvatio Šiljo.

„Pa tako. Gospodski ćemo ih podijeliti. Dva soma dolara klubu, koliko mu pripada, je l' da; po sto dolara svakome igraču, i to je tisuću osamsto; po pedeset dolara pomoćnome treneru, liječniku, maseru i oružaru, to su dvije glave; i po soma dolara tebi i meni, je l' da, dragi Šiljo! I šlus!“ – Oskar nije radio u *Prvoj hrvatskoj štedionici*, ali je na djelu pokazao da umije računati bez olovke i papira, brzo kao i Šiljo. Ako ne i brže.

Šiljino se naglo zarumenjelo lice izobličilo. Nekoliko časaka sve pred sobom vidio je dvostruko. Ako se u izgledu ljudi može nazrijeti sličnost s nekom životinjom, onda se on od dobroćudna mačka, koji lijeno prede i proteže se pokraj topla kamina, pretvorio u krvožednu lasicu koja je uletjela u kokošinjac i sumanuto klala piliće sve dok ih nije poklala do jednoga. Bilo je to lice kakvog se prestraše istoga trena kad ga ugledaju. Okamenjeni pogled bijaše mu leden kao u cirkuskoga krotitelja tigrova.

Pao mu je mrak na oči. I što god Šiljo sljedećega trena u pomračenju uma i svijesti uradio Oskaru – zgrabio ga za gušu i počeo daviti, sjeknuo teškom mramornom pepeljarom po glavi, ubo viljuškom u trbuh, raspalio nogom po mudima, povalio na zemlju i skočio mu koljenima na prsa, avetinjski zaurlao i pred svima otjerao u materinu, instinktivno se lupio po desnome bedru tražeći futrolu s pištoljem, koji srećom nije smio ponijeti na turneju, ili pak jarosno prevrnuo puni stol – i početnik među psihijatrima, bez razmišljanja, nazvao bi ga neuračunljivim. Dijagnoza bi glasila da je njime ovladala žuta minuta koja mu je oduzela samokontrolu. Ili bi prije bilo da je i pukovnik žrtva partizanskoga posttraumatskog sindroma,

sve učestalije pojave stresa među ratnicima, a osobito policajcima. Njima se povremeno poremećivala moć rasuđivanja tako da su nakratko – sve dok ih polijevanjem hladnom vodom ili umjetnim disanjem ne bi vratili u normalu – stanovali između dobra i zla. Između raja i pakla.

Pukovnik Milić je u sretnome času zauzdao poletjelu desnicu, treperavo snimivši zblenute figure kojima su poluotvorena usta iskazivala bojazan, zaprepaštenje i čuđenje. Obalio se u stolicu, a kad se sabrao, nagnuo se Oskaru i šaptom da ga nitko osim njega ne čuje sumorno zastenjao:

„Zeznuo si se, Oskare! Iako govorimo istim jezikom, večeras si sa mnom počeo razgovarati nekim trećim, koji ja ne razumijem!“

Oskar, koji se nije stigao uplašiti, prevrtljivo reče:

„Daj, Šiljo, uozbilji se, je l' da! Pa kaj ti nemreš skužiti malu zajebanciju?“

„I ti ovo što si rekao zoveš malom zajebancijom?“ – iscijedi Šiljo iz prazna srca.

„Da, bila je zajebancija! Ništa više, je l' da, doli obična zajebancija“ – Oskar se, unatoč nevolji, pokušavao nasmiješiti.

„Vadiš se, baćo...“

„Ne vadim se!“

„Lažeš!“

„Ne lažem, je l' da...“

„Daj mi časnu riječ...“

„Ma časne mi rijeći, Šiljo…“

„Što bi se desilo da sam te zbog ove zajebancije zviznuo kad sam krenuo na tebe?“

„To bi bilo neugodno, je l' da. Jako neugodno pred igračima, pred Agidom…“

Pukovnik još nije bio uvjeren u čiste Oskarove nakane:

„I što da sam pristao na podjelu love?“

„Promijenio bih mišljenje o tebi kao o poštenjaku, je l' da!“ – prenemagao se Oskar. „Razglavio bih prijateljstvo s tobom. Zato što si, je l' da, uprljao savjest i prodao dušu vragu za dolare. Za mene bi od toga časa postao bivši čovjek. Zaboravljeni čovjek...“

„Zar doista ne bi pristao da podijelimo dva soma?“

„Nikada. Upamti, Šiljo: ne kupuje se Oskar Jazbinšek za soma dolara, je l' da!“

„Što bi mi rekao pošto bi me odbio?“ – Šiljo je nervozno trljao nos.

„Da sam se zajebavao. I znaj, odmah, od prve ne bih pristao da igramo novu utakmicu s *Reimsom*. Kao što neću pristati ni sada, je l' da, da ne pokvarimo umjetnički dojam. Ne za šest, nego ni za šesnaest somova. A po povratku u Zagreb lajao bih na sve strane o gramzivome drotu Šilji... Koji je bio spreman maznuti *Dinamovu* lovu, je l' da!“

„Misliš li da bi ti zagrebačka raja koja me zna povjerovala?“

„Naravno. Purgeri, je l' da, vole slušati priče o policajcima koji nisu sveti apostoli! Povjerovali bi, jel' da, i priči da je Oskar iskušao Šilju, a on nasjeo, pustio ruku zato što je htio mrknuti podmetnutih soma dolara. I čim je, je l' da, dotakao dolare, željezo ga je poklopilo po ruci. Paf! Pa je tako naš prevareni policajac, zgrabljivac Šiljo, zaglavio kao gladni vuk koji je uskočio u lovačku stupicu da pojede podmetnuto janje, je l' da!“

„Da ne znam svaku poznatu facu u Hrvatskoj koja radi za policiju, još bih, baćo, i pomislio kako su te zadužili da me nadzireš na ovoj turneji.“

„Nikada ne znaš...“ – nacerio se Oskar. Sada je glumio, i to uspješno, blaziranoga, opuštena tipa kojega ni dizalica ne može pomaknuti s mjesta.

„U ovome slučaju znam!“ – otpuhivao je Šiljo, koji je Oskarov isprekidani smijeh ocijenio kameleonskim. I onda skršeno rekao: „Mislim, Oskare, kako si se svojim prizemnim humorom ponio prije budalasto negoli duhovito!“

„Vjerovao sam da će moje pretvaranje biti duhovito, je l' da... No koliko ja znam viceve, u njima bedaci ispadnu policajci. Još nisam čuo vic o glupim trenerima.“

„Nemoj mi sada ispričati onaj da je glupi policajac – pleonazam...“

„Ne, taj vic ne znam, je !' da. Ali je više nego dobar!“ – Oskar se sve slađe smijao.

Šiljo ga je pozvao bliže sebi:

„Oskare, raščistimo jednom za svagda. Ma što god tebi značilo, molim te da me ubuduće poštediš svojih nebuloznih štosova, poput ovoga o podjeli dolara...“

Oskaru se tek sada stegnuo glas od straha:

„To mi nisi morao reći, je l' da. Dovoljne su mi bile tvoje zakrvavljene oči da se uvjerim s kakvim sam se neduhovitim policajcem pokušao duhovito našaliti! A i u to da se vremena i situacije mijenjaju, ali ti, je l' da – ne!“ – mahao je desnim dlanom, uzaludno pokušavajući da odagna s čela napasna komarca.

Dok ga nije bolje upoznao, Šiljo je Oskarovu inteligenciju nazivao inteligencijom komarca. Kad bi gdjekad sjeli, slušajući njegova opširna razglabanja, držao ga je za trućala koji se razmeće jalovim humorom. Kome se jedino nasmiju njegovi obožavatelji i igrači koje trenira. No sada, poslije opasnoga psihološkog pokusa koji je izveo s podjelom dolara, a s njime kao s pokusnim zamorcem, počeo ga je uspoređivati s rakom. Ma gdje ga baciš, pronaći će put do mora. Da li povjerovati Oskaru kako ga je bujna mašta odvela predaleko od obale? Ili je prepredenjak ipak najprije gladuški navalio na plijen, a onda se, čim je shvatio da ga ne može zgrabiti, hitro sagnuo tako da nije dolijao od ispaljena metka?

Šiljo je na profesionalnoj ljestvici sebe svrstavao na najviše mjesto. On je izvanserijski policajac koji nepogrešivo predviđa najnepredvidljivije događaje i situacije. Večeras je, međutim, s primjesom tuge i nemoći morao priznati vlastiti diletantski promašaj. Mučilo ga je: što bi bilo da je bilo? O tome da je mogao postati kamen u Oskarovoj ruci kao što mu se umalo dogodilo.

Kucnuli su se kristalnim čašama u kojima je lelujavo plesao umjereno ohlađeni lanjski *beaujolais* iz nekoga od brojnih podruma iz okolice Lyona.

„Teško je biti policajac, Oskare…“ – otegnuto puhne Šiljo.

„Da, teško je, je l' da... Ali da si pristao na podjelu – isplatilo bi se!“ – Oskar ga je gamenski drsko i izazovno mjerio ispod oka.

Obojici je već bio pun nos natezanja oko dolara pa su zato neko vrijeme zašutjeli i pili. Sve dok Šiljo nije promijenio pjesmu na ploči:

„Znači, prenijet ću da se *Reims* ne nada uzvratu“ – privodio je razgovor kraju.

„Ni pod kojim uvjetima. Moramo graditi europski ugled *Dinama*, korak po korak, je l' da, Kako vele Zagorci, najprije štalica, a potom kravica!“ – Oskar je drugi put večeras podsjetio Šilju na izreke njegova djeda Đure.

Čim je Šiljo jednostavnom uglađenošću priopćio Agidu kako trener *Dinama* nije prihvatio *Reimsovu* bačenu rukavicu izazova, menadžer je izgradio neslomljivo uvjerenje da je u sebi razriješio zagonetku koja ga od maloprije proganja. Zašto je *monsieur* Milić zapjenušeno i divlje skočio u restoranu na trenera i u posljednjim stotinkama sekunde suspregao se da ga ne udari? Po Agidovoj prosudbi, incident se dogodio zato što je Milića, koji bi, zbog neplanirane značajne zarade, pristao na uzvratnu utakmicu, vraški rasrdio kukavički trener *monsieur* Oskar. Stoga što je ziheraški odbio veliki ulog. Jasno, bio je užasnuto zastrašen od mogućega blamirajućeg poraza!

Agid nije dugo žalio za izgubljenom provizijom. lako bi bio sretniji da je zaradio.

Alahunemrile! Alah je tako zapovjedio.

Na veselicu u *Orientu* Dinamovo društvo odvezlo se s devet taksija, koji su iz ispušnih cijevi izbacivali zagušljive, teške plinove. Šiljo ih je konspirativno naručio da dođu na sporedni izlaz, sa suprotne, mračne strane hotela *Suisse*. Iz opreza pred menadžerskom pošasti koja je dežurala i lovački vrebala ispred glavnoga ulaza s pogledom na lungomare i raskošno ukrašeni beskonačni palmin drvored. Recepcionaru je rekao da ako bilo tko bude pitao gdje su Zagrepčani, neka prenese kako su otišli na večeru u riblji restoran *Mediterranee*. Taj je uz obalu, na južnome ulazu u Alžir, dvanaest kilometara od *Orienta*. Na povratku u ranu zoru s osobitim zadovoljstvom Šiljo je saslušao izvješće noćnoga portira da su se o nekim nogometašima raspitivala trojica džentlmena. Uputio ih je, kao što mu je bilo rečeno, u *Mediterrane.* Korisna policijska laž zbog mira u kući zaštićena naljepnicom: *Ne tumbaj! Lomljivo!*

Agid je donio u *Orient* hrpu večernjih izdanja novina. I dok su igrači iz onih tiskanih na arapskome pismu, a koje su listali s desna na lijevo, uživali jedino u velikim fotografijama i tašto se prepoznavali („Gle, evo mene, kad sam za glavu nadskakao Kopu!“ – cvjetao je Tomislav Crnković), iz listova na francuskome pukovnik Đuro Milić prevodio im je naslove, podnaslove i najbiranije hvale raspjevanih alžirskih izvjestitelja. *Echo Soir* razvukao je preko cijele stranice: *Dinamo Zagreb predstavio je protiv Reimsa hrpu neusporedivih virtuoza!* Agid je za buduće dane, dok bude dogovarao nove poslove svojim odličnim klijentima, podvukao rečenicu koju će pokazivati tamo gdje mu bude potrebno i koja će im značajno podizati cijenu: *Dinamo je svojim umijećem neodoljivo podsjetio na Mađare koji su nedavno, 25. studenoga netom prohujale 1953., ponizili Engleze na stadionu Wembley u Londonu sa 6:3!* Nema ljepše i uvjerljivije preporuke doli *Dinamo* usporediti s mađarskom nogometnom lakom konjicom, koja je s čudotvorcima Puskasom, Kocsisem, Boszikom, Hidegkutijem i Cziborom žarila nogometnim globusom.

Les Gitanes de Budapest razigranom svirkom, pjesmom i spontanim raspoloženjem proslavili su noć kao da su oni na terenu pregazili *Reims*.

Ravno iz hotela *Suisse*, u koji su se vratili u četiri dok je još jedva mrzovoljno svitalo, autobusom koji ih je čekao tri sata kasnije, nepouzdano se oslanjajući na olovne noge i vukući se klecavo poput premlaćenih mačaka, iznureni Zagrepčani stropoštavali su se na sjedala kao prepune vreće bačene iz visine. Kad su stigli na željeznički kolodvor, bio je napor rasaniti ih i ubaciti u vagon prvoga razreda koji je agilni Agid, s kraja na kraj, rezervirao samo za *Dinamovu* skupinu.

Ljudi na peronu koji su prepoznali neke od nogometaša prstima su im pokazivali jučerašnji rezultat 3:2. Prijateljski su ih pozdravljali, presretni što im mogu pokazati kako su njihova srca snažno tukla za *Dinamo*. U vraškome srazu s *Reimsom*, prvakom i dikom njihove kolonijalne gospodarice Francuske, domorodačka čeljad mahom je drukala za momčad iz Zagreba. I evo još likuje zato što je profesorski nadigrala i do gole kože očerupala napuhane galske pijetlove! U društvu svoga muža veselila se čak i zagonetna vitka žena, koja je bijelim čemberom od finoga tanka platna umotala glavu, a iz skrivena lica virile su joj krupne plamene bademaste oči.

Od svih dvadeset devet putnika u posebnome vagonu za Orleansville, jedino su menadžer Agid i pukovnik Milić znali da će sredinom lanjskoga ljeta u ilegalnosti osnovana organizacija nazvana *Organisation Secrete* ili skraćeno *OS*, koju predvode alžirski intelektualci Ahmed Ben Bella, Husayn Ait Ahmad, Karim Bilqasim i Muhammad Budiaf – sada progonjena lica s francuskih policijskih potjernica – ubrzo pokrenuti svenarodnu borbu za neovisnu državu.

Ali ovo je sportska, a ne politička misija. I kako ga o tome nitko nije pitao, pukovnik nikome iz *Dinama* nije bio voljan govoriti o najavljenome alžirskome ustanku protiv francuskih vlastodržaca. Njuhom prepredenoga partizanskog policajca osjetio je plam tinjajućega požara koji ni najbolje opremljene i obučene vojničke, legionarske i policijske postrojbe neće biti kadre ugasiti i zatrti kad se bude rasplamsao. Pogotovu je morao obnijemiti zato što je, kao jedan od veoma rijetkih u Jugoslaviji, bio povlašteno upućen u paklensku državnu tajnu nad tajnama. Predsjednik Tito je inkognito poslao u Švicarsku ministra vanjskih poslova, negdašnjega pariškog studenta i nadrealističkoga pjesnika Koču Popovića. I pod izgovorom da putuje privatno, na liječnički pregled, Popović se u pomno čuvanoj vili u toplicama Evian-les-Bains, skrovito sastao s Ben Bellom. Tito ga je ovlastio, da alžirskim gerilcima obeća veliku oružanu pomoć.

Pukovnik je previjanim lisičjim trikovima danima pokušavao navesti Agida da se otkrije i u povjerenju mu šapne: je li, i ako je – koliko je, blizak Ben Belli i *OS*-u? No kad je spoznao da je beduinski oprezni i šutljivi menadžer – koji možda puno toga ne zna, ali sigurno nešto naslućuje – ipak još daleko od netom upaljene domoljubne buktinje, a koja će ubrzo nezaustavljivo planuti, razborito je odustao od rizičnoga opipavanja njegova bila. Agid kao vjernik fatalistički vjeruje riječima zapisanim u Kuranu: *Svaki narod ima svoje vrijeme, i kad to vrijeme dođe, nitko ga ne može, ni za sat, ni pomaknuti, a ni pospješiti.*

Deronjski Cigani su do kosti raznježili Šilju. Neispavani i iscijeđeni, došli su u punome sastavu da isprate bunovne putnike u Orleansville i požele im sreću. Darovali su ih s pet dubokih košara prepunjenih najprobranijim južnim voćem, za usputno osvježenje.

Pukovniku su, uz bujicu toplih riječi zahvale i vedrom prosutih suza, u svakoj rečenici spominjali plemenitost koju je pokazao kad je potpisao da ih oslobode iz logora.

Pukovnik se istrgao iz njihovih dubokih zagrljaja tek kad je vlak već počeo kliziti.

Iz ciganskih melankoličnih očiju razvitlala se gatarska slutnja koja je nagovještavala da ga vide posljednji put.

U Alžiru i Tunisu od 3. do 19. siječnja 1954.

U Orleansvilleu: *Dinamo – GSO* 8:0. Turistički ležerna utakmica po omari privedena je kraju s manje od pola snage. Agid dobrijanski prigovara Oskaru i Miliću da njihovi strahobalni mladići sebi ali i njemu kopaju tlo pod nogama jer su hrpom zgoditaka na smrt isprepadali uznemirene Alžirce koji se dugo neće usuđivati da ih ponovno pozovu u goste u nekoliko sljedećih zima:

„Rimljani osobu koja je napunila gaće zovu *cagarotto*. I naši treneri, na spomen *Dinama*, postali su *cagarotto*! Bježe od vas kao vatra od vode! Zato vam nisam uspio pronaći suparnika za 6. siječnja, tako da ćete imati dosta vremena za odmor!“ – ironično je zavukao i dodao kako je unatoč tome poslovno nepovoljnome rezultatu umjereni optimist i nada se da će udobrovoljiti uprave dvaju manje uplašenih klubova da se poslije susreta u Marengu, a prije polaska u Tunis, sastanu s *Dinamom*. I time unosno popune termine.

Trener Oskar Jazbinšek ovoga puta, za razliku od Sidi Bel Abesa, nije shvatio ili je ravnodušnim nehajem kao pijani milijunaš zanemario Agidovu ezopovsku poruku, arapski lukavo umotanu u celofan.

Evo zbog čega:

Poslije šest dana bez utakmice osvježeni Zagrepčani otputovali su u Marengo, osamdeset kilometara udaljen od metropole Alžira. Oskar Jazbinšek nikako da mu upamti ime pa ga zove Mango, poistovjetivši ga sa sočnom tropskom crvenkastom voćkom koju je ovdje prvi put kušao.

Dok ih vlak vodi na ogled lokalnome *Olympique Marengo*, koji je lani senzacionalno dotjerao do polufinala Kupa Alžira – a Agid o njemu kaže da je za tri koplja jači od *GSO*-a iz Orleansvillea – dinamovci će nadomak toga gradića podijeliti s njegovim pučanstvom neželjenu senzaciju. S prozora vagona gledali su kako je zasnježilo. Snijeg nije zaskočio Marengo više od pet desetljeća. Pamte ga samo starci, i to iz dječačke dobi. Mještani koji ga prvi put osjećaju na sebi, s nevjericom tope bijele pahulje pod prstima. Taj dan za vječno spominjanje začinjen je i ledenom kišom. Temperatura koja je, vidi čuda, od plus 25 obnoć iskliznula oko ništice, tjera goste da ljetnu garderobu zamijene zimskom, u kojoj su se u prosincu zaputili iz snjegovića Zagreba. Pošto su se smjestili u hotel, Agid je smrknuto prenio *monsieur* Miliću, koji je cvokoćući izvlačio iz kovčega teški krombi kaput, da je s radija saznao kako je četvero Marenžana podleglo studeni!

Zbog vremenske nepogode gledalište nije bilo do kraja ispunjeno. Svaki se smrzle radije grijao ušuškan u deke, nego što se te subote 9. siječnja 1954. usudio pomoliti nos iz kuće i gledati dvoboj svoga *Olympiquea* s čudovitim *Dinamom*, koji je onomadne nevjerojatno

pobijedio nedodirljivi *Reims* u Alžiru. Kibici koji nisu bili nazočni, nego su slušali izravni radijski prijenos, dugo nisu željeli povjerovati priči blagozvučnoga reportera. A on im je promuklo dočaravao slike s pješčanoga igrališta na kome su loptački čarobnjaci izdaleka ispisivali nemoguću, nestvarnu epopeju.

Epopeju koja se uselila u korice nogometne fantazije.

Olimpique Marengo nikad od svoga postanka nije bio zatrpan tolikom gomilom pogodaka kao tada. I jamačno neće biti ni u sljedećih tisuću godina.

Dinamo nikad od postanka nije utrpao toliko pogodaka nekome od suparnika kao tada. I jamačno neće ni u sljedećih tisuću godina. Napose ne u međunarodnim utakmicama.

Dinamo – Olympique 21:2. Rezultat dostojan slavnoga američkog novinara i crtača Roberta Ripleyja i njegove rubrike o svjetskim čudima, nadaleko poznate *Vjerovali ili ne*.

Da ne bude zabune i čitatelji ne pomisle kako se u naslovu provukla tiskarska pogreška, izvjestitelji su osim brojkama rezultat napisali i slovima: *Dvadeset jedan – dva!*

Navečer je rezignirani i pohabani Agid gužvajući sivi pusteni šešir utučeno lamentirao vodi puta Đuri Miliću:

„Do polaska u Tunis ostalo nam je šest dana. Kako sam vam bio najavio u Orleansvilleu, u tome međuvremenu mogao sam vam uročiti još dva susreta s alžirskim prvoligaškim momčadima. Došao sam do kraja uspješnih pregovora. No od pet vrlo mogućih kandidata, a poslije današnje katastrofe u Marengu, više nijedan ne želi čuti o igri s nemilosrdnim ubojicama. S tvornicom zgoditaka zvanom *Dinamo* Zagreb! I oni su postali kao i svi ostali – *cagarotto*! Stinula im se krv u žilama, koliko ste ih prestravili, *mon Dieu*. Usuđujem se pretpostaviti da i gospoda iz *Reimsa* više ne pomišljaju o ponovnome srazu s vama. Čak i kad biste sada vi njima platili osam tisuća dolara, a ne oni vama, kao što su vam ih velikodušno ponudili 1. siječnja navečer u Alžiru. Šteta, kakva grozna šteta zbog idiotski izgubljene torbe, koja je bila do vrha puna novca, *monsieur* Miliću. Vi ste Zagrepčani raskošno nadareni za nogomet, ali ste još raskošnije nenadareni za trgovinu! Najprije odbijete *Reims* za osam tisuća dolara, iako biste ga i drugi put, čak i uvjerljivije pobijedili, danas sam stopostotno siguran u to. A zatim, nakon što ste uprskali taj zlatni posao i nerazumno bacili dolare u košaru za smeće, nakon ovih nestvarnih 21:2, uludo ste profućkali čistih pet tisuća dolara koji su vam, mimo plana, trebali pasti sa stabla. Kao slatka prezrela smokva u usta. Umjesto slatke smokve hotimice ste dočekali da vam u usta uleti smrdljivi *merde*! Da vam i ne pričam o svojim gubicima, *monsieur* Miliću. To je tek tuga i jad! Umjesto da od tuđega novca pokrijem pet dana vašega boravka u praznu hodu, sada će novac izletjeti iz moga poderanoga i propuhanog džepa. Umjesto da se i *Dinamo* i ja nakrcamo dolarima, vi ste se danas poslijepodne nenormalno utrkivali kao noj s kornjačom i kao nezasitno čudovište uludo proždirali ubogi *Olympique Marengo*! Mojoj ste djeci oteli veliku čokoladu iz ruku, *monsieur* Miliću! Udarili ste poput razmetljivih, obijesnih grandomana nogom u stražnjicu kravu koja vam se umiljato ponudila da je izmuzete i napojite se njenim mlijekom! I da vam ona za to još i masno plati! Niste se željeli prignuti i pokupiti novac koji je ležao na cesti! Niste shvatili da su vama i meni motivi različiti, ali meta nam je ista. Ta zelena meta su dolari, *monsieur* Miliću! Oj, gluposti, gluposti, najveća gluposti pod alžirskim nebom, ime ti je – *Dinamo*!“ – lelekao je Agid. Nastavio

bi sa žalopojkom, koju je Šiljo slijedio s naporom i neskriveno se dosađujući, da ga sa susjednoga stola hotelskog restorana, u kojem je igračima i vodstvu poslužena večera, nisu prenuli sve viši tonovi trenera Jazbinšeka. Bučno i ljutito vikao je na svoje štićenike, a oni su ga slušali postiđeno pognute glave, kao zločesti đaci strogoga direktora škole. Strijelci dvadeset jednoga pogotka: Cimermančić, Lipošinović, Mantula, Željko Čajkovski po 4, Čonč 3, i Dvornić 2, vratari Kralj i Majerović, stupovi obrane, kapetan Ivica Horvat, Crnković, Šikić, Režek i ostali za vrijeme trenerove grdnje nisu ga smjeli pogledati u oči koje su gromovito sijevale. Agid je zalamatao: „Evo, *monsieur* Miliću, iako ne razumijem vaš jezik, shvatio sam da se i trener, *monsieur* Oskar, slaže sa mnom. Da niste smjeli toliko stravično isprašiti *Olympique Marengo*. Stoga je vaš trener u pravu što je bijesan kao ris na igrače. Tješi me da se našlo razumno biće među vama koje shvaća što je suptilna trgovina!“

Ono što mu je zatim rekao Đuro Milić razgoropadilo je menadžera Agida:

„*Monsieur*, bojim se da ste loše preveli trenerovu prodiku. On nije bijesan na nogometaše zato što su zabili dvadeset jedan zgoditak, nego buči što nisu zabili još četiri-pet, a mogli su! A kori vratare i obranu jer su dopustili da *Olympique* zabije dva komada!“

Ušukutreni Agid se podigao i zarežao načinom koji bi prije pristajao psovki:

„Nemojte se šegačiti sa mnom, *monsieur* Miliću.“

„Tako je kao što sam rekao, *monsieur* Agide. Ponovit ću od slova do slova: trener se srdi na napadače zato što nisu dali više golova, a na obranu što je glupo primila ona dva!“

„I ljut je poslije svjetski rekordne pobjede od 21:2?“ – istjerivao je još jednu prisnažbu Agid koji nikako da povjeruje u ono što je saznao od pukovnika. Znojio se, nervozno prevrtao džepove kao da u njima nešto traži, a zapravo nije znao što.

„Da, ljut je!“ – rekne Milić.

Nakon razočaravajuće stanke, kad mu je nakratko bila oduzeta moć govora i nakon što se s naporom zadržao na nogama da se ne sruši, Agid je čvrsto obuhvatio poput lopte okruglu glavu. Otelo mu se:

„Svi ste vi u *Dinamu* ludi, *monsieur* Miliću, ali vaš trener je najluđi! Ako kori igrače poslije 21:2, poslije rezultata koji miriše prije na vaterpolski negoli na nogometni i koji će odjeknuti u cijelome sportskom svijetu, onda mu, oprostite na izrazu, valja navući košulju koja se zakapča s leđa... Znate koju... Košulju za duševne bolesnike! Kao poludjelu vozaču koji je na autoputu okrenuo kola u suprotnome smjeru“ – skljokao se oronulo na stolicu i prosiktao: „*Alah rahmetile!*“. Neka im se Alah smiluje!

Šiljo, prvi put otkako je na turneji, nije znao kome će dati za pravo. Jedna njegova polovina bila je na Oskarovoj, a druga na Agidovoj strani.

Dinamo je u susjednome Tunisu, također francuskoj sjevernoafričkoj koloniji, odigrao tri utakmice u tri dana. Dvije u metropoli Tunisu i jednu u Ferianu, ako je suditi po broju stanovnika prije selu negoli gradiću, poznatu po ruševinama iz rimske ere, iskopanih ispod sipina. Sva tri puta, u subotu, nedjelju i u ponedjeljak, rezultat bijaše istovjetan – 8:1.

Devetnaestoga dana u siječnju, u utorak poslijepodne, *Dinamova* skupina otplovila je putničkim brodom *Vesuvio* iz Tunisa. Usput je bacio sidro jedino u Cagliariju na Sardiniji da potom iskrca putnike u konačnome odredištu, najvećoj talijanskoj luci Genovi. A odatle, u

spavaćim kolima vlaka, preko Milana, Venecije, Trsta i Ljubljane, napokon, poslije četiri dana vožnje morem i željeznicom, od sunca preplanuli nogometaši s vodstvom zagrlili su u subotu oko podneva promrzli i u led okovani Zagreb.

Kad su prešli talijansku granicu i zorom ušli u Sežanu, pukovnik Milić uzdahnuo je s olakšanjem. Koliko je ljudi poveo, toliko ih je i doveo. Ni jedna koza nije utekla iz tora. Sve su mu na broju. Prevario je sve nevolje koje su vrebale iza ugla. To je s telefona komandira pogranične milicije javio generalu Krajačiću koji mu ih je predao na čuvanje:

„Vrlo dobro, druže pukovniče!“ – poručio mu je Ivan Krajačić.

„Služimo narodu, druže generale!“ – odskandirao je Đuro Milić i prihvatio šefov poziv da dođe k njemu na dugi razgovor uz viski čim kod kuće bude odložio stvari i poljubio ženu. Donijet će mu, važno je naglasio, dvije litarske boce *Johnnie Walkera* i kilu mljevene, afrodizijački mirišljave kolumbijske kave. Kupio ih je u tuniskoj bescarinskoj zoni. Naravno da mu neće otkriti kako ga je taj dar stajao tričavih osam dolara. S generalom će nazdraviti uspješno skončanoj misiji i zaliti je:

„Ne pitam te što imaš, primam sve što god daš!“ – pozdravio ga je u stihu general.

‚Stevo oponaša djeda Đuru!‘ – pomislio je. Ali, iako navrh jezika, nije mu kazao.

Šiljo u sebi hrani i strahomorni detalj iz Tunisa dok ga je napala jezovita zebnja i prožela panika. Isprepadao se do izbezumljivanja, a živci su mu bili na tankome fitilju.

Posljednjega dana pred povratak, lijenoga sunčanog prijepodneva, i pola sata nakon uročena vremena za okupljanje, u hotelu, u kojem su se miješali mirisi kuhane janjetine, pustinjske prašine koju je donio vrući pustinjski vjetar samum i praha palmina cvijeta, ni sjenke od Mantule, Dvornića, Benka i Cimermančića. U minutama koje su ga krvnički tukle batom po tjemenu, dok nije slutilo na dobro, Šiljo je zamišljao najgore smišljene sinopsise. Da je pobjeguljska četvorka, na nagovor neznanih prevarantskih menadžera, koji su ih privukli bezobrazno velikim novcem, isparila onda kad je momčad bila najopuštenija. Uz perfidno i potuljeno iskovani plan: glumiti lojalnost sve doprije samoga kraja i tek onda potprašiti pete! Šiljo je u tim trenucima pomišljao i o otkazivanju povratka, ma koliko to skupo stajalo klub, i krenuti u bjesomučnu potragu za bjeguncima. Ganjat će ih kao Eliot Ness Al Caponea. Ostat će sa svima u Tunisu sve dok ih ne pronađe i vrati ih, bude li trebalo, uz najmračnije ucjenjivačke prijetnje daće im zbog njihove nesmotrenosti ako emigriraju, gorko i stravično ispaštati obitelji, roditelji, žene, djeca, braća, sestre, djevojke... Ukazivale su mu se grozomorne slike. Kako ga živa zakapaju u raku koju je prethodno morao sam iskopati u Rakovu Potoku, nadomak one u koju je bio bačen strijeljani Tias Mortigjija. I kako ga četiri bijesno razigrana konja zadimljenih nosnica, za koje su mu vezali ruke i noge, trgaju u bijesnu kasu pred prepunim tribinama na travnjaku stadiona u Maksimiru. I kako su ga, kao Matiju Gupca, posjeli na užareni tron na Markovu trgu a krvnici mu gorućim kliještima bolno trgaju meso s lica i ruku. I kako ga spaljuju na lomači ispred Kamenitih vrata, a inkvizitor u crnoj togi i kukuljici, u liku Steve Krajačića, osvetnički mu poručuje: „Gorio u miru!...“ Tada je Šilju obasjao najljepši prizor koji je mogao zamisliti od početka Dinamove turneje i koji je toga dana želio doživjeti više od svega na svijetu. Prizor ljepši i od pobjede nad *Reimsom*. Nakon što je osjetio da je

dosegao granicu svoga strpljenja i pomislio da je propalo sve što je moglo propasti, ugledao je Mantulu, Dvornića, Benka i Cimermančića kako zapuhani ulijeću u hotel. Uzvrpoljili su se i stisnuli zube od strave, kao da su im za petama sve policije svijeta. Lelo Mantula je u ime svih jedva promucao da su se izgubili i zalutali u arapskome bazaru – *suku*, kamo su pošli da kupe nešto robe koja je tamo jeftinija negoli u dućanima. Priznali su smeteno da su izgubili vrijeme u cjenjkanju s napasnim i grlenim prodavačima. A kad su napokon pogledali koliko je sati, zaglibili su u suprotnome smjeru.

Šiljo je s naporom zauzdao izbezumljenoga Oskara, pozelenjela od jada, da prvoga na koga bude naletio ne stegne za grkljan. Zatim im je pomrknuto objavio kako će ih zbog zakašnjenja kazniti. Toliko teško da će ga noćima nemirno sanjati. Doći će i njihov vranac na tijesan klanac!

Kad je pukovnik primirio Oskara i odvukao ga do šanka, on mu je šapnuo:

„Pa oni su mi, je I' da, bili prvi na listi sumnjivih da bi mogli ostati, jebal te ćuk!“

„I meni, baćo!“ – olakšao se Šiljo. Srce mu se ponovno vraćalo na mjesto.

Pukovnik je zatim lako nagovorio Oskara da pred svima objavi kako su četvorici uskrslih igrača oproštene malo prije odrezane paprene kazne.

Oskar je na brodu naglašeno svečano otkrio zalutalim momcima kome moraju zahvaliti što im u Zagrebu ipak neće odbiti tri četvrtine hranarine za veljaču.

Tako je vođa puta pukovnik Đuro Milić, po izboru igrača, drugi put na ovome putovanju proglašen za junaka dana.

Negdje kod Ljubljane okupane izmaglicom, kad su se probudili i drščući osjetili ubode prijepodnevne svježine, dvadeset sedmorica Dinamovih povratnika iz Afrike shvatilo je da ih na granici nisu prenuli ni carinici zbog pregleda, ni milicionari zbog pasoške kontrole. To još nisu doživjeli otkad se vraćaju iz inozemstva. A svi su, dok su prepunih kofera i torbi ulazili u vlak u Genovi, sa zebnjom razmišljali hoće li im uspjeti da preko Sežane prenesu brda stvari koje su pokupovali rodbini i prijateljima. Većina ih je, osim sitnica, nosila i robu koju će preprodati u švercu i od nje slatko trostruko zaraditi.

Nisu trebali dvaput pogađati ime zvijezde koji ih je spasila od prekopavanja prtljaga i pretresa do gole kože, omiljele zabave carinika kad se nazube na sportaše.

„Ti buš Šiljo, je I' da, uvek moral iti z nama van. Dečki su, je I' da, ponoreli za tobom!“ – trener Jazbinšek prenio je pukovniku plebiscitarni, jednoglasni ushit igrača.

Pukovnik Milić junak dana – treći put!

Vesuvio je plovio kišnim Sredozemljem, a pucnjava gromova tresla je okrugle prozore brodskih kabina. Pukovnik se u osami navikavao na vrlo skupi zlatni džepni sat *schaffhausen* s dugim debelim, također zlatnim, lancem. Od oka je procijenio da i u vrlo jeftinu Alžiru ni slučajno nije mogao stajati manje od tristo dolara.

Desetak minuta prije nego što će se ukrcati Agid ga je pozvao u stranu i predao mu kutiju umotanu u sjajni papir i vezanu zelenom ukrasnom vrpcom:

„Ovo je za vas, *monsieur* Miliću!“

„Što je to?“ – zbunio se.

„Odmotajte i pogledajte!“

Kad je vidio što je dobio, pukovnik se lako raspalio i navalio da mu ga vrati:

„To od vas ne mogu primiti ni za što na svijetu. Mislim da sam jasan, *monsieur* Agide! Shvatite me: ne mogu!“

„Od mene ćete dobiti šest boca *Chateau Margauxa*. I zasvagda ćete me uvrijediti budete li mi vratili vino koje obojica volimo. Naše vino!“ – podigao je glas Agid naglasivši ono: naše vino. I zatim brzo pridometne: „Ali sat vam nisam poklonio ja...“

„Dobro, vino ću uzeti i još večeras ga popiti sa svojim dinamovcima. No ne vjerujem vam da vi niste kupili i sat, monsieur Agide…“ – kompromisno krene pukovnik.

„Sat vam daruju *Les Gitanes de Budapest*...“ – odbijao je skupu kutiju Agid.

„Ne vjerujem...“ – nije se dao slomiti pukovnik.

„Otvorite poklopac i pročitajte, *s' il – vous plait*...“

Bilo je na prvi pogled sigurno da posvetu nije sročio lektor hrvatskoga jezika. Pisalo je: *Nasem dobrotvor-u g. Milic do groba zahvalni „Cigan-i“ Deronje*.

Više nije bilo dvojbe tko se isprsio za zlatni *schaffhausen*. Ali pukovnik je još bio željezno nesavitljiv, gledajući kako da Agidu vrati skupocjenu stožastu kutiju:

„Ali zašto mi onda oni nisu dali sat u Alžiru, nego su izabrali vas za majstora odgođena ceremonijala? Da budete njihov *advocatus diaboli*, ha?“ – pitao ga je.

Agid je odglumio da ne primjećuje Milićevu zbunjenost:

„Znali su da ga ne biste primili... I ovlastili su me da vam ga predam neposredno pred polazak broda!“

„A što ako ga ne želim primiti?“

„I to su predvidjeli. Sva petorica iz *Les Gitanes de Budapest* rekli su mi da ga u tom slučaju pred vama bacim prezrivo u more. Uz odlučnu poruku da će ih to ne samo poniziti i rasplakati, nego i strašno unesrećiti. Po ciganskome vjerovanju, ako darodavcu vratite poklon koji vam je dao od srca, njemu će brzo umrijeti netko od bliskih. Dijete, otac, mati...“

„Zar su vam baš tako kazali?“

„Prisežem zdravljem svojih sinova! Još su poručili da ćete ih imati na savjesti bude li sat završio u moru. I da ćete za to gorjeti u paklu…“ – bio je više negoli uvjerljiv Agid.

Koliko je poznavao sebe, Šiljo je prvi put popustio pred praznovjernom ucjenom.

Šest boca vina bilo je zajednički iskapljeno iste večeri.

O zlatnome satu nije zucnuo nikome od suputnika.

Neće ga prijaviti ni Stevi. Razmislit će kakvu će priču smisliti Radojki za kućnu upotrebu. Stari Abdulah paša obogatio je njegovu i tako zavidnu zalihu narodnih mudrosti, naslijeđenih od djeda Đure, i jednom alžirskom: Ne stoji kuća na zemlji – nego na ženi!

Dok je Šiljo gacao put Stevina ureda, uz razbjesnjeli vatromet munja koje su se križale i sudarale i topničko gruvanje gromova urinuo je gusti snijeg kao u Lici. Osluškivao je kako mu čvrste filcane čizme škripavo upadaju u sve dublje urvine. Zalutale divlje guske prelijetale su Gornji grad. Izgubile su se u vremenu i prostoru pa uplašeno lamatajući krilima nisu znale kamo će. Na istok ili zapad? Na sjever ili jug?

Šiljo je znao što će. Uz razgovor bez kraja i konca sa Stevom će iskapiti jednu od boca *Johnnieja Walkera* s ledom. I pritom nijednom neće pogledati u sat.

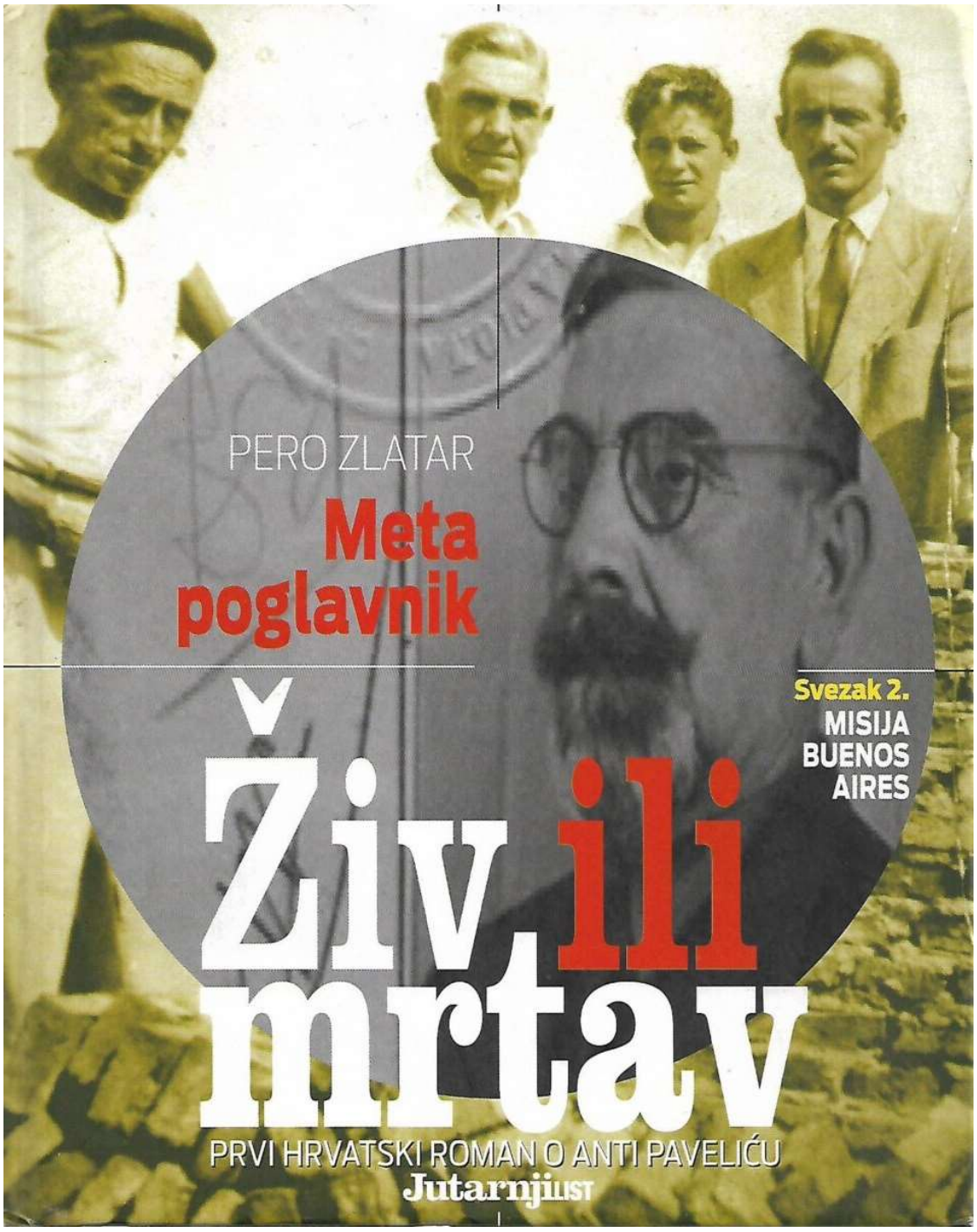
PERO ZLATAR
Meta
poglavnik
Svezak 2.
MISIJA
BUENOS
AIRES
Živ ili
mrtav
PRVI HRVATSKI ROMAN O ANTI PAVELIĆU
Jutarnji list

Svezak II:
Misija Buenos Aires

U drugom svesku Zlatarova romana pokreće se lov na Pavelića u Argentini. Hrvatska policija, tada UDBA, planira oteti ratnog zločinca i suditi mu u Zagrebu. Savezna ga UDBA namjerava ubiti u Buenos Airesu, baš kao i izraelski Mossad. U planovr Policija i tajne službe umiješa se međutim, nepredvidivi pojedinac, bivši pripadnik četnika u Crnoj Gori. Atentatori se susreću u istoj kafeteriji, a ishod trilera jest…

Drugo čitanje:
Misija Buenos Aires

Poglavlje II.1.

Zagreb, nedjelja, 17. lipnja 1956.

Nitko od petorice djelatnika *službe* koje je potpredsednik Sabora Hrvatske Ivan Krajačić Stevo pozvao da toga proljetnog vedrog neradnog jutra u pola devet dođu na vrlo važan radni sastanak u njegov ured na Markovu trgu nije mogao dokučiti povod zbog kojeg ih je okupio. Nije im znala kazati ni bogato popunjena Stevina tajnica, koja ih je telefonski obavijestila u petak kasno navečer:

„Naglasio je kako u slučaju izostanka neće prihvatiti nikakvu ispriku“ – ponovila im je šefov odlučan nalog da se moraju neizostavno pojaviti.

Pukovnik Đuro Milić Šiljo pitao se što je navelo Stevu da u ovo probrano, visoko i iskusno policijsko društvo nevidovno uključi i njegova mladoga suradnika Petra Raka, kojeg je upravo predstavio preostaloj velikoj trojici: Veljku Drakuliću, Daliboru Jakaši Maljčiku i Srećku Šimurini. Sumnjičavo su ga odmjerili.

Mimo običaja diverzantski točni Stevo Krajačić zakasnio je osam minuta. Svalio se u fotelju i počeo:

„Oprostite, *amigos*, što ste me čekali, ali upravo sam treći put razgovarao s New Yorkom, s Lekom Lončarom, koji je tamo generalni konzul. Danas je trebao biti s nama... No zbog prekjučer iskrsloga delikatnog, uznemirujućeg konspirativnog zadatka, koji ne smije biti odgođen – a on je zadužen da ga nadgleda – ostao je u Americi. Unatoč tome što bi nam Lekino znanje bilo neophodno i dragocjeno za posao o kojem ćemo se upravo dogovoriti... Na žalost, ne možemo ga udvojiti da istodobno bude i ovdje u Zagrebu i u New Yorku...“ – kazivao je okupljenima dok su svi hučno puhali u šalice guste zapjenušane turske kave koja se vrelo dimila i zamamno zamirisala. Zagonetni Krajačić je zatim u njima jače potpalio kaotičnu znatiželju: „Ne bih volio da nas ometaju i stoga ćemo se, čim popijemo kavicu, odvesti na Jabukovac i osamiti se u našoj vili. Telefoni će, dašto, biti isključeni...“

„Bit ćemo, znači, izopćeni od svijeta, kao kardinali koji su u Sikstinskoj kapeli 1939. izabrali papu Pija XII. Pa će tako i pred nama, baš kao što je i pred njima, glavni vatikanski meštar papinskih liturgijskih obreda – a to ćeš u našem slučaju biti ti, druže Stevo – zapovjediti prije početka glasanja: *Extra omnes!* Svi van osim nas! Hoćemo li i mi, kao i kardinali, ostati osamljeni i zaključani, *con clave*, pod ključem, sve dok ne izaberemo papu i to oglasimo puštajući bijeli dim?“ – mudrolijao je Šiljo.

„Ti se, *amigo*, razbacuješ latinskim... Jesi li, možebitno, učio u sjemeništu za svećenika?“ – rugao mu se ispod brka Stevo.

„Nikad to nećeš saznati, baćo!“ – nasmijao se bezglasno Šiljo i pozvao Petra Raka da ga odveze na Jabukovac.

Vozeći službeni *mercedes*, Šiljo je sažeto upoznao Petra tko je opravdano odsutni Budimir Lončar Leko:

„Leko je za konzula u New York otišao s mjesta šefa zadarske OZN-e. On je iz Preka, kod Zadra. Dvadeset četvrto godište. Sada mu je, dakle, trideset druga. U partizanima je od 1942., od svoje osamnaeste. U borbi je postao policajac i izrastao u sjajnoga profesionalca. Radeći u

službi pročuo se prije sedam godina, kad je 1949., s još dvojicom naših, u Rimu oteo ustaškoga policajca Dragu Jileka...“

„Ništa ne znam o Dragi Jileku...“ – prozborio je obzirno Petar Rak. I osrednji sluhist čim bi čuo njegov vrskavi hrvatski izgovor prepoznavao je u njemu mladića koji je progovorio na španjolskome govornom tlu i tamo dugo živio. Petar, koga je resilo uzorno obrazovanje, prije nepune četiri godine, s jeseni 1952., preselio se iz rodnoga Čilea u Zagreb i kao izvanredni student upisao studij prava. Prethodno je kao artiljerac odslužio godinu dana vojske u Školi rezervnih oficira u Zadru, odakle se vratio s poraznom otpusnom karakteristikom, koju mu je napisao njegov kapetan. Da je polupismen zato što nije znao ćirilicu. Nakon preporuke generala Ivana Krajačića, bez uobičajenih detaljnih sigurnosnih provjera, Petra Raka su odmah primili u UDB-inu operativu, kojom je rukovodio pukovnik Đuro Milić Šiljo. To što je došao k njemu presudilo je jer se, pored Krajačića, među policajcima još jedino on mogao sporazumijevati s Petrom na kastiljanskome i tako ga s početka puninom uvodio u osjetljive i opipljive tajne policijskoga posla. Petrov otac Esteban Rak – nepopustljivih ljevičarskih uvjerenja, koji se divio Titu, obožavao svoje tri kćeri i ženu, uživao da dugo hrani u akvariju kućne ljubimice, morske kornjače Lulu, Leonu i Lio-Lao, i panično se plašio struje – poslao je široka srca i s beskrajnim povjerenjem sina jedinca u Zagreb, starome *companero de guerra*. Bio je to Ivan Krajačić Stevo, njegov *capitan* i *amigote* za sva vremena. Esteban Rak je u jesen 1936. zaobilazno iz Valparaisa putničkim brodom potegao u španjolski građanski rat, a pod uvjerljivom izlikom pred lokalnim vlastima da će poprilično proboraviti u Europi i obilaziti vinske podrume u Portugalu, Francuskoj i Italiji, a i skoknuti u stari kraj, na Brač. Vinarijom *Dalmacia* dotle će upravljati njegova okretna *senora* Mila. Na aragonskoj bojišnici, u Internacionalnoj brigadi, Esteban se zbližio s republikanskim kapetanom, hrvatskim zemljakom Ivanom Krajačićem i stekao njegovu naklonost i simpatije. Esteban Rak iz sela Ložišća na otoku Braču, kao Stipe Rakela, 1929. trbuhom za kruhom otplovio je u Čile i naselio se u Valparaisu, lučkome gradu na Tihom oceanu, drugome po pučanstvu u državi, iza nedaleko udaljene metropole Santiaga. Prvi poslodavac bio mu je najbogatiji Čileanac, don Pascual Baburizza, negdašnji Paško Baburica iz Koločepa kod Dubrovnika. Preimenovani Esteban se munjevito umješno snašao i osamostalio. Zaslužio je glas jednoga od vinogradarskih careva, a njegova vrhunska vina osvojila su sijaset nagrada na domaćim i inozemnim izložbama. Esteban Rak oženio se ljepoticom, Čileankom bračkih roditelja iz Škripa, Milom Fabjanović, koja mu je darovala četvero djece: najprije sina Petra (koga je nazvao po pokojnome ocu i nije mu hispanizirao ime u Pedro), i potom triling kćeri, Dinu, Dolores i Danielu. Petar Rak ugledao je svijet 19. lipnja 1932. u Valparaisu, kojim je bio opsjenjen. Hvalio je svoj grad koji je „prelijep poput *madonne*“. Dragosno je govorio kako je potrebno deset pari očiju odjednom, a možda i više, da se vide sve njegove ljepote. Stoga se nije mogao načuditi što zanemarljivo malo Zagrepčana zna da tamo neki Valparaiso postoji na južnoameričkome zemljovidu:

„Kao da je to sipina koju je nanio vjetar ili pustinjačka zabit, *caramba*!“

Prekosutra će skromnom *fiestom* poslije radnoga vremena Petar Rak s drugaricama i drugovima iz *službe* nerazmetljivo zaliti dvadeset četvrti rođendan.

Pukovniku je neobuzdano izletjela psovka, nakon što je, naglo zakočivši kola niz strminu, uletio u dublju škulju na cesti i jedva spasio budalasto razigrana štenca žućkaste dlake, koji se streknuto otrgao s povodca, da ne zaglavi pod kotačima. Upahnuto je zacvilio i podvijena repa skočio na pločnik:

„Dragu Jileka, rođenoga Sarajliju, površno poznajem iz Zagreba, s Pravnoga fakulteta“ – pukovnik je potom uravnoteženije odgovorio Petru: „Bio je nekih pet godina stariji od mene. Prekinuti studij nastavio je nakon što su ga 1939. pustili iz zatvora. Policija ga je ulovila dok je dijelio proustaške letke protiv Kraljevine Jugoslavije. Uspostavu NDH 1941 dočekao je u Zagrebu. Ante Pavelić ga je uskoro poslao u Sarajevo, za zamjenika Juri Francetiću, ustaškome povjereniku za Bosnu i Hercegovinu. Odatle Jileka premještaju u Zemun, gdje postaje povjerenik najmoćnije od svih policija - UNS-a, Ustaške nadzorne službe. Iz Zemuna ga vraćaju u sarajevski UNS, a potkraj 1942. stiže u Zagreb na više negoli utjecajnu dužnost pročelnika Protukomunističkoga odjela. A kad je Pavelić smijenio Didu Kvaternika, Drago Jilek je sjeo u njegovu fotelju, glavnoga zapovjednika UNS-a. Uznapredovao je do mjesta prvoga policajca Endehazije i čina dopukovnika zato što ga je poglavnik hvalio da je u njega snaga demona, upornost psa tragača, lukavost lisca, brzina zeca i okrutnost sokola. Prije ulaska partizana u Zagreb, početkom svibnja 1945., kidnuo je u Austriju, gdje je s magistrom farmacije, Zagrepčaninom Božidarom Kavranom, sljedeće godine organizirao ustaški pokret otpora. Ubacivali su teroriste u Hrvatsku, u nakani da obore našu vlast. Domogli smo se njihovih šifara i u korijenu sasjekli akciju nazvanu *Deseti travanj*. Razbili smo i obezglavili skupinu od devedeset šest križara koje je poveo Kavran.“ Pukovnik je samozatajno zaobišao istinu da je on bio jedan od mozgova OZN-ine ubitačne protu-komandoske operacije. Otro je lijevom rukom znoj s čela, obazro se na krasotnu crvenokosu curu koja je miljela malim koracima sa suprotne strane i nastavio vesti: „Božidara Kavrana smo zarobili. Objesili su ga poslije javnoga suđenja u Zagrebu, završena u kolovozu 1948. Krah Desetoga travnja obeshrabrio je Dragu Jileka. Povukao se u Rim, gdje ga je prihvatio i zbrinuo svećenik Krunoslav Draganović. Smjestio ga je u samačku sobicu, u Via XX setiembre, na kućnome broju 43, blizu samostana časnih sestara Cento Cele, u Via dei Glicini 27. S krivotvorenim dokumentima, kao lažni Drago Duvnjaković, pritajeni Jilek čekao je papire da emigrira u Argentinu i pridruži se sve brojnijoj ustaškoj koloniji, predvođenoj poglavnikom. No naš ubačeni drug ga je otkrio i javio da dotični porijetko izlazi iz kuće. Jedino svakodnevno zalazi koludricama, u podne na ručak, i u sedam na misu, a potom večera. Leko Lončar je u Rimu stao na čelo trojke zadužene da otme Dragu Jileka i dopremi ga u Jugoslaviju. Pratili su ga desetak dana. Odlučili su ga napasti 16. ožujka 1949., poslije večere, kad zasivi sumrak. Jilek je životinjskim instinktom predosjetio stupicu i kao da su mu oči na leđima bezglavo potrčao natrag, put samostanskih vrata. Jedan od naših je potrčao za njime i bodežom ga ranio. Posrnulome Jileku koji je krvoliptao dvojica drugova nabila su u usta krpu natopljenu eterom, uvukli ga u kola, uspavali injekcijom i sakrili u unajmljenoj kući u predgrađu Rima. Kad se oteti donekle oporavio, prebacili su ga noću u Napulj. Omamljena opijatom i vezanih ruku polegli su ga u prostrani prtljažnik *cadillaca* s registarskim brojem nedodirljive američke vojske i ukrcali u ribarski brod snažnih motora, koji ih je čekao u zaklonjenoj uvali, desetak milja udaljenoj od luke. Prevezli su ga u Zadar, a odatle

vojnim avionom dopremili u Beograd i predali istražiteljima. Poslije toga smo Leki, premda je tek bio napunio dvadeset petu godinu, povjerili vrlo odgovoran posao načelnika UDB-e u Zadru“ – završio je pukovnik.

Ali Petar bi da čuje koju više:

„Što se dogodilo s ustaškim policajcem?“

„U Beogradu su ga ispitivali više od godine dana. Jilek je rasvijetlio neke nerazjašnjene sumnje o suradnji pojedinih naših najviših ratnih rukovodilaca s ustaškom policijom...“ – okolišajući reče pukovnik.

„Jeli Jilek bio osuđen na smrt?“

„Nisu mu sudili. Drugovi u Beogradu su se uplašili da na suđenju ne kaže štogod opasno, nešto što se nije smjelo saznati.“

„I kako je napokon završio? Dakako, ako bih to smio saznati...“

„U načelu ne bi smio, baćo. Ipak, reći ću ti zato što sam siguran da ćeš zatisnuti usta i ovo nećeš izbrbljati... Kako pravda ne priznaje sažaljenja, likvidiran je bez suđenja. Za vanjsku upotrebu, prije svega za Talijane, pustili smo litaniju da je Drago Jilek podlegao od prostrijelnih rana u Rimu nakon što je posije atentata koji smo pripisali četnicima nestao u nepoznatome smjeru.“

„Jesu li u Rimu povjerovali u tu neuvjerljivu pričicu?“

“Naravno da nisu. No osim lokve Jilekove krvi ispred samostana časnih sestara policajci nisu pronašli ni najmanji dokaz da bi je porekli. Talijani su, uopće ne bezrazložno, uvjereni kako nam je podatak o Jilekovu skrovištu odala obavještajna služba MI6, *Military Intelligence*, pa nisu željeli stvarati nepotrebnu gužvu, mutiti vodu i zamjeriti se Englezima. *Digići* su elegantno skinuli teret s leđa. Zašto bi se zamarali ustašom koji je promašio brod za Argentinu. Živo im se fućkalo za nekoga njima nepoznatoga i nezanimljiva policajca Jileka koga su koknuli komunisti.“

Vilu na Jabukovcu, koju su zvali *Zabranjenim gradom*, *služba* je koristila za povjerljive sastanke. U nju su vezanih očiju, da ne znaju kamo ih dovode, dovlačili važnije zarobljene neprijatelje, koje su izvan zidina zatvora, u luksuzno namještenim sobama, u pravilu daleko lakše navodili da brže popuste i propjevaju. U žargonu ta vrela otkrivenih tajni zovu jezicima. Za strance – koje su pokušavali zavrbovati kao stalne špijune ili samo za jednokratnu upotrebu – u vili su upriličivane raspusne zabave s obiljem jela i pića i s podatnim zavodljivim ljepoticama kao slasnim desertom. Zagrebački policajci najvišega stupnja pogdjekad bi ulijetali u poročnu napast da se ušuljaju u vilu s nekom tajnom ženskom. No pazili su da se prečesto ne upuštaju u švalerske akrobacije da ih podčinjeni ne otkriju u nedjelu, zamjere im što zlorabe službeni položaj i jalno ih ogovaraju da koriste privilegij time što na Jabukovcu na državni račun nude rajske jabuke grijeha prolaznim zemaljskim Evama. Šiljo je, osebujno opisujući vilu, jednom dobacio domalo pozlijeđenome Stevi da joj je predsoblje namješteno poput otmjenoga francuskog kupleraja, ali ga je potom utješio, dodavši kako je i u takvome kiču interijer stilski ludo privlačan.

Šestorka odabranih – a od njih je tada jedino Krajačić bio upoznat s radnim nazivom teme o kojoj će raspredati – posjedala je oko stola s dvanaest stolaca. Da ga bolje čuju, šef je zasjeo na čelno mjesto. Lagano je popio pola čaše mineralne vode i najprije izrekao nekoliko riječi o najmlađem uzvaniku Petru Raku:

„Naš Petar je sin vrle ljudine Estebana Raka, s kojim sam se pobratio u Španjolskoj. Nepredobivi komunist od čelika. I najodvažniji *guerreador* koga sam sreo na tamošnjim ratištima... Zavjetovali smo se jedan drugome da ćemo poslati sinove, on meni svoga iz Valparaisa u Zagreb ako komunisti zavladaju u Jugoslaviji, a ja njemu svoga iz Zagreba u Valparaiso budu li komunisti pobijedili u Čileu. Čim smo obnovili u ratu puklu vezu, Esteban mi je poručio da nije zaboravio španjolsko obećanje... Zato njegov Petar sada kod nas studira pravo i teše zanat u odjelu kod druga Šilje. Drugovima Maljčiku, Veljku i Srećku, koji to ne znaju, reći ću da je mladi kolega Petar Rak bio jedan od najboljih čileanskih sportskih strijelaca iz pištolja, omladinski i seniorski prvak, dvaput je sudjelovao na prvenstvu Južne Amerike, a prije dolaska k nama našao se u najužem izboru za prošle Olimpijske igre u Helsinkiju 1952. I zašto vam ne kazati da smo u pojedinim akcijama u inozemstvu efikasno iskoristili Petrovo pouzdano, nepogrešivo umijeće *pistoilerosa*."

Poslije Stevine bodre besjede okupljena petorka oštroumno je naslijepo nazrela u kojem će smjeru poteći još neizvjesna jutarnja rasprava. A Petar je od nerazgovjetna frajera („Iz koje li su škrape, da mi je znati, Stevo i Šiljo izvukli toga fakinski nasmiješenoga i namirisana bumbara žigolovski začešljanih i briljantinom poškropljenih poput katrana tamnih lasi?"), u Maljčikovim, Veljkovim i Srećkovim očima, prešno izrastao u Wilhelma Tella našega doba, viteza bez mane i straha („Vidi ti njega, čileanskoga dotepenca, majku mu milu...").

Na nišanu *službe* naći će se, znači, netko od krunskih državnih neprijatelja. Počinje hajka na skalp trofejnoga kapitalca, s vrha najprioritetnije A liste. Ali na čiji?

U pretumbavanjima filmskom brzinom smjenjuju se lica mogućih kandidata za odstrel i razvlače se njihova titlovana imena. Koga je UDB-a označila da mu je dosukalo do ždrijela? Je li to Maks Luburić? Da nije Branko Jelić? Možda Andrija Artuković? Ili pak Dido Kvaternik? Ivo Herenčić? Branko Benzon? Danijel Crljen? Rafael Boban? Edo Bulat? Vilim Cecelja? Pavao Tijan? Ivan Šarić? Vinko Nikolić? Džaferbeg Kulenović? Jozo Dumandžić? Ivo Korsky? Vladko Maček? Jakov Džal? Krunoslav Draganović? Srećko Rover? Lovro Sušić? Ivo Rojnica? Vjekoslav Vrančić? Dinko Šakić? Mate Frković? Dušan Žanko? Ivan Oršanić?

A što ako je to...

Stevo Krajačić je resko presjekao nedorečena vrludanja:

„Drugovi, kako se više ne biste dosađivali, neću duljiti nego prelazim na stvar. Krenut ćemo s našom dosad najvažnijom operacijom. Nazovimo je *Operacija Pavelić*!" – podigao je neprilagođene naočale zatamnjenih stakala slabijih dioptrija, koje su mu pale na nos, prignuo se i žmirnuo ispod obrva. Zbog dramatskoga efekta nekoliko časaka je zaledio slovo. Kako je i predvidio, uzbudljiva obznana o lovu na poglavnika odjeknula je snažnije od topovske paljbe: „Sada znate. Meta nam je Ante Pavelić. Živ ili mrtav!" – najizravnije je zaključio svoj šokantni *one man show*.

Drakulić, Jakaša, Šimurina i Milić nagonski su se osvrnuli prema Petru Raku, koji je na spomen Ante Pavelića uzdrhtao i preznojio se kao da su ga istukli užarenom šipkom po tabanima. Presjekao ga je naglo nahrupjeli napad treme.

Otkako su lucidno shvatili čija će ruka presuditi poglavniku, četvorica policajaca prestala su stuhati po besputnim mislima. Odgonetnuli su rješenje pitalice koja ih je dotle progonila: kako i zašto je mlađani doseljenik iz Čilea, na Stevin poziv, mimo hijerarhijskih pravila naprasno uskočio u njihov najuži elitni zabran.

Petru se pričinilo da ga stariji drugovi sada promatraju s divljenjem, ali i s primjesom straha, kao suigrači strijelca kojega je trener upravo odredio da u posljednjoj minuti puca presudni jedanaesterac. I o čijoj pribranosti ovisi hoće li njihova momčad osvojiti naslov nogometnoga prvaka.

Stevo Krajačić nije gubio vrijeme:

„Po našim spoznajama, Ante Pavelić je u Buenos Airesu, gdje živi s obitelji. Podijelio je nekoliko intervjua, a osim za argentinske, govorio je čak i za neke vrlo poznate talijanske i francuske listove, pa i za američku agenciju *United Press*. Više se ne skriva, vozi se gradskim prijevozom i povremeno zasjedne u kafeteriju u kojoj se okupljaju njegovi sljedbenici. Vodi građevinsku firmu. Prekjučer, 15. travnja, prvi put je javno istupio i govorio poslije bijega iz Hrvatske, na skupu u Buenos Airesu, u povodu petnaeste godišnjice uspostave NDH, a u organizaciji društva Hrvatski domobran. Dotle se obraćao jedino snimljenim porukama. No sada je Pavelić nenadano osvanuo, kako nam je javio naš obavještajac usidren među ustaše, uživo, ispred više stotina ljudi. Ovoga mjeseca osnovao je Hrvatski oslobodilački pokret ili skraćeno HOP. Evo što je o tome izjavio“ – Krajačić se prignuo, izvukao presavijene emigrantske novine *Hrvatska*, koje izlaze u Buenos Airesu, i iz članka na tri stranice, ilustriranom Pavelićevim trostupačnim snimkom, gutajući slova pročitao nepotpunu rečenicu: „...*na temelju nauke Otca Domovine dr. Ante Starčevića, a sa ciljem rušenja Jugoslavije, borbe proti komunizmu i za uzpostavu slobodne, nezavisne i suverene Države Hrvatske*“ – progutnuvši još gutljaj, Krajačić je, uz pomoć bilješki, nastavio nizati što još zna: „Osim Pavelića, potpisnici ukaza o osnutku HOP-a su ministri iz vlade NDH: Džaferbeg Kulenović, Vjekoslav Vrančić, Stjepan Hefer, Oskar Turina, Jozo Dumandžić, Ivica Frković, grof Petar Pejačević i Andrija Ilić, potom visoki dužnosnici ustaškoga režima Stipe Matijević, Ivan Kordić i Josip Marković, i napokon Ivan Asančaić, glavni starješina već spomenuta argentinskoga Hrvatskog domobrana. Pavelić stvaranjem HOP-a želi osnažiti ozbiljno poljuljanu moć i srozani autoritet u ustaškome pokretu jer su ga napustili i počeli vrlo kritički pisati protiv njega čak i njegovi rasovi iz prve garniture. Najprije Stijepo Perić, koji je pred dvije godine, nekako u ovo vrijeme, umro u Buenos Airesu, a zatim Vinko Nikolić, Ivo Bogdan i Mate Frković koji su također u Buenos Airesu, Josip Ciliga iz Rima, Matija Kovačić iz Barcelone i, što je najveće iznenađenje, Srećko Rover iz Australije, Branko Jelić iz Njemačke te osobito Dido Kvaternik iz Argentine, i Maks Luburić iz Španjolske. Dvojice potonjih Pavelić se odrekao pisanim dekretom. Pavelića čuvaju dva tjelohranitelja... Osvojio je izvjesne pozicije u vrhu vladajuće Peronove stranke, ali potanje ne znam kako sada stoji kod novoga argentinskog režima, kod vojne hunte koja je lani u rujnu zbacila generala Juana Perona... Kako je ono ime sadašnjem privremenom predsjedniku?“

„General Pedro Eugenio Aramburu!“ – bez razmišljanja samopouzdano istrese Petar Rak i jednako užurbano pridoda: „U Peronovoj eri bio je šef generalštaba!“

„Tako je, general Aramburu“ – prihvatio je Krajačić. A onda je izbacio jutarnju super senzaciju broj dva: „Šiljo i Petar će, nakon priprema koje ne bi smjele potrajati dulje od tri do četiri mjeseca, odletjeti u Buenos Aires, i to kao predstavnici uvozno-izvozne tvrtke. Otvorit ćemo im tamo predstavništvo. Omirisat će teren, nekoliko mjeseci izviđati stanje, na temelju stečenih spoznaja odlučit će, ali tek nakon konačnoga dogovora s nama ovdje u zagrebačkoj bazi, o danu kad će oteti ili smaknuti Pavelića...“ Tajac. I poslije kraćega žamora i iskašljavanja Krajačić je efikasno i pragmatično odredio: „Anti Paveliću ćemo izmisliti kodni naziv. U međusobnome dopisivanju zvat ćemo ga, recimo... *senor* Pablo. Ne zvuči loše: *senor* Pablo!“ – oduševio se španjolskim imenom kojim je netom policijski pokrstio poglavnika. Podigavši ruku, najavio je kako nije završio svoje izlaganje. Obratio se Šilji i Petru: „*Muchachos*, držim da otmicu možete izvesti jedino ako vam se zvijezde budu idealno poklopile. No unaprijed upozoravam da bi to bila isuviše opasna akcija. Prema tome, ići ćete prije svega da likvidirate Antu Pavelića, to nam je i svrha. Ponavljam i podvlačim: ukaže li vam se prigoda za otmicu – ali uz uvjet da ne bude i najmanjega rizika da nam akcija propadne ili bude kompromitirana – tek onda je nemojte propustiti... Pored jugoslavenskoga diplomatskog pasoša spremit ćemo vam pasoše još nekih država... Tebi ćemo, Šiljo, izmijeniti ime i prezime, a i lični opis...“

„Kako lični opis, jebo te...“ – smutio se pukovnik i nervozno mahnuo da otjera dosadnu muhu koja mu se obrušavala na lice.

„Ne boj se, *compadre*, nećemo te poslati na plastičnu operaciju. Samo ćeš od danas početi puštati bradu i brkove, to ti je partijsko zaduženje, dok ćeš u Argentini nositi naočale. Shvaćaš, za svaki slučaj, zato što poznaješ milijun ljudi. Lako je moguće da te neko prepozna na cesti ili u restoranu... Bilo bi gadno sranje ako neoprezno naletiš na nekoga emigranta ili, gore od toga, ustašu koji zna kojim se poslom uistinu baviš, *entiendes*? A ti ćeš, Petre, ostati *Chileano*. Petar Rak, to što jesi. S čileanskim pasošem nećeš biti sumnjiv u Argentini. Predstavljat ćeš se za Šiljina tajnika i prevoditelja...“

Šiljo se nestrpljivo usprotivio:

„Nije mi jasno, Stevo, kako ću objasniti osoblju naše ambasade u Buenos Airesu – jer gotovo sam siguran da tamo rade i neki ljudi koje poznajem, a i neki koji mene znaju, a ja njih ne – da sam doputovao s lažnim imenom? Tko mi može jamčiti da me netko od njih neće otkucati nekome stranom obavještajcu. U tome slučaju plan bi nam bio provaljen, dok bi mene, ako me otkriju, zatvorili, osudili bar na pet godina zbog krivotvorenja i lažnoga predstavljanja i na kraju protjerali. Argentinska vojna hunta, to znaš, više je nego kruta kad odobrava ulazne vize i osobito dulji boravak državljanima komunističkih zemalja. Unatoč tome što smo se odavno odvojili od sovjetskoga bloka, oni nas još ne žele razlikovati, pa Jugoslaviju i dalje uporno svrstavaju pod jednaku ravan s Bugarskom, Čehoslovačkom, Mađarskom, Mongolijom, Rumunjskom, Kinom, Poljskom i ostalim satelitima Moskve, takozvanim državama narodne demokracije. Kao i one, i mi smo, po argentinskoj krajnje desničarskoj administraciji, još iza željeznoga zastora...“

Tek nakon trećega pokušaja Krajačić je napokon uspio zaskočiti Šilju:

„*Momentito, porfavor, amigo*. Da si potrpio, šutio i saslušao me još samo pola minute, čuo bi da se zbog tajnovitosti *Operacije Pavelić* ni ti, a ni Petar ne smijete javiti jugoslavenskoj ambasadi... Vas dvojica *dioskura* morate biti oprezni. I jako paziti da ne prijeđete preko mosta čiji su balvani truli, shvaćaš...“ – zaškrgutao je

„Ali, baćo, kako da se ne javimo našoj ambasadi kad ćemo u Buenos Airesu glumiti predstavnike jugoslavenske tvrtke koja sklapa poslove s Argentincima...“ – ponovno se pobunio Šiljo.

„Nemoj tako! Tko ti kaže da ćete biti jugoslavenski predstavnici, *hombre*? Zašto ne biste bili biznismeni iz Lihtenštajna, Monaca, San Marina, Luksemburga ili Švicarske? Zar nam je teško izraditi njihove pasoše? Jezici ti, hvala na pitanju, teku, francuski, talijanski, španjolski, njemački... I problem je riješen, *caramba*! O Petrovu urođenome južnoameričkom izgovoru neću trošiti riječi. Pa zato sam vas i odabrao da odradite ovaj poslić u kojem ćete, kao savjesni trgovci, ukloniti gnjilo voće, *joder*...“— Krajačić je sijao vedar duh i ohrabrenje.

Šiljo ipak nije odstupao:

„Svejedno mislim da bismo trebali imati vezu s jugoslavenskom ambasadom. Bar s nekima iz *službe* koji tamo rade, a umiju šutjeti. Oni koji su zaduženi da prate Pavelića. Ti dečki svakako znaju kuda se on smuca, što radi, s kime se sastaje...“ I još je upitao: „Pojma nemam tko je ambasador u Buenos Airesu...“

„Slavoljub Petrović – Đera, iz srpskoga kadra, Nišlija, rođen 1920. Ondje je od listopada 1953., a s 33 godine bio je naš najmlađi ambasador. U diplomaciju je došao iz Armije, s pukovničkim činom... Vjerojatno ga odnekle znam, ali vrlo površno. I sumnjam da bih ga prepoznao i sjetio se njegove face kad bih ga vidio... Rekli su mi da je taj momak sposoban. Da nije, ne bi ga drug Tito poslao u neuralgično središte kakva je Argentina, gdje se naselilo 13.500 ustaša i gdje danas izlazi čak 26 njihovih listova i časopisa...“ – prosoptao je Stevo.

„Ima li u ambasadi koga od policajaca iz Hrvatske?“ – kopkalo je Šilju.

Stevo vrhom jezika nakvasi desni kažiprst i ubrzano krene prolistavati uredno složenu hrpu, rukom i strojem gusto ispisanih papira:

„Našao sam ga... Prvi tajnik je izvjesni Predrag Grabovac. Istodobno je stupio na dužnost kad i ambasador Petrović. Ne vjerujem da sam ga upoznao...“ – pucnuo je usnama i udario se zvučno po bedru kao da se kažnjava zato što mu se u nepunoj minuti omakla i druga osobna greška. Da ne poznaje ni drugoga od dvojice čelnih službenika ambasade u Argentini.

Pomogao mu je Srećko Šimurina:

„Ja ga izvrsno znam, druže Stevo. Predrag Grabovac je radio u sinjskoj i splitskoj UDB-i. A nakon preporuke druga Vice Buljana povukli su ga u Beograd, u ministarstvo vanjskih poslova...“

„Kakav je taj Grabovac?“ – živnuo je Šiljo.

„Pouzdan, radišan, akademski obrazovan, diplomirao je pravo u Zagrebu. Iz ugledne i poštovane sinjske revolucionarne obitelji koja je dala više boraca. Igrao je dobro nogomet, prije rata bio je prvotimac u subotičkome prvoligašu ŽAK-u. Predrag i ja borili smo se u istoj partizanskoj jedinici 1943. Bio sam mu politički komesar“ – Šimurina je neštedimice čvrsto

hvalio suborca i dalmatinskoga zemljaka. „Divno pjeva, duhovit je, sjajno priča viceve i oponaša glasove i zato je omiljen u društvu.“

„Je li Grabovac diskretan?“ – pitao ga je Šiljo.

„Čovječe, pa da nije, zar bi bio u Argentini, koja je, kako ju je drug Stevo s pravom nazvao, neuralgično središte!“ – uz smireni uvjerljivi osmijeh Šimurina odmjeri Šilju, a onda se okrene Stevi tražeći potvrdu svojoj tvrdnji. Utišavši glas, skromno prodahće: „Propustio sam vam reći da su mene pitali za konačno mišljenje o drugu Grabovcu prije nego što mu je ministar vanjskih poslova drug Koča Popović početkom 1953. potpisao odluku o imenovanju za konzula u Montevideu. Napisao sam mu besprijekornu karakteristiku. Bez preuveličavanja, isključivo po zasluzi.“

„Zašto si pitao Srećka je li Grabovac diskretan?“ – unio se Stevo Šilji.

„Prije nego što ti odgovorim volio bih, druže Stevo, da nam otvoreno kažeš: stoji li ovo o čemu sam počeo razmišljati i što me sve jače kopka...“

„A to je?“ – kruto ga je srezao Stevo, a Šiljo bez izmotavanja brekćući krene izlagati što ga je navelo na neočekivano razmišljanje:

„Budući da Petar i ja trebamo provesti više mjeseci u Argentini, a da o tome ambasada ne smije biti obaviještena, došlo mi je da pomislim kako *Operaciju Pavelić* kanimo provesti sami. Bez znanja savezne *službe*. Jesam li u pravu?“

„Jesi!“ – neoklijevajući potvrdi Stevo.

„Teško bi mi bilo povjerovati da je došlo do razmirja među našim *službama*, ali me na takvu primisao tjera što sada skrivamo naše planove pred Beogradom... Da smo se dohvatili za guše, ja bih to, pretpostavljam, trebao saznati...“ – nakostriješio se Šiljo, spreman da se do smrti ucviljeno namusi na Stevu kad bi tek danas, vrlo zakašnjelo, čuo da su se iz njemu nepoznatih razloga posvađale i odalečile jedna od druge beogradska i zagrebačka policija. I da su njega pritom podcjenjivački zaobišli i ostavili u mraku i neznanju kao autsajdera, budalu i govno. Takav nevjerojatan zaokret dočekat će kao najbezobrazniji akt nepovjerenja prema sebi. Zar mu je Stevo Krajačić neobjašnjivo okrenuo leđa i potezom pera prekrižio ga s popisa svojih najpouzdanijih dugogodišnjih suradnika pred kojim nije imao tajni? U tome slučaju ne bi bilo sile koja bi ga i jedne jedine sekunde dulje zadržala u *službi*.

Stevo je prizemljio preosjetljivoga Šilju:

„Odnosi su nam odlični, da bolji ne mogu biti, *hombre*. Idealni, idilični, rekao bih. Među nama, naglašavam, nema ni najbezazlenijega spora. No mi ćemo se, *queridos amigos*, u *Operaciji Pavelić* držati pravila koje su nam još 1945. nametnuli drugovi Tito i Ranković. Ono nalaže da se svaka *služba* bavi svojim unutarnjim i vanjskim neprijateljima. Srbi sa Srbima, Hrvati s Hrvatima. Srbi s četnicima, a Hrvati s ustašama... Svatko sa svojom političkom emigracijom. Neću širiti priču izvan ovih zidova iz puke bojazni da možda nehotice zbog nečijega neopreza naš za sada *top secret* plan postane javan, a trud nam ode u vražju mater i pukne kao balon probušen čačkalicom. Zato ovo o Paveliću znamo samo nas šestorica. Ne znaju čak ni drugovi Tito i Ranković! Čut će na vrijeme!“ – bio je odsječan.

„I što kad vodeći drugovi u saveznoj *službi* to saznaju? A kad-tad će saznati. Oborit će nos do poda zbog nepovjerenja prema njima. Eto, to će nam se desiti. Pomisiit će da smo ih zaobišli, jer im ne vjerujemo...“ – oprezno je razlagao Šiljo.

Stevo Krajačić se u pravi čas dosjetio i izbacio na stol najjači adut kojim će umiriti one koji strepe od pomisli da će se beogradski kolege uvrijediti:

„Pa nama drugovi iz Beograda nisu javili 1946. da pripremaju hvatanje Draže Mihailovića. Saznali smo tek kad su ga spremili u zatvor. I zar smo se mi u Zagrebu zato trebali osjetiti popljuvanima i zapostavljenima? Ne, jer je Draža bio u protežnosti srpske OZN-e i nas se nije ticao. Da im je bila potrebna pomoć, bez brige, pozvali bi nas. Prema tome, ne vidim ni najsitnijega povoda da drugove u Beogradu napadnu osjećaji manje vrijednosti zbog naše *Operacije Pavelić*! Srbi će se i ubuduće obračunavati sa svojim srpskim izrodima i ljudskim otpacima, a Hrvati s hrvatskim ološem. Ne znam je li ona latinska *Cuius regio, eus reigio*, čija je zemlja, toga je i vjera“ – preveo je za svaki slučaj – „primjerena i prilagođena ovome o čemu vam govorim, no nadam se da ste shvatili što vam želim pojasniti. Mi se zbog Pavelića nećemo sporiti sa Srbima, jer on je isključivo naš, hrvatski problem. *Claro*? Ima li pitanja?“ Nije ih bilo. Ali je zato Stevo ponovno pitao Šilju: „Nisi mi odgovorio, *amigo*, zašto si pitao Srećka Šimurinu: je li Predrag Grabovac diskretan?“

„Mislim da bi nam netko tko se već uhodao u Argentini i obaviješten je o svakome zakutku u kojem boravi Pavelić silno pomogao i uštedio nam vremena i para kad bi nas izbrifirao o njemu i usmjerio nas: gdje ga potražiti, kako ga pronaći, kada i gdje ga srediti... Taj bi naš čovjek u Buenos Airesu nesumnjivo mogao biti drug Grabovac. Sretna je okolnost što ga Srećko odlično poznaje, što su bili suborci, što je njegov sud odlučio o Grabovčevu diplomatskome imenovanju i što mu on, kako čujem, vjeruje. Stoga mislim da bi bilo dobro naći se s Grabovcem izvan ambasade i čuti kakva su njegova iskustva s Antom Pavelićem. Neka ga Srećko veže riječju da neće ništa zucnuti ni saveznoj *službi*, a ni ambasadoru Petroviću…“ – Šiljo okrenuo pogled k zatečenome Šimurini: „Hoće li Grabovac šutjeti o *Operaciji Pavelić*?“

„Ako ga ja uvjerim i objasnim mu da sve ono o čemu budemo razgovarali o *Operaciji Pavelić* ostane među nama, onda će Grabovac šutjeti kao zid! Možeš biti posve miran!“ – Šimurina je stavio desni kažiprst posred zatvorenih usta kako bi najuvjerljivije dokazao da će Sinjanin Predrag Grabovac, prvi sekretar ambasade Federativne Narodne Republike Jugoslavije u Buenos Airesu, šutjeti kao zid i da neće ugroziti tajnu nad tajnama hrvatske *službe*, upravo nazvanu *Operacijom Pavelić*.

„Briljantno, baćo!“ – raspoložio se Šiljo. „Čini mi se da bi nam neobično koristilo kad bi ti, Srećko, prije Petra i mene otišao u Buenos Aires kao prethodnica i izvidnica, tamo kao ratni drug izveo Grabovca na večeru i šapnuo mu što tražimo od njega. I da Petru i meni ugovoriš sastanak s njime, u šest očiju, ali o kojem on nikome neće progovoriti...“ Obratio se zatim Krajačiću: „Što kažeš, Stevo, o toj ideji?“

Umjesto Krajačića riječi se domogao Srećko Šimurina:

„Nema potrebe da idem u Buenos Aires, druže Šiljo. Predrag Grabovac početkom sljedećega mjeseca dolazi na odmor i ostat će mjesec dana. Svakako će mi se javiti da bismo se vidjeli...“

No Stevi Krajačiću se nije čekalo do srpnja:

„Zovni Grabovca još sutra u Buenos Aires. Reci mu da se morate sresti. Izmisli nešto... Recimo, zbog dogovora za drugarski sastanak boraca vaše partizanske jedinice. I onako će drug Grabovac na proputovanju u Dalmaciju sletjeti u Zagreb. Dovedi ga k meni, a zatim ćemo ga mi povezati sa Šiljom i Petrom...“

„Mislim da je to najbolji put“ – složio se Veljko Drakulić.

„Slažem se!“ – flegmatično je zamrsio i najšutljiviji od svih, Dalibor Jakaša Maljčik, koji dotle gotovo da i nije progovorio.

Krajačić je odredio da će *Operaciju Pavelić* u Zagrebu duhovno voditi Srećko Šimurina, a Dalibor Jakaša Maljčik bit će mu desna ruka. Maljčik će tri dana prije konačno utvrđena datuma (atentata ili otmice) odletjeti u Buenos Aires i pridružiti se Šilji i Petru. No bude li potrebno, otići će i ranije da im se nađe pri ruci. Ivan Krajačić i Veljko Drakulić bit će dvadeset četiri sata dostupni Šilji, Petru, Srećku i Maljčiku, a oni će ih uredno izvještavati o najhitnijim detaljima.

Operacija Pavelić prerastala je u stvarnost.

Krajačić im je uglavio kratki sastanak u srijedu, 20. lipnja, u osam ujutro u svome uredu. Tada će Šiljo obavijestiti skup koliko mu je potrebno da se pripremi i kad potom s Petrom Rakom namjerava poći u Buenos Aires:

„Ti, *hijo*“ – Stevo je zaštitnički zatapšao Petra po ramenu – „objavi da ćeš od prekosutra na godišnji odmor. I više nemoj dolaziti na posao. Onima u kadrovskome najavi kako ćeš odmor, uz suglasje druga Milica, iskoristiti da spremiš ispite na Pravnome fakultetu. Tvoje će – od sada i sve do odlaska u Argentinu – jedino biti da vježbaš u izoliranoj streljani, u milicijskoj školi u Šimunskoj cesti. Reći ćeš koji su ti pištolji potrebni, a osigurat ćemo ti i metke u neograničenim količinama. Bude li te itko ugnjavio: zašto puno pucaš, otkači ga i kaži mu da s mojim dopuštenjem treniraš za sportske igre djelatnika unutrašnjih poslova. Claro?“

„*Si senor*!“ – otme se Petru na španjolskome. Kad bi ga Ivan Krajačić s vremena na vrijeme očinski pozvao u svoju vilu na obiteljski ručak, ćaskali su na španjolskome ne mareći što ih ostali ukućani ne razumiju. Petar je sve lakše i spretnije u sebi mijenjao ploču i s hrvatskoga jezika prelazio na kastiljanski.

Spuštali su se s Jordanovca. Pukovnik Milić upitao je Petra Raka, koji nije skrivao da je pod snažnim dojmom maloprijašnjega sastanka s Krajačićem:

„I onda, kako se osjećaš, Petre?“

„Možete misliti kako. Iskreno, kao da sam se prenuo nakon što sam sanjao vampira Drakulu kako mi siše krv. Ili kao da su mi navukli olovne gojzerice! Otkako nam je drug Stevo otkrio što nam je činiti u Buenos Airesu, počinjem vjerovati i u nevjerojatnosti, a vas i sebe već zamišljam kao usamljene kauboje. Bit ćemo sami protiv svih“ – nagađao je zlogledno Petar Rak, a iz očiju mu sijevnuše munje.

„Samo što ćeš ti, baćo, biti usamljeni kauboj, a ne i ja. Jer ti si taj koji će potegnuti pištolj na brisanome prostoru. I koji mora odraditi posao dobro kao na filmu, kao Gary Cooper u *Točno u podne*...“.

Petar se odsutno zagledao u dječarca rujava lišća, u mornarskoj bluzi, kratkim hlačama i s dokoljenkama ukrašenim plavo-crvenim šarama. Gužvao je kapu u ruci i kao kostur na vjetrometini klatio se sredinom ceste. Opazivši *mercedes* koji je pukovnik oprezno vozio, lecnuto se trgnuo i koliko ga noge nose otrčao u stranu:

„Čeka nas tvrdi rad, druže pukovniče. *Un trabajo muy duro*" – Petru se oteo razvučeni uzdah. Postalo mu je ugodnije nakon što mu je jako sunce zašlo iza leđa.

„Rekao si pravu stvar, Petre. I tvrdi rad, ali i još tvrđi rat! Ti i ja ćemo u Buenos Airesu izmijeniti povijest. Više ti nego ja. Dan i sat koji budemo odredili za završni udarac ostat će navijek zapisan u političkim kronikama. Zapravo, termin će odrediti tvoj predosjećaj, tvoj *killers instinct*. Doći ćemo na naslovnice izvanrednih izdanja novina i biti danima prva svjetska radijska vijest. Programi će biti prekinuti, *break news*, kad će spikeri dramatično objaviti koga si pogodio. Sve će potanko opisati. Reći će da je to rukopis profesionalnoga *gunmana* koji je od prve naciljao u metu. Ali pritom se, u babilonskoj pomutnji koja će tada nastati, neće saznati tko je napisao scenarij za tu dramu, tko je režirao i tko su bili protagonisti. Iako ćemo prigrliti sam vrh, za javnost ćemo ostati nevidljivi, bezimeni junaci bez lica. Majstori iz tame, koji su zamijesili paklensku boju, okus i miris Pavelićeve smrtne ure". Zafrkantskim prizvukom Šiljo je mijesio svoje proročanske misli nabijene pretjerano uzvišenim patosom.

„*Ojala!*" – zvizne Petar Rak. Na španjolskom je kazao: dabogda ili njoj sličnu frazu, a potom zašutio.

Šiljo i Petar otišli su na kavu u kavanu hotela *Dubrovnik*.

Više nisu prozborili nijednu o *Operaciji Pavelić*. Govorili su o skoroj turneji *Dinama* u Zapadnoj Njemačkoj i Švedskoj i o sjajnoj formi obećavajućega napadača Dražana Jerkovića. Nastavi li zabijati golove kao na posljednjim susretima, savezni kapetan Aleksandar Tirnanić napokon će biti prignut da ga pozove u reprezentaciju:

„Da sam na Tirnanićevu mjestu, Draža bi mi odavno igrao!" – uvjerljivo reče Petar Rak. Zanosio se nogometom. U Čileu je fanatično drukao za prvaka, *Colo Colo* iz Santiaga, a u Zagrebu se još prepletao kojem će se prikloniti carstvu. Ocu je pisao da u starome kraju zbog njega dalmatinski vatreno drži stranu *Hajduku* (papa mu je više puta ponosno kazivao da su splitski bili, dvije godine prije njegova rođenja, 1930., gostovali u Čileu, da ih je dočekao kad su luksuznim parobrodom doplovili u Valparaiso, rukovao se ponaosob sa svim igračima, vođama puta i trenerom Lukom Kaliternom, i gledao ih u Santiagu, na utakmicama s *Colo Colom*). Svoga nadređenog, pukovnika Đuru Milića, Petar je uvjerio kako mu je, zahvaljujući njemu, najmiliji klub jugoslavenske prve lige postao *Dinamo*. A djevojci, Mostarki Rahimi, ulagivao se i obmanjivao je rekavši joj da je njoj za ljubav cijelim srcem za *Velež*. No zaistinski, Petar Rak se ni izdaleka nije grizao i strepio ni zbog Splićana, ni zbog Zagrepčana, ni zbog Mostaraca, onako kao što je kod kuće drhtao za *Colo Colom*.

Navečer će s Rahimom od osam u kino. Živaca napetih kao strune, već tare glavu kako će progutati izmišljotinu koju će joj istresti prije nego što s jeseni bude odletio preko Atlantika u Južnu Ameriku. Naravno da joj neće smjeti odati da će mjesecima službeno boraviti u Buenos Airesu. Da bistrovidna pametnica štogod ne posumnja kad eterom bude grozomorno odjeknulo i globusom protutnjalo da se dogodilo ono što će se dogoditi. Rahima je uvjerena

da njen Petar radi u miliciji kao poučavatelj gađanja. I kao dokazani izvan-serijski strijelac usavršava pripadnike *službe* u pucanju iz pištolja.

Visoka Rahima Kasimbegović, studentica arhitekture druge godine, očarana je Mostarom. Njegovim čistim zrakom – *havom*; proljetnim mirisima kad drveće, cvijeće i bašče beharaju; Neretvom i vitkim Starim mostom, koji je u šesnaestome stoljeću podigao najglasovitiji nemar Hajredin mladi; i nogometnim klubom Veležom, čiji su najbolji igrači Haldum Hrvić, Vlado Zelenika, Muhamed Mujić, Vlado Sliškoviće i Gordan Irović i među najzgodnijim mladićima u gradu.

Pored mostarskih ubavosti, opčinjavajuće je obuzeta i oniromantijom – tumačenjem snova, i u tome je, u što se Petar višekratno uvjerio, bila do čuđenja uspješna. Rahimina atraktivna pojava, svestrana ličnost, inteligencija, načitanost i duhovitost, urezali su u njemu dubok otisak. Kći krupnoga posjednika, kome je nova vlast zaplijenila svu imovinu, likovala je dok je isticala staro-vremenu begovsku lozu Kasimbegovića, utisnutu i u njihovu prezimenu:

„Tvoji komunistički feudalci su nas opljačkali. Uzeli bi nam i ono malo crnoga ispod nokta da smo i to imali. Ali ti nam dotičnici ne mogu oteti begovstvo, mili moj Petre! Nismo mi bundeva bez korijena. Naprotiv, postojimo stoljećima u sultanovim fermanima...“ – prkosno je čakorila vazda nasmijana Rahima. Petar joj je u trenucima raznježenosti hvalo-spjevao da joj se smiju i oči i da joj je nasmijano čak i istureno bijelo zubalo. U nekoj turističkoj reportaži pročitao je kako je u Nici čak trista sunčanih dana u godini i taj podatak ga je nadahnuo da joj pjesnički kaže:

„Ako Nica ima trista sunčanih dana u godini, onda ti, Rahima, imaš trista šezdeset pet nasmijanih dana u godini. A ove prijestupne 1956. podigla si ih za dan više – tristo šezdeset šest!“

Rekla mu je odakle joj potječe ime što znači:

„Rahima je na arapskome milostiva. Žena iz koje zrači milost. Eto, to sam ja. Milostiva. S naglaskom na o.“

Obećao joj je da će je – nakon što bude uštedio od plaće u službi i od honorara za sve valjanije plaćene prijevode s hrvatskoga na španjolski – odvesti u Valparaiso i predstaviti je roditeljima i sestrama kao buduću nevjestu:

„Upoznat ćeš, *linda*, moju mamu Milu. Profinjena je do savršenstva“ – napuhan od divljenja zapredao je Petar. „Dvadeset i više godina koliko je gledam lice joj se nije izmijenilo. Ostalo je isto, kao da je od voska. Mama je bila strahotne ljepote, najpristalija cura u Valparaisu, isklesana kao spomenik. Nagovarali su je da se 1931. prijavi na natječaj za miss Čilea. Uvjeravali su je da će pobijediti. No mamu je bilo sram da se pokazuje pred gledateljstvom u kupaćem kostimu. S time se nije složio ni moj munjeni otac tvrdovrate naravi, za koga je tada bila zaručena. Spektakle za izbor ljepotica papa je prezirno zvao bljuvotinama, idiotskim paradama razularene malograđanštine, zavjerom kiča, primitivizma i gluposti, izložbama sumnjivih ukusa... Pričala mi je da joj je ljubomorno i posesivno zaprijetio: Mila, ili *miss* ili ja! – Mama je, na sreću, mudro izabrala njega... Kažem: mudro“ – pričem je Petar naglašeno povisio glas – „jer da nije potisnula taštinu i nije se pokorila ocu, onda ni mene ne bi bilo. Kakva se vječna i nenadoknadiva šteta mogla omaknuti čovječanstvu i osobito tebi,

linda, da mama i papa nisu otvorili tvornicu za pravljenje djece i napravili mene. Jesam li u pravu, Rahima?“ – rozgotao se.

„Znači da si naočit na majku kad je opisuješ kao najljepšu ženu u Čileu. Njena krv...“ – razmaženo je plela, flertujući privlačnim, pijevnim mostarskim izgovorom, istakavši do vrhunca miločujni baršunasti glas koji je usplamtio Petra.

Ono, nije da mu nije bilo drago što to čuje od Rahime, ali zaljubljeni golub ništa nije uzvratio. Tek je pocrvenio i čedno oborio glavu.

Petar Rak sreo je Rahimu Kasimbegović na plesnjaku u dvorani u Ilici, koju su, po voditelju, plesnome učitelju Đuri Tuciću, mladi Zagrepčani zvali Tucman. Pristupio je osamljenoj rasparenoj ljepojci u zagasito modroj suknji. Smeđe spuštene kose padale su joj poput grana žalosne vrbe, a oštre bradavice draškavo izvirivale ispod svilene košulje. Suzdržljivo je sjedila postrance, dok su tri para iz njezina mostarskoga brucoškog društva šinuto izvodila vruće, prpošne figure, čagajući novo-pristiglu američku pošast *rock'n roll*. Uglađeno joj se naklonio i zamolio je za ples. Svidjela mu se. I on njoj.

„O Petrovim prodornim, ali i sanjarskim zelenim očima“ – došaptavala se sama sa sobom, dok je o njemu razmišljala srcem – „žene – zaluđene plitkim opisima koje su upile iz petparačkih ljubica – rekle bi da su jedinstvene. Da ih dovode na rub orgazma kad se s njima suoče.“

Rahima mu je bez djevojačkoga prenemaganja („Što li će momak pomisliti o meni kad bih odmah pristala!“) dopustila da je otprati do kuće u Šubićevoj ulici, gdje je studentski stanovala u unajmljenoj garsonijerici u prizemlju, s pogledom na Radnički dom. Pred vežom su se poljubili. Upisala mu je jaku peticu iz lijepoga ponašanja zato što nije navaljivao da ga pozove u stan. Ali od te noći su prohodali.

Pukovnik je jedini put vidio Rahimu dok je za vjetrovita poslijepodneva čekala Petra kod meteorološkoga sata, preko puta palače *službe* na Zrinjevcu 7. Napojio ga je njen prikladan izgled, prozračno sjevernjačko lice, labuđi vrat i tankovijasti stas koji se lomio u uskome struku, užem i od onoga u Konavoke s turističkoga plakata. Najuži koji je uočio. Kao da ga je mogla utegnuti i u prsten.

„Na kojoj li se lutriji ovome Petru posrećilo da izvuče glavni zgoditak? Prekrasnu djevojku, zlatnu jabuku...“ – estet Šiljo nije odolio, a da ne nahvali Rahimu.

„Kupio me na rasprodaji, u pola cijene!“ – odgovorila mu je mostarski otržito.

„Ne samo što ti je cura savršeno zgodna, nego je i doskočljiva“ – Šiljo osmotri Petra, koji je šmrcao i upaljena obraza trzao se između nelagode i milote.

„Ne tužim se zbog toga!“ – zucnuo je.

Petar se nije povjerio Rahimi da je putovao u Njemačku, Italiju, Austriju i dvaput u Francusku u opasne misije, u ulozi tajnoga operativca, ili pobliže rečeno likvidatora koji puca u ime države. U UDB-i prethodno označene spodobe – koje su se, na njihovu nesreću, rodile na suprotnoj strani i koje su smezgrala zrna naciljana iz Petrova lakoga devet-milimetarskog pištolja *SiG M 48* – nemilostiva smrt je uzjahala na leđa i otjerala ih u nepijelo, tamo gdje pijetli ne pjevaju. I ni za što na svijetu ni bilo kojom prigodom Petar se neće ispovjediti Rahimi i

razgolititi joj to skriveno i vihorno poglavlje svoga nenapisana romana. U kojem bi, bude li ga napisao, opisao svoje juvenilne ubitačne avanture. Rahimi je uvjerljivo prodavao zjale da se tamo u inozemstvu natjecao na streljačkim turnirima za boje čileanske reprezentacije.

Njen stidljivi i kao slika naočit dečko Petar iz Valparaisa – čiji je profil usporedila s likom Aleksandra Makedonskog iskovanom na zlatnicima – imponirao je Rahimi zato što je sportski strijelac, omladinski i seniorski prvak Čilea, vice-šampion Južne Amerike u gađanju iz pištolja i umalo sudionik Olimpijskih igara u Helsinkiju i što nije isfolirana faca:

„Ako je netko lijep, taj nema komplekse. A čim nema komplekse, nije zao!“ Dok je majci strpljivo razlagala da je zavoljela dražesnoga Čileanca bračkoga roda, Rahima se držala vlastita pravila po kojem je cijenila momke koji bi joj se dopali.

Ali ona je znala jedino tu, polovičnu istinu o dvostrukome Petrovu životu.

Petar Rak je sve više vremena provodio u izoliranoj streljani u Šimunskoj cesti. Naručio je četiri lutke napunjene slamom koje su visinom i obujmom bile jednake mjerama Ante Pavelića. Iz dana u dan pucao je u njih iz različitih udaljenosti i bio zadovoljan svojim učinkom. Da je u uzornoj i razornoj formi, dokazivale su mu nebrojene rupe u glavi i tijelu poglavnika od slame.

Zagreb, srijeda, 20. lipnja 1956., u 8 sati, u uredu Ivana Krajačića

Pukovnik Đuro Milić, koji se, nakon Krajačićeve onomađašnje upute da izmijeni izgled od ponedjeljka prestao brijati, najavio je kako mu je uvrh glave dovoljno oko pola godine da se kao puška pripremi za *Operaciju Pavelić*.

„Prema tome, neka moj polazak u Buenos Aires bude jedanaestoga prosinca, koji pada u utorak... I još predlažem da Petar Rak otputuje nekoliko dana prije mene i najprije ode svojima u Čile, obiteljski proslavi Božić, a potom odatle doleti u Buenos Aires. Nas dvojica ćemo se dogovoriti kad ćemo se i gdje ćemo se naći. Mislim da bi nam zbog manje upadljivosti, ali i troškova, umjesto skupoga stanovanja u hotelu bilo uputnije, komotnije i diskretnije da u Buenos Airesu unajmimo stan...“ Iz duboke posude tamanio je ohlađene trešnje koje su svakoga od šestorice sudionika sastanka dočekale na stolu. Vlažne koštice stavljao je između palca i kažiprsta i kao katapultom izbacivao ih kroz široko otvoren prozor u dvorište.

Stevo Krajačić se suglasio sa Šiljom:

„Jesi li se čuo s Grabovcem, *amigo*?“ – pitao je zatim Srećka Šimurinu.

„Jesam, druže Stevo, prekjučer. Sletjet će u Zagreb 3. srpnja poslijepodne iz Frankfurta. Prenoćit će u *Palaceu* i sutradan će večernjim letom u Split.“

„Nešto sam se sjetio...“ – reče Stevo. „Smatram da je bolje da ti, Srećko, dan ranije, 2. srpnja, odletiš u Frankfurt i sljedećega jutra sačekaš Grabovca. Dok čekate presjedanje za Zagreb, imat ćete par sati da naširoko porazgovarate na aerodromu, a potom i u avionu. Smisli kako ćeš mu objasniti zašto nam je potreban... Neka Grabovac otkaže sobu u *Palaceu*. Nakon što sletite, dovezi ga u našu vilu, gore na Jabukovac i smjesti ga. Čim drug odloži stvari, okupa se i malo se odmori, s njime ćemo večerati u vili. Bolje nego u restoranu, da neometani

razmotrimo što nam je planirati, poduzeti i učiniti. Na tu večeru svakako trebaš doći i ti, Šiljo, dok Veljku, Maljčiku i Petru ostavljam na volju. Naravno, ako žele, dobro došli su...“

Sva trojica su rekla da neće doći budući da nije „pod moraš“.

Dogovor kod Krajačića potrajao je jedva dvadeset minuta.

Kad su izašli, Petar Rak razveseljeno reče pukovniku Miliću:

„Jučer mi je bio rođendan. A vi ste me danas darivali najljepšim rođendanskim poklonom koji sam mogao poželjeti... Udesili ste mi da prije Buenos Airesa svratim u Valparaiso. I još na račun *službe*. Nisam mogao smisliti bolju priču od te. Priznat ću vam, druže pukovniče, da me odavno i sve učestalije spopada čežnja za Čileom...“

Poslije takvoga snažnog povoda pukovnik nije mogao odbiti Petrov poziv da ga počasti gablecom u *Vinodolu*.

Prijala su im vruća plućica na kiselo. Zagnjurenih glava u prepune tanjure srkali su tigrovskim tekom i trpali zalogaje kao u košaru bez dna. Kao da su tri dana gladovali. Šiljo, kome se učinilo da bi pokušao i cijeli lavor, otegnuto podrigujući i oblizujući čačkalicu u zubima upita mladoga Raka:

„Nikako ne mogu svariti, baćo, kako uz prismok koji vapi za vinskom podlogom umjesto gemišta piješ tu jebenu zašećerenu *cocktu*?“

„Sportski život, druže pukovniče!“ – podigne desnicu Petar kao da mu se ispričava zbog apstinencije. Iskrsla mu je slika blagovaonice kod kuće u Valparaisu, gdje je trajala stalna revija očevih najprobranijih vina, ovisno o posluženim jelima. Roditelji i sestre popili bi čašu – dvije, ali Petar nikad nije nagnuo ni kapi. Zaludu je Esteban Rak nebrojeno kao vergl opetovao bračku izreku koju je naučio od svoga oca Petra, a od koga je baštinio ljubav za vinarstvo:

„Vino liči, vino kripi, ‘ko ga neće da oslipi!“ Otac Esteban nije uspio uvjeriti sina Petra da je vino pogonska snaga koja pokreće ljudsko biće, uz uvjet da se troši u umjerenim količinama: „Vino se ne loče, nego se s užitkom pije!“ Sin je, međutim, ostajao čelično neporočan i onda kad bi papa, kao posljednji pokušaj, a u nakani da ga enološki preobrati, citirao prefinjenu misao francuskoga pisca Francoisa Rabelaisa, njemu najdražu od svih koje je pročitao: Kad pijem – mislim, a kad mislim – pijem!

Pukovnik Đuro Milić i Petar Rak ni sada u *Vinodolu*, baš kao i u nedjelju u Dubrovniku, nisu spomenuli *Operaciju Pavelić*. Poštivali su sicilijansko pravilo da su razgovori o poslu neprilični za stolom. Čavrljali su, naravno, o nogometu i ženama.

Zagreb, vila na Jabukovcu, utorak, 3. srpnja 1956., u 20 sati

Istuširan, naškropljen mirisnom vodicom i latinski glatko začešljan, visoki plavokosi prvi sekretar ambasade FNRJ u Argentini, trideset-devetgodišnji Predrag Grabovac djelovao je svježe i vedro. Činio se kao da je naočit foto model s reklama za briljantine, losione i krema za brijanje. Kao da nije promijenio vremensku zonu i pomaknuo kazaljke šest sati unaprijed; kao da nije letio osamnaest sati od Buenos Airesa do Frankfurta, sa spuštanjima u Sao Paulu, Dakaru i Madridu; potom čekao pet sati u Frankfurtu i napokon se dva i pol sata drmusao do Zagreba. JAT-ov *convair* uletio je u grmljavinu i oluju, naguravao se s gromovima i munjama i

uvaljan u oblake, poput tijesta gustih, bio bijesno bacan kao da je uzjahao na sapima mustanga.

Predrag Grabovac nije zatomio radost što je osobno upoznao legendarne drugove, generala Ivana Krajačića i pukovnika Đuru Milića, o kojima je mnogo znao, ali do večeras samo po čuvenju. I pogotovu što je kao malo tko doživio povlasticu da im se, nakon njihovih nekoliko kratkih ustrajavanja ubuduće drugarski obraća u drugome licu i pritom još blisko, nadimcima: Stevo i Šiljo. Nakon što su prešli „na ti", rekao im je privrženo kako će zbog iznimnoga poštovanja prema njima i neraskidivu partizanskome drugarstvu koje ga godinama veže sa Šimurinom („Srećka volim kao brata!") zaboraviti pravilo lojalnosti prema Državnome sekretarijatu vanjskih poslova, na koje se u Beogradu obvezao riječju i potpisom da ne smije ništa zatajiti. Pretpostavljenima neće prijaviti što je saznao od druga Srećka u restoranu tranzitne zone frankfurtske zračne luke i na letu do Zagreba. I sve ono što će večeras u vili još saznati o *Operaciji Pavelić*.

„Zahvat je vrijedan divljenja i stoga, drugovi, uvažavam vaš maksimalni oprez. Provala *Operacije Pavelić* bila bi ne samo ljaga na *službu* nego i zaušnica koju bi izjela cijela Jugoslavija. Neprijatelji naše zemlje, a njih nije malo, i na Zapadu i na Istoku, likovali bi u nasladi zbog poniženja koje bismo doživjeli. Zato shvaćam i bezrezervno prihvaćam razlog što ste podigli neprobojan zid trapističke šutnje. I vrlo sam počašćen što sam izabran da služim kao sedmi u ovome krugu koji je upućen u tajnu o Paveliću. Veselio bih se ako bih bio od pomoći. Odgovorno obećavam da ću, koliko budem mogao, kao rodoljubivi građanin i profesionalac, koji o sebi svakako neodmjereno misli da je strasni policijski ovisnik, svom snagom i znanjem pristupiti ovome uzvišenom zadatku kako bih pridonio da *Operaciju Pavelić* istjeramo do pobjedonosnoga završetka!" – Grabovac se nije libio birati najsvečanije riječi.

„Ova mi večer, *companeros*" – voljko reče Krajačić – „poslije Predragova poletnoga slova sada izgleda kao masonska inicijacija. Znate li da članu kojeg uvode u svoj red slobodni zidari vežu oči, a on otkopča dugme na košulji, zavrne desni rukav do lakta i lijevu nogavicu hlača do koljena i potom prisegne?"

Predrag Grabovac, previjajući se od smijeha, otkopča gornje dugme košulje i krene zavrtati rukav. Ne stigavši do lakta, upita:

„Ali, drugovi, niste mi kazali jeste li i vi prisegli kao masoni?"

„Nismo. Čekali smo tebe da to zajednički učinimo. Mi ćemo, za razliku od slobodnih zidara, umjesto otkapčanja gumba i zavrtanja rukava i nogavica, cugnuti malo viskija" – Stevo Krajačić ustane, dohvati načetu bocu škotskoga *Vat 69*, izvuče iz hladnjaka aluminijsku posudu s ledom i bokal vode i u četiri glomazne kristalne cilindrične čaše s teškim dnom natoči po dva prsta.

„Da je ovdje s nama, Petra Raka bismo isključili iz igre..." – dobaci Šiljo.

„Ne razumijem..." – zbunjeno ga je zjanuo Srećko dok je ubacivao led u čašu.

„Zar ne znaš, baćo, da Petar nikada nije okvasio usta alkoholom? lako mu je otac glasoviti vinar u Čileu. Momak je, kako bi kazao moj djed Đuro, kao postolarova žena i kovačeva kobila koje su vazda bose!" Naslađeno dočekavši očekivani smijeh Šilji je bistro kako neće odoljeti, a da tu dosjetku ne prepriča Petru, ali i društvu u *Gradskome podrumu* i u *Ritzu*. Parafrazirajući

Shakespearea, koji put je zamišljao da je cijeli grad njegova pozornica. Stevo Krajačić mu je pak ne jednom prigovorio da je snaga njegove ludosti velika jer ponašanjem po lokalima estradizira policiju i od nje pravi cirkus. Postao je vizit-karta noćnoga Zagreba. Ali sada se Šiljo brigešno pita: je li ga već samljelo sušno vrijeme pa sve češće sam od sebe potkrada najefektnije štosove i njima — kao da su svježi i kao da su mu izvorno sinuli upravo toga nadahnutog trena – zasmijava nove poklonike svoga duha i šarma? Hoće li se uskoro pregrijati i izgorjeti u neutaživoj gladi za divljenjem i pljeskom?

Te večeri Predrag Grabovac dobio je ulaznicu za ekskluzivni klub Šiljinih obožavatelja. Pukovnik mu se dopao na prvi pogled.

Grabovac je pijuckajući iskazao nevjerojatan doživljaj, koji mu se dogodio netom po dolasku u Buenos Aires, koncem listopada 1953., nakon plovidbe talijanskim brodom *Julio Cesar*, započete u Genovi, duge sedamnaest dana:

„Krenuo sam pogledati grad kako bih ga što prije bolje upoznao. Za toploga proljetnog predvečerja ukrcao sam se u autobus koji Argentinci zovu *colectivo* da se odvezem do posljednje postaje i potom se vratim drugom linijom i drugim smjerom, do svoga hotela *Claridge*, u ulici Tucuman. Na trećem stajalištu ušla su tri muškarca, jedan od njih stariji, procijenio sam ga da mu je bila negdje šezdeseta – šezdeset peta, otprilike, i dvojica, čvrsti kao kost, koji nisu prekoračili dvadeset-petu, nalik jedan drugome kao kruh prerezan nadvoje. U istoj ravni, lijevo od mene, sjeli su na tapecirana sjedišta. Dijelio nas je, dakle, prolaz po sredini, jedva metar širok. Kad su progovorili hrvatski, koji je navlačio na hercegovački dijalekt – a raspravljali su o rokovima završetka trokatne stambene zgrade – zamrtvao sam, koliko sam se bio zakamenio. Učinilo mi se da sam duboko uronio u san kad sam u najstarijem suputniku bjelodano prepoznao poglavnika Antu Pavelića. Samo što se nisam počeo štipati eda bih se uvjerio kako ne sanjam, nego da je to ipak nemoguća java. Prije bih povjerovao da mogu visoko poletjeti kad bih samo zamahao rukama nego da ću se, dok se čestito nisam ni raspakirao, u Buenos Airesu, u gradskome autobusu, voziti s ustaškim poglavnikom i s njime izmijeniti nekoliko rečenica. Nedvojbeno, bio je to pljunuti on, vraga izija! Najprije ga je odala boja glasa, koji kao da je izlazio iz prazne limenke i koji sam razgovjetno čuo. Upio sam ga još dok sam ga četrdeset prve i četrdeset druge slušao s Hrvatskoga državnog krugovala i s endehazijskih slikopisnih žurnala. A tek izgled! Ma to je on, glavom Pavelić, ukrućen kao panj i uspravan! Prsat, rastresite stražnjice, čekinjaste brade, gustih obrva, slonovski prevelikih, klempavih ušesa, širokih nosnica, stisnutih mesnatih usana, hladnih i ujedno depresivnih crnih očiju, koje su razorno šarale lijevo-desno, spremne da zaskoče svakoga tko će mu se prišuljati s leđa i napasti ga. Slika i prilika Pavelića, ali vidno sijedoga, kratko ostriganih, blago valovitih lasi, visoko začešljanih iznad čela. Bio je u sivome odijelu s prslukom i u bijeloj košulji, kravate na crveno-plave ukošene pruge. Filcani tamni šešir od zečje dlake položio je na koljena. Ante Pavelić poprilično urušen, za razliku od poglavnika s filmske vrpce iz 1942. koga sam jedanaest godina mlađega posljednji put gledao u kinu u Sinju, prije bijega u partizane. Zazvjerani pogled kojim sam ih nesvjesno okrznuo više je uznemirio dvojicu pratilaca negoli Pavelića. Ne imajući kud i ne znajući što bih sa sobom glupo sam im se nasmiješio. Dok su mladići s njegove lijeve i desne ruke ostali jednako nagrdno ukočeni, Pavelić mi je uzvratio jedva zamjetnim

osmijehom, dražesnim kao u aligatora. Ne spominjem se jesam li ga ranije na fotografijama ili na filmu vidio nasmješenijega nego što je, makar nakratko, bio tada u autobusu... Pitao sam se pretrnulo: što sada, Predraže? Slikovito rečeno, susret s njime doživio sam kao sudar s tenkom. Srce mi je zacukalo i nokti udrvenili koliko sam se bio prestravio. Kao da mi je betonska gromada sjela na prsa, a želudac se napunio razmahanim šišmišima. Uzdao sam se u sreću da nitko od te trojice u meni neće nanjušiti zemljaka. Ili, na veću nevolju, možda prepoznati službenika jugoslavenske ambasade pa će zbog toga poživinčiti. Ne bih se volio vratiti u hotel prebijenih ili prostrijeljenih koljena, oštija... Svakojake primisli sjurile su mi se vijugavim stazama mozga. Poput one da sam od prvoga dana svoga života čovjek apsurda zato što sam se rodio na Dan mrtvih. Što učiniti? Kako se postaviti prema Paveliću i pratiocima? Odlučio sam se za varku koja mi je sinula i ako upali – upali. Bilo što mu milo, pa ma kako bilo! Moja posljednja grančica nade kad sam već došao do ruba provalije, učinilo mi se… Znao sam da Pavelić tečno govori njemački, talijanski i španjolski, ali da ne vlada dobro engleskim. Stoga ću oponašati izgovor radoznala Amerikanca, koji nazalno zamnijeva kastiljanski kao da u ustima valja vruću fritulu. Iznova sam im se nasmiješio, ovaj put manje glupavo. I prenuo ih kad sam im se obratio: *Senore*, oprostite što dosađujem i upadam vam u riječ, no muči me jer ne mogu odgonetnuti na kojem jeziku govorite? Je li to, kao što nagađam, poljski? Možda ruski? Ili čehoslovački? Namjerno sam rekao čehoslovački kako bih zameo trag. Neka misle da ih je zagnjavio lingvistički neobrazovani *yankee*. Sva trojica potiho su se nasmijala. Mlađi pratilac, sa škrbinom na donjoj vilici i od bolesti izjedena lica, koji je, unatoč tome što je skrivao oči iza tamnih naočala, izgledao zastrašujuće – a čuo sam Pavelića kad ga je zazvao imenom: Miljenko – namušeno mi reče na školski ne baš uzornome španjolskom: ‚No, *senor*, jezik kojim govorimo nije poljski, a ni čehoslovački, kako vi kažete, nego je hrvatski'. Onda se Pavelić, dotle ukiseljen poput matrone, osvrnuo na me i uključio se u razgovor. Pitao me cesarski nadmeno, iskrivivši smežurani vrat: tko sam i odakle sam? Najprije mi se misao zaglavila i nije mogla smisliti nijedne valjane. A zatim jurnem izmišljati s dvjesto na sat: *Entonces*, ja sam distributer filmova za Južnu Ameriku, živim s obitelji u Kaliforniji, u Santa Clari, kod Los Angelesa, baka mi se doselila u *States* iz Poljske, iz Wroclawa, ali, eto, na moju sramotu i tugu, ne umijem beknuti ni riječi poljskoga. Nikad nisam vidio Europu, pa, prema tome, ni bakinu domaju Poljsku. – Pavelić podigne obrve i sumnjičavo se postavi kao učitelj koji je izveo pred ploču ušeprtljana đaka da ga ispita: Znate li, *senor*, gdje je Hrvatska? – Do grla zamršen u lažljivi vrtoplet odvažno sam nastavio. Odgovorio sam mu da Jadransko more spaja Hrvatsku s talijanskom obalom i da je Dubrovnik na hrvatskoj strani. Tu sam lekciju, rekoh još, svladao s proljeća 1937., kad sam s roditeljima trebao otploviti na turističko krstarenje Sredozemljem, a u to je bio uključen i posjet Dubrovniku. No zbog bakine smrti, na žalost, odustali smo. Nisam pridodao –kako sam najprije brzopleto nakanio – da je Hrvatska bila u kraljevini Jugoslaviji. Ma čemu bez potrebe zazivati nevolje, tako da sam se zauzdao. Dvojica pratilaca, bolje reći gorila, smekšala su se i napetost im je splasnula. Odmakli su desnice raširenih prstiju od dubokih džepova, u kojima su skrivali pištolje ili mi se tako priviđalo... Ante Pavelić mi se obratio smirenije nego maloprije. Poučio me s visoka da čehoslovački jezik ne postoji, češki i slovački su različiti jezici. Kao što ne postoji srpskohrvatski jezik – a takav skrajnje neznalački idiotizam on pročita ponekad u

argentinskim, talijanskim i američkim novinama – nego je srpski jedan, a hrvatski posve drugi jezik. Razlikuju se kao kastiljanski, galicijski i katalonski, primijetio je strogo. – Aha, velika vam hvala, gospodine, sada sam i to naučio zahvaljujući vama! – rekoh ljigavo zakrknuta glasa: Ćutim se krivim pred sobom, ali više pred spomenom na pokojnu baku zato što nisam naučio poljski, iako sam joj se bio zarekao. Porazilo me nadmetanje s prokletim vremenom, u mladosti učenje, a sada trka za poslovima, jurnjava za dolarom, nadam se da me shvaćate... – rekao sam i proslijedio uz nedužan pogled: Vi ste, gospodo, zacijelo čuli da Argentina kažu: *No hay atajo, sin trabajo*. – Zamislite, ali oni nisu znali tu raširenu španjolsku izreku, najsličniju našoj: Bez muke nema nauke! Još sam izvalio da planiram sljedećega ljeta povesti ženu i kćer na *holiday* u Dubrovnik. Na to me je Pavelić mušičavo odvraćao neka ne idem u Dubrovnik sve dok Hrvatskom vladaju komunisti: Naša porobljena zemlja, uperio je prst na se i gorile, stenje pod srpskim jarmom. – Još jednom sam blentavo pogledao u njega i gorile, tobož zgrožen: Ah, i u Dubrovniku je, dakle, komunizam kao i u Rusiji! Užasno, užasno...“

„I toga ima u našem poslu, *amigo*. Da učiniš štogod korisno za *službu*, katkada valja doskočiti neprijatelju tako što ćeš progutati ponos i pretvarati se da si udaren mokrim obojkom u vrat. Neki put ćeš navući plišanu rukavicu preko željezne šake prije nego što ga mlatneš. Moraš se praviti lud. *Tonto*, rekli bi Španjolci“ – dobaci Stevo. Predrag se složio zamahom glave i onda zaokruglio dogodovštinu iz *colectiva*:

„Dovijao sam se što bih još izbajao, no oni su izašli iz autobusa na postaji u San Justu, poznatoj četvrti Buenos Airesa. Pavelić je s tri prsta lagano podigao šešir: *Hasta luego, senor, muy agradable!* – pozdravio me, a gorile se nevoljko naklonili i bez riječi izašli, jedan ispred, a drugi iza njega. Odzdravio sam veselo: *Hasta la vista, seniores!* – Čuo sam onoga koji je bio zakrilio leđa Paveliću: Ovaj smiješni Amerikanac je neki zavrzan i naporan čovo, poglavniče! – lako sam napeo uha, do mene nije doprlo je li mu išta uzvratio. Brzo su mi nestali iz vidokruga...“

„Što je bilo zatim?“ – spješio ga je Šiljo, a Grabovac produlji, ubrzanije dišući, jednako uzbuđen kao da se ovo o čemu pripovijeda dogodilo dana današnjega:

„I još jedno zanosno otkriće, drugovi. Ispod sjedišta gorile, onoga smoksana kojega je Pavelić oslovio Miljenko, ugledao sam zalijepljenu omotnicu. Podigao sam je i preletio pogledom po adresama primaoca i pošiljatelja. Pismo bez zalijepljene marke, naslovljeno izvjesnome Boži Livaiću, u gradu Rivera, u Urugvaju, a šalje ga Miljenko Barbarić iz mjesta Lomas de Palomar kod Buenos Airesa, ulica Mermoz broj 643. Tutnuo sam ga brzo u stražnji džep hlača, iz bojazni da Miljenko odnekuda ne osvane i ulovi me kako čitam njegov list. Toga časa sam vjerovao kako su sva čuda moguća, pa čak i u to da će taj tip sletjeti ravno preda me...“

„I kad si ga pročitao?“ – pitao je Srećko Šimurina.

„Prošla su dva sata kad sam se dotučen i utopljen u mračne misli vratio u hotel. Pod dojmom zapanjujućega susreta u *colectivu*, kao da mi se zamijenio neki zavrtanj u glavi pa mi je nastao kratki spoj, a kad mi se povremeno činilo da ću izgubiti svijest, odsutno sam zatražio ključ od zgodne uščuvane recepcionarke medene kose, kćeri ruskih aristokratskih doseljenika, upamtljiva prezimena: Pobedonoscev. Ali, zamislite, drugovi, to sam izrekao amerikaniziranim

španjolskim izgovorom, onim kojim sam pred Pavelićem i njegovim smrknutim gorilama bogoprdno glumatao blesavoga *hollywoodskog* trgovca filmovima. Trznula se kao da sam je odalamio krampom po tjemenu. Njome je, nesumnjivo, prostrujala slutnja da je *senor* Predrag Grabovac spleteni manijak iz ambasade Jugoslavije – dotle normalan, uljudan i ozbiljan gost, koji ju je u prolazu bezazleno kavalirski zavodio – pokušao šaku ludih gljiva i iz čista mira prolupao. Išao na kvasinu, kako vele moji u Sinju... Pošto sam se sabrao i iz rastresena stanja spustio na tvrdo tlo, u zemaljsku zbilju, uzaludno sam *senoriti* Pobedonoscev objašnjavao da je moj mehanički istup posljedica šaljivoga druženja s kolegama jer smo domaloprije ismijavali Amerikance kako govore španjolski. Recepcionarka me je do ulaska u dizalo odmjeravala nepovjerljivim, zdvojnim i sažaljivim pogledom i skrivenim ironičnim osmijehom koji mi je uputila. Mora da je u meni otkrila izgubljeni klinički slučaj. Skorašnjega psihijatrova pacijenta.“ Predrag je južnjačkim gestikulacijama obogaćivao doživljaj iz Claridgea: „Tek u dvaput zaključanoj sobi, užasno sam, odlijepio sam omotnicu i napokon pročitao što je Miljenko Barbarić, korienskim pravopisom iz Endeha, napisao Boži Livaiću u Urugvaju. Originalni list predao sam ambasadoru Deri Petroviću, a prijepis imam. Pročitat ću vam ga da se zabavite prividnim sadržajem.“ Među papirima je pronašao fotografiranu kopiju pisma ispisana čitkim slovima. Zorno uživajući, Grabovac ga je naglašeno čitao, trseći se da komičarski ismije pojedine detalje: „Dragi moj hrvatski brate Božo, oprosti svomu Miljenku što Ti se odavno nisam javio, ali izgubio sam Tvoj naslov, pa je, evo, prošlo više od godine dok ga nisam dobio. Sada ću Ti napisati što se velikoga dogodilo sa mnome u tome među razdoblju. Kad je u Argentini nastupilo postperonističko doba, postao sam student prvih godina Medicine na fakultetu u gradu Rosario, udaljenom oko 300 km sjeverozapadno od Buenos Airesa. U prvom redu treba shvatiti, da je školstvo u Argentini, pogotovo sveučilištno, jako politizirano. Imali smo gotovo sve političke stranke na fakultetu i bili smo često u oštrim sukobima. Peronistička je stranka bila predstavljena po organizaciji CGU (*Confederacion General Universitaria*), Ova je odmah nakon pada Perona proglasila štrajk na fakultetu i podpuno ga paralizirala. Osim toga, to je bilo vrieme, kada su izbacivali sve profesore iz vremena Peronizma i zamijenjivali ih sa antiperonistima. To je uzimalo vremena. I za to vrieme fakultet je bio zatvoren. Moj stariji brat Jakov Barbarić, bivši bojnik Ustaške Obrane bio je u Buenos Airesu i djelovao u blizini Poglavnika kao pročelnik za promičbu. On me je nazvao jednog dana i upitao, da li bih ja htio biti oružanim pratiocem Poglavnika. Prihvatio sam sa oduševljenjem i odmah prvim vlakom odjurio u Buenos Aires. Do tada sam vidio Poglavnika samo jedanput, i to u Zagrebu, kako sam bio poslan kao jedan od članova Ustaške Mladeži na indoktrinaciju u ustaškoj ideologiji. Sjećam se, da je jedan od glavnih predavača, koji su nas odgajali u ustaškom duhu, bio ustaški ideolog prof. Vinko Nikolić, koji je uviek dolazio na predavanje u liepo skrojenoj ustaškoj odori. Čim sam došao u Buenos Aires, dobio sam automatski samokres 9 mm,. marke Guernica, španjolske proizvodnje. Nakon što sam proveo nekoliko dana u vježbi rukovanja tim oružjem i nakon što sam postigao uistinu veliku vještinu u brzini gađanja i pucanja, postao sam redoviti i dnevni poglavnikov pratilac. Sada stanujem u Njegovoj kući u mjestu Palomar, ulica Mermaz. Česti sam gost u gostoljubivom domu dra. Srećka Pšeničnika i supruge mu Mirjane, Poglavnikove kćeri. Mogu Ti mirne savjesti reći da su ovo jedni od najsretnijih dana moga

života. Dr. Ante Pavelić je živa enciklopedija praktički u svim poljima. Uviek je dobre volje. Prateći Njega upoznao sam poznate međunarodne političare, koji su ga duboko poštivali. Jako sam mu odan i u Njegovu obranu spreman pucati na bilo koga u svako doba... – Miljenko je pismo završio s ustaškom kraticom ŽAP! Živio Ante Pavelić! I to je, drugovi, to!“ – priklopi Predrag Grabovac i složi faksimil u korice.

„Dragocjena spoznaja...“ – raspoloženo dobaci Stevo.

„Ta ti stoji, druže Stevo. Tako smo saznali gdje stanuje Ante Pavelić. Da nije bilo Miljenkova pisma, ne znam bi li mi ambasador povjerovao da sam se vozio s poglavnikom i njegovim čuvarima u *colectivu* ili sam se pomutio i bezočno izmislio lošu anegdotu...“ – zatrepće Grabovac i vrati se u dvostruko zaključanu hotelsku sobu u Buenos Airesu, krajem listopada 1953: „Nakon što sam pročitao pismo, pred oči mi je iskrsla poznata snimka Ante Pavelića, s naočalama pozamašnih okvira, gustim brcima i profesorskom bradicom prošaranom sjedinama. Ona koju je snimio nepoznati fotograf lučkoga useljeničkog ureda, pošto se 1948. iskrcao u Buenos Airesu. Nedugo potom preplavila je jugoslavenske listove. Ne znam kojom su vezom naši došli do nje, ali uvjeren sam kako Pavelića ne bih uočio da sam ga ugledao s tim brkovima, bradom i naočalama. I da u autobusu nisam čuo njegov prepoznatljivi, metalni odsječni glas...“

Ivan Krajačić se savio u struku i iz kožne torbe koju je podigao s poda, nesvjesno prešavši rukom preko nakupljene tanane naslage prašnjavih zrnaca, izvukao podeblji fascikli s dokumentima, faksimilima i novinskim izrescima o Anti Paveliću, i svežnjem njegovih fotografija. Predočit će Predraqu Grabovcu što je *služba* skupila: kako je i kad je Pavelić stigao u Argentinu. A to je bila pozamašna hrpa.

„Pokazat ću ti, *amigo*, što je pronašao spretni Bogdan Popović, prvi sekretar ambasade, tvoj prethodnik u Buenos Airesu, koga si, prepostavljam, upoznao...“ – Stevo je razmetljivo izdvojio snimku iz 1948., onu na koju ga je Grabovac maloprije upozorio: bradati i brkati Pavelić s naočalama običnih stakala. Mahao je njome kao napuhani sportaš osvojenim pokalom. Ona je bila prvi trag koji je razvlašteni poglavnik NDH morao ostaviti netom po stupanju na tlo svoga novog prebivališta na Zelenome kontinentu: „Pitao si kako smo se domogli ove fotografije? Odgovorit ću ti, druže Predraže. Umjesto Alibabina pokliča: Sezame, otvori se! – Bogdan Popović je mnoga argentinska vrata otključao novcem, pa i ona najnedostupnija, u policiji. Nikad nije zaboravio nagraditi svaku pravu obavijest. Jest da je spizdio dosta para, ali je u tim trgovištima kupio najpovjerljivije podatke o ustašama koji nam jako valjaju. Tebe bar, druže Predraže, ne moram poučavati da je svijet danas veliki špijunski osinjak kad to znaš bolje od mene...“ – Stevo je napreskokce prepričavao najzanimljivije crte iz Popovićeva dešifriranoga izvještaja o Pavelićevu ulasku u Argentinu, 6. studenoga 1948: „Drug Bogdan je istražio da je Ante Pavelić iz Napulja doplovio talijanskim parobrodom *Sestrigre*, s kartom broj 1663, s apolitskom putnicom izdanom u Rimu, po Crvenome križu, 5. srpnja 1948., pod brojem 74.369. Krenuo je sam, bez žene Mare, kćeri Višnje i Mirjane i sina Velimira – Brace, koji su boravili u Firenzi, a kasnije i u gradu Civita Vecchia, uz more, blizu Rima. Oni će stići nekoliko mjeseci za njime, također brodom iz Italije... Ante Pavelić je postao Pal Aranyos, s tim što mu je imigrantski činovnik pored krsnoga imena nadopisao i španjolsku inačicu – Pablo. Izmišljeni

su mu bili ime oca – Istvan, a njegov se zove Mile; i datum rođenja – 13. lipnja, a ne pravi 14. srpnja, ali je godina ostala ista 1889. Prikazao se starijim za mjesec dana... U putnici je stajalo da je rođen u Mađarskoj, a ne u selu Bradini kod Konjica; da je zvanjem inženjer, a ne doktor prava; da je udovac, iako mu je, kao što znamo, Mara još živa; i da mu je posljednje stalno mjesto stanovanja Rim, što je bilo točno... Od svojih agenata *služba* je saznala da je Pavelić po dolasku u Argentinu do istrebljenja zaratio sa svećenikom, nama veoma poznatim Krunoslavom Draganovićem. A upravo je Draganović – koji još djeluje u Zavodu svetoga Jeronima u Rimu i povezuje hrvatsku političku emigraciju s Vatikanom – u proljeće 1945., Paveliću, nakon što je ovaj pobjegao iz Zagreba, omogućio da se iz američke okupacijske zone u Austriji, skloni u samostan kod Celovca. U poglavniku je tinjala bojazan kako će ga nakon sve snažnijih pritisaka naše vlade, pa i druga Tita, Amerikanci izručiti Jugoslaviji jednostavno da ga skinu s vrata. Ili jednostavnije: da se nakon tajnoga dogovora njihovi stražari pretvaraju kao da spavaju kad se naši specijalci budu noću došuljali, oteli ga i bez pucnjave, buke i galame preveli preko granice. Ante Pavelić je zato odjenuo fratarski habit, pustio bradu, potkresao guste karakteristične obrve, natakao lažne naočale i pretvorio se u kapucinskoga patera Benareza. Iz straha od provale mijenjao je samostane, dok su mu žena i djeca stanovali u vili u okolici Klagenfurta, uz jugoslavensku granicu, pa je puno vremena provodio s njima. Silno se potresao kad su mu potvrdili da su Englezi zarobili njegova pet godina starijega brata, profesora grčkoga i latinskog Josipa Josu Pavelića i predali ga našoj vojsci. Koncem svibnja 1945. Joso Pavelić, koji je za NDH obnašao visoke vojne i civilne dužnosti, strijeljan je u Sloveniji, u Škofjoj Loci. Naši informatori među ustašama u Austriji javili su da je Ante Pavelić strepio za sudbinu svojih roditelja, majke Mare i oca Mile, koji nisu željeli pobjeći s njime, nego su radije ostali u Zagrebu...“

„Gle, pa nisam znao da su Pavelićevi roditelji dočekali ulazak naših jedinica u Zagreb...“ – začudio se Grabovac. „U kojoj dobi su bili? I što se zbilo s njima?“

Krajačić je ponovno posegao za dokumentacijom o Anti Paveliću. Iz zapisa se podsjećao pojedinih detalja, a koristio je i odlomke iz novinskih presnimaka:

„Kad su naši 8. svibnja 1945. ušli u Zagreb, Mile Pavelić bio je u osamdeset trećoj, a žena mu Marija, djevojačkim prezimenom Šojat, u sedamdeset devetoj godini. Doživjeli su šezdeset treću godinu u braku. Umrli su ubrzo jedno za drugim i pokopani su, dašto, bez obavijesti u novinama i osmrtnica, na mirogojskome groblju. Ona potkraj 1945., a on sljedeće godine. Nismo ih dirali, osim što je Mile prvih nekoliko dana nakon oslobođenja Zagreba proveo u zatvoru, ali preventivno. Da ga neko, ako bi saznao čiji je otac, ne ubije iz osvete. I drug Tito je bio za to da ne diraju poglavnikove roditelje. Držali smo ih pod neprimjetnom paskom, no jedino stoga da bismo otkrili gdje se krije Ante Pavelić. Čekali smo da im se javi poštanskom ili usmenom porukom. No ni oni, a ni mi nismo dočekali glasa od poglavnika... I Mile i Marija, podrijetlom su iz Krivoga Puta, u Lici, gdje su se rodili, upoznali i vjenčali. Stari Pavelić se u razgovoru *Hrvatskome narodu*, pet dana poslije proglašenja NDH – dok je 15. travnja 1941. uzbuđeno očekivao sinov povratak iz dvanaestogodišnjega izbjeglištva u Italiji – prodičio da mu je pjesnik Milan Pavelić stričević. Novinar, potpisan inicijalima N. V. – koji je poglavnikove roditelje posjetio u Podsusedu, u njihovoj kući s vrtom i voćnjakom koje su sami obrađivali –

napisao je da su ti simpatični starci, kako ih je opisao, tako svježi i stvarno mladoliki i koji se najtočnije svega sjećaju, hrvatskome narodu dali osloboditelja. Milu Pavelića nazvao je ocem vođe hrvatskoga naroda, a Mariju majkom obnovitelja države. O njoj je, nakon što joj je poljubio ruku, a ona se zbunila, nenavikla na takve iskaze muškaračke otmjenosti, novinar panegirički zatalambasao: To činim u ime svoga naroda. Ovo je poljubac pobožnosti i poštovanja. Klanjam se ovoj Velikoj Majci s kojom se mogu usporediti najveći likovi majki u našoj slavnoj krvavoj povijesti. Da zasladi pisaniju, naveo je stih Antuna Gustava Matoša: Ima jedna mala gospa Marija – što sve mi draža biva što je starija. Marija Pavelić bila je jedva pismena kućanica, a Mile fizički radnik i poduzetnik na gradnji cesta, utvrda, mostova i tunela. Tragajući za poslom selio se s kraja na kraj Hrvatske, Bosne i Hercegovine. Dok je Mile Pavelić ljeti 1889. probijao tunel podno Ivan planine, u hercegovačkome selu Bradini, 14. srpnja rodio mu se mlađi sin Ante. Krstili su ga u obližnjem Konjicu. Mile je rekao da je njegov Ante završio osnovnu školu u niz mjesta u Bosni i Hercegovini, ovisno o tome gdje je on bio zaposlen. Jednako je i s gimnazijom, koju je pohađao u Travniku, Senju, Karlovcu i napokon u Zagrebu, gdje je maturirao i upisao se na Pravni fakultet Sveučilišta Franje Josipa I. Doktorsku disertaciju Ante Pavelić obranio je u dvadeset šestoj, 1915. Iste je godine u Zagrebu dobio mjesto perovođe u odvjetničkome uredu dr. Aleksandra Horvata, ondašnjega predsjednika Hrvatske stranke prava. Pavelićevi suvremenici su posvjedočili kako su u njemu naslućivali natprosječnoga odvjetnika, no ipak dodaju da ga je Horvat uzeo zato što je bio zadrti stekliš, kako su zvali pravaše. Mile Pavelić je u *Hrvatskome narodu* egzaltirano kazao o sinu: Od ditinjstva se bavio politikom, kad je Jukić pucao na bana Cuvaja, pa smo već onda bili u brizi za njega!“ – klizio je Stevo po članku, a Šiljo dotle u sebi množio upitnike: ‚Gomilom podataka koje sipa iz Pavelićeva životopisa, a počinje ih kao da je pripovjedač bajki za djecu: Jednoga lijepog dana.... ili: Imao otac tri sina... – Stevo me, zapravo, nenapadno upreže u papreni posao. Kurvinski, ali u rukavicama, podsjeća me da već od danas moram uprijeti kao mula i pripremati se za *Operaciju Pavelić*! Samo što mi nije rekao da trebam raditi pod Lenjinovim geslom: Učiti, učiti i samo učiti! Nekoć, dok se Tito nije zavadio sa Staljinom, apologeti marksizma-lenjinizma – među kojima je jedan od najistaknutijih bio i Stevo Krajačić, ratni ilegalni rukovoditelj sovjetskoga obavještajnog centra u Zagrebu – poturali su nam pred oči taj najizlizaniji citat iz djela Vladimira Iljiča Uljanova Lenjina. A Lenjin je – nakon osam godina, koliko je, evo, prošlo od Rezolucije Informbiroa 1948. – priznali mi ili ne, sada u zapećku. Besmrtni vođa proletarijata, kako smo mu se divili i klanjali, tiho i bešumno odbačen je kao krivotvorena ikona kojoj više ne smijemo vjerovati i pred kojom se ne smijemo križati“ – uzburkano je razmišljao Šiljo. Nakon što je sastavio tajne konce svojih misli, s nelagodom je nastavio preturati po glavi: „Je li ovo Stevino nabacivanje zrnaca o roditeljima Ante Pavelića, koje je istrgao iz bljutava članka anonimnoga novinarskog čankolisca u Hrvatskome narodu, neizravna najava moga dirinčenja bez kraja i konca? I koje će potrajati sve dok ne budem odletio u Buenos Aires na završni obračun s Pavelićem. Stevo mi je zadao domaću zadaću, a ja je neprijeporno moram nabubati do finalizacije *Operacije*!‘ – batrgao se. Da se ispetlja iz slijepe ulice, Šiljo je skrenuo tijek svojih misli i stavio na kušnju pamćenje o hrvatskim povijesnim političkim senzacijama: ‚Pavelićev otac je pred piskaralom iz *Hrvatskoga naroda* iskobeljao iz

njedara Jukića, koji je pucao na bana Cuvaja. Ali nije mu rekao: kad je Jukić pucao? Ni kako su se krsnim imenima zvali atentator i njegova meta? Hoću li se sjetiti? Jasno da hoću. Pitanja nisu teška. Luka Jukić, dvadeset-petogodišnji pravnik, rođeni Bosanac, pokušao je ubiti bana Slavka Cuvaja 8. lipnja 1912. u Zagrebu, poslije čega su ga na šest godina zatočili u logor u Lepoglavi. Ante Pavelić, koji je dvije godine mlađi od Jukića, onda je bio u dvadeset trećoj, Zar je ta dob ditinjstvo, kako je Mile iznahvalio sina Antu? Ta ja sam otišao u partizane s dvadeset četiri, ali za politiku sam se počeo zanimati ranije. Mile Pavelić novinaru nije spomenuo i da je poslije Jukića na bana Cuvaja također neuspješno i također u Zagrebu, s jeseni te iste 1912., pucao đak Ivan Planinšćak' – Šiljo je sebeljubivo, odličnom ocjenom darežljivo nagradio svoje znanje i sjećanje. Iz grla umalo da mu izmigolji glasna samohvala: „Bravo, Đuro Miliću!"

Stevo je i dalje izgovarao prvu lekciju o Anti Paveliću, ostalim Pavelićima i osobama iz njegova okružja:

„Mile Pavelić izložio je neobično zanimljivu, kako je novinari zovu, caku, dotle posve nepoznatu, ali uvjeren sam: istinitu. O tome da je banalno zakašnjenje njegova sina izmijenilo hrvatsku povijest. Pročitat ću vam Milino pripovijedanje u *Hrvatskome narodu* o nesreći koja se dogodila 13. kolovoza 1914., kad su poginule 274 osobe. Za vrijeme rata moj pokojni brat Franjo izvodio je radove u Mandaleni kod Šibenika. Mi smo bili u Poli. Naš Ante bio nam je o praznicima kao student pa smo ga poslali da isplati radnike. Kad je izvršio isplatu, javio nam je da se vraća s parobrodom *Baron Gautsch*. Parobrod je kod Lošinja naišao na minu i potopio se. Mislili smo da je i Ante stradao. No kasnije smo saznali da je zakasnio i ostao u Šibeniku. Tako je nekim čudnim usudom bio spašen njegov život."

„Zamislite, drugovi, što bi bilo da se studentu prava Anti Paveliću tada nije spustio dobri anđeo na rame i nije zakasnio na brod, nego se ukrcao i postao dvjesto sedamdeset peta žrtva na *Baronu Gautschu*?" – dalmatinski ubrzano ušao mu je u riječ Grabovac: „A da nije zakasnio? Nisam uvjeren da bi se u tome slučaju dogodio pogibeljni atentat na kralja Aleksandra u Marseilleu u listopadu 1934., koji su organizirali ustaše i makedonski separatisti iz VMRO-a, a Pavelić bio označen kao *spiritus rector*. Zato je s Didom Kvaternikom na suđenju u Beogradu bio drugi put osuđen na smrt. I tada *in contumatiam*, u odsuću..."

„Kad su ga ono prvi put osudili? Je li to bilo 1929?" – i Srećko Šimurina je osjetio potrebu da utvrdi svoje znanje na zadanu temu o Paveliću.

„Jest, u srpnju 1929. kad je već bio u izbjeglištvu. Kao povod za suđenje i smrtnu presudu kraljevski Sud za zaštitu države okrivio je Antu Pavelića što je s Gustavom Perčecom, u mjestu Banki blizu Sofije, u travnju potpisao, kako su je nazvali: Deklaraciju o zajedničkoj borbi Makedonaca i Hrvata protiv beogradskih vlastodržaca, a koja je veoma ohladila odnose Jugoslavije s Bugarskom i dovela ih do ruba prekida. Iz Beograda su odaslali oštru diplomatsku notu kojom su prekorili bugarske vlasti što su Paveliću i Perčecu odobrili ulazak" – potvrdio je Stevo, ispomažući se zapisima koje je sporo izvlačio iz fascikla.

Grabovac nikako da zamukne pa mu se još jednom prohtjeo da poveže prekinute niti svojih nagađanja:

„Kao pijan plota dohvatio sam se razmišljanja koje me od maločas proganja. Jedan jedini korak, jedna jedina odluka, jedan jedini postupak često iz temelja izvrnu život i povijest nekoga

naroda. Eto, što bi bilo da je Ante Pavelić zaplovio na *Baronu Gautschu* i odletio u zrak? Bi li onda bila stvorena NDH? Držim da bi, ali pod drugim imenom, a ne pod onim koje je on smislio. I kad bi Nijemci i Talijani, a što mi se nameće po razumnome slijedu razmišljanja, i bez Ante Pavelića 1941 uspostavili samostalnu, vazalnu hrvatsku državu – kao što su, odvojivši je od Češke, uspostavili Slovačku; ili kao što su Japanci odvojili Mandžuriju od Kine i proglasili je za carevinu – pitanje je tko bi joj bio na čelu? Da li netko od svećenika, poput Josefa Tisa u Slovačkoj? Kod takve hrvatske svećeničke kombinacije najprije pomišljam na nadbiskupa Ivana Šarića, koji je, koliko znam, sada u emigraciji u Španjolskoj... Ili bi posjeli nekoga za monarha, kakav je bio car Pu Ji u marionetskoj Mandžuriji? Bi li onda ustoličili Vladka Mačeka za poglavara, pitam se?“

„Zar doktora Mačeka? Po meni, ni u kojem slučaju, zato što je Maček bio ministar u kraljevskoj vladi i što slovi za političara pro-engleskoga usmjerenja. U pretezanju užeta Berlina i Rima Talijani bi najvjerojatnije poturali Milu Budaka, ili Vjekoslava Servattzyja, ili Tomislava Sertića ili nekoga četvrtog ili petog, no nikoga izvan kruga onih koji su, pod njihovim skrbništvom, više godina proveli u izbjeglištvu u Italiji... Nijemci bi pak favorizirali sebi odane pijune, prije svih vatrena germanofila Slavka Kvaternika koji je vojničko zvanje počeo u austrougarskoj vojsci. Ne sklanjam i mogućnost da bi se u njihovim križaljkama našli Andrija Artuković i Mladen Lorković, obojica oženjeni Njemicama. Ali sumnjam da bi iz naftalina izvukli i posadili na prijestolje kakva praprapotomka nekoga od kraljeva: Petra Svačića, Tomislava, Zvonimira ili Krešimira i Hrvatsku proglasili kraljevinom. Prije svega zato što Hitleru monarhije nisu bile po volji...“ – izlagao je Stevo Krajačić. Nastavio bi da ga Šiljo nije naprznično zaustavio:

„Nemojmo, druže Stevo, razvodnjavati ovaj obavještajni razgovor naklapanjima o tome što bi bilo da je bilo. Da je moja baka bila muško, zvala bi se Duško... Radije bih čuo samo o onome što je doista bilo... Zato, reci ti nama što još imaš u svojim zapisima o događajima vezanim uz Antu Pavelića, kojih smo se dotakli ali napreskokce, a nismo ih zaokružili. Stalno lebde nedorečenosti, čini mi se, zato što nesistematski, cik-cak, skačemo s jedne teme na drugu...“

„Reci mi što bi ti čuo, *amigo*?“ – pitao ga je spokojno Stevo.

„Najviše o razlazu Krunoslava Draganovića s Pavelićem, prije nego što je 1948. otplovio u Argentinu, koji si tek uzgredno načeo, a ja gotovo ništa ne znam o tome... No prethodno reci nam štogod, ali ukratko, i o drugoj beogradskoj osudi Ante Pavelića na smrt, 1936., *također in contumatiam*, poslije marsejskoga ubojstva kralja Aleksandra...“ – Šiljo je osjetio kako ga Stevo žmiravo i policijski sumnjičavo mjeri ne bi li mu s usana pročitao da se pokvarenjački zasmijuljio, a iz očiju da se fakinski izmotava s njime. I da raspršio njegove sumnje iz aktovke izvadi debeli blok, a iz unutarnjega džepa naliv-pero. Zorna demonstracija koja će šefu pokazati kako će uzorni đak Đuro Milić pozorno slušati predavanje profesora Ivana Krajačića i zadivljeno bilježiti najupečatljivije natuknice.

„*Bien*“ – reče Stevo. „Pođimo, stoga, redom. *Entonces*, Bogdan Popović iskopao je govor izvjesnoga Augusta Riseka na proslavi šezdeset petoga rođendana Ante Pavelića, preklani, 14. srpnja 1954., u Buenos Airesu, a na koju poglavnik nije došao...“ Pogledao je Grabovca: „Znaš li što o tome žoharu Riseku?“

„Znam tko je, ali ga nisam vidio. U našoj dokumentaciji u ambasadi stoji da je Antun Risek među važnijim čelnicima argentinskoga *Družtva Hrvatski rodoljub* – umjesto š pišu ga sa ž – koje djeluje u sklopu HOP-a. Radi kao uspješni građevinar u Buenos Airesu, gdje i živi od 1947., i dosta je blizak Paveliću...“

Stevo kimne. Znak da je primio k znanju Grabovčev vrijedni podatak.

„Znanstvena istraživanja kazuju da pozornost slušatelja padne poslije trinaest minuta i stoga govornike savjetuju neka ne pričaju preko toga roka. No kako ovdje imam gomilu dokumenata o Paveliću, a vi ste iskazali ludu, mazohističku želju da što više saznate o njemu, onda vas, drugovi, moram upozoriti kako ćemo tu dopuštenu granicu vaše strpljivosti večeras obilno premašiti. I zato vas pozivam da se herojski oduprete dosadi i od kritične četrnaeste minute ne zijevate i ne hrčete!“ – rekao je. No prije nego što su se Šiljo, Šimurina i Grabovac stigli nasmijati njegovoj doskočici, Stevo ih pretekne dobacivši: „Po dramatizaciji, na ovome mjestu dolazi smijeh!“ Nakon što je ispratio njihov lakrdijaški iznuđeni hihot, poslagao je papire preda se i izglačao ih dlanom: „Iz emigrantskoga lista *Hrvatska* pročitat ću izvatke iz govora dotičnoga ustaše Riseka na rođendanskoj svečanoj akademiji. Najvećim dijelom to je sažet, uljepšan i pozlaćen Pavelićev životopis, s ustaške točke motrišta. Bolje je reći, poglavnikova hagiografija. Na početku Risek je rekao*: Stjepan Radić na čelu hrvatskog seljačtva pokušava čovjekoljubivim demokratskim sredstvima, uz najveće žrtve zaustaviti prodor tamnih sila iz balkanskih gudura. Nu u tom nastojanju pada u beogradskom parlamentu kao politički borac svoga hrvatskog naroda za slobodu i državnu samostalnost. Zastava koju je nosio Stjepan Radić ne pada, U političku arenu ulazi nova, providnošću određena ličnost, koja prihvaća tu zastavu iz ruku smrtno ranjenog narodnog vođe, te uz geslo: Na ljutu ranu, ljutu travu – otvara novo, do tada kod nasneviđeno, poglavlje odpora i narodne borbe... Na hercegovačkim visovima ugleda svietlo svieta soko koji vuče svoje tvrdo korienje iz velebitskog stanca kamena. Ante je rastao, a čim je mogao mahati sa čekićem i krampom, počeo je raditi, a uzput i učiti, da poslie školskih praznika radi i zaštedi toliko da se može dalje školovati, dok je otcu Mili uviek lebdila pred očima kućica i njivica sa kravicom i ostalim malim gospodarstvom. To je i postigao, te se opet smirio u težačkome radu, u seljačkim brigama i radostima gledajući sa suzom radostnicom munjeviti razvoj svoga mlađeg sina Ante… Pa mjesec poslie smrti Stjepana Radića, a nekoliko dana iza kako je proglašena srbijanska kraljevska diktatura, veikosrbski imperijalizam dobiva kod Hrvata svog odlučnog i bezkompromisnog protivnika. Dr. Ante Pavelić osniva Ustašu, hrvatski revolucionarni oslobodilački pokret. Ovim činom dr. Ante Pavelić, kao legitimni predstavnik hrvatskoga naroda – objavio je svietu da je hrvatski narod otvorio ono najavljeno novo poglavlje političke borbe. Nije naime nikakva riedkost da se i demokratska prava često puta moraju izboriti, ali i braniti, uporabom sile a to će reći oružjem u ruci... U članku 1. Ustaških načela objavljuje državnik i rodoljub dr. Ante Pavelić: Hrvatski narod jest samosvojna narodna (etnička) jedinica koja u narodnostnom smislu nije istovjetan ni s jednim drugim narodom, niti dio ili pleme bilo kojeg naroda... Uviek miran, strpljiv, vedar, nikad se riečju nije potužio na golemu težinu rada, borbe i progona, niti na crnu zlobu svojih klevetnika, niti na nezahvalnost svojih odpadnika. Čovjek oštrih kontura lica, te odlučnog držanja, Poglavnik je izkusan i verziran Poglavar NDH,*

a uz to i odlučan um. Simpatičan i duhovit, te naročito dosjeljiv. Kao političar znade uviek točno predusresti svaki neprijateljski potez već unapried. Nu ipak je milosrdan, pravedan, pun moralnog i narodnog osjećaja. Bezkrajno je pošten, pa to i od svojih podčinjenih traži... Njegovo političko djelovanje ima tri faze. Prva ide od 1918. do 1941. godine. Druga u NDH 1941 – 1945.. I treća sada ponovno u tuđini od 1945. Sve tri su veoma važne, ali i veoma oprečne. Na tome se ništa nije promienilo ni poslie katastrofe u svibnju 1945. Poglavnik neviđenom energijom obnavlja oslobodilačko djelo u svojoj drugoj emigraciji, a pod vrlo težkim prilikama... Poglavnik je izpit zrelosti položio u Zagrebu 1910. godine. Bio je mladi odvjetnik u Zagrebu, kojemu je glavni grad Hrvatske, kao da je predvidio njegovu epohalnu ulogu u budućem hrvatskom političkom životu, dao svoje povjerenje, izabravši ga hrvatskim narodnim zastupnikom. Osniva Hrvatski radnički savez 1920. godine, postaje 1922. glavni tajnik Hrvatske stranke prava i predsjednikom iste stranke 1923. Predstavlja Zagreb na Konferenciji europskih gradova u Parizu 1927. Izabran je 27. srpnja za narodnog zastupnika grada Zagreba, i već 28. listopada iste godine otvoreno kaže u svojem velikom govoru u beogradskoj skupštini, da se bori za Nezavisnu Državu Hrvatsku. Time je rekao sve. Drži veliki obrambeni govor na procesu protiv makedonskih revolucionaraca u Skoplju 7. prosinca 1927. Osniva organizaciju i list »Hrvatski domobran« – 3. rujna 1928. Utemeljuje »Ustašu«, hrvatski oslobodilački pokret, 10. siečnja 1929. Polazi u prvu emigraciju 19. siečnja 1929. Drži veliki govor na željezničkoj postaji u Sofiji 19. travnja 1929. Podpisuje Sofijsku deklaraciju o suradnji Makedonaca i Hrvata 22. travnja 1929. Osuđen prvi put na smrt od Beograda 17. srpnja 1929. Beogradski plaćenik Gruber pokušava izvršiti atentat u Münchenu 15. listopada 1930. Započinje Lički ustanak 27. kolovoza 1932. »Hrvatski Domobran«, glasilo iste organizacije u Buenos Airesu, od 15. rujna 1934.donosi: »Poglavnikov otac zatočen u Zagrebu. Ovih dana odveden je pod redarstvenom pratnjom stari otac vrhovnog starješine i Poglavnika doktora Ante Pavelića u Gacko, gdje ostaje u zatočenju...« Ubijen srbski kralj Aleksandar u Marselju 9. listopada 1934. Dr. Ante Pavelić uhićen u Torinu, 15. listopada 1934. Osuđen po drugi puta na smrt po Beogradu 2. veljače 1936. Izlazi iz zatvora u Torinu 20. travnja 1936. Pod pritiskom talijanskih vlasti primoran obustaviti rad »Ustaše« u Italiji, 1. travnja 1937. Izdaje knjigu »Strahote zabluda« 1938, Naređuje postrojenje ustaša u emigraciji 1. travnja 1941. Šalje poviestni poziv za ustanak protiv Jugoslavije preko krugovala 5. travnja 1941. U njegovo ime proglašava se uzpostava Nezavisne Države Hrvatske u Zagrebu 10. travnja 1941. Vraća se u Domovinu 14. travnja 1941. Sastavlja prvu hrvatsku državnu vladu i polaže prisegu narodu, 17. travnja 1941. Obnavlja Hrvatski sabor 24. siečnja 1942. i otvara zasjedanje istoga 23. veljače. Proglašuje ništetnost rimskih ugovora i oslobođenje Dalmacije 9. rujna 1943. Odlazi u drugu emigraciju 6. svibnja 1945. Upodpunjuje hrvatsku državnu vladu 10. travnja 1951. Po treći put osuđen na smrt od Beograda u listopadu 1951... Kroz više od trinaest stoljeća hrvatske poviesti imao je hrvatski narod velikih sinova, zaslužnih i slavnih, a među prvima nalazi se i suveren države hrvatske krvi, dr. Ante Pavelić. – Tako je preklani, dragi moji drugovi, govorio ustaša Risek“ – Krajačić je časak zastao i izvadio nove zapise: „Kad raspravljamo o važnijim poglavljima iz Pavelićeva života iskače politički bizarni detalj koji ne spominje naša, ali ni ustaška strana. Vidim, začuđeni ste i samo što me ne pitate: zašto ga taje i jedni i drugi? Kako to da smo se u bilo čemu složili

s ustašama? Taj bizaran detalj, kako bih ga nazvao, pronašao sam u dokumentaciji koju smo zaplijenili dok smo pretresali arhivu na Kaptolu, uoči uhićenja nadbiskupa Stepinca, u rujnu 1946. Reći ću vam prije toga da je Maria Lovrenčević, šesta, najmlađa kći Ivane i Martina Lovrenčevićevih, rođena u Zagrebu 8. ožujka 1897., svoga budućeg muža, odvjetnika – početnika Antu Pavelića, nepunih osam godina starijega, upoznala 1915., kad je bila u osamnaestoj. Oboje su se iste godine namjestili u odvjetničkome uredu doktora Aleksandra Horvata. Ona kao stenografkinja i daktilografkinja, a potom tajnica; a on, kako sam već kazao, kao perovođa. Maria Pavelić je za NDH skratila ime i narodskije ga uobličila u Mara. Oslovljavali su je s gospođa Mara, a godilo joj je kad bi je zvali hrvatska majka. U Mari je, po majčinoj lozi, tekla židovska krv; što je neprijeporno utvrđeno. Punica Ante Pavelića, dakle majka Mare Pavelić, bila je Ivana Herzfeld, Židovka rođena 1859. u Beču, od oca Mavra i majke Nanette, djevojački Wotitz. No to nije ona bizarnost koju sam vam natuknuo. O njoj ću domalo kasnije... Marijin otac Martin Lovrenčević, cijenjeno novinarsko ime, bio je glavni urednik zagrebačkih pravaških listova *Hrvatsko pravo* i *Hrvatska*. Zato je po stekliškoj vezi lako uhljebio svoju benjaminku Mariju – tek završenu učenicu dvogodišnje Trgovačke škole – kod doktora Horvata, predsjednika Hrvatske stranke prava... Maria Lovrenčević i Ante Pavelić vjenčali su se poslije sedmogodišnje veze u Zagrebu u Markovoj crkvi na Gornjem gradu 12. kolovoza 1922. Kumovi su im bili Frane Zaplatić, vlasnik gostionice na Maksimirskoj cesti, okupljalištu pravaša, i njegova žena... I tek sada stiže ona bombica...“ – Stevo je usporio i nastavio gotovo sričući slogove: „Mariju i Antu vjenčao je župnik crkve svetoga Marka…“ – tu je naglo presjekao priču.

„A mi, jeli, baćo, trebamo pogoditi tko je bio taj župnik? Priznaj, jesi li tako namislio?“ – umetnuo se Šiljo.

„Logičan zaključak, *amigo*. Baš tako!“ – potpirivao je neizvjesnost Stevo.

„To svakako mora da je vrlo poznato ime. Jer, u suprotnome ne bi nam ga poturao kao pitalicu“ – Šiljo nije sagledavao kako će se iskobeljati iz guste mreže: „Da nisi naglasio kako toga svećenika ne žele spominjati ni naši, a ni ustaše, onda bih se, baćo, okladio da je taj svat bio Alojzije Stepinac. No, opet, s druge strane, da je Stepinac vjenčao Pavelića, naši ne bi šutjeli, nego bi naprotiv progovorili i na prkno. O toj njihovoj sprezi ne bismo prestali bubnjati i trubiti u sljedećih pedeset ljeta.“

„Još jedan vrlo logičan zaključak, druže Šiljo. Ovoga trena prošao si test, nakon kojeg možeš ostati doživotno policajac! *Muy bien*“ – likovao je Krajačić.

„Mogu se satima mučiti, nabadati i lupetati i svejedno ne pogoditi. Odgonetka je, očito, puno dalje nego što mi mašta stigne doprijeti. Zato mi je najbolje da pred tobom potpišem bezuvjetnu kapitulaciju!“ – napokon se predao Šiljo. A nakon Stevina izazovnoga pogleda, Srečko Šimurina i Predrag Grabovac nemoćnim slijeganjem ramena pokazali su mu kako i oni ne naslućuju tko je tajnoviti župnik koji je životno sastavio Mariju Lovrenčević i Antu Pavelića.

„Hajde da vas sada vidim, drugovi! Prvi put... Drugi put... Treći put...“ – Stevo isklikne poput voditelja na aukciji koji je zaustavio licitaciju: „Prodano! Triput mjeri, jednom sijeci“ – pretjerano izražajno podigao je glas do svečanih, ciceronskih visina: „A sada, poštovano općinstvo, evo nam točnoga odgovora. I on glasi: svećenik koji je vjenčao Antu Pavelića bio je, bio je... *monsignor* Svetozar Ritig!“

Kao po dogovoru, ostala trojica izubašeno ponoviše *monsignorovo* ime:

„Svetozar Ritig?“

„Nevjerojatno! – potom snebivljivo uzvikne Srećko Šimurina.

„Vjerojatno, vjerojatno, da vjerojatnije ne može biti, *amigacho*!“ – govorio je na pola usta Stevo Krajačić: „Moj ministarski kolega u vladi Hrvatske, *monsignor* Ritig, ako nisi znao, bio je dugogodišnji župnik Markove crkve, bez prekida od 1917. do srpnja 1941., sve dok se, tri mjeseca nakon uspostave NDH, morao povući odatle zato što ga je Pavelić poprijeko gledao.“

„Zar ga je poprijeko gledao zato što ga je vjenčao?“ – našao se pred spuštenom brkljom Srećko, a Stevo mu manihejski odgovori i na to pitanje:

„Ne zato što ga je vjenčao, mada bi i zbog toga imao punu torbu razloga.“

„Daj, druže Stevo, ne obilazi kao mačak oko slanine. Sada te, doista, ali baš ništa ne razumijem!“ – ustao je Srećko.

„Ustaše koji su se motali u blizini Pavelićevih morali su držati tajnu pod jezikom i ne izbrbljati se da Endehazijom ne vlada poglavnik iz Banskih dvora, nego faraonka Mara, kako ju je ogorčeno nazvao otpisani ras Dido Kvaternik. Napisao je, štoviše, da je Mara, koja je vukla konce iz njihove rezidencije, u Severovoj vili na Gvozdu, bila daleko inteligentnija, prodornija i vještija od poglavnika. I ako, druže Srećko, nisi znao, kazat ću da je njemački opunomoćeni general u Hrvatskoj, austrijski aristokrat Edmund Glaise von Horstenau – koji je proboravio u Zagrebu od samoga početka NDH i ovdje ostao gotovo do kraja, do jeseni 1944., kad gaje Hitler povukao u Berlin – u svojim bilješkama pogrdno naveo kako je Pavelić bio pod Marinom papučom. O njoj je pak rekao da je bila mračna snaga NDH, koja je sebe doživljavala kao svetu kravu...“

„Ali zašto je onda puklo između Pavelića i Ritiga?“ – požurivao ga je Srećko.

„*Monsignor* Svetozar Ritig davno prije Ante Pavelića – a od njega je stariji devet godina – postao je gorljivi sljedbenik Starčevićeve Hrvatske stranke prava. Obojica su bili stekliški saborski zastupnici i istomišljenici u tome da je Jugoslavija umjetna tvorevina koju valja srušiti, a da se Hrvatska odcijepi i postane samostalna. Koliko su bili prisni, govori nam i to da je Ritig, osim što ga je vjenčao, trinaest dana nakon što je kralj Aleksandar proglasio šestojanuarsku diktaturu, zajedno s Milom Budakom, 19. siječnja 1929., ispratio Pavelića kad je kriomice krenuo u izbjeglištvo.“

„Pa to je, čovječe, jak dokaz da je vrlo nepovjerljivi Pavelić nedvoumno vjerovao Ritigu…“ – Šimurina samo što nije iskočio iz kože od zaprepaštenja.

Stevo nije kidao pobjediteljsku nit:

„Vratit ću se razgovoru Mile Pavelića s novinarom *Hrvatskoga naroda*, dok je 15. travnja 1941. čekao da se poslije dvanaest godina susretne sa svojim sinom po njegovu povratku iz Italije u Zagreb. Priznao mu je kako je tek trećega dana nakon Antina bijega to saznao od snahe. Izjavio je: *On je posve nečujno otišao. Nikome ništa nije rekao. Sigurno mi nije htio reći, jer je mislio da ću mu priječiti. Kad smo ga mati i ja posljednji put vidjeli u našoj kući u Mandrovićevoj 8, samo nam je rekao: Do viđenja. Laku noć. – Sa svojom ženom se kasnije oprostio kazavši joj: Vi svi kojekuda, a ja Bog zna kuda! – Nisam ni slutio da ga sutradan više neću vidjeti. Ante je*

otišao obavijestiti svijet o prilikama u Hrvatskoj, u nadi da će se brzo vratiti“ – Stevo je, prepolovivši pohabani *Hrvatski narod*, nastavio docirati: „Nagađam da se Ante Pavelić, poslije odlaska iz Zagreba, devet dana skrivao negdje u Sloveniji jer je više puta ponovio da je prešao austrijsku granicu u noći s 28. na 29. siječnja 1929. Zagrebačka policija potom je šturo izvijestila kako je Pavelić emigrirao, a da to nitko nije znao. Milu Pavelića su zbog sina stavili pod nadzor. Najprije su ga sa ženom internirali u Bosansku Krupu, a u Zagreb su se vratili nakon godinu i pol dana. Kako je stari Mile rekao onome novinaru, gotovo dvije godine nije smio priviriti ni iz dvorišta kuće u Podsusedu.“

„E, ali sada nam, druže Stevo, napokon kaži: zašto su se razišli Pavelić i Ritig? Nije se valjda *monsignor* još onda bio zbližio s komunistima.“ – tjerao je mak na konac Srećko Šimurina.

„Ma *monsignor* Svetozar Ritig nikad pa ni do danas nije postao komunist. Znaš da je on jedini naš ministar koji nije u Partiji.“ – ušao mu je u riječ Krajačić: „Razišli su se zato što je Pavelića strahovito uzrujalo da se, netom poslije njegova privremenoga političkog azila u Beču, Ritig bio posve preobratio. U Beogradu se nenadano sreo s kraljem Aleksandrom i potom krenuo zagovarati ideju o federalizmu i pomirenju Hrvata i Srba. U prosincu te 1929. godine – kad su, nakon prosvjeda Beograda, Austrijanci uskratili daljnji boravak Anti Paveliću i on otišao iz Beča u Budimpeštu – Ritig je predvodio hrvatsko takozvano poklonstveno izaslanstvo u Beograd, koje je kralj najsrdačnije dočekao u svome dvorcu. Zato su ga se stekliši s gnušanjem odrekli. No čim je *monsignor* ubrzo razočarano spoznao da ga je kralj Aca preveslao i izigrao; politički se povukao i priklonio se humanitarnome radu. Pomagao je njemačkim i austrijskim Židovima koji su od 1936. godine, bježeći pred nacističkim pogromima, potražili utočište u Zagrebu. Drugovao je s najpoznatijim likovnim i dramskim umjetnicima i piscima, a u župnome dvoru na Markovu trgu sastajao se s Ivanom Meštrovićem, Jozom Kljakovićem, Krstom Hegedušićem, Vladimirom Nazorom, Ivanom Goranom Kovačićem, Ljubom Babićem, Brankom Gavellom, Dubravkom Dujšinom, Mihovilom Kombolom i ostalim imenima. Pavelićevim dolaskom na vlast svakome je postalo bistro kako Ritigu nema opstanka pa je po savjetu nadbiskupa Stepinca tiho napustio župno mjesto u crkvi svetoga Marka, koja je središnja župa zagrebačke nadbiskupije, i nastanio se u svome ljetnikovcu u Selcima, kod Crikvenice. Proučavao je crkvenu povijest, na kojoj je s početka stoljeća doktorirao u Beču. Talijanska okupacijska vlast, upoznata s Ritigovom prošlosti, imala ga je na oku. I kad su mu znanci povjerljivo dojavili da je stavljen na listu talaca kojima svakoga dana prijeti opasnost da će ih odvesti na stratište, Svetozar Ritig je u rujnu 1943. prebjegao na slobodni teritorij i utekao grobaru s lopate. Zbunjeni drugovi koji su ga dočekali nisu znali što će sa starim sedamdesetogodišnjim partizanom u habitu koji im je pao s neba. Naše najviše rukovodstvo – a tu se poslušalo i moje mišljenje – jednodušno se složilo u procjeni da je osoba Ritigova kalibra i značaja u partizanskim redovima nemjerljiva dobit, moralna i nadasve propagandna. I vi, drugovi, znate sve što se od tada zbivalo s *monsignorom* Ritigom, koga su u narodu prozvali crvenim biskupom. Najprije je u Topuskome izabran za člana ZAVNOH-a, a od 1946. postao je ministar bez portfelja u vladi Hrvatske, poslanik Ustavotvorne i Narodne skupštine Jugoslavije, a te godine bio je i u sastavu jugoslavenske delegacije na Mirovnoj konferenciji u Parizu.“

„Volio bih čuti isključivo iz osobne radoznalosti i, naravno, uz riječ da o tome neću pričati kako se *monsignor* Svetozar Ritig postavio prema uhićenju nadbiskupa Alojzija Stepinca?“ pitao je Predrag Grabovac.

„Zapadni novinari su u jesen 1946. masovno nagrnuli u Zagreb. Najprije da prate što će se događati, nakon što smo 18. rujna prije jutarnje mise uhitili Stepinca na Kaptolu; a potom su ostali da dočekaju suđenje. Navaljivali su na Svetozara Ritiga kao stršljeni. Željeli su čuti što će on reći o tome. I kao svećenik, a ujedno i ministar u komunističkoj vladi. Napose stoga što mu je Stepinac, kao zagrebački metropolita, godinama bio nadređeni.“

„I što im je kazao?“

„Krajnje suzdržljivo, da vjeruje u pravednost narodnoga suda. Posavjetovali smo ga, naime, neka osim te fraze ne zausti ni slovo više. Pogotovu ne o akciji Stepinčeva uhićenja. Drugovima koji su došli po njega da ga sprovedu u zatvor nadbiskup je tada mrtvački ukočeno rekao: Ako ste žedni moje krvi, eto me! I naravno, ni mukajet o procesu. Jer, ma što god im bude izgovorio oni će izvrnuti i zlorabiti njegove riječi... Intimno držim da je Ritig duboko nesretan dočekao presudu, a zatim i odluku kad smo Alojzija Stepinca umjesto da ga oslobodimo poslije petogodišnjega robijanja u Lepoglavi, a za što se on uporno zauzimao – 1951. internirali u župni dvor u Krašiću. Bio sam nazočan kad je, po izricanju kazne, *monsignor* Ritig uvjeravao druga Vladu Bakarića kako je politički iznimno loše kredibilna brzopleta odluka da se Stepincu odreže šesnaest godina zatvora i pet godina gubitka građanskih prava. Kazao je da su je vjernici, ne samo u Hrvatskoj nego i u cijelome katoličkom svijetu, dočekali krajnje ogorčeno. A kad je papa Pio XII prije četiri godine dodijelio Stepincu kardinalski šešir, Ritig mi je u prolazu u saborskome hodniku nezadovoljno odšaptao da je sve što smo mu učinili od dana kad smo ga zatvorili ispalo kontraproduktivno zato što smo time izazvali hrvatski narod: Na propovijedima u prepunim crkvama o Stepincu govore kao o mučeniku! dodao mi je *monsignor* žalostivo. Kao da ja to nisam znao, *caramba*...“ – raspričao se Stevo.

„Je li bilo nastojanja da se udesi Ritigov sastanak sa Stepincem dok je ležao u zatvoru i logoru ili potom u Krašiću?“ – predusreo ga je Grabovac.

„I prije nego što smo zatvorili Stepinca drug Tito nas je zadužio da kako znamo i umijemo uglavimo njegov susret s Ritigom. U četiri oka i bez oglašavanja u javnosti. Da ga je nadbiskup prihvatio, tada bi mu *monsignor* predočio naš prijedlog o kakvoj-takvoj normalizaciji vrlo napetih odnosa vlasti i Kaptola. I događaji bi, vjerujem, skrenuli u posve drugačiji tijek. Putem posrednika Alojziju Stepincu smo, bez uvijanja, ponudili da nakon dogovora s Ritigom ode u Vatikan i nekoliko godina se ne vraća u Zagreb sve dok se bura ne stiša. Ali Stepinac ni da čuje. Poručio nam je, kratko i jezgrovito, da se svećenik Svetozar Ritig prevjerio. Zato što kao ministar u vladi koja zlostavlja, proganja i uhićuje svećenike nije učinio ništa u njihovu obranu nego kukavno šuti, umjesto da prosvjedujući odstupi zbog svoga neslaganja s brutalnim obračunavanjima. Tako se, dodao je, Ritig svojevoljno izopćio iz katoličke crkve. I to je značilo da je bacio anatemu na njega i hladno ga ekskomunicirao.“

„Jeli *monsignor* Ritig bio spreman razgovarati sa Stepincem?“

„O, da. Spreman i raspoložen“ – potvrdio je Stevo Krajačić.

Šiljo je pomaknuo ispražnjenu čašu i povišeno pustio glas:

„Ali, drugovi, mi smo se ovdje našli kako bismo razgovarali o poglavniku Paveliću, a ne o kardinalu Stepincu. Zato, druže Stevo, bez obzira na želje slušatelja“ – zavitlao je očima na Šimurinu i Grabovca i podsmješljivo im namignuo – „završimo s posljednjom točkom dnevnoga reda. O razlazu Ante Pavelića s Krunoslavom Draganovićem uoči njegova odlaska iz Italije u Argentinu.“ Zatim je pogledom preletio na Stevu: „Ispravi me ako se nismo tako dogovorili, baćo…“

„Si, *amigo*, upravo tako smo se dogovorili. Slažem se s tobom da smo se rasplinuli. I obećavam da ubuduće neću vrludati, nego ću se držati dnevnoga reda“ – Stevo se nastojao profinjeno narugati Šilji pa je svojim riječima davao prizvuk nenametljive ironije: „No ako mi dopustite kao predsjedavajućem ovoga malog ali odabranog skupa, predlažem da sada predahnemo. Prijeđimo, drugovi, u blagovaonicu kako bismo nešto prezalogajili. Uz molbu da dok budemo večerali, ne progovorimo nijednu o Anti Paveliću. I onako ćemo ga konzumirati poslije jela kao *melšpajz*.“ – Ne sačekavši da se stišaju odobravajuća klicanja preostale trojice izgladnjelih, internim telefonom dozvao je kuhara i konobara u kuhinji, u prizemlju: „Momci, donesite nam gore što ste pripremili. Glad nas sve bolnije podbada, kao da nas mačem reže...“

Nakon što je povečerala – a jelovnik kao da je bio otuđen s drugarske zabave sindikata tramvajskih radnika i namještenika (salama, sir, rajčice i ukiseljeni krastavci za predjelo; ćevapčići, ražnjići i kotleti uz mladi luk za glavno jelo; savijače od jabuka i sira za slatko; pivo, bijelo vino i mineralna voda za piće; i na kraju jagode u šećeru i turska kava, sikteruša) – četvorka se vratila u sobu za sastanke. Prije nego što je krenuo s izlaganjem preostale teme, Stevo Krajačić je svima čazbeno nalio viskija, prepustivši pilcima da sami stave led po volji.

„Rekli smo, drugovi, da ćemo razgovor zaokružiti podacima o sukobu Ante Pavelića i Krunoslava Draganovića“. Rasklopio je fascikl i izdvojio papire pričvršćene spajalicom, na čijem je omotu bilo napisano: A. B – odlazak u Argentinu 1948.: „Dakle, ovako: Draganović je uz privolu Vatikana u travnju 1946. javio Paveliću da se prebaci iz Austrije u Italiju. Poglavnik je i tada nosio kapucinsko ruho. Pratili su ga, i oni odjeveni kao svećenici, osobni tjelohranitelj, časnik Poglavnikova tjelesnoga zdruga Dragutin Došen, i tajnik, profesor Aleksander Seitz, koji ga nisu napuštali otkako su s njime ujutro 6. svibnja 1945. pobjegli iz Zagreba. Preko vrletnih staza poznatih švercerima pješice su pregazili granicu na Alpama i iz mjestašca San Pietro del Cadore dokopali se Venecije. Odatle su proslijedili u Firenzu, koju je Ante Pavelić izvanredno poznavao jer je u njoj najdulje proboravio u vremenima svoje prve emigracije, kad je stanovao u predgrađu Viale Michelangiollo. Tu je i proradio radio *Velebit*, postaja Glavnoga ustaškog stana snažnog dometa, odakle je njegova starija kći, onda osamnaestogodišnja Višnja kao spikerica prvih dana travnja 1941. pročitala objavu o skorašnjoj uspostavi Nezavisne Države Hrvatske. U Firenzi je Pavelić s onom dvojicom pratilaca ostao oko mjesec dana da potom krene vlakom u Rim. Krunoslav Draganović mu je priskrbio španjolsku putnicu i od tada je poglavnik Ante Pavelić postao *padre* Pedro Goner. Nastanio se u Katoličkome kolegiju, uz zgradu Vitezova Malteškoga reda, u ograđenu sklopu građevina, u kraju Lungo Tevere, na lijevoj obali Tibra, koje su pripadale državi Vatikanu. Tako je s još nekoliko ustaških vrhovnika zahvaljujući eksteritorijalnosti bio zaštićen od upada američke i engleske okupacijske vojske i

domaćih policajaca koji su, loveći ratne zločince, tragali i za njime. A čuvalo ga je i dvanaest tjelohranitelja, ustaša."

„Jesu li naši tada planirali da na prepad otmu Pavelića ili ga ubiju?" – nepredvidivo je upao Predrag Grabovac.

„Jasno da smo razmišljali. Ali nakon strijeljanja Draže Mihailovića i samoubojstva generala Milana Nedića, koji je iskoristio trenutke nebudnosti opuštenih stražara i survao se s najvišega prozora beogradskog zatvora – a što su u zapadnim novinama propratili zlim člancima da to nije bilo samoubojstvo nego najprimitivnije policijsko ubojstvo nasilnim bacanjem zarobljenika u ponor – te osude Alojzija Stepinca u Zagrebu, drug Tito nam je, kako bi stišao kapitalističku orkestriranu halabuku, naložio da odustanemo od Pavelićeve otmice. Jer bi naoružani otmičari morali upasti na suvereno vatikansko tlo, likvidirati neke od čuvara, a takav bi se čin izrodio u međunarodni skandal bez presedana" – objašnjavao je Stevo Krajačić.

„Zašto mu onda nismo rasturili mozak?" – nije posustajao Grabovac.

„Isto mu se piše*, amigo*. lako to ni u bunilu ne bismo priznali, nitko u svijetu s pravom ne bi progutao naš otklon da ga mi nismo umlavili, nego da je to bio obračun u ustaškome podzemlju. Prije nego što ubije Antu Pavelića, osoba poslana da obavi taj posao morala bi preskočiti ogradu Katoličkoga kolegija i povrijediti vatikansku suverenost. A smaknuti ga i onda uteći bez traga i glasa, smatrao je drug Tito, bila bi živa opasnost da u dijelu kolebljivaca u hrvatskome narodu poglavnik od zločinca preraste u mučenika i uđe u mit i legendu, što nam nije bilo potrebno."

„Znači da smo svjesno digli ruke od Pavelića i pustili ga da fino otplovi u Buenos Aires!" – naprznički će Grabovac. Krajačić još nije bio načisto: je li to prvi tajnik ambasade u Argentini koji toliko prdoklati i izigrava ćudljiva sinjskoga tovara koji nastoji probiti glavom debeli kameni zid; ili ipak ne glumi, nego se uistinu, puna srca fanatično zapalio za *Operaciju Pavelić*, pa se izjeziči dok ne istjera svoje:

„Nije baš tako, druže Predraže. Bolje je kazati da smo plan odgodili za povoljnije dane, a koji, kao što si se danas uvjerio, upravo nadolaze. Mudri ljudi nikada ne žure, ali i nikad ne oklijevaju... Jesi li sada suglasan sa mnom?" – stišao ga je Stevo i nastavio prenositi špijunsku epizodu o poglavnikovim rimskim danima, mozaično složenu na temelju dojava obavještajaca iz više agentura, napose jugoslavenskih, talijanskih, američkih i engleskih:

„Ubrzo poslije Ante Pavelića u Italiju su, također pješice preko Austrije, stigli njegova žena Mara i troje djece. Pavelić se svakodnevno viđao s Draganovićem, koji ga je vješto skrivao i izdašno mu pomagao, novčano i materijalno. Koristeći utjecajne veze i jake pozicije u Vatikanu Krunoslav Draganović je ishodio odlazak više skupina ustaša brodom u Argentinu. Pripremao je put i obitelji Pavelić. Po našim spoznajama, poglavnik je trebao poći još u ljeto 1947., ali se na smrt prestrašio nakon slučaja s generalom Vladimirom Krenom, zapovjednikom ustaškoga ratnog zrakoplovstva. Kren je, pod imenom Marco Rubini, uz pomoć ustaškoga diplomata Ive Omrčanina, došao do talijanske izbjegličke putnice i argentinske useljeničke vize, a novac za brodsku kartu do Buenos Airesa, kao i za boravak dok se tamo ne snađe posudio mu je po

položaju najviši hrvatski svećenik u vatikanskoj kuriji Dominik Mandić, generalni definitor rimskoga franjevačkog reda."

„Ne razumijem, druže Stevo" – po tko zna koji put se umiješao Grabovac smeteno grickajući usne – „ali Vladimir Kren je u jesen 1948. bio osuđen u Zagrebu na smrt i pogubljen..."

„Polako, *amigo*, polako, nemoj trčati, oprosti na izrazu, kao ovan na solilo" – smirivao ga je Krajačić: „Sada sam shvatio da ne znaš što se prije toga događalo s generalom Krenom, koji je, neka ti i ovo usputno kažem, pratio poglavnika na sva četiri njegova sastanka s Hitlerom: triput na njemačkome tlu 1941., 1943. i 1944.; i jednom na Istočnome frontu, u Vinici, u Ukrajini 1942. To rječito govori da je bio siguran u njegovu slijepu odanost. Vladimir Kren je, poslije povlačenja iz Zagreba, a nakon što se u Austriji odvojio od skupine koja je slijedila Antu Pavelića, kako je izjavio na saslušanju, zahvaljujući sretnome slučaju 16. svibnja 1945., u koruškome mjestu Krumpendorfu, izbjegao da ga Englezi zarobe i predaju nam ga. Otkrio je i to da su ga trebali ponovno izručiti nakon što je iz Austrije prebjegao u Italiju i bio zatočen u logoru u selu Grottaglie kod Taranta, koji su nadzirale engleske trupe. Ondje je zarobljenike iz Hrvatske koncem ožujka 1946., na dan najavljena premještaja u drugi zarobljenički logor u Afragolu kod Napulja, pohodio svećenik Dragutin Marjanović, koga je general Kren poznavao od djetinjstva. Marjanović je za NDH služio kao vikar u ratnome zrakoplovstvu, a od proljeća 1945. je u Vatikanu. Pročitat ću dio Krenova iskaza: *Kad smo već bili u vozu za Napulj, došao je Dragutin Marjanović i razgovarao s nekim poljskim oficirom. Poslije tog razgovora, prišao je našem vagonu i rekao, da na putu pobjegnemo i dođemo u Rim. Moje je mišljenje bilo, a i ostalih koji su čuli ovaj poziv, da je Marjanović s poljskim oficirom govorio o našem bijegu. Kad smo se noću približavali Napulju, iskočili smo iz vagona ja i zrakoplovni general Dragutin Rubčić, a kako sam poslije čuo pobjegli su iz voza – kako iz našeg vagona, tako i ostalih – oko 40 ljudi, među kojima su bili pisci Vinko Nikolić i Matija Kovačić koje sam poznavao. Rubčić i ja smo odmah otišli u Rim. Čuo sam kasnije, da su nakon prispjeća iz logora u Afragoli pobjegli ministri Stijepo Perić, Vjekoslav Vrančić i Dragutin Toth, te četnički vojvoda Dobroslav Jevđević, dok je iz engleske bolnice pobjegao ministar Mile Starčević. Sva četvorica ministara uspjeli su se potom prebaciti u Argentinu...*" – Stevo je dohvatio drugi papir i nastavio: „A ja, drugovi, znam da su naši obavještajci, koji su se onda rastrčali po Italiji i hvatali ustaške i četničke zločince, odlično surađivali s majorom Stephenom Clissoldom. On nam je, između ostaloga, uvelike pomogao da dobijemo ustaškoga generala Antu Moškova, nakon što su ga Englezi zarobili u Veneciji. Kad je shvatio da će biti izručen, Moškov se pokušao ubiti. Zato su ga ranjenoga prebacili u bolnicu u Riminiju gdje su ga dulje liječili. I tek kad su ga izliječili, predali su nam ga. Ante Moškov, to je poznato Srećku i Šilji, na zatvorenome suđenju bio je osuđen na smrt i strijeljan. E, taj je major Clissold, poslije nagodbe s našima, lukavo pripremio plan da preuzmemo niz ustaša iz prve garniture netom pošto budu stigli u logor u Afragolu. Međutim, svećenik Marjanović nam je tada pokvario planove. No sljedeće godine Englez je nadmudrio generala Krena kad je ovaj bio na korak da se otisne u novi život u Argentinu. A kako? Poslušajte što je Kren rekao na saslušanju: *U Rimu sam boravio u samostanu Tre Fontane. Svećenici su nam, vjerojatno po uputama iz Vatikana, savjetovali da idemo u Argentinu gdje će se*

emigracija grupirati i tamo se može zaraditi. U papinskome uredu Assistenza Pontifice, za hrvatske emigrante radio je pjesnik Viktor Vida. Lako sam pribavio dokumente i koncem veljače 1947. krenuo sa suprugom za Genovu, da bismo odatle, noću 4. ožujka, otišli brodom Filipa za Argentinu, a za koji sam još u Rimu kupio karte. Kad je na pristaništu pregledala stvari, talijanska policija zatvorila je čekaonicu s putnicima, među kojima je bilo pedesetak – šezdesetak Hrvata. Prigodom kontrole dokumenata, svi muškarci iz Jugoslavije odvedeni smo u posebnu sobu, u kojoj se nalazio major Clissoid, tajnik Angloameričke komisije za repatrijaciju raseljenih lica u Rimu. Govori dobro naš jezik, jer je ranije bio kulturni ataše u britanskom konzulatu u Zagrebu. Poznaje, kako je istakao, prilike u Jugoslaviji, za vrijeme NDH i poslije rata. Pogledao nam je dokumente, kratko nas saslušao, i zatim većinu pustio na brod, dok je devetoricu, među kojima su, osim mene, bili poslanik u Sofiji Vladimir Židovec i Salih Baljić, konzul! NDH u Ljubljani, zadržao u zatvoru u Genovi. Od devetorice uhićenih, jugoslavenskim vlastima izručili su samo Židovca, Baljića i mene. U talijanskome zatvoru sam čuo govoriti, da o tome koga će izručiti, odlučuje Krunoslav Draganović, centralna ličnost hrvatske emigracije, koji kao da je neki ministar u Vatikanu. A to su osobe koje mu se ne dopadaju. Od svih kojima su one večeri dopustili da isplove u Argentinu, osobno poznam ministra unutarnjih poslova i poslanika u Italiji Antu Nikšića, glavnoga urednika Spremnosti Franju Nevistića, bankara Junusa Mehmedagića i još desetak. Mišljenja sam, da je Draganović u vezi s Pavelićem. Doktor Krunoslav Draganović je prevejan, tajanstven i umišljen, i ističe važnost svoje uloge, da sve leži na njemu. Držanje i govor su mu tipično farizejski. Veoma poštuje novac i one koji ga imaju. Prema takvima je predusretljiv i prijazan. Bavi se i unovčavanjem, odnosno izmjenom dragocjenosti. Draganović nije obljubljen kod velikoga dijela mlađih emigranata, oni ga smatraju lašcem i podlacem“ – Stevo je prestao čitati. Podsjetio je da su trojica ustaša koje su Englezi, uz suradnju majora Stephena Clissolda, koncem travnja 1947. na takozvanoj Morganovoj liniji u Štorjama, izručili Jugoslaviji, zatim u Zagrebu bila osuđena na smrt. Strijeljana su dvojica Vladimira: Židovec i Kren, dok je Salihu Baljiću kazna preinačena na dvadeset godina zatvora s prisilnim radom. Baljić upravo služi kaznu u logoru u Staroj Gradiški, no kako je gotovo oslijepio i nema izgleda da mu se sljepilo zaustavi, ubrzo će biti uvjetno oslobođen, dodao je Krajačić: „Iznio bih još jedan detalj sa Stephenom Clissoldom, koji sam propustio. Tjerao je vuka, a kad mu se lov izjalovio, major je istjerao tri lisice: Židovca, Krena i Baljića. Našem čovjeku s kojim je bio povezan ljutito je kazao da mu oni i nisu bili na meti jer se major nameračio na Antu Pavelića. Doušnici u ustaškome taboru prijavili su mu da će se na brodu Filipa naći i poglavnik prerušen u svećenika, s naočalama, crnom bradicom i gustim brkovima, s putnicom na ime Pedra Gonera, izdanoj u španjolskome konzulatu u Rimu. Clissold je doveo u Genovu četu engleskih specijalaca, koji su ga munjevitom akcijom trebali svladati i izvesti s broda. Ali, kako se Pavelić nije pojavio, Clissold je, psujući sve po spisku, priznao drugu iz naše *službe* s kojim se sutradan sreo u Rimu da mu je zbog neistinite dojave ispred nosa izvjetrila očekivana masna nagrada naše vlade, koju bi mu, zajedno s odličjem za izuzetne zasluge, kako se nadao, ako ne baš maršal Tito, osobno uručio bar Ranković. Sudbina je jarac, *muchachos*. Da se majoru posrećilo, posrećilo bi se i nama, i ovdje se večeras ne bismo zajebavali s poglavnikom.“

Predrag Grabovac se sjetio što je saznao u Buenos Airesu:

„U ambasadi se svakojako dovijamo, da dođemo do novina i časopisa koje izdaje politička emigracija u Argentini. Otprilike prije dvadesetak dana u nekoj od njih, ali ne sjećam se u kojoj, objavljen je razgovor s Antom Pavelićem koji je okrivio doktora Krunoslava Draganovića da ga je gnusno izdao Englezima. Oni su, rekao je poglavnik, od njegova povlačenja iz Zagreba, 6. svibnja 1945., pustili pipke kao hobotnica i čine sve da ga zarobe i potom predaju, kako se izrazio, u okrvavljene kandže Titove zloglasne UDB-e. Pričem nije mislio o plovidbi iz Genove, 4. ožujka 1947., o kojoj si nam ti govorio, druže Stevo – kad je ono engleski major na brodu *Filipa* tražio zapravo Pavelića u habitu, ali kako njemu nije stao na rep, za utjehu je skinuo Krena, Židovca i Baljića – nego o onoj sljedeće godine, u studenome 1948. Tada je, pod lažnim imenom mađarskoga inženjera Pala Aranyosa, poglavnik na brodu *Sestriere* krenuo iz Napulja u Buenos Aires. Tome listu Pavelić je izjavio kako se uoči odlaska iz Italije dogovorio s Krunoslavom Draganovićem da se nađu na rimskome aerodromu u Fiumicinu, odakle je trebao poletjeti za Napulj i iste večeri se ukrcati na brod. Ali kad se nepobitno uvjerio u ono što je odavno sumnjao – da će ga Draganović pred sam put judinski prodati Englezima – poglavnik nije došao na aerodrom nego je kolima pohitao u napuljsku luku. Po njemu, to je bio spas u posljednji čas da ne bude bačen u engleske i zatim u Titove okove. Člankopisci u proustaškim izdanjima u Argentini iz svojih arsenala učestalije izvlače ubojite pogrde na spomen srebroljupca Draganovića. Pročitao sam objedu ispaljenu na njegov račun da je otuđio najveći dio od trideset šest sanduka sa zlatom i dragocjenostima koje je vlada NDH u svibnju 1945. ponijela iz Zagreba, a oni se zatim izgubili u Austriji.“

Na te riječi najprije se zakeserio Ivan Krajačić, a za njime Đuro Milić i Srećko Šimurina. Skupljeni Grabovac pomućena pogleda zagledao se u njih kao u osmo svjetsko čudo. Pritom je odmatao film u glavi i vraćao svoje riječi ne bi li prokljuvio kakvu je glupost tresnuo. I zar je ta glupost, ako ju je uopće izrekao, pitao se, toliko grozna da se s lica trojice zagrebačkih kolega odvalio spontani posprdni rug?

Da umiri Predraga, Stevo mu reče:

„Ustaše, u prevelikoj panici, srećom nisu stigli odnijeti iz Zagreba zlato koje su opljačkali Židovima. Ne boj se, ono nije ni kod Pavelića, a ni kod Draganovića...“

„Gdje je onda?“ – rogušio se sada još zbunjeniji Predrag.

„Na sigurnome, *amigo*!“

„Želiš li mi reći, druže Stevo, da je zlato ostalo kod nas?“

„Ako sam rekao da je na sigurnome, onda znači da je kod nas!“

„Ne razumijem... Kako kod nas kad sam u našim novinama pročitao bar dvadeset članaka i feljtona u kojima je pisalo da je Pavelić bježeći odnio to zlato…“

„Za nas je vrlo dobro što tako piše. Neka u svijetu misle kako zlato nije završilo kod komunista, nego kod ustaša.“

„Ali što se dogodilo?“

„Nedugo prije sloma NDH –- pod nadzorom Mirka Puka, prvoga ministra pravosuđa i bogoštovlja i tadašnjega izvanrednog povjerenika za državne vrijednosti; Radoslava Glavaša, franjevačkoga svećenika fanatičnih ustaških svjetonazora; i Klaudija Fiedlera, inženjera na

službi kod poglavnika, zadužena za održavanje njegovih rezidencija – sanduci su bili uzidani u katedrali na Kaptolu. Ispod masivnih betonskih ploča u kripti do oltara i u ispovjedaonici za gluhe. Kad im je udarila hora da odmagle, ustaše više nisu imali vremena da ih iskopaju, jer se u Zagrebu već slušalo gruvanje naših topova."

„A Pavelić ostao u uvjerenju da je zlato otišlo s njihovim konvojem..."

„Upravo tako. Sve se odigralo kao u grozno zamršenome krimiću koji je za neke završen bez odgovora: tko je pljačkaš... Nitko od ustaških sudionika te afere još ništa nije shvatio. Otprilike, kao kad zbor mutavih pjeva gluhima. Paveliću je rečeno, a mislim da on u to vjeruje i danas, kako je Draganović preuzeo u Austriji zlato od Fiedlera, uz gangsterski dogovor da će ga njih dvojica podijeliti... Puk je bio siguran da je Pavelić osobno odnio sve sanduke sa zlatom i, po dolasku u Austriju, sakrio ih u samostanu u Wolfsbergu... Draganovića su pak obavijestili da je Puk zakopao zlato ispod neke okapine u brdima iznad Radstadta, u Austriji, no kako su njega Englezi ubrzo zarobili i predali ga našoj vojsci, a on je u vlaku, netom poslije izručenja, sredinom svibnja 1945., na granici u Rosenbachu, zajedno sa ženom prerezao žile i iskrvario, s Pukom je odletjela u nebo i njegova zlatna tajna... Najzad, Fiedler, koji je našim isljednicima ispričao da je Pavelić preuzeo zlato u Austriji, a njegova pohlepna žena Mara ga zatim potajno pohranila i od tada poglavnik pušta lažne dimne signale pričajući kako su svi sanduci netragom isparili, ukazujući prstom na nj i Draganovića kao na kradljivce neprocjenjiva državnoga blaga…" – Stevo Krajačić jedva je priveo kraju zdvojnu zagonetnu pripovijest o ustaškome zlatu s čudovišnim zapletom i potom nevjerojatnim raspletom.

„Kako je naša *služba* namirisali to zlato?"

„Još u svibnju 1945. pretresli smo i naglavce izvrnuli cijeli Kaptol tragajući za zlatom, ali tada nam lovačka sreća nije bila sklona. Nakon anonimne dojave, još jednom smo upali u katedralu i siječnja 1946., bez nazočnosti svećenika, prekopali ovaj put precizno označena mjesta. I kao Ali baba u Sezamu, pronašli trideset šest sanduka! Pošto smo zapisnički ovjerili što je u njima, zapečatili smo ih i polegli u trezore. I do danas ih nismo otvarali..." – Stevo je otpuhivao poput težaka poslije napornoga kopanja, obrisao čelo i obraze načetvero složenim, bijelim uštirkanim rupčićem i nasladno povukao srkut viskija: „Znam da sam ti, druže Predraže, iako bih o tome morao grobno šutjeti, ispričao daleko više nego što smijem. I je li, duše ti, da sada o meni misliš kako sam se pred tobom pokazao kao pretjerano lajavi pandur? Koji olako i nesmotreno odaje najdublje čuvanu tajnu, a o kojoj zna tek šačica od stotinjak državnih, partijskih, vojnih i policijskih glava" – zasmijuljio mu se brk. Prepredeno je osjetio da je zasvagda kupio dušu impresioniranoga Predraga, koji se ushitio i zablistao od počasti zato što ga je najmoćniji hrvatski policajac – kao da se godinama poznaju i usko surađuju – uveo u još jednu delikatnu državnu igru. Riječju i pokretima zahvalio mu je na povjerenju kojem se, iskreno, nije nadao:

„Tvoje kazivanje, druže Stevo, asocira me na triler Agathe Christie *Ubojstvo u Orient ekspresu* koji sam počeo prekjučer čitati" – reče podilazeći mu: „lako mi je preostalo još samo tridesetak stranica, i nadalje se mučim i nikako da naciljam: tko je ubojica? Posumnjam u jednoga, pa u drugoga, petoga, osmoga i desetoga, ali jedino u što sam unaprijed siguran jest da će taj ili ta biti netko kome se nisam nadao ni u snu. Koji će ili koja će, pitam se, neočekivano

kao avet izmiljeti iz duboke sjenke? Kao što, priznajem, ne bih odgonetnuo ni gdje je završilo ustaško zlato da mi nisi rekao."

I Šiljo, jedan od najupućenijih u aferu sa zlatom, izložio je svoju usporedbu:

„Sa zlatom se događalo isto" – obratio se Predragu – „kao kad četvorica poznanika, u ovome slučaju Pavelić, Puk, Fiedler i Draganović, igraju u novac sa šibicarom na kojeg su naletjeli na tržnici. I nakon što ih spretni dugoprstić oplindra do gole kože, svatko od igrača posumnja da je jedan od njih bio u dosluhu sa šibicarom i tako ostaloj trojici ispraznio džepove. Kvarno ih je navukao da pomamljeni za brzom zaradom zajedno s njime pogađaju u kojoj je kutijici šibicar sakrio kuglicu. I da će pritajeni animator i lukavi šibicar na kraju igre potajice podijeliti novac koji su im opljačkali. Svakoga iz gubitničke četvorke muči tko je izdajnik među njima. Tko je mangup u njihovim redovima? – kako bi takvoga nazvao Lenjin. Tko ih je povukao za nos, nasanjkao kao budale i izvarao? A, zapravo, sva četvorica ispali su naivčine i izgubili, dok je jedino šibicarski tat i prevarant na dobitku. Jesi li me shvatio, baćo?"

„Jesam. Pavelić i ustaše su na gubitku, a u ulozi šibicara koji im je uzeo blago, u ovome slučaju, bila je naša država. Ili *služba*, svejedno…" – oduševio se Predrag.

„Baš je simpatično, *chico*, što si nam državu i *službu* stavio u istu ravan sa šibicarima. Htio sam da to ti prvi zaključiš…" – Stevo je nevješto odglumio kako je razočaran Predragovim lakomislenim ideološkim previdom. No kad je spoznao da se poslije njegove bezazlene opaske ovaj lecnuo, vratio ga je u ugodno raspoloženje gledajući ga veselim očima: „Žele li opstati, policija i država katkada se, zbog viših interesa, moraju preobratiti i u šibicare. Naglasio sam: katkada!"

Grabovac se oglušio o Stevinu žaoku i da presiječe nova peckanja, preusmjerio je načetu raspru o zlatu. Rekao je kako je nedavno, u travnju („U nas je, u Južnoj Americi, tada proljeće, a tamo, na južnoj hemisferi, jesen!" – natuknuo je preuzetno, šepureći se svojom obaviještenošću) prvi put nešto saznao o Klaudiju Fiedleru, nakon što je pročitao intervju mlađe Pavelićeve kćeri Mirjane Pšeničnik u listu Hrvatska, koji izlazi u Buenos Airesu. Mirjana je od 1950. udana za pet godina starijega Srećka Pšeničnika, negdašnjega diplomata NDH u Rimu. Za razliku od većine ustaških prebjega, iznimno se snašao u Argentini, tako da ga broje u poslovno najuspješnije i najimućnije pripadnike hrvatske kolonije koji su se uselili poslije sloma NDH, a ima ih oko dvadeset tisuća. Srećko Pšeničnik je najprije ostavio vidljiv trag kao sposobni bankar, a potom je preuzeo prestižan i puno bolje plaćen posao direktora francuske industrije automobila Citroen za Južnu Ameriku. Predrag Grabovac je, po sjećanju, prepričao što je Mirjana Pšeničnik izgovorila o Fiedleru, koji se 6. svibnja 1945. s njenim ocem krenuo povlačiti iz Zagreba u Austriju:

„Mirjana kaže da je u šumi kod austrijskoga grada Radstadta Ante Pavelić 16. svibnja sa skupinom najvjernijih sljedbenika čekao da se preda američkoj vojsci. S njime su se od poznatijih glavara nalazili pukovnik Erih Lisak, državni tajnik Ministarstva unutarnjih poslova; pukovnik Ico Kirin, zapovjednik Poglavnikova tjelesnoga zdruga; Dolores Bracanović, zapovjednica Ženske ustaške mladeži i, kako je naglašeno izjavila, nažalost i inženjer Klaudio Fiedler. Po njoj, poglavnik se čuvao Engleza kao žive vatre jer je saznao da su već predali partizanima ministre Milu Budaka i Julija Makanca i njegova starijega brata Josipa. Iščekujući

Amerikance, ugledao je naoružane austrijske policajce i engleske vojnike koji su dokiptjeli u šumu, s nakanom da ga pronađu i zarobe. Pavelić se spasio u posljednjem trenu, pobjegavši im trkom ispred nosa. Našao je utočište u nekome samostanu. Oca su joj obavijestili da ga je Fiedler, kome je dotle bezgranično vjerovao, izdao policiji označivši mjesto gdje je skriven, a on je neposredno prije hajke nestao kao purak. Poglavnik ga više nikad nije vidio niti mu se Fiedler ikada javio. Slomilo ga je kad je čuo da se njegov nepouzdani pouzdanik Klaudije Fiedler vratio u Zagreb, a 1946. se čak pojavio kao svjedok na suđenjima Alojziju Stepincu i Erihu Lisaku i teretio ih kao narodne neprijatelje i suradnike fašista" – rekao je Grabovac i nadopunio pripovijedanje još jednim podatkom: „Pronašao sam i razgovor starije Pavelićeve kćeri Višnje, također u ustaškoj novini. Rekla je o Fiedleru da je osim hrvatskoga državnog zlata njenim roditeljima odnio novac koji su mu oni povjerili na čuvanje."

„Fiedler je milijun posto uvjeren da su Ante i Mara Pavelić prisvojili ustaško zlato pa se našim isljednicima ponudio za krunskoga svjedoka u slučaju da ulovimo poglavnika i izvedemo ga pred narodni sud!" – dometnuo je Stevo Krajačić.

„I što se nakon svega dogodilo s tim mutnim Fiedlerom?" – pitao je Predrag.

„Nismo mu sudili. Pustili smo ga nakon što smo od njega saznali mnoštvo vrijednih pa i intimnih detalja o obitelji Pavelić, uz koju je danomice bio od početka do kraja Endeha kao, nazovimo ga tako, dvorski upravitelj."

„Rekao si: i intimnih detalja." – zapeo je Predrag, a Stevo jedva dočekao da ispreda lirsku dramu koja je zaokupljala i uzbuđivala ustaško najviše društvo.

„Svašta je taj Klaudije istresao pred našim isljednicima. Pa i o ljubavi Višnje Pavelić, koja je rođena 1923., i zašla u Isusove godine, u trideset treću. No nasuprot mlađoj seki Mirjani još se nije bila udala. Višnjina zla kob postao je i čini se ostao ustaški general i vitez Ante Moškov, Spomenuo sam maloprije, drugovi, da ga je engleska vojska 1947. ulovila u Veneciji i izručila nam ga poslije zauzimanja majora Stephena Clissolda. A rekao sam i to da je Moškov sljedeće godine u Zagrebu bio osuđen na smrt i pogubljen... *Entonces*, nakon što se s roditeljima, bratom i sestrom vratila iz Italije u Zagreb, Višnja je 11. svibnja 1941. proslavila osamnaesti rođendan. Na svome slavlju se zagledala i preko ušiju zatreskala u jednoga od privilegiranih čestitara, poglavnikova privrženika i njegove izrazite slabosti, kršnoga i zgodnog Bokelja Antu Moškova, od koga je bila dvanaest ljeta mlađa."

To je bio uvod u priču koju je stroga hrvatska mati Mara Pavelić željela zatrti u začetku. Odgovarala je neiskusnu Višnju od zakovitlane veze, ocijenivši je kao promašenu i nemoguću. Osim dobne razlike, a i što joj je Moškov bio prvi momak s kojim se poljubila, znala je da puritanci iz ustaške oligarhije prijekim okom mjere izabranika Višnjina srca. Iz osmogodišnjega emigrantskog življenja u Italiji Ante Moškov ispraćen je u NDH kao nezasitljivi ženskar i veliki majstor u uživanju u životu. Živahni romantičar i casanova iz Špiljara kod Kotora, u sentimentalnoj prtljazi donio je i spomenar gusto ispisan uzavrelim pustolovinama. A one su se ponajčešće skončavale vihornim skandalima, začinjenim lokvama suza žalosnica i neutješnim ridanjima iznevjerenih i ostavljenih latinskih *giulietta*, *beatrica* i *dulcinea*. No željezna gospođa Mara nije slomila nepregibljivu Višnju, koja joj je zaprijetila uzvratnim

udarcima začetim u mašti ljuto ranjene šiparice (bijeg iz kuće, samokrv, utapljanje u alkoholu) ako bi njen dragan morao platiti ceh zbog nje. Neka ga se tatica poglavnik, unatoč svakodnevnim maminim ukorbama, pridikama, rogoborenjima i brundanjima, ne usudi zaustaviti u vojničkome usponu, i premjesti ga u nekakvu nedoglednu vojarnu u istočno-hercegovačko ratom zapaljeno područje, na pet dana jahanja od Zagreba gdje bi bio vrlo blizu pobunjenim Srbima, a vrlo daleko od njezina zagrljaja. Da se Pavelić smekšao pred sanjarskim pogledima začarane mezimice, brucošice prava pogođene posred srca Kupidovom strijelom natopljenom ljubavnim napitkom, razaznalo se kad je Moškova promakao u zapovjednika svoje pretorijanske garde nazvane Bojna pri Poglavniku i potom ga uvrstio u malo izaslanstvo koje je poveo u dvorac Berghof na Bavarskim Alpima, na prvi susret s *führerom* Adolfom Hitlerom, 6. lipnja 1941.

Nagađanja o vjenčanju Višnje Pavelić i Ante Moškova sve su glasnija. U nj vidoviti gledaju kao u budućega poglavnikova zeta, pa stoga ne iznenađuje što značajem i moći ubrzano napreduje na ustaškoj ljestvici.

I onda se nepredvidivo uplela jetka vještica s otrovnom jabukom. Proračunato je uvela u bajku još jednu djevojku, koja će Višnji pomutiti sretni završetak idile o kojem sanja od svoje rođendanske svetkovine kad je upoznala Antu.

Marija Crnobori, Istrijanka, krasotanka, ugljeno crnih lasi koje su joj padale poput peteljki na jagodi i dubokih sjetnih očiju kao u košute, umivenih u najbistrijem potoku, došla je u Zagreb iz rodnih Banjola i završila učiteljsku školu. No čim je zakoračila preko praga teatra i osjetila neodoljivu privlačnost glume, znala je da će ostati nesuđena učiteljica. Od 1938. usporedo je pohađala i Glumačku školu, gdje su je vodili i učili časni bardovi Dubravko Dujšin, Branko Gavella i Tito Strozzi, koji su u Mariji nazreli zlatnu žicu veličajne tragetkinje. Njihovu izobilno nadarenu pitomicu još su kao akademičarku unajmljivali i najviđeniji režiseri. Od 1940. stalno se pojavljuje u Hrvatskome narodnom kazalištu. Tek što je izgovorila prve rečenice na pozornici Marija Crnobori osvojila je i gledatelje i kritike. Kao nijedna početnica dotle u Velikome kazalištu dočekala je da o njoj govore i pišu s ushitom. Prije nego što je proslavila dvadeset četvrti rođendan ambiciozna gospođica Crnobori postala je 1942. stalna članica Hrvatskoga državnog kazališta (kako mu je bio izmijenjen naziv u NDH), uvjerena da će svojom snagom progutati hrvatsko glumište.

Višnja Pavelić i Ante Moškov privlačili su poglede gledateljstva kad su, bez pratnje tjelohranitelja, sjeli u ložu HDK, na izvedbi *Dubravke*, koju je postavio mladi zagrebački redatelj Marko Fotez, s Marijom Crnobori u ulozi Jelenjke. Oduševljeno su pljeskali novoj divi. Takva se pojavi jednom u dvadeset sezona, složili su se. Višnja drži da je Marija neopisivo divna:

„Kao da je Ivan Dživo Gundulić imao nju pred očima dok je u prvoj polovici sedamnaestoga stoljeća u Dubrovniku pisao svoj najpoznatiji igrokaz i smišljao Jelenjkin lik“ – kazala je ne zamijetivši da je Ante odsutno sluša.

Njemu se Marija Crnobori uselila u misli, ali ne glumačkim sjajem, nego zapanjujućom ljepotom. Prebirao je po sjećanju: je li ikada bio tako oštro presječen i bez daha kao što mu se dogodilo večeras kad je ugledao nju? Uznemirila ga je toliko da je nakratko otplovio u oblake

i čak zanemario i zaboravio svoju dragu, kćer najvećega živućeg Hrvata. Višnja mu kaže da ga voli i da je ljubomorna na svaku koja mu makar i spomene ime. On bi poglavniku (kao što mu je u izbjeglištvu u Italiji prisegao pred križem i ustaškim grbom, kojem je u sredini ucrtana goruća bomba, i pritom izgovorio njegov slogan koji je napisao 1932.: Nož, revolver, bomba i pakleni stroj – to su idoli koji imaju povratiti seljaku plodove njegove zemlje, radniku kruh, a Hrvatskoj slobodu) nedvojbeno poklonio i život kad bi mu ga on zatražio. Ante Moškov se prepao žestine koja ga je spopala zbog glumice. Podsjetio se znanaca u Italiji koji su mu govorili, dok bi, mimo žene s kojom je tada bio vezan, pogledavao u drugu, da je trava na suprotnoj obali zelenija. Navodi li ga Marija Crnobori, za kojom otkako ju je ugledao gubi razum, sada na grijeh da svome poglavniku učini ono što mu ne bi smio učiniti?

Dok ju samovozom na Tuškanac vozi osobni poglavnikov vozač Viktor Rebernišak, Višnja je zaključila da južnjački razgovorljiva Antu, koji će je otpratiti do ulaznih vrata vile nije do sada vidjela šutljivijega i nenasmijana. Ali nije se otvorila i priznala mu što je progoni. Bit će, misli Višnja, da je njen dečko još pod dojmom čarobne Fotezove režije i Crnoboričine glume. Ili ga pritišću brige na poslu? Na Anti je golema odgovornost, pogotovu sada nakon što ga je tata ljetos postavio za zapovjednika Poglavnikovih tjelesnih zdrugova u Ustaškoj vojnici, opravdavala ga je. Otkad se onomadne tata razišao s Kvaternicima – ocem, starim vojskovođom Slavkom, koga je potjerao na prisilni odmor u Slovačku, i sinom, pukovnikom Eugenom Didom, kome je oduzeo zapovijedanje u nadzornoj službi Ustaške bojnice – Ante joj se povjerio da je Hrvatska u tegobnim kušnjama i da je najteže breme zaštite državne sigurnosti sada svaljeno na njegova leđa. A on će poglavnika i domovinu čuvati kao zjenicu oka, dodao je vjerno.

Ante Moškov je sutradan ujutro poslao Mariji Crnobori buket od gerbera i na posjetnici joj napisao da ga je osvojila kao Jelenjka u *Dubravki*.

Glumica ga je istoga dana brzoglasno pozvala i smjerno mu zahvalila:

„Vi ste, poštovani gospodine Moškov, prvi koga osobno ne poznajem, a od koga sam dobila cvijeće. Još ne mogu povjerovati da je prekrasni buket, k tome, došao od najvišega državnog dužnosnika!“ – uzdrhtalo je govorila. Po tome kako je najmekše na svijetu izgovarala ć, lako mu je bilo dokučiti da je istarskoga roda. I dok je Moškov iz zbirke odavno iskušanih osvajačkih trikova izvlačio najdjelotvornije, da joj najnenametljivije ponudi sastanak kako bi se upoznali, Marija mu je pomogla, dobacivši uže kojim će se početi uspinjati u pokušaju da osvoji neosvojeni vrh: „Ne znam hoću li otići predaleko što ću sebi dopustiti slobodu i zamoliti vas, naravno budete li pronašli bar pola sata slobodnoga vremena, da sutra pred večer naiđete u galeriju Ulrich u Ilici, na otvaranje izložbe moga bratića...“

„Oprostite, gospodična Crnobori, ali tko je vaš bratić?“

„Jeste li čuli o Josipu Crnoboriju?“

„O, ho, kako da nisam čuo, draga gospodična, ta Josip Crnobori je jedan od naših najvećih slikara, pobogu... Ove godine je sudjelovao na Venecijanskome bijenalu, je li tako? Što, zar vam je on bratić?“ – Ante Moškov se slavoljubivo divio svome – premda najovlašnijem – poznavanju suvremene hrvatske likovne umjetnosti.

„Jest, očevi su nam rođena braća. Otkako sam ovih pet godina u Zagrebu, stanujem kod Josipa na Gornjem gradu. U stanu mu je i atelje...“ – potvrdila je.

Moškov ni sekunde nije krzmao da sam, bez Višnje, pođe na otvaranje izložbe. Kad mu Dido Kvaternik više ne dahće nad glavom, jedini koji bi ga mogao zaustaviti kakvim nenadanim, izvanrednim nalogom, jest poglavnik. Srećom, nije.

Anti Moškovu, koji se pojavio u ustaškoj odori, galerija *Ulrich*, prepuna namirisanih, uglađenih, elegantnih i blaziranih lica, okrenula se naopako kad mu je pristupila umjetnikova sestrična Marija Crnobori i zahvalila što je svojim dolaskom počastio njezina bratića. Od tada se prilijepio uz nju. Štedro ju je obasipao iskazima divljenja i komplimentima i ni trena nije odustajao od sve ubrzanijega donhuanskog udvaranja. Dobro je, što nije bilo pukovnika Vilka Pečnikara, pajdaša iz emigracije u Italiji, sadašnjega glavnog zapovjednika Hrvatskoga oružništva. Narugao bi mu se i rekao trešnjevačkom šatrom da se ukrcava ili da se upucava glumici.

Moškov je, nakon što mu je iznahvalio izloške, obećao Crnoboriju da će Poglavnikovi tjelesni zdrugovi kojima on zapovijeda – to je otresito rekao – otkupiti nekoliko njegovih uljanih slika. A potom ga je prikovao za pod koliko ga je zaskočio:

„Smatrajte devedeset devet koma devet posto sigurnim da ću vam, kao našem najvrsnijem portretistu, omogućiti susret s poglavnikom. Sa svečanosnikom u Uredu poglavnika, mojim uvaženim poznanikom Jakovom plemenitim Machiedom, uročit ćete tada vrijeme koje će vam biti potrebno za poziranje. Zamolit ću poglavnika da ga vi naslikate. I nemojte sumnjati – pristat će! Vaša najviša umjetnička razina daje mi vjeru, gospodine Crnobori, da zajamčim poglavniku kako će taj portret biti vrhunsko djelo dostojno njegove povijesne veličine!“

Slikar je uzvrdano istezao glavu i dugo se nije sabrao od teškoga napada sreće koja ga je upravo milostivo izabrala. Kao da je poletio među zvijezde.

Moškovu je najbitnije što su ponude bratiću Josipu, napose ova da portretira poglavnika, tako je prosudio, do ganuća zadivile Mariju. Namislio je takav presudan zaokret i cvjetao u pomisli da je za sto koračaja bliži bogatome posluženju koje je žudno želio iskušati iz njenih njedara. Tražio je odgovor: je li to što izvire iz nje ljupkost, očaravajuća privlačnost ili magičnost? Ili sve troje odjednom?

Nije krenulo kako je do potankosti bio strateški isplanirao.

Ustaški ras Ante Moškov nije uspio slomiti *blitzkriegom* glumicu Hrvatskoga državnog kazališta Mariju Crnobori. Nije mu se posrećilo ni kad je izmijenio taktiku i krenuo u strpljivi pohod, korak po korak. I taj trud uzalud. Od nje je očekivao više.

Marija nije izbjegla nijedan od njegovih brzoglasnih poziva. Uvijek bi mu se najljubaznije javljala i dugo su razgovarali. Nikad mu ne bi zaboravila zahvaliti za poslano cvijeće. No odbijala je Antine navale da se sastanu za ručak ili večeru.

„Snimit će nas stotine pari purgerskih očiju gladnih tračeva. Oboje smo poznati, gospodine Moškove, fotografije nam izlaze u novinama i o nama pišu. Zato bismo bili izloženi otrovnim ogovaranjima. Iskreno, ne plašim se zbog vas, nego za se. Jer o vama će zadivljeno

pričati: prava je muškarčina, skuhao je naivnu istarsku puricu i pogostio se. Ali što bih ja, sirota, kad će moji jalni kolege, a osobito kolegice jedva dočekati da posvuda razbubnjaju kako im je sada sve jasno. Eto dokaza, reći će, kojim putom idem iz uloge u ulogu. Ne zato što sam dobra i nadarena glumica, nego preko kreveta u koji me privodi utjecajni čelnik ustaškoga pokreta Ante Moškov. A vaše ime, nemojte se naljutiti što vam to kažem, izgovara se sa strahopoštovanjem. Recite vi meni, dragi gospodine, tko će mi u kazališnome ansamblu povjerovati kad budem rekla da smo se nas dvoje, zatečeni na ručku ili večeri u restoranu, svejedno kome, našli bez obveze? Tek da ugodno blagujemo i opušteno razgovaramo kao znanci koji imaju što kazati jedno drugome? Ma koga je u kazalištu briga što smo oboje slobodni, i što nikome ne moramo polagati račune! Srž njihovih bla, bla, bla blebetanja bit će da beskrupulozna karijeristica Marija Crnobori izlazi s Antom Moškovim i zna se, je li, što mu sve dopušta. A Moškov, koristeći neprijepornu moć, kratkim brzoglasnim razgovorom naloži intendantu kazališta Dušanu Žanku i upravitelju drame Marku Soljačiću da poslušne režisere opomenu neka ni slučajno ne padnu u iskušenje i podijele uloge prije nego što ona bludnica, to jest ja, sebi ne izabere glavnu ili najbolju!“ – izgovorila je u dahu Marija u pregrijanu slušalicu, dok je Moškov vukao svoj brod u uvalu želja iz najburnijih ludih snova.

„Suglasan sam s vama, gospodična Marija, da bismo postali mete zagrebačkih tračera. I zar nam, stoga, ne bi bilo ljepše, upriličiti diskretnu večeru uz svijeće i tihu glazbu kod vas ili kod mene, skriveni od pogleda, kad nas nitko neće vidjeti?“

I još jednom pucanj u prazno.

„Nipošto, gospodine Ante. Kod mene to neće biti moguće jer stanujem s bratićem i ne bi mi bilo milo da pomisli kako se među nama događa nešto mutno, a što se ne događa. Dođem li ja k vama, vidjet će me bar desetak ljudi. Napopriječili bi oči susjedi, domobrani koji vam stražare pred kućom, pa kućno osoblje koje će nas posluživati... Strpimo se još neko vrijeme, molim vas. Dajte mi vremena da se saberem od košmara koji su me dohvatili otkako sam vas upoznala na otvaranju Josipove izložbe u galeriji *Ulrich*“ – preduhitrila ga je Marija i iskobeljala se iz njegovih krokodilskih ralja.

Zanijemio je kao da mu je ugurala krpu u usta i nasula u nju vode.

Iako bi se izložio opasnome riziku od usplamtjele odmazde posesivne i ljubomorne Višnje Pavelić, Ante Moškov, koji zbog Marije sve manje vlada svojim požudnim osjećajima, smislio je kako će je sada, smjesta i odlučno, brzoglasno zaprositi, mada ne može zajamčiti da neka skrivena uha ne prisluškuju čak i njegove razgovore. Zateći će je nenadanom ponudom da se vjenčaju. Kad ona želi i gdje želi. Brzopleto se odvažio da odbaci visoko mjesto koje je stekao u ustaškoj eliti i još bi ga stjecao, jer tek mu je trideset prva... K vragu, pa kad je kralj Edward VII pronašao snagu da za ljubav dvostruke raspuštenice, Amerikanke Wallis Simpson, s osmijehom gubitnički ostavi prijestolje i krunu britanskoga imperija, zašto da onda i on zbog neudane djevojke Marije Crnobori ne siđe s vrha planine i postane običan građanin. Kojemu će žena, u koju se zaljubio, izroditi troje dječice.

Marija mu tjednima djelom dokazuje da nije laka roba. Iako on pripada izabranome, najužem krugu od dvadeset prvih ljudi u NDH, to je nije impresioniralo. Još mu nije podatno raširila noge, a i pitanje je kad će i hoće li.

Ali Ante Moškov sada razmišlja samo o sebi i ne promišlja što bi bilo s njome? Bi li Marija spremno ostavila sveto kazalište kojemu je opatički posvećena? Ma bi, šipak! Što on, Ante Moškov, sebično umišlja da će mlada i ambiciozna glumica veselo i raspjevano lako jedva dočekati njegov prijedlog! Čim on, jaki poglavnikov čovjek, koga Marija zapravo jedva da i poznaje i s kojim je na uljudnoj udaljenosti, „na vi“, zamoli njenu ruku. Koješta!

A i kad bi mu rekla „da“ i nju bi posred srca pogodio topuz džilitnut iz vile uvriježene poglavnikove obitelji. Izvjesno je kao što su jedan i jedan dva da bi se Marija Crnobori oprostila od svjetala pozornice i prestala raditi ono što najviše voli. Da se iz noći u noć u HDK-u pretvara u Jelenjku u Gundulićevoj *Dubravki*, Lujzu u Schillerovoj *Spletki i ljubavi*, ili Tofaniju u Sorbulovoj *Bolesnoj krvi*. I kad bi, hajdemo reći, njih dvoje dijelili četiri bračna zida, pokraj njega bi sjedila i prijekorno ronila suze nesretnica, rođena, ali prognana i na silu zanijemjela glumica. Koja kopni zato što su joj oteli najveću pasiju.

Kad bi poput Hamleta birala scenu vlastita umiranja, Marija bi poželjela da umre na sceni.

Što bi se dogodilo s njime da Višnja sazna kako on, muškarac koga je samouvjereno odabrala na ustaškome trgu robova i za koga se nakanila udati, kao orlušina oblijeće oko Marije? Bacila bi ga u kotao s uzavrelim uljem. Gospođa Mara – a ona nikad nije odobravala njegovu vezu s njenom starijom kćeri, premda još bezazlenu, i koja nije otišla dalje od brzih poljubaca u letu – bez po muke će pronaći teške riječi protiv njega. Nagovorit će muža, poglavnika, neka smijeni nevjernoga razvratnika Antu Moškova i protjera ga bez povratne karte u zemlju nedođiju.

Utrudili bi se da mu naprte grijehe o kojima je znao i nije znao. Prepao se vlastite prijetnje dok zamišlja scenu iz hrvatskoga teatra zabluda. Bjesomučni momci neveselih lica i ugašenih očiju – koji bi danas za nj skočili u vatru i vodu i koji čekaju njegov mig da ako treba ubiti ubiju, ako treba spaliti spale, ako treba prebiti prebiju, ako treba oteti otmu, ili ako treba uhititi uhite – ruku okovanih u lisičine i nogu u negve, sprovode ga u Jasenovac kao protuhu. Kao da tim liktorima nije bio sveti ustaški uzor i voljeni zapovjednik.

Ante Moškov je povjerovao da se primakao cilju kad je obavijestio Mariju neka prenese bratiću Josipu Crnoboriju kako će Poglavnikovi tjelesni zdrugovi kupiti njegovih šest slika, i to za krupne novce, a ona nesputano radosno podciknula. Tada su popili čaj u njegovu uredu. Ali kad ju je pozvao da ručaju, izgovorila se sutrašnjim gostovanjem teatra u Slavoniji. Nade su mu zatim najjače nabujale nakon što je bratiću omogućio sastanak s poglavnikom i oni se dogovorili za četiri polusatna poziranja. Crnoborijev portret Ante Pavelića uistinu je savršeno ispao i nije bilo novine koja nije otisnula njegovu presnimku, crno-bijelu ili čak u boji, uz ode autoru. Cijena na likovnome tržištu osjetno mu je poskočila. Ministar nastave i narodne prosvjete, Ličanin Mile Starčević, potpisao je Josipu Crnoboriju snopić čekova za pripomoć da kao državni izabranik izlaže u inozemstvu, u Beču, Berlinu i Bratislavi.

A što se dogodilo s Marijom? Ništa. Na njihovu putu trupci i stijenje. Opet ista meta, isto odstojanje.

Sačuvavši bijes u sebi, Moškov je odlučio pričekati.

S Višnjom se rjeđe viđao, opravdavajući joj se pojačanim poslom koji mu nameće njen otac. Jednom ga je uspjela navesti da popričaju o vjenčanju. Nije imao kud i ševrdajući rekao kako odavno razmišlja o tome sudbonosnom danu:

„Mislim kako bi najbolje bilo da svadbu objavimo nakon što diplomiraš. Budeš li prilježna kao do sada i budeš li i dalje uredno polagala ispite, onda bi se to dogodilo oko svibnja ili lipnja 1946. Dotle će nam se domovina riješiti Titovih šumskih razbojnika, a Njemačka pregaziti Rusiju, ušutkati Englesku novim raketnim oružjima i sklopiti primirje s Amerikom, kao što se sve jamačnije nagađa. Tada će Hrvatska živjeti u miru i izobilju. To predviđa i tvoj otac."

Posustalo je pokrila lice široko otvorenih ruku i saslušala ga bez riječi i osmijeha. Kako Moškov nije ulovio Višnjinu gorku misao, njeno zamišljeno držanje podveo je pod mudrost da je šutnja znak slaganja.

Ante Moškov se 11. svibnja 1943. sjetio Višnjina dvadesetoga rođendana, a to je bila prigoda da proslave i dvogodišnjicu veze. Darovao joj je prsten s kamejom. Suzdržano mu se obradovala. Nije joj smio kazati da ga je prošle godine dobio od prijatelja iz izbjegličkih dana, opjevanoga zapovjednika Crne legije, pukovnika Jure Francetića. Bio mu je na piru nedugo poslije uspostave NDH, u drugoj polovici travnja 1941. U sarajevskoj crkvi svetoga Josipa župnik, velečasni Božidar Praho vjenčao ga je s Talijankom Beatrice Ariendi. Ante je razdragao Juru, onda ustaškoga povjerenika za Bosnu i Hercegovinu, nakon što mu je na njegovo uporno znatiželjno propitivanje napokon priznao kako je točno ono što se nagađa i o čemu se govorka. Da mu je poglavnikova kći Višnja cura. Na što mu je Jure likujući pružio prsten i vezao ga riječju da gospodični Pavelić ne otkrije tko mu ga je dao. Ostavio mu je na volju neka joj ga natakne na prstenik kad bude procijenio da je naišao povod za to. Moškov pogotovu sada neće pogaziti obećanje Juri Francetiću, izrečeno mjesec dana prije njegove pogibije, lanjskoga 27. prosinca. Partizani su ga smrtno ranili nakon što je laki vojni zrakoplov francuske izrade *Potez-XXV*, u kojem je letio iz Zagreba u Gospić, zbog kvara na motoru prisilno sletio na snjegomraznu tratinu u Močilu, nedaleko od Slunja, onda pod vlasti komunista. Beatrice mu je posmrtno rodila sina, dva mjeseca poslije sprovoda u Zagrebu. Moškov je osjećajno stisnuo ruku Jurinu nasljedniku u Crnoj legiji, ustaškome satniku Rafaelu Bobanu, nakon što je muški čvrsto rekao nad odrom da „likvidirati ranjena protivnika mogu samo Azijati boljševici i njihovi azijski trabanti!"

Moškova nisu razuvjerili da je Juri Francetiću i njegovu prokušanome pilotu zastavniku Miji Abičiću život okrenuo leđa zato što im je letjelica, koja je prije bila za rezalište negoli za uzlet, zatajila poslije paklenske diverzije u zračnoj luci u Lučkome. Sumnju je iznio pred smrknutim poglavnikom, koji je očinski volio Juru:

„Ne mogu povjerovati da više nema moga sina!" – lomno je zaječao Pavelić i dugo nije sasušio obraze nakon što mu je Moškov javio o Jurinu groznome kraju. A još nedavno, prvih dana u rujnu, bio je u poglavnikovu najužem izaslanstvu dok je u Vinici, u Ukrajini, posjetio *führera* Adolfa Hitlera i potom hrvatske legionare na istočnome bojištu.

Ante Pavelić je proglasio trodnevnu žalost za Jurom Francetićem, posmrtno ga promakao u krilnika Ustaške bojnice i u viteza i naložio najžurnije izdavanje poštanskih spomen-maraka s njegovim likom u četiri boje.

Moškov upravo zato nije očekivao od Pavelića da će prešutjeti bolan odgovor na njegovu slutnju kako Francetićeva smrt nije bila slučajna, nego ga je satrla poslije podmuklo pripremljene crvene urote. I lomilo ga je: zašto se poglavnik onoga maglenog dana nije pojavio na Mirogoju na pokopu svoga najmilijeg vojnika?

Marija Crnobori strepi da je zašla u bezizlazje. Nije pametna i ne umije odgonetnuti kako da utekne od sve nasrtljivijih udvaranja Ante Moškova. Ali mu i ne smije pokazati da ga izbjegava. U toj romantičnoj komediji mora se ponašati diplomatski promišljeno kako ne bi navukla njegovu srdžbu.

Prijetila su joj tri vrlo opasna razloga.

Prvi. I ona je s više strana čula, pa i od bratića Josipa, koji se oduševio poglavnikom otkako ga je portretirao, da Višnja Pavelić u Moškovu vidi više od pratioca s kojim povremeno izađe u kazalište i na koncerte. To će reći da je strašnije dražiti bijes i taštinu te djevojke, negoli nepromišljeno gurnuti nos u razbjesnjeli vulkanski krater. I sazna li poglavnikova kći kako se njen voljeni Ante pali na njihovu omiljelu glumicu i manijakalno je progoni, Marija ne treba gledati u grah koji će joj pogoditi da će biti kruto zaustavljena u usponu i prekrižena s popisa prvakinja drame u HDK. A ona ne bi bacila svoju karijeru na žrtveni oganj ne za jednoga nego ni za dvije stotine Moškova.

Drugi. U Zagrebu je poznato da je gotovo dvije godine Marija bila zaručena za popularnoga pjesnika Ivana Gorana Kovačića. No kad je koncem lanjske, četrdeset druge, Goran tektonski uzdrmao ustaški režim i s Vladimirom Nazorom utekao partizanima, Marija se osjeća kao da trune i u stalnoj je strepnji kako joj netko ne bi izvukao podsjećanje iz bliske prošlosti o idili s komunističkim prebjegom, kojemu je u NDH danas opasno i spomenuti ime.

Treći. Marija je odnedavna zavoljela doktora teatrologije i svoga najdražeg redatelja Marka Foteza, a i on nije ravnodušan prema svojoj glumici miljenici. Skrivena ljubav među njima buja. Na stranu što Foteza prati sjajan ugled da je otkrio, maestralno adaptirao i režirao *Dunda Maroja*, urnebesnu komediju dubrovačkoga renesansnog pisca Marina Držića, ali nevolja je što ga u kartoteci ustaške policije prati loš ugled. Podvučen je kao sumnjivi element zbog prijeratnih javno izloženih ljevičarskih opredjeljenja. Spasili su ga dobrohotni signali koje mu je, vjerovali ili ne, poslao uvjereni ustaša, ispolinski intelektualac i dokazani teatroljubac, intendant Velikoga kazališta Dušan Žanko. Fotez je izbjegao isljedbe, praćenja, prisluškivanja pa i već pripremljeno uhićenje tako što se najprije sklonio u Split i ondje postao direktor drame, a sada radi u osječkome kazalištu. Povremeno, na Žankov poziv, u Zagrebu tiho odrežira neku predstavu i ponovno šmugne u mirnu osječku citadelu.

„Daleko od očiju žbira tajne policije, daleko od Jesenovca!“ – Fotez se, parafrazirajući, sumorno našali sa sobom. Mariji nije po volji njegov crni humor i potrese se kad je dragi podsjeti svoga rizičnog hoda po minskome polju. Ona je u zebnji da do zapostavljenoga Moškova, ne dao Bog, ne dopre glas kako su ona i Fotez ljubavnici. Poslije crvenoga Gorana, sada još i crveni Marko! Izjeden od ljubomore i bijesa zato što kuca na vrata koja mu se ne otvaraju Moškov bi mogao tegobno nauditi Fotezu i gurnuti ga u mrak koji će ga progutati.

Mariji Crnobori stoga ide u račun što je Ante Moškov preko grla u poslu koji ga je smotao. Češće izbiva izvan Zagreba i manje je poziva. Mora da se donekle izliječio od amoka koji ga je spopadao zbog nje pa se skrasio i smirio. A bit će da je postao i oprezniji pred Višnjom Pavelić. Marija hini kao da nije saznala o njihovu bezgrješnome prijateljevanju, o čemu prigušeno bruje saborski kuloari, državni uredi, društveni saloni, vojarne, poslanstva, frizeraji i kavane. Otmjenom suzdržljivošću uvjerljivo odglumi i da nije čula o Antinim povremenim švrljanjima, kad se mužjački istutnji i isprazni muda do dna, zato što tijelo traži svoje, a poglavnikova kći mora ući u brak *virgo intacta*. Margo Mraković, najotmjenija kurva u Zagrebu, kojoj u krevet ulijeću bez kucanja – upravo tako kite Marijinu kolegicu iz drame HDK-a – onomadne se pred njome nesmotreno zaletjela ili se ipak promišljeno izbrbljala – ali tko bi nju ulovio za glavu i rep – da je provela predivnu večer s privlačnim i šarmantnim džentlmenom Antom Moškovim. Povod za intimni sastanak udvoje bio je što je njen jednokratni kavalir poslije poglavnikova najvišega odlikovanja stekao čast da se nazove vitezom. A to je volio proslaviti, utočiti i zaliti u lijepome društvu.

U rujnu 1944. poglavnik je, predosjetivši slom, sklonio ženu, kćeri i sina u Austriju. Kako svijet ne bi dreknuo da su kukavički udarili nokat, državna promidžba taj je čin umotala u svilu i nalijepila mu socijalnu etiketu. Pavelići su poveli četrdeset devet mališana, sirotana bez roditelja, pitomaca Ustaškoga dječačkog zavoda (UDZ), o čijem su obrazovanju i odgoju od 1942. pred očima svijeta skrbili gospođa Mara i starija joj kći Višnja. Zbog egzodusa Višnja je prekinula studij prava.

Nekako istodobno, tada već general Moškov, preuzeo je zapovijedanje nad Prvom udarnom divizijom i više je na dalmatinskoj fronti negoli u metropoli, što savršeno odgovara Mariji, koja se ohrabrila i počela se pokazivati s Fotezom.

Nakon bijega iz Zagreba u Austriju, 17. svibnja 1945., u Langhraitu kod Salzburga, vitez general Ante Moškov sreo se s poglavnikom i pograbio se s njime. Razmirice su počele kad mu je zamjerio što je misleći jedino kako da sačuva vlastitu stražnjicu gnjila srca neviteški ostavio vojsku i bespomoćni neorganizirani puk koji su se u panici povlačili za njime. I to je prouzročilo masovna ubojstva u Bleiburgu, Dravogradu i Kočevskome Rogu, nakon što su Englezi predali zarobljene bjegunce na nemilost partizanima. Pavelić je iskočio iz kože kad mu je dugogodišnji pouzdanik još prigovorio što nije iz Zagreba poveo u izbjeglištvo i roditelje koji su ostali kod kuće u Podsusedu i prestravljeni dočekali ulazak Titove vojske. Napose ga je napao zato što je nesmotreno dopustio da mu Britanci zatoče starijega brata, profesora Josu, i izruče ga Jugoslavenskoj armiji, čiji su ga krvnici iz kaznenoga bataljuna stravično mučili i potom mu bez suđenja presudili metkom.

Da je između, dotle već viđenih tasta i zeta žestoko grmjelo i sijevalo, potvrdio je Moškov na saslušanju u zagrebačkome zatvoru, izjavivši kako mu je poglavnik prijetio da će ga, iako su u stranoj zemlji, prijeki pokretni ustaški sud osuditi zbog neposluha na jedinu kaznu koju je izricao i u domovini. Smrtnu.

Ante Moškov je u Langhraitu posljednji put razgovarao s Antom Pavelićem.

Erihu Lisaku i Ici Kirinu koji su ga ispratili i pritom iz opreza motrili da ih poglavnik ne vidi, obećao je da će se iz Austrije vratiti u Hrvatsku i dići ustanak:

„To je nemoguće!“ – skeptično ga je zapopastio zapovjednik poglavnikovih čuvara Ico Kirin, dugo mu stežući ruku.

„Nemoguće jest. Ali tako mora biti!“ – samouvjereno odgovori Moškov.

„Čuvaj se, brate Ante!“ — rekne slutljivo Lisak i blago odmahne glavom.

„Nemojte oplakivati čovjeka dok je još živ!“ – otprkosio je Moškov. “A bude li mi suđeno otići pod ledinu, onda je ljepše umrijeti između dvije vatre, nego od izljeva krvi u mozak ili od sifilisa!“

Prije odlaska Moškovu nisu dopustili da vidi Višnju i oprosti se.

Moškov se, kriomice prelazeći granice po mrčavu vremenu, kad je zima već bila zamrkla, u prosincu 1945., preko Barcsa u Mađarskoj iznemoglo uvukao u Hrvatsku, u vjeri da će se spojiti s križarskim borcima i preostalim postrojbama Crne legije, koje je, kako su kolale neprovjerene obavijesti, okupio general Rafael Boban. No kad je spoznao da su to glasine, a Bobana ni od korova, okrenuo se nalijevo krug i preko Rijeke, Izole i Trsta dokopao se Venecije. Tu su ga Englezi uhitili i izručili. Mediji nisu objelodanili da je general Moškov bio osuđen i 1948. smaknut u Zagrebu.

Najznamenitije žene u vilenjačkome življenju Ante Moškova: Višnja Pavelić, koja se željela udati za nj, a on joj izbjegao; i Marija Crnobori, koju je on želio oženiti, a ona mu izbjegla – nisu saznale gdje je i kako je njihov suđenik nestao ispod zemlje.

Na temelju obavijesti koje mravljim marom prikuplja jugoslavenska ambasada u Argentini, prvi tajnik Predrag Grabovac izvijestio je Krajačića, Milića i Šimurinu da se četveročlana. obitelj poglavnika NDH Ante Pavelića – sa ženom Marom, kćeri Višnjom i sinom Velimirom Bracom – 1949. ponovno sastavila u Buenos Airesu. Nastanjena je u predgrađu Lomas del Palomar, u ulici Aviador Mermoz, na kućnome broju 643. Najmlađa, Mirjana, također je u Buenos Airesu, ali otkad se prije šest godina, 1950., udala za Srećka Pšeničnika, živi odvojeno u centru, daleko od svojih. Pšeničnici su dobili kćeri Zvjezdanu i Aišu, koje još nisu bile krenule u školu.

Višnja Pavelić nije udana i, koliko je Grabovac upoznat, nema bliskoga prijatelja niti je ikada u Argentini ušla u neku sentimentalnu vezu.

Marija Crnobori je iz Zagreba, nakon dogovora s Markom Fotezom, 1946. prešla u netom osnovano hrvatsko kazalište u Rijeci. Fotez je tamo doplovio iz Zadra, gdje je dotle bio direktor drame. Marija mu se uzrujano tužila kako su je potjerali osiljeni glumački kolege, novoimenovani satrapi Hrvatskoga narodnog kazališta Vjekoslav Afrić i Jože Rutić. Sustavno su je podcjenjivali i ponižavali, kriveći je što nije pošla u partizane kao oni, nego je čak igrala u Velikome teatru još 5. svibnja 1945., samo tri dana prije nego što će Prva i Druga divizija Jugoslavenske armije umarširati u Zagreb.

„Kao da Vjeko Afrić do bijega u šumu nije bio kućni prijatelj intendanta profesora Dušana Žanka. Kao da sam slijepa i nisam izbliza vidjela kako Vjeko ponosno stoji uz Žanka i poput svih

glumaca uzdignute desnice u travnju 1941. priseže na vjernost Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i poglavniku. Kao da sam zaboravila da je Joža Rutić stekao popularnost u kabareu *Dverce* pjevajući svoju pjesmicu *Črleni lajbek* i po novinama se hvalisavo razmetao kako ju je napisao po narudžbi pripadnika Zaštite, koja je čuvala vođu hrvatskih seljaka Vladka Mačeka, a njihov prepoznatljivi simbol bio je šestinski prsluk od crvenoga sukna. Nakon što se vratio iz partizana, Jožica je obrnuo lajbek prema vjetru i bezočno trubi novinarima da mu je kuplet naručila Komunistička partija zbog crvene, proleterske boje.“ – ojađeno je pričala.

Marija Crnobori i Marko Fotez nisu sastavili ni dvije sezone u Rijeci kad im je doletjela ponuda koju jednostavno nisu smjeli odbiti. Sada su, kao žena i muž, spremili kovčege i preselili se u Beograd gdje su ih kanonizirali u Jugoslavenskome dramskom pozorištu, koje je stvorio nepredvidljivi ljubljanski genij, lucidni Bojan Stupica. Uselili su se u četverosobni stan na Terazijama i s još jednim proslavljenim bračnim parom: režiserom Bojanom i njegovom novom ženom, najblistavijom srpskom dramskom zvijezdom Mirom Todorović, danas Stupicom, ispisuju najljepše listove kronike novorođene kuće. Marija suvereno kraljuje noseći antički repertoar.

Marija Crnobori naprasno ogluši pred zagrebačkim novinarima kojima je sjećanje dulje sezalo kad, o puste li nevolje, dođu razgovarati s njome u Beograd ili ljeti u Dubrovnik na Dubrovačke ljetne igre (osmislio ih je njen suprug Marko Fotez eda bi podno zidina režirao *Dunda Maroja* i *Hamleta*, istračali su ga pakosni kolege), i mrtvuljavo preskoči pitanje o svome bratiću, slikaru Josipu Crnoboriju.

Tjednima je Josip Crnobori lebdio pred vratima zatvora zbog stravičnoga grijeha. Što je naslikao famozni portret poglavnika Ante Pavelića. Zbog toga je mucao i potio se na saslušanjima u policiji i pred Sudom časti Udruženja likovnih umjetnika Hrvatske (ULUH). U pola godine komunističke vladavine nisu mu dali da zaradi ni za čašu vode. Uz pomoć jakih jamstava izmolio je da ga u siječnju 1946. puste u Trst, gdje su mu postavili izložbu. Crnobori se odatle nije vratio u Zagreb, nego je emigrirao k roditeljima u Buenos Aires.

A kad, onako „između nas“, neki odvažniji novinarski bezobraznik izazove nakriž Mariju pa je spopadne pitanjem: je li istina da ju je ustaški general Ante Moškov neuspješno proganjao? – ona ga odsječno odreže kao sabljom i pomamljena od ljutnje prekine intervju. Kako se neodgojeni ništak iz lista toga i tog, ukopan u svome primitivizmu, zamislite molim vas, usudi zaustiti slutavu, heretičnu svinjariju i nju upreže u ista kola s nekim ustašom koga je samo jednom vidjela, i to u prolazu, a da i nije znala tko je! Ma ne dopušta ona da joj kojekakva manguparija na ovako ružan način ručno ispire mozak! Ne, ne, ne i stoput ne!

Marija Crnobori i Marko Fotez ove 1956. sredili su život, već odomaćeni u Beogradu. Udilj sretni i zadovoljni, kao u priči.

Ponoć je odavno prošla, a razgolićivanje poglavnikova lika i naličja, djela i nedjela, trakavičasto se nastavlja se u službenoj vili. Uz novu bocu viskija.

Predrag Grabovac je fenomen. Kao da protekloga jutra nije preletio ocean, budno, izdržljivo i živahno istresa podatak za podatkom.

„Je li ti poznato, Predraže, kako je Ante Pavelić živio dok se nije uvaljao u graditeljski biznis? I kako su Argentinci, strancu, političkome izbjeglici, dopustili da registrira građevinsku tvrtku? A to nije jednostavno, čini mi se…“ – pitao ga je Srećko.

„Jedan od naših informatora uvučen među ustaše čuo je pisca Vinka Nikolića – kao što sigurno znate, on petu godinu izdaje emigrantski mjesečnik *Hrvatsku reviju* – dok je u kavanskome društvu govorio o prvim mjesecima Pavelićeva boravka u Buenos Airesu. Stanovali su zajedno u dotrajaloj kući koja je zaudarala na vlagu i budući da su bili više nego tanki s novcem, deverali su i siromaški se hranili, mahom kuhanim i prženim jajima, a koje su, čujte ovo čudo, kupovali na kile, u židovskoj trgovini. Zato što su tamo bila najjeftinija...“

„Je li za te čudo što Židovi ne prodaju jaja na komad, nego na kile; ili što je Pavelić kupovao u židovskoj trgovini?“ – udjenuo se Šiljo.

„Oboje. Kako se čovjek uči dok je živ, eto, i ja sam doznao da Židovi prodaju jaja na kile, A kad ti se nevolja navuče za vrat, onda ne pitaš tko ti prodaje, nego tko je jeftiniji. Tako su i najviši ustaše, ali šupljih džepova, kupovali kod Židova. Pravo ću vam reći, drugovi, kako mi je dojava o Nikolićevoj jajastoj priči, kojom je kazao da je Pavelić uboški, s malo para ušao u Argentinu, bila sumnjive vrijednosti i nisam povjerovao u nju. Tek večeras me je drug Stevo uvjerio da je nesreća od poglavnika ipak ostala praznih ruku i nije se dokopala željenoga zlata.“ – Grabovac je zatim počeo birati i mjeriti delikatne riječi. Iz bojazni kako bi mu i najsićušnija diplomatska neodmjerenost zaprijetila da ga povuče na sklisko tlo, zanijemio je trojno slušateljstvo kad ga je prosvijetlio šokantnim podatkom. O tome kako se Ante Pavelić uspeo do mjesta šefa argentinske graditeljske tvrtke, koja podiže državne stanove solidarnosti za radnike beskošuljaše, *descamisadose*, fanatične obožavatelje pokojne Evite Peron, žene lani svrgnutoga predsjednika Juana Perona: „Iz razgovora Mirjane Pšeničnik za ustaški list *Hrvatska*, koji sam maloprije natuknuo, upamtio sam rečenicu izrečenu o njezinu ocu. Iako je doktor prava i zanimanjem odvjetnik, rekla je, nije se ustručavao prihvatiti se i zidarskoga posla, koji je kao mladić naučio uz oca, pa sada njime u Buenos Airesu uzdržava obitelj.“ Pogledao ih je upitno: „Ali jeste li upućeni, drugovi, da Paveliću nije presudno pomoglo što je znao zidati, nego zato što mu je vrata Argentine široko otvorio Branko Benzon?“

„Doktor Benzon…“ – zaustavio ga je Stevo Krajačić i izvježbano, kao miš bijeli koji sreću dijeli, za tren pronašao papire sa zapisima o njemu: „Od svih u ustaškome emigrantskom vrhu Benzon je bio najpouzdaniji njemački čovjek. U našim podacima, evo čitam ih, stoji kako je šest dana prije nego što će Treći Reich napasti Jugoslaviju, 31. ožujka 1941., kardiolog Branko Benzon – koji je u Berlinu bio voditelj stalne misije ustaškoga pokreta – u ime Ante Pavelića i Mile Budaka zatražio od njemačkoga ministra vanjskih poslova Joachima von Ribbentropa da Adolfu Hitleru prenese njihovu vruću molbu za pomoć. A ona se sastojala da *führer* stane uz Hrvatsku kad je budu proglasili nezavisnom državom. Nakon što je NDH stvorena 10. travnja 1941., i pet dana potom bila priznata od Njemačke, Pavelić je, na zahtjev Hitlera i von Ribbentropa, postavio Benzona za prvoga poslanika u Berlinu. Tako je doktor Benzon izrastao u hrvatsku dnevnu političku modu. Veliku čast je doživio, pisao je onda o njemu *Hrvatski narod*, kad mu je *führer* ustupio vojni aeroplan s njemačkom posadom da iz berlinske zračne luke *Tempelhoff* doleti u Zagreb, gdje ga je 29. travnja poglavnik primio u oproštajnu

audijenciju. Branko Benzon je tada zamolio Pavelića da se fotografiraju. Na novinskome snimku s Markova trga vide se nenasmijani Pavelić i nasmijani Benzon, a između njih veliki portret Adolfa Hitlera. Ekscelencija koja je iz Berlina u Zagreb slavno stigla zrakoplovom neslavno se vratila iz Zagreba u Berlin vlakom. Među svitom koja ga je pratila na Glavnome kolodvoru našli su se Baldo Đukić i Celestin Marinko Krezoli iz Hrvatske liječničke komore. Poželjeli su sretan put kolegi Branku Benzonu, nekoć kardiologu iz Mercurova sanatorija, kojega su kraljevske vlasti, iako je slovio za međunarodnu medicinsku klasu, 1932. otpustile iz državne službe zbog ustaškoga opredjeljenja i zato je otvorio privatnu specijalističku ordinaciju. Pred polazak Benzon je izjavio da je sretan što odlazi u važnu misiju u Njemačku i što je poslije 839 godina postao prvi poslanik u povijesti prve nezavisne hrvatske narodne države. Novine su pisale da su Benzoni potomci stare hrvatske obitelji Bogović iz Vranjica, kojoj su za srednjovjekovne vladavine Mleci potalijančili prezime. Benzon, koji se, kako je još bilo zabilježeno, iznjedrio iz naraštaja mladih hrvatskih nacionalista, rođen je 1903. u Postirama na Braču. Završio je gimnaziju u Splitu, a u Zagrebu specijalizirao iz bolesti srca…“ – Stevo je odložio papir, preletio preko sljedeće stranice i nastavio: „Benzona je u Berlinu u nastupnu audijenciju primio vođa *Reicha* Adolf Hitler. S hrvatske strane nazočio je državni tajnik Mladen Lorković, a s njemačke Joachim von Ribbentrop. Unatoč obećavajućoj početnoj paradno zašećerenoj slatkorječivosti, Branko Benzon je u poslaničkoj fotelji u Njemačkoj opstao jedva pola godine. U listopadu su ga nečujno protjerali nakon Ribbentropova zauzimanja, a uz Hitlerovo suglasje. U povjerljivim notama hrvatskome ministru vanjskih poslova Mladenu Lorkoviću Nijemci su naprežito zamjerili doktoru Benzonu nediplomatsko ponašanje. No narod kaže kako pas ne priđe kuji da je onjuši prije nego što mu ona ne mahne repom. Slično se zbilo i s Benzonom. Crnokosi, visoki Dalmatino, naočit kao jelen i privlačan kao glumac, onda u trideset osmoj, dakle u najboljoj dobi, u kojoj je danas naš *companero* Šiljo, bio je stalna pokretna lovina Njemica iz visokoga društva. Simpatije prema njemu nisu skrivale i žene, kćeri, a i ljubavnice nacističkih glavara. U najezdi su otimački revne bile i dame iz diplomatskoga kora. Kako je sekularno gledao na svijet, Benzon se nije protivio pojačanoj potražnji za njegovim tjelesnim uslugama pa je prekomjerno rasipao snagu. Obilno je koristio prigode za osobna predstavljanja i dokazivanja u ložnicama i u kratkome putenom mandatu, kao da su glinene golubice, upucao je više trofejnih, poželjnih slatkih berlinskih njuškica. To je išlo sve dok se čaša nije izlila, kad su mu njegovi dotadašnji njemački zaštitnici odrubili poklisarsku glavu... Osim pojavom, manirama i ponašanjem, koje kao da je upio iz priručnika akademije za džentlmene, Benzon je kozerski i duhovito osvajao ženski svijet s dva prokušana, dobitnička trika. Ljepoticama koje su padale na profinjenija udvaranja promišljeno je navodio indijsku mudrost da su žene i muškarci po jedna polovica školjke, koje postanu cjelina tek kad se spoje. Manje konvencionalne zbunjivao je pak banalnom pripovijesti usporedivši se s grčkim antičkim mitskim likom Linkejem iz Mesene, koji je po predaji imao tako oštar vid da je prodirao kroz drvo, kamenje i duboko u utrobu zemlje. – Tako i ja – blagoglagoljivo im je govorio Benzon – svojim čudesnim rendgenskim očima vidim iza kamenih zidova i željeznih vrata, a gdje li neću ispod odjeće. – Budućoj žrtvi bi kazao kako je na njoj upravo opazio da ne nosi gaćice. I pošto bi zgrožena *gnadige frau* ili *freulein* odsječno odbrusila da ih ima, on bi se drsko pljusnuo po

čelu: Ah, naravno, da ih sada imate, draga. Ali, *entschuldigen sie, bitte*, zaboravio sam vam reći kako moj pogled vidi sat unaprijed...“

Šiljo nije izdržao da ne podbode Stevu:

„Pretjerao si, baćo...“

„Ni za mrvicu!“ – razdražljivo rekne Stevo.

„Ako nisi izmislio sve ove cake o doktoru Benzonu eda bi nas razonodio, onda nam priznaj odakle sve to znaš?“ – uporno se najezdio Šiljo.

„Stoji da o većini zgoda koje sam vam ispričao o Branku Benzonu pomišljate da su providne, glupe izmišljotine nejasnoga značaja. A ipak istinite. To su izvještaji iz diplomatskih arhiva Ministarstva vanjskih poslova NDH koje smo zatekli, a ustaše ih prije bijega nisu stigli spaliti. Naši analitičari su ih dugo razvrstavali. Ovo što imam izvučeno je iz prijava špiclova koji su u berlinskome poslanstvu nadzirali Benzona i otkucavali ga. I tako, umjesto obavijesti o poslanikovim političkim, diplomatskim, društvenim, kulturnim, vojnim i gospodarskim djelatnostima, šifranti su u Zagrebu dešifrirali depeše o seksualnim radnjama njegove ekscelencije poklisara. Nisu se dosađivali, nego naprotiv, fakini mora da su se ludo zabavljali...“ – kratko otpuhujući, Stevo se izbeljio u Šilju: „Sada mi dopire do mozga zašto se ti, *amigo*, ritaš kao vezano ždrijebe i godinama odbijaš poći negdje za ambasadora ili ministra savjetnika.“ Kad se prestao trgati od smijeha, nadogradio je izlaganje o Benzonu: „Poglavnik je politički pomilovao najuglednijega ženskonju i najžešćega pastuha iz svoga diplomatskog tora, uputivši ga 1942. za poslanika u Bukurešt, a 1944. u Budimpeštu. Pred slom NDH Benzon je, zaobišavši Zagreb, u ožujku 1945. pobjegao iz Mađarske u Madrid.“ Tek potom Stevo je potaknuo Grabovca da do kraja iznese što je donio iz Argentine: „Hajde, *chico*, završi što si počeo o Benzonu: kako je pomogao Paveliću da preuzme građevinsku kompaniju u Buenos Airesu?“

Zašumio je Grabovčev mučenički uzdah:

„Ponadao sam se da ću taj detalj ipak preskočiti... Ali, jebi ga! Vjerujete li mi, drugovi, da se u meni zbog podatka koji ću vam otkriti, a vi ga, očito, niste znali, kuha strepnja pomiješana s nelagodom. I zato bih najradije zašutio.“ Nevoljko se nasmiješio: „U dostavama ambasadi o ustašama koji borave u Argentini mnogo je napisano i o Branku Benzonu. Saznali smo da se u Madridu probio na velika vrata kao kardiolog i dospio do vrha brijega, liječeći ministre, pa i članove obitelji generala Francisca Franca. Tako je pridobio njegovu naklonost. I kad se potkraj 1947. preselio u Buenos Aires, ponio je pismo u kojem ga *caudillo* izdašno preporučuje bliskome prijatelju, predsjedniku generalu Juanu Peronu.“

„Zašto je Benzon otišao u Buenos Aires?“ – pitao je Šiljo.

„Naložili su mu da ujedini razjedinjene ustaše u Argentini i da, prije svega, pripremi teren za dolazak Ante Pavelića, koji se tada skrivao kao svećenik u Italiji... Doktor Branko Benzon se uvukao pod kožu Juanu Peronu, ali i njegovoj mladoj, onda dvadeset-osmogodišnjoj ženi Eviti... U dvije-tri crte, reći ću vam koju o njoj. Rođena je 1919. u mjestu Los Taldos, kao Maria Eva Duarte. S neutaživom ambicijom da se probije u glumačkoj džungli, siromašna provincijalčica skromnoga podrijetla, stigla je u osamnaestoj godini u *capital*, kako Argentinci zovu svoj glavni grad. Najprije je gladovala i bila sretna kad bi se dočepala da snimi i radijsku reklamu za pseću hranu. S vremenom je počela dobivati manje uloge na filmu, a došla je na

glas kao rado slušana, elokventna i šarmantna radijska voditeljica. Oduševljeno je prišla pristašama Juana Perona, nakon što je 1945., kao raniji ministar vojske i aktualni dopredsjednik republike najavio da će se sljedeće godine kandidirati na predsjedničkim izborima. Peron je premoćno pobijedio i netom po ustoličenju oženio se za dvadeset četiri godine mlađu Evitu. U govorima i intervjuima isticao ju je kao najzaslužniju za svoj izborni uspjeh. Evita je presudno utjecala na muža kad mu je nametnula da obuzda vladavinu veleposjedničke klase i baci je na koljena. Kreirala je doktrinu nazvanu: *justicialismo*, ili po našu: pravednost, kojom se Peron okrenuo sirotinji. Bio je to spoj nacionalizma i socijalizma... A sada dolazi ono zbog čega uzdrhtim kad pomislim koje me nedaće mogu snaći ako se među Argentincima načuje da je trač istekao iz mojih usta... Benzon se zbližio s Peronovima, a s Evitom toliko da se o njima u diplomatskim hodnicima govorkalo kao o ljubavnicima! I da je zahvaljujući Evitinoj i Benzonovoj vezi Pavelić dobio odličan posao upravitelja graditeljske tvrtke koja podiže stanove *descamisadosima*, beskućnicima. U toj tvrtki uhljebio je endehaške ministre i ostale ustaške dužnosnike i tako, i sebe i njih, izvukao iz ralja siromaštva."

„Vidi ti, Benzona, mater mu... Nisam očekivao tu nevjerojatnu novost o njemu i Evi Peron..." – iščuđavao se Stevo. „Ali, što se zbivalo s Benzonom nakon Evine smrti? Jeli istina, kako sam čuo, da su ga izgnali iz Buenos Airesa?"

„Evita Peron, koju Argentinci nikako da zaborave i slave je kao plemenitu i lijepu vilu nacije, pa i kao božicu, umrla je sa svega trideset i tri godine, 26. srpnja 1952., od leukemije... Branko Benzon je, od dolaska u Buenos Aires, radio kao nadzornik u Direkciji za useljenike i s te dužnosti omogućio je useljenje brojnim ustašama u Argentinu. Ujedno, bio je i asistent na Medicinskome fakultetu. Da mu je riječ imala težinu kod Peronovih, kazuje to što je Josipu Balenu, ministru šumarstva i rudarstva vlade NDH, udesio da postane glavni direktor argentinskoga Ureda za pošumljavanje. Benzon je i nakon što je Evita umrla ostao prijatelj predsjednika Perona. Ali čim su ga lani, 16. rujna, zbacili general Eduardo Lonardi i kontraadmiral Isaac Rojas, Juan Peron se najprije sklonio u ambasadu Paragvaja, a potom, na Francov poziv – i nakon što mu je vojna hunta, *funta militar*, zajamčila da bez posljedica može slobodno izaći iz zemlje – paragvajskim ratnim brodom otplovio je u Španjolsku. I eno ga, danas je u Madridu ponovno pod Francovim okriljem. Zahvalni *caudillo* nije zaboravio Peronu da je Argentina 1945. velikim pošiljkama pšenice, odašiljanim brodovima, spasila Španjolsku od gladi. Zbog ratnoga savezništva s fašističkim državama Njemačkom i Italijom bila je gospodarski izolirana od svijeta. A Branko Benzon, uvidjevši da mu više neće biti bajno kao ranije, nedugo za Peronom, savršeno nečujno napustio je Argentinu. Nastanio se u Venezueli, gdje je u Američkoj bolnici u Caracasu šef kardiološkoga odjela..." – nizao je Predrag.

„Je li doktor Benzon i danas aktivan među ustašama?" – oglasio se Srećko.

„Jest, ali više ni približno nije toliko utjecajan i istaknut kao što je bio u Argentini. Ustaška je emigracija u Venezueli minorna u usporedbi s argentinskom."

„Je li rekla-kazala o sentimentalnoj vezi Evite i Benzona poprimila šire razmjere? Je li se uvukla među njene obožavatelje u narodu?" – pitao je Stevo.

„Koliko znam – nije. Benzon je nepoznat Argentincima pa im stoga njegovo ime nije privlačno kao Onassisovo..."

„Zašto Onassisovo? Kakve veze on ima s Benzonom?“ – iznenadio se Stevo.

„Nema s Benzonom, ali imao je s Evitom Peron...“

„Nije valjda da joj je i Onassis bio ljubavnik?“

„Jest, mada na drugačiji način.“

„Ne razumijem te. Kao da si počeo govoriti eskimskim jezikom…“

„Krenut ću s početka, druže Stevo. Argentinci su upoznati da je Eva Duarte prije nego što je upoznala Perona bila glumica emancipiranih pogleda na život. I da je – dok je u kriznim vremenima po Buenos Airesu naganjala uloge – imala ljubavne avanture, romanse, afere i flertove s režiserima, producentima, glumcima, moćnicima i njima sličnim. Daleko od toga da je ušla čedna u brak. No Evitina ispunjena prošlost nije smetala milijunima njenih privrženih sljedbenika. Ni onda kad bi, s vremena na vrijeme, na površinu indiskretno isplivalo ime nekoga s kojim je u djevojaštvu bila više nego bliska. Peron nikad, nijednim gestom nije pokazao da su ga uzrujali glasovi i glasine o njoj... Evita Peron je 1947., kao *la primera dama de la nacion*, boravila u Rimu, kamo je pošla u audijenciju kod pape Pija XII. Nastanila se u vili na talijanskoj rivijeri i u subotu pozvala u nju brodovlasnika Aristotelesa Onassisa. Poznavala ga je kao najimućnijega Argentinca, ali samo po čuvenju...“

„Otkad je Onassis Argentinac? Zar nije Grk?“ – prekine ga Srećko.

„Dopusti da kažem nešto i o njemu kako bih upotpunio još nepotpunu sliku... Aristoteles Socrates Onassis rodio se 1906. u Smirni, u Turskoj, kao sin maloga trgovca cigaretama. Sa sedamnaest napustio je obitelj i u želji da se osamostali doselio se u Buenos Aires, gdje se zaposlio u telefonskoj centrali. Poslije nekoliko godina rada, unatoč oskudnoj činovničkoj plaći, spretno se snašao i podigao svoju tvorničicu cigareta. No obogatio se, tek kad je, netom po završenome ratu, otkupio u bescijenje rashodovane američke ratne brodove i preinačio ih u tankere. Razgranao je poslove s prijevozom nafte. Ne pamti se da je itko tako naglo namlatio milijarde kao Onassis... Evita Peron je, u nizu brojnih dobrotvornih akcija koje je pokretala za sirotinju, osmislila i jednu donatorsku za djecu bez roditelja. Sjetila se Aristotelesa Onasisa, o kome je pročitala da u isto vrijeme kad i ona boravi u Rimu, U susretu u četiri oka i unutar četiri šutljiva zida Evita je zatražila da u njen fond za siročad priloži deset tisuća dolara. I tada je Onassis drsko uvjetovao da će potpisati ček ali samo ako Evita pođe s njim u krevet. Ona je pristala na tu, nazovimo je tako, nedoličnu nagodbu. Za povjerovati je da su oboje u prvim trenucima bili zatečeni. Evita njegovim drskim uvjetom, a Onassis njenim brzim pristankom…“

„Kako je onda ta senzacija, ako se dogodila između četiri šutljiva zida, kako kažeš, prestala biti tajna?“ – upitao je Srećko.

„Hvalisavi i častohlepni Onassis izbrbljao se pred novinarima čim se tri godine poslije one večeri u dvoje u Rimu sa svojim milijardama iselio iz Argentine u Monte Carlo. Rekao im je i više od toga. Da se i ubuduće u Buenos Airesu povremeno potajno sastajao s Evitom Peron i da su se strasno voljeli. Ona nikad nije porekla tvrdnje da je onda, 1947., u Italiji, kao ranija glumica, čudesno odigrala ulogu kurtizane vrhunskoga reda. Jasno je kako je ta šokantna Onassisova ispovijest punila zapadne senzacionalističke novine, ali je jasnije da nije mogla prodrijeti u Argentinu, kojom su sve čvršćim šakama diktatorski vladali muž i žena Peronovi. On isturen pred svijetom, a ona iz sjene, kao njegova savjest. I tek pošto je general Juan Peron

bio zbačen, u Buenos Airesu su objavljene u desetak feljtona i čak u tri knjige pikanterije o idili predsjednikove žene Evite i brodovlasnika Onassisa...“

Sada je Šiljo zaustavio Grabovčevo široko obrazlaganje:

„Znamo da je i danas, unatoč tome što je vojna hunta zaledila mit o njoj, Evita u očima običnih, malih Argentinaca ostala svetica. Jesu li se nakon spoznaje da je bila Onassisova ljubavnica, ti njeni vjernici razočarali u njoj.“

„Većina nije povjerovala. Uvjereni su da je nekavalirsko i prostačko razvlačenje intime s Evitom bila Onassisova najsramnije smišljena laž. Pritom su rekli da je grčki patuljak, *el nano* – tako su ga pogrdno častili – time liječio svoje komplekse. Ali neobičniji od njih su Evitini simpatizeri, koji su prihvatili tu priču kao vjerojatnu. I nisu razočarani njenim pristankom da se poda, nego su ga prihvatili kao najplemenitiji postupak učinjen za dobrobit uboge argentinske dječice. Istaknuti intelektualac, sveučilišni profesor anglistike, nepokolebljivi poklonik Evitina kulta, s kojim sam o tome raspravljao u Buenos Airesu, usporedio je njen čin s legendarnom odlukom grofice Marije Walewske, s početka prošloga stoljeća. Ona je, po francuskome zauzeću Varšave, nakon otvorene ucjene imperatora Napoleona I, koga je zapahnula grofičina ljepota, postala njegova ljubovca i tako poštedjela svoj poljski narod. Napoleon joj je zaprijetio da će surovo mučiti i kažnjavati koga god stigne, čak žene i djecu, ako mu se ona ne prepusti.“

Šiljo je podignutim palcem prikočio Grabovca i kao zabrinuto, ali uz posprdan osmijeh na krajevima usana rekao:

„Profesorova teza o Eviti i Onassisu potresa me do dna duše. No iako je veoma poučna, predlažem da je više ne širimo... Jer sada nam, baćo, još samo treba da ožalimo našega prevarenog zemljaka, ustašu zavodnika, doktora Benzona, zato što mu je ljubavnica Evita nabila rogove s brodovlasnikom.“ Zastavši na časak dok se društvo prestalo ceriti, Šiljo se potom sjetio: „Vidio sam u filmskome žurnalu da se na sprovod Eve Peron u Buenos Airesu sjatilo više od dva i pol milijuna ljudi.“

„I ja sam pogledao taj žurnal. U Buenos Airesu sam saznao kako je pored ispraćaja kralja tanga Carlosa Gardela, koji je 1935. poginuo u zrakoplovnome udesu, Evitin bio najmasovniji u Argentini“ – potvrdio je Predrag. „Pokojnicu su izložili u bijelome mramornom lijesu, u ružičastoj zgradi predsjedništva zvanoj *Casa Rosada*. Prvoga dana u histeričnome stampedu tri tisuće ljudi bilo je ozlijeđeno, uz troje mrtvih. O njima su izvjestitelji zaneseno javljali da su otišli u nebo za Evitom…“

Stevo Krajačić je još jednom želio pokazati da zna više od toga:

„Ne zamjeri, druže Predraže, što ti ponovno kidam niti, ali sjetio sam se što mi je kazao drug Dušan Đurić, koji je bio naš otpravnik poslova u Moskvi u vremenima najzategnutijih jugoslavensko-sovjetskih odnosa, kad ga je ondje zatekla Staljinova smrt, 5. ožujka 1953. Dakle, nedugo nakon Evitine... Ispričao mi je da su strani diplomati procijenili kako je na oproštaj Staljinu došlo oko četiri milijuna ljudi i da ih je u gužvama koje čuvari reda nisu mogli zauzdati među pregaženima i ugušenima smrtno nastradalo više od tisuću, dok se ozlijeđenima i ne zna broj. Duško mi je prenio da je njegov američki kolega, otpravnik poslova, tada domišljato izvalio kako se na sprovodu na Crvenome trgu skupilo brojnije ljudstvo nego što ga je Josif Visarionovič uspio pobiti za života, u čistkama. I da je *tavarišč* Koba ili Soso, kako

su mu tepali u mladosti, eto, nastavio ubijati i poslije svoje smrti. Duško, koji je odlično obaviješten o događanjima u Kremlju, saznao je kako je grozno nepovjerljivi Staljin tri dana prije nego što će se upokojiti naložio svome ministru smrti Beriji da KGB do jednoga postrijelja liječnike iz njegova konzilija. Nazvao ih je ubojicama u bijelim kutama jer su ga kao špijuni i plaćenici međunarodnoga imperijalizma i cionizma svjesno krivo liječili i ispisivali mu loše dijagnoze da bi ga bacili u grob. Revni Lavrentij Pavlovič Berija, koji je smjesta uhitio najuvaženije sovjetske profesore, poslušao bi *hazjaina* i smaknuo ih da ga ovaj nije iznenadio. I njega i svoje ostale najbliže suradnike. Ubrzo je otegnuo papke od izljeva krvi u mozak, ali bez pomoći najodabranijih specijalista. Od kuršuma ih je spasio Nikita Hruščov, koji je – prije nego što je uklonio i potom likvidirao Beriju – potpisao odluku o njihovu oslobađanju. Ali iz zatvora u Lubjanki izašlo je manje liječnika nego što ih je ušlo, zato što dvojica nisu istrpjela strahovita mučenja... Reći ću vam, *amigos*, još samo jednu zgodu s Duškom Đurićem. Kad je Centralni komitet službeno objavio da je umro Staljin, Duško je s diplomatskim korom – a tada mi, a ni Amerikanci zbog zahladnjelih odnosa nismo imali ambasadora u Moskvi nego otpravnike poslova – pošao u sovjetsko ministarstvo vanjskih poslova da izrazi žaljenje u ime naše vlade i Partije. I dogodilo se čudo. Prvi put poslije 1948. rukovali su se neki jugoslavenski i sovjetski državni dužnosnik. Dotle se nisu ni pogledavali, a gdje li pozdravljali i razgovarali. Okretali su glave poput nepomirljivo zavađenih bračnih drugova. Sovjeti čak nisu spominjali ime Jugoslavije. Andrej Višinski, šef njihove delegacije u Organizaciji Ujedinjenih naroda u New Yorku 1950., kao što znate, umjesto službenoga naziva našu je državu nazivao – čudovišna zemlja! Tito je za Staljina i Kremlj bio gori od Goga, vladara vražje zemlje Magog! I tako je naš Duško Đurić, kao posljednji dvoličnik, žalovao zbog ogromnoga gubitka za Sovjetski Savez, pa je i tronuto stegnuo ruku zamjeniku ministra vanjskih poslova Jakovu Maliku. A u nas su dotle bučno proslavljali Staljinovu smrt. Sjećam se jakoga naslova iznad zaglavlja *Poeta*, splitskoga humorističkog lista: *Krepa je Staljin*."

Šiljo, koji je nevidovno izgubio strpljenje, na to uzvikne:

„Jebeš ga, druže Stevo, ali tko o čemu, a ti stalno o Moskvi... Više i ne znam koliko puta smo večeras odlutali od Pavelića, zbog kojeg smo se sastali... Te zbog Stepinca i *monsignora* Ritiga te sada zbog Staljina, Hruščova i Dušana Đurića... Sve mi ovo sliči na pljuskanje krepana magarca. Držimo se naše teme, majku mu..."

Šimurina i Grabovac su pocrvenjeli i oborili glave ne znajući što bi od nelagode, nevični da slušaju kako pukovnik podiže glas na generala.

„Je li ovo tvoj nervozni utorak, *amigo*?" – pitao ga je napola prijeteće Stevo. Nije želio pokazati da se uvrijedio, ali ga je jedva primjetno bijesno ošinuo ispod oka.

„Oprosti, baćo." – naovlaš mu se ispričao Šiljo i, da vrati skrenuli potok u korito, okrene se Predragu: „Zanima me što misle Argentinci je li Eva Peron ikada računala da će poslije svoga muža ona postati predsjednica republike? Pročitao sam u *Vjesniku* prijevod posmrtnog članka o njoj iz *The New York Timesa*. O Evi su napisali da je bila ambiciozna i inteligentna žena uočljive ljepote..."

„Zanimljivo, sve dok nije izgubila nadu da joj nema spasa, Evita Peron nije se javno očitovala kako joj je stalo do vlasti. Radije je nametljivo vladala iz sjene, što je narod osjećao i

cijenio. No kad su je najvrhunskiji specijalisti suočili s neizlječivom bolesti, Evita je otprilike godinu dana pred smrt najavila da će se kandidirati za potpredsjednicu republike. Tada je izgovorila riječi koje su ostale kao njena oporuka Argentincima. Prepisao sam ih iz jedne od bezbrojnih knjiga izašlih o njoj“ – Sada je i Predrag, slijedeći Stevino ispomaganje citatima, iz svoje bilježnice pročitao Evitino obraćanje naciji: *„Željela bih da povijest kaže tek jednu stvar o meni: Usporedo s generalom Peronom živjela je i žena, žena koja ga je naučila što su potrebe i što je nada naroda, a njezino ime bijaše Evita.“*

„Ali, Evita Peron nije postala potpredsjednica…“ – upao je Srećko.

„Nije prošla zato što se vojni vrh, unatoč Peronovu zauzimanju, usprotivio njenoj kandidaturi“ – rekao je Predrag. „Ispisano je i prepričano tisuće priča o Eviti. Njeno užasno bolno i mučeničko kopnjenje uklopilo se u Peronovu kampanju za drugi predsjednički izbor. Pobožni narod hrlio je u crkve i danonoćno molio za Evitino iscjeljenje. Kako su crkve bile pretijesne da prime milijune vjernika, oltare su postavljali i na trgovima, pa su se masovne molitve pretvarale u predizborne skupove. Jedan od primjera koji kazuje koliki je bio kult Evite Peron bile su opsade ambulanti, bolnica i klinika, kad je stotine tisuća Argentinaca davalo krv u slučaju da joj ustreba. Poput mobilizacije, u tvornicama, poduzećima, školama i na fakultetima u Buenos Airesu i okolici isticani su popisi ljudi koji će određenoga dana i sata hodočastiti pred bolnicu u kojoj je Evita gubila bitku s leukemijom da mole Boga za njen spas. Izbori su bili zakazani za veljaču, a slogan: *Tko ne glasa za Perona, izdat će domovinu!* – kao sveta prisega i vojnička zapovijed ulazio je u sve pore. Odjekivao je od La Plate do Patagonije i od Salte do najjužnijega grada na svijetu koji je u Ognjenoj zemlji, a ime mu je – priznajte, drugovi, da niste čuli o njemu – Ushuaia. Evita je pred filmskim kamerama ubacila svoj listić iz bolničke postelje kad su joj donijeli biračku kutiju. To joj je bila posljednja odigrana uloga. I pola godine nakon što je Peron bio ponovno izabran za predsjednika, s najpremoćnijom većinom dotle zabilježenom u argentinskoj izbornoj povijesti, Evita Peron je umrla 26. srpnja 1952. Dakle, ubrzo će joj četvrta godišnjica... Pričao mi je domar ambasade da je cijela zemlja očajavala i bila zavijena u crno. Crkvena zvona su povazdan zvonila bez prestanka. Peron je objavio jednomjesečnu narodnu žalost. Promet u kaosu, taksisti nisu željeli voziti od tuge, a trgovine zatvorene. U hotelima i restoranima nikoga tko bi radio. Jedan od naših savjetnika, koji je onda stanovao u hotelu *Conquistador*, tužio se kako je sebi kuhao u hotelskoj kuhinji, služio se hranom i pićem i umjesto sobarica sam pospremao sobu jer osoblje danima nije dolazilo na posao. U tome mrtvežu samo su cvjećari radili u tri smjene. S radijskih stanica slušala se tužna klasična instrumentalna glazba, a jedine vijesti bile su o Eviti Peron: beskonačno su ponavljali njen životopis, čitali brzojavke sućuti iz Argentine i svijeta, puštali iskaze poznatih i nepoznatih o njoj, obavještavali o ceremonijalu na sprovodu... Najstrašnije stvari po Evitu dogodile su se nakon što je konzilij, koji je bdio nad njome, priopćio predsjedniku Juanu Peronu da joj ne preostaje više od tri dana života. Koliko je bio zaljubljen u nju i opčinjen njenom karizmom, Peron im je naložio da je balzamiraju i sačuvaju je za vječnost. Liječnici su joj, dok je ispuštala dušu, ubrizgavali kemikalije kako se unutarnji organi i meso ne bi raspali. Evita je umirala u najstrašnijim mukama, ali joj, unatoč tome, nisu smjeli davati lijekove za ublažavanje bolova da ne oštete tijelo i sačuvaju ga od raspadanja.

Balzamiranje je izvanredno uspjelo. Vidio sam Evitu Peron u sarkofagu, u mauzoleju, koji je na sredini puta od međunarodnoga aerodroma do središta Buenos Airesa, otprilike na dvadeset petome kilometru. I ma koliko god će vam se moja usporedba učiniti djetinjastom, pomislio sam kako sam kao mulac tako zamišljao usnulu ljepoticu iz Andersenove bajke...“ Predrag je jednakim pokretom koji je upio od Steve sklopio bilježnicu i popio ostatak viskija: „Vojna hunta, koja je lani smijenila Perona, zaključala je Evitin mauzolej unatoč nezadovoljstvu naroda. Izgovorili su se tobožnjim strahom da joj neprijatelji peronizma ne oskvrnu truplo pa je zato sada čuvaju jake straže. Govore i o popravcima na urušenome zdanju, ali na tu farsu nitko nije nasjeo. No pred polazak sam čuo da će ga ponovno otvoriti.“

„Sudeći po obavijestima iz Argentine, vojna hunta je jako pritegla Pavelića i ustašku emigraciju koja više nije tetošena kao za Peronove ere...“ – oglasio se Stevo.

„Pavelić i ustaška organizacija nakon Peronova pada prošli su dramatične dane, dijelom zahvaljujući diverzijama nas iz ambasade. Ali počeli smo im kačiti vraga na zid i prije nego što je bio srušen Peron…“ – krenuo je s milopojkom Predrag.

„Što ste im učinili?“ – pitao je Stevo.

„Pobune protiv Juana Perona krenule su lanjskoga ljeta, tri mjeseca prije njegova svrgavanja. Pred zgradom Kongresa u Buenos Airesu 11. lipnja zapaljena je argentinska zastava, a mi smo iskoristili vezu s novinarom iz provladina dnevnika *Demokracia* pa smo s njime uglavili da u svome uvodniku taj barbarski akt pripiše hrvatskoj političkoj emigraciji. Kao, tobož, ona je bila povezana s tadašnjom oporbom i izazivala pomutnju u narodu. Pet dana potom okrenuli smo stranu pa smo tiskali nepotpisani letak da je veći broj ustaša – plaćenih legionara Peronove najmilitantnije postrojbe *Alianza Libertadora Nacionalista* – sudjelovalo u paljenju crkava. Naši ubačeni suradnici uvjerljivo su puštali glasine da je u sukobima s oporbenim pobunjenicima poginulo tristotinjak ustaša koji su branili mrski Peronov diktatorski poredak. Tajom smo sročili i popis četrdesetorice vodećih ustaša i prodali ga kao ekskluzivnu vijest u dvije novine u Buenos Airesu da će sve njih, nakon očekivanih promjena koje su na pomolu, buduća nova vlast pozatvarati i izručiti ih Jugoslaviji zato što su fašistički ratni zločinci. Ta je hajka stvorila apokaliptičnu paniku među ustašama. Djelovali smo po načelu: vruće – hladno. Najprije za Perona, a onda protiv Perona. U tjedniku *Esto es* plasirali smo izmišljeni podatak da su *kondotjeri* Hrvati iz sjedišta *Alianze* podmuklo pucali po antiperonističkim prosvjednicima. I da je njih, za mjesečnu plaću od čak 6.000 pesosa, navodno isplaćivanu iz Peronove državne blagajne, osobno vojnički obučavao poglavnik Ante Pavelić. Pridodali smo im još gomilu teških tereta na zlu sudbinu nakon što smo, doduše uz pozamašna sredstva, pokrenuli argentinski tjedni list. A taj je poslije prevrata žučno krivio ustaše da su stajali na Peronoj strani, što je, naravno, izazvalo neraspoloženje hunte prema njima. U nizu emigrantskih glasila u Americi i Europi zagrizli su na naše podvale i objavili podmetnute priloge o destruktivnoj djelatnosti argentinskih ustaša, čime su pojačali i onako velike stresove u njihovim redovima.“

„Na koji se način iskazalo neraspoloženje vojne hunte prema ustašama?“ – tražio je dokaze Šiljo, a Grabovac je na to uzeo papire iz bilježnice:

„Jedan od naših opskrbnika iz ustaškoga rukovodstva domogao se izvještaja ministra vlade NDH Vjekoslava Vrančića o tome što im je vojna hunta, dakako poslije naših diverzija, natovarila na glavu. Vrančiću je za to bila kriva, kako je naveo, skupina komunista, četnika i nekih Hrvata. Kako ne bih previše zahtijevao od svoga pamćenja, pročitat ću vam što je on napisao: *Nakon uspjeha revolucionaraca, poslie 16. rujna 1955.; a naročito nakon 20. rujna, kada su pripadnici Alianze pružili oružani odpor organima vlasti, usliedio je i javni napadaj u argentinskom tisku, nakon što su dvojica Hrvata, pripadnika rečene skupine, posjetili jednog visokog državnog dužnostnika i podnieli mu prijavu u rečenom smislu. Dne 28. rujna, izvršena je prva premetačina u hrvatskom skloništu u Calle Monte broj 2065, gdje je traženo oružje, koje smo dobili od bivše vlade. Dne 1. listopada 1955., dvojica pripadnika Revolucionarnog Argentinskog Vieća, kojima je bila povjerena prediztraga na osnovu gore spomenute prijave, posjetili su u pratnji redarstvenika stan mlađe Poglavnikove kćerke Mirjane udate Pšeničnik i zatražili da se sutra dan prijavi jedan član Poglavnikove obitelji radi preslušavanja. Traženju je udovoljeno, te se istrazi stavila na razpolaganje gđica Višnja Pavelić, koja je bila preslušavana sat i pol. Neposredno nakon toga stavili su se iztrazi na razpolaganje i članovi Glavnog Starješinstva Hrvatskog Domobrana, Ing. Ivan Asančaić, dr. Vjekoslav Vrančić i Emil Klaić koji su bili saslušani u prisutnosti gđice Višnje Pavelić, velečastnog otca Don Joze Zovka i rumunjskog izbjeglice gosp. Nikole Popa. Preslušavanje je trajalo dva sata i tom prilikom pobijene sve obtužbe. Sutra dan, dne 3. listopada 1955. preslušan je i Poglavnik dr, Ante Pavelić u prisuću gospođice Višnje Pavelić i dra Vjekoslava Vrančića. Iztražitelji su bili veoma učtivi, te su nam saobćili, da će čitav predmet biti predan upravnim oblastima, koje će nastaviti iztragu. Dne 5. listopada izvršene daljnje premetačine u kućama sliedećih Hrvata: dra Josipa Dumandžića, dra Ede Bulata, Josipa Sturmera, Marijana Brodarića, Josipa Subašića i Marijana Gudelja. Traženo je oružje, i premda ništa nije nađeno, lišeni su slobode oni obtuženi Hrvati, koje se je u taj čas zateklo kod kuće. Vršena je potraga za daljnjih 15 Hrvata, kojih kućne naslove prijavitelji nisu znali, pa su tako oni ostali na slobodi. Od toga je časa Hrvatski Domobran preuzeo obranu te je u družtvenim prostorijama uvedena trajna noćna služba, koja je trajala sve dok opasnost nije minula. Privremenom predsjedniku Republike, generalu Lonardiju, uputili smo brzojav, moleći ga, da se osobno zanima za tok iztrage, da se upravne oblasti ne bi sbog nepoznavanja prilika prenaglile u donošenju odluke o izručenju. Četnički Jugoslovenski klub, komunistički agenti i nekoliko Hrvata iz spomenute skupine, punili su međutim stubce argentinskih novina napadajima na nas. Ove napadaje preniele su novinske agencije u unutrašnjosti i u inozemstvu. Dne 24. listopada javlja nam Ministarstvo Mornarice, da se moramo prijaviti Vrhovnom Zapovjedniku Oružništva, koji da je preuzeo iztragu protiv nas. Najprie je saslušan Poglavnik sam, a onda dr. Vrančić u prisustvu Poglavnika. Bivamo pušteni na slobodu, jer nam uspieva uvjeriti Vrhovnog Zapovjednika, da ne kanimo napustiti Argentinu, jer se ničim nismo ogriešili o zakone i gostoprimstvo zemlje, a iztrazi stojimo svako vrieme na razpolaganju. Ovo je preslušanje bilo odlučno u čitavom postupku protiv nas, te smo stekli uvjerenje, da se oblasti ne će prenagliti u donošenju odluke. Naši hrvatski tužitelji brinu se međutim, da napadaji izađu i u hrvatskom iseljeničkom tisku. Neki nestrpljivi pojedinci, za koje su pisaći stroj i zračna pošta prava napast, šire iz Buenos Airesa čitav niz laži, kojima neki*

Hrvati izvan Argentine nasjedaju, a drugi prihvaćaju kao dobrodošlo gradivo, koje se može upotriebiti za osobne mračne ciljeve. Početkom studenog počinje i formalna iztraga protiv 40 Hrvata. Uhićena četvorica već su na slobodi od 17. listopada. Među prvima preslušani su Poglavnik dr. Ante Pavelić, dr. Jozo Dumandžić i dr. Vjekoslav Vrančić. Zatim sliedi preslušanje ostalih. Iztraga će potrajati skoro tri mjeseca i zapisnici doseći ogroman obujam! Tisak je i dalje hranjen napadajima. Tek neznatan broj dnevnika drži se izpravno, te nas ili ne napadaju ili uzimaju u obranu. Izlaze četiri broja posebno osnovanog tjednika, kojeg je glavna zadaća iznieti protiv nas najnemogućije izmišljotine, uz montiranje slike. Naručitelj je platio za samo četiri broja 250.000 pesosa! Kada je koncem listopada prošla opasnost od izgona, odnosno prisilnog ukrcanja, koje je moglo biti ravno izručenju, svo se je naše nastojanje usredotočilo u suzbijanju novinskih laži.“ Grabovac je presavio listove i upitno zapiždren u trojicu slušatelja, uzoholjeno kazao: „Slažete li se, drugovi, da smo savjesno pripremljenim udarima u glavu, neprekinutom galamom, uvjeravanjem i govorenjem satjerali neprijatelje u slijepu ulici i napunili ih strahom? Ponašali smo se kao sipa koja crnom bojom zavarava trag. Od tada ustaše, siguran sam, nemirno liježu i stisnuto se trzaju u tankome snu, u neprestanoj bojazni od sudnjega dana. U mozgu im zuji kako policija samo što nije upala u njihove kuće da ih isporuči Jugoslaviji.“

Stevo Krajačić je odvrnuo limeni čep i treće boce viskija:

„Iako skupo plaćen, to je bio vrlo dobro izveden program. *Muy bien*. Poslije ovoga što sam saznao od tebe, druže Predraže, postajem uvjereniji da je ustaška jezgra u Argentini grogirana. I da nam izgledi u *Operaciji Pavelić* značajno rastu.“

Šiljo Milić se vratio zaboravljenoj temi:

„Rekao si nam, Predraže, da je Vinko Nikolić za prvih emigrantskih dana u Buenos Airesu stanovao zajedno s Pavelićem. Zato su među ustašama vjernim poglavniku s nevjericom dočekali vijest o njihovu razlazu. Jer Nikolić je slovio kao njegov nepokolebljivi apologet... Kaži, koji je bio uzrok pucanja toga prijateljstva“.

“Pavelić je procijenio da ga je Vinko Nikolić podmuklo iznevjerio time što je u *Hrvatskoj reviji* ustupao prostor ustašama koji su se poslije sloma NDH disidentski udaljili od njega; a i Hrvatima koje nije podnosio zbog njihovih ranijih veza s kraljem Aleksandrom, kome su odano služili, primjerice: Ivanu Meštroviću, Anti Smith-Paveliću, Bogdanu Radici i još nekima. Pavelića je napose zapeklo što je jedan od Nikolićevih najplodnijih suradnika postao Eugen Dido Kvaternik, koji se 1952., u četiri priloga razračunao s njime. Napao je poglavnika u *Hrvatskoj reviji* da je kao Mussolinijev vazal izdao i prodao Hrvatsku Talijanima. Pavelić je pobjesnio zato što je Dido u svojim sjećanjima izvjesio ustaško umazano rublje. Nazvao ga je sustavnim ocrnjivačem, a o objavljenim tekstovima je rekao da su ispod razine i najgorih tračeva s ribarnice...“

„Što, na primjer?“" – pitao je Šimurina.

„Na primjer, da je Dido Kvaternik dokazivao kako ga je Mara Pavelić iskonski mrzila, toliko da je svoju netrpeljivost utjecajno prenosila na muža. Dido je naveo da ga je pokosilo kad je nekoliko godina poslije smrti njegove majke od izljeva krvi u mozak – a umrla je koncem ljeta 1941. – saznao da su ga Mara i Ante Pavelić oklevetali dok se ona još nije bila ni ohladila na

samrtnoj postelji. Zagrebom su širili glasine da je sin ubio majku jer nije mogao podnijeti što je po djedu Židovka...“

Stevo Krajačić je u svojoj čarobnoj škrinji pronašao dokaz i za to:

„Imam *Hrvatske revije* s tim Kvaternikovim člancima, koji su mi nalik šminkanju pokojnika... Trenutak, *amigos*, dok pronađem ovo o čemu nam govori drug Predrag...“ Poslije desetak sekundi izdvojio je i taj ulomak. Ubrzano je nizao Didine retke: „*Ja sam već prije bio na čistu, tko bi mogao biti autor te klevete. Ali potvrdu za to dobio sam tek u rujnu 1944. u Beču, kad sam slučajno u halu hotela Imperial sastao Vanču Mihajlova. Razgovarajući o našim stvarima, ustanovio sam, da Vanča o razlozima razvoja naših prilika imade isto mišljenje kao i ja. Razvoja, koji je mogao pratiti izbliza, kao gost dra Pavelića od 1941. – 1944. Potvrdio je također, da se njemu i njegovoj gđi Menči ta kleveta htjela sugerirati, i dodao je ovu klasičnu definiciju položaja u Hrvatskoj: Tragedija Hrvatske leži jedino i isključivo u činjenici, što Poglavnik nije vodio borbu protiv neprijatelja Hrvatske, nego protiv svojih najboljih prijatelja! – Kleveta o nasilnoj smrti moje majke nastala je onog istog jutra, kad sam ja bio s Vladom Singerom na putu iz Zagreba u Petrinju. Nju su izmislili dr. Ante Pavelić i njegova supruga. Pred monstruoznošću optužbe moramo se pitati zašto je dr. Pavelić ubacio u hrvatsku javnost baš u času najtežeg opterećenja za državu Hrvatsku i njezin režim? – Zato, jer mu je trebalo svratiti pozornost hrvatskog javnog mišljenja, pogotovo ustaškog, od teške situacije s Talijanima i zabaviti ga jednom ogavnom kriminalnom senzacijom. Napose je trebalo u očima hrvatskog javnog mišljenja diskreditirati one, koji su zastupali stanovište, da je s Talijanima prestala svaka mogućnost političkih pregovora, i da je došao čas, da se na silu odgovori silom. Zato se nije žacao optužiti svog najvjernijeg suradnika, kao autora najstrašnijeg zločina, samo da može udovoljiti zahtjevima neprijatelja, koji se je proglasio saveznikom. Takva je bila moralna razina čovjeka, koji je kroz četiri godine upravljao sudbinom Hrvatske*.“ Stevo je na časak prestao čitati i potom izložio još jedno posijano sjeme razdora na argentinskoj emigrantskoj ledini: „Lani, u lipanjskoj *Hrvatskoj reviji*, Kvaternik je zgrozio ustaše kad se predstavio pobornikom suradnje s četnicima! Napisao je: *Dr. Pavelić je danas politički mrtvac. Njegova današnja politička aktivnost spada u kategoriju iživljavanja političara ancien regime. Krvava je ironija, da se on danas hoće da se prikaže antikomunističkim borcem i paladinom novog hrvatsko-srpskog antikomunističkog sporazuma. Taj sporazum donijeli smo mu serviran na tanjuru, a da on za nj nije ni prstom maknuo, već u proljeće 1942., David Sinčić, dr. Sava Besarović i pisac ovih redaka. Taj sporazum odobrili su Nedić i Draža Mihailović, što je proces potonjega u Beogradu izričito potvrdio. Konačno je sve to dr. Pavelić odbio riječima: Kako ćeš Bobanu dokazati, da se zajedno s četnicima bori proti partizana? – Pobijedilo je antisrpstvo a tout prix, koje je konačno rodilo srbo-komunizam. U stvari, nije se radilo o Bobanu, nego o Talijanima. Zajednička hrvatsko-srpska borba protiv komunista-partizana u onom razdoblju značila bi njihovo uništenje u roku od nekoliko tjedana i stvarno smirenje u N.D.H. Ostao bi bio samo problem Pavelićevog ustavnog položaja i njegovog odnosa spram Talijana. I protiv nje mogla je nastupiti koalicija hrvatskih i srpskih snaga, a to je trebalo spriječiti*.“ Stevo je zastao, skupio tri prsta u obliku pupoljka, priljubio ih na usnice, zvučno cmoknuo i onda ih brzo raširio, tresući gore-dolje glavom. Svjetski prepoznatljiva najava da priprema rijetku poslasticu: „Didin šećer

na kraju izludio je ustaški stožer. Krvavo im ga je natočio. Odapinjući strijele ravno u čelo, u *Hrvatskoj reviji* bez sustezanja je odao kako je Pavelić godinama debelo plaćao vjernost svojih ministarskih skutonoša. Dido ga je opasno zavrnuo. Njemu i njegovim ministrima skrojio je luđačku kapu. Pazite ovo: *Pavelić je uvijek mogao računati – a to je napose dolazilo do izražaja za vrijeme latentnih kriza s Talijanima – s jednom skupinom ministara — kovertaša, koji bi svakog prvog u mjesecu, osim svoje redovite plaće, primali od dr. Pavelića osobno, u posebnoj koverti, 30.000 dinara, kasnije kuna, iznos koji je ljeti 1941. iznosio oko 3.000 švicarskih franaka, a koji je s inflacijom trajno povećavan. Sam Pavelić znao bi im se rugati, govoreći: Da vidiš kako pokorno dolaze po koverte. Znaš, vladar koji ne daje bakšiše, ne će dugo vladati. Među ove kovertaše spadali su, uz neke još žive i već mrtve, dr. Andrija Artuković, dr. Jozo Dumandžić i Janko Tortić. Ova trojica, zajedno s Pavelićem, nosioci su balkanštine u vrhove hrvatske politike. Pavelić je uvijek mogao biti siguran, da sa strane ministara – kovertaša ne će naići na opoziciju, kad bi se, kao u ljeti 1941., rješavali načelni problemi, ovaj put naš odnos s Talijanima. Oni bi, doduše, potajno kritizirali Pavelićevu politiku, no ministarski položaj i koverte, koje su čekali svakoga prvoga u mjesecu, prevladali su nad svim načelima*.“ Stevo se topio od blaženstva: „Kvaternik je mučki poturio riblju kost, od koje se Pavelić zagrcnuo!“

Cerekajući se, Šimurina je primijetio:

„Iako nismo kanili, ipak smo načeli i trvenje Pavelića i mlađega Kvaternika... Držim, drugovi, kako nam i taj podatak može poslužiti.“

„Može... Ali ponovno smo zaobišli nezaobilaznoga Vinka Nikolića“ – živo se ubacio Stevo: „U listu *Hrvatska* u ljeto 1950., o šezdesetome Pavelićevu rođendanu, objavio je najbljutaviji panegirični ditiramb koji kao da je bio naručen za antologiju najudvornijega pjesništva na svijetu. I to imam, *caballeros*. Poslušajte odu koju je Janus s dva lica Vinko ganutljivo ispjevao svome ljubljenom poglavniku:

Nemam svježa cvieća, niti lovor grane,
Da Ti glavu viencem pobjedničkim krasim
Zlata nemam, da Ti kraljsku krunu kujem.
Mramora ni bronca ja siromah nemam,
Da Te vjekovječim za sve naraštaje.
Ja u Tebi štujem svojega vladara,
Uvrede na Tebe na svoj obraz primam,
I ja Tebe nikad odreći se neću
Nasljedniče častni hrvatskih vladara.
Zdravo Poglavniče! Zdravo svietli kraju!“

„Ipak se odrekao poglavnika, mada se u pjesmi zarekao da nikada neće.“ – kliberio se Predrag.

„Nisam vam pročitao kako su ustaše koji su ostali uz Pavelića nagrdili Didu Kvaternika i Vinka Nikolića“ – nije ispuštao banak Stevo, vidno zadovoljan što ga i Šiljo pažljivije sluša: „Svakako da je to međusobno jalovo nadmudrivanje počelo na poticaj poglavnika, koji se danomice uvjeravao kako mu se osipaju i doskorašnji prvi jurišnici, okreću mu glave i iznevjeravaju ga u brojnim izdanjima, doduše tiskanim u jadnim nakladama. No to ga je,

svejedno, peklo, pa su njegovi zaštitari zato krenuli zubima i noktima u obračun s disidentima. Najprije ih je u listu *Hrvatska* u nekoliko traktata, sve onako đuture, prokleo sam Ante Pavelić, tronuto ih proglasivši prevrtljivim karijeristima. O Didi Kvaterniku, Ivi Bogdanu, Branku Jeliću, Vinku Nikoliću, Maksu Luburiću, Stijepi Periću, Krunoslavu Draganoviću, Srećku Roveru, Edi Bulatu, Jeri Jarebu, Anti Ciligi, Krsti Spalatinu, Stjepanu Buću i inima, napisao je: *Kada su došli težki sudbonosni dani, kada je svršio rat pobjedom, ne kako se običava reći, zapadnjaka, nego pobjedom sovjetske Rusije i komunizma, i kada je hrvatski narod, ne krivnjom svojom, nego krivnjom tužne političke zablude, svoju slobodu izgubio i opet u tuđe robstvo dospio, a Hrvatska došla pod tuđu vlast, i kada su time prestale blagodati i dobra, koja su ta gospoda do tada uživala, onda je prestalo i njihovo pristaštvo pokretu, kome su prisizali, jer to za njih nije više imalo privlačivosti. Misleći uviek na svoje osobne interese, i u nadi, da bi do njih još jedanput doći mogli, stali su se ogledavati, tko bi mogao biti onaj, tko bi nakon pada sadanje komunističke vlade u Hrvatskoj na vlast mogao doći, i pomislivši u prvi čas, da to prijašnja vladavina Nezavisne Države Hrvatske ne bi mogla biti, pošli su u potragu za nečim, što su mislili da bi zapadnim silama, a budućim pobjednicima, bilo prihvatljivo. Ta gospoda i onako ne misle o tom, i najmanje rade na tom, kako će se hrvatski narod osloboditi, nego samo na to, tko će u Hrvatskoj na vladi biti, kako bi oni do toga do vlasti i dobara došli. Među ovima koji su radi svoje koristi i radi položaja, na koje su se u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj gurali, i te kako ustaševali, a sada se nazivaju velikim demokratima, valja ubrojiti i one, koji su za vrieme Nezavisne Države Hrvatske bili proti ustaškome režimu, nu zato, jer su bili oduševljeni i veliki pristaše njemačkoga nacionalizma, a ustaški su režim i njegove ljude smatrali premalo prijateljski raspoloženim prema istome, te ih jedni tužakali neprestano njemačkom nacističkom vodstvu, a neki su od njih svojedobno čak i Führerschule (vodstvenu školu) u Njemačkoj pohađali da se izobraze za ‚vođe' nacističke stranke, koju su mislili u Hrvatskoj osnovati. Ta ista gospoda se danas prave prekaljenim demokratima i govore, da su oni pozvani predstavljati hrvatski narod. Nitko im ne brani niti ima išta proti tome, da si prave stranku kakovu hoće i da se bave politikom svoga ukusa, nu moraju znati da se znade za njihovu prošlost, za njihovu spekulaciju, i da ih se prema tome i ocjenjuje, te da će svaki čestiti Hrvat prije dobro promisliti, nego li bi njima u ruke stavio sudbinu svoje domovine i svoga naroda... Dok su poslie nesreće, koja je hrvatski narod godine 1945. zadesila, razna ta gospoda lutala i tražila druge linije, od onih balkanskih, podunavskih i habzburških federacija, pa do istoga puta, u ponovnu, kraljevsku Jugoslaviju, dotle je Hrvatski Ustaški Oslobodilački pokret ostao, radio i borio se, te i dalje radi i bori se samo na jedinoj liniji, a to je oslobođenje hrvatskoga naroda od komunističke i svake druge nametnute vladavine a to je linija Nezavisne Države Hrvatske, bez koje, kako glasi naše staro geslo, nema sreće za krvatski narod*."

„Poglavnik je sav taj svoj bućkuriš mogao sabiti i kazati u tri riječi... Jedino prihvaćam njegovu epsku opširnost ako ga je *Hrvatska* plaćala po retku pa da tako namlati više para" – podsmješljivo će Šiljo, koji je u sebi ponovno prepoznao staroga kozera, duhovitoga i brza na jeziku. Na to je podsjetio Stevu: „Iz svojih spisa duguješ nam, baćo, što su Pavelićevi ustaše iznijeli protiv Dide i Vinka Nikolića. Ali što kraće, molim te, jer zora rudi, a pijetli tek što nisu propjevali…"

„*Servidor de Usted, senor!* Za Srećka koji ne zna španjolski, to je kao ona dubrovačka: Slugam vam se, gosparu“ – reče lakrdijajući se Stevo, sada već slavonski smireniji poslije Šiljinih draženja. „Priznajem, oduljili smo, Dara je prešla mjeru, pa ću zato još navesti što je u pismu časopisu *Izbor*, koji također izlazi u Buenos Airesu, rekao jedan od poglavnikovih ovisnika, Andrija Ilić, ustaški ministar prosvjete: *Odkriva se sva mentalna bieda Eugena Kvaternika, koji u tkzv. ‚kulturnoj‘ Hrvatskoj reviji, koju uređuje Vinko Nikolić – inače do godine 1950. sliedbenik Poglavnika na jeziku, a iza toga njegov fanatični protivnik – objelodanio jednu bljutavu limunadu laži, podvala i uvreda protiv Poglavnika Dra Ante Pavelića. Tim svojim člankom Eugen Kvaternik je sebe zauviek pokopao pred očima još živih hrvatskih boraca, koji će ga se sramiti dok budu živjeli, i pred uspomenom hrvatskih div-junaka koji su s Poglavnikovim imenom na ustima umirali za slobodu i nezavisnost Hrvatske. Također je tim člankom Nikolić konačno pokopao kulturni značaj Hrvatske revije i snizio je na niveau običnog barbarskog i nekulturnog libela, u kojemu nijedan sviesni i kulturni Hrvat ne bi smio više surađivati i podpomagati ga... Zato je najgore političko zločinstvo, pomanjkanje zdravog razuma i sviesti u ovim težkim danima hrvatske poviesti, napadati osobu, rad i djelovanje zakonitog hrvatskog Suverena. Ako im je već do strančarenja i ‚fuehrerstva‘, neka vode svoje stranke i strančice, a neka se od strančara ne pretvaraju u veleizdajnike. Čestiti hrvatski borci ostaju i nadalje vjerni svom Suverenu i Vrhovnom Zapovjedniku – živi i mrtvi – i s prezirom prelaze preko svih nesuđenih, samozvanih ‚fuehrera‘ i ‚fuehrerića‘, hrvatskih Himmlera i vjetrogonja, koji su smrtno zaljubljeni u svoj ‚ja‘. Živio Dr. Ante Pavelić, hrvatski Suveren i vođa Hrvatskog Oslobodilačkog Pokreta!*“ – Stevo ustane i protegne se: „Vrijeme je da stavimo ključ u bravu, drugovi...“

„E, još nećemo. Pa mi, baćo, nikako da zaokružimo priču o Anti Paveliću i Krunoslavu Draganoviću... Čim joj se primaknemo, istoga časa je zaboravimo i odbludimo u vražju mater...“ – zaustavio ga je Šiljo.

„*Joder!*“ – gorolomna glasa opsuje Stevo na španjolskome i strovali se u sjedalicu: „Tako je, *amigo*. I hajde, kad smo krenuli s Pavelićem i Draganovićem, onda ćemo s njima i završiti naš vrlo kratki sastanak…“ Otključao je maloprije zaključanu torbu i izvukao fascikl: „*Entonces*, Draganović je svoje viđenje svađe s Pavelićem, uoči njegova odlaska iz Italije u Buenos Aires, iznio razgovarajući s Vinkom Nikolićem, koji je objavio taj razgovor. Klica razlaza počela je nagrizati poglavnika i velečasnoga nešto prije *Operacije Gvardijan*, a poslije nje njihova ljubav je posustajala. Evo kako to ispričao Draganović: *Engleska obavještajna služba, putem svojih ljudi, nekoliko mjeseci prije, obavijestila je pokojnog Kavrana, da zna, direktno iz zemlje, kako ne postoje nikakvi ljudi njegove organizacije u ‚slobodnim hrvatskim planinama‘, i da je, po svoj prilici OZN-a ona, koja sve niti drži u svojim rukama i naručuje naše ljude iz Austrije i Italije u domovinu. Nažalost, Kavran nije povjerovao toj obavijesti i nije prestao slati ljude u zemlju – točnije u OZN-ine zatvore – jer je držao da se radi o ljubomori zavidnih ljudi, koji bi htjeli tu toliko ‚uspješnu‘ akciju obustaviti*. Na to se Vinko Nikolić nadovezao, a to ću prepričati iz njegova teksta, da su se u svibnju ili početkom lipnja 1948. u Rimu sreli Krunoslav Draganović i Božidar Kavran. Bilo je to dva mjeseca prije nego što ćemo uloviti Kavrana. I po tome sudeći, namazani i izvrsno obaviješteni Draganović mu je pojasnio kako *Operacija Gvardijan* nema

pokrića. Ali Kavran ni čuti o tome, nego se tvrdoglavio i tražio susret s poglavnikom. Unatoč njegovim upornim zahtjevima i dugome iščekivanju, od Pavelića ni glasa. Razočaranoga Kavrana su uvjeravali da je poglavnik negdje na jugu Italije, ako je uopće tamo, no nitko ne zna gdje je jer se on sam javlja ljudima koji su mu potrebni, pa tako i Draganoviću...“

„To, zapravo, znači da je Draganović bio točno obaviješten kako *služba* uvlači u našu mrežu križare iz Austrije i Italije. Da je Kavran bio oprezniji i povjerovao mu, mi ne bismo razbili njihovu, da ga tako nazovem, najrevolucionarniju jezgru, koja je upala s ambicijom da podigne ustanak u Hrvatskoj i počne s oružanom borbom“ – zaključio je Predrag Grabovac.

„Saznali smo im šifru i podvalom ih namamili na Papuk…“ – potvrdio mu je Šiljo. On je to najpouzdanije znao, kao jedan od *spiritus agensa* zagrebačke *službine* momčadi koja je dokrajčila blistavo zamišljenu akciju lova ubačenih, naoružanih čarkara, pod zapovjedništvom Božidara Kavrana i Eriha Lisaka. „Jedan od naših policajaca, koji je sudjelovao u razbijanju Operacije Gvardijan, Mate Rajković.“

„Znam druga Matu.“ – pohvalio se Predrag.

„E kad ga znaš, sada ćeš saznati i to da Mate ovih dana napušta *službu* i počinje raditi u novinarstvu, u *Vjesniku u srijedu*, pa će, ali pod pseudonimom, napisati dulji feljton o *Operaciji Gvardijan*...“

Stevo prekine Šilju i osvetnički progunđa:

„Vidi ti koji to svat mene zajebava kako stalno preskačem povijest o svađi Draganovića i Pavelića i nikako da je završim. Sada si ti, *amigo*, onaj tko bez veze s temom, u nju upliće Matu Rajkovića.“

„lako mi je to teško priznati, ali ovaj put si iznimno u pravu, baćo. Gdje smo ono stali sa svađom?“ Šiljo je rugačicom prihvatio ukor i utišio se, a Stevo Krajačić se važno iskašljao i vratio članku Vinka Nikolića:

„Dakle, Nikolić napada Antu Pavelića i piše: *Za onakvu propast Države Hrvatske, za onakvo uništenje hrvatske vojske, za onakvu tragediju širokih slojeva hrvatskoga puka (uopće građanskih osoba) mora biti netko kriv. I naše je mišljenje da je za to sve kriva hrvatska Vlada (zajedno s vojničkim zapovjedništvom) na čelu s drom Antom Pavelićem: on ne može biti nekriv! Nu on kao da nije bio svjestan svoje katastrofalne uloge u propasti Države Hrvatske? Jer da je on toga bio svjestan, ne bi se ponovno stavio u tu jadnu hrvatsku politiku. Čovjek, koji se nalazio na čelu Države, koja je onako propala, nema nikakva moralna prava, da se ponovno stavlja na vodstvo toga istoga, toga unesrećenog naroda. On, međutim, kada se fizički spasio, i čim je osjetio stanovitu sigurnost, ponovno se nametnuo na vodstvo onih nesretnih brodolomaca da ih vodi, zar, opet u jednu novu avanturu?* – I, nakon što je izgrdio svoga poglavnika, unatoč tome što mu je nedugo prije ispjevao pjesmu pohvalnicu, Vinko Nikolić prelazi na velečasnoga Draganovića: *Bilo je ljudi, koji su već u prvo vrijeme naše tužne emigracije upozoravali dra Pavelića na štetnost njegova ponovnog ulaska u hrvatsku politiku, ali sve te opomene nisu ničem služile. Tako, na primjer, umni i zaslužni hrvatski javni radnik, prof. Krunoslav Draganović već je početkom listopada 1948. u Napulju upozorio dra Pavelića. Kod toga je, u razgovoru s njim u jednom talijanskom samostanu, istakao njegove zasluge priznavši da je dr Pavelić ‚najzaslužniji za uspostavu Hrvatske Države nakon 800 godina‘, i*

naglasio, da mu to ‚hrvatski narod ne će nikada zaboraviti'. Kod toga mu nije izbjegao naglasiti i to, da je on kroz četiri godine Države ‚učinio mnogo dobra i mnogo zla', ali to prepušta hrvatskom narodu i povijesti da mu sude. – Nikolić navodi što je Draganović kazao Paveliću: *Život Hrvatske Države nasilno je prekinut. Ona je mogla prirodno dalje živjeti. Utopila se u moru. Ali ono što se nije utopilo jest čvrsta volja i odluka hrvatskog naroda, da opet uspostavi svoju slobodu i svoju državu. Hrvati se moraju na nekoga osloniti. Imali smo do sada nesreću, da smo se uvijek oslonili na onoga tko je izgubio rat. Sada nam jedino preostaju Zapadni Saveznici, s njima moraju ići Hrvati da ostvare svoju slobodu i državu. Ali ti Zapadni Saveznici Vas, Gospodine Doktore Paveliću, ne će. Oni Vas odbacuju i Vi ste na njihovim crnim listama. Svaka borba za Hrvatsku vođena u imenu Pavelić unaprijed je od njih odbačena i osuđena. I Vi ste – žao mi je to reći – danas zapreka za hrvatsku narodnu borbu. I zato, kad se jednom spasite i dođete u Argentinu, zahvalite se najprije Bogu za svoje spasenje i onda dignite ruke od hrvatske politike. To je molba, koju Vam putem mene, upućuje cijeli iskrvavljeni, mučenički hrvatski narod. Još nešto Doktore, da se krivo ne razumijemo. Ovo ne znači, da se Vaši sljedbenici ustaše, među kojim toliki najčestitiji hrvatski rodoljubi, ne trebaju dalje boriti za Hrvatsku. Što više, izdajte im i zapovijed da se bore do zadnje kapi krvi, ali ne više pod Vašom kapom i Vašim imenom*. Draganović se povjerio Nikoliću kako je osjetio da je njegovo izlaganje poput helebarde duboko pogodilo Pavelića u srce. Budući da su u Buenos Airesu stanovali pod istim krovom, sve dok mu nije stigla obitelj iz Italije, Vinko Nikolić iz vlastita viđenja prenosi kako je poglavnik doživljavao Draganovićev savjet da se ukloni iz hrvatske politike: *Nakon toga, dr Pavelić doputovao je u Argentinu. Svjedok sam da mi je u našim prvim susretima dr Pavelić opetovano i uvjerljivo govorio: da smo dobro poveli našu narodnu stvar (opće-hrvatsko okupljanje) da neka nastavimo tako i nadalje, a da se on više neće miješati u hrvatsku politiku, jer da je on završio svoje. Reče mi tada: Ako budete od mene trebali kakav savjet, znaš gdje sam. Nažalost, nije se on toga držao. Tko je kriv da je dr Ante Pavelić ponovno zašao u tu jadnu hrvatsku politiku, da li bi to tko znao i mogao objasniti? Kakve su posljedice od toga, znano nam je svima. Jedno je sigurno: da on nije ponovno mutio u hrvatskoj politici, ne bismo se i danas vrtjeli u začaranom ustaškom krugu, iz kojega kao da ne nalazimo izlaza*." Sklonio je papire i nastavio: „Mada su i najtvrđi Pavelićevi sljedbenici znali pa i priznali da mu je Draganović prokrčio put iz Austrije u Italiju i spasio ga od Amerikanaca i Engleza koji su ga proganjali, da mu je ishodio lažne putnice i ostale krivotvorine, osigurao mu brodsku kartu do Argentine i opskrbljivao ga novcem, ipak ga sve učestalije zlogade. Pod poglavnikovim utjecajem, dakako. Jedan od najglasnijih je stari komunist Josip Ciliga, koji je 1942., nakon što su ga slomili u Jasenovcu, prevjerenički prešao na ekstremnu ustašku stranu i danas je emigrant u Rimu. Ciliga tvrdi da je Draganović bio u dobrim odnosima i s onima koji hrvatske borce šalju u UDB-ine šake. Pritom misli na engleskoga majora Stephena Clissolda, koji nam je izručio i nekoliko ustaških kapitalaca. Očito da mu je šlagvort dao sam Ante Pavelić koji nije mogao zaboraviti Draganovićeve prijekore u Genovi. I Vinko Nikolić je naveo da mu je poglavnik u više navrata rekao kako ga je velečasni smjerao isporučiti Englezima." Stevo zategne čvor na kravati vezanoj na tanku bijelu košulju kratkih rukava i umorno se protegne, zadržavši pogled na Srećku Šimurini koji je tromo držao čašu i hrvao se s pospanošću: „Rekao

bih, *muchachos*, da je ovo sretni završetak bajke o tome zašto su se prestali voljeti svećeni ustaša Draganović i svjetovni ustaša Pavelić... Mogu li uglednim drugovima napokon objaviti da je naš sastančić završen? Više nema priče. *Fin de la historia*. Hvala vam na utrošenome vremenu."

Zaprešno se podigao od stola, a za njime ustadoše i ostala trojica.

Kad se Šiljo dovezao i zaustavio kola kod *Gradske kavane* na Trgu Republike, još se nije bilo razdanilo kako valja. Pogledao je u brojčanik crno uokvirenoga bečkog jednonogog sata, ukopana na suprotnome kraju betonskoga otoka. Već su zabravljena i vrata u *Ritzu*, posljednje noćobdijske oaze, u koji je poželio svratiti na piće i iz navike razvidjeti tko sjedi od njegova društva.

Prva i najviša zagrebačka svjetleća pokretna reklama, *Chromosov* ličilac, koji se s pemzlom u uzdignutoj desnici, okrenut leđima, u jednakim razmacima pomiče lijevo-desno na krovu zgrade *Na-Me*, još se nije ugasila.

Trojica zagrljenih, pustinjački zaneobrijanih istetoviranih pijanaca, oteščalo su se mrtvoglavice krivudavo klatili i jedva se održavali da se ne sruše, u glasovnome neredu revali su pjesmu o mami Juaniti iz filma *Jedan dan života*. Šilji se učinilo da Zagrepčani, otkad su u kinima prosuli rijeke suza, ožalošćeni zbog udesa časnoga meksikanskog oficira, koji prije strijeljanja, uz svirku marijača, gordo uzdignuta čela upućuje svojoj majci rođendansku napitnicu, više ne znaju zapjevati nijednu osim te.

Upalio je motor i polagano se zaputio doma na Pantovčak.

Kopkalo ga je hoće li mu Radojka povjerovati da sinoć nije zaglavio u baru, nego je uistinu dočekao zoru na Jabukovcu, na predugome radnom sastanku s drugovima Stevom, Srećkom i Predragom.

Poglavlje II.2.

Jeruzalem, četvrtak, 6. prosinca 1956., prijepodne

Gologlavi muškarac beznačajne pojave zaustavio se podno brda Moriah iznad Zapadnoga zida, preko puta Zida plača.

Učitelji *Tore* od malena uče djecu da je to najsvetije mjesto Mojsijevih vjernika podignuto još za vladavine tiranina Heroda I Velikoga, najvećega graditelja u starome vijeku. Ali i da su prvo kamenje, davno prije njega, poslagali zidari u službi trećega izraelskog kralja, sina Davidova i Betšebina, pravednoga i mudrog Salamona, ili Šloma, kako mu je ime na svetome hebrejskom jeziku *lašon hakodešu*.

Na preuskoj ravni ispred Zida plača, koji je ukleto podijeljen između Izraela i Jordana, u pola deset prijepodne, natiskalo se mnogo više došljaka nego što ih je navikao viđati za radnih dana u ovo doba godine.

„Prostor na našoj strani valja što prije jako proširiti, tik do jordanskoga pograničnog dijela!“ – primijetio je.

Sutra ujutro, na svakodnevnome izvještajnom susretu, u uredu kod prvoga ministra Davida Ben-Guriona, reći će kako nije primjereno da im sunarodnjaci iz svijeta, koji sve masovnije hodočaste u Svetu zemlju i nezaobilazno dođu do Zida plača, dugo čekaju i gužvaju se dok ne domigolje do pročelja. I naslućuje što će mu odgovoriti s novcem pretjerano štedljivi premijer. Da je državna blagajna poslije nedavnoga rata na Sinaju presušila do dna pa će to ulaganje biti odgođeno sve dok je ponovno ne popune. Pritom će odvaliti dosjetku, kojoj će se homerski smijati, kao da ju je pred njime izrekao prvi, a ne bar dvadeseti put:

„Izrael bi mogao doći do para ako moj spretni ministar financija Eškol Levi od pape Pija XII uspije iskamčiti dug za Posljednju večeru koju Isus Krist iz dobro nam poznatih razloga ovdje u Jeruzalemu nije stigao platiti!“

Žene, koje su odvojene na desnoj strani, daleko brže stignu do Zida plača od muških zato što ih je oduvijek, kao i danas, bar peterostruko manje.

Ortodoksni Židovi, aškenazi – s bradama kao da su pamučne, kakve nalijepe laponski Santa Clausi, koje im raštrkano vise, u crnim su odijelima i snježnobijelim košuljama i nose plitke šešire široka kolutasta oboda poput Saturnova prstena – odozgo viđeni nalik su jatu pingvina. Pomiješali se s hasidima, podjednako dugih brada i spuštenih lasi; sefardima, koji su pokrili tjemena okruglim *kipama* skrojenim od tankoga platna ili od kartona; i s orijentalcima, najtamnoputijim Židovima, iz muslimanskih zemalja, u svakojakim kapama, od krznenih šubara do marokanskih tamnih fesova bez kićanki. Tek pravilo je da se u hramove – i pod kupolama, a i u one pod otvorenim nebom, kakav je Zid plača – ne smije stupiti gologlav. Neki od njih, mrmorom koji se učini kao pčelinji zuj, zasjala pogleda čitaju *Talmud*, *Toru*, *N'Viim*, *K'Tuvim*, Salamonovu *Knjigu mudrosti* i ostale vjerske časoslove. Svi se ritualno odsječno klanjaju, ubrzano njišu glavama i uzdignutih ruku, oslonjeni na zid, plačno izgovaraju glasoviti zavjet: *Zaboravim li te, Jeruzaleme, osušila mi se desnica ruka*. Na kraju će u šupljine zida tutnuti presavijeni papirić s napisanom željom.

„Nemoj nikome pričati što si poželio, jer ti tada želja neće biti ispunjena!“ – pamti savjet rabija Jišmaela, koji ga je 1931., kao devetnaestogodišnjaka, prvi put doveo do Zida plača, netom nakon što se iz Rige uselio u Palestinu. Pritom ga je naučio da je sveti grad Jeruzalem spomenut u *Tori* 738 puta, a u Kuranu nijednom, što dokazuje da je samo židovski.

I on je do 1948., kad je izraelskim državljanima bio zabranjen pristup, učestalo dolazio pred Zid plača i udubljeno se predavao meditaciji, što ga je smirivalo. Sada mu nema druge doli da iz bliske udaljenosti, punih očiju ali opustošene duše, gleda molitvu židovske čeljadi s inozemnim putnicama.

Pobožan je, mada katkada zažali i prekori se nakon što mu misli odblude i stoga – preko glave opterećen mučnim nagađanjima o stogu, najčešće vrlo presudnih odluka – odsutno zaboravi da ujutro poslije buđenja i navečer prije spavanja, kako vjera zapovijeda, na postelji izmoli: *Š'ma Jisrael!* Čuj, Izraele! Ali časkom smisli ispriku za svoj nehaj jer svaki čovjek ipak najveće popuste daje sebi.

U Davidovoj ulici kod Citadele, u kršćanskoj četvrti, iz sanjarenja ga trgne snažni zvon s tornja armenske katedrale svetoga Jakova, koji kroz zabate i podboje uđe u svaku kuću u kraju. Korača, usporedo s gomilom, kao da je nevidljiv. Tko će naslutiti da je bezlični, sićušni, mršavi i žilavi četrdeset-četverogodišnji pustinjak, krupnih snenih svijetlih očiju i mišićavih nogu, odjeven u jeftino izblijedjelo tamno konfekcijsko odijelo, kojem izviruju popucali konci na rukavima, oskudna rječnika i napornoga izražavanja i koji se ne uspijeva odviknuti od nezaustavljive bolesne pomame da drži prste u ustima i bez prestanka gricka nokte, jedan od najmoćnijih Izraelaca. Ako ne i najmoćniji!

„Čovjek kojega je pamćenje kao u fotografske kamere. Što god snimi, zasvagda mu ostane u glavi!“ – govorio je o njemu bliski suradnik Moše Tabor i opisao ga ne spomenuvši mu pritom ime: „Da boravite u istoj sobi s njime, i još s desecima ljudi, unatoč njegovim napadnim špicastim ušesima, koja me obujmom podsjećaju na radarske tanjure, danima ga ne biste zamijetili koliko je neugledan!“

Issar Harel, glavni čelnik obavještajne službe Mossad, bezimena je osoba. I za svoje zemljake i ostali svijet. Njegov izgled i ime zaštićene su državne tajne. Tko je on, jedino znaju predsjednik republike Yitzhak Ben-Zvi, premijer i ministar obrane David Ben-Gurion, Harelov preteča, prvi šef Mossada Reuven Šiloa, ministrica vanjskih poslova Golda Meir, glavni direktor ministarstva obrane Šimon Peres, šef vojne obavještajne službe Yehošafat Harkabi, ministar unutarnjih poslova Israel Bar-Yehuda, načelnik Generalštaba Moše Dayan, Harelov, također zagonetni N. N., tajnik i četvero prvih pomoćnika: Šulamit – Šula Kišak Cohen, kodno nazvana Perla, Yitzhak Šamir, Zvi Malchin i Moše Tabor. I tu je sef zaključan, s rednim brojem 13. Da je Issar Harel glava, mozak i srce Mossada, ili kako ga je na hebrejskome nazvao Ben-Gurion: *ha memuneh* (glavni), nije poznato ni njegovoj ženi, a još manje kćeri. Ispod kolikoga zatamnjenog zvona je poklopljen, kazuje i detalj s Goldom Meir, dok je službovala kao prva izraelska ambasadorica u Sovjetskome Savezu pa je po tome slovila za političarku iz elitne, najuže postave. Nakon sastanka u gumenoj sobi ambasade pitala je Harelove prve violine Šamira i Malchina, koji su poslovno doletjeli u Moskvu:

„Mogu li, gospodo, napokon saznati tko je Mossadov *ha memuneh*?“

„*Ha memuneh* je *ha memuneh*!“ – stameno će obojica uglas, kao iz jednih usta.

„Je li taj netko od vas dvojice?“ – bila je uporna u radoznalosti.

„Budite uvjereni da nijedan od nas nije *ha memuneh*!“ – reče Šamir.

„I je li to sve što mi smijete reći o svome velikom poglavici?“ – Golda Meir je uvrijeđeno nabrala guste obrve, a iz nje je strujalo nataloženo nezadovoljstvo.

„I previše smo vam kazali, ekscelencijo!“ – ne baš samouvjereno reče Malchin.

„Ispalili ste me!“ – napregnuto se zasmijuljila mimo volje.

„Štooo?“ – spontano ustukne Malchin.

„Preveslali ste me, eto to ste učinili, ako ustrajavate na akademskim frazama i zaključujete kako moj rječnik nije dobra ulaznica za visoko društvo“ – dovikne oštrim glasom koji bi prije pristajao bolničarki dok tjera vojnike da požure na liječnički pregled negoli ambasadorici.

Yitzhak Šamir je zanijemjelo pogledao Goldu Meir, a Zvi Malchin se postavio sada već nepokolebljivom sigurnošću:

„Šutnja je koji put rječitija od gromkih govora, ekscelencijo! Nitko još nije pobijedio šutnju!“

Tek pošto su je početkom ove godine imenovali za ministricu vanjskih poslova, David Ben-Gurion joj je predstavio vođu Mossada. Golda Meir nije zatomila vidljivo razočaranje Harelovom nikakvom pojavom. Sjetila se usamljeničkoga čovječuljka, na koga je ranije u tri ili četiri navrata naletjela dok se vrtio u blizini premijerova kabineta. Podcjenjivački ga je procijenila kao robu s greškom, lošu karikaturu, zapletenka, nevažnoga činovničića, maloga vladina potrčka.

„Ni za deset ljeta ne bih pogodila da ste vi taj *big chief*, Issare!“ – otelo joj se.

„Hmmm, zamislite…“ – Harel se nerazgovjetno mučio da i on kaže koju, palucao je jezikom kao zmija i grizao nokte.

Čim je Issar Harel izašao iz salona, Golda Meir obzirno reče Ben-Gurionu:

„Tko bi rekao, Davide, da taj predvodi Mossad. A djeluje dremljivo kao ofucani mačak pored kamina...“

„Da, djeluje. Ali taj dremljivi mačak je kao uspavani vulkan, i ne znaš kad će buknuti. I ti i ja, Golda, ćemo se umoriti i ostarjeti dok dočekamo da Issar pogriješi.“

Sin maloga tvorničara octa došao je na svijet 1912. u predgrađu Vitebska ili Liodsna, u Bjelorusiji, a u rodnome listu upisan je kao Iser Halperin. Nakon što je proslavio peti rođendan 1917. dočekao je pobjedu Oktobarske revolucije.

Dvije godine potom Iser je bio svjedokom strašnoga obiteljskog stresa kad su se crni oblaci zaustavili nad njihovom glavom.

Dekretom Sveruskoga kongresa sovjeta i Sovjeta narodnih komesara, koji je potpisao boljševički vođa Vladimir Iljič Uljanov Lenjin, privatne tvornice su oduzete i postale su državna svojina. Okružni komesar, obezubljeni Nahum Kohen zatubasta nosa, preobraćeni gologuzi bogohulnik, neradnik, raspusnik, napržica i zanovjetač, premda je dotle u ime sovjetske vlasti uvjerljivo jamčio sitnim vlasnicima da će konfiskacija udariti u trbuh jedino najveće kapitaliste,

veleposjednike i buržuje, prevario je i vjerolomno bacio u zlopatnju Iserova oca, koji je zatužio i zasuzio zato što mu je povjerovao na riječ.

Prizor koji je tada upio malenome Iseru nikad neće ispariti iz sjećanja.

Zima je u Bjelorusiji zavladala jako rano i temperatura je nekoliko dana padala i do petnaestoga stupnja ispod ništice. Zadaždilo je, a vjetar prijeteći zviždao i hladio sobe, uvlačeći se u napukline i naprsline. Po mrzlosnoj izmaglici, oprezno gazeći po tankoj poledici, Halperinovima je ranim jutrom kao razbojnik koji je iskočio iz busije nezvano stigao Nahum Kohen u pratnji dvojice gnjevnih uniformiranih djelatnika *Vserosijske črezvičajne komisije*, zvane *Čeka*, sigurnosne službe za borbu protiv kontrarevolucije i sabotaže. Na podu trijema popločana crvenobijelim kvadratima od terakote otepao je susnježicu s čizama i nemilostivo službeno objavio ocu da tvornica octa više nije njegova nego da od danas pripada radnicima.

„Građanine Halperine, smjesta i bez opiranja predajte drugovima čekistima ključeve. Do jednoga!“ – zapovjedio je bezočno postavivši se komesarski ukrućeno. Nahum nije ni saslušao očev jauk dok ga je smalaksalo podsjećao što mu je još donedavno obećavao nego je na odlasku, odmakavši se od njega kao od okuženoga bolesnika, a prije nego što će treskom zalupiti vratima, pljuvatorski dobacio: „Znaš li da držim do tebe koliko do svoga prdeža. Pa i manje!“ Sadašnji vlastodržac Nahum Kohen, koji je bazdio po votki i duhanu, nezahvalno je potro ne baš daleku prošlost. U pamćenju mu se izlizalo sjećanje da je u carizmu bio nikogović i jadnik kad se prehranjivao i životario ponajviše zahvaljujući Halperinovim dobročinstvima.

Plač Iserove majke proparao je Vitebsk i prenuo susjeda, očeva vršnjaka i školskoga druga, Marca Chagalla, trideset-dvogodišnjega slikara. Uznemireno je pokucao na prozor.

Chagall se, nakon skončanoga studija u Sankt Peterburgu, otisnuo iz Rusije u Pariz, gdje je slikao i izlagao. Nakon sedam ljeta, a osam mjeseci prije Oktobarske revolucije, vratio se u rodno mjesto zanesen željom da utemelji radničku slikarsku akademiju. Budući da se i za življenja u Francuskoj glasno očitovao da je ljevičarskih pogleda, a i što je – bez kopejke naknade, nego, štoviše iz oduševljenja – djelovao da likovnu umjetnost približi proletarijatu, nova sovjetska vlast radnika i seljaka blagonaklono ga je prihvatila. Usporedno vodeći radničku akademiju u Vitebsku, bio je pretrpan slikarskim poslom. Marc Chagall je opremao knjige, smišljao efektne promidžbene plakate, vatrenim, žestokim bojama oslikavao zidove i vitraje u sveučilištima, kazalištima, knjižnicama, državnim i partijskim ustanovama, a platna i crteže, o kojima su se novinski kritici natezali jesu li kubističkoga ili nadrealističkog smjera ili su pak i jedno i drugo, postizali su primjerene cijene i osobito mu dobro prolazili kod rijetkih stranaca koji bi se zatekli u Sovjetskoj Rusiji.

Mada nije shvaćao i volio Chagallovo slikarstvo – toliko da se čak i izrugivao njegovim smiješnim i tugaljivo izduljenim i iskrivljenim likovima odjevenim u cirkusantske halje drečećih boja, govoreći o njima da su čepuha i ni nalik ljudima kakve je stvorio Jehova – Isarov otac ga je držao za najboljega prijatelja. Evo, i sada mu se druželjubivo našao u nevolji čim su mu boljševički lupeži oteli tvornicu koju je stekao krvavim trudom i za nju prolio stotine litara znoja.

„Ti si mi, Marc, jedini *kamerad* koji se usudio ući u naš dom kako bi s mojom vjernom patnicom i sa mnom podijelio bol i nesreću koja nas je snašla“ – sve napetijih živaca dahtao je plašljivo kao da mu je ponestalo sape.

„Oduvijek je bilo tako, *mon cher ami*, da čovjek najlakše podnosi tuđu bol i nesreću“ – bolno se osmijehne Marc nalegnut leđima na okrugli drveni potporni stup u sredini sobe. „Ali najgore je to što je krvnik koji ti je natakao omču na vrat bio onaj komesarski ljenjivac, bestidni kopilan i lešinar Nahum Kohen. *Un bastard*.“

„Vidiš li, Marc, kakva su vremena došla. Da Židovi čine zlo Židovima!“ Pomakao je *menorah*, židovski svijećnjak sa sedam čašica i pobožno ga pomilovao.

Vonj bijede nad sumornim ognjištem Halperinovih, u kojem su se stapali sve siviji tonovi, bivao je oporiji. Zato je obitelj na poziv rođaka s jeseni 1924. odlučila napustiti svoj Vitebsk i otići u Daugavpils, u susjednu neovisnu Latviju. Lakše su im dopustili iseljenje nego što su se nadali kad su predali molbu.

„Pustili su nas da odemo u tuđinu kako bi nas se riješili. Da u Rusiji bude što manje Židova. Da nismo izvukli sretan broj i odselili se u Daugavpils, ugurali bi nas u pakao, u sibirske gulage.“ Otac je sjetno govorio da je stradalnički pogrom Židova počeo nakon Lenjinove smrti, pod Staljinovom daleko gorom strahovladom nego što je bila njegova. Strepio je da im se može dogoditi i gulag otkad mu je *Gosudarstvenoe političeskoe upravljenie* – GPU tjednima prtilo agente na leđa. Lani su ga rešetali pitanjima o susjedu Chagallu, kome su vlasti odobrile da otputuje u Pariz i postavi izložbu, a on je potom odanle poručio da se ne kani vraćati u Zemlju Sovjeta:

„Smučilo mi se i zgadilo sve brutalnije sputavanje ljudskih i umjetničkih sloboda, a najviše su me pogađali učestaliji izljevi protu-semitskih divljanja, koji moj židovski rod tjeraju da, ne bez razloga, strepi od ruske reprize Bartolomejske noći. Zato više nemam moralnu snagu živjeti i stvarati u tamošnjim nemogućim vremenima!“ – izjavio je Chagall novinaru lista *Paris-Soir* i najavio da je zatražio ispis iz državljanstva Sovjetske Rusije kako bi postao podanik Republike Francuske.

Svojim činom razjario je državne i partijske vođe, a napose povukao za nos *hazjaina* GPU-a Feliksa Đeržinskoga, koji mu je velikodušno potpisao putnicu, te utjecajnoga pisca Maksima Gorkoga, s kojim se kremaljska vrhuška savjetovala kad su povod bili kultura i njene perjanice. Upravo je Gorki svojim autoritetom zajamčio Đeržinskome da će se svjetski znani slikar Marc Chagall za tri mjeseca vratiti u Rusiju, na koliko su mu bili odobrili vizu.

Iser Halperin je osjetio u školi koliko je narasla bijesna netrpeljivost prema Židovima. I kod đaka, ali na nevolju i kod pojedinih nastavnika koji su ga kad bi izašao pred ploču pogrdno nazivali malim *židom*. Prijatelji s kojima se do jučer veselo igrao preobratili su se u pomahnitale neprijatelje. Bez povoda i iz obijesti zlostavljali su i mlatili najnižega u razredu, kao motičicu tanahnoga tršava Isera, kome se koža lijepila za kosti. Gotovo i nije prošao dan, a da pretučen ne uđe u kuću, drhteći kao mrzletina i ližući suze koje su mu slapnuto padale niz obraze.

Majčino uvjeravanje nije pomagalo:

„Nemoj, Isere sine, kriviti dječurliju zbog zlobivosti. Sve što oni nevaljalo izgalame protiv nas Židova čuli su i lakovjerno upili kod kuće od svojih starijih!“

U sinovim zažarenim očima prestravljeno je vidjela odlučniju želju za osvetom, koja joj je neobjašnjiva za njegove godine. Nju i muža bunila je Iserova nenadana opsjednutost židovstvom i judejskom religijom. Satima se nije odvajao od Mojsijeva *Petoknjižja* (*Postanak*, *Izlazak*, *Levitski zakonik*, *Brojevi*, *Ponovljeni zakon*) i *Babilonskoga Talmuda*, jedinih vjerskih knjiga na ruskome na koje je naletio u kućnoj knjižnici i čitao ih sve dok ne prosuzi. Oca je pak ganjao da ga uči jidišu, za koji je dotle mario kao pas za petu nogu, te ga je svladavao čudesnom lakoćom.

„U Iseru se rađa židovski ponos. Bojim se da mu razbuktala vjerska gorljivost ne preraste u odluku da postane rabin. A to mi nije po volji!“ – povjerio se otac majci.

„Iserova čežnja za osvetom zbog istrpljenih batina s vremenom će presahnuti čim odemo iz Vitebska! Mislim, stoga, da mali neće u rabine“ – vjerovala je mati.

Dvanaestogodišnji Iser u novoj, nemjerljivo ugodnijoj sredini u Daugavpilsu družio se jedino sa židovskim svijetom, a kod kuće bi se osamljivao i, kao da je uletio u bezračne prostore, do dugo u noć gutao povijesne knjige o Judeji i Samariji.

Četiri godine po dolasku u Daugavpils, u proljeće 1928., Iser je odrješito stao pred roditelje, obavijestivši ih da je s trojicom drugova namislio poći u glavni grad Rigu, gdje će se u tamošnjoj cionističkoj udruzi s još tridesetak mladih Židova iz Latvije pripremati za seobu u svoj izmaštani svijet, u Palestinu.

„Kako ćeš sam bez nas u Rigu, sinko, a jedva ti je šesnaesta...“ – dok je pognuto sjedio, ocu je uzdrhtao glas kao da će ga izdati srce, a mati jecala od nahrupjele tuge.

„Papa, zaludno me odgovaraš. Jer ne postoje riječi kojima bi me nagovorio i nema te sile na nebu i zemlji koja će mi slomiti volju da se naselim u Palestinu i svojim radom pridonesem obnovi židovske države! Zato, najljepše što ćete mi ti i mama učiniti jest da me, kad vam javim da ću krenuti, blagoslovite roditeljskom ljubavi i poželite mi sreću u životu na tlu naših praotaca!“ – izrekao je u dahu.

Ocu se učinilo da je njihov čelično odlučni slobodoumni dječak pomno uvježbao svoj govor. Čim ga je saslušao, u hipu je ocijenio kako će s vjetrovima odletjeti njegov savjet koji mu je sekundu ranije skočio navrh jezika. Najprije valja ohladiti glavu, a ne bezglavo sjeći preko koljena. I prešutio ga je.

Preneraženi roditelji su saznali i da je njihov Iser do srži zaveden i zarobljen propovijedima tvorca modernoga cionizma, mađarskoga novinara Theodora Herzla, o stvaranju nove židovske države u Palestini, a koje je 1897. izrekao na Prvome cionističkom saboru u Baselu.

Nisu se ni oporavili od tih udaraca kad je doletio novi:

„Zbog Theodora Herzla naučio sam njemački kako bih pročitao njegova djela: *Stara, nova zemlja* i *Židovska država“* – rekao je Iser ocu. „Papa, budući da govoriš njemački, ostavit ću ti ih da se upoznaš s Herzlovim poimanjem židovstva. Ja sam ih iščitao. Prije bih dopustio da spale mene nego te jedinstvene knjige... I nakon što ih budeš brižljivo proučio, razumjet ćeš zašto sam izabrao Palestinu da u njoj ubuduće živim!“ Otac nije stigao sklopiti začudno razjapljena usta dok mu je sin nasmijano dometnuo: „Mama mi je još u Vitebsku povjerila kako si u strahu da ću postati rabin. Bezbrižno spavaj, papa. Obećavam ti, neću!“

U Rigi se prekomjerno ambiciozni Iser Halperin, stipendist Židovske nacionalne banke iz Züricha, koju je osovio i osnažio Theodor Herzl, tri godine naporno školovao pred seobu u daleku, zagonetnu Palestinu. Fanatične latvijske mladiće britkim i ubitačnim drilovima neštedimice su tesala dvojica čvoratih i mišićavih instruktora, koji su se postavljali kao da su izmislili pakao. Ogrubjeli veterani otvrdnulih šaka, prekaljeni u francuskoj Legiji stranaca, videći ga žgoljava i krhka, prorekli su Iseru žurni otpust iz poligona uz rijeku Daugavu. Strahovali su da će mu preveliki teret koji je primio na se slomiti hrbat, da će prokleti dan kad se rodio i kad ih je upoznao. Ali uskoro su priznali da su kobno promašili u procjeni njegovih dometa i na kraju ga istaknuli kao najizdržljivijega i najupornijeg od svih pitomaca koji su prošli njihovu spartansku obuku.

„Halperin nijednom nije iznemoga ni kod najbolnijih vježbi. Napose se blistavo osposobio u rukovanju pištoljem“ – rekao je umirovljeni legionarski poručnik, koga su znali samo po imenu Elijahu, po tome što se nikad ni jedva nije nasmiješio i s čije ih je nadlaktice ukočeno gledala tetovirana, izduljena naga žena.

Izređena skupina iz Rige dobila je krivotvorene putnice s lažnim osobnim podacima i sredinom 1931. zaputila se u neizvjesnu avanturu nazvanu obećana zemlja. Time su mlađani Latvijci postali useljenici Četvrte *alije*. Stara hebrejska riječ, koja je nekoć davno označavala putovanje hodočasnika u Jeruzalem, izmijenila je značenje. U novije doba *alija* se pretvorila u simbol Židova koji su kretali u Palestinu, ali da se trajno nasele. Prva *alija* događala se od 1880. do 1905., a ova posljednja, Četvrta, koja je počela 1924., traje sedam godina. I tko zna koliko će potrajati.

Nakon trodnevne vožnje vlakom, preko Varšave, Beča i Rima, Iser i drugovi stigli su u Genovu, gdje ih je čekao talijanski teretni brod *Santa Magdalena*, koji će ih odvesti u Haifu. Ćulavi kapetan s tri podbratka, nedvojbeno pozamašno potplaćen i prema tome rizično povezan sa židovskim organizacijama koje su slale useljenike u Palestinu, gladeći prosijede brčiće *a la* Clark Gable, saletio je svoje golobrade putnike prije nego što su zakoraknuli u pograničnu zonu i rekao im zamalo mamurna glasa:

„Sinovi, vi idete u oblast koja je pod britanskom upravom. Iz iskustva slutim, ako niste baš svi, ali siguran sam da je većina od vas ponijela neko oružje. No znajte da će vas engleski carinici i policajci pretresti i ispod gole kože. Prevrnut će svaku mrvicu u svačijoj prtljazi. I koga god ulove u pokušaju da prokrijumčari pištolj, revolver pa i bodež, okovat će ga i prvim brodom prisilno vratiti u Italiju. A mene će papreno oglobiti kao zapovjednika zbog kršenja zakona. Pred Britancima sam morao pristati na bolne ustupke i potpisati izjavu da jamčim za svakoga od vas. Izgledi da u Palestinu unesete komad vatrenoga ili hladnog oružja svedeni su na jedan prema milijun. Dakle: nemoguć su! Stoga vas upozoravam, sinovi: smjesta ga se riješite! Bacite ga u more. Bolje vam je da to učinite sada nego kad isplovimo. Čak i talijanski carinici ovdje u Genovi, koji su diletantska družina usporedimo li ih s engleskim buldozima u Haifi, poneki put ipak nešto nabodu, kao slijepa kokoš zrno kukuruza. Nemojte da im se to danas posreći s vama. Zato se dozovite pameti, sinovi, i poslušajte me. Da vaša svečanost ne završi prije nego što je počela!“

I poslušali su. Na dno Genovskoga zaljeva potonulo je tridesetak primjeraka pištolja i revolvera i pet do šest noževa – skakavaca pride.

Iser se jedini nije rastao od svoga malog pištolja. Rastavio ga je i dijelove uvaljao u štrucu kruha. Mramorna pogleda i nečitljiva zatvorena lica prošao je pokraj sumnjičavih carinika. Ponadao se sretnome završetku i nije se prevario.

„Ne znam što bih ti rekao: jesi li divlje prkosan, lud ili ludo hrabar!“ – prigovorio mu je u Haifi osupnuti Gehazi Elias, najbliži prijatelj iz Rige, pred kojim je Iser sastavljao pištolj.

U Palestini je Iser Halperin prestao postojati. Pokorio se uvjetu koji je useljenicima nametnuo Ben Gurion, naloživši im da promijene bar jedno slovo u imenu ili prezimenu kako bi se time odvojili od prošlosti. Rabin Jišmael, koji ga je prihvatio, smislio mu je hebrejsko ime: Issar Harel. Od tada će ga zavijeka nositi. Na bjelorusku domaju podsjećala su ga tek prva dva slova u imenu i prezimenu.

Issar je najprije tegobno kopao na gradnji ceste od Tel Aviva do Ramat Gana, a u ljeto 1933. uzeli su ga u brigadu koju su poslali da podigne kibuc u Šefaymu, uz Sredozemno more, na pola puta od Tel Aviva do Netanyje.

Dotrajavao je osmu palestinsku godinu kad je poslijepodne, u nedjelju, 3. rujna 1939., dok je žega gušila kibuc i glavato se sunce zlaćano smiješilo, a iz kuhinje se širio opori miris užegla ulja, nepoznati posjetitelj koji se dovezao džipom potražio Issara Harela u nakani da razgovara s njime. Bilo je to dva dana nakon što je njemačka vojska upala u Poljsku. Taj datum mu je presudno izmiješao životne pute.

Kad su se udaljili prema nasadu s mandarinama, toliko da im se glasovi nisu mogli razabrati, neznanac glatko obrijane glave se predstavio:

„Zovem se Moše. Kako ti moje ime ništa ne znači, svejedno ti je je li pravo ili izmišljeno. Ipak, pravo je. Bitnije je što me je k tebi poslao tvoj instruktor iz Rige, poručnik Elijahu. Prije nego što ti otkrijem razlog dolaska pitao bih te: jesi li čuo za pokret Hagana? Ako si čuo, molim te, kaži mi: što znaš o njemu?“

„Čuo sam o Hagani, ali površno. Najkraće, ona je domoljubna tajna, naoružana organizacija koja ovdje, u Palestini, štiti Židove od Arapa. I to je sve što znam o Hagani“ – reče još nepovjerljivi Issar.

„Dovoljno si upoznat... A sada ću biti vrlo određen, Issare. Dakle, došao sam k tebi zato što su me zadužili da te ispitam bi li želio postati pripadnik Haganinih postrojbi? U Šefaym nisam pao slučajno, kao meteorit s neba. Rekao sam ti: na te nas je uputio poručnik Elijahu, koji je treću godinu u Palestini i sada vježba naše ljude.“

Issarov odgovor, za razliku od prošloga, bijaše brz, čvrst i nepokolebljiv:

„Čovječe, naravno da bih oduševljeno postao Haganin vojnik. Zar misliš da bih potegao u Palestinu, a da mi nije na srcu sveti cilj stvaranja cijonske države? Zar bih tri godine u Rigi bez posustajanja polazio Elijahuovu školu, najnaporniju na svijetu, a da nisam bio zadojen idejom vodiljom o novome Cijonu? Još kao dječak u Latviji o sebi sam snivao da sam borac koji je spreman da za budući Cijon umre u čizmama. Eh, Moše, kad bi samo znao koliko sam puta u sebi razgovarao s nekim kao što si ti; s nekim koji će mi doći i ponuditi ovo što si mi ti ponudio.

Zato sam od danas postao tvoj dužnik“ – reče naglašeno i upita Mošu: „Ali sada me muči nešto što bih volio saznati: gdje ste bili do sada, momci iz Hagane?“

Zadovoljni Moše je pjesnički i parolaški zakitio kako vjeruje svakoj njegovoj riječi jer mu u očima vidi i oganj i led. Otvorio je karte:

„Odavno te pratimo, Issare Harelu, tako reći od prvih sati kad si se iskrcao u Haifi. Ostavili smo te dugo u ovome kibucu zato što si učinio prepuno korisnih stvari. No od prekjučer, otkako je Hitler nasrnuo na Poljsku, štošta se pobrkalo. Židovi u Europi, Egiptu, na Bliskome istoku i u dijelu Azije u smrtnoj su opasnosti. Trebam li podsjećati da su naše nezapamćene nevolje počele s usponom nacizma u Njemačkoj, s noćima dugih noževa i užasnim terorom nad židovskim životom? Nastavilo se s napadom Japana na Kinu, lanjskim *Anchlussom* Austrije, talijanskim osvajanjem Etiopije i Albanije, komadanjem Čehoslovačke i njemačkom aneksijom Češke i Moravske... Pa pobjeda falange generala Franca u građanskome ratu u Španjolskoj, uz izdašnu Hitlerovu i Mussolinijevu potporu. I kao vrhunac, ovo u petak s Poljskom, kojoj su odbrojeni dani do posvemašne okupacije... A zrak je sve nataloženiji mirisom baruta i krvi jer sumanuti Hitler poput morske nemani koja guta sve pred sobom i dalje prijeti. Ljudi se panično pitaju: tko će mu biti sljedeća meta?“

„Što ti misliš, Moše, tko je na redu poslije Austrije, Čehoslovačke i Poljske? Je li to Francuska? Moguće Norveška? Belgija, Nizozemska ili Danska?“

„Ne bih se začudio, Issare, da *führer* zarati i s Engleskom, koju je satjerao u bespuće da mu mora ugađati. Unatoč prisezi premijera Nevillea Chamberlaina da će, dođe li do njemačke agresije, oružano braniti Čehoslovačku i Poljsku, Englezi su ih, prestravljeni od Hitlerove vojne moći, iznevjerili. Ostavili su ih na cjedilu.“

„Poznato je“ – udjenuo se Issar – „da Engleska nema ni vječnih prijatelja, a ni vječnih neprijatelja. Vječni su samo engleski interesi.“

„To i mi ovdje odavno znamo i osjećamo. Englezi se drže palestinskih Arapa i sve su otvorenije protiv Židova. A upravo se kod palestinskih Arapa budi pritajena zvijer. Potaknuti Hitlerovim pomahnitalim satiranjem Židova podigli su glavu i uvelike se pripremaju za džihad da svojim bojnim pokličem: *Gazavat!* – polete u juriš i pojačano navale na nas. Uvjereni su da je ovo njihov ples.“

„A što ćemo, Moše, učiniti mi?“

„Upravo zbog toga potrebni su nam branitelji, druže. Mnogo branitelja, na tisuće. Osobito ratnički istesanih, koji se znaju boriti prsa u prsa kao ti, koji si istesan pod Elijahuovom rukom. Stoga smo ti ponudili mjesto u Hagani.“ Moše ga je udario po ramenu: „Issare, dragi moj, vraćam se sretan iz Šefayma zato što si poslije svega tri sekunde pretumbao u sebi i pristao nam se pridružiti. Zato što si mi bez suvišnih riječi, prosipanja pameti i mudrijanja odsudno odgovorio da si za akciju!“

Issar Harel je od došljaka, Haganina posrednika, saznao da se zove Moše Dayan. Tri godine je mlađi od njega. Rodio se 1915. u Palestini, u kibucu u Degasn'ji. Ponosi se što je najmlađi dragovoljac od nastanka Hagane, u koju je ušao prije dvanaest godina, kao dvanaestogodišnji klinjo i prisegao joj na vječnu poslušnost. Umjesto kod kuće, u obiteljskome okružju, Moše je svečani židovski obred *bar micva*, kad se dječak o trinaestome rođendanu

uvodi u zajednicu za punopravnoga člana, dočekao u Hagani. Nakon završene gimnazije organizacija ga je poslala u visoku časničku školu u Engleskoj, a po povratku postao je njen vojni instruktor. U Hagani je upoznao poručnika Elijahua, s kojim ga je zbližila strast prema vojničkome pozivu. Moše sada studira ekonomiju u Tel Avivu.

„Što ćeš raditi ubuduće, Moše?" – pitao ga je Issar dok su kasno ručali *košer lemehadrin* u kibuckoj blagovaonici na otvorenome, s pogledom na pješčanu plažu.

„Što god budu odlučili vođe Hagane. A što će odlučiti, e to doista ne znam. No duboko slutim da ćemo ubrzo, i ti i ja, i to godinama, morati koristiti svoje ratničko znanje. Ti svoje, koje si u Rigi stekao od poručnika Elijahua, a ja svoje, iz Engleske!"

Sjenka mraka počela je rezati odlazeći dan kad je Moše Dayan obrisao zamašćena prozorska stakla, upalio džip, kojem su nepodmazani kotači plačno zacviljeli, i otprašio put Tel Aviva.

Minutu nakon što se oprostio od njega, Issar Harel udubio se u razmišljanja o svojoj budućnosti u Hagani. I pritom nesvjesno počeo grickati nokte.

Više nije prestao.

Postao je zaštitnik židovskih naselja i nadjunačivao se s arapskim napadačima. No poslije trogodišnjega staža, koncem 1942., Hagana ga je potjerala zbog nezapamćenoga, nepromišljena skandala. Došlo je do loma kad se Harel porječkao s nadutim britanskim časnikom koji je u Nablusu, zaslijepljen mržnjom, bahato i podcjenjivački vrijeđao njegove suborce. Omaške ga je udario po nosu. Umjesto da kaže bilo što u svoju obranu, Harel je pred sucima prožeto izustio:

„Nenavidni Englez nije izabrao dobar trenutak da bih bio dobar s njime!"

Osuda bez priziva glasila je: van iz Hagane!

Issaru nije bilo po volji da ostane besposlen. Dan proveden u plandovanju za nj je bio prazan, bez ljepote, boje, okusa i mirisa. Zato je poslije ražalovanja iz Hagane ušao u policijski bataljun, sastavljen od židovskih useljenika.

U Hagani su sačekali da zub vremena otpili svoje. Sve dok Harelov grijeh ne izblijedi i bude gurnut pod otirač. Bio im je zlata vrijedan pa su ga 1944., nakon dvogodišnjega držanja u ledu, izvukli iz vakuuma i pozvali k sebi. Odlučili su pojačati mrežu svoje špijunske službe Šai.

Zamolio ih je neka mu dadu dan da odluči. Razmišljanja su mu se rastakala poput kišnih lokvica koje se razlijevaju i krivudavo klize u više smjerova.

Njegov mentor u Hagani, Moše Dayan, sada u sastavu britanske vojske, ratuje u Siriji protiv francuskih kolaboracionističkih trupa. Gotovo se oduzeo kad je sa žaljenjem saznao kako je u okršaju s višijevskim Francuzima Moše bio opasno ranjen te izgubio lijevo oko pa sada preko njega nosi gusarski crni povez. S njime se, dakle, nije mogao posavjetovati i pitati ga što mu je činiti. Zato je Issar sam dokonao u glavi. Ući će u Šai!

Prvi koraci na novome radnom mjestu nisu mu obećavali cvijeće i pljesak na otvorenoj sceni. Šefovi i kolege u neprihvaćenome su odbojnom samotnjaku, koji za doručak, užinu, ručak i večeru grize nokte, nazreli nekomunikativna i nesimpatičnoga *homunkulusa*, kilometrima udaljena od njih. No kad je tajni agent Harel briljantno doveo kraju poslove

unaprijed osuđene na krah, mišljenja o njemu korjenito su se izokrenula. Cijena mu je dvogubo skočila, a on divovski izrastao u viteza Šaija.

Zahvaljujući poznavanju ruskoga jezika i prirode Rusa te slonovskome pamćenju, genijalno je prodro u najtajnovitije, godinama najpreciznije pripremane planove, kombinacije, sustave, šifre i lozinke sovjetskoga obavještajnog diva KGB-a i razorio ih. Harel je tiho likovao jer se u ime roditelja, a i svoje osvetio komunistima zbog rana iz Vitebska. Naglašeno suzdržljivo (ali ne i skromno, jer jedno od njegovih gesla bilo je da se skromnošću diče prosječni) primio je pohvale nadređenih. Umjesto frazama ukrašene zahvale naveo je Mojsijeve riječi iz *Knjige Postanka* koju je znao napamet: *I najboljoj među zmijama smrskaj glavu!* Kolege su ga usporedili s okrutnim ruskim carem Ivanom Groznim. S poštovanjem su ga prozvali Issar Grozni.

Nakon što je razobličio francusko-sovjetsku špijunsku spregu, naciljanu da našteti palestinskim Židovima, zbog niska rasta i blistavo vučenih strateških poteza prilijepili su mu još jedan nadimak – Napoleon. Kumovi su zanemarili nemalu razliku u držanju ruku. Napoleon Bonaparte stavljao je desnicu, uvučenu u carski mundir, na njedra. Njegova palestinska reinkarnacija Issar Harel i lijevu i desnu stavljao je neprilično u usta. I pritom grizao nokte.

Fama o Harelu je bujala. Govorili su da je kao tromi tigar koji se odjednom prene, divlje izobliči i pomahnita kad namiriše lovinu.

Toga otopljela četvrtka, 6. prosinca 1956. ujutro, Harel se triput preznojio dok je u svome uredu u Tel Avivu površno letio preko naslova u dnevnome listu *Ma'ariv* i nabasao na upadljivu kroniku, ilustriranu fotografijom omašita čovjeka visoka čela, kovrčastih neukrotivih lasi, velikih zalizaka, širokoga upadljiva nosa, debelih usana i jake brade. Znameniti slikar židovskoga roda, Francuz Marc Chagall, od prekjučer je u Jeruzalemu, a sutra prijepodne *Air Franceovim* zrakoplovom vratit će se u Pariz: *Sa svojim suradnikom g. Charlesom Marqom g Marc Chagall stigao je na dogovor, nakon što je nedavno radosno prihvatio poziv predsjednika g. Yitzhaka Ben-Zvija da postavi obojene vitraje u Abbelovoj sinagogi, u sklopu Sveučilišnoga medicinskog središta Hadassa, na gori Scopus* – napisala je *Ma'arivova* izvjestiteljica.

„Neoprostivo je što mi je promaklo da je susjed Marc u Izraelu! Katastrofa!“ – Harela je prožela jadost. Umalo da se od nelagode pljusnuo po čelu. Prenagomilani poslovi krivi su što danima nije stigao otvoriti novine pa ni odslušati radijske vijesti. I to mu se, eto, osvetilo i na loše vratilo: „Ma pronaći ću ga, makar i ispod kamena na Maslinovoj gori!“ – uskipio je.

Nije vidio Chagalla trideset i tri godine, otkad je u ljeto 1923. iz Vitebska, preko Moskve, napustio Sovjetsku Rusiju i otišao u Pariz. Na put bez povratka.

Tajnik se raspitao o Chagalovu rasporedu, a nakon desetak minuta Issar Harel je, nešto prije osam, kolima potegao u Jeruzalem.

Računao je da je veliki umjetnik razgrabljen, ali će ipak nastojati uletjeti u neki njegov predah, u prazan prostor kako bi ga odvojio bar na četvrt sata. Jer i Harelova je satnica nabijena. Navečer u sedam u Tel Avivu ga čeka sastanak s pomoćnicima. Zato će najkasnije u šest poći natrag iz Jeruzalema.

Ugrijao je jedan od tristo izraelskih dana u godini bez oblaka, a on je spješio dolinom Ayalon. Oko ceste neuredna izgleda žalosno polegla trava, požutjela od suše, i popadalo drveće kao pobijena vojska.

Pitao se: kako da priđe legendi Marcu Chagallu? Što mu najprije reći? Hoće li se slavni slikar sjetiti maloga Isera Halperina iz Vitebska? Njegovu posljednju živu sliku upio je s jedanaest godina, kad je Chagall bio u trideset šestoj, kao i njegov otac. U Vitebsku je s njime razgovarao na ruskome, jedinome jeziku koji je onda znao. Obraćao mu se sa: *djadja*, striče, kao što su djeca oslovljavala starije. Marc Chagall će iduće jeseni postati sedamdesetogodišnjak, a Issar se sjetio:

„Da je poživio, i *papa* bi, kao i susjed Marc, proslavio tu okruglu obljetnicu."

Iz budnih snova, iz djetinje prošlosti u vrijeme sadašnje vratio ga je zvon taktičkoga radio telefona visoke frekvencije, pokrivenoga na dnu, pored kočnice službenoga džipa koji je uvijek vozio sam. Tada nije grizao nokte na ruci kojom je držao volan. Tajnik ga je obavijestio da je Chagallov plan protokolarno izmijenjen:

„Tijekom prijepodneva primit će ga gospodin premijer Ben-Gurion, a tome polusatnom razgovoru bit će nazočna i gospođa Golda Meir. Zatim će se gospodin Chagal odvesti i u audijenciju kod šefa države gospodina Ben-Zvija, također na pola sata. Najsigurnije ćeš, šefe, sresti gospodina Chagalla u tri sata, u restoranu *Šteisel*..."

„Jesi li rekao *Šteisel*? Gdje je točno?"

„U ulici Malchei Israel, na broju 11, u sjevernome dijelu, u blizini sinagoge Porat Yosef. Gospodina Chagalla su s njegovim asistentom, gospodinom Marqom, na neformalni košer ručak pozvali ministri kulture i turizma. Bit će dvanaest osoba, to mi je javio zapovjednik osiguranja. Najavio sam mu da ćeš doći, nekako sam te uspio opisati. Rekao sam mu da radiš u policiji u Tel Avivu. I da ste gospodin Chagall i ti iz istoga mjesta u Sovjetskoj Rusiji. Za svaki slučaj da te netko od agenata, koji će se motati u *Šteiselu* i ispred njega, ne počne gnjaviti, legitimirati, sumnjičiti i ispitivati te tko si, što tu radiš i slično, znaš već kako je to... Pitam se, šefe, kako ćeš uspjeti profućkati slobodno vrijeme koje ti je preostalo do tri? Otkad radim s tobom, nikad ga nisi imao u tolikome izobilju..." – izmotavao se tajnik, jedan od trinaestero privilegiranih koji znaju da je Issar Harel *ha memuneh* Mossada.

„Ne davi, *kamerad*. Kako god bilo, sunce se ipak rađa svake zore! I kad mi se tako okrenulo, onda ću se kao sretni dobitnik prošetati do Zida plača, cunjati Starim gradom, po Via Dolorosa, oko Citadele, Židovskom četvrti... Obožavam Jeruzalem. Ne piše zaludu u svetim knjigama da je to jedini grad bliži nebu negoli zemlji... U Jeruzalemu se imaš čega nagledati... Samo što nisam stigao, tamo sam za manje od pet minuta... Ostavit ću kola i zato me više nemoj zvati. Pozvat ću te prije nego što pođem u *Šteisel* da mi javiš ima li što novo! *Šalom*" – Harel prekine vezu.

Kad je izišao iz džipa, jutarnji prolaznici nisu udostojali ni pogledom sićušna čovjeka prevelikih ušiju. Kao da je bio osuđen da ga ne primjećuju.

Ušao je u *Šteisel* osam minuta prije tri i sjeo preko puta rezerviranoga postavljena stola koji je očekivao dvanaest vrlo važnih gostiju.

Issar Harel je u momku kome se ispod košulje nazirao trbuščić nepriličan njegovim mladim godinama nanjušio agenta na dužnosti. Tu je, zna se zašto i zbog koga. Sueski rat tek je završen pa valja biti oprezniji nego ranije, u mirnijim razdobljima. Agent mu se smiješio. Tajnik je za ocjenu pet plus odlično oslikao svoga šefa. On je osoba u koju ne treba sumnjati.

Harel kao crtež foto-robota.

I da ga nije ugledao s ministrima koje je poznavao, nego se s njime sudario na cesti, Issar Harel bi, po jasnome snimku iz *Ma'ariva* prepoznao Marca Chagala.

Jedina žena među njegovim domaćinima, u sivo-plavetnoj haljini, maslinasta tena, ravnih leđa, a sprijeda valjano ispršena, lelujavo je gazila, jedva podižući nožice i na francuskome ga nametljivo učila svakodnevnim hebrejskim frazama:

„Dobar dan je: *boker-tov*; a doviđenja, pa to, zar ne, zna cijeli svijet: *šalom*. Najpoznatija i najrabljenija židovska rječca u Izraelu i izvan njega je: *šalom*. Hvala je: *toda-rabah*; a molim: *bevakaša*...“ – sipala je dok se Chagall rastreseno zgledao u neodređenu, mutnu točku iznad glava pratilaca koji su koračali ispred njega.

Harela je obuzela blaga trema kad je prišao Marcu Chagallu, kome su vlasnik restorana i ministar kulture, svatko sa svoje strane, uslužno pridržavali stolac na vrhu stola. Naklonom glave Harel se ispričao društvu i pristupio mu:

„*Zdravstvujte sasjed, djadja Marc*...“ – obratio mu se na ruskome.

Chagall strigne očima, i povedeni odgovori također na ruskome:

„*Nu, a kto ti, maladjec?*“

„Ja sam Halperin. Iser Halperin, vaš susjed iz Vitebska.“

„Zar si ti onaj mali, Halperinov sin?“ – iznenađeno je zabacio glavu.

„Da, ja sam taj.“

Marc Chagall ga je mjerio odozgo kao orijaški hrt sićušnoga jazavčara:

„Pa nisi baš porastao, a ni ojačao, *sinok*…“ – otelo se slikaru. Ali da pokaže kako se nije kanio narugati jedincu svoga susjeda, vršnjaka i školskoga druga iz Vitebska u Bjelorusiji, umjesto pokajničke isprike pogladio ga je po glavi. Uvjerivši se, da se Halperin mlađi nije namusio zbog nespretne doskočice o patuljastome rastu, Chagall uz krokodilski smijeh kašljucavo rekne: „I zlatnik je mali, ali puno vrijedi, je li tako, Isere?“ – zagrlio ga je, poljubio u obraz i jedva dočekao da sjedne. Issar Harel je ministrima uljudno najavio da će ih brzo napustiti i pošto je zahvalio vlasniku na ponuđenoj sjedalici, ostane stajati pored Chagalla koji ga je umorno upitao: „Što je s tvojim roditeljima, Isere, gdje su? Jesu li preživjeli rat?“

„Rat su preživjeli, izbjegli su Staljinove gulage i Hitlerove konclogore, ali su pred dvije godine umrli u Daugavpilsu, u Latviji. Tamo smo se preselili iz Vitebska, godinu dana nakon što ste vi emigrirali u Pariz... Otišli su tiho, jedno za drugim. Najprije mama, a ubrzo za njom i *papa*.

„Bili su jedna duša“ – snuždio se slikar. „Divni, pravi ljudi, koji su ispravno živjeli, ali u krivo, komunističko vrijeme, u Vitebsku. Tada sam s njima stravično i mučno živio i ja... Sjećaš li se onoga prokletog grobokradice Nahuma Kohena, Židova na žalost, pokvarenjaka koji vas je doveo na rub prosjaštva?“

„Nisam bio gluh i slijep da bih zaboravio komesara Nahuma. Jest, bio je gad prema *papi*, koji ga je hranio i pomagao mu dok je bio goljo, a on mu se nepošteno odužio kad je prigrabio

vlast... Ali reći ću vam, *djadja* Marc, da mu ipak trebamo biti zahvalni. Ne, nemojte mi se čuditi što vam to kažem. Jer da nas Nahum nije podlo izdao, mi bismo ostali u Vitebsku. A što bi onda bilo s nama? Oca bi potjerali na *ssilku* u *gulag*; u Sibir, a ondje bi otišao Bogu na istinu, a mama i ja bismo umrli od gladi... Meni komunisti ne bi dopustili da doživim sreću i odande odem u Palestinu. I da danas služim Izraelu."

„Hmmmm" – otrgne Chagall. „I kako ti služiš Izraelu, Isere? Što radiš?"

„Hebrejsko ime mi je Issar Harel, a radim u policiji u Tel Avivu. Kao službenik" – reče ustezljivo.

„Hmmmm" – ponovno će Chagall, ali pomalo rastuženo. „Bit ću ti iskren i priznati, *sinok*. Divio sam ti se kako si umno govorio za dječaka tvojih godina tamo u Vitebsku i stoga sam vjerovao da ćeš se vinuti daleko više... Da ćeš stremiti višim ciljevima nego što je službenička karijera u policiji..."

„Paaa, *djadja* Marc, ne mogu baš svi fantastično uspjeti kao što ste vi..."

„To stoji... Ali kad promislim, i nije loše biti policijski službenik u Izraelu, je li da je tako, Halperine?" – pomirljivom umišljenošću prihvati Chagall.

„Da, da..." – nesabrano je mucao Issar i ubrzanije grizao nokte, što nije promaklo slikaru. Ukorio ga je, ogledavši pritom nesvjesno i svoje odnjegovane prste na kojima su stršale neuredno razbacane porozne svijetlosmeđe staračke mrlje.

„Kao mali nisi grizao nokte... Jesi li postao jako nervozan, pa zato..."

„Uzbudio me je susret s vama..." – izmotao se Issar, koji se, eda bi potro packu zbog grickanja noktiju, naglo okrenuo vlasniku *Šteisela* i otklonio kupu poznatoga domaćeg vina *Carmel* kojim ga je želio počastiti: „Hvala, ali vozim, pa ne bih volio nezgodne susrete s prometnom policijom..." – ponovno se obratio Chagallu, čvrsto stežući prste kako ih ne bi ugurao u usta. „Sada ću vas ostaviti, *djadja* Marc. I hoću li imati zadovoljstvo da vas vidim, večeras ili sutra?"

Pokeraški je blefirao kao da iz *Ma'ariva* nije saznao kako će Marc Chagall sutra ujutro odletjeti u Pariz. Dočekao je odgovor koji je priželjkivao. Novi susret će se dogoditi neodređena dana sljedeće godine, kad će slikar i njegov asistent Charles Marq svakako doputovati u Jeruzalem, prije nego što počnu raditi vitraje:

„Dragi Isere, reći ću ti da sam prije desetak dana, dok sam smišljao što ću narisati na dvanaest vitraja, koliko će ih biti u Abbelovoj sinagogi – a poklonit ću ih narodu koji tisućama godina opstaje na ovome tlu – namislio da Zebulonu, Issaharu, Judi, Danu ili bilo kome od Jakovljevih dvanaest sinova udahnem lik tvoga oca, moga odanog prijatelja još iz ranoga djetinjstva."

„Raznježili ste me, *djadja* Marc..."

„Znaš li, *sinok*, priviđa mi se da će me dok budem slikao Jakovljeve sinove, za sve vrijeme preko ramena promatrati moja majka i moj otac, a iza njih i milijuni iseljenih Židova. I današnjih i dojakošnjih, a i onih od Mojsijeve pradavnine. Među njima će biti i tvoji roditelji... I svi će, pritom, ponavljati zapis iz knjige jednoga od trojice posljednjih proroka, Jehezkiela: *I reče Jehova: ujediniti raseljene duše i izvući ih od naroda gdje utočište potražiše, i podariti im zemlju izraelsku*." Slikaru poletješe suze: „Obećaj mi, Iseru Halperine, da ćemo se dogodine

bezuvjetno sresti ovdje u Jeruzalemu. Pa, konačno, svaka židovska molitva završavala je prisegom: Iduće godine u Jeruzalemu... Pričat ćemo o našem milome rodnom Vitebsku, o kojem je, poslije mojih krajolika, saznao svijet. Zbog toga sam veoma ponosan."

Dugo su ostali u zagrljaju:

„Šalom, *djadja* Marc!"

„Šalom, *sinok*!"

Issar Harel je zatvarao vrata restorana kad se iznureni slikar odgegao i teško se sručio u širok drveni stolac.

„Što taj moj čovjek radi u policiji?" – pitao je ministre koji su sjeli do njega.

„Harel je glavni direktor Šin Beta" – reče obaviješteno ministar turizma.

„Jeli? Vidiš ti njega! On meni maloprije skromno kaže da je obični pisar, a ne gubernator..." – začudio se Chagall, vezujući ubrus oko vrata: „Što je Šin Bet?"

„Tajna policija."

„Je li to Mossad?"

Ministar turizma odmahne:

„Ne, nije Mossad! Šin Bet je po moći, važnosti i utjecaju jako daleko iza Mossada. Šin Bet djeluje na domaćem terenu, a Mossad u svijetu."

„I tko je glavni direktor Mossada?"

Ministri turizma i kulture suzdržano se nasmijaše slikarovu neznanju:

„To je tajna nad tajnama. Tko je na čelu Mossada, ne zna ni većina od nas ministara. Možemo jedino nagađati. Ali na kraju, kako god okrenuli i što god pomislili, ipak sve ostaje u sferi nepouzdanih nagađanja" – reče ministar kulture.

Ured Issara Harela u Tel Avivu, 6. prosinca 1956. u 19 sati

Pozvao je na dogovor četvero svojih pomoćnika da potanje rasprave kad će u akciju, o kojoj su prije dvadesetak dana načelno razgovarali.

Ubiti u Buenos Airesu hrvatskoga poglavnika Antu Pavelića.

„Mossadu ne trebaju lovorovi vijenci za Pavelićevu kožu. Mi ćemo, *kameradi*, učiniti da on dobije svoj obrok olova, a neka zasluga za to bude zapisana na račun jugoslavenske policije. U Beogradu će uživati, a nama će ta zadaća poslužiti kao uigravanje za veliki lov" – počne Issar Harel, ciljajući na skalpove Adolfa Eichmanna i njegova pomoćnika Aloisa Brunnera, Herminu Muller, Martina Bormana, Waltera Rauffa, Franza Stangla, Heinricha Mullera, dvojice najokrutnijih liječnika: Josefa Mengelea, zvanog „Anđeo smrti" i Ariberta Ferdinanda Heima, zvanog „Doktor Smrt" i još mnoštvo nacista koji su u bijegu: „Njih moramo ščepati i dopremiti ih u Izrael. Da im sudimo i objesimo ih! Likvidacijom Pavelića odužit ćemo dug maršalu Titu. Dužni smo mu zato što je taj momak jedini od europskih vođa pokreta otpora u svoju partizansku vojsku jednakopravno primao Židove, dok su u ostalim okupiranim zemljama osnivali izdvojene židovske postrojbe. Geto, istina u poštenoj namjeri, ali ipak – geto. U Jugoslaviji su Židovi na važnim dužnostima u vladi, vojsci, kulturi, gospodarstvu i državnoj upravi. Predsjednik jugoslavenskoga parlamenta je Židov, Moša Pijade iz Beograda, prije rata priznati slikar. Zahvaljujući Pijadeovu utjecaju Jugoslavija je među prvim državama, u svibnju

1948., priznala Izrael. Pijade je naveo našim državnicima da je od 72.000 Židova koliko ih je do 1941. živjelo u Jugoslaviji, u ratu pobijeno čak 60.000, a od toga oko 20.000 u Hrvatskoj, kojom je vladao Ante Pavelić. Ondje su Židovi – baš kao i u Srbiji, koja je bila pod njemačkom okupacijom, i Makedoniji, anektiranoj po Bugarima – nosili žutu Davidovu zvijezdu. Bili su narod izvan zakona, ponižen i progonjen. Pijade je našima natuknuo kako bi bilo zapaženo da izraelski agenti u ime židovskih žrtava samelju Pavelića, a oni bi u Jugoslaviji, kaže, to cijenili. U Izrael se useljava sve više jugoslavenskih Židova. Dvojica naših istaknutih mlađih vojnih zapovjednika rođeni su u Jugoslaviji, David Dado Elazar, u Sarajevu, u Bosni; i Haim Bar Lev u Zagrebu, u Hrvatskoj. Kao petnaestogodišnjaci stigli su u Palestinu: Bar Lev 1939., a Dado 1940. Dadini roditelji bili su mi susjedi, ovdje u Tel Avivu, nakon što su 1948. optirali u Izrael. Dadina plemenita majka Zehava, zvala se u Sarajevu, upamtio sam, Zlata Oreh. Otac mu, Šlomo Elazar, bio je poštovani trgovac, a u ratu Titov partizanski major. I Bar Levov otac koji se, koliko se sjećam, preziva Broclavski, sudjelovao je u gerilskome ratu na Titovoj strani, a danas, kao umirovljeni pukovnik živi u Zagrebu.“ Harel je otro nakvašene prste o košulju i šiškava glasa skončao besjedu: „Dovoljno za uvod, dragi moji.“

Lijevo od Issara Harela sjela je najmlađa među njegovim pomoćnicima, zgodna Šulamit – Šula Kišak Cohen, sa srebrnim dijademom u obliku Davidove zvijezde u kovrčastoj kosi. Harel nije tajio da mu je ta ženica građena od željeza platonska slabost. Prorekao je i vraški bio u pravu da će Perla – o njoj je smislio taj kodni nadimak – izrasti u špijunku najviših dometa. Rodila se u Libanu, a ime su joj dali po Šulamit, ženi iz Salamonove *Pjesme nad pjesmama*. Avanturističkoga duha, utekla je iz roditeljskoga doma u petnaestoj godini i odmaglila u Palestinu. Vrlo mlada udala se za trgovca Josefa Kišaka i rađala mu djecu. U osamnaestoj je pristupila Mossadu. Harel je procijenio da su mu zvijezde u toj samovoljnoj curi senzualnih usana, kože boje bjelokosti, tajnovita pogleda i nježnoga, zagonetnog monalisijanskog osmijeha, poslale dijamant. Brusio ga je i izbrusio u visokokaratni okrugli briljant, koji sada cakli u Mossadovoj kruni. Šula, unatoč muževu opiranju, nepopustljivo ustrajava i ni pod najusrdnijim pritiscima, pa i bračnim ucjenama i prijetnjama ne pomišlja napustiti zvanje u koje je fanatično ušla.

„Tebe je, Šula, Bog stvorio za špijunku!“ – nježno joj reče Harel.

Šula je govorila arapski s najčišćim libanskim narječjem, a Bejrut poznavala u prste. Issar Harel ju je stoga, poslije obuke, sredinom 1953. imenovao za glavnu operativku Mossadove bliskoistočne mreže. Kako bi se zaštitila i od najsićušnijih sumnji, Šula je nagovorila muža da u luci Sidonu, nedaleko od Bejruta, otvori trgovinsku tvrtku, a u Tarabulusu čak i banku.

„Svaki Židov koji drži do sebe mora imati svoju banku!“ – podrugivala se Šula s Josefom. Iznenadila se kad se uskoro uvjerila da je poduzetni muž najozbiljnije prihvatio njenu neozbiljno izrečenu zamisao.

Vješti biznismen Josef Kišak tako je formalno zaposlio i Šulu. Na papirima pokrivena poslovnim plaštom nesmetano je putovala uzduž i poprijeko Libanom i u zemlje u okruženju: Siriju, Jordan, Cipar, Irak, Iran, Tursku i, razumljivo, Izrael, kamo je dolazila na dogovore. Za kratko je ubrala zapanjujuće uspjehe. Zasipala je Mossadovu centralu neprocjenjivim podacima koje je izvlačila čarobnjački lako i umješno. A da se u strasnome zanosu ne bi

pretjerano opasno zaigrala i naprasno prekinula ugovor sa životom koji joj je bio nalik najluđoj konjskoj trci, oprezni Harel povremeno je preventivno povlačio Šulu s Bliskoga istoka u Tel Aviv. I odatle je upućivao na nove, jednako delikatne poslove, ali tada u oblasti daleke od Bejruta i prstena u njegovu okruženju. To bi, u pravilu, činio uoči završetka akcija koje je ona tamo začinjala i dovodila ih do kraja. Šula bi odlazila dva do tri dana prije nego što će ih njeni komandosi, koji su je obožavali, okončati. Određenije, to je značilo da će baciti u njedra crne zemlje nekoga tko je otkriven, zaokružen i naciljan kao opasan po Izrael. Od svojih momaka opraštala se frazom koja je spadala u prljavi humor:

„Kad budem sletjela u Lod, iz njegova rodnoga mjesta poručit ću svetome Petru na nebu da će dobiti još jednoga susjeda u raju!“ Onima koji je najprije nisu shvatili Šula bi pojasnila da je u Lodu (ili Lyddi), selu u kojem je iznikla izraelska međunarodna zračna luka, po biblijskoj predaji bio rođen sveti Petar.

Tako je bilo i u četvrtak, 6. prosinca navečer. Dva dana nakon što se Šulamit Kišak Cohen spustila na Lod, na pustoj nekošenoj livadi u okolici Damaska sijevnuo je nož. Mossad je presudio sirijskome obavještajcu, zavrbovanu od istočnonjemačke mreže MS (zvali su je i Stasi), koji je alarmantno prišao na udar ruke i našao se blizu da provali i razvali vezu koju su Izraelci dugo i skupo gradili. U približno vrijeme, u Harelovu uredu u Tel Avivu, Šula se najprije ustumarala, a onda djetinje obradovala kad joj je *ha memuneh* objavio da će odletjeti u Buenos Aires.

„Jeoj, sjajno šefe, zasvrbjeli su me tabani. Nisam još bila u Južnoj Americi!“

„Turistička agencija Mossad povoljno ti je osigurala ugodan boravak u Buenos Airesu!“ Bilo je i trenutaka, istina rijetkih, kad je Issar Harel izrekao i koju duhovitu. Svojoj štićenici je naložio da ispita kretanja Ante Pavelića i ustvrdi najpovoljnije vrijeme kad ga treba ubiti: „Tamo na aerodromu dočekat će te naš momak iz Mossada, koji se doselio u Izrael iz Hrvatske, a taj *kamarad*, koga smo lani zaposlili u židovskoj udruzi u Buenos Airesu *Daia*, bez akcenta govori kastiljanski.“

„Ako je to Benajahu Altarac, o kome sam čula da je sada u Argentini, onda ga poznajem“ – upala je Šula. „Bili smo zajedno na obuci.“

„Da, to je Benajahu Altarac“ – potvrdio je Harel i dodao: „Zaboravio sam kako mu je bilo ime u Hrvatskoj.“

„Važnije je znati da se sada zove Benajahu!“ – rekla je Šula.

Ostala trojica: Moše Tabor, Yitzhak Šamir i Zvi Malchin od ranije su bili upoznati što u Mossadu spremaju Paveliću. Šamir je zato nekoliko dana proveo u Beču da o njemu razgovara sa Simonom Wiesentahlom.

U Mossadu su o Wiesentahlu znali da je rođen posljednjega dana 1908. godine u današnjoj Ukrajini. Prije nego što su ga nacisti s prvom skupinom Židova deportirali poslije okupacije 1941. radio je kao arhitekt. Seljakali su ga iz logora u logor, najprije po Ukrajini, a potom i u najzloglasnije: Buchenwald i Mauthausen, u Austriji. U Mauthausenu je, nalik kosturu, s jedva pedeset kila, bezizražajna pogleda, klecajući i padajući s nogu, s proljeća 1945. dočekao američke vojnike kad su ga oslobodili. Jedini je on od devedesetero zatočenih članova

uže i dalje obitelji preživio *gehenu* (često je koristio hebrejsku riječ za pakao). Ostalih osamdeset devetero nisu. Simon Wiesentahl je kazivao da je još u uništvu počeo pamtiti imena i lica nacističkih zločinaca. I nakon što je 1947. osnovao Židovsko dokumentacijsko središte – najprije u Linzu, da ga potom premjesti u Beč – a koje je pokrenulo potragu za odbjeglim tvorničarima smrti koji su se skrivali u brojnim zemljama, najviše u južnoameričkim, potresno je poručio: „Ja sam onaj koji zbog holokausta traži pravdu, a ne osvetu. Želim dokazati svijetu kako nacisti nisu mogli pobiti milijune ljudi, a da se potom izvuku nekažnjeni!“ U to vrijeme sreo se s budućom ženom Kajlom, koja je 1942. pošla putom koji joj je pokazala njena sretna zvijezda i pobjegla iz logora.

Yitzhak Šamir je izvijestio Harela:

„Simon Wiesentahl mi je dokumentirao da su njegovi ljudi u Buenos Airesu istražili kako Ante Pavelić ondje živi s obitelji, radi kao građevinski poduzetnik i javno se pokazuje. Svakoga poslijepodneva, uvijek točno u 18:20, izlazi iz kuće u predgrađu Lomas del Palomar i polazi u šetnju s unučicom, po imenu Zvjezdana. Govorio je čak i na nekim skupovima njegove organizacije zvane Ustaški pokret. Viđan je i na piću u lokalima, a pratili su ga malobrojni čuvari. To znači da se osjeća sigurnim. Odazivao se novinarima, argentinskim, talijanskim, američkim i francuskim, i podijelio je niz intervjua. Wiesentahl podsjeća da su Pavelić i njegovi sljedbenici bili pod zaštitom prošloga predsjednika, generala Juana Perona, ali je nakon puča vladajuća vojna hunta drastično izmijenila ponašanje i odbojna je prema ustašama. Zbog toga je u njih ušao strah pa su puževski uvukli rogove i pritajili se. Sada nisu ni približno bučni u javnosti kao za Peronovih, za njih zlatnih dana.“ Šamir je dlanom prešao po tankim, zaglađenim lasima: „Simon Wiesentahl mi je ispričao da je njegov obavještač dočuo kako je mafijaški ogranak iz New Yorka, a kojega je *capo commissione* bio Vito Genovese, još početkom 1950. prihvatio da za 300.000 dolara i plaćene troškove puta i boravka u Buenos Airesu za petoricu izvršitelja, najdalje za dvije sedmice, otme osobu XY zanimljivu jugoslavenskome komunističkom režimu. Tražili su pola svote unaprijed, a drugu polovicu nakon isporuke obavljene na brodu, koji je trebao čekati usidren izvan luke, u delti rijeke La Plate. Uz suglasnost ministra policije Aleksandra Rankovića s mafijinim izaslanikom pregovarao je jugoslavenski ambasador u Argentini, raniji zapovjednik vojnoga zrakoplovstva, general France Pirc. Wiesentahl mi je prepričao i pikantni detalj s toga diplomatsko-mafijaškoga susreta. Nakon uglavljena sporazuma ambasador je opušteno pitao *consiglierea*: Čudno mi je, došli ste na sastanak, a da se prethodno niste zainteresirali koga želimo da otmete? – Mafijaški izaslanik mu je izvanredno sabrano odgovorio: Za toliki novac se ništa ne pita, ekscelencijo! – No takvoj trgovini, koja je morala uspjeti – računajući na podzemni ugled i iskustvo organizacije koja ju je trebala izvesti – usprotivio se maršal Tito. Zaustavio je otmicu jer nije želio da o poglavniku kolaju bajke kao o žrtvi iz avanturističkih filmova o Robinu Hoodu. Plašio se da će se u svijetu pročuti kako je njegova vlada kupoprodajno surađivala s mafijom, čime bi se kompromitirala. Jer Tito je postao oprezan nakon osude i strijeljanja srpskoga kraljevskog generala Draže Mihailovića i ubojstva bez suđenja drugoga generala iz Srbije, Milana Nedića, predsjednika kvislinške vlade u Beogradu, a što su mu jako zamjerili u Americi, Engleskoj i Francuskoj. Zato

Tito sada očekuje da će argentinsko državno vodstvo pod pritiskom židovskih lobija ubrzo uhititi Pavelića i elegantno mu ga izručiti, a da mu on zatim priredi spektakularno suđenje."

„I što nam predlaže Simon Wiesentahl?" – nestrpljivo je pitao Issar Harel.

„Da Mossadovi komandosi, u suradnji s njegovim argentinskim suradnicima, koji bi im bili logistička potpora, ulove Pavelića živa i negdje ga na otvorenu moru predaju jugoslavenskim policajcima. Time će Tito biti postavljen pred nepremostiv zid. Neće se usuditi da ga ne preuzme, premda je otet, a što se ne poklapa s njegovim zamislima o izručenju na najvišoj razini i poslije sporazuma dviju vlada. Wiesentahi smatra kako nam nije uputno što ćemo pred javnosti zatajiti da su Pavelića ulovili Židovi. Naprotiv, dodao je, valja razglasiti da su lovci bili potomci pobijenih žrtava u logorima u Hrvatskoj. To bi, veli Simon, afirmativno odjeknulo, a i njemu bi pomoglo u hajkama na naciste. Razgovarajući s njime nisam se oteo dojmu da je u njegovim planovima Pavelić ipak na sporednome popisu. Epizodna izvedba. Simon je opsjednut kako da se dočepa Mengelea, Bormana i Eichmanna, prije svih."

„Kao da ja nisam" – nasilu je progunđao Harel.

„Ali, šefe, kod Simona je to zaluđenost, rekao bih" – nastavio je Šamir: „Ljuti se na nas što podcjenjivački prelazimo preko njegovih poziva za suradnju."

„Svi se ljutimo zbog nečega" – nije prestajao rogoboriti Issar Harel.

„U raskoraku Mossada i svoga Dokumentacijskog središta Simon nalazi klicu koja je skrivila naš najveći neuspjeh: kad nam je propala akcija hvatanja Mengelea. Umakao nam je pred nosom iz mišolovke, mada smo ga već imali na tanjuru. A ne bi, predbacio mi je jetko Simon, da smo njega bili pozvali u pomoć" – reče Šamir.

„To što govori Simon Wiesentahl djetinjasto je i preuzetno... On sebe vidi kao lučonošu koji svijetu daruje nadu, a zapravo je osoba sa ženskom sposobnosti spletkarenja. Sirovi, napuhani i svojeglavi *eingebildet* nedorečenih misli." Nazvavši ga nedorečenim umišljenkom i spletkarošem, a njegova nastojanja zbunjenima, Harel je osnažio Šamirovu intimnu prosudbu. Da *ha memuneh* ne podnosi Wiesentahla zbog neutažive želje za gromkim publicitetom i samoisticanjem.

„Čim bi se Simon uzrujao, a uzrujavao se jako često, i to samo zbog Mossada" – nastavio je Šamir svoje bečko izlaganje, sada iz bizarnijega kuta – „zavrtao je rukav košulje i pokazivao mi istetovirani logorski broj. Uspomenu na Buchenwald…"

„Tek će se uvrijediti kad čuje da smo ucmekali Antu Pavelića umjesto da smo ga, po njegovoj želji, oteli i poslali u kutiji umotanoj u celofan kao živi svadbeni dar Titu!" – šmrcnuo je Harel i odmjereno rekao Šamiru: „No nemojmo se, bar ne u početku, sporiti s Wiesentahlom i zamjerati mu se."

Yitzhak Šamir potvrdi kimanjem glave. Harel ga je lanjske godine doveo u Mossad i rukopoložio za šefa Odjela za europske operacije. Šamir, tri godine mlađi od *ha memuneha*, rođen je u Poljskoj, a u Palestinu se uselio u dvadesetoj. Pripadao je najradikalnijem krilu krajnje radikalne *Irgun c'vai leumi* – Vojne nacionalne organizacije, koju je predvodio njegov poljski zemljak Menahem Begin i koja nije prihvaćala britanski plan o podjeli Palestine na židovsku i arapsku. Irgun je zato teroristički napadao Arape, britanske mandatarske upravljače, pa i umjerenije Židove koji se nisu klanjali njegovu fanatičnome židovstvu. Britanci su 1940.

uhitili Šamira i deportirali ga. Kriomice se vratio za godinu dana. S Beginom se razišao zato što je ovaj otišao dotle da je čak odbio priznati državu Izrael 1948.

Harel je zadužio dvadeset-sedmodišnjega Zvija Malchina da nakon Šulina povratka, nahranjen njenim podacima o Anti Paveliću, krene u Buenos Aires i izvede završni udarac. Dan za to odredit će u dogovoru sa Šulom.

Harel je po običaju naprečac prekinuo sastanak.

„Vas dvojica džentimena" – zanjirio se u Šamira i Malchina – „povedite mladu gospođu Šulu u novi restoran *Keton* u Dizengoffovoj ulici, jer ondje još nije bila. Vlasnici Sara i Harry poslužuju domaću hranu kakvu su spravljale naše bake. Budući da je to radna večera, zato što ćete još mnogo pričati o Paveliću, uzmite račun, priznat ću ga. I budite pažljivi s damom, *kameradi.*"

„Da, ali što je s vama?" – Šamir upitno pogleda Harela i Tabora.

„Moše i ja ćemo još nešto razriješiti." – odgovarao je Harel kad ga je trznulo telefonsko cangaranje. Kratko je porazgovarao s tajnikom. Poklopio je slušalicu i uperio prst k Šuli: „Javili su se tvoji momci iz Bagdada. Završili su posao..."

„Ni sekunde nisam sumnjala u njih, šefe. Do nevjerice su predani! A moja je riječ za njih zakon" – Šula je zasjaktalo primila potvrdu o povoljnome raspletu bagdadske egzekucije i drzovito bacila u zrak još jednu frazu iz arsenala prljavoga humora: „Nadam se da onoga bijednika iz Stasija nije puno boljelo..."

„Neki su ljudi jednostavno predodređeni da umru!" – Harel je ponovio svoju omiljelu fatalističku poštapalicu. I poručio Šuli: „Mala, dođi k meni sutra u podne."

„Da, šefe!" – potvrdi umiljato Šula i zavodljivo se pogleda u ovalno zrcalo.

„Sačuvala si djevojački stas, Šula" – pohvali je Moše Tabor i upita: „Koliko ti je, doista, godina?"

„Dvadeset četiri!"

„I prije dvije godine si rekla da ih imaš toliko!" – dočekao je Moše i pritom izbjegao pogledati Šulu.

Harel i Tabor mu nisu priuštili zadovoljstvo da se nasmiju njegovoj dosjetki.

„Pokvaren si do boli, pušimaglo!" – ustukne Šula i zatrupivši vrata pred Mošinim nosom, mekim i gipkim mladenačkim trkom graciozno izleti s kavalirima.

Poglavlje II.3.

Zagreb, petak 7. prosinca 1956., u 7,30 ujutro u zračnoj luci u Lučkome

Petar Rak rekao je *službinu* vozaču koji ga je dovezao do aerodroma neka ne čeka njegovu djevojku; vratit će se ona u grad JAT-ovim autobusom.

Rahima je prenoćila kod Petra jer je poželjela da ga prati sve dok ne zađe u pograničnu zonu, u svoj slatki trenutak slobode, kako se luckasto našalila…

Pospani ženski glas kao iz badnja objavio je s razglasa na hrvatskom i engleskom da će zrakoplov koji je krenuo iz Beograda sletjeti s dvadeset minuta zakašnjenja zbog magle i nastaviti let za Frankfurt, kako se očekuje, u pola deset.

Petra je prošlih dana pritiskalo što će izvrdati Rahimi. Koje će joj razloge poturiti eda bi je uvjerio zašto se mora dugo zadržati u Južnoj Americi bar četiri mjeseca ako ne i više. Uz iskusnu pomoć svoga nadređenog, pukovnika Đure Milića, izvještena u foliranju pred ženama, sklopio je priču za Rahimu. Najprije će, dakle, svojima u Valparaiso (istina) zato što mu otac nije od velikoga zdravlja, učestalije pobolijeva pa se brine za nj (neistina); Božić i Novu godinu proslavit će s obitelji (istina), a onda će prvih dana siječnja na šezdesetodnevne pripreme s reprezentacijom Čilea, koja će sudjelovati na južnoameričkome prvenstvu u streljaštvu u Buenos Airesu i ubrzo zatim, također u Argentini, na Panameričkim igrama (neistina).

„Ljudi u čileanskome savezu rasrdili su se na me i teško će mi oprostiti što sam ih iznevjerio i preskočio Olimpijske igre u Melbourneu koje još traju! A ozbiljno su računali sa mnom...“ – stisnuo je zube i masno slagao s predumišljajem u nadi da je bio uvjerljiv. Znao je da se zbog teških ispita u nizu koji je čekaju Rahima neće zaletjeti i nametnuti mu se da i ona pođe s njime u Čile, iako joj je u više navrata oduševljeno obećavao kako će je povesti i upoznati s roditeljima i sestrama.

Uznemirila ga je nervoza koja mu je grizla utrobu, pa da je stiša, sebi je uz čaj naručio i obilan doručak, kajganu od šest jaja. Rahima je, ženski ratujući s kalorijama, ostala na nezašećerenoj kavi i mineralnoj vodi.

„Nemirno si spavao, Petre. Ječao si, trzao se i ritao. I divlje si bacao poplun sa sebe... Jesi li upamtio što si sanjao?“ – pitala ga je. Za tren ga je preduhitrila jer se upravo namjerio da joj ispriča što je usnio pred zoru. Bio je nestrpljiv da čuje kako će protumačiti njegov san. Iako nije praznovjeran, vjerovao je u Rahimina snoviđenja.

„Vozim se na biciklu ravnom, asfaltiranom cestom, s uočljivom bijelom crtom po sredini“ –- počeo je. „Pun sam samopouzdanja i odlučan da u šumi na vrhu odstrijelim jelena kapitalca. Lovačka puška mi se klati o ramenu. Ravnomjerno i lagano okrećem pedale, siguran da ću stići na vrijeme. Ubrzo, s hukom navirućega vjetra, iza sebe čujem sve glasnije štektanje. Osvrnem se i na stranputici ugledam nepoznata čovjeka na motorkotaču. Približava mi se velikom brzinom. To me je uznemirilo. Zato ubrzavam, ali osjećam da se sporije krećem, kao da se, unatoč trudu, jedva pomičem s mjesta. Neznanac na motoru ubrzo me prestiže, proletio je pored mene kao lastavica. Stajem, jer se asfaltna cesta odjednom pretvorila u vrludavi seoski puteljak koji se gubi prekriljen u magli. Pred sobom u daljini čujem dva pucnja. A moja lovačka

puška preobličila se u drvenu, dječju puškicu. Zalutao i stiješnjen, nemoćan sam da bilo što učinim. Tada sam se probudio... I što kažeš?“

Spetljana Rahima zamucne u nedoumici:

„Petre, ne bih te mogla ohrabriti i reći ti da nastaviš putom kojim si krenuo zato što se gubi u magli. Zato od toga tijesta neće biti pogače... Za sada...“

„Ne razumijem te baš najbolje, Rahima... Jesi li mi možda željela reći da moj san ne obećava dobre stvari?“ – naporno je izvlačio riječi iz maloga džepa.

„Ne mogu biti sigurna, i to me zbunjuje.“

„A hoće li se magla razići? I kada?“

„Možda i hoće. Ali, mislim da zadugo neće...“

„Što to znači...“

„Ne mora ništa značiti...“ – Rahima stidljivo podigne pogled na svjetiljnjak u sredini restorana. Kristalne resice, nalik sigama koje se krune, učinile su joj se kao zaleđene suze. Brzo se trgnula i vratila u stvarnost. Splasnulo ga je gladila po koljenima i bojažljivo ga uvjeravala, zavaravajući svoje strepnje koje su joj se ugnale u kosti: „Kažem ti, Petre, ne mora značiti... Napokon, ni ja nisam baš uvijek u najboljoj formi. Jutros sam nesabrana, eto...“

Pozvali su putnike za Frankfurt „da pristupe carinskoj i pasoškoj kontroli“.

Petar je namirio račun, uzeo sa sjedalice ručnu torbu koja se otvarala uz pomoć šifre i ruku pod ruku s Rahimom krenuo k međunarodnome izlazu.

Ljubili su se ispred ograde od crnoga željeza sve dok posljednji putnik ispred Petra nije otišao pred carinika.

„Javljaj mi se kad god budeš mogao...“

„Svakako, svakako ću ti se javljati.“ – smeteno obeća. Usiljenim osmijesima pokušavao je sakriti zbunjenost. Poljubio joj je toplu ruku i odsječno mahnuo.

U sjedalu uz prozor, u trećem redu JAT-ova popunjena dvomotornoga *convaira*, najprije se mučio čitajući napornu i dosadnu knjigu na španjolskome. Kad je sklopio, u glavi mu se smotala nataložena gomila suvišnih i nepotrebnih podataka, imena, brojeva, obavijesti i bizarnih događaja. Razgrtao ih je, ali im se dugo nije uspijevao odhrvati. Čim ih je potro, Petar utone u misli. Tištala su ga četiri upitnika:

– Je li Rahimu doista napala loša forma, kao što mu se ispričala, pa se zato splela u gatanju; ili se ipak nije svjesno zatrčala da ga ne ožalosti i kaže mu kako joj se njegov san nije dopao?

– Je li povjerovala ili pak posumnjala u vjerodostojnost njegove priče da će se dva mjeseca pripremati u Čileu, a potom sudjelovati na natjecanjima u Argentini?

– Jeli njegova lijepa mostarska coprnica koja zadivljujuće pogađa snove, vidovito naslutila kojim on poslom, zapravo, odlazi u Buenos Aires?

– I hoće li Rahima odoljeti napasnim udvaračima, ostati mu vjerna u dugu samovanju i jednako nježno ga dočekati kao što ga je danas ispratila? Doživljavao ju je kao relikviju, kao najljepši izložak svoje pokretne izložbe. Osjećao se kao da je nagrađen njenom ljepotom i njenim umom. Uživao je dok su se muškarci divili Rahiminu izgledu, ali čim bi se počeli

nadmetati oko nje, razbuktala ljubomora napala bi ga poput kuge. To je obeshrabreno primao kao podli udarac ispod pasa. Tada bi, povrijeđene taštine, izgledao vrlo prijeteće i vrlo opasno.

Nakon što obavi ono zbog čega leti u Buenos Aires, Rahima neće dugo čekati da je odvede u Valparaiso, bio je odlučan.

Petar Rak se u Frankfurtu poslije dva i pol sata prekrcao u *Lufthansin* trorepi prekooceanski *Super Constellation* 1049 G, najnoviju i najotmjeniju letjelicu iz *Lockheedove* tvornice zrakoplova. Sa spuštanjima u Lisabonu i Riju sutradan će ga dovesti u Santiago de Chile, na kraj proljeća i pomladiti za šest sati. U zračnoj luci u Pudahuelu sačekat će ga roditelji s bijelim *fordom* koji vozi očev dugogodišnji vozač, *tio* Felipe, u kockastome sakou i do gustih obrva nabijenim kačketom, a što ga je činilo nalik legendarnome španjolskom nogometnom vrataru Ricardu Zamori. Petar ne može dočekati trenutak kad će ugledati Valparaiso. Pomislio je na majku:

„*A la buena de Dios!*“ – siguran je, ona sada tako doziva Boga da podari sretan put svome jedincu. Otac ne moli zato što je ateist i komunist.

Što li će izmisliti svojima i kako će se ispetljati iz šarene laži kad ga budu pitali zašto čak nekoliko dugih mjeseci mora provesti u Buenos Airesu?

Poglavlje II.4.

Beograd, petak 7. prosinca 1956., u 16 sati, u uredu Slobodana Penezića – Krcuna

Sedmorica, koje je trideset-osmogodišnji srpski ministar unutrašnjih poslova Slobodan Penezić – Krcun pozvao na sastanak u svoj ured u ulici Kneza Miloša, stigli su u uročeno vrijeme. Osmi, Svetozar Stefanović – Ćeća, pomoćnik Aleksandra Rankovića, javio je da ne može doći zbog nahrupjelih poslova.

Užičanin rodom, sin tkalje i birtaša, kome su prišili nadimak po jednome od crtanih likova Krcunu i Moci iz humorističkoga tjednika *Ošišani jež*, veoma mlad zgrabio je neograničenu moć. Slobodan Penezić je kao brucoš Poljoprivrednoga fakulteta u Beogradu prišao Savezu komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) i prvih dana ustanka, u ljeto 1941., pošao u partizane. Istaknuo se u obrani kratkotrajne Užičke republike, kad je njegove vojničke i obavještajne sposobnosti primijetio i Tito, vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Krcun je zatim postao politički komesar, a s jeseni 1944., samo s dvadeset šest ljeta, imenovan je za čelnika OZN-e za Srbiju. Čim su od 20. listopada komunisti zavladali Beogradom, pričalačke mašinerije u kavanskim zakutcima obamrlim šapatima odašiljale su u čaršiju stvarne i izmišljene pripovijesti o hirovitome generalu Krcunu.

Po jednima, bliska druga njegove majke Dade bacila se pred njome na koljena nakon što je saznala da su joj jedinca osudili na smrt i da sada čeka smaknuće:

„Ne daju mi do djeteta. Kumim te, prijo, učini mi kao majka majci, neka tvoj Slobodan kaže da me puste k njemu da ga vidim!“ – kukala je.

Zaklevši ga mlijekom kojim ga je dojila, mati je okapala Krcuna kako bi udesila da joj ojađena prijateljica posjeti sina.

„Do sada te nikad nisam ništa molila, ali ovo mi, sine Slobodane, moraš učiniti“ – rekla mu je potresno za ručkom u njihovoj užičkoj obiteljskoj kući.

Jedva ga je izmolila. Njenoj prijateljici nakon Krcunove zapovijedi odmah su otključali zatvorske porte. Napojena nadom grlila je slomljena sina u ćeliji, uzdajući se u svoje davno i nepomućeno prijateljstvo s Dadom, majkom Slobodana Penezića.

Pet dana potom novine su objavile surovu vijest da je osuđeni mladić pogubljen. Penezić je osnažio odluku uz neumoljivo obrazloženje kako je narodna pravda podjednaka za svakoga i slijepa za bilo čija zauzimanja, veze i protekcije.

„Kako ću sada svojoj priji pred oči, sine? Zašto si usprkos mojoj vrućoj molbi dopustio da joj ubiju čedo?“ – pokudila je mati Krcuna i očajno zakukala.

„Pa što ti želiš od mene, kevo? Zatražila si i ja sam ženi ishodio da vidi sina. I zar ga nije vidjela?“ – izvikao se Krcun.

Izigrana mati uvukla se od srama i danima nije govorila sa sinom ministrom.

Druga su pak pričala prenosila ispovijest lijepe glumice Olge Spiridonović, koja se povjerila da je Krcun Penezić u prvoj polovici studenoga 1944. upao u zatvor Uprave grada Beograda, gdje su, zbog optužbe da su za njemačke okupacije glumili, pjevali i plesali pred nacistima i njihovim domaćim slugama, partizani uhitili više prvaka drame, opere i baleta.

„Tekao je dvanaesti dan od zatočenja, a mi sve malodušniji. Osjećala sam se kao olupina, kao da mi je u glavi Hirošima, a u tijelu vreća puna blata. Pomirili smo se da nas je dodirnula ledena ruka smrti i da će nas listom pobiti nakon što nam je doletio zlogovor da je to zahtijevala njegova opakost, partijski kulturni diktator Radovan Zogović. Tiskala sam se u ljuto usmrdjeloj sobi oguljenih zidova, koji su mi izgledali gadljivo kao kraste na živome mesu, s još petnaestak žena: primabalerinama Nadom Aranđelović i Rut Parnel, glumicama Nadom Riznić i Gordanom Gošić, a najveća zvijezda, daleko iznad svih nas, bila je Žanka Stokić, srpska Sarah Bernard, kako su je nazivali, nikad nadmašena, antologijska Živka iz *Gospođe ministarke* Branislava Nušića. Činilo nam se da Žanki, koja je patila od šećerne bolesti, svijeća neće dugo sjati. Jer unatoč više poziva zatvorski je liječnik nije obišao i prepisao joj inzulin koji bi je održao na životu. Sjedila sam na podu i srkala tanki obrok graha bljutava okusa kadli je uletio Krcun Penezić. Ugledavši Žanku Stokić, koja se grčila od bolova i ležala kao bačena, iscijeđena krpa, natmureno je pitao: tko je ona? Učinila mu se poznatom. Dok smo zanijemile premirući od straha, jedina od nas koja se odvažila i progovorila bila je udovica netom strijeljanoga četničkog vojvode: To je velika dramska umjetnica, Žanka Stokić! – Krcun Penezić ju je odmjerio s visoka: Ti si, dakle, ta čuvena Žanka Stokić! – Vojvodina udovica probadala ga je pogledom: Gospođa Žanka je veoma bolesna. Hitno joj je potreban inzulin. Ne dobije li ga, umrijet će! – Krcun je, svome pratiocu milicionaru na to naložio: Nabavi inzulin za drugaricu! – I napustio sobu. Dva dana kasnije prebacili su nas zatvorene iz ženske i muške sobe u drugi zatvor. Sve su žene dva tjedna potom pustili kućama, s iznimkom Žanke Stokić. Od muškaraca, oslobodili su glumce Mirka Milosavljevića i Vladetu Dragutinovića, baritone Stanoja Jankovića i Nikolu Cvejića, i pjesnika Simu Pandurovića, dok su od meni poznatih zadržali najpopularnije komičare Jovana Tanića i Aleksandra Cvetkovića, slikara Branka Popovića, novinara Jovana Tanovića, generala Aleksandra Stojanovića i neke ministre Nedićeve vlade. Čula sam da se za naše oslobađanje, nasuprot krutome Zogoviću, zauzeo Milovan Đilas, a i Krcun Penezić se nije usprotivio... Ukočila sam se od jeze kad sam preko cijele prve stranice *Politike* od 27. studenoga te strahotne 1944. ugledala popis 105 strijeljanih, mahom poznatih srpskih ličnosti, koje je osudio Vojni sud Prvoga korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Među njima, pored ministara, bila su i imena glumaca Cvetkovića i Tanića, slikara Popovića, novinara Tanovića i generala Stojanovića. A Žanki Stokić, koju Krcun nije ostavio na cjedilu i u zatvoru je spasio pošiljkama inzulina, suđeno je za suradnju s narodnim izdajnicima. Osuđena je na osmogodišnji gubitak građanskih prava i srpske nacionalne časti, a i zabranu rada u svim teatrima u Jugoslaviji. Dotučena i žigosana, zavukla se u kuću. Kao u hosticiju, opustošena ega i razbijenih iluzija, neutješno je preživljavala od milodara obožavatelja. Umrla je 1947., upravo dok je slovenski režiser Bojan Stupica ubrzavao akciju na visokoj državnoj razini da se poništi sudska anatema i Žanki bude omogućen povratak na scenu, u njegovo Jugoslovensko dramsko pozorište. Stupica je obijao prag i šefa srpske policije Krcuna Penezića, koji je uživao na vrhuncu slave nakon što je zarobio generala Dražu Mihailovića. Krcun je rekao Bojanu kako neće biti protivan, ali uz uvjet da se s rehabilitacijom Žanke Stokić suglasi Aleksandar Ranković. Privrženici koji su posjećivali Žanku uvjeravali su me kako bi patografska analiza pokazala da je iskopnjela od tuge. Najiskrenije, ja se nisam usudila ući u to plemenito društvo. Još se nisam

bila oslobodila paranoje koja me je držala dok sam lebdjela između stratišta i slobode, a cijeli Beograd osjećala kao veliki zatvor. Nisam smogla hrabrosti ni da Žanki odem na sprovod i priključim se masi od gotovo dvije tisuće ljudi!“ – Olga je pružila srce i dušu na dlanu i izručila ono što joj je pritiskalo savjest, bez nakane da uljepša što se uistinu događalo.

Krcun Penezić razbarušeno se uklopio u bitak beogradskoga društvenog života. Čvrste poene kod narodnih masa zaradio je nakon što je postao politički dušebrižnik, novčani skrbnik i vatreni navijač nogometnoga kluba *Crvena zvezda*. Govorio je da mu je najprije na srcu Titova Komunistička partija, a odmah za njome *Crvena zvezda*. Zahvaljujući Krcunu, ta građanska i prosrbijanska momčad postavila se prkosno na jednaku ravan državotvornome i privilegiranom armijskom *Partizanu*... Bez pratnje zaštitara Krcun je nehajno obilazio beogradske kavane, a kad bi se podnapio, pozivao je orkestar za svoj stol. Svirači su mu izvodili proskribirane pjesme kao što je: *Ko to kaže, ko to laže, Srbija je mala, nije mala, nije mala, triput ratovala* – a on bi je pjevao s njima, uz pokliče zadivljenih gostiju... Krcunovi lovovi, koji su se završavali bakanalskim pijankama, prepričavani su kao državne senzacije bez presedana. Šuškaralo se da je bijesno vozeći punim gasom, a kad je bio pod gasom, kadikad i pokosio nesmotrene pješake koji su mu se nesretno prepriječili. Ali pomno kontrolirane novinske crne kronike nisu smjele tiskati vijesti o nestašlucima i udesima policijskih i partijskih VIP-ova.

Patrijarh srpske policije Krcun Penezić na sjednicama je izbjegavao sjesti na izdvojeno, počasno mjesto, na čelu. I danas je, po običaju koji je nametnuo, izabrao stolac s krajnje lijeve strane duguljasta masivnoga stola. Do sebe je posjeo svoje vladike: Slobodana Krstića – Uču, Boška Vidakovića i Stanimira Dinčića, a sučelice: Jovu Kapičića, Antona Kolendića, Voju Biljanovića i Slavoljuba Petrovića – Đeru.

Svi znaju zašto ih je Krcun okupio u svome uredu, iz kojeg se proslavio kad je Leki Rankoviću javio da je Draža Mihailović „u našim rukama“ i da ga diverzanti, koje predvodi major Uča Krstić, upravo prevoze u Beograd.

Danas će razgovarati o atentatu na ustaškoga poglavnika Antu Pavelića.

„Drugovi Leka Ranković i Ćeća Stefanović neće doći, ali ćemo ih Jovo, Uča i ja večeras obavijestiti o čemu ćemo se ovdje dogovoriti“ – počeo je Krcun.

„Je li drug Tito upoznat s temom našega sastanka?“ – upitao je ne bez razloga Boško Vidaković. Iz podruma svojih sjećanja izvukao je događaj od prije šest godina, dok je početkom 1950. dugo boravio u Buenos Airesu, ovlašten da pripremi otmicu Ante Pavelića. Nakon što su on i ambasador France Pirc već bili utanačili sporazum s unajmljenim američkim otmičarima, „ruka ruci“; iz Beograda su ih obavijestili da je Tito proglasio lovostaj. Odgodio je hajku za povoljnija vremena.

„S drugom Titom će razgovarati Leka“ – rekao je Krcun.

„Što o ovome znaju drugovi iz hrvatske *službe*?“ – upleo se Đera Petrović, sadašnji ambasador u Argentini, koji je sinoć doletio iz Buenos Airesa.

„Za sada ne znaju ništa“ – odmjerio ga je Krcun.

„Hoćemo li se povezati s njima? Za Pavelića bi, pretpostavljam, trebali biti zaduženi drugovi u Zagrebu... Ili ćemo zajedno raditi?“ – ponovno će Đera.

„Ako za to dođe vrijeme. Sada akciju vodimo mi.“ – nedogledno će Krcun.

„Dobro da to imam u vidu!“ – podobno prihvati Đera izlizana glasa.

Okušana petorka iz špila u Krcunovoj katedrali: Dinčić, Kolendić, Vidaković, Krstić i Petrović već je pokušavala uhvatiti ili ubiti Antu Pavelića.

Po završetku Drugoga svjetskog rata Stanimira Dinčića odredili su za šefa jugoslavenske misije za istraživanje i izručenje ratnih zločinaca izbjeglih na austrijsko tlo. U siječnju 1946. iznenadio se primljenim izvješćem da se Pavelić skriva u vili uz samostan u okolici Klagenfurta. S naoružanim suradnicima sumnjičavi Dinčić se, ne vjerujući u to što je saznao, došuljao do označenoga mjesta. No odjednom, na sto pedeset metara udaljenosti ugledao je poglavnika:

„Dijelila nas je gusta šumica. Ante Pavelić i dvadesetak osoba iz njegova okruženja izašli su iz dvorca odjeveni u žućkaste fratarske habite. Mada je to bila britanska okupacijska zona, ovu skupinu nadzirali su američki vojnici. Računam kako ti momci nisu imali pojma da je među onima koje čuvaju glavom poglavnik Ante Pavelić. Neki od njih, uvjeren sam, nisu ni znali tko je i što je bio Pavelić... Pavelić i društvo, prošetali su pedesetak minuta i zatim se povukli. Otrčao sam koliko su me noge nosile u štab i javio se uzbuđeno Svetislavu Stefanoviću u Beograd te rekao tko mi je nadohvat. Zatražio sam dopuštenje da ga smaknemo i izgubimo se zato što bi pokušaj otimanja živoga poglavnika izazvao oružani sukob i našu bi zemlju na zapadu okrivili za neovlašten upad na tuđi teritorij. Ćeća mi je obećao da će se oglasiti nakon što se posavjetuje s drugovima iz državnoga vrha. Ubrzo me pozvao i rekao da je sjajna novost što smo otkrili mjesto Pavelićeva boravka. I da će naša vlada, pošto je nepobitno saznala gdje se on nalazi, sada službenim kanalima zatražiti od američkih i engleskih saveznika njegovo izručenje. Iz njihovih štabova su na to uzvratili istovjetnim obećanjem. Uhitit će Pavelića, ali tek kad budu najpouzdanije ustvrdili da je fratar koga smo im mi označili uistinu on, a ne pravi svećenik. Jer u slučaju krive identifikacije izbio bi traumatični skandal s Vatikanom, koji oni nipošto ne žele“ – pričao je Dinčić i nastavio: „Čekajući upute iz Beograda u četiri predvečerja pratili smo poglavnika i njegovu svitu i držali ga na nišanu. Oficiri iz moje pratnje požurivali su me sve uzrujanije da ga likvidiramo unatoč zabrani. No iz centrale su me stišavali upozorenjima da Ante Pavelić mora biti legalno izručen, a ne ustrijeljen iz potaje. Iz onolike blizine, golim okom i iz jednoga hica naciljala bi ga i moja tajnica Ruža. Petoga dana poglavnik i njegovi lažni fratri nisu se više pojavili u parku ispred dvorca. Jesu li namirisali zasjedu i utekli bez povratka? Je li ih tkogod iz američkoga štaba opomenuo da im se priprema uhićenje? Preostalo mi je da slomljeno poručim Beogradu: Ptičica odletjela! Nisam sebi oprostio tu poglavnikovu odgođenu smrt zato što sam poslušao nadređene drugove koji su me sputavali da ne prenagljujem. Prigoda da ubijemo Antu Pavelića nepovratno je ishlapjela. Posrnuo sam kao trkač koji je već vidio cilj“ – razočarano je zaključio Dinčić. I dodao: „Moj suradnik Vasilije Kovačević po nalogu OZN-e 1950. pošao je u Argentinu da traži poglavnika. Ali iz Buenos Airesa nakon dva mjeseca stigla je vijest da je Vaso naprasno preminuo, s nogu. Ne mogu prihvatiti način kojim je umro jer mu nije bilo vrijeme za umiranje. Opsjedaju me razmišljanja da je pao otrovan od ustaške ruke.“

Omišanin Anton Kolendić, sin akademika, sveučilišnoga profesora stare dubrovačke književnosti, beogradski i skopski đak, jedva u osamnaestoj našao se 1932. na udaru protukomunističkoga zakona Kraljevine Jugoslavije, a za trajanja šestojanuarske diktature, proglašene po Aleksandru Karađorđeviću, bio je osuđen na četverogodišnji strogi zatvor. Počeo ga je robijati u zatvoru u Sremskoj Mitrovici, a zatim do posljednje minute odrobijao u logoru u Bileći, U tamnici Tonči Kolendić upoznao je Mošu Pijadu, Milovana Đilasa i Andriju Hebranga i osvojio njihovo povjerenje. Pred konac rata, 1944., ubacili su ga u obavještajne pore. Sredinom 1946. imenovan je za savjetnika jugoslavenskoga poslanstva u Austriji. No ta mu je dužnost bila pokriće kojom će zatamniti bit zbog kojeg je došao u Beč, onda podijeljen na četiri zone: američku, sovjetsku, britansku i francusku. Kolendić kruži Austrijom i Italijom ne bi li pronašao jazbinu u kojoj se pritajio Ante Pavelić. U dva navrata bio mu je veoma blizu, ali ga, sprinterski kazano, nije stigao za prsa. U predasima između jurnjava za poglavnikom noću je živahno domjenkao. Mediteranski šarmantno brbljav i poliglotski komunikativan, Tonči se zbližio s glasovitim glumcima, Puljankom Alidom Valli, Orsonom Welesom i Trevorom Howardom te režiserom Carolom Reedom dok su u Beču snimali *Trećega čovjeka* po romanu Amerikanca Grahama Greena. Titov partizanski diplomat brzo ih je osvojio. Umjesto zarasloga šumskog divljaka koji razgovara psovačkim jezikom gusara i drumskih razbojnika, hidrofoba koji se ne kupa i ne pere zube i primitivca koji dok jede oblizuje nož, mljacka i prostački se podriguje – upoznali su bonvivana profinjene kulture i visokoga obrazovanja, iz kojeg je isijavao dah prirođene gosparske otmjenosti. Nalazili su se na večerama u restoranu *Chez Victor* gdje je svirao Hrvat Anton Karas, virtuoz na citri (ubrzo će polučiti svjetsko ime, nakon što je izveo jednostavnu melodiju koja se kao lajtmotiv zarazno provlači upravo filmom *Treći čovjek*). Na štedljive prijekore Ćeće Stefanovića zbog previsokih troškova za reprezentaciju Tonči je uzvraćao kako je ovo sadržajna veza jer viđanjem s prepoznatljivim zvijezdama skreće pozornost sa sebe i neprimjetno odmiče balvane koji mu stoje na putu do Pavelića.

„To košta, druže Ćećo. Mi Dalmoši kažemo: plati pa se rugaj!“

Kolendić je zbog više sile prekinuo svoj istraživački posao.

Skriveni ustaški izbjeglica, Hercegovac, Ljubušak ljutita pogleda, bio je određen da mu napiše recept za propast. Predosjetio je da dalmatinski komunist, veseljak, plete otrovnu paukovu mrežu oko Pavelića koji se skrivao u Austriji. Ne hajući što je zgrada zaštićena diplomatskim imunitetom atentator je dopro do njegovih prostorija, isukao nabijeni pištolj i mrtvoliko uzviknuo:

„Presudit ću ti, smradni hrvatski izrode, kao što si ti kanio presuditi mome poglavniku!“ Kolendić se obranio od napadača, a da mu oko nije uzdrhtalo. Dok su na zidu jedva osvijetljene sobe gore-dolje divlje plesale sjenke dviju spodoba, vještinom akrobata i borca džiju džica zapriječio je vlastiti odlazak u smrtovnicu. Tri zrna probila su strop umjesto njegova mesa. Neke bečke novine raspisale su se o pokušaju ubojstva jugoslavenskoga izaslanika i objavile mu fotografiju. Tako je Tonči mimo volje prestao biti anoniman. Zato je morao dići ruke od svoje žive mete. Nakon opetovanih ustaških prijetnji spavao je s otkočenim revolverom ispod jastuka. I da je želio nastaviti s potragom za Pavelićem, više ga nije mogao pronaći u Austriji.

Poglavnik se u habitu prebacio u Italiju.

Otkad je Ante Pavelić u prosincu 1948. iz Genove otplovio u Argentinu i naselio se u Lomas del Palomaru, predgrađu Buenos Airesa, nakon duljega praznog hoda štafetnu palicu od Antona Kolendića preuzeo je policijski diplomat ili diplomatski policajac, kako vam draže, asketski suhonjavi i urotnički šutljivi Boško Vidaković. Sada on predvodi momčad koja ganja sve neuhvatljivijega poglavnika.

Aleksandar Ranković i Svetislav Stefanović dvostruko su zaposlili Boška.

S proljeća 1952. poslali su ga drugi put u Buenos Aires da pokuša naizgled nemoguće. Da pronađe srpskoga političara, međunarodno znanoga novčarskog stručnjaka Milana Stojadinovića i navede ga na suradnju s OZN-om. I da se, zatim, Stojadinovićevim posredstvom probije do nepristupačnoga gnijezda najistaknutijih ustaških korifeja pa uz njihovu nesvjesnu pomoć što god može bliže priđe Paveliću.

Scenarij naoko utopijskoga i samoubojstvenog komada, kojega je kraj obećavao jedino fijasko i rasipanje nepreglednoga novca niz vjetar, ipak je bio savršeno postavljen. Ranković je skeptičnome Titu naviještao povoljne rasplete.

Boško Vidaković je, pripremajući se za put, skupljao neoborive činjenice kojima će prisloniti uza zid i ucijeniti Milana Stojadinovića.

U četiri burne godine, od 1935. do 1939., Milan Stojadinović je predsjedavao jugoslavenskom kraljevskom vladom. Rođen u Čačku, mason i predvodnik Jugoslovenske radikalne zajednice, utjelovljeni sljedbenik i obožavatelj svoga učitelja i idola Nikole Pašića, neskriveno se divio fašističkim režimima u Njemačkoj i Italiji koji su se ushitalo uspinjali. Oponašajući Adoifa Hitlera (*führer*) i Benita Mussolinija (*duce*), zahtijevao je od stranačkih vjernika da ga oslovljavaju s „vođa“. Pozdravljao ih je uzdignutom desnicom. Po uzoru na Mussolinija, koji je postrojbe svojih legionara odjenuo u crne košulje i zato ih nazivao crnokošuljašima (*camicie nere*), njegovi su bili odjenuti u košulje sličnoga kroja, ali zelene boje. Uoči njemačke okupacije Srbije Englezi su 1941. zatočili Stojadinovića u Port Louis, glavno mjesto otočke kolonije Mauricijus, na Indijskome oceanu. Po završetku rata, dobiva azil u Argentini i nastanjuje se u Buenos Airesu. Za vladavine generala Juana Perona nametnuo mu se za financijskoga savjetnika. S više država sklopio je trgovinske ugovore u ime argentinske vlade i od tih zamašnih poslova ubirao visoke postotke. Utemeljio je utjecajni časopis *El Economist* i postao mu najveći dioničar. Jako se obogatio i u Buenos Airesu podigao skupu vilu. Izjašnjavao se za prosrpskoga protukomunista i podupirao kralja Petra II.

Prije Vidakovićeva polaska obavještajci iz jugoslavenske ambasade u Buenos Airesu saznali su od krtica uvučenih u jezgru ustaških prvaka, kako su se Milan Stojadinović i Ante Pavelić počeli posredno dogovarati o tome da pomire zmiju i sokola, međusobno zakrvljene srpske i hrvatske nacionalističke emigrante, i da se pod geslom „zajedno smo jači“ ubuduće udruženo bore protiv Titove komunističke Jugoslavije. Štoviše, obojica su mišljenja da će njihov prvi, kako su ga pretenciozno nazvali, povijesni susret odjeknuti u zapadnome svijetu. Stojadinović se vidio s Pavelićevim bliskim povjerenicima na večeri u Buenos Airesu u stanu hrvatske obitelji Maštrović. (Zbog sličnih prezimena proširio se glas da se to zbilo kod Marice Meštrović, kćeri kipara Ivana Meštrovića, udane za Dalmatinca Šimu Pelicarića,

jugoslavenskoga kraljevskog diplomata u Zürichu, koji se poslije rata kao politički izbjeglica udomio u Argentini i dobio njeno državljanstvo. No iako je Marica Meštrović poznavala Milana Stojadinovića, sastanak se dogodio daleko od njene kuće). Stojadinović se pojavio s bujnim buketom ucvjetalih ruža za domaćicu. Pavelićev glasnik na tome domjenku bio je svećenik i novinar Đuro Baloković. Podsjetivši ga da je doktora Antu Pavelića upoznao kad se u Beogradu dogovarao s njegovim radikalnim čelnikom Nikolom Pašićem o zajedničkome istupu protiv Hrvatske seljačke stranke i Stjepana Radića, kao i da su tijekom dvadesetih Pavelić i on bili poslanici u beogradskoj Skupštini, Stojadinović je upitao Balokovića:

„No, oče, a što se priča među Hrvatima? Što radi moj prijatelj Pavelić?“

„Gospodine predsjedniče, ni vi, a ni mi ne priznajemo Titove današnje republičke parlamente. Za nas ne postoji Sabor Hrvatske u Zagrebu, baš kao što za vas Srbe ne postoji Narodna skupština u Beogradu. Kad dođe do raspada Titova režima, moramo smjesta privremeno razgraničiti Hrvatsku i Srbiju kako bi se izbjegli tragični nesporazumi iz 1941. godine“ – uzvratio je velečasni Baloković.

Stojadinović je prodičio domaćicu, slikovito rekavši da ih je ponudila obiljem jela „kao na srpskoj svadbi“, a njemu, dokazanome gurmanu, svidjeli su se ljutkasti uštipci punjeni mljevenim mesom, kuhanim jajima, suhim grožđem i očišćenim maslinama – *empanada*, i stari hrvatski specijalitet – kuhana ovčetina u zelju i tijestu.

Poslije večere za okruglim stolićem u knjižnici Milan Stojadinović i Đuro Baloković čak su počeli dijeliti teritorije: „Nama Srbima Sarajevo; vama Hrvatima Banja Luka.“ Sve su lijepo razdijelili, ali se nisu složili oko Dubrovnika. Baloković je ustrajavao da je to hrvatski grad, dok je Stojadinović tvrdio da je srpski! Raspru, sve pojačanijih i napetijih tonova, uz osmijeh i konjak prekinula je domaćica:

„Stoji da je bučna borba mišljenja, poput vaše večeras, korisna. Razumnije je s mudrima plakati nego s budalama pjevati. Pametni razgovaraju prije rata, a oni drugi – poslije. No ipak, gospodo, držim kako je ipak bolje da više ne potpaljujete tu borbu. Tako ćemo lakše provariti večeru koju ste džentlmenski pohvalili!“

Obojica su dali za pravo milostivoj gospođi Maštrović i obećali joj da se neće natezati oko toga koji će kraj kome pripasti. A složili su se i da je sazrelo vrijeme za susret poglavnika Ante Pavelića i predsjednika Milana Stojadinovića.

Boško Vidaković je 1952. krenuo iz Beograda bogatiji za više spoznaja kojima će zaskočiti i uznemiriti Milana Stojadinovića. Najprije će mu kazati kako ga je Aleksandar Ranković, vodeći čovjek jugoslavenske tajne policije, ovlastio da pregovaraju otvorenih karata, po trgovačkome pravilu: usluga za uslugu. Njegov mlađi brat Dragomir Stojadinović – londonski diplomant, prijeratni odvjetnik, tajnik stranke svoga brata Jugoslovenske radikalne zajednice, tajnik Narodne skupštine Jugoslavije i direktor prodesničarskoga dnevnika *Vreme* – sada je u zatvoru u Sremskoj Mitrovici. Najprije su ga u kolovozu 1946. osudili na smrt zato što je za njemačke okupacije Srbije od 1941. bio glavni urednik beogradskoga kvislinškog dnevnog lista *Novo vreme*, ali mu je kazna potom zamijenjena za petnaestogodišnju robiju. Milan Stojadinović, koristeći privilegirano poznanstvo „na ti“ s generalom Juanom Peronom, zamolio ga je da se

kod maršala Tita i jugoslavenske vlade međudržavnim i diplomatskim kanalima zauzme da mu oslobode brata. Dakle, Vidakovićeva ucjena broj jedan je Dragomir Stojadinović. Pod dva je pravnica Nada Glišić, sestra Milana Stojadinovića, udovica koja živi u Beogradu, u Zorinoj ulici 25, i ne može se zaposliti zbog bratova lošega glasa kod komunističkih vlastodržaca i zato što joj je muž Dušan Glišić, tehnički direktor *Novog vremena*, odmah po oslobođenju Beograda bio osuđen od prijekoga vojnog suda i strijeljan kao agent njemačke obavještajne službe. Treća ucjena je Ivanka, starija kći Milana Stojadinovića, koja se nostalgično raspituje o mogućnosti da s argentinskom putnicom posjeti rodbinu u Srbiji, ali uz prethodno jamstvo kako je vlast neće uznemirivati, uhoditi i zlostavljati zbog oca. I četvrta što je Milan Stojadinović, harpagonski lakom na novac, zagrijan za uvozno-izvozne poslove Argentine s Jugoslavijom koje bi ugovarao, naravno, on, a posredstvom jedne od triju tvrtki njegova zeta, Cetinjanina Dušana Radonjića, argentinskoga državljanina.

Boško Vidaković mnogo brže nego što je računao sreo se u Buenos Airesu sa Stojadinovićem. U izvješću – kad je Milana Stojadinovića šifrirano zvao *Mercedes*, a Antu Pavelića *Vjeverica* – napisao je da ga je već prigodom drugoga viđenja 28. listopada 1952. pridobio za suradnju s OZN-om: *Napomenuo sam mu da je teško osloboditi kolaboracionista kakav mu je bio brat, ali sam i pored toga spreman zauzeti se za njegov slučaj. Mercedes je re-kao da bi mi zbog toga bio vrlo zahvalan i osjećao se zaduženim. Podvukao sam kako smatram da će to teško ići, ali pretpostavljam da ću moći nešto učiniti oko smanjenja kazne, u početku, a kasnije možda i više, ukoliko se situacija bude povoljno razvijala. Mercedes je istakao kako mu je poznato da se u Jugoslaviji ne može pomilovati nijedan osuđenik koji nije izdržao pola kazne, ali da će kroz šest mjeseci bratu isteći polovina te će se time stvoriti povoljna situacija*. – Boško Vidaković je još spomenuo kako je zauzvrat zatražio od Milana Stojadinovića da neprijepornim ugledom koji uživa kod predsjednika Perona sputa djelovanje ustaša u Argentini.

„Na hrvatskome tjednom radio satu, na postaji *Esplendido* u Buenos Airesu, i u svojim novinama i časopisima, ustaše bezočno blate predsjednika Tita i Jugoslaviju, iako s Argentinom održavamo korektne diplomatske odnose“ – počne Vidakovići, duboko se zagledavši hladnim blijedoplavim očima u Stojadinovića, sve jače mu je zatezao uže oko vrata: „Obojica smo na istome patriotskom stajalištu, protiv ustaša i njihove djelatnosti. Stoga bi valjalo da vi svakom pogodnom prigodom kod Perona i argentinskih dužnosnika diskreditirate Pavelića i njegove trabante. Prikazujte ih kao nesigurne saveznike i nečiste sile, potencijalno opasne po ovdašnji režim!“ – rekao je i najodređenije dodao: „Potrebna mi je doslovce svaka obavijest o njima do koje dođete. I nimalo ne sumnjam da možete mnogo učiniti. Štoviše...“

Boško Vidaković je zatajio Milanu Stojadinoviću da su OZN-ini argentinski doušnici provalili njegove nedavne zaobilazne kontakte s Pavelićem i iskazanoj želji na večeri kod gđe Maštrović da se sretne s poglavnikom.

„Posve sam vas shvatio, gospodine. Izvući ću neke činjenice kojima ću potkopavati Pavelića kod predsjednika Perona i ostalih utjecajnih Argentinaca“ – prihvatio je OZN-in izazov Stojadinović. I iskoristivši povoljan vjetar odmah se počeo pogađati kao da je na arapskome suku: „Od vas očekujem da kod vaših vlasti poradite na puštanju moga brata Dragomira iz

zatvora i zaposlite mi sestru Nadu.“ Bio je umišljen u svoju sposobnost velemajstorske manipulacije ljudima da je kadar svakoga koga se dohvati brzo nagovoriti da učini što od njega poželi. O sebi je govorio da je glumac za najveće predstave na najvećim pozornicama.

No u rovovskoj bici činjenicama Vidaković je pokazao Stojadinoviću kako je duboko zaronio u njegov život i zna više o njemu nego što je on slutio:

„Bojim se da ćemo sestri Nadi morati vrlo obazrivo predočiti vaše usrdno zauzimanje za njeno zaposlenje...“

„Rekli ste: vrlo obazrivo…“ – začudio se Stojadinović.

„Neugodno mi je što vam to moram prenijeti, ali Nada je ogorčena na vas?“

„Nada ogorčena na mene? Zašto, zaboga?“

„Okrivljuje vas za smrt svoga muža Dušana, a i za današnje teško stanje brata Dragomira u Sremskoj Mitrovici.“

Stojadinović je blijedio, a oči su mu se maglile. Teško je gutao poraznu novost koju je čuo od Vidakovića. Osjećao ju je poput noža koji su mu zabili do utrobe:

„Ali zar je moguće da Nada tako iščašeno razmišlja o svome mužu i meni, svome bratu?“ – jeknuo je i izdahnuo kroz nos: „Ma kako mogu biti kriv za smrt svoga šurjaka Dušana Glišića kad je on ubijen potkraj 1944., dok redovni sudovi u Beogradu još nisu bili uspostavljeni i pravda bila grubo ometana, a ja se nalazio tisućama milja daleko, u internaciji na Mauricijusu? I još bih pitao svoju sestru: što sam odavde iz Argentine mogao učiniti za Dragomira, koji je u jugoslavenskome zatvoru? Ništa, ali baš ništa, moj gospodine!“

Iako je Boško Vidaković do novoga sastanka obećao povoljne novosti, Milan Stojadinović ga je napustio raspolućenih misli, zlovajan i bezvoljan.

Sljedeći put Vidaković je obavijestio Stojadinovića:

„Vaša sestra dobila je pristojno plaćen honorarni posao u Saveznoj direkciji za informacije!“ Procijenio je kako ipak ne bi bilo svrsishodno da ga dotuče podatkom kao što je smjerao. Da se Nada Glišić ističe kao lojalna članica Narodnoga fronta i udarnički prednjači u dobrovoljnim radnim akcijama.

„Što mi možete reći o bratu?“ - zario je pogled u njega masivni Stojadinović.

„Problem s vašim bratom Dragomirom puno je teži. I, rekao bih, jedino o vama ovisi kako će biti riješen“ — odgovori mu OZN-in tajni agent.

Vidaković je toga 3. prosinca 1952., nakon sastanka sa Stojadinovićem, o njemu policijski suhoparno još raportirao Rankoviću i Stefanoviću: *Ponovio sam Mercedesu da je rješenje bratova pitanja u njegovim rukama, od ispunjavanja obveza koje je preuzeo. On je samo oborio pogled, nekoliko puta odgovorivši: „da“. Pitao sam ga zatim je li mu poznato mjesto boravka Vjeverice? Vjeveričin intervju s dopisnikom talijanske agencije ANSA bio je navodno u Urugvaju. I po pisanju nekih madridskih listova, Vjeverica se nalazi u Urugvaju. Mercedes je kazao da Vjeverica sigurno nije u Urugvaju, jer on poznaje dopisnika ANSA-e koji mu je rekao da je taj intervju napravio ranije u Buenos Airesu. Mercedesu je poznato da su Argentinci poslije našega zahtjeva za ekstradiciju upozorili Vjevericu da se povuče i zabranili mu svako političko djelovanje. Mercedes mi je iznio kako pouzdano zna da je Vjeverica u Buenos Airesu, vrlo se malo kreće, slabo je odjeven i ostario je, a vrlo malo se pojavljuje među ustaškom*

emigracijom, pošto mu je to zabranjeno od Argentinaca (ovo zabranjeno spomenuo mi je i podvukao nekoliko puta), a i zato da se zbog njegova slaboga izgleda hrvatska emigracija ne bi demoralizirala. Priče o tome da je ustaška vlada u Montevideu samo je maska. Svi oni, zajedno s Vjevericom, ovdje su u Buenos Airesu. No kako im je zabranjeno političko djelovanje, pišu i djeluju tobož preko Montevidea. Mercedes je više puta ponovio da su oni sve vrijeme ovdje i pritom napravio grimasu kao da mi je htio pokazati kako se radi o igri da bi se zamaskiralo pravo stanje. Pitao sam Mercedesa što misli o ustaškoj propagandi, a on je iznio da ne čita njihovu štampu. Naveo je da pokraj loše aktivnosti hrvatske emigracije, dr. Branka Jelića u Njemačkoj i Vjeverice ovdje, maršal Tito može u Jugoslaviji vladati koliko god hoće, bar još tisuću godina. Mercedes smatra da bi se taktičnijim postupcima vlade u Beogradu mnogo emigranata moglo privoljeti povratku kući ili da se bar pasiviziraju u neprijateljskome radu protiv nas. Uz izjavu ministra Rankovića mogu se poslati na adrese emigranata pozivi za povratak, s raznim obećanjima da će se regulirati njihova prava u Jugoslaviji: pitanje imovine, mirovine i slično, što bi omogućilo veći kontakt emigranata s jugoslavenskim poslanstvom u Argentini i pasiviziralo njihove aktivnosti u suprotnim taborima. Vjerujem da je Mercedes ovo rekao prije svega zbog sebe. Iz drugih izvora sam saznao da Mercedes više ne daje nikakve izjave protiv Tita i Jugoslavije i na taj način je na liniji zapada, a istovremeno takvim izjavama ne želi uništavati svoje pozicije kod zapadnoga kapitala koji danas radi i trguje u Jugoslaviji.

Sa sljedeća dva sve zaoštrenija sastanka sa Stojadinovićem, u siječnju i veljači 1953., izvještaji OZN-ina obavještajca iz Buenos Airesa su sumorni, a pogotovu je takav bio onaj o posljednjem, trećem, 2. prosinca 1953.: *Predbacio sam Mercedesu da su ustaše odavno dobile još dva hrvatska sata mjesečno, i na radiju Excelsioru. Branio se da je u posljednje vrijeme bio prezauzet, ali i da nema motiva za intervenciju. Otvoreno mi je rekao da s nama više ne želi surađivati sve dok mu brat ne bude oslobođen: Ja mogu pomoći vama i pomažem van, ali vi meni nikako da pustite brata. Osim toga niste mi još objasnili kako vaše vlasti gledaju na mene: na pitanje moga oduzetog jugoslavenskog državljanstva, na moju konfisciranu imovinu, na mirovinu koju bih trebao dobivati kao jugoslavenski premijer, i napokon na moj povratak u Jugoslaviju. Na kraju, shvatite da ja ne želim postati Titov agent! Vaš je režim prestrog i nepomirljiv, što dovodi do nerazumijevanja i stvara poteškoće s emigracijom. A ona bi se s nešto elastičnijom politikom mogla zasvagda likvidirati. – Mercedesa se neugodno dojmila i jako ga je uplašio isljednički posjet njegovoj ženi, Grkinji Augusti djevojački Gazis, koja je danas argentinska državljanka, i koja je na proputovanju za rodni Krf ostala dan u Beogradu da posjeti svoju zemljakinju, službenicu grčke ambasade. Na kraju mi je zaprijetio: Od mene prema Jugoslaviji mogu puhati topli, ali i hladni vjetrovi! – Na to sam mu, u nastaloj mučnoj atmosferi, oštro odgovorio: Pa neka pušu kakvi god hoće jer mi ih se ne bojimo. A vašega brata nećemo pustiti sve dok nam vi ne pokažete neke rezultate! Vaše posljednje istupe ne možemo ocijeniti kao pozitivnu promjenu! – Aludirao sam na Mercedesov intervju u talijanskim novinama kad je rekao da Trst nije od životnoga pitanja za Jugoslaviju i budući da je u njemu većina Talijana, on i treba pripasti Italiji, kao i na njegovu izjavu da su u Jugoslaviji zatvori puni i da nema dovoljno demokracije.*

U zraku je lebdjelo loše raspoloženje. Milan Stojadinović je nervozno grizao donju usnicu i ultimativno najavio OZN-inu agentu da se više ne želi sastajati s njime sve dok mu ne bude javljeno da mu je brat Dragomir na slobodi:

„To je moja neumoljiva volja, gospodine. Ni slučajno nemojte pomisliti da ste me zabludjeli svojim lažnim obećanjima i učinili me budalom. Najmanje od svega što od vas želim jest da me, nakon što me upotrijebite, nepravdoljubivo odbacite."

Sljedeće godine došlo je do kvara sistema. Obavještajci iz jugoslavenske ambasade u Rimu poslali su 11. kolovoza 1954. u devet ujutro uzrujano izvješće centrali. Dnevni list *Il Tempo* donio je toga dana ekstra vijest koja je potresla srpske i hrvatske političke izbjeglice. Udar je bio toliki da većina od njih dugo nije povjerovala u njenu istinitost, unatoč tome što taj rimski list dugovjeke konzervativne tradicije slovi kao ozbiljan i odmjeren i što u ime svoga visokog ugleda i naklade ne pušta neprovjerene priloge, revolveraške izmišljotine i prenapuhane novinarske patke.

U pripekloj sezoni odmora kad je vrijeme mrtvarilo, državne ustanove kojih bi se ta novost morala ticati radile su s prepolovljenim ljudstvom. Jedan od desetak probranih visokih djelatnika *službe*, kojima su šifranti podastirali na uvid materijale s oznakom strogo povjerljivo, a koji je tih omarnih dana ostao u Beogradu, bio je Boško Vidaković, pa je tako dojava iz Rima najprije doprla do njegovih očiju. Za razliku od upanjenih emigranata, on je upućeno povjerovao u valjanost *Tempove* informacije stoga što je tu temu. koja je bila s njegova terena i iz njegove krvne skupine, nosio u sebi kao skriveni teret. Odavno je nagonski naslućivao da će se to dogoditi, ali je tajio svoju zlovidjelost. Ustreptao je kad je preletjevši preko prve rečenice sebi morao priznati da je postao teški gubitnik, *big fat loser*. Za nj je ta novost bila ravna očaju. Njegovo hodočašće Stojadinoviću u Buenos Aires odjednom se pretvorilo u prah i pepeo i skrenulo u goli promašaj. Kao i svaki policajac nije volio izgubiti nijedan rat, a ponajmanje ovaj. Toga časka postao je razočaran u svoj policijski zanat, i kao obično nije osjećao razdraganost, slatko uzbuđenje i radost življenja. Sebe nije mogao zamisliti u bilo kojem drugom poslu osim u policijskome. Iz svoga kuta promatranja Boško Vidaković je sada pristrano ocijenio da je Milan Stojadinović prodao vjeru za večeru. Iskopnjelo je zurio u članak koji bi, da je po njemu i kad bi ga se usudili prenijeti u *Borbi*, naslovio u srpskome prijevodu: „Sastalo se zlo i gore". Uvjeren je da bi se s njime složili i drugovi Leka, Krcun i Ćeća. Vidaković je ogorčeno čitao *Tempove* retke: *Iz Buenos Airesa stigla je vijest o pomirenju dvaju ljutih neprijatelja prije i poslije Drugoga svjetskog rata: bivšega predsjednika jugoslavenske vlade dr. Milana Stojadinovića i poglavnika ustaške Nezavisne Države Hrvatske dr. Ante Pavelića. U nazočnosti najbližih suradnika nekadašnji su se lideri potpisima obvezali da će priznati buduće samoopredjeljenje hrvatskoga i srpskog naroda, a nakon što bude srušena Titova Jugoslavija. Sporazumjeli su se da će zajednički raditi na stvaranju nezavisne države Srbije i nezavisne države Hrvatske.*

Da *Il Tempo* svojim člankom naslovom *Senzacionalna objava: Izmirenje Stojadinovića i Ante Pavelića* nije prosuo mutnu maglu, neopozivo je potvrdio koji dan kasnije argentinski dnevnik *El Hogar*. Njegov komentar *Svi putovi vode u Buenos Aires* pokazao se bespogovorno

vjerodostojnim zato što je bio opremljen s pet zajedničkih snimaka nasmijanih potpisnika hrvatsko-srpskoga ugovora, Ante Pavelića i Milana Stojadinovića, koji jedan drugome krepko stežu desnice i srdačno se tapšu: *U srcu argentinske metropole eksplodirala je balkanska bomba, sastavljena od neobičnoga, neobjašnjivog materijala. Ona ne objavljuje rat, nego zatišje, primirje. Nedovoljno obaviješteni ljudi u balkanska zbivanja nisu kadri ocijeniti pravo značenje ovoga događaja stoga što ne znaju koliki stupanj netrpeljivosti vlada na balkanskim prostorima, a u tome rasponu mržnje prvo mjesto pripada Srbima i Hrvatima... Koliko god to izgledalo nevjerojatno među ovim narodima zavađenim do krvi, na pomolu su mir i suradnja. Dr. Milan Stojadinović, koji od 1948. živi u Argentini, sastao se s hrvatskim vođom dr. Antom Pavelićem da s njime ispita mirni razlaz, uspostavljanje nezavisnih država Srbije i Hrvatske i mogućnost zajedničkoga nastupa Srba i Hrvata u izbjeglištvu, a protiv zajedničkoga neprijatelja – komunističke Jugoslavije. Tako bi se okončala međusobna borba koja je u Drugome svjetskom ratu stajala života tisuća i tisuća muškaraca, žena i djece na obje strane... Da to ni u kojem slučaju nije mlaćenje prazne slame među dvjema emigrantskim zajednicama, potvrđuje i pouzdano utvrđeno pojačano djelovanje Titovih službi u Argentini.*

Iz izvještaja koji su zatim u nedjelju, 15. kolovoza 1954., uputili jugoslavenski ambasador u Buenos Airesu Slavoljub Petrović i prvi savjetnik Predrag Grabovac, a sročili su ga nakon informacija primljenih od svojih obavještajaca i tastera ušuljanih među hrvatskim i srpskim političkim izbjeglicama, saznalo se da je sporazum bio potpisan u vili Milana Stojadinovića, premda su pojedini listovi omanuli i napisali da se taj čin zbio u dopisništvu talijanske novinske agencije ANSA. Ambasador i savjetnik krenuli su *ab ovo usque ad mala* i izložili kako je ta afera krenula po zlu:

Da srpska i hrvatska neprijateljska emigracija nešto pripremaju, moglo se nazrijeti po opreznim najavama njihovih ekstremnih glasila. Najprije je hrvatski Izbor u dvobroju za svibanj i lipanj 1954. iznenadio svoje čitatelje kad jer napisao da bi Sjevero-Amerikancima kao sigurnosna alternativa više od Titove komunističke Jugoslavije vojno i politički odgovarale nezavisna Srbija i nezavisna Hrvatska: „Hrvatski i srpski političari u emigraciji učinili bi mnogo veću uslugu svojim narodima koji čame u komunističkome ropstvu kad bi umjesto međusobnoga napadaja i optuživanja potražili kontakt i sporazumjeli se o mirnome razlazu i tako riješili srpsko-hrvatsko pitanje bez građanskoga rata.“ Nedugo zatim; u broju od 25. srpnja 1954. Srpska zastava, koja također izlazi u Buenos Airesu i pod kontrolom je Milana Stojadinovića, u bilješci: „Za trajan mir srpsko-hrvatski“ prenosi i pozdravlja Izborov članak i kaže: „Tko pažljivo prati pisanje hrvatske izbjegličke štampe mogao je u posljednje vrijeme primijetiti mnogo trezvenije gledanje na spor srpsko-hrvatski kod listova Pavelićeve orijentacije, nego li kod Mačekove. *Svakako da su Pavelićevi ustaše osjetili za vrijeme njihovih krvavih borbi protiv Srba da smo mi „Tvrd orah, voćka čudnovata, Ne slomi ga, al' zube polomi“. Tako je vrijedno zabilježiti članak jednoga od Pavelićevih prvaka bivšeg ministra, dr. Joze Dumandžića u ovdašnjem njihovom organu Hrvatska od 7. ov. mjeseca. Razumije se da se i u tome članku baca sva krivica za sukob između Srba i Hrvata na „srpsku imperijalističku politiku prema hrvatskom narodu“, ali kad se odbace mnoge šovinističke pretjeranosti, izlazi ipak da postoje mogućnosti – po mišljenju pisca – da se nađu dodirne točke za suradnju.“ Srpska*

zastava je posebno izvukla Dumandžićev zaključak, koji je, štoviše, citirala u ustaškome tzv. „korienskom“ pravopisu: „Kada bi uistinu kod srbskih političkih vođa razum nadvladao mržnju i megalomaniju, te kada bi njihova politika pošla spomenutim smjerom, hrvatski i srbski narod mogli bi naći dodirne točke za suradnju na bazi rušenja Jugoslavije i izpostave njihovih nacionalnih država. Nakon ostvarenja tih ciljeva, hrvatska država i srbska država uz izmjenično poštivanje državne suverenosti, te uz dobru i iskrenu volju našle bi plodnu suradnju na gospodarskom i kulturnom polju što bi doprinjelo otupljenju neprijateljske zaoštrenosti nastale između njihovih naroda za vrieme neprirodne i silom nametnute državne zajednice. Svaka od ovih država pružala bi solidnu podlogu za duhovni i materijalni napredak svom narodu. Svaka od njih bi predstavljali vani državni organizam, ugledniji, odporniji neprirodne jugoslavenske tvorevine, bez obzira u kakvoj formi se ova izpoljavala“.

Sijedeći korak učinjen je, kad je Milan Stojadinović dao intervju Izboru. Bez pravopisnih zahvata, koje bi bile neophodne u ovome ne baš najpismenijem prilogu, prenosimo neke dijelove koji mogu biti zanimljivi drugovima iz Druge uprave i ostalima koji se bave političkom emigracijom, kao i od koristi našim analitičarima:

„Dr. Stojadinović je najljubeznije primio urednike našeg časopisa i najpripravnije se odazvao da odgovori na postavljena mu pitanja. Kada smo bili najavljeni, dr. Stojadinović nam je izašao u susret sa simpatičnim smiješkom, oslovivši nas:

– Vi ste urednici Pavelićeva ‚Izbora‘?...

– Nemamo baš ništa protiv da ‚Izbor‘ bude i Pavelićev – prekidosmo ga – ali ako ćete dozvoliti jednu korekturu, ne dolazimo Vam u ime Pavelićevog, nego u ime opće-hrvatskog ‚Izbora‘ – odgovorismo.

– Molim, molim, kako vi hoćete. Milo mi je da Vas mogu pozdraviti u mome domu. Nalazite se u ovome srpskom domu, u kojem želim da se osećate kao da ste u hrvatskome, pa mi recite: čime vas mogu da poslužim? Jeste li za vermouth ili šljivovicu? – opet će vrlo raspoloženi i nasmijani dr Stojadinović.

– Lijepa hvala na srdačnom prijemu, pa ako već mora biti nešto, ostanimo kod naše, srpske i hrvatske šljivovice – odgovorismo.

Nakon što smo izmijenili par riječi o općim stvarima i prilikama, o životu u tuđini, daleko od Beograda, Zagreba i Sarajeva, prilikama u Starom kraju i u emigraciji uopće, obratismo se ovom velikom i simpatičnom Srbinu riječima:

– Vi ste, gospodine predsjedniče, primjetili da se ‚Izbor‘ zalaže za riješenje srpsko-hrvatskih odnosa, bez miješanja posrednika i bez međusobnog prolijevanja krvi, pa smo kraće vrijeme o tom pitanju donijeli interview s drom Antom Pavelićem, koji je danas, izvan svake sumnje, najizrazitiji i najvjerniji interpretator hrvatske narodne misli u domovini i izvan nje. Mišljenje dra Pavelića Vam je poznato. Želili bi čuti sada o ovom pitanju Vaše mišljenje, kao ličnosti koja neosporno imade najveći ugled i autoritet među Srbima, kako u zemlji tako i u inozemstvu, te veliki prestiž u stranom svijetu uopće. Šta nam, dakle, možete o tome reći, gospodine Predsjedniče?

– Ono što ja tražim za srpski narod, ne mogu a da ne priznam i hrvatskom narodu. Poznato je, da je to gledište zastupao i moj veliki učitelj i šef Nikola Pašić za vrijeme prvog

svetskog rata, kada se prvi put povela reč o obrazovanju zajedničke države Srba i Hrvata. Ideja o stvaranju Jugoslavije nije nikla kod nas u Srbiji, nego je došla kao import iz vaših krajeva, ali greška je bila što se onda Hrvatima nije dala mogućnost da svoje gledište, odnosno narodne budućnosti slobodno izraze. I tu slobodu, koja im nije data onda, po mome mišljenju, treba im dati sada. Ja sam uveren, da ćemo ovim putem doći do rezultata, da se najzad učini kraj dosadašnjem međusobnom uništavanju, te da snage korisno upotrebimo, za ekonomsko i kulturno podizanje naših naroda. Srbi i Hrvati, završio je dr. Stojadinović, živeli su stotinama godina u posebnim državama, i uvek u najboljem prijateljstvu, a često puta i u vojničkom savezu, pa sam siguran da ćemo, jedamput u našim narodnim i nezavisnim državama, opet biti upućeni jedni na druge, i da ćemo se bolje razumevati, uzajamno pomagati i složno nastupati u obrani zajedničkih nam interesa.

Stojadinović je na rastanku poručio: Ovo ne će biti naš poslednji susret, nadam se... Moj srpski dom je uvek otvoren za dobre i prave Hrvate.“

Ante Pavelić je u članku ‚Za dobro susjedstvo‘, koji je odmak potom napisao za ustaški list Hrvatska, pozdravio Stojadinovićev intervju u Izboru:

Ona je izjava dra Milana Stojadinovića od osobitog značenja i obzirom na njezin sadržaj i obzirom na osobu koja je tu izjavu dala. Po sadržaju te izjave se vidi, da je sa srbske strane dozrelo osvjedočenje, da je i u interesu istoga srbskoga naroda, da se Jugoslavija likvidira i razčini na dielove, od kojih je umjetno sastavljena, to jest na države, koje su njoj nasilnim putem svojedobno, godine 1918. utopljene i bezpravljene. Po političkome značenju osobe dra Milana Stojadinovića ima ta izjava osobitu važnost, jer je on prvorazredna politička ličnost u političkom životu u Srbiji i danas među Srbijancima jedina politički kompetetna osoba u emigraciji koja ima narodno povjerenje. Stoga razloga je izjavu dra Stojadinovića, nedvojbenoga političkog predstavnika Srbije, za pozdraviti s hrvatske strane... Što je hrvatski narod od Jugoslavije pretrpio, iztaknuto je već toliko puta, te danas je to suvišno i opetovati. Nu nije bolje prošla ni Srbija. Ona je bila država, označena sa pravim narodnim imenom, nosila je legitimaciju narodnoga i državnoga oslobođenja izpod stoljetnoga tuđinskoga zarobljenja, te je bila prekaljena u dva znamenita rata: u balkanskom i prvom svjetskom ratu, i bila je našla svoje mjesto među ostalim nacijama i državama u svietu. A što je postala u tako zvanoj Jugoslaviji? Ništa. Kada je kralj Aleksandar Karagjorgjević stvorio Jugoslaviju, uveo svoju diktaturu, nametnuo novi ustav i zemlju porazdijelio na Banovine, pjevali su šabački cigani u kavanama tužaljku: Oj Srbijo, nekad slavna kraljevina, a sada si jadna banovina...! Nisu to bili izmislili šabački Cigani, nego je kroz njihove gusle i pjesmu narod u Srbiji dao izraz svome sudu o politici, koja ga je u to stanje dovela... Borba Srbije i njezinoga naroda za svojedobno oslobođenje, dva velika pobjedonosna rata, politički uspjesi unutarnjeg i vanjskog političkog značenja od Miloša Obrenovića pa do Nikole Pašića svršeni su time, da danas Srbijom gospodari neki Joža Broz – Tito, za kojega nitko pravo ne zna, tko je i što je ili u najmanju ruku, da je nedoučeni bravar (šloser), za koga mnogi tvrde, da je skrahirani pistolero iz jedne poznate razbojničke bande u Južnoj Americi (!?!?). Prividne i privremene koristi, koje i pod tim režimom imaju mnogi Srbi komunisti, nisu i ne će također biti od nikakve trajne i valjane koristi po srbski narod i po Srbiju... Dr. Stojadinović kao vrstan i izkusan političar, dobro je ocienio pravo stanje

stvari, kada se je otvoreno izjavio za uzpostavu države Srbije i države Hrvatske, znajući, da se samo tako mogu spasiti i očuvati interesi i njegova naroda.“

Tome se zboru pridružio i mjesečnik Vidici iz Buenos Airesa, koji u svome zaglavlju ističe kako je tobož „Vjesnik neovisnih Hrvata“, a zapravo svira po Pavelićevim željama. Najprije piše: „Bit problema hrvatske države je rušenje – ne samo sadašnje, nego i svake – Jugoslavije, te riješenje hrvatsko-srpskog spora“, a onda nastavlja: „Srpska Zastava sva je nategnuta na jednoj te istoj žici i na jednom te istom luku u pitanju odnosa prema Hrvatima. Sve kao da odiše mirnim i sračunatim pripremanjem interviewa, čini se, stvarnog šefa argentinskih Srba, dra Milana Stojadinovića, koji je objavljen u srpanjskom broju Izbora. U raznim člancima i bilješkama svuda se ističe ista tendencija: gotovo zaljubljeno približavanje novom partneru, dru Anti Paveliću, koji bi u poredbi s drom Vlatkom Mačekom bio bolji za Srbe, jer je, kako to navodi Srpska Zastava, uvijek nastupao otvoreno“, a da „je Srbin oduvijek više cijenio otvorenog nego prikrivenog neprijatelja.“

To su bile naznake da se priprema sporazum Pavelić – Stojadinović, o čemu smo vas u više navrata upozoravali svojim depešama, ali, na žalost, nijednom nismo dobili povratnu informaciju kako da se postavimo, djelujemo i postupamo.

Da potpisivanje sporazuma izgleda što svečanije, Stojadinović je predložio Paveliću neka pozove članove svoje vlade iz bivše NDH koji su s njime u Argentini, a on će pozvati viđenije Srbe. Ali poglavnik nije želio nikakvu službenu formu i to je veoma naljutilo Stojadinovića. Bio je strahovito bijesan, da je dva dana prije zamalo odustao. Sve bi i propalo, da se nije umiješala njegova utjecajna supruga Augusta Stojadinović, koja mu je predbacila, kako nema smisla da to učini svome prijatelju poglavniku. Stojadinović se nevoljko predomislio i dogovorena dana k njemu je došao Ante Pavelić u pratnji Josipa Subašića, vlasnika i glavnoga urednika ove godine pokrenutoga ustaškog mjesečnog časopisa Izbor. Pavelić i Stojadinović su se poslije večere odvojili i oko sat i pol razgovarali u četiri oka. Nismo uspjeli saznati o čemu su pričali i jesu li tada potpisali dva primjerka sporazuma koje je Stojadinović držao u džepu svoga sakoa.

Ante Pavelić i Milan Stojadinović, nakon potpisivanja sporazuma, počeli su se obiteljski posjećivati. U jednome od intervjua, Stojadinović je rekao o Paveliću: „S doktorom Antom Pavelićem, koga vidim kao najsposobnijega hrvatskog političara, sam u najboljim političkim i prijateljskim odnosima. Zato sam smatrao umesnim, da se sporazumem s njim o mirnom razlazu Srba i Hrvata. Da se svi hrvatski krajevi pripoje Hrvatskoj, a srpski Srbiji. Kad već ne možemo da budemo članovi jedne državne zajednice, zašto da ne budemo dobre komšije. O granicama nismo detaljno razgovarali, nego samo o principima.“

Boško Vidaković je istoga poslijepodneva, 15. kolovoza 1954., odletio u Split da se sastane s Ćećom Stefanovićem, koji se odmarao u kući ženinih roditelja. Dok je Ćeća namrgođeno raščlanjivao Petrovićevo i Grabovčevo kamkanje iz Buenos Airesa, Boško mu jaukljivo reče:

„Vidiš li, druže Ćećo, u kakva smo govna upali s Pavelićem. Ponašali smo se krajnje neodgovorno, kao skakači u vis koji olako propuštaju visine, čekajući one više, ne obazirući se

na rizik da mogu srušiti ljestvicu u sva tri pokušaja i ispasti iz natjecanja... E, mi smo propuštajući visine srušili ljestvicu i ispali, jebi ga.“

„Makar si Stojadinovića već obradio u Buenos Airesu i mi ga imali u šaci. Da smo mu na vrijeme pustili brata iz zatvora, bio je spreman raditi za nas...“

„I znaj da bi bio naš. Uludo smo profućkali novac za moj put i boravak...“

„I ja sam se zalagao da oslobodimo Dragomira Stojadinovića. Ali nije išlo, kad je Leka rekao da bi pomilovanje bilo loše primljeno u Partiji. Uvjerio je i druga Tita kako nije vrijeme. A dok je Leka promijenio mišljenje, bilo je prekasno.“

„Na šahovskoj ploči Dragomir Stojadinović bio je sporedni pješak kojeg smo, bez dvojbe, morali odmah žrtvovati za kralja...“

„Po tebi je Pavelić kralj, je li?“

„Ne postavljaj se kao zatucani isljednik, druže Ćećo. O Anti Paveliću i Milanu Stojadinoviću figurativno govorim, kao o figurama na šahovskoj ploči.“

„Ma samo se zezam, druže Boško.“

„Triput smo pacerski zlehudo previdjeli dobivenu partiju s Pavelićem. Prvi put, kad početkom 1946. nije bilo dopušteno da ga klepnu momci Stanimira Dinčića u Austriji. Drugi put, kad je drug Tito 1950., u posljednji čas raskinuo ambasadorov i moj dogovor s američkim mafijašima da ga otmu u Buenos Airesu i predaju nam ga. I treći, nakon moga preklanjskoga nesporazuma sa Stojadinovićem. Budi siguran da se nismo bez potrebe tvrdoglavili, nego mu tada pustili brata iz Sremske Mitrovice, skinuo bih kao od šale Pavelića. Jednim udarcem zatukli bismo dvije muhe!“

„Podsjeti me...“

„Najprihvatljivija zamisao, sjećaš li se što sam ti onda iznio, bila mi je da Pavelića ubijemo u vili Stojadinovićevih, iz vrta, kad bi došao predvečer sa ženom Marom u obiteljski posjet. Ništa lakše nego dokrajčiti ga dok opušteno razgovara, nešto gricka i pijucka. Tako bismo za sva vremena do smrti zavadili srpsku i hrvatsku emigraciju. Tko bi razuvjerio Hrvate da im poglavniku nije bila namještena klopka u vili Srbina Stojadinovića. A mi bismo pustili glas da ga je baš on otipkao OZN-i.“

„Taj plan ti je bio sjajan...“

„Nakon moga razlaza s Milanom Stojadinovićem, u nekome povijesnom časopisu u Buenos Airesu pročitao sam cjelovitu studiju o španjolskome kralju Alfonsu X, koga su s razlogom zvali *El Sabio*, *Mudri*. Vladao je u drugoj polovici trinaestoga stoljeća. Prekomjerno obrazovan preveo je *Bibliju*, *Kuran* i *Talmud*, a bio je i priznati pjesnik i skladatelj. Osnovao je sveučilište u Salamanci, ali se isticao i kao ratnik. Pokorivši Njemačku postao je i njen imperator. Alfonso X je, na tiho užasavanje svojih biskupa, umišljeno rekao: *Bog je pogriješio što nije imao mene uza se dok je stvarao svijet. Jako bih mu koristio. Tada bi svijet bio drugačije i bolje posložen.*.. Uvjeren sam kako se odavno ne bismo gnjavili s Antom Pavelićem da sam sjedio uz druga Tita i Leku kad su odlučili da odustanu od dogovora s mafijom da ga otme. Ili da su mene preklani pitali trebamo li još držati u zatvoru Dragomira Stojadinovića... Ne, neću prestati žaliti što tada nismo gudili po istim notama.“

„Kazivanja su ti, druže Boško, začinjena odličnim detaljima. Ali što nam vrijede tvoje jezične figure kad se nismo riješili Pavelića...“

„A mogli smo. Bio nam je na – izvolite. Samo što nije poručio: Molim vas, uzmite me, vaš sam!“

Boško Vidaković se u petak, 7. prosinca 1956., na sastanku kod Krcuna Penezića sjetio splitskoga razgovora pretprošloga ljeta sa, toga poslijepodneva odsutnim, Svetislavom .Ćećom Stefanovićem. Zato je odrješito progovorio:

„Nemojmo dopustiti, drugovi, da nas život četvrti put neugodno iznenadi i Ante Pavelić nam ponovno utekne u prhlu zemlju. Ovoga puta, ali stvarno, moramo uspjeti. Ako pred sobom ne želimo izgledati kao sprdnja od policije!“

Krcun, koji bi se naježio i na najmanje suprotstavljanje, sreže Vidakovića:

„Od sada je Pavelić u tvojim rukama. U Buenos Airesu će ti na pomoći biti Đera i njegov savjetnik Grabovac. Odavde će o akciji kao koordinator brinuti Uča Krstić. Čim sastaviš plan, javi nam se da se dogovorimo, a onda: putuj, igumane, ne brini za manastir.“ I izazovno ga upita: „Što još želiš čuti od mene, Boško?“

„Ništa više, druže Krcune.“ Ušutkani Vidaković zglobom desnoga svinuta kvrgavoga kažiprsta dvaput pokuca naviše s donje strane stola. Praznovjerno je zazivao sreću neka napokon uđe i na njegova vrata: „Da ne kvarimo?“ Baka ga je naučila da neznalački kucaju oni koji to čine odozgo prema dolje:

„Valja obratno, odozdo prema gore. Kao što žito raste iz zemlje“ – rekla je.

Jedan od prvih srpskih partizanskih obavještajaca, nesuđeni seoski učitelj Slobodan Krstić – Uča, ušao je na bijelome konju u jugoslavensku policijsku galeriju legendarnih nakon što je s proljeća 1946., uzbuđenjem čovjeka koji je sretan što prvi objavljuje dugo čekanu vijest, na povratku s opasnoga lova na ljudske glave iz zabačenih kosmajskih gorskih zaselaka pozvao imenjaka Slobodana Penezića – Krcuna i mangupski mu šifrirano poručio da pripremi doličnu ćeliju za upravo zarobljenoga četničkog zapovjednika, đenerala Dražu Mihailovića.

Zatim je major Uča nanizao još nekoliko izuzetnih trofeja. Vodio je momčad koja je – nakon Rezolucije Informbiroa 1948. i nepomirljiva razlaza Titove Komunističke partije Jugoslavije sa Staljinovom Svesaveznom komunističkom partijom (boljševika) Sovjetskoga Saveza i svim njenim satelitima – na prepad uhitila ministre Sretena Žujovića – Crnog i Andriju Hebranga, osumnjičene da su se potajice sastajali sa sovjetskim ambasadorom u Beogradu i da su stali na stranu Kremlja.

Kako su zatvori bili prekrcani komunistima koji su se izjasnili za Rezoluciju IB-a i Staljina, Uča je na zahtjev ministra unutrašnjih poslova Aleksandra Rankovića krenuo u potragu za mjestom na kojem će biti izgrađen logor gdje će oni robijati, raditi i biti preodgajani, ali odvojeni od svijeta. Podsjetio se, da mu je Stevo Krajačić nekom prigodom spomenuo kako napol puta između Rijeke i Zadra brodovi prođu pored teško pristupačnoga, napuštena otoka, zvanog Goli, na sjevernome dijelu Hrvatskoga primorja. Još mu je kazao da je kipar Antun Augustinčić hvalio najvrhunskiji mramor kojeg tamo ima u izobilju. Na Goli su za Prvoga svjetskog rata Austrijanci dovodili ruske zarobljenike. Većina ih je pomrla od vrućine, studeni,

iscrpljenosti, izgladnjelosti i dizenterije, a nijedan nije uspio uteći iz toga pakla na zemlji, gdje je ljeti saharski vruće, a zimi sibirski studeno, kako su svjedočili rijetki preživjeli sretnici. Travnja 1949. Uča Krstić je u pratnji dvojice oficira zagrebačke OZN-e, koje mu je dodijelio Veljko Drakulić, prvi pomoćnik Steve Krajačića – poput srednjovjekovnih pomoraca koji su, otkrivajući neznane teritorije, zabijali zastavu i odlučivali gdje će niknuti nova naselja – napuštene kamenjare Goli otok i susjedni Sveti Grgur, proglasio za buduće uzničke sive domove. Ranković ga je imenovao prvim zapovjednikom i Uča je, pokupivši, s koca i konopca, iz srpskih i hrvatskih zatvora dvjestotinjak kriminalaca, dezertera i sodomista, za nevjerojatna dva mjeseca podigao trinaest baraka. U njih su u lipnju dovukli prve skupine okorjelih neprijatelja Tita, Partije i socijalističke Jugoslavije. Uči Krstiću pripada autorsko pravo za izum ritualnoga dočeka zatočnika, nazvan topli zec, a taj njegov ceremonijalni specijalitet održao se dok u logor nije stigao i posljednji informbiroovac. Morali su proći kroz živi dvored koji su na početku sastavili graditelji baraka. Umjesto vojničkih počasti koje su donedavno bile ukazivane mnogima od njih, generalima, admiralima, ministrima i ambasadorima, na Golome su obespravljeni nevoljnici, osuđeni narodni izdajnici, protrčavali špalirom i tada su ih, slijeva i zdesna, bjesomučno udarali šakama po glavi i tijelu i masno ispljuvali. Kasnije su i njih silili da jednakim okrutnim mlaćenjem dočekuju nove žitelje logora uz povike: „Udri bandu!“ Mučenički je prošao onaj koga su čuvari primijetili da zabušava i svoje ideološke istomišljenike ne tuče iz sve snage. Takvoga pogrdu kažnjavali su da po nepodnošljivoj žezi ili hladnoći bude u kavezu nalik samici i u njemu danima trpi bez vode i hrane, uz porcije batina i poniženja bijesnih milicionara. Nakon što bi izdržao tu pokoru nad pokorama, neposlušnik je radio od zore do sumraka u takozvanoj govnarskoj brigadi i čistio fekalije iz jama, uronjen u njih do pasa, pa i do grla.

Uča Krstić je tek zakratko upravljao Golim zato što je Aleksandar Ranković u njemu vidio genijalca kao stvorena za novi pothvat bez presedana. Odnosi sa Sovjetskim Savezom i s njemu podčinjenim marionetskim komunističkim partijama plesali su na oštrici kame i slutili da blokirana Jugoslavija samo što nije napadnuta. Zato se prestravljeni maršal Tito panično obratio američkome predsjedniku Harryju Trumanu, pozivajući ga da zaprijeti Staljinu kako će Sjedinjene Države i njeni zapadnoeuropski saveznici Velika Britanija i Francuska stati na stranu nezaštićene Jugoslavije i čak se oružano umiješati u sukob. Među inozemne novinare (namirisavši krv, barut i vatru u sve većem broju akreditirali su se za izvještavanje iz Beograda), diplomate i špijune doprla je vojna tajna, prepredeno i smišljeno proturena iz kontraobavještajne kuhinje Aleksandra Rankovića, da Jugoslavija posjeduje uran i da uspješno pravi atomsku bombu, koju će u slučaju agresije Tito baciti nasred Crvenoga trga u Moskvi! Bomba o atomskoj bombi ipak je djelomično „pila vodu“. Provučena je među one do kojih je trebala doći nakon što je kao s neba pali umirovljeni rudarski poduzetnik Milan Popović zapanjio stručnjake Komisije za nuklearnu energiju u Beogradu pokazavši im srebrnobijeli grumen uranijeve rudače. Kazao je da ga je našao podno Kajmakčalana, najvišega vrha Nidže, gore na jugu Makedonije, uz granicu s Bugarskom. Ispitivanja su potvrdila da je u njemu bilo čak sedamdeset posto čistoga uranija najviše kvalitete. Budući da je dotle u svijetu bilo proizvedeno tek manje od kilograma, Aleksandar Ranković, koji je predsjedavao tom

komisijom, oduševio je Tita kad mu je prenio uvjerenja najautoritativnijih domaćih atomskih fizičara, predvođenih Zagrepčaninom Ivanom Supekom, kako bi ako se ustvrdi da u gudurama Kajmakčalana doista leže naslage uranija, Jugoslavija mogla stvoriti atomsku bombu, razorniju od onih američkih koje su kolovoza 1945. spržile japanske gradove Hirošimu i Nagasaki. Ranković je ovlastio Uču Krstića da odleti u Pariz i razgovara s fizičarom Pavlom Savićem, kojega je ime nakon zajedničkoga otkrića nuklearne fisije (cijepanja) s Irenom Jolio Curie ušlo u svjetske enciklopedije. Nagovorio ga je da u interesu sigurnosti svoje ugrožene države žurno dođe u Beograd na tajni razgovor s maršalom Titom i generalom Rankovićem. I ne stigavši da po dolasku iz Pariza odloži kovčeg, Uča se s poduzetnikom Milanom Popovićem i profesorom geologije, kojega mu je on preporučio, uputio na Kajmakčalan da istraži teren i pokaže mjesto s uranijskom rudačom. Tjednima su tragali, ali nisu pronašli ni u od uranija u oblasti koju je Popović označio da ga je ondje našao. Sve živčanijem Uči Krstiću je, što god mu se dublje unosio u oči, Milan Popović – koji je do iznemoglosti koristio otvoreni državni račun i razbacujući se novcem poput Age Khana uživao u pretjerivanju na visokoj nozi u najslađem slatkom životu – bivao to sumnjiviji. Nakon sumornoga povratka u Beograd praznih ruku i ne obavijestivši Rankovića, Uča je poslao trojicu svojih ljutih kostolomaca da uhite Popovića i, ne birajući načina, saznaju istinu o uranu. Pritegnut, najprije se neuvjerljivo izvrdao da on, doduše, nije našao onu grudu, nego dvojica srpskih vojnika koji su se 1916. borili na Kajmakčalanu protiv Bugara i Nijemaca, a predali su mu je, poznavajući ga kao rudarskoga djelatnika. Popović je dodao kako vjeruje da su u žaru bitaka uranij izgubili njemački topnici. Ali kad su mu isljednici, koji su bili daleko od pomisli da ih se nazove suptilnima i još manje nježnima, svojim boinim specijalitetima grubo osvježili pamćenje, nakon čega mu je iz usta žalosno izvirivalo tek nekoliko krnjadaka, Popović je žalosno priznao kako je sredinom tridesetih godina ukrao uranijsku grudu iz muzeja u Brnu, u Čehoslovačkoj, i pohranio je u metalnoj konzervi koju je zakopao. Iskoristio je vrijeme napetih odnosa sa Sovjetskim Savezom i izmislio kajmakčalansko nalazište eda bi dobio na važnosti pred državnim vrhom, ali i fino zaradio. Tom lažljivom brljotinom Milan Popović je ipak nesvjesno učinio veliku uslugu Titu i izmijenio tijek povijesti. Sovjeti su nasjeli na špijunsku bajku o jugoslavenskoj atomskoj bombi i prestali zveketati oružjem. Agenti UDB-e iz Budimpešte, Sofije, Bukurešta i Tirane, metropola susjednih država narodne demokracije – gdje su partijski vrhovnici i ministri obrana čekali mig iz Moskve da pokrenu zračne, pomorske i kopnene snage, tjednima držane u punoj pripravnosti i s četiri strane za nekoliko sati zgrome Jugoslaviju – s olakšanjem su javljali centrali u Beograd kako je opasnost minula. A dok je Uča Krstić s poduzetnikom mitomanom i zbunjenim geologom besciljno tumarao kajmakčalanskim vrletima u potrazi za uranijem, u Vinči kod Beograda Pavle Savić počeo je stvarati Institut za nuklearne nauke koji će biti nazvan po preminulome ministru industrije Slovencu Borisu Kidriču; a nedugo za njime i Ivan Supek u Zagrebu Fizički institut *Ruđer Bošković*.

Uču Krstića su nakon još nekoliko izvrsno obavljenih domaćih zadaća promaknuli za rukovoditelja kontraobavještajne službe Ministarstva vanjskih poslova. Povukao je sa sobom sto dvadeset iskusnih UDB-inih policajaca – već dokazanih djelovanjem u svijetu i koji su tečno govorili jezike – i s njima zaposjeo četvrti kat masivne palače u Ulici kneza Miloša. Sa statusom

diplomata slao ih je u ambasade, poslanstva, vojne misije i trgovinska predstavništva. Najsposobnije je birao za najdelikatnija zaduženja da u kapitalističkim zemljama motre političke emigrante, dakle hrvatske i srpske, i njihove organizacije. Slovenci i Makedonci u usporedbi s njima bili su bezopasni i zanemarivi, dok su se Albanci tek počeli udruživati. A u zemljama istočnoga bloka Učini puleni pratili su posustale informbiroovce koji su poslije Staljinove smrti bivali sve zanemareniji, gotovo odbačeni i teško razočarani.

Na novoj dužnosti Krstića je učestalije opsjedala tašta pomisao da karijeru okruni hvatanjem Ante Pavelića. Uz Dražu Mihailovića, a još s poglavnikom k tome u bogatoj zbirci skalpova, dosegao bi policijsku granicu snova, kao nitko iz službe prije i poslije njega. Zato je travnja 1953., ali s pasošem u kojem se zvao Srba Marković, za svaki slučaj, krenuo na putovanje dugo mjesec dana u glavne gradove Latinske Amerike da ambasadore izvijesti o velikome političkom učinku koji je Jugoslavija postigla u svijetu nakon londonskih razgovora predsjednika Josipa Broza Tita s britanskim premijerom sir Winstonom Churchillom i audijencije kod kraljice Elizabete II u Buckinghamskoj palači. I dok je u Ciudad Mexicu, Havani, Limi, Rio de Janeiru, Santiagu, Montevideu, Caracasu i ostalim sjedištima ostajao tek dan ili najviše dva, Uča je isplanirao da se u Buenos Airesu, svome posljednjem odredištu, zadrži koliko god mu bude potrebno. Dogovorio se s Boškom Vidakovićem, koji je u Argentini odrađivao drugu godinu, da mu uroči sastanak s Milanom Stojadinovićem, tako što će ga predstaviti kao visokoga savjetnika Ministarstva vanjskih poslova:

„Kaži mu da dolazim s ovlaštenjima jugoslavenske vlade i da se ne mislim skrivati, nego naprotiv, želja mi je da se vidimo na elitnome mjestu, u najboljem restoranu ili hotelu!“ – poručio mu je Krstić uz dodatak: „Uvjeri Stojadinovića da mu donosim vrlo konkretnu ponudu.“ Ispod povećala pročitana ona bi glasila da će razgovarati o mogućnosti oslobađanja njegova brata Dragomira.

I Uča Krstić, alias Srba Marković, povjerovao je predosjećaju da će ga politički trgovac Stojadinović odvesti na trag Anti Paveliću kao što je, uostalom, prije i poslije njegova izbivanja u Buenos Airesu dugo vjerovao i Boško Vidaković.

Po Stojadinovićevu izboru ručali su u restoranu najskupljega hotela *Plaza*, u aveniji Florida, u kojem je zbog dojma Krstić prespavao prve dvije noći u apartmanu od sto dolara, da se potom premjesti u trostruko jeftiniji *Carlton*.

Vidaković je ostao jedva desetak minuta s novim poznanicima, tek da, reda radi, u ime posredovanja popije viski.

Spomenuvši njegov visoki ugled gospodarskoga savjetnika predsjednika Juana Perona i izdavača vrsnoga časopisa *El Economist*, Uča je ponovio Stojadinoviću raniji Vidakovićev pokušaj nagodbe da svojim utjecajem obustavi hrvatske programe. Najprije onaj koji svake nedjelje po dva sata puštaju s radija *Excelsior* i jednosatni subotom, s *Esplendida*. A on će mu, kao Srbin Srbinu, za tu lojalnost uzvratiti brisanjem bratove kazne. Uča je bio izravan i u htijenju da što više sazna o Paveliću. Ali nasuprot je sjedio tvrd i nepovjerljiv sugovornik koji mu je odgovorio da je još od prvoga susreta s Vidakovićem on bio taj koji je djelima dokazao lojalnost; dočim je druga strana od svih obećanja jedino honorarno zaposlila njegovu sestru Nadu.

„Hajdemo, gospodine Markoviću, obrnuti redoslijed. Neka sada bude na vama da se prvi iskažete. Bit ću jasan i otvoren. Istoga dana kad budem dočekao brata – koji kako sam čuo ima otvorene obje kaverne – ovdje u Buenos Airesu, kunem vam se svojom časti kod predsjednika Perona ću se učinkovito zauzeti da ustaške emisije budu maknute. Neću dopustiti da mi obraz pocrveni.“ Uobičajenim latinskim „pss, pss“ Milan Stojadinović zazove konobara da natoči drugu turu viskija s ledom i zatim doskočljivo žmirne: „Volio bih vam pokazati da sam za *fair play* i zato ću vam dati velik predujam. Naravno da nagađam zašto vam je zanimljiv poglavnik Ante Pavelić... Usput, upoznao sam ga prije nekih dvadeset pet godina dok smo bili mladi poslanici u Skupštini u Beogradu, ali ga od tada, iako on od kraja 1948. živi u Buenos Airesu, još nijednom nisam sreo. Stoji da sam puno čuo o Paveliću i da puno znam što ovdje radi i kako se ponaša... Nego, budimo konkretni i ne gubimo vrijeme. Čim se vratim kući, javit ću vam broj telefona dvojice Srba, prepredenih vucarala, koji bi vam mogli biti korisni, znate već zbog čega, je l' da, gospodine...“ Smijao se i kašljao, a onda nastavio, sada birajući riječi da nehotice ne povrijedi neku osjetljivu žicu došljaka iz Beograda. Stojadinović je pritom iznenadio Uču svojom profinjenom ironijom: „Bio bih nepošten, gospodine, kad bih vam zatajio pomalo divlju prošlost naših zemljaka koje sam vam preporučio. Neću vas obmanjivati uvjeravanjima da su ti zlatni dječaci iz Zaječara, braća Živorad i Atanasije Jocić, besprijekorna morala i bez mrlje u biografiji – kad nisu. Reći ću vam i to da se ne odazivaju na riječ intelektualac. Prije ću ih opisati kao sirove cjepanice manjkava šarma. No iako kruži fama kako se sve tajno što je dogovoreno među tri osobe ne može sakriti, jamčim vam, gospodine Markoviću, da su momci diskretni i besprijekorno odrade posao za koji su plaćeni. Kad govorim na javnim skupovima ovdašnjih Srba – istina, to je veoma rijetko – njih dvojicu zovem za tjelohranitelje jer ne mogu predvidjeti hoće li neka budala iz polusvijeta potegnuti pištolj na me. Zadovoljan sam njima. S braćom Jocić uza se nikad nisam doživio ni najbezazleniju nezgodu. Njihovi zmijski pogledi kao da ugone strah u tipove loših namjera i stresaju im kosti. Kako se držim pouke da kad stežeš prste, onda ti ni Bog ništa ne udijeli, zato ne škrtarim i uvijek ih dobro nagradim. Želim vas upozoriti da ne smijete štedjeti ako kanite surađivati.“

„Jesu li ti Jocići četnici? I od kada su u Argentini?“ – oprezno se raspitao Uča.

„Nisu bili u četnicima, niti su njihovi simpatizeri. Apolitični su. Doselili su se ovdje pred dvije godine u potrazi za velikom zaradom. Nazvao bih to avanturizmom, shvatljivim kod mladih, neobrazovanih potukača kao što su oni.“

Milan Stojadinović se nakon trosatnoga ručka rukovao sa Srbom Markovićem ohrabren njegovim obećanjima da će, čim se bude vratio u Beograd, kod srpskoga ministra unutrašnjih poslova Slobodana Krcuna Penezića bez daljnjega ishoditi uredbu o brisanju Dragomirove zatvorske kazne i da će mu potom izdati pasoš kako bi posjetio brata u Buenos Airesu.

Premda je u poslovnim dogovorima Stojadinović bio skloniji tome kako je bolje odlučiti dobro nego brzo, Markovića je procijenio kao sposobnjakovića koji odlučuje dobro, ali i brzo:

„Drago mi je kad nekome povjerujem na riječ. Vi ste jedan od takvih“ – rekao mu je otvoreno Uča.

Razišli su se u uvjerenju da će njihov nepotpisani džentlmenski sporazum biti obostrano poštivan. Osobito je bio siguran Uča Krstić, kome je Milan Stojadinović ubrzo telefonirao u hotel, zahvalio na izvanrednome ručku, pozitivnome dijalogu i izdiktirao mu broj braće Jocić.

Uči se činilo kako je već zahrđao i da mu je stoga potrebna žestoka akcija.

Živorad i Atanasije Jocić su znali da će ih pozvati „važni budža iz Beograda, izvjesni Srba". Odbili su doći na sastanak s njime te večeri u *Plazu*. Uvjetovali su da se vide sutradan, u jedanaest prije podne, na stubama glavnoga ulaza željezničke postaje *Retiro*. Prepoznat će ga tako što će gos'n Srba u desni džep saviti novinu, a poželjna bi bila beogradska, ako je ima. Rekao im je da će ponijeti *Sport*, koji je, s još gomilicom listova, jučer pokupio u ambasadi. Predvidio je da će braća prije negoli mu priđu kružiti oko njega kao krokodili i promatrati ga.

„Oprez bagre iz podzemnoga šljama, a zapravo besmisleno prdlanje" – zaključio je prepredeni policajac.

Iako je stubama ispred *Retira* ulazila i izlazila masa svijeta, Uča je i iz tih kuljajućih bujica izdvojio Jociće. Kao loši statisti, glumili su nezainteresirane koji se dosađuju čekajući nekoga. Nije mogao pogoditi tko je Živorad, a tko Atanasije, no to mu i nije bilo bitno.

Pristupili su mu, jedan slijeva, a drugi zdesna, i pozdravili ga gotovo uglas:

„Pomoz' Bog!"

Predstavili su se samo imenima. Tako je Uča saznao da je onaj pojavom stariji i rastom niži brat Živorad, to jest Žika, a mlađi, šutljiviji, koji je za svoje godine izgubio neuobičajeno mnogo kose, u demodiranome odijelu tužna izgleda, Atanasije, to jest Tasa. Obojica su na lijevome posuvratku sakoa zaboli značku, plavetno bijelu argentinsku zastavu, s bojama mora, zraka i neba. Nisu prihvatili poziv da ručaju, nego su ga poveli u bistro na peronu i izabrali stol u kutu. Žika je napadno i opširno, da pokaže koliko je svladao jezik, naručio sok od limuna (*jugo de lemon*) za sebe i Tasu, a za gos'n Srbu, kako je oslovio Uču, kavu bez mlijeka – *cortadito* kao što je on poželio. Zbog potpunoga dojma Žika je pretjerivao s domaćim poštapalicama: *che*, *hombre*, *mira*, *entonces*, *claro*, *por favor*, *joder*, *si*, *no*, *o le*.

„Gos'n Srbo, gos'n Milan nam je rekao da s vama možemo pričati otvoreno i bez straha!" – počeo je Žika nakon što je širokim, namještenim pogledom ispratio s leđa burlavu konobaricu jakih kukova i dao k znanju gos'n Srbi i burazeru Tasi što bi joj činio, ali eto, što se može, kad cura nema pojma kakav je on majstor za švaleraciju.

Bez motanja i otezanja, kako bi im opipao bilo, a hitro procijenivši braću Jocić da im glupost nikad nije smetala i da za novac ne bi prezali iščupati bubreg i rođenu ujaku, a gdje li ne oteti ili baciti u krv nepoznata čovjeka, Uča im je razložno izložio zašto ih želi unajmiti. Žika i Tasa su mu potvrdili da su i ranije „obavili nekoliko sličnih poslića" i nisu trepnuli zlim očima kad je izgovorio ime Ante Pavelića. Upisao im je prolaznu ocjenu zato što su znali da je on ustaški poglavnik, pa čak i to da se „muva tu negdje, između Urugvaja i Argentine". Žika, koji je nedvojbeno bio vođa bratske dvojke, pitao je bi li se gos'n Srba – u slučaju da iz bilo kojih razloga ne mogu oteti Pavelića – složio da „samo ubiju stranku"; što bi „ziher odradili".

„Prosudite li da nema nikakvih izgleda za otmicu i dopremu Pavelića na brod – a koji bi, poslije vašega poziva da je operacija uspjela, čekao usidren u luci Puerto Madero, u La Boci –

onda je ubojstvo posljednja mogućnost“ – podsjetio je Uča elitnu braću: „Ali, naglašavam, živ poglavnik nam mnogo više vrijedi od mrtvoga.“

Žika je desetak sekundi kuhao u sebi, oduzimao i zbrajao i, nakon što je izuo desnu mokasinu iz koje je istresao oštre kamenčiće koji su mu probadali petu, pitao:

„Vi nam, gos'n Srbo, niste kazali koliko ćete nam love calnuti za otmicu stranke, a koliko za ubojstvo?“

„Da ja vas čujem koliko tražite?“

Sada je Žikin muk potrajao. Vukao je kažiprst i filozofski se češkao posred razdjeljka dok se nije razogrnuo:

„Naša je tarifa, gos'n Srbo, deset somova u dolarima. Mislim da je to u redu, *por favor*. Vjerujte, jako smo vam spustili cijenu zato što smo naši. Za Argentince bi bilo puno skuplje, majke mi!“

„Dogovoreno!“ – složio se Uča koji je bio spreman pristati i na višu svotu.

„I još nešto, gos'n Srbo. Unaprijed ćete nam izbrojati pet somova kao kaparu, a ostatak poslije završene radne akcije. Claro?“ – pružio je ruku Žika, a koju Uča nije prihvatio, nego ga je nepovjerljivo pitao:

„Što će biti ako ništa ne učinite? Niti ubijete, a ni otmete?“

„Vraćamo vam lovu, *che*!“

„Kako vam mogu vjerovati?“

„Za nas jamči gos'n Milan Stojadinović!“ – pripravno odgovori Žika i podigne ruku kao da priseže pred sudom ne bi li ga uvjerio da je njegova zabrinutost suvišna: „A gos'n Milan je i nama garant da ćete nam vi isplatiti ostatak, čim ispunimo što smo se dogovorili.“

Sutradan poslije podne – pošto je telefonirao Stojadinoviću, a on ga umirio da može spokojno spavati jer su Jocići karakterni Zaječarci koji ne krše poslovnu riječ i, ne daj Bože, da će ga prevariti – Uča je u ambasadi podigao na revers 5.000 dolara i navečer nabijenu omotnicu predao Žiki i Tasi. Sreli su se u blizini *Plaze*, u parku, kod spomenika oslobodiltelja Joseu de San Martinu, poprilično pozelenjelu od nataložene patine. Ostavio im je broj telefona Boška Vidakovića da ubuduće njega izvještavaju o kretanju akcije. Ispisao im je na komadu papira šifre koje će ih zaštititi od možebitna prisluškivanja. Zato su Pavelić i Stojadinović, kao što su i ranije bili u Vidakovićevim izvještajima, ostali Vjeverica i Mercedes; dan izvođenja akcije kodno je nazvan „Ana priprema ispit Rimskoga prava“; a kad ga budu pozvali na sastanak, Boško će znati da će se vidjeti u kavani *Fin del mundo*, kod trga Dorego, u bohemskoj četvrti San Telmo. Ne spominjući joj ime, neka mu samo kažu u koje vrijeme će se naći.

Živorad i Atanasije Jocić izjasnili su se pred gos'n Srbom da će svoje učiniti najdulje za četiri mjeseca, dakle do kraja kolovoza. Uvjerili su ga kako će se odlično pripremiti da im ne promakne i najsitniji propust.

Uča se snebio kad su braća, gegajući se kao pingvini, s tolikim novcem u nabubrelu džepu Žikinih hlača, ušli u podzemnu željeznicu, *subte*. Krelci su škrtarili i nisu se odvezli taksijem, koji je u Buenos Airesu jeftin. Zato su mu, dok ih je pratio pogledom, postali vrlo jadni.

Istoga jutra, nakon što se vratio u Beograd, Uča Krstić je izvijestio Ćeću Stefanovića i Krcuna Penezića o svojoj latinoameričkoj turneji. Povoljno su primili dogovor s Milanom Stojadinovićem: da je spreman – čim mu oslobode brata Dragomira i nakon što ga bude dočekao u Buenos Airesu – ishoditi kod predsjednika Perona zabranu ustaških radijskih programa. Ali su zato namrgođeni saslušali kako se Uča, ne pitajući prethodno nekoga od njih, po vlastitu nahođenju nagodio s dvojicom problematičnih emigranata da za novac otmu ili ubiju Antu Pavelića i još ih pritom filantropski vezao predujmom od 5.000 dolara:

„To nisi smio učiniti bez Lekine suglasnosti!“ – opustivši mrke brke naglašeno ljutito progunđa Ćeća Stefanović.

Stvari se nisu kretale očekivanom brzinom. Uču su to jače uzrujavale birokratske formalnosti koje su usporile puštanje Dragomira Stojadinovića iz Sremske Mitrovice. Umjesto u svibnju, kazna mu je bila ukinuta tek 4. prosinca 1953. Po izlasku, on je u Beogradu petnaestak dana čekao da mu izdaju pasoš i argentinsku vizu, ali i potvrdu da mu je brat uplatio avionsku kartu, tako da je poletio 23. prosinca, kad su odnosi Milana Stojadinovića i Boška Vidakovića već bili u prekidu. Vidaković je zatim iz Buenos Airesa neveselo izvijestio centralu da mu se *Mercedes*, nakon bratova dolaska, više ne javlja i ne odgovara na njegove pozive; da ustaške emisije na radiju *Excelsioru* i *Esplendidu* nisu prestale; a po spoznajama pričljivijih novinara srpskih i hrvatskih izbjegličkih listova, svakoga se dana očekuje senzacionalni susret *Vjeverice* i *Mercedesa*. Taj je dan ubrzo doista i došao. S njime su se rasplinuli Vidakovićevi i Krstićevi dugi i uporni pokušaji da hrvatski programi budu ukinuti i da Milan Stojadinović nastavi surađivati s obavještajcima srpske tajne policije.

Porazno je završilo i s unajmljenima Živoradom i Atanasijem Jocić. Kad nešto pođe u krivo i ispadne bezvrijedno. Argentinci podcjenjivački kažu: riža i grah. Kao po našu: luk i voda. Prvi put braća su se telefonom javila Bošku Vidakoviću tri mjeseca nakon što su jamili onih 5.000 dolara od Uče. Rekli su mu da Ana neće polagati ispit *Rimskoga prava* u kolovozu, kako je zamišljala, nego ga je zbog bolesti odgodila do listopada. To je značilo da su proglasili lovostaj i da će u hajku na Antu Pavelića krenuti tek za vrućega argentinskog listopadskog ljeta. Od tada od njih ni glasa. Vidaković je od doušnika UDB-e uklinjenim u srpskim emigrantskim sredinama saznao da su „oni nenasitni mangupi Žika i Tasa“ zbog dugova koje nisu vratili nekolicini sunarodnjaka, kao i još zbog niza preuzetih, unaprijed plaćenih a neodrađenih poslova nestali iz Buenos Airesa. Viđeni su u Medellinu, u Kolumbiji.

Ćeća Stefanović i Krcun Penezić su nakon tih promašaja postali kivni na Uču Krstića. I da ga sklone s očiju, ali poštujući njegove ranije izvanredne zasluge, poslali su ga na neko vrijeme za generalnoga konzula Jugoslavije u Graz, u Austriju.

Na sastanku kod Krcuna Penezića, u petak, 7. prosinca 1956., Uča Krstić pitao je ambasadora Slavoljuba Petrovića:

„Tko je sada, Đero, kod tebe u ambasadi zadužen da prati Antu Pavelića?“

„Konce oko Pavelića i ustaša u Argentini drži prvi savjetnik Grabovac.“

„Znam ga, on je iz Sinja, je li? U diplomaciju je ušao iz *službe*. Bio je ovdje prošloga mjeseca, na tri dana, na konzultacijama u ministarstvu vanjskih poslova.“

„Da. Vrlo je temeljit. Proširio je mrežu naših obavještajaca u ustaškim organizacijama. Predrag Grabovac je najviše na meti ustaša, više od svih nas u ambasadi. Okrivljuju ga da je kao partizan sudjelovao u ubojstvu u selu Neoriću kod Sinja, 1944. Istaknuti ustaški, kako ga oni nazivaju, dužnosnik, neki vikač Božo Veić, nedavno se javno predstavio Argentincima kao jedan od nekolicine preživjelih u tome masakru. Otisnuo je i letak i nazvao Grabovca velikim zločincem i komunističkim krvolokom. Razaslao ga je u redakcije listova te ministarstva pravde, vanjskih i unutrašnjih poslova... Grabovcu ustaše povremeno otvoreno prijete smrću putem pisama, telefonski, u svojim novinama i emisijama na radiju. Zato smo mu, kad mora izaći, dodijelili stalnoga čuvara, našega mladog druga iz osiguranja ambasade.“

„Jesu li te prijetnje ozbiljne?“ – dalje će Uča Krstić.

„Ha, pa baš nisu ugodne kad ih čitaš, a osobito ne kad ih čuješ s radija.“

„Kako Grabovac podnosi takve pritiske?“

„Ne djeluje zastrašeno, ali sada je puno oprezniji.“

„Je li Grabovac štogod načuo da i u Zagrebu pripremaju nešto oko Pavelića?“

„Ne vjerujem da hrvatska služba bilo što radi na organiziranju atentata na Pavelića ili da ga ulove. Da je nešto saznao, Grabovac bi mi to svakako prenio.“

„Na koji način Predrag Grabovac održava veze sa svojim informatorima iz ustaških udruženja?“

„Nalaze se na neupadljivim mjestima i u njegovu stanu. Ili mu oni šifrirano javljaju što su saznali, obavještenjima koje negdje doture, i telefonskim porukama.“

„Plaća li ambasada te obavijesti ustašama?“

„Ne, nikada nikome nismo isplatili ni pesosa. I s hrvatskim i sa srpskim emigrantima radimo po ustaljenome načelu: usluga za uslugu. Grabovac im je zajamčio da im nećemo uznemirivati rodbinu u zemlji, a nekima od njihovih bližnjih sredi i da dobiju pasoš kako bi ih posjetili u Argentini. Druge pak preporuči našim pasoškim uredima da ih puste na rad u Njemačku. A oni zato uredno i korisno špijuniraju za nas o događanjima u izbjegličkim organizacijama... I umalo da zaboravim“ – prenuo se ambasador – „Grabovac mi se pohvalio da je zavrbovao još dvoje informatora. To su neki Slovak, ljevičar i obožavatelj druga Tita, kojega doduše plaća, i mlada Hrvatica, koju još obrađuje, zgodna žena bogatoga biznismena, ustaškoga simpatizera, koja ne traži novac. Zamislite drugovi, ona je u Jugoslaviji bila članica Partije. S njome se Predrag sastao u svome stanu. Ona je u strahu da je netko od poznatih ne vidi s njime i oda je mužu.“

„Da Predrag možda nju ne…“ – vragolasto namigne Uča, poput svakoga muškarca kad se uplete u opipljivu priču o tijesnim odnosima s ljepšim spolom..

„Među nama, i ja sam posumnjao da među njima ima nečega... Ali kad mi on nije ništa spomenuo, nisam ustrajavao da mi kaže: ima ili nema.“ Đera se šeretski nasmijao: „Iako mi je kao ambasadoru dužan prijaviti svaki kontakt sa strancima.“

„Zar baš svaki?“

„Svaki. Pa i onaj.“

Uča Krstić sačeka da se stiša žamor uzvitlan poslije spomena lijepe neznanke, ponovno vrati najozbiljniji izraz na lice i nastavi propitkivati Petrovića:

„Kakve su veze naše ambasade s argentinskim listovima i radijima?“

„I za njih je zadužen Predrag Grabovac, prije svega zato što je Hrvat i govori španjolski“ Ambasador Petrović skine sunčane naočale i nakon što je snažno huknuo u ljubičasta stakla, obriše ih žutom kožnom krpom koju je izvukao iz futrole, a potom ih lagano položi na uha i nos. Namjernom stankom želio je upozoriti na istinu koju će upravo izreći: „Ali mada mi ovo nije ugodno priznati, ipak sam vam dužan reći da su u medijima ustaše daleko zastupljeniji. Agresivniji su od nas. Njihove veze s ministrima i ostalim najvećim autoritetima iz političkoga, gospodarskog, kulturnog, društvenog i sportskog života neusporedivo su jače od naših. Igraju na sigurnu protukomunističku kartu, a ona im otvara argentinska vrata.“

Đera je predosjetio da će ga Uča pitati nešto neuobičajeno. Bio je u pravu:

„Možeš li predvidjeti, Đero, u kakvome bi raspoloženju novine i radio u Argentini dočekali vijest o otmici ili ubojstvu Ante Pavelića?“

„Današnja Argentina izmijenila se, i to nabolje, prema nama. Omekšala je u usporedbi s tvrdokornom Argentinom iz doba vladavine Juana Perona, a osobito ozračja prije Evitine smrti. Sada, nakon Peronova pada, ubojstvo ili otmica Ante Pavelića bili bi samo ultra senzacija, kojoj bi se najviše razveselili novinari. Naravno da bi i za vrijeme Perona, a i danas svi, bez daljnjega, zaključili kako je to djelo Titove tajne policije. Ali dok bi ranije peronistička propaganda iz tisuću tenkova i topova napala komunističku Jugoslaviju zato što ubija ili otima svoje neprijatelje neovlašteno vršljajući slobodnom argentinskom državom, tvrdim da bi ova vojna hunta s osjetnim olakšanjem dočekala rastanak s Pavelićem.“

„Kako to objašnjavaš?“ – želio je saznati Krcun Penezić.

„Time što bi Argentina laganim kirurškim zahvatom, a bez trunčice svoga truda i zauzimanja, Pavelića skinula s vrata i prestala se gnjaviti i izmotavati pred nama i svijetom nakon naših sve češćih zahtjeva da nam ga izruči.“

„Misliš li da poslije akcije vojna hunta ne bi izazivala i potpirivala diplomatske skandale i zaoštrila odnose s nama?“ – dobacio je Ćeća Stefanović.

„Do diplomatskih skandala i poremećenih međudržavnih odnosa jamačno ne bi došlo. To mi je, istina u neslužbenome ćaskanju, potvrdio ambasador Ruis Moreno, najjači pravni ekspert u argentinskome Ministarstvu vanjskih poslova.“ Đera Petrović je osjetio da mu je glas, izmakavši kontroli, uzdrhtao pa je zato dva-triput glasno pročistio grlo kako bi ga smirio: „Molim vas, drugovi, nemojte me proglasiti za defetista zato što ću biti prvi koji će na ovome sastanku pokušati pronaći odgovor i na manje dražesno pitanje. Ono glasi: a što ćemo ako nam atentat ili otmica ne uspije i atentator ili otmičar bude otkriven pa policija, bilo silom bilo milom, iznudi njegovo priznanje da smo ga mi unajmili? Mislim da bismo se trebali pripremiti i za takvu, najgoru mogućnost...“

Krcun Penezić je iskričavim pogledom križao ambasadora:

„A kakav je *tvoj* odgovor na tvoje pitanje, druže Đero?“

Đerin odgovor bio je unaprijed sastavljen:

„Početkom ove godine, putem posrednika – a taj je, i to znajte, porijeklom istarski Hrvat, Jose DeFranceschi, dugogodišnji predsjednik Društva Jugoslavena u Argentini – ambasadi se ponudio neki Crnogorac, emigrant, četničke prošlosti, Blagoje Jovović. Poručio je da bi bez

novca, jedino uz našu pomoć u oružju, ubio Pavelića iz uzvišenih osvetničkih razloga. Zato što poglavnika smatra najvećim zlotvorom srpskoga naroda. Rekao sam DeFranceschiju da tome Jovoviću obzirno prenese neka se malo strpi dok se ne izjasnimo…“

„Jesi li se izjasnio?“

„Naravno da nisam!“

„Zašto nisi?“ – zanimalo je Krcuna.

„Ovo što ću vam sada reći, drugovi, shvatite uvjetno. I isključivo kao moje osobno, još nedovoljno sazrelo razmišljanje. A smatram da nisam od fele ljudi koje kad pitaju: Je li gore neznanje ili nezainteresiranost? – odgovore: Ne znam i ne zanima me! – Prema tome, kad bih ja birao otmičara ili atentatora, nipošto ne bih bio za to da taj odabranik bude Jovović ili ma koji Srbin ili Crnogorac, nego bih se najprije odlučio za Hrvata i, k tome, osobi sklonoj komunistima...“

„Zašto baš Hrvata, a ne Crnogorca?“ – nesusretljivo se uzvrpoljio Crnogorac Jovo Kapičić.

„Stoga što je to operacija najvišega rizika, s čime smo, vjerujem, svi suglasni. I što bi, u slučaju neuspjeha i otkrivanja identiteta budućega otmičara ili atentatora – ali naglašavam: Hrvata i pristašu komunista – pritisak na Jugoslaviju bio manje težak, a čin pokušaja otmice ili atentata na Pavelića najbezbolnije pospremljen u povijest.“

„Ne razumijem što time želiš reći, druže Đero?“ – pobunio se Stanimir Dinčić.

„Da me tema koju sam načeo“ – nastavio je Petrović – „neodoljivo odvlači na ubojstvo Lava Trockoga, kolovoza 1940. u Coyocanu, selu pored Ciudad Mexica. Trockoga je, to znate, po Staljinovu nalogu ubio Španjolac Jaime Ramon Mercader. No kako je Mercader bio fanatični komunist, u svijetu je glatko prošla varijanta koja ga je branila i dijelom obranila. I spasila mu glavu. Stoga što nije bio profesionalni ubojica – nego je svoju žrtvu raskolio planinarskim pijukom iz idealističkih ideoloških pobuda – nisu ga osudili na smrt, kako se predviđalo, nego na kaznu od dvadeset godina zatvora, koju Mercader, eno i danas, još izdržava negdje u Meksiku...“

„Đerino razmišljanje zavređuje pozornost!“ – upao je Anton Kolendić.

„Nije loše, nije loše“ – poslije kraćega dumanja priklonio mu se Penezić i pitao: „Imaš li, Đero, nekoga Hrvata, s kojim bi dogovor o tome bio moguć? Mada mi je, najiskrenije, teško povjerovati da bi se među Hrvatima u Argentini našao i neki komunist, stručnjak za brzo ubijanje koji bi se prihvatio ovakvoga opasnog zadatka.“

„Do sada nisam razgovarao ni s jednom osobom takva profila. Upoznao sam ih, doduše, nekolicinu, koji su projugoslavenski i protitovski opredijeljeni, ali oni nisu komunisti, nego isluženi prijeratni građanski političari. I prestari su za rizične pothvate. Složite li se, o tome ću izmijeniti misli s Grabovcem. Možda se među njegovim jezicima u ustaškim redovima i nađe neki dasa sigurne ruke, jakih živaca i hladne glave, koga bismo visoko stimulirali i još mu omogućili da se najprije negdje skloni i onda se vrati u zemlju nakon što se bura stiša. Netko tko bi ono učinio za novac, ali i za doživotno osiguranu budućnost. Koji bi, ako mu se ne posreći da uspije, argentinskoj policiji i sudu čvrsto izjavio da je krenuo smaknuti Pavelića iz patriotizma. Dakle, nipošto ne u dogovoru s jugoslavenskom tajnom policijom i ne za novac. Ipak, ovo je samo moje nagađanje, drugovi. No valja nam pokušati...“

Ćeća Stefanović ga prekine:

„Do odlaska Boška Vidakovića u Buenos Aires ostaje nam dosta vremena da sabrano sredimo sve zamisli. Tvoje rasuđivanje, Đero, nije za odbacivanje, štoviše, genijalno je. Predlažem zato, dok Boško ne dođe tamo, u međuvremenu ispitaj druga Predraga Grabovca: postoje li izgledi da snajperista ili otmičara ne šaljemo odavde? To jest, može li ga on pronaći među Hrvatima u Argentini...“

„Čim se vratim u Buenos Aires, razgovarat ću s Predragom“ – obećao je Đera.

Od šestorice okupljenih u Krcunovu kabinetu, jedino Uča Krstić nije bio za prijedlog ambasadora Đere Petrovića kako je najidealnije rješenje da Hrvat otme ili ubije Pavelića. Ipak sačuvao se od glasnoga očitovanja da je protivan.

Nikada dosad Uča nije zažalio zato što se nije rodio kao Hrvat. Večeras jest. Opsjedala ga je i izjedala luda i slatka požuda da poslije generala Draže Mihailović, on bude taj koji će uloviti i poglavnika Antu Pavelića.

I proslaviti se kao najlegendarniji srpski i jugoslavenski policajac.

Ali od danas će sanjani drugi pobjednički lovorov vijenac biti samo nedosanjana želja pusta.

Na pozornici, dotle punoj glumaca, Uča je odjednom ostao sam.

Poglavlje II.5.

Zagreb, ponedjeljak, 10. prosinca 1956.

Dan prije polijetanja za Buenos Aires, Đuro Milić je po suhoburici svratio u brijačku zadrugu *Bratstvo*, u dvorištu Felbingerove zgrade, na Trgu republike 15, da mu njegov stalni brijač Štuka podštuca brkove i bradu. Iako je na zidu visio vidljivi natpis: *Ne primamo napojnicu koja je nedostojna radnika*, neopazice mu je u duboki džep bijele kute ubacio papirnatu novčanicu od dvadeset dinara. Brzim pogledom i kratkim trzajem glave Štuka je zavjerenički bez riječi zahvalio na izdašnoj nagradi, uslužno mu pridržao teški plavi pukovnički šinjel i, dohvativši ga prisno ispod lakta, ispratio do izlaza. Onda se osvrnuo i, uvjerivši se da su dovoljno odmakli, toliko da ga ne mogu čuti ni s dva metra udaljenosti, uz zadovoljni fakinski osmijeh, tiho rekne:

„Nemojte me krivo razumjeti, gospon Šiljo, ali sada ste mi, s ovako upicanjenom bradicom i brcima, pljunuti Ante Pavelić... Mislim, kao s one slike u prošlome *Vjesniku u srijedu*, kužite, kad se prerušen i s krivotvorenom putnicom u brodu prošvercao u Argentinu... Ma bili biste isti poglavnik da još stavite naočale...“

Šiljo se naglo usprednuo. Kosti su mu ustreptale, želudac se stisnuo poput zelene fige, a čelo orosilo. Osjećao se kao da ga je Štuka dohvatio za gušu i klao tupim nožem. Prozujala mu je pomisao kako je taj mlati-šuma, nekadašnji švercer kino karata i propalica, saznao najstrože skrivanu policijsku tajnu, a koju nije povjerio i neće je povjeriti ni svojoj ženi Radojki, iako je više nego siguran da bi je ona zavila u kulu šutnje. Je li netko tome folirantu odao kako pukovnik Đuro Milić sutra, i to na dulje vrijeme, odlazi u Argentinu vitlati Pavelića?

Dok je Štuki, nakon što ga je ugledao naglo natmušena i uzrujana, sijevnulo kako je prekardašio sa silovanim vic-maherstvom kojim se nastojao dodvoriti svome najuvaženijem klijentu, Šiljo ga, čim je donekle ovladao sobom, isljedničkim prepadom grubo potegne za ovratnik da iz njega smjesta istjera istinu:

„Valjaš pizdarije, Štuka! Iz koje si jebene rupe izvukao idiotariju da sam isti Pavelić? Hajde odgovori mi, i to odmah, od koga si čuo tu bljuvotinu, ha?“

Štuki je prisjela želja da se dopadne pukovniku svojim kozerskim šarmom. Neusklađeno je mahao dugim, okruglim rukama i žacljivo ih raširio:

„Oprostite mi, gospon Šiljo, ali pojma nemam kako i zašto mi je nadošla Pavelićeva slika iz *Vjesnika u srijedu*. Sada kužim koliki sam ispao bedak. I da sam vas grozno uvrijedio i rasrdio zato što sam zinuo ono...“ – kajao se.

„Pitao sam: od koga si čuo to o Paveliću?“ – praskao je pukovnik kao da ima zapaljenu petardu u nepcima.

„Ma nitko mi nije rekao, gospon Šiljo. Dok sam vam rihtao bradu i brkove, pala mi je na pamet ta strašna glupost. I izlajao sam se, a da nisam izbrojao do pet. Velim vam, ne znam koji mi je kar bio, da mi pas mater, ali eto izletjelo mi...“

„Odvratno lažeš da ni od koga nisi čuo...“ – ispitivao ga je prečicom pukovnik i zaškrgutao zubima.

„Časne mi riječi, nema govora da sam od nekoga čuo tu bedastoću“ – da istjera strah od sebe, ožalošćeni Štuka, koga ruke i noge više nisu slušale, vikao je glasnije nego što običava: „Čim sam je izvalio, skužio sam da sam zabrljao. Pa i ja ne volim Pavelića, evo, možete provjeriti da su mi ustaše ubili ujaka Mišu, konobara, maminoga buraza, četrdeset treće u Kustošiji. Kunem vam se, nije bilo namjerno...“

Pukovnik Đuro Milić se umirio kad se uvjerio da je Štuka ipak slučajno, ali u najnezgodnijem trenu izvalio štos s Pavelićevom bradom i brkovima:

„U redu, Štuka, povjerovao sam ti. Ovaj put si se održao iznad vode. Ali budem li dočuo da okolo kenješ o ovome našem nesporazumu, brbljanje će ti izaći na nos! Tvojom britvom odrezat ću ti jezičinu da više ne prosipaš svoje plitke brijačke besmislice o Paveliću i meni.“ Iz malo proparana džepa izvukao je 505 s crtom i počeo ga lagano sisati. Te bombone je nosio uza se da potare alkoholnu paru iz usta.

Već sam zaboravio, gospon Šiljo!“ – odahne Štuka, a duša mu se ponovno otvarala. Čim je pukovnik odmakao, ranjivo se prijavio poslovođi i rekao mu da mora izaći na tričetvrt sata. Odložio je kutu, odjenuo kaput, nabio šešir i polutrkom otkasao do bifea *Tri gavrana* na početku Jurišićeve ulice, tik uz radio Zagreb i kino *Kosmaj.*

Drmnuo je duplu travaricu da istjera iz sebe nagomilanu plašnju i drhat. Još jednu i još jednu.

Vraćao se u *Bratstvo*, opasno teturajući poput autobusa koji putuje bez vozača, Štuka se sjetio pouke svoga učitelja iz pučke škole, gospona Ive: Ispeci pa reci!

Šilji ne blijedi ispred očiju Pavelićeva fotografija iz Argentine, zbog koje umalo nije zatvorio klafrava brijača i prebio bukov štap nad njime.

U dokumentaciji je pronašao posljednji broj *Vjesnika u srijedu* i odvojio nekoliko dosjea.

Pogledao je poznatu snimku lažnoga Mađara Pala Aranyosa, snimljenu nakon iskrcaja s talijanskoga broda *Sestriere* u pristaništu u Buenos Airesu 6. studenoga 1948. Doista, onaj mamlaz Štuka mu je napravio frizuru, tako reći jednaku, kako je onda bio počešljan Ante Pavelić, I bradicu mu je ostrigao a la Aranyos:

„Štukina pronicava primjedba ipak nije bila isprazna. Uistinu, kad bih stavio naočale s velikim okvirima, prilično bih podsjećao na poglavnika“ – priznao je Šiljo i narugao se sebi: „I da Pavelić potom nije obrijao brkove i bradu, još bi se Petar Rak mogao i zabuniti. Da onako izdaleka u Buenos Airesu umjesto njega upuca – mene!“

A da neka loša stvar ponekad iznjedri i koju korisnu, Šiljo je zaključio kad je izvukao dva lista s Pavelićevim rukopisom, koje je, ni sam ne zna kako, previdio dok je prikupljao detalje o njemu. U pismohranu zatečenu u Banskim dvorima, koji osoblje Poglavnikova ureda prije bijega nije stiglo spaliti, pronašao je klice Pavelićeve taštine. To su dvije kratke vijesti HIS-a, Hrvatske izvještajne službe, o protokolarnim susretima. Ni one nisu smjele izaći u javnost bez njegove cenzure.

U onoj od 28. lipnja 1941., naznačenoj: g. Poglavniku na pregled, o svečanoj audijenciji hrvatskih nadbiskupa i biskupa predvođenim Alojzijem Stepincem, Ante Pavelić je svome nazivu: državni glavar, povećao malo slovo: (*državni Glavar*); i na kraju, jedva čitljivim

rukopisom, vlastoručno dopisao: *Poglavnik se je toplim riječima zahvalio Preuzv. nadbiskupu Stepincu i svim visokim crkvenim dostojanstvenicima, istaknuvši njihovu uzvišenu zadaću u prošlosti i budućnosti u hrvatskom narodu i državi, te izjavio potpunu spremnost hrvatske državne vlade poduprijeti svaki njihov rad na duhovnom boljitku naroda. Nakon toga je Poglavnik zadržao u duljem nevezanom razgovoru preuzvišenu gospodu.*

Druga vijest od 7. srpnja 1941. govori o prijamu velike skupine ustaša, koji su nedavnoga 10. travnja na dan revolucije (ispravio je: na *Dan prevrata*) u Ilici 8 u Zagrebu *organizirali Ustaški stan, koji je, kako je javnosti poznato izvršio golemi* (riječ: *golemi* Pavelić je prekrižio i napisao: *veliki*) *posao. Revolucija* je prepravljena u: *ustanak*; *historijskih* u: *povijesnih*; dok je završetak posljednje rečenice: ... *tada će svakako i njihov rad biti pravilno ocijenjen*, izmijenio u: *valjano ocjenjen*. I pravopisno školski pogriješio.

Odvezao se do Steve Krajačića na Markov trg, nestrpljiv da mu pokaže HIS-ova izvješća s Pavelićevim preinakama i nadopunama kojih se dokopao. Njima će mu, uoči odlaska, ponovno dokazivati kako svaka pa i najsitnija pojedinost uvelike pomaže da se dublje pronikne u profil osobe koja je u fokusu *službina* zanimanja. Čak i kratke vijesti koje je poglavnik najpozornije iščitavao i prekrajao ih jačaju spoznaju o njegovoj nepovjerljivoj prirodi. Šiljo želi da konzervativni obavještajac sovjetskoga kova kakav je Stevo, koji je prošao vruće i nemilosrdne obuke u Moskvi, konačno prizna suvremena stajališta. Da i cjepidlačarski zahvati na agencijskim papirima mogu odrediti ponašanje snajperista Petra Raka prije nego što uskoro u Buenos Airesu bude naciljao u zadanu metu, pritisnuo otponac i zbrisao s popisa živih mračnoga antijunaka predstave koju će na svjetsku pozornicu postaviti zagrebačka policija.

Pukovnik Milić upao je bez kucanja kao zima i iznenadio Krajačićevu tajnicu. Dlanovima je smeteno pokupila karte s neobičnim crtežima podudarno posložene na stolu, ali ih nije stigla ubaciti u otvorenu ladicu.

Andrea, trideset-dvogodišnjakinja zavodljive pojave, prije dolaska na ovo radno mjesto bez radnoga vremena do prije dva mjeseca bila je novinarka u *Vjesnikovoj* unutarnjopolitičkoj rubrici. Ulovljena u nepriličnu djelu, mačjim zelenim očima zapanjeno je ponirala u pukovnika i mijenjala boje. Izdala ju je snaga, prsti su joj drhtali, a na čelo se probijale kapljice znoja. Nije bilo teško pogoditi da se uzrujala. Nervozno je popravila uvojak.

„Jesam li vas omeo u povjerljivu poslu?“ – obratio joj se ugodno. Želio ju je primiriti i premostiti granicu dotadašnje hladnoće i službenoga odstojanja. Njihovi susreti u predvorju Krajačićeva ureda bili su konvencionalni, uz Andrein činovnički prigušen osmijeh, koji se pukovniku ipak dopadao.

„Ulovili ste me u nečemu čime se nipošto ne bih smjela zabavljati na poslu. A zbog dužnosti koju obavljam ni u slobodno vrijeme. Ne usuđujem se ni pomisliti koliko bi me izgrdio drug Krajačić da me je zatekao kao što ste me sada zatekli vi, druže pukovniče...“ – priznala mu je ojađeno dok je slagala karte na kup.

Šiljo je najprije zapazio na njoj glamurozno namazane usnice i duge trepavice, nordijski srebrnu natapiranu frizuru, ledeno sivu haljinu koja joj je izazovno isturila izbočene rascvjetale grudi, nalik okruglim zemljanim posudama u kojima peku burek.

„Opustite se, molim vas, i recite mi zašto ste se prepali?“ – trsio se da Andrea osjeti njegovu prisnu srdačnost i prestane ga se plašiti.

„Otvarala sam tarot!“ – odgovori ona skupivši mrvu hrabrosti. Pomodarski naglašeno meko izgovarala je slovo l, poput opernih diva. Nazrela je da pukovnik prvi put čuje za tarot. I pogodila:

„Tarot, što vam je to? Vjerska sekta, kult, totem... Ili kontrarevolucija?“

Iz Andree se otkačilo nesputano, isprekidano glasno keketanje:

„Ih, pa zar smo došli i do kontrarevolucije, druže pukovniče! Vi ste, baš kao i drug Krajačić, uvijek budni policajac. Jer neprijatelj nikada ne spava...“ – grleno mu se narugala, ali je odmah ustuknula zato što se na časak nesvjesno zaboravila i sebi olako dopustila da natoči silnome pukovniku Đuri Miliću, pred kojim se narodu ledila krv u žilama. I ne sačekavši da se uvjeri kako je policijski mag svario njenu drsku šalu, nezaustavljivo mu krene pojašnjavati zagonetke skrivene u šarenim kartama: „Tarot pretkazuje budućnost. Spominju ga u srednjem vijeku, za renesanse, negdje od 1420. godine. Nazvan je po talijanskome pojmu *tarocchi*, dok je tarot francuska riječ. Na kartama, koje su najprije ručno oslikavali i najpoznatiji slikari, živim bojama prikazani su: snaga, smrt, čarobnjak, svijet, sunce, dvorska luda, blizanci, srce... ukupno dvadeset dva simbola. Crkva je u početku zabranjivala tarot, ali otkad su se za nj zapalili plemstvo i visoko društvo, morala je zaboraviti anatemu. Najslavljenija proročica bila je i ostala Francuskinja Marie Anne Adelaide Lenormand ili, kako su je oslovljavali s poštovanjem, Madame Lenormand. Boravila je u dvorcu Napoleona Bonapartea i carice Josephine de Bauharnais i svakodnevno im čitala sudbinu. Dok je slušao, Napoleonu je sve uspijevalo. Nije izmišljotina da ga je Madame Lenormand 1815. savjetovala neka ne polazi u bitku na Waterloo, jer mu je u kartama nazrela propast. No Napoleon joj prvi put nije povjerovao i vratio se iz boja strašno potučen. Time se Madame Lenormand pročula nadaleko i nije se mogla obraniti od poplave poziva. Gatala je i najviđenijim državnicima. Skupo je naplaćivala svoja proročanstva i bila zalijevana novcem. Kad je 1872. umrla u Parizu, ostavila je basnoslovni imutak... Robespiereu, Maratu i Sant-Justu, dok su bili na vrhuncu moći, prorekla je da će ih pogubiti pod giljotinom, i to se obistinilo, Madame Lenormand napisala je knjigu o Napoleonovoj ženi, na koju je snažno utjecala te ju je savjetovala: *Povijesna sjećanja i tajne imperatorice Josephine*... Najpoznatiji tarot je marsejski, koji ja upražnjavam, a raširen je i egipatski“ – izrekla je zanesenjački i u dahu. Ispod zažagrena pogleda pratila je podnimljena pukovnika dok je sluša nepomućenim kardinalskim mirom, bez upadica i s razumijevanjem, otvorivši pritom široko oči i podigavši čelo, što joj je trebalo pokazati kako ga je njeno pripovijedanje zaokupilo. Oduševljena Andrea ga je stoga uzvisila među natprosječno pametne i obrazovane muškarce. Upisala mu je i drugu odličnu žensku ocjenu: da je privlačan, muževan, zgodan, duhovit i šarmantan. Ali povukla je brzomisleni sud nakon što se navlas okomio na nju:

„I kad ćete prestići Napoleonovu vračaru? Ili već mislite da ste bolji od nje?“ Nasmijala se nategnuto i sažalno traljavoj pošalici. Ocijenivši da se neljubazno otresao na nju, ogorčeno je degradirala pukovnika i smjesta ga prebacila u drvored napornih i zločestih osoba. O takvim sustavnim ocrnjivačima, kako ih je zvala, govorila je da su spoj meda i cijankalija:

„Mislim da vam je u mome slučaju, druže pukovniče, sarkazam promašen i suvišan. Smušeno premećem po glavi, no nikako da dokučim uzrok vaše netrpeljivosti prema mojoj pasiji za tarot... I mogu li saznati zašto ste me ismijali?“

Sabrao se i shvatio da mu pred tom ženom – koja je iskusno odglumila da ju je njegova neprijazna opaska iznenadila i rastužila i čiji ga je zgroženi probojni pogled bičevao – neće pomoći ni najprepredenije smicalice kojima će se izvući iz nelagode, u koju se nekavalirski uvalio. Procijenio je, da mu je najbolje posuti se pepelom:

„Doista žalim što sam vas povrijedio, mada nisam imao loših primisli. Molim vas da mi oprostite i povjerujete da sam vam se najiskrenije ispričao...“

S olakšanjem je dočekala takav rasplet i damski mu pružila ruku pomirnicu:

„Povjerovala sam vam i ne ljutim se“ – rekla je blaženim limenim glasom ispovjednika koji bogohulniku udjeljuje oprost od grijeha. I položivši ruku na srce kao da priseže, Andrea pridoda: „Kao što bih voljela povjerovati da i vi ne zamjerate mojoj nesmotrenosti o budnim policajcima.“

„Naprotiv. To sam prihvatio kao pohvalu!“ – pukovnik je bio prezadovoljan svojom sadašnjom upadicom koja je popravila loš dojam prijašnje:

„Da dokažem koliko cijenim vašu predanost tarotu, zamolit ću vas da iz karata pročitate što će mi se događati. Računam da ste čuli kako sutra letim na dug i dalek put...“

„Okladila bih se u pet tisuća dinara da nećete odoljeti porivu i zatražiti seansu. I naravno, dobila bih okladu.“ – živne ona likujući. Prekriži noge, malko povuče suknju i poravna je. Izvježbana točka koja nenametljivo ističe ljepoliko oblikovana koljena: „I kad ćemo otvoriti karte?“ – zažmirkala je.

„Odmah!“ – pukovnik više nije pokušavao tomiti da ga je Andreina zagonetna vještina tarota izazivala i zaokupila.

„O ne, nikako ne ovdje“ – odmahne ona odlučno: „Ne bih voljela da i moj šef vidi karte na stolu.“ Pripalila je cigaretu i upitno ga pogledala: „Ali prije nego što se dogovorimo gdje ćemo, morate mi najčvršće obećati da će tarot ostati naša sveta tajna. Da nikome nećete pričati o tome. Napose ne drugu Stevi!“

„Nitko neće saznati. Ni drug Stevo. Neće saznati ni drug Tito!“ – uzvišeno zametne pukovnik povijesnim glasom kao u spikera iz filmskoga žurnala kad svečano govori da su radnici zagrebačke tvornice *Prvomajska* prebacili normu za tristo deset posto i ispunili godišnji plan dva mjeseca i šest dana prije roka.

Predložila mu je da predvečer svrati k njoj, u ulicu Socijalističke revolucije, gdje neće biti uznemiravani i prekidani. Naravno, pukovnik je pristao:

„Jeste li sigurni da vam moj dolazak u stan neće naštetiti ugledu?“ – oprezno je provjerio, češkajući se po tjemenu. Znatiželja mu je postajala sve očitija.

„Sama stanujem i nitko vas neće vidjeti i prijaviti supruzi!“ – polagano je izvlačila riječ po riječ, spomenuvši mu da nije udana, premda je prije tri godine u matičnome uredu već bio dogovoren datum vjenčanja. U međuvremenu je njen zaručnik, novinarski kolega, oduševljeni sportski pilot, poginuo u zrakoplovnoj nesreći. Odnedavno joj se, dodala je Andrea, udvara poznati filmski režiser i, kako osjeća, njegovo društvo postaje joj danomice ugodnije. Dvaput

je naglasila da im je odnos platonski. Kolebljiva je, ali ipak drži da neće prihvatiti režiserove neskrivene iskaze simpatija sve dok se na sudu i formalno ne rastavi od druge žene:

„Što vam kaže tarot: hoće li se režiser i sudski rastaviti?“ – pitao je pukovnik.

„Karte vele da hoće!“ – odrješito će Andrea.

„A kako to da niste predvidjeli udes svoga zaručnika?“ – zazvučao je papreno.

Malo lice joj se još više smanjilo i zgrčilo dok je rukom mahala iznad očiju, kao da rastjeruje crne misli:

„Predosjećala sam da ćete me i to pitati. Pa kad ste me pitali, odgovorit ću vam. Onda nisam znala za tarot“ – reče teško susprežući utučenost.

Razgovor je prekinuo ulazak Ivana Krajačića:

„Oho, ti si ovdje, *amigo*“ – dovikne umjesto pozdrava. Ne osvrnuvši se na umiljati tajničin osmijeh, ubrzavši hod, pozove Šilju u svoju sobu: „*Adelante!*“

Dok je s tiho uključenoga radija nostalgični tenor Ive Robića pjevao: *Snivaj ti, Opatijo bajna, ti si najveća tajna*, Stevo Krajačić je, čekajući da čuje najnovije vijesti, radoznalo razgledavao listove s Pavelićevim rukopisom:

„Zamisli, molim te, da bez njega nije mogla proći ni kratka, banalna vijest. Ispravljao ih je profesorski pedantno. *Que barbaridad!*“ — čudio se. „Prvi put vidim originale napisane poglavnikovom rukom, čini mi se... Bilo bi važno čuti što će reći grafološki nalaz.“

Pukovnik Đuro Milić je nakon dvadesetak minuta izašao s osjećajem zadovoljštine jer je tvrdokorni general Ivan Krajačić značajno popustio i štoviše priznao grafologe. I njih valja upregnuti da ga svojim nalazima nahrane do guše i pomognu mu u pripremi *Operacije Pavelić*.

Na izlasku pukovnik je podigao palac. Urotnički znak Andrei da vrijedi njihova pogodba za današnji sastanak u četiri oka, kod nje, u pola šest.

„Pukovnik ne mora ništa reći. Kad bih sastavljala rječnik govora tijela i očiju, izraze bih našla u njegovim bezrječnim pokretima i pogledima“ – zaključila je.

Bila je sigurna da pred Krajačićem nije proprtio ni slova o tarotu.

Poslužila ga je hladnom, tankom i blijedom turskom kavom. Koliko god se dobronamjerno trsio, nije mogao opravdati kuharicu izlizanim utješnim izgovorom – pio je i goru. Jer Andreina je, izvan sumnje, bila najgora, između desetak tisuća koliko ih je popio u prošlih deset godina. Usporedio ju je s otrovom koji je progutao atenski mudrac Sokrat. Tek kad se pukovnik, koji je s naporom skrivao gađenje, zagrcnuo uz nelagodnu grimasu, prosudila je da joj je uradak propao na ispitu kod njega:

„Zašto ste ispili kavu do kraja kad vam nije prijala?“ – pitala ga je zastiđeno, a pocrvenjela uha su joj se micala naviše i naniže.

„Zato jer ste je vi skuhali!“ – izletjelo mu je. Do sada se nikada nije udvarao ovako iskreno i trapavo u isti mah,

Otišla je poskakujući u kuhinju i za pet minuta donijela vreli lipov čaj:

„Čaj će popraviti katastrofalan dojam o groznoj kavi. Grom ne udara drugi put u isto mjesto.“ I djed Đuro, sjetio se pukovnik, jednom je izrekao istu poslovicu kao ona sada. Nakon

nekoliko gutljaja Andrea se nametljivo isprsila, migom mu pokazala složene karte i kaplarski sirovo zapovjedila: „Presijecite!“

Bila je u svome elementu i zaprepašćujuće izvukla na vidjelo pukovnikove najskrivenije ožiljke. Da ga je najveća mladenačka ljubav iznevjerila s najboljim prijateljem, kome bi dao i oko da mu je zatrebalo (Iva i Nikola); da mu je brak bez djece odavno potonuo u krizu zbog njegova razuzdanoga života (Radojka); da je bio u diskretnoj vezi s poznatom ženom, kojoj je prekipjelo što se, u njihovoj dugoj igri za dvoje, nije odmakla od ponižavajuće uloge metrese, i zato ga je nedavno zapanjila objavom da ga besprizivno napušta jer se udaje za također poznatu osobu (glumica Emilija, koja se proljetos vjenčala s prvakom sarajevske drame Draganom Radnićem).

„Koji vam je potkazivač pričao o meni?“ – upita zaskočeni pukovnik.

„Rekle su mi karte“ – puna sebe odgovori Andrea.

„Ne vjerujem...“

Ustala je da ispravi vrat ukočen poslije pogrbljena sjedenja:

„Slušajte me, druže pukovniče, jedino što znam o vama su vaše ime, prezime, čin i da ste oženjeni. Osim druga Steve Krajačića, ne poznajem nijednoga od vaših prijatelja ili znanaca. Zar mislite da bih se i pijana usudila propitkivati šefa kako bih bilo što iščeprkala o vama, a osobito o vašoj privatnosti? To me se, bez uvrede, ali nimalo nije ticalo. Vaši i moji razgovori su do danas bili sabijeni uglavnom u dvije rečenice. Na: ‚dobar dan‘ i ‚doviđenja‘. I to je sve, je li tako?“

Gledao je zadivljeno Andreu poput seoskoga učitelja koji je doživio čast da upozna glavnoga republičkog školskog inspektora:

„Jeste li u tarotu pročitali i imena ljudi o kojima ste mi govorili?“

„Bez brige, nisam!“ – umirila ga je i naložila da iznova presiječe: „Pogledajmo što vas čeka u budućnosti…“ Napela se jer su izašle karte, kao rijetko kad otkako se zarazila s tarotom, nudile poraz: ‚I što sada?‘ – priklonila je glavu i smišljala kako da izroni iz živoga blata: ‚Najbolje je da prešutim i zaboravim to što vidim‘ – oklijevala je: ‚Moguće da su karte neposlušne i ne govore istinu.‘

Pukovnik je uočio Andreinu uznemirenost:

„Slabo mi se piše, ha?“ – meškoljio se.

Ušutkala ga je dok je otvarao usta da je još nešto pita:

„Karte su neposlušne“ – jedva je izrekla, sada glasno, svoju najbenigniju sumnju: „No u tarotu se i to dogodi, doduše rijetko“. Pomiješala ih je: „Pokušajmo stoga još jednom. Presijecite.“

Slike su bile neumoljivo opasne, kao i prošli put. Bjesnjela je jer crni oblaci koji su se nadvili iznad pukovnika nisu odmakli ni za palac nabolje:

„Priznajte da su mi se karte opet gadno namjestile…“ — pomakao se u fotelji tako da ga je na tren zaslijepila jarka svjetlost stolne lampe.

Potvrdila je njegovu sumnju. Nije joj bilo izbora:

„Jeste li spremni da me saslušate?“ – u nedoumici, pritiješnjena uza zid, šturo će Andrea štedeći riječi. Očajna je jer mu mora prenijeti što ga čeka. Spopalo ju je ludo nadanje da će pukovnik odustati od seanse i više je neće ispitivati. Promašila je:

„Zato sam i došao do nasljednice Madame Lenormand!“ – zadjede on.

„Hmmm“ – slegla je tankim ramenima. Vrebala je da mu iz očiju sazna podsmijeva li joj se ili će povjerovati onome što će čuti. Našla se u koži liječnice koja se koleba kako će bolesniku najrazblaženije najaviti da ne očekuje vedre vijesti. Bilo joj je kao da su je zadužili da mu ponudi: hoće li izabrati rak ili leukemiju? Ili upitati ga što bi radije: da mu odsijeku lijevu ruku ili desnu nogu? Upretrkom se uhvatila jedine bezbojne novosti koju su karte najavile pukovniku: „Očekuje vas avantura s mladom ženom koju poznajete. Vidim vas kako u grču potiskujete slabost prema njoj, toliko da ni sebi ne priznajete taj osjećaj divlje privlačnosti.“

Prozirno izvlačenje nije prošlo:

„Andrea, draga, ali ja nisam Giacomo Casanova i ne jurcam svijetom za ljubavnim pustolovinama nego zato što me dužnost goni da najsavjesnije i najuspješnije napravim posao za koji me država plaća“ – postojano se postavio: „Doduše, bestidno bih vas prevario kad bih rekao da ću umaći s poprišta ako mi se u prolazu budu ispriječile Lana Turner, Ava Gardner, Lauren Bacall, Marilyn Monroe ili Anita Ekberg, prema kojima sam muškarački slab. No kako se moja karta običnoga anonimusa ni slučajno neće poklopiti s njihovima iz zvjezdanoga špila, radije mi recite: kako ću proći s poslom koji me očekuje? I bez uljepšavanja, molit ću lijepo, ništa nemojte izostaviti. Makar mi vaš tarot izvračao i da ću ispljuvati krv.“

Što je, tu je. Čestita tarotistica ne smije varati. Uzbacila je čelo i počela:

„Nepremostive zapreke stoje pred nadasve rizičnim poslom zbog kojeg idete na dalek i neizvjestan put, a karte mi kažu da ćete preletjeti nekoliko mora i gora... Ne, život vam neće biti ugrožen jer, na sreću, nije izašla karta smrti. No vratit ćete se praznih ruku, bez očekivana dobitka, krajnje razočarani i nezadovoljni...“

„Što mi time želite kazati?“ – napustilo ga je strpljenje pa vikne jače nego što je kanio: „Da će *služba* uštedjeti jer mi neće morati napraviti državni sprovod, je li?“

Andrea nije očekivala takav ton od pukovnika i to ju je zapeklo:

„Željela sam vam kazati da bih na vašem mjestu odgodila polazak i sačekala povoljnije dane!“

„Zar me nagovarate da odustanem? Vi ste kao i Madame Lenormand kad je ukazala Napoleonu da ne krene u bitku na Waterloo“ – osmolji usta pukovnik. Pričinja mu se da Andrea svakome svom istupu prilazi kao da je na pozornici, pa glumi i onda dok kuha čaj na plinskome štednjaku.

„Nije dostojno što me uspoređujete s Madame Lenormand, ali ću vam svejedno potvrditi da zbojito stojim iza ovoga što sam vidjela u kartama“. Bila je odlučna je u nakani da ubuduće neosjetljivo prima pukovnikova podbadanja.

„Neću odustati od sutrašnjega puta, makar onamo posijao i kosti“ – ozreo se i pričvrstio čvor na kravati: „No, ipak recite: koja me zla mogu ondje dočekati?“

„Kad ste hrabri, onda me saslušajte do kraja...“ Dobro je to, promislila je, što je ostala pribrana, ne dopustivši pukovniku da je zbuni upadicama. Prenaglašeno je izgovarala riječ po

riječ: „Ispriječit će se nepoznati gorostasni čovjek, okrugla, debela lica, i pobrkati vam račune. Svojeglavi egocentrik, ekshibicionist i prkosni anarhist, spreman na sve, samo da ostvari što je naumio. Za posao – od kojeg i vi, a i oni koji vas šalju da ga uspješno završite, puno očekujete – istodobno se grabe suparnici koje nipošto ne smijete podcijeniti. Vidim ih dva, dapače tri. Zapravo, dva su vrlo jaka, a treći je slabiji od svih vas, ali taj će se iza vaših leđa izdignuti iz sjenke. Idete li radi nadmetanja, kao što naslućujem, karte mi kazuju da nećete proći. Izgubit ćete, ma koliko hazarderski licitirali. I ostala dva jaka suparnika ostat će u nebranu grožđu zato što će se umiješati treći, koji je novčano izrazito najslabiji. Ni on neće uspjeti do kraja, ali će vam nepopravljivo pomrsiti konce... Među osobama koji su vas izabrale da obavite posao zbog kojeg odlazite ugledala sam demone. Prikazuju se da su vam skloni, ali budite uvjereni – oni vas ne vole! Poslije vašega poslovnog kraha rovat će rukama i nogama da ne ostanete tu gdje jeste. Karta s kraljem mi veli da vam o glavi ne radi onaj glavni, mislim da nazirem tko je to... U redu, reći ću vam najotvorenije: to nije moj šef. Sigurno nije drug Krajačić. Ali vaša zla kob je karta na kojoj je naslikana dvorska luda, koja je, evo pogledajte, uz nju. Ona naviješta crva koji nagriza jabuku. S njene suprotne strane je karta s blizancima. Tu nisam sto posto odrječna, no nešto mi govori da će vas u tome poslu, možda, izdati dvije osobe...“

Andreino kazivanje odrezala je zvonjava električnoga zvonca. Triput kratko i jednom dugo. Dogovoreni telegrafski znak da se zna tko je:

„Za miloga boga, to je Šime“ – uzvrtjela se i naporno se podigla sa stolca.

„Ne znam tko je Šime…“ – ukovao je pogled pukovnik.

„Režiser o kome sam vam pričala...“ – ne vladajući sobom, Andrea je usplahireno pokupila karte u kartonsku kutiju s izrezom u obliku sunca po sredini i strpala je u masivni jednodijelni njemački crni ormar od ebanovine, s intarzijama od bjelokosti, s kraja sedamnaestoga stoljeća, vrlo skupe antikne vrijednosti. Dok su maloprije pili čaj, pohvalila se da joj ga je zaviještao pradjed po majčinim korijenima, koji je u austrougarskoj eri bio zagrebački podban, a u bogatstvu poživio devedeset tri godine: „Šimi nisam rekla da se bavim tarotom, pa vas molim ne spominjite ga pred njime... Nikada nije došao nenajavljen…“ – uzmucala se dok se naprežući ispričavala i pošla otključati vrata.

Kako bi se pred režiserom (koga je površno poznavao i nedavno pogledao njegov prvi cjelovečernji film) dojmio kao prolazni, ležerni, bezazleni i bezopasni Andrein gost (Šiljo sebi nije znao objasniti; čemu ta lakrdija?), nametljivom znatiželjom zadubio se u platna izvješena u salonu prostrana stana. U probranoj kućnoj galerijici izdvojio je desetak iznimnih izložaka, a najprije ga je osvojila mrtva priroda Slave Raškaj iz 1901., koja je jedva zamjetno gubila boje. I to je remek-djelo (pogađa pukovnik, siguran da nije pogriješio) iz pradjedove podbanske zaostavštine. Upro je oči i u jednu od novijih slika s gustim namazima vatrenih boja Ede Murtića, svoga suborca iz Gorskoga kotara. Budući da ne zna kako je naslovljena, moglo bi biti svašta: i naftna mrlja u riječkoj luci; i požar u krojačkoj radionici u Karlovcu; i tigrica koja lovi gazelu u savani; i mrtva trka deva na kamilodromu u emiratu Dubai u Perzijskome zaljevu; ili čak ostatak voćne salate u šarenoj posudi. Tako je zadirkivao Edu kad je prije tri godine došao na otvaranje njegove izložbe u Zagrebu, prve otkad je odvažno izmijenio stil, odbacio nametnuti socijalistički realizam i pod zaraznim pariškim utjecajem prešao u apstrahiste. Taj

revolucionarni umjetnički zaokret nije se svidio najortodoksnijim partijskim arbitrima kulture, napose Milošu Žanku. Vjerojatno i zato što je Pablo Picasso, arhi-uzor Ede Murtića i najslavniji član Komunističke partije Francuske, u informbiroovskome sukobu Tita i Staljina stao na stranu kremaljskoga *hazjaina* i neprimjereno vrijeđao Titov revizionizam. Murtić nije bio ni po ukusu druga Tita, koji je lani odbio primiti njegovu sliku golemih razmjera, a koju mu je za rođendan poletno odabrala riječka omladinska organizacija. Pred njenim rukovodiocima, koji su propadali u zemlju od srama, Tito je odbojno odmahnuvši rekao da „ovoga novog Murtića" on jednostavno ne razumije. Poslije Titove laičke, ali neporecive procjene da cijeni sliku na kojoj može razlučiti žensku nogu od kravljega vimena, poslušni režimski kritici mesarskim sjekirama naoštrili su olovke, orni da raščetvore prepadnutoga slikara, do koga je doplovio prezrivi sud vrhovnoga komandanta o njegovoj nesvarivoj umjetnosti. Ipak, nakon usmene smjernice s visokoga mjesta, morali su ga poštedjeti, pa nije bio nabijen na već našiljen kolac. Pomilovan je zato što je kao ljevičar sudjelovao u partizanskome ratu. Pukovnik bi rado upitao Andreu: je li kupila tu sliku ili joj je Murtić, kako on nagađa, poznavajući ga kao osvjedočenoga obožavatelja lijepih žena, velikodušno darovao?

Uznemirena Andrea, koja je plutala ne znajući što bi prije, neodlučno je predstavila pukovnika režiseru, čije su cipele škripale po ulaštenu parketu. Čelati režiser ispaćeno je stuštio obrve i iskesivši zube kao lisica na šipak suzdržljivo režao. Uza se je nosio svoju nedostupnost, kojom je držao na razdaljini svakoga tko mu nije bio mio. Netrpeljivi suparnički dvoboj pogledima, nalik mužjačkome posjedničkom zapišavanju teritorija u životinjskome carstvu.

Domaćica se izvukla ispod njihova klinča rekavši da će im skuhati čaj. Oni su zlogodivo ozračje zaludu nastojali razbiti sušičavim, nedorečenim razgovorima:

„Navratio sam Andrei jer sam bio tu, u blizini, kod Maksa!" – izgovarao se režiser, uvjeren da pukovnik poznaje Maksa, iako ovaj nije imao pojma tko je. Kad ga je bijelo pogledao, režiser ga je pitao: „Znate li vi Maksa?"

„Ne znam o kojem Maksu govorite..."

„Ma to je onaj frajer koji igra hokej na travi u *Mladosti*" – reče režiser, pogođen što cijeli Zagreb nije čuo o Maksu.

„A ha!" – sneno će pukovnik, mada nije prokljuvio tko je taj frajer Maks koji igra hokej na travi u *Mladosti*. Obuzet nepodnošljivom ravnodušnošću prema toj očajnoj zabavi prestane slušati režisera, čija ga je pričica o Maksu namrtvo ugnjavila: „Budem li morao slušati toga dekoncentriranoga tipa još samo deset sekundi, razmahat će mi se čir"" – pomislio je. Zgledao se u potamnjelu crvenkastu mrlju, utisnutu kao odličje na ovratnik njegova sakoa i, na temelju toga traga, detektivski nagađao što je drug Šime kusao za gablec: gulaš, fileke, grah, paprikaš, plućica na kiselo, sarmu, bosanski lonac ili bakalar?

Režiserova napetost je popustila tek kad mu je pukovnik raspalio taštinu podsjetivši ga da je jesenas na svečanoj praizvedbi u kinu *Zagreb* vidio njegov film. Pritom mu je dvostruko slagao. Najprije je pustio maglu da ga je gledao sa ženom, iako je otišao sam zato što je Radojku toga poslijepodneva napala vrućica. Okolo naokolo smirio je Šimine pritajene napade ljubomore kad mu je nezamjetno dokazao da je skladno oženjen te, prema tome, nema zbora

da će poći u osvajanje vrha Andrea, a od čega je režiser strepio kao stražnjica od igle. Pukovnik samo što ga nije poticao neka i dalje juriša na nju jer nema straha od napada s njegove strane. On mu neće smetati i nabacivati joj se. Drugu veću laž bacio je uz vjetar ishvalivši Šimin scenarij, po kojem je i režirao svoj film. Pred Radojkom – kad ga je pitala: kako mu se svidio najnoviji domaći cjelovečernjak – ispljuvao ga je iskrenom gadljivošću:

„Kolač od blata! Zapanjujuće dosadna predstava. Nisam shvatio“ – uvjeravao je ženu – „gotovo ništa od slapa šupljih, praznih i besmislenih fraza.“ Usporedio ih je s idiotskim tekstovima šlagera o mjesecu koji se smije dok se sunce smije i u ritmu ča-ča-ča pjeva srokove: maj, raj, znaj, gaj, sjaj, daj, ajajaj, avaj, to je kraj.

Pukovnik je do pola popio čaj, pregrizao komad *Kraševa* keksa i izgovorivši se sutrašnjim ranim letom, a na Šiminu neskrivenu nasladu, odbio Andreina opetovana nagovaranja da ostane i založi se zakuskom koju će za čas pripremiti.

Šime se s njime dugo i srdačno izrukovao kao sa starim pajdašem.

Andrea je, kako pristaje gostoljubivoj ženi, otpratila pukovnika do dovratnice i tiho mu se obratila, sada donekle sabranija:

„Kad ćemo završiti našu seansu?“

„Dovoljno ste mi prorekli, toliko da ću odletjeti s prepunim koferima briga.“

„Žalim, ali ustrajavali ste da vam sve kažem. Bez prikrivanja i dotjerivanja.“

„Ne opterećujte se, Andrea. Najljepše od svega što ste vidjeli jest da ću se vratiti živ. A ako poslovno riknem, držat ću se one da je ponekad slatko propasti. Jer poslije nade – a nada je sirotinjska mati – ipak još ostane iluzija...“

Izvrtala je glavu i okolišajući reče zadržavši mu ruku u svojoj toploj desnici:

„Javite mi se čim se vratite. Što prije možete... Bila bih sretna ako biste me se sjetili i poslali mi razglednicu iz daleka. Na kućnu adresu“ – odredila je.

Pukovnik nije obećao da će joj napisati razglednicu, ali se nazlobrzo iskesio:

„U svome tarotu vidim da ćete, dok se budem vratio, uzeti Šimino prezime...“

„Vi ste neizlječivo zajedalo, druže pukovniče“ – ražestila se, a spektar jarkih boja zažario joj je obraze. Razbistrilo mu se da je Andrea ponovno progovorila poput njegova djeda Đure. Kad ga je ono, po dolasku, poslužila čajem i rekla da grom ne udara dvaput u isto mjesto; i kad ga je upravo nazvala zajedalom.

Umjesto glasnoga zdravljenja, temenao se Andrei. One kojima je sklon i kad je bio dobre volje pozdravljao je simboličnim arapskim dodirom desne ruke. Najprije dotakne svoju bradu, a zatim usne i čelo. Menadžer Agid ga je na novogodišnjoj proslavi u Alžiru naučio da se time bez riječi iskazuju odanost, poštovanje i pokornost, a znači: Ljubim ti skute i stavljam na čelo.

Arapi ga zovu: *temenah*.

Zagreb se osnježio. Kad je izašao, Šilju je dočekala prosuktala zima, uljepšana škripavim snijegom sušcem, koji je u međuvremenu napadao i za dva sata, koliko se zadržao kod Andree, nenadano ohladio grad bar za pet stupnjeva. Iako nagi, jedino nisu zadrhtali od studeni kameni, posivjeli kipovi koji na širokim ramenima – a na njima su se umjesto bijelih epoleta

nataložili snježni pramenovi – danonoćno pridržavaju njenu zgradu. Nepomično su stajali kao bezopasni čuvari.

Šiljo se još nije navikao da tako zove ulicu Socijalističke revolucije, u kojoj živi Andrea. I kad su je nove vlasti 1946. izmijenile u Crvene armije, a i poslije ovoga, trećeg naziva, ona je za nj, rođenoga Zagrepčanca, oduvijek bila Zvonimirova. Iz navike, makar su ga dogmatski cjepidlake blijedo pogledali kad bi i u pukovničkome šinjelu kazao da će u Zvonimirovu, a ne u Crvene armije, ili od 1949. u Socijalističke revolucije, i da se potom ne ispravi... Za volju istine Šilju je zgrozilo zašto su – a-nije saznao čijom odlukom – bez obrazloženja, birokratskim befelom koji, osim pritajenih purgerskih šaptalačkih brundanja nije dočekao javnoga prigovora, ukinuli imena ulica i trgova krštenih po nekim hrvatskim vladarima: Zvonimiru, Petru Krešimiru, Mislavu, Zdeslavu, Stjepanu; dok drugima nisu: Tvrtku, Petru Svačiću, Tomislavu, Trpimiru, Pavlu Šubiću, kraljici Jeleni, Petru Berislaviću... Djeca o njima slušaju na satovima povijesti, nastavnici govore lijepo o njihovim djelima i narodnim zaslugama, ali eto neki više nisu dobrodošli u planu Zagreba, a neke pak nisu dirali. Svašta! I kraljeve, kneževe i banove podijelili su na poćudne i nepoćudne. *Ni med cvetjem ni pravice!* – pjevao je Miroslav Krleža.

Čistio je od snijega krov s kola i strugao stakla od mraza kad je prtinom pokraj njega prozujao nadobudni mladi otac i polutrkom vukao sanjke iz kojih su, kipteći od radovanja, umotani i ušuškani do nosa, cičali i kriještali njegovi istoliki trojci, podjednako odjeveni u crvene bundice, hlače, kape i čizmice:

„Bravo, majstore, jednim metkom tri klinca, to je pun pogodak“ – oduševljeno dovikne Šiljo.

„Bogme je!“ – zadihano reče ponosni otac.

„U vojsci bi za takav rezultat bio odlikovan medaljom odličnoga strijelca.“

„Bogme je!“ – još jednom će otac.

Šiljo mu je pozavidio. Jer on, evo, u više od deset godina braka nije dočekao poroda i nasljednika. To je sušno i tamno poglavlje njegova životopisa. Prebacio je trideset devetu jesen pa se boji da će rubrika roditeljskoga učinka Radojke i Đure Milićevih ostati prazna. Natalni sat im je stao. Njihova prestarjela dob više nije uputna da se odluče i naprave prvo dijete, upozorio je Radojku njen ginekolog. A Šiljo se i prije toga nije usuđivao. Kako kad od kraja 1941. gotovo nije prestao živjeti u ratnome stanju! Netom pošto se iz četverogodišnje partizanske borbe vratio u Zagreb nastavio se razračunavati s križarima po Slavoniji i Podravini, zatim s informbiroovskom bandom i napokon s ustaškom emigracijom. Potonji, šaptom objavljeni rat upravo će zavreti lovom na poglavnika. Dosadašnji pohodi u akcije oduvijek su bili opako neizvjesni, opasni i rizični. Kad god se opraštao s Radojkom, Šiljo se umatao u strah. Izgledi da se ne vrati bili su veći od onih da preživi. Glava mu se više puta obrtala na kocki kad ga je samo čudo neviđeno spasilo od usta pakla. I što bi se dogodilo da mu je Radojka izrodila djecu, a on poginuo? Ostavio bi kukavnu siročad, to bi se dogodilo! Govornici na komemoraciji i nad rakom, drugovi iz *službe*, tronuto bi prisezali kako nikada neće zaboraviti djecu nezaboravnoga druga Đure, ona će ostati njihova stalna skrb sve dok ne završe škole i osamostale se. Neka je

vječna slava junačkome drugu Đuri Miliću. Slava mu! Obećanja bi, Šiljo to zna, kao u više slučajeva izvjetrila dok zemlja na humci još ne usahne.

Što je više odmicao vozeći se kući, to manje ga je opsjedala i kolebala opomena pročitana iz Andreinih tarotskih pretkazanja:

‚Kao da je u dosluhu sa stookim Argom, vazda budnim pastirom iz antičkih mitova pa je nevjerojatnom točnošću pogodila osjetljive epizode iz moje prošlosti. Je li sve te detalje saznala od ljudi koji me poznaju? Jasno da ih je saznala, samo ne znam od koga! Hajde, to još mogu progutati. Ali najradije bih se išibao po tabanima zato što sam joj nasjeo poput blesaste šiparice i sve joj gotovo povjerovao dok mi je kazivala što me čeka. Gluposti nad glupostima! Ma koji će mi se jebeni suparnici umiješati u trci za Pavelićem kad ne postoje! Nema ih! Zato, naivna budalo, ostavi se tarota. Još večeras ga zakopaj i zaboravi. A sutra, naprijed u nove radne pobjede, kako piše na parolama na prvomajskim mimohodima. *Go ahead! Adelante! Vorwartz! Avanti! Vperjod!*' – nizalo mu se. Obezbrižen, ubrzano je fućkao *O sole mio* i davao takt, udarajući palcima i kažiprstima po volanu. I igrajući se proroka, optimistički je pogledao unaprijed: ‚Čim se vratim odande, startat ću na Andreu. Da sam ostao još koji dan u Zagrebu, pala bi kao prezrela kruška, nema sumnje. Ta nije od neprobojne građe, od betona, željeza i čelika, nego lomljiva ženka, sama na svijetu, željna ljubavi i uzbuđenja. Rasedlao bih mazgova Šimu, koji joj se nespretno ukrcava i nudi. Ma rasedlat ću ga kad se vratim bude li Andrea još s njime. Bajkom da ću doživjeti avanturu s mlađom ženskom koju poznajem ona me je, zapravo, vabila za se. Tjerala me u svoju štalu! Zato je izmislila neposlušne karte i savjetovala mi da sutra ne letim. E, nisi me doskakala, vještice!'

Večeras neće otići u *Ritz* kao što nije ni sinoć. Višestruki su razlozi koji ga odgovaraju od navade da se otrgne od kućnoga lanca i pobjegne u noć. Najprije, mora se do kraja spakirati. Zatim, bilo bi u redu da prije odlaska, poslije dugo vremena, napokon večera s Radojkom jer tko zna koliko će biti odsutan. A ne bi bilo u redu da se napije u baru i mamuran, pomućenih očiju i natekao od nesanice krene na aerodrom. Zar da vozač koji će ga ujutro voziti u zračnu luku u Lučko osjeti kako se još nije istrijeznio. Ali ipak, najjači razlog jest što je preksinoć kolabirao u *Ritzu*, smalaksao od putne groznice, iscrpljen od životinjski napornih priprema, kratka sna i, iznad svega, jer se naroljao. Bila je „totalka", izraz iz šatre prometnih milicionara kad opisuju težak sudar. On se, međutim, teško sudario s vinom i onesvijestio se dok je posrtao kod izlaza pa su iz bara uplašeno pozvali kola hitne pomoći. Kad se digao iz petominutne kome, odvezli su ga u Traumatološku bolnicu, u Draškovićevu ulicu. Zahvatila ga je jaka nelagoda jer ga je prihvatio mladi liječnik kojeg je poznavao, Radovan Grospić, sin profesora Ferde Grospića, kirurga ortopeda međunarodne veličine. lako se tijekom pregleda šalio s njime, doktor Radovan je izrično zatražio da ga bolničkim kolima vrate doma. Za svaki slučaj otpratio ga je i predao u ruke Radojki, uputivši je što će činiti ako joj mužu pozli. Nije mu pozlilo, ali je slomljen ubrzo zaspao. Sutradan je na kuhinjskome stolu zatekao s predumišljajem podmetnuti *Izvještaj liječnika specijalista*. Čitao je: *Milić Đuro r. 1917. U lokalu je prije 90 min. popio 1 lit. vina, naglo je ustao pa se srušio. Izgubio je svijest na kratko. Negira hipertenziju, ne liječi se od srca. Operirao slijepo crijevo 1955. god. Objektivno kompenziran. Na plućima normalni dišni šum, Akcija srca ritmična, tonovi jasni bez šuma, TS 130-80 mm Hg. EKG s.r. fr. 70-min, lijevogram,*

ST i T b.o. Dg. St. Post ethilismus. Nema indikacija za urgentno internističko liječenje. Dr. R. Grospić.

Otključavajući, navrla mu je smiješna misao:

‚Ne znam koga ću više iznenaditi time što sam se u prerano nevrijeme i još trijezan skupio doma: Radojku ili svoja jetra?' Potucanjem od lokala do lokala do zorinih sati noćima je varao pospanost, sve dok se gotovo otrovan od pića ne bi odjeven skljokao u postelju. Tada je zaboravljao svoju čestu čistunsku samohvalu da ma koliko nafrulan bio nikad ne legne, a da prije ne opere noge i zube.

Nemarno je prebacio šinjel preko stolca i obasjan uletio u dnevnu sobu.

Duboko usađena u fotelju Radojka je s ploče uznosito slušala *Pikovu damu* Petra Iljiča Čajkovskoga, zajedno s Marijanom Radev pjevušila ariju grofice iz drugoga čina i mašući ravnala nevidljivome orkestru.

Da je ne bi dugo držao u nenadano iskrsloj neizvjesnosti, Šiljo joj je smjerno objavio da će i večeras ostati kod kuće:

„Odavno sam prestala srljati kopljem na vjetrenjače i više ti ne zvocam zbog prekomjernoga pića. Postao si zagrebačka legenda, elitni pijanac. I oni koji te nisu upoznali pričaju bajke o terevenkama u kojima si nenadmašni društveni zabavljač. Vele da je s tobom svakojako, ali jedino – nije dosadno. Bez tebe im vino nije slatko, a kad te nema pjesma im je nedopjevana. Tebi prija ta uloga. I da sam na koljenima puzala pred tobom i preklinjala te da prestaneš s takvim življenjem, ne bi me uslišio. Bilo bi beznadno nastojanje. Mi godinama, na žalost, više nismo normalan par, nego otuđeni stranci pod istim krovom. Dvije zakrpe. Sjenke koje se mimoilaze u velikoj ravnodušnosti. Zbog toga sam se ohlađena sve jače zatvarala u svoju osamljenost, bezvoljna da prozborimo o našem kompliciranom odnosu. O tome što će biti s nama. Ne mogu objasniti taj osjećaj, ali kad se suočimo, pred tobom mi se oduzmu riječi. Ćutim se kao boksač koji ulazi u ring da se bori vezanih ruku" – gledala ga je bistra pogleda. Šiljo je zamišljeno pratio što mu govori i iz pristojnosti i s lažnim razumijevanjem važno kimao s naciljanom udvornom nakanom da Radojka vidi kako se slaže s njenim reskim dokazima. Pričinjala mu se sve uzbudljivijom dok je, kao da pozira pred slikarom, sjedila obgrljenih koljena. Potom mu se ohrabreno primakla i neujednačeno mijenjajući boju glasa ubrzanije nastavila: „Ali danas ne bih odoljela, a da te ne zamolim da se, kao i sinoć, skrasiš i večeras zaboraviš svoju svijetlu tradiciju tumaranja i opijanja do zore. Stoga me veseli što si se sam dosjetio da uzmeš predah. Mada se ne bih začudila da te pred ponoć zov divljine, kao sovu koja lovi samo noću, povuče u život, kako nazivaš svoje stalne maratonske izlaske." Dok je govorila, triput je pustila telefon da dugo zvoni, a podigla bi slušalicu sekundu nakon što su pozivari izgubili strpljenje i prekinuli vezu. Šilji je tutnjalo u bubnjićima, ali je slušao Radojku, a da riječ nije rekao. Nije mu bilo do sukoba pa je pazio da ne prijeđe vruću kritičnu točku i ne učini osobnu grešku u napadu. Kad je zastala, stanku je osjetio kao blagoslov. Još ga je samo upitala: „Imaš li mi što reći, druže?"

„Nešto me zanima…" – ravnao je brke i gladio bradu, još nenavikao na njih.

„A to je?" – Radojka je bila nestrpljiva da sazna što ga to zanima.

„Što ćeš, baćana, spremiti za večeru svome požderuhu?“

„Ti si izgubljeni slučaj, druže!“ – zatresla je glavom i uzdahnula. Zazvao ju je: baćana, kako odvijeka nije. Nakratko krzmajući ipak je ustala, zagrlila ga, lagano poljubila u obraz i bezbolno mu ugrizla uho. Poslije dugo, predugo vremena: „Ne, nisam zaboravila da je tvoje omiljelo jelo, dok si se redovno hranio u ovoj menzi kod kuće, bila seljačka tava s pirjanim kuglicama od mesa i luka, je li?“

„Sanjam o seljačkoj tavi u tvojoj jedinstvenoj izvedbi! Fenomenalno je parićaš i uvijek je jedem za dušu, a ne za želudac!“ – smamljivo joj je udarao u žicu Šiljo. Onda je otišao do bifea i sebi natočio napršnjak travarice.

„A mene si zaboravio...“ – Radojka ga je iznenadila prijekorom.

„Zar si se propila, baćana?“ – pitao je kao da je nije dobro čuo, ali je ipak napunio čašicu i za nju.

„Budi sretan da sam se samo propila!“ – nasmijala se nagrko.

„Kad se toči, pije tko priskoči!“ – Šiljo izvuče još jednu ličku mudrost iz nasljeđa djeda Đure i kucne se s Radojkom. Onda s olakšanjem izuje nove tijesne cipele, protrlja i provrti stegnute prste i podigne noge na sjedalicu preko puta.

Nakon što je poslije večere Radojka odnijela suđe i pribor u umivaonik i otresla mrvice sa stolnjaka, prešli su u salon da popiju oproštajnu čašu vina. U laganoj polutami, na zidu između polica za knjige začuđeni Šiljo opazio je svoju izvješenu karikaturu, koju mu je preklanjske godine tušem narisao Oto Reisinger. Prišao joj je da je osmotri izbliza:

„Nisi mi rekla da ćeš je uramiti…“

„Zar je moguće, čovječe, da je do sada nisi opazio?“ – zamjerila mu je gotovo zlobno: „Još prošle srijede sam je donijela od staklara i izvjesila je... No što ćeš, kad je slika nijema i ne može te dozvati da joj se nadiviš…“ – ismijala ga je. Da ublaži krutost ispaljenoga žalca dodala je: „Čini mi se da te Reisinger odlično pogodio.“ Nakon što su sjeli i ispili prve gutljaje, obzirno je načela ispipavati izazovnu temu koja ju je pekla: „Šiljo, jedino što znam jest da ujutro letiš na dugo, na neodređeno vrijeme u Južnu Ameriku... Mogu li saznati bilo što pobliže?“

„Na primjer.“ – prijetvorno se poistovjetio s omiljelim filmskim junakom Georgeom Raftom.

„Na primjer, kojim povodom te šalju? Kamo točno ideš?“

„Baćana, ne smijem ti lagati da odlazim na krotko hodočašće u Svetu zemlju, nego na opasan zadatak u Buenos Aires. A ondje me neće dočekati crveni sag, pioniri s ružama, limena glazba, počasni odred gardista postrojen u moju čast, ni fotelja u prvome redu. Ali bit će vidljivih i nevidljivih zapreka koje će mučki vrebati i odasvud mi prijetiti krivošijom sabljom. Stoga mi, kao staroj policijskoj kosti, valja pozorno i lukavo plivati i roniti u bari s morskim psima, krokodilima, zmijama i piranjama…“

„Koliko ćeš dugo ostati?“

„Nisam siguran koliko ću se zadržati. Mjesec, dva ili tri, a moguće je da se naš prinudni rastanak otegne i dulje. Nalog mi je, da se izrazim birokratski gnjecavo, otvoren. To zbog čega

idem jednostavno se mora dogoditi. Netko ne smije prevariti pravdu i treba odgovarati za svoju zlu prošlost."

„Jesi li zato pustio brkove i bradu?"

„Da. Kako bih se prikrio zbog mogućega faktora iznenađenja. Da me, slučajno, ne prepoznaju neki koji me ne bi smjeli prepoznati."

„Možda mi se priviđa, ali djeluješ kao da si malo uplašen..." – Radojka se pažljivo doglasila kako Šiljo ne bi osjetio da je uzrujana.

„Da, malo! Malo je reći – malo!" – uzvikne zazeblo i otvori se: „Heroji su, u zbilji, tašte kukavice. To sam spoznao po sebi, ali i po drugovima oko sebe dok sam ih promatrao uoči bitke. Premda mi se i danas čini da nitko od nas ne bi mogao živjeti bez daška opasnosti; prije nego što bismo postali neustrašivi, uvijek smo bili prestrašeni, gušili smo se bez zraka i upadali u depresivna ništavila! Samo se luđaci, pozitivni ili negativni, svejedno, ne plaše smrti! Strah splasne tek kad uletiš u akciju."

„Putuješ li sam ili ćeš s još nekim?" – uzvila je obrvama.

„Do Buenos Airesa letjet ću sam kao prst. Ali tamo ću se naći s jednim od naših dobrih momaka koji je krenuo prije mene. Usko ću surađivati s još jednim drugom, taj je visoki diplomat u jugoslavenskoj ambasadi…"

„Je li to sve što mi smiješ reći?" – upita smeteno Radojka: „Ili si se već pokajao što si previše rekao?"

„Neka ovo bude dovoljno." Više mu nije bilo do razgovora o Buenos Airesu.

„Pretpostavljam da sam nabola zbog čega ili, točnije, zbog koga odlaziš" – pogledala je u prazno: „Nadam se da si sada iskusniji, oprezniji i razumniji nego što smo bili u ratu, kad smo mladenački ludo samouvjereni vjerovali kako i trorogom partizanskom kapom možemo zaustaviti neprijateljsku oluju?"

„I ja se nadam da sada i u malome prstu imam više znanja i mudrosti negoli onda u svome umišljenom revolucionarnom mozgu."

„Molim te, neka te ne opterećuju moje sumnje" – Radojkine riječi, otkidane malo-pomalo, zazveketale su kaotično: „Evo ovdje će biti zaustavljeni dometi ženske radoznalosti tvoje zakonite drugarice, druže Šiljo."

„Pametna si, baćana."

Sijajući od ponosa, uzdahnula je pomiješanih osjećaja:

„Pametna ili ne, ali jedino mi preostaje složiti se s njemačkim maršalom Erwinom Rommelom. Pročitala sam onomadne u *Vjesniku u srijedu* da mu je ratno pravilo dok se borio protiv Engleza u Libiji, kad je i dobio nadimak Pustinjska lisica, bilo: Pucaj odmah, pitaj kasnije!" Ustala je, pročarkala žar u kaminu i ubacila cjepanicu koja je vlažno zacvrčala, a vatra se ubrzo ponovno razveselila. Nakon što joj je misao časkom munula glavom, trgla se. Oči joj zaigrale kao da se sjetila nečega bitnog. I jest: „Jaoj, pa u Argentinu se odselila kuma Ivanka, bivša Rumbina žena."

„Da, bogamu, tako je" – zatečeno će Šiljo: „Ivanka je tamo zbrisala s Rumbinim školskim kolegom, toga tipa su zvali Snaga." Podigne ruke i promrmlja kao da se brani: „Da ti pravo kažem, tu sam curu, koja je nestala kao potopljeni brod, posve izbrisao iz pameti..."

„Prošlo je devet godina što ga je Ivanka napustila, ali Rumba je nije prežalio. Bio je zaljubljen u nju kao labud“ – vratila se u prošlost Radojka. Sjetila se posljednjega razgovora s Rumbom kad ih je preklanjske godine nakratko posjetio kod kuće. Pitala ga je: „Razmišljaš li, kume, o Ivanki i o tome zašto te je napustila?“ – Rumba joj najsažetije odgovori: „Katkada!“ – I još ga je pitala: „Reci mi, Rumba, ali iskreno, jesi li tužan zato što je Ivanka otišla od tebe?“ – Odgovor mu bijaše jednako smandrljan kao i prethodni: „Katkada!“ – Shvatila je da od Rumbe, kad počne s temom o odbjegloj ženi, neće više saznati od rječce „katkada!“ Zato je razumno odustala od daljnjega ispitivanja o njoj. No na Ivankin spomen zainteresirala se kod svoga izvrsno obaviještenoga, ali i uvijek zakopčanog muža: „Jesi li ikada saznao što se događa s Ivankom?“

„Rumbin znanac, neki osječki šahist koji je igrao na turniru u Mar del Plati prije tri godine slučajno je sreo Ivanku i razgovarao s njome. Prenio je Rumbi da mu je bivša pred završetkom studija, da se preudala za onoga svog Snagu, koji je široko razgranao poslove i mlati novac. S druge strane, taj šahist je načuo da Snagin stric, stari ustaša, šuruje u Argentini s Pavelićem.“

„Hoćeš li potražiti Ivanku?“ – oprezno će Radojka na spomen Pavelića.

„Ni govora!“ – odvrati bez kolebanja Šiljo.

„Možda bi ti mogla zatrebati...“

„Ne bih koristio Ivankine usluge“ – usprotivio se stisnuvši usta koja su se na čas učinila kao izgužvana košulja. Skopčao je da je Radojka upravo provalila šifru i duboko prodrla u pore *službine* zavjere nad zavjerama. Ali nije se zabrinuo.

Šiljo ni u jednoj prigodi nije stavio njenu odanost na kušnju.

Legli su u svježu postelju nešto prije deset i zagrljeni odslušali preglasnu najavu najvažnijih vijesti Radio-Zagreba: *Radio Pečuh poziva na mir, a stanje u Mađarskoj neizvjesno. U Budimpešti štrajk širokih razmjera. Glavna skupština Ujedinjenih naroda raspravljala o Mađarskoj. Pripadnici Jugoslavenske narodne armije, u snagama Ujedinjenih naroda, na Sinaju. U Stockholmu podijeljene Nobelove nagrade. Tajfun na indonezijskome otoku Javi.*

Ugasili su radio, a kad ih je Šiljo dotakao, Radojkine grudi su nabrekle od uzbuđenja. Vodili su ljubav i ona je ponovno osjetila kao da će se zapaliti i izgorjeti:

„Je li da je prošla godina dana, ako ne i više, kako nismo...?“ – omaklo mu se.

„Za tri dana bit će osam mjeseci“ – pripravno, kao da je znala što će je pitati, Radojka ne zanovijetajući blagim šaptom uzvrati točnošću knjigovođe. O svome ljubavnom životu sa Šiljom odavno je razmišljala u prošlome vremenu.

‚Da je onda zanijela, sada bismo čekali bebu. Da se to dogodilo, sutra ne bih pošao u Buenos Aires. Ako bih i morao, krenuo bih najmanje dva mjeseca kasnije, poslije njena poroda‘ – nagađao je. Ružno bi se čulo da mu je ta misao glasno utekla. Pozlijedio bi je i ožalostio. Prokrvarila bi joj rana zbog nedočekana majčinstva.

Radojku je ubrzo svladao težak san, a Šilji kapci ni da se sklope od nespalosti. Protresla ga je putna groznica, koja mu se do sada jedino ukazala kad su mu bile četiri godine, noć prije nego što će ga otac odvesti djedu Đuri u Liku. Iz bojazni da mu se ne pretvori u noćnu moru,

išunjao se iz postelje, koju je samohvalno usporedio s bojnim poljem na kojem se stari samuraj ponovno proslavio nakon što je, poslije dugih vremena, izvukao mač iz zahrđalih korica.

Izašao je iz kade pošto je tušem isprao ljepljive ostatke prosute muškosti. Dok su mu tople kapi klizile niz tijelo, da ublaži bol, utrnulu lijevu ruku namazao je jazavčevom masti koju je kupio od nekoga seoskog vidara. Onda je preko debele pidžame navukao frotirski haljetak, razastro plan Buenos Airesa i tragao sve dok nije nabasao na hotel *Castelar*, gdje mu je Grabovac rezervirao sobu:

„Vidjet ćeš, u tome hotelu su torlavo istakli mjedenu ploču na kojoj upadljivo piše da je kod njih odsjeo besmrtni španjolski pjesnik Federico Garcia Lorca, kad je s početka tridesetih posjetio Buenos Aires“ – prpošio je Grabovac dok su se prije mjesec dana našli u Zagrebu. Darovao mu je za Radojku gaučovsku torbu od lamine vune, *chuspe*, a Šiljo ga je počastio ručkom u *Gradskome podrumu*. Tada mu je Grabovac objasnio kako će najjednostavnije pronaći *Castelar*. Nadohvat je do danonoćno žive Avenide de Mayo, gradske žile kucavice; i blizu arhitektonski ljupke predsjedničke palače u kolonijalnome stilu, zvane *Casa Rosada*, zato što je oličena ružičastom bojom; palače *Barollo*, doskora najviše zgrade u Argentini; i bohemske kavane *Tortoni*. Upečatljivo je razvezao: „K Tortoniju je nezaobilazno navraćao na kavu kralj tanga Carlos Gardel, koji nije smogao snage u glasu da spoji više od dvije oktave. Ali svi su ga masovno obožavali, od šefa države do najuboškijih mališana, *cartonerosa* koji, da se prehrane, pred zoru skupljaju kartonske kutije i onda ih, za nekoliko sitnih pesosa, prodaju trgovcima otpada. Pitao sam *portene*: zašto su onda gledali u Gardela kao u božanstvo? Rekli su: Imao je suzu u grlu. *La lagrima en la garganta*. Zato je za njih Carlos Gardel postao Enrico Caruso tanga. Najtraženiji argentinski slikar Juan Carlos Castagnino, s kojim sam se zbližio, pa se od prigode do prigode nađemo predvečer u *Tortoniju*, slikovito mi je kazao da je plesati tango uz Gardelovo pjevanje, uzbudljivo kao seks poslijepodne“ – upućivao ga je čičeronski opširni Grabovac, uzgorito spomenuvši da je Castagnino, koji je tisuću devetsto osmo godište, što znači da mu nije ni pedeseta, velesvjetski blistavo ilustrirao najveći narodni ep *Martin Fierro*, pjesnika Josea Hernandeza. Poslije te slave slikarije su mu trostruko poskupjele. Grabovac je priznao Šilji da se trajno zaljubio u Buenos Aires, da mu prija lagodnost življenja u njemu i pridružio se onima koji ga zovu Parizom Južne Amerike, a što, kad to čuju, prija uhu svim *portenima*. Potom besjedljivo dometne: „Budeš li sretne ruke, u *Tortoniju* češ sresti i najvećega argentinskog pisca, Jorgea Luisa Borgesa. Ove godine imenovan je za direktora Nacionalne biblioteke u Buenos Airesu“. Upitno ga je odmjerio: „Jesi li čuo o Borgesu?“

„Što čuo?“ – razjadano se obrecnuo Šiljo: „Evo, znam da je Borges rođen koncem prošloga stoljeća u Buenos Airesu. I čitao sam ga, baćo! Čitao njegove pjesme! Na španjolskome, ali i u našem prijevodu, u *Krugovima*.“

„Oprosti“ – jedva pisnuvši uznemireno mu se ispričao Grabovac. Nije očekivao da pukovnik policije Šiljo Milić čita Jorgea Luisa Borgesa, i to još izvorno. Poeziju titana Borgesa, s kojim je imao privilegij sjediti za istim stolom u Buenos Airesu i s njime izmijeniti nekoliko pokidanih rečenica: „Gdje sam ono stao? A – ha! Htio sam ti, zapravo, reći“ – koprcao se – „da Borges dolazi u *Tortoni*. Upoznao me je s njime slikar Castagnino... Kupio sam Borgesove

knjige: *Cuaderno de San Martin* i *Luna de enfrente* i on mi je u njima napisao fine kratke posvete."

„Bude li Borges dobio Nobelovu nagradu, lijepo ćeš ih unovčiti" – podgigne mu se Šiljo. I naprasito prišije: „Pošto obavimo ono u Buenos Airesu, slavit ćemo Castagnino, Borges, ti i ja u tome vašem *Tortoniju*, upamti što ti kažem, baćo."

„Zar nećeš pozvati na slavlje i Petra Raka?" – i dalje spleteni Grabovac izvodio je neodređene i neujednačene pokrete rukama.

„Neću. Jer Petar će se u to vrijeme, s vjetrom u leđa, zabavljati na brodu s uspavanim poglavnikom. Ili, ako ga ne otmemo, bar s poglavnikovom umrlicom."

Nešto prije ponoći, kad se ponedjeljku još nije žurilo da uđe u utorak, Šilju je, skupljena u mislima, tišina odvukla na tisuće zračnih milja od kuće. Sutra prvi put prelijeće Atlantik, Veliku baru. Prvi put noga će mu stupiti na američki kontinent. Prije nego što ga je Stevo Krajačić odredio da odradi *Operaciju Pavelić*, nije se usudio samouvjereno razmišljati kako će ikada doživjeti ugodu da stigne do Južne Amerike, a osobito ne do Buenos Airesa. Nije se prepuštao maštarijama o argentinskoj metropoli zato što je bio svjestan kako nikada neće namaći toliko novca da pod starost, kad bude umirovljen, a nakon što odživi napeti policijski život, u svoje putničke planove upiše nedohvatni Buenos Aires. Iz *Zlatnoga teleta* lljfa i Petrova opčinjala ga je poštapalica junaka romana, ruskoga hohštaplera i prevaranta Ostapa Bendera: *Nije ovo Buenos Aires i bijeli panama šeširi!* A evo, on samo što nije krenuo u taj čarobni Buenos Aires, svjetsko odredište iz njegovih najskrovitijih snatrenja. S državnim otvorenim, neograničenim računom.

Vratio se u ložnicu oko četiri, u zoru. U smotanome polusnu, za četvrtastim stolom u *Tortoniju* vidio je Borgesa, Castagnina, pričalicu Grabovca i sebe. Pisao je razglednicu u SSSR: „*Građanine Ostape Benderu, ovo je Buenos Aires, ali nema bijelih panama šešira!*"

Utorak, 11. prosinca 1956.

Posebna pojava je nerazgovorljivi pokrupni vozač spljoštena spaljenoga lica – nastala poslije prometne nesreće – svakidašnjega imena i nesvakidašnjeg prezimena, Ivo Paragvaj. Francuska kapa mu se slijepila s oblom glavom, pa se pukovniku Ivo čini kao nestvarni, smiješni lik iz stripa. Sramežljivo se nasmiješivši, oglasio se razvučenim slavonskim govorom tek kad su kola drmusavo prešla most, i zaobišavši u zavijutku gromaču stvrdnuta snijega, ušla u jugozapadnu polovicu Zagreba:

„Druže pukovniče, pogledajte niste li možda zaboravili karte i putnicu?"

„Zašto si pomislio da bih ih mogao zaboraviti?" – promrzlo se izubašio danas moderno civilno u smeđem tonu konfekcijski odjeveni pukovnik. U tamnome kaputu od kamgarna i u svjetlijem rebrastom samtastom odijelu.

Vozač, ne osvrnuvši se na pukovnika, pogureno prilegloga na stražnje sjedište da je gotovo gurao koljena u usta i promatrajući ukočeno preda se – a iz toga kuta viđen bio je nalik profilu pjesnika Dantea Alighierija, na kome dominira tanki, izduljeni nos – preko ramena reče:

„Zato što sam prije pet dana vozio druga konzula u Turskoj, koji je, kad smo stigli nadomak aerodroma, ustvrdio da nije ponio dokumente. I vratili smo se po njih, k njemu doma na Zrinjevac. No makar sam šibao sto dvadeset na sat, a auto letio kao da ima krila, ipak je okasnio i izgubio avion. Zbog toga me je na povratku narogušeno grdio i prigovarao da bih se najradije sakrio pod led. Zašto ga nisam podsjetio na dokumente kad sam dolazio po njega, vikao je. To mi je, veli on, bila dužnost. Kao da me mlatio sjekirom po lubanji. Istrpio sam što sam mogao." Paragvaju se od uzrujavanja zatresla brada: „Ne bi mi bilo ugodno takvo ponovno trljanje nosa, shvaćate li me, druže pukovniče…"

„Ma to je žalosno. Taj je konzul neki budalasti svrbiguz, kad je sebi dopustio da se istresa na te!" – gadljivo odmahne pukovnik. Ipak je, zbog mira u automobilu, površno provjerio je li mu u torbici svih šest zrakoplovnih karata prvoga razreda (Zagreb – Frankfurt, Frankfurt – New York, s danom polijetanja 11.12.1956., i New York – Buenos Aires sljedećega 12.12.1956.; te Buenos Aires – New York, New York – Frankfurt i Frankfurt – Zagreb s otvorenim datumima). Jasno da su bile. I putnica, s utisnutom argentinskom vizom na godinu dana, za više ulazaka i izlazaka, potpisana u Beogradu po ambasadoru Honoriju Roigtu. Najprije su zamislili da u dvostrukome dnu jednoga od dvaju pukovnikovih glomaznih kovčega, ispod naslagane laganije garderobe, prikladne za toplu klimu južne hemisfere, pored dokumentacije o Paveliću, hrpe memoranduma sa zaglavljima stranih i jugoslavenskih tvrtki i dvadeset tisuća dolara, pohrane i tri najuzornije krivotvorene putnice, s nekoliko viza i neuredno udarenim žigovima pograničnih prijelaza: Republike San Marina (na ime Paolo Brazzaduro), Velikoga Vojvodstva Luksemburga (Jules Martin), i Kneževine Lihtenštajna (Ernest von Stammberg). No Srećko Šimurina se pametno sjetio da bi sve to bilo sigurnije poslati po Predragu Grabovcu, koji je zaštićen diplomatskim imunitetom. Tako je prošloga mjeseca ponio skrivenu pošiljku, kad se s konzultacija u Beogradu preko Zagreba vraćao u Buenos Aires:

„Sve je pod kontrolom!" – pukovnik osloni podbradak na ruku i kapriciozno upita vozača: „Je li ti sada srce na mjestu, baćo?"

„Oprez je majka mudrosti!" – ugođeno dobaci vozač Paragvaj, razvukavši razjapljeni osmijeh od dvadeset četiri karata.

Beskonačna jednolična cesta ispred Lučkoga poškropljena je zimskim miomirisom i ukrašena tankim odrescima neizgaženoga, djevičanski netaknuta snijega (u Lici ga zovu: cijelac, podsjetio se pukovnik), koji je padao do kasno i zatro skrajnute seoske puteljke. Bude li uskoro ojužilo, kako najavljuju meteorolozi i olovno nebo pocrveni od srdžbe, otopit će se i pretvoriti u bljuzgavicu, koja će umazati idilični prizor, kao preslikan s novogodišnje čestitke. Ruralni ravničarski krajolik nadopunjuju huj vjetra, lepeti jata divljih gusaka, gavran koji se smrzava na ogoljeloj grani i snopovi gustih bijelih dimnih zakrpa što se izvijaju iz krivoga dimnjaka osamljene kućice iza šikare, šareno oličene poput pisanice i izduljene poput vagona. Stisnula se od starosti i trošnosti, i ustrašeno čeka jači zapuh da je odnese. Mrazne kapi vise ispod žljebova kao neuredno okićena odlikovanja na širokim prsima zdepastih sovjetskih generala.

Kad god ugleda bijeli dim, Šiljo kaže da su upravo izabrali novoga papu. *Habemus pontificem!* Šala upali kod onih koji znaju što objavljuje obredni bijeli dim, *fumata bianca*, pušten poslije uspjela glasovanja na kardinalskoj konklavi. Manjkavije obrazovani, koji to ne

znaju, gledali bi ga u čudu što taj tlapi i trabunja: koji papa, koji dim, koje trice, pukovniče! Neće ponoviti svoju dosjetku pred vozačem da ne stavi na kušnju njegovu obaviještenost.

Loptasta cura loptastih grudi i kose boje mazgine dlake, kojoj je predao kartu na šalteru, preglasno se smijala na sve žvale i izgledala uvrnuto kao polivena vedrom hladne vode. No bolje što je osebujna i nesvakidašnja, nego one dvije folirantice, s njene lijeve i desne strane, mrkosite, udilj nenasmijane, bez grama šarma i praznih uspavanih purećih očiju, na kojima su jedino frizure bile u redu.

Šiljo se pita s koliko li će se znanih faca sudariti u gomili putnika koji danas nekamo lete ili onih koji nekoga dočekuju ili prate. Zračna luka puna je kao figa. Baš kao da se obreo u nedjelju prije podne na špici, kad nagrne pola Zagreba. Nije mu trebalo brojiti do tri, a uz raspaljeni skičavi vrisak, koji joj je bio zaštitni znak, bacajući kukove, sestrinski mu se u njedra sručila nekoć nezaobilazna i emancipirana žurašica, jebežljiva intelektualka neobuzdane pohote, sićušna kao mrvica, koju je poznavao po samonametnutome pomodarskom imenu Keti (krštena Katarina, Kata, Katica, Kaća, Katja ili Kaja). Njih dvoje se nisu potrošili iako su se u pet-šest prigoda vijali na kućnim proslavama s predvidljivim završetkom. Keti je ametom zaboravila svoju darežljivu prošlost iz ere dok je neutvrđeni broj muškaraca, u čije uspomene je ušla, koristio njenu logistiku. S rupom u pamćenju zaključala je sve strasne potrošene epizode otkako je lanjske zime dosegla životni cilj i upecala strendžera, punašnoga beznačajnog činovnika švicarskoga konzulata, o kome je nakićeno govorila kao o diplomatu s posebnim statusom i važnošću ravnoj generalnom konzulu, ako ne i višem. Udadbenica Keti ga je preveslala i brzo kao strijela privela pred oltar. Porasla je u vlastitim očima kad se počela predstavljati gospođom koja je u braku sa zapadnjakom. Pripadala je feli blebetavica koje su džilitale jezike na sve četiri strane Zagreba. Takve ni kad ih preneš iz najkrepkijega sna ne bi bilo moguće zaskočiti, a da ne znaju u prste bilo koju facu koja nešto znači. Tako se i jezičavka Keti u sve razumjela, u sve bila upućena do najsitnijih pojedinosti i svakoga je poznavala. Ne bi mogla disati da nije sve saznala i istrućala, a prije svega: tko je s kime i tko je koga, kada i gdje.

„O, Šiljice moj najdraži, lijepe li slučajnosti što sam te vidjela! Isuse, gotovo te nisam prepoznala, možeš li zamisliti! Bog i bogme, zgodan si s bradom i brkovima“ – zahuktalo je vriskala i treptala kao glumica. Djetinjasto se radovala svojoj ljepoti i bila je uvjerena kako njenome prelestnom izgledu i tijelu ne treba ništa dodati. Šiljo se bespomoćno miri s neminovnim prokletim karnevalskim dramoletom u koji će ga uplesti. Čim joj je vratolomno uletio u mrežu, za nadu je bilo prekasno. Keti, neumorna lajavka, kakvom ju je majka rodila, pošto okrene pedesetak brojeva, a i svakome koga bude srela naširoko će glagoljati da je u Lučkome pratila pukovnika: „Kamo ti, dušo, putuješ?“ – propinjala se i pritiskala ga grudi o grudi. Naglašenom drskošću nosila je raskošno isturen torzo, koji je Šiljo uspoređivao s očaravajućim zidinama Dubrovnika. Laknulo mu je zato što jutros nije bila strpljiva da dočeka što će joj izmisliti kamo putuje. Gorjela je da mu što prije istrese kako čeka mužića koji samo što nije sletio iz Berna, kamo je pošao na iznimno važan razgovor, ni manje nego sa švicarskim ministrom vanjskih poslova. Prije nego što će se pojaviti njen buckasti medonja Uwe, Keti je kečerskim zahvatom oborila Šilji šiju i navlažila mu uho priljubivši tanko namazane usnice:

„Priznat ću ti da si mi se oduvijek sviđao!“ – zaćućorila je upečatljivo čulno otvorenih usta, kao da upravo očekuje strasni poljubac.

„Kako da to nisam primijetio...“ – ušeprtljao se.

„Jesi, jesi, sviđao si mi se. Znaš li zašto?“ – ponovila je: „Znaš li zašto? Zato što si bio neobičniji od ostalih. I što je među nama postojao neki elektricitet.“

„Žalim što to saznajem sada kad si sretno udana. Bojim se da je kasno...“

Da je Ketin najizazovniji pogled imao snagu katapulta koji ga je mogao srušiti, Šiljo bi već sljedeće sekunde ležao vodoravno u krevetu, bez ičega na sebi:

„Za ljubav nikada nije kasno“ – iz usta su joj klizili med i požuda.

„Vidjet ćemo se... Jednoga dana kad se budemo vidjeli. Uskoro, možda...“ – izmotavao se bezličnoga glasa iz dna utrobe.

„Bit ću iskrena do kraja, Šiljice. Žalim što se nismo kresnuli!“ – uskukurijekala se Keti, a zubi joj bljesnuli.

„Šteta što smo izgubili taj naš trenutak…“ – soptajući uzdahne Šiljo. Nije načistu u koju bi žensku ligu smjestio Keti? Među izbiračice koje on privlači isključivo kao muškarac ili među kočoperne klataruše kojih su teme razgovora: Revlonova šminka, cipele iz Trsta, frajeri s Vespom i Gregory Peck, i kojima je važno da se pokažu s njime pred svijetom, pa neka Zagreb posivi od jala kad vidi koja snažna policijska toljaga stoji iza njih.

„Pojma nemaš kako bi ti bilo dobro!“ – nasrtala je, čeznutljivo sklapajući oči.

Sreća u nesreći koja je naišla kao vedro jutro poslije nevere dotakla je Šilju kad je ugledao dvojicu vitkih muškaraca, koji su piskutavim glasovima i pokretima nedvoumno pokazivali da su stjegonoše u legiji tople braće. Baletanski solist Moko, iz kreme zagrebačkoga ružičastog klana, mada u odmakloj dobi, ostao je mladolik kao starogrčki *efeb*. Preko do grla zakopčanoga kaputa lovačke tamnozelene boje dvaput je nehajno omotao debeli karirani škotski vuneni šal, koji mu je padao niz leđa. I još sa šubarom od janjećega krzna, zimogrozno odjeven, gotovo da je najavljivao kako samo što nije sjeo u saonice koje vuče šest pari sibirskih haskija. Ženskasto njišući kukovima, uz raskalašeni, kurtizanski smijeh i dirigentsko mahanje, zaneseno je govorio nešto nerazumljivo limfatičnome istomišljeniku žućkastih izgužvanih obraza, koje ga je bilo najbliže usporediti s izloškom u londonskome muzeju voštanih figura *madame* Tissot. Strancu neznancu – nehajno razbarušenih, dugih gustih crnih lasi, koje su ga na prvi pogled predstavile kao umjetnika koji ne stigne otići frizeru da mu ih skrati, poravna, počešlja, ulašti i stavi ih u vojnički red – nije smetalo što je Mokov engleski bio gori od Tarzanova. Slušao ga je otvorenih usta kao da mu se s govornice britanskoga Doma lordova milozbornim oksfordskim rječnikom osobno obraća *sir* Winston Churchill. Keti je potrčala i bacila se nasrtljivo u zagrljaj baletanu pa je Šiljo iskoristio povoljan vjetar da se odlijepi od nje. Nakon pozdrava s Mokom i suzdržljiva naovlašnog upoznavanja s koreografom iz Bostona Benom Rogersom, izvukao se prozirnim izgovorom da ga čeka znanac koga je, uronjena u novine, opazio na dnu terminala. Šiljo je u bijegu od Ketine udice dohvatio dasku spasa u liku uspravnoga koštunjavca s crnim šeširom široka oboda, kao u crkvenjaka. Svoj dostojanstveno isturen orlovski nos taj bi mogao posuđivati statistima u ulogama Indijanaca.

Šiljin džoker, Zagrepčanin Božo Gvozdenović – ozbiljan poput zaslužnoga građanina s uljane slike obješene u nepreglednome hodniku općinske palače — bio je iz židovske obitelji s Peščenice. Iz rata, u kojem su mu poslije ranjavanja u bici kod Bihaća odrezali desnu ruku do lakta, izašao je 1945. kao dvadeset-dvogodišnji politički komesar Zagrebačkoga korpusa i s činom majora po maršalu Titu nedavno nazvane Jugoslavenske armije. O sebi je bez sustezanja govorio da je hrvatski opredijeljeni *sapiens homo*, ali tako što on svoje hrvatstvo, pridodao bi, gleda komunističkim očima. Po razvojačenju u jesen, kao jednoga iz elite mladih, zgodnih i obrazovanih policajaca, koji se sporazumijeva na francuskome, odredili su ga za budućega konzula u Bernu, uz uvjet da završi dvogodišnju Novinarsko-diplomatsku školu u Beogradu.

Božu su u glavnome gradu ubrzo snimili da se ponaša nedostojno člana Partije i ratnoga invalida. Spetljao se s Mimom, razmaženom platinastom zavodnicom vretenasta vrata, jedinicom proengleskoga ministra kraljevske vlade, koja je samosvjesno pokazivala svoju izazovnu ljepotu i stanovala u vili na Dedinju. Da joj se dopadne i zadivi je, Božo se zaklobučio *eden* šeširom, počeo nositi kričeće svilene talijanske kravate, kašmirski šal, *dandy* kaput iz londonskih modnih žurnala, odijela po kroju iz gangsterske ere Chicaga dvadesetih, s bijelom orhidejom u zapučku, prozirne tanke crne i bijele čarape, lakirane cipele s gamašama i lijevu rukavicu od jelenske kože. Dimio je mirišljave američke cigarete *Chesterfield* i *Camel*, koje je uglavljivao u duguljasti izrezbareni cigaršpic od slonove kosti; svakoga predvečerja, poslije nastave, hitao je Mimi dok je po dedinjskim parkovima izvodila u šetnju svoga ljubimca, crnoga pudla Ricu; a jednom tjedno zajedno su posjećivali pedikera. Božo je s curom obnoć bio viđan u *Lotos* baru, gdje je do svanuća plesao – po naprednim omladincima – prokažene i prezrene, trule američke, pomodarske okretne plesove – *trocking* i *boogie-woogie*. Konobari su ga zavoljeli zato što je šmekerski probirljivo pio francuska vina, škotske viskije i *Dry Martini*, dok je za prismok nasladno naručivao tartarski biftek, kaspijski kavijar, pirjani losos i oštre francuske i mekše švicarske sireve. Savršeno se uklopio kao uredni pretplatnik *partyja*, na koje se okupljao blazirani reakcionarni stalež, koji je, prkoseći bezbožnim komunistima, svetkovao Božić, pravoslavnu Novu godinu, Uskrs i krsne slave, potiho srbovao i četnikovao, ne prežalivši protjerana mladog kralja Petra II, i strijeljana đenerala Dražu Mihailovića. Božu Gvozdenovića su prigrlili zbog Mime pa su pred njime, iako je bio partizanski oficir, slobodno razglabali o političkim temama zbog kojih bi, da ih je savjesno prijavio, bili lišeni slobode. Prepričavali su njegov šizoidni sluh za crni humor kad se surovo izmotavao na vlastiti račun time što nema jedno veslo:

„Vidite li kako je korisno ostati bez ruke u ratu. Kao pakljo imam kod manikira pedeset posto popusta!“

Nevolje po Božu počele su kad je zao glas o njegovoj nepodobnosti stigao do upravitelja Novinarsko-diplomatske škole, Dalmatinca Vjekoslava Cvrlje, također budućega diplomata. Prijavu je iz osvete napisala Zorka Bulj, vatrena Crnogorka nespretnoga tvrdog gorštačkog hoda, inspektorica savezne OZN-e, kojoj se dopao njen susjed Božo, šarmantni Zagrepčanin bez ruke. Svakojako mu se nametala eda bi skrenula njegov pogled na se, a sve u zaljubljenoj želji da Božo zbog nje istisne iz srca malograđansku kaćiperku Mimu. No kako se drug Božo zatelebao u gospođicu Mimu kao mačak u veljači, nije uslišao očajničke uspaljene zovove

svjesne drugarice Zorke, s Durmitora Crnogorke, iz bratstva Babovića, junačke partizanke i kapetanice policije, koja mu se, onako riđa, krupna i širokih ruku pričinjala poput uspravljene medvjedice. Budući da su odbačene i neshvaćene žene otrovnije i od guje otrovnice, ljutica Zorka, ljuća od poskoka, latila se ubojita pera. Skupivši izvješća posvugdašnjih doušnika, oka i uha grada, koji su cunjali noćnim Beogradom, motrili i bilježili što tko priča i koliko harči – pri čemu nisu mogli mimoići svakojake Božine ujdurme – Zorka je izvijestila upravu NDŠ-a o tome gdje zalazi, s kime se druži i čijega psa svakodnevno šeta njihov sve sumnjiviji polaznik iz Zagreba. Vjekoslav Cvrlje je pozvao veseloga pitomca Božu i zapovjedio mu, prvo: neka se smjesta okani djevojke iz protunarodne buržoaske obitelji, koja ga je izmanipulirala, toliko da s njome zalazi i u opskurni Lotos bar; i drugo: da kapitalistički *eden* šešir zamijeni doličnijim proleterskim lenjinskim kačketom. Božo je s gnušanjem nesavitljivo odbio upraviteljeve ultimatume. Cvrije se zato najavio svome nadređenom, Ivanu Vejvodi, pomoćniku ministra vanjskih poslova, Karlovčaninu i španjolskome republikanskom borcu. Želio je čuti njegov savjet: kako ukrotiti Gvozdenovića, koji je opasno skrenuo s linije i kolebljivo pao u kandže osvjedočene neprijateljice socijalističke stvarnosti:

„I ti tvrdiš, druže Vjeko, da Gvozdenović ne želi uvidjeti pogrešku, nego nesamokritično ostaje kod svojih dekadentnih stajališta“ – provjerio je Vejvoda.

„Da. Odlučno mi je izjavio kako ne misli ostaviti kćer onoga kraljevskog ministra, koja ga je povukla u degenerirano društvo i nije mu na pameti da prestane nositi *eden* šešir! Još se grubo obrecnuo na me, kako se, u ime Partije, usuđujem miješati u njegovu privatnost i određivati mu čime će pokriti glavu“ – potvrdi Cvrlje.

„Baš zato što je takav, onda ćemo toga destruktivnog Božu Gvozdenovića izbaciti iz Novinarsko-diplomatske škole i šutnuti ga natrag u Zagreb. Prije toga podvrgnut ćemo ispitivanju njegovu moralnu podobnosti lijepo ga isključiti iz Partije!“ – presudio je Vejvoda. I otežući, slomljena srca zaklopio: „Eto, druže Vjeko, kako Partija gubi odvažne partizane kao što je prvoborac od 1941. major Gvozdenović, koji je u ratu ostao bez ruke. Ali, iako je drug Tito istaknuo kako revolucija ne smije jesti svoju djecu, nesmotreni Gvozdenović je pokazao da je nepopravljiv i jedino što nam preostaje jest da ga izbacimo iz Partije. Zamisli da nam je takav element izmigoljio kontroli, a mi ga poslali u diplomaciju, na Zapad! Pa taj bi postao plijen stranih obavještajnih službi i pričinio nam velika nevaljalstva, ti boga!“

Kako se nevolja nadovezuje na nevolju, Gvozdenović ne samo što je bio najuren iz Novinarsko-diplomatske škole i iz Komunističke partije, nego je osmoga dana po dešperatnome povratku u Zagreb, dok se sjetno i raznježeno tješio snovidnim beogradskim sjećanjima, nakon međugradskoga poziva, bolno čuo od Mime – cure zbog koje je, bez trunke dvojbe, stavio na ljubavni žrtvenik diplomatsku budućnost – da ga je deložirala iz srca. I neka joj ubuduće više ne kuca na vrata. Njihova veza, sada na udaljenosti od 430 kilometara, postala joj je neodrživa i bezvezna:

„Upravo je tako – bezvezna veza!“ – Mima je pojačala spontano izrečenu frazu, koja joj se učinila efektnom i, dapače, duhovitom.

Iako s prvoboračkom Spomenicom, dva Ordena za hrabrost, Ordenom zasluga za narod i Ordenom partizanske zvijezde drugoga reda, rezervni major Jugoslavenske armije i ratni vojni

invalid Božo Gvozdenović – poslije očajne karakteristike koja ga je dopratila iz Beograda i isključenja iz članstva Komunističke partije – unatoč najupornijim nastojanjima i vezama, nije mogao pronaći posao koji bi odgovarao njegovim mogućnostima, znanju, intelektu i nadasve ratničkoj prošlosti. Partija ga je učinila čovjekom izvan upotrebe. Zato se dogovorio s roditeljima da prodaju grunt kod Jastrebarskoga i lokal u Zagrebu da se, novčano zbrinut, upiše na Filozofski fakultet. Pored toga, na večernjem tečaju za napredne nastavio je učiti francuski. Pošto je diplomirao, njegov suborac Zvonimir Rudnički, direktor *Mašinoimpexa*, pomogao mu je da dobije mjesto profesora francuskoga u Poštansko-telefonsko-telegrafskoj (PTT) srednjoj školi. Tako je Božo stao na noge.

Neizbježno poglavlje u njegovome društvenom životu postala je špica na Trgu Republike. Nije prošao dan, a da se Božo, sada s novim prepoznatljivim znakom – lulom među zubima u podne i predvečer ne nacrta na prozivu. Stalno društvo bile su mu ugledne zagrebačke face: karikaturist Oto Reisinger, pisac Fedor Vidas, filmski režiser Veljko Bulajić, fotograf Božo Fleck, liječnik Frane Jelavić, novinar Konstantin Miles, skladatelj Fran Bubanović i pravnik Koloman Bobi Trstenjak, a prikrpavali bi im se prolazni sateliti, također javne osobe s pregibljivim radnim vremenom: režiseri, glumci, nogometaši i ostali sportaši, piloti, arhitekti, pjesnici, političari, direktori, novinari, spikeri, operni i zabavni pjevači, glazbenici, obrtnici, ugostitelji, kockari, žigoli, prodavači magle, *luft*-inspektori, vječni studenti, šverceri visoke klase, pa i policajci, najčešće zastupljeni po pukovniku Šilji.

U novinama je prvi put senzacionalno osvanula fotografija Titova sina Žarka Broza, iz koje se vidjelo da nema desne ruke koju je izgubio na Istočnome bojištu kao oficir Crvene armije. Na to je Oto Reisinger, nekima, koji nisu pobliže poznavali Božu, izmotavajući se kazao da je on – Titov sin Žarko. Otina bezazlena izmišljotina bila je kupljena pod zdravo za gotovo. Neki su povjerovali i zagrizli varavi mamac, pogotovu što je kao vreteno suhi Božo fizički bio poprilično nalik Žarku.

Pajdaši sa špice, prije nego što se pokupe kućama, odlazili su na piće i večeru, mijenjajući lokale. Na obmanjivačku obznanu da je Božo Gvozdenović Titov sin, nasukao se konobar Edo u *Lovačkome rogu* i polaskan što dvori takvu ličnost nije naplatio ceh Boži i ostalima koji su sjedili s njime. Stari dečki iz orkestra na terasi *Esplanade*, primijetivši Božu, u vjeri da je Žarko Broz, smješkavo su zagudili i milo ga gledajući zapjevali najomljeliju Titovu popevku, Paljetkovu *Falu*. U *Šumskome dvoru* kuća je počastila druga Žarka i njegovu pratnju rundom francuskoga konjaka.

Lažni Titov sin nije pobijao da to nije on, nego se suživio s krivokletničkom zavrzlamom palom s neba, u Reisingerovoj režiji. Što ju je češće izvodio, to se više poistovjećivao sa Žarkom Brozom.

I Šiljo se ogrebao u muktašenju kad je s Božom Gvozdenovićem i njegovim drugarima sjedio u *Vinodolu*, a šef sale ga pozvao na stranu i jecavo, u povjerenju, pitao: je li onaj gospon bez ruke doista Titov sin?

„Jest, on je, a ja sam zadužen da ga čuvam!“ – ispotiha potvrdi pukovnik, s kažiprstom na ustima: „Ali o tome, pssst, nikome ni riječi!“

Na odlasku, usplamtjeli ugostitelj, glave nalik punome mjesecu, ćelava tjemena glatkim kao lubenica i vratom kao u medvjeda, kome su dugi staž i još dulje godine povili leđa, unatoč višekratnome Šiljinu navaljivanju, ni da čuje o plaćanju računa, a nakon što se brdo pojelo i zdenac popio:

„Čast mi je upoznati druga Žarka, sina najvećega sina našega naroda, druga Tita!“ – blistao je šef sale i duboko pognute glave klanjao se lažnome Žarku Brozu.

Božo Gvozdenović je preko Frankfurta letio u posjet bratiću u Bonn i za ovu prigodu bio neprikladno svečano odjeven, kao da će ga ravno s aerodroma odvesti da primi odličje iz ruku njemačkoga kancelara Konrada Adenauera. Iz lule mu se širio jak miris duhana. Nakon što mu je Šiljo brgljavo odgovorio da ide „nekim poslom“ u Oslo, Božo ga je grunuo ljevicom u prsa:

„Uf, Šiljo, kako si šarf lumpao u petak u *Ritzu*. Pa ti si nepopravljiv, stari, jebal te vrag... Sjećaš li se uopće da si me vidio?“

„Ma, slušaj, baćo, sranja se događaju...“ – Šiljo mu je odsječnim pokretima davao znakove da ga prestane podsjećati na prepijani petak, mada je znao da mu je nastojanje uzaludno. Kad bi se nečega i nekoga dohvatio, Božo je silovito zagrizao za vrat kao kuna pile i daviteljski nametao svoje mišljenje o svim mišljenjima:

„Kad si zaćorio za stolom, držao si čvrsto čašu. Raja oko tebe se kladila hoće li ti pasti i razbiti se dok si spavao kao duduk. Okladio sam se s Novakom Simićem da ti čaša neće ispasti i od njega dobio pet stotica!“ – samozadovoljno pozove Šilju u bife da na račun oklade trgnu po jednu s nogu. „Maznut ćemo nešto oštro, za hrabrost! Moram ti se povjeriti, stari moj, da cvikam od letenja!“ Kako je u svakoj prigodi iskakao s nepredvidljivim izborima, Božo ni sada nije iznevjerio svoj običaj. Na polici je ugledao grčki uzo *Tsatnali* i od razdražljivoga mrzisvijeta, crvenolikog i krivonosog konobara, koji se nije morao trsiti da pokaže kako nije stvoren za posao za koji je plaćen, naručio dva štamprla. Pošto je novoprispjelim gostima rutinski, ali uočno sporih pokreta i oborena rastrojena pogleda zamijenio pepeljaru, prepunjenu opušcima, čistom, bez riječi je sizifovskim naporom beživotno očepio nenačetu bocu i vjerojatno prvi put otkad dvori natočio tu vrstu pića. Mukom je šizio, nakon što mu je Božo zatražio i dvije čaše vode, potrebne za njegovu dodatnu ekshibiciju. Ispraznio ih je do pola, zalivši zemlju u drvenoj zelenkasto oličenoj žardinjeri s fikusom, i u njih ulio uzo, koji je, izmiješan s vodom, gusto pobijelio kao mlijeko:

„Pa grčki uzo je isti kao i makedonska mastika, baćo...“ – usporedio je piće Šiljo čim ga je omirisao i kušao.

„Uzo je puno bolji. A *Tsantali* je najbolji od svih grčkih uza! Pravo piće za prave dečke!“ – nije popuštao Božo i hvalio kao da ga on uvozi. Ponovio je turu, Šilji kao ušur za zarađenu okladu sa Simićem, a sebi za pojačanu dozu hrabrosti.

„I kad bi ti bio pravi Žarko Broz, svejedno ne bi prošao da te časti ovaj ugostiteljski gnom, pacijent iz galerije neshvaćenih genija“ – dok je kratkim gutljajima, meraklijski ispijao svoj obrok uza, Šiljo se titrao s Božinim dvojništvom nakon što je ovaj podmirio ceh, niži od očekivanoga, i još jednom dodatno pokvario i tako učmalo raspoloženje konobara u bifeu zračne luke. Ovaj put zato što nije ostavio napojnicu. Bez ushita, Božo je istrpio pukovnikovu bodlju i dok je smišljao kako će mu opakije uzvratiti, u dumanju ga presječe vrndavi ženski glas

s razglasa koji je pozvao putnike za Frankfurt da pođu na carinsku i pasošku kontrolu. Hodajući k izlazu, Božo je zaboravio Žarka Broza i počeo dočaravati avanture sa svoga prvog izlaska u inozemstvo. Ljetos je proveo četrdeset dana, naravno u Parizu, da usavrši jezik (fakinski prijetvorno naglasio je: *jezik*). Zar bi on bio veliki Božo da je (opet: naravno) preskočio slatku ugodbu i nije osjetio grešni dašak kupljene ljubavi:

„Ovo što ćeš sada čuti, stari moj, to je prava priča za tebe. Na Pigalleu sam izabrao kao filmsku divu zgodnu i elegantnu, ali zato vrlo skupu kurvu. Profinjenih aristokratskih crta, grčke glave, izgledom slična onoj mojoj Beograđanki Mimi, zbog koje sam najebao i koja me iznogirala... ma pričao sam ti o njoj. No i ta Francuskinja – za razliku od platinasto oksidirane Mime – imala je kosu crnu kao tinta od sipe. Ista Juliette Greco... Čovječe, samo jednom se živi, je li, stari moj? Odvela me u luksuzno opremljen stan, s pogledom na *Moulin rouge*. Prije nego što smo se svukli i sjedinili tijela, u budoaru je zapalila svijeće, pustila romantičnu glazbu s gramofona i ponudila me šampanjcem, bademima, okruglim malenim sendvičima s maslacem, ružičastim kavijarom, sirom, račićima i prezervativom. Sve uračunato u cijenu. Očarala me razarajućim umijećem u krevetu i iscijedila mi i posljednju kap iz jaja. Obljubljivao sam je strašću tigra. Zato sam poslije ljubavne igre, koja je bila za pet, osjetio potrebu da je posebno nagradim, mimo tarife. Osim toga, džentImenski sam je pozvao u bistro ispod njene zgrade, na čašu šampanjca, za rastanak. I znaš li kako me je, nazbilj ti ovo kažem, damski odbila? – Ne, hvala, *mon chere*, ali dok radim, ne pijem!“ – krivio se Božo. Da ne ispusti pripovjedački ritam i da ga u aerodromskoj vrevi Šiljo ne zaskoči tako što će i on početi sa svojim zgodama, upadno landarajući ljevicom, razveže o francuskoj kuhinji: „Pronašao sam restoran po mjeri. Budeš li otišao u Pariz, svakako potraži *Nos ancentres les Gaulois*, Naši preci Gali. Nalazi se u uskoj ulici Saint-Louis-en Vlle, uz crkvu Notre-Dame. Najprije sam birao jela očima, a onda se prepuštao užitku i satima ih, neobuzdano zanesen, satirao kao nesit. Najviše, *pieds de cochon*, očišćene kuhane svinjske nožice i palačinke s pačjom paštetom, uz opojna vina iz Bordeauxa, najraznovrsnije sireve i alzaške torte. Posljedica prežderavanja bila je da sam se vratio s osam kila viška. Iako nisam želio povjerovati u svoju pretilost, remen me je neumoljivo potkazivao da sam se udebljao kao prasac. Nisam ga više mogao zakopčati u raniju rupicu, nego sam morao otići za jednu, pa još za jednu i sve bliže posljednjoj rupici na kopči“ – blago žmirkajući udarao se po trokutastome trbuhu da i zorno pokaže koliko se proširio: „Utješio sam se kad sam pročitao što je napisao markiz Alphonse de Sade: *Sve je dobro ako je prekomjerno!*“

Bez zadržavanja su prošli carinske i pasoške formalnosti. Da ušutka Božu u nizanju pariških priključenija – jer za danas ga se dovoljno naslušao, o skupoj kurvi s Pigallea i hrani od koje se nadebljao osam kila – Šiljo ga je vratio u domaću stvarnost:

„Je li, baćo, jesi li išta poradio da ponovno uđeš u Partiju?“

„Niti mi je bilo tko iz partijske organizacije u školi to do sada ponudio, a da ti pravo kažem, stari moj, niti sam se ja njima nudio. Partija i ja smo još na *status quo*.“

„Druga su uštogljena, staljinistička vremena bila onda, prije deset godina, kad su te izbacili, zato što si se po Beogradu kurčio s *eden* šeširom i što nisi skrivao da ševiš buržujku s Dedinja. Sada bi na partijskome sastanku ismijali i isfućkali bilmeza koji bi zahtijevao nečije

isključenje zbog takvih bizarnih razloga. Hajde, kao da nisi čuo da su se neki visoki partijski rukovodioci u Beogradu oženili balerinama; da je ambasador u Grčkoj Peko Dapčević muž glumice Milene Vrsajkov; Splićanin, također general Ljubo Ilić, ambasador u Meksiku, muž je operne pjevačice Zinke Kunc; a budući ambasador u Budimpešti Mirko Tepavac odnedavno je u braku s kazališnom glumicom Renatom Ulmanski... I što onda? Jasno, ništa! Zar je grijeh prema Partiji ako se poznati političar vjenča s poznatom umjetnicom? Jasno da nije! Jesu li naši ministri koji se pojave u smokingu i *borsalinu* zato heretici? Jasno da nisu! I što te onda priječi da svoj slučaj staviš na dnevni red i zatražiš reviziju kod partijske komisije? Sve bi bilo ispravljeno i najbrže bi te vratili, vjeruj mi!"

Božo Gvozdenović se zamislio i zapanjio Šilju:

„Reći ću ti, stari moj, otvoreno što mislim, mada znam da mi nećeš pljeskati nakon što me budeš čuo zašto više nisam zagrijan da se vratim u Partiju..."

Naslutivši kamo blude Božine neodmjerene misli, Šiljo se uspravi:

„Budi oprezan što trućaš pred policajcem srca kamenoga. Budeš li previše kenjao, iz dreka u koji ćeš upasti kao narodni neprijatelj neće te, baćo, izvući ni tvoj otac Josip Broz. Urazumi se i ne zabijaj čavle u vlastiti mrtvački kovčeg." Uz usiljeni smiješak i jetki humor pribrano je pokušao izblokirati očekivane lamente i razblažiti mu oštricu. Nije uspio. Božin brzi jezik i nered u glavi nadvladali su razum:

„Iako si pukovnik policije, siguran sam, kao što je danas utorak, jedanaesti, da me nećeš odcinkati, žigosati i optužiti kao neprijatelja..."

„Ovisi koliko ćeš se budalasto proseravati. Savjetujem ti da radije zanijemiš kako ne bi dočekao sudbinu da ti pokuca na vrata i baci te u kanalizaciju."

„Ne, ti me ipak nećeš otkucati zato što vrlo dobro znaš da tvoj stari drug Božo Gvozdenović previše voli ovu našu zemlju. Za nju sam se krvavo borio duge četiri godine i ostao bez ruke" – reče osjećajno. „Moja država i moja bivša Partija ponijele su se okrutno i neljudski prema meni, uskrativši mi neprijeporno pravo na mirovinu ratnoga vojnog invalida, koju sam milijun i pol posto zavrijedio. A nakon brzopletoga i glupog isključenja iz Partije bio sam saplitan i onemogućen da nađem ma koji posao, što znači da su me svjesno bacili na cestu kako bih grcao i krepao od gladi. Tada sam strahotno doživljavao prljavu igru Partije protiv sebe. Vidio sam je kao lavicu koja požđere svoju mladunčad. Iako sam dotakao dno dna, ipak nisam se izrodio u neprijatelja Jugoslavije. Da je bilo suprotno, ti bi, s obzirom na svoj posao, to saznao među prvima." Božo očajnički zamlatara rukom, namjeren da dade gorči okus sirovim riječima koje je istresao pred jakim policajcem. „Na sreću, Pariz mi je širom otvorio oči. Sloboda i višestranačje su me preporodili. Nakon našega privida demokracije, u Francuskoj sam se osjetio kao riba u moru..."

„A zar ti taj osjećaj nije nadošao poslije one lijepe kurve iz Pariza i hrane od koje si se nadebljao?" – upadne Šiljo. Njegov drugi strpljivi, ali neuspio pokušaj.

„Ne zajebavaj me, stari, i dopusti mi da ti kažem što me izjeda. Naša zemlja je slobodna, ali ljudi nisu. Mi smo narod kojem su vlastodršci iskopali oči. Svi smo ovdje protiv svoje volje klaunovi u velikome cirkusu. Najviši rukovodioci postali su strojovođe pomahnitaloga vlaka i ne daju ni pet para za svoj narod. Okružili su se kao mandarinski carevi iz pekinškoga

Zabranjenog grada i oderat će skalp svakome tko se makar i pogledom usudi taknuti u njihovu obogotvorenu nedodirljivost. Dotle francuski novinari bez straha da će ih zatvoriti i osuditi mogu napisati da su predsjednik republike Rene Coty i premijer Guy Mollet loši, lažljivi, nesposobni i neodgovorni šarlatani. Nekome od njih čak i reći da je pizda, *con*. U komunističkome dnevniku *L' Humanite*, časne mi riječi, pročitao sam kad je njegov komentator – baš tako, da je: *con* – nazvao šefa diplomacije Christiana Pineaua. To je izašlo kad se razbuktavala kriza oko Sueza i komunisti okrivljavali Pineaua za potpirivanje rata. Svaki Francuz u pismima uredništvu slobodno istupa o svemu što ga tišti. Narod izađe na ulice, demonstrira i štrajka kad je nezadovoljan poskupljenjem, zaradom, odnosom poslodavaca ili državnom politikom...“

„Zašto mi o tome govoriš kad o štrajkovima i demonstracijama u Parizu znam i bez tebe. Ili me, možda, želiš pripremiti i objaviti da si se učlanio u Komunističku partiju Francuske?“ – podigne vjeđe Šiljo. Njegovo treće miroljubivo, ali uzaludno rasipanje energije.

Božo je okrenuo brigu na veselje:

„Ma tko kaže da u Jugoslaviji ne postoji višestranačje. U redu, ne postoji baš višestranačje, ali dvostranačje, svakako. Jedna stranka vlada, a druga je u zatvoru...“

Tek sada je Šiljo pobjesnio i obasuo ga najgorim psovkama:

„Koja je to druga stranka u zatvoru, jebote...?“ – dreknuo je.

„Počnimo, recimo, s Milovanom Đilasom..“

„Ti si novokomponirani idiot! I znaš li što si još? Glupan *non plus ultra*, eto to si! Pošandrcao si do kraja!“ – skočio mu je Šiljo za vrat u izboju gnjeva: „Zar vjeruješ da ćeš sranjima o Đilasu, kojima se razmećeš kao pubertetlija, kupiti sebi ulaznicu za besmrtnost? Haaaalo, proleteri svih zemalja, urazumite se! Ne ulijeći uludo svojim političkim budalaštinama u ralje krokodilu. Čuvaj posao i profesorsku plaćicu i ne igraj se vatrom. Znaš li, majmune, da bi otišao u krasni kar kad bi ovo što si istrtljao doprlo do policije? Za taj poljubac s đilasovštinom dobio bi godinicu dana zatvora, a rebnuli bi te toliko malo samo zbog ratne prošlosti, što si prvoborac i invalid. Zabij to sebi u mozak, ako ga imaš.“ Pukovnikovo eksplozivno režanje prekine Božin isprekidan, neobuzdan, zarazno razdirući grozničavi hihot: „Što je tebi, baćo, jebote?“ – jače se raspalio Šiljo. „Bez razloga se kriviš od smijeha. Kao ćaknuti komedijaš. Kad ti najmanje treba biti do kreveljenja…“

Božo se pokunjio, pokazavši duhanski požutjele zube:

„Nije ta tvoja za baciti. Živci su mi prenapeti pa zajebanim mandrljanjem srljam u vlak koji me može odvesti u Lepoglavu“ – reče izgubljena samopouzdanja.

Šiljo je nastavio pomirljivije, prebacivši mu ruku preko ramena:

„Slažem se, baćo, da su prema tebi postupili krajnje svinjski zato što su te bez mogućnosti da kažeš svoju istinu i bilo što sebi u obranu po kratkome postupku izbacili iz Partije; a osobito stoga što su te spriječili da istjeraš pravo na invalidsku mirovinu. To nije u redu.“ – umirivao ga je. Nagnuvši se nad njime osjetljivo ga opomene: „No nemoj se braniti da i sam nisi kriv! Iz kurčevitoga prkosa deset godina prepustio si se martirijskoj sudbini i nisi maknuo ni malim prstom da to riješiš. A mogao si. Čak i ja, koji te poznam od davnina, nisam znao da nemaš invalidsku mirovinu. Umjesto što si se patnički prenemagao i zatvarao se u šutnju, trebao si

podići svoju hohštaplersku stražnjicu i doklatiti se do mene. I ne bi bilo šanse da ti ne sredimo mirovinu, cap – cap, u dva poteza. Jesi li razumio, stari magarče?“

Kao uboden trnom u čir, pretrnuli Božo Gvozdenović uvukao je rogove. Dohvatila ga je pokajnička nelagoda. Preopasno se zaletio onda kad nije smio:

„Učinio si mi se pogodnim medijem, stari moj, da na te istresem svoje teške brige, more i muke, nezadovoljstva i razočaranja, osjećaje niže vrijednosti“ – glava mu je iscrpljeno klonula: „Želio sam, nakon što ih saslušaš, da dio naprtim i na tvoja leđa. Umjesto toga jedino što sam uspio bilo je da te sludim. Oprosti, druže, molim te. Napose mi nije trebalo drkanje o Milovanu Đilasu. Vojnici o skraćenju, kurve o poštenju, a Božo o demokraciji i Đilasu! Vjeruj mi, ta priča više neće stanovati kod mene! Zbog nje se zbilja odlazi u buksu“ – stišao je i obraćenički krenuo Šilji uz nos. Neobuzdano ga je dograbio i odvukao do bifea u bescarinskoj zoni. Nije bilo uza, pa je Božo na svoju naručio viski *Old smuggler*. Pukovnik se nije usprotivio promjeni. Pili su i zvecali krupnim komadima leda koji su se zvonko odbijali o rubove čaša i lagano se topili. Tragičnu krinku Božo je zamijenio lakrdijaškom domoljubnom patetikom. Zlovolju je sada skrivao iza ispraznih sprdačina da Šilji pokaže kako je izvrsne volje, unatoč krivdama koje ga razdiru. Brenčava buka motora privukla ih je da ustanu i prate meko baletsko spuštanje zrakoplova iz Beograda, u čije će metalno ždrijelo uskoro i oni i poletjeti u Frankfurt. Odozdo viđen, novi i umiveni američki *Convair – 340*, s oznakom YU – ADC, nalikovao je kopcu dok se obrušava na plijen. Čim je dotaknuo pistu i zarulao, vratili su se za šank da iskape ostatak uz prešutan dogovor da će maznuti još po jedan *Old smuggler* s dosta leda. Božo je onda iz torbe izvukao otipkanu kopiju s ljubičastim tragom indiga: „Ovo ti ne bih pokazao da nisam zasrao s imbecilnim predavanjem o francuskoj demokraciji. No uvjerio si me da zbog toga nećeš potegnuti batinom po meni i zato neću biti miran, stari moj, dok ti ne pročitam pjesmu koja će te štrecnuti.“

„Zašto bi me štrecnula?“ – nije se snašao Šiljo, a Božo reče:

„Pjesmu je napisao Ivan Raos, pjesnik koga poznajemo.“

„I što ako ga poznajemo? Ne kopčam što mi time želiš reći?“ – Šiljo je i dalje tapkao po mraku.

„Je li Raos bio u zatvoru?“ – pitao ga je Božo.

„Koliko znam, nije. A zašto bi bio?“

„Zato što je objavljivao za vrijeme NDH.“

Obaviješteni policajac Šiljo istrese protudokaz:

„Mnogi su objavljivali u NDH, a da zbog toga nisu bili u zatvoru. Čak i Vladimir Nazor i Goran Kovačić, pa Novak Simić, Dragutin Tadijanović, Tin Ujević, Slavko Kolar, Dobriša Cesarić, Stanislav Šimić... Ima ih koliko god želiš, baćo. Istina, sud časti Udruženja književnika kaznio je Tadijanovića s dva mjeseca zabrane objavljivanja, a Ujevića s pet godina, no nisu ih zatvorili ni pet minuta.“

„Da, ali Ivan Raos...“ – vukao je na svoju Božo, a Šiljo je izgubio strpljenje zbog njegovih zagonetnih pitalica:

„Kaži mi, ali doista razgovjetno i ne muljajući, na što zapravo ciljaš? Što je to s Raosom?“ – uzvikne, na što je Božo razmotao dvostruko presavijeni papir.

„Vidi, ovo mi je prekjučer dao momak, nije bitno tko, iz *Republike*. Tiskali su izbor iz poezije Ivana Raosa, a potom je stiglo anonimno pismo s preslikom njegove pjesme nazvane *Naše klasje*, koju je objavio u *Hrvatskome narodu*, prvih dana NDH, u travnju 1941., kad mu je bilo dvadeset godina. Želio sam ti reći kako mislim da je Raos sretno prošao. Da ste poslije oslobođenja vi, drugovi iz policije, vidjeli tu pjesmu, on bi zbog nje odležao koju godinicu... Pročitat ću ti je, nije duga…“

„Nemoj, baćo. Daj, sam ću“ – Šiljo bi razočarao Božu da mu je priznao kako je prije njega pročitao *Naše klasje*. Ostavit će ga u taštoj vjeri da ga je on, ovdje u Lučkome, upoznao sa senzacionalnim otkrivenjem o endehazijskome nadahnuću mlađanoga Raosa, kome je u travnju 1941. Tias Mortigjija objavio *Naše klasje* u *Hrvatskome narodu*. Dotukao bi Božu da ga je poklopio i kazao mu kako je pjesmu koja ga je uzbudila zapazio prije tri mjeseca dok se – listajući Hrvatski narod u dokumentaciji službe – pripremao za Operaciju Pavelić, na koju samo što ne poleti: „U tebi se probudio uspavani duh partizanskoga komesara koji strijelja grešnike, čini mi se!“ – dobacio mu je. Božo je procvjetao na spomen njegove ratne prošlosti.

Šiljo je u sebi preletio preko Raosovih stihova:

„*Bijasmo jadno roblje, arene vjerna slika. – Dragu je našu zemlju, kopito trlo tuđe – Misli je htjela naše, ubožit tuđinska klika – Nevinom krvlju našom, oprati prljavo suđe – Mi smo ko Kerber stali, na međi zemlje nam svete – Dajući živote, glave, za naše divno klasje – Ko lavovi srću, naše čelične čete – U divnu tešku borbu, za svoju zemlju, za se.*“

„Što ti se čini, stari?“ – Božo je napet i kao da se sprema preskočiti s jedne na drugu stranu duboke provalije, uspuhano čeka da čuje Šiljin rug i zgražanje, osudu i prezir Ivana Raosa. No on ga je dotukao oprečnim sudom:

„Ne zvuči loše za pjesnika dvadesetogodišnjaka…“

„Ne mislim na kvalitetu pjesme...“

„Nego na što?“

„Na proustašku poruku“ – skretao je na suprotnu stranu druma.

„Raos, baćo, u njoj nije spomenuo ni ustaše, ni Pavelića, ni Nezavisnu Državu Hrvatsku“ – iskušavao je Šiljo prohrvatskoga komunista Božu Gvozdenovića,

„Nije spomenuo izravno, ali to se osjeća neizravno.“

„Za to bi ga teretio iznimno napaljeni tužilac. Da je bilo po meni, ja ga ne bih slao na robiju, nego bih mu, kao zločestome đaku, ali koji se može popraviti, izrekao posljednju opomenu pred isključenje. Što je prodao vjeru za večeru i objavio pjesmu u ustaškome *Hrvatskom narodu*...“ – presudio je s razumijevanjem Šiljo, ne mareći za optužbe suca samozvanca Bože, koji je bacio koplje i na kraju se suglasio s njime:

„U pravu si. Mislim kao i ti. Pusti nevolje neka odu! Znam da su mu za tu pjesmu progledali kroz prste i nisu ga osudili na dvadeset godina – zbog njegovih dvadeset godina!“ – požurio je da što prije okonča raspru koju je potpalio.

Šiljo se veseli što do Frankfurta neće sjediti do Bože, koji ga je umorio. Od gnjavaže će ga osloboditi skuplji prvi razred. Lako je njemu izvoljevati kad mu *služba* plaća. Božo je od profesorskih prihoda, unatoč značajnome popustu, na temelju iskaznice nosioca Partizanske

spomenice 1941., jedva skucao za povratnu kartu ekonomskoga razreda. Da nije klasne podvojenosti, tko zna što bi pukovnik još saznao u zrakoplovu iz njegova pariškoga spomenara.

Gvalje zakovitlanih oblaka navlačile su se na nebo i pomračivale zagrebački dan, koji će za koji sat početi nalikovati noći, a *convair* se gurao u njihov zagrljaj i uspinjao se loveći najvišu dopuštenu visinu od 9.000 metara. Sve majušniji grad koji je pukovnik gledao pod sobom i s njime se opraštao blistao je umotan u koru sunca i snijega. Hoće li ga ponovno vidjeti? I kada? Pohod u Buenos Aires nije odmor nego visoko rizična akcija i svaki od tri kladioničarska ishoda realno je moguć. I tip 1, kao pobjeda (oteti ili smaknuti poglavnika i vratiti se živ); i tip 0, kao neriješeno (ne uspjeti oteti ili smaknuti poglavnika, a preživjeti); ali i tip 2 kao poraz (ne uspjeti oteti ili smaknuti poglavnika, a izgubiti glavu).

Tarotskoj zduhačici Andrei, u svakome slučaju, iskoče li tip 1 ili 0 – ma koji od njih – morat će kazati kako je bila u pravu kad mu je prorekla da će se vratiti živ, ali i neslavno propasti s poslom zbog kojeg će se zaputiti preko oceana. Završila kako god završi, uspjela ili neuspjela, tek prava istina o *Operaciji Pavelić* bit će bar pedeset godina zapečaćena i pod embargom, pohranjena kao najpovjerljivija državna tajna. Od sva tri tipa, najnesretniji ishod bio bi 2. On bi Andrei i svjetskoj javnosti otvorio oči. Žurni fleševi iz Buenos Airesa izvijestili bi da je pokojni pukovnik jugoslavenske tajne policije Đuro Milić, predstavljajući se kao biznismen, ušao u Argentinu da u ime maršala Tita ubije poglavnika Antu Pavelića, ali ne ostvarivši nakanu pao je smrtno pokošen u sukobu s njegovim čuvarima. *Ave, Caesar, morituri te salutant!*

Po slijetanju u Frankfurt, nakon što su autobusom s piste doveli putnike do aerodromske zgrade, zemaljska domaćica, simbolična njemačka plavojka Grethen, pokazala je Šilji uski prolaz kojim će doći do šaltera američke kompanije *Pan Am* u tranzitnome odjelu da se prijavi za let za New York, s polaskom u 15:15.

Iza staklene pregrade, među onima koji su završili putovanje i stali u red ispred kućica za ovjeru pasoša, opazio je Božu. Mahnuli su nasmijano jedan drugome.

U tranzitnoj dvorani, kod šaltera *Lufthanse*, prošao je pored bostonskoga koreografa Bena Rogersa, s kojim ga je upoznao baletan Moko. I njega je pozdravio kratkim pokretom glave, ali bez osmijeha.

Nakon što je čekirao kartu i predao prtljagu, ispod sjedalice u luksuznoj, svježe oličenoj čekaonici prvoga razreda, Šiljo je podigao privjesak, crveno srce od kože, u koje je ugrađena crna metalna potkovica, kao znamen sreće. Mora da je ispao nekome užurbanom namjerniku. Osvrnuo se je li ga tko vidio, onda otpuhne po njemu da ga očisti od prašine i spremi ga u džep sakoa. Da li ga je do potkovice navela neka svemirska sila kako bi mu najavila uspješan kraj *Operacije Pavelić*? Iako ni sebi nije priznavao, bio je praznovjeran. Kao i svi operativci iz *službe*, uostalom.

Iskoristio je pogodnost što su za privilegirane putnike prvoga razreda jela i pića u čekaonici besplatna, pa je strusio tri viskija *Canadian Club* i na kraju bočicu francuskoga vina *Cru de Beaujolais Morgon* iz ovojesenske berbe, uz zasitnu podlogu kanape sendviča, badema, indijskih oraščića, maslina, smokava, datulja i grožđica, na koje je nasrnuo poput strvinara. Iz kozmopolitskoga izbora novina i časopisa prolistao je njemačke, engleske, francuske i

talijanske dnevnike. Svoje zagrebačke nije vadio iz aktovke iz opreza da njima ne skrene pozornost na se, iako nije poznavao nijednoga od petnaestak čekalaca.

U napol ispunjenu prvome razredu *Pan Amova* četveromotornoga velikog čudovišta *Boeinga 377 G Stratocruisera*, Šiljo je sjeo u desni prvi red, do prozora. Vezivao je sigurnosni remen kad je, nepunu minutu prije nego što će stjuard glomaznom željeznom ručkom zaklopiti prednja vrata, uletio zadihani par, koji je zajedno sastavio nekih 90 godina.

Utegnuti i odnjegovani muškarac, izbrijan ispod kože, namirisan i odjeven u skupi kaput i odijelo, marljivo se trudi pomaknuti unatrag kazaljke na biološkoj štoperici. Vidi se, pripada elitnome gerijatrijskom naraštaju dobrostojeće, elegantne i bonvivanske oligarhije iz visokoga europskog sloja, rođene potkraj prošloga stoljeća. Ta vrsta neizumrlih dinosaura, prema tome, proslavila je šezdeset peti rođendan. Poznaje više njihovih zagrebačkih vršnjaka koji su morali nasilno prekinuti studij da bi bili zavojačeni u Prvome svjetskom ratu.

Ostatak od njegovih 65 do zajedničkih 90 godina upisan je u krsnome listu mlade dame, ugodno poškropljene nadražajnim parfemom prestižne francuske marke. Dvojnica Rite Hayworth, koja je ponosno držala glavu, obasjala je zrakoplov kreolskom ljepotom kao iz knjige, tantananim stasom poput skandinavske manekenke, grudima uzetih od vile iz narodne pjesme i nogama da ti pamet stane. U hermelinskoj bundi, *Diorovoj* svilenoj haljini iz najekskluzivnijega butika s pariške avenije *Champs-Elysees*, na svjetlosti uzbudljivo providne, s paletom zlatnih i platinastih prstenja i narukvica optočenim draguljima, četvrtastim satom *Cartier* od bijeloga zlata, dijamantskim naušnicama i ogrlicom od najkrupnijih, pravih bisera iz toplih mora – na sebi je nosila bar dvadeset tisuća dolara. Da je nekome trgovcu taj nakit, mirno bi mogao otvoriti draguljarnicu.

Njen za čelo niži pratilac, prije srednjega nego višeg rasta, unatoč pozamašnoj dobnoj razlici, nije joj, ni slučajno, bio otac koji je u poznoj dobi dočekao rođenje kćeri, a ni mlađani djed, mada bi mogao stati i u jednu i u drugu usporedbu. No onako kako je on nju držao zaljubljeno za ruku i milovao je, tako otac ne drži kćer, a ni djed ne miluje unuku.

Oboje su slavljenički likovali, nalik umornim vozačima boba dvojca, nakon što su se u finišu, za treptaj oka, prvi sunovratili u cilj, iako se za vrijeme lude olimpijske utrke s vremenom nisu nadali da će slaviti.

Stjuard crne kose, prekomjerno natopljene briljantinom i najbrižnije začešljane na latinski razdjeljak, povučene točno po sredini po uzoru na Rudolpha Valentina, uslužno ih je doveo do sjedala u drugome redu, nasuprot Šilji, koji je, špijunski ih prisluškujući, zaključio da su muž i žena, iz Vaduza, prijestolnice Lihtenštajna. On je vlasnik triju tvornica za proizvodnju zubala, *gebissa*, i u New Yorku će potpisati ugovore koji će uvelike uvećati njegov izvoz u Ameriku.

Šiljo je zacrtao da će višesatni let skratiti razmišljanjem o *Operaciji Pavelić*, pretežno planiranjem: kako se postaviti u nepredvidivim nezgodama i zgodama koje će predvidivo iskrsnuti? No odgodio je plan poslije sultanskoga izobiljstva u čekaonici prvoga razreda. Do slijetanja u Shannon prepustit će se jelu i piću, po francuskome hedonističkom naputku Bože Gvozdenovića. I od Shanona do New Yorka, dok nad Atlantikom bude vraćao vrijeme za šest

sati, ponovno će jesti i piti, ali svakako i odspavati. Ako ti vino škodi raboti, ostavi se rabote! – govorio je, tko drugi, doli djed Đuro. A čime će se sutra zabavljati u argentinskome zrakoplovu koji će ga od New Yorka odvesti do posljednje postaje, Buenos Airesa, e to je još predaleko da odluči. *Que sara, sara*. *What will be, will be*, tako pjeva Doris Day. Što će biti – bit će. Ovisno kako se bude osjećao...

Dok se *Boeing* podizao i po srebrnastoj izmaglici činio obvezatni krug iznad Frankfurta, Šiljo je, zaštićen iza debelih naslona sjedala, kradomice pogledavao serafinsku susjedu *vis a vis*. Ne bi ga začudilo da je bila okrunjena za *miss* Europe. Ili da ju je njen izvrsno uščuvani i šarmantni muž preoteo od filma, gdje je glumila uloge fatalnih vampova, *angel face*, kojih pojava, pogled, osmijeh i hod zaustave disanje muškarcima. Sudeći kako opušteno i spontano razgovaraju i milo se gledaju, unatoč muževih četrdesetak zima viška, Šiljo je sve uvjereniji da se bračni drugovi iz Vaduza (65 + 25 jednako je 90) idilično slažu i žive bez trzavica u obostrano korisnoj simbiotskoj zajednici. Ona se drži skandalozno bogatoga muža zato što će relativno mlada dočekati dan kad će, po životnim zakonima, obudovjeti i postati nasljednica veličajnoga imutka. Amerikanci iz iskustva tvrde da što god je muž imućniji, žene to bezbolnije podnesu rastanak s njime. On pred poslovnim partnerima, utjecajnim znancima i *VIP-ovima* pokazuje ženu kao najljepši izložak iz svoga Louvrea, kao osobnu *Mona Lisu*, i viđen s njome lakše sklapa poslove i brže osvaja tržišta. Muž svoje preostalo vrijeme koristi obilno ga trošeći, dok žena svoje vrijeme strpljivo kupuje. Zacijelo da oni sebe tako doživljavaju, a bit će da i njih drugi jednako vide.

Brucošu Šilji je njegov pokojni prauzor i kumir djed Đuro neispisanim rukopisom zapisao ličku narodnu hvalbu s prela o ljepoti, uz preporuku da je izrekne curi koja mu se bude svidjela. Svaka će pasti na takvo kađenje, tvrdio je djed. Unuk je naučio pjesmu, ali je nikad nije iskoristio dok se udvarao i osvajao. Neće je izreći ni pred valkirom iz Vaduza zbog najmanje dvije nepremostive zapreke. S njome je muž, a i ona ne zna naš jezik: *Čudo ljudi za djevojku kažu; tanka struka, a visoka stasa; kosa joj je kita imbrišima; oči su joj dva draga kamena; obrvice s mora pijavice; sred obraza rumena ružica; zubi su joj dva niza bisera; usta su joj kutija šećera; kad govori, golubica guče; kad se smije ko da sunce grije; kad pogleda, kao soko sivi; kad se šeće, kao paunica*.

Stjuard prijazna lica, s frizurom a la Valentino, zvao se Tom – pisalo je na mesinganoj pločici okačenoj za ovratnik nebesko plavoga sakoa – pružio mu je, kao uvaženome putniku prvoga razreda, jelovnik da bira *a la carte* iz ponuđene lepeze ića i pića. Prije ručka za aperitiv, na volju mu je više od pedeset napitaka. Izbacit će one s dna liste, dašto bezalkoholne, a nije dugo smišljao kojim će se počastiti. Pokretom i glasom blaziranoga svjetskog potucala naručio je *Bloody Mary*, iako je do sada o tome koktelu jedino načuo, ali još ga nije kušao. Da su pili *Bloody Mary*, razmetali su se kolege iz *službe*, a i njegovi lokal patrioti (tako je zvao pajdaše s kojima je lokao po lokalima) koji su se ove godine razmiljeli Amerikom kao gliste ispod podignuta kamena. Zamisao da i on, napokon, upozna specijalitet krvavoga naziva, začeta je u čekaonici u Frankfurtu kad je u pariškome *Le Figarou* pročitao kako je dvadesetih godina nastala *Bloody Mary*, u koju se umute votka, sok od rajčice, umak *worcester*, sok od limuna,

sol, papar i led. Izumitelj je Francuz, barmen Fernand Petiot, iz *Harry's* bara u Parizu, kome je pasija bila da goste, mahom Amerikance, privlači novim vrstama koktela koje je smišljao. No pravi uspjeh Petiot je požeo kad je otišao na rad u New York, u bar hotela *St. Regis*. Za razliku od Pariza, gdje je prošla nezamijećeno, ondje je *Bloody Mary* naprasno osvojila najvišu klijentelu. Fama o njoj tekla je od usta do usta, a ime je dobila zbog krvavo crvene boje soka od rajčice, koja prevladava napitkom. Neki veseljak je ispalio kako ga barmenova zmešarija podsjeća na englesku kraljicu Mariju I iz dinastije Tudora, kćer Henryja VIII, koja je s početka druge polovice 16. stoljeća poslala na lomaču više od tristo protestanata pa je narod stoga nazvao: *Bloody Mary*, Krvava Marija.

„Želite li *Screw Driver*?" – pitao ga je stjuard Tom, a Šiljo je maglovito predosjetio da bi to mogla biti neka od podvrsta *Bloody Mary.* Iako nesiguran, kimnuo je samouvjerenošću čovjeka koji zna što hoće: *Screw Driver. Right away, sir!*" – potvrdio je narudžbu Tom.

Dok je stjuard otišao da mu smiješa traženi koktel, Šiljo je zavirio u rječnik kako bi ustvrdio što je *Screw Driver*, engleski pojam koji nije znao. A-ha, tu smo, dakle: zavrtač, odvijač ili kako bismo pučki, purgerski kazali: *šrafciger*. Kako god se zvao, zavrtač, odvijač, šrafciger ili *Screw Driver*, ali ga se *Bloody Mary* nije dojmila, i više je nego siguran da neće ludovati za njome. To je zaobilazno najavio stjuardu, koji ga je ozareno pitao: želi li još jednu? O. K., da je popio bilo koji viski ili *bourbon*, rum, šampanjac, konjak, pivo, votku, *gin*, *martini*, *campari* ili našu rakiju (koje nije bilo u ponudi), ne bi dvojio nego udvojio piće, ali *Bloody Mary*, ne hvala, za svagda!

Usredotočio se na jela. Eh, kad bi ga odnekuda pogledao Božo Gvozdenović! Da mu je čuti što bi to izvoljevalo reklo na ovu blagodat? Mada su jelovnik prve klase *Pan Am-a* najprobranijim receptima složili kuhari pariškoga najgurmanskijeg restorana *Chez Maxim*, napuhani Božo – koji ne pušta nikoga ispred svoga sebičnog ja i nikome ne priznaje da je bolje od njega pojeo, popio, vidio, doživio, poševio i osjetio – prezrivo bi se nadglasavao s njime da je sve to ništa, kajgod, bljak, muda od labuda, jaja od papagaja, sranje kroz gusto granje, nula, fuj i drek na šibici, prema zalogajnicama u Parizu, gdje se on raspadao od hrane. A nakon Šiljine opaske da ga *Bloody Mary* nije zavela, kao da ga vidi kako ga nadmeno vrijeđa, uz razarajuća dobacivanja. Primitivnoj ličkoj bukvi jedino priliči najbrljavija rakijetina; i takvoj seljačini izmutiti profinjeni američki *Screw Driver* (premda Šiljo ne vjeruje da je Božo čuo o njemu), isto je kao i dati guskama sjeno ili posuti biserje pred svinje.

Razbaškareni Šiljo među pet predjela na izbor zatražio je dimljenoga lososa, s majonezom u kruni od rajčice i salatu od povrća i uz to je pio bijelo vino iz Loire, *Sancerre Cordier*, berba 1953. S glavnim obrokom nadošla je veća poteškoća. Za što se odlučiti kad su sva jela opisana toliko *appetitlich* da bi kukavcu Boži izletjele oči od pohlepe. Da li za pečeni odrezak s umakom od zelene paprike i maslacem od finog bilja? Ili za ovčji kotlet u crnome vinu i umaku od ljutike? Ili za pileća prsa s porilukom? Ili za pečenicu od štuke s koprom? Ili za srneći but u umaku od crnoga vina? Izabrao je posljednji, peti prijedlog, divljač; s orijentalnom rižom za prilog i šparogama s isjeckanim jajima za salatu. Zalio je crnim burgundcem *Santenay* iz podruma Jeana Claudea Boisseta, berba 1952. Zasladio je tijelo tortom *St. Honore* i s pomalo voća. Prvu prekooceansku zračnu jelačku feštu zaokružio je kolumbijskom kavom, uz čokoladni

bombon. Da perverzno skonča (Božo Gvozdenović doista ga je izludio svojim pariškim bajkama!), zapalio je kubansku cigaru *Monte Cristo*, uz konjak *Courvoisier XO*. To mu je došlo kao *digestif*, za bolju probavu, *o la la*.

Šiljo je jedva dočekao tričetvrtsatnu stanku da protegne noge u zračnoj luci u Shannonu, uz Atlantski ocean, koja se u suhomrazici utapala u sumrak dok je nebeski svjetioničar palio zvijezde. Po studeni koja se hvatala za kožu, a vjetar prijeteće fućkao i obećavao hladnije i ružnije vrijeme, stao je simbolično, prvi put, na tlo Republike Irske. Tko zna; nagađao je, hoće li poživjeti i doživjeti da ikada posjeti tu državu na otoku okruženu morem, koja kopneno graniči samo sa sestrom, Sjevernom Irskom, i u sastavu je Ujedinjenoga Kraljevstva? Prije ne, negoli da. Trljao je prozeble umrtvjele i ukočene prste da ih oživi, sjetivši se engleskoga vojskovođe i državnika Olivera Cromwella. Nakon što je polovicom 17. stoljeća pokorio Irsku, došao je u pokrajinu Burren, koje kras podsjeća na Mjesečevo tlo, onako kako ga opisuju u fantastičnim pričama: „Kakva je to zemlja?“ – uzviknuo je svesilno Cromwell. „Nema drveća da objesim čovjeka, nema vode da ga utopim, a ni zemlje da ga pokopam!“

Zatekla ga je gungula i buka. Skupina novinara i snimatelja se tiskala u iščekivanju neke važne ličnosti. Šiljo se raspitao i saznao da je nešto prije *Pan Am-ova* zrakoplova sletio domaći *Air Lingus* kojim je iz Australije preko Londona stigao irski sportski narodni junak, atletičar, srednjoprugaš Ron Dellany. Na Olimpijskim igrama u Melbourneu, završenim prije tri dana, u subotu, osvojio je zlatnu medalju u utrci na 1.500 metara i izazvao prolom radosti kod sunarodnjaka. U zasljepljujuće osvijetljenome bescarinskom odjelu, gdje su se sabile i tri draguljarnice, susjeda iz zrakoplova, Nausikaja iz Vaduza, zažareno je prekapala po kutijama s prstenjem. Da ima s kime, Šiljo bi se razborito okladio kako će *travellers* čekovi tvorničara zubala poslije kratkoga potrošačkog izleta njegove zlatoljubne izabranice, kojoj novac nečuvarno istječe kao voda kroz prste, neupitno biti očišćeni bar za tisuću funti. Neobuzdano je trošila da je zavrijedila promaknuće u veliku meštrinju reda manijakalnih kupaca.

Šiljo je u kiosku s novinama, razglednicama i knjigama kupio džepnu knjigu meka poveza o osnivaču separatističke organizacije *Shinn-Fein* (Svoj na svome), tvorcu irske neovisnosti i prvome predsjedniku vlade Eamonu De Valeri. Kao gimnazijalac pratio je njegovu ustrajnu borbu protiv Engleza i veseli ga što će uskoro, od korice do korice iščitati životnu povijest neupitnoga velikana.

U Shannonu se posada izmijenila, a o putnicima prvoga razreda do New Yorka skrbila se ženstvena Jane svijetlih izražajnih golubinjih očiju, čija je kosa boje hrđe umotana u pletenicu i stegnuta ukrasnom ukosnicom od kornjačevine pojačavala izgled rumene *country girl* s američkoga Srednjeg zapada koja puca od zdravlja. Šiljo je s odobravanjem dočekao promjenu zato što Jane ne zna koliko je popio na letu od Frankfurta i pred njom ne mora biti sputan s tekućim narudžbama kao što bi bio da se opet suočio s Tomom, nebeskom krivotvorinom Rudolpha Valentina.

Počeo je drugi dio festivala gastronomije. *Boeing* je, čekajući dopuštenje za uzlet, nepredviđeno stajao dvadesetak minuta na shannonskoj pisti zablistaloj poslije kiše, a stjuardesa je donosila šampanjac, mineralnu i negaziranu vodu i *Coca Colu*, pa tko što voli,

neka izvoli. Šilji je prijala čaša šampanjca *Brut* s maslinom nabodenom na tanki plastični štapić. Kad su se napokon vinuli u visine i čim je putnicima na engleskome i njemačkom objavljeno da mogu odvezati sigurnosne remene, večernji slijed nezaustavno je krenuo.

Najprije se priklonio viskiju, *Chivas Regalu*, a onda i prvome predjelu: izvornome kavijaru *Sevruga*. (Kad bi ga u Zagrebu počastili rijetkim iskupim pićem ili jelom, poput *Chivas Regala* ili *Sevruge*, Šiljo se šegačio kako ga je u djetinjstvu guvernanta tukla sve dok ga nije navikla na najaristokratskije gutljaje i zalogaje). Za predjelo: francuska guščja pašteta. A uz kavijar i paštetu sjeo mu je crnjak iz podruma *Margaux* iz Bordeauxa: *Chateau Giscours*, berba 1952. Premda ga je brinulo gdje će mu stati sve te pretjerane količine jer pravo gošćenje zapravo još nije počelo, kao poslušni Epikurov sljedbenik nije smio odbiti laganu pileću juhu. *Consomme* je na francuskim večerama zakon i kako da je onda zaobiđe on koji leti prvom klasom! Ali iskušenja tek nailaze, baš kao i za ručkom. Od pet jela, na čiji spomen izjeličkim zelotima ide voda na usta, pitanje je koje odabrati iz jelovnika? Prvo: Pisani teleći odrezak s mladim maslacem od luka i u umaku od rajčica. Drugo: Patka u umaku od đumbira. Treće: Pečeni list s račićima u umaku od luka bechamel. Četvrto: Školjke u umaku od bijeloga vina. Peto: Zečja pečenka u vrhnju. Što od toga, Šiljo?

List mu se učinio najlakšim pa je kocka pala na broj tri. Uz prilog, krumpiriće s divljim peršinom i salatu: dimljene brokole. Umjesto francuskoga vina svoju je ribu natapao portugalskom ružicom *Mateus Rose*. Francuskim nektarima, čaši bijeloga *Sancerrea* iz Loire, koji je pio uz ručak, vratio se nakon što je za desert dobio tanjur s tri vrste francuskih sireva *Livarotom*, *Roquefortom* i *Camembertom*, uz nekoliko zrna svježega grožđa i dva komada keksa; i kad je zatim, ali polovično, jedva svladao tortu. Voće je otklonio, a uz kolumbijsku kavu, na Janeino suzdržano divljenje („My God, koliko je i što je sve taj čovjek popio!“), Šiljo je za *digestif* zamolio *cointreau*.

Bio je grogi nakon što je, čak i za svoje nemalene mogućnosti, žeđano iskapio vedra i nenasitno pojeo nevjerojatne količine, baš kao da mu se u rastrojenu želucu izleglo klupko glista koje će mu pomoći da smlavi toliko hrane. Kad je stjuardesa Jane odnijela pladanj, shrvana otežala glava skljokala mu se na desno rame. Duboko i teško je disao i tupo snivajući prelijetao Atlantik dok je zrakoplov, noću ganjajući zvijezde, a danju sunce, klizio nebeskom bonacom kao po najmekšem pamučnom sagu. Pokraj Šilje, raskloplјena na petoj stranici, leži odbačena broširana knjiga o legendarnome Ircu Eamonu De Valeri. Čitatelju iz Zagreba preostalo je da sačeka treznije i odmornije sate kad će je nastaviti čitati. U Shannonu je optimistički računao da će je do New Yorka iščitati do posljednjega slova.

Poglavlje II.6.

Nebo nad Amerikom i New York, u srijedu, 12. prosinca 1956.

Stjuardesa Jane, uvjerivši se da je Šiljo u komi, iskusno je prosudila kako je zlosilje buditi ga zbog doručka. Dobro što je ostao vezan tako da ga nije morala drmusati i opominjati neka se veže kad je kapetan najavio da su se počeli spuštati. Potapšala ga je tek pošto je zrakoplov nečujno liznuo pistu zračne luke Idlewild:

„New York, sir."

Drveno protrese glavu, protrlja kapke i mrtvovidno izmrmlja:

„O, hvala lijepo!" – ukopčao je da joj je zahvalio na hrvatskome.

U autobusu koji je putnike razvozio do četiri terminala ukrstio je pogled s parom iz Vaduza. Nasmiješili su mu se kao znancu s kojim su, skučeni pod istim aluminijskim krovom, proveli više od dvanaest sati i prosječnom brzinom od 570 kilometara na sat od Frankfurta do New Yorka preletjeli 6.207 kilometara. Njih su, s većinom došljaka iz prve klase, ostavili kod terminala B, a Šiljo je proslijedio do zgrade D, i u tranzitnoj zoni prijavio se na šalteru *Aerolineas Argentinas*.

Za spuštanja je spavao i propustio vidjeti New York iz zraka. Poznavao ga je posredno, iz prekooceanske udaljenosti, iz filmova i romana, osobito njemu prirasloga za srce *Manhattan Transfera*, sjajnoga američkog pisca Johna Dos Passosa. Zato sada, za polijetanja, budnim očima upija što god više može.

Zrakoplov se fino uspinjao i napravio širok krug. Prvi pogledi na glomazni glavni grad svijeta su zastrašujući. Ustuknuo je pred nesagledivom panoramom. Prepoznaje Wall Street, Empire State Building, Kip slobode, zgradu Organizacije ujedinjenih naroda uz rijeku Hudson, most Georgea Washingtona, Central Park, Long Island, otok sa zatvorom Sing Singom i Kinesku četvrt. Ispod njih, duguljast poput letećega kita, otmjeno klizi bijeli cepelin, kojemu je na obje strane vidljiv plavi simbol paste za zube *Crest*. Za koliko postotaka će joj se povećati prodaja poslije ove skupe, ali efektne nebeske reklame?

Kao i sinoć u Shannonu, Šiljo se pita: hoće li, osim formalnoga stupanja na tlo Sjedinjenih Država, a prve korake je učinio na betonu aerodroma Idlewilda, jednom, bilo kad i tko zna kad, upoznati New York i još neke gradove ove zemlje nemogućih mogućnosti? Odgovor je pesimističan kao i sinoć u Irskoj. Prije ne negoli da!

Ono što je Šiljo utrpao u se od Europe do Amerike samo što mu nije izletjelo na nos pa je stjuardesu argentinskoga četveromotorca *DC 4*, umjesto bilo kojeg napitka, nakon uzleta pitao za spasonosni *Alka Seltzer* da ublaži muku u uzburkalome drobu. Na putu dugom 8.531 kilometar, od New Yorka do Buenos Airesa, s pristajanjima u Havani i Rio de Janeiru, koji je potrajao gotovo 23 sata, odbio je sve; osvježenja, aperitive, dva ručka, *digestife*, četiri užine te po jednu večeru i doručak. Ispijajući jedino vodu usporedio se s osuđenima na smrt. O njima su pisci uvriježili kazivati da dan pred smaknuće provedu na kruhu i vodi. On, sve do četvrtka prije podne do slijetanja na najveću argentinsku zračnu luku Ezeiza, u istoimenome predziđu Buenos Airesa, nije okusio ni zalogaj kruha.

Osmotrivši narod koji je na betonskome prostranstvu ispred izlaza broj 18 u Idlewildu čekao poziv za ukrcaj u zrakoplov, Šiljo je opazio privlačnu, mladu crnokosu ženu s očima ljubičasta sjaja, do bljedila izrazito svijetle puti, udubljenu u *The New York Times*. No što god ju je dulje pogledavao, to mu se više pričinjalo da ona ispod oštra oka kao orlica odmjerava ljude, a novine koje gužva služe joj kao zastor. Kad bi ga pitali može li približno pogoditi tko je i odakle je, pukovnikovo istesano policijsko zapažanje priklonilo bi se pretpostavci da to dojmljivo lice (od onih koja se od prve uklešu u pamćenje i dugo ostanu prepoznatljiva), pred nekim bježi i skriva se. Ili – ostavio je ipak ogradu – samo ženski radoznalo zvjera oko sebe. Bliži odgovor bio bi mu pod jedan: neznanka bježi i skriva se! Nije mu umaklo i da ga je kriomice promatrala, dulje i pomnije od ostalih. Po slobodnoj prosudbi svrstao bi je da je izgledom najbliža Palestinki. Bio je neodlučan: je li Muhamedanka ili Židovka? Palestinski domoroci, premda žive u nepremostivoj vjerskoj mržnji i duboko su zavađeni kao rijetko koji narod, jako su slični jedni drugima. Putovala je sama, a za leta ostala je izvan Šiljina vidokruga jer je sjedila na dnu ekonomske klase. U tranzitnim čekaonicama, na uzletištima u Havani i Riju, beljila je oči na nj.

Buenos Aires, četvrtak, 13. prosinca 1956.

Nakon detaljnoga pregleda i nakon što je argentinskoj pograničnoj policiji kao i svaki došljak iz zemalja s komunističkom vladavinom morao ostaviti otiske svih prstiju, Šiljo je promijenio tristo dolara u aerodromskoj banci. Onda se, pod ranije dogovorenim imenom Roko Antunović, javio Predragu Grabovcu, koji mu je potvrdio da ga čeka rezervirana soba u *Castelaru*. Rekao mu je neka uzme taksi koji ga neće doći više od osam dolara, ali neka prethodno ipak utanači cijenu. Predrag će za dva i pol sata doći k njemu u hotel, donijeti mu ono što je ponio iz Zagreba i izvesti ga na pravi argentinski ručak.

Iz telefonske govornice Šiljo je ugledao crnku iz zrakoplova, koju je sačekao nabildani momak i od nje kavalirski preuzeo škripava i razgođena teretna kolica s dva kabasta kovčega. Gurajući ih, poveo ju je put parkirališta.

Polazeći ususret čovjeku s kojim se zagrlila i poljubila u obraze, crnka koja je u New Yorku ušla u zrakoplov *Aerolineas Argentinas*, ugledala je u telefonskoj govornici na Ezeizi pristaloga suputnika s brkovima i bradicom. Od svih sedamdesetero koji su se ukrcali u zračnoj luci Idlewild i krenuli u Havanu, Rio de Janeiro i Buenos Aires, njega je najdulje snimala. Kopkalo ga je odakle je i što radi.

„Rekla bih da smo u istome obrtu“ – pomislila je i pitala momka koji je dočekao: poznaje li tipa u telefonskoj govornici? Kad joj je uvjerljivo odgovorio da ga nikada nije vidio, zasramila se zbog pretjerane sumnjičavosti, no to mu nije pokazala: „Tko sve danas nije špijun!“ – namještajući nemirni uvojak, narugala se nečujno sebi Mossadova operativka Sulamit Šula Kišak Cohen, s kodnim nadimkom Perla. Od danas bar još dva mjeseca prikupljat će u Buenos Airesu podatke o ustaškome poglavniku Anti Paveliću i olakšati posao Zviju Malchinu. *Ha memuneh* je odredio Zvija da bude taj koji će sudbinski okruniti akciju.

Momak koji je došao pred Šulu, dvadeset-petogodišnji Benajahu Altarac, rodom je Splićanin, a 1947., u šesnaestoj, kao Marin Altarac s roditeljima i sestrom optirao je u Izrael. U Jafi je skončao školu. Čim je odslužio vojsku, primili su ga u Mossad.

Šula će se prijaviti u policiji kao povjesničarka koja istražuje dokumente i literaturu o židovskoj zajednici u Argentini u 18. i 19. stoljeću. U izraelskoj putnici upisana je pod imenom Noemi Elias i zvanjem je stručna suradnica ministarstva kulture sa stalnim boravkom u Holonu pored Tel Aviva. Stanovat će u skromnome jednosobnom samačkom stanu u starinskoj četvrti San Telmo, koji joj je pronašla i uplatila dvomjesečnu stanarinu Daiq, udruga Židova u Buenos Airesu.

Predrag Grabovac stigao je u *Castelar* sa zamašnim Šiljinim papirima o *Operaciji Pavelić* i čekovima *Banco de credito de Cuyo*, s pokrićem na 20.000 dolara. Vozač ga je dovezao do glavnoga ulaza u hotel i vratio se u ambasadu.

Šiljo se napokon oporavio od želučanih tegoba i ogladnio. Odustao je od Predragove zamisli da odu u obližnji restoran pa su ručali u hotelskoj konobi.

Izvijestivši Predraga da će Petar Rak, kao što je predviđeno, doletjeti iz Čilea 16. siječnja, predstojeće 1957., nakon božićnih i novogodišnjih blagdana koje će provesti kod svojih u Valparaisu, Šiljo ga je pitao ima li štogod novoga oko Pavelića.

„Po dojavama mojih doušnika iz ustaške jezgre Ante Pavelić se tri do četiri puta tjedno kasno poslijepodne sastaje s nekolicinom Hrvata u modernoj kafeteriji *Nocturno*, u najživljem središtu Buenos Airesa, na uglu avenija Callao i Corrientes. Iz kuće, koju je sam podigao, u tridesetak kilometara udaljenu mjestašcu Lomas del Palomar, u elitnome naselju *Ciudad Jardin*, dakle Vrtnome gradu, u Gran Buenos Airesu, krene autobusom, *colectivom*, broj 5, iz ulice Alas Argentinas, zatim presjedne u podzemnu željeznicu, *subte*, i iskrca se na postaji *San Martin*, u blizini kafeterije. Obično ga prati tjelohranitelj, ali dogodi se da koji put svrati i sam. Da ti usporedim koliko je Ciudad Jardin u Gran Buenos Airesu udaljen od središta, to je, uzmimo, kao od Lovrana do Rijeke“ – govorio je Predrag, a Šiljo zapisivao:

„Tko je s Pavelićem u društvu?“

„Prilično ih je...“

„Reci mi imena svih koji dolaze u tu kafeteriju. Moram vidjeti poznaje li me netko od njih kako bih izbjegao da se sretnemo.“

Predrag Grabovac je čitao, a Šiljo opet zapisivao: Vjekoslav Vrančić, Jozo Dumandžić, Stjepan Hefer, Ivo Asančaić, Marko Sinovčić, Srećko Pšeničnik, Božo Veić, liječnik Milivoj Marušić, Emil Klaić, Marijan Brodarić, Josip Sturmer, Marijan Gudelj, Josip Subašić, Josip Marković, Jozo Galić, Petar Krilanović...

„Popis sam sastavio po podacima svojih informatora. Nekolicina među ustašama iz Pavelićeva društva međusobno se ne podnose, ali su pred poglavnikom kuco i ne svade se!“ – prinio je glavu Predrag.

Dogovorili su se – nakon što se Šiljo ispava i kako-tako se aklimatizira – da se sutradan poslijepodne, u 16:30 sati, nađu kod Predraga u ulici Suipacha, nedaleko od Obeliska. Stanuje

na drugome katu, na broju 1105. Pored zvona na vanjskim vratima zapisano je stanodavčevo prezime: Garcia Perez. Sigurnosni razlozi.

Predrag Grabovac napustio je Šilju poslije dva sata. Rekao mu je da je u hitnji kako bi kod kuće dočekao intelektualku našega podrijetla, koja je stalno nastanjena i imućno udana u Argentini. Unatrag dva mjeseca vidjeli su se najprije u ambasadi, a sljedeći put kod njega u stanu. Njen uspješni, prezaposleni muž blizak je poduzetnicima iz vrha hrvatske emigracije. Predrag sluti kako je na putu da je privoli na suradnju, to prije jer je u Jugoslaviji, iz koje se uselila 1947., bila članica Partije:

„Posreći li mi se, ta bi nam veza silno koristila. Bila bi premija pristane li raditi za nas! Nije za baciti ni to što je neviđeno zgodna mačka“ – zatreptao je usiljeno i zavjerenički dodao da koristi idealnu prigodu što mu je supruga sa sinom u Sinju, pa će je primiti kod kuće: „To i njoj odgovara, jer, priznala mi je, dok je ulazila u ambasadu, osvrtala se u grozničavoj strepnji da će se sudariti s nekim tko poznaje nju i njezina muža. Zato nije željela da se vidimo u lokalu.“

Šiljo, obijeljenih očiju, sve nesuzdržanije zijevajući i vrludajući na granici sna, rekao je da će se smjesta baciti u krevet, a uspije li se probuditi i prevariti vremensku razliku, navečer će skoknuti u kino da pogleda *Diva*, ovogodišnjega dobitnika *Oscara* za režiju Georgea Stevensa, u kojem blista mlada razigrana zvijezda James Dean.

Predomislio se. Unatoč napol oborenim kapcima, odložio je u sef fascikle o Operaciji Pavelić, i pogledom klizio po Predragu Grabovcu dok se ispred hotelskoga ulaza uvlačio u taksi. Pričekao je koju minutu u hodniku, a onda i on sjeo u taksi. Naložio je vozaču neka ga povede do Suipache, ali se zaustavio na uglu, pet zgrada udaljen od Predragove. Uporni, nečujni telepatski glas uznemirujuće je zabubnjao i poticajno poručio Šilji da mora vidjeti ljepoticu, koja u sedam *de la tarde* stiže u tajnovitu vizitu prvome savjetniku jugoslavenske ambasade.

Dovezao se pola sata ranije. Taj blok Suipache je elitni, pretežito s uredima poznatih i uspješnih tvrtki, i tu su najamnine visoke. Među nazivima institucija i imenima stanara kraj zvona na kući s brojem 1105 je i Garcia Perez. Preko puta je parkić, osvojen vonjem nadolazećega ljeta. Smolavi borovi ispred podzida su kao naručeni zaklon. Iza njih Šiljo će iz polumraka promatrati Predragovu posjetiteljicu. Je li i nju, kao što je njega, konspirativno uputio da pozvoni jednom kratko, dvaput dugo i opet jednom kratko? Koji je prozor od onih šest na drugome katu Predragov? Dva su otvorena, a na četiri su spušteni drveni zastori.

U minutu do sedam, ispred peterokatnice, meka koraka izletjela je iz taksija zlatokosa s pundžom, kakva je klupčala Evita Peron. Uočljivo nemirna, usplahireno je provjeravala ima li u blizini opasnih svjedoka te je pritisnula gumb na zvonu. Jednom kratko pa dvaput dugo i još jednom kratko. Do Šilje je dopro prozukli cvilež nakon kojeg je do maločas zagonetna žena užurbano odbravila nepodmazana čelična vrata.

Jer od sada ona za nj više nije zagonetna. Upravo se obistinila njegova luda slutnja koja kad je najpotrebnija, kao zov nadahnuća, proklija i zazuji u glavama policajaca ekstra klase. Osjetio ju je nakon što je razmetni Predrag Grabovac u konobi *Castelara* rekao kako mora požuriti jer očekuje posjet bogato udane žene, neshvatljive i nemoguće zamislive ljepote, koja je emigrirala prije više od devet godina i u Jugoslaviji bila članica Partije!

Njeno lice nije Šiljina halucinacija i utvara. I nije posljedica zamornoga leta iz Europe u Ameriku, promjene vremena za šest sati unatrag, nagloga prijelaza iz snjegovite i hladne zime u početak dugoga, vrućeg ljeta. Nije fatamorgana, nego ipak stvarnost koja mu ledi krv u žilama.

Ivanka Rakalović, partizanska poručnica Ivanka Tomičić, odbjegla supruga majora UDB-e Ilije Rakalovića Rumbe, kojima je Šiljo u ljeto 1946. svjedočio na vjenčanju u Našicama i s kojom se sljedeće godine oprostio u Zagrebu prije nego što je krenula vlakom teti u Italiju, na putovanje bez povratka.

Šiljo sebi ne uspijeva objasniti nelagodu koja ga je začudno zahliknula dok je gledao Ivanku kako otvara vrata i ulazi. Nije mu bilo pravo. Satrto je uskipio, osjećao se kumovski iznevjeren, ranjen u dušu i opljačkan do gole kože. Predrag mu se, mada bez krivice kriv, iznebušeno zamjerio. Umalo da u srdžbi baci i zgazi privjesak, crveno srce s potkovicom, koji je našao u čekaonici u Frankfurtu.

Ako ga je u Ivankinu slučaju predosjećaj odveo na pravi put, odlazak na drugu kontrolnu točku bio je korak u krivome smjeru.

Odustao je od nakane da čeka svoju našičku kumu dok ne izađe i tako sazna koliko se dugo zadržala kod Predraga. Umjesto da u parku stoji nepomično kao spomenik i u praznome vremenu bdije na mrtvoj straži, taksijem se uputio u *Nocturno*, uvjeren da će ondje zateći Pavelića.

U kafeteriji, koja je ugodno zamirisala po kavi, kuhanu mlijeku i lavandinoj vodici, kojom su konobari osvježavali natkriti dio, nije bilo poglavnika. Ali četvrt sata poslije Šilje ušli su crnka iz zrakoplova i momak koji ju je dočekao na Ezeizi. Lecnula se kad ga je primijetila. Došljaci su pronašli stol i naručili oranžade. Crnka je poluotvorenih usta nešto otegnuto objašnjavala mladiću u košulji boje šipka i oprezno se okretala prema Šilji. Trseći se da iz žamora i graje očisti njihove riječi koje su mu se dokotrljale do uha, Šiljo je odgonetnuo da govore hebrejski.

Na njen nagovor momak priđe Šilji i nakloni se marinski ukrućeno:

„Oprostite, *senor*, jeste li vi iz New Yorka?“ – pitao ga je na kastiljanskome. Da je znao ono što nije, progovorio bi hrvatski.

„Ne, nisam iz New Yorka!“ – Šiljo je prenevoljno izrigao zmajevsku vatru i jasnom porukom koju je bilo lako shvatiti makar i bez izgovorenoga teksta osiono navijestio kako želi biti pošteđen daljnjih pitanja: ‚Ne zamaraj me, momče, i briši natrag onoj koja te je poslala!‘ – vidjelo mu se iz pogrdnoga pogleda.

„Ispričavam se što sam vas uznemirio, ali gospođa koja je sa mnom očekuje gospodina kojeg, na nevolju, ne poznaje!“ – povlačio se mladić ukiseljena osmijeha.

‚Klasični glupi štos iz naivnih špijunskih romančića!‘ – zaključio je za se Šiljo i pohvalio svoju pobjedničku intuiciju. Dakle, ipak nije bio paranoičan kad je u čekaonici u New Yorku na sebi ulovio napopriječene oči crnke svijetle puti (pretkazao je da je Palestinka) i koja se, dok ga je proučavala, prenavljala da se zanijela u *The New York Times*.

Naišla je kao kob u zlo vrijeme, u New Yorku, i od tada će ga poput sjenke slijediti u njegovu poslanju. Kao da su im se počeli ukrštati puti.

Platio je *cortado* i čašu port, i brže nego što je smjerao ispario.

Sa stola u *Nocturnu*, za kojim su sjedila petorica bučnih naklapala, prenuo ga je hrvatski opori govor. Pavelićevi su se druzi nadglasavali iz sve glave, a sjećanja su ih odvlačila u tužnu prošlost. Na smrtni križni put, u Bleiburg, Kočevski Rog i Dravograd, u ukleto proljeće četrdeset pete.

Šiljo nije prepoznao nijednoga iz toga skupa slonova, kako ga je nazvao.

Buenos Aires, petak, 14. prosinca 1956., u stanu Predraga Grabovca

Šiljo snažnim osjećajem otkriva dvanaest-milijunski Buenos Aires. Drugačije, ljepše i otmjenije izgleda od velegrada koji je dotle površno upoznao s novinskih snimaka i požutjelih razglednica.

Ponovno je pred vratima Suipache 1105, ali sada usuglašeno najavljen, a ne kao sinoćnji fantomski pritajeni uljez. Pozvonio je na tasteru s imenom Garcia Perez. Jednom kratko, dvaput dugo i opet jednom kratko.

Razvalina od dizala miljela je užasno sporo, puževski, kao da je klon onoga prvog na svijetu, na parni pogon, koji je izumio Amerikanac Elisha Graves Otis. Proći će domalo stoljeće kad ga je 1857. čudotvorno pokrenuo u robnoj kući u New Yorku.

Otključao mu je poškropljeni i zalizani Predrag u kratkome kućnom svilenom tamnozelenom haljetku, kojemu je iz džepića virio trokutasto složeni rupčić iste boje, u krojački savršeno izglačanim hlačama i u platnenim papučama bez čarapa.

„Što je bilo?“ – nestrpljivi Šiljo nije izdržao i odmah poslije pozdrava pitao ga o ishodu sinoćnjega dvoboja. Trudio se da mu glas zazvuči nehajno.

„Došla je“ – potvrdio mu je Predrag.

„Pričaj, baćo, jesi li je zveknuo?“

„Ti si, Šiljo, isti kao i moj ambasador Đera“ – ražestio se. „Prva njegova jutros bila je: jesam li je sredio? To je jedino što ga je mučilo...“

„A ti kao da je nisi, ha?“

„Ne ide to samo tako, moj druže! Pa nisam toliko sišao s uma da već u startu pokvarim planove! Ženska bi se ohladila i poslala me u tri materine kad bih je snubio da odemo u krevet!“

„Što si onda radio s njome?“

„Dosljedno i strpljivo, koračić po koračić, navodio sam je i još ću je navoditi da surađuje s nama. Možeš li zamisliti, druže, kakav je skandal izazvala ta žena kad je pobjegla iz zemlje...“

„Kakav skandal, jebote...“

„Ma bila je udana za majora milicije i načelnika Službe državne sigurnosti u Osijeku. A ona, demobilizirana partizanska poručnica i članica Partije!“ – policijski ćudoredno prenemagao se Predrag i upoznao Šilju s nesvakidašnjim slučajem argentinske državljanke Ivanke Galić, koja je telefonski, iz Mar del Plate, u rujnu pozvala ambasadu. Provjeravala je: postoje li izgledi da joj mati, koja živi u Našicama, dobije putnicu kako bi je posjetila u Argentini. Ivanka je čula s više strana da državljani FNRJ danas pod liberalnijim uvjetima putuju u tuđinu, što nije bio slučaj u njeno vrijeme kad si se morao postaviti na glavu dok se vlasti ne smiluju i

puste te nakon desetak sumnjičavih provjeravanja. A puštale su na kapaljku, tek svakoga pedesetog molitelja, rekla je. „Ivanka Galić bez okolišanja iskreno se povjerila konzulu da je 1947. emigrirala i ovdje dobila politički azil. Ne dvoji da joj je zbog toga grijeha ime dvaput podvučeno na našim popisima nepoželjnih. Nakon što mu je otkrila da je Hrvatica, taj naš konzul, Crnogorac Veljko Ćipović, prebacio je vezu meni. I čim sam je čuo, zaintrigirao me je njen tih i staložen glas."

„Tvoja priča, baćo, postaje sve uzbudljivija" – nadgovarao se s njime Šiljo.

„Predložio sam joj" – otapao se Grabovac – „kako bi najbolje bilo da dođe na dogovor u ambasadu. Odgovorila je da će mi se najaviti prije nego što pođe iz Mar del Plate na predavanja na filološkome fakultetu u Buenos Airesu, gdje privodi kraju poslijediplomski studij hispanoameričke književnosti. Ubrzo se oglasila i dogovorili smo se da se upoznamo drugoga ponedjeljka u listopadu." Predrag predahne i dopuni do vrha jedva načete čaše s hvarskim postupom. Zagrcnuo se kad je zaneseno kliknuo: „Mile mi matere, kad sam je ugledao, smantala me. Trebalo mi je vremena dok sam vratio dah u normalu. S neba mi je upirila žena mirakul, produhovljene prigušene intelektualne ljepote, profinjenih, mističnih rimskih crta i neporočnoga seksepila. Takvu ćeš, vjeruj mi, rijetko naći i u Hollywoodu! Divna je, kao naslikana! Ljepša i od moje žene, koja je izrazito lijepa. *Munecita*, kako bi ovdje rekli. Lutkica!"

„Dati, baćo, nisi prenapuhao taj svoj literarni lirski opis njenoga izgleda? Nema ti žene pa si zagorio kao ciganski lonac. Što god vrijeme dulje teče, a tebe, je li tako, od svake koju ugledaš, spopadne vrtoglavica. I ista ti je kao Grace Kelly!" – Šiljo je zamuljao očima, a Predrag, previdjevši njegov jedva razvučeni rugački smiješak ispod brka, sve više se zahuktavao i jače mlatarao:

„Ali, čovječe, najprije je vidi i tek onda razgovarajmo o njoj!"

Šiljo je ispodmukla igrao bezobraznu prizemnu igru. Nakon Predragove histrionske ode, njega je, tobož, neobično zainteresirala poručnica iz Osijeka. Nevoljni prvi savjetnik nije slutio da je to bila pukovnikova izvježbana predstava, jedna iz serije njegovih minijaturnih bleferskih pantomima koje potraju pet do šest sekundi. Radni naslov farse o zapanjujuće zgodnoj poručnici pred kojom muški narod gubi razum mogao bi glasiti: Nevjerica; ili Zaprepaštenje. Naravno, sudi li se po ukočenome zadivljenom Šiljinu pogledu, iz kojeg je Predrag – dok je opijeno nizao monalisijanske vrline Ivanke Galić – čitao: Ma nemoj mi reći!; Ne mogu vjerovati!; Nije moguće!; Gle sada ovo!; Sretan si, baćo, što si je upoznao!; Blažene tvoje oči, Predraže, koje su je vidjele!; Zar takva postoji na svijetu?...

„Hoćeš li me upoznati s njome?" – Predrag se otimao u pokušaju da ukroti svoje ponašanje i smišljao što će mu odgovoriti, a Šiljo ga je navodio i dublje uplitao u paukovu mrežu: „Ali dužan sam te upozoriti, baćo, budeš li se ikada usudio da mi je pokažeš, mi bismo, prije toga, trebali potpisati ugovor o nenapadanju."

Predrag se trzao spuren od straha da je pretjerao s nesuvislostima:

„Koji ugovor, koje nenapadanje? Oprosti, ali čemu ovo?" – izgubljeno krene, a da nije znao kuda.

„Ako je ta tvoja Ivanka Galić toliko zgodna koliko si se napalio za nju, da sam na tvome mjestu, ne bih bio velikodušan i upoznavao je s drugim muškarcima, nego bih je skrivao i čuvao samo za se."

Sada donekle staloženiji Predrag, savezнички i lojalno vagao je Šiljinu filistarsku ponudu. Sačekao je prije nego što će odgovoriti:

„Pa i tako ćeš je morati upoznati. Razumije se, ako je uspijem pridobiti da surađuje s nama u akciji..."

„O tome ćemo se dogovoriti. Još imamo vremena, baćo, a danas gledajmo dalje od sutra" – suspregne ga Šiljo. I oprezno natukne: „Nadam se da nisi obavijestio ambasadora o mome dolasku..."

„Držim se dogovora!" – Predrag mu je čvrsto prodirao u oči.

„Neka tako i ostane. Čuo si Stevu Krajačića koji, zbog diskrecije, ne želi da za sada širimo naš krug i uključujemo nove sudionike u *Operaciju Pavelić*."

„Ne brini se, druže Šiljo, ta nismo djeca."

„Ne brinem se. *Give me a five, pal!*" – pukovnik podigne široko raširenu desnicu do visine oka i pokretom glave natjera Predraga da i on učini isto. Pljesnuli su se cijelim dlanovima kao Amerikanci: „Daj mi pet, prijatelju!" – Pljus, snažno je odjeknulo. Časna, viteška potvrda da je muški dogovor o ribljoj šutnji i zavjeri željezno nesavitljiv i neporeciv. Da se zatim Šiljo vrati priči koja ga od sinoć opsjeda i izjeda: „E sada, baćo, ali odmah, kreni. Strahovito me zanima što si uspio izvući od tvoje zabludjele partizanske poručnice iz Osijeka?"

Predrag je neskriveno uživao u tek započetoj predstavi u kojoj mu je, tako je bar mislio, pripala naslovna uloga velikoga maga špijunske strategije i taktike i suvlasnika buduće Mate Hari iz Mar del Plate. Gutnuo je i uz pomoć podsjetnika od a do ž opširno prenio Šilji što je saznao od Ivanke Galić:

„Stric njezina muža, Ljubušak Jozo Galić, bio je i još je fanatično zadojeni ustaša. Nakon što je prije tri godine prodao uhodanu putničku agenciju u Mar del Plati uključio se najaktivnije u djelatnost ekstremne hrvatske emigracije i nije mu teško da se bar jednom mjesečno pojavi u Buenos Airesu jer mu imponira što je u poglavnikovoj blizini. Ivankin muž, magnat Mladen Galić, koga su u Osijeku znali po nadimku Snaga, stigao je ovdje prepun novca, nakon što je u nas rasprodao golemi imutak. Zahvaljujući kapitalu, a s početka i stričevoj pomoći, pokrenuo je i razgranao poslove u građevinskome poduzetništvu. Još uvelike trguje i naftom, žitom, mesom, kožom, maslacem, obućom i duhanom. Ne samo u Argentini i Južnoj Americi, nego i u Sjedinjenim Državama, Kanadi, Venezueli, Meksiku, Kostarici, Kubi, Španjolskoj, Portugalu i Italiji. Do sada mu se bogatstvo bar usedmerostručilo. Njen Snaga, rekla mi je Ivanka, vuče i po šesnaest sati dnevno i nema ni sekunde vremena za politiku. Ali mora povlađivati stricu kad raspravljaju o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, ustašama i osobito o Paveliću, s kojim je stari Jozo Galić zanijet do obožavanja. Istina je, dodala je, da joj muž reži na komuniste toliko da bi ih sve izazvao na dvoboj. Ojađeno se tuži kako su mu gusarski bezočno pokrali milijune, časno stečene ubitačnim, magarećim tegljenjem. Neobično je što na crnu listu svojih pljačkaša na najviše mjesto stavlja prvoga Ivankina supruga, policijskoga majora Rakalovića, Rumbu, s kojim je bio dugogodišnji razredni kolega, u osječkoj gimnaziji. Rumba ga je, kako ga Snaga crni gdje

god stigne, nagnao da pobjegne iz zemlje. Pri čemu mi je Ivanka odlučno istakla da joj sadašnji muž bježi od ustaških skupova, iako ga stric poziva na proslave godišnjice osnutka NDH i poglavnikova rođendana. Snaga u danima tih svetkovina izmisli poslovni put da mu se ne zamjeri."

Šiljo ga prekine, ne otkrivajući još najjaču kartu. Samouvjereno je svjestan svoje sposobnosti da strpljivo sluša, čeka i sve izdrži:

„Je li ti Ivanka išta rekla zašto je ostavila majora Rumbu – kojega, neka to znaš, poznajem iz *službe* – i zamijenila ga s tim Snagom?" – podbadao ga je.

„Jest, rekla mi je i ne sumnjam da mi se do kraja otvorila. U meni je, vjerujem, nostalgično potražila političkog ispovjednika" – samohvalno će Predrag. „Ivanka mi je kazala kako se očajnički, kao vjetrogonja odlučila na bijeg iz Jugoslavije nakon što je, u trenucima nepopravljive bračne krize, pronašla utjehu i oslonac u Snagi. S njime je – a da i danas nije pravo svjesna kako joj se dogodilo – kao grlom u jagode uletjela u burnu vezu. Budući da je major Rumba u Osijeku bio svemogući policajac, a sluteći kako će njena ljubavna tajna biti otkrivena, uplašila se da će se ruku pod ruku s ljubavnikom naći na njegovoj osvetničkoj meti. Napose što bi nju javno, društveno i partijski izveli na sramotište. Zato joj nije bilo drugoga izlaza negoli prihvatiti Snagin poziv da nestanu, pritaje se kod strica u Mar del Plati i počnu novi život. Od svega je najkomičnije – onda se Ivanka preda mnom prvi put glasno nasmijala – što je njen tadašnji muž, Rumba, presudno učinio da budući muž Snaga dobije putnicu. U suprotnome, Snaga, nećak ustaše Joze Galića, osuđenoga na smrt u odsutnosti, nije imao ni mrvice izgleda da je se dokopa."

Šiljo se sjetio tropskoga osječkog ljeta četrdeset šeste i okolnosti pod kojima je na dravskome nasipu sklopljena faustovska nagodba, nakon koje su vlasti dopustile Snagi za nj dotle nezamisliv izlazak u inozemstvo. To bijaše njegovo, a ne, kako Ivanka krivo misli, Rumbino djelo. Zato se i zacerekao. Neobaviješteni Predrag je pak Šiljinu smjehuriju upisao sebi u uspjeh jer je bio uvjeren da ga je oraspoložio ispričavši mu vrcljivu goldonijevsku vodviljsku vragoliju o tome kako je prevareni muž policajac postao korisna budala jer je nesebično pomogao ljubavniku svoje žene. I ostao namagarčeni naivčina:

„Što ti se čini je li se Ivanka okrenula protiv komunizma? Dakako da ona to pred tobom ne bi priznala. No jesi li ti, baćo, istančano policijski prokljuvio da se Ivanka ovdje u Argentini odmetnula od našega socijalističkog poretka? Je li protiv politike druga Tita? I je li, pod utjecajem drugoga muža, a osobito njegova strica, prešla na ustašku stranu?" – nizao je pitanja pukovnik.

„Da me to nisi pitao, druže Šiljo, kanio sam ti kazati kako se Ivanka nije odrekla partizanske prošlosti nego se vrlo ponosi sudjelovanjem u Narodnooslobodilačkome ratu. S naglašenom simpatijom govorila je o drugu Titu, koji joj je, kako mi je rekla, do neba porastao u očima nakon hrabre povijesne odluke da se otrgne od Staljina i unatoč ratnim prijetnjama iz Moskve ostane tvrd i otporan kao stijena. Napose ti želim podvući da je alergična na ustaše i Antu Pavelića."

„Jesi li siguran u to, Predraže?"

„Ne samo siguran nego kako Argentinci običavaju reći kad su u nešto stopostotno sigurni: *cien por cien segurisimo!*“

Bi li nam ta tvoja Ivanka pomogla u *Operaciji Pavelić*, naravno ako prosudimo da bi to bilo uputno i korisno?“

„Ponovit ću: *cien por cien!* Sto posto sam uvjeren da bi!“

„Nećemo li ako budemo zatražili od nje takvu delikatnu uslugu naletjeti na sklizak i rizičan teren?“ – sumnjičavo je okretao ruku Šiljo.

„Stopostotno: nećemo!“ – gladio je zaliske Predrag.

„Kako si to zaključio?“

„Evo živoga detalja koji će ti puno reći. Početkom sinoćnjega razgovora obratio sam joj se s ‚gospođo‘; a ona je uznemireno pocrvenjela i zamolila me da je tako ne oslovljavam: Zovite me Ivanka, rekla je. I kao da luži savjest, sramežljivo dodala: Bila bih sretnija kad biste rekli ‚drugarice‘. No nakon bijega izgubila sam pravo da to tražim od komunista koji su me izopćili i za koje sam izdajnica Partije!“

„Zar ti je baš tako rekla, baćo?“

„*Cien por cien!*“ – Predrag je opetovao svoju najdražu argentinsku frazu.

„Ne moram te podsjećati kako pred Ivankom ne smiješ zucnuti da sam ovdje. Sve dok se ne dogovorimo da se vidim s njom. Bude li za to potrebe.“ – reče Šiljo.

„Zašto bih joj bilo što kazivao kad te ne poznaje, a i ti ne znaš nju?“

Pukovnik se podigao, napunio ispražnjene čaše i nakon namjerne stanke naglašeno razvezao:

„Da bez jauka saslušaš ovo što ću ti reći najprije, i to u jednome gutljaju, ispij čašu do taloga. A zatim se čvrsto uhvati naslona fotelje. Da se ne srušiš…“

„Ništa te ne razumijem, druže, ali baš ništa...“ – petljao je Predrag.

„Odmah ćeš me razumjeti. S time što ostaje uvjet: najprije vino naiskap!“ Dok su se kucali, Predrag je zgrčeno gledao u Šilju i komadao se: kakvu mu igrariju kuha ispod žita? Ali nemoguća zbilja koja, dok je nije čuo od Šilje, po njemu ne bi pristajala da bude ispričana ni djeci za uspavanku, odjeknula je vulkanskom snagom: „Ivanka i Rumba bili su moji partizani 1944. u Gorskome kotaru. Bio sam im politički komesar brigade. Ona junačko čudo od slabašne i tanke curice, a on, esekerski fakin, komandir njene čete. Ljeti 1946., dakle, prije deset godina, nakon što sam Rumbu uveo u *službu* u Osijeku kumovao sam im na vjenčanju u Našicama!“ Trupnuo je nogom po sjajno ulaštenome parketu i rekao: „I sada, baćo, pošto je bajka dobila glavu i rep, napokon znaš zašto ne smiješ odati Ivanki da sam u Buenos Airesu, čak i kad bi te bacili na muke. Napose ne zbog koga sam tu!“

Predrag se stresao. I kao da su mu kliješta pritegla grlene žile, zakratko izgubio moć govora:

„To je udes. Fatum“ – širio je oči dok ga je pratilo veliko čuđenje.

Poglavlje II.7.

Buenos Aires, petak, 11. siječnja 1957.

U stanu slobodnoga novinara Josea DeFranceschija, predsjednika Društva Jugoslavena u Argentini, pozvonio je telefon:

„*Hola, senor* DeFranceschi. Zove vas Blagoje Jovović…“

„Živjeli, gospodine Jovoviću. Kad ste došli iz Mar del Plate?“

„Preselio sam se nedavno za stalno u Buenos Aires.“

„Je li? A što je s vašim lijepim hotelom u Mar del Plati?“

„Dočekao sam, napokon, krajem lanjske godine, argentinsko državljanstvo. Trećinu svoga vlasništva hotela, kao što sam vam najavio, prodao sam povoljno dvojici suvlasnika. Sada sam ovdje upravitelj noćnoga kluba u Bolivarovoj ulici. Vlasnik mu je moj Srbin, Boško Marjanović, mislim da ga neznate...“

„Što vas je navelo, Jovoviću, da se ostavite hotelijerskoga posla kad vam je izvanredno nosio?“

„Navelo me je ono o čemu smo lani razgovarali, sjećate li se?“

„Naravno da se sjećam.“

„Zato vas i zovem. Ima li novosti o tome? Čekao sam, ali niste mi se javili...“

„Ne bih volio govoriti na telefon. Najbolje je u četiri oka. Danas nisam u gužvi i mogli bismo negdje sjesti. Recimo u pola šest...“

„Odgovara mi. Tamo gdje smo se i prošli put vidjeli. U *Pappa Deus*, na San Telmu, na trgu Dorrego…“

„Dogovoreno, gospodine Jovoviću. Stižem u pola šest.“

Blagoje Jovović trošio je trideset petu. Dvadeset drugo godište, rođen u selu Kosiću kod Danilovgrada, u Crnoj Gori, iz bratstva Bjelopavlića. Zanosita prosrpskoga i monarhističkog opredjeljenja, borio se u četničkim dobrovoljnim postrojbama. Kad je u kolopletu ratnih događanja naslutio da će se uskoro naći na strani potučene vojske, prebjegao je potkraj 1944. u Italiju, a dva ljeta potom obreo se u Engleskoj. Iz Londona se u jesen 1947., kao raseljenik, iselio u Argentinu. Brzo se snašao, uzdigao se kao uspješan trgovac, industrijalac i hotelijer te dopro na glas snalažljiva poduzetnika koji umije stvoriti novac. U Mar del Plati oženio se za Gladu, Argentinku, koja mu je rodila sina Gavrila i kćeri Mariju i Gabrielu. Iz Crne Gore povukao je mlađu sestru Anu, koja se u Rosariju udala za Argentinca.

Blagoje je povezan sa srpskim pravoslavnim klerom u Argentini i novčano, široke ruke, pomaže crkvenu općinu Sveti Sava. Nije tajio da je unatoč ratnoj propasti ostao vjeran četničkome pokretu pa je osnovao boračku udrugu koju je nazvao po generalu Draži Mihailoviću. Još je mecena crnogorskoga društva *Njegoš*. Odlično je svladao kastiljanski pa ga i ne prepoznaju da nije izvorni Argentinac.

Sredinom prošle godine u niakladnome dnevnku *La Prensa* iz Buenos Airesa raširio mu je zjenice prilog Josea DeFranceschija, koji je napao ustaške emigrante zato što su kao plaćenici, predvođeni svojim poglavnikom Antom Pavelićem, obavljali prljave poslove za

prošloga predsjednika Juana Perona, a i da su njihove „trojke“ ucjenjivale, zlostavljale, pa i ubijale protivnike zbačenoga poretka:

Buenos Aires je doživljavao crne dane kad su mu građani danomice strepili od terorista i terorističkih hordi koje su prijetile oporbenim strankama. Tim organizacijama pripadali su doseljenici s tla Jugoslavije. Iskusni ratnici, koji su sudjelovali u Drugome svjetskom ratu, osnovali su dobro naoružane i obučene bande, odane svome vođi Anti Paveliću. U njima je vladala stroga vojnička stega, a izvodili su akcije po načelima vojne strategije i taktike – pripomenuo je Jose DeFranceschi i dodao kako se, unatoč tome što je hunta svrgnula Perona, Pavelić i dalje slobodno kreće Buenos Airesom, a troši novac koji je opljačkao od Srba i Židova. O poglavniku je napisao da je na vlast u Hrvatskoj 1941. došao kao pulen fašističkoga *ducea* Benita Mussolinija, ali nakon što je Talijanima predao Dalmaciju, a Mađarima Baranju; da je za njegove strahovlade poubijano više od 700.000 Srba i 30.000 Židova; i da je u Argentinu ušao pod lažnim imenom, u habitu franjevačkoga svećenika.

Jovović, lak i brz na jeziku, ekshibicionist željan da njegova bude vazda glavna, za jutarnjom kavom ispričao je dvojici svojih hotelijerskih kompanjona iz Mar del Plate, i vršnjaku, najbližem prijatelju, jednome od čelnika četničke emigracije u Argentini, stasitome Cetinjaninu Vladimiru Ivanišević, kako je nemirno spavao nakon što je pročitao članak o Paveliću u *La Prensi*. I još se nije smirio. Zato će otputovati u Buenos Aires da upozna Josea DeFranceschija. O njemu je čuo da je Hrvat iz Istre i osvjedočeni Jugoslaven, blizak jugoslavenskoj ambasadi, koja diskretno uzdržava njegovo Društvo Jugoslavena u Argentini:

„Što si navro da upoznaš toga DeFranceschija?“ – upita Ivanišević.

„Želim da mi potvrdi je li Pavelić uistinu u Buenos Airesu!“

„Pa što ako čuješ da je u Buenos Airesu?“ – u čudu će Ivanišević.

„E, znaj, brate Vladimire, ako Ante Pavelić zaistinu živi u Buenos Airesu i ako se slobodno kreće, ja ću ga pronaći i njegovom ću krvlju osvetiti pobijene Srbe. Ili ću ga ustrijeliti ili zaklati, ali, svetoga mi Vasilija, umrijet će od moje ruke!“

„Što lupetaš, Blagoje...“ – zacijenio se Ivanišević i palcem podigao sunčane naočale koje su mu padale navrh nosa.

„Bogumi, hoću, da znaš, čoče!“ – zarekao se Jovović crnogorskim prizvukom: „Javio mi se u snu sveti Vasilije Ostroški i zavjetovao me da presudim Paveliću!“

„Ma hajde, Blagoje, ne budali.“

„Ne budalim, nu ti istinu govorim, čoče! Prorekao mi je sveti Vasilije da ću kad ubijem Antu Pavelića ući u historiju, među velikanske Srbe. Upetat će me kao Miloša Obilića zato što je ubio sultana Murata na Kosovu polju; kao kapetana Dragutina Dimitrijevića Apisa što je ubio kralja Aleksandra Obrenovića u dvorcu u Beogradu; i kao Gavrila Principa što je ubio nadvojvodu Ferdinanda u Sarajevu.“

Umjesto nagovora Ivanišević je procijenio kako mu je razboritije izabrati šutnju. Računao je da će lude mušice, koje su napale glavu njegova egocentričnoga brata po šubari i kokardi, odletjeti brzo iz nje kao što su u nju i uletjele. Doduše, znao je i to da je Jovović grandoman i samoreklamer, prgav i prijek čim upadne u vatreni zanos zbog politike.

„Tada se čini da je Blagoju lakše živjeti bez prijatelja nego bez neprijatelja. Zato ga znanci zaobilaze i klone ga se jer se razuzdano ponese kao napuhani seoski bekrija koji povede kolo, počne svađu i potegne čakiju.“

„Izvjetrit će mu fiksna ideja da ubije Pavelića“ – ponadao se Ivanišević.

Ali nije.

Jovović je istoga poslijepodneva ušao u vlak za Buenos Aires i časkom uspostavio vezu s DeFranceschijem. Našli su se u kavani Pappa Deus:

„Kako ste saznali da je Pavelić ovdje?“ – zanimalo je Jovovića.

„To nije tajna. Pavelića često možete vidjeti usred Buenos Airesa! Uopće se ne skriva“ – odgovorio je Jose DeFranceschi i opisao mu kraj u kojem je nastanjen poglavnik s obitelji. Onda je pokazao da je i on znatiželjan: „Gospodine Jovoviću, ne mogu odoljeti da i ja vas nešto ne upitam: zašto vas zanima Pavelić?“

„Svakako ću vam reći, *senor* Jose, ali vas molim da mi prije toga kažete: možete li me povezati s jugoslavenskim ambasadorom?“

„Poznajem sve u jugoslavenskoj ambasadi, a napose sam u odličnim odnosima s dvojicom najvažnijih: s ambasadorom Slavoljubom Petrovićem i prvim savjetnikom Predragom Grabovcem. To znači da vas mogu preporučiti bez poteškoća. No da bih vas najavio ambasadoru, morali biste mi reći: zašto vam je potreban? Jasno vam je da će me pitati: koji je razlog što tražite sastanak s njime?“

„Jamačno da ću vam reći zašto ustrajavam na žurnome susretu s gospodinom ambasadorom. Zato što ste me vi, *senor* Jose, naveli na to!“

„Zašto ja? Kako ja?“ – zbunio se prosijedi novinar.

„Pročitao sam vaš članak u *La Prensi*, koji me je potresao i natjerao na besana razmišljanja. Pošto sam razmislio, neopozivo sam odlučio da ubijem Antu Pavelića“ – rekao je Jovović i zatim ubrzao, da ga novinar ne prekine: „Zato bih veoma želio da ambasador čuje od mene što sam namjeran učiniti“ – reče vrlo samosvjesno.

Jose DeFranceschi preneraženo odmakne glavu i, osjetivši da mu se oduzela riječ, upeo je dugi pogled u Blagoja Jovovića, koji je poderao vrh vrećice sa šećerom i lagano ga sipao u kavu. Kad se donekle oporavio od čuda koje je upravo čuo i nakon što su svježe okrečeni zidovi prestali plesati pred njegovim izbezumljenim očima, stari novinar mršavom rukom prijeđe preko čela i obzirno počne:

„Vidim, gospodine Jovoviću, da niste pijani. I ne izgledate mi kao da ste utekli iz umobolnice. Ipak vas molim da zbog mene ponovite što ste rekli. Ponavljam: zbog mene. Jer poslije onoga što sam čuo sumnjam da sam vas ispravno razumio.“

„Dobro ste me čuli i razumjeli, *senor* Jose. Ubit ću Antu Pavelića!“

Sada je i novinar, primjetno nervozan, sipao šećer u svoju kavu:

„“Da sam ambasador, pitao bih vas: zašto o toj svojoj odluci – koja će, budete li ustrajali i proveli je do kraja kako ste naumili, silovito odjeknuti u svijetu – želite prethodno obavijestili njega? Poznato vam je da jugoslavenska vlada evo jedanaestu godinu zahtijeva da joj bude izručen poglavnik Ante Pavelić kako bi mu za ratne zločine sudio i pravedno ga osudio

jugoslavenski sud. Na Petrovićevu mjestu moje bi bilo da saznam zašto se postavljate iznad suda i uzimate pravdu u svoje ruke da biste mu – ne kažem nezasluženo – vi presudili, gospodine Jovoviću?“

„*Senor* Jose, da je svijet želio, ne bi oklijevao jedanaest godina, nego bi odavno predao Pavelića maršalu Titu. I tko zna koliko će još oklijevati i rugati se pravdi. Prije bih rekao kako u Argentinaca ne postoji raspoloženje da ga izruče komunistima. Bojim se da i Amerika ne pokazuje volju za to. A čekanja je previše. Strpljenje se odavno prelilo iz čaše. Stoga netko mora, kako ste se vi izrazili, *senor* Jose, uzeti pravdu u ruke. Bog je odredio da to budem ja! Moja će osveta biti moralni čin.“ Da osnaži svoju uvjerljivu nakanu i još uvjerljivije izlaganje, uzjapureni Blagoje Jovović neobuzdano raspali stisnutom šakom po stolu. Gost neuredne raspućinske brade, s povećom rupom na peti desne čarape, kojemu je bolesna plava boja oko očiju kazivala da je u zavadi sa zdravljem i koji je osamljeno sjedio ispod bijedne mazarije od uljane slike uplašeno se osvrne. Dotle se, uz pivo i bademe, mrzovoljno dosađivao dalekovidnim čitanjem *La Naciona*, a sada kao da se preispituje i prebraja: hoće li prizvati u pomoć policiju u slučaju mogućega kavanskog izgreda, što ga je, srditim istupom i olujnom snagom navijestio rasrđeni bezdušnik, možda gorštak, koji govori stranim, slavenskim (bit će ruskim) jezikom? Smušeni Jose DeFranceschi umjesto glasne isprike s nelagodom mu je umorno uputio mlaki osmijeh. Kad se potom iznova osvrnuo k Jovoviću, božjom odlukom izabranome atentatoru na poglavnika, iz drvenih vrata zidnoga sata, nalik alpskoj kućici, izletio je crvenkasto lakirani patuljak i mašući rukama pištavim jodlanjem, poranivši nekih pet minuta, objavio netočno vrijeme. Pošto se patuljak povukao u svoje mehaničko gnijezdo i za njime se zatvorila dvostruka vrata, novinar je progovorio:

„U svoje ime usudio bih se izvesti nešto na čistac…“

„Smijem li saznati, *senor* Jose, što je to, po vama, izvesti stvari na čistac?“

„Bit ću vrlo izravan kako se ne bismo igrali skrivača. Znači li to da ćete za to što namjeravate učiniti s Pavelićem posredstvom ambasadora zatražiti novac od jugoslavenske vlade?“ – upita DeFranceschi tiho da ga ne čuju osamljeni bradonja koji je, nakon što se pribrao, nastavio čitati *La Nacion*, i smeđolasa konobarica dobroćudna lica kao u pastirice, očiju boje lješnjaka i sitnih kostiju, začuđujuće pristala za svoju precvjetalu dob.

Uvrijeđeni Jovović spontano je zgužvao rub stolnjaka od gruboga bijela platna s izvezenim cvjetićima od crvenoga, plavog i žutog konca.

„Akoprem mislite da bih smaknuo Pavelića zbog para i da sam vam se obratio kao plaćeni ubojica, onda smo nas dvojica, *senor* Jose, stotinama kilometara daleko jedan od drugoga. Na suprotnim valnim dužinama“ – grstio se, smrknuto nabrao guste obrve i sebeljubivo rekao: „Zaradio sam pošteno, hvala Bogu, dovoljno novca, a imat ću ga i više kad uskoro budem prodao svoju trećinu hotela u Mar del Plati.“

„Onda uistinu ne znam što tražite od ambasadora?“ – povišena tona turobno upita DeFranceschi.

„Podsjetili ste me anegdote koju sam čuo u mladosti, u Istri. Car Franjo Josip uoči sastanka s hrvatskim izaslanstvom obratio se savjetnicima: Nemojte mi reći što Hrvati hoće, nego što neće! Mislim da ste me shvatili...“

„Za razliku od vaših Hrvata, ja znam što neću, ali znam i što hoću! Neću novac za to što ću ubiti Antu Pavelića. Sačuvaj me Bože da mi plate komunisti i partizani! Prije bih pustio dušu nabijen na kolac negoli od njih uzeo i pola pesosa!“

„Nije mi jasno zašto zazirete od komunista i partizana?“

„Vama se, *senor* Jose, neće svidjeti kad kažem da sam odavno postao četnik. I još sam srcem, no tu se više ništa ne da izmijeniti. A što želim od ambasadora Petrovića? Jedino revolver kalibra 9,65 milimetara sa zatrovanim mecima.“

„Pohvalili ste se da niste siromah. Naprotiv. I zašto vam onda ambasador mora nabaviti revolver? Što ga ne kupite sami?“ – zaskoči ga Jose DeFranceschi reskim zapovjednim glasom ljutita kaplara. „Ambasador bi se utopio u moru problema kod argentinskih vlasti koje bi mu uskratile gostoprimstvo u slučaju da budete otkriveni, a policija saznala da vam je on dao revolver. Pogotovu ne vidim kako bi se oprao pred svojim šefovima u Beogradu. Pitali bi ga zašto je naoružao osobu četničkih nazora? Složit ćete se, gospodine Jovoviću, kako Petroviću ne bi bilo mudro da nizašto proda vlastitu sreću i nerazborito upropasti uzlaznu diplomatsku karijeru.“

„Ostavimo po strani etičko pitanje tko treba ubiti Pavelića? Ako je maršalu Titu i režimu u Jugoslaviji stalo da poglavnik nestane i više im ne bude na smetnji – a ne sumnjam da im je stalo – onda im treba biti svejedno hoće li ga u pakao otpremiti četnik, komunist, Srbin, Židov; anarhist, homoseksualac ili plaćeni ubojica. Boja im ne smije biti važna, *senor* Jose, upravo kao što je nebitno je li mačka siva, bijela, žuta ili crna, nego zna li loviti miševe.“ Jovović je uživao u svome izlaganju i premoćno pogledao novinara: „Znate li što me prisiljava da od ambasadora za protuuslugu zatražim revolver s otrovnim mecima? Objasnit ću vam nakon što ste me uvjerili koliko ste daleko od svijeta oružja tako da pomišljam: niste li možda subotar? Vidim da niste upoznati s ozakonjenim pravilom koje nalaže kako je svakome tko u Argentini kupi oružje trgovac dužan uzeti podatke i proslijediti ih policiji. Meni ne bi bilo ugodno da mi ime bude upisano u policijskim kartotekama. Upravo zato tražim od ambasade da mi dade ili ustupi neregistrirani revolver.“

Jose DeFranceschi obećao je Blagoju Jovoviću da će ambasadoru Slavoljubu Petroviću još sutradan predočiti njegovu želju da se vide. Uz pitanje za svaki slučaj:

„Jeste li sigurni, gospodine Jovoviću, da ste doista sposobni učiniti to o čemu mi pričate? Ponašate se kao da imate više života od svoga jednog i jedinog. Vaša odluka je teško izvodiva, da ne kažem neostvariva i nezamislivo visoko rizična. I, oprostite, graniči s ludilom...“

„To će ludilo, *senor* Jose, trajati u meni koliko god dugo budem trajao i ja.“

„Siguran sam da bi se čak i profesionalni prokušani *pistolero* dugo skanjivao dok u sebi ne presiječe petlju i odluči se latiti takvoga pothvata. I kad bi se odlučio, za to bi najprije tražio vreću novca. Stoga mi je nevjerojatna ležernost kojom se na taj gladijatorski čin odlučuje amater, i još volonter kakav ste vi, gospodine Jovoviću…“

Jovovićevu taštinu uznemirilo je što ga je DeFranceschi nazvao amaterom u ubijanju. No umjesto da ga krene uvjeravati kako je u ratu prošao i tu školu, ipak je u posljednjem trenutku svezao čvor na jezik i podičio se svojom drugom vrlinom:

„*Senor* Jose, odlično poznajem sebe, svoju narav i ćud. Znam da nikada nikome ništa nisam oprostio. Ni ubuduće neću. Ponajmanje krvniku Paveliću!“

Za vrijeme njihova drugoga susreta u Buenos Airesu, za istim stolom u kavani *Pappa Deus*, u petak, 11. siječnja 1957., u 17:30 sati, Jose DeFranceschi je zamijetio da je Blagoje Jovović pustio brkove, dugu kosu i nosi naočale koje ne skida.

„Pokušavam izmijeniti izgled pa sam se ovako djelomično maskirao. To znači, *senor* Jose, da sam poslije vaše kronike u *La Prensi* počeo s pripremama za zavjet koji moram ispuniti. Da ubijem Antu Pavelića! Kad se nečega prihvatim, onda to mora biti vrhunski izvedeno!“ – samohvalno zabubnja Jovović.

„Što ako ne uspijete, gospodine Jovoviću?“

„Dakako da je moguće i ne uspjeti, *senor* Jose. Ali sramota bi me bila ne pokušati!“ – rekao je izvještačeno Jovović i zatim neumorno navrgnuo što je sve učinio. Ni trena se nije kolebao da proda trećinu vlasništva hotela i dođe u Buenos Aires, gdje je iznajmio sobu, dok mu je obitelj ostala u Mar del Plati. Sunarodnjak Boško Marjanović, stari prijeratni emigrant, uposlio ga je da za povoljnu plaću vodi njegov noćni klub u ulici Bolivar. Slobodno vrijeme Blagoje Jovović većinom koristi tragajući za poglavnikom. Našao ga je bez poteškoća. U četiri navrata odlazio je u udaljeno predgrađe Lomas del Palomar u Gran Buenos Airesu. Svratio je na piće u *Club de Fomente de Ciudad Jardin*, u Pilotskome naselju, koje tako zovu zbog imena ulice: Aviador (pilot) Mermoz, a i stoga što je tu više stanova koje su otkupili piloti. Prvi put zašao je u vrijeme ručka i bio jedini gost. Razdivanio se s dokonim pričljivim konobarom zatupaste glave i s još pričljivijim šefom kluba. Najprije o neizbježnoj i vječnoj sve-argentinskoj temi, o najvažnijoj stvari na planetu, o nogometu. Je li izvanredna momčad *River Plate* kadra obraniti naslov prvaka? Potom je Blagoje, riječ po riječ, kao usput pitao: stanuju li tu u blizini i neki poratni doseljenici – ne može se točno sjetiti odakle su podrijetlom, ali čini mu se da su Hrvati – koje sreće na utakmicama? Obojica mu potvrdiše. *Si verdad*, tako je, u kraju je desetak hrvatskih obitelji, a Hrvati su dobri gosti bistroa. Mladi šef kluba uspravne pojave još nadometne kako prečicom preko parka živi neki velikan, o kome su mu Hrvati iz susjedstva rekli da je taj *senor* za prošloga rata bio njihov šef države, *jefe de estado*. Uperio je prstom na kuću, eno njegove, to je ona tamo, a neće biti ni pet godina kako ju je podigao. Toga *senora*, nadoveže se šef kluba, viđa u popodnevno vrijeme u parku i u pratnji dvojice snažnih mladića koji se smjenjuju, mora da su mu tjelesni čuvari. Ponekad izađe s unučicom, ali tada bez pratioca. On i unučica, uvijek se nakon šetnje okrijepe u klubu. Curica popije limunadu, a *senor* hladni voćni čaj, reče šef. Sljedeća tri puta Blagoje Jovović je vidio Antu Pavelića. Dvaput ga je promatrao iza izloga kluba dok je šetao i razgovarao s pratiocem; a treći put bio je s unučicom i bez pratioca. Blagoje je poznavao poglavnikov lik jedino iz starijih novinskih fotografija. Sada kad je ispred njega, u naravnoj veličini i dok ga gleda, zaključuje da se postarao i izmijenio. Umalo je zasiknuo kako to nije ista osoba. U klubu je Pavelić naručio uobičajena osvježenja: limunadu za unuku i za se hladni voćni čaj s mlijekom. Čuo ga je iz blizine dok je unuku dozivao imenom: Zvjezdana. A ona njega: nonić. On joj se obraćao na hrvatskome i ona ga je, što je Blagoje lako zaključio, razumjela. No Zvjezdana je pričala argentinskim narječjem

kastiljanskoga. Šef kluba je upeo da novome, sve učestalijem gostu pokaže kako on umije s djecom, napose s unukom hrvatskoga *jefe de estado*, kome nije znao imena. Podragao je curicu po zlatnoj, dječački kratko ostriganoj kosici, počešljanoj na razdjeljak, i pitao je što odrasli najčešće, najdosadnije, najgnjavatorskije i najzamornije pitaju svu djecu svijeta: „Koliko ti je godina?“ – „Šest!“ – odgovori malena na granici strpljivosti. Šef kluba izvukao je, po dječjoj procjeni, najčešće, najdosadnije, najgnjavatorskije i najzamornije pitanje broj dva: „Kako ti je ime?“ – „Zvjezdana!“ – srkala je limunadu iz slamke i pogledala ga bez naklonosti. Šefovo potpitanje zatim nije spadalo među dosadna, gnjavatorska, ni zamorna. Jer, bilo mu je stalo da sazna: odakle joj to ime? – Priznao je: i da dva dana vježba, ne bi ga mogao izgovoriti. I što ono zapravo znači? – „*Estrella*“ – odgovorila mu je već prezasićeno Zvjezdana. Iz očiju joj se naziralo kako ovo nije prvi put da odgovara na isti upit, nego bar petsto prvi: „Ime mi potječe iz Hrvatske, zemlje iz koje su moji: mama, tata, djed i baka i njihovi preci. A ja sam rođena u Buenos Airesu“ – dodala je Zvjezdana ili *Estrella* prezadovoljna što se dotični *tio* (ili striček na hrvatskome), nije zaletio s pitanjima tri i četiri, po dječjoj procjeni najčešćim, najdosadnijim, najgnjavatorskijim i najzamornijim: „Kad ćeš u školu?“ i: „Koga više voliš, mamu ili tatu?“ – Zvjezdanin nonić je zaljubljeno slušao unučicu kako cvrkuće, a procvjetao je pri domoljubnome spomenu Hrvatske. *Tio*, šef kluba, koji ju je počastio punjenom čokoladicom, zapljeskao je kad mu je *Estrella* rekla gdje je rođena. – „Oh, *portena*!“ – klikne sladunjavo, što je mala poslušno potvrdila: „*Si senor, portenisima!*“ To bijaše sve. Nonić Ante Pavelić je podmirio račun, uzeo za ruku unuku i dotaknuvši obod šešira izašao promrmljavši na pozdrav: „*Hasta luego!*“ Ušli su u novu građevinu koja se ispriječila ispred oronula parka. Šef kluba pitao je Blagoja: „Znate li, *amigo*, gdje je točno u Europi ta *Croatia*? Bit će da je oko Čehoslovačke, je li tako?“ „I ja mislim da je negdje oko Čehoslovačke ili možda oko Italije, ali se ne bih usudio okladiti!“ – reče Blagoje praveći se neuk iz opreza da se ne oda i najsitnijom sitnicom. Nogometno cijepljeni šef kluba udario se po čelu: „*Caramba*, *amigo*, sjetio sam se. Iz države kojoj je u ratu bilo ime *Croatia*, a to je danas Jugoslavija, došao nam je u Argentinu fantastični golman Mirko Blažina, velik kao gora. A prije pet godina gostovala je u Buenos Airesu momčad iz grada Splita, čudnoga imena *Ahduk*.“ Blagoje je odgonetnuo da ovdje tako izgovaraju *Hajduk*. Početkom 1952. splitski klub kružio je dva mjeseca Južnom Amerikom pa je igrao i u Argentini. Blagojev zemljak iz Crne Gore, na stadionu *Bombonera*, gledao je utakmicu *Boca Juniors* – *Hajduk*, koja je skončala neriješeno 1:1, i prepričao mu smijuriju što se dogodila momcima iz Dalmacije. Da se dodvore gledateljstvu – a u svečanoj loži sjedio je predsjednik republike Juan Peron – trinaestorica gostujućih nogometaša istrčala su na teren, s po jednim krupnim slovom pričvršćenim na majici. Nakon što se poredaju na centru, s njihovih prsa trebalo se čitati: *VIVA ARGENTINA*. No kako je u tunelu nestalo struje i nastala pomutnja kao u kokošinjcu, a ozlijeđeni branič *Hajduka* Ljubo Kokeza zašepesao i za korak zaostao, poredak slova pijano se anagramski izmiješao, pa je pisalo: *VINA ENTIVRAGA*. Oprezni Blagoje nije prepričao tu zgodnu nezgodu šefu kluba i konobaru.

„Tako ste vi, gospodine Jovoviću, tri puta bili u poglavnikovoj blizini.“ – nategnuto progovori Jose DeFranceschi.

„Jest, gledao sam ga ovako kao što sada vas gledam!“ – odgovori Jovović. Nestrpljiv što novinar ne spominje ono što ga najviše tišti, prekine pripovijedati o Paveliću: „Imate li kakvih novosti, *senor* Jose, o mome susretu s ambasadorom Petrovićem? Uskoro će, evo, pola godine kako sam vas zamolio da ga ugovorite…“ – nervozno je zabubnjao okruglim prstima: „Je li negdje zapelo?“

DeFranceschijevo oklijevanje i skretanje pogleda u stranu bezglasno su najavili Jovoviću da nije izašlo po njegovu kako je zacrtao:

„Bojim se da vam donosim nepovoljnu novost. Ambasada nije prihvatila vaš zahtjev da vam dade revolver. Zato je i otpao vaš sastanak s ambasadorom.“

„Je li me ambasador Petrović izbjegao zato što sam vam pošteno otkrio da sam u ratu bio s četnicima? Zar me ne želi vidjeti zato što ne skrivam svoju prošlost, ne krivotvorim je i što se nje ne stidim?“ – iznureno povikne nesuzdržano mrseći lasi.

Jose DeFranceschi ga pažljivo osmotri i nategnuto se iskašljuca:

„To što ste bili četnik jak je razlog. Vrlo jak. Ali ne i najjači...“

„Budete li mi rekli koji je razlog jači od toga, valjda ću se bolje osjećati.“ – razmetljivo se razbacivao ironičnim frazama i bez simpatije mjerio novinara.

„Zamolio bih vas, prije svega, gospodine Jovoviću, da svoju pakost koju bezrazložno rasipate po meni sačuvate za nekoga drugog budući da sam ovdje tek beznačajni posrednik i ni o čemu ne odlučujem. Dobre volje prihvatio sam se posredovanja na vašu izričitu zamolbu. Dakle, promašeno se ljutite i praskate na me. A ja, znajte, nisam za nepotrebna neprijateljstva.“ Skupivši staljinovski guste vjeđe Jose DeFranceschi, kome je dogorjelo do jezika, zastane u iščekivanju da mu Blagoje Jovović, koji je sjedio ukočeno kao nadgrobni kip uskoči u riječ. No kako to nije dočekao, izdržao je njegov željezni pogled i prekinuvši ukiseljenu tišinu nastavi besjediti: „Podaci iz dosjea o vama, do kojih su došli u ambasadi, kazuju da ste 1941. najprije bili u partizanima, ali nakon što ste ubili svoga bliskoga rođaka, iste godine ste iščiljeli i prebjegli četnicima i tako izbjegli suđenje partizanskoga ratnog vijeća. Postali ste komandant bataljuna, a krajem 1944. prebacili ste se u Italiju i odatle pošli u emigraciju, najprije u Englesku, a zatim u Argentinu. Ambasador je sa suradnicima odvagnuo ponudu da presudite Anti Paveliću i vaš zahtjev za revolver, no bio je prisiljen da vas odbije.“

„Što je bio povod?“

DeFranceshi je zapazio naglu klonulost na Jovovićevu iscijeđenome licu:

„Otvorena sumnja da je to moguća četnička provokacija.“

„Je li njegovo odbijanje konačno?“ – Blagoje Jovović, smršten i nategnutih žila na naboranu vratu, ipak je rezignirano tražio još tračak svjetlosti u tamnoj komori. Osjetio se bijedno izigran i odbačen, bezvoljan kao bolesnik koji se raspada i iščekuje da mu duša napusti tijelo.

„Nemoguća mogućnost je da poslije ovih otkrića iz vaše ratne prošlosti dogovorite prijam kod ambasadora!“ – reče sažaljivo DeFranceschi.

Blagoje Jovović mu nije potvrdio, ali ni pobio, dojako u svijesti skrivenu crnu sekvenciju iz svoje onodobne gerilske prošlosti, koju je odavno bacio u Leto, rijeku u mitskome podzemnom svijetu, iz koje sjene duše preminulih piju vodu zaborava. Bio je uvjeren kako je

zasvagda izbrisana ta surova istina o njemu. I da je otplovila u bestrag. Što je vrijeme odmicalo manje je strepio kako će je netko izvući iz dubine mulja i sasuti mu je u lice. No više od istine da je u neobuzdljivoj svađi ubio rođaka Jovovića je uznemirilo što se saznalo kako se prije nego što je zaskočio četnicima borio u partizanskim redovima, s crvenom zvijezdom na kapi. I da je ishitreno promijenio kožuh i Tita zamijenio za kralja Petra i đenerala Dražu Mihailovića, ne iz uvjerenja, nego stoga što je utekao iz smrtnoga straha da će mu prijeki partizanski sud suditi zbog ubojstva, a pred njime bi izgorio do pepela.

„Evo da znam s koje strane je zapuhala bura" – hirovito prodžandrlja Blagoje trljajući zglavke na prstima. Prijekori koji su se obrušili na nj ušli su mu u svaku poru mozga i nagrizali utrobu: „To je maslo konzula Veljka Ćipovića!"

„Zar ga vi poznajete?" – iznenadio se Jose DeFranceschi, najjače raširivši dotle stisnute izduljene oči.

„Išli smo u istu školu u Crnoj Gori."

„Jeste li i njemu otkrili što smjerate učiniti s poglavnikom?"

„Ni spomenuo."

„Kako ste došli do konzula Ćipovića?"

„Nisam ja došao Ćipoviću, nego je on došao k meni. Tek sam treći dan radio u noćnome klubu, u Bolivarovoj ulici, kadli ga ugledam gdje ulazi sa ženom: Jesi li to ti, Veljko? – prišao sam mu. I znate već kako se u tim prigodama razvuku priče o svijetu koji je mali... Kad smo okvasili grla, od Veljka Ćipovića sam saznao, a što dotle nisam čuo, da je on jugoslavenski konzul u Buenos Airesu. Veljko i ja smo pohađali isti razred u gimnaziji u Danilovgradu. Ne sjećam se više kakav je bio đak, ali pamtim ga da se od svih nas izdvajao što je najbolje igrao biljar i nosio najviše nadimaka; mogli ste ih poizbor birati. Zvali smo ga: Gevera, Serdar, Ćipac, Čarapa, Izjedi-pogača, Nos, Puždra, Ćile imbećile, Klempo, Smradoje i kako još sve ne, a najčudnije mi je bilo što se bez imalo ljutnje odazivao na svaki? U rastućoj izgubljenosti Jovović nije primijetio da je zamijenio pitki književni govor i prozborio matičnim crnogorskim naglaskom. No zato je primijetio da DeFranceschi, umrtvljena oka, bešćutno i s naporom prati njegova smućkana i poput svraba dosadna oronula sjećanja o konzulovim nadimcima. Do *don* Josea sve slabije dopire što mu on želi reći svojim kričavim obezglavljenim srljanjima u đačku prošlost. To opominje Blagoja da se vrati temi koja ga progoni i napreže: „Nitko me u ambasadi ne poznaje osim Veljka Ćipovića, pa zato, osim te gnjide, nitko i ne zna da sam bio u četnicima. Neću mu zaboraviti što je kod ambasadora skupio neki sićušni, jadinji bod kad me vjerolomno odao. Nikad ne bih pomislio da će se izroditi u podlog cinkaroša. Zar samo zato da ispadne veći katolik od pape, što li? Ili: veći titovac od Tita. Ovdje bi ga zvali *El Titino*. No Ćipović mi nije tolika teška briga da od nje ne bih mogao zaspati, vjerujte mi *don* Jose. Bog mu platio za ovo. I neka ga vrag odnese!" – uspuhao se rastrzan od sve-prožimajuće žestine: „Kad mu učine-nešto nažao, Srbin kaže: Prosto ti bilo! – Tako ću i ja odbrusiti onome gamizoviću i ništavilu od konzula, budemo li se ikada pogledali u oči. Po vama, don Jose, poručujem ambasadoru da neću odustati od svoga nauma. Kad me ponese bujica, nezaustavljiv sam kao rijeka ponornica. To će biti pobjeda moje volje. A nakon što bude čuo divnu vijest da je smrt iznenadila Antu Pavelića onda kad je nije očekivao i da ga je snašla zahvaljujući meni – ambasador će biti taj

koji će zažaliti što se preumio i odbio mi pomoći. Blagoje Jovović će se snaći i bez ambasadora Slavoljuba Petrovića. Blagoje Jovović svima vama jamči sjajnu zabavu!“ – hladnim patosom, guslarski uzvišeno nizao je nesuvisle riječi.

DeFranceschi se neporecivo uvjerio da je Jovović svoj nadolazeći sumnjivi čin umišljeno podigao na povijesni postament i proglasio ga misionarskim.

„Neće umrijeti od skromnosti. Sebe vidi kako stoji pred vratima vječnosti, dok mu zahvalni Srbi klešu mramorni stepenik po kome će zakoračiti u slavu!“ – uočio je.

Jovovićev rastanak s Joseom DeFranceschijem ne bijaše ni izbliza srdačan kao sastanak. U odlasku mu nije odzdravio na pozdrav i beznadno se udaljio od njega, uputivši mu pogledom bez riječi nešto vrlo ružno.

Sljedeće tjedne Blagoje Jovović trošio je tragajući za revolverom i prateći kretanja Ante Pavelića.

Suhotrti, dosadno odjeveni Jovo Hanjević iz Podgorice, ražalovani ženskar umornih pokreta koga je prežvakalo vrijeme, od prije rata doseljen u Buenos Airesu, hrvao se sa sudbinom i preživljavao na rubu bijede, ali je gosparski nosio svoju sirotinju. Godine i boginje su mu mrasastim pjegama, oteklinama i izraslinama utisnule sumorne tragove na isušenim maljavim rukama i licu. Odveo je Jovovića do *Nocturna*, stjecišta ustaša. Rekao mu je da predvečer u tu kafeteriju među njih zađe i poglavnik. U pet dana, koliko su za redom svraćali, Pavelića su vidjeli dvaput. Kad je Blagoju brzopleto izletjelo da ga slijedi zato što ga je odlučio smaknuti, Hanjević se spremno ponudio da mu se pridruži kao pomagač. Uz uvjet da bogato naplati uslugu:

„Pobogu, brate Jovo, od koga misliš zatražiti novac?“ – začudio mu se Jovović.

„Od četnika, brate Blagoje.“

„Kako od četnika, brate Jovo?“

„Napišimo pisma Srpskoj narodnoj odbrani u Americi i Kanadi i obavijestimo ih da ćemo ubiti Antu Pavelića, a oni neka nam za to fino plate. Ima bogatih četnika, eno Jovana Đonovića, popa Momčila Đujića, vojvode Dobroslava Jevđevića... Svi bi oni crkvenim zvonima pozdravili da poglavnik otegne noge. To je nama jedinstvena prigoda da odlično zaradimo!“ – dokazivao mu je Jovo.

„Kakva neprovarljiva misao, brate Jovo! Pa ja želim ubiti Pavelića kako bih osvetio pobijene Srbe“ – plane Blagoje: „Neću pogaziti srpski ponos zbog novca!“

„E moj brate, tu se nas dvojica ne nalazimo. Obojica želimo isto, ali na različite načine" – prašnjavim glasom nabrusi Jovo preko sitnih zuba: „Argentinci kažu da bebe plaču jer ako se ne oglase, majka će zaboraviti da ih nahrani sisom.“

„Boguti, brate Jovo, reci mi, no bez izmotavanja, što ti se mota u glavi?“

„I ja sam ranije bio spreman prkositi sudbini i žrtvovati se za srpstvo, ali sam se ozlojedio. Zarekao sam se da ako odsele bilo što budem činio za srpsku stvar, onda mi to treba skupo platiti. Ni kod stare babe nema više džabe! U svijetu se sve plaća, osim sira u mišolovci koji je besplatan.“

„Buncaš i ne razmišljaš valjano. Priberi se i dođi k sebi, tako ti svetoga Vasilija Ostroškoga“ – prokljućali Blagoje se nadčovječanski naprezao da ne odadrne Jovu i razbije mu mrkvasti nos.

„Ne buncam, brate Blagoje. Reći ću ti i zašto. Ushitio sam se kad sam koncem 1943. vidio *hollywoodski* film Louisa Kinga *Chetniks – The fighting guerilla Draja Mihailovitsch*, pa sam potom iz Buenos Airesa poneseno otplovio u Kairo, gdje je bilo sjedište jugoslavenske kraljevske vlade. Odanle sam se želio prebaciti u okupiranu Srbiju i pristupiti kao dobrovoljac četnicima đenerala Draže Mihailovića i njegovoj Jugoslovenskoj vojsci u otadžbini. Ali oni izopačeni ministarski dembelani, taj skup bijednika – koji su, umjesto da rade štogod korisno za kralja, otadžbinu i srpstvo, povazdan grijali lijene guzice u kavani *Kasr el Nil*, oholili se, prdomeljali i ogovarali poštene Srbe – nisu pokazali ni mrvine mrve volje da iskoriste moj patriotski za nos i pošalju me u rat. Znaš li tko su oni? Krdo i čopor, eto to su! Brzo sam shvatio da nisu moj svijet i zbog njih sam se odlupio od borbe za srpstvo i s rasjelinom u srcu, suvratio se razočaran u Argentinu.“

„I zatim?“

„Ovdje sam imao što zateći, brate Blagoje. Žena mi se spajtala s nekim posrancem, Srbinom, istrunuo da Bog da, koji je amo stigao iz neke pustojebine o kojoj nikad nisam čuo, i ostavila me, a pritom odnijela svu ušteđevinu. Istrošio sam se nakon puta do Kaira i natrag i ostao švorc, bez crvljiva pesosa. Pitao sam bar pedeset ovdašnjih Srba neka mi posude koju stoticu dok se ne snađem, ali redom su me odbijali kao prosjaka, nitko da se smiluje, prikrati mi muke i dade mi za čašu vode. Od tada sam u stalnome stečaju i životinjarim više gladan nego sit. Život mi je skrenuo ukoso i pretvorio se u nepodnosivu nesreću. Nesta blaga, nesta prijatelja! I kći je otišla od mene; da ti ne kažem svoju sramotu i stid, na koje grane je pala i kako zarađuje“ – Jovo Hanjević se zaletio s pričom, a da nije stigao udahnuti zraka: „Opetujem ti: pozove li me bilo tko da bilo što uradim za Srbiju, učinit ću to jedino za novac. Ovo s Pavelićem je opasan pothvat. Red je da za toliki rizik i osjetim nešto opipljivo pod prstima. Jebi ga, ali tako je to. U praznome džepu svaki novčić je dobro ušao! Bez para ništa od posla!“

Uvidjevši kako je zagovarati ćudljivca Jovu da ne iznuđuje novaci uvjeravati ga da su sveti i plemeniti srpski ideali iznad svih blaga svijeta ravno suludome pokušaju da u sandalama na bosim nogama, u majici bez rukava i u kratkim hlačama trkom obiđe Južni pol – Jovović, već pokidanih živaca, podigne ruku, a to je bio znak koji mu je kazivao neka umukne. Istoga trena prekrižio ga je kao suradnika. Od raspita sa ženom i nakon što mu nezahvalni zemljaci nisu pomogli, ogorčeni Jovo nepomirljivo kinji malone svakoga Srbina oko sebe. Blagoje mu na rastanku nepovratno dade nešto novca, uz ozbiljno upozorenje da ne zatupi i ne širi glas kako on steže krug oko poglavnika i sprema mu *danse macabre*. Mrtvački ples.

Jovović je skočio na dva dana do Mar del Plate i potražio najboljega prijatelja Vladimira Ivaniševića. Iako ga je on uoči puta u Buenos Aires – kad je polazio Joseu DeFranceschiju da se raspita o Pavelićevoj adresi – ubio u pojam uvjeravanjima kako je iluzorno maštati o atentatu, ipak ga je odlučio prizvati u pomoć, i to nakon što ga je Jovo Hanjević naveo na razmišljanje da je sigurnije djelovati udvoje. Od svih četnika u Argentini Blagoje je najviše vjerovao Ivaniševiću.

Vidio ga je kao najpouzdanijega. Bit će bolje da udružen s nekim, prije negoli sam, pripremi opijelo poglavniku.

S Ivaniševićem Blagoje se upoznao 1945. u Rimu i o njemu najljepše mislio. Cijenio ga je kao čovjeka renesansna duha i aristokratske profinjenosti, neslomljiva četnika, poštena pravoslavca, odanoga srpskog ultranacionalista, vjernoga monarhista i neprijatelja komunizma, vazda ponosno uzdignute glave. *Sempre testa alta*, tako su o Vladimiru govorili i Talijani. Četiri ljeta potom, razdvojeni azilantski životi spojili su im se u Mar del Plati, gdje su se nastanili. Od tada su nerazdvojni. Premećući po prošlosti Blagoje se sjetio kako su se već za prvoga susreta u Argentini – dok nisu slutili da je i Pavelić, nekako istodobno kad i oni, dobio utočište njoj – zavjerenički dogovarali da moraju saznati u kojem se kutku svijeta skriva, upadnu mu u brlog i zdrobe ga kao ljusku od jajeta. Vladimir se zagrijao i uvjerio ga da računa s njime:

„Ne sumnjaj u me, brate Blagoje, da ćemo nas dvojica učiniti nešto opipljivo! Makar se Pavelić izgubio negdje visoko i previsoko, gdje ga ni orlovi ne mogu otkriti, ali kad mi krenemo na njega, pronaći ćemo ga, pa skrivao se on i u raskolini planine!“

Ovoga siječnja 1957. Vladimir Ivanišević, u prispodobi s onim negdašnjim fanatičnim i beskompromisnim Srbinom iz prošloga desetljeća, nije prepoznatljiv. Razlikuje se kao vuna i katran. Na tu duboku karakternu promjenu, prosuđivao je Jovović, utjecalo je što se brat Vlado mukotrpno razdire dirinčeći i po petnaest sati dnevno na gradilištima, više nego što mu tijelo može podnijeti, eda bi osigurao dostojan opstanak sebi, ženi i kćeri.

Blagoje ga je podsjetio njihova davnoga plana da pronađu i ohlade Pavelića:

„Sada znamo gdje je poglavnik. Hoćemo li ga ucmekati, brate Vlado? Moramo pokazati ljudima da još postojimo!“

„Danas je drugo doba. Uvelike su se izmijenile i izmiješale negdašnje vrijednosti“ – povjerio mu se tegobno Ivanišević: „Ja nemam novca na strani, kao što ga, srećom, imaš ti, brate. I što ako u pokušaju atentata poginem ili me zatvore? Nesreća ne bira vrijeme i mjesto. Mogućnost pogibli, pričajmo otvoreno, možebitnija je od one da ću se izvući. To je hodanje po razapetoj žici iznad ponora, bez zaštitne mreže. Izglednije je da ću skrhati vrat negoli stići živ na drugu stranu. Od čega će mi onda živjeti žena i kći? Najtužnija utjeha koju bi mogle čuti bila bi im da sam pao za srpske ideale. Zato, ne ljuti se, ali u tu avanturu ne smijem. I nemoj je zahtijevati od mene. Ovo je loše izabran trenutak. Moje revolucionarno vrijeme je prošlo. Bilo bi nesavjesno prema mojim siroticama kad bih ti se priključio!“ – odupro mu se i rezolutno prekinuo: „Nadajmo se da će se, prije ili kasnije, ova boljetica završiti.“

Blagoje se začudio svojoj blagostivosti. Kako to, pitao se, da mu se Vlado, unatoč povlačenju iz izazovnoga projekta, nije doživotno zamjerio i prepilio mu srce? Štoviše, bratski ga je razumio i nije uzeo za zlo što ga je obzirno odbio:

„Molim te, brate Vlado“ – rastreseno ga je zadužio na rastanku dok mu se vrelina lijepila na čelo, a sićušne napasne mušice titrale prorijeđenim zrakom – „bude li božja volja da ne preživim, ti kaži koju oproštajnu riječ o meni iznad groba!“

Blagoje je došao Vladi sa suncem, a vratio se s burom.

Novi Blagojev uzdanik zvao se Milan Gaćeša, lički Srbin, uvredljiva nadimka Slina, s kojim se 1947. uselio u Argentinu. Patio je zbog dviju brazgotina u duši. Zbog niska rasta govorio je da ga, dok je rastao, kiša nije dovoljno zalijevala. I što nije postao boksač, a za neuspjeh je krivio neukoga trenera koji ga je potjerao zbog prekratkih ruku i staklene brade. Blagoje je označio Slinu kao sporomislena dobrijana ne preobilne pameti („S mozgom kao u muhe!“ – rekao je o njemu u razveseljenome četničkom društvu) i nezrela ponašanja („Slina je zakašnjelo ušao iz kratkih u duge hlače“ – zlogovorno mu je nadogradio opis). Šiške prebačene preko čela doticale su mu obrve i činile Slinin pogled budalastijim. Taj površni, harlekinski odjeveni udovac, natopljen jeftinom mirišljavom vodicom, nepopravljivi je ovisnik o kocki. Iz Buenos Airesa, gdje živi s kćeri i sestrom, počesto zalazi u Mar del Platu, u kockarnicu. Kad ga rulet i bakara poharaju, posuđuje novac od Blagoja. No on je siguran kao grom da će mu pouzdani vratiša Slina podmiriti dug u roku.

Rat je ostavio traumatične ožiljke na Gaćešu. Kazivao je da su mu lički ustaše naočigled ubili oca i bezobzirno se razmetao kako bi bez grižnje savjesti zaklao svakog Hrvata koji mu se ispriječi i proturječi. Budili su ga grozoviti snovi, preznojen se tresao, vrištao i plakao nakon priviđenja koja su mu se ukazivala.

„Bi li ti, brate Milane, ubio Antu Pavelića kad bi mu se našao u blizini?“ – iskušavao ga je Blagoje.

„Ma ne bih ga ubio iz puške“ – nadglasao ga je Milan, a u glavi mu se zakovitlale opasne misli – „nego ga probo nožem! Bio bi to moj ujed osvete. I onda bih mu odrezanu glavu odnio na pladnju u Plaza de Mayo, u predsjedničku palaču!“ – razgalamio se na sve strane kao seoski bubnjar.

Riječ po riječ Jovović je smirio Gaćešine usplamtjele nerazborite strasti. Čim se ohladio, pristao je da mu postane pomagač u atentatu. Smekšao se kad mu je oprostio tristo dolara kockarskoga duga i pride obećao platiti zrakoplovnu kartu za susjedni Urugvaj, kamo će se, o njegovu trošku, skloniti poslije akcije i pritajeno sačekati desetak dana dok se ne stišaju napetosti oko Pavelića u Buenos Airesu. Po pravilu koje je nametnuo sve brži tempo življenja: jučer je – već povijest! Tako će i poglavnikovo ubojstvo sljedećega dana postati prošlo vrijeme.

Dogovorili su se da na nj ne nasrću nožem nego će ga upucati. Milan je kod kuće pohranio svoj trofejni revolver iz rata. Ali kako ga nabaviti za Blagoja?

„Imaš li, brate Milane, neku vezu na crnome tržištu da ispod ruke kupimo za mene oružje koje nije zavedeno u policijskim knjigama?“

„Pitat ću sestru Milevu. Da je do mene, ja bih je postavio za ministricu za dobre i pametne ideje“ – gordeći se njome odgovori Milan. Kako je gotovo svaku svoju počinjao: sestra Mileva misli (kaže, smatra, tvrdi, poručuje, uvjerena je, pretpostavlja, želi, vjeruje, predlaže, savjetuje i slično) – Blagoju nije trebalo dugo da ukopča kako je Mileva, nasrtljivim nametanjem svojih kanona, samoživa vladarica koja čeličnom rukom gospodari obitelji Gaćeša, a da je blago retardirani brat pred njome beznačajni crv. Riječju, nikakav subesjednik. I da je Milevina vazda posljednja.

U međuvremenu Blagoje je promijenio posao. Napustio je noćni klub i postao priučeni agent osiguravajuće tvrtke *Continental*, u kojoj je više zarađivao. Iza posla pohodio je

Nocturno, razastirao po stolu formulare i ugovore i uz bocu – dvije piva činovnički se udubljivao u njih. Želio se dojmiti kao ozbiljan prezauzeti poslovni čovjek, koji ne trati vrijeme ni u kafeteriji. Tako nije bio sumnjiv. Pognute glave kradom je promatrao Antu Pavelića i okruženje njegovih galamnih ustaša.

Milan Gaćeša mu se telefonski javio za tri dana. Kaže, doći će sa sestrom Milevom, a ona bi mogla pomoći da razriješi „onaj problem" koji ga tišti. Blagoje je lako preveo šifriranu poruku: „onome problemu" naziv je – revolver!

Milevina ljepota bijaše na zalasku, izgledala je kao izjahana plesačica iz lučkih barova. Teški srebrni križ na skandalozno otkrivenim stršećim, zategnutim, davno iskorištenim i omlohavljelim prsima, mekim poput prezrelih smokava, dokazivao je svijetu da uredno odlazi u crkvu.

Iz torbice od konoplje Mileva je izvukla majušni ženski revolver, smotan u trgovačku omotnicu. Kupila ga je bagatelno, a on će ga otkupiti po istoj cijeni:

„Jest da je sićušan, ali ako iz njega naciljaš iz blizine, s desetak metara, meci su mu smrtonosni. Nema bojazni da poglavnik ne završi u aleji vodoravnih!" — s osjećajem naglašene ugodnosti, poderana hrapava glasa, kao u islužene kokete iz polusvijeta, koja se nagutala duhanskoga dima, alkohola i još ponečega, rekne živahno raspoložena Mileva. Začuđenome Blagoju je očijukajući sa zanosnim pogledom čedomorke objasnila da je to mangupski naziv za groblje.

Sljedećih dana Blagoje i Milan otišli su najprije u ulicu Monte 2065, u utočište ustaša; zatim su ponovno popili pivo u *Nocturnu* i promatrali poglavnika; a najviše su se vrzmali oko njegove kuće u Lomas del Palomaru, u Gran Buenos Airesu.

„Ubit ćemo ga predvečer ispred kućnoga ulaza. Ti ćeš, brate Milane, pucati u tjelohranitelja, a ja u Pavelića. Ovdje je on najopušteniji, ovuda kao malo gdje ne prolazi puno svijeta, a zaštićeni sumrakom brzo ćemo umaći u park i odatle na autobusnu stanicu!" – isplanirao je Blagoje. Milan se bespogovorno složio.

No sljedećega poslijepodneva, kad mu je Blagoje kanio objaviti dan i sat skorašnjega obračuna, pošlo je naopako. Milan, u tankoj svilenoj košulji vrlo drečećih boja, kakve se vide na crncima u newyorškome Harlemu, kvarno je stavio nogu u vrata i dotle obećavajuća zamisao očas se spuhorila:

„Sestra Mileva mi je rekla kako si od četnika iz Amerike dobio gomilu para nakon što si ih uvjerio da češ ubiti Pavelića!"

Blagoju se toga blistavog jutra učinilo kao da se survao u provaliju:

„Brate, niti sam tražio, a još manje dobio bilo kakav novac. Ni od četnika, ni bilo od koga drugoga!" – poricao je, a skupljene usne bile su mu spremne da se naljute.

„Jesi, dobio si!" – Milan ga je gledao sve čvršće i nije popuštao ni za stopu: „Kad moja sestra Mileva kaže da si dobio, onda je tako i nikako drugačije!"

Iz ošamućenoga Blagoja samo što nije prokuljala pjena. Milanove riječi su ga ožarile kao šibanje koprivama:

„I što ti je sestra još rekla?" – mučno se nagnuo nad njime.

„Rekla mi je da od tebe zaištem pet tisuća dolara, koje ću ostaviti svojoj kćeri da joj se nađe ako mi se nešto dogodi!“ – Slina se upecao u nedoličnome kopanju nosa, pa brzano izvuče ukopani mali prst iz duplje.

„Brate Milane, pa ja ti nemam otkuda dati tih pet tisuća dolara!“

„Sestra Mileva je rekla da si stekao mnogo novca. I rekla je da ako mi ne daš tih pet tisuća, onda dogovor ne vrijedi!“ – šmokljavo ga je gledao Milan.

„Ali, brate Milane…“ – odugovlačio je Blagoje.

„Bit će kako kaže sestra Mileva.“

Našao se između poplave i požara. Bio je pri novcu i daleko je od toga da će bankrotirati i ako Milanu izbroji pet tisuća dolara. No što ako je ta svota uvertira u beskonačnu ucjenu, smišljenu po bezdušnoj mizansceni gramzive smradne gadure Mileve? Nagađa kako će sekica prevarantica (proučavajući joj kukasti nos i prodorne oči Blagoje sudi da, ako je u prošlome životu živjela nečiji život, onda je jamačno bila ptica grabljivica), u kratkim razmacima nalagati pokornome braci da izmamljuje još, pa još i opet još dolara? Teledirigirani otimač Milan, u ulozi Luciferova glasnika Demjana, muzao bi ga sve dok mu se imutak i vlastelinstvo ne bi rasuli kao šaka pepela na buri, a njemu ostale bijedne mrvice. Ostaci ostataka. *Reliquiae reliquiarum*. Njegovo vrelo bi se, po Milevinoj blatnoj zamisli, preusmjerilo u vodotok Gaćešinih.

Jovovićeva pitalica koja ga uznemiruje glasi: otjera li Gaćešu u tri lijepe materine, hoće li ga on, koliki je buzdovan, poslije ovakvoga razlaza osvetnički nepromišljeno prijaviti policiji i podrezati mu krila? Sve izgleda da hoće. Dakle, ako ga ne ušutka – gotov je! Stoga je iz opreza izabrao najmanje bolno rješenje. Gurnuo mu je u šaku tisuću pesosa:

„Onaj dug od tristo dolara“ – počeo je opominjački uz grožljivu poruku, dok je Milan halapljivo brojio novac – „koji sam ti onomadne izbrisao zato što si pristao surađivati sa mnom, ne trebaš mi vratiti, iako su se prilike uzokrenule i na moju štetu. A ovih deset stotina pesosa ti je naplata za izgubljeno vrijeme: Krvnički ga je gledao, da se Milanova stražnjica orosila i zubalo mu zaklocalo: „Budeš li tražio nevolju, ona će pronaći tebe! Upamti: progutat ćeš živoga ježa budeš li me izdao. Kunem ti se Bogom, ustrijelit ću te, i to iz onoga ženstvenog pištolja koji mi je prodala tvoja ludoglava sestra. Ne stignem li te ukantati ja, onda će se moji četnici – kojima ću ostaviti zapečaćenu poruku, a na kojoj ću napisati da je otvore onda kad budu čuli da sam u neprilici s policijom – pobrinuti da isječen na komade i upakiran u vreću s mlinskim kamenom potoneš u La Platu. Da uz klokot rijeke budeš poslužen ribama kao mrsna ponoćna večera. Zauvijek ćeš nestati, kao da te je progutala vlastita sjenka. Bit će to tvoja smrt iz prve ruke, olupino od Gaćeše!“ – Blagoje se pohvalio u sebi koliko je očaravajuće ovladao umijećem nekromantskoga blefiranja. Toliko da je obezličeni Milan Gaćeša u pomutnji napunio gaće slijepim strahom.

Okrenuli su se tihomice po povjetarcu i ne osvrnuvši se gnjevno.

Od kada ga je prvi put ugledao ispred obiteljske kuće u Lomas del Palomaru, Jovović je bivao sve skloniji zamisli kako ne smije krenuti sam u lov na poglavnika, zato što će mu izgledi za uspjeh biti umnogome umanjeni. Iskristalizirano je zaključio da mu je kao nasušni krušac potreban još jedan pouzdan strijelac. Kako je obrazložio Gaćeši, taj broj 2 će obezglaviti čuvara

i tako njemu stvoriti brisani prostor da u sljedećim sekundama nacilja svoju glavnu metu u glavu. Faktor iznenađenja pomoći će mu da lakše skine Pavelića dok se ovaj još neće stići sabrati i spoznati što ga je snašlo. No nije mu se posrećilo da nađe pomoćnika. Sva trojica odabranika, kojima je namijenio asistentsku ulogu – najprije tragična figura Jovo Hanjević, pa obezvoljeni depresivni oportunist Vladimir Ivanišević i napokon neoprostivi debil Milan Gaćeša – otklonivši suradnju obrijali su ga bez britve i sapuna i obezumili ga. Jednostavno, nije ga išlo. Četnička veza nije proradila. S njima je zabrljao i taj grdi poraz žestoko ga je zabolio i nudio mu nemirne snove. Ali neće posustati. Ako je izgubio tri bitke, rat još nije završen! Poznavao je sebe. Koliko se puta do sada izvukao i iz najbezizlaznijih stanja. Poput vodene bujice pronalazio bi rupu u brani i umakao.

Potražit će savjet u crkvi: što da učini s teretom koji nosi u sebi, podnosi ga za sve besanijih, praznih noći i pati kao rak na plitkome dnu?

Sunce je osušilo ljetnu kišu i upilo ljepljivu kašastu maglu kad je u toplo predvečerje preko zaparlooženoga zatravljena puteljka ušao u pravoslavni hram Svete Trojice. Portenovski svijet zove ga ruskim jer je novac za izgradnju darovao ruski car Nikolaj II Aleksandrovič Romanov. U njemu su bogoslužili ruski i srpski svećenici.

U vrtu oivičenome propupalim ružama, iz kojih su se razlijevali nadražljivi miomirisi, zatekao je popa nenaborana mladenačkoga lica i privlačne vanjštine, Radojicu Popovića. Odnedavno je u Buenos Airesu i jedva da ga je poznavao.

Blagoje je stiješnjeno krenuo s okolišnim pričama. Nikako da istrgne što mu leži na srcu i što ga je navelo da ga posjeti. Pop Radojica je to predosjetio:

„Muči li te štogod?“ – u hodu je obuhvatio preko struka od brige zboranoga Blagoja: „Ne usteži se i ne napinji se nego mi otvoreno kaži što ti je na pameti“.

„Muči me, strašno me muči, oče proto...“ – stezalo ga je u grudima.

„Kako ti mogu pomoći? Mogu li ti olakšati gorku tugu i veliku muku?“

„Ne znam možeš li, želiš li i smiješ li mi pomoći. Zbunjen sam, proto, i pitam se imam li pravo zatražiti tu vrstu pomoći od tebe. A znam da ti se moram povjeriti.“

„Onda govori, Blagoje!“ – znatiželjno će pop Radojica.

„Oče proto, namjeran sam ubiti Antu Pavelića!“ – napokon odvali Blagoje Jovović. Očekivao je da iz pogleda i u pokretima bogočasnoga sluge ugleda neodobravanje, zgranjivanje i nevjericu. No umjesto da se sablazni, pop Radojica ga je, baš kao da mu je poželio „pomoz' Bog“, najobičnijim glasom upitao:

„Imaš li pištolj, Blagoje?“ – pop ga lecne ledenom smirenosti.

„Imam. Mali damski revolver.“

„Jesi li ga ponio?“

„Jesam“ – nesigurno je otključao torbu za spise i izvukao ga iz ovoja.

Upravo kad je tihotajno pokazivao revolver, Blagoje se oduzeo. Kao da je iz zemlje iskočio, iz nigdine iskrsao, bešumno se stvorio drugi pop zlatastih očiju i visoka zaobljena čela, za dobru glavu viši od njih. Ne zatomivši nevjericu, zatečen neprimjerenom scenom koja se vrhunaravno i nebogougodno odigravala pred crkvenom portom, snebivljivo se zaustavio.

Nelagodu je raznio pop Radojica, upoznavši Blagoja s ruskim svećenikom Ivanom Bratoljubovim.

„*Nu, a čto djelajete s etoj igruškoj, pravaslavnije, vo imja atca?*“ – progovori Rus potresena lica. „Nemojte mi reći da s revolverom pucate po čvorcima...“

Pop Radojica se nije smutio:

„Jesi li ti, oče Ivane“ – pogledao ga je ispitivački – „čuo tko je Ante Pavelić?“

„*Čepuha!* Kakva li pitanja! Jasno da sam čuo. Hetman hrvatskih ustaša.“

„Bravo, bravo“ – pohvali ga pop Radojica i nastavi: „A znaš li, oče Ivane, da Pavelić živi ovdje u Buenos Airesu?“

„Pročitao sam u argentinskim novinama...“

„Pa kad znaš, onda ću ti reći“ – pop Radojica teatralno široko pokaže rukom na smetenoga Blagoja Jovovića – „da će ovaj čovjek ubiti Pavelića!“

Blagoje iskrivi usta koliko se bio uprepastio i s ježnjom pomišlja da će, nastavi li pop Radojica ovako neskriveno i bučno talambasati, cijeli Buenos Aires saznati kako on kani ukapiti poglavnika. Ujedno pokušava provariti još jedno božje čudo nad čudima. Evo, ni ruski svećenik, baš kao i maloprije ovaj njegov, srpski, na spomen ubojstva nije podigao sumanuto ruke da mahanjem otjera sotonu. i prosvijetli pamet budućem Pavelićevu krvniku. Štoviše, obojica mu izrijekom drže stranu i poistovjećeno uzvikuju: Ubij ga! – a Blagoje je tisućama puta izmolio molitvu gospodnju: *... i oprosti nam dugove naše; kao što i mi praštamo našim dužnicima; ne daj da padnemo u iskušenje, nego nas izbavi od zla...*

„*Maladjec!*“ – zadivljeni Rus ga je nazvao junakom, kozački mu čvrsto stegnuo ruku, srdačno ga zagrlio i triput sočno cjelunuo, bratski, slavjanski.

Blagoje je u sebi čistio svoju savjest:

‚Božji zemaljski zastupnici, srpski i ruski pop, upravo su preda mnom, kroz gusto sito protresli i razlučili manje grijehe od najvećih. I ni riječju mi nisu zamjerili na otvorenoj najavi Pavelićeva ubojstva, najvećega grešnika među grešnicima, nego su neosporivo prihvatili moj plan, pozdravili ga i poduprli! Kao nebo je jasno da su, uz suglasnost Svemogućega, u ime crkve Svete Trojice, i prota Radojica i otac Ivan, izopćila poglavnika iz dijela molitve o oprostu grijeha, a meni kao vjerniku kome vjeruju odriješili ruke i složili se da osvetim srpske žrtve!‘

„Ruski pop, otac Ivan, budi uvjeren, Blagoje, šutjet će kao grob. Nije poput nekih naših Srba, koji bi se prije raspukli kao žabe negoli sačuvali sveto otajstvo“ – umirivao ga je pop Radojica. A onda zapovjedno pruži ruku: „Deder, dodaj mi taj ženski revolver da ga ispitam, valja li čemu? Pozvao je Bratoljubova i Jovovića da se spuste u podrum gdje su iza naherenih vrata naslagana četiri reda suhih drva. S desetak metara pop Radojica, kao da je u streljani, znalački nacilja i ispali dva metka. Onda se približi drvima i predbacivajući razmaše glavom: „Revolver ti je isprdak i ne vrijedi ni pet para, prijatelju. Em što je slab kalibar, a istrošena mu je i cijev... Prvi je metak jedva prodro u drvo, a drugi nije ni ušao, nego se odbio.“

„Imaš li, oče proto, neki bolji, snažniji revolver?“ – ucviljeno zavapi Blagoje.

„Odakle mi, čovječe božji... Pa tek sam došao u Argentinu. Kad bih ga prije stigao nabaviti!“ – gotovo da mu se ispričavao pop Radojica.

Ruski pop Ivan Bratoljubov je nemoćno dodao da i on nema vatrenoga oružja.

Blagoje Jovović uzme svoj revolver, zavuče kažiprst u polukrug s okidačem i počne ga kaubojski okretati:

„Ne brini se, oče proto. Ako se ne domognem kvalitetnijega kalibra, neće mi biti izbora, nego ću pucati iz ovoga...“

Pop Radojica sumnjičavo šmrcne:

„Teško da ćeš uspjeti s tim ženskim prcoljkom...“

„Prišuljat ću se Paveliću na dva do tri metra i od metaka ispaljenih izbliza u glavu, on neće preživjeti!“ – oštrio se Blagoje: „Ako jedan ne uđe, drugi mora!“

„Mislim da od pucnja izbliza neće preživjeti!“ – prihvati ruski pop.

„S dva-tri metra možeš ga dokrajčiti!“ – pop Radojica sada nabolje izmijeni raspoloženje i potapše Blagoja: „Najvažnije je da budeš miran. Znam da ćeš to izvesti muški! I zato ću ti dati svoj blagoslov!“ Još ga je i posavjetovao: „Kad ga vidiš, nemoj razmišljati. Razmišljat ćeš nakon što ga ukokaš, razumiješ li, prijatelju?“

Na drveni stol ispod erkera u tekiji, pop Radojica iznio je iz spremnika šljivovicu u boci začepljenu zašiljenim kukuruznim klipom, duhanske čvarke i tanke ljutkaste kobasice, a iz hladnjaka hladetinu. Te đakonije mu je poslao brat od strica iz Mionice po susjedu koji je sinoć doletio u Buenos Aires. Potom je odlomio vruću bijelu pogaču, koju je upravo izvukao ispod peke, kapulu, krastavce i rajčice, nasuo sol u drveni tanjurić i dozvao ruskoga popa i Blagoja da najprije popiju iz čokanja, za sretan završetak izvedbe u Lomas del Palomaru.

Prekrižili su se i bacili slatkohrano na gozbu:

„Pogača je topla kao duša dobroga čovjeka. Akušajte i najbolje piktije u Srbiji!“ – isticao je pop Radojica hladetinu posutu crvenim paprom, koja se prhko i drhtavo talasala u zemljanoj posudi.

„*Bratskij želaju uspjeha!*“ – usporeno se pridigne pop Ivan, kucne se najprije s Blagojem, a potom i s Radojicom, i izjedna iskapi čokanj do dna.

„S božjom pomoći!“ – nagne i Radojica, ali ne ispije ni približno koliko Rus.

„Za kralja i otadžbinu! Tako nam Bog pomogao!“ – napadno naglašeno poviče Blagoje i dohvati se šljivovice. Ni on nije mogao slijediti ruskoga popa u naiskapu.

Pop Ivan umio je dobro popiti, a da se to ne primijeti. I poslije četvrtoga čokanja, čvrsto se držao na nogama. Blagoja i popa Radojicu razdragao je onomadnjom zgodom iz svoje pastve:

„Na obiteljskoj proslavi, kako priliči nama Rusima, svi su se redom, i domaćini i gosti, ponapijali votke. I zatim su dobro naliveni zapjevali. Ćudoredna susjeda, Ukrajinka, ne htijući da domaćinov sin, petogodišnji Ženja, gleda taj raspašoj, odluči ga poštedjeti bakanalija i odvede ga u crkvu. Sutradan otac upita maloga: Kako je bilo u crkvi, sine? –- Ženja mu odgovori: I tamo su svi bili pijani, kao i vi ovdje! – Ne razumijem... – u čudu će otac, a Ženja će na to: I u crkvi su svi pjevali!“

Blagoje Jovović se s pravom pribojavao da će njegova divovska tajna o atentatu na Antu Pavelića postati vrlo javna zato što je previše ljudi iz crnogorske i srpske zajednice u Argentini već saznalo što mu on priprema. Ne prođe dan, a da ga netko ne zaustavi i pita: jeli istina ono što smjera učiniti? Kao da je benasta koka koja je zakokodakala prije nego je snijela jaje. Tješio

se da ga većina nije shvatila ozbiljno i nije povjerovala njegovu zavjetu. Ali ga je zaboljelo i satrlo, dok je letio u budnim sanjarenjima, kad su do njega doprli glasovi da mu se neki sunarodnjaci podsmjehuju i o njemu govore kao o neopjevanome lažljivcu i hodajućoj ludnici, idiotu koji tvrdovrato tjera na svoju, izmišljajući očajničke budalaštine. Vele, šenuo Blagoje i isprazno se hvališe. Puno zuji, a meda ne daje. Da svrati pozornost na se, umara srpski rod nebuloznim prozirnim tričarijama. Prije će vepar zapjevati ariju Rigoletta u operi *Colon*, nego što će on zataknuti poglavnika u mulj. No i ako je i odlučan otvoriti sezonu ubijanja pucanjem u njega („U što, između nas govoreći, čisto sumnjam!“ – ogovarala ga je Milena Gaćeša), to je bezglavo, sljepačko srljanje u nepovrat, suluda hitnja u neminovni poraz, objava boja za koji se zna da će biti izgubljen. I koji ne bi dobili i razumniji umovi od landarala Blagoja. Izgledi da uspije jednaki su mu kao kad bi preživio skačući iz zrakoplova s dvije tisuće metara – bez padobrana! Time što vjeruje u tu svoju glupost („Ako će je uopće izvesti“ – dodala je Milena) ispisao je vlastiti kraj i upisao se među skorašnje mrtvace. Posprdne dojave iz Buenos Airesa, La Plate, Mar del Plate, Rosarija, Santa Fea, Cordobe, Salte, Mendoze i ostalih krajeva gdje je Srba, Blagoje prima turobno, kao bezdušne udarce knutom, kao da mu klupko pijavica isisava krv. Kao pakost, zavist i zlobu.

„Srbi naprosto nepodnošljivo doživljavaju uspješne i ne opraštaju im uspjeh. A mene su pokopali unaprijed, prije nego je išta počelo! Zagraktali su kao jata zloslutnih gavrana i sijeku me u korijenu, dok drvo još nije niklo iz zemlje. Neka komšiji crkne krava! Ruže me i osporavaju ženskoliki, prekasno sazreli kompleksaši koje su kao kržljave oslobodili gimnastike u školi, a na regrutaciji ih proglasili nesposobnjakovićima za vojsku. Neke od tih naših Srba – u kojih je umjesto srca trula jabuka i s kojima se ne bih rukovao iz higijenskih razloga – ništa ne može više razveseliti od ćupa govana na tuđoj glavi, da prostiš oče proto“ – Blagoje se očajnički, ali ipak sabrano, sažalno potužio popu Radojici nakon što mu je ovaj telefonirao i pitao ga kako napreduje plan (za obračun zna se s kime)?

„Sačuvaj spokoj i sklad i ne dopusti da te skoli šaka brbljavih nerada i poluobrazovanih geaka koji te svojom kulturom ponižavanja i vrijeđanja svetogrdno hule. U dobru se ne ponesi, a u zlu se ne ponizi“ – supatnički ga je smirivao pop. „Mi Srbi u Argentini nemamo nikoga osim jedni druge i zato bismo se morali držati jedni drugih. Ali ne! Gubimo se, gubimo i gubimo, sve dok se jednom ne izgubimo za vijeke vjekova!“

„Zašto je tako, oče proto?“ – procvili Blagoje.

„Na moju žalost neki od naših uhvatili su se u đavolje kolo s prepredenim Latinima, pretvorljivim lažicama i licemjerima koji gaze sve pred sobom. Kao da ti srpski kukavci od njih već nisu ispili mnoge čaše čemera. Ali se ipak prave slijepi da ne vide kako se kao neželjeni tuđini u ovoj zemlji – gdje nas pravoslavne gledaju kao krivovjerce i tretiraju kao unakažene nitkove iz nekoga lijevog sokaka – suočavaju s odbacivanjima, razočaranjima i sakaćenjima ličnosti. Zabludjeli Srbi, koji ne znaju što bi sa sobom, u svojoj praznini smišljaju najbjednije podvale protiv braće po vjeri. Preplavljuju naš živalj velikim količinama mržnje, nezadovoljstva, netrpeljivosti i jetkosti. Duševni prostakluk te paorske rulje umobolnika nedostojan je našega razgovora. Čitam zapise crnogorskoga vladike Danila: *Uzjahao čovjek na čovjeka. Zli čine što im je drago, dok i njih zlo ne stigne!* – primijetio je.“ Zatim pop obodri Blagoja rukovetom lijepih

riječi: „Čim završiš s onim – a siguran sam kao u vosku da hoćeš – postat ćeš najsvetiji ures Srbije, ovjenčana ikona ovoga vijeka. O tebi će pjevati guslari na vašarima, saborima, krštenjima i svadbama, slavit će te kao Miloša Obilića i vožda Karađorđa Petrovića. Neka bude što biti ne može! – napisao je veliki vladika Njegoš u Gorskome vijencu, sjećaš li se, Blagoje? Slava je namijenjena onima koji se za nju bore. I zato, neka se to što si naumio – dogodi što prije."

„Preporodio si me, oče proto! Dao si krila meni zakletome anarhistu, koji živi nekoliko sati prije ostalih" – ozareno reče Blagoje: „Dok se pitam jesam li vrijedan tvoje blagosti, molim te, ne hvali me više ako me ne želiš rasplakati od ganljivosti!"

„Lopta je u tvome dvorištu, prijatelju!"

Blagoje poklopi slušalicu i zapjevuši pjesmicu koju je onomadne čuo: *Da ne bješe prokletog Churchilla, Srbija bi kraljevina bila.*

Tigre kod Buenos Airesa, u četvrtak, 14. veljače 1957.

Pohodeći u prijepodnevnim satima svoje osiguranike i u potrazi za novima, Blagoje se dovezao do sjevernoga ladanjskog naselja Tigre, na delti Parane.

Zelena rijeka pružala se poput izgužvana beskonačnoga pokrivača. Dok je zrak gorio, opazio je na škrapavoj obali pecaroša povijenih leđa, u tananoj pelerini i u plavoj kriket kapi s okrenutim štitnikom. Stajao je uz naboranu, depresivnu tužnu vrbu, čije su ga široke krošnje bakrene boje štitile od sunca koje je nalikovalo užarenoj narančastoj lopti. Pecaroš je gunđao protiv ribe koja mu je izmigoljila, psujući je zašto nije izabrala smrt na udici. U zahrđaloj kanti do pola napunjenoj vodom plivale su dvije crvenperkice raskrvavljenih srebrnastih usta. Slikovit dokaz slabe ribičke sreće. Prošao bi ga i ne vidjevši mu sparušeno lice da se starčić nije živahno okrenuo i pomamno se zabuljio u lakokrilu zbunjenu djevojku od vrlo nježnih šesnaestak godinica, glatkih caklećih usnica, crnosive puti i mongolski jakih jagodica, s nizozemskom kapicom ispletenom kao u bajci i vezanom ispod podbratka. Blagoje se sudario s njome u brzajućem hodu i ispričao joj se, a ona kreposnim osmijehom prihvatila njegovu ispriku. Potom se bezazleno nasmijala njegovoj otrcanoj šali.

Nepopravljivi matori, smiješni istrošeni zavodnik Jovo Hanjević, koji ne mari što mu stablo života ubrzano vene:

„Kako si dolutao u Tigre, brate Blagoje!" – odbaci štap i prisno mu pruži ruku: „Vjeruj mi, mrki vuče, da dolaziš kao naručen! Namjeravao sam ti se javiti..."

„Nije valjda zato da i mene obavijestiš kako se Blagoje Jovović sprema ubiti Antu Pavelića? Kao što si već brzom brzinom rastrubio svim Srbima u Buenos Airesu…"' – rugalački se brecne Blagoje, no njegov prijekor nije potresao Jovu.

„Kunem ti se na obraz pošteni, pričao sam to u najboljoj namjeri i jedino našim zemljacima koje poznajem. I u koje sam siguran da neće širiti priču kako ona, ne dao Bog, ne bi doprla i do ustaša!" Zatim važno povisi: „Čuj me i počuj, Blagoje. Zahvaljujući tome što sam pričao o tebi, pronašao sam ti pravu junačinu s kojim ćeš završiti onaj posao! A da nisam pričao – bogumi, ne bih ga se ni sjetio!"

„Koja ti je ta prava junačina?“ – odvagne ga nevjerno Blagoje.

„Odlično ga poznaješ. To je Milo Krivokapić! Naš đetić, Cetinjanin, čoče! Sin kraljevskoga pukovnika Baja Krivokapića!“ – Jovo je svečano izgovorio imena oca i sina Krivokapića kao majordom koji najavljuje ulazak njegova veličanstva kralja.

Jovović je uistinu odlično poznavao Mila Krivokapića. S istom izbjegličkom skupinom isplovili su iz Engleske i 1947. uselili se u Argentinu. Proveli su prve četiri godine u koloniji, koja je u južnim močvarnim predjelima sadila pamuk. O Milu je mogao reći da je bio dokazano hrabar, no zato ne i orni radiša. Njegovu blaženu sklonost neradu i plandovanju jamačno ne smije spomenuti galamdžiji Jovi. On bi tu priču još danas oglasio svakom Srbinu i Crnogorcu uokrug stotinu kilometara.

Blagoje je razmislio i prelomio s nogu. Ipak će poslušati Jovu Hanjevića i uzeti Mila Krivokapića za pomagača u atentatu na Antu Pavelića. U munjevitim revolveraškim akcijama lijenost je nebitna, nego presuđuje odvažno i ledeno srce.

„Milo je vučjega zuba. Nije kukavičje loze da ustreperi kao zec koji se skriva od lovačkih pasa i trza se na svaki šušanj lista i šum povjetarca.“

Sutra poslijepodne Jovo Hanjević odvest će Blagoja Jovovića Milu Krivokapiću, koji samački stanuje u aveniji Madero, kod luke.

„Vjeruj mi, Milo je odan i zlata će ti vrijediti!“ –- nahvalio ga je Jovo na rastanku. Skine kapu da obriše potno čelo, pogladi kosu na tjemenu jajolike glave i potom se vrati ribolovu, u blijedoj nadi da će upecati bar tanku večeru.

Buenos Aires, u stanu Mila Krivokapića, u petak, 15. veljače 1957.

Izlizanim kamenim stubištem, čije je napol olupljene zidove napala vlaga, penjali su se na četvrti kat, a Jovo je, s mukom posrćući i stenjući, odvrnuo na sva usta i psovao oca očinjega dizalu. Nameračilo se pokvariti baš kad on ide Milu!

„Kako to da je Milo sam? Gdje mu je ona bogata bedevija, Argentinka, je li joj ime Lurdes?“ – Blagoje upitno podigne obrve.

Jovo nije odolio da ne pusti na volju češavi jezik:

„Najprije ga je Lurdes skinula s hrane i obustavila mu stalni džeparac, pa se odselila od njega. To znači da je Milo više nije dobro i često opsluživao kao nekad pa je prestao postojati kao izdržavana osoba, kao što je dotle bio!“

U samački neurednome i zapuštenom stanu, muzeju lošega ukusa, ništa ne skrivajući Blagoje Jovović iznio je Milu Krivokapiću da će ubiti poglavnika, pri čemu je istakao kako se neće smiriti sve dok ne obavi tu svetu dužnost.

Milo se zanosno udario šakama po napuhnutim grudima:

„Da si ga i svijećom tražio, čoče, ne bi našao boljega posteljnika od mene!“ Nakon što se samoproglasio za njegova perjanika, vazalski se okrenuo Blagoju, kao da u dvorcu u rodnome Cetinju kleči pod tronom, uz skut posljednjega crnogorskog vladara, kralja Nikole I: “Kazuj, gospodaru, kad ćemo ohladiti onoga zloduha Pavelića? Već sam se zapalio od htijenja da mu padne sjekira za vrat!“ Pa ga je pitao: „Hoćemo li ga ubiti u *Nocturnu*, gdje se viđa sa svojom ustaškom gamadi?“

„Nerazumno je ondje. Odatle ne možemo uteći. Policija bi nas začas ulovila!“

„A u klozetu? Kad Paveliću prigusti i ode na pišanje, što veliš na to, Blagoje?“

„Uspori, čoče, opet ne valja. Čut će se pucnji!“

„Ili da ga izbodemo nožem s leđa dok bude pišao... To je nečujno!“ – Milo ustane i s police dično podigne kamu s drškom oslikanom šesterokutnim arabeskama.

„Ali ja nigda nisam umio s nožem, brate. Ni kokoš nisam zaklao, a toli snažna čovjeka... Ne dolazi u obzir!“ Iako mu se usprotivio treći put, Milo nije uzmicao:

„Onda je najbolje da pucamo u njega u podzemnoj željeznici ili u autobusu, kad se bude vraćao iz *Nocturna*. To je pravo rješenje da, kako narod kaže, svaka maca dođe na vratanca i svaka cica dođe na kolica... Lako ćemo mi s njime, brate Blagoje.“

„Nije, brate Milo, lako ćemo, nego: kako ćemo! U gužvi bismo mogli ubiti ili raniti i koga od putnika. Dok ne trepneš, progutali bismo robiju, pogotovu ako bi nastradao koji Argentinac. A osobito žena ili dijete. Tada nam ni čudo neviđeno ne bi pomoglo da se izvučemo od doživotne...“

„Pa kako ćemo onda, boguti?“ – smežurao se Milo Krivokapić, a ubrzao mu se zamjetljivi tik s lijevom obrvom, koja se podizala i vraćala.

Blagoje mu je smanjio pojačani adrenalin, uputivši ga, da će prije završnoga čina, koji će zajednički izvesti najdulje za deset dana, morati bar triput uhoditi svoju buduću žrtvu, poglavnika, dok se navečer na povratku bude vozio *colectivom*:

„Proučavat ćemo mu pokrete i ponašanje, ispitati stopu po stopu puta koji pregazi od parka do ulaznih kućnih vrata i, što je najvažnije, izabrati zaklonjena mjesta odakle ćemo pucati. Najprije ti, Milo, u čuvara, a za tobom ja, u Pavelića.“

„Spreman sam da mu skočim za vrat kao lavica zebri“ – zagrijao se Milo: „I kad počinjemo, brate Blagoje?“

„Sutra!“ – odredio je Blagoje.

Jovo Hanjević je za to vrijeme šutio. Blistao je što mu je uspjelo snubočko posredovanje i Mila Krivokapića uselio u srce Blagoja Jovovića.

„Umalo zaboravih da te pitam: imaš li ti oružje, brate Milo?“ — nenadano će Jovović, a Krivokapić hvastavo reče:

„A nu, a gdje si vidio Crnogorca bez livora, čoče! Imam odličan pištolj!“ – iz ladice, ispod složenih košulja izvukao je iz kutije skupi pištolj novije izrade:

„Je li zaveden u policiji?“ – oprezno će Blagoje. Zadivljeno ga je ogledavao.

„Naravno da nije!“ – smjesta uzvrati Milo.

„Kupio si ga na crno, je li?“

„Ne, čoče, no mi ga je pred neke dvije godine dao Jakov Jovović“" – zaletio se Milo: „Jakov je bogat i utjecajan. Čini mi se da je on tvoj rođak, je li, Blagoje?“

„Jest, s Jakovom Jovovićem sam dalji rođak. U trećem koljenu, po očevoj lozi“ – potvrdi Blagoje. I onda zbuni Mila: „Zašto ti je dao pištolj? Kojim dobrom?“

„Paaa, da mi se nađe. Ako me, ne daj Bože, nevolja uvede u škripac“ – uzvrpoljio se Milo. Dok se Blagoje čudio zašto je pitanje o pištolju uznemirilo Mila i izbacilo ga iz ravnoteže, ovaj

spržena lica naprasno prekine razgovor, ode u kuhinju i iznese bocu nikšićke lozovače, narezana njeguškoga pršuta i sjeničkoga sira.

Pošto su se pričestili (kako se izrazio Jovo Hanjević) rakijom i zamezili pršut i sir, s nostalgičnim okusima i mirisima domovine Blagoje i Milo su uglavili da se nađu sutra u pola devet navečer na platou na raskrižju kod posljednje postaje *subtea* i prve autobusne postaje, gdje Pavelić izlazi iz metroa i prelazi u *colectivo* broj 5, za Gran Buenos Aires, do Lomas del Palomara. Sačekat će ga, ukrcati se za njim i zajedno sići na krajnjem odredištu kod parka, preko puta ulice Aviador Mermoz.

Buenos Aires, u subotu, 16. veljače 1957.

Blagoje je ujutro izmijenio nakanu. Ispljunut će Milu Krivokapiću što ga spada, ali ne u telefon, nego ravno u lice, kad se u pola devet navečer budu sastali na autobusnoj postaji gdje će, kako su uročili, čekati poglavnika na povratku kući. To zovu naknadnom pameti.

„Čuo sam od Jakova Jovovića u koja si ga govna uvaljao nakon što si se prihvatio da pucaš u Peka Dapčevića!“ – Blagoje je istresao iznebuške svoje čim je ugledao Mila. „Našao sam se s Jakovom da mu zahvalim za pištolj koji ti je dao. Kad ono tamo, jao i kuku protiv tebe. Izvarao si ga za pištolj i još za tri tisuće dolara!“

„Sve je istina što ti je rekao Jakov. Još ne umijem dokučiti kako je u mene uletio razorni strah koji me uništio. Kako to da se u meni izleglo sijelo izdaje? Samo što se nisam rasprsnuo. U policiju sam otrčao u bunilu, omamljen od noći punoga mjeseca. Tek kad je na moju sramotu bilo kasno za uzmak, osvijestio sam se“ – pokorijivo je priznao Milo, pognuvči se kao da čeka da mu Blagoje odrubi glavu.

„I kako poslije tvoje nepojmljive nevjere mi sada možemo zajedno?“ – sjekao ga je Blagoje poput suca kome nije druge nego da izrekne najstrožu kaznu.

„Sve što god budeš odlučio, brate, prihvatit ću bez riječi, zato što sam svjestan da sam kukavni krivac“ – bezizrazno reče Milo. „Da me Jakov i ti gledate kao u barabu koji krade po grobljima. No prije nego što ćeš mi presuditi – a jedina su dva izlaza: ili me najuri kao bijesno pseto, kako sam zaslužio, ili mi ipak samarićanski pruži priliku da poslije svoga teškog moralnog posrtanja okajem grješnu dušu – dopusti neka ti reknem. Ako mi oprostiš, bit ću ti najvjerniji i najposlušniji službenik. I svakoga dana ću se osjećati kao da sam kod tebe na probnome radu.“

„A što ako te ponovno omami noć punoga mjeseca pa i mene izdaš kao što si izdao Jakova? Ne postoji ni miligram razloga da ti povjerujem, shvaćaš li me, Milo?“

„Znam, brate Blagoje, znam. No tražim li olakotnu okolnost i dok pokušavam održati ravnotežu na nevidljivoj crti između dobra i zla, onda je jedina ta što je Peko Dapčević – mada je bio komunistički general i mada su vojske kojima je zapovijedao pobile mnoštvo četnika – ipak naše, crnogorske pravoslavne krvi. Pavelić je stoput veći zločinac od Peka, potamanio je više Srba, nego svi Titovi partizani i boljševici. Zato sam voljan da ubijemo Pavelića jer bih tako sprao ljagu sa sebe.“ Milo ga je gledao u oči: „Budeš li me uzeo, zaklinjem ti se na majčin grob: neću te izdati!“

U predahu je Blagoje brzometno zaključio kako mu je, dopadalo mu se to ili ne, Milo ostao jedini izbor. U vidokrugu ne nazire još nekoga od zakletih četnika iz Buenos Airesa ili bliže

okolice koji bi se odvažio i pjevajući prigrlio njegov poziv da mu se pridruži. A vrijeme galopom ističe. Neće, valjda, Milo Krivokapić iznova popizditi, odjuriti u policiju i mjesečarski – iz čista mira, bez materijalnoga poriva, nego od straha koji ni sam ne može pojmiti – upropastiti pripremljeni plan. No ipak, iz opreza, jer mu je pred očima bljesnula crvena žaruljica koja ga je upozorila da bude oprezan, a po već okušanome poučku – kao što se bio lažno zagrozio Milanu Gaćeši – Blagoje je i pred Mila izbacio svežanj neugodnih najava:

„Dobro, u redu, prijeći ću preko nepočinstva koje si učinio Jakovu. Povjerovat ću ti da drugi put nećeš uletjeti u istu nepromišljenost i odati vlastima našu svetu srpsku tajnu. Ali ja se moram zaštititi, Milo. Zato ću večeras napisati pismo u četiri kopije i zaključati ga u četiri sefa. Četvorici naše četničke braće – a jedan će od njih, i to imaj na pameti, biti moj rođak Jakov Jović – poslat ću ključeve tih sefova. I čuje li se da si me prevario pa tvojom krivicom krahira moj plan o ubojstvu Ante Pavelića, zavjetovat ću ih da te zakolju kao jarca i vreću s tvojim lešom bace u La Platu. Ne moram te uvjeravati kako Jakov, koga si ojadio, neće žaliti novaca i truda da osveti i sebe i mene. Ni ostaloj trojici – a među njima ti znaš još jednoga mog rođaka, Duju – nikad nije do šale. Neće oklijevati da ti kamom iskopaju oko i pritom se ne naježe. Kaznit će te onako kako sam ti najavio. Smrknut ćeš, ali nećeš osvanuti!“ Stavio je narogušeno ruke na bokove, a premrli Milo nesvjesno se povukao dva-tri koraka:

„Opet se kunem majčinim grobom: neću te izdati!“ – obećao je omilotvoreno.

„Opomenuo sam te što će te snaći kako se prije smrtnoga časa ne bi pravdao da nisi znao!“ – neosjetljivo završi Blagoje, mada bez aduta među prstima: „U pamet se, čoče, Crnogorče!“ Ipak, bio je siguran da se njegova zlokobna prijetnja najdublje zaorala u Milovu savitljivu svijest.

Bilo je devet sati i osamnaest minuta kad su na izlazu iz *subtea* ugledali upečatljiv profil poglavnika i njegova pratioca, bezobličnoga mlađeg čovjeka okrugle glave. Hitali su put postaje, gdje su ih čekala otvorena vrata *colectiva* broj 5. Putnici u smjeru Lomas del Palomara upravo su se ukrcavali. Blagoje i Milo su sačekali da se najprije smjeste poglavnik i pratilac pa da potom i oni uđu i sjednu im što bliže:

„U autobusu ćemo govoriti španjolski. Nemoj, čoče, da ti se omakne koja naša!“ – Blagoje stišano upozori Mila, a on mu klimoglavom potvrdi da ga je shvatio.

Pavelić je, kao i onda dok ga je Blagoje slijedio sam, za se i pratioca izabrao mjesta u kutu i otuda ispitivački promatrao svakoga u vozilu.

Dvadeset-petominutno putovanje prošlo je u jedva čujnome razgovoru: Pavelića i pratioca na hrvatskome, a Blagoja i Mila na španjolskome. Drndavi autobus grmio je i tutnjio kad su Crnogorci domalo razgovjetno ulovili da je poglavnik rekao kako su upravo počele pripreme za proslavu šesnaeste obljetnice Nezavisne Države Hrvatske. Tada će u Hrvatskome domu govoriti i on. No kako 10. travnja pada u radnu srijedu, blagdansko svetkovanje pomaknuli su na neradnu nedjelju, 14. travnja prijepodne.

Izašli su na posljednjoj postaji u Alas Argentinas. Blagoje i Milo ispratili su pogledom poglavnika i pratioca, koji su stazom po sredini parka došli do svojih kuća, priljubljenih na neparnoj strani ulice Aviador Mermoz, 643 i 645, u Ciudad Jardin.

Blagoje je zamijetio korjenitu promjenu u Milovu ponašanju:

„Postao si čudan, brate Milo. Da ti možda nije pozlilo?“ – upitao ga je.

„Dobro mi je, dobro mi je…“ – isprekidano je disao Milo Krivokapić.

„Treseš se, čoče. I oznojen si. Boguti, što se događa s tobom?“

„Ne osjećam se najbolje, brate. Zbunjen sam..!“ – u groznici reče Milo.

„Zašto si zbunjen?“ – ustrajavao je Blagoje.

„Zbunio me Pavelić. Iskreno ću ti kazati: hipnotizirao me!“

„Kako te je mogao hipnotizirati kad se niste pogledali u oči?“ – začudio se Blagoje. „Utoliko mi je neobičnije jer niste prozborili ni riječi!“

„Zar nisi opazio, brate Blagoje, kako je Pavelić gledao i hipnotizirao nas?“

„Ma on se tako ustremi u svakoga putnika, čoče!“ – odsječno će Blagoje

„Nešto mi valja učiniti, brate. Da stavim crnu surmu oko očiju i od sebe otjeram njegove čini i zle duhove...“ – nesigurno reče Milo.

„Prolupao si, čoče. Učini kao što ja uvijek činim kad ulazim u autobus. Nataknem tamne naočale i najprije spokojno pogledam Pavelića ravno u oči, zatim ostale putnike i tek onda sjednem. Tako postupi i ti!“ – posavjetovao ga je Blagoje.

Iz Lomas del Palomara vratili su se sljedećim *colectivom*.

„Sutra će biti u redu. Ne brini se, brate!“ – sada je Milo umirivao Blagoja, koji mu na to nije uzvratio, nego je tonuo u svoje uskomešane misli. Napala ga je dvojba:

„Ne prijeti li ovo isprepadano i bolesno Krivokapićevo izdanje sigurnosti akcije?“ Na ulasku u *subte*, koji ih je vodio do centra, Blagoje ga naprečac glasno zatekne: „Ako sam dobro vidio, a bit će da jesam, ti si se uplašio, Milo. Slobodno mi kaži da odustaješ, da ćeš se otrgnuti od mene zato što si se pokajao i predomislio... Moraš mi reći, i to odmah, da se rastajemo!“

Milove pospane oči se naglo uznemiriše:

„Ni mrtav te neću napustiti, brate! Zakleo sam ti se i idemo do kraja!“

Blagoje na to razgovjetno reče:

„Hajde da mi to odmah presiječemo!“

„Što da presiječemo, brate Blagoje?“

„Nisam strpljiv i ne umijem čekati. Ovaj rat za mene traje više nego predugo. Zato, ubijmo što prije Pavelića. Sljedeći put!“ – šapne Blagoje.

„Ali sljedeći put može biti već sutra. Ili prekosutra, čoče!“ – neodlučno se postavio Milo. „Ne smijemo prenagliti. Zato ti predlažem da nenaoružani pratimo Pavelića bar još jednom, u *subteu* i *colectivu*, na povratku iz *Nocturna*, pa da zatim pročešljamo i osmotrimo park u Lomas del Palomaru. I potom ga dokrajčimo! Taj kratki predah će mi biti dovoljan da se duševno smirim i spremim se.“

Nemajući kud, Blagoje Jovović se složio:

„Prihvaćam. No nemoj da ponovno srljamo iz odgode u odgodu. Sada moramo početi graditi iz ruševina. Da nam vrijeme ne postane neprijatelj i upljesnivi nas kao ustajalo meso. Da sada, kad smo na pužev korak blizu poglavniku, odjednom ne odletimo u prazno, daleko od njega!“

„Budi siguran, brate, da ćemo uspjeti!“ – složio se i Milo.

„Više nam nema odstupanja, mi konačno moramo prijeći demarkacijsku liniju, stavi to sebi u pamet, Milo! *No pasaran!*“

„*No pasaran!*“ – ponovi Milo. „Evo ruke!“ – iz Blagojevih očiju nije upio ni zlovolju, ni ushićenje.

Buenos Aires, kafeterija Nocturno, u nedjelju navečer, 17. veljače 1957.

Za stalnim stolom ustaške skupine ove večeri nije bilo Ante Pavelića.

Budući da ga nisu dočekali, Blagoje i Milo su se nagodili da sutra ne dođu u *Nocturno*, nego će poglavnika i pratioca, kao i jučer, u subotu, presresti na autobusnoj postaji i s njima se na povratku, u istome *colectivu*, odvesti do Lomas del Palomara.

„Bolje nam je preskočiti kafeteriju kako ne bismo postali upadljivi Pavelićevu društvu. Sigurno je sigurno!“ – zamislio je Blagoje i najavio Milu: „Ako poglavnik naiđe sutra, u ponedjeljak, kako očekujem, to će nam biti posljednja proba.“

Generalka uoči predstave kad će u nj odapeti smrtonosnu partsku strijelu.

Četiri stola udaljeni od Blagoja i Mila suzdržano i nategnuto pričali su – također u ispraznu iščekivanju Ante Pavelića – pukovnik Đuro Milić i njegov pulen, Petar Rak, snajperist koji mu se priključio prije mjesec dana iz Čilea.

Od tada su zajedno za petama poglavniku.

Pukovnik se toga jutra šifrirano javio u Zagreb Ivanu Krajačiću Stevi, Srećku Šimurini i Daliboru Jakaši Maljčiku. Najvažnija novost jest da je u dogovoru s Predragom Grabovcem odredio datum obračuna sa *senor* Pablom (kako su na radnome skupu, lani na Jabukovcu, kodno nazvali Pavelića). *D day* je zaokružen za četvrtak, 11. travnja '57. navečer, tri dana uoči proslave 16. obljetnice NDH u Buenos Airesu. Naveo im je i razlog zašto je izabrao upravo taj dan. Ustaško čelništvo bit će prezaposleno s organiziranjem akademije pa će mu nesvjesno olabaviti pozornost oko *senor* Pablova nadzora. Predragova nova (vrlo dragocjena, naglasio je pukovnik) obavještajka (živi u Mar del Plati, a zbog poslijediplomskoga studija dolazi u Buenos Aires), poslala je svoju prvu dojavu pod konspirativnim imenom *Papuk*. Poručila je da je stric njezina muža – koji je povezan s vodećim ljudima hrvatske političke emigracije u Argentini, a ustaškome pokretu pristupio je još 1931. u Ljubuškome – spomenuta četvrtka pozvan na ranu intimnu večeru za uski krug ustaških prvaka. Na njoj će najugledniji uzvanik biti *senor* Pablo sa ženom. U svome domu u središtu Buenos Airesa ugostit će ih Ivan Asančaić, glavni starješina Hrvatskoga Domobrana za Južnu Ameriku. Oko deset *senor* Pablo i supruga vratit će se u Lomas del Palomar, u Gran Buenos Aires. *Papuk* pretpostavlja da će ih njihovoj kući svojim kolima odvesti domaćin Ivan Asančaić ili pak Josip Marković (potonji će ih prethodno dovesti na večeru). Asančaić i Marković su u skupini od trinaest čelnika lani utemeljenoga Hrvatskoga oslobodilačkog pokreta (HOP), kojim predsjedava poglavnik. Ivan Asančaić bio je prije rata šumarski inženjer i upravitelj šumarije u okolici Đakova. Za NDH postaje veliki župan Baranje, u Osijeku, a u drugoj polovici ožujka 1945., samo dvije sedmice pred slom, premješten je u Zagreb za ravnatelja Glavnoga ravnateljstva za prehranu. U vrhu HOP-a Josip Marković je intelektualno najtanji i jedini nema akademske izobrazbe. No Ante Pavelić ga je uzdizao na

važne dužnosti zbog njegove fanatične vjernosti. Marković je do 10. travnja 1941. tavorio kao neugledni činovnik željeznice u Zagrebu, a u NDH uznapredovao je do državnoga tajnika. Njih dvojica su 1947. stigli u Argentinu s prvim valom hrvatskih bjegunaca. U izvješću Đuro Milić je napisao: *Papuk s najvećom sigurnošću predmnijeva da će senor Pablo doći na večeru, bez tjelohranitelja. I zato držim kako je 11. travnja najpogodniji trenutak za otmicu. Petar, Šiljo i Maljčik će, skriveni u dvorištu, ispred kućnih ulaznih vrata zaskočiti, ošamutiti, zalijepiti im flastere na usta i vezati ih: senor Pablovu ženu i vozača (Asančaić ili Marković), a senor Pabla će dotle onesvijestiti drškom revolvera. Dok će mu ženu i vozača ostaviti iza kuće, senor Pabla će uvući u automobil, u kojem će ih čekati Predrag, koji će voziti. U autu će senor Pablo biti omamljen i onda će ga, vezana i s flasterom preko usta, staviti u platnenu vreću, ubaciti u prtljažnik; i odvesti u luku Madero. Te noći tamo će stajati usidreni teretni brodovi Šabac i Hercegovina i u skladištu jednoga od njih smjestit će senor Pabla. Brodu će prići zaobilazno, brzim motornim čamcem. Ukrcaj će biti pod okriljem mraka, oko ponoći. U luci će te večeri stražariti dvojica Hrvata, stalno zaposlenih u službi osiguranja. Oni su ustaški emigranti, a od lani surađuju s Predragom. Naravno da ta dvojica ne znaju tko će biti dopremljen u brod. Bit će im rečeno kako se radi o tajnoj pošiljci robe. Stražari se ni u kojem slučaju neće usuditi bilo što reći ako ih policija bude štogod ispitivala, ali izgledi za to su zanemarivi. Njih ćemo posebno platiti, a na šutnju ih primorava i što im je najbliža rodbina u Hrvatskoj i Hercegovini i pod našom je paskom. Na brodu, koji će odmah isploviti za Rijeku, na senor Pabla stalno će motriti Maljčik i Petar – naveo je Milić i završio: Jedino u slučaju da otmicu neće biti moguće izvesti iz za sada nepredvidivih razloga, tek u tome slučaju senor Pablo bio bi likvidiran ispred kuće. Po mojoj prosudbi, izgledi za otmicu su 75:25. Maljčik treba stići u Buenos Aires između 6. i 8. travnja.*

Mali stol na platou kafeterije zauzelo je dvoje mossadovaca: njihov čovjek u Buenos Airesu, Benajahu Altarac i Sulamit Šula Kišak Cohen, koja sada kao Noemi Elias, povjesničarka iz Izraela, traži i proučava zapise, dokumente, crteže i fotografije o židovskim askurdjelima, useljenicima u Argentinu u prošla dva stoljeća.

Uočili su pukovnika Đuru Milića i Petra Raka. Kao što su i oni njih.

Otkako su lanjskoga 13. prosinca Šula i pukovnik istim zrakoplovom iz New Yorka sletjeli na Ezeizu, sudarili su se u nekoliko navrata u *Nocturnu*; dvaput u parku, u Lomas del Palomaru, odakle su motrili kuću Ante Pavelića; i jednom nasumce, u prolazu, u krkljancu poslijepodnevnoga mravinjaka u aveniji Belgrano.

Od večeras i hrvatski i izraelski lovci na Pavelićev skalp više su nego sigurni da su u Buenos Airesu zbog iste osobe. Ali kako su dobri policajci ujedno i dobri glumci, nisu pokazivali da sumnjaju jedni u druge.

Nijedna strana još nije pouzdano dokučila: za koga radi tandem preko puta?

Ni izraelski, a ni hrvatski par, međutim, nije zamijetio treći, onaj crnogorski: Blagoja Jovovića i Mila Krivokapića, koji su, jednako pozorno – doduše laički i ne policijski istančano kao oni – snimali poglavnika. No i četnici su previdjeli dvojce iz Mossada i iz hrvatske službe,

premda nije prvi put da se istodobno goste u *Nocturnu*. I premda su se jednom, ušestero, našli dok su švrljali parkom u Lomas del Palomaru.

Po povratku iz *Nocturna* Šula je šifriranom depešom izvijestila Zvija Malchina da im valja što prije završiti akciju, utoliko što im se, kako je zapazila, na putu priječe dvojica njoj nepoznatih, po svemu prikrivenih policajaca, koji su s istom nakanom u Buenos Airesu i učestalo prate Antu Pavelića. Stariji, s kojim je doletjela iz New Yorka, otprilike četrdesetogodišnjak neprozirne naravi, govori španjolski i engleski sa slavenskim naglaskom i slavenske je vanjštine, dok je mlađi, između dvadeset dvije i dvadeset četiri godine, po izgovoru nepogrešivo iz Južne Amerike: najbliže iz Čilea, Kolumbije ili Venezuele. Šula sluti da su oni u službi Simona Wiesentahla. Posvuda su pustili krake kao stonoge i prikupljaju podatke o Pavelićevu kretanju, kojima će njihov šef iz svoga ureda u Beču zatim dokazati da je prokazani zločinac s obitelji i suradnicima trajno nastanjen u Buenos Airesu i zatražiti od Međunarodnoga suda u Den Haagu njegovo uhićenje i izručenje Jugoslaviji. Benajahu Altarac je provjerio kako te spodobe, koje se izdaju za trgovce, nisu stupile u vezu s ambasadom Jugoslavije i to joj snaži uvjerenje da su Wiesentahlovi ljudi. Perla, kako se Šula kodno potpisala, obratila se napose Zviju Malchinu: *Za izvođenje plana idealna je nedjelja, 14. travnja. Tada će ovdašnji Hrvati u zgradi Hrvatski dom u podne prirediti proslavu 16. godišnjice osnutka svoje kvislinške države. Uzvanicima, među kojima su i profašistički emigranti iz Rumunjske, Armenije, Makedonije, Slovačke, Bugarske i Albanije, govorit će poglavnik Pavelić. Ne trebaš doći u Buenos Aires prije 6. travnja, zato što je tjedan dana dostatan da ti Benajahu i ja pokažemo sva bitna mjesta. A Benajahu će i nakon moga povratka (12. travnja), surađivati s tobom, do završnoga čina, tako da ćeš biti upućen u svaki detalj.*

Buenos Aires, restoran Ligure, nedjelja, 17. veljače 1957., od 22 sata

Za večerom u talijanskome restoranu *Ligure*, u romantičnoj ulici Caminito, u Boci, gdje se Đuri Miliću i Petru Raku pridružio Predrag Grabovac – dok je kruteljasti tenor, kao izrezan s karikature, previsoko grlato pjevao napolitansku kanconu *Luna rossa* – začeta je raspra o zagonetnoj ženi i mladiću koji je prati i s kojima se učestalo susreću na mjestima odakle i njih dvoje slijede poglavnika.

„Čuo sam ih kad su govorili španjolski i engleski“ – izlagao je Petar Rak nakon što je na stol u susjednome praznom separeu sklonio vazu s umjetnim cvijećem koje mu se učinilo nedostojno da krasi ne baš jeftin lokal. „Španjolski im je tečan, s bogatim rječnikom i gramatički ispravan. Prisluškujući im izgovor, uvjeren sam da su ga naučili kao odrasli. Kod ženske nisam uspio dokučiti koji bi joj jezik mogao biti materinski. Ali za momka bih se okladio u sto dolara da je iz dalmatinskih krajeva, jer mu je melodija glasa ista kao i u moga oca. I faca mu je fetiva, dalmoška. I okladio bih se još u pedeset dolara da su oboje Židovi.“

„Zašto misliš da su Židovi?“ – obazre se Predrag.

„Kad je večeras ušla u *Nocturno*, on je nju spontano pozdravio: šalom. Ona ga je pogledom srdito opomenula neka bude oprezniji i ne razbacuje se hebrejskim. Od tada su, naravno zbog nas, a i onih ustaša, razgovarali na kastiljanskome i rijetko bi izmijenili tek poneku na engleskome“ – odgovori mu samodopadno Petar.

Pukovnik polagano odloži cigaretu, s koje praznovjerno nije stresao predugi puhor jer, poput većine pušača, i on vjeruje da najavljuje nenadani novčani dobitak:

„Petrovi zaključci me navode da su ono dvoje doista Židovi. Kad sam ih prvi put vidio u *Nocturnu*, čuo sam ih kad su govorili hebrejski. Do danas nisam uspijevao sebi odgovoriti: zašto bi Židovi uhodili Antu Pavelića? No mislim da sam sada pred rješenjem. Vjerojatnija od dvije mogućnosti jest da su agenti Simona Wiesentahla i da za njegovo dokumentacijsko središte u Beču, koje traga za nacistima i ostalim najtežim ratnim zločincima otkrivaju po svijetu gdje su se pritajili kako bi olakšali njihovo zarobljavanje i izručenje. Po meni je druga, ali manje vjerojatna mogućnost da su oboje iz Mossada. I da preko poglavnika i njegovih suradnika pokušavaju ispipati gdje su utočišta ustaških saveznika – nacista, koje Izrael sumanuto goni. A njih je kao pljeve u Argentini, Paragvaju, Peruu, Brazilu, Kolumbiji i Boliviji; tu se skrivaju Borman, Eichmann, Stangl, doktor Mengele i ostali. Treće nema."

„Tvoje teorije, druže Šiljo, o Wiesentahlu i Mossadu i Petrova inteligentna slojevita spoznaja da su žena i mladić Židovi stoje na snažnim nogama i nema mi druge nego im se prikloniti" – reče Grabovac, impresioniran pukovnikovom i Rakovom logikom. „Zagolicala me je još i Petrova antropološko-lingvistička tvrdnja da je mladi židovski agent Dalmatinac. To bismo svakako morali pretresti." Dobre volje zazvao je razigranu prsatu konobaricu. Za se i Šilju naručio je novu butelju čileanskoga bijelog vina *Tarapaca*, dok je Petar ostao na mineralnoj vodi: „Život leti, a ja sam žedan!"

Tu bi upadicu iz nekoga američkog gangsterskog filma Predrag pogdjekad izvlačio, ali kao svoju izmišljotinu.

Trojica jahača apokalipse nisu trebala stišavati povjerljivu razmjenu misli iz bojazni da će doprijeti do okolnih gostiju. Napolitanski pjevač, težački napregnuvši glasnice do kidanja, nekontrolirano ambiciozno puštao je zaglušnu glasinu, uporno riješen da njegov *belcanto* čuju bar kilometar daleko od Ligurea.

Buenos Aires, ponedjeljak, 18. veljače 1957., početna postaja autobusa broj 5

Blagoje Jovović i Milo Krivokapić pojavili su se u minutu točno, u 20:30 sati. No od žuđena poglavnika ni p. Opet je preskočio domjenak u *Nocturnu*.

Nakon dvosatnoga čamljenja i krivljenja vratova k izlazu *subtea*, a po dolasku svakoga podzemnog vlaka, usuglasili su se da se sutra opet vide tu, u isti sat.

„Valjda će doći. Morao bi, do đavola!" – uskipjelo uzdahne Blagoje.

„Stvarno bi morao." – poslušno prihvati Milo.

Pozdravili su se i pošli na suprotne strane, Blagoje do svoje unajmljene sobe u aveniji Cordoba, a Milo do samačkoga stana uz luku, u aveniji Madero.

Buenos Aires, utorak, 19. veljače 1957., polazna postaja autobusa broj 5

Ante Pavelić je večeras došao.

Jovović i Krivokapić ugledali su ga kad je s tjeločuvarom izišao iz *subtea*, koji je stigao po redu vožnje, u 21:18, i ušao u *colectivo* broj 5. Autobus za Lomas del Palomar krenuo je u 21:25 i zaustavio se na kraju, u ulici Alas Argentinas u 21:50.

Dok su se vozili, poglavnik, koji se Blagoju učinio iznurenijim nego ranije, čitao je večernje izdanje *La Naciona* i, mimo običaja, nije progovorio s čuvarom. A ovaj je dotle iz kuta ispod vjeđa zvjerao u malobrojne putnike, koji su, kao da su mu na dlanu, opušteno sjedili pred njime poput plastelinskih figura.

Šutjeli su i Blagoje i Milo.

Čim su prvi susjedi, Pavelić i čuvar, zaključali ulazna vrata svojih kuća u Aviador Mermozu, Crnogorci su krenuli u potragu za stablom iza kojeg će se zakloniti dok ih budu čekali sljedeće večeri i odakle će zapucati u njih. Odabrali su najdeblje, u drvoredu pokraj staze, koja lomi park nadvoje.

Blagoje je preusmjerio plan akcije:

„Naći ćemo se sutra, u *Nocturnu*, u pola sedam da sačekamo Pavelića. Pošto stigne i čim bude naručio piće, mi ćemo odmah zdimiti i zaputiti se tu, do parka. Ponijet ćemo oružje. Imat ćemo dobra tri sata dok budemo kapali da se posljednji put detaljno preispitamo što smo zacrtali, što će tko činiti, kada i kako će djelovati. Dotle se nećemo čuti i vidjeti“ – zapovjedno je razlagao. Sebe je, kao da gleda ratni filmski žurnal, zamislio u liku prekaljenoga vojskovođe – a uzor mu je ubijeni četnički vojvoda Nikola Kalabić – koji se, u predvečerje odlučne bitke do istrebljenja, u oskudno osvijetljenoj zemunici prignuo nad topografskim zemljovidom.

„Ali što, brate Blagoje, ako se Pavelić ne pojavi?“ – vratio ga je iz snova Milo.

„Onda se akcija odgađa za dvadeset četiri sata. Sve dok Pavelića ne vidimo u *Nocturnu*. Je li jasno?“ – vojnički odriješi Blagoje. „Atentat mora uspjeti!“

Na povratku u *subteu* su zaokružili više puta uvježbane detalje. Kako i kamo najprije umaći poslije pucnjave? Kako će se potom iz Lomas del Palomara najbrže domoći središta? Gdje će se skloniti jedan, a gdje drugi, i dočekati sljedeće jutro? Kad će se i gdje će se zatim sastati? Obnovili su i strategiju nazvanu „Za svaki slučaj“. Što učiniti u slučaju ranjavanja? Gdje će vidati rane? Napose: kako će se postaviti i držati pred istražiteljima i što će im ispričati dok ih budu ispitivali? – ako se policija dočepa jednoga od njih. Ili obojice, ne dao Bog nevolje.

O pogibelji nisu razgovarali. Zato i neće pisati oproštajna pisma:

„Da ne čuje zlo!“ – praznovjerno reče Milo.

Buenos Aires, srijeda, 20. veljače 1957., u podne

Blagoje Jovović je u hramu Svete Trojice potražio popa Radojicu Popovića:

„Oče proto, evo mene da me blagosloviš.“ Poljubio mu je ruku. Pop ga nije pitao: što će mu blagoslov? Znao je zašto je Blagoje došao. I sam ga je gdjegdje telefonski pozivao zanimajući se kako napreduje ona stvar?

„Onda, kad će se to napokon dogoditi, mili prijatelju Blagoje?“

„Večeras ako Bog da! Poželi mi sreću, oče proto?“

Pop Radojica obuhvati Blagoja za lice i triput ga cjelune u obraze:

„To je najljepša vijest koju sam čuo otkad sam u Buenos Airesu. Blagovijest, bolje reći“ – prekriži se i svečano ga pogleda: „Pomogao ti milostivi i svemogući Bog! Blagoslovljena ti bila junačka desnica koja će ove vilinske noći urušiti sotonu!“

Napol kleknuvši, Blagoje mu ponovno poljubi ruku. Kad se uspravio, nekoliko puta se brzo prekrižio i podigao pogled k nebu:

„Zavjetujem se Ocu i Sinu i Duhu Svetome da neću uzmaknuti!“

„Prijatelju Blagoje, bude li ti poslije onoga potrebno sklonište, vrata ovoga hrama danonoćno su ti otvorena!“ – poručio mu je na odlasku pop Radojica.

Buenos Aires, kafeterija Nocturno, u srijedu, 20. veljače 1957. od 18:30 sati

Odsutno su pili limunade i kave i malo-malo protrnulo gurali ruke u ispupčale džepove sakoa. Blagoje je dodirivao zakočeni damski revolver, kupljen od Mileve Gaćeše, a Milo, također zakočeni, veći pištolj, otuđen od Jakova Jovovića.

Poslije dvosatnoga čajanja, napokon sigurni da se poglavnik danas neće vidjeti sa svojim ustaškim krugom, izašli su iz kafeterije. Ispred postaje podzemne željeznice na trgu San Martin, prije nego što će se razići, Blagoje potvrdi jučer zacrtanu satnicu:

„Sutra navečer u isto vrijeme!“

„U pola sedam u *Nocturnu*“ – reče Milo nalik đaku koji dokazuje učitelju da je naučio zadaću.

Ulazeći u vagon Blagoja je zaokupio uznemirujući umišljaj:

„Jeli Milu bilo po volji što je Pavelićev nedolazak odgodio završni udar?“ Ali potom počne rastjerivati uroke koji su ga spopali: „Ili sam to ipak sebi uvrtio u glavu zbog treme koja me drži uoči obračuna!“

Iz kuće se javio popu Radojici da je ono pomaknuto za sutra zato što se onaj večeras nije pojavio:

„Ima još dana za megdana, prijatelju Blagoje. I ne daj da te pojede vrijeme. Budi Bog s tobom!“ – poželio mu je pop.

Buenos Aires, u četvrtak, 21. veljače 1957., od 18:30 sati

Ante Pavelić i njegov pratilac došli su u *Nocturno* u 18:48. Sva osmorica za stolom su ustala i dočekala ga vedrim osmjesima i glasnim zdravljenjem:

„Za dom spremni, poglavniče!“ – uzviknuli su zborno, ali nisu podigli desnice kao što su činili za NDH.

„Svi ustaše – ustaše!“ – tiho reče Blagoje, dok je pogledom tražio konobara da poravna račun za dva *cortada*.

U *subteu* Milo zapanji Blagoja:

„Brate, moram ti priznati da mi strahovito zuji u ušima!“

„Od čega, boguti, Milo?“

„Uplašio sam se kako me je Pavelić opako pogledao kad je ušao u *Nocturno*!“

„Ali on svakoga tako gleda, brate Milo!“

„Ne znam što ću, da ti pravo rečem!“ – pokunjeno obori glavu Milo.

„Ako je tako, onda ti skreni pogled od njega!“

Na polaznoj postaji za Lomas del Palomar, Blagoje dade novac Milu da kupi karte za *colectivo* broj 5.

Ovaj je otišao, ali se nije vraćao. Blagoje je propustio i treći autobus, a kad je poslije gotovo jednosatnoga čekanja shvatio da se Milo nepovratno izgubio kao ptica, razmislio je što učiniti? Da li riskirati i večeras sam pucati u poglavnika i čuvara? Ili mu je razboritije odgoditi akciju jer uzrujan i uznemiren, kakav je sada poslije Milove nevjere, znači upustiti se u avanturu s izgledima za uspjeh smanjenim najmanje za pedeset posto. A što ako je ono smeće od Mila opet odjurilo u policiju i prijavilo urotu, a detektivi u Lomas del Palomaru već vrebaju da ga ulove na djelu, s napunjenim revolverom u džepu?

Sumrak kao naručen za nevolju.

Blagoje je nazvao popa Radojicu i rekao mu da je morao odustati zato što je uplašeni Milo Krivokapić utekao s poprišta:

„Je li to onaj koji je prevario Jakova?“ – pitao je pop. Dakle, i on je to saznao.

„Da, on je.“

„Vrijeme radi za te, prijatelju Blagoje!“ – mirno mu reče pop Radojica: „Nemoj nagliti, nego mudro razmisli kako ćeš izvesti to i bez Mila.“

Blagoje je okrenuo i broj Mila Krivokapića:

„Što si mi učinio, nesretniče?“ – zaurlao je.

„Brate Blagoje“ – prokukao je Milo treperava glasa – „zbunjen sam i smeten. I za sada se ne bih smio upustiti u o. Nemoj računati na mene, jer bih ti odmogao, a nikako ti ne bih bio od pomoći! Zeznuo bih i tebe i sebe. Bilo bi kao da ganjamo crnu mačku u tamnoj sobi!“

„Da li i sa mnom namjeravaš učiniti istu odvratnost kao onda kad si Jakova izigrao s Pekom?“ – oprezno ga upita Blagoje i zaprijeti mu se na neviđeno: „Nemoj se šaliti glavom, Milo Krivokapiću. Maloprije sam pozvao rođaka Duju Jovovića i rekao mu što ti treba učiniti ako budeš zabrljao.“

„Kunem ti se majčinim grobom da se to neće ponoviti.“

„Upozorio sam te, Milo, a ti razmisli što ćeš…“

„Niti sam što vidio niti što čuo, a niti što znam!“ – rekao je Milo i molećivo dodao da bi se rado vidio s njime. Blagoje ga je pozvao da sutradan u tri ručaju u restoranu Des Nivel Parilla:

„Tamo ćemo se ili konačno sporazumjeti ili raskrstiti...“

„Brate Blagoje, nemoj me ružno cijeniti, *por favor*. I shvati me, kao Boga te molim, nisam odustao, ali mi za to treba neko vrijeme. Još nisam čvrst i siguran. Ali znam: bit ću!“ – izgovarao se Milo.

„Slušaj me, Milo, najveća ti je pogreška što stalno čekaš najbolje karte, umjesto da dobro odigraš s onima koje imaš u ruci.“ Da ne razvodnjava, Blagoje prereže: „Sutra ćemo stati čelo uz čelo jedan pred drugoga i čojski se raspraviti. Ideš ili odstupaš! I mirna Bosna!“ Na kraju je razblažio priču: „Kuhinja u *Des Nivel Parilla* je za pamćenje. Kobasice su im prvaci Argentine. I govedina. I krumpir pire, takvoga nema ni u Francuskoj!“

Buenos Aires, petak, 22. veljače 1957., u 15 sati, u restoranu Des Nivel Parilla, u ulici Defensa 855

Bio je to, štono bi rekli političari, radni ručak.

Blagoje je računao kako će uz odlično jelo i u opuštenu ugođaju u restoranu hedonističkoga ugleda, kakav je *Des Nivel Parilla*, utaman uvjeriti suncokreta Mila da ubuduće ne oklijeva i ne razvlači utvrđeni odlučni obračun s poglavnikom, nego da mu se, kako je obećao, neopozivo pridruži u akciji.

„Prestanimo se više nadgornjavati i prospimo mu mozak koliko sutra. Ili možda prve noći nakon što Pavelić bude krenuo iz *Nocturna* kući, u Gran Buenos Aires. Nasrnimo na nj kao vuci na ovna. Postajem užasno nestrpljiv, brate Milo. Čini mi se da smo zbog sedmica koje nas sustižu nalik slijepcima s bijelim štapovima koji sporih koraka nesigurno tumaraju punom ulicom. Zaustavimo, stoga, ove naše preduge porođajne boli i ubojitim nemilosnim udarom krčeći put pred sobom poput ledolomca izvedimo odmah ono što smo se zavjetovali Bogu, kralju i otadžbini. Najotrovnije zagorčajmo ustašama proslavu njihove propale države!“ – rječito je zanosio Blagoje, dok su prignuti čujnim srhutima s vrhova teških krigli oblizivali i gutali prhku pivsku snježnu bradu, koja samo što se nije izlila. Povirio je u džepni kalendar i izbrojio da im je od večeras pa do nedjelje, 14. travnja u podne, kad počinje svetkovina u Hrvatskome domu, ostao pedeset jedan dan. Obrisao je kapi okačene o bradu i propovjednički nastavio: „Probodimo ga što prije kopljem duboko u srce i pustimo ga niz vodu. Tako će ustaškim budaletinama ostati vremena da uz žalobne počasti oplaču miloga im poglavnika, a nama da likujemo u njihovoj tuzi i nevolji, u koje ćemo ih satjerati.“ Mjerio je svoj obveseljeni smijeh, koji je zbog te dosjetke u naletima samozadovoljno izvlačio iz grla, a sve u želji da zazvuči spontanije i srdačnije.

Milo je već otvorio usta da odrečno odgovori kako nije suglasan s Blagojem, zato što nahodi da je u opasnim operacijama kakva će biti njihova više negoli neuputno istrčavati sumanuto pred rudo. Kad im svaka sljedeća krivo odmjerena sekunda može iz temelja izmijeniti život. Ipak se predomislio:

„Nije li bolje, brate“ – progovorio je, napadno oklijevajući da izvuče iz sebe potisnute namjere – „da još jednom studiozno sagledamo kad je najbolje ustremiti se na Pavelića? Neka misao prenoći. Jutro je mudrije od večeri…“

I Blagoje je namjerno otezao sve dok poslije obrednoga tajca nije upao u sivu zonu. Razgrnuo je nataloženu ljutnju i goropadno zarežao, zadihano rekavši što drži o Milovu prevratničkome kolebanju, koje je doživio kao izdajnički udarac šakom između očiju:

„Puna mi je kapa tvoje lisičje naravi. Sada izlazi da smo se o mnogočemu preganjali, a ni o čemu složili.“

„Neće biti tako...“ – umirivao ga je Milo, ali Blagoje nije bio namjeran stati:

„Što se krije iza tvoga muljatorstva? Gdje su ti nestali hrabrost i odlučnost? Strahovi su ti utisnuli ožiljke u duši! Postao si kusur od čovjeka! Tutumiš! Kod tebe više ne zna ljevica što joj radi desnica“ – jogunasto ga je kinjio, obuzet otuđenom ledenom netrpeljivošću. Lice koje mu je dobilo purpurnu boju natuštilo se kao oblak dok najavljuje neveru: „Nuder, Milo, izjasni se, ali pošteno. Nemoj mi poreći kako se želiš povući, a stid te da muški priznaš dok se gledamo, je li tako?“

Milo se usiljeno gradio kao da je nezainteresirano prečuo Blagojeve bolne uvrede i progutavši ih oborene glave odlagao trenutak da se suoči s njima:

„Kad sam ti dao riječ da ću biti tvoj akolit i da ćemo djelovati zajedno, onda budi siguran da kremenito držim do nje kao do najsvetije svetinje. Nisam krivokletnik i odrod. Ali žalim što ću te razočarati kad ću reći da sam poslije besanih razmišljanja i smišljanja zaključio kako moramo ući u bitku potpuno spremni. Da ne zapadnemo u mrtvaju…“

„I što si smislio?“

„Amerikanci su prije nego što će baciti atomske bombe na Hirošimu i Nagasaki predvidjeli sve, do najsitnije sitnice. Ništa nas, brate Blagoje, ne smije iznenaditi. Zato, ne koračajmo prebrzo da ne poništimo dosadašnji trud i napor. Da nam magnetska igla u busoli ne poludi i povede nas u krivome smjeru...“

„Što mi želiš podvaliti tim premudrivanjem? Što mi poručuju šaptači iz tvoje glave?“ – uzavrelo ga zaustavi Blagoje.

„Nije premudrivanje nego poruka zdravoga razuma. Kako bismo odigrali ovu igru, trebamo biti savršeno jaki, duševno i fizički. Bit ću ti iskren – ja to još nisam. Ne vjerujem da si i ti, ali znam da nećeš priznati ni sebi, a gdje li meni. Ponavljam ti, ovaj me izazov još plaši. Strepim da nam posao ne krene naopako. Da sami sebi ne pucamo u nogu!“ – zatreptao je.

„Kakvu mi priču pokušavaš prodati? Zar onu s ofucanim naravoučenijem kako je jedino sigurno – da ništa nije sigurno“ – otegnuto zijevne Blagoje, ne stavivši pritom, suprotno uljudnoj navici, ruku na usta.

„Naravoučenije moje priče kaže da je napasti Antu Pavelića sutra ili prekosutra preuranjena i hazarderski brzopleta odluka, iznad naše časovite obučenosti. Fanatična i nezrela, izludjelo zamišljena, mimo sveopće prihvaćenih diverzantskih kanona“ – Milo je sada govorio tečno i bez zastajkivanja, kao da čita napisanu besjedu: „Gavrilo Princip jedva je prešao osamnaestu kad je 1914. usmrtio nadvojvodu Franza Ferdinanda u Sarajevu. Da je bio stariji, iskusniji i strpljiviji, ne bi mladenački bezglavo srljao golim grudima pred bajunete i ostane nego bi najprije krenuo glavom, a tek potom srcem. I vjerojatno bi poslije atentata umakao Austrijancima. Mi, brate Blagoje, odavno nismo više mladići kakav je onda bio Princip. Zato smatram da će naša zrelost, četničko gerilsko iskustvo i pravodobno odmjereni trenutak ispunljivo okruniti akciju. Vrlina je znati čekati! Nemojmo se ponašati slaboumno i zastraniti kao da nismo odrasli, kao da smo još u pubertetu, iako smo pregrmjeli četrdesetu.“

„Nagovaraš li me da dignemo ruke od Pavelića?“ – Blagoje se izmoždeno uzgalamio, razdražen na se, na cijeli svijet i osobito na Mila Krivokapića. Prezrivo je zvjerao u nj, uvjeren da će ga tako najstrože kazniti.

„Dabogda jezik pregrizao ako sam to ikada namjeravao reći!“ – mrk od gnjeva, opareno skoči Milo. Navrh glave su mu došli Blagojevi neizdrživi pritisci.

Iz Blagoja se razbujala kraljevski nadmena prijetnja:

„Što mi onda savjetuješ?“ – da potom, dok mu je bučilo u glavi, u nemoćnome bijesu počne neskladno podizati i stišavati glas do šaptaja: „Zar da poletimo kad bude prekasno? Da bazamo bez svrhe i cilja? Da se kao Indijanci obratimo vraču koji će zapaliti vatru i proreći nam hoćemo li dobiti rat? Ili da nam Ciganka na seoskome vašaru gleda u dlan i pogađa? Ili ćemo gurnuti samopouzdanje pod otirač, pa da kao babe čekamo kukovo ljeto, sve dok nam Pavelić ne uleti kao miš u mučanj?“

Dangubljenje u Buenos Airesu postaje nemirniku Blagoju to napornije i uzaludnije. On krade Bogu dane, a u Mar del Plati čekaju ga zanemarena obitelj i nagomilani poslovi. Što je ovdje učinio? Ništa! *Nada!* Govno! *Mierda!*

Milo podigne desnu ruku. Poziv kojim moli da bude saslušan podnošljivo i bez upadica sve dok ne skonča. Blagoje mu potvrdnom kretnjom upali zeleno svjetlo:

„Uspori, brate Blagoje, izdat će te srce... Mislim da bismo se svakoga dana trebali sastajati, razgovarati i planirati što ćemo, a napose istrajno izviđati, pratiti i razaznavati Pavelićeva kretanja i njegove aktivnosti. Kad nas k cilju bude vodio razum, a ne gnjev; e tako pripremljeni izbjeći ćemo i najmanje začkoljice i plutajuće mine. Da ne bismo zakašnjelo lupili glavama u drvo i u nevolji proklinjali vidljive i nevidljive paklenske sile koje su nas zaskočile i poremetile. Na svaku nepredviđenu zapreku moramo imati unaprijed uvježbani odgovor, I kako navrat-nanos ne bismo nasumce mlatarali kopljima po vjetrenjačama, zaključio sam da je najpogodnije nasrnuti na poglavnika u srijedu, 10. travnja, navečer.“

Blagojeve staklaste oči nezadovoljno bljesnuše:

„Zašto si baš zapeo za 10. travnja, a ne kojega drugog dana? Prvoga, recimo?“

„*Hay motivo!* Jamačno da imam povod“ – zagraja Milo.

„Kakav ti je taj kurčev povod, pobogu?“

„Saznao sam da će se upravo toga dana ustaše na čelu s Antom Pavelićem sresti u *Nocturnu*. Tada će se na večerinki, uz piće i zakusku, podsjetiti 10. travnja, kad su 1941. u Zagrebu objavili uspostavu NDH.“

„Od koga si to saznao da mi je znati?“ – krajnje skeptično upita ga Blagoje.

„Slučajno, brate. No neka ostane u povjerenju, a shvatit ćeš zašto“ – mangupski razvuče usne Milo:

„Bar dvaput tjedno na povratku s tržnice navrati mi žena jednoga od šefova sale *Nocturna*. I jutros mi je došla. Dobro je izgledna, kao vila nagorkinja, jedra Argentinka, Dolores Jaumandreu. Od bujnih, renesansnih grudi, koje joj se bludno nadimaju, samo što joj ne popucaju dugmići na bluzi. Šesnaest godina je mlađa od mene. Prije udaje i preseljenja u Buenos Aires živjela je u Bahia Blanci.“

„Zar se ne plašiš da će muž saznati?“

„Viđamo se samo kod mene, u stanu, dok je on na poslu. Najavi mi se i dođe.“

„Muž crnči, a žena mu se...“ – prekine ga Blagoje sa zločestim odsjajem u očima, ali Milo nastavi kao da nije čuo njegovo pakošćenje:

„Dolores je ženka i pol. Ne može mi odoljeti i reći: ne. Mada smo zajedno blizu godine dana, još me do neobuzdanosti manta njezin dah i opija me požudni miris pomamnoga mlađanog tijela. Eto, ja i u ovoj dobi, nakon što me je napustila žena, i kad sam poslije nje posumnjao da gubim raniju snagu, između dviju usamljenosti sada ponovno osvajam život i predajem se bludu. Svaki sat života visokoga napona s Dolores živim kao da je posljednji.“

„Stanimoder, Milo, s tom tvojom Dolores i stavimo svijeću pod lonac. Reci mi najprije ono što me više zanima: kako si čuo da će ustaše slaviti u *Nocturnu*?“

„Kazao sam Dolores da sam Crnogorac iz Jugoslavije. Budući da, kao i većina Argentinaca, ni ona ne razlikuje Crnogorce od Hrvata, prenijela mi je što joj je sinoć ispričao mužić. A to je

da su njegovi stalni gosti Hrvati, koje hvali da ga časte dobrim napojnicama, već rezervirali stol za tridesetak osoba za srijedu, 10. travnja, od šest poslijepodne. Proslavit će, rekli su mu, godišnjicu svoje otete i umorene države, koja je kratko trajala, pet proljeća, kad su ih boljševici samodršca Tita prognali iz njihova raja. I da će se na tome skupu – na kojem će suhim muškim suzama oplakivati Nezavisnu Državu Hrvatsku i ranjena srca se pomoliti da se u nju što prije vrate – pored niza onovremenih moćnika, kao i lani, pojaviti stalni gost *Nocturna*, izbjegli hrvatski *jefe de estado*. Dolores me je pitala: jesam li i ja pozvan na tu *fiestu*? Što god sam opreznije umio, objasnih joj da se mi Crnogorci i Hrvati razlikujemo!“

„Kako si joj to objasnio?“

„Da su Hrvati katolici, kao i Argentinci, a mi pravoslavni, kao što su, uzmimo, Rusi. Politike se, razumljivo, nisam doticao. No, iskreno, nismo imali volje da mnogo trabunjamo o nacionalnim razlikama zato što smo požurili da na brzaka, kako nam ne bi isteklo vrijeme, štono se kaže, mornarski odradimo ono zbog čega me je posjetila. A žurilo joj se jer je morala spremiti ručak mužu i paru kućnih prijatelja koji su im danas bili u gostima. Eto, tako sam od Dolores čuo da će Ante Pavelić 10. travnja sjediti u *Nocturnu*“ — otkrio je vrelo svoje, šake dukata vrijedne obavijesti Milo Krivokapić, Casanova moderne ere.

Blagoje je orno saslušao Milovu ljubavnu baladu. I tek što je završio, u restoran je s djetetom u naručju razuzdano utrčala bakreno potamnjela, visoka mlada žena dječački ostriganih, raščupanih plamenih lasi, zavodnički poluotvorenih, vulgarnih, ali poželjnih bujnih usana, jarko namazanih i puževski navlaženih. Iz nje se širio dah jakoga miomirisa kojim se štedro navodnjicala. Sablažnjivo uskiptjela poprsja zadivljujućega obujma, u smjeloj providnoj zategnutoj haljini tamnih boja, koje su rubovi jedva doticali koljena vrlo dugih nogu. A još duljima činile su ih klimave tanke potpetice na kojima je raznogatana majka divljim prkosom, bestidno i neskladno njihala bedrima, kao da je na brodu koji plovi uzbibanom rijekom. Izazovnu vrelu kreolsku figuru nadopunjavale su velike srebrne naušnice kao alke. Dok je samosvjesno koračala, njih su je dvojica zobali očima, a ona ih nadureno ošine opasnim sjajnim pogledom koji uništava muškarce. Kanda je uvrtjela, pomisli Blagoje, kako je sama sebi najljepši poklon kojom ju je mogla darovati mati priroda.

„Jeli tvoja Dolores makar približno zgodna mačka kao ova sirena?“ – Blagoje je potpaljivao Mila, kome je srce zaigralo od slatkoga prisjećanja na još svježi žurni užitak sa ženom šefa sale prije nekoliko sati u njegovome krevetu, u aveniji Madero:

„Dolores je zgodnija. Smrtonosno je lijepa“ – umišljeno odgovori Milo.

„Je li viša? Ima li i tako duge noge?“

„Viša je, a noge su joj ne samo dulje nego i ljepše!“

„Ne šalim se, no te ozbiljno pitam...“ - nepovjerljivo ga pogleda Blagoje.

„A ja ti najozbiljnije ponavljam da je Dolores Jaumandreu istinskije zgodnija, viša i vitkija, a noge su joj ljepše i dulje nego što su u ove seksi seke s djetetom! Nemam ni najmanje primjedbe ni na jedan dio njezina tijela. Bog je bio vrlo raspoložen kad ju je stvorio i poslao na ovaj svijet“ – smionom čvrstinom zaokrugli Milo i epski opijen nastavio je istresati umotane slatke riječi: „Tek njena samtasta koža, da je vidiš, brate. Uspoređujem je s kožom faraonke Kleopatre, koja se kupala u devinu mlijeku da bi joj bila glatkija, zategnutija i blistavija.“

„E, ako je tako kao što mi kažeš, onda neka znaš, brate, da si ti božji miljenik. *Amadeus*. Tebe su anđeli poljubili. I ja bih se volio napiti iz potoka iz kojega ti piješ!“ – Blagoje odobravajući važno zavrti glavom da neskriveno pokaže koliko zavidi negdašnjem i budućem ratnom drugu zbog velikoga plijena: „To što ti je kao zrela breskva pala u njedra poželjna žena šefa sale iz *Nocturna* vidim kao dobar predznak.“

„Kakav predznak? Što mi time želiš reći?“ – zabrza u nedoumici Milo, koga je sve jače živcirao klimavi stol.

„Ako se po jutru dan poznaje, poslije *senore* Dolores, koju si, doduše, ti sam ulovio, mi ćemo uskoro u *Nocturnu* zajedno uloviti još jedan trofej, razumiješ li me? Ustrijelit ćemo kapitalca. Poglavnika Antu Pavelića! Vjerujem da kad nešto povoljno krene, povoljno i završi!“

Milo je procvjetao mužjački nadmoćno. Ali ne zbog kapitalca Ante Pavelića, nego zbog kapitalke iz Bahia Blance, Dolores Jaumandreu, žene s pet zvjezdica.

Konobar banalnoga izgleda, izduljene bućaste glave i pospane pojave, donio im je specijalitet kuhinje koji je naručio Blagoje, a da nije pitao Mila. Osjetila im je nadražio *A caballo*, s dva pržena jaja na oko, ovlaš bačena na poveći goveđi režanj.

Jeli su i razgovarali o poglavniku.

Blagojeva podgovaranja i zagovaranja neka ipak ne čekaju čak do 10. travnja, nego da ranije uzmu Pavelića na nišan, najdulje do sredine ožujka, nisu smekšali i pokolebali Mila:

„Nebeski glasovi mi najavljuju da će 10. travnja zvijezde biti na našoj strani.“

Kod kave prije odlaska Blagoje je napokon popustio i složio se s Milom:

„Hajde, neka onda bude kako kažeš, brate, 10. travnja. Ali kao zalog, zakuni se odmah tu preda mnom u svetoga Vasilija Ostroškoga da to ostaje i konačan datum!“

Milo upravi netremični pogled u Blagoja i promrmori nametnutu mu prisegu:

„Kunem se u mošti svetoga Vasilija da od mene više neće biti promjena!“

„Ruka ruci!“ – stisne mu desnicu Blagoje. Iznenadio je sebe zato što je nesnalažljivo pognuo šiju i podjarmljen kleknuo pred Mila, hipnotiziran njegovom rječitošću. Dopustio mu je da ga lako ukroti nevidljivim vojkama, izmijesi ga kao tijesto, razoruža, porazi, preokrene i uvjeri kako je 10. travnja najpogodniji nadnevak za atentat. Pri čemu je prigušeno istiskivao nepodnošljivu pošast, koja ga je dosele uznemirujuće razarala. Da ga Milo eskapistički zavlači zato što je ušao u zmijski krug, jer se spetljao s agentima iz jugoslavenske ambasade i špijunira za komunjare. Da je Milo crna guja koju goji u njedrima, a ona će mu jednoga dana popiti oči. No prateći ga kako se večeras ponašao i osluškujući njegova razborita razlaganja, Blagoje je istjerao na čistac da ga je u sebi pretjerano, neutemeljeno i nečisto nabjeđivao, mada se bio dvostruko gorko razočarao u nj. Najprije zato što je Milo prijavio policiji Jakova Jovovića; i što sada u posljednjim trenucima uzmiče s poprišta nakon što su već uglavili vrijeme kad će napasti Pavelića:

‚Ne mora uvijek biti po mome‘ – preračunavao se Blagoje, zabašurivši i zalemivši zlopamćenje i grube osjećaje prema Milu, koje bi volio zaboraviti:

„Dokazao mi je da prilježno, koračić po koračić, istjera stvari do savršenstva. I da je od loze savjesnih ljudi, koji krenu u ostvarenje tek kad postanu najsigurniji da će uspjeti. Možda je Milo preko mjere razgovoran, ali je i razložan. Drži se načela da sve treba kliziti kao po loju i

odvijati se po ustaljenu redu. Predmnijevam da će se jednako razvijati i šahovska konačnica s poglavnikom bude li nam Bog pomogao!“ Da ga udobrostivi, ulagujući mu se, naputio je razgovor na staze Milove najmilije teme. O njegovoj milosnici: „Slušajući te kojim zanosom pričaš o Dolores, ne mogu te a ne upitati: je li vaš zabranjeni odnos tek tvoja prolazna avantura koja će potrajati sve dok oganj u tebi ne prestane buktati, a ona izgubi živce od neprestana opreza da će joj muž saznati kako ga je preljubočinstvom učinila rogonjom. Ili ipak računaš da ćete tajnu vezu pretvoriti u javnu i ozakoniti je?“

„*Neka bude što biti ne može!*, tako je zapisao Petar Petrović Njegoš u *Gorskome vijencu*“ – odgovori Milo između dva gutljaja: „Ne znam što će se dogoditi u bližoj ili daljoj budućnosti. Naša je ljubav s više nepoznanica. Ali iz duše ću ti kazati kako i ne razmišljam na duge staze, nego stihijski, od danas do sutra. Od susreta do susreta. Plutam i prepuštam sudbini neka donese što donese. *Panta rhei*.“

Blagoje je izvukao iz pamćenja da mu je nedavno i pop Radojica izgovorio isti Njegošev stih dok ga je poticao da ne ustukne od Pavelićeva ubojstva. Kao da nema Crnogorca koji zgodimice ne pozove u pomoć mudroga vladiku Njegoša.

Milo čita romane i gleda filmove sa sretnim krajem i stoga je najprije poželio da se i romansa s Dolores Jaumandreu banalno skonča poput natruha u bajkama: *I onda su se kraljević i Pepeljuga vjenčali te sretno i dugo živjeli*. No sljedećega časka, iz nestvarnoga maštanja, iz života između sna i jave, misao mu je smračeno skliznula u argentinsku zbilju. Iako je sve zagrijaniji za Dolores, takav bajkovit završetak s njome nije moguć zato što joj može ponuditi samo sjajno izrezbarenu kutiju, ali u njoj – ništa, sve prazno. Lako mu je bilo s bivšom suprugom Lurdes Hurtado, nezamislivo imućnom trulom bogatašicom, koja je kao kreda bijele ruke prekrivala zlatnim i platinastim narukvicama i briljantnim prstenjem. Pokraj nje nije se brinuo što je nezaposlen i ništa ne privređuje. Jedino što je trebao činiti bilo je da najurednije ispunjava bračne dužnosti. Svojoj žilavoj i štrkljavoj ženi proždrljiva čulnoga teka svakodnevice i vrlo učestalo samoprijegorno je potkivao vruću potkovu, prije doručka, poslije ručka i večere, a potom još i u zoru, za repete, sve dok mu isisana muda ne presuše. Iako ga je jednom rukom hranila, a drugom davila, iako je bila najsebičnija osoba koju je upoznao, Mila nisu unizile njene ludorije jer je kod Lurdes pronašao sreću za kojom je čeznuo. Lagodni posao u njezinu feudu donosio mu je lijepe prihode. Najviše što Milo voli jest da broji novac, a najviše što mrzi – da stavlja ruke u prazne džepove. Zato je, između radišnoga mrava i jebivjetra cvrčka, vandrokaša i veseljkovića, koji dok ljeti svira, ne dugočasi razmišljajući o dalekoj hladnoj i gladnoj zimi – Milo izabrao epizodnu ulogu potonjega. Sve dok nije upoznao Lurdes i potom je brzo oženio, nije imao prijatelja i para, ali je imao žučni kamenac i neplaćene račune: za polugodišnju stanarinu i telefon za četiri mjeseca. A ona ga je toliko razmazila da se ničega nije odricao. Ni dvomjesečnih ljetovanja u Mar del Plati, gdje su stanovali u *njenoj* vili; ni trotjednih skijaških zimovanja u Barilocheu, kad su boravili u *njenoj* planinskoj hrastovoj kući kao iz priče; ni skupih putovanja u inozemstvo plaćenim *njenim* čekovima kad su letjeli prvim razredom i plovili u luksuznim kabinama; a ni gala provoda s *njenim* blaziranim *portenovskim* visokim društvom. Ništa im nije uzmanjkalo. U životu bez ograničenja sve je bilo dostupno njihovim tijelima. Ali muškarac kojega je hirovita Lurdes Hurtado izabrala za *caddieja* morao je trčkarati za njenom

sjenkom kao šepavi psić na uzici i poslušno prihvaćati pravila ponašanja i ritam življenja koje je ona nametala. Moglo joj se zakerati zato što je to bilo sveto pravo obijesne milijunašice. Pravo jače. Napokon, Milo danas samuje u stanu koji je kupila Lurdes i dobročino mu ga prepustila s velikodušnim patricijskim prezirom, kao milostinju, nakon što ga je ohlađena srca neosjetljivo odbacila poput poderanih gaćica i otišla za apsolventom medicine, nekim snažnikom bizonske glave, pogleda i građe. I što bi onda vajni Milo s Dolores, ženom iz niže srednje klase, skromna podrijetla, ovisnoj o muževoj zlovijanoj plaćici i napojnicama? Ne smije joj olako i nepromišljeno zajamčiti spokojnu sigurnost kad on prolazi ponekad vrlo loše – dok u suhojedici zaboravi kako izgleda dan s tri obroka pa je na rubu da se kao posljednja mizerija s dna prijavi na hranu u uboškoj kuhinji – a gdjekad manje loše, ovisno o novcu koji mu kane svaštarenjem na crno. Milo se ispomaže time što s promjenljivom srećom kupuje i preprodaje dolare na tržnici buha na trgu Dorrego; po kućama liči zidove i drvenariju, popravlja krovove, staklariju, stolariju, limariju, radio-aparate, vodovodne i električne uređaje, plijevi vrtove i podrezuje cvijeće i drveće. Ne libi se i da za deblju nadnicu okupa mrtvace i prošeta tuđe pse, koje izvodi u zaklonjene travnjake. Strepeći široko otvorenih zjenica osvrće se da u vremenu koje je grješno prema njemu ne naleti na nekoga od svojih Crnogoraca. Tada bi ga od neizbrisive sramote progutala crna zemlja. Što je on, čestiti vučar, uhvaćen u nedostojanstvu, jer nečastivo blati čojski obraz i zarađuje kao kučkar i timar mrtvaca. Kao časni đetić trebao bi prije serdarski umrijeti od gladi negoli se laćati pogrdnoga i zloguba posla, baš tako bi ga prezreli zlobljivi zemljaci:

„Ni pastusi nisu dugovječni“ – Milo obamrlo umuje i strašljivo sagledava dane unaprijed: „Čim im ponestane sape, omice ih zbace sa sebe, a njih naskakuju mlađi, moćniji ždrijepci jepci. Kako li će Dolores dočekati turobnu sve bližu neminovnost kad me periskop bude izdao i prestao mi biti poslušan pa se više neće uspravljati uvijek kad ustreba kao što se sada diže čim ona pozvoni i uleti trkom u krevet? Kad biološki sat otkuca i presudi da mi je naišao taj crni petak koji će me učiniti potrošenim i ugašenim zavodnikom, postat ću najnesretniji među nesretnicima. Najgore što mi se može dogoditi jest da me Dolores počne sažalijevati kao ižmikana ajgira koji je odjahao svoje.“

Mandarinski odjeveni kratkonogi natkonobar, s grbavim nosom iskrivljenim kao galebov kljun, prezadovoljan napojnicom, pratio ih je ceremonijalno kao imperatore, klanjajući se podanički smjerno, prekriženih ruku na grudima.

Svici su šarali u vrelome poslijepodnevu, a Blagoje i Milo su iz Del Nivel Parilla izašli kuhani i pečeni u prijateljskome ozračju i u osnaženu savezu. Sutra će se vidjeti na piću u *Nocturnu*. To će biti početak njihovih završnih priprema za atentat.

„Kako se osjećaš, boguti, brate Milo, dok ti tamo u *Nocturnu* pristupi za stol šef sale, muž tvoje Dolores, i keljeći se primi narudžbu od tebe?“ – obijesno ga je podjarivao Blagoje.

„Ne poznajem čovjeka!“ – bezvoljno će Milo, krivo naheren i zaokupljen svojom mukom.

Poglavlje II.8.

Buenos Aires, ponedjeljak, 11. ožujka 1957., prije podne, u ambasadi Jugoslavije

Prvi tajnik ambasade Predrag Grabovac u prostranome uredu koji je mirisao na čistoću polagano je ispijao prvu jutarnju tursku kavu i čupajući dlačice iz uha širokim trzajima prelistavao ovdašnje novine, ali i periodična, politička i vjerska izdanja jugoslavenske emigracije, uglavnom hrvatske i srpske. Stigao je pročitati tek polovicu priloga u proustaškoj reviji *Hrvatska misao* (nepotpisani pisac ga je ponovno žestoko krivio za krvoprolića koja je u prošlome ratu učinio kao partizanski komesar u okolici Sinja, a nadro mu je i na prljavu diplomatsku djelatnost, stavljajući mu u grijeh da stoji iza posljednjih razbojničkih pokušaja umorstava hrvatskih domoljuba u Argentini), kadli ga je prenuo zvon s internoga telefona. Očekivao ga je. Ambasador Slavoljub Petrović javio mu se sinoć po povratku iz Beograda, gdje je bio na savjetovanju u Državnome sekretarijatu za vanjske poslove. Naručio ga je eda bi mu prenio upute koje se njega dotiču.

Đera Petrović mu je rekao da se sreo s Krcunom Penezićem i Boškom Vidakovićem, a oni su prethodno dugo sastančili s Lekom Rankovićem i Ćećom Stefanovićem i pretresali tijek priprema za obračun s Antom Pavelićem:

„Premda naša vlada pojačava pritiske na huntu u Argentini, zahtijevajući da nam izruči Pavelić kako bismo mu sudili u Jugoslaviji, a na tome će i odsele ustrajavati, drugovima Krcunu i Ćeći je naloženo neka nastave s pripremama za njegovu otmicu. Ako se ustvrdi da nije izvediva, drugovi Leka i Ćeća nisu protivni da ga likvidiramo."

„Zar se odustaje od otmice?" – izravno je pitao prvi tajnik.

„Ne odustaje se posve, ali drug Tito nije za rizike kojima bi bili izloženi otmičari, nego je prije za brzi učinkovit postupak. Bolje je tako, smatra drug Tito, a time su se složili drugovi Krcun i Boško, nego potrošiti velik novac za pripremu suđenja i puno više povrh za podizanje vojnoga i policijskog osiguranja na najvišu razinu. U slučaju Pavelićeve otmice i njegova dovođenja u Jugoslaviju, valja očekivati pojačani val diverzija ustaša, prikrivenih u zemlji, a pogotovu onih najekstremnijih iz inozemstva koji će biti ubačeni, uglavnom preko austrijskih granica. Izvjesno je – nizao je ambasador – „da će im mete biti avioni, vlakovi i autobusi, aerodromi, pruge i ceste, telefonske, električne i hidrocentrale, tvornice, radio stanice, pošte i ostali vitalni državni objekti. Teroristi će ići i na kartu uznemiravanja kako bi pokolebali inozemne turiste koji će ove godine, sudeći po najavama, rekordno ljetovati na našem Jadranu. Osim toga, zbog nereda koji se predviđaju, nakon što u svijetu bude odjeknulo da smo zarobili Pavelića, sigurno je kako će to prouzročiti pooštrene procedure prema našim ljudima koji odlaze na privremeni rad u Njemačku i ostale zemlje na zapadu Europe. Broj im se danomice povećava, a njihove doznake svojima u domovini umnogome snaže državne devizne rezerve, što ne smijemo zapostaviti, podsjetio je drug Tito."

„I čime su nas ovdje zadužili Boško i Krcun?" – želio je saznati prvi tajnik.

„Ti ćeš, druškane, ponijeti najteži teret!" – prene ga ambasador.

Prvi tajnik, koga je obuzela pritajena hladnoća, nije stigao zatrti zaprepaštenje. Ubrzano se češkao po vrhu nosa, dok su mu se zgrčene riječi rasplinjavale kao mjehurići razbijeni od pomahnitale bujice. Upitao je s gorkim okusom u ustima:

„Zar su mene odredili da ubijem poglavnika?“

„Kako si pogodio?“ – hinjeno se uozbiljio ambasador. No kad je odmjerio užasnuto lice svoga prvog suradnika, koji se praćakao kao utopljenik u velikoj vodi, utješno ga potapše: „Ne boj se, nisu tebe odredili“. Pokazavši gornje prorijeđene zube, nacerio se kao da je čuo sjajnu šalu koju nije znao. Divio se sebi zbog šoka koji je priredio Predragu, a on ga nije umio zatomiti. Pitao ga je radoznao kao jazavac:

„Zanima me što bi mi rekao, druže, da te jesu?“

„Vojnik revolucije i Partije ne protuslovi naređenju“ – deklarativno je babonjao prvi tajnik nakon što se donekle oporavio. „Ubio bih ga, a što drugo? Tu nema trte-mrte. Ipak, bilo bi mi potrebno nešto vremena za vježbu kako bih povratio sigurnost u rukovanju revolverom. Ali prije nego što krenem na zadatak, napisao bih oproštajno pismo ženi i tebe zamolio da joj ga predaš u slučaju moje pogibli!“ Mada se grčevito naprezao, nije uspijevao u nakani da njegova smišljotina u isti mah bude junačka, nehajna i duhovita.

Ambasador Đera Petrović nije se prestajao veseliti svojoj podvali:

„Tvojoj lijepoj drugarici bih tronuto rekao da si pao smrću pravednika, braneći domovinu pred izrodima, daleko od njezina tla! Budi siguran u to, druže.“

Grabovac se uljudno nasmiješio, ali je, ponovivši svoje pitanje, pokazao šefu kako mu nije do šege:

„Nisi mi odgovorio, druže Đero, čime smo mi zaduženi? Konkretno: ja...“

Ambasador ga je izvijestio kako se Ranković drži ranije zacrtana pravila, koje srpske i hrvatske *službe* primjenjuju u obračunu s neprijateljskom emigracijom. Da se o smicanju Srba pobrinu srpski kadrovi, a Hrvata hrvatski.

„Zašto onda srpska služba ne prepusti poglavnika hrvatskoj?“" – smišljeno upita Grabovac, na što Petrović nemoćno slegne ramenima:

„O tome nisam govorio s Krcunom i Boškom. Mislim da za sada, u slučaju Pavelića, u Beogradu djeluju sami i o njemu još nisu obavijestili drugove u Zagrebu. To je moj osobni dojam. I ne bih ti znao određeno kazati kad će i hoće li doći do zajedničke suradnje.“

Predrag Grabovac je i jutros zatajio ambasadoru da se od lanjskoga ljeta, posredstvom Srećka Šimurine, i on uključio u *Operaciju Pavelić* koju priprema manja momčad hrvatske službe predvođena Stevom Krajačićem i Šiljom Milićem.

‚Ne bih postupio časno kad bih odao tajnu i pogazio riječ koja me je vezala na sastanku u Zagrebu, u vili na Jabukovcu, da ću šutjeti. Kako bih se usudio pogledati Stevu, Veljka, Šilju, Srećka, Maljčika i Petra?‘ – pitao se i odmah sebi odgovorio, obračunavajući se s vlastitom savjesti: ‚Pljunuli bi me s pravom kad bih propjevao, a oni saznali da sam im radio iza leđa i prodao njihovo povjerenje.‘ Predraga opsjeda i zagonetka: koji je povod što dvije *službe* ne surađuju oko poglavnika? ‚Nikako da povežem konce i dokučim razloge zbog kojih Krajačić sa zagrebačke, a Ranković, Stefanović i Penezić s beogradske strane ne otkriju jedni drugima planove o otmici ili ubojstvu Ante Pavelića.‘ U mislima mu, iz trena u tren, ujedno ničù nove,

sve zaglavljenije katakombe iz kojih ne nazire izlaz: ‚Basnoslovno skupo i strogo skrivano nadmetanje isključivo je zbog prestiža, čini mi se. Jake bodove upisat će sebi ona *služba* koja izvede taj povijesni pothvat. Kao što je srpska skinula vrhnje kad su se njeni specijalci, na čelu s Učom Krstićem, dočepali Draže Mihailovića, a da hrvatska, sve do završetka akcije, nije imala blage spoznaje o tome. Bit će da hrvatska *služba* sada uzvraća jednakomjerno kako bi se i ona ovjenčala slavom poslije poglavnikova ulova. Ali zašto je srpska *služba*, uz suglasnost najviših ljudi jugoslavenske tajne policije, Leke Rankovića i Ćeće Stefanovića, krenula na Pavelića bez znanja hrvatske, i to prešućuje čak i pred autoritetom kakav je Stevo Krajačić? Zašto Tito – koji je, sudeći po Đerinu izvješću, upućen u njene planove, čim zagovara atentat umjesto otmice – to nije prenio Stevi, kome bespogovorno vjeruje više nego ikome? I kako to da Stevo nije obavijestio Tita o *Operaciji Pavelić*? Zašto se Šiljo Milić i Petar Rak, koji se odavno motaju u Buenos Airesu, ne pojavljuju u ambasadi i skrivaju se od njenih službenika, s izuzetkom mene?‘ Vrludajući u tegobnoj neizvjesnosti, naglašenije se obratio Petroviću: „Reci mi, napokon, što zapravo moram učiniti kako bi se ispoštovalo pravilo da Hrvati trebaju likvidirati Pavelića?“

„Najviše što možeš, druže. Upri iz pune snage i iskoristi sve veze kako bi nekoga od svojih informatora, Hrvata, nagnao da otme ili, budimo objektivni – a to je neusporedivo ostvarljivije – likvidira poglavnika. Uz vrlo visoku nagradu, rekao bih, iz snova. I uz najpoštenije jamstvo da će atentator i njegova obitelj biti maksimalno zaštićeni. Da ćemo mu, ako to zaželi, izmijeniti identitet. Moći će izabrati zemlju na bilo kojem kontinentu u koju će se iseliti. Ili ćemo mu, nakon što bude izglasan zakon o amnestiji, omogućiti siguran povratak u Jugoslaviju, točnije u Hrvatsku ili Bosnu i Hercegovinu, gdje će bez poteškoća dobiti posao koji mu odgovara. Jasno, nikada neće procuriti istina o njemu da je ubio poglavnika, prije svega što država, zbog svjetske javnosti, ne želi primiti na se odgovornost za njegovo ubojstvo. Tako će i s te strane biti pokriven. Da ne izazove zazor mještana zato što se raskolnički vratio iz Argentine, izmislit ćemo mu najuvjerljivije izgovore. Kao, tešku bolest roditelja; nagomilane poteškoće sa ženom i djecom, ako žive u starome kraju; nepodnošljivu nostalgiju i tome slično. Zbog sumnjičavaca koji ga poznaju i okružuju inscenirat ćemo da atentator po dolasku u zemlju nekoliko dana provede u zatvoru, a da ga poslije puštanja u više navrata pozivaju na saslušanja u odjel unutrašnjih poslova ili u stanicu milicije“ – objasni mu ambasador. Udahne i izdahne pa upita: „lako mislim da sam bio jasan, potvrdi mi jesi li u cijelosti shvatio Krcunovu i Boškovu poruku?“

I Grabovac je udahnuo i izdahnuo da dokaže Đeri na kakve muke je pritegnut:

„Možda jesam, ali prije će biti da nisam. Čini mi se da nam se razmišljanja pijano razilaze. Razumio sam što od mene traže. No još ne mogu razumjeti zašto beogradski drugovi ne prepuste taj zadatak hrvatskoj službi? Ne shvaćam čemu eksperimentirati i pritom riskirati s nekim Hrvatom odavde, s čijim streljačkim mogućnostima nismo baš najpouzdanije upoznati, umjesto da nam pošalju iz Zagreba prokušanoga snajperista, a takvih imaju bar desetak u svome pojilištu? Pa neka onda taj narodni umjetnik pištolja odradi profesionalno posao, kao što Bog zapovida, tako je govorila moja mati!“

„Rekao sam ti, druže Predraže, da mi Krcunovi i Boškovi razlozi nisu poznati“ – nezgrapno je mlatarao glavom i rukama ambasador: „Prenio sam ti što zahtijevaju od nas. Mora biti ovdašnji egzekutor, Hrvat, i to je konačno! Zato ti što prije ispitaj kakvo je stanje kod ustaša i

procijeni možeš li među svojim šaptačima pronaći nekoga vičnog pucanju. Koji će za novac, ponavljam: za novac o kakvome i ne sanja, uraditi ono za što će mu slijediti još neke nagrade i privilegije. Ali uvjet je i da tvoj budući plaćenik bude spreman istrpjeti sve posljedice ako ne uspije."

„Što to znači?"

„Znači da tebe pred policijom ne smije imenova ti kao posrednika. I da u svojim iskazima i obrani ni riječju ne upliće ambasadu. Taj treba izjavljivati da to nije bila organizirana i smišljena akcija, nego izolirani incident. Jer naš najamnik mora imati na umu da ćemo mi pred svijetom oprati ruke i ograditi se od njega i njegovih unutarnjih poriva koji su ga naveli da puca u Pavelića. Podsjeti ga na staro, okrutno pravilo špijunaže: Nikad ne priznaj da si imao špijuna! Svaka država se odriče svojih provaljenih špijuna."

„Ali što ako ne bude takve pogodne osobe među Hrvatima u Buenos Airesu?"

Ambasador je usporeno tresao glavom dolje-gore, čime je prvome tajniku želio pokazati kako bi u tom slučaju podijelio njegovu nevolju:

„Onda se više ništa ne može učiniti. Javit ćemo da takvu osobu nije moguće pronaći ovdje u Argentini, unatoč nagradi od 30.000 dolara, pa neka oni tamo, u Beogradu, odluče što će dalje. To je to."

Grabovac kao da ga nije dobro čuo:

„Zar si rekao 30.000 dolara, druže Đero?"

„Da, 30.000 dolara! Upravo toliko će izbrojiti onome tko ukanta Pavelića. Ni ja od prve nisam povjerovao koliko su spremni platiti…" – ambasador podigne desni dlan iznad stola da zorno pokaže koliki je to stog novca.

„Uhuhuhuh" – uzvrpao se Grabovac: „Gospe mi sinjske, pa ja bih ga skinuo i za pet puta manje šoldi, oštija!"

„Javi se i pokušaj, druže. Zašto da ne. U Hollywoodu vrijedi pravilo: Sve je moguće! A ti ispunjavaš glavni uvjet što si Hrvat!" – tjerao je na šalu ambasador.

Grabovac brzo pogleda u zidni sat. Više nema živaca da sluša Đerine preopširne opaske:

„Odmah ću se baciti na posao" – nerazgovjetno reče nastojeći prikriti razočaranje: „Do konca tjedna konačno ću ti kazati: da ili ne."

Iscijeđen do kraja, odlazeći troma koraka u svoju sobu koja je na istoj strani prvoga kata kao i Đerina, s pogledom na ulicu Charcas, Grabovac se prepao od nahrupjele pomisli: jesu li u Beogradu, a možda i u ambasadi, načuli o zagrebačkoj *Operaciji Pavelić*, pa sada nabadaju je li i on jedan od njenih ključnih izvođača? Iskušavaju li ga ovim zaduženjem? Stavljaju li na vagu njegovu odanost o kojoj mu ovisi diplomatska karijera, nadasve uspješno započeta ovdje u Buenos Airesu i koju su vrednovali najvišim ocjenama?

Dok je otključavao vrata, bljesnula mu je žarulja.

„E, to bi mogla biti formula za rješenje koje mi je potrebno!" – razvedrio se, zafućkao i sklonio se u samoću.

Poglavlje II.9.

Buenos Aires, u srijedu, 13. ožujka 1957.

Četvrt sata poslije podneva na pločniku kod Cabilda, jedne od najstarijih građevina u Buenos Airesu – gdje je do 1810. stolovala španjolska kolonijalna uprava, a te godine, 25. svibnja, u njoj bila oglašena neovisnost Argentine – zaustavio se zagasito plavi *pontiac* iz preklanjske serije, s registracijom Mar del Plate. Iza volana sjedi mlada žena svečano lijepe, ali napeto ukočene glave kao u gumene lutke. Nosi jarki ružičasti šeširić i komplet iste boje, po uzoru na modnu božicu i arbitricu elegancije, prvu damu Amerike Jacqueline Kennedy. I počešljana je kao Jackie, a frizuru je ukrasila, također ružičastim, fjokom vezanim na šeput. S duguljastoga aristokratskog vrata upadljivo se ističe kameja od bjelokosti, koju nervozno okreće. Mlada žena, u koju se navukao strah, dvoji: je li otišla predaleko kad je nakon prvotnoga oklijevanja ipak pristala na susret s muškarcem koga upravo očekuje i nije ga vidjela evo bit će desetljeće? Odvest će ga u jednokatnicu u kojoj se od nedjelje nastanila i u njoj čuva bijeloga mačka Saphyra i par amazonskih papiga, zvanih Charro i Paco. Ostat će još dva tjedna i onda se vratiti kući u Mar del Platu. Uzorno vozi i u osmogodišnjem iskustvu nije okrznula kola, a gdje li skrivila i najbezazleniju nezgodu. Ipak obuzima je zastrašujuća primisao. Izbezumljeno zamišlja iščašeni jezoviti prizor da se na putu do ovdašnjega privremenog prebivališta sudarila i izletjela s ceste, a novinske crne kronike o tome objavile noticu i navele imena ozlijeđenih, njeno i suputnika, stranca, koji će domalo sjesti kraj nje. Mlada žena se kaotično pita: kako bi tu nemoguće lošu novost dočekao njen suprug? I kako bi tek poludio suprugov stric, usijani ustaša, kojeg je komunistički sud u Osijeku 1945. osudio na smrt u odsuću, a koji se prošloga Uskrsa udaljio od nje nakon što je čuo da je bila partizanka koja je ratovala protiv njegovih ustaških Crnih legija i za to dobila časnički, poručnički čin. Napose je stric neubrojivo izbljuvao vatru kad je iz istoga vrela doznao da joj je bivši muž bio poznati osječki policajac! Zakašnjelo iskopani žig njene ljevičarske prošlosti uzrok je što su se nećak i stric razdvojili i više ne stanuju u istome domu, nego su na udaljenim adresama. Tek se povremeno posjete i čuju. Stric se polarno ohladio prema njoj. Da je moćan kakav je nekoć bio, dotadašnju miljenicu prezrivo bi strpao u podrum pakla i kao neželjenoj boljševičkoj uljezici ostavio joj još samo da izabere lijes u kojem će je pokopati i pjesmu koju će joj odsvirati na sprovodu. Stric je svoju raniju nježnu slabost pretvorio u heretičnu Titovu zazornu drugaricu, crvenu vještицu i Luciferovu zaručnicu, kakvom je sada vide njegove iznevjerene oči:

„Neće me valjda pratiti strašan peh da nastradam. Trebam se čuvati jer danas je trinaesti, no dobro što nije i petak!“ – nastojala se umiriti mlada žena. Na trgu De Mayo, ispred katedrale s koje su brecala zvona, promatrala je vazda gladne golubove kako srljaju na mrvice što ih s kruha otkida i baca im pred kljunove, ako joj je suditi po istrošenoj odjeći, neboška pogurena usahla starica.

A onda su se mladoj ženi, uzbuđenoj kao da je ugledala Marsijanca, u retrovizoru ukazali obrisi muškarca kojeg očekuje. Čim je pronašao tražena kola i provjerio broj na tablici, sjedeći je otvorila vrata i kretnjom mu pokazala neka hitro uđe. Prepoznala bi ga i da su se slučajno sreli, iako je sada deset godina stariji i k tome brkat, bradat, duljih lasi i s naočalama:

„Zdravo, kumo!“ – pozdravi je on i istegne vrat da je poljubi u napudrani obraz.

„Zdravo, kume!“ – uzvrati ona i također ga poljubi u dlakavi obraz.

„Tko bi pomislio da ćemo se pronaći ovdje nakon toliko godina“ – reče on.

„Nikad ne bih pomislila!“ – odgovori tiho ona i djevičanski zarumeni, a s čela joj poteče topla juha od kapi znoja.

„Sjajno izgledaš, kumo. Pa tebe je vrijeme zaboravilo!“ – pohvalio je.

Ivanka Galić, djevojački Tomičić, a zatim do preudaje po prvome mužu Rakalović, upalila je odmah kola i povela svoga partizanskog komesara brigade i vjenčanoga kuma, pukovnika Đuru Milića, put četiri kilometra udaljena naselja, pored uzletišta Aeroparque.

Šiljinu sastanku s Ivankom posredovao je Predrag Grabovac, nakon što ga je pozvala u subotu iz pošte u Mar del Plati i najavila mu sutrašnji dolazak u Buenos Aires. Rekla je da će stanovati u kući svojih prijatelja i u njoj ostati sedamnaest dana. U sveučilišnoj knjižnici završavat će magistarski rad iz hispanoameričke književnosti, o djelu čileanskoga pisca Pabla Nerude. Budući da su Grabovčevi, žena i sin, još u Dalmaciji, on joj je ponudio, a Ivanka prihvatila da u ponedjeljak predvečer dođe u njegov stan u ulici Suipacha.

Nedugo potom Predrag je prenio Šilji da očekuje Ivanku:

„Je li uputno da se napokon sretnem s njome?“ – upita ga Šiljo.

„Bilo bi!“ – odgovori Grabovac.

„Ali, hoće li se Ivanka složiti da se vidimo?“

„Ne sumnjaj u to!“

„A što ako odbije?“ – nesigurno će Šiljo.

„Nema razloga da odbije“ – protuslovio mu je Grabovac – „čim je pristala surađivati s nama i već nas zasipa korisnim podacima. Mi Ivanku držimo u šaci. Ali ne kao taokinju. Nemoj pomisliti da ću je pokvareno spustiti na koljena i ucijeniti je time što radi za nas.“

„Čime je onda držimo u šaci, baćo?“

„Ivanka je u našim rukama jer smo udesili da joj mati dobije putnicu i koncem svibnja doputuje iz Našica na dodjelu kćerkine magistarske diplome.“

„Pojednostavljeno: izabrat će između nikakvoga i nekakvoga rješenja. Uzmi ili ostavi!“ – podrugnuo se Šiljo zažmirivši na lijevo oko kao da pištoljem cilja u udaljenu metu.

Grabovac je, riječ po riječ, odmjereno, promišljeno i gandijevski strpljivo pripremao Ivanku kako da joj objavi novost koja će za nju graničiti s nevjericom.

Ošamutila se kad je čula da je njen kum Đuro Milić u Buenos Airesu.

„Drug Milić bi vas jako volio vidjeti“ – iznenadi je Grabovac.

Ivanki su se presjekle noge nakon što je shvatila da je Šiljo – koji je ovdje tri mjeseca incognito zbog zadatka od vrhunskoga državnog interesa te da zato o njegovu fantomskome boravku nije obaviješten čak ni jugoslavenski ambasador Slavoljub Petrović – od prvoga dana upućen o njezinoj izvještajnoj suradnji, na koju ju je naveo Predrag Grabovac.

Najprije je, gledajući u nj s posvemašnim nerazumijevanjem, bez oklijevanja i zgroženo odbacila Grabovčeva nastojanja da je spoji sa Šiljom. Nije se obazirala unatoč njegovim snažnim uvjeravanjima kako će policijski iskusno i oprezno udesiti da sastanak bude zaštićen najvećom tajnosti.

Ivanka ni da čuje. Pravdala se panikom koja je opsjeda. Napomenula mu je kako bi mogla nastradati od ustaša, koji će je možda i pratiti poslije huškanja muževa strica Joze protiv nje, a koja su buknula otkad je saznao da se iza krinke gospođe Galić skriva partizanska poručnica. Ali više od strica uplašena je da je ne slisti osvetnička ruka njezina muža Snage.

„Moj suprug bezgranično mrzi pukovnika Milića i na njegov spomen podivlja kao da je nahranjen sirovim mesom."

„Da mi je znati zašto?" – zainteresirao se Grabovac.

„Zato što ga je Milić, udružen s mojim prvim suprugom, majorom Ilijom Rakalovićem Rumbom, mučki nagazio na žulj i poslovno upropastio." Dodala je kako joj goropadni Snaga ne bi oprostio neoprostivu nesmotrenost kad bi saznao da se srela s pukovnikom: „Koliko ga poznajem, a poznajem ga kao staru paru, muž bi me, da pritom ne trepne, nogama i šakama odadrnuo u bezdan. Razvalio bi naš skladni brak kao kolibu od kartona."

Kad je Predrag izgubljeno digao ruke, već pomiren kako će Šiljina želja da se vidi s kumom ostati neuslišana, Ivanka ga je zaskočila prevrtljivim iskorakom:

„Ugovorite mi sastanak s Milićem pa neka bude što bude! Uvjerili ste me koliko ste tijesno povezani s njime." Rezignirano, ali potpaljeno radoznala, čapknula je jezikom i presjekla dotadašnja pogađanja kao na ribarnici. Zamolila ga je da joj natoči konjak. Pila ga je pobožno, lagano kao da ga ispija iz svetoga grala. „Zajamčili ste mi maksimalnu tajnovitost i nema mi druge nego da se kao pijana plota držim vaše riječi! A uzdam se i u Milićevu šutnju..."

„Ako vam nešto znači, prisegnut ću vam na život svoje djece – a njih volim više od svega na svijetu – da o vašem susretu s pukovnikom Milićem osim mene više nitko živ neće znati" – pretjerano izražajno podigne glavu i ruke Grabovac.

Ivanka je oživila izblijedjelo sjećanje iz Našica:

„Milić se dopao mojoj majci čim ga je upoznala. Raspoložila se kad je od mene čula da će mi kumovati na vjenčanju. Rekla mi je kako joj predosjećaj govori da je čovjek od jake riječi i da mu se uvijek mogu obratiti za pomoć bude li me snašla kakva nevolja. Mama je dodala da naši Slavonci kažu: Bog na nebu, a kum na zemlji!" – izlila je konjak u grlo, odložila čašu i dlanovima stisnula obraze. Dugo nije zauzdala drhtavicu.

Ivanka Galić je odredila da Đuro Milić dođe u srijedu u 12 sati i 15 minuta kod Cabilda. Čekat će ga za volanom, a on neka brzo uleti u kola. Zatim će ga odvesti nekamo, nije bitno kamo, gdje će nesmetano razgovarati.

Zadovoljan uspješno obavljenim pregovorima Predrag Grabovac je zapisao broj i model Ivankina automobila.

Pozorno je vozila dijelom najprometnije, najšire i najdulje argentinske avenije De Mayo i skrenuvši u ulicu Rivadavia zaputila se put kuće u kojoj je, evo, četvrti dan. S prijateljicom Norom – koju je upoznala na prekooceanskome brodu kojim je sa Snagom 1. svibnja 1947. uplovila u Buenos Aires – Ivanka je dogovorila razmjenu nekretnina. Odskora prijevremeno umirovljena, gimnazijska profesorica njemačkoga, s mužem, glasovitim radijskim urednikom Ignaciom Veitezom Wolffom, potrošit će komad dopusta i smjestiti se u kući Galićevih u Mar del Plati. Veitezovi su zaduženi da hrane, poje i šetaju lovačkoga psa setera Arisa. Ivanka, koja

se predala završnici pisanja magisterija, istodobno će se nastaniti u njihovoj *quinti* u predgrađu Buenos Airesa, a zauzvrat hraniti i pojiti uškopljenoga bijelog mačka i dvije papige.

„Nemoj se uvrijediti što zadirem u tvoju osobnost, ali me zanima gdje će ti se za to vrijeme nalaziti muž?“ – škriputava glasa upita je okolišajući Šiljo nakon što mu je Ivanka obznanila da ga vodi u svoje sadašnje boravište.

„Od moga Mladena, kojeg znaš po nadimku Snaga, čula sam da ste se ti i on sudarili u Osijeku dok njega još nisam poznavala.“ Značajno se podsmjehnula i time naglasila kako i ona zna zašto su se u ljeto 1946. zakleto raspolutili, s jedne strane kum Šiljo i njen tadašnji muž Rumba, a s druge sadašnji muž Snaga. Ivanka odihne i krene odiskona: „Snaga je rasprodao sve što je imao u Osijeku, a imao je više nego previše. Kad je otišao iz zemlje s putnicom koju su mu izdali zahvaljujući tebi i Rumbi, ponio je tristotinjak tisuća dolara. Uz stričevu pomoć, ali i ludim darom da u pravi čas i nepogrešivo osjeti poslove i okrupni zaradu, nenormalno brzo je uspio i svrstao se među najuspješnije argentinske poduzetnike i trgovce. Snaga je višestruki milijunaš i danas je na vrhu vala? Šiljo je površno slušao Ivanku i puštao da joj priča ide u vjetar, a više napaljeno virkao u njezina zaobljena koljena, koja su mu se ukazala i uznemirila ga nakon što je zadigla suknju da komotnije vozi. Usmjerena na promet, nepomjerljivo je gledala preda se i ne zamijetivši erotomanski oganj u kumovim očima: „Ovih dana“ – nastavila je odu o muževljevu usponu – „Snaga obilazi partnere i klijente u Brazilu, Meksiku, Kanadi i Kaliforniji, a završit će u gostima kod prijatelja iz osječkoga djetinjstva, Tonija Blaškovića, koji živi u San Pedru. Od svega što zamisli i u bilo što se upusti Snaga izvuče dobit. Nezaustavljiv je kao vjetar, uvuče se čim se prozor i malo odškrine. Nepokolebljiv je radoholičarski zanesenjak, preko granica izdržljivosti. Ne sumnjam da će i sada iskoristiti prigodu i vratiti se s unosnim ugovorima...“

„Govoriš li mi...“

Suprotno aristokratskome, našičkom kućnom odgoju, koji nalaže da sugovornika valja najpozornije saslušati, Ivanka hrapavo dišući prekine Šilju:

„Oprosti što ti ulijećem u riječ, no osjećam kako me želiš obzirno pitati: nastojim li te sada uvjeriti – dok se razmećem Snaginim bogatstvom – da sam prihvatila suradnju s Grabovcem zbog koristi nego kao materijalno neovisna žena?“

„Pročitala si me kao čitanku. Da, to sam te želio pitati...“

„Onda ću ti reći: prihvatila sam jedino iz ideala! Kao što i pretpostavljaš.“

„Ali kojih ideala?“

„Ideala koje sam, skrivena u slonovsku kožu, razborito potisnula pred svima u Argentini, a najdublje pred mužem i stricem Jozom. No intimno, u sebi, nikad nisam zatajila i odbacila svoj mladenački, skojevski, partizanski i komunistički ideal.“

Upadljivo isijavajući zbog Ivankina proslova, Šiljo sada prekine nju:

„Kumo, 'bal te vrag, pa ti mi izvlačiš misli kao policajac svjetske klase!“

„Što se čudiš? Zar nisam provela komadić svoga malog, običnog života kao žena policajca najviše klase? Doduše, ne svjetske, nego lokalne, osječke“ – reče Ivanka, jednako oduševljena Šiljinim povlađivanjem te ga upitno pogleda: „Ali tebi se, rekla bih, poslije onoga što se

dogodilo između Rumbe i mene ipak nije mililo podsjećanje da si nam kumovao. Dugo me je mučila pomisao da sam ti zato postala nespomenica."

„Da mi nisi po volji, zar bih bio uporan kao magarac u nastojanju da se vidimo ovdje, u Buenos Airesu?" – Šiljo se udvorno pobunio i pridodao: „Nalazim kako je pitati te bilo što još – nepotrebno. Kazala si mi gotovo sve o sebi, je li tako? Sve što sam želio čuti."

„I čuo si, kume. Zahvaljujući milijunima dolara moga muža – istina: kapitalistički stečenim – odvažila sam se i, evo, zaplutala opasnim vrtlozima. Neću te uvjeravati kako sam time što sam postala komunistička špijunka – i to u opasnim vremenima dok bauk komunizma plaši Argentince – stavila na bubanj svoj mir, blagostanje i društveni ugled ostvarene žene koji me prati, ako ne u Argentini – jer me ne poznaju u cijeloj državi – ali sigurno u Mar del Plati. Uz Snagu sam se nametnula kao istaknuta pripadnica gradskoga *high societyja*. A na tvoje moguće policijsko pitanje: zašto sam, unatoč bogatstvu, ipak hazarderski postupila – odlučno tvrdim: jamačno ne iz avanturizma i jeftinoga ekshibicionizma!"

„Je li to tvoj pokajnički povratak u krilo Partije, kojoj si pripadala?"

„Ako me ne ismijavaš i ako u sebi nisi pomislio da je ovo što pričam praznoslovlje, mlaćenje prazne slame i trla baba lan da joj prođe dan – u pravu si."

„Najozbiljnije sam te pitao..."

„Najozbiljnije ću ti odgovoriti, premda ti se može učiniti da sijem puke fraze i parole. Iako mi je otac znao reći da od kajanja veće mane nema, tvoja kuma ipak mora proći dezinfekciju i očistiti ukaljanu savjest pred Partijom, kojoj je bila odana do fanatizma i vjerno joj služila. Podlegla sam trenutku ženske slabosti i krenula za šaptom srca, a ne za glavom. Promašila sam životna vrata i zaglibila poslije bijega iz zemlje i azila, koji sam ovdje dobila."

Šiljo je nametljivom vedrinom tanjio usplamtjelije tonove Ivankine ispovijedi:

„Govoriš revolucionarnim ushitom kao da u prošlih deset godina, koliko si u Argentini, nisi ništa drugo radila nego čitala djela Marxa, Engelsa, Lenjina i Tita!"

„Nisi naveo i Staljina" – razveseljeno otpovrne Ivanka: „Ne bi bilo pošteno i ne sjetiti se da mi je i *tavarišč* Staljin bio ikona. Pjevala sam mu: *Oj Rusijo, zoro bajna, oj Staljine, zvijezdo sjajna!*, a njegove knjige postale su mi novo, ateističko *Sveto pismo*, poput Marxovih, Engelsovih, Lenjinovih i Titovih. No i ja sam, kao i ti, prestala obožavati Staljina i više mu se zaljubljeno ne klanjam nakon što je 1948. atamanskom moći krenuo rušiti Tita i Jugoslaviju. A djela svih njih, pa tako i Staljinova, pročitala sam i proučila davno prije nego što sam se doselila amo."

„Zbog proleterske istine tvoj kum se ne smije hvaliti da ih se prenačitao" – našalio se samokritično Šiljo: „No kad se zbog te rupe u obrazovanju posramim pred sobom – ali samo onda dok me nitko ne primijeti – izvučem partijsku knjižicu i opravdam se pred njome, crven u licu, crveniji i od njenih korica. I tada joj kažem, moleći je za razumijevanje, da sam poslije rata – za razliku od tebe, koja si ih teoretski pročešljala – primijenio Marxove, Engelsove, Lenjinove i Titove misli u praksi. Surovoj, krvavoj i ubitačnoj praksi."

„Znam. Kao što ih je primjenjivao i Rumba dok ste po Papuku, Kalniku, Velebitu i ostalim šumama i gorama proganjali ustaše, križare i druge dušmane. Tvoje izraze: surovo, krvavo i ubitačno zato ne primam kao riječi iz zagrebačkoga frajerskog žargona, nego doslovce, kao što

si rekao: surovo, krvavo i ubitačno!“ – naciljala ga je hitrim pogledom i zaustavila kola na betonskoj ravni pred vratima *quinte*, ljupke jednokatnice stroge arhitektonske građe, ali latinskoga prpošnog izgleda. Povukla je ručnu kočnicu i kad se motor utišao, šaptavo ga upita: „Reci mi, ali iskreno do kosti: jesi li povjerovao u ovo što sam izrekla o svojim nemirima?"

„*Cien por cien!*“ – Šiljo je ponovio španjolsku frazu koju je prihvatio od Predraga: „Povjerovao sam, naravno da jesam. Oduvijek sam uvažavao tvoje poštenje, hrabrost kao u tigrice, karakter i uvjerenje. Opetovat ću što sam maloprije rekao: da ti ne vjerujem, zar bih onda toliko gnjavio Predraga neka mi, kako zna i umije, zakaže viđenje s tobom? Da ti ne vjerujem, ne bih mu ni zucnuo da se znamo nakon što mi je povjerio da si nam pristupila.“ Kum, međutim, nije priznao kumi, a i nikada neće, da je prve noći po dolasku u Buenos Aires igrao grubu igru. Uhodio ju je, premda je bio konjski umoran i pospan od maratonskoga leta iz Europe. Zaklonjen iza stabla u parkiću u Suipachi motrio ju je kako usplahireno otvara haustor. Kad je nagnan nepredvidivim i nezadrživim policijskim nagonom u sumrak razriješio zagonetku koja ga je dotle napasno kopkala. Je li atraktivna neznanka, koju je očekivao prvi tajnik ambasade, upravo ona, njegova kuma Ivanka, kako mu se vidovnjački prividjelo? Pogotovu joj neće odati da gaje otelovski žalac ljubomore pogodio kao munja posred srca dok mu je Grabovac danteovski diplio sonete o nestvarnoj vilinskoj ljepoti i nezauzdanoj privlačnosti slavonske Beatrice („A da vidiš njen erotski hod, kad joj se obline čuvstveno pokrenu... Jednostavno, ona umije hodati, čovječe!“). I da ga je tada, bolesno jalnoga, napasno izjedala primisao kako će naočiti Sinjanin zavesti, smotati i povaliti Ivanku.

„Kao da mi kaniš kazati kako svatko, pa tako i ja, ima pravo na pogrešku. Ali jedino na pogrešku koju potom mora i popraviti... E pa, dragi kume, držim kako si se zazbiljno uvjerio koliko se i na koji način tvoja odbjegnuta kuma trudi isprati svoj izdajnički grijeh. Zbog toga što sam se ogriješila, postala sam što sam postala. Da dokažem Partiji kako nisam vrtirepka koja od prigode do prigode mijenja zastave, kao što su pomislili neki kod nas u Osijeku, kad sam utekla.“

„Jesi li uplašena zbog toga što surađuješ s našima?“

„Iskreno, jesam. I to jako. Ali u meni je i drugo, snažnije ja, koje je nadvladalo strah. Kad sam se odvažila da postanem samonikla Grabovčeva obavještajka, pričinilo mi se kao da sam se drugi put zavjetovala kako ću – ovoga puta u koži nevidljive *Papuk* – razmišljati, djelovati i govoriti po zakonima pokreta kojem sam pripadala dušom, dok se od njega nisam izopćila. Jedino što sada želim jest da krenem iznova. Da poslije žalosne pouke ovo bude moja renesansa“ – smeteno je izlagala Ivanka.

Šiljo joj je kavalirski pridržavao vrata, a ona je koketnom, gipkom kretnjom ženstveno izvlačila vitko tijelo iz *pontiacovih* ralja. Da lakše izađe, povukla je svilenu suknju poviše raskrečenih nogu i koja je, ponesena povjetarcem, zalepršala kao otvoreni padobran. Nakon udara munje, dok je zvjerao u kumina koljena, kumovi farovi sada su se žudno zamaglili i od pogleda u osunčana bedra.

Zastali su na kamenome popločanom puteljku perivoja, rajski oplemenjenim eukaliptusima, ukrasnim raslinjem i cvjetnim nasadima, s kojih su radišne pčele ispijale rosu koju će pretvarati u med.

„Ako ćemo o greškama, reći ću ti što mislim o njima. I kao tvoj kum, ali i kao pravnik, a ti moje razloge objašnjavaj kako god želiš“ – umudrio se Šiljo: „Stavim li se u ulogu suca, kao što sam se već stavljao sam pred sobom, dok sam razmišljao o tebi i Rumbi, a sve u nastojanju da razmrsim uzroke vašega bračnog udesa, bez dvojbe bih presudio tebi u korist.“

Ivanka potrešljivo podigne glavu:

„To je iznenađenje bez presedana, kume. Obrat koji nisam očekivala! Koji mi je stigao kao zakašnjela rođendanska čestitka.“

„Nije iznenađenje“ – pripravno odreže Šiljo: „Presudio bih i na temelju Radojkina i moga tužnog iskustva koje je jednako vašem, ali time što se vaša partizanska idila skončala na vrijeme, odmah čim su izvjetrile presušene strasti. Zato mi je razumljivo što je Rumba platio ceh. Ta i u krčmi moraš podmititi račun za popijeno piće, je li tako...“

„Nikada ne bih pomislila da si mi dao za pravo, što sam pobjegla od Rumbe…“

„Slušaj me što ću ti reći. Najviše sam naučio od vlastitih poraza i stoga ne strahujem od neuspjeha, mada ih teško doživljavam. I ne volim ih. Ma reci, postoji li budala koja ih voli? No stoički ih podnosim. Zato i odvajam postrance prijateljstvo s Rumbom, a presuđujem po pravdi, kako ćutim da je pošteno. Nikako drugačije.“ Dok je jezgrovito izgovarao svoj pledoaje, uzdižući ga do ceremonije, Ivanka je vidjela Šilju u crnoj odori do poda, četvrtastoj tanjurastoj kapi i s batom u ruci, za uzvišenim stolom Međunarodnoga suda u Den Haagu: „Tvoja i Rumbina istina istovjetna je kao Radojkina i moja“ – ubrzavao je: „I obje su za zbirku nenapisanih sumornosnih priča o neispunjenim, osušenim i jednoličnim brakovima prezaposlenih policajaca i njihovih prenezaposlenih drugarica. O nedokazanim intelektualkama prostrane naobrazbe. O neustrašivim partizankama u ratu, a poratnim degradiranim kućanicama i bezdjetnim samotnicama, koje se, uništene volje za životom, u uskoći dosađuju u praznim satima. Trče u mjestu i čame između četiri zida. U toj suhoti kazaljke su im stale i jadne ne znaju što bi s viškom vremena. S prozora svojih soba – koje im se čine čas kao samostanske ćelije, čas kao tamnice, a čas kao ludnice, ili sve troje – promatraju dokle im oko seže iskrivljen i potrošen svijet. Policijske, a zapravo ničije žene – koje su u međuvremenu svladale umijeće mudre šutnje pred namrgođenim muževima, sumnjičavim i sve učestalije pijanim – nikad nisu sigurne kad će im se oni vratiti s posla ili iz akcije. Da li navečer istoga dana nakon što su se ujutro iskrali iz kuće ili poslije dva mjeseca, poput mornara duge plovidbe! A kad se pojave i jedva ih pozdrave tragičnim glasom bez topline – buljeći u njih beživotnim, čelično krutim očima, koje kao da su od stakla i prišivene u duplje krpenih pajaca – te supruge se ne usude upitati svoje surove i sirove grubijane, izabranike svojih srdaca: gdje su bili i što su radili. Naravno, zbog mira u kući jer slute da ih neće udostojati odgovora. Zaboga, ta policijsko zvanje je konspirativno i drugovi se moraju držati dogme da svoju nadarenost ne smiju učiniti vidljivom. O njima nitko ništa ne smije saznati. Čak ni izigrane i bezvoljne životne družice. No muževima policajcima nije došlo ni blizu pameti da su te vajne tajne njihovim ženama postale odavno neželjene. U bijegu od stvarnosti one više ne žele znati za tajanstva službe: Iz Šilje prosuklja čemerni vatromet: „Kad sam trebao biti suprug, glumio sam policajca. Kao policajac sam se ponašao za stolom i u postelji. Legli bismo okrenuti leđima dodirujući se stražnjicama. A kad su nam čak i dodiri postali napor, bivstvovanje u stanu svelo

mi se samo na to gdje ću se vratiti u zoru. Radojka i ja smo zato, dašto mojom krivnjom, ostali bez potomstva. I zbog toga neprebolno tugujem. Život bez djece za me je kao trajna mrlja na suncu. Dom bez djece je kao cvjetnjak bez ruža. Zbog strasne predanosti poslu, koja mi je ubrizgana u krvotok, nismo produljili vrstu Milićevih. Kad mi navrh jezika ostane bljutavi miris prijevare, padam u iskušenje da zamrzim službu. Ali više od službe – sebe!“ Naslađujući se svojim monologom, uvjeren da se neizbrisivo dojmio Ivanke i uživajući u svome muževnom, sonornom glasu (odavno umišlja da je rođen za spikera), Šiljo je previdio da ispred ulaznoga stepenika više od četvrt sata zadržava kumu s nogu: „Zaljubiti se u policiju nesretna je ljubav. Gdjekad zažalim što mi se desila…“

Ivanka ga je napokon zaustavila:

„Ali samo zažališ. I to u trenucima kad si previše okrutan prema sebi. Na kraju sve ostane na toj vrlo prozirnoj obmani. Biti policajac za te nije zanimanje nego način života. Da se iznova rodiš, ti bi, dragi moj Šiljo, opet postao policajac.“

„Reinkarnirani policajac opće prakse, kako to duboko zvuči!“ – Šiljo je ismijavajući se skretao na suprotnu stranu: „Zamisli sretnika koji će se roditi poslije moje smrti i baštiniti moj duh i dušu.“

„Ako se budeš ponovno rodio i ponovno postao policajac, onda neka se tvoje buduće ja potrudi da bude bolji muž svojoj budućoj ženi nego što si ti Radojki. Policajci kakvi ste ti i Rumba nisu znali reći svojim ženama čak i ono najobičnije: Volim te! I znam da sam prokleto u pravu!“

„Prokleto si u pravu! A ja opet znam da se vi, naše supružnice, niste odlučile za djecu zato što ste maštale da ćete majčinstvo doživjeti kao radost, a ne kao teret.“

„Prepoznala sam, kume, da se mi očas razumijemo jer smo telepatski povezani. Među nama postoji izmjena energije. Koji put mi se pričinja da ti prodirem u moždane vijuge i iz njih iščitavam ono što ćeš mi reći. Kao što sam se uvjerila da i ti, čim me pogledaš i čuješ, predosjetiš što mislim i smjeram“ – povjeravala mu se odano i začinila rijek sjajnim osmijehom: „Sekundu prije nego što ćeš izgovoriti tužbalicu o potomstvu, poželjela sam ti priznati kako Rumba, a ni Snaga, najbanalnije rečeno, nisu odvojili vremena da stvore djecu. Rumba opsjednut ganjanjem križara, a Snaga ganjanjem unosnih poslova.“

Valjajući se po nepolegloj krasulji, nakvašenoj poslije tople kišice koja je sitno kanula, izvrnut na leđa, uškopljeni polarno bijeli mačak Saphyr, dijamantski užarenih fosfornih očiju, podigavši šape i isturivši skupljenu njuškicu, milozvučno zamijauče.

„Ovdje kod *Aeroparquea* za tri do četiri stupnja svježije je negoli u središtu Buenos Airesa!“ – besjedila je Ivanka dok je masivnim ključem otključavala škripava hrastova vrata građevine s čijih su se zidova ljuštile naslage davno premazanih boja.

Minutu nakon što su stupili u zanimljivo opremljen stan, u kojem su se osjećali mirisi prošlih izobilnih vremena, pozvoni telefon:

„To zove Snaga…“ – izgubljeno ga je pogledala kao da je nešto skrivila.

Sišao je u perivoj eda bi uvjerio Ivanku kako ne kani osluhivati što će razgovarati s mužem. Radije će odgledati drugi stavak Saphyrove igre. Uškopljeni bijeli mačak lovačkim nagonom, ali beznadnih izgleda, skriven iza rascvjetala pogrbljenoga ombua uz podzemnicu,

pratio je s oniskoga oštrobridnog suhozida prekrivena pavitinom nestašno prelijetanje vrabaca s grane na granu. Uživljen u taj životinjski rat živaca Šiljo se podsjetio fantastične novele o ostarjeloj usamljenoj dami, nekoć neodoljivoj ljepotici, koju je pohodila dobra vila i ponudila se da joj ispuni dvije želje. Bakica je prvo poželjela da je vrati u mladost, šezdeset godina unatrag, u doba kad je smućivala nebrojene udvarače. A zatim, neka njezina mačka, koji je preo i protezao se kraj kamina, pretvori u poželjnoga princa iz bajke. Dobra vila bijaše od riječi. Izvela je obećano čudo i nestala. Privijeni mladi par utonuo je u strasni zagrljaj, kadli mačak, preobraćen u princa, prekori domalo-pređašnju baku, sada šest desetljeća mlađu curu, koja je od pepela ponovno postala vatra: Je li tako da si zažalila što si me uškopila?“

Šiljo će prepričati tu veselu priču Ivanki, ali ne odmah, nego kad je bude stiglo piće kako bi je lakše nagnao na grijeh. Otkako ju je ugledao kod Cabilda, luđački ga obuzima misao da je odvuče u krevet i uroni u njezinu šumu. No predomislio se. Opomenuo se kako je dovoljno da ga bistra kuma pogleda u oči i lako provali njegovu plitku taktiku zavođenja. A mogla bi se i uvrijediti na spomen godina. Žene, čim zagaze u predvorje tridesete, u koje je zakoraknula i Ivanka – makar tada najzanosnije procvjetaju – zapadnu u krizu srednje dobi i preosjetljivo se nadure čim netaktični muškarci krenu zanovijetati o starosti. U to se lani osvjedočio u Kavkazu, kad je osamdesetogodišnja glumica Mila Dimitrijević maznim tonom rekla novinaru Mladenu Hanzlovskome koji je intervjuirao: Kad budem umrla, napišite o meni što god vas je volja, ali molim vas, jedino nemojte spominjati moje godine!

Ivanka ga je dozvala nakon desetak minuta. Telefonski poziv doista bijaše mužev. Iako joj Šiljo ni migom nije nagovijestio da će je pitati bilo što o njemu, sama ga je izvijestila:

„Snaga je doletio na vrijeme u Sao Paulo. Uvijek mi se usrdno javi s puta.“

„Jesi li mužu uljepšala dan i prijavila mu koga si dovela?“ – zloslutno se nakesio: „I je li me pozdravio?“

Uz nekontroliranu grimasu lahorno je prosula svoj obješenjački smijeh:

„Nesrećo od kuma, ti si lud!“

„Nemoj to nikome reći!“ – stavio joj je prst na usta.

„Iz tebe viri troglavi zmaj koji bljuje vatru“ – sestrinski ga je zašašoljila po kosi, a on joj je pokušao dohvatiti odlično odnjegovanu ruku da je sklopi u svoju. No povukao je nakon što se Ivanka plaho izmakla. U začetku ju je sasjekla kumovu igricu da ne dočeka riječ ili pokret koji bi ih naveli da i za korak prijeđu branu dopuštenoga i skrenu na stazu poroka.

Otišla je do bara.

„Mogu li nam natočiti porto? Za dobrodošlicu, ako ti je po volji?“

Površno zagledan u uljanu sliku čistih linija mlade žene u bijeloj haljini i šeširu široka oboda, koja lijevom rukom drži suncobran, a u desnoj sklupčanoga pekinezera. Šiljo, zaklonjen iza zastora kao da ga netko progoni dovikne:

„Da, porto! Iz tvoje ruke, kumo, popio bih i otrov, samo mi ga ti ponudi. I pritom bih privilegirano klicao dok ispuštam dušu: Sretnik ja!“

Drugi put u istoj minuti Ivanka se nije obazrela na Šiljine vabljive izazove.

U dnevnome boravku pili su porto *Noval* visoke kakvoće i svaljeni u široke i duboke crne kožne fotelje razgovarali o prošlosti i sadašnjosti. Privikavali su se na brujanja zrakoplova s Aeroparquea, onu manju zračnu luku u Buenos Airesu, za unutarnji promet i letove u susjedni Urugvaj, na istočnoj obali rijeke La Plate.

„Let odavde do Montevidea ne potraje ni dvadeset minuta. Kraći je negoli onaj do Mar del Plate“ „ reče Ivanka. Pošto je brzo svladala kastiljanski, pet godina ispomagala je Snaginu stricu Jozi u njegovoj turističkoj agenciji u Mar del Plati, sve dok je nije prodao. Na spomen strica, zažmirivši da lakše vrati misli, podsjetila se svojih prvih dana u Argentini: „Stric Jozo nije se skanjivao da me, mada sam mu onda bila nepoznata, svakoga dana hrani ustaškim besmislicama o Paveliću. Dovodio me do plača i bjesnila, a Snaga me guranjem ispod stola obuzdavao da ne planem i istresem koliko držim do njegovih ustaša i poglavnika. Nećački poslušno povlađivao je stricu i nije mu proturječio iz hercegovačkoga tradicionalnog plemenskog i patrijarhalnog poštivanja kulta najstarije muške glave. Ta se pridvornost uzvisila do pokornosti nakon što su stricu pretprošle godine brzojavili da mu je u Osijeku umro jedini brat, Snagin otac.“ Dodala je i da ju je stric – koji je najprije iskazivao simpatije prema njoj – prestao voljeti. Upisao ju je u svoju proskripciju onoga časa čim je saznao da je bila časnica Titove partizanske vojske, pa još u Komunističkoj partiji, a prije nego što se udala za njegova Mladena, i žena opasnoga osječkog policajca OZN-e. Na nj je to djelovalo kao razoran potres. Detaljem za čuđenje Ivanka mu je oslikala dokle je stric nakazno zabrazdio s obožavanjem Pavelićeve NDH i nacističke Hitlerove Njemačke: „Bježeći iz Osijeka s proljeća 1945., stric Jozo je ponio kovčeg sa svežnjevima bezvrijednih milijuna endehaskih kuna i milijardi Reichmaraka. Jednom ih je izvukao iz sefa i zaljubljeno pokazao Snagi i meni. Razblebetao se kako će ih, nakon sloma boljševizma, banke morati priznati pa će tako, kad se bude vratio u domovinu, postati sto puta bogatiji!“

Šilju je razvedrila zgoda o novčanicama i neuništivi optimizam Joze Galića, koji kao jedini u svijetu zakonom zaštićeni naivac utopijski očekuje uskrsnuće njihove nepovratno propale vrijednosti:

„Usput, kad mi govoriš o stricu, jesi li razaznala tko je spletkario protiv tebe? Ono, da si bila partizanka i u Partiji. I da ti je Rumba bio prvi muž...“ – upitao je.

„Kad si me pohvalio i pritom kavalirski pretjerao, prispodobivši me s policajcima svjetske razine, reći ću ti što mislim. Slutim da me po nosu mlatnula neka meni nepoznata argentinska, produljena Rumbina šaka. Stričevu adresu u Mar del Plati Rumbi je, uvjerena sam, dao netko od emigranata koji odavde radi za UDB-u. Kao što, uostalom, radim i ja.“ Ivanka je nasmiješeno propratila svoju usporedbu: „Stoji da nemam dokaze, ali u to sam sigurna, kako si rekao: *cien por cien*. Otkada sam u Argentini, srela sam troje-četvero slavonskih znanaca, a kod kuće nas je posjetilo i nekoliko Snaginih prijatelja. Rumba je i od nekoga od njih mogao saznati gdje živimo i zatim me podmuklo posredno odao stricu.“

„Rumba mi je prenio da te u Mar del Plati vidio neki šahist. Ali taj mu, u kavanskoj ćakuli, nije pričao o tebi iz zlih pobuda. Zahvaljujući njemu i ja sam čuo da si diplomirala.“

„Nepodoba od Rumbe podmetnuo je kukavičje jaje stricu Jozi. Ispalio je najpodlije naciljanu minu, s osvetničkom nakanom da zagorča život Snagi, a napose meni! Rumba nam je objavio osobni, specijalni teroristički rat“ – uzdrhtala je Ivanka.

„Ne –bih rekao da bi Rumba izveo takvu spačku. A on te – hajde, neka ti i to kažem – nikad nije prežalio“ – Šiljo je neuspjelo branio Ivankina prvoga muža.

„Rumba je zamutio vodu kod strica!“ – odbrunda Ivanka glasom žene koju je izdalo strpljenje i imperatorski podigne ruku: „Zato, sazna li taj moj bivši da surađujemo – unatoč tome što mi je nemoguće zaboraviti stare navike i uspomene, ali kojih se, priznajem ti, sve više plašim – odreći ću se dogovora s Grabovcem. Istoga trena prestat će vrijediti!“ – prije nego što je Šiljo uspio uzvratiti, sumnjičavo je skupila čelo: „Ako već nije saznao.“

„Umiri se, ljepotice sumnjalice.“

„Kako da se umirim kad unaprijed vidim da će Rumba razapeti mrežu zla i upotrijebiti bogati repertoar svojih potuljenosti da Snagi i stricu dojavi kako surađujem s komunistima.“

„Zaklinjem ti se da Rumba nije saznao.“

„Što ne znači da neće. Što znači da se mogu oprostiti sa životom! Da ću biti poslužena vragu za doručak. Rumbino i Snagino trvenje postat će moj loš saveznik.“

„Rumba nikada neće saznati!“

„Ako ne sazna od tebe, saznat će od Grabovca. Usta učine, usta i pokvare.“

„Neće, uvjeravam te. Predrag Grabovac ne poznaje Rumbu. I bez moga dopuštenja nikome ne smije izgovoriti ni slova o tebi.“

„Kad je Grabovac rekao tebi, onda je to o meni povjerio i ambasadoru.“

„Kunem ti se da Grabovac nije spomenuo tvoju prošlost ambasadoru.“

„Kako ću povjerovati da je rekao samo tebi, a ne i ambasadoru?“

„Zato što je moj odnos s Grabovcem drugačiji. Mi smo pupčano vezani poslom zbog kojeg sam ovdje.“

Šiljo je napunio čaše. Domalo ispraznivši svoju, Ivanka posustalo reče:

„Recimo da sam ti povjerovala na riječ...“

„Dobro je što mi vjeruješ.“

„Izbor mi nije osobit. Između nešto i ništa!“

Šiljo popije koliko i Ivanka da ona zatim ponovno preuzme dužnost vinotoče. Kucnuli su se. Opet je izdašno povukla:

„Smije li se znati kakav je to posao koji te pupčano vezuje s Grabovcem?“

„Ne smije. Stoga što je više nego vrlo važan. I više je nego vrlo povjerljiv.“

„Hoće li moja suradnja pomoći tome vrlo važnome i povjerljivom poslu?“

„Pomoći će, i to ključno. Sretan sam što akciju, koja će biti zapisana u povijesti, nećeš prespavati niti ćeš je pasivno pratiti iz kazališne lože. Ti si već usred njezina žarišta. Zadivljen sam što si se odvažila da nam se priključiš…“

„Zadivljen si, kažeš…“

Najezno joj je poljubio ruku:

„Bila si čudesno hrabra partizanka, mada još neisklasala djevojka. Jednako si bila čudesno hrabra i onda kad si se odvažila da utekneš od Rumbe. A ova sadašnja pomoć službi vrhunac je tvoje čudesne hrabrosti, kojoj se klanjam?“

„Ipak mi ništa ne otkrivaš o toj akciji.“

„Ne da neću, nego ne smijem. Časti mi, nisam rekao ni Radojki.“

„Neću turati jezik u susjedovu juhu iako vidiš da sam znatiželjna.“

„Uskoro ćeš saznati. I, vjeruj mi, dičit ćeš se svojim važnim udjelom.“

Zamislila se nekoliko sekundi i onda oštrovidno rekla:

„Mislim da sam pogodila povod tvoga dolaska u Buenos Aires, kume…“

„Na temelju čega?“

„Po onome što je Grabovca najviše zanimalo da sazna od mene.“

„Što si pogodila?“

„Da ste tu kako biste uklonili nekoga od važnih ustaša. Jesam li u pravu?“

Šiljo je povukao dugi dim i dok je žeravka na cigareti rumeno blistala, smišljao je što će joj odgovoriti, a da se brzopleto ne zaleti:

„Ništa ti ne smijem reći. Ni da si u pravu, ali ni da nisi.“

„Za svaki slučaj, bila u pravu ili ne, sada kad predosjećam to što predosjećam, drugi i posljednji put uvjetujem svoju suradnju s Grabovcem. Znači, i s tobom...“

„Moj je dojam da me ubijaš u pojam, vještice!“ – Šiljo je nespretno progovorio u stihu, a oči su mu zaskakutale. „Koji je to, do sto vragova, novi strašan uvjet poslije onoga da Rumba ne smije saznati o tvojoj suradnji s nama?“

„Bit ću određena. Nije me briga ako su te poslali u Buenos Aires da s Grabovcem ubiješ nekoga od ustaških kolovođa. Štoviše... Ali, uz jednu iznimku?“

„Ne mogu se domisliti tko je taj sretnik među ustašama koji je zaslužio da ga milosrdno upišeš u svoju listu za pomilovanje?“

„Jedino do čega mi je odlučno stalo jest da moje obavijesti službi ne smiju biti od pomoći u likvidaciji strica Joze. Iako više nismo u ljubavi i ma što se loše dogodilo među nama, doživotno bi me grizla savjest kad bih mu, i najsićušnijim doprinosom, skrivila bilo koju nedaću. Pogotovu da nastrada ubodom u leđa. Ni dovijeka ne bih mogla progutati tu otrovnu grudu. Bila bih gnjilež ako bih neljudski zaboravila da je stric godinama udomljavao Snagu i mene.“

Iz Šilje je izletio glasni kašljeni smijeh koji ga je podsjetio da previše puši:

„Što ti je? Zar misliš da bi *služba* bacila novac za moj skupi put i dugi boravak u Buenos Airesu da smakne sitnu ribu kakav je Jozo Galić? Svašta i koješta. Debelo si prekardašila i precijenila njegov značaj. Uzdižeš ga mnogo više nego što vrijedi.“

„Mogu li biti sigurna i mirna da stric Jozo nije na meti *službe*?“

„*Cien por cien*. Ali utuvi sebi i to da nisam došao u Argentinu ni zbog krupnijih ustaških riba od Joze. Usput, stric je za nas najbeznačajniji marginalac.“

„Uvjeravaš li me da nisi ovdje zbog likvidacije nekoga od ustaških šefova?“

„Ponovno tvrdim: nisam!“

„Ako nisi, zašto je onda Grabovac tražio od mene najdetaljnije izvješće o budućim kretanjima Ante Pavelića?“ – podjarivala ga je: „Zašto se raspitivao tko će uz poglavnika 11.

travnja biti na večeri kod Ivana Asančaića? Nije li znakovito što je višekratno zahtijevao da ispipam preko Snage – kojemu se stric do nebesa hvalio kako je i on među rijetkim povlaštenim uzvanicima na tome ustaškom domjenku – tko će dovesti poglavnika i ženu mu Maru i tko će ih vratiti doma? Zašto je uznastojavao da svakako provjerim: stražare li Pavelićevi pristaše stalno pred njegovom kućom? I hoće li Pavelići doći na tu večeru s tjelohraniteljima ili bez njih?“

„Korisno je biti obaviješten o Paveliću i njegovim glavnim ustašama. Svi, a osobito poglavnik, zanimaju *službu*. Naša vlada odavno traži njegovo izručenje.“

„Skrećeš s teme, kume. Zapetljao si se u nizanju fraza.“

„Začkiljila si se u me kao da izmišljam. Kao da nešto skrivam u gaćama.“

Nije ispuštala uzde, ne dopuštajući da otupi oštricu njenih pitanja i zamlači ih:

„I što ako 11. travnja radio javi da je Pavelić ubijen ili je netragom nestao?“

„Napunilo bi mi se srce ako se to obistini. Od sreće bih se napio kao kozački ataman. Ali, pametni lovac ustrijeli lava i tek potom izmjeri koliko mu je dug rep.“

„I meni bi prijalo da Pavelić nestane. Budi siguran da mi oči ne bi presušile od suza koje bih prolila za njime. No ne bi mi prijalo da ti nestaneš bez pozdrava.“

„Naravno da ne bih otišao bez pozdrava.“ Uletjevši u praznu minutu, Šiljo je smišljao kako da izmigolji od Ivankinih nagađanja o poglavniku. I smislio je: „Reci, jesi li stričevim posredstvom, dok ste živjeli u idili, upoznala kojeg poznatog ustašu?“

„Samo jednoga. I to vrlo zgodnoga!“

„Je li to bio Branko Benzon?“

„Zar je *služba* i to saznala?“ – u čudu će Ivanka.

„Ne, *služba* to nije saznala. Nego sam ja pogodio o kome govoriš.“

„Kad si to pogodio, onda je nemoguće zamisliti savršenijega policajca od tebe. Sve vidiš i oštroumno zapaziš. Ti si policijska Biblija.“

„Kakve li pohvale! A u Zagrebu, rugajući se sa mnom, kažu da je lijepo pričati o policajcu Đuri Miliću jednako kao što je i ljudoždera nazvati simpatičnim.“

Suzdržano se nasmijala. Nije željela prekinuti priču o temi koja je uzbudila:

„Reci mi kako si pogodio za Benzona?“

„I to te doista zanima...“

„Jasno da me zanima!“

„Znam Benzona dok je bio kardiolog u Zagrebu. Žene su zaneseno širile famu o njemu da je pogubno primamljive pojave. Seksepilan kao Rudolph Valentino.“

„Iako oko pedesete, doista se činio kao izvrsno očuvani filmski ljepotan. *Tenorio*, tako ovdje zovu zavodljive muškarce. Uspravna stasa, gosparskoga hoda, uglađen, otmjenoga salonskog držanja i govora, očiju zelenih kao trava...“

„Je li istina, kao što se pričalo, da je Benzon bio ljubavnik Evite Peron?“

„O tome se u stričevoj kući nije govorilo. Poznato mi je da je Benzon bio blizak s Peronovima, ali nisam čula da je ljubovao s Evitom. Kad je prije pet godina boravio u Mar del Plati, stric Jozo ga je doveo k nama. Dok sam kuhala večeru, još nisam znala koja je to velika ustaška zvjerka koju ću nahraniti.“

„Benzon je slovio za neizlječiva ženoljupca. Obožavao je žene i bjesomučno im se nabacivao. A i one su obožavale njega. I tebi se udvarao, je li tako?“

„Jest. Suptilno mi se udvarao na toj večeri, a Snaga je ceptio od napada ljubomore. Mjesecima mi je prangijao zbog brakolomnika Benzona.“

„I ja postajem retroaktivno ljubomoran na toga seksualno nadražljiva ustašu. Zato sam do groba zahvalan vojnoj hunti što je oborila Perona pa je Benzon morao uteći u Caracas. Raspao bih se od tuge da si i ti postala jedna od njegovih muza.“

Da zatamni nelagodno podsjećanje na večer u Mar del Plati, kad je kuhala ustaškome glavanu koji joj se udvarao, Ivanka se udari po čelu:

„Toliko si me smeo, kume, da sam te zaboravila ponuditi ručkom.“

„Za razliku od Benzona koga si ponudila...“ – začegrtao je Šiljo i predložio: „Pođimo na ručak u koji od obližnjih restorana...“

„Nipošto. Ne bi bilo razumno da nas vidi neki neželjeni stričev izvidnik. Nevolja ne miruje, a danas je i nesretan datum, trinaesti. Radije ću pripremiti nešto?“

U kuhinji prepunoj nepotrebnoga suđa i posuđa pripremila je ovčji paprikaš po majčinome receptu. Na meso mladoga škopljenog ovna bacila je uprženu kapulu, ali nije nalila vodu u posudu zato što će u nju, naglasila je, isteći krv životinje. Na kraju će jelo posuti crvenim paprom, solju i začinom i poškropiti ga vinom. Uz taj paprikaš, dodala je, pit će hladno pivo. Zamolila ga je da se strpi jer se njen slavonski specijalitet („Kad ga kušaš, oblizivat ćeš prste!“) mora kuhati tri sata na tihoj vatri.

Šiljo je u međuvremenu napunio čaše portom. Četvrti put.

„Ne istekne li dovoljno krvi za paprikaš od škopljenoga ovna, ja ću dati svoju.“ Šiljo se hipnotički zagledao u kumu: „Tako će se u jelu pored ovnove i moje naći i tvoja krvca.“

Dohvatila se čaše i trznula tijelom kao da zbacuje teret s leđa:

„Zar i nakon deset godina nisi zaboravio što se desilo u tvome uredu?“

„Onoga dana kad si putovala u Italiju na brošu si rasjekla vrh lijevoga palca koji je zakrvario. Uzeo sam ti ruku i ćapčao krv dok krvarenje nije stalo, je li tako?“

„Jest. Bio si krvopija, kume. Kao transilvanski knez Drakula.“

„Sisanje tvoga palca bio je najerotičniji trenutak koji sam ikada doživio.“

„Tvoja posljednja laž, opsjenaru.“

„Znaš da govorim istinu. Taj prizor mi se često vraća. Nikad nije izblijedio. Pamtim ga kao da se dogodio jučer.“

„I ja pamtim taj nježni horor kad mi nisi ispuštao ruku. Rekao si nešto što me je naježilo. Da nam se krv zasvagda sastavila. I još si rekao: Tko zna kad ćemo se ponovno vidjeti. Pozelenjela sam prepadnuta da si saznao o mojoj vezi sa Snagom. I predosjetio da se neću vratiti iz Italije.“ – obzirno mu je, s pola puta, vratila ruku koja joj je krenula prema licu: „Iskreno mi kaži: jesi li znao o Snagi i meni? I jesi li naslutio da se neću vratiti?“

„Ne umijem ti objasniti, ali nisam mogao izbjeći nemir koji me napadao i govorio mi da se zadugo rastajemo. No moja intelektualna radoznalost i policijski instinkt sramotno su zatajili u vašem slučaju. Ljosnuo sam na ispitu. Ništa nisam saznao o vama, a ni naslutio.“

„Sve dok vlak nije prešao granicu u Sežani, micala sam na dušu i umirala od neizvjesnosti da će me graničari, na tvoju prijavu, iskrcati iz spavaćih kola...“

„Izvanredno si zamaglila svoj ljubavni prijestup pred zakonitim mužem i zakonitim kumom. U redu, prevarene muževe od praiskona prati udes da saznaju posljednji! Ali da se kum nađe među neobaviještenim bijednicima, e to je, dopusti, ipak nedopustivo!“ Hriptavo se iskašljavao, a Ivanka je bila u dvojbi izruguje li joj se Šiljo glasno ispod brka ili ga na kašalj tjera gomilica popušenih cigareta. Podigao je dva prsta desnice kao poslušni đak koji pita dopuštenje od učiteljice da joj nešto kaže, na što mu ona odobravajuće kimne: „Na nasipu na Dravi Snaga i Rumba su se nakostriješeno razišli nakon što su se gadno izvrijeđali. No tek kad si brzojavila Rumbi da se nećeš vratiti, sastavio sam mozaik...“

„Nisam sposobna povezati: što mi želiš kazati?“

„Poniženi Snaga bijesno se zagrozio Rumbi da će ga udariti onamo gdje će ga najviše zaboljeti. I udario ga je, kurvin sin, da ne može biti bolnije!“

Ivanka je smeteno okretala čašu:

„Reci, ali bez izvrdavanja: bi li me prijavio Rumbi da si čuo o Snagi i meni?“

„Ne bih jer se ne volim miješati u najosjetljivije muško-ženske odnose. Odati mužu da mu je žena nevjerna ravno je ludome plesu na tankoj liniji. Zato se i ne lomim između prijateljstva i dužnosti. Ne bih te prokazao Rumbi, a ni tebi pokazao da sam saznao da si se spetljala sa Snagom. U takvim delikatnim prigodama usta su mi zašivena. Da sam te prijavio, ma kako potom završio vaš bračni igrokaz, rastavom ili ljigavim pomirenjem, zauvijek bi puklo između Rumbe i mene. A pogotovu mi ne bilo drago da pukne između tebe i mene“.

„Kako bi se ponašao da si saznao?“

„Izveo bih prepad koji ne bih povjerio Rumbi, ali koji bi ohladio Snagu toliko da se više ni u snu ne bi motao u tvojoj blizini. Namjestio bih mu zaskočicu poslije koje bi bez najave nestao iz tvoje orbite. I zauvijek te izbrisao iz pamćenja.“

„Učinio bi nešto policijski efikasno, je li?“ – tiho će Ivanka

„Jako efikasno. Bolje je reći: nezaboravno. Bilo bi kao da mu zabiješ prst u oko i potom mu velikodušno pružiš rupčić da obriše krv i suze. Udesio bih da ga moji centurioni zatvore i prebiju na pasje ime. Snaga nije glup i jamačno bi se dosjetio zašto su ga izlemali.“

„Šališ se...“ – stresla se u metežu kao da tjera zimu od sebe.

„Ne umijem se šaliti kad rješavam poremećene odnose svojih kumova. Kao lakrdijaš koga vlast ozbiljno shvaća ipak nemam smisla za humor, *sense of humour*, dok smišljam kako da kuminu ljubavniku priredim najbolniji oproštajni blues.“

Ivanka je popila i četvrti porto, a onda spetljano odteturala do kuhinje. Podigla je poklopac posude u kojoj je ključao ovčji paprikaš. Dok je prignuta okretala kuhačom komade mesa, Šiljo joj se prišunjao i obgrlio je preko ramena. Ovaj put nije mu se stigla otrgnuti:

„Ne izazivaj nevolju, kume...“ – reče zgrčena želuca, gubeći pritom dah.

Privinuo je pune, kao ebanovina tvrde grudi i usnama joj dodirnuo tjeme. Dok je osjetio kako su joj klecnula koljena, neprimjetno se okrenuo s boka. Da Ivanka ne opazi nabreklinu u hlačama i ne nasloni se na nju:

„Tu malu nježnost shvati kao veliku želju kupljenu u trgovini lijepih snova.“

„Tu malu nježnost shvatila sam kao najavu velikoga pokušaja rodoskvrnuća... Molim te, saberi se i ne ponašaj se kao pijana barka koju je more odnijelo iz luke.“

„Nadjačala me je pomama od koje ne mogu utećí.“

Ivanka reče suosjećajući:

„Strašno bismo pogriješili kad bismo prevarili i izdali Radojku.“

„Bila bi to najljepša pogreška, prijevara i izdaja koju sam učinio.“

„Cjeloživotno smo vezani kumstvom, zaboga...“

„Ne mogu, a da ti ne kažem što mi je o kumu i kumi, narodski nesputano, onako lički, jednom rekao moj djed Đuro kad se našvajsao…“

„Ne znam što je rekao, no mogu zamisliti što Ličani izvaljuju na prelima.“

„Ne zamjeri, ali je rekao: Onaj koji kumu nije jeba; nikad neće viđet neba!“

Očekivao je da se Ivanka nasmije. Ali nije, ni reda radi:

„Navijem li sat unatrag, podsjetit ću se da si u Zagrebu bio na glasu kao pretjerani poznavatelj žena. Stekao si sumnjivu slavu kao grandoman koji se trudi da odjednom usreći više ljepotica“ – pozlobno ga je gledala krokodilski stisnutim očima.

„Zar su tako govorili o meni?“ – upita je neiskreno začuđen.

„Da sam i ja postala jedna od tvojih osvajačkih epizoda, osjećala bih se obogaljeno“ – nastavila je u dahu Ivanka: „Svijet bi mi se raspao kao vjernici koja je poslije pokajanja i očišćenja grijeha dopustila svećeniku da je iz ispovjedaonice odvuče u krevet.“

„Ti si glavna zvijezda, a ne epizodistica koja se pojavila iz nigdine. Čim si se rodila, u sudbinskim knjigama zapisali su da ćeš postati žena zagonetka, umotana u tisuću velova, koje treba strpljivo odmatati.“

„Takvu nezgrapnu zamrsicu u školskoj lektiri zovu pjesničkom slobodom!“

„Doskora sam se slabašno nadao da ću uspjeti kod tebe. No sada me spopalo malodušje i prestajem vjerovati u čudo. Vidim, neće se desiti, ni za sto ljeta.“

Ivanka se kiselo otresla:

„Bolje razgovarajmo za stolom i s razumne udaljenosti. Da vuk krvolok u janjećoj koži, koji je namirisao krv, ne dođe u napast i požđere malu Crvenkapicu.“

Ivanka uzdignuta čela razgrne i obastre bijeli stolnjak po stolu, koji kao da je bio donesen iz muzeja secesije, složi zemljane tanjure, srebrni jedaći pribor, kristalne pivske pola-litarske krigle i platnene ubruse da zatim, prepuna važnosti, na podmetač od hrastovine, izrezbaren vitičastim ornamentima, položi lonac sa zaklokotalim paprikašom. Iz hladnjaka je izvukla dvije boce piva, otvorila ih švicarskim vadičepom i napunila tanjure i čaše.

„Zadivila si me koliko si vješta kućanica“ – blijedo reče Šiljo.

„Izvježbala sam dok sam točila piće u otmjenome bludilištu“ – zakeserila se.

„Znaš li da me ljutiš?“ – skupio se: „Ne sviđa mi se tvoj sarkastični humor. Nisam navikao da čujem od tebe neprimjerene riječi. I koje ti, bojim se, ne pristaju...“

„Kako si se neprimjereno i nepristalo ponašao prema meni, eto takav mi je i humor“ – uzmakne Ivanka: „Nisam vjerovala da ćeš se usuditi otići toliko daleko i riječju i djelima. Da sam imalo posumnjala kako će ti poroci nadmašiti vrline, izbjegla bih ovaj naš susret.“

„Nisam te želio poniziti“ – sklanjao se od njezina pogleda.

„Primljeno k znanju! Recimo da ti se desio loš trenutak. *Bad timing*. Pad u crnu jamu. Ili blokada nakratko presahloga mozga...“

„Od sada se, molim te, pravi preda mnom kao da se ništa nije dogodilo.“

„Tako će biti najbolje, Kumim te, kume, suspregni svoje nagone.“

„Unatoč razornoj strasti koja me ne ispušta, sa žaljenjem prekidam svoju propalu predstavu udvaranja kojom sam, gazeći načela o ćudoređu, pokušavao obeščastiti anđeoski čednu, nedostupnu kumu“ – neuvjerljivo je glumatao i izgovarao šuplje riječi kao iz plačnih romana, na što mu kuma reče:

„Bila bi to predstava o bestidnome kumu i nevaljaloj kumi!“

„Da mi je lako – nije!“ – paćenički izdahne Šiljo.

Ivanka je prenevoljno odbacila kumov izazov:

„U slast, kume. Počnimo jesti da se paprikaš ne ohladi.“ Poslije dva-tri zalogaja, podigla je kriglu: „Živio!“ Šiljo je primakao svoju da se kucnu, no Ivanka ga je zaskočila spustivši je na stol. Uz pouku: „Moj tata je ugostio u Našicama nekoga mađarskog lovca i taj ga je naučio kako je za njegove zemljake svetogrđe kad pivopije nazdravljaju kucanjem.“

„Ali zašto?“

„U šesnaestome stoljeću feudalne vlasti osudile su na strašnu smrt komadanjem i zatim spaljivanjem narodnoga junaka Gyorgya Dózsu, vođu potlačenih seljaka, poput našega Matije Gupca. No kako ni za kakvu cijenu nisu pronašli krvnike među Mađarima, unajmili su ih u Njemačkoj. Kad su završili svoj krvavi posao, trojica Nijemaca prepijala su se preko grla pivom, uz snažne kucaje čašama. Zato Mađari od tada zaziru od pivskih zdravica kucanjem.“

Bez upadica, Šiljo je nasilu saslušao legendu o nastanku mađarske pivske navade i grizao se što mu se kola kotrljaju nizbrdo. Deru se niti njegova napadačkoga plana koji je potanko osmislio. Zbunjen, punim ustima krene nepribrano hvaliti Ivankinu kulinarsku vještinu. Unatoč obećanju nije odolio a da izokola opet ne isturi uspaljena čulna htijenja:

„Kad bi otvorila restoran i pripremala ovakav ambrozijski ovčji paprikaš, ti bi, kumo, zgrnula milijune od muških izješa. Djeluje kao najuspješniji afrodizijak...“

Da se osokoli, mašila se piva. Dobrano je potegla i zadjenula ga replikom:

„Kod tebe se afrodizijačko djelovanje paprikaša može primijetiti i iz aviona.“

Šiljo se zbenavljeno zanjorio u nabujicu na hlačama:

„Hmmmm…“ – jedva je pomicao usne od nelagode.

„Žalim, boljet će te.“ – reče ona zamrzlo.

„Što će me boljeti?“ – oborio je nos do brade, umalo dotakavši rub stola.

Pristala bi da je proguta zemlja nego da izgovori: muda, jaja, pa i mošnje.

„*Balls*. *Cojones*, shvaćaš...“ – Ivanka je zazivala u pomoć engleske i španjolske pojmove: „Kažu da jako zabole kad se napuhnu.“

„Osjećam to. Bolovi me jače stežu“ – stenjao je.

„Tu ti ne mogu pomoći.“

„Predlažeš li mi da se jednostrano olakšam? Samobludom…“ – naporno je disao Šiljo: „Ne, neću to učiniti pred tobom...“ – nategnuto se nasmijao.

„Rekla sam da žalim što sam ti, ali ne svojom krivnjom, skrivila bol“ – Ivanka se rastvarala, sada sjedeći podvijenih nogu, nalik ptici koja čuči u gnijezdu. Pričala je u neodmjerenim razmacima. Što je više pila, riječi su joj tekle sporije i bivale nerazgovjetnije.

„Proći će me“ – preko volje će Šiljo.

„I što ćeš dok ti ne prođe?“

„Uživat ću u divnome ručku!“ – ismijao je svoju muku.

„Pojedimo napokon ovaj paprikaš“ – prihvatila se žlice Ivanka: „U slast!“

Jeli su i pili pivo u dugoj, napetoj tišini. Onda joj je pomogao da raspremi stol. Odnio je lonac u kuhinju, a ona pobacala posuđe u sudoper.

Na Ivankine istaknute jagodice sve vidljivije su iskakali otisci od pića koje ju je uzimalo pod svoje. Nije se usprotivila kad joj je Šiljo ponudio da iz načete boce *Napoleona* na pokretnome bifeu popiju *digestif*. Neštedimice je progutala konjak neuobičajenom brzinom. Pogledom je zatražila još jedan. I taj je nestao jednako brzo.

Kako je predvidio, kuma je izgorjela u neravnome ratu s pijanstvom. Porto, pivo i konjak sotonski su se miješali, a kad ih je prestala brojiti, kralj alkohol zagospodario je njenim uspavanim tijelom i spodbio je na kauč. Iste sekunde je pokleknula i otplovila u snove.

Zapalio je svjetiljku na noćnome ormariću i utrnuo blještеće žarulje na širokome salonskom sviječnjaku. Legao je do nje. Dok ga je tresla tahikardija, osluškivao je Ivankino jednomjerno disanje i upijao joj sladunjavi dječji znoj pomiješan s parfemom. Učinilo mu se da je bestjelesan. Probuđeni đavli u njemu natjerali su ga da joj lagano podigne suknju iznad bijelih prozirnih svilenih gaćica, sve do pupka, kad je ispod njih ugledao obrise zrele smokve.

„Što sada?“ – nakanio je da joj neosjetno otkopča žabice na halterima i spusti gaćice, olabavi ih, razmakne nogavice poput zastora i otvori prolaz svome tvrtku. Ivanka je spavala kao omamljena i ne bi osjetila njegov zahvat, u to je siguran. Onda će joj ga zavući. Dok bi se sabrala i spoznala što joj se dešava, on bi već pothvatnički duboko zaorao venerinu livadu: „Što se učini u mraku, kao da se i nije dogodilo“ – tako ga je učio djed Đuro.

Tren nakon što je ustao kako bi se riješio hlača, nazorljivo se zaustavio.

Ne, ipak ne smije učiniti tu besmislicu. Bila bi to divljačka nasrtljivost destruktivnoga luđaka, zreloga za psihoanalizu. Dodir sa stresnim završetkom, kao ubod iglom zaraženom bakterijama. To je silovanje. Skrivio bi da uvrijeđena i ponižena kuma razočarano digne ruke od suradnje sa *službom*. Grabovac, koji zna da su se danas sastali, pitat će ga nekoliko dana poslije njezine šutnje: zašto je Ivanka Galić nestala kao purak i više se ne javlja? Pogodit će, dašto, da je razlaz skrivio Šiljo. I izvijestit će svoga partizanskog mentora Srećka Šimurinu da je pukovnik Milić bacio u otpad dragocjenu, netom pridobivenu špijunku, kodnoga imena *Papuk*, koja je dotle izvrsno radila i doturala službi korisne podatke. Kuma može postati kobna ako se u ciklonskome bijesu potuži mužu da je umalo bila napastovana i pritom himbeno zažali zbog nesmotrenosti zato što je pristala na susret s negdašnjim kumom. Šiljo je pretpostavio i to da bi ga razgnjevljivi Snaga, koliko ga ne podnosi, slatko prijavio policiji. Ako ne on, onda bi ga tužio stric Jozo. Tko god ga odao, ne bi slagao kad bi posvjedočio da visoko pozicionirani jugoslavenski policajac s krivotvorenom putnicom kao lažni trgovac cunja Buenos Airesom i njuška. Time bi slomio jedra Operaciji Pavelić, i to upravo kad je zaplovila povoljnom strujom.

Ono što je poželio i silom oteo, vratilo bi mu se i obilo o glavu poput jeke.

Ponovno je legao do Ivanke i nesigurno joj stavio ruku na bedro. Napokon, umirivao je sebe, radovanje je i kad ležiš pored lijepe žene i osjetiš privlačnu toplinu njezina tijela. Sreća je i ako samo dotakneš sreću.

Kad se bude probudila, Šiljo će se pričinjati da je i on zadrijemao, a ruka mu je u snu dotakla kumina bedra. Alibi mu je što nije zlorabio njenu opijenost i obljubio je dok nije vladala sobom. A mogao je. Vidljivi plus za nj, ma što Ivanka pomislila.

Izduljena na ležaju, otvorila je oči nakon pedesetak minuta. Šiljo je nedužno odglumio da se i on uspavao i tobože se bunovno prenuo. Odmakla mu je ruku, poravnala suknju i popravila kosu:

„Koliko je sati?“ – Ivanka je pogledala na ručni sat s platinastim remenom: „Nisam predugo spavala, je li? A i ti si, kume, vidim, klonuo. Misliš li da smo ispili više nego što je trebalo?“ – hunjkala je i ustala. Najprije joj je krenula sjenka, a za njome i ona. Razgrnula je neprozirni zastor koji je zamračivao sobu i stala se ogledavati u ovalnome zrcalu u kitnjastome crnom okviru od kovana željeza. Da ga zatim iznenadi kad je laka koraka pošla po čiste čaše u koje je nasula konjak. Kao da se nije netom popišmanila zbog već potamanjenih pića: „Je li da nam još jedno natočeno veselje neće naškoditi?“

Odobrotvoreno je vrtjela okruglu čašu: „S konjakom se smijemo kucati i po mađarskim običajima“ – raspojasano se naslađivala zbog nadošle domišljatosti: „Čaše za francuski konjak načinjene su po obliku dojke markize de Pompadour, najmilije ljubavnice kralja Louisa XV“ – žagorljivo je dodala.

Šiljo nije znao što bi na to pa su pili u drugačijoj, podatnoj šutnji, a on skamenjeno zurio preda se.

Sljedeća scena bacila ga je naglavce. Približio se Ivanki na dah da se kucnu i naslonio joj se čelom na čelo. Njezin prenagljen zaokret ga je ukočio pa je izgubio nadzor nad sobom. Oborivši konjak u se, gotovo poslovno je zapovjedila:

„Hajdemo to obaviti!“

„Dok nije shvatio što ga je snašlo, impulzivno ga je povukla za ruku i povela u spavaću sobu. Nakostriješenih lasi i poluotvorenih usta od ošamućenosti, kad su se sekunde otezale kao minute, u transu je pratio Ivanku kako začuđujuće smireno zavodljivom smionošću skida suknju, košulju, grudnjak, steznik, svjetlucave čarape i gaćice, vitla njima kao striptizeta i razuzdano ih baca na fotelju. I kao da bježi od pljuska, obnažena se uvukla pod pokrivač.

Gušio je napregnutost i drhtavim prstima ugasio svjetiljku. U mraku se i on razdrljio i potrgao sve komade odjeće.

Strasno srljajući napao je u pravome smjeru. U postelji Veitezovih grješno joj je razdvojio butine i utopio se u Ivankinu zagrljaju. Posve mu se predala.

„Reci mi da imam lijepe grudi!“ – disala je ubrzanije.

Rekao joj je.

„Reci mi da imam lijepu guzu!“

Rekao joj je da ima lijepu guzu.

„Reci mi da imam lijepe noge!“

Rekao joj je i da ima lijepe noge.

„Neka ovo jako dugo traje...“

Sada joj nije ništa rekao. Ali potrajalo je.

I potom, nakon što je opijeno vrisnula od užitka, potrošeno mu se spustila na trbuh. Kao točka na kraju raskošno ispisane rečenice:

„Danas mi se prvi put desilo da sam se navlažila samo na dodir. Kad si me dotakao čelom dok smo se kucali. Vjeruješ li mi?“ – pitala je zanosno stisnutih očiju.

Povjerovao joj je ispunjen sladunjavom taštinom i svladan malom snagom.

Vrijeme nikad neće izbrisati okus divljega argentinskog tanga u ložnici u *quinti* u Buenos Airesu.

Kad je zanijemio tutanj velikoga dvoboja, ledeno odlučna Ivanka ustrajala je da mu ne popusti nakon što se Šiljo nekoliko puta ponudio da prenoći kod nje.

„Morao bi poći!“ – dobacila mu je netrpeljivo. Njezin nijek učinio mu se kao neuhvatljiva smjesa mučne dosade i arogancije.

Sunce nad ogoljelom pustopoljinom, na koju je priroda u neredu prosula kamenje i stijenje, već je pogasilo ljetne vatre i sivim bojama premazalo ustakljeno nebo. S priobalja viđena La Plata, koja se caklila dočekavši sumrak, bijaše nalik moru. Usamljena brodica odsječno je razbijala valove, a naplavine su izbacivale nečist na sprud. Dvomotorni zrakoplov koji se podizao iznad rijeke malo se zatresao i čim se uspravio, na pola puta između neba i zemlje, razmicao je plahte od oblaka sve dok ga nisu progutale i sakrile.

S Grabovcem će se čuti, rekla mu je Ivanka, čim nešto sazna iz ustaškoga tabora, a što bude bilo vrijedno javljanja. Ovih dana neće imati vremena za nj, jer će od jutra do večeri jedino udisati prašinu u sveučilišnoj knjižnici, pregalački listati raskupusane novine, časopise, knjige i zapise i udarničkom trudoljubivošću prikupljati građu za magistarski rad o Nerudi.

Odbacila ga je do obližnjega stajališta taksija kod Aeroparquea:

„Bit ćemo u vezi preko Grabovca!“ – nedruželjubivo se oprostila suzdržanim poljupčićem, jedva mu dodirnuvši lice. Pogled joj je kazivao da je od nje postala žena oklop, da se neuhvatljivo preobratila i udaljila. Neumoljivo ga je prognala iz svoga saraja i nedostupno odletjela, i to kad mu se učinilo da je zajahao mjesec i dohvatio zvijezde. Postao joj je nemoguće stran, nimalo privlačan i nezanimljiv do besmisla. Šiljo se u beznadnoj nemoći osjetio ponižen kao ražalovani ratni junak koga su poslali u kažnjeničku četu. Nepodnošljivo strašan zaokret kojem se najmanje nadao.

„Što bi učinila kad bi Snaga čuo...?“ – požalio je što je bacio riječi u vjetar.

„Nemojmo više o njemu, je li u redu?“ – nazubno ga je ušutkala zbog nezgrapne pošalice: „Ne sviđa mi se razgovor o Snagi. Jesam li bila razumljiva?“

Razumio je:

„Ljutiš li se?“ – upita je rasklimano dok su joj iz očiju sijevale munje.

„Prije bih rekla da mi je šugavo. Osjećam se napeto. I obljutavjelo. Bljak.“

Kad je sjela u *pontiac* i zabacila glavu, kosaj joj se zavijorila na propuhu. Iz profila, iza otvorena prozora, učinila mu se čarobnom, nalik foto modelu s američke reklame za lak. Ukopano je zastao pred tim kadrom kao zbunjeni gorštak koji je prvi put pod nogama osjetio velegradski asfalt.

U stan, u ulici San Martin, koji je unajmio s Petrom, vozio ga je neobrijani taksist vještičjega nosa, uvinuta poput vrha srpskoga opanka i s kosom gusarski vezanom u repić. Šaraste hlače kao da je oteo nekome klaunu, a košulja kričećih boja, raskopčana do trbuha, otkrivala mu je kokošja prsa, bez dlačice na njima. Omlitavio od vrućine, preživajući kao deva prebacivao je žvaku s kraja na kraj zubala. šilji je prijalo što je mučaljiv, za razliku od većine vozača u Buenos Airesu.

Vrtložno je izvlačio Ivankine grubosti koje mu je utisnula u pamćenje.

„Koje su se bubice i nemiri ukrstili u njoj?“ – progonilo ga je. Zapalila mu je luđačku strast kad ga je hirovito prizvala u krevet. Najprije se samoljubivo pitao: je li to bio Ivankin istinski zanos? Ili je, ipak, u hipu izrežirala savršeno odigrani kaos, nakon što joj je pronašao erogenu zonu na čelu? A možda mu se morala podati čim je u nju olujno ulio svoju neukrotivu muževnost: „Ali zašto je potom otkrila gadniji dio svoje samovoljne prirode i neuviđavno me otpravila iako sam majstorski poveo čulnu baladu i pobjednički je priveo kraju? Zašto se metak zaglavio u cijevi? Je li do sentimentalnoga nesporazuma došlo jer se prepala što je prevarila Snagu? Ili se samo-mučenički pokajala nakon što smo preljubnički zagrizli zabranjenu jedru jabuku iz edenskoga vrta? Naš odnos komesara i partizanke i odnos vjenčanih kumova više neće biti kakav je do sada bio. Posuvratili smo se u mjesečeve ljubavnike strpane u istu vreću i ubuduće ćemo morati zaplamtjelo skrivati vapijuću krivicu. Stoga će biti najbezbolnije da je, dok još liže vlastite rane, ostavim s njenim dvojbama. Ovo je Ivankina tek otužna prolazna aseksualna kriza. No kad se umiri i prestanu je proždirati tmaste slutnje, kad spozna da sam joj potreban, poželjet će da joj se vratim. Da nastavimo ondje gdje me je danas goropadno zaustavila.“

Šiljo je pozvao Ivanku da joj zahvali za gostoprimstvo, za ovčji paprikaš koji je bajno spravila i za pilačke pouke koje je naučio od nje: zašto se Mađari ne kucaju dok piju pivo i o čaši za konjak oblikovanoj po sisi markize de Pompadour. No nije podigla slušalicu ni nakon trećega pokušaja. Ništa zato, zahvalit će joj sutra – prekosutra, čim se bude ohladila poslije onoga što im se dogodilo.

Prošlo je dva kad se Petar doklatio u stan, ali Šiljo ga nije zazvao. Osluškivao je dok otključava vrata, šuštavo odlaže odijelo u ormar, povlači lanac zahodskoga kotlića, useknjuje nos i čisti ga vodom, tuširа se, ulazi u svoju sobu i gasi luč.

Šiljo nije zaspao. Skupljen, isprazno je pretekao nabujalo toplo jutro. Pogled mu se mutio; buljio je preda se kao kroz loj. S rasjeklinom u duši nije imao volje, kao što je dotle običavao, ni da dočita sinoćnja izdanja novina pa ni sportske stranice.

„Nije vrijeme, a ni povod da se sastajemo!“ – uravnoteženo je zapredala Ivanka kad ju je uporni Šiljo nakon četiri dana dobio na telefon, časak prije nego što će izaći iz *quinte*: „Još nisam sposobna. Čim budem, javit ću ti po Grabovcu. Dotle me nemoj zvati, molim te"

„Kako god želiš!“ – zbrčkano je uzvratio. Ivankine riječi sjekle su ga kao najoštriji vrući nož. Je li tim odbijanjem, kad mu je dala k znanju da je iscrpljuje svojim zivkanjem, ispisala još jedno poglavlje u zbirci njegovih zabluda?

Pitao se prestaje li Buenos Aires, u kojem je doživio najopojniju od svih bakanalija, za nj biti obećani grad?

Kad je Ivanka nakratko srela Predraga Grabovca da mu preda šifrirani izvještaj, on joj je prenio Šiljinu poruku:

„Pukovnik Milić bi se ponovno rado našao s vama...“

„Za to ne postoji ni gram izgleda. U strahovitome sam poslu. Ne mogu odvojiti ni minute“ – odgovori ona bez volje: „Možda kojom kasnijom zgodom?“

Grabovac nije znao što je puklo među kumovima. Ali nagađao je da su stali na tanak led i da nisu u slozi. U njihovoj do sada idiličnoj priči zacijelo je nastupilo ružno poglavlje. Ivankino „možda“ lako je preveo u zbojito „ne“. Ovo mu nije bio najpogodnije izabrani trenutak da s njome ugovara sastanak u pukovnikovo ime.

Do povratka u Mar del Platu Ivanka u ulozi Penelope nije poslala žuđenu poruku Odiseju Šilji da se uželjela susreta s njime kao što se nadao iz sata u sat.

I u najčudnijim mislima nije predosjetio da je poslije dvojice muževa on upisan kao treći čovjek u Ivankinu tanahnome ljubavnom spletu. Za razliku od prvoga, Rumbe, koji ju je razdjevičio, i drugoga, Snage, koji nikada nije povjerovao da joj je doista bio drugi, Šiljo je ostao njena prolazna zamjena. To razdoblje njihova odnosa stalo je tek u treptaj. Linije srca na kumovskim dlanovima nepredvidivo su se sastavile samo za jednokratnu upotrebu. Da se zatim zanavijek nedokučivo raziđu.

Sjetio se Andree i tarotskih gatanja u Zagrebu. Dan prije polijetanja u Buenos Aires presudila mu je iz karata da će u dalekoj tuđini uletjeti u avanturu s mlađom ženom koju poznaje od davnina. Slog po slog uvjerljivo mu je istumačila kako sebi ne želi priznati putenu slabost koju gaji prema njoj. Tada je podcjenjivački zaključio da se tarotska proročica šarlatanski izglupirala. Rastao se od nje u vjeri kako ga svojom komedijom plitkoga sadržaja pousjela lija Andrea želi prikovati na se. Da ga privodi u svoje leglo. Nije bio u pravu. U pravu je bila ona. Izrekla je mnoštvo točnih detalja o njemu koje ni od koga nije mogla čuti.

Ivankina puštena svilena kosa u koju se utkao povjetarac i koja se filmski zavijorila iz automobila nakon što ga je iskrcala na stajalištu ostala je njena posljednja živa slika uramljena u Šiljinu sjećanju.

Obavještajka zvana *Papuk* nastavila je surađivati s Predragom Grabovcem do konca *Operacije Pavelić* u Buenos Airesu.

Đuro Milić više nikada nije sreo kumu Ivanku Tomičić, Rakalović, Galić.

Ostala je samo u snovima.

PERO ZLATAR
Meta
poglavnik
Svezak 3.
GROBNICA
U MADRIDU
Živ ili
mrtav
PRVI HRVATSKI ROMAN O ANTI PAVELIĆU
Jutarnji list

Svezak III:
Grobnica u Madridu

Misija Buenos Aires
(svršetak)

Lov na Pavelića, živog ili mrtvog, dobiva u trećem svesku Zlatarova romana svoj rasplet. Tri skupine institucionalnih ubojica pretekao je – nepredvidivi pojedinac. Bio je brži od svih policajaca i tajnih agenata pa je ispalio pet metaka u poglavnika Pavelića. U trenutku kad mu život visi o koncu, u bolnici, taj ratni zločinac za kojim traga nekoliko policija svijeta razmišlja o – intervjuima. S druge strane nesuđeni snajperist bježi s 15.000 dolara…

Drugo čitanje:
Misija Buenos Aires
(svršetak)

Poglavlje II.10.

Buenos Aires, u srijedu, 13. ožujka 1957.

Prvi tajnik jugoslavenske ambasade Predrag Grabovac dovezao je taksijem Đuru Milića do trga De Mayo i ostavio ga stotinjak metara od esplanade kod Cabilda, gdje ga je u 12:15 po dogovoru dočekala Ivanka Galić. Pratio ga je pogledom, a kad je pukovnik utrčao u *pontiac* s registarskim tablicama iz Mar del Plate i koji je zatim krenuo istočnom cestom, osvrnuo se oko sebe i ušao u telefonsku govornicu.

U lanenoj plavoj košulji kratkih rukava i bez kravate Grabovac je mimo običaja otišao iz ambasade bez vozača koji mu je i tjelohranitelj. Postao je oprezniji i zazorljiviji nakon učestalih jasnih ustaških prijetnji da će ga ubiti kao šakala. Rekao je ambasadoru Slavoljubu Petroviću da će na rutinski liječnički pregled oka i neće se vraćati na posao. Naravno, ni danas mu nije otkrio da pukovnik Đuro Milić još od sredine prosinca boravi u Buenos Airesu. *Operacija Pavelić* koju priprema hrvatska služba i u koju ga je lanjskoga ljeta uvukao partizanski suborac Srećko Šimurina i dalje je pokrivena embargom. Po odrješitome nalogu generala Steve Krajačića o njoj ne smije izaći ni dašak izvan najužega konspirativnog kruga sedmorice, a u kojem su – osim šefa Steve, Šilje Milića, Petra Raka, Srećka Šimurine i njega – još iskusni operativci Veljko Drakulić i Dalibor Jakaša Maljčik. Granitni zakon šutnje vrijedi i pred glavarima uključujući Aleksandra Rankovića i Ćeću Stefanovića pa čak, vidi čuda, i Tita („Još ih ne želim opterećivati ovim za sada samo našim problemom. Ne brinite se, obavijestit ću drugove u pogodno vrijeme!“ – tako ih je umirivao Stevo). Premda je Predrag pokušavao proniknuti čemu tajnovitost u odnosu hrvatske *službe* s trima beogradskima, saveznom jugoslavenskom i republičkom srpskom, nije nalazio razumno rješenje. Najbliža mu je prosudba bila da hrvatska *služba* vraća srpskoj dug od prije jedanaest ljeta kad je ova mučala kao olovom zalivena dok je gonila četničkoga prvaka Dražu Mihailovića, a u Zagrebu su o tome pokislo saznali tek pošto su ga zarobili i okovana dopremili u Beograd, i to iz vijesti agencije *Tanjug*.

Predrag Grabovac pokrio je oči pravokutnim sunčanim naočalama sa sljepački tamnim staklima i išunjao se na sporedna vrata. Po vrelini koja je isijavala kao iz užarene peći fićukom je zaustavio taksi i ubrzo pokupio Šilju koji ga je čekao ispred veže zgrade u obližnjem San Martinu, gdje je stanovao s Petrom.

Predragov telefonski poziv zatekao je Petra kod kuće:

„Druže Petre, morali bismo se vidjeti bar na sat!“ – rekao mu je.

„Drug pukovnik nije ovdje. I ne znam kamo je otišao“ – odgovori kišući.

„Upravo sam ga odveo na sastanak s kojega ga dugo neće biti!“

„A-ha. Da li me trebate zbog toga?“ – pitao je Petar.

„Potrebni ste mi, i to odmah. A zašto vas trebam, reći ću vam kad dođem!“

Predrag se taksijem koji ga je čekao odvezao k Petru u ulicu San Martin.

„Kojim dobrom, šjor?“ – dočeka ga nasmijano Petar Rak.

„Nadam se da neće biti po zlu!“ – tajnovito će Predrag dok su se rukovali. Petar je zatim u čaše nakrcane ledom natočio Pepsi colu i ubacio po komad limuna. Došljak ispije gucaj: „Da

ne tratimo vrijeme, otkrit ću vam zašto ste mi potrebni, Petre. Ali najprije dogovorimo se da ne budemo na vi. Prijeđimo drugarski na ti.“

„U redu, sada smo na ti!“ – lako prihvati Petar i podigne čašu: „U Zagrebu mi se i onako svi obraćaju tikanjem. Čak i kavanska vrata. Na njima piše: rini, vuci.“ Dok se Predrag usrdno smijao, Petar još nema uspijevao dokučiti razlog njegovog nenadanog posjeta: „Što li ga je navelo da dođe? I to dok nije pukovnika pred kojim obojica nemamo što skrivati...“ – gonetao je.

Predrag počne otključavati škrinju u kojoj je skrivao svoju zagonetku:

„Ti si, Petre, zadužen da sljedećega jedanaestog pucaš u poglavnika…“

„Jesi li me došao obavijestiti da je plan izmijenjen?“

„Ništa se nije izmijenilo. Ostaje po ranijem dogovoru.“

„O čemu bismo onda kad je sve dogovoreno?“ – vrludao je Petar po mraku.

„Moji u ambasadi i oni tamo u ministarstvu vanjskih poslova u Beogradu, kod njih sam na plaći, nemaju pojma da sam uključen u *Operaciju Pavelić*...“

„Stevo je zabranio da nitko osim nas sedmorice još ne smije saznati o njoj.“

„Objasnit ću ti zašto moram govoriti s tobom“ – zavlačio je Predrag.

„Nestrpljiv sam...“

„Od nas koji radimo na *Operaciji Pavelić* jedini sam ja upućen u to da i u Beogradu planiraju atentat na poglavnika.“

„Koliko te uspijevam slijediti, u Beogradu pripremaju atentat mimo znanja naše službe. Kao što i mi skriveno od njih radimo na *Operaciji Pavelić*. Je li tako?“

„Bistro si zaključio.“

„Znači li to da dvije *službe*, naša i njihova, djeluju same na svoju ruku? Pa koja bude brža ona će i likvidirati poglavnika.“

„Tako je!“

Petar Rak se pomaknuo na sjedalici koja je zacviljela:

„Ali ne shvaćam, *amigo*, zašto o tome obavještavaš mene kad ja nisam taj koji planira akciju nego sam tek izvršitelj naloga? Nije moje da zadužujem ljude tko će što raditi. I još dok nema druga pukovnika... Eto, to uopće ne razumijem.“

„Ti si stjegonoša moje nade“ – umiljavao mu se Predrag koga je obuzimao zvjerski nemir: „Obraćam ti se zato što mi samo ti možeš pomoći.“

„Ni sada te ne razumijem, *hombre*. Kako ti ja tu mogu pomoći?“

„Rekao sam ti, druže Petre, da i srpska služba kani smaknuti Pavelića. Istoga dana i u isto vrijeme kad ga hrvatska treba oteti. Dakle, 11. travnja navečer pred njegovom kućom u ulici Aviador Mermoz nakon što se bude vratio sa svoje, nadam se, posljednje večere.“

„Ako se ikako mogu snaći u ovoj kajgani, znači li to da ćemo se i mi i oni naći u isto vrijeme na istome mjestu i zbog istoga posla? Ipak ćemo raditi zajedno...“

“Ne. Beogradska i zagrebačka služba nipošto se ne bi smjele naći...“

Petar bespomoćno šmrkne:

„E stvarno sam zalutao u gustu maglu. I tek te ništa ne shvaćam. Što mi zapravo želiš poručiti svojom krajnje zapletenom pričom, *amigo*?“

Predrag je palio cigaru okrećući žigicu oko vrha koji je prije toga odgrizao:

„Druže Petre, mene su drugovi iz Beograda odredili da ovdje u Buenos Airesu pronađem pouzdana strijelca koji će upucati Antu Pavelića."

„Ali što ja imam s time?"

„I to koliko."

„A-ha. Želiš da ti pomognem u pronalaženju nekoga snajperista, je li?"

„U neku ruku. Utopio bih se preko grla u blatištu kad bi u Beogradu saznali da bez njihove suglasnosti surađujem s hrvatskom službom. A ja kao diplomat visokoga ranga podređen sam beogradskim *službama*, srpskoj i saveznoj."

„Ako si se uplašio da ću te potkazati, nepotrebno strahuješ. Niti poznajem koga iz beogradskih *službi*, a ni bilo koga iz tvoga ministarstva vanjskih poslova. I mislim da si me slabo upoznao i procijenio kao moralnu krhotinu kad si posumnjao u mene" – jogunljivo se zajapurio Petar.

„Nisi me razumio, druže Petre, pa se musiš. Bit ću zato vrlo izravan. Kako ne bih imao neprilika s onima u Beogradu, nudim ti da odradiš posao s Pavelićem."

„*Caramba*! Ta zato sam ovdje da ga odradim!"

„Ali da ga odradiš i za srpsku službu."

„Doista te ne razumijem, *hombre*. Čudan si. Kako da odradim taj posao za njihovu službu kad ću ga odraditi za zagrebačku?"

„Da ga odradiš istovremeno i za hrvatsku i za srpsku. Argentinci kažu: *dos pajaros de un tiro*. Dvije ptice jednim hicem."

Petar Rak je napokon spojio što mu nudi Predrag Grabovac:

„Bi li se s time složio drug Milić?" – pitao ga je. „I, naravno, drug Stevo."

„Stevo i Šiljo, a ni ostali drugovi iz *Operacije Pavelić*: Veljko, Srećko i Maljčik nipošto neće smjeti saznati da radiš i za srpsku službu. To će ostati samo između nas. *Entre nosotros*."

„Hoće li ljudi iz srpske *službe* znati da radim i za hrvatsku?"

„Ni govora!"

„Objasni mi kako ću raditi za srpsku *službu*, a da moja hrvatska o tome ne sazna?" – vrpoljio se Petar: „I kako srpska za cijelo vrijeme akcije i poslije nje neće saznati da sam pripadnik hrvatske? Što god mi rekao i kako god se izgovarao, ne dopada mi se. Strašno mi zaudara. Oprosti, ali pohode me sumnje da tu nisu čiste stvari. To je nepoštena utakmica..."

„Objasnit ću ti da se dalje ne bi zbunjivao. Potka je da ono što ćeš uraditi za hrvatsku *službu*, sindikalistički rečeno, spada u posao koji je u opisu radnoga mjesta. Za plaću. A za srpsku ćeš raditi, da tako kažem, honorarno. I još za odličnu nagradu."

„Ja bih znači istodobno trebao pucati u poglavnika za potrebe dvojice nalogodavaca" – uskomešao se Petar: „Posebno za hrvatsku, a posebno za srpsku *službu*. Da pritom hrvatska ne sazna da radim na crno za srpsku, koja će mi za to platiti. Ali i da srpska služba ne sazna kako sam ovdje po zadatku hrvatske."

„Umno si složio kocke. Ponovit ću: jedino mi znamo za ovaj usporedni plan."

„I što će biti ne pristanem li na dogovor koji se sklapa iza leđa moje *službe*?"

„Nemoj ne pristati, Petre! Došao sam te drugarski zamoliti za uslugu jer mi se radi o koži“ – umilno reče Predrag: „Diplomatska karijera mi je na prekretnici i pred najtežom kušnjom. Da ne govorim o opasnim posljedicama koje će me dočekati u Beogradu ako čuju da sam se prihvatio rada u *Operaciji Pavelić*. Tko će mi tamo povjerovati da sam to učinio iz poštovanja prema svome mitskom partizanskom uzoru, mome komesaru drugu Srećku Šimurini, koji me uključio među vas? Kad bismo odlazili u borbu, drug Srećko nije zapovijedao: Juriš! – nego je uzviknuo: Za mnom! – i prvi potrčao. Njega su meci čudovito zaobilazili. A da vam se pridružim, osim druga Srećka navela me i domorodna ljubav prema matičnoj republici.“

„Što bi ti se opasno dogodilo kad bi u Beogradu saznali da nam pomažeš?“

„Istoga časa bi me bacili u košaru za prljavo rublje. Za sva vremena bih se oprostio s diplomacijom do koje mi je, to ti ne skrivam, veoma stalo. Bez diplomacije osjećao bih se kao da sam izdao sebe. To više ne bih bio ja. Napredovao sam brzo. Za ono što su nekima bile potrebne godine, meni se ostvarilo u nekoliko mjeseci.“

„Pa si sada u škripcu, ha?“

„Dašto da jesam. U Beogradu bi me izagnali iz Partije, našao bih se na ulici i vjerojatno bi me uhapsili i osudili zbog izdavanja državne tajne.“

„A što bi bilo s tobom u Zagrebu?“

„I u Zagrebu bi me također stavili u top kad bi čuli da sam se oko iste stvari povezao sa srpskom *službom*, a bez njihova blagoslova. No ne bih bio ugrožen samo ja, nego i moja obitelj, žena i djeca, njihova egzistencija...“

„Nazovimo stvar pravim imenom, *amigo*. Zašto se griješ na dvije vatre kad vidiš da je to opasna igra?“ – osiono ga opomene Petar.

„Eh zašto! Kad me je Srečko pozvao da uđem u ekipu *Operacije Pavelić*, još nisam bio upućen u planove srpske *službe*. A ona me je potom razumljivo uključila u svoj projekt zato što sam ovdje poslan sa zaduženjem da pratim ustašku emigraciju?“

„Upao si u nevolju, *hombre*. Sada si u ravnoteži straha.“

„Tako je. Nalik sam smušenjaku koji se ukrcao u vlak u krivome smjeru pa su mu sve postaje pogrešne. Bez tvoje pomoći u ovome ratu bez pravila nemam izlaza.“

„Zašto o tome ne progovoriš s pukovnikom? Drugarski. Dok nije kasno.“

„Zato što bi se tek onda raspao sistem. Pukovnik bi obavijestio druga Stevu i sa mnom bi završili priču. Odsvirao bih svoje i u Zagrebu i u Beogradu. Zauvijek.“

„Shvaćam da si u nezavidnome stanju, druže Predraže. Ali zari ja ne bih izvisio bude li se saznalo da zajedno radimo za dvije *službe*? Već je težak prekršaj i ako ovaj naš razgovor ne prijavim drugu pukovniku Miliću.“

„Nećeš me valjda izdati, druže Petre.“ – uzdrhtao je molećivo Predrag ne opazivši pritom da mu u pepeljari dogorijeva cigara.

„Zaboravit ću da si danas bio ovdje“ – umirio ga je Petar.

Predragu se sprtio golemi teret:

„Jesi li me čuo da sam spomenuo lijepu nagradu prihvatiš li ponudu? I tako ćeš pucati u Pavelića. Ovo bi bilo isto kao da netko tko umije pisati piše novinski članak u dva primjerka. S time što će kopija ispod indiga biti sto put vrednije plaćena od originala.“ Upitno je gledao

momka kome je ubijanje prva stavka u tajnome opisu njegova radnoga mjesta: „Ne znam, druže Petre, kakav je tvoj dogovor s hrvatskom *službom*. Ne zamjeri na nezgodnome pitanju i molim te nemoj ga primiti kao izljev moje prekomjerne i nedostojne radoznalosti... ali ipak: mogu li saznati koliko ćeš dobiti za to?“

„Možda nagradicu od dvjesto-tristo dolara. I poslije *Operacije Pavelić* vjerojatno će me odlikovati. No najveću korist već sam iskoristio. To što sam s povratnom avionskom kartom koju je platila *služba* otišao doma u Valparaiso i s obitelji proveo novogodišnje praznike, a prije njih Božić. Mi u Čileu za razliku od Jugoslavije slobodno slavimo Božić i Uskrs... Avionske prekooceanske karte su, uostalom to znaš, *hombre*, jako, jako skupe.“

Predrag je pred Petra bacio parangal s bezobrazno zamamnim mamcem:

„Oni u Beogradu“ – namjerno je pojačao – „spremni su isplatiti snajperistu – kojeg ću ja odabrati i jamčiti za njegovu pouzdanost i obučenost – čak 30.000 dolara. Polovicu će mu uručiti unaprijed, a ostatak po obavljenu poslu. Je li to pošteno?“

„Pošteno je!“ – spontano se omakne Petru.

„No, da ne ostane i trunčica sumnje kako ću možda mućkati s tolikim svežnjevima novca; ili da neki gamzović u Beogradu ne pomisli kako ću ga podijeliti sa strijelcem da začepimo usta nevidljivim čangrizalima, a njih je kao što znaš posvuda – i koji bi rovarili i ispitivali je li se dio dolara prelio i u moj džep – lovu će odande donijeti važan drug iz srpske *službe*. Ti ga ne poznaješ, prije mene službovao je ovdje u našoj ambasadi. Sigurno je sigurno.»

„Kada dolazi taj drug?“ – Petra obuzme vrelina kao da ga napada vrućica.

„Poletjet će iz Beograda čim izvijestim centralu da sam se dogovorio sa snajperistom. I on će mu u mojoj nazočnosti odmah predati predujam od 15.000 dolara. Na ruku i bez potvrde. Na moj brk. Drugu polovicu čuvat ću ja i isplatiti mu je odmah po okončanoj *Operaciji Pavelić*. Važan je detalj da spomenuti diplomat neće ispitivati snajperista o osobnim podacima“ – izlagao je sve brže Predrag: „E sada, prihvatiš li se posla, Petre, i tako ujedno učiniš uslugu i *službi* iz Beograda, ali i meni – onome drugu diplomatu koji bude donio novac predstavit ću te ako se složiš, recimo, kao Paragvajca dalmatinskih korijena. Ti sebi smisli prikladno ime. Reći ću mu da si politički osviješteni marksist i antifašist, što i jesi, a odazvao si se da smakneš poglavnika iz ljevičarskih uvjerenja. Ali, jebi ga, što da ne i zbog dobiti. Trideset tisuća zelenih šoldi vrijedni su prave odluke, oštija.“

Predragova ponuda jače se lijepila za Petra:

„Šoldi su za vrtoglavicu! *Vertigo*“ – istiha prozbori osušena glasa.

Snagom velikih brojeva Predrag je uvjeravao Petra kako bi zbog banalne formalnosti bilo ispamećeno ne prignuti se i ne pokupiti s ceste trideset tisuća dolara. Pogotovu što će sretni dobitnik biti apsolutno zaštićen:

„Bili bismo vezani istim lancem i zato ćemo morati čuvati jedan drugoga, Petre. Neoprezni korak jednoga od nas povlači obojicu u klanac iz kojeg nema spasa.“

„Oprezno i lukavo zamišljeno, *hombre*. I ti i snajperist morat ćete stražariti nad sobom. Ali obojica – i nad onim drugim.“

„Više bih volio, druže Petre, da u ovoj priči vidiš sebe. Da o snajperistu govoriš u prvome umjesto u trećem licu jednine. Kad ćeš već pucati u Pavelića kao u glinenoga goluba, onda ti

je pametno da pozoveš svoga imenjaka iz bajke Petra Pana. Neka uskoči kroz dimnjak u tvoju sobu i okiti te zelenim novčanicama od tjemena do nožnih palaca, oštija“ – izazovno je kačkao Predrag: „Dogodi se jednom u pedeset godina da nekoga za isti posao dok se nije nadao poškropi zlatna kiša teška trideset tisuća dolara. Kao što će tebe poškropiti ako...“

„Trideset tisuća dolara! Pa toliki je super glavni zgoditak na čileanskoj božićnoj lutriji! I kod nas mu kao i u Španjolskoj tepaju: *El gordo*. Debeli.“ Uzbunjeni Petar prepustio se sanjarenju. Poput tragača koji je u zlatonosnoj rijeci nabasao na najveći grumen u zanosu je računao što sve može učiniti s gomilom dolara. Sa svotom ravnoj *El gordu* koji je tjednima prije izvlačenja najčešća tema razgovora svih Čileanaca, od predsjednika republike do pometača.

„Jesi li se složio?“ – Predrag se postavio kao da će Petra povesti do puta spasa. „Ako nitko neće saznati kao što tvrdiš, mislim da bismo se i mogli složiti.“

„Reci mi napokon da si pristao, Petre!“

„Pristao sam. *Juramento sagrado*. Sveta prisega, tako kažemo u Čileu.“

Udarili su dlanom o dlan, što je označilo da je njihov nenapisani ugovor postao granitno čvrst.

„Brzo misliš i još brže nepokolebljivo odlučuješ“ – reče Predrag: „U Sinju vele da je bolja žlica meda nego lopata smeća.“

„A što bi se dogodilo da nisam pristao?“ – uvrebao ga je Petar.

„Bio bi to dvostruki kolut unatrag. Ja bih previše izgubio, a ti premalo dobio. Predrag rasterećeno odahne jer je dočekao rasplet koji je grozničavo priželjkivao.

„Koliko novca očekuješ za svoje posredovanje?“ – upita ne okolišajući Petar.

Iz uzburkanoga Predraga protutnjao je bijes poput orkana:

„Nemoj me to više nikada pitati!“ – žesteći se zatresao kao da ga je napustila jakota: „Neću ni centa, jesi li me razumio? Ako netko nekome treba biti dužan, onda ću dužnik biti ja tebi, oštija. Usluga koju mi činiš nenaplativa je!“

„Je li to konačno?“ – sumnjičavim pogledom poravnao ga je Petar. Pogađao mu je s lica je li Predragovo mahnitanje istinsko ili himbeno.

„*Cien por cien!*“ – nesavitljivo uzvikne Predrag. I da dalje ne potpiruje naglo planuli oganj, mirotvorno okrene vedriju stranu ploče: „Veselim se što je proradila naša dalmatinska veza. Brač i Sinj. Znaš li, druže Petre, onu partizansku? *Drug je Tito rekao u Lici, Dalmatinci najbolji vojnici!* Ne znaš? No sada znaš!“

„Ta se pjesma ne bi svidjela pukovniku Miliću.“

„Zašto?“

„Zato što se drug pukovnik pretjerano ponosi svojim ličkim korijenima. Stalno su mu pod nosom mudrosti njegova djeda Đure iz Like. I kako onda Dalmatinci mogu bitu bolji vojnici od Ličana, *caramba*?“

Pošto se ohladio, Predrag udari Petra po ramenu:

„Mislim da bi me sada trebao počastiti pićem, druže.“

„Ne samo pićem, *amigo*, nego i dobrom večerom“ – raspilavio se Petar: „Znaš li gdje je *La Veda*? Restoran s najboljim *Bife de lomo* u Buenos Airesu!“

„*La Veda* je restoran za izbjegavanje. Ne zbog hrane nego zbog cijena. Među najskupljima je u Argentini. Ako ne i najskuplji.“ – opomene ga Predrag.

„Ne brini se, *hombre*. Poglavnik časti!“

Predrag i Petar dogovorili su se u *La Vedi* da će se sljedeći put vidjeti kad u Buenos Aires dođe drug iz Beograda. Ne računajući, naravno, njihove učestalije sastanke s pukovnikom Milićem zbog *Operacije Pavelić*. I one koji će uslijediti u pojačanome sastavu s Daliborom Jakašom Maljčikom kad im se bude priključio prvih dana travnja.

Petar je već smislio da se pred drugom iz Beograda predstavi kao Pedro Sardelich iz Encamaciona u Paragvaju. Prezime je preuzeo od daljega rođaka dalmatinskih predaka iz Copiapoa u Čileu. Reći će da studira pravo na sveučilištu u Rosariju u Argentini:

„Bio sam kao strijelac na natjecanjima u Encamacionu i u Rosariju i prilično ih upoznao. Znaš, može biti da je onaj diplomat boravio u njima. I zamisli, *amigo*, bude li me zatekao pitanjem: gdje je što u Encamacionu ili u Rosariju? Neki trg, spomenik, toranj, park, stadion... Za svaki slučaj bolje je da ostanem Pedro, Petar. Tako ćemo izbjeći nehotični gaf. Da pred njime koristim koje drugo ime, recimo: Antonio Juan ili Jorge, a ti se zaboraviš i zazoveš me pravim imenom: Petre. Svaki bistri policajac ulovio bi nas u plitkoj prijevari i razbio nas kao žarulju. Valja paziti na svaku sitnicu. I najsavjesnije zamišljene akcije padale su na bezazlenim previdima.“

Predrag je s uvažavanjem saslušao Petrov oprezni pristup:

„Razmišljaš kao najprekaljeniji obavještajac!“ –- podišao mu je.

Petar je uskladio s Predragom što će sutra reći Šilji. Da su večerali u *La Vedi* nakon što ga je Predrag telefonski pitao je li se drug pukovnik vratio sa sastanka.

Predrag je uz *Bife de lomo* pio svoje omiljelo čileansko bijelo vino *Tarapaca*, a Petar, naravno, *Pepsi colu*.

Podigli su se oko pola dva poslije ponoći.

Sumanuto omašni ceh unatoč Petrovu navaljivanju podmirio je Predrag iz ambasadina fonda za izvanredne troškove. Petar se prestao protiviti nakon što je zavirio u račun. Preračunao se i nije ponio dovoljno novca. *La Veda* je bila skuplja nego što je očekivao.

Cunjajući do stana Petar Rak se podsjetio da se s pukovnikom Milićem sporazumio kako će poslije *Operacije Pavelić* (ako poglavnika ne uspiju oteti nego budu primorani da ga smaknu, tako da bi u tome slučaju otpalo danonoćno čuvanje zarobljenika u brodskome potpalublju, a za što je zadužen i on zajedno s Daliborom Jakašom Maljčikom) ponovno skočiti na tri sedmice u Čile, ovaj put na uskršnji odmor i tek potom se vratiti u Zagreb. Sada kad mu se smiješi trideset tisuća dolara koji će doletjeti na krilima Petra Pana iz bajke namislio je pozvati Rahimu u Valparaiso. Poljubila ga je lova i zato će joj lako uplatiti zrakoplovnu kartu. Ni njoj, a ni roditeljima i sestrama, razumije se, neće prijaviti dolare. Komadić novca potrošit će u provodu s Rahimom, a najveći dio uložit će pod lozinkom u Banco Sudamericano. Ali neka šoldi najprije sjednu na račun pa će potom razmišljati kako će ih oploditi. Promućurni brački geni, rekla bi Petrova dobra mati.

Napisat će razglednicu Rahimi: *Do skoroga viđenja u Čileu!* Ili tome slično. Alaj će se cura izbezumiti od iznenađenja. U Mostaru će joj bez oklijevanja izdati putnicu čim iz zagrebačke *službe* stigne jamstvo potpisano Stevinom moćnom rukom.

Presjekao je neravnu ispljuvanu uličicu napadnutu zagušljivim dimom koji je kuljao iz malene osmerokutne tvornice i zašao u prometnu dugu i bučnu San Martin, koju su poljevači upravo okupali i u kojoj na zapadnoj strani obitava s pukovnikom.

Svjetiljke s kandelabara škiljavo su namigivale kao da se i one vesele što mu se posrećilo da bez dodatnoga truda napuni bisage. Što je oko vidjelo ruka nije ostavila. Beogradski *Bingo* Petru je gojazan kao čileanski *El gordo!*

Dugolasi mladac s isposničkom bradom kao da je sam na svijetu prebire po gitari, a uličarski pas bijele umazane dlake, koji zaudara na osoku, nepomično sjedi pored gospodara mudrijaški zagledan poput svjetski glasovite maskote gramofonske tvrtke *Victor* zvane *His masters voice*.

Zalutali maestral nosi novine i u kovitlacu se igra njima kao mačka mišem.

Otključavajući haustor Petar je pogledao u čisto nebo. Otac ga je naučio da kad mjesečev srp nisko opusti trbuh, najavi kišu. Ujutro, dakle, neće kišiti. Mjesec je blistao visoko podignuta žutoga trbuha kao u pretiloga maharadže od Džajpura.

Buenos Aires, četvrtak, 14. ožujka 1957,. u uredu jugoslavenskoga ambasadora

Predosjetivši da će mu prvi tajnik Predrag Grabovac uljepšati jutro odličnom vijesti, ambasador Slavoljub Petrović dočekao ga je raskriljenih ruku:

„Onda, druže Predraže, ima li novosti? Jesi li našao strijelca među ustašama?“

„Našao sam ga, no taj srećom nije ustaša. Zamisli, druže Đero, mladić je uvjereni komunist!“ Iz kutije u kojoj je skrivao dragocjenosti Predrag je izvukao izmišljotinu kako je otkrio blistava strijelca Paragvajca Pedra Sardelicha, studenta prava u Rosariju, kojega se djed doselio iz Dalmacije nakon Prvoga svjetskog rata: „Bio je omladinski državni prvak Paragvaja u gađanju iz pištolja!“

„Najiskrenije, nisam vjerovao da ćeš ga pronaći u tako kratkome roku. I još takvoga majstora!“ – stezao mu je ruku oduševljeni ambasador.

„A ja sam vjerovao!“ – uživao je Predrag.

„Jesi li siguran da nas dečko neće izraditi?“

„Neće. *Cien por cien!* Pedro je hladan, hrabar i čovjek od postojane riječi.“

„Što je rekao o novcu koji će dobiti od nas?“

„Rekao je da mu nagrada kojom će osigurati dobar život potiče izazov.“

„Trebamo li mu nabaviti pištolje?“

„Sve je, druže Đero, uključeno u cijenu. Njegovi su oružje i meci.“

Poslali su šifriranu obavijest centrali u Beograd. Javili su Bošku Vidakoviću neka se zaputi u Buenos Aires početkom travnja i donese dogovorenih 30.000 dolara. Nakon što se upozna sa Sardelichem, procijeni ga i iskuša mu streljačko oko, predat će mu predujam, a preostalih 15.000 izbrojit će mu Predrag čim momak iz Paragvaja završi zadaću.

Potvrdili su da je četvrtak, 11. travnja, konačan, siguran datum obračuna. Dogodit će se pred ulazom u poglavnikovu obiteljsku kuću u Lomas del Palomaru u Gran Buenos Airesu poslije 22 sata, nakon što ga sa ženom Marom domaćin Ivan Asančaić, glavni starješina Hrvatskoga domobrana, vrati kolima s večere koju će im prirediti u svome domu o šesnaestoj obljetnici uspostave NDH. Pavelićevi će se te noći kretati bez tjelohranitelja, ali im pred kućom naizmjence danonoćno stražari po jedan mladi čuvar. Da vrijeme večere nije pomaknuto, potvrdio je krtica emigrant Slovak ubačen među ustaše. Kako umije čitati s usana, preksinoć je pratio razgovor Ivana Asančaića s njegovim društvom u *Nocturnu*. Razaznao je čak i što će kućanica pripremiti bračnome paru Pavelić i ostalim uzvanicima. Poglavnik se odvažio da javno istupi na svetkovini u Hrvatskome domu u ulici Salta 1241 u nedjelju, 14. ožujka, u podne. Nakon atentata Grabovac će u kolima prihvatiti paragvajskoga snajperista i skloniti ga kod rođaka u La Plati. Vidaković može, ali i ne mora sudjelovati u akciji. Neka odvagne što mu je činiti. Podvukli su: *Zbog opasnoga rizika, poglavnika nećemo oteti nego ćemo ga otprve smaći: Odlučili smo tako učiniti shodno savjetu druga T*.

Zatim su ambasador i prvi savjetnik konjakom nazdravili jedan drugome.

„Surađuje li još ona žena iz Slavonije koja je počela raditi za nas?“ – upita ambasador otvorivši poklopac srebrnoga džepnog sata koji je naslijedio od djeda nakon što je maturirao i kojim se veoma dičio.

„Javlja mi korisne obavijesti iz ustaškoga središta! Divim se njezinoj poduzetnosti“ – odgovori prvi tajnik češkajući se po potiljku.

„Izvještavaj me o onome momku iz Paragvaja“ – zadužio ga je ambasador.

„Na zapovid, vojvodo!“ — uzvikne Predrag poput alaj čauša. Iz njegove bliže obitelji iznjedrilo se više slavodobitnika Sinjske alke, a po broju sudjelovanja bez premca među svim Sinjanima mu je rođak Ante Grabovac. Kao nitko prije i poslije njega trčao je 46 puta!

Buenos Aires, u petak, 15. ožujka 1957., u stanu Predraga Grabovca

Na trojnome sastanku kod Grabovca u ulici Suipacha osnaženo je da će poglavnikova otmica (pod brojem 1) ili atentat (pod pričuvnim brojem 2, ali jedino u slučaju ako posve zakaže plan broj 1) dogoditi u četvrtak, 11. travnja, oko 22 sata ispred njegove obiteljske kuće u Lomas del Palomaru nakon što se sa ženom vrati s večere kod Ivana Asančaića:

„Saznao sam od *Papuka* i nakon obavijesti naše krtice u ustaškome vrhu – Slovaka koji čita s usnica, a o njemu sam vam, drugovi, već govorio – da je vrijeme večere kod Asančaića neizmijenjeno!“ – obrazlagao je uvjerljivo Grabovac. Nije trepnuo kad je bacio pogled na Petra suigrača u budućoj dvostrukoj igri koji je sjedio povijene glave.

„Predrag policijski upija sve što vidi i čuje. I sjajna je glumčina!“ – zaključi Petar Rak. „Uvjerljiv je kao da se školovao u *Actors studio* u New Yorku kod Leeja Strasberga s Marlonom Brandom i Jamesom Deanom.“

Predrag jednako hvalospjevno sudi o Petru:

„Pred Šiljom Petar smireno razgovara o otmici kao o sigurnijoj inačici od ubojstva iako smo nas dvojica već ustvrdili da bezuvjetno ubije Pavelića. A na Petru je potom da izmisli jak

razlog; zašto je brzopleto smrtonosno zapucao premda je unatoč stražaru pred kućom bilo vremena i načina za otmicu.“

Šiljo je režiserski dijelio uloge u drami *Operacija Pavelić*:

„Maljčik, Petar i ja ćemo napasti *senora* Pabla, a ti ćeš, Predraže, čekati u kolima i odvesti nas zajedno s njime u luku.“

Maljčiku su poručili kako je dovoljno da stigne u subotu, 6. travnja.

Grabovac je potvrdio da će teretni brod *Hercegovina* uploviti u Buenos Aires 5. travnja. Pošto iskrca teret i ukrca novi, isplovit će jedanaestoga pred ponoć:

„Sporazumio sam se sa svojim ustaškim jezicima portirima u luci Madero, koji će u četvrtak, 11. travnja, raditi u noćnoj smjeni da ćemo oko 23 sata dopremiti balu s robom od strateške važnosti za državu. I dežurni carinik Argentinac moj je čovjek. Drugovi u Zagrebu sredili su s kapetanom *Hercegovine* da nakon što ukrcamo balu smjesta digne sidro. Ostali smo pri tome da će poglavnika u potpalublju broda do Rijeke držati na oku Maljčik i Petar.“

Šiljo je sa stavke „prihodi“ prešao na stavku „rashodi“:

„Ponovi nam, baćo, što dajemo portirima i cariniku za njihove usluge…“

„Portirima, kao što smo se suglasili, obećao sam za nagradu punu amnestiju i avionsku kartu za povratak u zemlju. Carinika koji će bez formalnosti propustiti do broda automobil s teretom isplatit ću s petsto dolara.“ Predrag se doista dogovorio s lučkim radnicima. Ali slagao je da je uročio suradnju i s carinikom. I neće zato što bala s robom od izuzetne strateške važnosti za državu nikad neće biti utovarena.

Kad *Hercegovina* bude podizala sidro, poglavnik više neće biti među živima. Pokosit će ga Petrova smirena ruka.

Predrag je svojim gostima Šilji i Petru priredio izvrsnu večeru: sinjske harambašiće, sarmice s mljevenom prženom junetinom umotanom u listove loze.

Poglavlje II.11.

Buenos Aires, četvrtak, 4. travnja 1957., u 11 sati

Dan nakon što je sletio u Buenos Aires i smjestio se u hotelu *Presidente* diplomat iz Beograda Boško Vidaković s Predragom Grabovcem, prvim tajnikom jugoslavenske ambasade, krenuo je na sastanak sa studentom prava Pedrom Sardelichem, sportskim strijelcem iz Paragvaja koji se latio da za 30.000 dolara sljedećega četvrtka upokoji poglavnika Antu Pavelića pred ulazom u njegovu kuću u ulici Aviador Mermoz kad se bude vratio s večere kod Ivana Asančaića, jednoga od prvaka hrvatske političke emigracije u Argentini.

Našli su se u najstarijoj četvrti grada San Telmu u parku Lesame, izvan ruke, na rudini kod napuštenoga vojnog poligona.

Spomenutoga paragvajskog studenta prava (stvarnim Petrom Rakom iz čileanskoga lučkog grada Valparaisa) nije zateklo što je zagonetni emisar iz Beograda koji poznaje Buenos Aires izabrao to udaljeno mjesto, gdje su u prijepodnevnim satima prolaznici rijetke prikaze. A napose što će se naći na poligonu. Bilo mu je unaprijed bistro kako će ga uglađeni policajac s pogledom lisca prerušen u diplomatski frak – prije nego što mu u Grabovčevoj nazočnosti preda predujam od 15.000 dolara – izrešetati svakojakim pitanjima na svome već pomalo zahrđalome španjolskom koji je ustrajno izvlačio iz ustajale plijesni. Tako će ga procijeniti: je li doista onaj pravi kakvim se predstavio ili je pak pritajeni provokator, možda i prevarant, koji će opijen od vonja veloga novca – unatoč Grabovčevu čvrstome jamstvu da je provjeren, pošten i pouzdan – brisnuti s dolarima i začahuriti se u neku svoju obećanu skrivenu zemlju Atlantidu, gdje ga ni na suncu ni u hladovini neće pronaći sve policije Južne Amerike. Petar je lako predvidio da će glavni ispit kojemu će ga podvrgnuti biti da se pred policajcem iz Beograda dokaže kako rukuje oružjem. Zato je Predrag prije nego što je pošao u zračnu luku Ezeiza da dočeka Boška Vidakovića javio Petru neka u Lesame pored punoga pištolja – onim kojim će navijek smiriti Pavelića – ponese bar još tucet metaka.

„Čemu toliko?“ – tašto se pobunio Petar, juniorski prvak Čilea u gađanju iz pištolja: „Dovoljna su i tri ispaljena metka da se tvoj prethodnik uvjeri s kakvim džekom ima posla!“

„I na šenlučenje se ide s više metaka, a gdje li ne na test kad valja ispipati je li rizično uložiti čak 30.000 dolara u nepoznatoga strijelca“ – odgovori mu Predrag.

„U streljani u Starome Palermu u kojoj vježbam rezultati su mi bog bogova. Nikad bolje nisam pucao!“ – hvalio se Petar (ili za skoru uporabu Pedro Sardelich).

U prvim minutama ispita poštenja sumnjičavi Boško Vidaković nepokolebljivo se uvjerio kako kastiljanski izgovor pištoljaša Pedra neporecivo kazuje da ga je udahnuo u Južnoj Americi. Dopalo mu se Paragvajčevo inteligentno i obrazovano razglabanje o političkom, društvenom i gospodarskom trenutku Južne Amerike. Uzornim znanjem Pedro je dokazao da ne gubi dane studirajući pravo i da njegovi roditelji pametno ulažu novac u sinov nauk.

Kad su se dotakli presudnoga detalja, Vidaković mu se najizravnije obratio:

„Shvatite, *senorito*, kako za 30.000 dolara kojima kanimo platiti vaše usluge organizacija koja me šalje mora biti sigurna da ne kupuje mačka u vreći. Mora se osigurati i uvjeriti da niste

fljasnuli kao spušteni s neba i da nam nećete okrenuli pamet na krivo“ – pokušao se nasmiješiti: „Da ovo ne ispadne skupa, a besmislena pustolovina. Prema tome…“

Snajperist ga je slušao s odobravanjem:

„Ništa vam ne zamjeram, *senor*. Ja bih na vašem mjestu bio rigorozno oprezan. Ipak je to preslana svota“ – rekao je i odmah prešao s riječi na djela. Osmotrio je palmu udaljenu osamdesetak metara i izvukao pištolj: „Ako sa sva tri hica ne pogodim onaj tamo izduljeni list smatrajte da ste pregovarali s varalicom, neznalicom i šarlatanom!“

Meci koje je ispalio iz pištolja s prigušivačem izbušili su žućkastozeleni tvrdokorni palmin list. Tri rupe jedna do druge posvjedočile su da je snajperist izvrstan izbor, a ne promašeno ulaganje, varalica, diletant i šarlatan. No uspjeh ga nije zaustavio. Kao u filmovima Johna Waynea o najbržem revolverašu s Divljega zapada samouvjereni mladić pruži Vidakoviću kovanicu od deset centavosa:

„*Por favor, senor*, hitnite taj novčić visoko u zrak.“

Znajući da ga snajperist želi zadiviti, Vidaković posluša. Tren poslije pucnja novčić je pao na travnjak s rupom u sredini, sada nalik austrougarskome grošu.

„Može li ponovno, *senorito*?“ – ne sačekavši strijelčev pristanak Boško Vidaković izvuče žućkastu jugoslavensku dvodinarku i još više je zavitla.

I ta kovanica s kružnim natpisom na naličju *Federativna Narodna Republika Jugoslavija* iznad grba sa šest buktinja bila je probijena.

„Posao je zaključen, *senorito*! Šteta je dalje uludo šundrati metalni novac“ – zaključi zadovoljni Vidaković spremivši u stražnji džep hlača prošupljenu dvodinarku kao dokaz i za uspomenu. Otkinuo je ispisani i potpisani ček *Bank Leu*, najstarije švicarske banke: „Ovo je ugodniji dio posla. Za vas, naravno. Dok vam banka u koju ćete ga položiti ne potvrdi da je ček pokriven, naš dogovor ostaje zaleđen.“ Potapšao je Pedra dok je stavljao futrolu s pištoljem u kožnu torbu: „Ostatak od 15.000 dolara dobit ćete u gotovu od kolege Grabovca, sutradan nakon što budete prebrinuli brigu s onom osobom!“

„Tako smo se i sporazumjeli“ – snajperistu se osušila pljuvačka u grlu, a oči mu bljesnule. Uznemirila ga je nebosežna cijena kojom je kupljen. Počinje njegov policijski *vida doble* – dvostruki život – pomisli u sebi.

„Siguran sam da smo pronašli pravoga. *Pedro is a boy for me!*“ – diplomat koji je iz sebe napokon istjerao raspoloženi osmijeh na široka usta izrekao je naslov popularnoga šlagera zamijenivši ime Johnny u Pedro. I samo što nije zapjevao.

Vidaković je otišao da ispod palme s triput probušenim listom isprazni mjehur, a čim se udaljio na nečuj, Predrag iz dubine mozga dobaci Petru:

„Petre sokole, ti bi pogodio i muhu u letu, i to u oko! Ti si kralj *pistollerosa*!“

„Zar si pomislio da je *služba* poslala bilmeza, a ne umjetnika?“ – Petar je bio prepun sebe. Veselio se sutrašnjem jutru kad će odnijeti baštinjeni ček, prvu polovicu *El gorda* u *Banco Sudamericano*. Ni trena nije dvojio je li s pokrićem.

Potekla je posljednja sedmica do noći odluke.

Poglavlje II.12.

Buenos Aires, zračna luka Ezeiza, subota, 6. travnja 1957. u 18:20

Predvečerje je iscrpljujuće užareno, a Đuro Milić i Petar Rak očekuju Dalibora Jakašu Maljčika. Samo što nije doletio *Panamovim* četvero-motorcem iz New Yorka. Stanovat će s njima u zakupljenu stanu u ulici San Martin.

Mimoišli su se sa Šulom Kišak Cohen i Benajahujom Altaracom, koji hrle ususret Zviju Malchinu. On će istim zrakoplovom doputovati pod pravim imenom, ali s krivim zvanjem upisanim u putnici. Zvi stiže kao novinar tjednika *Dvar Hashevua* za koji će – kako je najavio argentinskoj ambasadi u Tel Avivu dok je tražio vizu – pripremiti više priloga iz njihove zemlje te intervjuirati glavnoga državnog tužitelja Sebastiana Solera. Novinarima teško dostupna tužiteljeva vrata odškrinuli su mu prodorni izraelski ambasador u Buenos Airesu Arieh Leon Kubovy i priznati argentinski novinar Wilfred van Oven, koji dopisuje za izraelske dnevne listove: telavivski *Yedioth Ahronoth* i *The Jerusalem Post*. Ni ambasador ni novinar ne slute da je Zvi Malchin jedan od gorolomnih operativaca Mossada, a pogotovu ne da mu najpreča zadaća u Argentini nisu članci i reportaže nego obračun s Antom Pavelićem. Novinarska iskaznica mu je neprovidni zastor. Ambasador i novinar nagađaju kako Benajahu Altarac, službenik židovske udruge *Dana*, u Buenos Airesu vrlo vjerojatno radi za Mossad; dok su povjerovali da je Šula Cohen doista povjesničarka Noemi Elias, stručna suradnica izraelskoga ministarstva kulture, koja prikuplja podatke o Židovima u Argentini u prošla dva stoljeća. Altarac im je jučer nabacio u povjerenju – u nakani da zamagli pravi mossadovski razlog – zašto će i lažna povjesničarka Elias dočekati na Ezeizi lažnoga novinara Malchina:

„Njih dvoje su nešto više od poznanika!“ – oblenuo se Benajahu uz bezazleni osmijeh. Time je želio raspršiti i najmaglovitije primisli koje bi se mogle uvući u Kubovyjeve i Van Ovenove pronicave glave. Da su Šula i on osim što su vezani djelovanjem u Mossadu odnedavno postali i „nešto više od poznanika“. Dan na dan su zajedno pa su se, eto, zbližili. Ili Šula provede noć u Benajahuovu stanu ili Benajahu u Šulinu. Gostoprimljivi Argentinci običavaju kazati: *Mi casa, tu casa*. Moja kuća, tvoja kuća.

Pukovnik se prignuo uz uho Petru:

„Vidiš li ono dvoje Wiesentahlovih ili Mossadovih? Za žensku pretpostavljam da je iz Palestine i momka koji po tvome viđenju ima dalmatinsku ćunku…“

„Vidio sam ih.“

„Baćo, ne mogu se oteti primisli da nas prate…“

„I meni se isto čini, druže pukovniče.“

Šula privuče Benajahua Altaraca:

„Eno dvojice Wiesentahlovih“ – usmjerila je munjeviti mig k Miliću i Raku.

„Zapazio sam ih“ – kimne Benajahu.

„Mada ti ne želim nametati svoj zaključak, i dalje tvrdim kako nije slučajno što se s njima sve učestalije susrećemo u *Nocturnu* ili dok se motamo oko ,Lomas del Palomara, a viđamo se i na ulici. Idu za nama u stopu“ – šaputala je Šula: „I evo ih sada na Ezeizi.“

„Ono, da nije slučajno – doista nije. Samo, nejasno mi je i zato pitam – ali unaprijed pomiren kako neću dokučiti pravi odgovor – za kojeg nas vraga slijede?“ – čudio se Benajahu.

„Ni meni nije jasno“ – prihvati Šula dok je pudrala nos: „Naš čovjek iz Mossada Yitzhak Šamir, koji je upoznao Simona Wiesentahla u Beču, ocijenio ga je kao častoljubiva koji sve zasluge želi prigrabiti sebi…“

„Ali kakve veze ima Wiesentahl s našim poslom?“

„Rekla bih kako su ta dvojica umislila da i mi, kao što oni čine, ganjamo naciste koji su se posakrivali posvuda u Južnoj Americi. Wiesentahl ih je jamačno poslao da istraže njihova legla. I ujedno im naložio da postanu naše sjenke.“

„Zašto smo im mi zanimljivi?“

„Zato da ne bismo mimo njih štogod iščeprkali o njemačkim zločincima, a što bi njima promaklo.

Wiesentahl će i preko mjere potrošiti novac samo da ne ostane epizodist i da za se prigrabi sve zasluge. Obožava dok reflektori obasjavaju jedino njega, najveću svjetsku židovsku zvijezdu. Čezne da mu se mase dive i plješću mu. Da novine svakodnevno pišu o njemu“ – nizala je Šula.

„Ne znam kako su nas ovi tipovi pročitali da smo iz Mossada?“

„To je i meni zagonetno. Ako su nas pročitali...“ – dvojila je Šula.

„Dobro je što se s njima nećemo sudariti oko Pavelića“ – reče Benajahu dok je rupcem brisao oznojeno ljepljivo lice i kudio preko mjere vruće ljeto.

„Da, dobro je što se tu nećemo sudariti!“ – složila se Šula.

Maljčik je prije Zvija završio s carinskim i pasoškim pregledom:

„Stigao im je i treći. I taj ima policijsku facu kao i onaj stariji. A mlađi je neodređena kova“ – reče Šula Benajahuu kad je ugledala Šilju i Petra dok se prijateljski pozdravljaju s došljakom: „Nešto se zakuhalo, dragi moj Benajahu. Sve me jače iritira što li smjeraju...“

Petar je opazio Zvija kad mu je Šula poljubivši ga dvaput za dobrodošlicu predstavila Benajahua s kojim se kratko rukovao:

„Ono dvoje dobilo je i trećega“ – rekao je Šilji i ukazao na Zvija.

„To me sve više brine“ – odgovori Šiljo osmotrivši ga naprečac.

„Po izgledu bih rekao da je taj novi lik – Židov!“ – nabaci Petar čim mu je nabrzo proučio lice, a napose oštri klinasti nos i sumnjičavo sužene oči.

„Ne znam je li Židov; ali znam da nisam zastranio u procjeni jamčeći da je snažne osobnosti. Radoznalim očima gleda oko sebe kao opasni hladni sjekač.“

Šiljo je zatim znatiželjniku Maljčiku otkrio kakve sumnje proganjaju Petra, Predraga i njega.

Buenos Aires, nedjelja, 7. travnja 1957.

Nakon što se čuo s izraelskim ambasadorom Kubovyjem i novinarskim kolegom Van Ovenom i s njima dogovorio da večeraju u španjolskome restoranu *Al Imparcial*, Zvi Malchin se odvezao u ured za inozemne novinare u ministarstvo informiranja i prijavio se ribolikome

dežurnom činovniku, što je po propisu vladajuće vojne hunte bio dužan učiniti najkasnije dan nakon stupanja na tlo Republike Argentine. Tek potom, u 14:30 sati sastao se u baru hotela *Crillon* u kojem je odsjeo sa Šulom Kišak Cohen i Benajahuom Altarcem.

Šaptač iz ustaškoga okruženja potvrdio je Benajahuu da će svečani skup o šesnaestoj obljetnici proglašenja Nezavisne Države Hrvatske biti održan sljedeće nedjelje, 14. travnja, prije podne u Hrvatskome domu u ulici Salta broj 1241 i da će tom prigodom, kao što je najavljeno, govoriti Ante Pavelić. Budući da će mu to biti drugi javni istup otkako se uselio u Buenos Aires, desetak domaćih i inozemnih novinara koji su to načuli akreditirali su se kod organizatora društva Hrvatski domobran. Wilfred van Oven jedan je od njih. Kad je Zvi Malchin jutros telefonski razgovarao s njime – a tada su se još poznavali samo po glasu – Vari Oven ga je upitao bi li ga zanimalo da posjeti taj skup političkih dinosaura i nešto napiše za svoj tjedni magazin *Dvar Hashevua*? Zvija je začudila Van Ovenova ponuda.

„Zar bi ustaše – koji su dok su vladali Hrvatskom po uzoru na Hitlera proglasili Židove nižom rasom, nakazno ih obilježavali, slali u koncentracijske logore i masovno ubijali – dopustili novinaru iz Tel Aviva da stupi u dvoranu?“

„Naprotiv, kolega“ – suprotstavio mu se argentinski novinar nizozemskih predaka: „Ustaše su napravili generalni remont u glavi i sada misle da je svijet postao ometen u razvoju i da je poremećenoga sjećanja pa šire nebuloze za malu djecu kako nisu progonili Židove nego jedino komuniste! Zato će mahati s vama, izvjestiteljem iz Izraela i dokazivati da nisu antisemiti.“

„I hoćeš li otići u Hrvatski dom?“ – Šula je upitno raširila zjenice kad je Zvi prenio što mu je predložio Van Oven.

„Pristao sam!“ – odgovori kišući: „To će mi biti izvrsno pokriće kad nakon završetka ustaškoga mitinga ugasim Pavelića. Bude li potrebno, deseci svjedoka kazat će policiji da su me vidjeli u dvorani.“

Zvi je zamislio da se izgubi sa skupa čim bude oglašen kraj. Ne gubeći vrijeme pretrčat će na suprotnu stranu ulice Salta, ući u četverokatnicu preko puta Hrvatskoga doma i popeti se do potkrovlja koje je pronašao Benajahu. On će ga ondje čekati sa snajperskom puškom. Benajahu će se zatim spustiti do kola koja će parkirati dva bloka dalje. Zviju će se Ante Pavelić kad izađe na cestu naći na brisanome prostoru kao na dlanu. Najprije će ga naciljati u glavu, a drugim metkom, da se osigura, raznijet će mu i vrat. Nakon što završi svoju vatrenu elegiju, da zavara istragu, ostavit će pušku u potkrovlju. Budući da je Zbrojovka čehoslovačke izrade, usmjerit će policiju na pretpostavku da su atentatora poslali komunisti.

„Izgledi da ga promašiš su nula prema sto!“ – navijala je Šula.

„Učinit ću što mogu!“ – reče Zvi skromnošću isposnika.

„Ne, nego ćeš učiniti i više od toga!“ – Šula se unaprijed radovala Zvijevim pogocima: „Voljela bih vidjeti izraz Wiesentahlova lica kad čuje da je iskorijenjen ustaški vođa. A njegovim tragačima koji ovdje dahću za vrat Benajahuu i meni napokon će sinuti da su nas pogrešno procijenili. Da se mi nismo vrzmali po Buenos Airesu zbog njihovih nacista...“

Šula Kišak Cohen odletjet će iz Buenos Airesa uoči akcije u petak, 12. travnja. U *Panamu* je potvrdila rezervaciju, čijim će zrakoplovom do New Yorka, a odanle izraelskom kompanijom *El Al* proslijediti u Tel Aviv.

U preostala četiri dana sa Zvijem i Benajahuom proradit će detalje akcije. Pri čemu ona i Benajahu moraju paziti da se pokretom, dodirom, gestom, pogledom ili riječju ne izdaju pred svevidim Zvijem te ih on ukeba u grijehu. I tako složi kolaž da su – nešto više od poznanika.

Iz hotela *Crillon* Mossadova trojka pošla je do ulice Salta. Benajahu je otključao vrata zapuštenoga potkrovlja i pokazao Zviju niski prozor s kojega će pucati u svoju živu metu:

„Kućevlasniku udovcu predstavio sam se kao slikar iz Finske koji traži prostor za atelje. Unaprijed sam mu isplatio tromjesečni najam. Stari se obradovao i priznao mi kako je u stisci i da mu je novac uskočio u pravi čas. Lako smo se složili da ne sklapamo ugovor zato što je glupo harčiti na odvjetnike i poreze“ – divio se Benajahu vlastitoj poduzetnosti: „Ide nam na ruku što je stari jučer otputovao na dvije sedmice kćerki u Lujan.“

„Ali će nagrabusiti poslije onoga što će se dogoditi. Policija koja će se rastrčati da pronađe počinitelje i pritegnut će ga kad u potkrovlju bude pronašla ostavljenu pušku...“ – brinulo je Šulu.

„Lukavac će se valjda sjetiti i izmisliti da naravno ne zna tko je neovlašteno upao u njegov posjed dok je on boravio u Lujanu“ – smirio ju je Benajahu.

„Potkrovlje je idealno za čeku. Dobro učinjeno. *Well done*. Kao da si ga nacrtao po mojoj mjeri!“ – Zvi se uskoračao gore-dolje hvaleći Benajahuov izbor, a on se nadimao zbog slavospjeva. Bilo je vidljivo da mu je jako prijala pohvala karizmatične Mossadove gromadne stijene uglednoga jastva.

Hrvatima i Hrvaticama u zarobljenoj domovini i širom svieta.

Tako je poglavnik počeo čitati poruku koju je snimio kod kuće u povodu obljetnice NDH. Traka s njegovim glasom odaslana je u Madrid zrakoplovom španjolske Iberije. U zračnoj luci Barajas preuzet će je profesor Pavao Tijan, koji sa suprugom književnicom Nedjeljkom Luetić uređuje hrvatski sat na Španjolskome nacionalnom radiju i pustiti je 10. travnja. U popratnome pismu Pavelić je naložio Tijanu neka kao i ranijih godina objavi da poruku upućuje iz Montevidea.

Poglavnik izuzetno cijeni Tijana zbog rada na *Hrvatskoj enciklopediji*. Smatra ga najobrazovanijim Hrvatom. Po povratku iz izbjeglištva u Zagreb 1941. izabrao ga je za kućnoga profesora svoje mlađe djece Velimira i Mirjane.

Buenos Aires, ponedjeljak, 8. travnja 1957. u 8:30 sati.

Posljednji sastanak Vidakovića, Grabovca i Pedra Sardelicha (Petra Raka) prije atentata zbio se za doručkom u blagovaonici hotela *Presidente* na polukatu.

„Razmislio sam“ – ćaptao je otegnuto Vidaković sjedeći mrko i nepomično kao indijanski poglavica: „Nepromišljeno bi bilo da i ja budem s vama dvojicom u četvrtak u Lomas del Palomaru. Mogao bih uprskati akciju zato što su me za moga službovanja ovdje u ambasadi upoznali brojni Argentinci, no na nevolju i ustaše. Zato dok se ono bude odvijalo, najbolje što

mogu učiniti bit će da ovdje večeram. Da me vide u hotelu za stolom.“ Pogledao je Grabovca: „Što misliš o tome, druže?“

„U pravu si, druže Boško!“ – brzo i bez daha će Predrag potiskujući uskipjeli ushit zbog Vidakovićeve odluke. Laknulo mu je. Danima ga izjeda mora hoće li se zapetljati u gustu paukovu mrežu ako se, što je vrlo moguće, oko Pavelićeve kuće u Vrtnome gradu u Lomas del Palomaru u nevrijeme sučele Boško Vidaković s beogradske te Đuro Milić i Dalibor Jakaša s zagrebačke strane. Oni se odavno poznaju, surađivali su u nizu zajedničkih akcija. I što tada? Na čiju stranu će on? Nikako da se domisli rješenja pitijske pitalice. Naprezao se, udarao glavom u zid, ali nije nalazio izlaza iz nemoguće zapetljancije. Najveća opasnost vreba kad Šiljo i Maljčik budu skočili na Pavelića da ga otmu živa, a Petar Rak za to vrijeme zapuca i ubije ga kako bi naplatio visoku nagradu. Zato je Predrag kanio odvratiti Boška od dolaska na mjesto događaja, ali nije znao kako bi ga uvjerio, a da pritom ne postane sumnjiv. Što da mu kaže bude li ga Boško sumnjičavo pitao zašto ga ne želi kao svjedoka povijesnoga čina? Najmanje bi sumnjivo bilo da isturi Petra, smislio je Predrag. Neka Petar Rak kao snajperist Pedro Sardelich posavjetuje Boška da će mu biti daleko bolje ako preskoči dolazak u Lomas del Palomar. Ali što učiniti bude li Boško odbio? – kuhao se kao u uzavrelu kotlu. Ovo je njegova najrizičnija partija pokera u koju je puno uložio, a lako je može suludo izgubiti. Njegovi i Boškovi optimistički osmijesi skrivali su tmurnu blisku budućnost. I, evo, jutros nenadano poslije mučnine zbog dugoga očekivanja odgovora nervozne gimnastike mozga, sudaranja valjanih i loših zamisli – pomiješane karte napokon su se dobitnički otvorile. Predragu je granulo sunce. U posljednje vrijeme priviđenje ga je triput dotaklo. Najprije kad se nagodio s Ivankom Galić da surađuju; zatim kad je privolio Petra da se androginijski preobrazi u *Dr. Jekylla* i *Mr. Hydea* i pristane smaknuti Pavelića i za srpsku službu; a evo sada i Boškova odluka da ne dođe u Lomas del Palomar: ‚Krenulo me je, hvala Gospi sinjskoj. To je moj spasonosni *El gordo!*‘ – slavio je. Premda ateist, prizvao je božansku zaštitnicu svoga rodnog grada. Od sreće bi odletio na papirnatome zmaju u oblake.

„Što vi kažete, *senorito*?“ – Boško Vidaković se okrenuo Pedru (Petru).

„Ispravno je, *senor*, što ste odlučili da ne dođete.“

„Trojica bi nas bilo previše“ – reče odmjereno strijelac. Jedio se kad ga je beogradski diplomat oslovio: *senorito*. Ali za trideset tisuća dolara zaboravit će njegovo pretjerano pokroviteljsko nametanje.

Poslije doručka Predrag je otišao na posao, Pedro (Petar) u streljanu u Stari Palermo, a Boško je ostao u hotelu da uz kavu i gusti sok od brusnice pročita novine. I on će kasnije navratiti u ambasadu da se vidi s ambasadorom Đerom Petrovićem.

Buenos Aires, u utorak, 9. travnja 1957. u 19 sati

Predrag Grabovac pozvao je u svoj stan Đuru Milića, Dalibora Jakašu i Petra Raka na večeru i konačni dogovor prije završnoga udarca *Operacije Pavelić*, koji je utvrđen za prekosutra ispred ulaza kuće s brojem 643 u ulici Aviadora Mermoza.

Istok Argentine napale su ljetne žege da se i kamen topio, a Buenos Aires je postao usijani grad. Domaćin je zato uz snažno okretanje triju ventilatora ponudio lakša jela: pileću

salatu s rotkvicama, juneće odreske naglo ispečene na pladnju s prženim krumpirićima i za poslasticu tvornički sladoled sa svježim višnjama.

Prije i nakon obroka trojica starijih pili su viski s ledom („Najbolje sredstvo kad pritegne jara!“ – mjerodavno će Šiljo) a Predrag im je uz jelo nametnuo svoje najdraže čileansko bijelo vino *Tarapaca*, što su ostala dvojica pilačkih istovjernika prihvatila bez primjedbe. Petar Rak se kao i uvijek nalijevao ledenom *Pepsi colom*.

Petar je napose raspoložen. Svratio je jutros u *Banco Sudamericano*, gdje su mu potvrdili očekivanu lijepu vijest. Vidakovićev ček bio je s pokričem i 15.000 dolara sjelo mu je na račun. U kuhinji je to prišapnuo Predragu i slavljenički podigao dva prsta. *Victoria!*

Tajno bratstvo uobličilo je raniji bezbroj puta ponovljeni plan: što će tko činiti kad se za pedesetak sati budu našli na bojnome polju u Lomas del Palomaru.

Šiljo je bivao sve samouvjereniji da će doskočiti *senoru* Pablu – kako su ponovno počeli zvati poglavnika – i živa ga dopremiti u brod. Zato Maljčik i Petar – koji će u trinaest dana plovidbe u potpalublju *Hercegovine* motriti na zarobljenika – trebaju u četvrtak poslijepodne donijeti osobne stvari i ubaciti ih u prtljažnik kola koja će presudne noći voziti Predrag.

„To će dečki biti vaš *adios* s Argentinom“ – podsmješljivo je nabacio skorašnjim Pavelićevim anđelima čuvarima. A on će ostati još nekoliko dana u Buenos Airesu kako bi propratio reagiranja tiska i radija i osluškivao ponašanje hunte i obezglavljenih ustaša.

Predrag gurne Petra laktom pod rebra umjesto podsjetnika da pukovnik i ne sanja što će se doista dogoditi. Maljčik i Petar u četvrtak sigurno neće pratiti skupocjeni brodski teret. Zato što tereta neće biti. *Senor* Pablo će u svojoj posljednjoj kristalnoj noći u Buenos Airesu postati slika iz smrtovnice. Bit će odbačen u prošlost. *Senor* Pabio ne smije preživjeti. Jer u bubnju sreće okreću se presudne stvari. Petrovih 30.000 dolara i njegov diplomatski uspon.

„Kakve li štete!“ – uzvikne Maljčik ćapnuvši komadić krumpirića: „Eto, odlazim iz Buenos Airesa, a tek sam ga počeo upoznavati i uživati u njegovoj ljepoti.“

„Doći ćeš ti opet, druže“ – tješio ga je izvještačeno Predrag: „Ovdje ima još mnogo divljači i lov će dugo potrajati. Ovo je lovište bez lovostaja. Ta nije Ante Pavelić jedini, oštija!“ A u sebi se pita: što li će odlučiti Maljčik nakon što Petar natakne masku smrti *senoru* Pablu? Hoće li i bez poglavnika put putovati sporim brodom ili će pak brže i udobnije odletjeti u Zagreb? Predrag je saznao od Petra o njegovu sporazumu s pukovnikom. U slučaju da poglavnika ne budu mogli oteti (kao što neće), nego ga dokrajče pred kućnim pragom (kao što hoće), Petar će prije nego što se vrati poslu na Zrinjevac otići na uskršnji predah obitelji u Čile. Prethodno će u petak naplatiti preostalih 15.000 dolara i zatim spojiti dva zadovoljstva. Ljenčarit će kod kuće na račun hrvatske *službe* i sladiti se novcem ravan *El gordu* od srpske.

„Stoji li dogovor s portirima u luci?“ – provjeravao je pukovnik.

„*Cien por cien!*“ – potvrdi Petar uz neizostavnu poštapalicu.

„Nadam se da nema poteškoća ni s argentinskim carinikom…“

„I s njime je uređeno“ – lagao je na hvatove Predrag: „Pet stotina zelenih šoldi su zbog kojih mu se još koliko isplati zažmiriti.“

„Kapetan će“ – promišljeno nastavi Šiljo – „tek na brodu saznati od Maljčika tko je u paketu! Drug Veljko Drakulić sastao se s njime u Rijeci i pripremio ga. Natuknuo mu je da ćemo možda utovariti živu osobu. Barba, naravno, još ne sluti da će to biti glavom *senor* Pablo.“

„I što očekuješ, druže Šiljo, kako će se ponašati kapetan kad bude saznao da smo mu ukazali iznimnu čast time što prevozi *senor* Pabla? To će za nj biti strujni udar, oštija! Neće li se barba izbrbljati pred nekim iz posade?“ – farizejski će Predrag tek da bilo što pita.

„Kapetan je prijeratni provjereni komunist, Slovenac, oženjen Splićankom i udomljen u Splitu“ – žamorio je Šiljo: „Jedino će on smjeti kročiti u prostor u potpalublju u kojemu ćemo smjestiti *senora* Pabla. Mali od kužine ostavljat će hranu ispred gornjih vrata, a dolje će je odnositi Maljčik ili Petar. Oni će biti privilegirani da kao dadilje vode *senora* Pabla u zahod i na pranje i gledati ga kako kaka, piški i pere se s okovima na nogama i dražesnim povezom preko usta. Njih dvojica i *senor* Pablo imat će poseban toalet, umivaonik i pregradu s tušem. Kao u hotelu, jebote. Ovo je zlatna prigoda da Maljčik i Petar zgrnu lovu kao konzultanti – a zašto ne i kao scenaristi – kad *Jadran film* bude jednom snimio triler o otmici.“

„Što će biti s posadom broda?“ – Predrag nije prestajao sa svojom farsom.

„Momci iz posade bit će neizravno upozoreni da je teret koji voze vrlo dragocjen za državu. Neki će vjerujem nagađati da to nije mrtva priroda nego živa ptičica, ali barba je tu da ih smiri kako ne bi bili previše radoznali“ – upoznavao ih je Šiljo. „Naši iz službe pokupit će *senora* Pabla tek nakon što posada u Rijeci do jednoga bude napustila brod.“

„Što je s tekućinom za uspavljivanje?“ – Šiljo je podsjetio Predraga koji se prihvatio zadatka da nabavi eterične kapi. Kako jugoslavenska ambasada u Argentini pokriva susjedni Paragvaj, on jednom mjesečno leti diplomatskim poslom u Asuncion.

Ondje je i saznao da Indiosi iz plemena Guarani, nastanjeni u oblasti Gran Chaco, od biljaka i korijenja cijede kapi. Njihov smućkani napitak čarolija je koja čudesnom brzinom omami čovjeka. Vračevi tim kapima uspavljuju svoje plemenske podanike otrovane od ugriza zmija ili zaražene od ujeda bijesnih kojota kako bi im zatim bezbolno otkinuli ranjeno meso i spasili ih od smrti. Predrag je čuo da paragvajska policija učinkovito koristi tu indiosku drevnu medicinu dok otima protivnike diktatorskoga režima predsjednika generala Alfreda Stroessnera. Uspavanu žrtvu bez buke, dreke i poziva u pomoć tako proguta noć i nestane s popisa živih. Da indioski izum iskoriste dok budu otimali *senora* Pabla, Predrag je predložio za vrijeme zagrebačkoga sastanka, a oni smjesta prihvatili.

„Nabavljena!“ – pouzdano reče Predrag i natukne kako je dvije bočice, dovoljne da uspavaju cijeli vojnički vod i još krdo bikova povrh toga, platio četrdeset osam dolara. „Tekućina je pod ključem kod mene u ambasadi!“

„Vrlo dobro!“ – Šiljo odskandira pohvalu koju starješina gromko objavljuje postrojenim vojnicima kad je zadovoljan s njihovim uratkom.

„Služimo narodu!“ – odsječno uzvikne Predrag onako kako po pravilu službe pohvaljeni vojnici na to trebaju odgovoriti starješini.

„Koliko dugo djeluje ta indijanska tekućina?“ – pitao ga je Maljčik.

„Ošamućeni se ne probudi bar pet sati!“

„Vrlo dobro!“ – sada poviče i Maljčik.

„Služimo narodu!“ – ponovi Predrag.

„Jedino me brine“ – pretvoreno će Petar Rak nastojeći da zazvuči što god uvjerljivije – „čuvar koji stalno stoji ispred *senor* Pablove kuće.“

„Gle ti njega!“ – nevoljko ga odmjeri Maljčik.

„Što nam time želiš reći?“

„Bude li čuvar opasno napastan, tada ću najprije morati srediti *senora* Pabla, a potom i njega. Želim da to utvrdimo. Jer nisam toliko glup i neoprezan da uzmaknem tek kad se drvo strovali na mene.“

Petar je hitreno pogledao Predraga i odaslao mu telepatsku poruku neka se ne brine. Neće izmijeniti njihov već sročeni igrokaz. A poslije akcije branit će se i valjda nekako obraniti pred Šiljom i Maljčikom da je brzopleto zapucao stoga što mu se pričinilo kako netko dolazi.

„O tome smo se već dogovorili. Smaknut ćeš ih, ali samo u krajnjoj nuždi. Samo ako uletimo u bezizlaz“ – čvrsto zaključi Maljčik uz Šiljino povlađivanje.

„Tako sam i razumio. U krajnjoj nuždi. Ubij da ne budeš ubijen!“

„U ovome slučaju nemoj primijeniti onu policijsku: Što prije umreš dulje ćeš biti mrtav!“ – rukne Maljčik dragostan jer mu je sinula stara pouka.

Razveseljeni stanari iz ulice San Martin u smiraj noći napustili su Predraga. Dok su na pločniku uspavanu od sparine stajali da zaustave taksi, Šiljo blago promukla glasa dobaci Maljčiku i Petru kako je više nego ikada siguran u povoljan ishod prekosutrašnje diverzije:

„Lakše će proći nego što sam do sada pretpostavljao!“ Pridodao je: „Sve što smo učinili kao policajci bila je samo priprema za ono što će se dogoditi. Mi ćemo, drugovi, zapravo tek od četvrtka početi pisati naše karijere!“

„Ubrzo ćemo postati svjetska vijest...“ – preuzetno spomene Petar.

„Ali vijest bez jednoga od pet w koju ona mora po novinarskim pravilima sadržati u ishodištu. U toj vijesti bit će: *why*, *what*, *where* i *when* ali ne i – *who*“ – učio ga je Šiljo.

„Za razliku od američkih policajaca, o čijim uspjesima njihove novine uvelike pišu i o kojima su u Hollywoodu snimljene stotine filmova, kod nas narod nikada nije saznao tko su bili junaci naših akcija. Pokriveni ribljom šutnjom ostali su pritajeni iza svojih blistavih pothvata. A, duše mi, bilo ih je i te koliko...“ – Maljčik pritom važno pogleda Šilju.

„Norveški kitolovci vele da harpunom najprije naciljaju u kita iz kojega štrca mlaz!“ – zaskoči ga Šiljo: „Zato mi nećemo doživjeti ni minute široke javne slave. Ali to je dobro, baćo. Bar ćemo ostati normalni.“

„I živi!“ – ubaci Petar.

Navratili su u bistro do kuće da prije završnoga udara *Operacije Pavelić* zaliju za njen povoljan rasplet. Šiljo i Maljčik naručili su škotski viski *Old Smuggler*, a Petar nije mijenjao *Pepsi colu*. U sve tri čaše bilo je međutim i nečega istog. Krupnih grumenja leda.

Nakon što ih je konobar neuobičajene pojave, hitlerovski začešljane kose i potkresanih brčića poslužio ponovljenom turom, Maljčik se okrene Šilji:

„U Zagrebu te nestrpljivo očekuju tvoji ovisnici.“

„Koji ovisnici, baćo?“

„Stavi prst na čelo i sjeti se. Konobari i barmeni, naravno. Sirotani ne mogu dočekati kad ćeš nastaviti svoja, zbog više sile prekinuta studijska putovanja po kavanama i barovima. Bez tvojih svakonoćnih otmjenih lumperajki, druže Šiljo, dok si ti ovdje u Buenos Airesu njihove su zarade u značajnome padu."

„Samo sam se trudio da živim punim plućima!" – topio se Šiljo od taštine.

Maljčik se podsjetio zbitija kad je jedini put ušao u *Ritz* bar i ostao do zore:

„S nama je, sjećaš li se, Šiljo, sjedio pisac Novak Simić, koji je više popio, a to nije bila voda, pa su mu se pokidale niti. Ubacili smo ga u automobil, a ti umjesto da ga odvezeš doma, ostavio si ga na Zrinjevcu da nemoćno tinja na stepeništu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Rekao si da mu je tu mjesto!"

Sva trojica su se djetinjasto smijala i dočekala treću turu.

Buenos Aires, u utorak, 9. travnja 1957. u 20:30 sati

Nakon pomirbenoga dogovora za ručkom u restoranu *Nivel de la parilla* 22. veljače, kad su prisegli svetome Vasiliju Ostroškome da će ubiti poglavnika o godišnjici NDH 10. travnja i da ni pod kojom izlikom neće pomicati utvrđeni datum, Blagoje Jovović i Milo Krivokapić viđali su se svake večeri. Izuzimajući tri dana sredinom ožujka, kad je Blagoje otputovao u Mar del Platu da posjeti obitelj. Najčešće su se nalazili u *Nocturnu*, gdje su s neprimjetne udaljenosti promatrali svoju izabranu metu. Iz kavane bi se uvijek izvukli prije Ante Pavelića, sačekali ga na autobusnoj postaji i potom u *colectivu* broj 5 njega i mladoga čuvara neprimjetno pratili do kuće u Lomas del Palomaru u velikome Buenos Airesu.

Blagoje je bio uvjeren svojom kožom da se nema što prigovoriti planu o atentatu koji su nakon nebrojenih razgovora i razmjena mišljenja izbrusili do savršenstva. Složni su i uigrani s naslaganim pripremljenim rješenjima u glavama za svaku nemoguću mogućnost koja bi mogla iskrsnuti i ispriječiti im se na putu do cilja.

Dogovorili su se da će se večer prije obračuna prošetati betlehemski osvijetljenom avenijom Corrientes. I posljednji put se preslišaju kako će djelovati.

Čim su se pozdravili, Blagoje je opazio da mu Milo koji je došao strahovito uznemiren i odsutan duhom šalje smušene znakove:

„Tebi kao da nije najbolje, brate Milo. Jesu li ti naudile vrućine?" – pitao ga je.

Milo je napadno progutao pilulu za umirenje, no kad se ni potom nisu utišali njegovi strahovi, zagrlio je Blagoja:

„Ne računaj sa mnom, brate. Želio sam biti od pomoći, tvoj živi štit, ali neću moći. Loše mi je. Postao sam zbunjenko" – naporno je ispuštao riječi uspuhan kao da je u trku gurao bicikl niz strminu: „Samo bih ti odmogao!"

Udarac ispod pasa nepodobe Mila bolan je, a njegov filistarski zagrljaj Blagoje osjeća kao omču koja mu se jače zateže:

„Kuku mene!" – nepromišljeno zakuka poput narikača na crnogorskim sprovodima. Stišao se tek kad je primijetio da su prolaznici upražili oči u nj. Na rubu neuračunljivosti odmahivao je kao da tjera kugu od sebe: „Ukloni mi se s puta! Neka te voda nosi, nevjero

stoglava, da te više nikad ne vidim. Sutra idem sam, pa malo ja, više Bog, i ako prođe, dobro je, a ako ne prođe, nalet ga bilo!“

Blagoja je zapanjilo kojom se brzinom Milo izgubio u gomili. Samo što je podigao pogled, postao mu je nevidljiv. Kao da mu je skrama zamaglila oči.

‚Milo jest blagoglagoljiv, ali nije crnogorski đetić, nego dronjak kad me ostavio tragično sama. Nazvati ga prevrtljivcem bilo bi preblago. On je kao meso podložno kvarenju s kratkim rokom trajanja koje se brzo usmrdi‘ – razglaba Blagoje i prkosnim ponosom odlučuje da neće odstupiti. Sam će umoriti poglavnika, mada bi mu bilo lakše u zajedništvu. Neće pogaziti obećanje dano pred Bogom, spreman je i da pogine. Riječ je riječ! Čekao je da dočeka makar mu stavili trnov vijenac oko glave. Držao je figu u džepu kad mu je navro Isusov biblijski vapaj s Golgote dok mu je na križu duša izlijetala iz tijela: *Bože moj, zašto si me ostavio!*

Poglavlje II.13.

Buenos Aires, u srijedu, 10. travnja 1957., navečer

Blagoje Jovović navratio je u *Nocturno* desetak minuta poslije šest. S vrata je ugledao poglavnika, sjedio je u sredini za širokim stolom složenim u obliku slova L s tridesetak slavljenika. Zato se okrenuo i izašao da prošeta. Utući će vrijeme do osam, kad će otići na postaju *colectiva*, a ondje ga sačekati i krenuti za njime dok se bude zaputio kući u Lomas del Palomar. Učestalo je uvlačio ruku u desni džep hlača i milovao sa šest metaka napunjeni i zakočeni mali damski revolver kojim će ga ukapiti. Kad je ostao bez pomoći kukavice Mila, Blagoje se stegnuto pita: treba li, nakon što prvi metak uvali u Pavelića, potrošiti i drugi na pratioca? Bezuvjetno, zaključio je, jer mrtva usta ne govore. A živi čuvar postao bi neugodan ključni svjedok. U policiji će opisati atentatora i tako bitno pridonijeti da ga pronađu.

U bistrou u Aveniji 9. de julio, preko puta Obeliska, naručio je *cortado* i sladoled. Na nekoliko časaka odvratit će misli od onoga što će učiniti večeras.

Na nezatomljeno razočaranje svojih idolopoklonika poglavnik im je poremetio savršenstvo ugođaja, zadržavši se jedva sat u *Nocturnu*. Ivan Asančaić ga je podsjetio obećanja koje je zaboravio. Trebao bi još navratiti i u Hrvatski dom, u ulicu Salta, i ondje također čestitati okupljenima blagdan 10. travnja. Još će i provjeriti kako napreduje uređenje dvorane u kojoj će govoriti u nedjelju.

„Sparina mi ne čini dobro, nemam daha! Sunce mi je udarilo u tjeme“ – tužio se poglavnik Asančaiću dok su se vozili u Hrvatski dom. „Stoga vas molim, Ivane, da ne oduljimo posjet“ – upozorio ga je uz pojačane tikove na rubovima usana.

„Kako zapovijedate, poglavniče! Skratit ćemo boravak. Uradostit ćete naše ljude što će vas vidjeti makar i četvrt sata…“ – bobotao je visoki i proćelavi Asančaić.

Dvorana je ukrašena transparentima i slikama koje su naslikali pripadnici hrvatske zajednice u Argentini, a u staklenim pregradama postavljene su izložbe poštanskih maraka izdanih za četiri godine postojanja NDH te hrvatskih knjiga, novina i časopisa tiskanih u izbjeglištvu. Kad su Pavelić i Asančaić ulazili, iznad govornice su zakucavali uramljenu poglavnikovu snimku u boji iz 1943.

„Bit će krasna blagdanska svetkovina!“ – voljno će poglavnik.

„I jako će odjeknuti u Argentini, ali i u svijetu. Doći će nam brojni novinari i fotografi. Posebno se veselim što su svoju nazočnost najavili snimatelji argentinskoga slikopisnog žurnala kao i momčad televizije iz New Yorka!“ – hvalio se Asančaić.

„Pametno je, Ivane, što ste ih pozvali! Neka svijet vidi da još postojimo! Neka se uvjere da u truc Titovim komunistima nismo propali! Neće proći puno vremena kad ćemo ponovno svetkovati u našem Zagrebu, ako Bog da!“ – zažario se poglavnik.

„Dobro ste me podsjetili, poglavniče. Još večeras ću se brzoglasom javiti zborovođi da nam naš zbor otpjeva: *Još Hrvatska ni propala dok mi živimo!*“

„Tako je, Ivane! Poletne budnice poput nje održavaju hrvatski duh!“

Kao i u *Nocturnu*, Pavelića su i u Hrvatskome domu poslužili šalicom čaja s mlijekom. Naviku učestala ispijanja čajeva poprimio je od Hitlera kad su se prvi put sastali u dvorcu Berghofu, u Bavarskim Alpama, 6. lipnja 1941. *Führer* bi ih popio i petnaestak dnevno pa ga je poglavnik, istina tek djelomično, slijedio i po toj pomami.

Kad je nekoliko minuta prije osam stigao na početnu postaju *colectiva*, Blagoju se najprije učinilo da vidi utvaru. No kako mu se nije priviđalo, ujedljivo je zgrabio za lakat Mila koji je odsutno motrio na drugu stranu i pušio, ispuhujući dimne kolutiće:

„Što ćeš ovdje, bijedniče Krivokapiću?“

„Došao sam…“ – moljakajući zanjunjori Milo.

„Došao si da me rgaš i slomiš mi volju, je li?“ – Blagoje je stegnuo glas kako njegova jetkost ne bi doprla do uha raštrkanih putnika koji su čekali „peticu“.

„Bit ću s tobom, brate“ – šaporio je Milo. Zastao je i umorno prešao dlanom preko naprasno oznojena čela.

„Propustio si veliku priliku da zasvagda zašutiš.“

„Večeras neću gledati Pavelića u oči nego ću hodati iza njega. Sve će proći u redu čim ga ne budem gledao u oči!“ – uvro se Milo, a zubalo mu se zaklataralo.

„Tvoja velika mana je što loše blefiraš!“ – nije se smirivao Blagoje: „Više mi ne trebaš, zloćo! Već sam te odbolovao i prežalio. Sam ću ga rastreskati!“

„Ubij me kao pariju, ali ću s tobom, pa kud puklo!“

Uto je naišao Ante Pavelić s čuvarom.

„Vidim nema mi izbora kad su mi suđaje odredile da te trpim pored sebe!“ – mrzovoljno prošaputa Blagoje: „Ali urazumi se, Milo, moraš me slušati, sve baš sve što ti budem govorio!“

„Slušam te, brate Blagoje“ – ljigavo reče Milo.

„Uvijek koračaj ispred mene! I sada, dok budemo ulazili, a i kad izađemo!“

Ušli su prije Pavelića i mladoga tjelohranitelja.

Upoznali su poglavnikovu autobusnu navadu. Dječaci koji su prvi jurnuli u *colectivo* zaposjeli su mjesta u posljednjem redu, koja je on uvijek birao za se da mu nitko nije iza leđa. Lako su pogodili da će, kad ne može na kraju, sjesti tik iza vozača.

Prije nego što se autobus zaustavio na posljednjoj postaji, na uglu ulica Pereyra Ivaola i Alas Argentinas, Blagoje podsjeti Mila da krene ispred njega. Pratio ga je kako silazi i utapa se u gomilu koja je izašla. Ali kad je došao nadomak puteljka u parku koji vodi do Pavelićeve kuće, u ulicu Aviadora Mermoza, Mila više ni od korova. Kao da ga je zemlja usukala.

Psujući u sebi Milova oca koji je napravio skota nad skotovima i izroda nad izrodima i poželjevši nakotu Milu da ga sustigne njegovo ljuto prokletstvo, Blagoje ubrza i neoprezno priđe na bliski razmak od Pavelića i čuvara, toliko da je razgovjetno čuo što govore. Na sto pedesetak metara daleko od ulaza čuvar se obratio poglavniku, koji je dahtao od sparine:

„Poglavniče, eto vas blizu... Mogu li, na kratko, svratiti do kluba *De Fomente*?“

„Pođi, Jure, pođi…“ – otpustio ga je i uzeo torbu koju mu je čuvar dotle nosio.

Oni su se razdvojili, a Blagoje se zaklonio iza najvećega stabla u drvoredu. Prekrižio se i mičući usnicama zahvalio Bogu i Vasiliju Ostroškome, svome obiteljskom svecu, što su mu

pomogli u pravome trenu, a koji ne može biti praviji. Da je Ante Pavelić ostao bez čuvara. Nesvjesno je pogledao na sat, bilo je 21:06.

Blagoje ubrzano krene za njim. Približivši mu na oko četiri metra, izvuče revolver da ga s leđa nacilja u glavu. No tada se Pavelić, nagonski predosjetivši opasnost, naglo okrene:

„Stani, mater ti komunističku! Jesi li pobudalio..? – preplanulo zaurla na visokoga, suhonjava neznanca koji je upirao cijev u njega. Dok mu je mračni park gutao glas, Pavelić je potrčao.

Blagoje Jovović se doimao poput zbunjenoga glumca koga su izgurali na pozornicu, a da nije uvježbao zahtjevnu ulogu. Uzdrhtale ruke iz neposredne blizine u transu je ispalio pet metaka. Poglavnik je bolno jauknuo i ispustio torbu. Krvareći, posrtao je i teturao po neizgaženoj travi, kao da je bačen u prazan prostor bez naslona. I poslije šest-sedam sve usporenijih koračaja, srušio se.

Blagoje je u izgužvanoj bilježnici koju je nosio uza se iz gerilskoga opreza da netko nezvan ne pogleda što je u njoj napisano, treperavim rukopisom smeteno opisao svoje viđenje događaja 10. travnja 1957., nakon što je u 21:08 pucao u poglavnika:

Pao je, ne miče se. Ne mogu vjerovati da se pravi mrtav ako su mu meci u tijelu.

Toga časa pomislim kako je bolje da taj krvopilac ostane živ. Nakon što ga odvedu u bolnicu, ljudi će ga vidjeti i onda mu se mora suditi.

Ili da ga ipak pribijem?

Sa strane ugledam ručnu torbu. Pitam se, jesu li u njoj dokumenti? Bilo bi dobro da ih se dokopam. Ali što ako je u torbi novac? Uhvate li me, proglasit će me lupežom. Okrivit će me za grabežno umorstvo, da sam ubio zbog novca. Ostavim i Pavelića i torbu.

Počnem bježati oko zgrada ulicom Immelmann.

Narod izlazi u vrelu noć. Pitaju me: što je? Zadihan govorim: "Čujete li što rade oni luđaci tamo? Napili se i netko puca po svemu živome! Taj je lud ili pijan!" — vičem da me čuju i oni na prozorima. Revolver mi je u džepu. Ostao je još samo jedan metak, za svaki slučaj.

Trčim i slušam viku oko Pavelićeve kuće. Sprešno sam zamakao iz ulice Sanchez koja polukružno zavija oko nje. Zašao sam u polje, kad na sprženoj ostaloj od suše opazim sjenku od čovjeka, Mila Krivokapića. Stoji napol pogrbljen i gleda me. Nastavim trčati, a on krene za mnom. U trku mi pomahnitalo kaže kako se nije usudio krenuti u akciju, jer se plašio da ću ga umjesto pozdrava dočekati metkom zato što me je prevario i ostavio. Prestravljeni Milo svoj revolver bacio je u smeće.

Postao sam čudno miran i ravnodušan za svoju sudbinu. Da li se tako smireno osjećao i Gavrilo Princip poslije atentata na Ferdinanda?

Krv mu je još šikljala kad se pridigao. Osjećao se kao da je snažno udaren šakom po grbači. Osvrnuo se i vidjevši da je pognuti strijelac, s kapom natučenom do kapaka, poslije petoga hica, umotan tamom, odletio kao raketa, žilavo otporni poglavnik se zaputio kući. Iako je zatamnjelo, vrućina nije sustajala. Danas se Buenos Aires znojio od žaropeka, gorjelo je nebo i gorjela je zemlja. Ranjeni poglavnik shvaća da se spasio u sretnome djeliću sekunde. Okrenuvši leđa revolverašu izbjegao je pogotke u srce i čelo.

Žena mu je zanijemila ugledavši ga oblivena krvlju. No pribrala se kad ju je umirio da mu rane nisu tako opasne kao što njoj izgledaju:

„Preživjet ću, hvala Bogu!“ – prekrižio se Ante Pavelić.

Položila ga je na kauč kad su dotrčali i njegovi izbezumljeni čuvari Jure i Ivan.

Mara Pavelić prizvala je susjedu, liječnicu, Argentinku, koja mu je očistila rane na leđima i prsima i zaštitila ih vatom, gazom i zavojem da obuzda krvarenje. Utješila ga ju je kako nisu opasne po život, iako je isteklo puno krvi. Liječnica je potom pozvala vozila hitne pomoći da prevezu ranjenoga u obližnju Sirijsko-libanonsku bolnicu. Dok nisu stigla, Mara je u međuvremenu muževu košulju i hlače s krvavim mrljama zamijenila čistima i izvijestila kćer Mirjanu i zeta Srečka Pšeničnika o atentatu. Požurila ih je da što prije dođu u bolnicu. Prije nego su se zaputili Mirjana je pronašla u Hrvatskome domu stariju sestru Višnju i brata Velimira i prenijela im majčinu poruku neka pohitaju doma i ne podižu slušalicu.

Zaklonjen iza zastora, Ivan već motri mota li se netko sumnjiv ispred dvorišta.

Pšeničnik je telefonirao prijatelju, uspješnome kirurgu, Hrvatu Milivoju Marušiću, i zamolio ga da bude nazočan prigodom poglavnikova pregleda.

„Prekidam večeru i smjesta ću u bolnicu!“ – cepteći rekne Marušić.

Vozilom hitne pomoći s poglavnikom su se dovezli njegova supruga, susjeda liječnica i osobni čuvar Jure. Mara Pavelić prijavila ga je u bolničkome prijamnom odjelu pod imenom i zanimanjem, kao što je bio upisan prije nepunih deset godina u apolitskoj putnici, s kojom se uselio u Argentinu: inženjer Pablo Aranyos, građevinski poduzetnik.

Uz pasku doktora Marušića pacijenta su pregledala dvojica dežurnih liječnika, koji su ustvrdili da je pogođen u visini drugoga kralježnjaka i u desnu ključnu kost. Čim su mu rane ponovno premotane, a bolovi ublaženi injekcijom, snimili su ih na rendgenu. Na radiografskoj ploči se vidjelo da se jedan od dvaju metaka zaustavio samo na tri centimetra od kralježnjaka. Po Marušićevu savjetu, nisu ga izvukli iz tijela, za što su se odlučili mladi bolnički liječnici.

Potkraj pregleda četa policajaca iz 47. okruga opkolila je Sirijsko-libanonsku bolnicu, koja im je u djelokrugu. Zapovjednik žandarmerije Buenos Airesa Sima Horia Sierra, vržave glave, kratka vrata i krupnih zuba koji su ga činili nalik vjeverici ili sličnome glodavcu, popeo se u čekaonicu radiografskoga kabineta, na trećem katu:

„Kad mogu govoriti sa *senorom* Pavelićem?“ – ukrutio se kao engleski batler.

„Kako znate da je *senor* Pavelić ovdje?“ – sledio se Srećko Pšeničnik.

„Radio Rivadavia je javio da je u atentatu ranjen bivši hrvatski *jefe de estado*“.

„Jesu li objavili i da je dovezen u ovu bolnicu?“ – Pšeničnik se trznuo kao da ga je preplašio iznenadni pucanj. „Pitam vas iz bojazni zato što taj podatak može postati putokaz atentatorima. Da dođu i ponovno ga pokušaju ubiti...“

„*No che*, na radiju nije rečeno da je *senor* Ante Pavelić prevezen u Sirijsko-libanonsku bolnicu. Putem svojih veza to su razvidjeli naši iz policijskoga komesarijata! I zato zbog mogućega napada policija upravo osigurava bolničke ulaze“ – umirio ga je žandarmerijski zapovjednik, pri čemu je silno iznenadio okupljene iz poglavnikove pratnje: „Posebno sam radoznao što ću upoznati *don* Pavelića. Pasionirani sam filatelist i imam sve hrvatske marke s

njegovim likom, izdane između 1941. i 1945. Vjerujem da ću ga i prepoznati, premda je i vrlo moguće da viđen odavde izbliza izgleda drugačije negoli na markama!“

Mara Pavelić je oštro pokucala i sa zetom Srećkom Pšeničnikom upala u kabinet gdje su završili pregled. Doktor Marušić je pomagao ranjeniku da odjene košulju:

„Čeka te žandarmerijski zapovjednik. Kazao nam je da je krugoval objavio vijest o atentatu. Naveli su ti ime i da si bio hrvatski *jefe de estado*. Znači, od sada više nije tajna da živiš u Buenos Airesu čim je to i službeno potvrđeno“ – podrhtavala je supruga:

„Redarstvenici su opkolili bolnicu. Reci, Ante, što nam je činiti?“

„Morat ću razgovarati s policajcem. Njegova crkva, njegova misa. Sutradan će se novine i onako raspisati o meni, pa će se i široko saznati da sam u Argentini. Bedasto je, dakle, izbjeći ga i tako nepotrebno nalijepiti nevolje na čelo“ – bez okolišanja je odlučio Pavelić.

Supruga visoko podigne namršteno čelo i uznemirenih osjećaja upita Marušića:

„Gospodine doktore, je li moj Ante u snazi? Nije li još preslab poslije svega?“

„Nema zapreka, ako je poglavnik voljan razgovarati“ – suglasio se kirurg: „Ipak, prije nego ga policajac krene ispitivati upozorit ću ga da ne odulji.“

Prvi sati četvrtka, 11. travnja 1957., u čekaonici radiografskoga kabineta Sirijsko-libanonske bolnice u Gran Buenos Airesu

Poslije pozdrava žandarmerijski zapovjednik Sima Horia Sierra glomaznim tijelom u tankome prugastom odijelu ispunio je sjedalicu s naslonjačem u koju se duboko ugnijezdio, i onda, gladeći usput ružičasti nos, nekoliko trenutaka bez riječi nazvirivao Pavelića. Što god ga je dulje gledao, oči su mu rasle i bivale sve krupnije. Od davnina navikao na saslušanja, poglavnik pomisli kako je to psihološki trik iz policajčeva skladišta, s nakanom da ga impresionira, uplaši, nadgovori, snekša i učini ga nesigurnim. No kad je viši argentinski policijski dužnosnik udvorljivo primijetio da je *senor* isti kao na portretu s maraka Nezavisne Države Hrvatske, tek što sada njeguje brkove i donekle je ostario („Pa od tada su prošle godine pune briga, *muy senor mio!*“ – dodao je obzirno), poglavniku se iskrao tašti osmijeh.

„Kad je bilo pucano u vas?“ – bilo je prvo od zamašnih pitanja Horia Sierre.

„Sinoć oko 21:10 u parku nedaleko od moje kuće, u ulici Aviador Mermoz.“

„Koliko je bilo napadača?“

„Samo jedan!“

„Jeste li ga prepoznali, *senor*?“

„Premda mi se približio na tri do četiri metra, nisam mu mogao zapaziti lice zato što je do očiju spustio štitnik polo kape. Dotle ga nisam viđao. Ipak, moguće da je bio – ali, molim, nemojte me hvatati za riječ – među putnicima *colectiva* broj 5, kojim sam se s postaje General San Martin vraćao doma. Visok, mršava tijela, četrdesetogodišnjak, rekao bih…“ – nesigurno je grcao poglavnik.

„Što, zar se vi vozite gradskim prijevozom, *senor* Paveliću?“ – u nevjerici se zgrozio žandarmerijski zapovjednik.

„Kad idem u središte Buenos Airesa, koristim *colectivo* i *subte*.“

„Imate li kola i vozača?“

„Nemam!“

„Čudno, vrlo čudno za nekadašnjega šefa države. Povrh toga što ste politički izbjeglica, vi ste još i na meti režima iz Beograda, koji od naše vlade od 1951. povremeno traži vaše izručenje, da vam tamo sude... Imate li čuvara, *senor*?“

„Dvojicu. Na smjenu, jedan za drugim, čuvaju mi dom i prate me kad pođem u Buenos Aires, u posjet kćeri, zetu i unukama, te na sastanke sa zemljacima. No događa se i da se zaputim bez pratioca. Stoji, međutim, kako su ovdašnji ugledni Hrvati unazad nekoliko dana uporno zahtijevali da pojačam osobnu zaštitu i nosim prsobran. Nisam pristao.“

„Postoji li poseban razlog zašto su tražili da budete bolje čuvani ovih dana? Je li vam prijećeno ubojstvom?“

„Trebao sam vas podsjetiti da se u srijedu, 10. travnja – a srijeda je, evo, već jučer – navršilo šesnaest godina od proglašenja Nezavisne Države Hrvatske, u našem glavnom gradu Zagrebu, 1941. Lakše ćete povezati da je datum moga ubojstva – na sreću neuspjela, uz blagoslov dragoga Boga – bio perfidno izabran.“

„Vaši sunarodnjaci izbjegli u Argentinu sebe nazivaju ustašama, je li tako?“

„Da, mnogi su ustaše!“

„Je li ustaški pokret, koji ste vi utemeljili, *senor*, ultranacionalistički?“

„Više bih volio da ga zovete protukomunističkim. Ustašama, kao i većini Hrvata, najsvetija je misija oslobođenje mile nam domovine. Hrvatska je pokorena od Srbije i silom pripojena umjetnoj tvorevini Jugoslaviji.“

„Ali sadašnji je vladar Jugoslavije, maršal Tito, Hrvat. Kao i vi, uostalom...“

„Nemojte vjerovati u priču da je Tito Hrvat. On je Rus, što je dokazano. Ali i kad bi, na nesreću, bio Hrvat, Tito je zadojeni komunist i poslušni služnik Moskve!“

„Kako to kad se maršal Tito još 1948. razišao s Moskvom i Staljinom i postao prijatelj s Amerikom, Velikom Britanijom i ostalim zapadnim zemljama? Tito je uveo Jugoslaviju u Balkanski pakt s Turskom i Grčkom da je zaštiti od komunizma i Sovjetskoga Saveza...“

„Titov navodni sukob s Moskvom i Staljinom i njegovo približavanje Americi, Velikoj Britaniji i ostalim zapadnim demokratskim državama privlačna je karnevalska farsa i najosmišljenija politička perverzija stoljeća. Podli prevarant Tito učinio je naivnima i, usuđujem se kazati, smiješnima, američke predsjednike, prošloga Trumana i današnjega Eisenhowera. Dwight Eisenhower izobilom pomaže njegov komunistički i teroristički poredak oružjem, hranom i nepovratnim gotovim novcem, milijardama dolara. A jadan i ne sluti da ga Tito – koji mu priča o slobodi dok puni zatvore – povlači za nos. Tito Americi javno prodaje Rusiju, a Rusiji potajno prodaje Ameriku. Tito nikada neće stati s obje noge na američku stranu. Vidjet ćete to ubrzo...“ – Ante Pavelić se zmajevito suspregao pred žandarmerijskim zapovjednikom i prešutio anegdotu nadošlu na vrh jezika koju je čuo 1949., kad se jugoslavensko-sovjetska kriza uspela do najvišega napona i svijet iz časka u časak očekivao napad na Jugoslaviju s granica Staljinovih vazalskih država, iz bloka takozvanih narodnih demokracija: Mađarske, Bugarske, Rumunjske i Albanije. Ozlojedio se kad su mu prenijeli kako su tada, u proključaloj euforiji, i neki bugojanski ustaše iskazali pripravnost da se svrstaju među Titove bojovnike eda bi se

oduprli sovjetskoj najezdi. Napose ga je uzrujala pjesmica koju su ispjevali: *Druže Tito, ti se ne boj Rusa, ustaša je iza svakog busa!* ‚Nu, i da se nisam pravovremeno preumio, ovaj Argentinac ne bi razumio smisao te pučke rere' – u sebi je samomilosno izbrisao svoju, u posljednjem trenu zaustavljenu brzozboricu.

Žandarmerijski zapovjednik se iskašljao kako bi prekinuo razgovor, koji je odlutao neželjenim smjerom. Vratio se povodu zbog kojega je poslan da ispita poglavnika Pavelića:

„Kako to da vas osobni čuvar sinoć nije zaštitio?"

„Otpustio sam ga prije nego što su me napali, na sto pedeset metara od kuće. Dopustio sam mu da se nađe s društvom u klubu *De Fomente de Ciudad Jardin*."

„Unatoč nenadanome napadu, možete li se ipak sjetiti, *senor* Paveliću, koliko je hitaca atentator ispalio u vas?"

„Bilo ih je pet! Ali pogodila su me dva."

„Taj N. N. gađao je iz blizine, sa svega tri do četiri metra. Tri metka su, dakle, prozujala mimo vas. Da je samo jednom bio točniji, hrvatska povijest od sinoć bi bila drugačije pisana."

„Prije više godina bio sam u Leipzigu, u Njemačkoj, i na tornju gradske kuće, podno sata, pročitao sam natpis: *Smrt je sigurna, ali je smrtni čas neizvjestan!*"

„Udes je udijelio da se umiješa slučajnost koja se desi jednom u deset tisuća pokušaja i spasi vam život, *senor*..."

„I slučajnost je dio, pa i sadržaj života…"

„Slažem se" – kimne žandarmerijski zapovjednik i nastavi obrazlagati svoju pretpostavku: „Atentatorovi promašaji, po meni, jednaki su kao kad bi se nogometni napadač pet puta nesmetano našao na tri do četiri metra od vratara i čak tri puta, za božje čudo, prebacio vrata. Trener i navijači ne bi mu oprostili nemoguće promašaje. Htio sam, naime, ustvrditi da vas je pratila slijepa sreća čim ste preživjeli, *senor*. U vas je, i to s leđa, pucao nedorastao strijelac!"

„Priznajem, nisam se sjetio da te promašaje usporedim s nogometaškim, ali mi je, upravo kao i vama, prva misao bila da je strijelac doista bio loš i nespretan. Kasnije sam zaključio da sam ga uplašio i poremetio..."

„Kako ste ga uplašili i poremetili?"

„Kad sam mu vikom priprijetio prije nego što će zapucati! Držim da ga je u presudnome času napustila hrabrost."

„Budući da smo se dotakli nogometa, meni je kao Argentincu neshvatijivo da se bilo gdje na svijetu rodio netko tko ga ne voli... Pratite li nogomet, *senor* Paveliću?"

„O, da. U Zagrebu sam i kao poglavnik Nezavisne Države Hrvatske često posjećivao međunarodne utakmice."

„Smijem li saznati, *senor*, koja vam je argentinska momčad najsimpatičnija?"

„*Boca Juniors*. Zato što je klub maloga puka."

„Onda nismo na istim valnim nogometnim dužinama. Ja sam *aficionado* ovdašnjega *Racinga*. Prije tri godine, u veljači, po snijegu do zuba, *Racing* je odigrao prijateljski susret u vašem Zagrebu s *Dinamom* i izgubio čak s 3:0. Dogodio se nezapamćeni skandal kad je naš razjareni vratar Dominguez, koji sada brani u madridskome *Realu*, klasičnim boksačkim udarcem tri minute prije kraja raspalio suca i oborio ga. No vodstvo *Racinga* ga je valjano

umilostivilo s nekih pet tisuća dolara da ne prijavi Domingueza Svjetskome nogometnom savezu."

„Čitao sam. I poznam suca. Miljenko Podubski bio je među najboljima u nas."

„Nego, kako to da je klub iz Zagreba nazvan kao i onaj iz Moskve – *Dinamo*?"

„Ah, pa to je bio sportski zločin. Klubovi koji su djelovali u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj zabranjeni su kad su svibnja 1945. komunisti prigrabili vlast. Novim društvima nametnuli su nakaradna boljševička imena: *Dinamo*, *Milicioner*, *Udarnik*, *Metalac*, *Torpedo*, *Mladi partizan*, *Borac*, *Napredni omladinac*, *Proleter*, pa i *Crvena lokomotiva*!" – Pavelić je nazive najprije izgovorio na hrvatskome, a zatim ih preveo na kastiljanski. „A *Dinamo*, koji ste spomenuli, nadovezan je na tradiciju našega prvaka, *Građanskoga* iz Zagreba, koji se tako zvao od osnutka 1911. do zabrane."

„Moj znanac, kapetan *Racinga* i reprezentativac Pedro Dellacha, rekao mi je da mu je Zagreb ostao u sumornome sjećanju. Sivi i dosadni komunistički grad, s uplašenim narodom" – reče Sierra. No trgnuvši se – nije li nesmotreno povrijedio domoljubne osjećaje izbjegloga hrvatskog *jefe de estado* – pokuša ublažiti riječi: „Sud o Zagrebu, kako ga je vidio i doživio popularni argentinski nogometaš, prenio sam vam brzopleto, ali bez prizemne namjere da vas ožalostim, vjerujte mi, *senor*…" – laknulo mu je kad se uvjerio da se Pavelić nije uvrijedio.

„Zagreb je bio ljubak, lijep i privlačan srednjoeuropski grad, poput Beča. No komunisti su ga namjerno zapustili, umazali i učinili ružnim i uplašenim."

Zapovjednik žandarmerije Sima Horia Sierra udario se pokajnički prstom po čelu kao da na tržnici proba lubenicu je li zrela.

„Oprostite mi, *senor*, vi ste ranjeni, a ja, umjesto da vas ispitujem o tome, bezobzirno gnjavim s nogometom. Ali vi ste jamačno upoznali našu argentinsku strast, a znate kako mi bez nogometa gotovo i ne počnemo ijednu priču... Još malo bih se vratio atentatu. *Entonces*, sumnjate li na nekoga tko vas je pokušao ubiti?"

„U mome slučaju nije važna osoba koja je sinoć pritisnula obarač, nego ona u čijem je mozgu smišljen ovaj zločin."

„Niste mi odgovorili: na koga sumnjate?"

„Ne da sumnjam nego pouzdano znam da je atentat zakuhala jugoslavenska ambasada, naravno na zapovijed Titove tajne policije!"

„Tvrdite li da je na vas pucao netko od jugoslavenskih diplomata?"

„To ne. Ambasador i njegovi špijuni nisu izravni izvršitelji. No odanle, iz jugoslavenske ambasade, u ulici Marcelo T. de Alvear, unajmili su ubojicu i platili ga. Ipak, Bog me je sačuvao od smrtonosnoga ugriza i odredio da na me pošalju krokodila mliječnih zuba."

„U pravu ste. Bog je sinoć prešao na vašu stranu ulice..."

„Ali komunisti će sada, poznatom arogancijom štititi svoju laž i rotiti se kako nemaju ništa s atentatom. Prljavo će lagati o prljavu poslu koji su naručili. I razumljivo, sve poricati!"

„Očekujem takvu obranu..." – nahlađeno se suglasio zapovjednik žandarmerije.

„U Hrvatskoj narod kaže da je lopov tko ukrade, ali i onaj tko mu drži ljestve?"

Zapovjednik žandarmerije se nakratko savio u šutnji i razmislio prije nego što je otegnuto progovorio:

„Nakon pada generala Juana Perona u našem tisku izašlo je više članaka protiv vas. Da ste mu bili saveznički odani i da ste surađivali s njegovom militantnom organizacijom *Alianza Nacionalista* tako što ste organizirali terorističke batinaške skupine ustaša koje su palile crkve, pljačkale, zlostavljale i ubijale Argentince, protivnike režima. Pisali su da vas je Peron plaćao šest tisuća pesosa mjesečno i omogućio vam nesmetan život i rad u Argentini."

Iz Pavelića je provalio bijes kad ga je zapovjednik podsjetio tih optužbi:

„To su podle podmetačine srpskih komunista. Jugoslavenska ambasada podijelila je mnogo novca nekim ovdašnjim novinarskim prodanim dušama da napišu najogavnije laži o meni i Hrvatima udomljenim u Argentini. Zato smo prvih dana po dolasku hunte na vlast moja kći Višnja, moji najbliži suradnici i ja bili pozivani na više ispitivanja u policiju!"

„Poznato mi je zato što sam rukovodio službom koja vas je isljedivala."

„Rekao sam isljednicima, a ponavljam i vama: nisam bio Peronov suradnik!"

„I to znam!"

„Onda znate i da su nam bila potrebna četiri duga mjeseca dok nismo dokazali policiji kako nismo radili za Perona" – usplamtjelo reče poglavnik.

„Bit ću iskren do kraja, *senor* Paveliću" – otvorio se zapovjednik žandarmerije: „I ja sam u prvim naletima vjerovao da ste bili svrstani uz generala Peiona i Evitu. Što god vi držali o njemu, reći ću vam da ga nisam volio. Juan Peron bio je umišljeno uvjeren kako ga je providnost poslala među Argentince da nas izvede na pravi put!"

„Mada je Peron znao da sam u Argentini, prisežem vam da ga nisam upoznao."

Zapovjednik žandarmerije snizi glas:

„U njegovoj eri ovdje smo s uha na uho prenosili pitalicu: Koja je razlika između Boga i Juana Perona? Odgovor, ako ga niste znali, glasi: Bog nikada nije pomislio da je Peron!"

Dok su se obojica tresla od smijeha da su im i podbraci titrali, pristupi im doktor Marušić i blagodušno prekori zapovjednika žandarmerije zato što je uvelike preuznio i najšira dopuštena liječnička ograničenja:

„Poštovani, mislim da *senoru* Paveliću iz očiju i iz izmučena lica čitate koliko vapi za odmorom. Odavno je trebao biti kod kuće. Morat će dugo mirovati."

Zapovjednik žandarmerije smjerno se ispričao i sklopio teku u koju je zapisivao odgovore. Rukovao se s poglavnikom i kirurgom, u prolazu se naklonio gospođama Mari Pavelić, Mirjani Pšeničnik i argentinskoj liječnici – susjedi Pavelićevih, mahnuo Srečku Pšeničniku i tjelohranitelju Juri i žurno se udaljio.

Ispitivanje Ante Pavelića potrajalo je do pola dva poslije ponoći. Kad je izišao, zapovjednik žandarmerije naloži četovođi da policijsku momčad, koja je okruživala bolnicu, vrati u postaju.

Ranjenika je u glomaznim američkim kolima povezao zet Srečko Pšeničnik. Na prednje sjedalo sjeo je čuvar Jure, a otraga poglavnik u sredini, pored žene Mare i kćeri Mirjane, u osmome mjesecu trudnoće. (Argentinci o trudnicama blagonaklono kažu da su „progutale bumbara"). Poslije dvije djevojčice, Zvjezdane i Aiše, Mirjana želi dečka. Otišla je svojoj proročici *senori* Consuelo i nije se razveselila kad je u kartama ugledala da će joj i treće čedo biti curica. *Senora* Consuelo je skupa, ali nikada nije pogriješila u predviđanju budućnosti.

Mirjana joj ne bi uzela za zlo da ovaj put ne pogodi. Ako rodi dječaka, nazvat će ga po svome ocu. Ante Pšeničnik Pavelić, tako bi buduća beba bila upisana u knjizi rođenih.

Ispred kuće Pavelićevih nenajavljeni prizor, gomila od devedesetak osoba.

Pšeničnik je zato prozujao pored gužve kod njihova ulaza i zaustavio se na uglu, u sljedećem bloku. Utrnuo je svjetla automobila i naložio tjelohranitelju:

„Iziđi der, Jure, i izvidi koji su oni tamo?“

Jure se poslije pet minuta vratio s očekivanom vijesti:

„Poglavnika čekaju novinari i fotografi, ali ima i mnoštvo naših, Hrvata. Kad je vidjela da ljudi pristižu u sve većem broju, gospodična Višnja se spustila među njih i izvijestila ih da joj je tata u bolnici i da ne zna kad će se vratiti. Još im je rekla kako nije sigurna hoće li ga pustiti doma jer moguće je i da ga poslije pregleda zadrže na liječenju“ – prijavljivao je promuklo Jure prepoznatljivim čitlučkim mamljivim izgovorom: „Trojica čestitih ustaša, znam ih u dušu, bili su u Bobanovoj Crnoj legiji, kazali su mi da su svi, i novinari i naši suborci, kako god se bude okrenulo, svejednako odlučni čekati poglavnika i do navečer. Moradne li pak ostati u bolnici, dočekat će gospođu Maru da od nje čuju kako mu je.“

Mara Pavelić i Srečko Pšeničnik pitali su u glas:

„Što ćemo u ovo doba noći s tolikim ljudima?“

„Pozvat ćemo ih gore!“ – spontano naloži poglavnik.

„Ali, Ante, kako će se svi nagurati u prijamnome salonu?“ – pobunila se Mara.

„Nekako će već...“ – udobrovoljavao je poglavnik: „Uvedi ih u salon, a ja ću se smjestiti u spavaćoj sobi. Potom neka novinari i fotografi uđu k meni.“

„Hoćete li izdržati taj pritisak, poglavniče?“ – oprezno upita doktor Marušić.

„Hoću i moram! Iznimno je važno da svijet iz novinskih i krugovalnih izvješća pročita i čuje da sam preživio. To će najuvjerljivije dokazati slike u tisku i moj glas s krugovala! Riječ može prevariti, ali slika – ne!“ – odrješito će poglavnik.

„A što ćemo, Ante, s posjetiteljima koji nisu iz tiska i iz krugovala? Ustaše i tvoji ostali sljedbenici, i oni te čekaju...“ – ponovno je bila neodlučna Mara Pavelić.

„Sve ću ih pozdraviti sada u dolasku, a potom, dok budem govorio s novinarima, vi se, domaći, naizmjence zabavite s njima. I poslužite ih pićem!“ – reče poglavnik dok su mu žena i tjelesni čuvar pomagali da se izvuče iz kola: „Kako god vam se ovo što ću reći može učiniti proturječnim, znam da će mučki nasrtaj na me još sutra biti vrednovan kao mig povijesti i kao pobjeda Hrvatske! Bog me je sinoć sačuvao i tako ostao uz hrvatski narod, koji snatri o uskrsnuću naše nezavisne domovine! Komunističkim razbojnicima vratio se bačeni bumerang i udario ih snažno po glavi. Postigli su protuproduktivni učinak!“ – izgovorio je pun sebe.

Kad su ga ugledali, njegovi privrženici, unatoč vremenu koje zbog usnulih u zgradama naokolo nalaže muklu tišinu, uzvitlano su zapljeskali i uzvikivali: „Živio poglavnik!“ i neobuzdano zapjevali: *S Velebita Boban kliče, za dom spremni, poglavniče!* Dvjema ženama srednjih godina, koje su se držale pod ruku, potekle su suze poput kiše s oblaka. lako ganut dočekom, Pavelić, nakon što je slabašno odzdravio masi, ušutka je širokim pokretom:

„Molim vas, sestre i braćo, nemojte biti prebučni! Pozornici će nas oglobiti zbog remećenja noćnoga reda i mira!“

Okupljeni su smijehom propratili njegove riječi i potom se poslušno umirili.

Srećko Pšeničnik privuče Mirjanu i prozbori polušaptom da ga ostali ne čuju:

„Mislim, draga, kako je skrajnje nepametno da tvoj ranjeni i iscrpljeni otac odjednom govori s više od šezdeset novinara koji ga neće štedjeti. Naprotiv.“

„Ali što ja tu mogu, Srećko?“ – upita ga nemarno trudnica dok se ogledavala na malome ovalnom zrcalu i, sudeći po jedva primjetnome smiješku, bila zadovoljna svojim izgledom.

„Nagovori ga da ne razgovara sa svakim novinarom ponaosob jer bi to bila nepojamna muka. Satiranje i samouništenje. Neka bude skupni susret, sveden na najkraću mjeru, najviše na četvrt sata.“

Pšeničnik približi palac i svinuti kažiprst desne ruke da i pokretom pokaže ženi koliko bi trebao kratko potrajati domjenak njegova tasta s novinarima i snimateljima: „No da se dečki iz tiska i krugovala, a i snimatelji, dakako, ne bi rasrdili, treba im obećati više vremena sljedeći put, čim bude zacijelio rane. Tako mu reci!“ – diplomatski pridoda.

„To je nepomislivo, Srećko“ – uzvine usnice žena mu Mirjana: „Tata me neće poslušati. Otkad je napustio domovinu, osiromašen je što pred novinarima ne može iskazivati svoja stajališta i razmišljanja kao za poglavnikovanja. Ako su poslije toga i pisali o njemu, onda su najčešće izlazile komunističke splačine. Da je ratni zločinac, da ga treba izručiti Beogradu, osuditi i, naravno, poslati ga na galge.“

„Pa tvoga tatu su i ovdje intervjuirali novinari iz utjecajnih talijanskih, američkih, francuskih i argentinskih novina, agencija i krugovala…“

„Držim da je tati, nekoć naviklome na svakodnevne istupe u tisku, na krugovalu i slikopisu – ne samo u Hrvatskoj, nego i u tuđini: Njemačkoj, Italiji, Španjolskoj, Mandžuriji, Mađarskoj, Slovačkoj, Švicarskoj, Bugarskoj, Japanu, Rumunjskoj, Finskoj i gdje ga još sve nije bilo – ovo sada previše malo“, opirala se Mirjana. „I kad ga, otkad smo ovdje, novinari zamole za razgovor, to se događa tek jednom u pola godine. I tim rijetkim novinarima tata uvjetuje da u uvodu istaknu kako su ga sreli u zrakoplovu ili u nekoj južnoameričkoj državi, najčešće bi naveo Urugvaj. Znaš da je morao tako, iz opreza, kako ne bi nesmotreno naudio državi Argentini, koja nas je prihvatila, i pritom potaknuo srbokomuniste da iznova traže njegovo izručenje?“

„Znam da je svjetska promidžba silno važna za Hrvatsku, osobito danas, nakon što je tata čudesnim čudom preživio atentat. No njegovo lomno zdravlje ipak je najvažnije“ – istrzavao se Pšeničnik. „Što kažeš, draga, o tome da ga ja pokušam uvjeriti?“ – predloži joj slatkorječivo.

Mirjana Pšeničnik kaotično zamlatara rukama tako da se onima sa strane učinilo kako mahnito rastjeruje blesave nasrtljive komarce koji je po zgusnutu zraku krvoločno bodu po obrazima.

„Bit će ti zaludan trud, Srećko. To večeras ne bi uspjelo čak ni mami!“

„Ali, draga...“

„Ne brini se. Tati je sada srce na mjestu. Ovo će mu podići samosvijest!“

U prugastoj tankoj pidžami neobrijani Ante Pavelić, nalik suhoj grani, ukočena vučjega pepeljastog pogleda, u spavaćoj sobi sjedi na krevetu naslonjen na dva podglavača i trljanjem

vraća krv u umrtvjele prste na rukama. Tanana sjenka ispod očiju odaje čovjeka kojemu snaga popušta. Oni koji ga dulje nisu vidjeli zamijetit će promjenu u izgledu. Obrve su mu još zgusnutije, umjesto ranijega razdjeljka počešljan je unatrag, a poveći prosijedi brkovi, koje je počeo puštati prije pola godine, čine ga, kako je poglavnika opisao neki američki kroničar, sličnim nepovjerljivim karabinjerima iz talijanskih neorealističkih filmova.

Višnja Pavelić, koja se 1940., za izbjeglištva u Firenci, iskazala kao očeva veza s javnosti, najprije je uvela novinske fotografe i snimatelja argentinskoga filmskog žurnala. Zaslijepljen fleševima, poglavnik je smrknuto pozirao podižući krvavu košulju kao *corpus delicti*. Oči su mu se zasjaktile kad su ušla tri živahna Amerikanca iz televizijske redakcije agencije *United Press*: snimatelj, tonac i reporter. Ovo će mu, sjetio se, biti prvi put da ga snimaju za TV. Dok su momci namještali rasvjetu, u sebi se čudio kako to da je svoju ekipu poslala inozemna, američka, a *Television Argentina* nije? Uzgred je smišljao i kako bi se pohrvaćeno mogla nazvati televizija? Recimo: dalekovidnica? Nije nakaradno, dapače...

Na kraju su stigli novinski, radijski i agencijski novinari. Višnja im je, manirom izvještene djelatnice iz *public relationa*, u salonu skupila posjetnice, a onima koji ih nisu imali upisala je imena i nazive redakcija. Razvedreno je zaklopila da su, pored desetak izvjestitelja hrvatskih emigrantskih listova i časopisa iz Buenos Airesa, u zapaženu broju došli predstavnici elitnih svjetskih i argentinskih kuća. Uz gotovo sve dnevne listove i radijske postaje iz Buenos Airesa, tu su još: *The New York Times*, *The Washington Post*, milanski *Corriere della Sera*, pariški *Le Figaro*, hamburški *Die Welt*, madridski *ABC*, londonski *Daily Telegraph* i *Daily Express*, tokijski *Asahi Shimbun*, kairski *Al Akhba*; od latinoameričkih: *O Globo* iz Rio de Janeira, *El Mercurio* iz Santiaga de Chile, *El Dia* iz Montevidea, *La Tribuna* iz Asunciona, *Ultimas Noticias* iz Caracasa, *El Tiempo* iz Bogote, *Excelsior* iz Ciudad Mexica, te dopisnik utjecajnoga američkog tjednog magazina *Time*. Upoznala je i puno zastupnika poznatih agencija, engleskoga *Reutersa*, američkih *United Pressa* i *Associated Pressa*, francuske *AFP,* talijanske *ANSA*, njemačke *DPA*, japanske *Kyodo*, argentinske *ANS*, čileanske *Coper*, španjolske *EFE*, egipatske *MENA*, brazilske *AN* i meksikanske *AMEX*. Višnja je, međutim, ustuknula kad je s posjetnica pročitala i imena novinara izraelskih novina: Wilfreda van Ovena, stalnoga dopisnika iz Buenos Airesa: *The Jeruzalem Posta* i *Yedioth Ahronotha*, i Zvija Malchina urednika tjednika *Dvar Hashevu*, koji se sudeći po telavivskoj adresi na dan atentata zatekao u Buenos Airesu. Prije nego što će ih u tri skupine puštati ocu ispričala im se i na tren ušla k njemu sama u spavaću sobu:

„Zamisli, tata“ – reče olovno raspoložena Višnja – „ovdje su i iz židovskih novina. Jedan iz Tel Aviva, a drugi dopisnik iz Buenos Airesa. Što ću s njima?“

„Ne uzbuđuj se“ – odgovori joj nakon što je razmislio: „Ponašaj se kao da ih nisi posebno zapazila. Neka dođu! Kad ih ne bismo pustili, Židovi, kakvi jesu, načinili bi svjetski skandal koji bi nam ovoga časa najmanje koristio.“ I doda: „Da se ipak, ne dao Bog, ne okrene na zlo, pozovi Ivana i Juru. Neka motre bez daha dok razgovaram s njima. Oprez je majka mudrosti.“ Poglavnik je najprostijim načinom dijelio ljude: na one kojima vjeruje – a takvi su kod njega iz godine u godinu kopnjeli i ostajali u sve izrazitijoj manjini – ispred onih brojnijih koji su se uvećavali i kojima ne vjeruje. U izraelske dopisnike nije povjerovao i prije nego što ih je upoznao. Zato je i dozvao tjelesne čuvare da ih drže na oku.

Zvi Malchin bio je nepoznat poglavniku, dok je Wilfreda van Ovena znao po imenu. Pamtio je njegove komentare u argentinskim listovima. Nije volio Perona, a sada podupire vojnu huntu. U svojim napisima Van Oven je nesnošljivo spominjao i njega, nazivajući ga Hitlerovim i Mussolinijevim vazalom. Pavelić se pretvarao kao da nije čuo o njemu.

Poglavnik, ne pomjerivši se, nakostriješeno je dočekao Van Ovena. Predosjetio je što se iza brda valja. Za razliku od maloprijašnjih novinara, koji su mu se obraćali konvencionalnim i stereotipnim pitanjima, ovo njegovo, najopširnije od svih, nije svrstao među dobronamjerna. Nedobronamjerni Van Oven natjerao ga je da problijedi:

„Svijetu je poznato da je država kojom ste vladali tijekom četiri godine postojanja krvno, saveznički i ideološki bila povezana s fašističkom Italijom i nacističkom Njemačkom. Vi, gospodine Paveliću, od 1947. boravite u Argentini pod krivim imenom, zanimanjem i nacionalnim podrijetlom. Zato je bivši Peronov režim formalno odbijao zahtjeve Jugoslavije – prvi je bio upućen 1951. – da vas izruči, izgovarajući se kako niste ovdje, iako je poznato da godinama živite i radite u Buenos Airesu. Poslije sinoćnjega atentata vlada Argentine, a ni vi ne možete više nijekati gdje ste nastanjeni. Pitam vas“ – sugestivno ga je pogledao Wilfred van Oven – „jeste li uznemireni što će Jugoslavija, kako se očekuje, ponovljeno zahtijevati vašu ekstradiciju? I dijelite li, gospodine, mišljenje upućenih političkih promatrača, među kojima sam i ja, kako vas naša vlada zbog međunarodnoga pritiska više neće moći skrivati i neće joj preostati nego da vas izruči jugoslavenskome pravosuđu?“

Nelagodno je zabrujalo. Zgroženi pretorijanci Ivan i Jure pripravno su čekali gospodarov mig da skoče kao lasice na nepodnošljivoga bezobraznika Van Ovena, pregrizu mu grkljan i izbace ga preko balkona. Poglavnik nije znao kamo bi se djenuo. Povukla ga je huda primisao: jesu li mu odbrojeni mirni dani? Je li Buenos Aires za nj postao opasno mjesto? Zazeblo i u nevjerici se pita: hoće li ga ova, upravo poludjela bujica odnijeti u naručaj Titu? Zar će od danas, kad je upao u kavez u koji ga je zaključala hunta, u strahovima i sumnjama nemirno razbijati san i početi da otkida bijele latice s krasuljka: izručit će me, neće me izručiti?

„Režim u Hrvatskoj nije bio nacistički, ni diktatorski, nego parlamentarni“ – kraće je pošutio i onda uzdrhtalih usnica izmoždeno zarogoborio:

„Bio je to režim za oslobođenje bogate zemlje koja danas gladuje pod vlasti komunista. Jedina stranka kojoj nismo dopustili djelovanje bila je nacistička. To je sve što vam mogu kazati!“

Wilfred van Oven je đavolskim migovima pujkao Zvija Malchina da i on poslije njega, kao što su se bili dogovorili, Paveliću zamrači nailazeće rasvanuće. Ali Zvi je odustao od pripremljenoga pitanja o Židovima, ustaškim žrtvama u NDH, nego ga je samo mramorasto promatrao kao lovac leoparda. Dumao je je li ikako moguće dokrajčiti poglavnika sada, kad se vrijeme pretvorilo u neprijatelja? Kako? Kada? I gdje mu namjestiti smrtnu klopku? Dok leži i oporavlja se, razotkriveni Pavelić bit će na oku argentinskih civilnih policajaca, koji će mu danonoćno nadgledati kuću. Ni jugoslavenski agenti neće ga puštati iz vidokruga. Zbog tih naglo izvrnutih okolnosti pojmio je kako je na granici nemogućega ukapiti ga iz revolvera ili iz bilo kojega vatrenog oružja. Pa ni s prigušivačem, koji Mossadovi specijalci učestalije koriste. Jednako rizičan bio bi i nasrtaj nožem. Može i s otrovanom iglom, no to je ostvarivo jedino uz

pomoć liječnika ili medicinske sestre koji će mu davati injekcije. Teža mogućnost, a ipak kakva-takva, jest spopasti poglavnika izvan kuće nakon što se bude digao i ubosti ga metalnim vrškom suncobrana natopljenim cijankalijem, To bi učinkovito izvela Šula, ne bi joj bio prvi put, no ona je tisućama milja daleko od Buenos Airesa. Izgledi za uspjeh su – računa okrutno realni Malchin – vrlo, vrlo majušni. Pišljivih uspješnih 5 posto, prema odbijajućih neuspješnih 95 posto. Čim je saznao da je atentator iz blizine ispalio pet metaka, i to sa svega dva mizerna pogotka u tijelo. Zvi ne uspijeva razriješiti zagonetku koja ga zaokuplja. Obučeni profesionalac ne može toliko zastraniti. Predodređeni revolveraš (unajmljen po Titu, ili, što je manje vjerojatno, po Wiesentahlu), ni u kojem slučaju nije smio biti očajni diletant, nesigurne i slabašne ruke, kakvim se iskazao sinoćnji uskoumni smušenjak, odaslan da smakne Pavelića. Zvi se utapa u bari s milijun nagađanja, a zaključak koji mu se sve izraženije vrzma jest da je strijelac zakazao zato što ga je prenagljeno povela zanesena zvijezda. Je li taj avanturist možda netko tko se u ekstazi bezglavo ustremio da osveti svoje bliske, ubijene za Pavelićeve strahovlade? I tko je on? Židov, Srbin, Ciganin, Hrvat, komunist, anarhist ili plaćenik? No tko god da je, bio je katastrofalni smetenjak s mrenom preko očiju. Pet nađenih čahura dokazuje da su meci iz revolvera manjega kalibra, koji meštri od snajpera s omalovažavanjem zovu damskom igračkom. Zvi stoga ne odbacuje pretpostavku da je atentat pokušala žena...

Van Oven i Malchin izašli su ispraćeni prožderućim pogledima tjelohranitelja. Ante Pavelić je napadno okrenuo glavu od njih:

„Na našega poglavnika pucao je komunistički agent iz Jugoslavije zato što je tako htio zlotvor Tito, žedan njegove krvi. No Bog je usudno sačuvao poglavnika i Hrvatsku!“ Dok su se spuštali drvenim stepenikom, Ivan je psovački zvrndao za njima traljavim nedoučenim argentinskim narječjem kastiljanskoga. Dopisnicima izraelskih novina najradije bi odgovorio kroz grlo svoga revolvera. Da im toga trenutka, kojim kobnim slučajem, nije bilo izbora doli jedino umrijeti – a da su pritom sami mogli izabrati kako će skončati – sigurno je da se ne bi odlučili za smrt kakvu bi im smislio i dosudio mlađi Pavelićev čuvar.

„Taj smrad Van Oven je incidentni hohštapler koji živi od prljavih priča!“ – smućeno reče poglavnik Višnji. Odahnuo je čim je vidio pete izraelskim novinarima. Okrenuo se na bok i tada su ga rane jače zapekle, a počelo ga je probadati u kostima. Prepao se da mu je zdravlje u sve gorem neredu.

Vrijeme se topilo kap po kap, zidni sat je pokazivao da je prošlo četiri i četrdeset pet, zarudjelo je i odlazeći se mjesec rukovao s dolazećim suncem kad su i posljednji poslenici sedme sile izašli iz kuće Pavelićevih. Višnja je zatim zamolila družbu najizdržljivijih, najbliže poglavnikove suradnike i sljedbenike, da i oni odu kako bi njen iscrpljeni otac predahnuo i napokon, iako previše zakašnjelo, legao na počinak:

„Poglavniče“ – tiho mu pristupi Ivan Asančaić, glavni starješina Hrvatskoga domobrana – „zbog sinoćnjega događaja odgodit ću nedjeljnu svetkovinu...“

„Ni govora! Spomendan se ne smije odgoditi!“ – uskomešano ga presiječe Pavelić: „Proslava mora biti održana. Nu budući da, na žalost, neću moći osobno nazočiti kao što sam želio, napisat ću poruku koju ćete vi pročitati pred skupom. Nemojmo pokazati komunistima

da nailaze vremena loših ljudi i da su nas uznemirili i obezglavili! Pokazat ćemo im da smo neuništivi, je li tako, Ivane?“

„Tako je, poglavniče!“ – sada vojnički otresito prihvati Asančaić i podigne desnicu na ustaški pozdrav: „Ali ja ću, bez daljnjega, otkazati večeru na kojoj ste vi i vaša milostiva gospođa večeras trebali biti najdraži gosti moga skromnog doma!“

Osim ukućana – Pavelićeve žene Mare, starije kćeri Višnje i sina Velimira – jedino su još ostali tjelohranitelji Ivan i Jure (obojica stanuju u najbližem susjedstvu i dogovorili su se da se mijenjaju na straži svakih osam sati); te kirurg Milivoj Marušić, koji je rekao da će uzeti neplaćeni dopust u klinici kako bi stalno bdio uz ranjenika sve dok se bude oporavljao. Obitelj je s olakšanjem primila kirurgov postupak, nazvavši ga plemenitim. Marušić se odvezao do svoga stana da uz lijekove i medicinske naprave donese građansku i liječničku odjeću i obuću i higijenski pribor. Kad se vratio, ozareno rekne Mari Pavelić koja je još čula:

„Eto, milostiva, doselio sam se i postao vam podstanar na neodređeno vrijeme!“

Poglavlje II.14.

Vratimo se u Buenos Aires, u srijedu; 10. travnja, nešto prije ponoći, i u prve sate četvrtka, 11. travnja 1957.

Jugoslavenskoga konzula Veljka Čipovića zatekao je kasni telefonski poziv u 22:35. Ženska osoba koja mu se nije predstavila bez uvoda brzajući uzbuđeno krene u priču kao da joj mjere vrijeme štopericom. Po naglasku je razaznao da je Crnogorka:

„Onaj koga tražite večeras je ranjen. Prevezen je u Sirijsko-libanonsku bolnicu, a sada ga operiraju na trećem katu!“

Tako je, sjetio se konzul, to je njegova zemljakinja iz sela Nuda kod Grahova, nećakinja slavljenoga partizanskog komandanta Treće crnogorske divizije narodnoga heroja Save Kovačevića, koji je junački pao u opjevanoj bitci na Sutjesci 1943. Udala se i živi u Buenos Airesu. Razgovarali su u tri-četiri prigode, kad je ambasada okupila ljude iz jugoslavenske kolonije, naravno samo one privržene Titovoj politici.

„Jesi li to ti.“ Dok je Ćipović prebirao da joj se sjeti zaboravljenoga imena i prezimena po mužu, ona mu je nesabrano potvrdila:

„Ja sam, ona Crnogorka, znate već koja...“

Ćipović je odmah razumio kako nepovjerljiva glasnica ne želi izreći ime pa je nestrpljivo pitao o onome što ga je više zaokupilo:

„Taj o kome si mi javila, je li možda...“

Ponovno ga je prekinula:

„Da to je on. Ante Pavelić!“

Spomen poglavnikova ranjavanja potrese konzula:

„Tko ti je rekao?“ – još nije bio spreman da primi Crnogorkinu vijest pod zdravo za gotovo jer prvo što je pomislio bilo je kako je riječ o glasini.

„Nema ni tri minute kako mi je javila prijateljica Argentinka koja radi u onoj bolnici!“ – i ne sačekavši odzdrav, Crnogorka presiječe vezu: „Laku noć, zemljače!“

Veljko Ćipović odmah je pozvao ambasadora Đeru Petrovića i javio mu o bombi koja će potresti svijet, a najviše Jugoslaviju.

Kad su se pozdravili, uključio je radio i s kraja na kraj skale tražio glas koji će mu potvrditi kako je velika novost koju je saznao od nećakinje heroja Save istinita.

Predrag Grabovac kod kuće je listao večernja izdanja novina, na televiziji površno pogledavao program omiljeloga zabavljača Juana Carlosa Thorryja i ujedno slušao utišanu glazbu s radija *El Mundo*. Po navici čekao je radijske novosti koje idu svakoga punog sata.

Čim je *El Mundo* objavio točno vrijeme, 23 sata, pojačao je ton. Spiker je neuobičajeno napadno povisio glas i dramatično ga ubrzavao. A prva, upravo primljena vijest obnemogla je prvoga tajnika jugoslavenske ambasade: *Upravo smo saznali da je večeras poslije devet pokušan atentat na doktora Antu Pavelića, šefa države Hrvatske u vrijeme njezine četverogodišnje samostalnosti od 1941. do 1945. Hrvatska je po završetku Drugoga svjetskog rata vraćena u sastav Jugoslavije, kojom vlada maršal Tito, ratni vođa komunističkih gerilaca.*

Nepoznati napadač pucao je u doktora Pavelića ispred njegove obiteljske kuće u ulici Aviadora Mermoza, u Lomas del Palomaru i potom umakao. Policija traga za njime. Doktor Pavelić je ranjen na dva mjesta i uz pomoć članova obitelji i sljedbenika žurno je prebačen u bolnicu. Kako smo obaviješteni, pogođen je na dva mjesta, ali je izvan životne opasnosti. Pretpostavlja se da iza atentata stoji jugoslavenska tajna policija. Titov režim je zbog savezništva s Njemačkom i Italijom proglasio doktora Pavelića ratnim zločincem i od 1945. godine zahtijeva njegovo izručenje kako bi mu se sudilo. Po svemu sudeći doktor Ante Pavelić je pod drugim imenom nastanjen u Buenos Airesu, mimo spoznaje vlasti Republike Argentine o njegovu stvarnome identitetu. U ponoćnim vijestima izvijestit ćemo vas o novim detaljima ovoga događaja, a nastojimo doći i do izjava policijskih i državnih dužnosnika.

Dok je, pribravši se od šoka, Grabovac razmišljao kome će se prije javiti: ambasadoru Đeri Petroviću, Bošku Vidakoviću ili pak Šilji, Maljčiku i Petru, telefon je zazvrjao njemu.

„Jesi li čuo?“ – očajnički počne pukovnik Milić.

„Slušao sam vijesti radija El Mundo. Upravo sam te kanio pozvati...“

„Najebali smo, baćo!“ – zamrlo reče pukovnik.

„Što misliš tko je to zamrsio?“ – upita ga uskolebano Grabovac.

„Ne moram dvaput pogađati. Ono dvoje iz *Nocturna*. Zajedno s trećim, koga su onomadne dočekali na aerodromu. Naravno, shvaćaš o kojim facama mislim...“

„I ja sam pomislio da su oni. No nije mi jasno kako su tako pacerski zabrljali?“

„To i ja ne umijem povezati. Dvoje o kojima mislimo da su Židovka i Dalmoš izgledali su mi kao savršeni profesionalci. A osobito me se dojmio onaj treći, koji im se priključio. Zato sam u čudu: kako im se omakao onakav propust, jebote.“

„Možda oni ipak nisu...“ — kolebljivo se postavio Predrag.

„Ako nisu oni, tada ne znam u koga bih još upro…“ – šuplje progunđa Šiljo.

Predrag je za svaki slučaj prizemno, na mala vrata, provjerio što ga je kopkalo. Je li se Petar prenaglio i na svoju preduhitrio dogovoreno vrijeme *Operacije Pavelić*? Uvijek počuj dva zvona, držao se policijskoga načela, pa je zato prije izrečene procjene pitao Šilju:

„Gdje su Maljčik i Petar?“

„Evo ih, u stanu... U vrijeme kad se ono desilo bili smo na konjskim trkama.“

„Što kažu njih dvojica?“

„Maljčik je pribran. Ali da si, baćo, vidio Petra, popizdio je više od mene. Još se trese, ne može svladati bijes koji ga je napao poslije onoga što su objavili...“

„Mogu zamisliti!“ – usrdno zamrmlja Predrag. Čim se uvjerio da je Petar Rak u kritično vrijeme bio pored Šilje i Maljčika, prestala ga je moriti sumnja kako je momak brzopleto skrenuo s puta. Šiljo i Maljčik su svjetlosnim godinama udaljeni od stvarnoga raspleta koji se, na njegovu i Petrovu nesreću, nije ostvario. Jedino Predrag pravo shvaća zašto se Petar sada trese od bijesa. Nasukala mu se lađa koja mu je donosila blago. Trideset tisuća dolara, hej! Zna i to kako Petar sutra neće pjevajući na sastanak s Vidakovićem da mu vrati polovicu novca koji je primio kao predujam od srpske službe. Umjesto preostalih 15.000 dolara, koje je već vidio u svojoj lisnici vjetar mu je večeras ispred brka otpuhao sve, do posljednjega centa. Ostao mu je goli šipak u praznoj ruci: „Petar ono ne bi zasrao ni vezanih očiju. *Cien por cien*. Ali, jebi ga,

sudbina je jarac!“ – reče patničkim tonom. Sućutno je uočio kako treba što snažnije pokazati Šilji koliko suosjeća zbog promašene akcije.

Četvorka se neizostavno mora vidjeti, i to još sutra, složili su se na kraju Šiljo i Predrag. Poslije uputa centrale iz Zagreba usuglasit će se što dalje. Vrijeme sastanka ovisi o brdu poslova koji će zbog *senora* Pabla iskrsnuti pred osobljem ambasade. Najteži teret strovalit će se Predragu na leđa. Poglavnik i ustaška emigracija su u njegovu djelokrugu.

Tek što je poklopio slušalicu, telefon se ponovno oglasio:

„Đera je. Ne mogu te dobiti. Dugo si govorio, čovječe“ – prigovorio mu je zamornim prijekorom. „Znaš li razlog zbog kojeg te zovem u ovo nedoba…“ – ambasador Slavoljub Petrović volio je ostavljati dojam zagonetne osobe.

„Čuo sam na El Mundu i pao na stražnjicu. A oduljio sam zato što sam zbog onoga najprije pozvao Pedra Sardelicha“ – izmišljao je Predrag.

Upravo radi Pedra Sardelicha ambasador je nabusito pojurio u frontalni napad. Iz diplomatskoga opreza zaziruć od prisluškivanja opisno je spominjao incident zbog kojeg se javlja svome prvom tajniku. Petrović je pretjerano sumnjičav kao što je maloprije bio i pukovnik Milić (a čiji mu boravak u Buenos Airesu Predrag iz razumljivih razloga i dalje taji). Pravila o tome kako se pripadnici *službe* moraju ponašati kad se nađu u svijetu učili su i naučili iz istoga udžbenika:

„Što je rekao tvoj Paragvajac?“ – prenaglašeno pakosno upita Đera.

„Zgrožen je...“

„Zašto nije sačekao sutrašnja večer i postupio kao što ste se s njime dogovorili Boško i ti? Ali kad je zvekan brzopleto pustio duha iz boce, pitam se: kako se prvaku Paragvaja, kakvim se predstavio, mogao dogoditi početnički promašaj, majku mu?“

„Pedro to nije učinio. Uzrujano mi je rekao da se onesvijestio kad je saznao.“

„Ne vjerujem ni pola posto da to on nije učinio. Ali zato vjerujem da je prešao tebe i Boška čim vas je obmanuo da je prvak Paragvaja. Pedro je repata lažovčina, a ne neki tamo sportski as!“ – nevjerovni ambasador i dalje je puhao u isti rog.

„Pedro je doista bio prvak Paragvaja. Pokazao mi je novinske isječke, medalje i fotografije!“ – Predrag je paprio juhu da bi što uvjerljivije zazvučao pred Đerom.

I napokon pitanje koje je očekivao, ali ga je želio čuti najmanje od svih:

„Što ćemo sada s Pedrom, druže Predraže?“

„Ne brini se o njemu, druže Đero.“ – ušukutrio se Predrag: „Još sutra naći će se s drugom Boškom i pošteno mu vratiti što je preuzeo!“

„Što ako ne vrati?“

„Nema šanse da ne vrati. Pedro neće pljunuti na obećanje i...“

„Ovo nije vrijeme za smijanje“ – upadne ambasador dok je Predrag bio još u riječi i uzaludno nastojao suzbiti njegove dvojbe: „Nemojmo se pretvarati da s prigodom koju smo prokockali nismo dobili bolni udarac u stražnjicu. I zato me pažljivo slušaj, druže. Ti si izabrao i preporučio Pedra s kojim smo nakon tvoje procjene ušli u ovu dvosmislenu priču. Što znači da si i odgovoran za njega.“

„Naravno, druže Đero. Ma za Pedra ti jamčim glavom!“

„Pazi da se kod njega ne okrene na onu: Kad ti daju uzmi, a kad daješ zaboravi. Bojim se da smo propustili autobus koji je krenuo prije vremena i sada je daleko odmakao. I da smo zabrazdili u labirinte iz kojih se ne nazire svjetlo.“ Ambasador je poslije odsječne opomene još upozorio Grabovca da se ujutro nađu u ambasadi u pola sedam, dva sata prije početka radnoga vremena, zato što će trebati da spreme odgovore na bezbrojne upite velikih vezira iz Beograda. Prije „laku noć“ uputio ga je: „Bilo bi dobro da zovneš druga Boška!“

Boško Vidaković već je bio saznao za ono. Kaže, čekao je Predragov poziv prije nego što će na počinak. Kao ni Petrovića, tako je i Boška bilo nemoguće razuvjeriti da Pedro Sardelich nije zaribao. Preuranio je s poslom koji je trebao obaviti tek sljedeće večeri. I Boško ne može sastaviti konce koji su mu se rasklupčali:

„Kako to da odlični majstor kakav je Pedro –-a u čije sam se oštro oko i sigurnu ruku osvjedočio dok sam mu iskušavao znanje u parku Lesame – može početnički jebeno podbaciti?“ – komadao se. Da zatim ponudi smiono razrješenje šarade: „Znaš li zašto Pedro nije učinio što nam je obećao njegov prebrzi jezik? Siromah se usrao od straha kad se našao licem u lice s onim i ispušio je!“ – Predrag osjeća da je Boško ljut zato što nije prihvatio njegovu teoriju o neuspjehu. „Tako je kao što ti Boško kaže i nikako drukčije. Onaj paragvajski tutumrak usrao se kao prasac!“ I, dakako, šlager na kraju: „Kad ćemo se raskusuriti s Pedrom?“

„Sutra, druže Boško. Javit ću ti u koje vrijeme i gdje.“ Predrag je jedva dočekao povod koji mu je minutu prije ponoći obilno pomogao da prekine razgovor neugodni sa zanovijetalom Boškom Vidakovićem: „Ne smijem propustiti ponoćne vijesti na El Mundu!“

Radio El Mundo predočio je svježa otkrića svojih izvjestitelja s terena, a prije njih rašomonske proturječne iskaze dvojice uznemirenih građana koji su u trenucima pucnjave večerali na terasi kluba *Fomente de Ciudad Jardin*, blizu mjesta atentata. Prvi je vidio visokoga čovjeka s natučenom kapom koji je bježao, a drugi bi se pak okladio da se u bijegu fantomskome napadaču pridružila još jedna spodoba. Spiker je čitao: *Doktor Ante Pavelić najistaknutija je politička figura preživjela poslije sloma trojne osovine Berlin – Rim – Tokio. Time što se sada otkrio da boravi u našoj zemlji, stavio je pred gotov čin argentinsku vlast budući da je sigurno kako će se ubrzo opetovati zahtjevi iz Beograda za njegovo izručenje. Visoki pravni savjetnik ministarstva vanjskih poslova, ambasador Isidoro Ruiz Moreno, koga smo zatekli u prostorijama ministarstva, potvrdio nam je kako je vlada Jugoslavije još 1951. od režima generala Perona zatražila izručenje doktora Pavelića. Tada joj je bilo odgovoreno da se on ne nalazi u Argentini. U tome odgovoru još je navedeno da čak i kad bi boravio na našem teritoriju, doktora Pavelića ne bi bilo moguće izručiti zbog nepostojanja ugovora o ekstradiciji između Argentine i Jugoslavije, završio je ambasador Ruiz Moreno. Pronašli smo i utjecajnoga pripadnika hrvatske protukomunističke emigracije iz Buenos Airesa, koji je uvjetovao da mu ne spominjemo ime. Otkrio nam je da se doktor Pavelić u nedjelju trebao obratiti na skupu u čast obljetnice proglašenja Nezavisne Države Hrvatske, koje je bio poglavar. Pozvali smo, nastavio je naš sugovornik, argentinske i inozemne novinare te izaslanstva izbjegličkih udruga iz država s kojima je Hrvatska bila u prijateljstvu, a koje su danas pod komunističkim jarmom. To kazuje*

kako je doktor Ante Pavelić napokon odlučio javno iskoračiti i predočiti da živi i djeluje u Argentini, bio je izričit član hrvatske zajednice.

Čelna vijest ponoćnih novosti zaokružena je priopćenjem Sirijsko-libanonske bolnice. Doktora Antu Pavelića pogodila su dva zrna, ali je nakon kirurškoga zahvata izvan životne opasnosti pa će uskoro biti otpušten na kućnu njegu. Uz znakoviti detalj: *Lokalni policajci motrit će na bolnicu sve do izlaska doktora Pavelića.*

Grabovac je snimio na magnetofonsku vrpcu izvještaj radija El Mundo.

Navio je budilicu za pet i petnaest i ostavio bakrenu džezvu na pladanj električne peći kao podsjetnik da poslije buđenja skuha krepku kavu koja će ga rasaniti i pred lijeganje popio konjak da brže zaspi. Sjetio se sugestivne izreke u koju je povjerovao u djetinjstvu i rado je navodio: Ako nešto snažno želiš punom voljom duha, onda ćeš sigurno uspjeti!

‚Ali od sinoć više ne vjerujem u nju! Mi smo snažno željeli obračun s poglavnikom, a nismo uspjeli! Akciji *Operacija Pavelić* trebali bismo, sada kad je obesmišljena, izmijeniti naziv u *Operacija prokletstvo*.‘ Razbijene nade predao se oklembešeno polusnu. Usporedio se s roniocem spuštenim u more koji se pita hoće li ga oni gore na brodu izvući na vrijeme iz dubine.

Dok su bježali, zadihani Blagoje smišlja kako da se oslobodi pratnje podbrekloga zgubidana Mila, iz koga se širi pljesnivi vonj vina. Zajedljivo mu je dobacio da smrdi gore od najgore prčvarnice, a ovaj se gradio kao da ga ne čuje.

Noge su ih donijele do kolodvora u predgrađu kad se noćni vlak za Buenos Aires mileći pokretao. Ubrzavši kas Blagoje zaskoči Mila. U zraku su titrali njegovi beznadni otegnuti povici neka stane i miješali se s grgljajućim kricima keljava radnika u plavoj kuti i s velikim čeličnim batom, kojim je tuckao po kotačima lokomotive na mrtvome kolosijeku:

„Ne srljaj u kompoziciju, krenula je, *che*! Nastradat ćeš! Čuvaj glavu, *loco*!“

Neusklađenih pokreta, prije sretno negoli spretno, skočio je na stepenik. Čim ga je čvrsto nagazio, oćutio se poput kauboja na rodeu koji se ne može načuditi kako ga mustang nije zbacio sa sedla iako se divlje trzao i propinjao. Spopali su ga višestruki strahovi kad mu je doprlo do mozga da ga je nesreća zaobišla za dlaku. Otkako je prestao ratovati, to mu je bio najbliži i najbrži dodir sa smrti. Vratolomna strka umalo ga je bacila pod kotače koji bi ga mesarski isjekli na troje. Premrli Blagoje, poludjela pogleda, grčevito se držao spasonosne ograde. Nakon što se donekle umirio s naporom je otvorio vrata, a tada ga je ošinula potmula bol na lijevoj nozi. Glavinjajući je ušao u prepuni žmirkavo osvijetljeni vagon bez odjeljaka, nalik autobusu, koji *porteni* posprdno zovu *gallineria*, kokošinjac. Ubitačno umoran, nerado se mirio što će pola sata odstajati do Buenos Airesa. Ranjeno posrćući tromo se uputio ka sredini kad mu se smantalo, a znoj potekao tijelom. Ustrašen da će ga oboriti vrtoglavica, gingavo se ulovio za metalnu šipku.

Mlada rumena vižla plamtećih okica, nježne njuškice kao u srne, istegnutih čipavih dojki, koje su se, bez grudnjaka, kako se tresao vlak, ispod prozirne bijele košulje ritmično poput klatna njihale amo-tamo, ustupila mu je mjesto:

„Vama je loše, *senor*, nije li?“ – upita ga samarićanski.

„Na žalost, u pravu ste, *senorita*!“ – Blagoje joj se trzavo zahvalio na velikodušnoj ponudi i s olakšanjem se sručio na drveno rebrasto sjedalo.

Iz lijevoga džepa hlača izvukao je rupčić. Ali prije nego što ga je rasklopio ustuknuo je opazivši mrlje tople krvi. Ogledavši se zgužvao ga je da pospani putnici ne zamijete upečatljiv izdajnički trag. Podigao se i požurio u toalet krajnje sumnjive čistoće. Zaključao se i spustivši hlače ugleda okrvavljenu lijevu nogavicu s naličja.

„Dobro je što krv nije probila i s vanjske strane hlača...“

Napala ga je neveselost jer je u lijevoj cipeli zatitrala krvava mlačica. Izuo je, oprao i skinuo čarape, a lijeva mu bijaše natopljena krvlju. Čarape je zafrljačio kroz prozor i obuo cipele na bose noge. Toaletnim papirom upio je krv s meko skorušane rane i očistio je vodom. Poveže rupčić oko nje, podigne hlače i vrati se na mjesto.

„Odakle rana koja me žeže?“ – pita se i u sebi odgovara: „Budući da Pavelić nije uzvratio pucnjavom kad zdravo promozgam, prokrvario sam dok sam suludo uskočio u zahuktali vlak“ – Blagoje se zbunjikavo trsi da ne izazove pozornost putnika oko sebe. Dodiruje revolver u džepu, pri čemu dvoji: riješiti ga se ili ipak ga zadržati? Iako je nakon atentata rizično nositi oružje uza se, ipak je odlučan da se neće odvojiti od njega. Kad se jednom, poslije povratka kralja Petra u Srbiju, bude saznalo, da je on, četnički komandant Blagoje Jovović, onaj neustrašivi vitez koji se odvažio skinuti poglavnika s nogu, a da atentat nije bio plod urote komunista (oni će nezasluženo svojatati njegovo junaštvo i lažno ga pripisivati sebi), taj sićušni revolver bit će izložen u trofejnoj dvorani Narodnoga muzeja u Beogradu, a narod će ga pobožno cjelivati kao relikviju. Slikovito mu se vraća prijelomni prizor iz parka u Lomas del Palomaru: ‚Pavelić već leti u pakao. Njegov odlazak na onaj svijet je put bez povratka. Premda se pridigao i zabauljao, ni slučajno nije mogao izdržati s pet metaka u sebi!‘ Uzburkane misli odvlače Blagoja u sutrašnje jutro. Magleno zamišlja primamljive naslove na prvim stranicama: *Pavelic asesinato!* Sladosno se nadima kako će ljudi oko njega, koji sada metiljavo kunjaju – a za koje je on samo neznanik, broj iz državne statistike, tek jedan od dvadeset milijuna stanovnika Argentine – pročitati u novinama, čuti na radijskim vijestima ili gledati na televiziji da je ustaški vođa pao od nepoznate ruke. „Ovi argentinski majkovići neće slutiti da su bili pod istim krovom s osvetnikom koji je, bez mrve sažaljenja, mrziteljski ugasio poglavnikovu životnu voštanicu.“

U Buenos Airesu Blagoje je prešao u metro. Poći će k prijatelju iz crnogorske mladosti, nedorečenome pučkom pjesniku i nazdravičaru Dušanu Zekoviću, koji stanuje u proleterskome dijelu *capitala*, u zgradama koje je Evita Peron podigla za *descamisadose* i gdje su sada nastanjeni emigranti iz Istočne Europe, pretežito Poljaci. Uz tutnjavu kotača nažvrljao je u bilježnici*: Niti me tko čeka, niti me tko prati. Izgleda da je sve dobro prošlo*.

Kod Dušana je pohranio dio stvari pa će se, sigurnosti radi, ondje preodjenuti.

„Blagojica sivi soko, poletio na visoko!“ – zagrljajem ga je dočekao Dušan, uz pozdrav kojim mu je uvijek dolazio u susret: „Naletio si kao olujna kiša. Pričajder, Blagojice, ljuta zlice.“

„Sinoć sam, brate Zeko, učinio veliko djelo“ – zagonetno počne Blagoje. Ali umjesto da ga upita o kakvome mu to velikom djelu zbori, Dušan se ohladio kad je zamijetio okrvavljenu i poderanu lijevu nogavicu:

„Odakle krv, boguti, prijašine?“

„Posjekao sam se na žicu…“ – nesuvislo zašušlja Blagoje meškoljeći se na stolcu nagrizenom od dotrajalosti. I već naslućuje da će promišljeni Dušan, čim uskoro bude saznao da je Pavelić ubijen, tu svjetsku senzaciju logično povezati s njegovom prijašnjom samohvalom („Sinoć sam, brate, učinio veliko djelo!“). Pa tko da ga onda razuvjeri kako rana na nozi nije od banalne posjekotine nego od zrna kojim ga je krvavo okresnuo poglavnikov čuvar. Blagoje zamišlja Dušana kako žarovito dokazuje svojim druzima koji ga slušaju poluotvorenih usta da od davnina, još od četnikovanja u Crnoj Gori, poznaje čovjeka koji je u Buenos Airesu od nemogućega učinio moguće („Očinjega mi vida, vidio sam mu sretnu junačku ranu na svoje oči!“) – Blagoje se nakon ove primisli prepodobio: ‚Ma neću poreći tu malu izmišljotinu koju će Dušan guslarski uglaviti u predaju o neustrašivome harambaši Blagojici Jovoviću. Dok je vijeka i srpstva nju će prenositi s koljena na koljeno đed unuku i otac sinu. Zato će se i ljepše slušati kako sam ranjen u puškaranju s neprijateljem nego da sam se posjekao dok sam bježeći uskakao u vlak. Nema sile koja će obuzdati pričljivoga Dušana Zekovića kad kao kuhar bude vješto zamijesio istinu i neistinu i zaverglano krene otkrivati tko je bio ubojnik koji je Pavelića razdijelio s dušom.“

Dušan je djelovao pravodobno:

„U susjedstvu je dobra đevojka, Dalmatinka Dijana, radi kao bolnička sestra. Zvat ću je da ti pomogne…“

„Ali ne smiješ joj kazati moje pravo ime“ – uvjetovao je Blagoje.

„Boguti, Blagojice, nu čemu to tajanstvo?“'

„Ukopčat ćeš ujutro, brate Dušane. Za sada samo toliko.“

Dušan je digao kovrčastu Dijanu, prozirne puti poput leptirovih krila i tankovijastu poput plesačice flamenca. Zaustavila je Blagoju krvarenje, očistila mu ranu, premazala je melemom i zaštitila flasterom. Zlosrdno je planula kad je ponudio da joj plati uslugu. Kratko se zadržala, a onda prebacila preko golih leđa šal od nježne čipke iz Madeire i pohitala kući da sastavi prekinuti san. Probudit će se rano, u pet, danas je u prvoj smjeni u bolnici. Nakon što se okrijepio šalicom hladna mlijeka, ubrzo za Dijanom pošao je i Blagoje. Dušan ga je zaludu zadržavao neka se ne muči u ovaj kasni sat.

Prije nego što je razvidjelo, Blagoje Jovović pozvoni popu Radojici Popoviću:

„Što se dogodilo, Blagoje?“ – pitao ga je dok je krmeljivo otključavao crkvena vrata. Primijetio je da vuče lijevu nogu.

„Oče proto, gotovo je! Što sam obećao, to sam sinoć i učinio!“ – izbubnjao je.

Ganut do suza, pop proprati Blagojev napaljeni urlik iz duše:

„Radosna mi uha koja su čula tvoje zlatne riječi i sretne mi oči koje te ugledaše živa!“ – snažno ga privine.

U crkvi nije bilo radija pa su budni dočekali da zora ishlapi, nagađajući kako će svijet primiti Pavelićevo ubojstvo.

Poslije jutarnjeg bogoslužja – s kojega je iscrpljeni i neispavani Blagoje izostao jer je prilegao – pop Radojica je skoknuo do obližnjega kioska da kupi novine. Splasnuo je kad u četiri najveća argentinska dnevnika: *La Nacionu*, *Clarinu*, *La Prensi* i *La Razonu* nije pronašao ni slova o poglavnikovu kraju. Pokislo se vratio:

„Jesi li siguran, brate, da si ga ubio?“ – obrati mu se obuzet sumnjama.

„Otkuda ti takvo što dolazi na pamet, oče proto?“ – zbaburio se Blagoje: „Siguran sam kao što sada tebe vidim da sam isprašio pet metaka u njega."

„Ali u novinama nema ni crte o tome...“

„Vjerojatno nisu stigli objaviti jer se ono zbilo kasno...“

„Neki Bjelorus, naš vjernik, koga sam maloprije sreo, reče mi kako je doduše na pola uha čuo s radija da je Pavelić sinoć pogođen s dva hica i lakše je ranjen...“

Blagoja uznemiri popov slutnjivi pogled:

„Mutikaše s radija nešto skrivaju. I kad bi bila istina da je samo ranjen, nemoguće je da istreljenik preživi dulje od par sati! Njemu je dogorjelo jer su pogoci bili smrtonosni! Budi uvjeren, oče proto, da je Pavelić već istrčao svoju trku?“

„Revolver ti baš i nije bio prva liga, brate Blagoje.“

„Slaba je dometa, no ipak... Čovječe, pucao sam izbliza, ravno u njega.“

„Radio je javio da je Pavelić tek lakše ranjen…“ – vrtio je palcima pop.

„Ponovno ti kažem, proto, da zlovoljnik ne može preživjeti“ – grizao se Blagoje bijesno škripući zubima: „Neću preboljeti bol ako ga nisam dokrajčio.“

Zatim su obnijemili. Pop je pristavio kavu i dok su je polagano ispijali, gledali su se nepomični kao stijene. Napokon, Blagoje prekine muk, najavivši popu Radojici kako mora poći do svoga stana. Zgusnute riječi su mu se laktale kako bi se ugurale u teško izgovorenu rečenicu. Hladovito su se razišli, bez ushita i u nelagodi.

Kad se pomolio srpasti mjesec, Blagoje je izašao po prva izdanja sutrašnjih novina. I u svima Pavelić je prvi, glavni šlager. Uz hrpu argentinskih dnevnika uzeo je i tjednik *Hrvatska*, koju izdaje ustaška emigracija. Njeni urednici brzo su pripremili izvanredni broj s kronikom Hrvatske izvještajne službe (HIS). Nadušak je čitao: *Na dan 16. obljetnice uzpostave Nezavisne Države Hrvatske, dne 10. travnja 1957., počinjen je atentat na Obnovitelja i Poglavnika Nezavisne Države Hrvatske dra Antu Pavelića, u 21:10 sati, u Lomas del Palomar, predgrađu argentinskog glavnog grada, u neposrednoj blizini njegovog boravišta. Atentator, koji osobno nije identificiran, izpalio je u Poglavnika 6 hitaca od kojih su ga 2 pogodila. Poglavnik, iako ranjen u leđa i prsa, stigao je vlastitim snagama kući, gdje mu je jedan susjedni argentinski liečnik pružio prvu pomoć. Obaviešten od obitelji, stigao je u najkraćem roku poznati hrvatski liečnik i kirurg dr. Milivoj Marušić koji je Poglavnika pregledao i odpratio u sirijsko-libanešku bolnicu, gdje je izvršeno nekoliko roentgentskih pregleda i snimaka. Liečnički je savjet, saglasno s mišljenjem dra Marušića, odustao da do daljnjega izvrši operaciju i da se izvade kugle iz tiela Poglavnika. U prve jutarnje sate Poglavnik je napustio bolnicu u pratnji svojih*

prijatelja, te je dao potrebnu izjavu federalnim argentinskim redarstvenim oblastima 47. okružja, nakon čega je bio prevezen u svoj dom u Lomas del Palomaru. Zahvaljujući Providnosti, život Poglavnika nalazi se izvan opasnosti. Poglavnik je obtužio ovdašnje jugoslavensko poslanstvo, da je ono putem svojih agenata izvršilo zločin.

Blagoje u sebi ispravlja neznanoga izvjestitelja:

‚Preuveličali su da sam ispalio šest metaka, kao što je napisano, nego jedan manje. To i nije osobita pogreška, gotovo je svejedno jesam li u Pavelića utukao pet ili šest zrna...' – ali otkako novinska izvješća sve to jače dokazuju da mu živa meta nije podlegla nego je ostala na nogama, taj sunovrat baca ga u gorčinu i potištenost. Zato što ga ni ona dva metka koja su završila u poglavnikovu tijelu nisu uminula. Ta sudbinska pogreška guši ga u grlu kao da je progutao lavinu iz kuljajućega vulkana. Stihijski mu se vraćaju halucinantne slike slijeda događaja i ždere ga kako će, poslije uroka, koji ga je sapleo i dovijeka osramotio pogledati popa Radojicu? Još jutros ga je ustrajno uvjeravao kako Pavelić nema ni miligrama izgleda da doživi sutrašnji izlazak sunca, a kad tamo, žilavi ustaški jarac se – unatoč njegovoj samouvjerenoj tvrdnji da bi to prevazišlo granice izdržljivosti čovjeka u šezdeset osmoj – ipak izvukao ispod mača: ‚Sigurno mi se pop Radojica sada ruga zbog promašaja i iza leđa mi natiče magareća uha.' Malodušno se mirio sjetivši se izreke svoje majke dok joj se nije okretalo na dobro: „Kad ide pita, neka ide i tepsija!"

Poglavlje II.15.

Prvi savjetnik Predrag Grabovac pretrpao se poslovima. Listovi, agencije, radijske postaje i televizija bruje o atentatu na Pavelića, a on očajnički traži veze sa sedmom silom kako bi se u pisanim i elektroničkim medijima odmah i sada čuo i glas ambasade Jugoslavije. Ambasadora Slavoljuba Petrovića i njega na to nervozno požuruju iz centrale. U ministarstvu vanjskih poslova u Beogradu su kivni što argentinski izvjestitelji tek zametano podsjećaju svoju javnost na Pavelićevo ratno djelovanje, ali to nije ni približno u mjeri i po tonu koji bi oni željeli. Ambasador i prvi savjetnik motali su se kao nikada dotle novinarima oko nogu i nudili im usvuduž i usvušir neoborive dokumente koji će razotkriti poglavnikovu čudovišnu pojavu i njegovu nepodnošljivu lakoću bešćutnosti. No napori im se nisu oplodili. Jedini koji ih nije zaobišao bio je njima skloni suradnik nisko-nakladnoga i neutjecajnog dnevnika *Demokracia*. Otisnuo je opširan razgovor s Grabovcem naslovljen: *Želimo živoga Pavelića da bismo mu sudili zbog zločina! – rekao je jugoslavenski diplomat*.

Unatoč člankopiščevoj iskazanoj dobrohotnosti, Grabovca je zažuljala uvodna rečenica: *Prvi savjetnik gospodin Predrag Grabovac izričito me je pozvao da mi predoči stajalište svoje države glede Ante Pavelića*.

„Novinar je time zlovarno i potuljeno poručio čitateljstvu kako njegov prilog nije nastao kao plod samopoticajnoga istraživačkog nastojanja, nego je napisan poslije moje izričite zamolbe“ – potužio se ozlojeđeni prvi savjetnik ambasadoru Petroviću.

Predrag Grabovac je u *Demokraciji* ispripovijedao da se Ante Pavelić tijekom prošloga rata iskazao kao najveći europski kvisling. Prethodno je, 1934., režirao iz potaje ubojstvo jugoslavenskoga kralja Aleksandra u Marseilleu, zbog čega ga je potom pod svoje okrilje stavio talijanski fašistički *duce* Benito Mussolini. Sedam godina kasnije *duce* će, u sprezi s njemačkim nacističkim *führerom* Adolfom Hitlerom, ustoličiti Pavelića za poglavnika marionetske Nezavisne Države Hrvatske: *Za Pavelićeve četverogodišnje tiranije u logorima je usmrćeno 850.000 ljudi!* – naveo je Grabovac, pri čemu je predočio stravične snimke ustaških okrutnosti nad djecom, Židovima, Ciganima i Srbima: *Zbog višestrukih zlodjela vlada Jugoslavije je 1951. notom zatražila da joj Argentina izruči poglavnika!* – podsjetio je i prekorio propali režim generala Juana Perona zato što je bezočno uzmicao, budući da su iz njegova ministarstva vanjskih poslova drsko odgovarali kako Pavelić nije na argentinskome teritoriju: *Premda je bilo naširoko poznato da se on, još od prosinca 1947., pod krivim imenom stalno nastanio u Buenos Airesu*. Prvi savjetnik je otkrio da su pojedini Pavelićevi generali i pukovnici, koji su dobili utočište u Argentini, zahvaljujući velikodušnosti Juana Perona postali važni djelatnici u ministarstvu javnih radova: *Oni su ostali nedodirljivi na izvrsno plaćenim radnim mjestima i nakon promjene vlasti. I poglavnik je, zahvaljujući razgranatim poslovima u stanogradnji, istjerao krupan novac* – izjavio je Grabovac, da na kraju energično zaniječe kako je Jugoslavija umiješana u atentat: *Nama nije potreban mrtav Pavelić, mi želimo da on bude živ izručen Jugoslaviji. Nas ne zanima da ga ubijemo. Stoga što pripadamo civiliziranome svijetu, mi se ne služimo terorističkim načinima kao ustaše!*

Iz Beograda su šifrirano izvijestili Petrovića i Grabovca da sačekaju notu koju će sastaviti državni podsekretar za vanjske poslove dr. Mladen Iveković i vladin pravni savjetnik dr. Milan Bartoš, a nju će ambasador potom uručiti argentinskome ministru vanjskih poslova. A neka dotle svojski pritežu ljude na vlasti do kojih mogu doprijeti glasovima da će jugoslavenska vlada ubrzo zatražiti Pavelićevo izručenje, nakon što mu je nepobitno utvrđeno stalno mjesto stanovanja.

Buenos Aires, u četvrtak, 11. travnja 1957., u 19:20, u hotelu Crillon

Na terasi restorana u predvečerje su se sastali Zvi Malchin i Benajahu Altarac:

„Čuo sam se sa Šulom" – reče Malchin: „Prenijela mi je da su u Mossadu mišljenja kako poslije jučerašnjega neuspjelog atentata valja obustaviti akciju. Više ne postoji ni promil izgleda da se u dogledno vrijeme obračunamo s Pavelićem i stoga nema potrebe bacati novac za moj daljnji ostanak ovdje. Složio sam se i sutra se vraćam u Tel Aviv."

„Neće li Van Oven posumnjati kako nisi došao u Argentinu kao novinar, čim odlaziš upravo kad je Pavelić postao primamljiv za izvještavanje?" – upita Altarac.

„Računao sam s time. A da Wilfred ne posumnja, reći ću mu kako moram napustiti Argentinu zbog smrtnoga slučaja u obitelji. To je najuvjerljiviji izgovor."

„Što misliš tko je pokušao ubiti Pavelića?" – zanimalo je Altaraca.

„Pavelića sam vidio danas, prije zore, u njegovoj kući u predgrađu nakon što su ga otpustili iz bolnice. Dobro je izgledao poslije pet hitaca premda su ga promašila čak tri, iako ispaljena izbliza. Zato bih se kladio na sigurno da je u njega pucao smušeni neznalica!"

„Je li ti Šula išta rekla o tome?"

„Dvaput mi se javila. Najprije odmah čim je čula fleš vijest o atentatu. Pomislila je na onu trojicu, o kojima vas dvoje držite da su Wiesenthalovi ljudi. Ipak smo se sudarili s njima! – zavapila je. Zatim je zvala pošto se upoznala s detaljima. Sigurna je, kao što sam i ja, da onaj tko je gađao nije bio izvježbani strijelac, nego amater mlohave ruke!"

„I moj se sud poklapa s tvojim i Šulinim!" – s poštovanjem se složio Benajahu Altarac, koji se ponudio Zviju da ga odveze do Ezeize, što je ovaj rado prihvatio.

Buenos Aires, u petak, 12. travnja 1957., u 21:30, u stanu Predraga Grabovca

Tek četrdeset osam sati poslije atentata Grabovac je stigao predahnuti i pozvao na večeru zagrebački trojac iz službe:

„Gdje je Petar Rak? Zašto ga nema?" – uzmuvao se ugledavši ispred ulaza Đuru Milića i Dalibora Jakašu, ali bez trećega. Onoga kojega je najprije želio sresti. Da je sadržaj drame *Operacija Pavelić* bio krojen po Predragovoj mjeri, od svih nemogućih raspleta on bi bezuvjetno izbrisao ovaj najpogubniji, koji mu je netom izložio zlodošli glasnik Šiljo:

„Krah s Pavelićem toliko je utukao nevoljnoga mladića da je jučer oko podneva kao bez glave naglo odletio svojima na Uskrs u Čile. Obećao mi je da će na posao čim smiri živce. I što sam mogao, baćo, nego ga pustiti" – udario je u priču Šiljo: „Petar je odistinski postao plačevan otkako nam je bezvezno propao plan s poglavnikom. Više ga nije držalo mjesto…" – dodao je suosjećajno.

„Što, zar se neće vratiti u Buenos Aires?“ – utučeno upita Predrag i smeteno utrne radio. Dotle je uživao u uzbudljivome glasu mladoga reportera Josea Marije Munoza, koji je uzlepršalo prenosio završnicu *el clasica*, sraza najgorljivijih argentinskih nogometnih suparnika *River Plate* i *Boca Juniorsa*. Munoz je stekao neslućenu popularnost u narodu kad je patentirao beskonačni otegnuti prepoznatljivi uzvik: *Gooooooool, gooooool, gooooooool, gol, gol, gol!* – kojim je propraćivao pogotke. Poslije satirućega glasa o bijegu prepredenjaka Petra Raka, koji je podlo zbrisao s popudbinom od 15.000 dolara – a budući da ih nije odradio, morao ih je vratiti – Predragu više nije bilo do nogometa, kojim je zaražen još od sinjskoga dječaštva.

„Čemu se Petar treba vraćati u Buenos Aires?“ – zaskočeno se obazre Šiljo.

„Paaa, da se oprostimo kao ljudi. I popijemo za rastanak.“ – spetljani Predrag se osjećao kao da su ga bacili u arenu da se goloruk pohrva sa surim medvjedom.

„Petar te je pozdravio po nama! Jesi li sada zadovoljan, baćo?“ – podsmjehne mu se Šiljo i ne shvaća zašto Predrag pati od izvještačenih formalnosti.

„Što je s vama dvojicom? Dokle vi ostajete?“ – Predrag se okrene Maljčiku.

„Drug Stevo nam je izrijekom naložio neka se što prije pokupimo. Već sutra ćeš nas se riješiti, druže. Eto, Šiljo i ja ćemo se oprostiti s tobom kao ljudi. I popiti za rastanak, kako si poželio!“ – podrugivao se Maljčik. Da se zatim uozbilji: „Je li *Hercegovina* isplovila?“

„Jest. Provjerio sam kod svojih jezika, Hercegovaca, koji su dežurali na porti u luci i čekali da nas propuste s teretom. Za pegulu, brod je digao sidro bez *senora* Pabla... Usput, iako nam ta dvojica preksinoć nisu bila od koristi, prvi put ću ih novčano nagraditi. Zbog dobre volje da zažmire, ali i zbog korisnih dojava koje su mi do sada dostavljali i koje će mi dostavljati i ubuduće!“

Šiljo zabrinuto dometne:

„Krvavo žalim što nas barba nije dočekao na *Hercegovini*. Zamišljam što mu je sve bljesnulo kad je čuo o atentatu. Nije se morao dovijati kao Sherlock Holmes da tajnovitu najavu poveže s Pavelićem. Naravno da je odmah ukapirao tko je nesuđeni teret od izuzetne državne važnosti. Pogotovu što smo mu i značajno naglasili kako to može biti i živ čovjek, kojeg mora sigurno dopremiti do Rijeke. I nad kojim će danonoćno stražariti dvojica drugova iz *službe*, bla, bla, bla... Alaj nas je barba ispljuvao zbog te persiflaže. Sada o nama omalovaženo misli kao o uzorcima neinteligentnih policajaca koji su zasrali do grla pošto su se idiotski ispromašivali pucajući bezglavo u poglavnika...“

„Iskreno, i ja bih isto to mislio.“ – nabacio je Maljčik.

Šiljo i Maljčik napustili su Predraga ranije nego što su bili planirali.

„Domaćin nam je bio daleko od uobičajene gostoljubive vedre forme. Nije uspio zatajiti koliko je potišten...“ – primijeti Šiljo kad su izašli.

„Razumijem Predragovu zlovolju. Pogodila ga je propala akcija u koju smo ušli mozgom i punom snagom, *con tutta forza*, s pametno pripremljenim planom, a sve u vjeri da ćemo mi krojiti povijest i da će o našem udjelu biti pisano u povijesnim udžbenicima. No nije nam se posrećilo... Još je i izmožden od posla koji mu se naglo naprtio poslije atentata“ – pravdao je Maljčik Predraga. „Izvrsno se uklopio u naš tim. Drugarski nas je primio, bio je zmaj. Vječna je šteta što smo se zajebali.“

Međutim, pogružene misli vukle su uzrujanoga Grabovca na treću stranu i zbog toga je umalo potjerao iz kuće zagrebačke goste. U nespokoj ga baca Boško Vidaković, koji će domalo zvati i opetovano pitati: je li mu uročio sastanak s nemarišnim Pedrom Sardelichem? Predrag – u ova dva dana, dok ga Petar Rak upadljivo izbjegava – svakojako razvlači sve nestrpljivijega Boška i migolji s odgovorom kad će se krivotvoreni Paragvajac umilostiviti i položiti na sunce 15.000 dolara. Ali više mu nije moguće opstruirati i izvlačiti se. Boško ga požuruje i stavlja pred zid. Izvijestili su ga iz Beograda da se poslije propaloga argentinskog izleta vrati pa više nema vremena čekati Pedra. A taj vjerolomnik pak sumnjivo oklijeva da se razduži s novcem iz *službina* crnoga fonda za posebne namjene.

Četvrt sata po odlasku Šilje i Maljčika Predragu je zazvonio telefon. Nije dvaput pogađao da je to Boško, posljednje biće na planetu koje bi poželio čuti:

„Dolazim k tebi u hotel. Sačekaj me u baru“ – reče naježeno Predrag. Osjećao se kao osuđenik koji očajnički, ali uzaludno odgađa neodgodivo smaknuće.

U *Presidenteu* Boško je, ne okolišajući, neumoljivo prešao na najbitnije:

„Moram se sresti s Pedrom. Večeras. Ili najkasnije ujutro. Reci gdje i kada?“

Predrag proguta pljuvačku. Stegnulo mu se grlo i uplašio se da će ga izdati glas:

„Pedro mi je prije nekoliko sati poručio iz zračne luke kako zbog obiteljskih nevolja noćnim avionom mora najžurnije u Paragvaj“ – umiljelo je izmišljao. Porozna rečenica koju je izmrljao činila mu se težom od brda. Najteža koju je izgovorio otkad je u diplomaciji.

„I što sada?“ – razbjesnio se Boško.

„Ne brini se. Pedra ću vidjeti najdalje za pet dana kad će mi, *cien por cien*, predati dug…“ – Predrag obmanjuje i Boška i sebe mada sagledava da vrluda hodnikom bez izlaza.

„Za lakovjerne optimiste mi smo, druže moj, izvisili samo za polovicu izdatka, dok smo drugu ipak spasili od Pedra! Kakve li uštede! Ne računajući, dakako, troškove moga boravka ovdje“ – zajedljivo je ubadao Boško. Ozlojeđeno se podsjetio kako su i prevarantska ništavila, braća Živorad i Atanasije Jocić, na vruću preporuku Milana Stojadinovića izmuzla od Uče Krstića 5.000 dolara predujma, za otmicu ili smaknuće Ante Pavelića. I da potom otperjasaju s lovom kao vjetar tko zna gdje: „*Služba* je u bezglavoj jurnjavi da se dočepa poglavnika ponovno nadigrana. Drugi put smo preslano platili. I drugi put izgorjeli.“

„Ma budi miran, druže Boško…“ – bezuspješno ga je pritaškavao Predrag.

„To si mi već rekao...“

„Reći ću ti i deseti put...“

„Nemoj me zajebavati, druže Predraže, kad ni tebi ni meni nije do svečanih pjesama. Znaš li kako mi je? Kao da mi zmija izjeda utrobu, eto tako mi je. Upali smo u sivu zonu. No bilo kako bilo, čuj što ti ostavljam u zavjet. Lovu koju smo dali Pedru, i to nakon tvoga jamstva da ga unajmimo, sada moramo iscijediti kako god znamo. Maslinovom granom ili batinom. Metkom ili poljupcem. Pedro je od danas samo tvoj problem. Zanima li te kakva su moja nadanja? Odgovor glasi: nikakva! Porazna i porozna! Kao da u pijesku u pustinji tražimo zlatno zrno. Na tebi počiva moja blijeda nada da ću jednoga lijepog dana povjerovati u utopiju. Ali to će se dogoditi samo ako me tvoj stokapić Pedro Sardelich naprasno iznenadi i vrati što je uzeo, a da nije zaslužio. Okrenu li se stvari ipak naglavce i on nas ne namiri – a ja tmasto predviđam

da neće – bit ćeš prisiljen da se stisneš kao dvije pare u kesi i smišljaš kako ćeš se iskobeljati iz jame govana u koju te je gurnuo taj paragvajski folirant!“

„Svakako ću to razriješiti, druže Boško…“

„Dobro je što kao diplomatska zvijezda u usponu imaš više rješenja. A loše što je svako od njih, koliko god da ih je – vrlo loše!“ – ne prestaje ga tlačiti Boško.

Izgubljeni Predrag, dok taksijem putuje doma, uspaljeno se zanosi izopačenim razmišljanjima na koja ga navode frankenštajnovske priče strave i užasa. Rasuđuje kako bi se najokrutnije razračunao s Petrom. I na koje bi ga muke stavio da mu ga, nekim čudom, privedu okovana. Bi li mu s nasladom rezao prst po prst na rukama? Ili ga bacio u tunel kanalizacije i ostavio ondje da satima pluta. Ili mu uronio glavu u La Platu i držao je pod vodom sve dok se taj ubojica s dječjim licem ne prepije.

„Mućkaroš od Petra suptilnom varkom podvalio je srpskoj *službi*, Bošku i osobito meni. Drsko je siguran kako ga ne smijem prijaviti Šilji i Maljčiku zbog pronevjere jer bi oni tako saznali da sam u akciji oko Pavelića surađivao i s Beogradom. A kako su u Beogradu uvjereni da im je novac oteo izvjesni Pedro Sardelich iz Paragvaja, student u Buenos Airesu, i odluče li se da ga gone, upast će u praznu rupu. Zato što će ganjati nepostojeću osobu. Štap će se na kraju balade prelomiti preko mojih leđa. Ja ću biti blento koji će morati podmiriti onih 15.000 dolara! Ali otkuda ih izvući kad ni približno nisam toliko uštedio?“ – posustalo stenje Predrag i nazire skorašnju bujicu koja će raznijeti sadašnju Šiljinu lakovjernost. Šipak će se Petar vratiti na posao u službu. Petnaest tisuća razloga nagoviješta da će se pukovnikovo ufanje na kraju bala tužno izroditi. Nafutran s dotom od 15.000 dolara Petar će ostati u Čileu da se okuša u nekom manje stresnom poslu od dosadašnjega snajperskog smicanja ustaša.

Obrat u životopisu Petra Raka poklopio se s Predragovim proročanstvom.

Istoga predvečerja po dolasku u Valparaiso uplatio je zrakoplovnu kartu djevojci Rahimi Kasimbegović. Budući da su mu, uz zanemarljiv odbitak, refundirali neiskorišteni Lufthansin povratni let Buenos Aires – Frankfurt – Zagreb, a koji mu je uplatila služba, Petar je za Rahiminu kartu Zagreb – Frankfurt – Santiago de Chile, nadoplatio jedva sto dolara.

Iz putničke agencije izašao je zadivljen svojom snalažljivosti i poduzetnosti, naslijeđenima od bračkih predaka.

Rahima je, nakon autoritarne preporuke generala Ivana Krajačića, u jednome danu podigla putnicu u Mostaru. U Beogradu će joj u ambasadi Čilea za nepuni sat srediti vizu čim im stigne jamstveno pismo Petrova oca, Estebana Raka.

Petar je iz zračne luke u Buenos Airesu urgentno telefonirao Rahimi i rekao joj da mu ponese indeks, ali nije spomenuo da mu je potreban kako bi ga nostrificirao i u Santiagu završio studij prava, apsolviran na sveučilištu u Zagrebu. A kad je još zamolio neka iseli njegove stvari iz jednosobnoga stana koji mu plaća Sekretarijat unutrašnjih poslova i pohrani ih u njenoj podstanarskoj sobi u Šubićevoj ulici, pretkazalo joj se kako Petru više nije do povratka u Jugoslaviju. To joj je mig da i ona ponese svoj indeks s arhitekture. Nakon što joj je momak na kraju petominutnoga razgovora usplamsano najavio da u poslovnici JAT-a na Zrinjevcu podigne kartu od Zagreba do Santiaga de Chile – detalj što ona nije povratna nego samo u jednome

smjeru, *one way ticket* – navodi je na misao da će i ona stopama svoga romantičnog junaka iz romana. Rahimi su se prosjajile oči:

„Vidim, zapisano je u zvijezdama, da ću u Valparaisu postati *senora* Rak."

Buenos Aires, u nedjelju, 14. travnja 1957.

Slovački emigrant – o kojem je bilo riječi da iz veće udaljenosti uspješno dešifrira s usana što netko govori iako glas pritom ne dopire do njega – odavno se ubacio među vrhovnike ustaškoga pokreta u Buenos Airesu i nametnuo im se kao osoba od povjerenja. Prvi savjetnik ambasade Jugoslavije Predrag Grabovac pridobio ga je da mu uz nagradu dojavljuje povjerljive obavijesti o njima.

Slovak je pozvao Grabovca u 17 sati i najavio da će ga posjetiti u predvečerje.

Dostavljač je, naime, pratio posjećenu proslavu 16. obljetnice NDH, održanu u podne u Hrvatskome domu u ulici Salta netom poslije jutarnje mise. Zbog atentata na Pavelića, nakon miga zbunjene argentinske vlade, policija je u četvrtak zabranila prvobitno odobreni skup, ali ga je potom, opet uz huntinu suglasnost, na zadovoljstvo ohrabrenoga hrvatskog protukomunističkog iseljeništva, ponovno dopustila u subotu.

Slovak je odanle donio dva šapirografirana lista. Na prvome je bio otisnut bilten Hrvatske izvještajne službe (HIS) o zdravstvenome stanju poglavnika:

Prema izjavama datim stranim agencijama, Poglavnik je obtužio ovdašnje jugoslavensko poslanstvo, da je ono putem svojih agenata izvršilo zločin. Jučer se Poglavnik pridigao na noge, jer mu je temperatura tokom dana bila normalna. Ovu mjeru propisali su liečnici, da se sprieče komplikacije, koje bi mogle nastati uslied ležanja. Rane su počele zacjeljivati na rubovima, te se liečnici nadaju, da će u normalnom vremenu podpuno zacieliti. Preporučili su visokom bolesniku da ne dade vaditi za sada kugle. Općenito zdravstveno stanje Poglavnika je dobro, te se nije bojati komplikacija.

Na drugome poglavnikova poruka, koju je pročitao Ivan Asančaić. Slovak svjedoči da je dočekana, propraćena i ispraćena snažnim pljeskom i odobravanjem:

Braćo i sestre, Hrvati i Hrvatice! Neprijatelj je bio nakanio upotriebiti naš spomendan 10. travnja za svoje zločinačke namjere, a to zato jer u domovini odlučno držanje hrvatskog naroda sve više ugrožava njegov obstanak. Namjera mu nije uspjela, ali namjera hrvatskog naroda, osloboditi se i ponovo uzpostaviti Nezavisnu Državu Hrvatsku, uspjet će! Hrvatski Oslobodilački Pokret, skupa sa cielim hrvatskim narodom, pobjedu će uskoro izvojevati. Bratski pozdrav ZA DOM SPREMNI!

„Tko je došao od Pavelićeve obitelji?" – provjeravao je Grabovac.

„Starija kći Višnja, sin Velimir i tast, Srećko Pšeničnik."

„Je li bilo ispada?"

„Nije. Osim žestokih riječi protiv Jugoslavije skup je protekao u miru."

„Kakvo je bilo osiguranje?"

„Zapazio sam više policajaca i agenata nego lani kad se ono Pavelić prvi put odvažio da se javno pokaže u Argentini i govori pred svojim pristašama. I bilo je očekivano da će poslije atentata čuvari danas biti brojniji." Slovak je ispričao kako je izmijenio nekoliko riječi s

Pavelićevim zetom Srećkom Pšeničnikom: „Pšeničnik mi je kazao da je poglavniku puno bolje. Pod paskom je kirurga Milivoja Marušića, koji se preselio k njemu i ostat će sve dok se ne oporavi. No Pšeničnika brine što policija upadljivo čuva poglavnikovu kuću u Lomas del Palomaru. Zbog toga strepi da će hunta popustiti pred pritiscima Beograda, a osobito Židova, i izručiti ga. Kako mi je rekao, posavjetovao je Maru Pavelić i tjelohranitelje neka pojačaju oprez: Slovak je prenio Grabovcu da je po skončanoj proslavi popio kavu s dopisnikom milanskoga dnevnika *Corriere della sera*. „Pitao sam ga što će javiti. Odgovorio mi je da mu je redakcija naručila poveće izvješće i pročitao mi rečenicu kojom će završiti dopis: *Unatoč svemu, ne može se reći da Ante Pavelić i hrvatska zajednica ovih dana spavaju mirnim snom!* – Talijanski novinar mi je određeno natuknuo kako je sve uvjereniji da će hunta napokon okrenuti novo poglavlje. Siguran je da će ovih dana pritvoriti poglavnika i predati ga Jugoslaviji."

Predrag Grabovac je samopouzdano prosudio:

„Naši pritisci daju ploda! Argentinci su se urazumili i spoznali da je Ante Pavelić sramota za čovječanstvo. On je ujedno i njihova sramota zato što mu godinama pružaju utočište."

Na odlasku je Grabovac dao Slovaku omotnicu s novcem. Primalac je, ne zavirivši u nju, nehajno turne u džep. Kao i uvijek do sada pred davateljem nije provjerio visinu nagrade.

Zračna luka u Frankfurtu, u ponedjeljak, 15. travnja 1957., u 9 sati ujutro

U čekaonici tranzitne zone Đuro Milić i Dalibor Jakaša, putnici iz prve klase s *Lufthansina* leta iz Buenos Airesa, dugo će dreždati dok se ne ukrcaju u *JAT-ov* zrakoplov za Zagreb, konačno odredište njihova dugoga putešestvija.

Šilji se vratila slika iz lanjskoga prosinca:

„Kakve li slučajnosti, baćo. Na ovome mjestu sjedio sam i kad sam polazio u Ameriku!" Tada je ispod fotelje ugledao izgubljeni privjesak – crveno kožno srce s ugrađenom metalnom crnom potkovom. Prisvojio ga je i stalno nosao uza se u praznovjernome nadanju da je predznak nalik blagovijesti. Da će *Operacija Pavelić* uspjeti. Sada je izvukao privjesak iz ručne torbe, ozlojeđeno ga tresnuo o pod i s gađenjem gurnuo nogom odakle ga je pokupio.

„Što radiš, Šiljo?" – upita ga začuđeni Maljčik.

„Ispod ove sjedalice u polasku našao sam privjesak, srce s potkovom. Ponio sam ga kao amajliju vjerujući da će nam donijeti sreću. Ali, jebi ga, nije. Zato ga i vraćam odakle sam ga podigao. Ako nije nas, možda usreći kojeg drugog nalaznika..."

„Od tebe se uvijek mogu očekivati neočekivane pizdarije!" – gledao ga je sumnjičavo Maljčik i vrtio glavom: „Blesav si kao kupus!"

„Onda sam mislio, baćo, da svatko ima pravo na lijep san."

„A što sada misliš?"

„Da je bolje roditi se bez one muške stvari nego bez sreće. I još mislim da sam poslije kraha u Buenos Airesu u srijedu navečer – postao nula od policajca."

Šiljo je iskoristio obilje vremena da između slijetanja i polijetanja svrati u aerodromsku brijačnicu. Napokon će se uljuditi, obrijati bradu i brkove, skratiti kosu i vratiti se u prijašnji

izgled. Da zacijeli rane, u Zagrebu će se saturnalijski rajiti prežderavanjem, oblokavanjem i razuzdanim bludničenjem. Veselio se danima i noćima koje će ukrasti životu.

Zagreb, 15. travnja 1957., predvečer, u stanu Milićevih

„Žalim što nisi uspio!“ – obratila se Radojka mužu Đuri ne spominjući ime i događaj nakon što mu je poslije najduljega neprekinuta izbivanja iz kuće – četiri mjeseca i četiri dana - skuhala ukuhanu kavu za dobrodošlicu.

„I ja žalim što nije uspjelo. Ali nisam išao zbog Pavelića. Na to ciljaš, je li?“

„Ne vidim drugi povod za tako dug i skup boravak u Argentini...“

„Uvrijedit ću se, i to opasno što me nagrđuješ kao nespretnjakovića i neznalicu?“ Šiljo je uživalački srknuo vrući gutljaj kolumbijske kave koju je kupio u zračnoj luci u Frankfurtu i gladeći nos promrmosio: „Zar je moguće da sam toliko pao u tvojim očima, baćana? Zar me toliko podcjenjuješ? Jesi li uistinu uvjerena da bi od pet mojih metaka, i to još ispaljenih iz blizine, čak tri promašila metu kako je ustvrdila argentinska policija? Halo, ženo, razmisli! Da sam pucao u njega, zar bi gospon poglavnik prošao tek s dvije lakše rane koje mu pritom nisu ugrozile život?“

„Pa da...“ – zbunila se Radojka. „Ali kad sam čitala izvještaje o atentatu, i pokušavala ih podvesti u ravan s tobom, upravo su me ta tri promašaja satjerala u nedoumicu…“ – kao da mu se opravdavala.

„Nadam se da više nećeš tako porazno suditi o mojim streljačkim vrlinama!“

„Da bi' reč rekla!“ – potvrdi Radojka zagorskom izrekom koju je čula od neke kumice na tržnici na Britanskome trgu.

Šiljo je s telefona u predsoblju pozvao Stevu Krajačića na kućni broj, zvan „gluhi čep“; zato što je bio višestruko zaštićen od prisluškivanja.

„Nešto sam načuo kako su se oko *senora* Pabla umiješani i neki ljudi iz srpske *službe*. Još ne znam koji, a do mene su doprli i glasovi da su nešto mućkali i četnici!“ – general je iznenadio pukovnika svojim spoznajama. „Zapetljalo se, *amigo*, nevjerojatno se zapetljalo“ – iskašljao se i rekao da večeras putuje u Beograd, gdje ga očekuju brojni susreti tako da će se vidjeti tek po njegovu povratku sljedećega ponedjeljka: „Pokušat ću više saznati od druga Tita i od Leke Rankovića. Ako ovo što sam ti prenio nisu glasine.“

Buenos Aires, u utorak, 16. travnja 1957.

Jugoslavenski ambasador Slavoljub Petrović je u San Martinu, palači Ministarstva vanjskih poslova i bogoštovlja, nešto poslije 11 sati uručio argentinskome šefu diplomacije Alfonsu de Laferrereu notu, koja je počela:

Ambasada FNR Jugoslavije očituje poštovanje Ministarstvu vanjskih poslova Republike Argentine i ima čast da na temelju članka 646, stavak 2, člana 648 stavak 2, i članka 651 Zakonika o krivičnome postupku Republike Argentine, podnese zahtjev vlade FNRJ za uhićenje i izručenje Jugoslaviji zločinca dra Ante Pavelića, koji se sada nalazi na tlu Argentine. U smislu članka 651 spomenuta Zakonika, uz notu su priloženi sljedeći dokumenti: 1. Zahtjev okružnoga javnog tužioca grada Zagreba za uhićenje zločinca dra Ante Pavelića; 2. Optužnicu okružnoga

javnog tužioca grada Zagreba za otvaranje krivičnoga postupka protiv dr. Ante Pavelića; 3.Rješenje Okružnoga suda grada Zagreba K 320-51od 19. V 1956. o određenome isljednom zatvoru; 4.Izvod iz matične knjige rođenih za dra Antu Pavelića; 5. Uvjerenje o državljanstvu dra Ante Pavelića s njegovom fotografijom; 6. Izvod iz Krivičnoga zakonika Kraljevine Jugoslavije od 27. siječnja 1929.; 7. Izvod iz Krivičnoga zakonika FNRJ od 27. veljače 1951.; 8. Izvod iz Uvodnoga zakonika FNRJ od 28. veljače 1951.; 9. Izvod iz Zakonika o krivičnome postupku FNRJ od 10. rujna 1953; 10. Cjelokupni dokazni materijal uz optužnicu protiv dra Ante Pavelića i ostale dokazne dokumente.

„Ambasador je poslije službenoga dijela u neformalnoj sjedjeljki uz viski ministru Laferrereu najprije ponovio već izrečenu tezu da je svijet poslije atentata neupitno saznao kako je Pavelić stalno nastanjen u Argentini.

„Pavelića novinari posjećuju u njegovoj obiteljskoj kući i on ovih dana dijeli intervjue šakom i kapom“ – Petrović je širokim pokretima pojačavao svoje izlaganje: „Moji iz ambasade prikupili su šezdeset četiri razgovora s njime, a nesumnjivo da ih je i više! Zato naša vlada drži kako više nema zapreka za ekstradiciju. Na vama je, gospodo, da sada pokažete kako nećete ostati na razini peronističkoga režima koji se nakaradno izgovarao plitkim lažima dok je štitio zločinca Pavelića!“

„Zapreka ipak postoji, ekscelencijo, zato što Jugoslavija i Argentina nikad nisu potpisale ugovor o ekstradiciji ratnih zločinaca! Ne trebam vas uvjeravati da se naša vlast mora pridržavati pozitivnih zakonskih propisa!“ – primijeti Alfonso de Laferrere.

„Priložili smo vam dokaze iz kojih je vidljivo kako ne tražimo da nam izručite Pavelića ratnoga zločinca, nego Pavelića najobičnijega kriminalca! Izvijestili smo i vas da su njegovi sljedbenici u podrumu naše ambasade podmetnuli 470 grama najrazornijega ekrazita, a zloželjni razbojnik koji se ušuljao zapalio je fitilj gorućom cigaretom. No toga prijepodneva pratila nas je slijepa sreća. Brzogoreći štapin nije zapalio eksploziv zato što je fitilj bio istrošen. Da jest, zgrada bi odletjela u zrak, a svi mi koji smo se nalazili u njoj u nebo! Ne bi bili pošteđeni i prolaznici, dakle vaši, Argentinci, koji bi se u trenutku eksplozije zatekli u blizini ambasade?“

„Postupak o ekstradiciji, ma o kome se radilo, u Argentini rješavaju pravosudne vlasti, a ne Ministarstvo vanjskih poslova“ – odgovori mu Laferrere.

„I što sada, gospodine ministre?“ – uskomešao se uporni ambasador.

„Obećavam vam da ću vaš zahtjev proslijediti na ruke Miguela Blasa Szelagowskoga, podtajnika u ministarstvu pravosuđa, koji će kao prvi operativac najbrže djelovati! Kopiju će dobiti i Sebastian Soler, državni javni tužitelj.“

Nestrpljivi ambasador Petrović se zaboravio kad je od ministra Laferrerea netaktično zatražio više nego što mu dopuštaju pravila diplomatskoga ponašanja:

„Je li to znak, gospodine ministre, da svojoj vladi mogu poslati povoljnu vijest? Tako sam shvatio vašu finu natuknicu da će se naš zahtjev – koji ulazi u sedmu godinu koliko se razvlači – napokon pomaknuti s mrtve točke…“

Ministar mu nije zamjerio na požurivanju jer je i sam otišao korak dalje:

„Možete, ekscelencijo. No ipak će bolje biti da pričekate odgovor Ministarstva pravosuđa. Sve mi, naime, kazuje da će Soler i Szelagowski biti brži i efikasniji nego što sada pretpostavljate!“

Upleo se ministrov pravni savjetnik, Isidoro Ruiz Moreno, koji je dotle beskonačno šutio i lagano povlačio dva prsta po brčićima:

„Ekscelencijo, otvoreno ću vam reći što nisam namjeravao. Da naša vlada nije sretna zato što je vaša ambasada – a u čemu se ističe prvi savjetnik Predrag Grabovac – pogoršala tijek događaja, forsirajući pretjerano jak publicitet o slučaju Pavelića...“

„Molim vas, budite određeni, gospodine Ruiz“ – podigne ruku ambasador.

„I bit ću, ekscelencijo. Saznali smo kako se ovih dana niste libili da plaćate novinare kako bi po vašim uputama pisali protiv Pavelića, uključno i pojedine urednike. Time ste nesmotreno izazvali Pavelićeve pristaše da vam jako uzvrate. Oni tvrde kako nije zločinac Ante Pavelić nego je to Predrag Grabovac, vaš najistureniji diplomat u zahtjevima za njegovo izručenje. Hrvatski nacionalisti bombardiraju pismima sve i svakoga, od predsjednika Pedra Eugenija Aramburua, ministra unutarnjih poslova Carlosa Romana Alconade i ministra pravde Eduarda Bussoa, do novinskih i radijskih redakcija. Navode da je Grabovac u partizanskome ratu predvodio stravičan pokolj nedužnoga življa u nekome selu u Hrvatskoj. Izazvali ste ih i tako nam suzili manevarski prostor. Zašto se, za ime Boga, niste pritajili?“

„Ali nismo mi jedini koji zahtijevamo Pavelićevo izručenje. Za to se zauzimaju i židovske zajednice...“

„Poznato mi je, ekscelencijo. Ipak, dopustite mi još jednu primjedbu“ – Ruiz Moreno obzirno pođe u sljedeći napad: „I vaš kolega, uvaženi ambasador Izraela Arieh Leon Kubovy, istupio je pretjerano užurbano iskazavši manjak diplomatske suzdržljivosti. Osim što je sa židovskom organizacijom u Buenos Airesu *Daia* naveo židovske skupine i lobije iz cijeloga svijeta da povedu nezapamćenu protu-argentinsku ofenzivu – zahtijevajući od naše vlade neodgodivo izručenje doktora Ante Pavelića Jugoslaviji – iskoristio je i svoje prijateljstvo s novinarom Wilfridom van Ovenom i potaknuo ga da zapodjene gromku kampanju. Vi znate koliku težinu ima Ovenovo pero u nas i u Izraelu. On sada sugestivno i zapaljivo piše kako je krajnji čas da Pavelić napokon bude izručen. Pritom nemilice pljuska ministra unutarnjih poslova Alconadu, imenujući ga prvim krivcem što našu državu ovih dana prati zao glas. Izravno ga proziva zašto nije pritvorio Pavelića čim se ovaj usudio skinuti krinku i tako se javno prikazao da odavno živi u Argentini?“

„Prekoravate li nas i Židove što nismo šutjeli?“ – neodređeno upita Petrović.

„Ustrajavate li na takvoj formulaciji, u redu, onda neka to bude i prijekor: Evo što ću vam reći, ekscelencijo. Da se vaša ambasada pritajila, mi i vi bismo očas sve završili tiho, između nas, između ova četiri zida. Nadam se da ste proniknuli u srž ovoga što sam vam poručio...“ – govorio je Ruiz upravo kad ga je prekinuo telefonski poziv državnoga javnog tužitelja Solera. Ruiz Moreno mu je prenio da ministar Laferrere i on, poslije predaje note, upravo ćaskaju s jugoslavenskim ambasadorom („Lako je pogoditi o čemu, dragi moj Soleru. O doktoru Anti Paveliću, dakako!“ – prenaglašeno je spomenuo), na što ga je tužitelj zamolio neka ustupi

slušalicu Petroviću, s kojim se upoznao na nekim prijamima. Veli, volio bi ga čuti, jer mu želi poručiti nešto za osobnu uporabu.

I poručio je:

„Mislim, moj ambasadore, da je Jugoslavija izabrala najpovoljniji trenutak što upravo sada traži Pavelićevo izručenje. Vaše materijale, doduše, još nisam stigao proučiti, ali čuo sam od svojih suradnika da vam je pravna podloga snažno utemeljena!“ – nakadio mu je tužitelj Soler.

Obodreni Petrović odsutno je pogledao u sat. Najradije bi poletio, toliko ga je usrećio državni tužitelj. Ne može dočekati čas kad će za sobom zatvoriti vrata palače San Martin, odjuriti kolima u ambasadu i u dahu napisati izvještaj svome pomoćniku ministra Mladenu Ivekoviću:

‚Je li nametljivo ili pak dojmljivo‘ – preturao je po glavi – ‚ako počnem izvještaj s uzvikom Galilea Galileia: *Eppur si muove*?‘ Prigoda u koju Petrović domalo nije vjerovao ipak se zakotrljala i evo je, nazire se kao opipljiva stvarnost: „Hoće li nam najzad svanuti? Hoće li se obistiniti u svilu umotana i mudrijaški najavljena mogućnost o ekstradiciji? Jesu li Argentinci uistinu odlučili da se otarase balasta zvanog Pavelić? Povuku li taj potez, to bi bila senzacija desetljeća! Da je ne razmatraju, zar bi se vanjski ministar Laferrere, njegov pravni savjetnik Ruiz i državni tužitelj Soler toliko otvorili preda mnom, kao ni jednom do sada?‘ S predivnom novosti koja mu ne bi bila poslužena bez privole vlastodržaca iz hunte umirit će Grabovca. Jadničak pati kao vrag na plitkome dnu otkada je zglajzao s promašenim izborom Pedrom Sardelichem, koji je klisnuo u Paragvaj s 15.000 dolara otpremnine.

Dok bi samohvalisao svoje vrline, Predrag Grabovac je rado isticao kako najbolje djeluje pod pritiskom. No sada su ga napale strašne nedaće i više ne pjeva staru pjesmu. Nakon atentata na poglavnika pritiska ga odmetnik Petar Rak, od kojeg ni glasa ni poglasja. Sati prolaze, prolaze i prolaze, a taj se huncut ne javlja. Uselio mu se u misli, obuzima ga i dekoncentrira pa se Predrag spetljano vrti kao ptica u krletki. Zbraja i oduzima, ali na kraju mu se svako iskrsnulo rješenje naruga i ismije ga. Nadanja da će dočekati razrješenje muka sve su mračnija, a izgledi za Petrov povratak u zagrebačku službu to jače kopne. S 15.000 dolara i nož i pogača u njegovim su rukama. Petar je u prigodi da kod kuće u Valparaisu raspojasano promišlja kojom će stazom zagrabiti u bolju budućnost.

Grabovac se odlučuje na očajnički pokušaj. Telefonirat će Petru u Čile i vapajno ga preklinjati da se razduže u ime njihova, doduše kratkoga, ali nepomućenog drugarstva. Možda ga i gane, tko zna, kad se bude pozvao na obraz, čast, moral i poštenje – vrline koje su Petrovi bodulski preci ispisivali velikim slovima.

Od službe međunarodnih informacija zatražio je broj u Valparaisu, pod prezimenom Rak, pretpostavljajući da se vodi na Petrova oca, kome nije znao ime:

„R kao Rosario, A kao Argentina, K kao Kabul!“ – sricao je. Dulje je prebirao dok se nije sjetio zemljopisnoga pojma koji počinje sa K, najsiromašnijim slovom po količini riječi u španjolskome rječniku.

„Koje je ime te osobe i njena adresa?“ – brzala ga je službenica.

„Ne znam, *senorita*. Ali to prezime je rijetko. Najljubaznije vas molim da mi pročitate brojeve svih Rakova u Valparaisu."

Čuo je iz slušalice da je *senorita* bezvoljno uzdahnula. Škripa i topot peta odavali su je da se podigla i pošla u potragu za telefonskim imenikom Valparaisa. Brzo se vratila, privukla stolac i uz odsječni šušanj listala tanke stranice:

„U pravu ste, *senor*, u Valparaisu je samo jedan pretplatnik s tim prezimenom. Esteban Rak Beloti, avenija Bernardo O' Higgins 166, a broj telefona je 32288."

Predrag je iskoristio ambasadorov odlazak u Ministarstvo vanjskih poslova i ne javivši se nikome od osoblja ambasade odvezao se taksijem do telefonske govornice u središtu grada. Naručio je razgovor s Valparaisom, u Čileu, i za koju minutu operaterka ga je uputila u kabinu 8. Prepoznao je Petrov otegnuti bariton.

„Ola... A to si ti, *viejo*. Zdravo! Kad su mi s centrale najavili poziv iz Buenos Airesa, pomislio sam da je Milić. On ima moj kućni broj. Od njega si ga dobio, je li?"

„Nisam mu rekao da ću te zvati, a i ne kanim mu reći da sam te zvao. Broj sam dobio u pošti?"

Predrag zatim bez oklijevanja ukuca čavao u glavu:

„Pogađaš, zar ne, zašto te zovem..."

„Pogađam, pogađam…" – zamaukne Petar sada nimalo oduševljeno: „No što ti imaš s time?"

„*Nuderte*, što imam!" – naoblačio se Predrag: „Tko se, nego ja, prvi sporazumio s tobom o onome? Tko te je preporučio Bošku? Ja! Tko te odveo k njemu i upoznao te s njime? Uvijek ja, oštija!"

„Učinio si što si morao, *companero*, i to je sve. Ostalo, ono najvažnije, zbilo se između Boška Vidakovića i mene dok si ti samo statirao" – nadvikao ga je Petar i obijesno dogradio: „Ako se s nekim trebam poravnavati, onda je to Boško, a ne ti!"

„Daješ mi nevolju za volju! Shvati da oni tamo sada gone mene za ono..."

„Ostavi ti mene, *amigo*, da se razdužim s Boškom. Zato što mi je ono predao on, a ne ti, *caramba*!" – staloženije će Petar. „Prema tome, red je, kad za to dođe vrijeme, da ono vratim njemu, a ne tebi. Moja je briga, a ne tvoja kad ću to učiniti."

„Nikada, a možda ni tada!" – uskipi Predrag.

„Kad bih tebi dao ono" – zahalabuči Petar – „kako ću biti siguran i miran da ćeš predati Bošku?"

Petrova zazornost potresla je Predraga:

„Ovo se pretvara u besmislenu operetnu predstavu koju ne mogu sažvakati. Zašto mi bezobrazno i uvredljivo gaziš po dostojanstvu? Kako ti savjest ne zaškripi kad se usuđuješ posumnjati da ću uzeti nešto što mi ne pripada?"

Petar ga zauzda zaprijetivši:

„Hajde zamukni! Smetaš mi. Budeš li me i dalje mučio, izazvat ću skandal iz kojeg se nećeš lako izvući!"

„O kakvome skandalu bulazniš, za Gospu blaženu?"

„Skandala će biti, *hombre*, ako ispričam od riječi do riječi Stevi i Šilji o našem dogovoru. I ako kažem našoj *službi* da si potajice radio za onu drugu, a onoj drugoj da si radio za našu. Pa ti poslije zaviri u se i razmisli što će biti s tobom."

„Ali misli i ti što će se desiti s tobom nakon što budeš posijao takav glas o nama!" – stegnuto uzvrati Predrag. „Bit će kao da s upaljenom žigicom priđeš skladištu baruta..."

„To što ću kazati Stevi i Šilji ne mora se reći jedino kad sastavimo brade. O tome bih, recimo, mogao obojici napisati pismo... I budeš li me natjerao na taj čin, on će presuditi da se više ne vratim u Jugoslaviju?"

„Zar je dotle došlo? Ne mogu zamisliti da ćeš postati politički emigrant…"

„Govoriš tričarije, *hombre*. Neću, valjda, postati politički emigrant zato što sam se vratio svojoj kući! Budemo li istjerivali klin klinom, onda je jedina istina da sam kao državljanin Čilea bio privremeni ekonomski emigrant u Jugoslaviji, *gastarbajter*, gdje sam studirao..."

„Studirao, ali i ponešto radio. *Mas o menos*. Više ili manje..." – zlomisleno ga je zaustavio Predrag neprirodno iskrivivši smijeh.

„Neka ti bude i ta tvoja: i ponešto radio!" – uznemirio se nakratko Petar da zatim nastavi govorom ispunjenim bijesom i energijom: „Kad mi iz svoje žablje perspektive poturaš pod brk moj posao, povlačiš me za jezik da te podsjetim kako su rizici u svakome poslu – napose u onome mom za *službu* – bili predvidljivi. Ono zbog čega me zoveš svrstava se među rizike najvišega stupnja. No kad pribrano prosudim, razum me podsjeća da onoliko koliko su izgubili tvoji iz Beograda na vlas toliko izgubio sam i ja. Da se sa *senor* Pablom u Buenos Airesu nije desilo što se desilo – a ti ne smiješ poreći da tu nije bilo moje krivnje – ne bih izgubio i onu drugu polovicu, s kojom sam sa sigurnošću računao, *entiendes*?"

„Kako da shvatim tu dvosmislicu?"

„Shvati tako da ću uzeti vremena kako bih promislio što mi je odlučiti."

„Da čovjek ne povjeruje koje se čudovište skriva u tebi, Petre! Ne samo da ne vraćaš ono što nisi zaslužio radom nego još i ucjenjuješ!" Odsutno zureći preda se ozlojeđeni Predrag se predavao i povlačio: „Kako ćeš se izvući pred *službom* kad jednom, bilo kad, bilo koga dana ili bilo koje godine dođeš u Jugoslaviju..."

„Ne prijeti, *hombre*, praznom puškom. Gdje to piše da se moram vratiti? Zašto da ne ostanem ovdje, u zemlji u kojoj sam rođen i u Valparaisu odmijenim ćaću u vinariji, što kažeš na to, ha? A kad ubrzo skončam studij, široko mi je polje, mogu birati gdje ću i što ću. U Čileu su pravnici na visokoj cijeni. Jesi li sada utuvio da posao u *službi* nije jedini koji me zanima?"

„U istu zdjelu miješaš šećer i papar. Kao da si zaboravio s kolikim zanosom smo se upustili u posao sa *senorom* Pablom…"

„Umišljeno smo povjerovali da je naše istureno odjeljenje dio nepobjedive momčadi. No nismo bili djeca sreće. Umjesto da nakon uspješno završene akcije slavljenički na sve strane lete šampanjski čepovi, Bog nas je zaboravio i mi smo izgubili sa sedam nula!" – izazovno je izgovorio Petar. I prije nego što će zaklopiti slušalicu još jednom je uzdrmao Predraga: „Pametnije bi ti bilo da me više ne gnjaviš. Nemoj dražiti moje strpljenje kako ne bi došlo do razornoga potresa. Ne znam kako ćeš sačuvati kožu, *amigo*, ako se naljutim i napišem neka pisma nekim ljudima i nekim *službama*. Mislim da si me razumio..."

Pošto je poslije vihora prijetnji čuo odsječni „klik“; Predrag otežale glave i u goloj vodi utrnulo izađe iz govornice. Načistac je da mu je neuputno izazivati zlohranoga Petra, kome se sotona uselio u dušu, zasjeo mu na rame i šapuće najprljavije pakosti na koje ga tjera da ih učini.

‚Kako god se rasplelo, ne piše mi se ružičasto. To što sam mu telefonirao u Čile bilo je bičevanje krepane mazge. Nikako se neću izvući iz ove žive nevolje jer Petar je jači od mene‘ – sabirao se izmoždeno Predrag. „Dvojako može proći onaj tko prijeti jačem od sebe. Slabiji će dobro proći ako je jači u strahu da je njegova puška puna; a loše ako je jači siguran da je puška u slabijega prazna. Dočim, u našoj priči rasplet je poznat. Petrova puška je puna, a on, k tome, zna da je moja – prazna!“

Predraga tjera u očaj obeshrabrujući upitnik. Kako iskemijati 15.000 dolara?

Poglavlje II.16.

Dr. Milivoj Marušić, vrativši se poslijepodne iz grada sa sastanka u liječničkoj komori, donio je u dom Pavelićevih uznemirujuću vijest.

„Za dom spremni, moj poglavniče“ – obratio se suzdržano – „ne želim biti zlokobnik, ali dohitao sam kako bih s vama podijelio nešto jako loše što će vas uzrujati kao što je uzrujalo i mene. Punac moga kolege s klinike jedan je od šefova argentinske policije. Povjerio mu je da je danas na visokoj državnoj razini zaključeno da u petak oko objeda dođu i odvedu vas. Uredba o pritvaranju već je potpisana. Kolega mi je izričito naglasio kako njegov punac zna da sam vaš vjerni pristaša i da poslije atentata skrbim o vašem zdravlju. Zato mu je i otkrio tu tajnu, uz blagohotnu poruku da vas je blagovremeno upozorio…“

„... neka se sklonim s ove adrese, je li tako, dragi moj Marušiću?“

„Upravo tako, poglavniče!“

„Poslije strahotne galame srbokomunista i Židova po svijetu to se jednostavno moralo dogoditi.“

Pavelić budističkim mirom sasluša doktora dok mu je on poput glasnika prenosio odluku iz argentinskoga policijskog vrha: „Rekli ste da će po mene doći ovoga petka…“

„Tako je, moj poglavniče, u petak, osamnaestoga, poslijepodne?“

„Gospodin iz policije, dakle, putem svoga zeta savjetuje mi da nestanem?“

„Da! Kako mi je spomenuo moj vrli kolega, posljednji valjani rok da se izgubite odavde jest petak u jutarnjim satima.“

„Kad je tako, onda se na neko vrijeme valja uskočki odmetnuti!“ – govorio je poglavnik i nadalje prividno smiren. Kad bi pogledavao s prozora, ispred kuće je viđao nepoznata lica u kojima je iskusno prepoznavao pritajene policajce. Njihova nazočnost tjera ga da užurbanije razmišlja o seobi u neki skroviti kutak, o kojem nitko neće saznati gdje je osim bliskih suradnika i obitelji.

Pavelić se telefonski dogovorio da sutradan, u srijedu, u deset ujutro k njemu dođu Josip Marković i Ivan Asančaić zbog važnoga dogovora. Doktoru Milivoju Marušiću je rekao da i on sjedne s njima za stol, što je ovaj počašćeno primio kao potvrdu poglavnikova najvećega povjerenja.

Navečer su ranjenika posjetili kći Mirjana, u visokoj trudnoći, i zet Srećko Pšeničnik, s unukama Zvjezdanom i Aišom:

„Prije nego smo krenuli k vama“ – obratio se Pšeničnik tastu – „slušao sam urugvajski krugoval. Među glavnima objavili su vijest iz Beograda, po kojoj su argentinskoga ambasadora Honoria Roigta pozvali u ministarstvo vanjskih poslova i uručili mu energični zahtjev vladi u Buenos Airesu da vas izruči Jugoslaviji!“

Paveliću je skočila vrućica i doktor Marušić mu je dao obrok antibiotika:

„Ova argentinska vlast nije nam sklona kao što je bila prošla, Peronova. Ne bih se stoga začudio da me uhite i predaju srbokomunistima. Jedini izlaz koji preostaje jest da što prije isparim odavde!“ – ponovio je zetu i kćerki isto što je rekao Marušiću. Prešutio im je da je

obaviješten kako je potpisan nalog o njegovu privođenju. Nije želio uzrujati Mirjanu, koja će roditi za dvadesetak dana.

Mirjana Pšeničnik te večeri posljednji put je vidjela oca.

Buenos Aires, srijeda, 17. travnja 1957., u kući Ante Pavelića u Lomas del Palomaru

Mara Pavelić otkazala je najavljene posjete poglavnikovih poklonika uz izgovor da joj je muž pod vrućicom pa mu je liječnik naložio puno mirovanje.

U dogovoreni čas, stigli su Ivan Asančaić i Josip Marković. Osim njih i poglavnika sastanku je nazočio i doktor Marušić, uz neizbježnu Maru Pavelić.

Došljaci su se iznenadili kad je, umjesto domaćina, skup otvorio Marušić:

„Provjereni prijatelj iz tajne policije obavijestio nas je da će u petak pritvoriti našega poglavnika!“ – počne doktor udarati glasom kao da prenosi objavu rata. „Najozbiljnije nas je upozorio da se mora smjesta skloniti iz ove kuće...“

Ivan Asančaić pripravno je dočekao doktorove riječi:

„Od sinoć na krugovalnim vijestima učestalije govore o argentinsko-jugoslavenskim susretima na diplomatskoj razini. Iz njih se spoznaje da beogradski komunisti sve upornije ustrajavaju da im poglavnik bude izručen, što me uznemiruje. Osjećam da je boravak u ovoj kući za nj iz sata u sat opasniji. Zato podupirem doktora Marušića da moramo najžurnije premjestiti poglavnika u boravište koje će biti nedostupno policiji.“

Progovorio je i Josip Marković:

„Jutros, neuobičajeno rano, u sedam, brzoglasno me pozvao Stjepan Hefer. Nije želio otkriti zašto zove, tek je ponavljao da se bezuvjetno vidimo za sat vremena. I našli smo se ispred franjevačke bazilike. Hefera poslije ružnih krugovalnih vijesti o uhićenju i izručenju brine sigurnost poglavnika“ – pogledavao je u Pavelića, sabrano prateći svaki njegov pokret. „Kao da ga je prosvijetlio dragi Bog, Hefer vam po meni, poglavniče, poručuje kako je spreman, ako ste voljni, ustupiti svoju kuću bez vremenskoga ograničenja. Vama i vašem osobnom liječniku Milivoju Marušiću.“

„A kuda će onda moj dobri ministar Stipa Hefer“, upita Pavelić.

„Prihvatite li njegovu ponudu, Hefer bi se s obitelji smjestio u *quinti* koju je nedavno kupio u Tigreu“ – odgovori Marković. „Svi znamo da se zbog svojih izuzetnih pravničkih sposobnosti Stipa brzo snašao u Argentini i lijepo zarađuje. Meni je prijateljski rekao da je *quintu* najvećim dijelom otkupio od novca za članke tiskane u ovdašnjim političkim časopisima i revijama, s kojima godinama surađuje.“

„O sudbinskoj odluci kao što je ova najprije valja duboko razmisliti i deset puta je odvagnuti No u slučaju Stjepana Hefera bez razmišljanja podižem ruku za. Po meni ne postoji razlog da ne prihvatimo njegov ljudski i plemeniti prijedlog kako bismo zaštitili poglavnikovu ugroženu sigurnost“ – odlučno reče Mara Pavelić: „Od prvoga dana, u ljeto 1941., kad sam ga upoznala kao velikoga baranjskog župana, Hefera sam doživljavala kao čestita Slavonca i odanoga sljedbenika ustaškog pokreta, iako je prije rata pripadao Mačekovoj Hrvatskoj seljačkoj stranci. Svoje snažne vrline potvrdio je one krizne 1943., kad je postao ministar seljačkoga gospodarstva i prehrane. Uspješan je ostao na tome mjestu sve do posljednjega

dana, dok se vlada povukla pred Titovom partizanskom ruljom. Ovdje u Buenos Airesu Stipa se iskazao i kao vjerni ministar u izbjegličkoj vladi, koju je poglavnik sastavio 1951. Budući da nemamo mnogo vremena za dogovor o novome poglavnikovu prebivalištu, ženski predosjećaj mi kazuje da doktoru Heferu trebamo bezuvjetno vjerovati."

Poslije besjede gospode Mare više nije bilo dvojbe.

Poglavnik je ovlastio nekadašnjega državnog tajnika NDH Josipa Markovića da se još danas sastane s Heferom i uglavi detalje o sutrašnjem preseljenju.

Valparaiso, srijeda, 17. travnja 1957.

Rahima se javila Petru da je sletjela u Frankfurt i čeka ukrcaj za Santiago.

Petar je iskoristio prigodu što očev prijatelj i bračni zemljak don Šimun Ostojić danas prvi put poslije trideset dvije godine, otkako se 1925. doselio u Čile, putuje u svoje rodno selo Povlja. Dao mu je pisma adresirana za Ivana Krajačića i Đuru Milića i novčanicu od dvadeset dinara i zamolio ga neka po slijetanju u Zagreb – odakle će također zrakom proslijediti u Split – kupi marke, zalijepi ih i ubaci u poštansku škrinju u zračnoj luci. Barba Šime se krupno obogatio, vlasnik je ribarske flote i sebi može dopustiti da se počasti skupim letom umjesto da se batrga na brodu.

Krajačiću i Miliću Petar je napisao gotovo istovjetne listove. Uskipjelo je udario u kmekanje roneći suze da ga je neuspjeh strašno pogodio pa će proći mjeseci i mjeseci dok se ne oporavi: *Naježim se kad se sjetim da nas je život pretrčao. Vjerovao sam da ću i ja biti jedan od odabrane četvorice koji će učinkovito razriješiti slučaj što smo ga preuzeli kao zavjetni čin i da ćemo svojim djelom podvući liniju koja odvaja prošlost od budućnosti. Ali iako smo svi koji smo u Zagrebu i tamo preko radili na projektu uložili svu svoju snagu, znanje i pamet, nesretna podudarnost nas je onemogućila da ga privedemo kraju i sagorimo u prevelikoj želji...* Stoga im je najavio da ga skinu s platnoga popisa. Naveo je kako će im ostati vječni dužnik zbog svega što su učinili za nj i očinski mu pomagali. (*Zagrebački dani na koje sam ponosan nezaboravni su, a iskustvo što sam ga stekao neprocjenjivo je*.). No obmanuo ih je da mu je otac Esteban narušena zdravlja te će stoga on na dulje razdoblje preuzeti vođenje vinarije. Nasuprot izmišljotini o očevu zdravlju, Petar nije slagao svojim šefovima kad im je napisao da se kani iznova uključiti u streljački sport. Siguran je kako će i ubuduće ponovno osvajati naslove prvaka u gađanju iz pištolja i izboriti mjesto u reprezentativnoj vrsti Čilea zato što (*u Zagrebu i još negdje*) nije prestao vježbati. Zahvalio je Krajačiću jer je omogućio njegovoj djevojci Rahimi, koja je već na putu za Valparaiso, da dobije putnicu u Mostaru. Petar je zamolio obojicu da prenesu najljepše pozdrave drugovima i drugaricama iz *službe*, s kojima mu je bila čast surađivati.

Iako je poslije mučnoga telefonskog razgovora razbio Predragove snove prestravivši ga kako će omuknuti o njihovoj dvostrukoj igri u propalu atentatu na Pavelića, Petar je bio daleko od pomisli da bilo kome oda neostvareni dogovor s Boškom Vidakovićem. Baš kao što nijednoga trena nije pao u napast da vrati 15.000 dolara beogradskoj službi,

‚Evo im ga – na! Nisam lud. Tko se dima ne nadimi vatre se ne ogrije!' Lako je raskrstio sa zagrebačkom policijskom prošlosti i nesavitljivo odlučio graditi drugačiju budućnost u Čileu, s Rahimom. ‚Da mi se neznani neznalica koji je u Buenos Aires tresnuo s mjeseca nije zapanjujuće glupo umiješao u posao i nevaljano ga odradio omašivši prigodu koju bi i krava pogodila, meni bi leglo još petnaest tisuća zelenih somova?' Petar je mirio i svoju savjest opterećenu zbog Grabovca, koga su njegovi beogradski poslodavci satjerali u kut: ‚U Operaciji Pavelić i njoj sličnima rizik je uključen. A rat, kao što je bio ovaj naš, vrlo je rizičan posao. Predrag zato mora zanijemiti kako ne bi gorio i na zagrebačkoj lomači, što bi ga bolnije zapeklo."

Buenos Aires, u jutarnjim satima četvrtka, 18. travnja 1957.

Josip Marković bilježio je što se događalo od Pavelićeva dramatičnoga odlaska bez povratka iz obiteljske kuće u Lomas del Palomaru u dom doktora Stjepana Hefera u širem središtu Buenos Airesa. Marković će zapise s vidljivim htijenjem da ih poškropi okusom napeta trilera sažeti u brošuri *Križni put Poglavnika dr. Ante Pavelića*, koju će objaviti u Madridu. Iz nje prenosimo uvodne retke:

U jutro rano, dne 18. travnja 1957., još sa otvorenim ranama Poglavnik dr. Ante Pavelić, u pratnji svoga osobnog liečnika i dvojice najintimnijih suradnika (dr. Marušić, Marković i inž. Asančaić) ukrcao se je u samovoz i otišao iz svog stana u Palomaru u nepoznatom pravcu. Odputovao u nepoznatom pravcu za sve svoje štovatelje i obožavatelje, koji su ga dnevno posjećivali, da mu izraze bol svoje duše nad još toplim ranama koje mu je neprijatelj zadao; da mu izraze svoju vjernost i odanost; da mu čestitaju na hrabrome i junačkom držanju i da zahvale Bogu na neuspjelu mučkog neprijateljskog napadaja. Izgubio se, zameo podpuno trag neprijateljima i onima koji su ga htjeli, ako već ne mrtva, a ono živa pronaći, ugrabiti i predati sudu i jugokomunističkim vlastima na mučenje i smrt. Odputovao je tiho i tajanstveno u zadnji čas. Par sati kasnije već je kuća u Palomaru bila ‚osigurana' da se Poglavniku ne bi tobože što dogodilo. Samo malo zakašnjenja i predomišljanja već bi bilo katastrofalno, jer bi Poglavnik bio uhićen i onako ranjen odveden. No Bog nije tako htio. On ga je čuvao, kao da mu je govorio: „Žurno, žurno, skloni se, moja ruka bdije nad Tobom. Čuvao i štitio sam Te kroz toliko godina. Tvoje nadčovječanske borbe i požrtvovnosti za Tvoj mukotrpni hrvatski narod, štitio sam Te i čuvao već od tolikih opasnosti, pa i ovog puta moja ruka lebdi nad Tobom!"

Samovoz započinje svoj put u nepoznato. Četvorica putnika, mirni i hladni, sviestni velikog podhvata, malo ili ništa ne razgovaraju, jer ne žele da upravljač samovoza sazna o čemu se radi. Saobćava se upravljaču samo u glavnim linijama kamo treba voziti. Nakon izvjestnog prevaljenog puta promienili smo samovoz i uzeli drugi s namjerom da se upravljaču samovoza sprieči upoznavanje ciele rute putovanja do konačnog boravišta.

Dan prije namjeravanog putovanja jedan veliki prijatelj i štovatelj Poglavnika (dr. Stjepan Hefer) bio je toliko dobar i odvažan, on i njegova ciela obitelj, da je svoju kuću stavio na razpolaganje svom vladaru i njegovom liečniku, ne prezajući pred ničim. Kada sam bio na pola puta, pozvao sam telefonom tog prijatelja, da dođe sa samovozom pred svoje drage i mile goste, pred svog Poglavnika, pa neka se onda sam vozi svojoj kući onim putem kojim on smatra

da je najbolje i najsigurnije. On je taj telefonski zov od ranog jutra sa zebnjom očekivao. Žurno je sa samovozom stigao do nas, gdje smo ga mi, mirno se okrepljujući, dočekali. Nakon kraćeg razgovora i opraštanja njegovi su se gosti ukrcali s njime u samovoz i nastavili preostali dio puta. Sretno i zdravo stigli su njegovoj kući, utočište i sklonište našeg dragog suverena.

Zagreb, u ponedjeljak, 22. travnja 1957.

U predvorju ureda generala Krajačića pukovnik opaža da umjesto Andree sjedi nepoznata, bezlična slabovidna žena zrelih godina, kose boje prezrela kukuruza, zalizana kao ovca. Nalik mu je prodavačici koja ispred katedrale godinama nudi Bibliju. Prijašnja tajnica Andrea, saznao je od njene usukane nasljednice, udala se za režisera Šimu, uzela njegovo prezime, vratila se novinarstvu i čeka bebu.

Pukovnik nije raščistio želi li vidjeti Andreu. Kolebljivo titra negdje između. Priželjkuje „da" zato što bi krenuo u osvajački pohod na nju koji je začeo i zacrtao uoči Argentine. A odgovara mu i „ne" jer se nakon sučeljavanja s njome ne bi volio ujedati za usnice i pokajnički joj priznati kako je bila prokleto nepogrešiva kad mu je u kartama čudovito prepoznala sada već prošla zbivanja. Vatrenu ljubav s davnom poznanicom i što ga je urekla izgatavši mu poslovni krah u daljini.

Krajačić ga je već s vrata dočekao novošću:

„*Amigo*, dobio sam pismo od Petra Raka iz Čilea!"

Za pukovnika to nije bila novost:

„I meni je pisao!"

Usporedili su što im je napisao i kao najkrupniju izvukli vijest da ih napušta:

„Radio je primjerno, posvećeno, požrtvovno i predano." Pošto je nabrojio četiri Petrove vrline koje počinju slovom p, Krajačić upita: „Što misliš, *socio*?"

„Nisam se nadao da će Petar tako naglo presjeći suradnju."

„Ni ja" – prihvati Krajačić. „Ali kad si mi rekao da ga je unesrećio krah s Pavelićem, sklon sam povjerovati da je to Petrova prolazna kriza. Moramo razumjeti njegovo nerazumijevanje. Čim se smiri i otac mu se oporavi, eto njega opet k nama."

Pukovnik, međutim, nije uvjeren:

„I ja sam do jutros razmišljao kao i ti, baćo. Međutim, prije nego što sam krenuo k tebi izvijestili su me iz računovodstva da je Petar Rak u putničkoj agenciji u Valparaisu vratio povratnu avionsku kartu koju nije iskoristio i pokupio novac."

„Ako nam dečko ne vrati taj novac, takva smicalica neće mu spadati među besprijekorne" – stmuštio se Krajačić: „*Jovencito* je možda tako naplatio od službe svoju nadnicu za strah, što kažeš?"

Pukovnik durnovito reče:

„Kad tome dodaš da mu je cura krenula u Čile; da je mladi gospodin prekinuo radni odnos umjesto da ga zamrzne; a i to što nam je najavio da će se tamo aktivirati u streljaštvu – evo to su sumnje koje mi govore da ga više nećemo vidjeti."

„Gle ti vjedogonje…“ – podbočio se Krajačić: „Kako bi bilo, *amigo*, da mu ocu napišem list? Da mi *companero* Esteban pošteno kaže što se događa s njegovim sinom? Da znamo hoćemo li mu do daljnjega čuvati radno mjesto...“

„Sačekaj još malo, baćo, s pisanjem. Jest da nam je Petar jako koristio svojim streljačkim kvalitetama, no ni to ipak nije povod da ga jurimo i molimo na koljenima da se smiluje i vrati nam se. Preživjet ćemo i bez njega! Francuzi kažu da će sve proći: *Tout passe*“.

Kad bi se kladili kako će se skončati ova trakavica, tada bi i Krajačić i Milić uložili novac na varijantu da je Petar Rak za službu postao – prošlo vrijeme.

I zaradili bi.

U Beogradu se Stevo Krajačić tri puta vidio s Titom i jednom s Rankovićem. I jedan i drugi, prenio je Šilji, prvi put su čuli od njega da su 10. travnja navečer u Buenos Airesu Pavelića oružano napali neki pročetnički emigranti. Da bi se o tome obavijestili, sačekat će izvještaj ambasadora Đere Petrovića. Krajačić je dodao:

„Leka Ranković se nasmijao kad sam mu prenio da sam u Zagrebu načuo o umiješanosti nekih ljudi iz srpske *službe* u atentat. Kaže, jednostavno to je glupost!“

„Jesi li, možda, čuo da je atentat pripremao i Mossad?“ – upita ga Šiljo.

„Prvi si koji mi to kaže“ – odgovori Stevo. „Jesi li ti čuo nešto određeno?“

„Nisam. Pretpostavio sam to tek kao jednu od mogućnosti...“

„Bez veze. Ne nalazim nikakva razloga zašto bi Židovi bacali novac zbog Pavelića, a mimo dogovora s nama...“

Tako su Krajačić i Milić stavili točku na atentat u Buenos Airesu. Na priču koja je došla i otišla.

Josip Marković je u bilješkama zaboravio navesti da je Ante Pavelić za skrivanja u kući obitelji Stjepana Hefera saznao da je 10. svibnja treći put postao djed. Mlađa kći Mirjana Pšeničnik rodila mu je i treću unučicu, koju je, ocu u čast, nazvala Antica. Izuzmemo li fotografije koje je povremeno dobivao, djed Ante nikada nije uživo vidio svoju benjaminku Anticu.

Buenos Aires, u ponedjeljak, 22. travnja 1957.

Šestoga jutra kako stanuje u mirnome kraju, Heferovoj jednokatnici zaklonjenoj iza nazubljenih zidina, poslije noći punoga mjeseca poglavnik se zavio u plašt šutnje. Ne odgovara i na najuobičajenija pitanja svoga jedinog sustanara Milivoja Marušića. Zatamnjenih očiju ispod sunčanih naočala brza od prozora do prozora i kao slijepi putnik na brodu zazorno motri ulice s južne i zapadne strane.

Doktor cijeni da je to odraz paranoične bojazni koja je zarazno načela ranjenikovu psihu, a pojačava je i pretopao ljepljivi dan. Sve je opsjednutiji da su mu na tragu policijski čopori koji ga pomamno ganjaju i da će najmanji krivi korak značiti kraj njegovoj slobodi. Doktor ga je uzaludno umirivao. Poglavnik je jednom na to, ali više kao za se, zlopatnički zamrndžao lovački savjet:

„Nikad ne okreći leđa medvjedu!“

Davna utjelovljena nepovjerljivost pojačala se poslije atentata i vijesti o njemu koje je mazohistički slušao na radiju i čitao u tisku. Napose su ga izjedala izvješća o osnaženim pritiscima beogradske vlade i svakovrsnih židovskih lobija koji traže da ga argentinsko pravosuđe pritvori i izruči Jugoslaviji.

Argentinski dnevnici, dan nakon Pavelićeva nestanka, objavili su iskaz njegove žene Mare dvojici policajaca i agentu u civilu koji su, u četvrtak oko ručka – kako je obitelji, uostalom, i bilo diskretno posredno najavljeno po doktoru Milivoju Marušiću – zabatali na vrata doma u Lomas del Palomaru s nalogom za privođenje.

„Moj muž je jučer otputovao i ne znam gdje se trenutno nalazi! Još mi se nije javio!“ – otpravila ih je neuvjerljivo. Čuvari vlasti, začudo, više je nisu ništa pitali. Otišli su ne pokazavši ni volju da uđu u kuću i makar formalno provjere kako *senor* Pavelić koga traže doista nije u ulici Aviadora Mermoza broj 643.

To je navelo novinare senzacionalističkih glasila, pa i takvih koja su uživala u samonametnutu ugledu, da ne objavljuju neprovjerene podatke te da krenu naslijepo nagađati i nabadati kamo je pobjegao hrvatski poglavnik. Usmjerili su se na tri susjeda, najviše na Urugvaj, manje na Paragvaj, a najmanje na Brazil. Izvjestitelji su se pozivali na „važne informatore“ i pokrivali se autoritetima „visokih vladinih dužnosnika“ iz Montevidea, Asunciona i Rio de Janeira. A oni su im, dašto, vrhunski ekskluzivno, navodno u strogome povjerenju, potvrđivali kako je doktor Pavelić pronašao skriveno konačište u njihovoj zemlji, ali uz razumljiv uvjet da im u novinama ne budu navedeni ime i zvanje koje obnašaju u državnome aparatu.

Josip Marković je svih tih dana u različite sate jedini pohodio poglavnika, a Mara Pavelić ga je prvi put posjetila jučer, u ponedjeljak, čim je dan završio svoju dionicu i predao se sumračju.

U začuđujuće raspahurenu ponašanju gospođe Mare prema njemu, doktor Marušić nastoji otkriti otrovni virus koji ju je naglo prozlio i kojim je još bolnije zarazila svoga i tako već jako nesređena muža. Nasuprot dotadašnjim susretima, kad je među njima trajao *entente cordial*, srdačni savez, i gospođa se pokazivala ljubaznom, srdačnom, slatkorječivom i sveudilj nasmiješenom, sinoć je – i kad je došla i kad je otišla – jedva primijetila doktora, pozdravivši ga tek smrknutim pokretom glave. I ništa više, kao da ne postoji. Pavelići su se nečujno povukli u trijem i kraljevski uzgorđeno odbili Marušićevu ponudu da im iscijedi limunadu i skuha čaj. Došaptavali su se, dodirujući se čelima, i iz košarice ispletene od sirove kore mladoga drveća, koju je poglavnik zvao krpuljom, sladili se krupnim jagodama.

Zamorivši se od užurbana višesatnog vučjeg obigravanja s kraja na kraj stana i skautskoga osmatranja ulica, poglavnik je sjeo za stol i počeo pisati. Za pola sata ispisani list uvukao je u plavu omotnicu, zalijepio je i obratio se Marušiću:

„Doktore, sjednite smjesta u taksi i odnesite pismo Josipu Markoviću u predsjedništvo Hrvatskoga doma u Saltu 1241. Predajte mu ga osobno. Naglašavam da je ova poruka jako važna. Na povratku nemojte uzeti taksi, nego će vas Marković odvesti tamo gdje treba!“

Toga časa doktor Marušić nije shvatio što mu je poglavnik želio poručiti onim „tamo gdje treba“.

Shvatit će za nešto više od sata.

Dok je ulazio u kola, bio je neupitno uvjeren da ga skriven iza zastora iz sobe prati poglavnikov pogled.

Par šareno obojenih patuljaka od keramike u vrtu ispred vrata ostali su nepomično stražariti, kao jedini čuvari Heferove kuće i u njoj zastrepjela Pavelića.

„Pođite sa mnom, doktore!“ – naloži Marković, nakon što je pročitao poglavnikovo pismo, i posjedne ga u kola.

Marušić je ubrzo dokučio da ga vodi u suprotnome smjeru od zgrade u kojoj je udomljen s poglavnikom. No suzdržao se od primjedbe, pretpostavljajući da predsjednik Hrvatskoga doma izvodi to paradiranje iz nepotrebnoga opreza, zastranjen utvarom kako će zavarati nekoga tko ih fantomski prati. Zatim je Josip Marković ostavio svoj auto u sporednu sivu uličicu, gdje nije bilo ni psa da zalaje. Pošto su odatle otpješačili petstotinjak metara, hitro je zaustavio taksi, rekavši vozaču neka ih odveze do trga Miserere. Dok su se vozili, nije pisnuo ni riječ s Marušićem.

„Kamo bazamo, gospodine Markoviću?“ – nije izdržao doktor čim su se iskrcali u prostranoj ulici Bartolome Mitre.

„Samo još malo strpljenja, doktore!“ – tišao ga je i ponovno uzeo taksi. Sada su pak otišli do ulice Entre Rios. A odatle trećim taksijem naširoko i zaobilazno nenadano su osvanuli pred stan Ivana Asančaića:

„Što činite?“ – zakuhalo se u doktoru nakon što je Marković isplatio vozača. „Kakvu to čudnu igru igrate sa mnom?“

„Nije igra nego sigurnosna mjera. Da tkogod nepoćudan ne otkrije boravište našega poglavnika!“ – Marković je osjetio Marušićevu nedorečenu pokudu i prenaglašeno dodao. „Moramo ga čuvati kao zjenicu oka.“

„Znam da ga moramo čuvati. Ali, zaboga, kakve veze imaju vaše epohalne mjere sigurnosti sa mnom? Zašto ste me doveli Asančaiću?“ – raspalio se doktor.

„Milostiva gospođa Mara u dogovoru s poglavnikom odlučila je da vi do daljnjega stanujete kod Asančaića“ – zapinjao je Marković.

„Razumijete li hrvatski, čovječe? Ja u klin, a vi u ploču!“ – zajaukne doktor. „Dozovite se pameti, gospodine, poglavnik ne smije ostati bez liječničke njege! Rane mu nisu zarasle. Najozbiljnije vas upozoravam da se ovo može obrnuti na zlo!“

„Ponovit ću vam da je milostiva gospođa Mara tako odlučila“ – Markoviću je zatreperio isprekidani osmijeh. „Kako rekoh, dogovorno s poglavnikom“ – utrnulo se izrekao: „Bude li potrebe za vašom pomoći, lako ćemo vas prebaciti do njega...“

Doktoru su se zavrtjele suze u očima:

„Zar sam se pred gospođom Marom preko noći preobličio u zavjerenika koji radi poglavniku o glavi? Što li se uskomešalo u njoj? Zbog čega je odjednom počela iskazivati nečovječnu krutost prema meni?“ – pitao se negodujući.

„Nemojte to tragično primiti k srcu, doktore, ta vi nam niste nimalo sumnjivi! Ni gospođi Mari, a ni poglavniku, vjerujte mi“ – uvlačio mu se pod kožu Marković.

„Kad nisam sumnjiv, zašto ste me onda iznebuha odvojili od poglavnika?“

„Odgovorit ću vam, doktore. Vi ste i danju i noću izlazili iz Heferova doma po hranu, voće, piće, novine i cigarete. I netko, vrag će znati tko od nepobrojivih hrvatskih neprijatelja – srpski komunisti ili Židovi, koji su kao lovački psi naperili uha i špartaju Buenos Airesom ne bi li nanjušili poglavnikovo sklonište – mogao vas je vidjeti i prepoznati. Milostiva gospođa Mara i poglavnik su stoga odlučili kako je najbolje da se na izvjesno vrijeme udaljite odanle, unatoč njegovim još nezaliječenim ranama. To mi je poglavnik napisao u listu koji ste mi donijeli.“

Marković nije primirio neutješnoga doktora:

„Zašto bih morao stanovati kod Asančaića, a da me nitko nije upitao želim li to? Ne mislite li da će mi biti udobnije u mome stanu?“ – jogunasto se usprkosio.

Josip Marković prvi put domalo prijeteći odlučno povisi glas:

„Poslije atentata mi smo Hrvati u Argentini čitavom puninom u ratnome stanju. Od 10. travnja živimo u sveopćoj pripravnosti. U takvome slučaju, poštovani doktore, želje pojedinaca postanu ništavne i svatko se mora podrediti volji zajednice. A pogotovu vi – u čije smo ruke povjerili boljitak poglavnikova zdravlja – ne smijete prekršiti željeznu ustašku stegu. I nakon što mi je poglavnik zapovjedio da se trebate pritajiti kod Asančaića, jedino što od vas očekujem jest – bespogovorni posluh!“

Uvidjevši da mu nema izbora, doktor bez daljnjih upita klonulo podlegne i prihvati premještaj da prebiva kod Asančaića, koliko god je potrebno.

Marković s olakšanjem dočeka njegov pristanak.

„Ovi smutnjivi i nervozni dani“ – gorljivo se jakao u sebi doktor Marušić – „obezglavili su našu ustašku zajednicu. Svatko od nas zazire od svakoga i u prividu svatko sumnja u svakoga da je potkazivač Udbe. Ne vežeš li konja gdje ti kažu poglavnikovi fanatični druidi, život ti može postati zalogom kao u ruskome ruletu. Odmjere li druidi da više nisi podoban, da više nisi za poglavnika i dom spreman – gotov si, braco! I zato, umjesto da im proturječim, najuputnije mi je pred njima izigravati pogrbicu, pogruženo zamuknuti, bježati od njihova pogleda i uklanjati im se s puta. Jer ni ja nisam ostao pošteđen zvocanja hirovite gospođe Mare. Tko zna zašto me je okrpila? Kao sveznadarka, milostiva je umislila da prosuđuje bolje od svih nas: kako trebamo živjeti, kako nam se valja ponašati i koga moramo slušati. Marina riječ je zakon!“ Rastrzani doktor Marušić sada je sklon povjerovati u vjerodostojnost trača koji je kružio Zagrebom, a od kojeg se godinama sklanjao kao bez duše. Da nije poglavnikova nego Marina uvijek posljednja. U sjećanje mu se vratio Dido, odmetnuti ustaški svemoćnik Eugen Kvaternik, koji je nakon prepirke s poglavnikovicom 1942. časovito bio razvlašten i od tada se preinačio u njezina najbučnijega i najojađenijega mrzitelja. Mlađi Kvaternik je u preklanjskome članku u *Hrvatskoj reviji* napisao kako je umjesto poglavnika Nezavisnom Državom Hrvatskom vladala njegova samoživa žena Mara. A ostao joj je ostao podložan i ovdje u Argentini: ‚Je li to doista brak lisice i pijetla?‘ – upita se heretički doktor. Naprečac se promijenio, tiho se svrstavši među ustaše koji su u suglasju s Didom!

Asančaić je uveo Marušića u sobu u kojoj će boraviti – do tko zna kad.

Buenos Aires, u ponedjeljak, 29. travnja 1957.

U zastrašujućoj neizvjesnosti, strepnji, neradu i dosadi, doktor Marušić broji osmi dan nenadane internacije u Asančaićevoj kući i nepomirljivo prihvaća samoću u koju je gurnut. Sadašnja umočvarena jednoličnost postala mu je način življenja. Ispunjen nepouzdanjem spava bez snova i razorenih osjećaja pati zbog prevrtljivosti gospođe Mare. Razdiru ga i šupljikavi odgovori njegova stanodavca kad god ga pita o Pavelićevu zdravlju. Uz prijetvoran osmijeh hijene Asančaić vazda isto izrekne:

„Bogu hvala, dobro je!“ I kao šinut koprivom odskokom sune s te teme,

Toga osmog poslijepodneva nenajavljeno kao potres skratile su se doktorove muke. Oko dva Ivan Asančaić se vratio sa sastanka iz Hrvatskoga doma i smjerno pokucao na vrata njegove sob, da se jedva čulo:

„Za dom spremni!“ Nakon pozdrava, uznemireno mu se obrati: „Josip Marković će doći za sat i odvesti vas! Doktore, morate natrag u Heferovu kuću. Čeka vas poglavnik, žurno ste mu potrebni!“

„Što se dogodilo?“ – zagrcne se doktor.

„Bojim se da mu se pogoršalo.“ No procijenivši da mu je skliznula koja previše, Asančaić kolebljivo zbrza: „Sve ćete saznati. A sada se spremite, molim!“

Ponovno ćemo se prihvatiti knjižice Josipa Markovića *Križni put Poglavnika dr. Ante Pavelića*, u kojoj kao izravan svjedok, ali nevičan peru, zapisuje kako je došlo do povratka doktora Milivoja Marušića ranjenome poglavniku, pojasnivši prethodno sa svoga stajališta, dakako, razlog koji je privremeno odvojio liječnika od pacijenta:

Liečnik dolazi i predaje pismo predsjedniku (njemu, Markoviću), ali ga ovaj više ne pušta da se vrati Poglavniku, nego ga mjenjajući samovoze vozi na suprotnu stranu Poglavnikovog boravišta i smještava ga kod drugog vjernog i dobrog Poglavnikovog prijatelja (Asančaića). Ovu mjeru opreza upotriebio je predsjednik Doma u sporazumu sa obitelji Poglavnika samo u cilju, da se ne uđe u trag boravištu Poglavnika, uzprkos opasnosti koja može nastati uslied još otvorenih rana.

Marković potreseno bilježi:

Nakon 8 dana liečnik je, opet na vrlo oprezan način povraćen Poglavniku, jer su se rane počele gnojiti i postojala je opasnost komplikacija. Možemo si zamisliti što je od časa odlazka liečnika, pa do časa ponovnog povratka pretrpio Poglavnik. Prvo zato što nije znao što se je dogodilo sa liečnikom (sic!), a drugo jer je osjetio, da se stanje rana pogoršava. Zatim u kakvim je brigama bio sam liečnik, koji je duboko osjećao odgovornost za zdravlje Poglavnika. Konačno: koliko je pretrpjela obitelj Poglavnika i njegovi najuži suradnici, koji su sa svim tim upravljali i bili najodgovorniji pred Bogom i narodom, ako se što Poglavniku dogodi. Nakon kraće liečničke njege, stanje rane počelo se brzo popravljati i Poglavnik je opet nastavio svojim neumornim radom.

Doktor koji se vraća poglavniku i ponovno postaje poglavlje njegove priče, napuhao se kao pjenica, naslađujući se osvetničkom zadovoljštinom. Navrla mu je izreka koju je čuo od svoga profesora hrvatskog: Došao vranac na svoj klanac!

Mara Pavelić dočekala ga je zapanjujućim umilnim nagnućem kakvo poslije svega što mu je zapržila nije mogao smisliti ni u najsumanutijoj mašti:

„Evo nama našega dobrog doktora!“ – ekstatično je ciknula i široko nasmijana kako vele Amerikanci *cheese face* poletjela mu u zagrljaj. Kao da ga onomadne nije uvrijedila do bola, sada se otela od bliske prošlosti i raznježeno ga častila pridjevima: dragi, mili, plemeniti, požrtvovni, najbolji i poglavniku vazda vjerni i odani.

Rascmizdreni doktor, neizlječivo bolećiv na poglavnika, samo što nije skrušeno uzvratio gospođi Mari da prelazi preko svih nesmotrenosti koje mu je priredila i koje su mu se kao posjekotine zabadale u dušu. Opet je voli do zvijezda! Zavjetovao joj se da će liktorski bdjeti nad zdravljem najvećega sina iznjedrena na hrvatskoj grudi, nazvavši ga spomenikom koji hoda. Nečiste savjesti zasramio se zbog svoga krivoboštva kad je prošle sedmice pogođen gospođinom odbojnošću uvredljivo i preosjetljivo kao šmrkavica u neobuzdanoj jarosti izrovario iz sjećanja pakosne izljeve Dide Kvaternika, što ih je taj razvratni anarhist zapirjao u *Hrvatskoj reviji*, a koju izdaje još jedan ustaški izrod i nezahvalnik dr Nikolić. Dido se, *nuderte* sramote i grehote, izblebetao kako je umjesto poglavnika Ante Pavelića Nezavisnom Državom Hrvatskom gospodarila faraonka Mara! Fuj! Štogod!

„Prenagljeno smo vas otpustili!“ – priznao mu je nesabrano poglavnik dok mu je doktor čistio i ispirao zagnojene rane i mastima premazivao ustajale nabuhline na njima. Upotrijebio je množinu „smo“ kako bi istaknuo da je o njegovu udaljavanju odlučivalo više ljudi, a ne on sam.

„Niste smjeli dopustiti da zapustite liječničku njegu!“ – doktor se usudio da ga prostodušno prekori, ali ga je potom čilo obodrio: „Ne brinite se, poglavniče, jamčim vam da ćete ubrzo osjetiti značajan boljitak!“

Gospođa Mara ih je pozvala u blagovaonicu. Marković je donio gurmansku deliciju, brancina s gradela. Doktor Marušić je dopustio poglavniku čašu crnoga vina:

„Krvna slika traži da se sljube okusi ribe, ulja i vina, koji se neodoljivo privlače“ – vrečao je ugađajući mu. I presretan što je ponovno s Pavelićima zavrti pohabanu izreku o ribi koja mora triput plivati, u moru, ulju i vinu.

Buenos Aires, nedjelja, 9. lipnja 1957., u kući Stjepana Hefera

Pedeset sedmi je dan otkad su poglavnika sklonili u Heferovu kuću.

Doktor Marušić je za doručkom objavio kako je njegova misija završena:

„Rane su zacijelile i nema ugroze od prodora zaraznih mikroorganizama!“

Oslobođen od bdijenja nad ranjenikom dirljivo se pozdravio s Pavelićima.

Poslije dvomjesečnoga izbivanja vraća se svome domu. Radi opreza s dvorišnih vrata izašao je na manje prometnu, sporednu ulicu, a zato je morao proći mračnim i pljesnivim podrumom ustajala zraka, zapahnutim vonjem od stjenica i ukiseljenom pišotinom. Dok je saginjao glavu da ne dotakne ispletene pramenove paučine, učinilo mu se kao da je zabasao u utrobu zemlje. Zgusnuta sparina koja se cijedila kao da je oslikala neku fatamorganu.

Doktor zaneseno zamišlja što će se dogoditi s njim kad se nakon uskrsnuća NDH vrati u rodni Zagreb. U svoj *curriculum vitae* ponosno će istaknuti kako je nazočio poglavnikovoj

operaciji u Buenos Airesu. I da je potom, osam dana i noći, proveo uza nj, sve do uzmaka pred privođenjem kad su ono 18. travnja prijepodne iz Lomas del Palomara netragom utekli k Stjepanu Heferu. Te da ga je i ondje – odbije li osmodnevni iznuđeni sigurnosni boravak kod Ivana Asančaića – liječio u potaji punih 49 dana. Pošto poglavnik pobjedonosno zakorakne u Hrvatsku i zavlada iz Banskih dvora, on će jamačno biti imenovan za šefa njegova liječničkoga konzilija. Zna da će ga slaviti i veličati zato što mu je za mučnih dana, u prekooceanskoj tuđini, bez pesete naknade, samoprijegorno vidao prostrijelne rane.

‚Ali kakva će biti skora poglavnikova budućnost?' – pita se doktor Marušić dok ga taksist ogoljela tjemena lagano vozi kući u ulicu Ajacucho. Sinoć je slučajno načuo u prolazu kako mu Marković već tjednima priprema bijeg. Najprije će se odmetnuti sam, bez žene i starije kćeri Višnje, koje će kasnije za njime. A gdje će se skrasiti poglavnik u novome izbjeglištvu u koje će isploviti iz ovoga sadašnjeg, argentinskog? Doktor je još prislušnuo da Marković spominje Čile i Španjolsku kao i to da poznanik španjolskoga *caudilla* generala Franca, Branko Benzon, koji je u Caracasu šef odjela Američke bolnice, sređuje da ga bez medijskih šumova u mukloj tišini smjeste u Madridu.

Marušić bi se volio oprostiti s poglavnikom, no jasno mu je da će, zbog tajnosti provedbe, ta njegova vruća želja ostati samo – želja.

Buenos Aires, četvrtak, 27. lipnja 1957., u kući Stjepana Hefera

Poglavnik mu je otključao vrata, a Josip Marković zamijeti da je živčan i nahero. Odmah je saznao uzrok te razdražljivosti. Iz niske na kojoj su nanizani njegovi doglavnici upravo se otkotrljala glava još jednoga od njih. Ovaj put posjekao je Branka Jelića, vođu protukomunističke emigracije u Njemačkoj.

Poglavnik je uručio Markoviću širokim proredom ispisanu *Obaviest*, naložio mu da je umnoži i razašalje odborima Hrvatskoga oslobodilačkog pokreta u svijetu:

Nedavno je Dr. Branko Jelić pred nekoliko osoba izjavio, da sam, primivši njegovo pismo, upravljeno mi povodom atentata, 'sa suzama u očima' rekao: „Znao sam ja da Branko Jelić nije proti meni, mi smo stari suradnici. Ta je njegova izjava podpuna izmišljotina, jer ja nisam to nikada, pa ni sa suzama u očima rekao, a niti odgovorio na njegovo dvoličnо pismo. Svrha te izmišljotine posve je jasna.

O tom obaviest organizacijama Hrvatskog Oslobodilačkog Pokreta i inim hrvatskim rodoljubnim družtvima.

Dano 27. lipnja 1957.

Dr. Ante Pavelić.

Predao mu je i članak koji će, skupa s *Obaviesti*, uputiti teleprinterom listu *Hrvat*, glasilu ustaša u Velikoj Britaniji u engleskome gradu Oldhamu.

„Pazite, Josipe, ne smijete otkriti da sam ja pisac toga priloga, nego naglasite uredniku kako ga je sastavljalo više naših ljudi. Poručite mu da sam ga pročitao, odobrio i preporučio neka bude tiskan pod jakim naslovom navrh prve stranice, ali kao nepotpisani komentar. A da *Obaviest* o Branku Jeliću upadljivo uokviri!"

Marković je povezao zašto je poglavnik razbucao Jelića. Od prije nekoliko dana prožima ga priviđanje kako je nakon atentata dotični liječnik iz sjedišta svoga stožera u Münchenu počeo prizemno mutiti vodu, a sve s podlom nakanom da ga smijeni i zaposjedne njegovo nedodirljivo, bogomdano vrhovničko mjesto.

Josip Marković u sebi sumračno razmišlja o tome da se učestalim štancanjem unutarnjih neprijatelja ustaški pokret nezaustavljivo osipa:

‚Poslije ovoga posljednjeg poglavnikova mačevanja sa sjenkama ostat ćemo oslabljeni i za veličinu kakav je Branko Jelić, čijoj se inteligenciji i utjecaju na mase divim još od zagrebačkih prijeratnih dana.' No predsjednik Hrvatskoga doma daleko je od pomisli da se otvori. Neće se izjasniti nego će poglavnikovu prenagljenost na kraju ipak nečujno opravdati dugim čamovanjem u Heferovoj kući.

Evo kako je u *Hrvatu* bio sročen Pavelićev obračun s Jelićem i njegovim prvim suradnicima, liječnikom Matom Frkovićem, posljednjim ministrom unutarnjih poslova u vladi NDH, i odvjetnikom Stjepanom Bućem, koji je bio gorljivi pristaša znanstvene teorije o gotskome podrijetlu Hrvata:

Odmah iza atentata na Poglavnika razne osobe, prevelikih ambicija, a vrlo malih sposobnosti pomislili su, da je sada njihov čas, te da se nametnu nama u emigraciji i kasnije cielom hrvatskom narodu za „vođe". U tu svrhu im se je trebalo pozvati na Poglavnika, jer znadu, da je uz Njega hrvatski narod.

Ovaj pokušaj Dra Jelića, da se ovakovom izmišljotinom učvrsti kao tobožnji hrvatski „vođa" gornjom izjavom Poglavnika je podpuno i za uviek onemogućen, a hrvatski borci diljem svieta dobit će sad jasnu i nedvojbenu sliku o ovom samozvanom „političaru". Njegov tako zvani „odbor" je pred nekoliko godina bio uzpostavljen sa svrhom, da se sruši ugled Poglavnika, a hrvatske borce žedne prevede prekovode i da Dr. Jelić postane „vođa" svih živućih Hrvata. Ovakovim neozbiljnim planovima hrvatski borci se nisu odazvali, niti itko ozbiljan, osim par uvrieđenih veličina, koje same sačinjavaju taj famozni „odbor".

Naš se list ne bavi polemiziranjem, ali ovom prilikom nam je dužnost zauzeti svoj stav i najenergičnije osuditi ovaj pokušaj Dra Jelića. Ujedno jasno i glasno iztičemo, da smo mi Hrvati u Velikoj Britaniji skupa sa svim hrvatskim borcima diljem svieta nepokolebljivo uz Poglavnika i Hrvatski Oslobodilački Pokret, kojemu On stoji na čelu. U nekoliko godina svog obstanka Jelićev „odbor" ne samo da nije imao nikakav uspjeh, već se je zadnjih mjeseci našao na rubu propasti. Napravljeno je nekoliko pokušaja da taj „odbor" pridignu pomoću Antinih boraca, ali im to nije uspjelo. Zato je taj „odbor" izbacio na površinu neku osobu, Matu Frkovića, koja je svim silama poduzela da u prvom redu uništi jednu od najjačih organizacija Hrvatskog Oslobodilačkog Pokreta, a to su „Ujedinjeni Hrvati Njemačke". Ta je osoba svojevremeno doniela u glasilu „odbora" neki članak o poznatom hrvatskom muslimanskom borcu vitezu Pjaniću sa svrhom da se pred emigracijom pokaže kako je i vitez Pjanić uz Jelićev odbor. Među tim, vitez Ibrahim Pjanić, predsjednik Družtva Hrvata u Siriji, je u listu „Hrvatska" toj osobi dao zasluženi odgovor, naglasivši da je on bio i ostaje uz Poglavnika.

Također ta nova zviezda Jelićeva odbora u privatnim pismima svim silama nastoji srušiti ugled vriednog i požrtvovnog hrvatskog borca brata Mirka Beljana, koji je predsjednik

„Ujedinjenih Hrvata Njemačke“. Mi najenergičnije osuđujemo ovakvu nedoličnu rabotu ovoga gospodina, kojemu preporučujemo, da se posveti svojoj liečničkoj struci, a da politiku ostavi po strani, te da ne izaziva. Njegove „sloge“ koja ide za razbijanjem hrvatskih oslobodilačkih redova hrvatski borci neće, pa uzalud njegovi naredbodavci troše novac za novinu „Hrvatska Država“ koju uređuje i koju šalje na sve strane svieta bezplatno, a hrvatski borci je ne čitaju. Ovoliko do znanja našim čitateljima, a i onim malobrojnim izazivačima, da znaju, da su hrvatski borci za NEZAVISNU DRŽAVU HRVATSKU, a ne za neke druge „kombinacije“.

„Jelić je najveći hrvatski skandal majstor!“ – poviče porugljivo Pavelić. „U svojoj nepametnoj uobrazi vidi me kako se raspadam kao trula gljiva i samo čekam da me pozove smrt koja mi je već zasjela na leđa! Ali uzalud doktoru plitka nadanja. Pa ne može ovca pojesti vuka, je li tako, Josipe? Taj zalupani sirotan, koji misli da sve zna i ima odgovor na svako pitanje, neće dočekati moje opijelo, prije ću ja njegovo!“

Istoga dana Marković je redakciji *Hrvata* otpravio *Obaviest* i anonimni napad na Branka Jelića, Matu Frkovića i Stjepana Buća. Iz Oldhama su potvrdili prijam uz najtoplije želje za poglavnikov što skoriji oporavak.

Buenos Aires, u subotu, 29. lipnja 1957., u kući Stjepana Hefera

Pavelića su prijepodne posjetili žena Mara, Josip Marković i Ivan Asančaić,

„Ima li novosti o odlasku?“ – pitao ih je.

„Slažemo plan i završavamo dogovore s prijateljima iz Čilea, a i s Brankom Benzonom. Do danas sve ide bez zapreka. Kako sada stojimo, vi ćete, poglavniče, na put za malo više od dva tjedna!“ – obavijestio ga je Josip Marković.

Nepredvidivi poglavnik, za razliku od prošlih neveselih dana, kad bi u komemorativnome raspoloženju cijedio riječi na kapaljku, iznenadio je pričljivošću:

„Moj dobri glasniče Josipe, već danima s tugom razmišljam o tome da ću uskoro morati napustiti Argentinu, prelijepu zemlju osjećajnih i plemenitih ljudi, u kojoj sam odslužio dio svoga života. Primio sam je kao svoju, oku mi je mila i duboko usađena u srce“ – počne sjetno. „U Clarinu sam pročitao esej o tangu, po kojem se, to znate, dvadesetih godina Argentina pročula u Europi. Pisac je fino rekao da je tango rođen u narodu i da je misao koja se iskazuje plesom. Podvukao je da tango govori pokretima tijela!“ Ante Pavelić je zatim optimistički predvidio: „Kad budemo obnovili Nezavisnu Državu Hrvatsku, kao njen poglavar u prvi državnički posjet upravit ću se u Buenos Aires. Uz uvjet da vrijeme proguta vojnu huntu i da Peron ponovno dođe za predsjednika!“

„Ta ti je na mjestu, Ante!“ – zapljeskala mu je gospođa Mara. „No tada ćeš u ime naše vječne zahvalnosti za sve što je Argentina učinila za Hrvate kad nas je gostoprimljivo prihvatila i zaštitila, odlikovati Juana Perona Redom krune kralja Zvonimira sa zvijezdom i hrastovom grančicom!“

„I ne samo Juana Perona, nego i posmrtno pokojnu Evitu. To će tek oduševiti Argentince!“ – dodao je Pavelić.

U pretjeranome dodvoravanju poglavniku, poslušnik Ivan Asančaić neumorno je kimao glavom. Kao klackalica sve snažnije se podizala i spuštala gore-dolje pa se Josipu Markoviću u nekome trenutku pričinilo da će mu se otkinuti s vrata.

„Bitak je u tome, poglavniče, što vi idete daleko ispred vremena!“ – zanosno vikne. „Nije se rodio taj koji može držati korak s vama! Vi ste vulkanska ličnost!“

Po povratku kući Marković je upisao u dnevnik petnaestak redaka koje će jednom kao ulomak ubaciti u knjižicu *Križni put Poglavnika dr. Ante Pavelića*:

Odluka je pala, treba pristupiti k djelu! Kamo, kuda, kako, na koji način? S kakovim prevoznim sredstvom, kojim i kakvim putničkim izvađanjem? Gdje je manja opasnost, a čim veća sigurnost, na kojem mjestu jedne ili druge susjedne države? Puno i puno činbenika igralo je tu veliku ulogu, koje je sve trebalo uzeti u obzir, dobro i dobro odvagnuti i prosuditi, te konačno stvoriti čvrstu odluku. Svaka, pa i mala neopreznost, propust ili nepredvidljivost mogla bi donieti katastrofalne i nepopravljive posljedice. Jedva je onaj prvi podhvat sretno svršio već je trebalo smisliti i pristupiti drugom. Ovaj zahtieva mnogo više opreza, mudrosti i razboritosti i promišljenoga rada. Treba sretno i neprimjetno preći argentinsku granicu, sretno i zdravo stići na teritorij druge države. Ne biti odkriven, prepoznat, zaustavljen i uhićen, te konačno izručen.

Buenos Aires, u petak, 12. srpnja 1957.

U tmurno i bezbojno predvečerje u kao šipak prepunoj šetačima širokoj ulici Carlos Pellegrini u blizini Obeliska, najvišega simbola *capitala*, Blagoje Jovović se u toj stisci sudario s Batom Novakovićem, vlasnikom bistroa:

„Gdje si navro, čoče! Kao da si iskočio iz zasjede!“ – zemljački čilo tresne ga po ramenu. Ali umjesto da mu uzvrati jednakim veseljem zato što su se nenadano vidjeli u milijunskome mravinjaku, Bato ga, podigavši srasle obrve, siputljivo upita:

„Zar ti, brate Blagoje, nijesi čuo?“

„A što sam trebao čuti?“ – skamenio se Blagoje naslutivši lošu vijest.

Čuo je nakon što su sjeli u prvi bar:

„Poginuo prota Radojica! Jutros, tek što se razdanilo, pao je pod vlak.“

Blagoju jurne krv u glavu:

„Kako ‚pao‘? Zar se bacio?“

„Nije. U policijskoj obavijesti, sačinjenoj po svjedočenju očevidaca, kad se prota – debeo kakav je bio, a k tome ga je, kao što znaš, stezala i jaka reuma – penjao u vagon koji se pokrenuo, ispala mu je torba. Prignuo se sa stepenika da je podigne, ali se poskliznuo, presavio se i zašao pod kotače. Nije mu bilo spasa!“

„Nemoj me sada uvjeravati“ – uzdrhtao je Blagoje – „da sam sumnjalo po rođenju i zaduženju, ali ta policijska mračna bajka mi je nesažvakljiva. Vjeruješ li ti, Bato, da se prota Radojica odistine poskliznuo? Ubij me, ali u to neću povjerovati! Prije će biti da je gurnut. Što kažeš na takav splet događaja?“

„Nijesi me pustio, brate, da ti ispričam do kraja što sam danas čuo od naših ljudi. Svi s kojima sam razgovarao tvrde da su Hrvati bacili protu Radojicu pod kotače. Ustaše su mu se osvetili zbog atentata na Pavelića, tako se priča.“

„Slažem se s onima koji to kažu!“

„Ali zašto su gurnuli nedužnoga protu kad se zna da si ti, brate Blagoje, pucao u Pavelića“ – upita zlopreljasto Bato ispraznivši čašu apsinta.

„Na to sam ponosan. Jer jedina je istina da sam ja pucao! Nitko drugi!“

„To su iz tvojih usta do sada čuli mnogi, i Crnogorci, i Srbi, i četnici, i ljotićevci, a i komunisti. I meni si rekao u mome lokalu pred nekoliko osoba.“

„Pa nisam izmislio!“

Bato se pomahnitalo razdere:

„Nije mi ugodno što ti moram kazati da sam začuđen što se time brzopleto razbacuješ kao nedorasli balavčić, Zar ne pomisliš, čoče, kako ti zbog toga glava može odletjeti s ramena? Glas o tebi došao je i do Hrvata!“

„Kako ti to znaš?“

„Gost u mome bistrou, mirni, povučeni Dalmatinac koji ne voli Pavelića i o njemu govori kao o zlotvoru nedostojnome sažaljenja, potvrdio mi je da je i on čuo o atentatoru, nekome Crnogorcu! Pitao me, zatim, poznajem li toga junaka? U strahu sam mu odgovorio kako ne znam nikakvoga atentatora, a najmanje Crnogorca!“

Blagoje nije uspio stišati jezik:

„Prota Radojica nije imao izravne veze s atentatom, ali bio je potanko upućen u moje planove. Nakon što sam neopozivo odlučio da ubijem Pavelića, otišao sam k njemu u crkvu po blagoslov. On se oduševio time što ću učiniti i blagoslovio me. A zatim me je iz dana u dan hrabrio neka ustrajem u namjeri da kaznim zločinca. Rekao mi je da će to biti svečani dan za mene i za srpstvo.“

Bato se sada već tiše nastavio prepirati s Blagojem, ali i sa sobom:

„Obojica vjerujemo kako je pouzdana pretpostavka da su ustaše namjestili proti smrtnu igru. Zato mi nije čisto zašto su navrli na njega, a ne na te koji si pucao? Oprosti što sam okrutno logičan, ali znam da i ti znaš kako ne mislim loše o tebi.“

„Ti si, Bato Novakoviću, jednostavna, pametna i zdrava osoba pa zato budi spreman da saslušaš najcrnju istinu.“ Kao da je na pozornici Blagoje pročisti grlo: „Pop Radojica Pavlović je sam skrivio svoju smrt!“

„Kako to misliš?“ – uzmigoljio se Bato.

„Reći ću ti, brate. Čim je odjeknulo da je pucano u Pavelića, o tome se danima raspravljalo naravno i među našim svijetom, ovdje u Buenos Airesu. Nagađalo se: tko je to učinio? Gotovo su svi tvrdili da je prste umiješala Titova tajna policija. A onda je prota Radojica prvi objelodanio da sam ja bio atentator.“

„Zašto bi te prota odao?“ – nepovjerljivo upita Bato.

„Ne iz pakosti da mi naudi, no iz častohleplja. Da preko moga djela sebi prisvoji odrezak slave.“

„Kako si došao do takvoga čudnjačkog zaključka, brate Blagoje?“

„Neki prijatelji, u čiju iskrenu riječ ne sumnjam, prenijeli su mi da se pop Radojica hvalio kako je on bio idejni tvorac atentata, a ja samo šegrtski izvršilac?“

„Jesi li to raspravio licem u lice s njime?“

„Grozno sam se naljutio na popa Radojicu, ali obuzdao sam se i nisam mu se javljao sve dok se skroz ne ohladim. Plašio sam se da se ne zaletim i saspem mu štogod neprilično kako se ne bismo nepovratno udaljili jedan od drugoga. Ipak je on duhovnik. A prijatelji koje sam ti spomenuo u međuvremenu su me izvijestili da su Hrvati okrivili protu kao organizatora atentata i zaprijetili da će poglavnikovu krv naplatiti srpskom krvlju. Zato sam napisao pismo vladiki američko-kanadskome Dioniziju da je prota Radojica životno ugrožen pa stoga tražim od njega neka ga što prije premjesti iz Argentine. Vladika mi je odgovorio da je složan i da je blagoslovio protin premještaj. No napisao mi je da se nakratko strpim dok crkva, koja nije pri novcu, za neki dan skupi sredstva za njegovu avionsku kartu i pošalje ga u neku pastvu – nije spomenuo koju – u Sjedinjenim Američkim Državama."

Bato je netremice gledao Blagoja u oči:

„Zašto se nisi ponudio da mu platiš kartu?"

„Želio sam pomoći i zbog toga sam jučer telefonirao popu Radojici, ali ne najavivši mu razlog dolaska. Dogovorili smo se da ga sutra, u subotu, posjetim u crkvi. Odustao sam od prvotne nakane da pošteno raščistimo tko je od nas zamislio i izveo atentat na Antu Pavelića. On ili ja. Neka voda nosi popove fantazije, pomislio sam. No eto, iako sam bio spreman da velikodušno zaboravim to njegovo neprilično razmetanje, izrodio se najgori finale. Puno je pričao, a ustaše ga čuli i moja dobra volja da ga zaštitim, na nesreću, zauvijek je zakasnila" – glumljeno uzdahne.

Umjesto viđenja s popom Radojicom Pavlovićem u crkvi, Blagoje Jovović će mu sutradan s Batom Novakovićem otići na sahranu. S javne govornice blizu bara, raspitao se o satu (11:30) i mjestu ispraćaja (Rusko groblje).

Potom je pozvao drugu turu apsinta. Za stradalnikovu sagorjelu dušu.

Više od sata Bato je poluotvorenih usta paćenički slušao maglena čeketanja udava Blagoja. Na rastanku je izgubio volju da mu iskreno prigovori – kao što je najprije naumio – kako nije povjerovao ni u jednu od njegovih svekoještarija iz prazne vodenice. A izvaljao ih je preko svake mjere. Poput one da ga je poslije atentata – čim se saznalo tko je potegao revolver na Antu Pavelića – uporno proganjao jugoslavenski konzul, njegov školski drug, Veljko Ćipović. I kad ga je pronašao, prenio mu je da je policijski despot Aleksandar Ranković (nakon što mu se on depešom pohvalio da je u Pavelića pucao njegov poznanik iz crnogorske mladosti) naložio ambasadi neka se poveže s tim herojem i sredi da ga prebace u Jugoslaviju. Na što je Blagoje užasnuo Ćipovića bahatim pitanjem: „Koji ti je taj zaprdak Ranković? Je li to onaj glavni Titov kriminalac? Baš sam ga tako obrisao!" No konsternirani konzul, unatoč uvredi nije odustao, nego se sljedećega dana doklatio s konkretnijim Rankovićevim rješenjem. Nakon što iz Čilea – gdje će mu u ambasadi u Santiagu uručiti diplomatski pasoš – sleti u Beograd, Blagoja će odlikovati visokim odlikovanjem i bit će privatno primljen kod maršala Tita. Dobit će čin pukovnika, a postavit će ga za direktora najljepšega hotela u Boki Kotorskoj. „Smušenjaku Ćipoviću sam se oštrljato odupro. Neću, neću i – točka! To je bio trenutak njegova kraha. Nije nego da ću pustiti komunistima da se prodiče preko mene! Ma ni govora, čoče!" Poslije Ćipovića pleo je neumorni naklapalo Blagoje, eto mu onomadne na vrata i prvoga savjetnika francuske ambasade u Buenos Airesu. Veli, raspitali se Francuzi o odvažnome čovjeku koji je

pokušao smožditi Antu Pavelića i budući da je zbog toga viteštva sada životno ugrožen od ustaša, oni mu se nude da ga sklone na zaštićeno mjesto, na Martiniku, a ondje će o njihovu trošku uživati koliko god mu se bude htjelo. „Odbio sam i Francuze. Najljubaznije sam zahvalio prvome savjetniku rekavši mu da me ni malo nije strah od ustaša i zato se neću micati iz Argentine, gdje živim s obitelji!“ Blagoje je uvjeravao Batu da se sreo i s Milanom Stojadinovićem, nekadašnjim jugoslavenskim premijerom, a danas bogatim nakladnikom časopisa *El economist* i jednim od vodećih argentinskih gospodarstvenika. On osjeća da ustaše vrebaju iz prikrajka eda bi smaknuli čovjeka koji je unakazio njihova poglavnika. Zato mu predlaže da ga uz potporu svojih međunarodnih veza prebaci u Meksiko.

„Glete, molim vas – na to ću ja njemu – pa da me tamo neki komunist umlati budakom kao Lava Trockoga! Stojadinović se srdačno nasmijao mojoj pošalici i zatim me pitao ako neću u Meksiko, hoću li onda u Švicarsku? No i to otklonim.“ To nije bilo sve što je Blagoje Jovović istresao iz svoje duboke vreće. Spomenuo je i predanoga prijatelja iz emigracije, Trebinjca, pisca Nikolu Kujačića, koji ga je potražio da mu pokaže oduševljeno pismo nekoga viđenog četnika s kojim se stalno dopisuje: *Ona dva Jovovićeva metka ispaljena u Pavelića napravila su više za srpstvo nego čitava naša razjedinjena i posvađana emigracija!* – pročitao mu je manji odlomak. Kujačić, autor kazališnoga igrokaza *Razoreni dom*, zamolio je Blagoja da odvoji vrijeme i ispriča mu svoj uzbudljivi život kako bi napisao knjigu o njemu, s posebnim naglaskom na obračun s poglavnikom. „Nisam mu dopustio i to ga je vidno rastužilo. Kujačića sam upozorio da u prepiskama ne upotrebljava moje ime, ali ako baš mora, onda neka stavi inicijale B. J.“ Pohodili su ga, dalje će Blagoje, iz Srpske narodne obnove iz Chicaga. „Odredili su me da im budem doživotni blagajnik, ali i njih odbijem!“ Kad se Blagoje počeo busati u prsa da ga Srbi obasipaju nanosima hvalospjevnih pisama, iscrpljeni Bato više nije izdržao tu tlaku:

„Rado bih još slušao tvoja zanimljiva kazivanja, brate, ali žurim u lokal, dolazi mi knjigovođa. Skupo ga plaćam i zato su mi knjige apotekarski čiste!“ – iz mjesta je smislio izgovor i nestao kao vjetar.

Bato Novaković je ispričao supruzi s kime je protratio vrijeme:

„Kad bi neka srpska novina birala našega lažibradu – ne godine nego desetljeća – i mene pozvala da se anonimno izjasnim, svoj bih glas neosporivo dodijelio slavoljupcu Blagoju Jovoviću. Očinjega mi vida, ženo, ne pamtim jesam li se ikada naslušao tolikih izmišljotina kao danas. Kod toga mitomana me najviše udivljuje što i sam vjeruje u svoja bajanja koja svaki put zasoli novim natruhama! I što neuspješni atentat na Pavelića prikazuje kao povijesni uspjeh!“

Bato je nakon savjetovanja sa ženom očišćena uma oštroumno odvagnuo da mu je razumno izostati s pokopa popa Radojice.

„Neki ustaša može iskoristiti tužni skup i zapucati u Blagoja. A ja bih stajao kraj njega kao živa meta. Bio mu Bog na pomoći!“ – prelomi preko koljena. Dozvala mu se poznata arija Violete iz *Traviate* o životu koji je kao zapaljena svijeća.

Mada se Blagoje neustrašivo prsio pred Batom kako ne daje ni pet para na ustaške grožnje, otkako je čuo o kraju prazno-pričala popa Radojice, taloži mu se led oko srca. U njegovu neurednu samačku sobu uvukla se jeza i raspoloženje mu se okrenulo naopako.

Pokajao se što je ispustio uzde prekomjernim napadnim kazivanjima o hicima na Pavelića. U Buenos Airesu više nije siguran, ne zna s koje ga strane može sustići ustaška kletva. Zato će pobjeći od metka, bombe, uboda kame ili pada pod vlak. Poslije sprovoda će neodložno zapičiti pravac kući! Prekrižit će zakazane sastanke i uletjeti u vlak za Mar del Platu. Zabava je završena, gospodo! Bolje živ nekako nego mrtav nikako! – zbore u njegovu kraju.

Buenos Aires, na sprovodu popa Radojice Pavlovića, u subotu, 13. srpnja 1957.

Na Ruskome groblju osjećao se težak miris precvjetalih lipa dok je rastrzani Blagoje uzalud tražio Batu. Ali Bate nema. A njemu nitko da priđe, usamio se među gomilom kao osramoćena mladenka kojoj mladoženja nije došao na vjenčanje.

Utučeno je zapisao u bilježnici:

Dođem proti na sahranu. Srbi nešto gunđaju, okreću glavu od mene. Prigovaraju mi: zbog mene će ih Hrvati sve pobiti, zbog mene će ih argentinske vlasti sve izagnati. A ja mislio da ću biti novi Gavrilo Princip. Srpska posla!

Sebe je vidio kao biblijskoga osamljenika koji je usred bijela dana bakljom tražio čovjeka.

Poglavlje II.17.

Buenos Aires, utorak ujutro, 16. srpnja 1957.

Sve je sređeno da Ante Pavelić napusti Argentinu. O opsežnim pripremama Josip Marković bilježi u svome dnevniku:

Prošlo je mnogo neprospavanih noći i napetosti živaca, dok su se pohvatali svi konci u ruke, dok se je sve smislilo, sredilo i pripravilo, dok se je moglo reći imamo sve spremno i uređeno, da možemo bar sa relativnom sigurnošću reći Tati: „Sve smo Ti osigurali i spremili, možeš mirno putovati". To je bio uistinu veliki podhvat, to je bilo herojsko djelo svih onih, koji su u tom poslu. Hrvatski narod biti će im za uviek zahvalan, i tu uslugu ne može im se nikakvim novčanim sredstvima naplatiti.

Kada su sve sigurnosne i tehničke pripreme bile gotove, zadnji dan prije odlaska, 15. srpnja, spremili smo Poglavniku nešto toplog rublja, odjeće, obuće i pokrivač, da na tom dalekom putu vozeći se samovozom može podnieti tu polarnu oštru zimu.

Sa jednim rodoljubom u Chileu bilo je već unapried utvrđeno, gdje ga ima dočekati, vrieme odlazka i dolazka, kao i način kako treba javiti kada tajanstveni putnik sretno stigne na odredište.

Bilo je sve spremno i uređeno, treba samo putovati i što je najteže, oprostiti se s našim Poglavnikom.

Evo kako je, po Markovićevu opisu, izgledala predigra uoči polaska:

U jutro dne 16. srpnja u 9 sati uputio sam se na Avenidu General Paz da na jednom ugovorenom mjestu dočekam samovoz, koji će voziti Poglavara Države dr. Antu Pavelića iz njegovog tajnog i skromnog boravišta na daleki put iz velikog Buenos Airesa na Južni u Rio Gallegos u ukupnoj duljini od oko 8.000 km. Čekam samovoz, razne misli mi dolaze u glavu, prolaze i redaju se filmskom brzinom. Poglavnik mora ići žurno, vrlo žurno, otići iz svojeg, ali već ugodnog skrovišta. Poglavnik se mora, možda zauviek raztati od svoje mile i drage obitelji, svoje žene i djece, svoje unučadi, koju je toliko volio. Poglavnik mora ostaviti sve svoje organizacije, svoje Ustaše, Domobrane i borce u Buenos Airesu, cielom svietu i domovini Hrvatskoj. Poglavnika moram baš ja, nitko drugi, uzeti, iztrgnuti, iz do sada sigurna gniezda i smjestiti ga u samovoz, pustiti ga, da prevali toliki put u zimi, hladnoći, da se vozi toliko sati i dana nezaštićen i neobranjen od svih nepredviđenih mogućnosti, koje se mogu na putu dogoditi.

Konačno Poglavnik se mora ukrcati u avion u Rio Gallegos, preći sretno sve preglede, straže, sretno putovati i sretno stići u Punta Arenas, pograničnu postaju Chile-a. Nisam se mogao oteti ovim mislima, koje su me stalno obsjedale i mučile, jer sam strepio, kakav će biti svršetak.

Oko 9 sati dojuri strašnom brzinom jedan samovoz, zakoči sve kočnice u mojoj blizini, dižući prašinu i sklizući se, zaustavi se preda mnom i prenu me temeljito iz mojih misli. Upravljač samovoza, visoki, jaki, atletski razvijen čovjek, a prati ga jedan omanji plavi mladić kojeg sam odmah prepoznao. Obadva ozbiljna, ali sa malim podsmiehom, valjda zato što su me prekinuli u mislima. Odmah otvaraju vrata samovoza, ja ulazim i sjedam, a oni me mole

da dajem pravac kuda treba ići. Nastavljamo vožnju. Upravljač samovoza daje gas, jurimo strelovitom brzinom. Vidi se da je upravljač siguran u sebe i svoj volan. Brzina veća od 100 km., a okuke sječe kao da upravlja avionom na Iztočnom bojištu. Pomišljam, da je samovoz u kojem će putovati Poglavnik u sigurnim i prokušanim rukama.

Stigosmo željenom cilju. Ostavio sam ih iza kuće, 300 metara daleko od boravišta dičnog Poglavnika i umolio ih, da me pričekaju, dok se vratim. Uputio sam se do Poglavnika, koji me je već spreman čekao. Nakon kraćeg razgovora, opraštanja i zahvaljivanja prijatelju (Stjepanu Heferu) i njegovoj ženi i djeci, uputili smo se do samovoza, koji nas je već nestrpljivo čekao.

Žurno se ukrcasmo u samovoz i započinjemo dugi i naporni put, kojega treba prevaliti. Nakon izvjesnog diela prevaljenog puta, moram se razstati od našeg dičnog i hrabrog Vladara, od div-čovjeka i mučenika hrvatskog naroda i prepustiti ga drugom. No utješno je, u sigurnim je snažnim rukama upravljača i vlasnika samovoza, prijatelja Poglavnika i hrvatskog naroda.

Naš posljednji razstanak bio je vrlo kratak. Jedan časak u samovozu, ali tim bolniji i teži, da je razdirao i najjače srdce. Zagrlili smo se i izljubili. Sa suznim očima i jecavim glasom zaželio sam mu sretan put, da ga dragi Bog čuva i prati sve do sretnog izkrcavanja na teritoriju Chilea.

Kada je po mojem izlazku samovoz pojurio napried, mahao sam rukom pozdravljajući ih i učinivši znak križa prema samovozu. Prekrižio se i sam zaželivši, da ih dragi Bog i sveti znak Križa prati na cielom ovom trnovitom putu. Učinio sam ovo gotovo instinktivno, pod dojmom sjećanja na moje djetinjstvo, kad bi moj otac, prije nego što je s kolima krenuo na put uviek je stao pred konje, skinuo šešir, sa kandžijom na zemlji načinio znak križa, prekrižio se i tek onda sjeo na kola i otišao na put.

Samovoz je sve brže i brže odmicao, dok nije nestao iz vidika, praćen blagoslovom i križem Božjim.

Josip Marković je s nesavitljivom vjerom prepustio poglavnika Enricu, čvrstome i stasitom Talijanu zrele dobi da ga odveze u svome *volkswagenu*. Enrico se prihvatio opasne maratonske pustolovine, zajedno s profesionalnim mladim vozačem preplanula brončana lica, Ramonom, plavokosim atletom, mišićavijim i višim od njega. Ramon, Argentinac iz trećega naraštaja, potomak talijanskih useljenika iz Livorna, u bezbroj navrata prokrstario je zacrtane pravce kretanja i poznavao putove kao svojih deset prstiju. U osam dana prevalit će osam tisuća kilometara od Buenos Aioresa do Punta Arenasa, prvoga pograničnog grada na čileanskoj strani. Neposredno prije polaska Marković je povjerio Enricu koga će voziti. Iako prekaljeni ratnički mačak, obeznanio se onesposobljen da bilo što kaže:

„Više bih se uzbudio jedino kad bih se našao u kolima s Mussolinijem ili Hitlerom!“ – zarakolji Enrico čim se oporavio od preneraženja.

„Krv zaspati ne može!“ – Marković se nadimao kao pjenica, blažen što Talijan postavlja poglavnika u blizini najvišega društva, uz *ducea* i *führera*.

Josip i Enrico, koje je nekoć susjedski spajalo Jadransko more, ideološki su se našli u Buenos Airesu. Talijan se doselio prije sedam godina i u drugoj domovini nametnuo se kao tkalački stručnjak. U mladosti je posvećeno pripadao Mussolinijevoj fašističkoj partiji, a istaknuo se kao odvažni pilot lovac u eskadronu Osme armije. Tri godine Enrico se borio na

Istočnome bojištu diljem Rusije i triput su ga odlikovali za hrabrost. S jeseni 1944. jastrebu su spalili krila. Zarobili su ga i prezimio je tri ciče zime u logorima na Uralu kopajući pod neljudskim uvjetima u ugljenokopima.

Marković je odahnuo nakon što je strepeći dočekao Enricov poziv iz Rio Colorada u provinciji La Pampa, nedođiji sa sedamstotinjak neveselih žitelja, koji su umišljeno raširili perje otkad su u argentinskim zemljovidima njihovo mjestašce darežljivo obilježili kao grad. Talijan, vođa puta, izvijestio je Markovića da su stigli dok je noć prostirala svoj tamni zastor, uz usputne predahe, tek da protegnu noge, okrijepe se, istoče mjehure i natoče gorivo. Večerat će i prenoćiti u jedinome mjesnom natrunjenom hotelu, jeftinome i uboški zapuštenom, gdje jadno škilje mutne žarulje najslabije snage, a koji je pretenciozni vlasnik razmetljivo precijenio kad ga je na zahrđaloj tabli ispred ulaza vrednovao s jednom zvjezdicom. Ta rupetina se namjernicima iz *volkswagena* dojmila kao desperatno starovjeko svratište, netaknuto još od španjolske kolonijalne vladavine.

„Kako je *senor* podnio dug i naporan put?“ – diskretno je pitao Marković.

„*Benissimo!* Unatoč zdravstvenim tegobama kao da ne osjeća svoje visoke godine. Zadivljen sam svježinom kojom je izdržao vožnju“ – hvalio je Enrico poglavnika ne spominjući mu ime.

„Jesi li otkrio Ramonu tko vam je suputnik?“

„Ne, nisam. Poštujem tvoju volju o *omerti*, Josipe. Mada se Ramona ne trebaš bojati. Oči mu kazuju da je od ljudi kojima se može slijepo vjerovati. Nevjerojatan je momak, povjerljiv i šutljiv“ – Enrico je umirivao Markovića.

„Ipak, nemoj mu reći. Mudrost uči da se šapat najdalje čuje. Ne valja ga opterećivati. Neka se Ramon brine samo o vožnji“ – ostao je pri svome Marković i provjerio: „Misliš li poslije prve prevaljene etape da nećete odstupiti od plana?“

„Kako smo fino krenuli, čvrsto se nadam povoljnome kraju putovanja. *Tutto va bene!*“ – Enrico je zračio samosviješću.

Što znači da će sutra, u srijedu, 17. srpnja, u rane jutarnje sate iz Rio Colorada trojac nastaviti pohod preko San Antonija i lučkoga Puerto Madryna, glavnoga grada provincije Chibut, i doći na 42. paralelu, gdje će se zaustaviti pred neuobičajenom granicom. Premda neće napustiti tlo Argentine, ondje je ipak pogranična postaja i policajci provjeravaju osobne isprave, a carinici pregledaju prtljagu. Ova procedura je uvedena zato što je to vojna zona pa su u južnome dijelu zakoni stroži nego u ostaloj državi. Ali kako se namazani lukavac, vozač Ramon, koji jednoga gleda, a dvojica mu se nadaju, za višekratnih dolazaka i odlazaka sprijateljio s graničarima, unaprijed zna da je za nj, poglavnika i Enrica prijelaz granice banalna formalnost. Čim budu izašli iz jedne Argentine i ušli u drugu Argentinu, sjurit će se u Comodoro Rivadavia, grad od tridesetak tisuća ljudi. Ondje, na obali Atlantika, posljednji će put prespavati u hotelskoj postelji. Od četvrtka, 18. srpnja, Enrico i Ramon izmjenjivat će se bez stanke za volanom, četiri dana i noći, samo uz kraća zastajkivanja. Ići će uz jezero Nauel Uapi (na jeziku domorodaca: Gorsko kristalno oko), a onda predugo, preko *bujadara*, ogoljelih nepreglednih udolina i nabrežja Patagonije, koja nalikuju onosvjetskim svemirskim krajobrazima, po pasjoj studeni po kojoj i kamen proplače, grabit će da se domognu trgovačke luke Rio Gallegos,

glavnoga grada provincije Santa Cruz, njihova zadnjeg argentinskog odredišta, gdje će stati u ponedjeljak, 22. srpnja. Smjestit će se u hotel, kad će zatim, 23. srpnja prijepodne, Enrico i Ramon odvesti poglavnika do uzletišta. Tu će se rastati. Dvomotorcem argentinske kompanije Austral Ante Pavelić odletjet će u čileanski grad Punta Arenas, u oblasti Magallanes. U zračnoj luci sačekat će ga Asančaićev ustaški pouzdanik Mate, imućni poduzetnik, da ga sutradan, 24. srpnja, povede zrakoplovom u Santiago de Chile.

Rio Gallegos, u utorak, 23. srpnja 1957.

Kako je bilo zacrtano, redoslijed poglavnikova bijega iz Argentine u Čile potpuno je ispunjen.

Dan je procvjetao svježe i mirišljavo od bujnoga bilja u obližnjem parku kad su se poslije doručka u hotelu i poravnanja računa Ante Pavelić i dvojica pratilaca u deset zaputili prema uzletištu, dokle im je trebalo dvadesetak laganih minuta vožnje. Ali tek što za udar ruke nisu došli nadohvat konačnoga cilja – sekundu, dvije prije nego što će Ramon zaustaviti auto ispred drvene zgrade urasle u rastresitu zemlju – stigla ih je sreća u nesreći. Pukla je osovina:

„Bog nas je pogledao, *eccellenza*!“ – reče Paveliću uzvitlani Enrico: „*Madonna mia*, ne znam kako bismo se izvukli da nam se ova *disgrazia* dogodila na besputnim patagonskim predjelima, gdje nema mehaničara uokrug sto kilometara!“

Ramon pohita da se raspita o najbližem servisu, a Enrico je uzeo poglavnikov kofer i dopratio ga do prijavnoga šaltera:

„Imate li prtljagu *senor* Baranyi?“ – upita Antu Pavelića aerodromska službenica, pepeljaste kose i prozirna poput postojnske čovječje ribice.

„Predat ću kofer, a ponijeti ručnu torbu!“ – orijentalnim spokojstvom odgovori inženjer Pablo (Istvana) Baranyi, rođen 13. lipnja 1889. u Szekesfehervaru, Mađarska, s boravkom u Buenos Airesu. Paveliću je argentinsku putnicu pribavio putem svojih kanala umješni Ivan Asančaić. Izmijenio mu je ranije prezime Aranyos – pod kojim je 6. studenoga 1948. uplovio iz Italije u Argentinu – u Baranyi. U suglasju s poglavnikom zadržali su mađarsko podrijetlo. Poslije lanjske listopadske revolucije svijet je preplavljen tisućama izbjeglica iz Mađarske, prebjeglih pred agresijom sovjetske vojske, a postupak s njima na granicama bio je mekši.

Čekali su poziv za pasošku i carinsku kontrolu prije ulaska u zrakoplov za Punta Arenas kad se iz Enricovih usta odmotalo klupko levantinski nakićenih riječi:

„Ne mogu doći k sebi, *stimatissimo signor* Paveliću, odakle ste izvlačili onu nadljudsku moć da nadomak svoje sedamdesete s dva metka u tijelu i tek što ste se digli iz bolesničke postelje bez pritužbe podnesete put po zastrašujućoj polarnoj patagonskoj zimi koja nam se uvlačila u vene. I da pritom cijeloga dana okusite tek šaku prepržena ječma, uz koji gutljaj toploga čaja s limunom. Mlađi sam od vas, a da ne govorim o Ramonu, koji puca od snage, ali nas dvojica nismo osjećali ukočene ruke i noge. Zadivljen sam vašom otpornosti“ – izgovori rafalno na talijanskome.

Ispunjen nasladom zbog Enricova priznanja njegovoj izdržljivosti, Pavelić izvuče iz torbe ispisani papir i reče Enricu na zavidnoj talijanštini:

„*Carissimo* Enrico, umjesto odgovora na vaše krasno slovo kojim ste me ganuli, dok budete čekali da Ramon zamijeni osovinu, nađite vremena i pročitajte ovo što sam jutros sročio pod dojmom našega iscrpljujućeg putovanja. I još vas molim da po dolasku u Buenos Aires predate taj list Josipu Markoviću."

Ante Pavelić je napisao:

Kad okrenem put, više nema povratka. Bog je stavio na kušnju kršćansku strpljivost i snagu za trpljenje koju ima moj narod. Tvrdo me je stavio na kušnju i još će nas tvrđe izkušati. Tamo u Beogradu više ne postoji ona životinja, zaslieplјena mržnjom, koja je bila jugoslavenski kralj. Da nas izkuša, Bog upotrebljuje jedno oružje kušnje veoma rafinirano: Tita. Radi lažne prikaze federalizma, izpod koje se krije srbski imperializam i ekonomsko potlačenje naše zemlje, kao i vjerski pritisak preko imperijalističkog srbskog pravoslavlja. Skora budućnost puna je velikih nesigurnosti, uništavajućih sumnji, u svietu koji traži lažni mir preko koegzistencijalističkih formula, koje će ostaviti žalostni izhod; izdaju vlastitih načela, da zarade jedne noći brutalno buđenje, koje će bolno pokazati da je komunizam djelo Sotone i da izravno ili neizravno pregovarati s njime jest samoubistvo.

(Sastavak koji je nazvao mudrošću čovjeka hercegovačke zemlje Josip Marković uvrstio je u svoju knjižicu *Križni put Poglavnika dr. Ante Pavelića*.)

Ramon se vratio od mehaničara i sa suprotne strane optimizma nevoljko objavio Enricu da će se promjena smrskane osovine na *volkswagenu* oduljiti do sutrašnjega podneva. Vratili su se u hotel i mimo očekivanja produljili boravak u Rio Gallegosu i sljedeće noći.

Za ručak su na preporuku vlasnika ribljeg restorana uz obalu, *Langostino*, naručili lokalni specijalitet, morske rakove, *centolla*, i pritom s rijetko ukusnim *pan de horno*, seljačkim kruhom debele hrskave kore, upravo ispečenim u užarenoj starinskoj peći, slasno toćali u umak. Enrica je zgrabio čileanski crnjak *Casillero del diabio* (Vražji pretinac), a vrag iz boce vukao ga je za jezik sve dok nije prekršio *omertu*, kojom se zarekao Josipu Markoviću da Ramonu neće odati ime zagonetne osobe koju su prevezli s kraja na kraj Argentine. No prije krivoboštva, telefonski je provjerio da je *Australov* zrakoplov sletio u Punta Arenas.

„Možeš li pogoditi, *che*, tko je bio *senor* koga smo vozili?" – Enrico pronicavo pogleda suvozača Ramona s kojim je govorio kastiljanski. Srdilo ga je što dečko sramotno jedva natuca talijanski jezik njegovih pradjedova iz Livorna.

„Nemam pojma…" – kolebljivo odgovori Ramon.

„Taj *caballero* bio je za prošloga rata *jefe de estado* Hrvatske. Eto, premda nisam smio, otkrio sam ti da je to glavom Ante Pavelić! Što kažeš, *che*?"

„Nikad čuo!" – ravnodušno će Ramon i katastrofalnom neukošću satjera Enrica da dotučeno zaključi koliko je bijedno i isprazno obrazovanje poslijeratnoga naraštaja. Za ime Krista, pa kako da taj bezveznjak nije čuo o Paveliću, Mussolinijevu savezniku? A Enrico je u svojim mladim rimskim godinama dakako znao tko su i što su bili: vođe Oktobarske revolucije Vladimir Lenjin i Lav Trocki, njemački kancelar Otto von Bismarck, ruski i bugarski carevi Nikolaj i Ferdinand, srpski i crnogorski kraljevi Petar Karađorđević i Nikola Petrović, poglavar španjolske falange Jose Antonio Primo de Rivera, vojskovođe meksikanskih pobunjenih seljaka Emiliano Zapata i Pancho Villa, turski, američki i čehoslovački predsjednici Kemal Ataturk,

Herbert Hoover i Anton Masaryk, indijanski poglavica Bik Koji Sjedi... Sadašnja balavurdija, međutim, ni da pomaka nosove dalje od nogometaša, pjevača šlagera, filmskih glumaca, miss svijeta i Argentine – i *ciao*, gotovo, pred njima se dalje od toga ispriječi zid koji ne mogu preskočiti, *porca miseria!*

Da zatre mračni dojam zbog Ramonove političke nepismenosti koja ga je sludjela, Enrico krene uvjerljivo uvjeravati mladoga neznalicu neka iznimno – napose stoga što danas neće uzeti volan u ruke – odstupi od svoga protumaliganskog načela i s njime popije makar dva deci vina koje je kao mlijeko. Da muški nazdrave uspješno skončanome prebacivanju Pavelića, za što će ga ustaše lijepo nagraditi. (Enrico, kao prijatelj Josipa Markovića, odbio je uzeti ponuđeni novac):

„*No, gracias!*" – odbije samovoljni Ramon i razočara ga drugi put zaredom.

„Samo budala ne voli mlade žene i staro vino!" – uzalud ga je korio Enrico.

Kako je Ramon predvidio, Enricova čaša sve se brže praznila. Cijeloga poslijepodneva nije se odvajao od boce, a govor mu bijaše nerazumljiviji.

Noć su proveli u odvojenim sobama s kurvama neodređenih godina, osrednje vanjštine, nametljivo isturenih pluća i umjerene cijene.

Punta Arenas, zračna luka, u srijedu prijepodne, 24. srpnja 1957.

Blijed kao krpa Ante Pavelić neobuzdano se štrecnuo.

„Činite mi se jako poznati, *senor*, ali ne mogu se sjetiti odakle vas znam…" – obratio mu se stari konobar s licem boje šljive i pogrbljenih ramena koji je prije uzleta za Santiago de Chile u aerodromskome baru poslužio čajem njega i Matu.

„Prvi put sam u Čileu!" – odgovori mu Pavelić poslije kraćega premišljanja.

„*Senor* je inženjer iz Mađarske…" – trapavo se umiješao Mate.

„Za stranca odlično govori kastiljanski!" – stari konobar se okrene Mati: „Oprostite što vam smetam, ali *senor* je doista nalik nekome čije sam lice zapazio!"

„Dogodi se da ljudi nekoga zamijene. Nije mi ovo prvi put, uostalom…" – sada će staloženije Pavelić, predvidjevši konobarovu ispriku.

„Eto, vidite!" – nakloni se konobar. Kad se udaljio, Mate oprezno reče:

„Poglavniče, u Čileu je mnogo Hrvata, a najviše nas Bračana. I ne bi bilo neobično kad bi vas netko prepoznao. Možda je i ovaj konobar naš... Zato vam predlažem da govorimo španjolski kad se budemo našli u blizini nepoznatih ljudi!"

„Slažem se, Mate, govorit ćemo španjolski. Nikad se ne zna..."

Santiago de Chile, od 24. srpnja do 27. studenoga 1957.

U vili omeđenoj drvoredom olistalih vrba u skupome kraju iznad Santiaga podno obronaka Anda Ante Pavelić je, neprimijećen od svijeta i publiciteta, proveo četiri mjeseca i tri dana. Rijetko je izlazio, jedino nakon smrkavanja, u dulju šetnju i na kraću sjedjeljku u mirni bistro, uz šalicu čaja i vazda u Matinoj pratnji. S obitelji i čelnicima Hrvatskoga domobrana dopisivao se pod tuđim imenom i bez naznake mjesta boravka. Oni su pak pisma njemu slali na *poste restante*, na Matinu ženu.

Bio je smješten kod hrvatskog rodoljuba, gdje se je vrlo dobro osjećao. Uslied nastalih političkih prilika u toj zemlji, morao je pomišljati da ponovo promieni boravak. Kad je Poglavnik uvidio da boravak u Chileu ne pruža dovoljno sigurnosti odlučio je odputovati u Madrid. Priprema za ovaj prekooceanski put zahtievala je mnogo posla, mnogo razgovora i sporazumievanja, dok je konačno uređeno kako se želilo – čitamo zapis Josipa Markovića.

Pavelić se uznemirio kad je pukla senzacija da je Argentinac Guillermo Patricio Kelly pobjegao iz čileanskoga zatvora, a policija pojurila u potragu za njime.

Kelly je bio čelnik militantne udruge *Alianza nacional*, vjerne režimu Juana Perona. Kad se argentinska oporba pobunila protiv predsjednikove diktature, njegovi jurišnici brutalno su se obračunali s prosvjednicima. Iako je Pavelić to kasnije nijekao, kružila je uvjerljiva priča da je poznavao Kellyja i da je s njegovom privolom skupina ustaških useljenika, koja je prošla tvrdu obuku za komandose, prišla Alianzi i sudjelovala u razbijanju protu-peronističkih demonstracija. Poslije Peronova pada s predsjedničke stolice u Ružičastoj kući, Kelly je s još nekolicinom prvaka Alianze da preduhitri očekivano uhićenje utekao u Čile. Hunta je tražila njegovo izručenje kako bi mu sudila, ali ga je vlada u Santiagu, mada mu nije odobrila azil, odbijala predati. No napokon je popustila pred upornim pritiscima i gospodarskim ucjenama iz Buenos Airesa i uhitila Kellyja. Dok se gruda kotrljala i mišljenja javnosti se dijelila: hoće li ga izručiti ili će Čile ipak ostati vjeran stoljetnoj demokratskoj tradiciji da štiti političke prebjege – uznik Guillermo Kelly iskoristio je pospanost čuvara i nestao.

Danomice čitajući novine, slušajući radio i gledajući televiziju, koji su potanko i naglašeno dramatično izvještavali o potjeri za Kellyjem, Pavelić je upadao u mrtvoliku tjeskobu. Živio je u strahu da policija, tragajući za argentinskim bjeguncem, ne nabasa na njega. Imao je jake razloge. Mate, koji mu pruža utočište, nedvojbeno je upisan u dosjeima kao najistaknutiji među rijetkim ustašama u Čileu i kao takav je pod paskom. A negdašnja bliskost Alianze nacional s ustašama u Peronovoj eri mogla bi navesti nekoga inspektora da i Matu uvrsti na popis mogućih Kellyjevih jataka. Nakon Peronova izgona vojna hunta napadno je ohladila odnose s krugom oko Pavelića. Malo je nedostajalo da poslije atentata 10. travnja u Lomas del Palomaru argentinsko pravosuđe privede poglavnika i potom ga ulisičena otplavi Titu.

Ante Pavelić je to paničnije počeo tražiti da što prije nestane iz Čilea kad je prvih dana studenoga iz svoga luksuznog skloništa – koji je ljutom ironijom zvao „izoliranom karantenom za gubavce“ – s neizbježnim Matom predvečer odšetao na čaj. Zaustavio se ispred izloga zgodne knjižare i antikvarijata da preleti po naslovima. Ovoga puta samo što ga nije udarila kap. Iznad knjige, koja je odisala svježinom i pokvarila mu večer, istaknuto je bila stavljena drečava najava: *Upravo izašlo. Novo!* Jedna od brojnih argentinskih izdavačkih kuća iskoristila je pojačano zanimanje za hrvatskoga poglavnika – o kome se, poslije promašene travanjske pucnjave u Buenos Airesu, saznalo da čitavo desetljeće živi u tome gradu – da obnovi ugovor s agentom talijanskoga pisca Curzija Malapartea i užurbano otisne novo džepno izdanje njegova najglasovitijega romana *Kaputt*. Izvezla ga je i u sve južnoameričke države u kojima je službeni govor španjolski.

Na poglavnikovo traženje Mate je ušao da se raspita: kako i kad je *Kaputt* dospio u tu prodavaonicu izvan ruke, daleko od središta Santiaga? Mlada knjižarka ga je obavijestila da su im jučer doznačili osam primjeraka i smatra odličnim poslom što je kupljena već polovica. Kad joj je Mate platio i petu knjigu, zadovoljno je dodala da će upozoriti vlasnika neka naruči i sljedeću pošiljku, bar još deset kopija. Nije mogla objasniti jagmu za tim Talijanom, o kojem je jedva nešto načula.

Sjeli su u bistro, a poglavniku je trebalo više gutljaja čaja da se oporavi. Mate ne samo što nije pročitao *Kaputt* nego do sada nije znao o romanu toga naslova. Poglavnik ga je zbunio kad je s napadnom odvratnošću odgurnuo vrećicu od sebe kao da je okužena, ne izvukavši knjigu iz nje:

„Nikada nisam ubio čovjeka, ali onoga budalu Curzija Malapertea zadavio bih svojim rukama. Bez razmišljanja i žaljenja!“ – poglavnik je raširio prste i lagano ih približavao. Zorno je demonstrirao Mati kako bi izgledao njegov konačni obračun s najmrskijim živim piscem na svijetu: „Osobno bih mu odsjekao glavu!“ Ne bez naslade spomenuo je da je ove godine Curzio Malaparte umro u Rimu, u pedeset devetoj: „Držim, Mate, kad se budete upoznali sa zlom koje mi je učinio taj gad, da vas neće začuditi što ga nisam ožalio i poslao brzojavku sućuti obitelji!“ Kako bi Mate shvatio zašto iz njega kulja nezadrživi bijes, poglavnik napokon otvori stranicu iz *Kaputta* i pruži mu je da pročita ozloglašeni ulomak – ali nikako glasno. I on počne sricati u sebi, kao đačić prvačić prva slova iz čitanke:

Učinilo mi se da se puno izmijenio. Bio je iznuren, problijedio od napora, briga, s očima zakrvavljenim od nesanice. No glas mu je ostao isti, glas priprosta čovjeka. Golema uha neobično su se utanjila i postala providna, kroz desno uho okrenuto prozoru vidio sam kako se zrači ružičasti odsjaj krovova, zelena svjetla drveća, nebesko plavetnilo. Drugo uho, okrenuto k zidu, našlo se u sjenci, pa se činilo kao da je od neke bijele materije, mekane i krte, kao voštano. Promatrao sam Antu Pavelića, njegove krupne dlakave ruke, nisko, tvrdo, nastrano čelo, stravična uha i nekako sam se sažalio nad tim priprostim čovjekom. Političko stanje u ovih nekoliko mjeseci jako se pogoršalo. Partizanski pokret se razmahao u cijeloj Hrvatskoj, od Zemuna do Zagreba. Poglavnikovo lice, blijedo i potamnjelo poput zemlje, bilo je upalo od duboke, iskrene boli. Koliko pati, pomislio sam.

Mate gutne iz čaše ohlađeni čaja i nastavi čitati:

„Hrvatski narod“ – govorio je Ante Pavelić – „želi da oni koji njime vladaju budu dobri i pravedni, a ja sam tu da mu jamčim kako će se ovdje vladati dobro i pravično?“

Dok je poglavnik govorio, primijetio sam na pisaćem stolu košaricu od vrbova pruća. Poklop joj bijaše podignut, vidjelo se da je do vrha puna plodova mora, tako mi se bar učinilo, nekih ostriga izvađenih iz ljuštura, kakve se u velikim posudama, vide u izlozima Fortnume-Masson, na Piccadillyju u Londonu. Casertano (talijanski veleposlanik u Zagrebu, op.p) me pogleda i namigne mi: „Prijala bi ti dobra juha od ostriga, je li?“

„Jesu li to ostrige iz Dalmacije?“ – upitah poglavnika.

Ante Pavelić podigne poklop i pokazujući mi te plodove mora, tu ljigavu i hladetinastu masu ostriga, reče smiješeći se njemu svojstveno: „To je dar mojih vjernih ustaša, ovdje je dvadeset kila ljudskih očiju!“

Mate bučno zaklopi knjigu:

„Kako je smio tako besramno izmišljati!“ – pobunio se. „I malo dijete zna da bi se oči za pola sata usmrdjele ako nisu prokuhane!“

Poglavnik je ispričao Mati da je Curzio Malaparte talijanski Židov iz Prata, pravim imenom Kurt Suckert, bio prvi veliki strani pisac koji je posjetio Nezavisnu Državu Hrvatsku, mjesec dana poslije njene uspostave, u svibnju 1941. Na glasu kao briljantan ratni dopisnik dnevnika *Corriere della sera*, nakon boravka u Bukureštu i Beogradu, stigao je preko Zemuna u Zagreb na otvaranje Talijanskoga instituta za kulturu da u njemu bude prvi predavač s temom: *Nova država i nova književnost*. Na preporuku *ducea* Mussolinija poglavnik ga je sljedećega dana primio u Banskim dvorima na Markovu trgu. Hrvatskim novinarima Malaparte je izjavljivao da je zadivljen dalekovidnim i pronicavim državnikom Antom Pavelićem, njegovom blagošću i dobrotom, čiji je dolazak na vlast nazvao povijesnim događajem. O Hrvatima je pak napisao da su narod visoke katoličke kulture i uljudbe. No tijekom rata Malaparte je izgubio Mussolinijevu blagonaklonost i pao u nemilost. Nakon zatočenja na Capriju otišao je u emigraciju u Finsku, gdje je i napisao *Kaput*. Po latinskoj: *Omnium rerum, heus, vicissitudo est*, a što bi po našu bilo: Avaj, sve se mijenja, i on je izveo strahovite zaokrete, od fašista se pretvorio u ljevičara, a Antu Pavelića od sveca pretvorio u divljaka najbezumnijih zločinačkih nagona:

„Kad mi je velečasni Krunoslav Draganović 1946. u Rimu donio prvo izdanje *Kaputta*, mislio sam da neću preživjeti sramotu! Najgore je što je knjiga postala rekordno tražena, a došlo je i do toga da čudovišni opis s ljudskim očima beogradska komunistička vlada drsko koristi kao pravi dokaz u svojim obraćanjima za mojim izručenjem. Na žalost, podsjećanje na tragikomičnu Malaparteovu laž prati me cijeloga života, od nje ne mogu uteći i izbaciti je iz glave!“ – ozlojeđeni poglavnik reče Mati kako su se neki Hrvati u Rimu zagrozili Curziju Malaparteu surovom osvetom nakon koje će u paklu napisati kako je na svojoj koži doživio umijeće umiranja: „Mora da se bijednik preplašio jer se potom ogradio u nekoliko izjava kako je ono o meni bila *licencia poetica*, a ne zbilja koju je doživio u Banskim dvorima. Nu zaludu, kad je kleveta poletjela svijetom i još ga obilazi. Zbog Malaparteove svinjarije napustio sam Italiju, a sve je izvjesnije da ću sada i Čile!“

Da će mu želja za odlaskom biti ostvarena, poglavnik je nazreo kad je Branko Benzon poručio iz Caracasa kako je u Madridu sve pripremljeno za njegov dolazak.

U utorak, 26. studenoga 1957. Mate mu je uručio talijansku putnicu koju je kupio od povjerljiva preprodavača tako da će se privremeno – dok se ne ustali u Madridu – odazivati na ime Mario Gagliani. Upoznao je poglavnika s daljnjim rođakom Leom, tridesetogodišnjakom, koji će mu tijekom leta u Europu biti tjelesni čuvar. Leovi roditelji stigli su u Čile s Brača, a on se rodio u Santiagu i pristojno govori hrvatski. Sijede lasi činile su ga desetak godina starijim. Čvrst kao stijena, bio je uspješan boksač teške skupine, a Mate ga je zaposlio kao šefa zaštitarske skupine svoje velike građevinske tvrtke.

„Leo će vas čuvati kao svetinju, poglavniče. Zdrav je u glavu i s njime možete bezbrižno putovati i na kraj svijeta!“ – hvalio je Mate dalekoga rođaka.

Po varljivome nevremenu, koje kao da se u srijedu poslije podne urotilo protiv metropole, Mate je odveo poglavnika i Lea u zračnu luku Pudahuel da se ukrcaju u zrakoplov *Panagre* na let Santiago de Chile – Asuncion – Rio de Janeiro. Dok su se oproštajno zagrlili, poglavnik tromo spuštenih ramena beznadno progrca:

„Ovo je put bez povratka, moj Mate!“

Vjetrovi koji su se sudarali i čas snažno fijukali, a čas se došaptavali, prigušili su Matin odgovor zaliven suzama.

Zračna luka u Rio de Janeiru, u četvrtak, 28. studenoga 1957.

Iz Asunciona – gdje je po magličastoj mrklini i povjetarcu Ante Pavelić proveo na uzletištu svojih jedinih osamdeset minuta u Paragvaju – u tri iza ponoći nastavili su prema Riju. Ondje je također prvi put, sada sat dulje, stajao i na tlu Brazila. Preuzela ih je vodeća brazilska kompanija *Panair do Brasil* i smjestila u prekooceanski četveromotorni *Constellation L- 049* na liniji za Bejrut, sa slijetanjem u Madridu. Grdosija s 82 sjedala zjapila je pustinjski prazna. Pored Pavelića i Lea bilo je još samo troje pospanih putnika, obezubljeni židovski rabin, katolički svećenik i opatica male glave i stisnutih crnih očiju, kao u paunice.

„Draže mi je što nas nema više!“ – reče poglavnik. Zamijetivši božje sluge, koji su odvojeno sjedili i mrmljecajući molili, pridoda: „Ovi nikad neće biti bliže svojim nebeskim poglavarima kao uskoro!“ – na što se Leo raskine od smijanja.

Kad se zrakoplov podigao i izveo panoramski krug, poglavnik se zagledao u osunčano brdo Corcovado, uzdignuto poput trbuha trudnice, i u simbol Rija na njegovu vrhu, masivni Kristov kip od bijeloga mramora, *O Cristo Redentor*; da se zatim prepusti još jednome kratkotrajnom divljenju, šiljatoj gori Pao de Acucar, koju su hrvatski prevoditelji krivo imenovali u Glava šećera, a ne Kruh od šećera, kao što kazuje portugalski izvorni naziv, spočitnuo im je.

Treće čitanje:

U Madridu grobnica od zlata

Poglavlje III.1.

Madrid, petak, 29. studenoga 1957.

Jedini je nadbiskup Ivan Evanđelist Šarić od svih Hrvata u Europi znao da će poglavnik s tjelesnim čuvarom danas sletjeti u Madrid.

Prekjučer mu je iz Caracasa telefonirao Branko Benzon i obavijestio ga o „bratiću Mili“ koji stiže *Panagrinim* zrakoplovom iz Rio de Janeira:

„Hoćete li, monsinjore, biti u mogućnosti da ga dočekate?“ – upita kolebljivo Benzon, čiji je neprijeporni ugled kod *caudilla* Franca presudio da Anti Paveliću i njegovoj obitelji bude odobren boravak u Španjolskoj. Skrbio je zbog nadbiskupove pozne dobi. Prije dva mjeseca čestitao mu je rođendan, kad je prevalio osamdeset šestu. No čuo je kako je starina i dalje čudesno životan i svježega uma, ne stiže podići glavu od ubitačnoga posla koji neumorno nosi na leđima: „Jeste li još neuništive snage i željezna zdravlja?“

„Nisam posustao, moj dobri doktore. Nedavno sam završio prevođenje Svetoga pisma s latinskoga na hrvatski. Tvrdi rad mi ne dopušta da izgubim utrku sa životom! Vaša divna obavijest da ću se sresti s najmilijim bratićem Milom – a nisam ga vidio od Kulina bana i dobrijeh dana, cijelih dvanaest i pol tegobnih godina – utače mi nadu da će Bog produljiti ugovor sa mnom i još me neće pozvati k sebi. Viđenje s Milom pomladit će me za trideset ljeta!“ – čežnjivo odgovori nadbiskup.

Benzon mu je poslao i zavojitu šifriranu poruku da za poglavnika i pratioca rezervira manji apartman u hotelu, ne preskupome, no ipak pristojnome, s tri ili četiri zvjezdice. Zbog sigurnosti bilo bi nerazumno da noći sam u sobi. U hotelu će ostati sve dok mu ne bude unajmljen stan u nekoj mirnijoj četvrti, što nije teško budući da je u Madridu ponuda veća od potražnje. Ciljano upozori nadbiskupa da nitko osim njega i franjevca doktora Branka Marića, zvanoga Ujak, koji će svakodnevno biti poglavniku na usluzi, ne smije saznati o njegovome preseljenju u Španjolsku. Ni najprivrženiji, poput Pavla Tijana, urednika *Hrvatskoga sata* na Radio nacional de Espana, koji se sa suprugom Nedjeljkom Luetić poslijepodne oglašava s kratkih valova programom što ga potajice sve brojnije prate u Hrvatskoj, Hercegovini i Bosni. Odjek je takav da gotovo poslije svake emisije u nekome mjestu osvane ispisana proustaška kratica *ŽAP* (Živio Ante Pavelić), koju policajci bijesno izbrišu i pojure u potragu za neznanim piscem. Dakle, poželi li se poglavnik obratiti Hrvatima, onda to treba izvesti kao i do sad, kad je svoje tiskane i radijske poruke iz Buenos Airesa slao tobože iz Montevidea, kako je bilo isticano zbog zavaravanja neprijatelja. Benzon je najavio nadbiskupu Šariću da će ga sutra, u četvrtak, dan prije poglavnikova dolaska posjetiti dvije njemu neznane osobe, istaknuti dužnosnik španjolske policije i mladi hrvatski domoljub Luka Dolić koji živi u Madridu. Potonji će donijeti umotan pištolj, devet-milimetarski *walter ppk*, a nadbiskup će ga uručiti poglavnikovu čuvaru, koji ne smije ponijeti svoje oružje iz bojazni da mu ga ne pronađu carinici.

Benzon se u više navrata uvjerio da je nadbiskup vrhbosanski poglavnikova slaba točka. U prvome javnom govoru u Buenos Airesu o petnaestoj obljetnici NDH prije tri godine Pavelić ga je nazvao uzor rodoljubom. Napose mu je zahvalio na uspješnoj moralnoj potpori nakon što se nadbiskup Šarić obratio novim argentinskim poglavarima iz vojne hunte, koji su se netom

poslije smjene vlasti 1955., a na dojavu beogradske vlade, obrušili na poglavnika i vodeće ustaške izbjeglice u Buenos Airesu. Kad su ih pritvorili i krenuli ih osiono isljeđivati. Šarić im je napisao da preuzima moralno jamstvo za hrvatskoga poglavnika i njegove suradnike. Sjećajući se tih zastrašujućih dana, dok je četrdesetak Hrvata opasno lebdjelo na korak do izručenja Jugoslaviji, Pavelićev ministar dr. Vjekoslav Vrančić je u listu *Hrvatska* naveo kako je nadbiskupovo pismo hunti – *nama olakšalo daljnju obranu u velikoj mjeri*.

Nadbiskupu je najprije došao u stan šutljivi mladić, poduzetno mu predao platneni smotak i brzo se udaljio da za njime potom otvori vrata i ukrućenome policijskom dužnosniku koji mu je prenio poruku ministra unutarnjih poslova kaže:

„Tiče se budućega boravka *senor* Ante Pavelića u Španjolskoj, a s porukom je upoznat i odobrio je *caudillo*“ – službeno je podvukao: „Prvi je uvjet da dolazak mora biti najbrižljivije skrivan, na razini državne tajne. Drugi, podjednako važan, da *senor* Pavelić u medijskim istupima ne smije navoditi da se nalazi u Španjolskoj. Neka javnost pa i njegovi pristaše i nadalje vjeruju da je u Montevideu ili bilo gdje u Južnoj Americi. Zapadne zemlje budno prate poteze španjolskoga režima, na koji gledaju neraspoloženo, pa čak i neprijateljski. Spoznaja da je *caudillo* pružio utočište *senor* Paveliću – koga je Jugoslavija istakla na čelo popisa ratnih zločinaca i užurbano zahtijeva njegovo izručenje – pogoršalo bi i ovako usporeni proces našega izlaska iz međunarodne izolacije!“ Policijski poklisar podsjetio je nadbiskupa da Španjolsku iznad svake razumne mjere osuđuju zato što je u prošlome ratu 1941. stala na stranu sila osovine Berlin – Rim – Tokio u njihovoj borbi protiv Staljinova komunističkoga Sovjetskog Saveza. Kao najveći grijeh upisuju joj što je na Istočno bojište u Rusiju poslala dragovoljačku *Division Azul*, Plavu diviziju, koja je vojevala rame uz rame s Hitlerovim postrojbama. „Oprez nam nalaže da isključimo susrete *senor* Pavelića s bilo kojim našim državnim, vojnim, političkim ili policijskim čelnikom, a napose neće biti moguće uročiti prijam kod *caudilla*“ – spomene na odlasku.

Ivan Evanđelist Šarić rođen je u Docu, u blizini Travnika, 27. rujna 1871. Doktorirao je teologiju 1898. u Zagrebu. U svibnju 1922. ustoličen je u Sarajevu za nadbiskupa vrhbosanskoga i to je ostao pune 23 godine, do proljeća 1945., kad je izbjegao pred Titovom vojskom. Prve emigrantske dane proveo je u Austriji, a onda dekretom Svete Stolice 1947. bio premješten u Madrid, s temeljnom zadaćom da skrbi o hrvatskoj pastvi, uvelike uvećanoj u Španjolskoj poslije sloma NDH.

U mladosti se Šarić priklonio nacionalističkim načelima Hrvatske stranke prava, osnovanoj po Josipu Franku. Kao sljedbenik iz sloja stranačke najtvrđe jezgre nastavio je podupirati i Frankove nasljednike, Aleksandra Horvata, Vladimira Prebega i Antu Pavelića, koji su se nepomirljivo izjašnjavali protiv ujedinjenja sa Srbijom. Razdragano je pozdravio uspostavu Nezavisne Države Hrvatske. Pavelića je upoznao po preuzimanju poglavničkih ovlasti lipnja 1941., kad je primio u Zagrebu sudionike Biskupske konferencije. Zbližili su se nakon što je odavno priznati pjesnik Šarić o Božiću iste godine objavio odu Poglavniku, koju su zatim učestalo prenosili u tiskovinama i čitankama i govorili je prigodimice na radiju. Paveliću su se dopali nadbiskupovi hvalopojni stihovi. Rekao je kako je Šarićeva pjesma najljepša od

svih koje su napisane o njemu. Razgovarajući u užem krugu poglavnik je izjavio da su mu među svećenstvom najmiliji nadbiskup Ivan Evanđelist Šarić, koga je proglasio zaštitnim znakom vjere u Hrvata, i župnik crkve u zagrebačkoj Kustošiji, Vilim Cecelja. Pred potonjim je 16. travnja 1941. s Biblijom i dvije ritualno upaljene svijeće na stolu prisegla prva vlada NDH pod Pavelićevim predsjedanjem. Velečasnoga Cecelju potom su imenovali za ispovjednika obitelji Pavelić, a s činom ustaškoga dopukovnika postao je vikar Poglavnikova tjelesnoga zdruga. Šarić i Cecelja bili su dežurni vatrogasci, gasili su sve razbuktalije požare i blažili netrpeljivosti na liniji Banski dvori (poglavnik Ante Pavelić) – Kaptol (nadbiskup Alojzije Stepinac).

Nadbiskup Šarić se preodjenuo iz reverende u sutanu i krenuo put Barajasa kolima koja mu je stalno ustupala madridska nadbiskupija, a vozio ih je mladomisnik u habitu, crnolasi zalizani Hugo, rudarski sin iz Ovieda, u Asturiji, koga bi američki pisci opisali izrabljenom frazom da je izgledom kao pristojni momak iz susjedstva. Hugo nije znao, a nije ni pitao koga stari nadbiskup dočekuje u zračnoj luci.

Poglavnik i nadbiskup su se uzbuđeno zagrlili:

„Sedamnaest ste godina stariji od mene, monsinjore. Nu kako vas sada vidim, činite se kao da ste deset godina mlađi!“ – djetinje mu se zaradovao poglavnik.

„Poglavniče, Bog još nije odredio da smirim krhke kosti!“ – zagrcne se nadbiskup dugo mu stežući ruku: „Kad mi je Benzon potvrdio iz Caracasa da ćete doći i da ću vas ugledati nakon tolika vremena, otkad smo izgubili zavičaj, nakon što nas je zla kob otjerala iz zarobljene Hrvatske i razdvojila, molim se Gospodinu da meni – svome zemaljskom službeniku – podari novu snagu. Da pod vašom rukom i ja učinim štogod za napaćenu domovinu. Da joj se vratimo, ponovno slobodnoj i nezavisnoj!“

Pratilac Leo, svetački osijedio iako je tek tridesetogodišnjak, sjedne do vozača Huga. Od zračne luke do hotela ta dvojica govorljivaca neprestance su žagorila na kastiljanskome, a nadbiskup i poglavnik proprtili bi tek po koju.

„Prošlo je sedam i pol mjeseci od vašega ranjavanja, moj poglavniče. Bit ću slobodan i pitati vas: osjećate li posljedice od metaka koje vam nisu odstranili?“ – zastrepjelo će nadbiskup, a Pavelić iscrpljeno odgovori:

„Ne ćutim se najbolje, monsinjore. Unatrag dva mjeseca one dvije kugle u tijelu pojačavale su mi bolove da me je boljelo i kad bih zatreptao. Pokoji put mi se i mutilo u glavi. Nu nisam se tužio svome brižnom domaćinu u Santiagu, Mati, da ne pomisli kako sam se predao malodušju i upao u zonu ugasle nade. Da mu se moja jadanja ne učine kao predznak sloma. Valjda će se okrenuti na dobro!“

„Divim se vašem samouzdanju što niste ustuknuli, moj poglavniče, premda je cesta kojom kročite sve zatrpanija kamenjem. No gorjeli ste u brojnim vatrama i niste izgorjeli pa nećete ni u ovoj! Molit ću za vas jer još jako dugo morate postojati na dobrobit Hrvatske!“ – sklopi ruke nadbiskup.

Dovezli su se do hotela *Mindanao* u šetalištu San Francisco de Sales, blizu parka De las Naciones. Prije nego što će se uspeti na prvi kat, nadbiskup neopazice doturi upakirani pištolj

Leu, koji mu se nije začudio jer je prije polaska iz Santiaga bio upućen o pošiljci koju će primiti u Madridu.

Čim su odložili stvari i osvježili se, gosti su se spustili na ranu riblju večeru, palamide na gradele s kuhanom blitvom i krumpirima. Čekajući, grickali su pržene kozice i zalijevali ih crnjakom *Monte Real* iz Logrona, a tada je nadbiskup upoznao poglavnika s družbenikom koji će od sutrašnjega dana biti stalno uza nj:

„Odabrao sam vam pametnoga franjevca, doktora teologije, fra Branka Marića zvanog Ujak".

„Je li pouzdan?"

„Zakopa tajnu istoga časa kad je čuje! Osoba moga beskonačnog povjerenja."

„Franjevac s nadimkom, zanimljivo…" – živne poglavnik: „Nu zašto Ujak?"

„Marić je, usudio bih se reći, moj poglavniče, od rođenja prigrlio ustaštvo i ostao mu zakleti pobornik. Vaš je fanatični obožavatelj, vi ste mu kumir kome se divi. U samostanu u Širokome Brijegu, gdje je služio poslije sjemeništa, stalno je govorio o ustašama, toliko da su mu vršnjaci fratri smislili nadimak Ujak. Ali Marić se nije najedio zbog toga, štoviše prijala mu je asocijacija: ustaša – ujak. Išao je dotle da i svoje članke u vjerskim i inim izdanjima u izbjeglištvu potpisuje kao – Ujak!"

„Tako... Prisjećam se da sam u Buenos Airesu pročitao nekoliko priloga neobično potpisanih – Ujak!"

Nadbiskup je redao detalje o Branku Mariću koji su godovali poglavniku:

„Kad sam Ujaku priopćio da ćete se skloniti u Madrid i kako bih stoga želio njega da vam bude od pomoći, vjerujte, premro je od nevjerice. Srce mu je stalo koliko se bio uzbudio. Prošla je minuta dok je došao k sebi. Čim se pribrao, kleknuo je, zahvalno me poljubio u ruku i klikujući kazao da će mu se čas kad vas upozna pretvoriti u najveće i najuradošćenije životno razdoblje. Veli, nikada vas nije vidio uživo. Mogao je jednom, iz daljine, s istočnoga stajanja na igralištu *Građanskoga*, u siječnju 1942., kad ste pratili nogometni sraz Hrvatska – Njemačka. Ali nije imao sreće. Kasnio mu je vlak kojim je potegao iz Herceg Bosne u Zagreb."

„Onda, kad ću se naći s Ujakom, monsinjore?" – nestrpljivo upita poglavnik.

„Sutra poslijepodne, nakon što se odmorite. Zapisat ću vam broj fra Marića, pa neka ga Leo pozove odavde iz hotela oko šeste ure. I kad se budete čuli, govorite s njime kao sa starim znancem. Oglasite se kao – Ademaga!"

Poglavnik ugođeno reče:

„Zahvaljujući vama, monsinjore, ispunit će mi se želja da kao novonazvani Ademaga i ja postanem musliman. Dašto, sjećate se da sam i kao državni poglavar iskazivao slabost prema Hrvatima islamske vjere. Zvao sam ih – cvijetom hrvatstva."

„Time ste zasvagda ušli u srca našega islamskoga življa. Napose kad je uz vaše uznastojanje podignuta zagrebačka džamija na krasnome mjestu, na Trgu N."

„Podsjetili ste me džamije... Nisam zauzdao suze kad su me obavijestili da Titovi divljaci vandalski ruše minarete!" – rastužio se poglavnik: „Jednako mi je bila mučna spoznaja da su te moralno oboljele osobe uklonile vjerske tragove u džamiji i svetogrdnički je pretvorili u neki svoj muzej komunističke revolucije."

„Bilo je stravično slušati o tome beščašću“ – zaiskriše se oči nadbiskupu: „Pričao mi je svećenik koji je u proljeće 1948. gledao kako bušilima mrve betonske minarete da su muslimani okupljeni na Trgu N nijemi od užasa bolno jecali... O zagrebačkim vitkim minaretima, nasilno sravnjenima sa zemljom, napisao sam tužaljku koju ću možda poslati nekome časopisu.“

Na taj nadbiskupov spomen poglavnik skrene na poetske pute:

„Umalo da propustim upitati, monsinjore, što je s vašim pjesničkim radom?“

„Vaše zanimanje o mome pjesnikovanju“ – ugodljivo odgovori nadbiskup – „podiglo mi je perje, kako kažu u našem kraju. Prije četiri godine, 1953., ovdje u Madridu tiskana mi je četvrta knjiga pjesama *Vrata sunca*. Uz velikodušnu potporu trojice dobrostojećih Hrvata iz Španjolske i Švicarske, a poslije četrnaest godina čekanja, koliko je prošlo od izlaska treće zbirke, evo, hvala Bogu, u dubokoj starosti doživio sam i rađanje četvrte!“

„Kako je prošla?“

„To je drugi razlog za samohvalu. Svih tisuću primjeraka brzo je nestalo!“

“Onda je, na žalost, neću moći pročitati...“

„Ah, dragi poglavniče, ta za vas će se naći jedna, makar je iskopao iz rudnika. Neugodno mi je bilo nametati vam svoju knjigu. No ovako, kad ste je sami poželjeli i učinili me ponosnim, e to je već ljepša priča... Još sutra ću vam je poslati po Ujaku!“

„Velika vam hvala. Uživao sam u vašoj poeziji, ona mi je bila intelektualna razbibriga“ – veličao ga je poglavnik da potom uperi u nj prekoravajući pogled: „Kažete, monsinjore, da su vam *Vrata sunca* četvrta zbirka...“

„Tako je. Tri sam objavio u Sarajevu. Prva, najobičnije naslovljena: *Pjesme*, za Austrougarske, 1911., kad mi je bila četrdeseta, a sljedeće dvije za kraljevske Jugoslavije: *Zlatne legende*, 1931., i *Neveni*, 1939. I to je sva moja pjesnička baština.“

Poglavnik se snebio:

„Ne mogu vjerovati da vam u našoj državi nije bila tiskana knjiga...“

„Nije, moj poglavniče.“

„Monsinjore, da ste me samo jednom riječi podsjetili, to bih vam uredio za pet minuta! Pozvao bih predsjednika *Matice hrvatske* Filipa Lukasa i za mjesec do najviše dva dobili biste na pladnju uzorno opremljenu knjigu kakvu zavrjeđujete!“

„Znam da biste to učinili, poglavniče. Ali nisam imao obraza oduzimati vam skupo državničko vrijeme i ometati vas svojim sitnim potrebama, nevrijednih vašega truda. Ne bih podnio da mi je tkogod prijekom riječi spočitnuo kako nakon pjesme Poglavniku bestidno koristim vašu uviđavnost i vaš ugled za osobni probitak.“

Sve dublja noć spuštala je tamne pokrivače, a umor tjerao u postelju došljake iz Santiaga. Prije nego što se raziđu, nadbiskup prenese uvjete *caudilla* Franca, po kojima se poglavnik treba ravnati dok bude pod zaštitom španjolske države:

„Morat ćete postati nepovidni. Vrijeme je bezdušno i neuračunljivo..“

„I da mi general Franco nije ništa poručio, nevidljivo ću se kretati! Bogat sam iskustvom s takvim načinom življenja“ — bez oklijevanja prihvati poglavnik.

„Ne zaboravite sutra pozvati Ujaka“ – podsjeti ga nadbiskup.

„Znam, u šest. *A las seis de la tarde*. Veselim se Ujaku“ – potvrdi poglavnik: „A vi, monsinjore, ne zaboravite poslati knjigu po njemu!“

„Grozim se zaborava i zato neću zaboraviti. Neki mudrac je rekao da je zaborav predvorje smrti. Prema tome, ona je za me zabranjeno stanje duha!“

„Za dom spremni!“ – poglavnik ustaškim pozdravom isprati nadbiskupa i vozača. Pritom, zamalo nesmišljeno, podigne desnicu, ali je, ugledavši rijetke goste u restoranu, u tren spusti: „Neoprez može opržiti prste!“ – opomenuo se poučljivo.

Madrid, subota, 30. studenoga 1957.

Poglavnik i Leo spavali su do pola deset i nakon što su oko jedanaest završili s obilnim doručkom u hotelskoj blagovaonici, odjezdili su u šetnju. Obojici je prvi put da su u Madridu i kao većina radoznalih turista najprije su se smucali živopisnom i bučnom glavnom avenijom Jose Antonio, koju pučani zovu Gran Via. Odatle su se otklatili do parka na Plaza Espana, gdje je najprivlačnija meta ljudi s kamerama bronČani spomenik Cervantesovim književnim junacima, vitezu od La Manche, Don Quijoteu na kobili Rosinanti, i njegovu štitonoši Sanchu Panzi na magarcu:

„Šteta je što nemamo fotografski aparat da se uslikamo!“ – reče Leo.

Poglavnik ga je okorno oprljio:

„I da ga imamo, ne bi bilo snimanja!“

Leo skrene pogled od nelagode:

„Zaletio sam se. Oprostite, molim vas“ – pokajnički se ispriča Leo. Naravno da poglavnikov madridski egzil ne smije biti zabilježen i najmanjim tragom.

Neko vrijeme nisu razgovarali i Lea je uznemirivala poglavnikova šutnja. Jedva je dočekao kad su ponovno progovorili.

Iako kalendarski na pragu zime, Madrid se grijao pod otežalom nakupinom sunčevih zraka. Jutros na radiju meteorolozi su predvidjeli da će se termometri zaustaviti do dvadeset trećega Celzijeva stupnja i nisu se prevarili.

Hodajući bez cilja nakon tričetvrt sata osvanuli su ispred Univerzitetskoga grada i odatle udarili do rijeke Manzanares, koja dijeli Madrid na stari i novi. Pogledavši plan, poglavnik je otkrio gdje su. Iznio je Leu da se upravo tu, u predziđu, nadohvat srca prijestolnice od studenoga 1936. do siječnja 1937. bila najžešća bitka u građanskome ratu, s mnogo poginulih i ranjenih. Republikanci i dragovoljci iz internacionalnih brigada („Ne mili mi se spominjati, nu među crvenima nalazilo se i stotine Hrvata zavedenih komunističkom promidžbom!“ – spomene preko volje), protiv postrojbi falangista, vođenim ondašnjim najmlađim španjolskim generalom, a sadašnjim *caudillom*, Franciscom Francom y Bahamondeom, kome je pritekla u pomoć španjolska Legija stranaca. Leo je polaskao poglavniku rekavši mu da je izvrsno upućen u povijest građanskoga rata i da je upijao svako njegovo slovo.

Nedaleko od Francuskoga mosta (*Puente de los Franceses*), koji je odvajao neprijatelje, gazeći stvrdnute nadjedene gvalje na sprženu pašnjaku, stali su uz obalu kod podrte prizemne barake preinačene u bezimenu zalogajnicu. Tvrdim rukopisom neko je spadalo na vratima

napisalo kredom: *Jardin por los adultos* (Zabavište za odrasle). Pod vedrim nebom ispod pinija sedam duboko nabijenih, nepokretnih glomaznih neistesanih pravokutnih stolova i dvostruko više zajedničkih stolaca bez naslonjača od naborana drva, oko kojih su posjedali radnici. Časte se hrskavo ispečenom svinjskom kožom, repićima, papcima i ušesima i nalijevaju se domaćim pivom *San Miguel* iz malih boca. Na toj otvorenoj pozornici s mnoštvom glumaca nesklapno se nadvikuju, a najgrlatiji je glavati vikač šuštava glasa poput izgužvane svile, u plavoj zamašćenoj baskijskoj kapi i dronjavoj odjeći. Naizgled, njemu bi se prije kazalo da je vreća kostiju negoli očvrsli fizički radnik, *obrero*.

„U našoj državi policija je sve, a sve ostalo je – ništa. *Nada!* Slavni nam zemljak slikar Pablo Picasso – čije se ime u nas ne smije spominjati u novinama, na radiju i pred policijom, jer je grješnik stao na stranu komunista i Staljina – rekao je o nama da mi Španjolci ujutro idemo na misu, poslijepodne na koridu, a navečer u javnu kuću." Pripito prozvjera u dvojicu pridošlica koje on i nitko od udomaćenih gostiju do sada nije vidio i mahnito mašući razgoropađenije nastavi grajati: „Tako je bilo prije rata, za Druge republike, *amigos*. A otkada je zavladao *caudillo* Franco, ta Picassova krilatica postala je minulost i više ne vrijedi. Španjolac se danas ovako moli: Bože, imam tri želje. Prva: Neka me žena ne učini rogonjom. Druga: Ako me i učini - da to ne saznam! I treća: Ako i saznam – neka me to ne uzruja. Amen!" – sprdao se glavati vikač. „Ćudoredni *caudillo* i njegovi druidi zabranili su nam javne kuće. Pod njima nam je dobro, no nadajmo se da neće dugo trajati!"

Nitko iz vikačeva kruga nije se nasmijao, a ni odobravao ono što je čuo. Zbog spomena dvaju poznatih imena zaglavi se u zatvor, u četvrti Carabanchel. Picassovo, zato što je stao na strani Republikanaca, pa i danas u izbjeglištvu u Parizu harangira protiv Francove strahovlade; a Francovo zato što je nedodirljiv. Vikač je predvidio da se svenazočnim čuvarima zakona iz *Guardia civil*, u uniformi, i žbirima u civilnoj odjeći ovoga uspavanog vrelog i žednog poslijepodneva, kad narod liježe na subotnju *siestu*, nije radilo pa je bez bojazni do kraja izveo svoju jednočinku.

Sjedajući za najudaljeniji, jedini prazan stol u prisoju, poglavnik došane Leu upoprijeko uočivši vikača s baskijskom kapom:

„Taj *mim* se benavi kao da mu je glava na nebu. Ne bi ga nadlajalo ni devet bijesnih pasa. Slutim da je u ratu bio na boljševičkoj strani!"

„Dijelim vašu prosudbu, poglavniče! Cinizmom tipičnim za gubitnika izbljuvao je gomilu svekoještarija" – složio se Leo.

Iako zasićeni od doručka, pohlepno su naručili svinjski pečeni obrok, isto što i radnička klasa. Vlasnik bezimene zalogajnice, koji je sam dvorio, samo što se nije prekrižio koliko se užasnuo kad su neznanci umjesto očekivana piva ili vina zaželjeli voćni čaj (stariji) i sok od naranče, *jugo ne naranja* (mlađi). Kako ih je bičevao pogledom, osjetilo se da u njegovu *mesonu* ta nemoguća pića jamačno nisu bila tražena, bar ne u posljednje tri godine. Stalna klijentela s kojom je u rođačkome odnosu ni na posljednjoj pomasti ne bi ovlažila usta čajem ili narančinim sokom.

Čekali su hranu, a poglavnik se zgledao u grgoljavu vodu koja je prevrtala crvotočni balvan kad se ispod stola preko puta zakolutala prazna pivska staklenka i trgnula iz lagana

drijema omamljene radnike. Leove oči bljesnuše kao svjetionici. U desetinki sekunde zavukao je desnu ruku ispod lijevoga pazuha. No kad je hitro snimio da sigurnost njegova štićenika nije ugrožena, pomazio je pištolj ne isukavši ga i izvuče praznu desnicu.

Poglavnik je uočio munjevit trzaj svoga čuvara:

„Vi ste visoko obrazovan, je li, Leo?“ – gledao ga je nepomično.

„Diplomirao sam povijest umjetnosti na Universidad catolica u Santiagu.“

„Ne uplićem se u vaš izbor, nu znatiželja me goni da vas upitam: kako to da ne radite u svojoj struci? Osobno znam da su zaštitari hrabri i čvrsti momci, samo bez sveučilišne naobrazbe...“

„U neku ruku, za to ste vi krivi, poglavniče“ – upirio je Leo.

„Zašto bih ja bio kriv?“ – poglavnik nije pojmio što je čuo.

„Duga je pripovijest.“

„Nu naprijed, pričajte!“ – protegne se poglavnik, a Leo prožeto krene s bitničkom epizodom iz svoga životnog romana, koju će izreći u dvjestotinjak riječi:

„Prije šest godina okupili smo se na proljetnome domjenku u Santiagu na travnjaku iza *Estadio Yugoslavo*. Podigli su ga naši Dalmatinci koji ga i drže i onako ga imenovali na hrvatsku sramotu.“

„Znam to!“ – suho reče poglavnik, a Leo nastavi zavlačeći riječ po riječ:

„Ne godi mi ovo što ću vam reći, poglavniče, ali Hrvati u Čileu u sedamdeset postotaka su za Jugoslaviju i Tita, dok je nas koji smo za vas i nezavisnu Hrvatsku jedva deset posto. Preostalih dvadesetak postotaka su ničija djeca i ne izjašnjavaju se. Tako nas osmorica koji smo za Hrvatsku pečemo meso, kadli oni, bilo ih je trideset pet do četrdeset, zapjevaju: *Druže Tito, ljubičice plava, ti se boriš za narodna prava*, da nam zatim okorjelom netrpeljivošću stanu dobacivati: Propala vam je *Neodrživa Država Hrvatska*. Mi im na to udarimo po naški, kako ste nas vi naučili: Na ljutu ranu ljuta trava…“

Dotle razmetljivi zaštitar smotreno ušuti uočivši da se zaletio.

„Nastavite…“ – nukao ga je poglavnik.

„Želio sam navesti kojom smo pjesmom uzvratili tim reponjama, ali uljudba mi ne dopušta da pred vama, poglavniče, izgovorim prostotu...“

„Nu recite kad ste krenuli.“ – bacao mu je mamac poglavnik.

Leo nekako svlada nelagodu i odvaži se. Ali skaradnu riječ ipak nije izgovorio u cijelosti, nego početnim slovom:

„Mi smo zapjevali: J... mater svakome Hrvatu, tko ne voli Pavelića Antu.“

Poglavnik je stiješnjeno vrludao, mjereći ravnotežu između uglađenosti u bijelim rukavicama i radoznalosti. Prevagnulo je drugo:

„Čuo sam dosta napjeva o sebi, a ovaj nisam. Priznat ću, nije mi ugodno da mi se ime veže uz pogrdu i kletvu svete institucije majke, nu, eto, sada što je tu je.“ I požurujući Lea, upita: „Što se dogodilo potom?“

„Titovci – rekao sam vam, poglavniče, bilo ih je trideset pet do četrdeset – napiknuto su izletjeli iz vlastite kože i pojure hrpimice da se obračunaju s nama osmoricom. Naopako nam se pisalo nakon što im je predvodnik, zakrvavljenih očiju kao u ranjene zvijeri, zaglušno

zaurlao: Zabava počinje, ustaše! Računao je, razbježat ćemo se kud koji, ustrašeni pred njihovom brojčanom premoći. No zablenuto su se zaustavili kad sam im se usudio pokazati zube i sam se ustremio usred gomile. Uskočio sam u nju kao sjekira u med, poput Davida na bulumenta Golijata. Iskoristio sam boksačko znanje i kratkim udarcima jednoga za drugim pobacao četvoricu Titovaca na tlo…“

„Što su učinili oni?“

„Tada sam izgubljeno pomislio da sam zavukao glavu u uzavreli krater. Pogledao sam se u oči s nevoljom očekujući da će se ostali Titovci skupiti, navaliti, rastrgati me i sastaviti sa zemljom. No kad tamo, oni šmugnuli kao zečevi... O toj tarapani pronijelo se među Hrvatima: kao ono, Leo se tukao sam protiv gvalje od njih četrdeset. Glas je dopro i do barba Mate koji je, kako znate, jedan od najimućnijih naboba u Čileu. Našao me, čestitao na odvažnosti i ponudio valjano plaćeno mjesto šefa osiguranja.“

„I vi prihvatili...“

„Dotle sam mjesecima uludo obijao pragove tražeći posla u struci. A dozlogrdilo mi je da mi otac daje džeparac od skromne plaće kojom je uzdržavao našu šesteročlanu obitelj. Prihvatio sam, pogotovu što je barba Mate čelnik ustaškoga ogranka u Santiagu: Evo me, na prodaju sam, don Mateo! – rekao sam mu bez okolišanja. Najprije sam strepio da ću se izgubiti u zaštitarskome zvanju, u njegovoj građevinskoj tvrtki, ali kriza nije dugo trajala. Snašao sam se... Diplomu povjesničara umjetnosti još nisam izvukao iz ropotarnice, iako mi je trideseta.“

„Kad vas je preporučio da me pratite u Madrid, Mate mi je s puno ljubavi opisao vašu obitelj. Da je neupitne čestitosti i odana Hrvatskoj“ – reče poglavnik.

„Otac i mati doselili su se u Čile 1925., a ja, njihov prvijenac, rođen sam dvije godine potom u Santiagu. Imam još dvije sestre i brata. Moji roditelji presretno su proslavili uspostavu NDH. Osjećaji su vrcali kad je ćaća izvjesio vašu fotografiju čim mu je u ljeto 1941. stigla poštom iz domovine. I eno je i danas na istome mjestu. Kad su vas pokušali ubiti u Buenos Airesu, danima smo molili za vaše spasenje.“

„Jeste li povjerili svojima da ćete sa mnom?“ – ponikne u njega poglavnik

„Ma ne! Barba Mate mi je zapriječio da nikome, ni ocu, ne smijem reći kuda putujem i koga pratim. Prisegao sam mu u crkvi, dan prije polaska, dok mi još nije otkrio da ću čuvati poglavnika. A kad mi je kazao, to sam doživio kao da me Bog nagradio. Kao vrhunac časti!“

„Kako vi, Leo, gledate naš živalj u Čileu koji se otuđio od hrvatskih korijena i unitaristički se opredijelio za Jugoslaviju?“ – ponikne u njega poglavnik.

„Teško mi ih je shvatiti zašto se ravnaju po krivim lekcijama koje su im još od 1918. podmetnuli balkanski prepredenjaci iz Beograda. Ali na taj lijepak nije se ulovio samo pitom i neuk svijet, nego i visoko obrazovani intelektualci, sa značajnim karijerama u Čileu, ministri, ambasadori, guverneri, umjetnici, liječnici, znanstvenici, veleposjednici, pisci, sveučilišni profesori, poduzetnici...“

„Grozno…“

„Navest ću vam primjer naše Bračanke rodom, Lenke Franulić, danas prve čileanske novinarke, dobitnice najviše nacionalne nagrade za novinarstvo. Lanjske godine primila je u Washingtonu iz ruke Eleonore Roosevelt prestižnu specijalnu nagradu Društva novinara

Sjedinjenih Država. Lenka je nepojmljivo zadrta za Tita i Jugoslaviju. Razmahala se otkada je kao podmićenica beogradske vlade posjetila Jugoslaviju i bila primljena kod Tita. Puna sebe, kao vrhunac svoje prizemne duhovitosti koji put rekne da u Jugoslaviji živi 830.000 Jugoslavena; i to: 800.000 Dalmatinaca i 30.000 Židova."

„Štogod od te vjetrouške Lenke!"

„Ima pet godina da joj je barba Mate digao pozdrav. Sasuo joj je da je pocrnjelih obraza jer u svojim novinama bezobrazno veliča Titov zločinački režim i Jugoslaviju, koja je blatnjavo predvorje Europe, i što se iz njenih paskvilantskih članaka osjeća komunistički zadah. Kazao je da joj ne oprašta moralno urušavanje."

„Pročitao sam više njenih priloga dok sam boravio kod Mate u Santiagu. S tugom priznajem da joj je stil vrstan, ali joj je pero krivo usmjereno, ekstremno lijevo... Jeste li upoznali Lenku Franulić?"

„Znam je jedino iz viđenja. Dobro držeća kuja je pristale pojave. Najveći čileanski pjesnik Pablo Neruda – i on je, kao i ona, zaražen komunističkim virusom – ne skriva da je slab na Lenku. Posvetio joj je pjesmu i napisao: *Eras esencia de mujeres y leccion para millones de hombres*. (Bila si suština ženama i uzor milijunima muškaraca). Lenka je gorka hrvatska istina. I samo jedna od tisuća zavedenih."

„I što vi, Leo, kažete na to?" – poglavniku se zaledila riječ u grlu.

„Valjda će se ti naši ljudi jednom otrijezniti i očistiti savjest, osloboditi se Jugoslavije i zaboraviti je." – Leo zakoluta očima ne nalazeći pravoga odgovora.

„Kakva je to biblijska pošast ovladala nad tim dobrim Bračanima u Čileu?" – zaječa poglavnik: „Tamo je s njima odavno krenulo na zlo."

„Dobar i lud su braća. Valja se ipak nadati, poglavniče, da će se odvezati od beogradskoga lanca…"

„U Čileu ima željeza u peći, ali nema ga tko iskovati!" – poglavnik zaklopi priču o problemu koji mu surva raspoloženje čim ga se podsjeti.

Pošto je poglavnik podmirio račun, nastavili su bez određena cilja:

„Prehodajmo, kao što smo i došli!" — odbije poglavnik vožnju taksijem.

Oko pet su bili u hotelu.

Poglavlje III.2.

Ni minutu točno u šest Leo je iz apartmana okrenuo broj fra Branka Marića, a kad mu se on javio, prepustio je slušalicu poglavniku.

Pogledajmo kako je Marić, potpisan kao Ujak, opširno opisao svoj prvi dan s Antom Pavelićem u prilogu s naslovom: *U novom domu* (spomen-izdanje u počast nezaboravnog Poglavnika), tiskanome u Buenos Airesu:

Godine 1957., dne 20. studenoga, oko 18 sati nazvao me je jedan nepoznati gospodin iz jednog madridskog hotela. Upitam s kim govorim? Veli, molim jedan čas. Do malo vremena se pojavi jedan duboki jasni bariton s „Halo, dobar večer!“

Upitam: „Tko je?“

„Zar me ne znaš?“

„Oprosti, ne znam!“

„Pa baš me ne prepoznaješ?“

„Ma jesi li to Ti, Ademaga?“

„E, vidiš da me poznaš. Jesam, ja u glavu.“

„Kako si, kako je bilo na putu?“

„Sve dobro, šućur Alahu, kad ćemo se vidjeti?“

Odgovaram: „U roku od deset minuta, ako Ti odgovara, ili kasnije.“

„Bolje prije nego kasnije.“

Dođem u hotel M. i po prvi put u životu vidim osobu, koju sam izvanredno cienio i volio. To je bio moj Ademaga – Dr. Ante Pavelić, Poglavnik NDH. Izgledao je u licu mršav, ali zdrav i malo umoran od tako dugog puta Santiago de Chile – Madrid. U kavani hotela sjednemo, njegov pratioc i ja naručimo kavu, a On toplu limunadu. Nizali su se upiti i odgovori i s jedne i druge strane. Pričao je o svom putovanju, kako se dizao zrakoplov iznad Anda, preko 7.000 m. Veli, da ništa nije trpio, ni na srdcu, ni na dihanju, čega se je, izgleda, bojao. Interesirao se je za našu koloniju u Madridu, za studente i njihov život i studij, za naše stanje u ovoj zemlji itd.

Poglavlje III.3.

Fra Branko Marić je od tada danomice bio uz Pavelića, što je i prenio na papir:

Prošao jedan i dva dana u neprestanom razgovoru. Pratiocu se je žurilo natrag svojoj kući. Trebalo je naći prije zgodan stan, po mogućnosti stalno boravište. Kako je siedi mladi pratioc vladao izvrstnim kastiljanskim govorom, dao se je na traženje stana i napokon smo Ga smjestili u ulici Alcala. O podne i uvečer smo posjećivali blagovaonicu „Edelweiss", a iz jutra smo se sastajali u kavani „Samosierra". Počeo se je odvijati posao. Pisaći stroj je radio neumorno, pošta je odlazila i skoro počela dolaziti, vladao je tihi, mirni i zavidno ugodni život. Povećala se „zadruga", došla je i gđa Marija, neograničeno brižna i odana Njemu i Njegovu zavjetnom djelu. Našlo se je prikladno mjesto u neposrednoj blizini parka Retira i osnovalo se je intimno ognjište obiteljskog zatišja i mira.

Kao što je čitatelj već pročitao, osim Marića, o poglavnikovu dolasku u Madrid pisao je i u više navrata spominjani Josip Marković, jedan od organizatora njegova bijega iz Buenos Airesa, koji je zatim uredio i odlazak najprije Pavelićeve žene Mare i potom starije kćeri Višnje. Prenesimo Markovićevo sjećanje o tome:

Odmah je pisao po Milostivu gospođu, koja se je na brzu ruku spremila i dana 11. prosinca 1957. odputovala sa parobrodom k njemu, da mu bude u pomoći. Putovanje Mil. gospođe bilo je držano u najvećoj tajnosti, tako da se nije mogla s nikim oprostiti. Na ispraćaju u luci, bile su samo tri osobe, koje su joj zaželile sretan put i skori sastanak s našim Poglavnikom. Poglavnik je želio da i kćerka Višnja dođe k njemu, jer ju je trebao za razne važne poslove. Ona je odputovala dana 3. listopada 1958. sa parobrodom, ispraćena prijateljima i znancima.

I fra Marić srceslamajuće opisuje suprugu Maru i kćer Višnju, najutjecajnije žrtve u poglavnikovu vidokrugu:

U tom ogromnom narodnom radu nije imao kraj sebe nikoga, nego samo svoju velevriednu, marljivu i razboritu suprugu, svoju milu i energičnu kćerku Višnju, koju je nada sve volio. Njih dvije, najvjerniji Njegovi pratioci, uviek samo s Njime i uz Njega. One su Ga čuvale, pratile i sakrivale po austrijskim planinarskim kućicama i po talijanskim samostanima. One Ga prate i u Argentinu. Uviek su s Njime dielile dobro i zlo, sreću i nesreću, progon i zaštitu. One su poslie atentata u Palomaru bdjele nad Njegovim životom, putovale sate i sate po noći, po kiši i oluji samo da ih nitko ne vidi, ne primieti, da se ne odkrije boravište Tate. One su sudjelovale u najdelikatnijim podhvatima. Kroz dvie godine rada u Madridu one su Ga pomagale u svakom narodnom poslu. Trpile su s Njime Njegove bolove, koji su iz dana u dan bili nepodnošljiviji, one su Mu bile utjeha. Bile su jedine one na koje se je mogao obratiti u najkritičnijim danima svoje bolesti. Milostiva bdila je nad Njim ciele dane u bolnici, a gđica Višnja ciele noći i tako je prošao u bolnici mjesec i pol bez odmora i spavanja. Uviek su bile s Njime i uz Njega, čuvale Ga, pomagale i dvorile Ga do Njegovog zadnjeg časa.

Madrid, 1958. i 1959.

Vratit ćemo se franjevcu Branku Mariću – Ujaku, koji borbeno piše kako je prateći Antu Pavelića proživljavao njegove madridske dane. O tome da poslije dva mjeseca nekolicini najvjernijih pristaša više nije tajio gdje se nalazi i da je, nakon dva atentata u Italiji i Argentini, izbjegao treći u drugome izbjeglištvu, a koji je zamislio neotkriveni udbaš ubačen u ustašku jezgru u Njemačkoj:

Počeo se je odvijati rad normalnim tokom. Uzpostavljena je veza sa svim organizacijama HOP-a, suradnicima i prijateljima. Dolazili su posjetioci iz raznih krajeva i iz prekomorskih država. Posjetioci suradnici i nikakovi znatiželjnici. Savjetovanja i stvaranja planova prema novim prilikama su na dnevnom redu. Zrak se je pročišćivao i nastupio je novi zahvat i elan u našim redovima, naše bilo kucalo je svakim danom i svježijom snagom. Nizale su se tisuće i tisuće Temeljnih listova, desetci za desetcima novih družtava pripadnika HOP-a. Razbistrilo se je stanje naše misli u zavedenim slojevima naših organizacija u Australiji, novi impuls i život zahvatio je naše dobre dečke u Kanadi, Europa je počela svrstavati u HOP stare i nove izbjeglice u Italiji i austrijskim logorima, a na poseban način u Njemačkoj, nastavlja se radom u Francuzkoj, Belgiji, Nizozemskoj i Švedskoj. Naš je uspjeh postao vidan i zamjeran. To zabrinjuje naše neprijatelje. Počinje navala, neprijatelji su na djelu. Ima ih više vrsta i boja, od naših „kržljavaca", onih koji su „revidirali svoj stav", „koristnih budala", pa do srbokomunističke UDBE, koja tu navalu dirigira. Ta čitava ekipa prema zgodi i potrebi služi sada jednom cilju, a taj je razoriti našu najjaču kulu u Europi, „Ujedinjene Hrvate u Njemačkoj". To im djelomično i uspieva. Ubacuju vješto i po planu svoje posebno odgojene agente u odbore naših družtava, nastoji zavaditi dobre suradnike i prijatelje klevetama, podvalama i lažima svake vrste, stavlja u blizinu vodećih svoje doušnike, nažalost često puta i po rodu Hrvate. UDBA je razpisala nagrade na osobe iz blizine Poglavnikove, te nastoji na sve moguće načine pronaći Njegovo boravište. On je „virus" toga napredka u našoj oslobodilačkoj borbi. Njega treba naći i ukloniti. Poglavnik razodkriva tu spretno stavljenu mrežu i neprijateljski detaljno izrađeni plan i nastoji ga osujetiti i njegovo djelovanje paralizirati. Njegovi su mu vjerni, ali još ne uviđaju opasnost u kojoj se nalazi njihov družtvovni život. Ta zapaljena vatra naše oslobodilačke borbe nalazi se blizu Titoslavije, ta peče neprijatelja i veoma zabrinjuje; treba je na svaki način gasiti i uništiti. Nekoliko dana pred desetim travnjom 1959. stigao je na Njegov „Apartado" jedan paket. Budući da se nikakova omotna pošiljka s pošte dizala, koja nije imala predhodnu obaviest pošiljača, to se je paket pustio da stoji na pošti, dok se ne dobije obaviest od odašiljača. Brzo je viest došla, viest negativna i sa zaklinjanjem, da se ni pošto paket ne diže. Digli smo ga. Bio je nerazmjerno teži od svoga obujma. Naslovni list paketa bio je napisan istim strojem, otisnut istim membretom odašiljača, kojom su bili obskrbljeni i svi ostali paketi i omotnice odašiljani iz središnjice za Njegovu poštu. Paket je poslan na stručni pregled i tamo je svršio i treći pokušaj atentata.

Ujak iz prve ruke kazuje i o pojačanome novinarskom i policijskom zanimanju za Pavelića da prokljuve i lociraju gdje živi i kuda se kreće:

Već u lipnju 1957., ni tri puna mjeseca nakon atentata, dok se je još oporavljao od zadobivenih rana u Buenos Airesu u kući svoga prijatelja, jedne su pariške novine doniele vijest, da se Dr. Ante Pavelić nalazi u Španjolskoj, negdje u blizini Toleda, a par mjeseci kasnije Ga

premještaju na Kanarske Otoke. Nakon dulje pauze taj isti parižki gnjilež ga „smješta“ u jedan madridski manastir, te ga nakon kraćega vremena „nalazi“ u kraljevskom samostanu S. Francisco el Grande u Madridu (u kojem je živio fra Marić, op. a.). Već Mu zna i službu i kako izgleda u habitu. Na domaku je 25. godišnjica marseillske „pogibije srbskog heroja“. Dobar dio francuzkog tiska i radioemisije počinju bjesomučnu kam panju, punu mržnje, podvala i najprostijih kleveta protiv Njemu. Njegovoj obitelji, bližim suradnicima i Njegovom Oslobodilačkom Pokretu. Dolaze neki dopisnici parižkih novina i traže pisca ovih redaka, da im omogući sastanak s Njime i jedan fotografski snimak. Jednom takovu, na izgled dobronamjernomu, odgovorim: „Kako Vi možete tražiti jednoga familijarnoga čovjeka u redovničkim ćelijama i tko Vam je rekao, da se On nalazi u Španjolskoj?“ Došao je taj isti nakon mjesec dana, preporučen od jednoga svoga prijatelja Francuza. Ponovim mu od prilike zadnji odgovor. Napokon i on, tješeći sam sebe, veli: „Pa i jest nemoguće da On dođe iz Južne Amerike, a da Ga ne bi primietili Interpol i detektivi drugih policijskih agencija" Uz tu kampanju, nedostojnu imena kulturnoga francuzkog naroda, primiećuju se zagonetni tipovi, koji se vrzmaju oko Trga San Francisco el Grande, posebno pred mjestnom poštom i na postaji autobusa, očito čekajući, kada će On „izaći“ na šetnju ili se „vratiti“ u samostan. Mienjali su se, dolazili i nestajali sigurno od straha pred španjolskom izvidnom službom; to su bili turisti“.

Ujak će otkriti gdje su se i kako su se poskliznuli tragači za Pavelićem:

Dok su ovi, sažaljenja vriedni, plaćeni tipovi beznadno zurili u spomenutom pravcu, dotle je On za vrieme svojih šetnja i odmora hranio male vrabce u parku Retiro, s kojima se je bio toliko sprijateljio, da su Mu padali na ruku i probirali ponuđenu hranu. U neposrednoj blizimi Njegova stana pruža se aleja ulice N. (Calle del Narvaez, nazvana po Ramonu Mariji Narvaezu, generalu i političaru iz Valencije, živio je u 19. stoljeću, op. a.) kojom bi običavao šetati, a često bi produživao svoje korake blizu do Retira. Prolazili su Mu dani puni rada, a bome i uspjeha, prolazili su između dva svieta, jednoga koji Ga je mrzio i požudno Ga tražio da Ga smakne, a drugi svijet su Njegovi borci, koji su Ga obožavali i neizmjerno volili. Svojom dušom i srdcem bio je s njima, a oni s Njim. Pripremali su i snovali novo oslobođenje svoje zarobljene Domovine Hrvatske.

Ujaku je promaklo da napiše kako su 1959. Pavelića napustili višegodišnji suradnici, istaknuti intelektualci dr. Živko Jelić, dr Ivo Korsky i Ante Vladušić, s kojima se sve jače saplitao. Kao bolne rane poglavnik je zatim doživio i raskide sa svojim ministrima iz ere NDH i dviju vlada u izbjeglištvu, koje je sastavio u Buenos Airesu, dr. Vjekom Vrančićem i dr. Jozom Dumandžićem. Unesrećili su ga njihovi javni istupi kad im, po njegovu sudu, za to nije bilo vrijeme. Istina, u blagoj formi taj se dvojac odvažio i rekao kako iz temelja valja izmijeniti ustaške poglede na međunarodna događanja. Naveli su da je poglavnikova prošlost krajnje neprihvatljiva zapadnim prvacima i oni neće sjedati za isti stol s njime i ostalim kompromitiranim Hrvatima iz Drugoga svjetskog rata. Za pregovore o budućoj demokratskoj Hrvatskoj nužni su mlađi i moderniji predvodnici, bila su Vrančićeva i Dumandžićeva stajališta. Poglavnik ih je ocijenio kao razbijačka tako da su se ovi potom tiho povukli iz Hrvatskoga domobrana i Hrvatskoga oslobodilačkog pokreta.

Ujak je prešutio i da su poglavnik, njegova žena Mara i kći Višnja u Madridu živjeli od novca koji su u Poglavnikov fond uplaćivali iseljeni Hrvati. Slijevao se na crkvene račune nadbiskupa Ivana Evanđelista Šarića i franjevca Branka Marića. Najviše svote stizale su iz Španjolske, Njemačke i Argentine.

Poglavlje III.4.

Zagreb, u subotu navečer, 10. listopada 1959.

U Ritz baru, a gdje drugdje, pukovnik Đuro Milić se iznenadio kad je ugledao Kikija, negdašnjega saveznika s bančenja, koja su ušla u purgerske veselničke legende. Treća je godina otkad je taj izdanak iz jata zlatne mladeži odlepršao u Rim s nekom talijanskom filmskom ekipom. Njene šefove upoznao je u Zagrebu kad im se priključio kao pomoćni organizator na snimanju koprodukcijske povijesne juhe. Po završetku su ga povukli i davali mu posliće, dovoljno plaćene za rimsko prosječno proživljavanje. No za otmjenije i raskalašenije provode u Vječnome gradu Kiki se primio još jedne, ugodnije i isplativije djelatnosti. Naočit, fatalnih zelenkastih očiju, visok, razgovoran, zabavan, manekenski moderno i saliveno odjeven, oplodio je fizičke i duhovne nadarenosti i brzim koracima uzdizao se na ljestvici najpoželjnijih pratilaca ocvalih rimskih *signora*. Ne štedeći novac i vrijedne poklone, kupovale su povlaštenosti svojih jahača: mladenačko ludilo, punokrvnu ljepotu i burnu ljubav.

Šiljo se često raspitivao o Kikiju, a posljednje što je čuo o njemu bilo je da ga je upecala i k sebi ga privela kontesa iz jedne od najstarijih firentinskih plemićkih loza, s kojom ga viđaju na otmjenim *high life* događanjima. Kiki je nakratko skoknuo samcit u Zagreb, slagavši svoju draganu varkom koja upali kod sentimentalnih Latina. Posjetit će majku koja pobolijeva, rekao joj je. *Mamma, dolce mamma*.

Za šankom je Kiki čekao nezaboravljene pajdaše, odvjetničkoga veterana Domagoja Cividinija, u noćarskim krugovima poznata po nadimku Signor console, i Šibenčanina Ludoga Franu, plačidruga iz studentskih (bolje reći: kockarskih, bludnih i lumperskih) dana (bolje reći: noći).

„Godinama se poznajemo, oštro smo se zajebavali, a ja, baćo, nisam saznao kako se pravo zoveš?“ – obratio mu se Šiljo poslije prve čaše. „I da u novinama sutra izađe kako si opljačkao pinakoteku u Vatikanu ili da si ispravio Kosi toranj u Pisi, ne bih prepoznao da pišu o tebi kad te znam samo kao Kikija.“

„Niste jedini u Zagrebu, gospon Šiljo, koji me površno doživljava“ – nije se smeo Kiki.“ Tu sam Kiki, tako me je majka nazvala čim me ugledala u rodilištu. Uskliknula je da sam sladak kao Kiki bombon. I ostao sam zasvagda - Kiki. E pa kad uskoro budete pročitali kako je izvjesni Valent Mihaljević opljačkao *Banco di Roma* ili je pak izabran za glavnoga glumca u grandioznome filmskom spektaklu, znat ćete da to pišu o mojoj malenkosti.„

„Pošto sam se napokon riješio duboke praznine u znanju, zanima me, prečasni Valente Mihaljeviću, kako se snalaziš u nemilosrdnome kapitalističkom društvu?“

„Ne smijem se tužiti, gospon Šiljo, da mi je loše čim sam uzdržavano lice na proračunu grofice Elene i na stanovanju u njenoj raskošnoj vili na ćuviku u Viminalu, danas najekskluzivnijem od sedam rimskih brežuljaka. Ona jadna ni približno ne zna koliko teži u novcu, nekretninama, akcijama, draguljima, posjedima, umjetninama, automobilima i jahtama. Nezamislivo previše za samohranu udovicu.“

„Koliko je starija?“ – pokuša ga rastreskati Šiljo, no Kiki se nije uzdrmao.

„Tridesetak godina. Ali, Bože moj, svježa je i očuvana. Svakoga jutra dođe maserka da joj poravna kožu.“

„Lijepo od nje što se ne brine samo o sebi, baćo...“

„Elenina najljepša vrlina jest što drži kako je najveća povreda dostojanstva i poniženje za ženu da se probudi sama, bez čovjeka u postelji. To joj je, kaže, kao dan bez sunca. Izdašne je ruke prema onome kraj koga se budi. Lako se rješava novca koji joj potocima pritječe, a da se ne pretrgne od posla. Njeno je da ga broji i profućka.“

„I kako ga fućka?“

„Eto, u srijedu smo se vratili s dvotjednoga predaha u Španjolskoj. Iako je, u usporedbi s Italijom, to bagatelno jeftina zemlja, Elena je, ne računajući putne i hotelske izdatke, ondje spiskala još četiri tisuće dolara, ako ne i više...“

Šiljo se začudio, ali ne zbog novca koji je grofica potrošila:

„Čovječe, a kako si ušao u Španjolsku s crvenom jugoslavenskom putnicom?“

„Elena je utjecajna faca i za ciglih nekoliko minuta uredila je sa španjolskim konzulom da mi udare vizu!“ Da rastjera sumnju s bronČanoga lica pukovnika Šilje, prvoga igrača iz prve zagrebačke policijske lige, Kiki izvještačenim nehajem izvuče putnicu iz unutarnjega džepa i okrene stranicu s vizom: *Consolado general de Espana en Roma*. Doimala su ga se druženja s pukovnikom. Osjećao je radost prijateljevanja dok se, kao iza stijene, zaklanjao iza njegovih velemoćnih leđa. Vrativši staloženo putnicu u sako, utišano reče: „Kad biste znali koga sam vidio u Madridu, ne biste mi povjerovali. I to nije fol, nego najistinitija istina. Oči me nisu prevarile, matere mi…“

„Koga si to, baćo, vidio da si se toliko zasoptio?“

„Pokušajte pogoditi, gospon Šiljo…“

„Moj djed Đuro bi ti rekao: Baba vreči i dolina ječi, a za njome mrki vuci skaču... Nije li taj bio možda Ferencz Puskas? Ili Alfredo di Stefano?“

„Hladno, hladno, gospon Šiljo, u raskoraku ste. Ni Puskas, ni Di Stefano, ni cijela nogometna momčad madridskoga Reala!“

„Ako nisu oni, reci onda tko je bila ta velika faca?“

„Samo što se nisam onesvijestio... Grofica i ja smo vidjeli – Antu Pavelića!“

Iz vrludava pogleda stigla je pukovnikova poruka da mu nije povjerovao:

„Čuj njega, pa baš Pavelića!“

„Časne mi riječi, gospon Šiljo, bio je glavom Ante Pavelić, ali s brcima. Oko sedam predvečer prolazio je pogurena hoda prometnom ulicom Alcala, sa ženom Marom i s nekim meni nepoznatim čovjekom srednje dobi. Taj se nepoznati, dok smo Elena i ja prošli mimo njih, obratio Mari na najčišćem hrvatskom...“

Šiljo se usredotočio u Kikija okrećući čašu s viskijem. Utonuo je u tišinu i kao da osluškuje nečujne glasove nije progovorio dulje od minute. Uvježbano policijsko izazivanje željene napetosti:

„Kažeš, vidio si Pavelića, baćo. I u Madridu, je li?“ – napokon će pukovnik.

„Tako je, u Madridu! Vidio sam Antu Pavelića s njegovom Marom!“

„Ne vjerujem ti!“

„Hajde, počnimo se svađati, gospon Šiljo, jesam ili nisam.“ – sumanuto podvikne Kiki, madridski očevidac.

„Kako si mogao vidjeti Pavelića, jeba te ćuk, kad i ozbiljne zapadne novine pišu da je u Paragvaju?“

„Možda je bio u Paragvaju, možda je i sada tamo, ali ja sam ga vidio prošle subote u Madridu! Troma tijela, izgledao je ruinano, kao da je preležao težu bolest.“

„Jesi li bio trijezan, baćo?“

„Najtrezniji, gospon Šiljo!“

„Jesi li govorio s njime?“

„Što vam je, gospon Šiljo...“ – vriskavo se pobuni Kiki.

„Pitam te jesi li ga opčinjeno zaustavio, ti poglavnikov obožavatelj, koji će doživotno klečati pred njegovom aureolom...“

„Nemojte me ševiti u zdrav mozak, gospon Šiljo. Pa kako ja mogu biti neki njegov kurčev obožavatelj. Glupost...“ – zahroptao se.

„Pamtim, baćo, da ste ti i Ludi Frane, na Badnjak 1946. doma kod Jože Nacka pjevali poglavnikovu pjesmu *Puška puca*, zbog čega sam izgorio od stida.“

„Bili smo mrtvački cugoš. A vi ste, sada čujem, zlopamtili dan i godinu.“

„Hajde priznaj, baćo, je li ti u Madridu ustreptalo srce i krvca se uzburkala, kad si prepoznao svoga dragog poglavnika?“ – dražio ga je pukovnik.

„Gospon Šiljo, ne vrijeđajte me, molim vas. Ovo što mi prišivate, stvara mi led u srcu. Da sam za poglavnika, zar bih bio tako blesav i prijavio vam kako sam ga vidio u Madridu?“ – Kiki je uzdrhtao koliko se uznemirio.

Uvidjevši da je presolio i doveo ga na rub plača, pukovnik pokuša s utjehom:

„Ne budi nakratko nasađen, Kiki. Jest da su moje policijske šale revolveraške i opore, moguće pretjeram s njima, ali, vjeruj, nisam te želio namjerno uzrujati. Jesi li ikada pomislio, frajeru, da sam onda na Badnjak mogao zatvoriti tebe i Ludoga Franu? Umjesto da sam jednostrano i zlonamjerno ocijenio kako ste za ustaše i Antu Pavelića, napravio sam se kao da nisam čuo koju pjesmu revete. Slažeš li se, baćo?“

Prenapregnutih živaca Kiki izgubljeno baci štit i koplje:

„Slažem se, gospon Šiljo“ – isprekidano je dahtao kao da je upravo ušao u cilj maratonske trke: „I hvala vam što ste mi povjerovali. Iako smo se Frane i ja, čim smo se otrijeznili, ustrtarili da ćete nas baciti u lance. A Signor console nam je bijesno obrisao nosove kao balavcima zato što smo zasrali preko mjere, pjevajući *Puška puca*. I to još pred vama!“

„Sada kad smo izgladili nesporazum, ozbiljno te savjetujem da se preispitaš i nikome ne izlaješ ono o brkatome Paveliću. Istisni ga zauvijek iz sebe i zaboravi da ste se ti i grofica sučelili s njime u Madridu“ – upozorljivo će pukovnik: „Nikome, jesi li me čuo, ni Signoru consoleu, ni Ludome Frani, a ni svojoj gospođi majci. Bude li se tvoje bla-bla-bla proseravanje proširilo Zagrebom, uletjet ćeš u neugodnosti, baćo. Najnježnije što će ti policija učiniti bit će da ti oduzme putnicu. I tko zna kada će ti je vratiti. Ako je ikada i vrati. Koketiranje s ustaštvom je opasna igra s vatrom. Zato utjeraj duha zloduha u bocu. Nemoj sebi iskopati oko. Jesmo li se sporazumjeli, za dom spremni, građanine Valente Mihaljeviću?“

„Jesmo, gospon Šiljo. Svezat ću jezik na sto uzlova!“

„I još nešto, usputno. Rekao si da je Pavelić ruinan. Pogađam što si mi kanio kazati, ali ne znam odakle si iskopao taj opisni pridjev?“ – zaintrigirao se Šiljo: „Nigdje nisam čuo ni pročitao tu kovanicu. Jeli i ona iz endehazijskoga pravopisa, kao: krugoval, brzoglas, spremno, slikopis, samovoz, munjovoz, rojnik...?“

„Nesto je starija od ere NDH. Da ste pročitali *Skupa* – a kako upravo saznajem niste – znali biste da je pojam ruinan prije četiri stotine i više godina napisao Marin Držić. Vjerujem da znate tko je gospar Držić…“ – uštine ga Kiki i izvještačeno se iskesi nalik neugodnome smijehu hijene.

Pukovnik je poslije Kikijeva načitanoga ujeda ostao bez teksta.

Neobično, ali i to se dogodilo one noći u Ritzu. Pukovnik i Kiki ostali su nečujni kao na dnu mora sve dok nisu stigli Signor console i Ludi Frane. S njima je potekla raspusna terevenka bez pre stanka. Četvorka se ruinala od pića, ali Antu Pavelića nisu spomenuli nikojim povodom.

Kiki i Ludi Frane počeli su se, po očekivanju, bezmjerno nadmetati svojim osvajačkim pothvatima. Najmilija meta bila im je kao i uvijek Margo Mraković, s kojom su – najprije Ludi Frane, a naslijedio ga je Kiki – u mladovanju podijelili bezbroj bliskih noći. A sada su spali da joj nekavalirski natiču svakojake naljepnice:

„Margo je nastrana erotska lutalica koja nikad ne gubi vrijeme. Kad nije na pozornici, onda je u ložnici. S partnerom, naravno. Velikodušna je i nesebična dok se daje. O sebi kaže da joj je – pošto se rastala od jedinoga muža, one guzice od pjesnika – suđeno da bude doživotna metresa!“ Kiki se vruće razmahivao nakaradnim i neprovarljivim opisima: „Zbog umjetničkoga dojma prenavljajući se promatra svijet oko sebe nadmenim pogledom barunice koja jaše rasne arapske konje, vozi kabriolet *ferrari*, pije šampanjac za doručak i nosi francuske i talijanske toalete. A pretjeranim tulumarenjem i lokanjem napadno fura neku egzistencijalističku bohemu.“

„Jebi me, Kiki, ako sam te išta razumio!“ – prčevito ga prekine Ludi Frane koji, dašto, nije želio ostati u sjenci pa se i on osjetio pozvanim da nametne svoje potanko poznavanje čulnih poroka raskalašenice Margo Mraković. Po njemu, ta poznata glumica bila je i ostala neukrotiva lovokradica muških krzna, najotmjenija bludnica s pet zvjezdica u Zagrebu i okolici, pohotno čudovište s natprosječnim seksualnim tekom; koja se od kasnoga jutra do kasne večeri kreće utabanom stazom: krevet – kupaonica – frizer – maser – kavana – krevet. Sjetio se i Margine supijane ispovijedi kad mu je priznala kako joj je još u školskoj klupi bilo privlačnije odmjeravati zgodne profesore umjesto da se raspada od dosade slušajući ih dok davežno predaju o Arhimedovu zakonu ili boju na Mohačkome polju: „Ispričala mi je, bez prenemaganja, da je izgubila nevinost u šestome razredu gimnazije s profesorom povijesti. – A njegov kar – opisala ga je – kao dvogodišnje dijete! – Zar je bio tako mali? – zapanjio sam se. – Ne, nego tako veliki! – odgovorila mi je raspusno Margo.“ Signor console, Šiljo i Kiki kradomično su se pogledali, ta nisu pokusali blijedu izmišljotinu Ludoga Frane o magarećem penisu profesora povijesti. No povjerovali su mu kad im je na kraju besjede ponovio anegdotu da je Margo Mraković postala prva Zagrepčanka koja je krstarila gradom na pomodarskoj Vespi: „Tada sam bio s njome iznova u điru. Sa stražnjega sjedišta i u pol dana, pa i dok je pičila najprometnijim ulicama, desnicom

sam je držao oko struka, a ljevicom za sise. Tom ludnjom s lijevom rukom Margo mi je naplaćivala vožnju!“ – usplamtio se Ludi Frane kao da se prastara priča o Vespi zbila prije nekoliko sati.

Signor console je poticao razmetljivce da nastave s golicavim pričama:

„*Avanti*, dečki, samo govorite o ženama. Vaše seksi avanturice vraćaju me u sretnu kurvanjsku prošlost“ – reče uz uzdah: „*Tempo passa presto, ostia*.“

Signor console se ni ovaj put nije pohvalio da je prije rata postao kratkoročni pretplatnik kod Margo. Kiki i Ludi Frane bili su premladi da znaju o njihovoj *love affair*, dok se Šiljo, koji je znao, gradio kao da i on ne zna. Signor console je strepio da se Margo Mraković negdje ne zaleti i zagrijana od pića se izrekne kako joj je Domagoj Cividini kao i svakoj ljubovci, uostalom, na Bledu narcisoidno poklonio svoju fotografiju. I kao i svima s istom posvetom na poleđini: *Uvijek ću te voljeti*.

Šiljo nečujno pomisli:

‚Od nas četvorice samo ja nisam proučio reljefe legendarnoga podatnog tijela Margo Mraković i prešao preko njega. A zar bih ikako i ikada mogao kad pred nju, čim me ugleda, osvanu prizori iz sobe isljednika Branka Horvata na Zrinjevcu, s proljeća 1945.‘ Kao usamljeni gledatelj u policijskome teatru strave pratio je najsuroviju i najmučniju predstavu ostrigane, izmučene i posramljene miljenice zagrebačke gospoštije: ‚Čak i kad bismo se Margo i ja, kao jedini brodolomnici, nasukali na pusti otok, ni tada, poslije onoga – ne bih prošao kod nje! Ona će za me ostati zatvorena knjiga, s mnogo neotkrivenih tajni.‘ Prigodom posljednjega susreta, omalovažavajuće se obrušila na njega pred nekoliko ljudi dok je pričao o dobrim i lošim zanimanjima: „Kad ste postali policajac, vi se, pukovniče, ubuduće ne trebate gaditi nijednoga posla, ma koji on bio!“

Poglavlje III.5.

Pukovnika Đuru Milića nije previše osupnula Kikijeva obavijest da je u Madridu, u ulici Alcala, prošao na pola metra od Ante i Mare Pavelićevih. Jer on je bio treći očevidac koji mu je dojavio da se sučelio s poglavnikom u Španjolskoj.

Početkom rujna te 1959., pukovnik je u *Gradskoj kavani* popio kavu i rakiju s menadžerom rođenim u Hrvatskoj, vidrom od Imoćanina, koji je u krsnome listu upisan kao Fulgencije Vucemilović. Sada je argentinski državljanin, preimenovani Aldo Valentini. Drži uglednu agenciju u Buenos Airesu i sedma je godina kako u privlačnu Južnu Ameriku dovodi momčadi jugoslavenske nogometne „velike četvorice“: *Hajduka*, *Dinama*, *Crvene zvezde* i *Partizana*. Pukovnik se uputio na sastanak s njime, u vjeri da će kao i uvijek paljetkovati o nogometu i ženama. Mada je krenulo po očekivanju, glavna tema nametnula se treća, skroz neočekivana. Aldo Valentini, prepoznatljivo latinski počešljan i sportski elegantan, birajući boje koje se podnose, s crveno-bijelom kravatom *River Plate* i njenom značkom u zapučku, naglašeno natukne da je na proputovanju iz Buenos Airesa u stari kraj (praktično je povezao ugodan posjet rodbini i znancima u Imotskome, s korisnim i isplativim pregovorima s klubovima u Zagrebu, Splitu i Beogradu o njihovim gostovanjima na zelenome kontinentu) desetak dana uživao ljetujući u pomodnome Torremolinosu, u blizini Malage, s nekom od svojih usputnih konkubina:

„Ja sam ti, dragi moj Šiljo, kao mornar koga u svakoj luci čeka ženska!“ – Valentini je uznosito nadimao prsa kao kokot. I tek pošto je, trseći se da ništa ne izostavi, do potankosti opisao intimne vratolomije sa španjolskom damom iz njegove ljubavničke liste čekanja, gotovo ravnodušno proslijedi: „Na rivi u Torremolinosu ugledao sam Antu Pavelića!“

Pukovnik se zahliknuo:

„Prvi put čujem da je Pavelić u Španjolskoj!“

„Iznenadio sam se kad sam ga opazio. Mislio sam da se skriva u Buenos Airesu, a u argentinskim sam novinama pročitao da se sklonio u Paragvaj.“

„Nisi li, baćo, zamijenio Antu Pavelića s nekim njemu sličnim?“ – gotovo zamrlo zausti pukovnik.

„Devedeset devet koma devet posto sam siguran da je onaj koga sam vidio u Torremolinosu – bio Pavelić. Nemoguće da sam ga zamijenio, iako je pustio brkove i neupadljivo se ponašao, pa i nije privlačio pozornost. U redu, možda bih upao u dvojbu da se ranije nisam slučajno namjerio na nj u Buenos Airesu. I to dvaput, oba puta prije atentata. Prvi put u nekome baru, bio je okružen ljudima koji su govorili hrvatski, a drugi put on i žena Mara išli su mi ususret u ulici Entre Rios, lijepo sam uočio da joj je on nešto rekao, a ona se nasmijala, ali nisam čuo čemu se smijala“ – oduljio je Valentini. A zatim se udario dlanom po čelu: „Ma nikako se nisam mogao prevariti jer su s Pavelićem bile Mara i Višnja. Reci, zar u svijetu postoje dvojnici koji skupa šeću, a da su isti kao Ante Pavelić, žena mu Mara i kći im Višnja?“ I likujući uzvikne: „E sada, dragi Šiljo, više nisam siguran devedeset devet koma devet, nego sto jedan posto da je Pavelić sa ženom i kćeri bio u Torremolinosu!“

„Je li netko bio s njima, mislim, zaštitar u pratnji?“

„Na cesti u Buenos Airesu pratio ih je snažni mladić, jasno tjelohranitelj. A u Torremolinosu s njima je hodao neki čovjek, rastom niži od Ante Pavelića, bit će da mu je četrdesetak godina. No taj nije bio nalik tjelohranitelju."

„Jesi li ikada upoznao Pavelića?"

„Jesam, ako računam to što sam ga poznavao s fotografija, filmskih žurnala i poštanskih maraka u NDH..." – cerekavo je umovao Valentini: „Ma šegačim se, dragi Šiljo... Prva dva puta u naravi vidio sam ga u Buenos Airesu. U Torremolinosu bio je, dakle, treći put."

„Jesi li ga u Torremolinosu vidio samo taj jedini put?"

„Da, samo taj jedini put!"

„Eh, da si se bar raspitao gdje je stanovao, u hotelu ili privatno."

„Ma jebalo se meni, Šiljo, za Pavelića pored moje vatrene Španjolke, slobodoumne perverzne nezajažljivice. U nju sam prosuo cijeli svoj arsenal metaka?"

„Šteta što nisi saznao gdje je boravio Pavelić. I tko je bio čovjek s njime."

Valentini prijekorno odgleda pukovnika:

„Čudi me, dragi Šiljo, kako tvoja policija nije saznala da je Ante Pavelić u Španjolskoj. Oprosti, ali to je za me neoprostiv obavještajni previd."

„Rekao sam ti, baćo, da o tome čujem prvi put. A da je takav glas o Paveliću došao do naše službe, ja bih, valjda, to znao, bogamu."

„Čudno, čudno, vrlo čudno. I evo, nakon što si mi priznao da veliki policajac kakav si ti ne zna da je Pavelić u Španjolskoj, tek sada počinjem vjerovati kako tvoji doista nisu pucali u njega, preklane u Buenos Airesu. Do danas me nitko nije razuvjerio da atentat nije bio Udbino maslo."

„Naravno da naši nisu pucali u Buenos Airesu. Da smo ga mi uzeli na nišan, zar bi Ante Pavelić preživio? Mućni glavom, baćo!" – otupio mu je otpor.

Kad je polazio na sastanak u Gradsku kavanu, pukovnik se napinjao da se u trenucima opuštenosti nekom banalnom sitnicom ne oda kako je zbog Ante Pavelića više od sto dana izmijenjena izgleda lunjao Buenos Airesom i pristojno ga upoznao. Tamo je stalno strepio da se nenadano ne sudari s klepetalom Aldom Valentinijem.

Drugi koji je poslije Alda Valentinija obavijestio pukovnika Đuru Milića o Pavelićevu egzilu u Španjolskoj bio je previjani trgovac Aleksandar Hajduka. Iz Lisabona, gdje je povoljno ugovorio uvoz portugalskoga pluta i nekih rudača, svratio je u Madrid da uspostavi prve uvozno-izvozne veze sa Španjolcima. Misija mu je bila pod naznakom *top secret*, budući da Jugoslavija nije održavala diplomatske odnose s dvjema pirinejskim državama. Režimi Antonija Oliveire Salazara u Portugalu i Francisca Franca u Španjolskoj nazivani su klerofašističkim, protukomunističkim i represivnim i stoga nije bilo uputno da se pročuje kako Titovi komunisti trguju s fašistima. Pukovnik je bio obaviješten o Hajdukinu povjerljivome putovanju na ministarskoj razini, s diplomatskom putnicom, i sastao se s njime uoči polaska.

„Javljeno nam je, baćo, da je Ante Pavelić umakao iz Argentine, gdje mu je poslije atentata prijetilo uhićenje i izručenje, i sada je u Španjolskoj. Vidjeli su ga koncem kolovoza u ljetovalištu Torremolinosu sa ženom Marom, starijom kćeri Višnjom i neutvrđenim pratiocem" – krenuo je ravno u glavu.

„I što mi je činiti?“ – upita Hajduka.

„Da se raspitaš o Paveliću. Gdje se nastanio? S kime se sastaje? Tko ga uzdržava? Koliko ostaje u Španjolskoj? Sve što budeš iščeprkao za nas je premija. Ne tražim od tebe policijsko zauzimanje, nego nenametljivo zanimanje. Tvoji kolege trgovci u Madridu možda su nešto načuli o njemu...“

Aleksandar Hajduka je saznao više nego što je pretpostavljao. Slučaj je udesio da su mu za prevoditelja dodijelili zagrebačkoga kolegu s fakulteta Andriju Kusa, koji je 1945. preživio Križni put u Bleiburgu i nakon bijega se nastanio u Madridu. Mada ga nije pitao o Anti Paveliću, Andrija mu je, uživajući u ulozi glasonoše bombastičnih novosti, ponudio senzaciju za kojom je Hajduka žudno tragao. Rekao mu je kako je od proljeća među Hrvatima sve učestalije kola priča da je poglavnik u Madridu, ali da se njegov boravak drži u tajnosti, čak i pred vodećim ustašama. Kus je najprije načuo da Pavelić sa ženom Marom i kćeri Višnjom stanuje u ulici Del Narvaez i da je u stalnoj vezi s nadbiskupom Ivanom Evanđelistom Šarićem i franjevcem Brankom Marićem. A zatim se Kus i osobno uvjerio u točnost tvrdnje u koju je dotle sumnjao, uvjeren da ju je zamijesila nečija prebujna mašta:

„Nedavno, u parku Retiro ugledao sam poglavnika, koji je pustio brkove, s kćerkom. Nisam primijetio da ih netko čuva. Sjedili su na klupi bez tjelesne zaštite, a on je krušnim mrvicama opušteno hranio vrapce.“

„Jesi li im se javio?“ – oprezno ga je pitao Hajduka.

„Iako Španjolci vele kako nema gorega slijepca od onoga koji ne želi vidjeti, ipak sam samo prošao pokraj njih. Bilo bi idiotski da sam zastao i pozdravio ih. Prije svega, jer ih osobno ne poznam, a i stoga što žudim da ovdje mirno proživim i radim, bez petljanja u politiku. Kad bi čuvari koji se brinu o poglavnikovoj sigurnosti saznali da sam ga prepoznao, uletio bih u nevolje. Ne bi bili oduševljeni što je neki slučajni prolaznik, i k tome Hrvat, provalio da Pavelić nije u Južnoj Americi, kako sustavno puštaju glasine na *Hrvatskome satu*, nego u Madridu!“ – ogradio se mimo volje Kus.

Poslije povratka Aleksandar Hajduka je Kusovo otkriće prenio Đuri Miliću.

Poglavlje III.6.

Zagreb, u ponedjeljak, 12. listopada 1959. ujutro, u uredu Ivana Krajačića

Skokni u Madrid i ispitaj što se zbiva s Antom Pavelićem. Prvih dana samo istražuj. Bit ćemo u vezi i, ovisno o okolnostima, potom se dogovoriti što nam je najbolje poduzeti“ – odlučio je Ivan Krajačić kad je saslušao pukovnika Milića koji mu je izložio što je saznao o posljednjoj poglavnikovoj postaji.

Krajačić ga je požurivao da što prije otputuje u Španjolsku nakon što mu je diplomatski kurir jugoslavenske ambasade u Argentini u subotu donio pošiljku Predraga Grabovca. U pošiljci je bila knjiga *Dr. Ante Pavelić u svjetlu činjenica*, koju je u Buenos Airesu objavio Dubrovčanin Vlaho Raić, izdavač emigrantskoga časopisa *Slobodna riječ*, poodavno odmetnut od poglavnikova okruženja i sada priklonjen prozapadnim hrvatskim demokratskim intelektualcima iz obje Amerike; te dugi prilog Ante Pavelića naslovljen: *Dva Krvna Neprijatelja Hrvatskog Naroda*, tiskan u tjedniku *Hrvatska*, u Buenos Airesu, s nadnevkom 15. rujna 1959.

„I u Raićevoj knjizi i u Pavelićevu članku podvukao sam redove iz kojih ćeš nazrijeti da jačaju pukotine, previranja i diobe među ustašama u Južnoj i Sjevernoj Americi. Brod im se gadno nasukao!“ – bio je uvjerljiv Krajačić.

Pukovnik je pročitao podvučene stavke. Najprije one iz Raićeve knjige:

Dr. Pavelić simbolizira NDH i njenu ratnu politiku. Ta je doživjela brodolom koji je stajao hrvatski narod silnih žrtava. Dužnost je, ne samo hrvatskih političara, nego svih rodoljubnih Hrvata da ne povežu hrvatsku narodnu borbu s politikom koja uopće nema izgleda na uspjeh, a sama sobom kao nastavak Pavelićevih koncepcija nužno donosi teško nasljeđe... U slučaju dra Pavelića njegov je neuspjeh potpun. On je do zadnjega časa ne samo svoju politiku nego i NDH povezao s Berlinom, s Osovinom pa je time najveći krivac za poslijeratno stanje hrvatskoga naroda. Ovo je povijesna činjenica i mi ju moramo iznositi samo zato da se istina ustanovi. Hrvatskoj emigraciji i hrvatskom narodu uopće mora biti jasno da je dr. Pavelić politički dokončao i da se vezivanjem uz njega samo štetuje hrvatskoj narodnoj borbi. Napose hrvatska emigracija treba biti na čistu, da nema političkoga faktora na Zapadu, koji bi podržavao političku akciju, koju otvoreno ili prikriveno dr. Pavelić vodi. Bilo bi pravo političko samoubojstvo nadati se, da bi se međunarodna situacija mogla razviti tako, da bi se ma tko politički utjecajan mogao pomiriti s time, da dr. Pavelić dođe, odnosno bude ponovno doveden na vlast.

Vlaho Raić je nadalje ustvrdio:

Nakon rata, a osobito u toku posljednjih godina, hrvatska poratna intelektualna emigracija je gotovo listom napustila Pavelićeve redove, te se ili okupila u novoosnovanim skupinama, ili se povukla što je šteta i pogrješka. „Hrvatska republikanska stranka“; „Hrvatski demokratski odbor“, te razna novoosnovana društva, kao „Hrvatsko-argentinski kulturni klub“, svi su raskinuli svaku vezu s Pavelićem. Ovaj raskid, očito je, teško peče dra Pavelića i odatle njegova anatema na inteligenciju. Bio bi, međutim, dokaz političke nezrelosti, da je poratna hrvatska inteligencija ostala i dalje u redovima dra Pavelića. Njegov je režim nanio teške

moralne i materijalne rane zbog kojih i danas krvari cio hrvatski narodni život... Ovi hrvatski poratni emigranti jasno uočuju hrvatsku narodnu problematiku, iako je, što je prirodno, promatraju s raznih gledišta. Ali svi se slažu u osnovnom problemu: u neodstupnoj odlučnosti, da se uspostavi demokratska hrvatska država. Već ovaj njihov politički vjeruju imperativno iziskuje, da se luče od dra Pavelića i njegove političke aktivnosti...

Uz opasku da je Ante Pavelić upropastio hrvatski moralni kapital i da mu se ugled odavno izlizao, Vlaho Raić zaključuje:

Taj veliki moralni, a prema tome i politički kapital, potpuno je, međutim, uništio Pavelićev režim. Posljedice toga osjeća i danas hrvatski narod. Pavelićev režim, u stvari sam Pavelić, jer je on bio inspirador, voditelj i predstavnik tog režima, srozao je moralno hrvatski narod u očima velikog dijela vanjske javnosti na balkanski niveau. Osobito su mnogo škodili moralnom ugledu hrvatskog naroda i njegovom dobrom glasu u kulturnom svijetu sramotni i teški progoni naših Židova i otimačina njihove imovine... Ustaški pokret nije pozvan da služi jednoj osobi. Tko nije podesan, zbog bilo kojeg razloga, da koristi hrvatskoj narodnoj borbi, treba sići s političke pozornice. Dr. Pavelić je pako vrlo štetan. Njegov je politički i moralni položaj u kulturnom svijetu očajan i nepopravljiv. Da cio hrvatski narod, od novorođenog djeteta do starca, nosi na svojim leđima dra Pavelića, ne bi ga mogao iznijeti na vlast, niti pridonijeti iole dobra za ostvarenje hrvatskih narodnih težnja. Stajati politički uz dra Pavelića, znači davati neprijateljima hrvatskih narodnih težnja moćno oruđe u njihove ruke, znači pomanjkanje političke pameti, znači nepoznavanje prilika i političkih odnosa u svijetu. Jer nema odgovorna državnika, ni političara na Zapadu, koji bi pomogao akciju, koja se vodi u ime dra Pavelića. Hrvatska se ne može osloboditi u Pavelićevo ime. To je aksiom.

Milić se za boravka u Buenos Airesu raspitao kod Predraga Grabovca o Raiću, o kome je dotle jedino znao da nije ni blizu prve postave izbjeglica koji neprijateljski djeluju protiv Jugoslavije. Služba ga je svrstala među neopasne i zato joj nije bio privlačna meta. Grabovac je opisao Raića kao profesorski mudra ultranacionalista:

„Otkad je raskrstio s Pavelićem, Vlaho Raić nam je odjednom postao koristan. U svome glasilu *Slobodna riječ* iz broja u broj sije sjeme razdora kod ionako sve podjeljenijih Hrvata u Argentini. Nisam obaviješten“ – dodao je Grabovac – „tko novčano pomaže izlazak mizerno nakladne *Slobodne riječi*. Ta zagonetka očito muči i Pavelićeve ludogubne vjernike, koji psuju prodanoga pokvarenjaka Raića da je plaćenik jugoslavenske ambasade, što ne stoji. No ja se upirem da ustaše zagrizu u vlastiti mamac i sami povjeruju u tu neistinu!“

Proučivši napis koji je *Hrvatskoj* poslao iz Madrida, pukovnik je dokučio da je Pavelić došao do Raićeve knjige. Mada se pozorno čuvao da mu u članku ne spomene ime, poglavnik je polemički izgrdio još jednoga prebjega iz svoga stada. Raić je potrošenu ustašku vjeru na sve gorem glasu i koja se njiše na zakrpljenoj paukovoj niti disidentski zamijenio za probitačniju, zapadnu i demokratsku.

Pavelić je u *Hrvatskoj* napisao:

Nikada kroz vjekove nije hrvatski narod bio izvrgnut tako strašnom zlu, kao što je sada pod tuđinskom i komunističkom tiranijom. Ne samo hrvatskom narodu, nego i drugim narodima se je događalo, da privremeno izgube slobodu i da neki neprijatelj zaposjedne

njihovu zemlju, nu time ipak ne dolazi u pitanje njihov obstanak kao naroda uobće. Nu kod hrvatskog se naroda sada, u nazočnom slučaju, radi upravo o pitanju njegovoga obstanka, a to iz sljedećega razloga:

Proti njemu su se danas udružila njegova dva najveća neprijatelja, koji ga obojica smatraju najvećom zaprekom za postignuće njihovih ciljeva i za osiguranje njihova uspjeha ne samo na teritoriju Hrvatske, nego i na cielom onom području. A ta dva neprijatelja su velikosrbstvo i komunizam.

Velikosrbstvo zaslieplјeno svojom tobožnjom veličinom, oduvjek se zanosi mišlju i namjerom, kako bi Srbiju neograničeno povećalo i proširilo na susjedne zemlje i napose na cielo područje hrvatskih zemalja. Ta namjera sadrži i podpuno izkorienjenje i uništenje hrvatskog naroda kao takovoga, jer je velikosrbstvo uvjereno, a i iz prošlosti je poučeno, da svoje namjere ne može ostvariti, dok god hrvatski narod postoji. Treba dakle sva sredstva upotriebiti, koja vode k tom cilju i omogućuju ga.

Drugi neprijatelj, komunizam, ima također nakanu hrvatski narod uništiti, da postigne svoje ciljeve, a ti su uništenje narodnoga osjećaja uobće, svake tradicije, svih moralnih vriednosti, te svakog vjerskog i ljudskog osjećaja. Hrvatski narod je u postizavanju tih ciljeva najveća zapreka na ovom području, i zato ga treba uništiti.

Svi znamo da je hrvatski narod u domovini unatoč najvećih nasilja, koje ti neprijatelji nad njime vrše, ostao čvrst i nepopustljiv, te će sigurno u danom času sav pravu priliku upotriebiti, i tuđinsko nasilje iz svoje domovine odstraniti.

Što se tiče nas koji se nalazimo u tuđem svietu, na nama je dužnost sve učiniti, da čim prije i čim sigurnije do toga časa dođe.

Poznato je da na tom najsavjestnije i najpožrtvovanije radi Hrvatski Oslobodilački Pokret, u kome su usredotočene sve prave hrvatske snage, okupljene u redovima Hrvatskog Ustaškog Pokreta, Hrvatske Seljačke Republikanske (Radićeve) Stranke, Hrvatskih Oružanih Snaga, te svih rodoljuba svrstanih u družtva i organizacije po raznim zemljama u tuđini, a sa istim oslobodilačkim ciljem, kako je to ustanovljeno izjavom od 8. lipnja 1956., podpisanom po predstavnicima tih činbenika.

To je mjesto rada svakog čestitog hrvatskog rodoljuba u tuđini i samo tim putem će biti izvršeno oslobodilačko djelo, koga sav hrvatski narod u domovini očekuje, a kojim će djelom biti zauviek osujećena namjera neprijatelja hrvatskog naroda.

Iz gore navedenog odlomka u rečenoj izjavi je vidljivo da se pripadnici Hrvatskog Oslobodilačkog Pokreta koji su izjavu podpisali, nisu bavili praznim riečima o slogi, nego su je i proveli te svakom čestitom rodoljubu, svakom družtvu i organizaciji, priliku dali, da se tako provedenoj slogi priključe u radu za svetu hrvatsku narodnu stvar, nego je proti njoj, a u službi neprijatelja hrvatskog naroda, velikosrbstva i komunizma.

Nu čestiti hrvatski rodoljubi u tuđem svietu se ne daju zavađati na stranputicu, jer znaju da Hrvatski Oslobodilački Pokret radi na oslobodilačkom djelu, i taj je rad najveće jamstvo da će se hrvatski narod osloboditi, da će oba rečena neprijatelja biti u domovini odstranjena, i da će Nezavisna Država Hrvatska biti ponovno uzpostavljena.

Pukovnik Milić je telefonirao Krajačiću:

„Vlaho Raić je odličan. Pa on, baćo, radi za našu stvar, i još bez groša. Ali i da smo ga platili, ma koliko god bismo mu dali, isplatilo bi nam se!“

„Što kažeš o članku *senora* Pabla?“ – pitao je Krajačić.

„Mlakonjavo i blijedo. Svi su mu krivi, a jedini je on djevičanski čist i ispravan. Beznačajno. Šuć mući i prolij!“

„I ja isto mislim!“ – suglasio se Krajačić podsjetivši se pitke misli ruskoga revolucionara i filozofa Aleksandra Hercena: Politička emigracija ništa ne zaboravlja, ali i ništa ne umije naučiti.

Spuštajući slušalicu, pukovnik se nečega sjetio i ponovno je naslonio na uho:

„Halo, Stevo, čuješ li me?“

„Kaži, amigo!“

„Onako, bez osobite veze. Moj školski kolega Filip zvani Vojvoda od najranije mladosti snivao je da ode u Španjolsku. Stalno nam je pjevao pjesmu: *Madrid, Madrid, glavni grad Španjole, u tebi smo se voljeli, ja i moja Lola! Dok je Lola plesala rumbu kojeskime, ja sam je proklinjao, nju i njeno ime!* – Ta opčinjenost postala je motor koji je potjerao Vojvodu da krene u Španjolski građanski rat, prijavio se među dobrovoljce internacionalnih brigada. Ali nije bio sretne ruke jer su ga zaustavili u francuskim Pirinejima i vratili ga pod policijskom pratnjom u Zagreb. U partizane je pobjegao 1942. i u nekoliko navrata smo se viđali ratujući u Gorskom kotaru. Španjolska i Madrid nisu mu izlazili iz mašte, zanosio se govoreći da će, čim pobijedimo i on se potkoži, zapucati pravac – *Espana*! Poslat ću ti razglednicu iz Madrida! – obećavao mi je Vojvoda. Ali nije dočekao da želju pretvori u stvarnost. Nestao je u nekoj bici kod Fužina. I evo sada se ja spremam u Madrid. Da je poživio, poslao bih mu razglednicu samo s tekstom njegove omiljele: *Madrido, Madrido, glavni grad Španjole*... – Jesi li poznavao Filipa Vojvodu?“ – upita Šiljo.

„Nisam. Da je uspio ući u Španjolsku, možda bih ga i upoznao!“ – reče Stevo.

„Šteta.“

„Šteta je svakoga našeg palog druga, *companero*!“ – zaključi priču Stevo.

Poglavlje III.7.

Madrid, u petak, 16. listopada 1959.

Sivjelo je predvečerje kad je fra Marić bez najave došao k nadbiskupu Šariću:

„Ne donosim dobre glase, oče nadbiskupe!“ – zahroptao je s vrata.

„Je li nešto s poglavnikom?“ – nadlaskio je nadbiskupi.

„Pogodili ste. Poglavniku je ovih nekoliko dana bilo sve slabije, a danas su ga, nakon žučnoga napada, bolovi jako pritegli pa smo ga milostiva gospođa Mara, gospodična Višnja i ja prevezli u Njemačku kliniku.“

„Isuse!“ – nadbiskupi se izobličilo lice kao u iskrivljenome zrcalu, na što je fra Marić pokušao razblažiti gorku novost koja ga je presjekla: „Sreća u nevolji bila je da je poglavnika preuzeo čudotvorac od liječnika, njemački profesor Rudolf Seitz. Čuli ste, dašto, o njemu, oče nadbiskupe.“

„Na žalost, nije mi poznato to ime“ – zaustavi ga obzirno nadbiskup.

„Rudolf Seitz je za *Trećega Reicha* bio osobni liječnik Hermanna Göringa“ – teatralno zabaci glavu fra Marić eda bi pojačao svoj ključni doprinos u pronalaženju prave osobe koja skrbi nad životom oboljeloga poglavnika. „Seitz je doživio užas kao i mi jer se 1945. morao skloniti iz svoje domovine da mu ne sude Amerikanci ili, ne dao Bog, Englezi ili Rusi!“

„Hvala Gospodinu da je poglavnika predao u ruke vrsnoga specijalista! Jer ako je profesor Seitz liječio Göringa, najvažniju ličnost u Reichu iza Hitlera, onda nema dvojbe da je *einzein klass*!“ – nadbiskupi samoutješno proprati Marićev rijek.

„Profesor Seitz se potresao kad sam mu otkrio da mu je pacijent naš poglavnik“ – raspričao se fra Marić. „Dok ga je ogledao i potom pregledavao u najsuvremenije opremljenoj klinici, kakvu još nisam vidio, Seitz je rekao poglavniku da je prepoznao mitskoga hrvatskog vođu, koji je ostao odani saveznik pokojnih njemačkih velikana *führera* i *reichsmarschalla* Göringa.“

„Utješno je“ – blaženo pridodade nadbiskup – „što nam se njemački prijatelj našao u teškoj nevolji, ovdje u tuđini. Uvijek se uzdaj u Nijemca, nikada te neće iznevjeriti, tako mi je govorio pokojni otac.“ I tada se prožigao: „Dobri moj fra Branko, mi razvezali, a da te odmah ne upitah o najvažnijem. Kako je poglavniku?“

„Profesor Seitz je unatoč žučnom napadu odustao od operacije. Dao mu je lijekove, odredio dijetu i vratio ga na kućnu njegu. Nakon što poglavnik preleži tri dana i oporavi se od iscrpljenosti i bolova, moći će ponovno izlaziti u lagane šetnje. Zakazao mu je pregled točno za mjesec dana, u ponedjeljak, 16. studenoga prije podne“ – reče fra Marić, na što ga nadbiskup škiljavo pogleda:

„Iako poglavnikovo zdravlje nema cijene koju mi Hrvati ne bismo podnijeli, rado bih saznao je li pregled kod specijalista kakav je Rudolf Seitz bio jako skup?“

Rastegnuti osmijeh fra Marića kazivao je više od stotinu rječi:

„Oče nadbiskupe, kad sam ga pitao koliko smo dužni, profesor Seitz je odbio prozboriti i slova o novcu. Ovo je njegov mali obol hrvatsko-njemačkome ratnom prijateljstvu, bio je odrješit. Snažno je počašćen što je došao u prigodu da pomogne obnovitelju hrvatske

državnosti. Dodao je kako podjednako pristupa svakome pacijentu, no ovaj put svjesno odstupa od svoga etičkog pravila i poglavniku će pokloniti najveću moguću pozornost. Pazit će ga, obećao mi je, kao što je pazio nezaboravljenoga *reichsmarschalla* Göringa."

Maričevo kazivanje dovelo je nadbiskupa do tronuća:

„To sam i očekivao. Upamti, sinko: nema nam boljih prijatelja do Nijemaca!"

Fra Branko Marić mu je još ispričao da je profesor Rudolf Seitz prije odlaska ponudio troje Pavelića i njega pićem i slasticama, a poglavnikov besprijekorni njemački izgovor ocijenio akademskom deseticom.

Zračna luka u Zagrebu, u nedjelju, 19. listopada 1959.

Đuro Milić i Aleksandar Hajduka našli su se u zračnoj luci u Lučkome:

„Je li sve u redu, baćo?" – upita pukovnik.

„Sve u redu, ko na Bledu!" – praznom izrekom odgovori Hajduka.

Nakon sastanka s Ivanom Krajačićem, Milić je smislio plan kako da drugi put krene na neznano putovanje u potragu za Antom Pavelićem. Za džokera je izabrao Hajduku, koji je bez nećkanja prihvatio da ga prati kao suputnik.

„Ti si pametan, baćo, i neću ti zamazivati oči" – tako ga je prošloga utorka obrađivao pukovnik. „Ovo što ću ti odati državna je tajna, a na tebi je da pomogneš kako bismo uspješno obavili posao. Zadužili su me s visokoga mjesta da ispitam što je s Pavelićem. Trebaju mi opipljivi dokazi da se nastanio u Španjolskoj kako bi naša vlada ishodila njegovo izručenje! Ili da mu Franco, pod međunarodnim pritiskom, što je izglednije, otkaže gostoprimstvo. Shvatio si da ćeš mi u Madridu poslužiti kao štit. I da ćeš iskoristiti zagrebačku vezu, Andriju Kusa, tako se zvao, je li? Samo što ti uz mene ovoga puta neće biti potrebne njegove prevoditeljske usluge. Ali Kus može postati dragocjeni igrač bude li ispričao što zna o Paveliću i što o njemu govore Hrvati u Madridu. Najbitnije će nam biti da otkrije gdje stanuje i tko ga čuva..."

„Ideš li ga srediti, Šiljo?" – neugodno raspali Hajduka, no Milić nije priznao:

„Ni govora. Jedina mi je zadaća da istražim gdje Pavelić boravi i što radi."

Milićev naum bio je da uđe u Španjolsku s putnicom na ime Miroslava Petrovića, trgovca iz Beograda. Kako Petrović vlada kastiljanskim, ujedno će i prevoditi Aleksandru Hajduki dok budu pregovarali sa španjolskim izvoznicima o diskretnoj kupovini južnoga voća, maslina, merino vune i ribljega brašna za – na papiru neprobojno – jugoslavensko tržište; kao i o još nečujnome dogovoru o otvaranju jugoslavenskoga trgovačkog predstavništva u Madridu.

S dopredsjednikom španjolske komore Osvaldom Ramirezom Calderonom Hajduka je telefonski uročio da u ponedjeljak poslije podne on i tobožnji mu kolega Petrović podignu vize u španjolskome konzulatu u Zürichu kako bi zatim večernjim letom *Iberije* proslijedili u Madrid, gdje će u utorak početi poslovne razgovore.

Hajduka je pozvao i Andriju Kusa. Zamolio ga je da ga s beogradskim partnerom dočeka u zračnoj luci u Barajasu i odveze do hotela *Plaza*, gdje će im rezervirati jednokrevetne sobe. Kus je nostalgično zadužio Hajduku da mu donese što više zagrebačkih novina i časopisa, novu

monografiju Zagreba, bocu šibenske travarice, vrećicu *Kiki* bombona i lutku u šestinskoj nošnji iz *Narodnih rukotvorina*.

U subotu je pukovnik otišao na posljednji dogovor s Krajačićem. Zaključili su da ne postoji ni miligram izgleda za otmicu Pavelića u policijski kontroliranoj državi Španjolskoj. Takav mahnit pokušaj visio bi na tananoj niti koja dijeli zdravu pamet od gluposti. Složili su se da je jedino rješenje – ubiti ga. Ali kako?

„Vidi što ćeš čim izvidiš koji je izbor najpouzdaniji." Stevo Krajačić je s povjerenjem prepustio Šilji Miliću da prilagodbeno smisli kako će se obračunati s poglavnikom. Ubosti ga nožem ili otrovanim vrškom kišobrana? Ubaciti mu cijanid u hranu ili piće? Prišuljati mu se iza leđa i zadaviti ga konopcem? Ili ga izbušiti prigušenim *coltom*? Nametnuo se i problem: kako do revolvera? „Iako Hajduka putuje s diplomatskom putnicom i zaštićen je imunitetom, ipak ne smijemo riskirati da do dolaska u Madrid *muchacho* treperi u strahu" – oprezno će Krajačić. „Ne bi bilo umno da skriveno prenosi pljucu u ručnoj torbi s dvostrukim dnom. Ne može se predvidjeti hoće li zazorna španjolska policija zakomplicirati stvari kad ugleda putnicu komunističke zemlje... Nema druge nego da ti tamo kupiš *colt* na crnome tržištu. Moraš se okretno snalaziti u tome neredu! I budi vraški oprezan, *amigo*!"

„Koliko bi mi lakše bilo, baćo, da ovo s Pavelićem mogu odraditi s našim, kako smo ga zvali, instruktorom snajperista Petrom Rakom!" – potužio se pukovnik.

„Uzalud cmizdriš, *hombre*. Zazivati izgubljeno janješće Petra dođe ti kao šaputati gluhome, a namigivati slijepome... Zaboravio sam ti kazati" – podsjetio se Krajačić – „da mi je Petrov otac Esteban nedavno napisao kako mu je sin jedinac završio pravo i sada vodi vinariju. Vjenčao se sa svojom Mostarkom i čekaju dijete. A osvojio je drugo mjesto na prvenstvu Čilea u gađanju iz zračnoga pištolja!"

„Šteta da smo ostali bez Petra! Ne mogu ga prežaliti" – nije se mirio pukovnik, iz koga se protisne jaka psovka: „Bio je idealan snajperist, u sebi je zadivljujućom mirnoćom potiskivao istinu da je ispred njega čovjek koga mora ubiti. Jednostavno, za Petra je to bila samo meta, kao glineni golub, a ne živo biće koje hoda."

„Prošla baba s kolačima!" – zijevne Krajačić i pokaže jake zube.

Zapovjednik pogranične policije proveo je službenim prolazom pukovnika Đuru Milića i Aleksandra Hajduku u bescarinsku zonu i udario žigove u njihove putnice: *Zagreb Lučko 19. X 1959. Izlaz – Exit*. Nakon što ih je napustio, u očekivanju dolaska JAT-ova zrakoplova iz Beograda sjeli su za šank i uz kave da se rasanjaju.

„Analitičari službe koji prate inozemni tisak pronašli su proturječna izvješća o Anti Paveliću. Po nekim pariškim listovima, on je sada u Portugalu, dok američki dopisnici tvrde da je u Asuncionu, gdje obučava zaštitare paragvajskoga diktatora, generala Alfreda Stroessnera" – iznio je pukovnik najnovije zapadne spoznaje. Očekivao je da će Hajduka prokomentirati nagađanja o poglavnikovu boravištu, no on umjesto toga lupeški sumnjičavo upije oči u njega:

„Ti, Šiljo, ipak ideš srediti Pavelića." – nasmije se prividno nestašno.

Pukovniku se glasno omakne:

„Melješ pizdarije, baćo. Doista ne kanim učiniti to što pomišljaš.“ Osvrnuo se i kad se osvjedočio da poizbliza nema ljudi koji će ga čuti, ismijao je Hajduku: „I kad bih ga likvidirao – ali neću – ti si se toliko usprednuo zbog njega kao da žališ što ćemo ga skinuti s vrata, jeba te pas...“

„Sada ti melješ pizdarije, iako znam da znaš kako ne bih zažalio da mu prospeš crijeva. No cvikat ću u strahu budeš li to učinio dok smo u Madridu, najvjerojatnije kao jedini komunisti iz Jugoslavije kojima je španjolsko ministarstvo vanjskih poslova odobrilo vize da legalno uđu. Policija bi nas stavila na popis najsumnjivijih i poput krpelja nam se zalijepila za kožu. Ne vidim kako bismo se iskobeljali iz njezina zagrljaja bude li se dokopala nečega sumnjivog o nama…“

„Čega sumnjivog, na primjer?“

„Da, na primjer, otkrije kako ti nisi trgovac Petrović, nego... znaš već što.“

Pukovnika je zaskočila možebitna rizična mogućnost koju mu je predočio oprezni Hajduka. No i dalje ga je hladio uvjeravanjima da je nepotrebno zabrinut:

„Putujem jedino zbog traganja, baćo. Onaj tko ne traži ništa i ne nađe! A budući da želim uspjeti, moram zaboraviti tri riječi: ne smijem, neću i ne mogu!“

Sitna prozirna sumaglica valjala se kad je *convair* elegantno liznuo pistu, unatoč huku sklupčanoga vjetra koji je meo pred sobom uvelo lišće i osušeno granje.

Dok se vezivao pred polijetanje, pukovnik je ponavljao alibije budu li mu zatrebali nakon ubitačnoga solističkog koncerta koji će održati u Madridu. Podsjetio se tarotske hijene, novinarke Andree, kad mu je preklane nevjerojatno sumanuto pogodila da će u Buenos Airesu doživjeti ljubav („O državnome trošku!“ – cinično je pomislio), kojoj se ni u snu ne nada i napose da će mu se izjaloviti *Operacija Pavelić*, koja će ga dotući i baciti u ništavilo. Dugo mu je trebalo dok poslije toga promašaja nije izbacio demona iz sebe. Zato se i pribojavao da ponovno iskušava Andreinu vidovitost. Odustao je od nakane da je pozove kako ga ne bi obezvoljila.

Madrid, u ponedjeljak, 20. listopada 1959. navečer

Da se pukovnik nehotice ne oda mučeći se s ekavskim izgovorom i time privuče neželjene gromove, Hajduka je, pošto ga je predstavio Andriji Kusu, napadno naglasio kako je njegov kolega Miroslav Petrović rodom Zagrepčanin, a sada radi u Jugoslavenskoj trgovačkoj komori u Beogradu. Za svaki slučaj da se Kus, negdašnji ustaški simpatizer ne zakopča do grla pred nepoznatim trgovcem s istočnih obala Save i Dunava. A i stoga da mu je (za svaki slučaj broj dva) lik Đure Milića ostao odnekuda zabetoniran u sjećanju iz vremena dok je živio u Zagrebu.

Milić i Hajduka su se dogovorili da se tzv. Petrović izgovori hunjavicom koja ga je spopala i preskoči zakazanu večeru. Bolje je da Hajduka pođe sam jer će Kus biti otvoreniji kad ga kao usput bude pitao je li poglavnik još u Madridu.

Odvijalo se kako su i predvidjeli. Aleksandar Hajduka poslije povratka u hotel donio je pukovniku vrijedne novosti koje je pokupio večerajući s Kusom:

„Čim se malkice nadudlao, Kus se opustio. Rekao mi je da je za dio ovdašnjih hrvatskih emigranata već stara vijest da se poglavnik nastanio u Madridu.“

„Kako je provaljena tajna?“ – upita pukovnik.

„Slovenka, bolničarka zaposlena u Njemačkoj klinici, koja živi s našim čovjekom, Kusovim odličnim prijateljem Jankom, inženjerom iz Gospića – taj tip je jakoga ustaškog uvjerenja – otkrila je svome dragom, a ovaj prenio njemu da je Pavelića prošloga petka spopao napad žuči i da ga je pregledao ravnatelj te klinike, ugledni profesor Rudolf Seitz. Nije ga operirao nego mu je propisao da nekoliko dana odleži na kućnoj njezi.“

„Da li još leži?“

„Danas u podne vidno iscrpljeni Pavelić izašao je iz svoga stana u ulici Del Narvaez i u pratnji kćeri Višnje i fratra Branka Marića odšetao se do parka Retiro.“

„Od koga je Kus to saznao?“

„Od znanca, Livnjaka Luke Dolića, poglavnikova obožavatelja. Kad se mladi Luka domogao Pavelićeve adrese, danima ga je sačekivao pred kućom, uporan da prvi put vidi uživo svoga idola. Potajno ga je snimio iz daljine i odnio film na razvijanje. Luka ne može dočekati sutrašnje jutro dok ne ugleda snimke. Kus ga je pitao: hoće li ih prodati za dobru lovu nekim novinama? Dečko je pobjesnio. Poglavnika, kaže, ne bi prodao ni za sto tisuća peseta jer bi ga time odao da je u Madridu. Fotografije će mu ostati samo najmilija uspomena i u njih će gledati kao u svetinju, radovao se pred Kusom taj zalupani livnjački ustaša Luka Dolić.“

„Izvrsno za prvi dan u Madridu!“ – samohotno zaključi pukovnik.

Poglavlje III.8.

Madrid, u nedjelju, 26. listopada 1959.

Aleksandar Hajduka se nakon šestodnevnoga izbivanja u Madridu vratio u Zagreb. Šiljo se s olakšanjem oslobodio tereta njegove uplašene sjenke. Tek tada je uključio u četvrtu brzinu i iz sve snage počeo se pripremati da smakne Pavelića. Dotle je u više navrata morao obmanjivati Hajduku zatupljujuće mu ponavljajući kako nije došao ubiti poglavnika nego da za potrebe službe samo ispituje gdje stanuje, što radi, s kime se viđa od Hrvata, a s kime od Španjolaca i tko mu pokriva boravak. Uz Kusovu pomoć Hajduka je locirao Pavelićev stan u ulici Del Narvaez i ured u Alcali. A prije nego što je odletio, oproštajno je posjetio dopredsjednika trgovačke komore Osvalda Ramireza Calderona i objasnio mu da će Petrović – kao vjerojatni budući povjerenik Jugoslavenske trgovačke komore u Madridu – donekle produljiti boravak. Najpreča mu je zadaća da prouči poslovna iskustva uspješnih španjolskih tvrtki i zato ga je zamolio da mu uroči susrete s njihovim šefovima. Hajduka je dodao kako će Petrović pogledati i prostorije koje dolaze u obzir da se u njih useli jugoslavensko predstavništvo. Ramirez je obećao Hajduki da će pomoći beogradskome kolegi.

Nakon što je ispratio Hajduku, zatajivši da mu je danas rođendan, Šiljo, koji je zagazio u četrdeset četvrtu, krenuo je u potragu za *coltom* s prigušivačem i počeo učestalo pratiti poglavnikova kretanja, dakako mimo Kusova znanja.

Madrid, posljednjih dana listopada i prvih dana studenoga 1959.

Ante Pavelić u devet ujutro s kćeri Višnjom i fra Marićem revno odlazi u ured u Alcalu, a vraća se između dva i tri poslijepodne. Iza ručka i odmora sa ženom Marom i neizbježnim fratrom oko šest odšeta do parka Retiro i zadrži se otprilike sat. Uglavnom prosjedi na klupi, hrani vrapce kruhom i čita novine *ABC* i *Alcazar*.

Dan prije Hajdukina povratka Marjeta Levar, glavna sestra u Njemačkoj klinici, ispričala je Andriji Kusu bitan detalj. Da je Pavelić upisan u knjigu pregleda kod profesora Rudolfa Seitza za ponedjeljak, 16. studenoga, u 8:45. Kus je to prenio Hajduki, a Hajduka pukovniku, koji je zaključio kako će biti najmanje opasno da toga dana završi igru s poglavnikom. Procijenio je da mu je najizglednije napasti ga nakon pregleda. Na izlazu, u gužvi, ubost će ga u leđa šiljatim vrškom kišobrana natopljenim otrovom. Ne uspije li mu se približiti – ako se Pavelić bude kretao u gustome okruženju čuvara i rodbine – u planu B pukovnik je zacrtao da će ga ustrijeliti ispred kuće. Unajmljenim kolima odjurit će u ulicu Narvaez da stigne prije vozila s Pavelićem i njegovom svitom i sačekat će ga zaklonjen iza kioska.

Dok je ono prije pukovnik držao pod okom stan i ured, poglavnika je pohodilo malo svijeta. Među rijetkima prepoznao je samo nadbiskupa vrhbosanskoga Ivana Evanđelista Šarića, koji ga je posjetio triput. Stizao je u dobrim kolima kojima je upravljao mladi fratar i on ga je čekao da ga odveze. Nadbiskupa su ispred trijema dočekivali Mara Pavelić i udomaćeni fra Marić, koji ga je ponizno poljubio u ruku.

Kus je poslužio Hajduku i s neočekivanom, ali provjerenom senzacijom. Da je gospoda Mara poručila voditeljima *Hrvatskoga sata* na Radio nacional de Espana, bračnome paru Pavlu

Tijanu i Nedjeljki Luetić, kako njihov posjet poglavniku, najavljen po fra Mariću – nije poželjan! Gospođa Mara je strašno ljuta zato što se nekoć izvrsni program u posljednje vrijeme izopačio pa se sve lošije postavlja prema ustaškoj stvari, čak toliko da joj sada ne služi kao ranije, nego dapače silno šteti, rekla je, Zapanjeni Tijani primili su odbijanje Mare Pavelić s bolnom nevjericom:

„Plamena ljubav je umrla. Englezi bi napisali da je to *end of illusions*. Pavao Tijan bio je dugogodišnja poglavnikova uzdanica i vjerna osoba, s njime je mogao vječno računati" – tako je tu novost prokomentirao razdrmani Kus. „Ne mogu se domisliti što se poremetilo u Pavelićevoj glavi kad je poslije Marinih brzopletih i neshvatljivih istupa, kao da je u agoniji, poput jata kokoši rastjerao najpametnije, najvrlije i najodanije suradnike iz hrvatske intelektualne kreme, a okružio se drugorazrednim bezimenim i bezličnim ništarijama, osvanulim niotkuda!"

Madrid, u ponedjeljak, 16. studenoga 1959.

Pukovnik je uranio, probudio se u šest, nedugo nakon što se razvidjelo. U sobi 416 hotela *Plaza* još jednom je provjerio ispravnost *colta* i napunio mu bubanj sa šest metaka. Kupio ga je na tržnici buha, *Mercado de las pulgas*, u Rastru, od švercera izvanvremenski odjevena, koji kao da je osvanuo iz nijemoga filma od prije četiri desetljeća. Natrapao je na toga rastrbušenog sumnjivca odsutna pogleda, koji mu je, čim je u njemu prepoznao stranca uz skupi revolver pokušao prodati i jeftinu šarenu laž. Da se u građanskome ratu borio u republikanskim brigadama pa mu je, zamisli *companero*, još čudovito kako je izmigoljio Francovoj policiji, koja ga nije zatvorila i osudila na dugovječnu robiju. Zakmečao je samosažalno izmišljajući da se bolno rastaje od *colta* kao od voljene osobe, ali samo stoga što mu je novac potreban da plati liječenje kćeri oboljele od raka kostiju. Iako se nije namamio na providnu *skasku*, pukovnik mu bez cjenkanja isplati zamašnu svotu, višu od zbiljske vrijednosti. Instinkt ga je navodio da je upitni republikanski ratnik ukrao kvalitetan revolver i spretno ga se riješio, lapivši lovu koja mu je pala s Marsa. Na Rastru, gdje se najčešće čuje riječ *barato* (jeftino), čak ni policija ne ispituje podrijetlo robe.

Puhao je suh, zagušljiv vjetar kad se Šiljo u 8:25 iskrcao pred Njemačkom klinikom. Deset minuta potom Ante Pavelić se s naporom izvukao iz taksija. Pratili su ga žena, kći i fratar.

U 10:25 iz klinike su sumorno izašle Mara i Višnja Pavelić, a za njima i fra Branko Marić, ali bez poglavnika. Pukovnik im se prikrao dok su stupali prema taksi postaji. Iz njihovih isprepadanih i isprekidanih riječi razaznao je da je profesor Rudolf Seitz zadržao pacijenta jer je usred pregleda nenadano doživio napad žuči i zato će ga još danas za rana poslijepodneva operirati. Profesor ih je pozvao da posjete *herr* Pavelića šest sati poslije zahvata, oko osam navečer. Neka s ulaza zovnu glavnu sestru *fräulein* Marjetu, a ona će ih odvesti k bolesniku. Seitz ih je izvijestio da *herr* Pavelić treba ostati oko sedmice dana dok ne smogne snagu da se vrati doma. Utješio ih je da ga je sreća pogledala u posljednji čas zato što se u vrijeme napada, a koji ne bijaše bezazlen, zatekao na klinici pa mu je odmah dao lijekove za umirenje. Moglo je kobno završiti da mu se nezgoda dogodila na ulici ili kod kuće, kad bi mu se život istopio kao

grumen leda bačen u kipuću vodu. Od najgorega *herr* Pavelića je dijelilo dvadesetak minuta, naznačio je profesor.

Šiljo se ukočio. Činilo mu se kao da su ga gurnuli niza stube. Spopali su ga grčevi u želucu, a Madrid mu je u pomračenju zamirisao na bijedu, čemer i neuspjeh. Pa zar je i ovdje, baš kao i u Buenos Airesu, protratio sve obroke policijske sreće? Je li ograda koju je trebao preskočiti i danas bila previsoka pa je iznova izgubio okladu s vremenom i Pavelićem? Zabubnjale su mu riječi japanskog cara Hirohita kad se nakon američkoga atomskog bombardiranja Hirošime i Nagasakija u kolovozu 1945. s radija obratio podanicima koji su mu prvi put čuli glas pripremivši ih na dotle nezamisliv ratni poraz: *Moramo izdržati neizdrživo!*

Zelen u licu kao Marsovac promrzlo je odgamizao do bistroa, u bloku nasuprot klinike. Pedesetak kratkih metara učinili su mu se kilometarski dugi.

Bio mu je potreban dvostruki konjak *Fundador* da počisti glavu. Kad se donekle odbrujao, Šiljo se odvezao do telegrafa na trgu Cibeles i s teleksa uputio šifriranu poruku Stevi Krajačiću o nenadanome zapletu. Mimo očekivanja, *senor* Pablo je zaglavio od žuči tako da ga je okolnost koja mu se ispriječila spriječila da se danas poravna s njime, Šiljo je još javio Stevi da će profesor Seitz oko tjedan dana liječiti *senora* Pabla u Njemačkoj klinici. Pa kako nema ni promila izgleda da se tamo ušulja i obavi što treba, pita ga što mu je činiti. Čekati ili se vratiti?

Na teleks hotela *Plaza* stigao je brzi Stevin odgovor. Neka Šiljo ostane i sačeka da *senor* Pablo napusti kliniku i tek onda istjera stvar do kraja.

Dok je još vjerovao u povoljan ishod akcije, Šiljo je pripremio dokaze kojima će se obraniti pred policajcima ako, tragajući za Pavelićevim ubojicom, dođu k njemu i rešetaju ga: gdje je bio, s kime se sretao i što je radio dana tog i tog? U svakome trenutku mora imati rješenje više. Čvrst oslonac mu je Osvaldo Ramirez Calderon, dopredsjednik španjolske komore. Đuro Milić – za Ramireza: Miroslav Petrović – telefonirao mu je svaka dva do tri dana i izvještavao da studijski obilazi velike španjolske tvrtke, a istodobno i traži pogodan ured u koji bi se već s ljeta iduće godine uselilo jugoslavensko trgovačko predstavništvo. Šiljo se u petak dogovorio s Ramirezom da se u ponedjeljak – kad će Pavelić, kako je tada računao, već iskusiti bijes njegova *colta* i o njemu se bude govorilo u minulome vremenu – nađu u ribljem restoranu *El Pescador* na večeri u deset, i tada načelno uglave kupovinu još nekih španjolskih proizvoda, privlačnih jugoslavenskim uvoznicima. Milić, to jest lažni Miroslav Petrović, usputno mu je nabacio da će u ponedjeljak izjutra poći na izlet u povijesni Toledo, odakle će se vratiti predvečer. Ciljano je rekao Ramirezu da će zato na tjedan dana zakupiti kola u *Avisu*. Kockarski drsko ponudio je da mu se, nađe li vremena, pridruži u Toledu, unaprijed predosjećajući kako će se Španjolac zahvaliti da ne može jer je prezaposlen. Tako je i bilo. A zbog policije koja bi na mjeraču mogla provjeriti prevaljenu kilometražu, nasumce je u nedjelju izvozao sto pedesetak kilometara, kolika je približna udaljenost iz Madrida do Toleda i obratno. U kola je ubacio turistički vodič Toleda. Ustreba li, pokazat će se trojako čistim. Osvaldo Ramirez bio bi mu neoboriv svjedok. Dežurnoga isljednika, ako ga bude ispitivao o pokojnome Anti Paveliću, zaskočit će začuđenim protupitanjem: *Senor*, a zar se Pavelić – čije izručenje jugoslavenska vlada traži još od 1946. zbog ratnih zločina – ne skriva u Južnoj Americi? Ta o tome su pisale i španjolske novine, *por favor*. No kako je Paveliću u zlo doba proradila žuč i Šiljo ga nije umlavio poslije pregleda kod

Seitza kao što je odredio, njegovi uvjerljivi izgovori za isljednika duboko su potonuli i sačekat će na dnu Manzanaresa uspješnije dane. Prigoda je utekla preko vrata i sada ga zaokupljaju nove muke. Kad će Pavelić izaći iz klinike? Ikada ili nikada? Hoće li preživjeti operaciju? Kamo i što smjera ako preživi?

Pozvat će Kusa da od njega izmami što je čuo od Janka Rukavine, kojega cura Marjeta Levar, glavna sestra u Njemačkoj klinici, bdije nad poglavnikom.

„Volio bih vas vidjeti, Andrija. Da me uputite o visini najamnina poslovnih prostora u Madridu. Hajduka vas je izvijestio kako smo u pregovorima da otvorimo predstavništvo. A vi biste nam mogli još koliko koristiti. Razumije se, dolično ćemo nagraditi vaše usluge. O ne, neće to biti za lijepe oči!“ – navlačio ga je Šiljo.

Kus je prihvatio da se sutra nađu u bistrou, na najvišem, 25. katu hotela *Plaza*.

Šiljo je pohranio revolver u željezni sef priručne garderobe na terminalu na trgu Colon, odakle polaze autobusi za zračnu luku Barajas.

Madrid, utorak, 17. studenoga 1959., u hotelu Plaza

Šiljo osjeća da je Andrija Kus prema njemu pomišljiv i prepun opreza. Nije povjerovao da je Miroslav Petrović purger nepatvorena pedigrea, kakvim ga je opisao Hajduka. Izbuljeno vrluda, a Kus napreskokce najprije odozgo pa odozdo izlijeće začkoljicama o koje bi se spotakao onaj tko ne poznaje Zagreb kao svojih pet prstiju:

„Je li živ stari vandrokaš Miškec? Pjeva li Meho Sefić u *Pick baru*? Koji broj tramvaja vozi do Savskoga mosta? Kako služi zdravlje cvjećara Hanziku? Gradi li se što na Vurovčici? Radi li restoran *Bednjanec*? Glumi li komičar August Cilić u Malome ili Velikom kazalištu? Kojim je kinima partizanska vlast izmijenila nazive? Kako je sadašnje ime kina *Europe*? Je li u slastičarnici *Kovačić*, u Zvonimirovoj ulici, još najbolji sladoled u Zagrebu?“ I napose silovito pitanje: „Šiju li i danas kao privatnici najvrsniji zagrebački krojači braća Masnec? Podsjetite me, molim vas, Miroslave, njihovih imena, eto peha zaboravio sam ih... Šiljo je ispalio kao iz topa da su Masnecovi Jože i Slavko i da kao i nekoć šiju eliti. Nepovjerljivac Kus se otkopčao, napokon siguran da je Miroslav Petrović doista Zagrepčanin, čim lakoćom pronalazi izlaze iz katakombi u koje ga uvlači: „Kad sam vas upoznao na Barajasu, časne mi riječi, ne bih se okladio da ste Hrvat“ – priznao je. „Mislio sam da ste Srbin, ali da to skrivate. Emigranti koji su amo došli iz Juge u većini su naši, ne znam pravo ima li ikojega Srbina... Ovdje među nama kruži šala, kao da se Udbin žbir iz Srbije koji se pokušao uvući u pore hrvatske emigracije, znajući da mi kažemo *tko*, a ne kao oni *ko*, pa je govorio: *tkoza*, *tkupus*, *tkatederala*, *tkesten*, *tkorak*, *tkonj*... na što su ga naši, koji su ga skužili, poslali, ne zamjerite na izrazu, u *tkurac*.“

„Duhovito. No vi ste me protresli kroz sito kao da ste isljednik.“

„Nemojte se srditi, je li da nećete, Miroslave?“ – bilo je neugodno Kusu.

„Jasno da neću. Ali ću vas upozoriti da se svi žbiri, pa i Udbini, kako ne bi otišli u *tkurac*, temeljito pripremaju prije nego što će se negdje infiltrirati da se ne poskliznu na kakvoj banalnoj stvari koja će ih razotkriti!“ – iz iskustva će pukovnik.

„Još jednom mi oprostite, Miroslave“ – sada mu se već intimno obratio Kus: „Kad smo se isklafrali, onak' po zagrepčanski, došlo mi je srce na mjeru. Pa vi ste čisti purgerski fakin!

Bog i dogme, bolje znate Zagreb od mene!“ Pustio je radost na veselje, zurkajući pritom u lažnoga Petrovića: „Mislim da ne griješim kad sam procijenio da smo bliskih godina. Ja sam sedamnaesto, prošao sam četrdeset drugu. A koje ste vi godište: šesnaesto ili sedamnaesto?“

„U pravu ste, Andrija, ja sam devetsto šesnaesto!“ – potvrdi lažni Petrović.

„Zato mi je i čudno što smo iz istoga naraštaja i akademci, a ne znamo se. Zagreb je dvaput manji od Madrida i malone svatko svakoga zna... Ma neka me vrag odnese, ali vi ste mi, *ziher*, od nekuda poznati, Miroslave“ – nabadao je Kus.

„Ako sam vam poznat, onda ste me prepoznali s potjernice!“ – zašara lažni Petrović izmotavajući se: „No o tome nikome ni slova, dragi Andrija.“

„Ha, ti bokca, pravi ste vragec, Miroslave“ – najglasnije se rashihoće Kus i upita lažnoga Petrovića: „Jeste li za NDH živjeli stalno u Zagrebu?“

„Nisam, nego samo do kraja 1941. Onda su me premjestili u Sarajevo i tamo sam ostao na službi sve do kraja Nezavisne...“ – umagljeno se izvlačio, zamijenivši pred Kusom svoj bijeg u partizane s nepostojećom službom u Sarajevu.

„Jeste li imali neugodnosti s novom vlasti?“ – unaokolo ga je ispitivao Kus.

„Držali su me dvadesetak dana u sabirnome logoru na Ilidži, no zatim su me pustili, pa sam se vrnuo doma, u Zagreb!“ – izmišljao je lažni Petrović.

„Ako nije tajna, Miroslave, jeste li bili u ustaškome pokretu?“ – iznenadi ga Kus, ali odmah dometne: „Naravno da mi ne morate odgovoriti na to pitanje...!“

I nije:

„Neka to ostane nedorečena tajna. Ali i da sam bio u ustašama, to se ne bih usudio priznati, razumijete…“

„Oprostite mi na indiskreciji, Miroslave“ – reče Kus i nastavi mu pretresati dušu: „Budući da ste na važnoj dužnosti u jugoslavenskoj komori, mislim da ne griješim ako pretpostavim da ste u komunističkoj partiji.“

„Nezaobilazni uvjet bio je ući u partiju“ – spremno potvrdi lažni Petrović: „Da nisam, unatoč visokoj stručnosti, ni slučajno me ne bi postavili na ovo mjesto.“

Osvojio je Andriju Kusa time jer mu nije zatajio pragmatičnu komunističku pripadnost i što je bojažljivo izbjegao odgovoriti je li bio u ustašama. Hrvatski *madrileno* će ostati u vjeri kako su začahureno srce i razum lažnoga Petrovića zbog karijere morali otići u raskorak. Da zaustavi najprizemnije rovarenje po njegovoj nestvarnoj i stvarnoj biografiji, Šiljo krene u smišljeni protunapad:

„A vi, Andrija? Što se događalo s vama za NDH?“

„Stupio sam u ustaški pokret 1941. Najprije kao zaneseni Hrvat, ali potom mi je zanos slabio, najviše zbog svinjarija učinjenih Židovima. Do posljednjega daha NDH bio sam namješten u ministarstvu veleobrta i trgovine. Skladno sam surađivao sa sva četiri ministra. Prvi mi je bio Marijan Šimić, za njime Dragutin Toth, kao treći Josip Cabas, a završio sam 1945. s Vjekoslavom Vrančićem, najkvalitetnijim i najobrazovanijim od sviju.“

„Kad ste dospjeli u Madrid?“ – opsjedao ga je lažni Petrović.

„Još nisam svjestan da sam preživio križni put u Bleiburgu. Uz sreću i božji blagoslov utekao sam iz kolone koju su partizani vodili na stratište. Skrivao sam se osam mjeseci u Austriji i u jesen 1946. preko Italije i Francuske stigao u Madrid."

„Vidim, snašli ste se..."

„Svladao sam kastiljanski i namjestio se u trgovačkoj komori kao ekonomist. Odonda do danas šef mi je don Osvaldo Ramirez Sanchez. Za španjolske uvjete plaća mi je iznad prosjeka, pogotovu što sam samac, *soltero*. Pripomažem se i prevodeći njemački i talijanski. Rijetki su Španjolci koji govore jezike, pa pristojno plaćaju prevoditelj. S Aleksandrom Hajdukom došao sam u prigodu da prevodim i s hrvatskoga. Bilo je dirljivo kad smo se slučajno sreli poslije četrnaest godina."

„Kako to da ste samac, Andrija?"

„Imao sam dvije ozbiljne veze koje su trebale završiti vjenčanjem. Zbog prve – osrednje poznate glumice koja je ostala zbobna, ali je, na žalost, pobacila – kupio sam stan da u njemu živimo. No i kod nje i kod druge izvisio sam kao luster jer su se umiješali roditelji. Stranca, koji nije latinske krvi, španjolska obitelj teško prihvati, makar taj bio uvjereni katolik kakav sam ja!"

„I sada ste slobodni strijelac, je li?"

„Kratim vrijeme s prolaznim prijateljicama, ovdje zaposlenim strankinjama, koje me ne obvezuju da se trajno vežemo. Nađe se i udanih gospođa, nezadovoljnih muževima. Zbog toga je novac kojim sam kupio stan ipak bio pametno uložen."

Lažni Petrović je osjetio tren kad mu valja zaigrati svoju igru. Mimogrece je natuknuo da je podrijetlom Ličanin, na što Kus poskoči kao poskok:

„Isuse i Marijo, koje li slučajnosti, Miroslave! Pa inženjer Janko Rukavina, moj najbolji ovdašnji prijatelj, vaš je Likota, iz Gospića!"

„Po prezimenu bih rekao da jest…"

„Janko mi ne bi oprostio da ga ne upoznam s lancmanom. Taj je od ljudina kakve ćete malogdje sresti" – klikovao je Andrija Kus. Nije izdržao i požurio do recepcije da telefonira Janku.

Poslije nepunoga sata, sa svoja dva metra, gromadni i kao letva uspravni Janko, s nestašnom frizurom, ukazao se u *Plazi* poput Gulivera koji je nadišao sve živo u madridskome Liliputu.

„Ja sam zaguljeni Likota Janko! Inženjer Janko Rukavina, obični konfekcijski obrtnik graditeljske struke" – gorštačkim stiskom tresao je ruku lažnome Petroviću i zatim sretan što je sreo Ličanina, obgrli ga oko pasa i podigne s poda: „I ne slutiš, Miroslave, koliko si mi uljepšao dan! Riječi su mi siromašne da to opišu! Znaš li, čovječe, što mi znači pobratiti se sa svojim Ličaninom usred Madrida i zagudjeti onu našu: *Moja Lika, lipa je ki slika!* Moguli te zvati Miro?"

Naravno da je mogao. Lažni Miro Petrović prešao je „na ti" i s Andrijom Kusom. Ispili su Jankovo najmilije španjolsko piće *Carlos I*, zatim još jednu turu, koju je pozvao lažni Petrović, i treću na Kusov račun. Događaji su skrenuli na Šiljinu putanju kad je Janko iskočio s prijedlogom koji nije smio odbiti. Pozvao ih je sutra na ručak na koji će doći i njegova tako reći zaručnica, Slovenka Marjeta Levar, rođena u Ajdovščini, u Primorskoj. Otac joj je od 1940. služio kao

diplomat u jugoslavenskome kraljevskom poslanstvu u Madridu, dok je opunomoćeni poslanik bio srpski pjesnik Jovan Dučić. Tročlanu obitelj Levarovih tu je zatekao rat i trajno su ostali. Marjeta, koja je u Madridu završila školu za medicinske sestre, radi u Njemačkoj klinici.

„Marjeta je reduša u jutarnjoj smjeni i slobodna je od tri. Da se vas dvojica ne dosađujete s nama, reći ću joj neka dovede kolegice, Hanelore i Marion, feš i zgodne Švabice, slatka stvorenja, kao s reklame za sladoled... Hajde, Andrija, kažider Miru da su emancipirane frajle. Hanelore si podrobno upoznao... Bit će vam fino družiti se s njima, a ti, Miro, možda se i udružiš s Marion!“ – poduzetno je planirao Janko.

U Šilju se jučer utisnuo strah od neuspjeha, progutala ga zlovajnost da što god pokuša pred njime se spuštaju brklje. Sinoć je bunovno sanjao kao umiješao se u prosvjed protiv *caudilla* Franca, a pobješnjeli policajac oborio ga je na pločnik i cokulama mu sumanuto skakao po želucu. Zajaukao je i krik ga je probudio u smiraj zore. Ali sada, poslije Jankova poziva na ručak, ponovno nazire svjetlost u tunelu i samo što ne zapjeva od sreće. Prigoda je da uz Marjetinu pomoć pronađe zlatni ključ i odbravi poglavnikova željezna vrata.

Poglavlje III.9.

Madrid poslijepodne, u srijedu, 18. studenoga 1959., u restoranu Fado

Šiljo je krenuo pješice iz hotela i namah pronašao portugalski restoran *Fado* na slikovitome zvjezdastom trgu, pritiješnjenu između Gran Via sa sjevera i Puerta del Sol s juga. Po policijskoj navadi, krišom se osvrtao poslije nekoliko koraka da vidi slijede li ga. Iz suprotne ulice naišli su Janko Rukavina i Andrija Kus s medicinskim sestrama. Sve tri su prirodne plavojke i osvajaju vedrinom i izgledom. Nenapadno elegantni Janko zadivljuje majušne Španjolce stršeći visinom. Pričinja im se kao gora koje se vrh sakrio među oblake.

Iz *Fada* se dražljivo šire opojni mirisi plodova mora, začinjenih zvucima fada. Uz klasičnu gitaru i okrugli debeli tamburin nalik tavi, po kojima otmjeno prebiru bradati mladići u trubadurskim crveno-žuto-plavim haljama titra umilni sjetni poj sitne djevojke, ogrnute bijelim čipkastim šalom iz Madeire i u crnoj suknji koja dotiče pod.

Marion Kraft je iz Kiela, a Hanelore von Ulrich iz Darmstadta. Prijeratno prijateljstvo njihovih očeva s profesorom Rudolfom Seitzom i pripadnost istoj stranci (suvišno spominjati kojoj), dovelo ih je prije godinu i pol u Španjolsku. Oduševljene su poslom u Njemačkoj klinici, izvanrednim šefom, pristojnom plaćom i životom na veseloj nozi u Madridu. Vele, da je po njihovu, smjesta bi potpisale da tu dočekaju još predaleko naziruću mirovinu. S Njemicama je suglasna i Marjeta, koja je ovdje od svoje jedanaeste godine. Idućega proljeća zao kružit će drugo desetljeće neprekidnoga madridovanja. Po račlastome izričaju kastiljanskoga osjeti se da su Marion i Hanelore germanske rase, dok Marjeta govori kao rođena *madrilena*, sto na sat, ni domoroci u njoj ne mogu otkriti tuđinku, bujnu Slovenku.

Šiljo nazire da su Andrija i Hanelore odmakli od drugarskoga poznanstva. Nakon nekoliko gutljaja *sangrije*, on je posjednički pipka po stražnjici, a ona se ne opire, ženstveno je popustljiva i belji se.

„Andrija će danas zaojkati kao na prelu: Noge gore, Hanelore!“ – došapne lažnome Miru stihotvorac Janko: „Ti, zemljače, jurišaj na Marion, nećeš požaliti. Matere mi, pričinja mi se da ćete se večeras puuuno bolje poznavati nego sada!“

Marion, nemirnoga treperava tijela kao u trbušne plesačice, vitka kao vreteno, dubokih zlatnih očiju i sićušne brade, nije okolišala da pokaže Šilji kako joj prija njegova blizina. A i njemu godi što sjedi do zgodne žene koja ga potiče da joj se nabacuje. Marion ga, poput Janka i Andrije, prisno zove: Miro. Mada je lažni Miro sve bliži tijesnome zbliženju s prvom Njemicom koju će, tako ćuti u zraku, unijeti u svoj ljubavnički popis, više je potresen jer sluti da će od Marion, Hanelore i Marjete iz prve i prave ruke saznati što se zbiva s njihovim pacijentom zbog kojeg je bio spreman prevrnuti svaki kamen na planetu sve dok ga ne pronađe i zbog kojeg se sada obreo i ovdje. Ževka kao hajkački pas na tragu nestvarnoga ulova. Medicinske zvjezdice iz njemačke galaktike sletjele su preda nj kao as na jedanaest. Hoće li ga tri sestre odvesti do osobe koju nesmiljeno ganja? Do *senora* Pabla. Poslije Buenos Airesa doletio je i u Madrid da ga istjera kao jazavca iz jazbine i dotuče u glavu! „Prozor mora pasti!“ – zapovjedio je vrhovni komandant, maršal Tito, partizanima u ratu. A Šiljin zapovjednik, general Stevo, zapovjedio je u miru: „*Senor* Pablo mora pasti!“ Pukovnik je pronašao idealno uporište odakle će se primaći

Anti Paveliću. Idealnijega nema. Grije ga vraćena nada i on ponovno drhturi u osvit završnoga udara.

Marion je mila. Ugodna glasa ispričala je lažnome Petroviću da je prošloga četvrtka, dežurajući na oftalmologiji, čula najpotresnije pitanje otkad radi u klinici.

„Dječak, slijep od rođenja, pitao je majku koja ga je dovela na pregled: Reci mi, mamice, koje je boje vjetar?“

Na spomen slijepoga mališa stegle su joj se riječi i navodnile oči.

Povod koji pukovnik Šiljo čeka kao ozebao sunce naišao je s trećom bocom portugalskoga vina internacionalnoga glasa *Mateus rose*, kojim su zalijevali najprije pržene *chanquetes*, najsićušnije vidljive ribice, koje jedu prstima, i bakalar, u jelovniku upisan: *Cazuela de bacalao*. Počelo je kad ga je Kus iznebuške spopao:

„Jeli tako, Miro, da ti je ono zanovijetalo od Hajduke kazao kojeg sam poznatoga Hrvata vidio u parku Retiru kako hrani vrapce?“

Lažni Petrović odrično odvrati da mu Hajduka nije prijavio kojeg je to poznatoga Hrvata Andrija vidio u parku Retiru kako hrani vrapce.“

„Ne mogu se domisliti zato što ne znam koji poznati Hrvati žive u Madridu. Osim vas dvojice, naravno.“ – šaljivo zažvrgolji i nedužno pogleda Andriju i Janka.

„Ih, čudi meda ti Hajduka nije kazao!“ – nije popuštao Kus.

„Mene pak čudi, baćo, zašto si se izobijestio i sumnjaš da skrivam nešto o nekome poznatome Hrvatu kojeg si vidio u parku i o kojem mi je navodno ispričao Hajduka, a što je on saznao od tebe“ – skalupio je zapetljani odgovor lažni Petrović.

„Vidi ti Aleksandra Hajduke, vjernoga čuvara vele tajne! Bog i bogme, arap je! Dakle, ipak se nije izbrbljetao pred tobom…“ – udobrovoljeno reče Kus.

„Pričaš mi, baćo, kao da je taj tvoj poznati, a meni nepoznati Hrvat koji hrani vrapce“ – nastavio se pretvarati lažni Petrović namirisavši plijen – „nekakva krupna zvjerka koju ganja pola svijeta. Kao da je, sveca mu, sicilijanski mafijaški *capo*…“

„Blizu si, jako blizu, Miro, ali i jako daleko. Toga hrvatskog gospodina iz parka proganjaju stoput više od bilo koga mafijaškoga *capa.*“ Andrija Kus se sladio u duroglavoj skrivenosti: „Hajde, pogađaj, dečko: tko je to? Naprijed! *Adelante!*“ – poticao je i lažnoga Mira, koji se umješno pretvarao da će prsnuti od nestrpljenja:

„Ne znam, baćo! Predajem se. Mozak mi se umorio od nagađanja!“ Lažni Petrović zamrznutim osmješkom ogleda Kusa: „Reci mi, konačno, tko je taj Hrvat?“

Hanelore i Marion, ne razumjevši ni slova, uljudno šute, a Janko i Marjeta koji, kao i one, nijemo prate Andrijino izazivanje, iščekuju da vide zabezeknutoga Miroslava Petrovića, zagrebačkoga trgovca na službi u Beogradu, nakon što sazna ime i prezime poznatoga Hrvata iz parka:

„Pomoći ću ti, Miro“ – sve napornije se iživljavao Kus: „Pazi, prvo slovo imena mu je A, a prezimena P…“

„Je li to biciklist August Prosenik hranio vrapce? No otkud on u Madridu?“

„Ma kakav tričavi Prosenik! A. P. koga sam vidio – globalno je poznat!“

Lažni Petrović se najlažnije zapanjio:

„Nećeš mi valjda reći, baćo, da je A kao Ante, i P kao Pavelić...?“

„Čestitam ti, Miro, pogodio si – od druge! Tako je, bio je to poglavnik Ante Pavelić!“ – obodreno potvrdi Kus, na što ga lažni Petrović podcjenjivački otpravi:

„I sada misliš, baćo, da si me ovim što si izbljuzgao zajebao kao kauboj konja? Jesi, kar!“ – Šiljo je umetao prostote, pogodovalo mu je da Marjeta osjeti kako se spontano odupire Kusu: „Čuj tebe, frajera, ma koji Pavelić u Madridu, jeba ga ti!“

Andrija Kus se zamlatarao u težnji da osnaži dojam o sebi – glasniku, u čiju se vjerodostojnu riječ ne smije posumnjati.

„Matere mi, sjedio je u Retiru na pola metra udaljen od mene! Kad sam ga ugledao, kao da mi je palo nebo na glavu!“

„I na me bi palo da sam ga ugledao!“ – na to će nemarišnim prezirom lažni Petrović: „Što kažeš, baćo: poglavnik hranio vrapce?“

„Jest, hranio je vrapce!“ – neobuzdano je frktao Kus.

„Zamijenio si ga!“

„Ma kakvi zamijenio, čovječe! Prepoznao sam ga iako je pustio brkove. Bio je s kćerkom Višnjom. Razgovjetno sam ih čuo, govorili su hrvatski!“

„Što si rekao poglavniku?“

„Ja njemu rekao? Kako to misliš? Što bih ja njemu trebao reći?“

„Nešto prigodno. Recimo, da si ga pozdravio: Za dom spremni, poglavniče!“

„Kaj god! Ništa mu nisam rekao!“ – drekne neuravnoteženo Kus: „Bio bih otupjela uma da sam mu pristupio!“

„Trebao si mu se javiti, Andrija!“

„A što ako je netko motrio na nj? Čemu potezati bez potrebe jarca za jaja.“

„Francuske, njemačke i engleske novine koje sam čitao“ – nije odstupao lažni Petrović – „kadgod pišu o Paveliću, izvještavaju da je poslije atentata pobjegao iz Buenos Airesa u neku južnoameričku državu, najvjerojatnije u Paragvaj!“

„Vidio sam ga svojim očima“ – uzbuktio se Kus: „I on je još u Madridu!“

„Nepojmljivo mi je zašto bi novine izmišljale i objavljivale da je Ante Pavelić u Paragvaju? Nigdje nisam naišao ni pušljiva retka da je u Madridu!“ – hinjeno je režao lažni Petrović: „A ti me sada gledaš tužno i ružno i grizeš se zašto si uludo trošio vrijeme u nešto u što ni prividno neću povjerovati!“

Došao je čas da i inženjer Janko Rukavina ugrabi svoj komad važnosti:

„Istina je što kaže Andrija. Poglavnik je odavno u Madridu. I još je tu!“

Lažni je Petrović osiljeno naružio i Janka:

„Jesi li ga i ti, baćo, vidio da hrani vrapce u Retiru?“

„Ja ga nisam vidio. Ali svakodnevno ga vidi moja Marjeta. U Njemačkoj klinici ga također dan za danom obilaze Marion i Hanelore!“ – samopouzdano reče Janko.

Tu smo, dakle, baćo! Pukovnik Đuro Milić – u madridskome razdoblju lažni Miroslav Petrović – dobit će što traži. Kazivanja dragocjenih cura iz Njemačke klinike Marjete Levar, Hanelore von Ulrich i Marion Kraft vrijedit će kao gordo:

„Što će Ante Pavelić u Njemačkoj klinici?“ – najprije se obratio Marjeti.

„Moj predstojnik, profesor Rudolf Seitz, u ponedjeljak mu je operirao žuč i sada se gospodin Pavelić oporavlja u okrilju naše klinike.“ Kad progovori hrvatski, po naglasku je lako odrediti da je Marjeta slovensko *dekle*, kao što je u njoj nemoguće prepoznati strankinju čim se raspriča na kastiljanskome, s kojim se znatno uspješnije nosi negoli s materinskim slovenskim.

„Znate li, Marjeta, koliko dugo će se oporavljati Pavelić?“ – upita lažni Miro.

„Bar još desetak dana. Profesor kaže da će ga zadržati dulje nego što je uobičajeno s operiranima od žuči. Jedan od metaka koji su ostali u njemu nakon atentata u Buenos Airesu, onaj između kralježaka, prijeti da izazove trovanje.“

„Dolazi li Paveliću u posjet kći, koju je Andrija vidio s njime u Retiru?“

„Gospođica Višnja posjetila je oca nakon operacije, u ponedjeljak navečer. Zatim dvaput jučer, prijepodne i predvečer te jutros. Doći će i danas poslijepodne. S njome su uvijek gospođa Mara i fratar Branko Marić. Jutros je bio i stari *škof*, Ivan Šarić – oprostite, izrazila sam se slovenski, *škof* je nadbiskup“ – kao da čita vijesti na radiju raportirala je sažeto glavna sestra Marjeta Levar.

„Kako napreduje oporavak?“ – pravio se da je zabrinut lažni Petrović. Pred Andrijom, a osobito pred Jankom želi se nametnuti kako nije ravnodušan prema Pavelićevu zdravlju. A u sebi prosuđuje: „Ličanin oštro vuče na Pavelićevu stranu!“

„Iskreno, ne toliko dobro kao što bi volio profesor Seitz“ – reče Marjeta, uz profesionalno odgovorni otklon kako će se više znati nakon temeljitih pretraga. Uzvišeno je pripomenula da je Seitz specijalist prvoga reda, čak i ako bi ga se cijenilo samo po tome što je do pada *Reicha* bio osobni liječnik Hermana Göringa.

Bez ustezanja Hanelore je opisala kako je u četiri susreta doživjela *herr* Pavelića, *frau* Maru, *fräulein* Višnju i fratra Branka:

„*Herr* Pavelić je suzdržan i strpljivo, bez samožaljenja, podnosi bolnički život. Njegov pouzdanik, zapanjujuće obrazovani svećenik Branko Marić, komunikativan je i simpatičan. *Frau* Mara je kaotična i nepristupačna; a *fräulein* Višnja, usuđujem se reći, iako samosvojna, nervozne je prirode, afektirana i gotovo arogantna.“ Na kraju je Hanelore ipak ublažila kritičke prosudbe o Pavelićkama: „No ta njihova, možda neobuzdana ženska raspoloženja pripisujem prevelikoj zebnji za *herr* Pavelića.“

Marjeta je dodala kako je *gospod* (omaklo joj se na slovenskome) Pavelić podsjetio fra Marića da sutra ponese bilježnicu jer će mu nešto važno diktirati:

„Slutim da će se poglavnik obratiti Hrvatima. Zanima me što li će poručiti?“ – uskoči Janko. „Naćuli uha, mjesečino moja sjajna, i osluhni što će govoriti. Saznaj koliko god više mogneš“ – nagovarao je Marjetu koja ga je opajala pogledima i zaljubljeno mu obećala kako će se svojski zauzeti da utaži njegovu radoznalost.

„I ja bih rado saznao što priprema Pavelić!“ – priključio se lažni Petrović.

„Ne brini se, Miro, saznat ćeš!“ – Janko mu voljko namigne i priljubivši mu se na uho šapne da ga samo on čuje: „Osjetio sam, pošteni zemljače, da si naš, Hrvatina. Ništa ne govori, slutim u koju bi gabulu upao da ovo znaju oni tvoji u Beogradu!“

Lažni Petrović izražajno gleda u Janka, čime mu rasuto pokazuje da ne potvrđuje, ali i ne pobija njegova priviđanja.

Šiljo se ugodljivo uspoređuje s romansiranim tajnim agentom i galantnim ženskarom Jamesom Bondom, junakom *bestsellera* škotskoga pisca i špijuna lana Fleminga *Casino Royale*, koji je preklani progutao u Buenos Airesu. Onako za se pothranjuje rasplet svoje priče koja će se završiti u Madridu. Manirom maštovitoga čudotvorca 007, uz potporu gracija iz Njemačke klinike, razbit će nezapaljivi sef i iz njega izvući nedostupnoga Antu Pavelića. Pronaći će pukotinu kojom će se provući da dođe do njega. Nalazeći uzročnu vezu s Jamesom Bondom, u kartama vidi sebe u liku puba i glamuroznu Marion kao damu. Ona mu se zalijepila za prste i još večeras će joj uskočiti u zagrljaj. Neće je ispustiti sve dok ne zaklopi korice zagrebačke inačice *Casino Royalea*, koju je začeo Stevo Krajačić i naslovio: *Operacija Pavelić*.

Šiljo se napreže: kamo će s Marion nakon ručka u *Fadu*? Ne smije je uvesti u hotel. *Plazini* portiri u crvenim mundirima, nalik haremskim eunusima, podigli su živi bedem ispred liftova i stubišta i vrebaju kao izgladnjeli buldozi. Kad bi ga ukebali u pokušaju da prokrijumčari žensku u sobu, oboje bi prokazali policiji zbog nemorala. U *estudiju*, koji Marion dijeli s Hanelore, neprolazna zapreka je zatucana stanodavka. Kad su mlade Njemice ugovarale zakup, uvjeti dosljedne fanatične bogomoljke bili su da su u njenoj kući zabranjeni posjeti muškaraca i pušenje!

Čarobnjak Janko riješio ga je muka. Danja svjetlost je zamirala i večer ogrtala tamni plašt kad je pozvao društvo na gozbu u svoj trosobni stan, u četvrti Adelfas:

„Zasladimo ovaj pir iz *Fada*“ – predložio je. Od rođaka iz Gospića nekom zamršenom vezom dobio je kolut sira škripavca, gastronomskoga zaštitnog znaka svoga ličkog zavičaja: „Di je čovik nika, tu mu je i obika. A moja obika je Lika!“ – Janko se pjesnički dodvoravao lažnome Miru: „U Madridu se, kadikad, bez Like osjetim izgubljen, kao vučić koji je odlutao od čopora!“

U samoposluzi je kupio pecivo, vino, pivo, suhomesnate nareske, jabuke, smokve, pržene bademe i tvrde kolačiće da lički oplemeni krug oko škripavca.

Kod Janka je krenulo kao u opereti. Poslije jela, pića i površnoga gvirkanja televizijskih vijesti *Hora de noticias*, najprije su se odvojili Andrija i Hanelore. Andrijini urlici u ekstazi koji su probijali zidove –a Janko ih je usporedio s rikom jelena u doba parenja – ojunačili su i ostale da se povedu njihovim primjerom i zbliže se. Kućedomaćin je s Marjetom utrčao u svoju spavaonicu, a za njima su treću sobu zaposjeli Marion i lažni Miro, kao jedini do sada neuigrani par.

Uz blažene zadovoljene osmijehe iscrpljeno su se vraćali u blagovaonicu da se okrijepe, bace oko na televizor, bez veze izmijene koju, saslušaju Jankovu napornu ojkalicu*: Aoj mala, rutava po drobu, il' se šišaj, ili plati globu*, potom klisnu i opet se zavuku u jedva osvijetljene osame koje su ih vabile na porok.

Bez ustezanja Marion je u transu rječito obznanila lažnome Miru da joj je on prvi muškarac otkako je u Madridu, dakle, nakon gotovo dvogodišnjega suzdržavanja:

„Ne mogu odoljeti a da ne kažem, ma što pomislio, kako me nitko nije tako naglo zarobio kao ti, Miro! Ti si pravi kojeg sam čekala“ – razdragano se otvarala. Razgovarali su na

kastiljanskome: „Voljela bih da ovo magično tajanstvo potraje sve dok se, na nevolju, uskoro ne vratiš u Beograd! Jedino što znam jest da ću se tada rasplakati kao kiša.“ Hvalila ga je da je gospodskim zavođenjem i zastrašujućom satirskom moći drži u stalnoj slatkoj napetosti: „Osvjetlao si obraz *machoima* svoje zemlje, mili. Sigurna sam da ćeš, ako ikada odeš na Djevičanske otoke, i tamo budeš nezasitan kakav si večeras, oni poslije tebe ostati samo – Otoci!“

Nijedna mu se nije udvarala kao Marion. Ljubičastim lakom oličila je nokte na nožnim prstima, takav ukrasni detalj prvi put je opazio na nekoj ženi. Izbezumljivali su ga njeni savršeni oblici ispod zavodljivoga trikoa: 86 – 58 – 86.

„Kapa dolje tvome tati koji te božanski izvajao“ – polaska joj lažni Miro i uzvrati kako je do ove plodne noći i on dugo sušio. Ali poslije te gole istine, bezočno je slagao: „Izgledno je da ću se s proljeća vratiti u Madrid za trgovačkoga izaslanika!“ Onda mu se pohotno otelo: „A gdje ćemo se voljeti sutra, *linda*?“

„Janko i Andrija imaju stanove. Ti zamoli Janka za ključeve, a ja ću Andriju, preko Marjete.“ Marion je njemački svrsishodno ležeći rješavala goruće pitanje.

Rastali su se poslije ponoći. Medicinskim sestrama od pola devet počinje radno jutro u Njemačkoj klinici. Marjeta će ostati da prenoći kod Janka, Andrija vodi Hanelore k sebi, a lažni Miro će otpratiti Marion do njezina zabrana.

Obalavljen od pića, Janko kruto uzdignutom desnicom pozdravi lažnoga Miroslava Petrovića i svoga madridskog pajdaša Andriju Kusa:

„Za dom spremni!“

Nisu mu odzdravili kako je očekivao:

„Ne zajebavaj se time!“ – otresito ga opomene također nafrulani Kus. Učinilo mu se da mu Janko želi nešto reći. Ali nije, samo mu se učinilo.

Baždareni lažni Miro dvosmisleno se pretvarao kako je piće dotuklo i njega, jednako kao i našljokane Janka i Andriju. Primijetio je da su tri medicinske sestre, otpornije od njih dvojice, podnijele prilično popijenoga piva, vina, viskija i konjaka.

„Najbolje je za sve da se odmorimo!“ – presiječe lažni Miro i izvede Marion.

Pod slabašnom žućkastom rasvjetom lažni Miro i Marion opraštali su se dugim poljupcima ispred kuće u ulici Segovia, u kojoj ona stanuje s Hanelore, kad je u zlo vrijeme ljutito izmilio neželjeni pozornik, s licem kojem bi više priličilo da bude izložak na kinološkoj smotri, koji kao da se sa sijedih oblaka meko spustio na madridski asfalt. Podvikne im da pođu s njime u postaju, podsjetivši ih kako se u katoličkoj Španjolskoj sablazan na javnome mjestu kažnjava zatvorom i globom.

„Nema oprosta, *senores*, zato što ste stranci. *Ley es igual para todos!*“ – Guste obrve koje su mu doticale kapke činile su ga opakim. No za pet sekundi uobljeni pozornik se odljutio i vrlo popustljivo zaboravio da im je zaprijetio kako je zakon jednak za sve. Udobrovoljeno okrene leđa od zatečenih grješnika kad je između prstiju napipao prepolovljenu novčanicu od pedeset peseta, koju mu je mađioničarski vješto doturio lažni Petrović: „Molim vas, *caballero*, da se raziđete!“ – kažiprstom i srednjakom prislonjenim na zelenkasto-crnoj šapki, smjerno

pozdravi velikodušnoga darodavca koji mu je podebljao obiteljski proračun. Plaće u *Guardia civil* uredno stižu, ali su bijedno tanke.

Marion i lažni Miro su se dogovorili da se u četiri nađu na ručku, poslije njezina izlaska s posla. On će, razumije se, pozvati i ostalo društvo. Potom će se njih dvoje, siti i napojeni, na par sati zavući pod Andrijin ili, vjerojatnije, Jankov krov.

„Marjeta mi je kazala da si osvojio Janka. Držim da će nam bez daljnjega ustupiti sobu" – mahnula mu je, poslala leteći poljubac i otključala vrata, a Šiljo je zaustavio taksi i odvezao se u *Plazu*.

Madrid, u četvrtak, 19. studenoga 1959., prije podne u Njemačkoj klinici

Mara i Višnja Pavelić zadržale su se gotovo sat kod bolesnika i ostavile ga s fra Brankom. Poglavnik će Ujaku (tako mu se obraćao otkad ga je upoznao) izložiti svoj skiciranu proglas borcima HOP-a i ustašama, a on će ga pretipkati i vratiti mu ga na autorizaciju. Konačno uobličena, odaslat će ga u svijet, svuda gdje djeluju hrvatske protujugoslavenske i protukomunističke skupine. Jedva mičući ukrućenim usnama na koje ne svraća ni najtanji osmijeh, poglavnik prelomi pred sestrom Marjetom:

„Neka me nitko ne obilazi sve dok fra Branko ne ode. Potreban nam je mir!" – otpravi glavnu sestru na hrvatskome. Premještajući se s noge na nogu, Marjeta se snuždeno povuče uz naklon. Kakav je to peh kad ništa neće čuti i prenijeti svome Janku, koji izgara da sazna o čemu je govorio njegov poglavnik. No krajnje oprezni Pavelić se osigurao da Slovenka (jučer mu se povjerila da joj je zaručnik Hrvat) ne bude prva osoba koja će uz Ujaka slušati što će on objaviti puku u domovini i tuđini: „Valja se zaštititi" – okrene se fratru. „Da čuje što ću vam čitati, sestra Marjeta bi ispričala zaručniku, a zaručnik proširio ostalim Hrvatima po Madridu. Tajna iz ove sobe obišla bi svijet kao zvijezda repatica i prestala bi biti tajnom. Ne isključujem da bi krenula krivim smjerom i došla do uha nekoga Udbina doušnika. Titovi agenti su se razmiljeli i pustili posvuda pipke! Madrid je špijunski brlog, vjerujte mi, Ujače!"

„U pravu ste, poglavniče!" – suglasio se Ujak i otvorio bilježnicu. Zapisao je:

Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske borcima Hrvatskog Oslobodilačkog Pokreta

Braćo ustaše!

U ovim težkim časovima naše oslobodilačke borbe, dok himbeni srbo-komunistički neprijatelj čini zadnje napore da svoju okupaciju nad Hrvatskim Narodom produži, upućujem – shrvan podmuklom bolešću – svim borcima HOP-a diljem svieta ove rieči, a sa željom da se kao moja posljednja volja imaju smatrati.

Stoga naređujem:

U slučaju moje smrti stvoriti će se jedno novo vrhovno tielo, kojemu se sve organizacije HOP-a imaju podvrći i vjernost i poslušnost izkazati. Dotično tielo nositi će naslov VRHOVNO ZAPOVJEDNIČTVO HOP-a, a sastavljaju ga:

1) Josip Marković 2) Jakov Barbarić 3) Višnja Pavelić 4) Prof. Andrija Ilić 5) Puk. Koloman Bilić.

Gore navedene osobe će sve potrebno prama dobivenim uputama poduzeti, dok će hrvatski borci kao i uviek svoju dužnost spremno izvršiti, te oslobođenje Hrvatskog Naroda sigurno izvojevati Vaš

ZA DOM SPREMNI!

Poglavnik Dr. Ante Pavelić.

Dano u Madridu dne...

„O datumu ćemo se dogovoriti“ – završi poglavnik i presavije papir sa skiciranim proglasom: „Je li ovo u redu, Ujače?“

„Ne znam, poglavniče. Dopustite mi primjedbu: je li vam potrebno da u lice apokaliptično istaknete kako ste shrvani podmuklom bolesti? I ono što objavljujete posljednju želju uz najavu smrti, ne dao Bog!“ – skrhano će fratar.

„Jedino tako valja! Da nisam kazao kako mi je narušeno zdravlje, Hrvati bi me pitali: zašto sam onda odredio nasljednike? A vi, Ujače, dobro znate da vaš poglavnik nikada nije prezao muški iznijeti stvarnost na vidjelo, koliko god crna bila! Ovo sada jedan je od ispita moga karaktera pred narodom.“

„Vaši razlozi stoje, poglavniče. Ali dramatična pomisao da ste najavili kako ćete nas napustiti – probola me je kao sablja!“ – reče fratar pomućenih očiju.

„Nisam od ljudi koji se predaju, nu znam da neću dugo. Moja životna ura samo što nije zastala. Svjestan sam skorašnjega konca, moj Ujače...“ – ucvilio se i poglavnik. Da prekine priču o smrti koju predosjeća, zaduži fratra: „Predvečer mi donesite prijepis da ga pogledam i potpišem.“

Madrid, u četvrtak, 19. studenoga 1959., poslije podne u restoranu Casa Alberto

Đuro Milić kao domaćin izabrao je stari restoran, *Casa Alberto*, u antiknoj četvrti u ulici Huertas na broju 18, gdje je dva dana po dolasku u Madrid njega i Aleksandra Hajduku grofovski počastio dopredsjednik španjolske komore Osvaldo Ramirez Calderon. Lažni beogradski trgovački djelatnik Miroslav Petrović tada je saznao da je ta izjelička svetinja u romantičnome dekoru – kakav je do tada doživio jedino u filmovima srednjovjekovnoga sadržaja – otvorena još 1827., i evo je kako 127. godinu radi bez stanke. U istoj zgradi stanovao je 1614. Miguel Cervantes i na katu iznad budućega lokala napisao drugi dio svoga besmrtnog epa *Don Quijote*.

Čim je s Marion i Hanelore ušla u *Casa Alberto*, Marjeta bezizražajno objavi nestrpljivome Janku da je propala na dužnosti njegove osobne izvjestiteljice:

„Gospodin Pavelić je zatražio da ostane nasamo s fra Brankom“ – naćubila se: „Rekao mi je kako ne želi da budu ometani. Vidjela sam iza staklenih vrata gospodina Pavelića koji nešto govori, ali nisam mogla čuti što, a fratar zapisuje...“

Lažni Petrović obuhvati pogledom medicinske sestre:

„Kad će Pavelić napustiti kliniku?“

Odgovorila mu je Marion, koja nije otkidala oči od njega:

„S profesorom Seitzom pregledala sam rendgenske snimke i nalaze gospodina Pavelića. Pokreti su mu sve otežaliji i stanje se ubrzano pogoršava, što profesora vrlo brine. Gospođi i kćerki je najavio kako ga još ne smije otpustiti na kućni oporavak."

„Koliko će potrajati bolnička njega?" – upita lažni Petrović.

„Ležat će bar mjesec dana" – nastavi Marion. „Profesor mi je pokazao snimku zrna zaglavljena između kralježaka, koje nakon operacije žuči prijeti da izazove trovanje. Dođe li do trovanja, stvorio bi se tumor na živu..."

„Hoće li poglavnik izdržati?" – upleo se Janko.

„Ako ne dođe do trovanja" – oprezno će Marion.

„Kakvi su izgledi da poglavnik izbjegne trovanje?" – skrbno upita Janko.

„Ne bih smjela prenositi dijagnoze o zdravlju pacijenata. No budući da je gospodin Pavelić vaš sunarodnjak, do koga vam je stalo, reći ću što predviđa profesor. Sve je izglednije da će doći do trovanja kralježaka. U postocima: 70 naspram 30." – Marion zatim zavapi. „Zaklinjem vas, momci, da ovo ne ode dalje od nas!"

Muški potvrdno zatresoše glavama.

„Znači li to da se poglavnik neće oporaviti?" – nastavi je ispitivati Janko.

„Bojim se kako sadašnje stanje bolesti prije najavljuje nepovoljan ishod. No uzdajmo se u vrhunske sposobnosti profesora Seitza. Njemu je iznimno stalo da spasi *herr* Pavelića." Marion je kanila zaustaviti Janka da je više ne pita o poglavnikovoj bolesti, ali tada konobar donese inćune s gradela, koje je valjalo pojesti dok su vrući.

Lažnome Petroviću skočio je ugled kad je svojim uzvanicima naručio hranu koju mu je preporučio Ramirez. Za predjelo spomenute inćune, *boquerones*; a nakon njih *jedinstveni rabo de toro*, pečeni rep od bika, težak oko dva kilograma, s maslinovim uljem, zelenim paprom, kapulom, majčinom dušicom, lovorom i mrkvom. Stakleno su ga gledali: kako to da je on madridski početnik prije njih, prekaljenih *madrilena*, saznao o profinjenim specijalitetima iz *Casa Alberto*? Gastronomski *ćićerone*, lažni Miro, umjesto da im bilo što odgovori, nadmeno se napuhivao.

Madrid mu je bio pod nogama.

Društvo u *Casa Alberto* uz prismok i crveno vino iz Rioje zaboravilo je bolesnika u Njemačkoj klinici i prepustilo se vedrijim zgodama. Iznimka je pukovnik Milić, koji ih, obuzet razoriteljskim planom, odsutno sluša i bulji ni u što. Marion ne skriva da je zaljubljena u lažnoga Mira pa njega zato progoni prokleta primisao: hoće li mu uspjeti da iskoristi Njemičinu zaslijepljenost i uvuče je u opasnu suradnju?

‚Kako bi bilo da Marion skonča s Pavelićem? Recimo da ga usmrti dok mu ubrizgava injekciju. Ili da mu ulije otrov u hranu ili u čaj.' Šiljo je uvjeren kako je jedan od tih brzih zahvata izvediv, dapače. Ali ujedno i pere uznemirenu savjest. U slavu uspješnoga kraja misije i najvišega poratnog pothvata *službe* mora odnemariti nemilostivu istinu da njegove nakane nisu časne jer prljavo trguje s Marioninim osjećajima. Prihvati li se cura glavne uloge u predstavi, u kojoj neće biti vidljiva na sceni, kao da je glumica u kazalištu sjena, postat će zlorabljeni ubojiti kamen u tuđoj ruci: ‚S druge strane, svaki izgubljeni dan u Madridu još je

jedan darovani dan života zlotvoru.‘ Pukovnik sebi daje za pravo da je izabrao jedini izlaz do pobjede. U tome zakulisnom ratu dopuštena su sva sredstva pa i vlastiti moralni pad. Stoga će slomiti Marion i privoljeti je za veliku stvar: ‚Za našu stvar!‘

Neslomljivi policajac odlučno je sklopio krug.

Poglavlje III.10.

Madrid, u petak, 20. studenoga 1959.

Šiljo je proveo noć s Marion kod Janka, koji je u svojoj ložnici prespavao s Marjetom. Izašli su učetvero u 7:45, poslije kave, narančina soka i doručka koji su poslužile ženske – hladno mlijeko, pržena jaja sa slaninom i tost tanko premazan maslacem. Janko ih je razvezao: dvije sestre u Njemačku kliniku, lažnoga Mira do Palacio de Comunicaciones na Plaza de las Cibeles, da se na kraju zaputi u biro, u Villa de Vallecas, gdje kao glavni inženjer priprema projekt izgradnje stambenoga naselja u četvrti Acacias.

Šiljo je s teleprintera šifrirano izvijestio Stevu Krajačića da će *senor* Pablo ostati na liječenju najmanje mjesec dana: *Sve je izglednije da zbog pogoršanja i ne izađe. Povezan sam s medicinskom sestrom iz klinike i pokušavam je nasnubiti da učini što ja ne mogu. Trebam li se vratiti ili čekati da istjeram posao do kraja?*

Stevo bijaše britak. U *Plazu* je stigla štedljiva brzojavka: *Čekaj i završi posao*.

Šiljina glava puni se iz minute u minutu i u njoj plovi desetine planova. Kako uvesti Marion u Operaciju Pavelić? Kako je ohrabriti i potaknuti da postane ovovremenska Lucrezia Borgia?

Telefonirao je Ramirezu da preventivno opravda razvučeni boravak i prikaže mu ga nesumnjivim. Vrlo je moguće da policija posumnja i počne ispitivati u komori: zašto se trgovac iz Jugoslavije toliko dugo mota u Španjolskoj?

„Ostat ću nešto dulje jer me očekuju susreti s još nekim poslovnim ljudima. A pregledavam i prostorije za buduće predstavništvo. No ne usuđujem se predvidjeti hoće li vaša i naša ministarstva vanjskih poslova i trgovine usuglasiti stajališta. Koliko god ga mi trgovci željeli otvoriti, poštovani don Osvaldo, to je ipak najprije državni, politički i ideološki problem, a tek potom gospodarski."

Suzdržljiv je bio i Osvaldo Ramirez Sanchez:

„Mi bismo sve riješili brzo i bez poteškoća, *senor* Petroviću, da Jugoslavija i Španjolska imaju diplomatske odnose. Ali kako ih nemamo, a bojim se da ih još dugo nećemo imati, nije isključeno da negdje u Madridu ili Beogradu zakoče. I to se birokratski razvuče, štono bi rekli glazbenici: *largo desolato*. Očajno sporo."

Lažni Miroslav Petrović se raspjevano razmahao pred Ramirezom:

„I još nešto, ali vrlo osobno, don Osvaldo. I ne žuri mi se iz Madrida. Jer mi tromjesečna viza istječe 20. siječnja sljedeće godine, a meni je sve ljepše kod vas."

„Veselim se što to čujem, *senor* Petroviću" – bio je osvojen dopredsjednik španjolske trgovačke komore Osvaldo Ramirez Sanchez, kojemu je simpatično što se trgovac iz komunističke Jugoslavije zaljubio u njegov grad: „Osjećam da uzimate najljepše od Madrida. I zato, divite mu se i uživajte u njemu!"

„Za ovo je zaslužan ekonomist vaše komore, moj zemljak Kus. Ukradem mu komad slobodna vremena i on mi otkriva čarovitosti Madrida... Nisam iskoristio ni dan svoga ovogodišnjeg odmora, a moj izostanak neće ići na štetu posla u Beogradu."

„Kako ne oskudijevate s vremenom, *senor* Petroviću, slobodan sam vam predložiti da posjetite još neka privlačna mjesta nedaleko od Madrida. Osim Toleda, koji vas se, kako ste rekli, dojmio, oči će vam postati bogatije upoznate li Salamancu, Bscorial, Alcala de Henares, Guadalajaru, Aranjuez, Segoviju…“ Grohot zauzda Ramireza da prestane s nizanjem: „Jest da sam pretjerao u turističkoj domoljubnosti, ali nećete se pokajati budete li izabrali nešto od moje ponude. Iako ste mi kazali da koristite rent a car, budu li vam u bilo koje vrijeme ustrebala kola naše komore s vozačem, samo izvolite. Bez oklijevanja ih zatražite od mene, *por favor*.“

Madrid, u nedjelju, 29. studenoga 1959.

Lažni je Petrović zahvalio Janku na pozivu da s njime, Marjetom, Hanelore i Andrijom on i Marion provedu nedjelju u Numanciji, udaljenome predgrađu Madrida, u vili njegova kolege iz graditeljskoga biroa. U zastakljenome vrtu peći će meso na roštilju, a takav domjenak, uvezen iz Amerike, Španjolci zovu *barbacoa*.

„Marion će me provesti starim Madridom oko Plaza Mayor. Ondje bismo i ručali“ – lažljivo se ispričao lažni Petrović, a da nije dahnuo. Nije mu do Numancije jer kani ispitati kako diše Marion. Smije li se osmjeliti i uplesti je u *Operaciju Pavelić*? Želi istjerati načistac: može li izvesti ludost s njemačkom medicinskom sestrom koja mu se predala i kojoj je prodro u srce i utrobu, ali koja radi u klinici vođenoj po liječniku nacističke prošlosti i čiji je otac također bio *nazi*?

„Prihvaćam razloge zaljubljenih golubova. Oni bi da ostanu nesmetani, a nas bi osjećali kao kamenčiće u cipeli koji ih žuljaju.“ Janko uz hidalgovski naklon izvuče ključeve svoga stana i izazovno ih zavrti: „Otvaraju rajske odaje. Kladim se, pobratime Miro, da će ti i danas zatrebati!“

„Dobio si okladu, baćo!“ – povladio je Janku i istrgao mu ključeve,

„Kako ćete se motati starim Madridom, bezuvjetno ručajte u *Las Cuevas*, što je po našu: Podrumi, a nalazi se u Arco de Cuchilleros ili: Slavoluk nožara. Lako ćete pronaći restoran, tamo su ulice nazvane po obrtničkim cehovima: nožara, kožara, mesara, zidara, stolara, postolara, vidara, željezara, brijača, zlatara, kovača... Imena su im ispisana na pločama od majolike uz obojene crteže: nožara koji brusi nož, mesara koji kolje bika, postolara koji pravi cipelu.“ – Kus potapše lažnoga Mira: „Bit ćeš mi zahvalan, prijatelju, za savjet. Jeba me ćuk, kuhinja u *Las Cuevas* je nenadjebiva!“

U preuskim uličicama, među zidinama nekadašnje utvrde, vojarne i zatvora, stisnuli su se restorani i birtije, *mesones*, u ruhu iz devetnaestoga stoljeća. Konobari su odjeveni kao gusari ili drumski razbojnici, a ispred vrata stoje čuvari, preslike vojnika i policajaca iz prohujalih era.

Prošli su *Botin*, najstariji restoran u Španjolskoj. A do *Las Cuevas de Luis Candelas* je i *Verdugo*, ili Krvnik. Marion krvnički potegne lažnoga Mira, koji je krenuo prema njemu i objasnila mu zašto je stavila taj lokal na glasu na svoju crnu listu za vječno izbjegavanje:

„Nemojmo u *Verdugo*, mili! Tu je proljetos profesor Seitz s nama, svojim osobljem, slavio rođendan. Bezobrazno su mu podvalili nezamislivo papren račun. Kao da je vlasnik *Verduga* njime želio opravdati krvničko ime lokala."

Restoran u koji ih je poslao Kus nazvan je po lupežu Luisu Candelasu, o kojem kolaju mitovi obojeni najmaštovitijim bojama, a o njemu još ne prestaju zadivljeno govoriti i pisati. Candelas je uvršten u španjolske enciklopedije, a u madridskome turističkom vodiču u poglavlju *Muževi i žene koji su pronijeli slavu našega grada* našao se i on, pokraj svetoga Isidra Ratara, kraljeva Carlosa III i Juana od Austrije, pisaca Lopea de Vege i Miguela Cervantesa i inih proslavljenih umova. Španjolci podgrijavaju legendu o sjecikesi Luisu Candelasu kao Amerikanci o Bonnie i Clyde, Englezi o Robinu Hoodu, Francuzi o Cherie Bibiju ili kao što su u nas u Areni krenuli s feljtonom o slavonskome hajduku Jovi Stanisavljeviću Čarugi.

Premda nije znao tko su i odakle su, vlasnik *Las Cuevasa* – s brčićima poput *caudilla* Franca, ali neuredno podštucanim, pa mu onaj na lijevoj strani bijaše kraći od desnoga – dočekao je lažnoga Petrovića i Marion kao važna *VIP* lica. Odveo ih je do stola u dijelu koji, kako je naglašeno rekao, čuva samo za ugledne goste.

Stolovi i klupe nisu mijenjani od 1880., kad je *Las Cuevas* otvoren. Na stolovima u posudama od kovanoga željeza zapaljene su debele voštanice. U početku tu su se sastajali mjesni mladići i djevojke pa se pročuo kao mjesto za udvaranje. Poklonike probranih zalogaja domamili su pak kozlići i odojci na ražnju, uz domaće vino. Žene, hrana i nektarsko piće privukli su i pristaloga Luisa Candelasa. Tu je stolovao s momcima iz svoje razbojničke bande i dogovarao se kamo će u pljačku. U *Las Cuevas* su lakomisleno prosipali ukradeni novac. Candelas se kicošio i zapazili su ga kao besprijekorno čista i urednoga mladog gospodina koji lovi korak s europskom modom. Predstavljao se prema prigodi, čas je bio don Luis Alvarez de Gobos, trgovac na veliko, a čas veleposjednik. Uglađeno se ponašao i poslovni ljudi nisu posumnjali da u tome pomodarskome podrumu ne razgovaraju s aristokratom, a ne s prepredenim razbojnikom i varalicom. Vražji dečko Luis bijaše srećković. Mada su mu policajci u više navrata ulazili u trag, on bi im izmicao pred nosom. A dokazao je i da ga resi luda drskost kad je iznad *Las Cuevasa* unajmio stan. Pajdaše je zadivio nakon što je kao veleposjednik iz Perua, rečeni don Luis Alvarez de Gobos, zaveo najpoželjniju madridsku krasoticu Manuelu Sanchez i zaprosio je. Roditelji, presretni zbog zeta koji se valja u milijunima, blagoslovili su kćer i dičili se pred svijetom da su je bogato udomili. Prijetvorni veleposjednik iz Perua i egzotična Manuela vjenčali su se u crkvi svetoga Gayetana. Iz bojazni da ga ne otkriju, Luis se s mladenkom nakon svadbe povukao u Zamoru. Kad mu je uzmanjkao novac za izobilni život koji ne pita za cijenu, a njegovoj ženi pruža što poželi, Luis je izgovarajući se da će na poslovni put odlazio u Madrid u krađu, gdje je u međuvremenu nezasitno proganjao ženske. Zanos ga nije dugo držao i zasitivši se Manuelinih draži netragom je utekao od nje. Vratio se starome društvu, obijačkome poslu i bludnim porocima.

Dolijao je kad se nije nadao. Sačuvano je izvješće nakon Luisova utamničenja:

Luis Candelas Cagigal, 28 godina, oženjen, rođen u Madridu, sa stanom u Cuchilleros 1, profesionalni lupež, normalne visine, crne kose, jakih obrva, velikih usta, istaknute donje čeljusti, dobro građen i snažan. Ranije je uspijevao pobjeći iz zatvora i brižljivo se skrivao. Cijele

godine izmicao je zakonu, sve dok prvih dana 1836. nije uhićen. Osuđen je na smrt garrotom, na davljenje spravom koja će mu lagano, ali sve jače pritiskati vrat. Uputio je molbu za pomilovanje kraljici, no nije ga uslišala. Pred tisućama ljudi na trgu ispred jedne od pet kraljevskih vrata Madrida, na Puerta de Toledo, smaknut je u trideset prvoj godini. Njegove posljednje riječi bile su: Budi sretna, domovino moja!

Raskošni jelovnik u *Las Cuevas de Luis Candelas* uređen je privlačno pa gosti ne odole iskušenju i ponesu ga kao osebujnu uspomenu, no u omiljelu Luisovu svratištu – kojemu je u nazivu posmrtno pridodano njegovo ime – to ne smatraju otimačinom, nego kolekcionarskom pasijom. Na tri je stranice zgusnuti popis jela i pića, na dvije je otisnuta povijest restorana i napokon na još dvije središnje stranice, ispod 24 crteža, kaligrafski su ispisani stihovi pučke balade o Luisu Candelasu:

Čujte priču o najslavnijem lopovu – Luis je kao dječak bio glavni u tučnjavama – Nije imao ni petnaest godina, a u svim bitkama bivao je junačina – Bacali su ga i u zatvor, ali on bi odmah odmaglio – Postao je vođa bande, u kojoj su bili Balsairo i njegova kamarila – Na cesti za Madrid, odvažno i hrabro opljačkao je nekoga ambasadora – Candelas je zatim opljačkao i skladište robe u Genovi – Sljedeću krađu počinio je u trgovini hranom – O njemu je krenula fama, nakon što je opljačkao poznatu krojačicu – Za vrijeme velike pljačke uhitili su ga u Ceuti – Ali izazvao je požar u zatvoru i umakao kroz dim – Kao zgodan ljubavnik poput Don Juana bio je sretne ruke – Izvjesnoga dana na nekome plesu upoznao je Claru Mariju – I da osvoji njeno srce, glumio je velikoga gospodina – Da se zatim nje riješi, Luis joj reče da mora otputovati u inozemstvo – Mladoj je djevojci slagao da će brodom otploviti u Englesku – Nakon što se odvojio od nje, otišao je u Portugal – U Olmedu, u nekoj gostionici, prepoznao ga je i prijavio poštanski kočijaš – Dok je Candilas spavao, iznenadila ga je policija – Zapovjednik Qimada otpravio ga je pod stražom – U zatvoru su ga okovali i osudili na smrt – Luis je molio pomilovanje, ali kraljica ga je odbila – I premda nikoga nije ubio, morao je umrijeti na garoti – I s takvom poukom završava ova priča.

Pročitali su baladu i potom lažni Miro izazove Marion:

„Za koga si navijala, *linda*? Za policiju i kraljicu ili za Luisa Canilasa?“

„Za Luisa, *natürlich*!“ – hitreno mu odgovori: „A ti?“

„I ja!“ – suglasio se lažni Miro. Grimasom koja je trebala pokazati da se pretvorio u pregladnjela vuka natukne: „Ali sada navijam za pečenoga kozlića!“ – Da je raspoloži, ozareno joj reče: „Kad bih bio vlasnik ljudožderskoga restorana, ti bi mi bila najslađi specijalitet na karti!“

Uvjerivši se da je gosti neće primijetiti, Marion ga plahovito poljubi i ponosno pogleda u svoje prenategnute grudi koje su poskakivale ispod dekoltiranoga ružičastog pulovera:

„Jeli ono o meni kao specijalitetu kompliment ili kanibalska nakana?“

Pripremio se da – naizgled usputno, na sporedna vrata – uvede Marion u svoju priču o Paveliću. Smišljenim sinopsisom lažni je Miro udarao bočno, ali tako da osvojena njemačka sestra ne posumnja kako je njen novi dečko kani podlo iskoristiti.

Kako je pridobiti? Mučilo ga je kako navesti Marion da postane *službina* i njegova Arhimedova točka oslonca. Trovačica koja će malom i nevidljivom kretnjom izazvati veliki svjetski potres.

Opustila se nakon što joj je treći put napunio čašu vinom:

„Šteta što je prošla sezona borbe s bikovima“ – počne naoko bezazleno: „Vratit ću se u Beograd neispunjene želje, Znaš li da nikada nisam bio na koridi?“

„Fuj, *scheisse*!“ – namrčala se: „Vrištala bih od užasa da još jednom odem na koridu na Las Ventas, na Plaza del toros Monumental!“

„Bila si, dakle...“

„Samo jednom. Prvi i posljednji put, sigurna sam! Ne bih smogla skupiti snagu da ponovno promatram kako matadori ubijaju bikove!“ – reče gadljivo Marion.

„I kad bih te zamolio da zajedno gledamo koridu?“

„Oho, zar je to ucjena?“

„Kao bolničarka viđala si i ljude koji umiru...“

„Jedno je gledati kako umiru ljudi kojima pomažeš da prežive, a suprotno tome je kad s užitkom pratiš ljude koji kao u klaonici estradno ubijaju živa bića. U ovome slučaju bikove.“

„Jesi li kao medicinska sestra ikada nazočila kad su neizlječivome bolesniku skratili patnje eutanazijom? Usuđujem se da te čak i pitam: jesi li sudjelovala u takvome milosrdnom aktu?“

„Kako možeš zamisliti takav grozan prizor, Miro? Eutanazija je najstrože zabranjena. Liječnika ili sestru koji se ogriješe o etiku osude na dugi zatvor!“

„Ipak. jesi li pomislila da i ti u određenim okolnostima izvedeš eutanaziju?“

„Koje su to određene okolnosti?“ – zarožila je Marion.

„Pa da nemoćno pratiš strahovite bolove nekoga od tvojih bliskih, kojem nema ni slamčice spasa. Ili kad bih, hajdemo kazati, do kraja nagrižen bolešću od tebe vapijuće zatražio da me oslobodiš neizdržljivih bolova...“

Trznula se kao da se otresa od nelagode:

„Zapanjena sam, Miro! Zašto si, zaboga, načeo tu morbidnu temu?“

„Počeli smo od koride, koju ti, premda živiš u Madridu, rekla si, ne bi gledala drugi put. A *lidia* je za Španjolce religija! I umjetnost. Oni se čude licemjerju proturječnih stranaca koji slasno jedu meso zaklanoga telića, ali se zgražaju kad matador elegantno ubije bika.“

„Jedno je jesti odrezak od bika, a drugo gledati na *lidiji* dok ga matador dokrajči *espadom*“ – nije odstupala Marion. „Volim jesti ribu, ali nisam podnosila kad je moj otac na pecanju navlačio živoga crva na udicu!“

Nije odstupio ni lažni Miro:

„Španjolci kažu da je viteškije kad bik, naoružan šiljatim rogovima, muški časno padne u jednakopravnoj bici s matadorom naoružanim *espadom*, nego kad ga mesar kolje vezanih nogu i dok ga za to vrijeme njegovi pomoćnici drže za rogove!“

„Ovdje su te stručno poučili o *lidiji*“ – Marion spontano okrene pogled: „Ne mogu te shvatiti, Miro, zašto si od koride skrenuo u eutanaziju?“

„Kako bih te smekšao da me, kad s proljeća dođem u Madrid, odvedeš na koridu!“ – zaobišao je nagaznu minu.

„Uspiješ li u toj samovoljnoj nakani prije nego što uđemo na *Plaza del toros*, napit ću se do grla, kao guska“ – vezla je: „Kad uskoro odeš u Beograd, ostat ću u tužnoj nadi da ćeš se zaželjeti Madrida i vratiti mu se zbog koride, a ne zbog mene!“

Lažni Miro prekine iskušavati Marion, kojoj više nije bilo do naklapanja o koridi. Odgodit će pokus drugoga čina *Operacije Pavelić* i prikupiti se do sljedećega izlaska. Vagat će i premetati je li bolja varijanta jedan (navući Marion da otruje Pavelića iz milosrđa, da mučenik ne pati, kad ionako neće izaći živ iz klinike i za što će je jedna institucija, nije bitno koja, uzorno nagraditi, a on joj granitno jamči kako će za tu uslugu od nje sigurno dobiti novac jer je urotnički povezan s njome); ili mu je pak uvjerljivije istupiti s varijantom dva (farsa o osobnoj osveti koju duguje poglavniku, čiji su mu ustaše pobili najbližu rodbinu).

Ostvari li se varijanta 1 ili 2, svejedno, bio bi to pogodak u sinjsku sridu! No ošaca li ga Marion kao bezosjećajnoga ubojicu, rasut će izglede za uspjeh u Madridu, ponovno zgubidanski protratiti vrijeme i novac i ugasnuti baš kao i u Buenos Airesu.

Smračilo se kad su, uz jauk oluje i sijev munja, nalik sablasnoj glazbi s plesa vještica iz Disneyjevih crtića, ruku pod ruku pognuto izmiljeli iz *Las Cuevas de Luis Candelas*. Opkoračivali su kaljuge i lokve dok ih je napajala i po njima se rasipala topla jesenska kišica. Marion se izvijala kao fakirska kobra i drzovito bacala kukove, izazovno se očešavajući o bedro svoga ljubavnika. Zajedno su kisnuli s neravno popločanom ulicom i crjepovima na stoljetnim kućicama, nalik grbavim patuljcima. Jedre zvijezde spuštale su se na Slavoluk nožara i nikad mu nisu bile bliže, a njokasti narančasti mjesec se propinjao, praćen zborom gromova, koji im je bučno pjevao mokre pjesme.

Poglavlje III.11.

Madrid, u petak, 4. prosinca 1959.

Marion se dogovorila s lažnim Mirom da se nađu u petak nakon jutarnje smjene u klinici. Rekla mu je:

„Odvest ću te u bar *Chicote* na početku Gran Via na broju 12. Jesi li čuo o Chicoteu? Nisi? Nemoguće! O Pericu Chicoteu, najglasovitijem španjolskom mikseru koktela, pisao je i Ernest Hemingway. U svojim madridskim sjećanjima je naveo da su za građanskoga rata, koji je on pratio kao reporter, u njegovu lokalu pili viski i lomili čaše!“ Još ga je podsjetila: „Kod *Chicotea* ne služe hranu. Samo toče.“

Prestižno je pohoditi taj kultni kutak usred Madrida i napose porazgovarati s vlasnikom. Nema poznate glave koja mu nije svratila. Kad god je Perico Chicote u lokalu, uza nj je i fotograf, jer *padron* obožava da bude snimljen s viđenim gostima. U svoje albume naslagao je tisuće skalpova, a neke od snimaka samozadovoljno je izložio u lokalu: kraljevi, šefovi država, premijeri, ministri, senatori, milijarderi, matadori, slukari, aristokrati, glazbenici, pisci, glumci, sportaši, generali, plesačice flamenca, pjevači, plejboji, modni kreatori, manekenke i ostali prepoznatljivi, o kojima je suvišno pitati tko su. A oni privlače anonimnu klijentelu koja zadovolji vlastitu taštinu što pije kod *Chicotea*, u blizini slavnih kojima se divi i viđa ih na televiziji, filmu i u novinama. *Chicote* je ušao u krug popularnih s početka tridesetih, kad je otvorio bar, koji je pretvorio u muzej boca alkoholnih pića. Skupio ih je više od sto pedeset tisuća sa svih strana svijeta i po tome nema premca među kolekcionarima.

Tipični *madrileno* Perico Chicote, koji će sljedećega proljeća, 13. svibnja 1960., postati šezdesetogodišnjak, nove posjetitelje, lažnoga Miroslava, trgovca iz Jugoslavije i njegovu njemačku prijateljicu Marion, zaposlenu u Njemačkoj klinici u Madridu, poveo je u hladni podrum da im pokaže najdragocjenije izloške nataložene patinom: bocu kineske rakije *mao tai*, stariju od pet stoljeća; amforu s vinom iz portugalske *caravelle* potonule u šesnaestome stoljeću; vina iz Španjolske, Portugala i Francuske iz sedamnaestoga stoljeća; najstarije škotske i irske viskije.

„Danas samo u Škotskoj proizvode 1182 vrste, a ja ih imam sve do jedne! Pored svjetski znanih“ – rafalno je štektao hvalisavi Chicote, a lažni Petrović i Marion jedva: su stigli propratiti njegovo madridsko narječje, s progutanim i izvrnutim suglasnicima na kraju riječi. „Ima i pomaknuto zvanih viskija: *Wat Tyler* (Mokri ciglar), *Blue hanger* (Tužni krvnik), *Pheasant plucker* (Čerupač fazana), *Pig's nose* (Svinjska njuška), *Sheep dip* (Ovčja kupka), *Mac king gay ghost* (Veseli duh kralja Maca) i još neka. Jeli tako da o ovim viskijima niste čuli, a gdje da ste ih kušali!“ – zadirkivao ih je. Da ugodi *senoru* iz Beograda, odveo ih je do police na kojoj je ležalo petnaestak napitaka s tla Jugoslavije: vina, konjaka, rakija i mastika. Pericu Chicoteu se upalila žaruljica: „Vi ste, zar ne, Petrović, ako sam dobro čuo vaše prezime? Jeste li u rodu s prvim i posljednjim kraljem Crne Gore Nikolom Petrovićem? Pomislio sam da jeste... No iako ste samo prezimenjaci, pokazat ću vam bocu rakije, *Lozovače*, koju je Nikola na svečanostima u svojoj prijestolnici Cetinju darovao španjolskome poslaniku kad su ga 1910. o pedesetoj obljetnici kneževske vladavine, okrunili za kralja.“ — Na naljepnici s oznakom *N I* i utisnutom

zlatnom krunom na francuskome piše da je rakija poklon Njegova Veličanstva Nikole I, kralja Crne Gore.

Lažni Miroslav Petrović preseneti Perica Chicotea:

„Možete li, *senor*, provesti koju minuticu u društvu *senorite* Marion?" – Dok Chicote nije stigao sastaviti udvornu lasku – *piropo*, koje španjolski kavaliri izdašno prosipaju pred ženama („Počašćen sam najuzvišenijom dužnosti što ste me izabrali da ostanem s damom nedoživljene krasote. Trebam li zabavljati *senoritu* i godinu dana, neće mi biti krivo!“) – lažni Petrović punim trkom izleti iz bara i zaustavi taksi da ga odveze do hotela *Plaza*, ni kilometar udaljena od *Chicotea*. Naloživši vozaču da ga sačeka, sišao je s papirnatom vrećicom koju je zatim gospodstvenom kretnjom predao djetinjasto razveseljenome Chicoteu: „Uočio sam, senor Perico, da ova boca nedostaje u vašoj zbirci!“ – Chicote je potvrdio da nema zadarsku višnjevaču *Maraschino* iako je čuo o njoj. Poljubio je bocu koju će poleći na policu čim je bude upisao pod rednim brojem sto pedeset tisuća i nekim:

„*Querido senor* Petroviću, za me ne postoji više radosti od one koju doživim kad dobijem primjerak pića kojeg nemam!“ – blistao je Chicote i u čast *Maraschina* pozvao turu španjolskoga konjaka *Carlos III* zvanu – „kuća časti“.

Marion je zamjerila lažnome Miru što se u hotelu sam opija slatkastim dalmatinskim pićem od maraske, umjesto da je s njome podijelio gutljajčić:

„Boca koju sam predao don Chicoteu i koja će kod njega ostati zauvijek netaknuta bila mi je uistinu posljednja. Kolega iz Zagreba s kojim sam doputovao na poslovne razgovore i ja donijeli smo nekoliko naših pića da ih prigodno podijelimo sugovornicima u Madridu. Ovaj *Maraschino* je, srećom, pretekao i, evo, neplanirano se našao u dojmljivoj zbirci don Chicotea“ – branio se lažni Miro pred Marion. Da potom obeća Chicoteu kako sljedeći put neće doći praznih ruku tako da će njegov muzej biti obogaćen bar s još pola tuceta pića iz Jugoslavije.

Za stolom za kojim je sjedio Ernest Hemingway, u čast sljedećih bar pola tuceta novih eksponata iz Jugoslavije, kuća je i drugi put častila *Carlosom III*.

Odlazeći iz *Chicotea* Marion i lažnome Miru bio je dostatan dogovor očima da preskoče ručak. Pregrist će štogod iz Jankova hladnjaka, a kad potom izađu, negdje će se skrasiti na večeru.

U Jankovoj kući ponašaju se kao rado primljeni podstanari. U sobu koju im je ustupio ulaze i izlaze kad požele, a požele kad god su slobodni. U drugoj kupaonici koju su zauzeli unijeli su jedino četkice za zube. Pidžame su im suvišne. Marion se presvlači u *estudiju*, a lažni Miro u *Plazi*. lako se podsjećao Stevine izreke „Policija je trošenje novca!“ Šilju povremeno ipak grize savjest da mu *služba* plaća sobu u hotelu, puno za prazno. Recepcionaru iz opreza prijavi da ga neće biti noći te i te.

Između dvaju maženja, punjenja i pražnjenja Marion ga upita:

„Jesi li bio u *tablao flamenco*?“

„Da“ – odgovori gospodarski podvijenih ruku ispod glave. „Kolegu iz Zagreba i mene Osvaldo Ramirez, iz trgovačke komore, Andrijin šef, poveo je u *Torres bermejas*. Ushitila nas je vatrenim plesom Ciganka La Chunga.“

„La Chunga je najplaćenija plesačica u Španjolskoj!“ – dodala je Marion. Gledala ju je lani, ali nje se ipak jače dojmila izvedba u susjednome *tablao* – *Corral de la Moreria*, gdje je netom zavladala zanosna Andalužanka Lucero Tena, mlada zvijezda u nezaustavljivu usponu koja će – kako potkovano govore znalci flamenca, a Marion im daje za pravo – za godinu do dvije nadmašiti i legendarnu La Chungu.

Lažni Miro joj je predložio da odu u *Corral de la Moreria*, ali Marion ga je obzirno odbila jer su lokali iz ponude za strance nepristupačni za džep prosječnoga Španjolca. Uz *Corral de la Moreria* (Maursko dvorište) i *Torres bermejas* (Rumene kule), među njima su još: *Los Canasteros* (Košarači), *Cafe de Chinitas* (Kavana Kineščića), *Corral de la Pacheca* (Pašiničino dvorište), *Venta del gato* (Mačkovo svratište), *Las Brujas* (Vještice), *Arco de Cuchilleros* (Slavoluk nožara) – potonji *tablao* je u istoj ulici gdje i restoran *Las Cuevas de Luis Candelas*.

„Tko se odluči za koji od njih, prije nego što im pritisne kvaku na vratima mora duboko udahnuti. Izdahnut će na kraju kad pogleda u račun“ – osmiješila se Marion.

„Zar Španjolci zaobilaze te *tablaos*?“ – bilo je čudno lažnome Miru.

„Nije uputno doći u deset, čim otvore i krenu s prvim dijelom programa“ – ispravila se Marion. „Tada je nemoguće pronaći slobodan stol, prekrcani su strancima. Turistički izleti u pravilu počnu ili završe u Madridu. Španjolsku je lanjske godine pohodilo gotovo dvadeset milijuna stranaca, a ove će ih biti i više. Vodiči ih napale, govore im: ne dožive li *flamenco*, neće osjetiti španjolsku romantičnu dušu. I za svakoga namamljenog gosta prime postotak od vlasnika.“

„Znači, valja izbjeći gužvu u deset...“

„Ne samo gužvu, nego i program. Za njemačke, francuske, skandinavske, američke, britanske, belgijske i ostale skupine rutinski ga smandrljaju, pokažu im tek mrvu svoga umijeća i završe ga što god žurnije mogu, dok posjetitelji večeraju, zveckaju priborom za jelo i bučno razgovaraju. Ali paprena večera je obvezna. Mislim, paprena cijenom, da me ne shvatiš krivo...“

„I kad ti misliš da treba doći u *tablao flamenco*?“

„Oko pola dva poslije ponoći!“

„Nije li kasno u pola dva?“

„Hej, *hombre*, nigdje u Europi nema toliko noćara kao u Madridu. Nemoj se zapanjiti, mili, ako i u satima, bližim zori nego ponoći ugledaš na cesti mladi par koji vozi u kolicima budnu bebu. Drvo se savija dok je mlado.“

„A što se događa u pola dva?“

„Kad se turisti povuku, izmile madridski šmekeri, navrnu pred počinak na piće, nešto pojedu i uživaju u pravome flamencu.“

„Što u *tablao* popiju i pojedu ti šmekeri, a da im ne oderu kožu?“

„Za aperitiv sljušte kupicu bijeloga, suhog i ne slatkog vermuta *jerez*. Jerez de la frontera je grad uz Atlantski ocean, koji su podijelile obitelji Domecq i Osborne, vlasnici najpoznatijih španjolskih vinarija, do noža nepomirljivo zavađeni. Ne, nisam *aficionado* nijednoga od njih, no kad biram, prije uzmem Domecqov *jerez*.“

„Tebi je Domecqov vermut bolji...“ – upadne lažni Miro, a Marion odgovori:

„Nisam sigurna koji je od njih bolji. Oba su, čini mi se, podjednako dobra. Ali biram Domecqov zato što mi je stari Antonio Osoborne oduran. Lako su se njegovi preci doselili iz Engleske u Andaluziju još u osamnaestome stoljeću, taj bahati i umišljeni Osborne nadmeno nameće svoje britansko podrijetlo. Ali i ženski sam pristrana. Mlađi, Juan Pedro Domecq, iznimno je naočite pojave."

„Pretvaraš me u ljubomornoga Othela, nevjernice…"

„*O le*, natjerala sam te da zbog mene postaneš ljubomoran na Domecqa."

„Postao sam!"

„Cvjetam što to čujem!"

„A sada nastavi odande gdje si stala, Desdemono!"

"Uz *jerez* domaća čeljad zatraži nekoliko maslina, *olivos*" – gladila ga je po prsima: „Za grickanje uzmu pršut iz Serrana, *jamon de Serrano*, hvale ga da je najukusniji na svijetu. Drugo piće koje popiju je *sangria*, svijetlocrvena limunada s vinom, a u čaši pored komada leda plutaju kriščice jabuka, bresaka, naranača i ostaloga voća. I poslije više *sangria* glava ostaje nepomućena" – poučljivo će Marion, a lažni Miro joj uhvati ruku:

„Unatoč zazoru da u *tablao flamenco* skidaju gaće onima koji dođu u deset, pozivam te na večeru u tvoj omiljeli *Corral de la Moreria*! I to baš u deset sati!"

„Upozorila sam te da je u deset večera papreno skupa!" – narogušila se.

„Nemoj podcijeniti moj izvanredni razlog, *linda*. I ne smiješ me odbiti…"

„Ožegao si me bez vatre, mili" – uznemirila se Marion i nervozno plela prste dok se po njoj lilo devet znojeva: „Zar ćeš me zaprositi?"

„Vjerojatno još ne. Dok ne dočekam sudsko rješenje o rastavi braka u koji sam upao iz nehata." – slaže lažni Miro ne pomaknuvši se: „Ali, zar za *fiestu* ne postoje i još neki razlozi?"

„Koji?" – sada splasnulo zaprede Marion.

„Nedugo prije nego što sam te upoznao bio mi je rođendan. I želim ga proslaviti premda s više od mjesec dana zakašnjenja. Samo s tobom nakon što smo ujedinili sudbine i tijela! Ne brini o cehu, *linda*. Za *fiestu*, dobar zalogaj, finu kapljicu, ali i za poroke – uvijek se nađe nešto novca!"

„Vrlina mi je što ne slušam pažljivo samo sebe, nego i ostale!" – drezgetala se Marion. I kao da je očekivala njegov poziv, izvuče posjetnicu Manola del Reya, vlasnika *Corral de la Moreria*. Pozvala ga je i zamolila da joj sačuva stol za dvoje:

„Bliže pozornici, *por favor*. *A las diez!* Doći ću s poznanikom iz Jugoslavije! Večera se podrazumijeva!" Podsjetila ga je da je ona, Marion Kraft, suradnica profesora Rudolfa Seitza, ravnatelja Njemačke klinike: „Izmijenili smo posjetnice kad je moj šef doveo svoju ekipu u *Corral*, sjećate li se, *senor* Manolo?"

Sjetio se:

„*Claro*, kako se, pobogu, ne bih sjetio tako lijepe *senorite*! Napokon, i ja sam vaš povremeni pacijent u klinici! Stol za dvoje vas čeka!" – Manolo del Rey natukne zagonetno da će u dva poslije ponoći navratiti svjetski slavni gosti: „Neću vam odati tko su, neka ostane iznenađenje nad iznenađenjima, za vas i vašega *caballera*!"

Zaklopivši slušalicu Marion nije odoljela:

„Smijem li saznati koliko ti je godina, mili slavljeniče?“

„Prevalio sam četrdeset treću. Ali još nisam upao u paničnu krizu da skrivam prvu starost. Rođen sam 26. listopada 1916. u Zagrebu. Imaš li još pitanja, *querida*?“

„Gle, pa oboje smo u znamenu škorpiona!“ – usklikne Marion: „Ali mene je roda donijela devetnaest godina kasnije, u Kielu, u Njemačkoj, 31. listopada 1935.“

„I sada, kad znaš u kojoj sam dobi, jesi li se zabrinula zbog razlike?“

„Vrlo kratko, ali vrlo bogato iskustvo s tobom kazuje mi da se razlika u dobi ne osjeća među nama, unatoč uvjeravanjima astrologa kako odnosi dvoje škorpiona nisu skladni. Otkad smo zajedno, čini mi se da sam provela više vremena na leđima negoli na nogama! Ti si *sex machine*, mili moj leoparde. I uvijek nadvisiš sebe. Sebično želim da zasvagda ostaneš darodavan kakav jesi.“

Da uvjeri dragoga kako su astrolozi očajno pogriješili s tvrdnjom da su muško-ženski odnosi škorpiona neskladni, Marion ga požudljivo odvuče u krevet.

Prkosno je demantirao čitače zvijezda. Nakon završene maratonske burovite igre, umalo da joj je razmetljivo dobacio kako je on škorpionska iznimka koja uvijek potvrdi pravilo pred škorpionkama. No budući da nije bio siguran je li i pred Marion već izrekao tu frazu – odšutio je. Uto prije što ga je u romantičnome zanosu pohvalila da je presedan, zato što se nikada nije ponovio.

Pukovnik postaje sigurniji da će nagovoriti Marion.

Da učini ono s Pavelićem.

Madrid, Corral de la Moreria, s petka 4. na subotu 5. prosinca 1959.

U ulici Moreria, u zabitnome kraju staroga Madrida, na utrini uz mutnu rijeku Manzanares, zaštićen zidićem od cigala zavukao se *Corral de la Moreria*.

Sjeli su za rezervirani stol, a Marion stidljivo upita kavalira, lažnoga Mira:

„Mili slavljeniče, mogu li naručiti školjke?“ – i smjerno pridoda: „Ne zaboravi da sam se ispovjedila pred tobom i Bogom kako je ovdje skupo večerati.“

„Uzmi što želiš! I ne uzrujavaj me više zbog cijene!“ – zapovjedno je presiječe.

„Kad god sam u prigodi – a nisam često – tamanim školjke. Znaš li zašto? U meni čuči kockarica. Uvijek se ponadam da ću u njima pronaći biser!“ – uzlepršala se ispijajući *jerez*. Domecqov, dašto. „Marjeta mi kaže da sam bolja gošća nego domaćica!“ Nazdravila je: „*Salud!*“ Potom je gladno otklopila masivni srebrni pladanj s kuhanim dagnjama i dok joj je para maglila oči, on je uživao gledajući je kako aristokratskom otmjenošću otvara školjke i profinjeno žvače. Marion kozerski zamudrija: „Žene govore da put do muškoga srca vodi preko želuca. Moje pravilo je isto, ali uz promjenu roda: put do ženskoga srca vodi preko želuca.“

Unatoč žagoru Amerikanaca koji su zaposjeli *Corral de la Moreria*, džepna krasotica Lucero Tena očaravajuće pleše, dok joj iz očiju sijevaju okresine. Utegnuta haljina sprijeda puteno istura grudi, a straga zaobljene lopte na guzi nalik su brežuljcima ispod slapa koji ponire s njenih ravnih bijelih leđa. Kao da je iskočila iz Goyinih, Velasquezovih i El Grecovih platna, gordo uzdignute porculanske glave izražajnom mimikom, govorom tijela, topotom debelih peta i kreketanjem kastanjeta uz pratnju Cigana – pučkoga pjevača, *romancera*, rasparana

nazalnoga glasa i trojice pljeskača dlanovima, *palmas* – Lucero strasno dočarava čežnju zaljubljene žene da na vrhuncu nijemo pokaže bol koja je ranjeno obara nakon što ju je zaručnik napustio:

„Ugledni madridski glazbeni kritik nahvalio je Lucero da jedina na svijetu ne udara u kastanjete nego na njima – zamislite što je napisao o njoj – svira!“ – divani zanesenjački Manolo del Rey, koji je prišao da pozdravi Marion i lažnoga Petrovića. Lako je prozreti da je svojoj najblistavijoj muzi više od poslodavca i sveca zaštitnika.

Čim se udaljio, Marion reče lažnome Miru:

„Trač reporteri nedavno su otkrili njihovu pritajenu romansu!“

Nešto prije jedan pospani američki su se turisti pokupili, a na njihova mjesta sjeda narod iz madridskoga višeg srednjeg staleža.

Pošto su povečerali i predahnuli, izvođači su se vratili na scenu i poletno zapjevali, zasvirali i zaplesali ciganske pjesme i plesove i pljeskali. Ovoga puta za vlastitu nasladu i na dragost svojih, mahom poznatih poklonika.

Malo poslije dva dvorana je zabrujala, a artisti s pozornice naglo su prestali pjevati, pljeskati dlanovima i udarati petama. Širokim osmijesima pozdravljali su ženu i muškarca koje je do lože dopratio uzasjali Manolo del Rey:

„Isuse, ono je Ava Gardner!“ – izdulji vrat Marion. „I s njome Dominguin!“

„Tko je Dominguin?“ – upita lažni Miro.

„Nečuveno! Zar nisi čuo o Luisu Dominguinu?“ – prenerazila se Marion: „*Hombre*, on je jedan od trojice vodećih matadora današnjice! Uz bok s Antoniom Ordonezom i Santiagom Martinezom El Vitijem.“ Rekla mu je da je pročitala kako je najzavodljiviju hollywoodsku divu Avu Gardner, dok je snimala film *Sunce se ponovno rađa*, osvojio temperament Španjolaca i od tada ovdje provodi slobodno vrijeme. Zakupila je vilu u okolici Madrida i oštro se zabavlja. Zarobila je narodnu svetinju Dominguina – punim imenom Luis Miguel Gonzales Lucas Dominguin – prijatelja Ernesta Hemingwaya, kojega je nadahnuo da napiše roman o koridi: *Smrt poslijepodne*. Nakon što Ava Gardner usisa više paklenskih koktela, mješavine viskija s pivom i maslinama (za razliku od nje Dominguin uzme kavu s nekoliko kapi konjaka, napitak, koji popije i prije izlaska u arenu), uspne se na pozornicu i raspusno zapleše flamenco. Kad je iznimno raspoložena, pred zoru povede cijeli ansambl i kod kuće nastavi s *fiestom*. No otkad je pala u Dominguinovo naručje, to čini samo kad njega nema. Novinari bilježe da rasipna Ava potroši čak i tisuću dolara za noć: „Poslužila te je sreća!“ – izrugivala se Marion lažnome Miru položivši mu topli dlan na koljeno: „Ispunila ti se želja, ali djelomično. Kad nisi mogao gledati koridu, sada barem gledaš, i to iz blizine, legendu koride, matadora epohe Dominguina!“

Manolo del Rey uznosito mahne Marion. Daljinska poruka da se obistinilo iznenađenje obećano njemačkoj *senoriti* o slavnima koji će pohoditi njegov *tablao*.

Nijema prodavačica punašnoga ogrubjela lica, koja je donijela Avi Garner košaru orhideja s posjetnicom Manola del Reya, naumila je još zaraditi. Prilazila je stolovima za kojima su žene, a nije zaobišla ni Marion i lažnoga Mira, koji su praznili novu bocu vina *Conde de los Andes*, iz podruma Federica Paternina. Nudeći im buket s ružama cvjećarica je stenjala i ječala, nalik zvonu bez klatna, u neuspjelu pokušaju da sastavi nekoliko riječi.

„Nemoj, preskupo je!“ – Marion je obzirno, ali uzaludno odgovarala lažnoga Mira da se ne hvata lisnice. A on je iskustvom iz rada u banci brzo preračunavao pesete kojima je plaćao nijemoj cvjećarici u dinare i ustvrdio kako bi ga isti takav buket više stajao na Cvjetnome trgu. Osvjedočio se da je Madrid jeftiniji od Zagreba.

Vrijeme je odbrojavalo četvrti sat subote i šesti sat njihova provoda u *Corral de la Moreria*, ali na Marion se ne zamjećuje da je snena, a ni uzeta pićem. Popila je koliko i lažni Miro i ustrajno ga slijedi. Zbacila je spone i učestalo ga uvjerava kako je on čovjek njezina života. Čovjek Marionina života se dotle koleba: je li vrijeme da je zagrije za *Operaciju Pavelić*? Pustio je pokusni balon:

„Stalno smo od jučer, no ti si me opčarala i vezala nerazmrsivim vražjim čvorom, toliko da sam te zaboravio pitati o zdravlju Ante Pavelića. Kako mu je?“ – pljusnuo ju je po stražnjici, naočigled zaprepaštena konobara koji im je prošao iza leđa.

„Divno se zabavljamo i najmanje od svega mi je stalo da mislim o poslu!"“ Marion se trgne iz blažene tromosti i makinalno podigne ruke da ga zaustavi: „Zašto ti je baš sada pred zoru puhnulo da me pitaš o tvome Paveliću?“

„Čemu naglašavati ono: mome Paveliću?“ – narogačio se lažni Miro.

„Nisam se izrekla nepromišljeno, mili. Ti, Janko i Andrija ne umijete sakriti slabost prema Paveliću. Uz izvjesne razlike. Janko glasno izriče odanost njemu, dok se ti, kako sam te procijenila, to ne usudiš priznati.“ Ne dočekavši odgovora Marion odlučno zaključi: „Griješim li ako kažem da si tako dvosmislen jer te steže dužnost u vrhu jugoslavenskoga gospodarskog sistema pa stoga ne smiješ ugristi ruku koja te hrani? Janko je siguran da dišeš kao on. Ali znaj, Andrija te gleda nepovjerljivo…“

„Zašto bi o meni Janko mislio jedno, a Andrija drugačije?“

„Andrija nije raščistio tko si. Još odgoneta jesi li zagriženi Titov komunist koji je pred njime i Jankom zaledio svoju pravu pripadnost crvenima; ili si ipak u duši hrvatski nacionalist kao oni i kakvim im se povremeno nenametljivo namećeš?“

Marionina lucidna procjena natjerala je lažnoga Mira da promisli:

„Pametnije će mi biti, *linda*, da prešutim što skrivam u sebi...“

„Ostavljam na slobodu svakome da se kako ga je volja odluči za-svoga vođu, uzora i idola“ – zaplete Marion kao da se ispričava. „Iako su moja stajališta najbliža skandinavskome poimanju demokratskoga društva i dramatično su suprotna od uvjerenja profesora Seitza, razlike me ne priječe da mu se divim, cijenim ga i volim. Zato što je stručnjak kakvih nije mnogo u svijetu, a i ispravan je čovjek?“

„U čemu se razlikuju vaši pogledi?“ – izdreljio je oči lažni Miro.

„Razdvajaju nas strahovite razlike. Profesor nije prežalio što njemački nacionalsocijalizam u sprezi s Rimom i Tokiom nije porazio Ameriku, Englesku i Rusiju i uspostavio novi svjetski poredak. Obožava Hitlera i Göringa. Izabrao je Španjolsku za novu domovinu jer je general Franco načinom kojim vlada najbliži nacionalsocijalizmu. Profesor se danas požrtvovno upire da izliječi vašega vođu Pavelića i vrati ga u aktivnu politiku zato što je u ratu ostao do kraja uz Hitlera.“

„Gle ti profesora...“ – lažno se začudio lažni Miro.

„A eto, meni ne smeta što profesor Seitz cijeni Hitlera, Göringa i Pavelića. Jednako kao njega promatram i tebe, mili. Ako voliš Antu Pavelića, *bitte* – voli ga, premda tvoja država Jugoslavija – čije gospodarske interese zastupaš u Španjolskoj – traži njegovo izručenje da ga objesi kao ratnoga zločinca.“

Lažni Miro zaustavi bujicu Marioninih zahuktalih riječi:

„Nisi proniknula, *linda*, da sam milenijima daleko od ljubavi prema Paveliću. Naprotiv, mrzim ga kao što nikoga nisam. Da sam svakodnevno u njegovoj blizini kao što si ti, iskoristio bih prigodu i ubio ga, a da ne trepnem i nikada se ne pokajem zbog toga!“ – glumio je da otežalo diše i pratio njene uznemirene poglede. „Da je Pavelić tebi skrivio što je meni, i ti bi mu bez milosti odsjekla glavu!“

Tajac. I Marionin usiljeni istup nakon duljega gutljaja:

„Nisi mi otkrio čime ti se Pavelić zamjerio kad mi kažeš da bi ga ubio. O sebi znam da bih nekoga možda mogla mrziti, ali znam i to da ne bih toliko zastranila i nekoga ubila! Pojasni mi zašto se onda dušobrižnički potreseš pred Andrijom i napose pred Jankom – koji ne skriva da je Pavelićev pristaša – dok vam Marjeta, Hanelore i ja prenosimo kako su mu loši izgledi da preživi? Postajem kolebljiva i pitam se je li tvoje ponašanje pred njima namješteno i dvolično?“

Lažni se Miro namrgodio i napokon patetično izbubnjao skroz izmišljeni događaj kojim je kanio rasplakati Marion i usmjeriti je k svojoj ubojitoj zadaći:

„Nalazio sam se u Zagrebu“ – napregnuto počne – „kad je zimi, u studenome 1941., tragajući za partizanima u dva susjedna gorska sela u Lici uzasebice nahrupila četa ustaša. Ustaše su bili dragovoljačka elitna vojska poglavnika Pavelića, obučena za opasne zadatke, po uzoru na njemački SS, a Lika je pokrajina u Hrvatskoj odakle smo podrijetlom Janko i ja. Ustaše su proganjali partizane, ali ih nisu pronašli. Bijesni zbog neuspjeha okrivili su mještane da skrivaju komuniste. I da im se osvete, zapalili su oba sela. U jednome od njih bila je i naša obiteljska kuća, a u njoj se tada našlo šestero mojih najbližih: roditelji, dvije sestre, brat i baka. Svi su živi izgorjeli!“

Marion ga je turobno saslušala:

„Kako je počela, i ova je noć obećavala da će završiti sretno kao još jedna u nizu koju sam provela s tobom. Ali ipak neće“ – plačevno ga je ukorila i progutala pljuvačku: „Večeras mi nisi smio otkriti svoju obiteljsku tragediju...“

Lažni je Miro zamahao izigravajući pokajnika nagrižena unutarnjim stidom:

„Žalim što sam se glupo zaletio i pokvario ti večer. Ovo nije mjesto, a ni vrijeme za zamorne ispovijesti“ – saginjući i podižući glavu reče: „Dogodilo se što se dogodilo, ali sada bih od tebe volio vidjeti veliki osmijeh!“

S olakšanjem je dočekao promjenu u njezinu raspoloženju:

„Okrenem li kolajnu, osjetim da sam ti sada postala bliža stoga što si osjetio potrebu da sa mnom podijeliš tragičnu intimu koja te opterećuje“ – prosijavala je riječ po riječ. „Jeli Janko doista na strani zlih ustaša koji su zvjerski spalili tvoje?“

„Ustaše se u ratu nisu dijelili na dobre i zle. Bili su samo zli!“

„Nevjerojatno mi je da Janko stoji iza ustaških zločina...“ – namusila se.

„Siguran sam da je Janko plemenit, osjećajan i pošten“ – reče lažni Miro: „Da odobrava ustaške zločine, s njime ne bih pio i jeo za istim stolom, on bi za me bio krpa s kojom bih obrisao prašinu. Bio bi nečovjek zvan Nitko i Ništa!“

„Zar Janko nije čuo o ustaškim nedjelima?“

„Naravno da je čuo!“

„Pa kako je onda takav plemeniti poštenjak na strani ustaških zločinaca?“

„Zaveden je njihovom idejom i vjeruje da su priče o ustaškim zlodjelima podla izmišljotina komunističkih protuha kako bi bila bačena ljaga na Hrvate.“

„I moj otac koji je ostao nepopustljivi pobožni nacist — ali za nj ti jamčim životom da je plemenit, osjećajan i pošten, upravo takav kakvim ti ocjenjuješ Janka – kaže da su intrige o holokaustu i *konzlagerima* smrti u Mauthausenu, Auschwitzu, Dachauu i Treblinki – prljave židovske montirane podvale kako bi njemački narod bio povijesno osramoćen! Uvjeravam te da ne branim naciste i njihove zločine nego svoga fanatičnog oca, koji je zauvijek ostao opranoga mozga.“ Marion ga zamoli da joj dopuni čašu vinom: „Što si učinio kad si saznao o masakru svojih?“

„Prebjegao sam iz Zagreba i pristupio pokretu otpora.“

„Postao si partizan, Titov *guerrillero*, je li?“

„Da. Tukao sam se protiv ustaša, Nijemaca i Talijana…“

„I protiv mojih sunarodnjaka, dakle…“

„I protiv njih. Ali jače i žešće protiv svojih, Hrvata, koji su mi pobili obitelj! Ratovao sam posvećen da operem njihovu krv. Založio bih i život da ih osvetim!“ – govorio je u proračunatome zanosu. Upozorio je Marion: „Ovo što si čula ne smije doći do Andrije, Janka, Marjete i Hanelore.“

„Zaboravila sam. Ali ti me zbunjuješ, mili. Pitam se zašto si se zbližio s Jankom i Andrijom kad su bili i još stoje uz ubojice tvoje rodbine?“ – okomila se.

„Kad sam ih upoznao, najprije Andriju Kusa, a zatim i Janka Rukavinu, u prvi mah nisam spoznao kojih su uvjerenja. No koliko umijem procijeniti ljude, o njima dvojici bih prisegao da nisu okrvavili ruke u ratu!“

Nakon kraćega skanjivanja ohlađena Marion izravno napadne lažnoga Mira:

„Priznaj mi, jesi li doista stigao u Madrid trgovačkim poslom?“

„Štogod! Naravno da jesam! Zašto me to pitaš?“

Marionin bolni osmijeh pretvarao se u neprodoran aristokratski prezir:

„Mislim da nisi ovdje zbog trgovine nego zbog Pavelića! Došao si ga ubiti!“

„Zar držiš da sam plaćeni ubojica?“ – otresnuo se već izgrebana grla od duhana i pića: „Hej, ženo, pa kako bih mogao dobiti vizu kao građanin Jugoslavije koju španjolski režim svrstava u komunističke i s kojom Madrid nema diplomatske odnose nego kao trgovac koji pregovara o uvozu? Kad sam doletio u Španjolsku, još nisam znao da se tu skriva Pavelić. Kod nas pišu da je u Paragvaju. Saznao sam da je u Madridu, i to kad smo se onomadne prvi put vidjeli u *Fadu*. Čula si, uostalom, kako me je Andrija iznenadio s novosti o Paveliću, a u koju najprije nisam povjerovao. Sve dok me Marjeta, Hanelore i ti niste uvjerile da se uistinu liječi u Njemačkoj klinici!“

„No kad si saznao da je Pavelić u Madridu, nisi mi se učinio očajnim...“

„Dugo je trebalo dok mi je do mozga doprla ta nemoguća spoznaja. A i bolje je što sam tada zatomio uzburkane osjećaje!“

„I što ćeš sada?“ – izazivala ga je.

„U Fadu mi se začela zamisao kako je ovo prigoda da se osvetim Paveliću koji mi je nadohvat. Ona buja i raste i opsjeda me!“

„Zar mu se uistinu kaniš osvetiti?“

„Zbiljimice razmišljam o svakojakim idejama koje mi tutnje glavom. Možda su glupe, ali više mi nema uzmaka!“

„Koje su to ideje?“

„Znam da je neostvarivo upasti Paveliću u bolnicu, ustrijeliti ga ili zadaviti jer ne bih umakao policiji. Stoga smatram da bi bilo učinkovitije poslati mu tortu ili voće otrovano cijanidom. Na porti bih prijavio kao da darove svome poglavniku donose njegovi vjerni ustaše koji mu žele skoro ozdravljenje.“

„Pavelić ne smije ni od koga ništa primati osim od rodbine i fratra Marića.“

„Smislit ću nešto drugo...“

„Nemaš potrebe pametovati jer po svemu se čini da Pavelić neće dugo...“

„Ali što ako se ipak izvuče i izroni iz tame?“

„Oprosti, ali ovo što si zamislio u vrijeme kad se Paveliću raspada život, to je, mili, smušeni i zapetljani krimić iz stripa za balavce...“

Nije mu promaklo Marionino ponižavanje. Sirota ne osjeća da se on, višekratno dokazani as u smrtonosnim akcijama, kamena šaka zagrebačke policije, pred njome uspjelo prikazao kao šeprtljavi amaterski nevježa koji lebdi u oblacima i nedoraslo smišlja nebuloze o tome kako će preseliti poglavnika u smrtovnicu. Zato pukovnik cvjeta kao da je netom položio prijamni ispit u kazališnoj akademiji. Odigravši potom i epizodicu tužnoga junaka koji je gospodski istrpio njenu podrugačicu, bezazleno je upita:

„A kako bi ti raspetljala čvor, *linda*?“

„Prije nego što ti odgovorim, pitat ću te: vjeruješ li u Boga?“

„Ne vjerujem. No kakve veze ima s Pavelićem vjerujem li u Boga?" – sada se za pravo uzrujao i sve oko sebe na časak vidio dvostruko.

„Da si vjernik, sjetio bi se šeste od deset Božjih zapovijedi: Ne ubij!“ Tek što ga je brzim pokretom zaustavila da nešto zausti, morali su naglo prekinuti. Stolu je prišao Manolo del Rey i pozvao ih da im predstavi Lucero Tenu: „Bit će mi veselje i čast!“ – reče impresionirana Marion.

Čim je lažni Miro podmirio račun, zaputili su se za vlasnikom. Na šanku su kupili Lucerine ploče, koje im je za popudbinu buduća *gran estrella* ljubazno potpisala u svojoj garderobi uz prigodnu posvetu na omotu.

Prošlo je pola šest i odjutrilo je kad im je vratar u crvenome šinjelu s upadnim mjedenim opervaženim pucetima fićukom pozvao taksi.

Lažni Miro oduzet da bilo što kaže mutnih očiju ušao je u kola kao da kroči na vješala. U glavi mu je šumilo, a iz uha klizila neka ezoterična glazba, začinjena škripom, fućkanjem i cviljenjem.

„Jesi li previše popio zato što si opterećen Pavelićem?“ – pitala ga je Marion.

Nije odgovorio.

Poglavlje III.12.

Madrid, subota, 5. prosinca 1959., oko 2 poslijepodne, u stanu Janka Rukavine

Toga pasjeg poslijepodneva pukovnik se jedvice probudio i oteščalo ogrnuo Jankov svileni ogrtač koji je posudio „za kućnu upotrebu“. Iskrao se dok je Marion tvrdo spavala kano duduk (tako bi rekao njegov pokojni djed Đuro), ne prenuvši se ni od nepodmazanih vrata koja su cvileći jezivo zaškripala. Poskliznuo se o prostirku od medvjedova krzna na podu hodnika i sučelio se s razjapljenim čeljustima zvijeri, čije su nepomične staklene oči zelenkasto svjetlucale kao mali svjetionici.

‚Ako li su te, pokojni moj gorski care, upucali u Lici, onda si mi, poslije Janka, drugi zemljak kojeg sam upoznao u Madridu!‘ – obratio se medi u mislima.

U kuhinji je umjesto domaćina i Marjete zatekao njihovu cedulju i saznao da ih neće biti do predvečerja. Obavijest mu je prijala jer mu nije do razgovora. Na stolu su ga gostoprimljivo dočekale posuda s voćem i do vrha puna bakrena džezva. Prije nego što je podgrijao ohlađenu ukuhanu tursku kavu – koju Janko majstorski peče – i uz nju zapalio, iz hladnjaka je izvukao bokal s mlijekom. Noćarski druzi pukovnika Šilje, nakon što pirujući prevrše mjeru s pićem i pušenjem, uvjeravaju sebe i narod oko sebe da šalica mlijeka djelotvorno pročisti pluća zapušena duhanskim dimom i vinskim parama. Kud svi Turci i Šiljo je iskoristio samoobmanjivački savjet kojim će rastjerati višeslojne taloge nagomilane u *Corralu*.

Reži jer mu je opet propala dvosjekla varka kojom je naumio uvesti Marion u Operaciju Pavelić. No ne smije se predati ako je odvajkada borbeno odlučan da ode neporažen u policijsku mirovinu, jasno, kad za to dođe vrijeme. U Buenos Airesu je pao, ali to je bilo tek prvo poluvrijeme lova na poglavnika. Drugo upravo traje ovdje u Madridu i on mora dobiti taj dvoboj. Zato će krenuti u oštrije napade kojima će najbezobzirnije staviti na vagu Njemičinu zaljubljenost. Smanjit će viđanja s njome uz tanku izliku da su se umnožili sastanci sa španjolskim trgovcima. Sustavno će se otuđivati i zanemarivati je tako da se Marion uznemiri čim osjeti kako njegovo zanimanje za nju zamire. Neće načinjati teme o Paveliću, a napose je neće ispitivati o njegovoj bolesti.

Prvi korak u obratu ponašanja inscenirana je izvedba monodrame. Dakle, lažni Miro se pravi kao da okreće telefonski brojčanik i glasno poziva Osvalda Ramireza Calderona kako bi ga Marion razgovjetno čula:

„*Hola*, *senor* Osvaldo, *que tal*, ovdje je Miroslav Petrović, zovem vas po dogovoru…“ – počeo je improvizirati. Povremeno zastajkuje kao da sluša što mu s one strane žice tobože govori dopredsjednik španjolske trgovinske komore: „Zar se moramo sastati baš večeras? Možemo li to odgoditi za sutra? Nikako?... Ah, tako je, zaboravio sam da *senor* Medina leti ujutro u Beč... Da, da, shvaćam vas, Osvaldo... Ne može se pred višom silom... No dobro, gledat ću se izvući od obveze... Kažete da i sutra imamo sastanke i opet večeru... *Claro*. Usuglasit ćemo se, bez daljnjega... Među nama nije bilo dvojbi i neće ih biti ni ubuduće... *Hasta luego*, Osvaldo! *Gracias*.“

„Čula sam!“ – utrnulo prevali Marion kad se vratio u sobu. Njen pogled mu je predbacivao da nije valjano postupio.

Lažni Miro se napadno nervozno odijevao ispričavajući joj se neuvjerljivo da hita u *Plazu* promijeniti košulju, potkošulju, čarape, gaće, džepni rubac i kravatu, obrijati se, baciti oko na upute stigle teleksom iz direkcije u Beogradu, a još će i proučiti materijale koje je ponio iz Jugoslavije kako bi se pripremio za pregovore sa španjolskim kolegama oko plaćanja dodatno naručene robe:

„U ponedjeljak ću te zvati u kliniku ili poslijepodne u stan, čim uzmognem uloviti predah…“ – netremice je izmišljao. Da ublaži prenagljeni uzmak što neće biti zajedno o vikendu – u trku poljubi Marion. Bunovno mu je htjela nešto reći, ali pukao joj je glas, a lažni Miro otperja kao da mu je uletio crv u stražnjicu.

Izašao je iz taksija na Gran Via, blagdanski ukrašenu i osvijetljenu, iako je do Božića ostalo dvadeset dana. Bazajući neusklađeno i bez cilja Šiljo se podsjetio kako ga je na zamisao o varljivome pozivu Ramirezu – kojim je, maloprije u Jankovu stanu, nasukao Marion – naveo kolega iz službe Branimir Stanjko. Ljetos su odveli dvije nestašne mačkice u policijsku vilu na Jabukovcu da se s njima provedu kao age i proslave Stanjkovo promaknuće. Novi pukovnik je doputovao iz Milana, gdje je u zračnoj luci *Linate* s predumišljajem snimio govornika s razglasa, dok je objavljivao vremena polijetanja i slijetanja. Podmuklica Stanjko je iz vile telefonirao ženi, ali kao da je zove iz Milana. Potužio joj se kako zrakoplov za Zagreb neograničeno kasni i ne zna kad će doputovati, pri čemu je pustio glas s magnetofonske vrpce i uvjerljivo ukrasio svoju repatu laž. Ženi se činilo da je njen dobrica Branimir doista na bučnome uzletištu: *Attenzione, prego, Alitalia, annunzia volo cento trenta due per Napoli, uscita numero dieci...*

Dosadno mu je samome do neizdržljivosti pa je u pet otišao u kino da pogleda visokoparno najavljeni hollywoodski skupi povijesni spektakl *Ben Hur*, s Charltonom Hestonom u naslovnoj ulozi i u režiji Williama Wilera.

Izgrijavao je polumjesec kad se pokupio u *Plazu*. Večerao je u opustjelome hotelskom restoranu na dvadeset petome katu. Uzaludno je pokušavao izvući osmijeh odrvenjene konobarice koja ga je dvorila, umišljene u svoj izgled. Odsutno je trpao hranu ne osjećajući što guta, kao da lopatom zatrapljuje rupu.

Madrid, od ponedjeljka 7. do petka 11. prosinca 1959.

Lažni Miro se krupnorječivo izmotavao pred Marion, s kojom se nije sreo ni nakratko, u prolazu, još od subote poslije Corrala. Tek bi se povremeno čuli, pozivao ju je brzokrilo na telefon, namjerno za radnoga vremena u klinici, znajući da švapska stega ne dopušta preduge ćakule. Izvlačio se svakojako: te je na ovome, pa na onome sastanku, te na putu u Salamanci, u Vigu... Marion mu je na recepciji *Plaze* ostavljala neutješne poruke neka joj se javi. Hotelski telefonisti sirovo su prenosili da je *senor* Miroslav Petrović odsutan („No, *senorita*, nije nam prijavio kad se vraća!“); na večeri izvan Madrida, na poslovnim razgovorima...

U svojstvu mirotvornoga posrednika zvao ga je Janko Rukavina:

„Iščašeno misliš, zemljače, ako si nasjeo Marioninim vradžbinama da je izbjegavam“ – lažni Miro je uvjerljivošću prezauzetoga biznismena odbijao mračna priviđanja svoje madridske priležnice: „Daleko bilo, ne bježim od nje, nego sam uletio u gadan vrtlog i zakopao

se do grla napornim poslovima. Uostalom, znaš da pregovaram o otvaranju trgovačkoga predstavništva u Madridu, a i delikatno se cjenjkam kako me ovi Levantinci ne bi gusarski odrapili za robu koju ću kupiti od njih. Baćo, to je gladijatorski obračun, do posljednjega daha, sve dok jedan ne preživi: španjolski krvopije ili ja. Bolje da preživim ja nego oni!“ – rušio je Jankove sumnje.

„Ne znam što ću sa sobom! Izgubila sam volju za životom. Preklinjem te, ne budi okrutan i odvoji nešto vremena za me“ – za kasne petkove noći Marion je zajecala ropski ponizno u slušalicu: „Zašto nam više nije kao prije?“ Lažni Miro je saslušao njeno pitanje, ne znajući što da joj odgovori.

Napokon su se dogovorili da se nađu sutradan, u subotu, na kavi u *Gijonu*, nakon što Marion odradi jutarnju smjenu u klinici.

Madrid, subota, 12. prosinca 1959. poslijepodne u kavani Gijon

Gijon, na Plaza Mayor; još od prošloga stoljeća stjecište je cvijeta madridske intelektualne kreme. Unatoč visokim cijenama pomodarski je sjediti u njoj.

Marion se bacila za vrat lažnome Miru i uvila se oko njega kao za pritku:

„Inkvizitorski me mučiš! Zašto si me zaboravio? Zar me više ne poznaješ? Surov si sa mnom da, tako mi Boga, pomišljam i o najgorem!“ – promukla Marion, s prenaglašenim ženskim prizvukom klasične ucjene, nerazgovjetno sriče nabubane upite i ne ispušta ga. Ne da ni mangure za prijekorna virkanja vremešnih staromodnih gostiju, sablažnjenih ponašanjem uplakane zgodne strankinje. Kako se usuđuje da nedoličnom slobodom javno razgolićuje svoje osjećaje? – kao da se pitaju dok ona jadikuje i istiskuje zajaženu muku iz sebe: „Naljutio si se na me, je li tako, mili?“

Pripravljen za ovakav početak, lažni Miro neosjetljivo reče:

„Nemam povoda za ljutnju.“

„Imaš, imaš! Ljut si zbog onoga. Nemoj se pretvarati da nisi!“

„Što ti je to – onoga?“ – pogleda je nedužno.

„Nemojmo se igrati skrivača. Ljutiš se zbog Pavelića!“ – nije se smirivala Marion i razastrla što je grize. Nesretna je, osjeća da je Miro stigao zbog obračuna s poglavnikom, dok su mu trgovinski pregovori pokrivač pred španjolskim vlastima. „Ne smij mi se, mili, ali moja opsjednutost špijunskim filmovima učinila je da te – otkad si mi se povjerio kako žudiš za osvetom Paveliću – ne doživljavam kao trgovca nego kao tajnoga agenta na opasnome zadatku. Ili bezobzirno hrabroga komandosa koji se uvukao u neprijateljsko uporište kako bi ga razorio!“ Pogledala ga je eda bi upila kako je primio njeno otkriće. No on je sluša, spokojno i bez upadica, a Marion nastavi da ne izgubi udjenutu nit: „Proteklih sumornih i bezličnih dana, kad sam išla iz tame u tamu, razmišljala sam o nama. Napali su me strahovi da si me osvojio ne zato što sam ti se dopala nego da iskoristiš moj posao sestre u Njemačkoj klinici, lakše se približiš Paveliću i ubiješ ga. Posumnjala sam i da si se istim povodom zbližio s Jankom, Andrijom i Marjetom... Jesam li u pravu?“ U njenome kratkom pitanju skrivala se dugo nagomilana strepnja: „Što god mi odgovorio, pred njima ću šutjeti zapečaćenih usta, kao da nikada nisam čula nijedne tvoje o Anti Paveliću!“

„Nisi u pravu, *linda*!“ – lažni je Miro osjetio da nailazi prigoda o kojoj sanja. Zato mu je bolje ne nagliti: „Treba je pustiti da izgori i zaplete se!“ – pomisli.

Pozvao je Marion na ručak, uz zamaman prijedlog da potom, siti i napiti, iznova zagriju ohlađeno ljubavno gnijezdo kod Janka. I pošto punih pluća ožive prekinute nježne običaje, smireni i oslobođeni napetosti otkrit će jedno drugome koje su se gromače ispriječile među njima.

Marion je poželjela suprotno. Da preskoče jelo i najprije odu u krevet. Tek kad dijelom nadoknade nepromišljeno i nepovratno izgubljene slasti – poći će na večeru.

Udobrio je napasnicu Marion iluzijom da je njena bila konačna.

Poglavlje III.13.

Madrid, subota, 12. prosinca 1959., poslijepodne u Njemačkoj klinici

Profesor Rudolf Seitz nakon pregleda Ante Pavelića odveo je u stranu glavnu sestru Marjetu Levar:

„Gore je nego što sam očekivao. Paveliću su se paralizirale noge!“ Dim iz profesorove najdraže vrlo skupe kubanske cigare *Romeo y Julieta* zapekao joj je oči.

„I što sada?“ – upita smjerno glavna sestra.

„Noge su mu izgubile motoričke funkcije!“

„To nije dobro, profesore...“

„Vrlo je loše, štoviše. Bojim se da neće dugo izdržati.“

Kad je stigao fra Branko Marić, profesor ga je izvijestio o paralizi i preporučio mu da ne prilazi postelji jer je poglavnik zaspao usprkos bolovima:

„Bit ću otvoren, velečasni. Takva oduzetost najavljuje da mu se život gasi!“

Na trenutak-dva fratar se nije mogao pomaknuti od straha:

„Zar nema izgleda, profesore?“

„U medicini nije uputno objaviti da je gotovo sve dok bolesnik diše. A vaš poglavnik još diše, iako je sada – nemojte loše shvatiti moju usporedbu – poput olupana zrcala.“

„Što možete učiniti?“ — zgrčio se fra Marić.

„Činim sve što mogu ne bih li nekako sastavio stotinjak okrnjaka toga zrcala. I vi, velečasni, i obitelj *herr* Pavelića, i ja moramo se nadati čudu. *Verstehen Sie mich?* Držim da ste me razumjeli.“

„Čuvao ga Bog!“ – prekrižio se fratar i potom telefonirao Mari Pavelić, kojoj je prenio što je saznao od profesora Seitza: „Ni vi, milostiva, ni gospodična Višnja danas ne trebate doći u kliniku. A ja ću uskoro dohitati k njima.“ – poručio joj je.

Prije nego što će ga napustiti fra Marić pokaže profesoru madridske dnevnike *ABC* i *Alcazar*, koje je svakodnevno donosio Paveliću. Kanio sam nasmijati poglavnika člankom koji je *ABC* prenio iz argentinskih listova. Napisali su kako su iz povjerljivih izvora najpouzdanije informirani da se doktor Ante Pavelić upravo nalazi u Asuncionu, gdje organizira obranu diktatora generala Alfreda Stroessnera, najvećega mučitelja paragvajskih domoljuba, citiram vam onako kako su naveli ti nečasni novinarski ništari. A znate li, profesore, da naš poglavnik nikada nije bio u Paragvaju? Prije nego što sam pošao k vama, slušao sam vijesti na radiju. Da udarac sudbine bude i žalostan i ujedno smiješan, javljeno je da je danas u Asucionu počela pobuna. Revolucionari su krenuli da svrgnu Stroessnera!“

„*Dummheit!* Budalaština!“ – s odvratnošću zafrkće Seitz. Simpatije su mu bile za Stroessnera zato što su mu preci Nijemci, što general nije skrivao privrženost Hitlerovu nacizmu i što je nakon sloma *Reicha* primio i udomio mnoštvo nacista, od kojih su prebjegli stručnjaci iz *Gestapoa* uvježbavali paragvajsku tajnu policiju.

Marjeta je pozvala zaručnika Janka i rekla mu što se dogodilo poglavniku.

„Zna li to Marion?“ – upita on.

„Radila je prijepodne“ – odgovori Marjeta – „i nije saznala.“

„Zvat ću Mira da mu kažem…“ – na to će Janko.

„Radije nemoj!“ – predbaci mu Marjeta: „Sačekaj me dok se ne vidimo. Moramo se usuglasiti. Mislim da je profesionalno nepošteno odavati liječničke tajne.“

Progutavši svoju odluku Janko se suglasio i svašta prevrćući u mislima obećao da neće zvati Mira.

Madrid, u prvim satima nedjelje, 13. prosinca 1959.

Za četverosatnoga bespoštednog trošenja u zaposjednutoj sobi Jankova stana, ljubavnici nisu stigli raspraviti tko je kriv i tko je gdje pogriješio kad je među njima došlo do kratkoga spoja i ružnih vibracija. Proračunato sabravši i oduzevši svaki plus i minus s kojima će se sudarati dok je bude obrlaćivao da učini ono s Pavelićem, lažni je Miro s vjetrom u leđa optimistički poveo Marion u *Torres bermejas*, na večeru, predstavu flamenca i recital narodne pjevačice Lole Flores, zvane *La faraona*. Grije ga nada da će se kuglica večeras zaustaviti na njegovome sretnom broju.

Bio je u pravu.

Nakon iscrpljujuće borbe živaca utvrda Marion napokon je osvojena.

(Vaš pisac se ograđuje uz ispriku što je dio koji slijedi nalik izvatku iz plitkoga operetnog libreta, ali je dužan – zbog istinskoga prikaza događanja u *tablao Torres bermejas* – bez preudešavanja predočiti prizor, nazovimo ga radnim naslovom: Kako je pukovnik Đuro Milić nagovorio medicinsku sestru Marion Kraft. – Svjestan je skliskoga rizika da ga takav zapis može lako gurnuti u nevolju. Da ga čitatelji neumoljivo prezru i ispljuju jer im nameće ljigavu kičeljivost, koja ruži njihov ukus.)

Počelo je s izmišljenom, ali vrlo uvjerljivom ispovijedi lažnoga Mira:

„Poremetio sam se otkad sam saznao da je Pavelić u Madridu. Od tada ne spavam normalno. Poglavnik je postao moja nesanica. Iz noći u noć proždire me obuzetost o osveti kao da me napalo jato piranja. Što jest – jest, pomišljao sam te nagovoriti da učiniš ono umjesto mene. Da te iskoristim što si svakoga dana u Njemačkoj klinici, u Pavelićevoj blizini. No ti si, *linda*, to inteligentno predosjetila!“

„Zašto me nisi nagovarao?“ – zbunila ga je.

‘Postidio sam se!“ – lažni je Miro i dalje umješno lagao: „Ubilo bi me da si pomislila kako zlorabljujem našu vezu!“

„I onda si glavom preko svijeta pobjegao od mene...“ – zajedljivo ga uštine Marion, a lažni Miro se očas preodjene u paćeničke halje.

„Okrenuo sam se poslovima da oštrim radom istjeram iz sebe misli o osveti!“

„Jesi li ih odagnao?“

„Nisam! Naprotiv, bliži sam odluci da prodrem u kliniku i prerežem Paveliću grkljan pa neka bude što bude!“

„Govoriš li čista uma?“ – uplašila se Marion.

„To možeš nazrijeti dok me sada gledaš i slušaš!“

„Nakon ubojstva ne bi imao šanse da umakneš policiji.“

„Svjestan sam svoga bezizlazja. Da ću najprije biti lovac, a zatim plijen“ – zalomilo mu se: „No neću stati, makar skapao u zatvoru ili me zadavili *garrotom*.“

„Zar je to tvoja neopoziva odluka?“

„Jest! Zaletjet ću se u kliniku u ponedjeljak, ali dok ti ne budeš u smjeni“ – pokazivao je ratničku čvrstinu.

„Što će biti s nama?“ – upita jedva čujno Marion.

„Možda je ovo naš oproštajni susret uz flamenco!“ – otužno reče lažni Miro.

„Mogu li ti ikako pomoći, mili?“ – napadne je rumenilo.

„Da mi nekad doneseš cigarete u zatvor...“ – krhko se nasmijao.

„Promašeni sarkazam...“ – progunđa Marion, a lažni Miro proguta jetku zlobnost. Teško se prilagođavao tuđim razmišljanjima ako mu nisu bila po volji.

„Zar bi mi doista pomogla, *linda*?“

„Ne bih mogla onako kako ti želiš. Kao bolnička sestra prisegla sam da ću spašavati ljude od smrti, a ne ubijati ih!“

Lažni Miro je deprimirano kimao glavom. Naručio je novu bocu bijeloga vina *Diamante* iz Rioje i u šutnji su ispraznili polovinu. Tada joj se ponovno obratio:

„Je li da više nećemo o Paveliću?“

„Još nismo završili“ – odgodila je odgovor: „Kaži mi, mili, ali najiskrenije: da smo se našli u obrnutoj situaciji, bi li ti ono učinio za mene?“

Otprije predvidjevši što će ga pitati, odgovori kao da je ispalio tane iz usta:

„Bih! Ne jednom nego i više puta!“

Skončalo se kako je poželio. Marion se upila zaljubljeno u oči Miru i obećala mu da će u ponedjeljak poslije podne u injekciju koju će ubrizgati Anti Paveliću ubaciti dozu smrtonosnoga cijanida:

„Još smišljam kako ću to izvesti?“ – nejako ga upita.

„Jednostavno i lako!“ – reče joj nehajljivo lažni Miro kao da je savjetuje kako će ostrigati ovcu ili zašiti gumb na košulji.

„Ali kako ću se izvući poslije autopsije?“

„Neće biti autopsije kad se očekuje skoro poglavnikovo upokojenje, je li tako?“ – samopouzdano pojača brzinu lažni Miro: „I tko bi posumnjao u trovanje?“

„I da ga seciraju, što je malo vjerojatno, i otkriju otrov, pretpostavka će biti da se pokojnik sam oslobodio bolova“ – nakon što je razmislila, samouvjerenije istupi Marion: “Posvjedočit će profesor Seitz, kome se Pavelić onomadne otvorio...“

„Kako mu se otvorio?“ – spleo se lažni Miro.

„Čim je Anti Paveliću nakon atentata u Buenos Airesu zaprijetilo uhićenje i izručenje Jugoslaviji – tako se prekjučer povjerio profesoru Seitzu – nosio je uza se želatinsku kapsulu s otrovom, koju je namjeravao progutati prije nego što bi ga argentinske vlasti isporučile srpskim komunistima. O svojoj nakani Pavelić se nije očitovao ni najbližima.“ Marion je dodala da je hrvatski poglavnik time zadivio Seitza, čiji se medicinski štićenik i životni uzor Hermann Göring otrovao 16. listopada 1946. u Nürnbergu, pretekavši zatvorske čuvare koji su došli po njega u

ćeliju da ga predaju američkim krvnicima, naredniku Johnu Woodsu i vojnome policajcu Josephu Malti: „Profesor je ganuto ispričao Marjeti, Hanelore i meni kako je toga nesretnog dana ipak bio prožet ponosom zbog *reichsmarschallova* odvažnoga čina jer je uskratio sadistički užitak svojim sucima da ga gledaju dok se njiše na vješalima."

Ljubavnici su napustili *Torres bermejas* negdje oko tri. Prije nego što će u Jankov stan, skrenuli su u hotel *Plazu* da lažni Miro uzme cijanid i dade ga Marion.

Sigurnosti radi, lažni Miro će napustiti Madrid u ponedjeljak prijepodne. Kad u utorak bude odjeknula vijest o poglavnikovoj smrti, on će već sjediti na poslu u Beogradu, izbajao joj je. Odmah iza Božića ponovno će k njoj u Madrid da iskoristi trotjedni godišnji odmor. Tada će se njih dvoje odlučiti gdje će dočekati novu godinu 1960., kamo će na ljetovanje, a neka Marion promisli i o zajedničkome stanovanju:

„Hoćemo li poslije toga stalno biti zajedno?" – zažarila se.

„To i želim! Dovoljno je da mi usnama dodirneš uho pa da izletim kroz zid!"

„Volim kod tebe što iz svih džepova uvijek izvlačiš prave doskočice."

„Više nema zapreka da dođem u Madrid za trgovačkoga predstavnika s trogodišnjim mandatom" – stoti put u ova dva dana užireno slaže lažni Miro.

„Zato ću učiniti ono!" – privučeno reče Marion.

„U ime obitelji Petrović poravnat ćeš umjesto mene račune s Pavelićem. Zacijelit ćeš mi staru ratnu boljku!"

„Hoću jer je to tvoja želja!"

„Iskupit ćeš me pred pravdom!" – toržestveno zabruji lažni Miro, osjetivši opako zadovoljstvo zbog hipnotičke vještine nametanja svoje volje.

Marion uzdršće:

„Napokon sam ti povjerovala da nisi došao u Madrid zbog Pavelića!"

Pukovnik Đuro Milić vidio je sebe kao ustoličena nasljednika nemilosrdnoga grčkog boga smrti Tanatosa, koji je letio na crnim, željeznim krilima, srce mu bijaše od željeza, a on je određivao kad će tko umrijeti. Sofisticirano je prevario Marion, upravo krštenu njemačku trovačicu Lucreziju Borgiju. koja mu je zbenavljena od ljubavi povjerovala. Bilo je doduše tvrdo i napeto, ali će završiti kako je zacrtao.

„Jesi pošten kao kurvina suza, druže pukovniče!" – zbaždao je sebi u bradu.

Madrid, recepcija hotela Plaza, u ponedjeljak ujutro, 14. prosinca 1959.

Posljednje što je učinio prije nego što se iselio iz sobe bilo je da u glomazni kofer s dvostrukim dnom sakrije umotani *colt*. Diplomatska putnica mu jamči da carinici neće preturati po njemu. Nakon doručka Đuro Milić podmirivao je pozamašan račun i zamolio dostojanstveno sijedoga recepcionara da mu pozove taksi za Barajas. Zrakoplov za Zürich polijeće u 11:25 pa ima dosta vremena da u *duty free* shopu kupi viski, cigare i kolumbijsku kavu, vele, najbolju na svijetu.

S posrebrene pločice okačene na reveru crvenoga kaputa crnim uspravnim slovima razaznavalo se da je recepcionar ruskoga roda – Vadim Besmertnov. Vratio je gostu putnicu uz osmijeh koji nije bio službeno uljudan nego prijateljski vedar:

„*Panjimajete pa ruski?*“ – obratio mu se.

„*Njemnoška panjimaju!*“ – potvrdi gost. Oko njih nije bilo svijeta kad ga je recepcionar Vadim Besmertnov suzdržano upitao može li mu pokloniti pet minuta, na što lažni trgovac uzvrati da ima toliko vremena.

„Rođen sam u Tomsku, u Zapadnome Sibiru, posljednjega dana 19. stoljeća, 31. prosinca 1900. I poživim li samo dan poslije stotoga rođendana, te doživim 1. siječnja 2001., hvalit ću se da sam živio u tri stoljeća!“ – recepcionar je optimistički i sukladno besmrtnome prezimenu, pogledavao jako u daljinu, u prve sate više od četiri desetljeća dalekoga 21. stoljeća. Vadim Besmertnov s roditeljima i bratom pobjegao je iz Rusije nakon Oktobarske revolucije 1918. Najprije su se nastanili u Pančevu, u blizini Beograda, a odatle se 1923. doselili u Madrid, gdje su njegova oca, međunarodno priznatoga geologa, privukli visokom plaćom u španjolsko ministarstvo rudarstva. Besmertnovu je drago što može pozdraviti srpskoga pravoslavnog brata, kojih nije mnogo u Madridu. U Pančevu su ih primili široka srca i to je dobročinstvo trajno dojmilo četvero Besmertnovih. Zato je Vadim sebi dopustio da zaustavi *gaspadjina* Petrovića i ne prezajući mu kaže u najvećem povjerenju – iako se to kosi s pravilima službe – da je u *Plazu* u dva navrata, onomadne, u četvrtak, i jučer, u nedjelju, dok je on bio na dužnosti, dolazio detektiv i raspitivao se o gostu iz Jugoslavije: kad će otići, s kime se sastaje, troši li puno i od koga prima poruke na teleksu: „Detektiv mi je spomenuo da je to samo kontrola, što u Španjolskoj nije neuobičajeno. Naprotiv...“ – odano se nasmiješio recepcionar. „Prenio sam mu – vama na ravnanje, *gaspadjin* Petroviću – da nekad i ne prenoćite u hotelu, iako je soba plaćena, da ste primali telekse od svoga ureda iz Jugoslavije i da više ništa ne znam o vama.“

Iako je ostao sabran pred Rusom, lažnoga trgovca iz Beograda uznemirilo je zanimanje španjolske policije o njemu.

Mada se ruski brat Besmertnov otimao, srpski brat Petrović ostavio mu je izvrsnu napojnicu i bratski se oprostio:

„*Do svidanja!*“

„*Spasiba, gaspadjin* Petroviću. Kad ponovno dođete u Plazu, potražite me. *Vjpjom votkičku* – dvije, za družbu. Doduše, ne našu rusku votku, jer je ovdje ne uvoze, ali nije loša ni finska!“ – razblažio se recepcionar, dobrosretan što je brata *Sjerba* bratski upozorio na njuškanje španjolskoga špiclova.

U taksiju koji ga je vozio na uzletište pukovnik Đuro Milić je nagađao što je dovuklo policiju da ga provjerava u hotelu. Je li se Marion nepromišljeno izrekla pred Hanelore o njegovu zaokretu prema Paveliću? Ako jest, onda je to Hanelore prenijela Marjeti, Marjeta Janku, a Janko Andriji. Laskavi licemjer Andrija zatim je sluganski ponizno odcinkao Petrovića svome nadređenom u španjolskoj trgovačkoj komori, Osvaldu Ramirezu Sanchezu. I da kao posljednja karika u lancu Ramirez upozori policiju neka pripazi na trgovca iz Jugoslavije Miroslava Petrovića. Odakle god došao, komunist je u Španjolskoj otrovno raslinje!

Pukovnik je namah izbacio iz sebe tu zamrčenu autističnu mogućnost. Vjeruje nepokolebljivo u riječ sestre iz Njemačke klinike Marion Kraft da će njemu za ljubav sutra učiniti ono i skinuti poglavnika.

„Ali što će se potom događati s Marion?“ – pitao se u sebi. I sebi odgovorio: ‚Pojeo vuk magare, rekao bi djed Đuro. Prohujat će s vjetrovima. Od velikih riječi ostat će samo tišina. Neko vrijeme proganjat će je kaotična veza s Mirom, dvoličnim trgovcem iz Beograda, koji će joj ostati kao ispoganjeno naslijede i koga će nositi na savjesti kao gnojnu izraslinu. Sve dok ga ne preseli u prošlost, a to će se dogoditi čim bude otkrila srodnu, ali časniju dušu koja je neće sramotno izigrati. U životu je uvijek bilo nekako – pjevali su mu Cigani. Ubojstvo s predumišljajem osušit će jezik Marion Kraft. Nema bojazni da će se ikada usuditi da oda istinu o poglavnikovoj smrti.‘

Zračna luka u Barajasu, u ponedjeljak, 14. prosinca 1959., u 10:30

U međunarodnome hodniku zračne luke Marion je dotakla s leđa lažnoga Mira upravo kad je predao prtljagu i uzeo *bording* kartu za let do Zagreba via Zürich.

„Nisi očekivao da ćeš me vidjeti, je li?“ Rekla je da se zamijenila s Hanelore za dežurstvo u jutarnjoj smjeni, a ona će svoje odraditi u poslijepodnevnoj.

„Iako ne znam odgovore na sva svjetska pitanja, najbliži sam onome da si došla provjeriti hoću li, uistinu, odletjeti?“ – zbaburano je pogleda, osvrćući se naokolo da se uvjeri ima li koga tko je nalik detektivu. Paranoično strepi i od svakoga *guardia civil*, kao da deseci pari policijskih očiju na Barajasu slijede samo njega.

„Provjera je tek pod dva. No jača od provjere bila je želja da te još jednom poljubim i ona je apsolutno pod jedan“ – razdragano se smijala Marion. „Premda nisam sumnjala u tebe, mili, ipak – sigurno je sigurno. Sada sam *cien por cien*, kako ti običavaš reći, mirna da se nisi pritajio negdje u Madridu i iščekuješ ono!“

„I što sada kažeš?“

„Da ću sutra posve rasterećena učiniti što sam obećala!“ – čvrsto reče ona.

Postao je uvjereniji u Marionin zavjet. Sredit će ona poglavnika, *cien por cien*.

Neće je opteretiti spoznajom da se neki detektiv propitkivao o njemu u Plazi.

Prije nego što će predočiti putnicu policajcu na šalteru, neobazrivo upozori Marion koja ga je pratila do bijele linije preko koje se ulazi u pograničnu zonu:

„Nemoj, *linda*, o onome pred Hanelore i Marjetom!“

„Zar me smatraš tolikom budalom?“ – uvrijedila se.

„*Hasta luego*, *linda*!“ – ispetljavao se lažni Miro, gaseći razbuktalu vatru.

„Praštam ti ovu nesmotrenost. *Gute reise!*“ – poželi mu: „*Auf wiedersehen!*“

Posljednji poljupčić za oproštaj. I posljednji pogled. Zasvagda.

Zagreb, u ponedjeljak navečer, 14. prosinca 1959.

Šiljo je ušao u stan i tek što su se pozdravili Radojka ga je prikovala za pod:

„Kako je bilo u Madridu?“

„Otkuda ti trknuta pomisao da sam bio u Madridu?“ – ušeprtljio se.

„I najvećim policajcima kakav si ti, druže, umakne bezazlena nepažnja. Nisi skinuo naljepnice s kofera, a s njih je vidljivo na kojem si se aerodromu ukrcao.“

„E jebi ga, zasrao sam! Tup sam kao cjepanica“ – žderao se.

„Naravno da mi nećeš kazati kojim si poslom dugo izbivao u Španjolskoj...“

„Saznat ćeš sutra. S radija!“

Radojka ga je i dalje bezazorno pogađala u najosjetljivije točke:

„Diskretnim posjetom počastio si, dakle, gospodu ustaše. Govorim li pravo?“

„Strpi se, baćana. Nakon tvoga bistrog otkrića o polaznome aerodromu, na koji sam te naveo svojim bedastim neoprezom, više mi nema vrludanja. Najveća svjetska senzacija sletjet će ti na dlan!“ – reče raskrinkani muž Radojke Milić.

Nije odolio, a da se ne pohvali Stevi čim ga je pozvao kod kuće:

„Ono sa *senorom* Pablom bit će završeno već sutra!“ – reče Šiljo.

„Je li to sigurno, *companero*?“

„*Cien por cien*, baćo! Definitivno!“

„Jedino u što sam siguran *cien por cien* jest da će poslije mraka naići danje svjetlo i da je sutra utorak!“ – neodređeno zamrmori Stevo Krajačić.

„Budi siguran!“

„Vidjet ćemo. *Vederemos.*“

Pukovnik je splasnuo, zato što generala nije razvedrila njegova najava razorne vijesti iz Madrida. Od vječnosti zna da je Stevo težak kad svoje ljude treba nagraditi pohvalom, a lak kad sumnja.

Vidjet će se sutra u osam. Ma oduševit će se stari nevjerni mačak čim uz pouzdanu dojavu kako je završio *senor* Pablo ugleda bocu *Balantinesa* s crnom etiketom i limenu kutiju s kubanskim cigarama *Bolivar* koje mu je kupio na Barajasu.

Stevino nepovjerenje ga je toliko poremetilo da je odustao od izlaska u *Ritz*.

Poglavlje III.14.

Njemačka klinika u Madridu, u utorak ujutro, 15. prosinca 1959.

Marion Kraft je najavila profesoru da će ona ubrizgati injekciju Anti Paveliću.

Kao i uvijek pacijent će se, obasjan mliječnom svjetlosti koju na nj baca bijela žarulja, okrenuti na bok, spustiti pidžamu do polovine bedra oduzete lijeve noge i poslušno, bez riječi, trzaja, uzvika i grimase podnijeti do savršenstva izvježban ubod. Pohvalio je sestrinu meku ruku pa, tako reći, i ne osjeti dodir igle, rekao joj je.

Prije nego se zaputila, profesor Rudolf Seitz upoznao je Marion da je metak, zaglavljen između kralježnjaka, izazvao trovanje, nakon čega je sinoć izrastao tumor.

„Budi pažljiva, draga. Pavelić trpi strašne muke, najteže otkad leži kod nas!“

No jutros se poglavnik uzjogunio i odbio primiti injekciju.

„Morate se predomisliti, gospodine. Bolovi koji vas napadaju, postaju jači! I neće se zaustaviti bez injekcije“ – zaludu ga je upozoravala.

Marion je pozvala u pomoć profesora Seitza.

„Gospodine Paveliću“ – profesor je na njemačkome nagovarao sasušenoga bolesnika koji je naporno disao – „injekcija će vam ublažiti patnje!“

Poglavnik nije ustuknuo ni pred višekratnim Seitzovim navaljivanjima:

„Kraj mi se bliži!“ – stenjao je stisnutih očiju dok mu se glava lagano tresla. „Čemu trošiti skupe lijekove za izgubljen slučaj! Metak nikoga ne štedi i ne bira tko je, što je, koje je narodnosti, vjere, kojega političkog uvjerenja i kolikoga bogatstva!“

Kad su mu propali svi napori, profesor se neodlučno okrene sestri Marion:

„Ne ide i ne ide! Ne mogu nasilu izaći na kraj s njegovom tvrdoglavosti! Ne razumijem zašto se mazohistički poigrava sa sobom i grozno pati!“

Uznemirena Marion ne dolazi k sebi. Je li Pavelić izravno namirisao okus smrti i što mu se sprema pa je unatoč jedva izdržljivim bolovima otklonio injekciju? Ipak je oćutila olakšanje poslije ovakvoga zapleta, izvjesnu ravnotežu straha, zato što danas neće učiniti ono. Ne njenom krivnjom pomaknut je čas kad je prvi put trebala ubiti ljudsko biće. Još nikada nije zaklala kokoš, a gdje li usmrtila čovjeka.

Umotala je špricu i vratila u ručnu torbicu. Sutra je novi dan. I mora biti bolje!

Palacio de telecomunicasiones, na trgu Cibeles u Madridu, istoga dana poslijepodne

Marion je u dvorani za međunarodne pozive naručila broj ureda Miroslava Petrovića u Beogradu. Opisno će mu objasniti da ono nije obavila jutros, ali neka se ne brine, učinit će sutra ili prekosutra. Ovo je samo kratka odgoda kraja. Reći će mu kako bolesnikovo stanje ne ostavlja ni miligrama nade da nadživi godinu na odlasku. A priziva i nadu da će je Miro nakon deprimirajućega zdravstvenog izvješća o Anti Paveliću riješiti tereta koji joj je nametnuo i odgovoriti je neka odustane od trovanja.

Operater s centrale Jugoslavenske trgovačke komore znao je njemački:

„Gospodina Petrovića, molim!“ – živnula je što će čuti Mira.

„*Ein moment*, *bitte!*“ – sačekala je dok je operater birao Petrovićev broj.

„Petrović, izvolite!“ – bio je to Petrovićev, ali ne i Mirov muževni glas. Marion je tražila Miroslava, a dobila Velibora Petrovića, s kojim je govorila engleski:

„Nisam se valjano sporazumjela s telefonistom na centrali... Tražila sam gospodina Miroslava Petrovića.“

Petrović, kojeg Marion nije tražila, bio je ljubazan:

„Gospodo, jeste li sigurni da ste zvali trgovačku komoru?“

„Jesam!“ – zagrcne se Marion i provjeri broj na posjetnici.

„Stoji, broj je ispravan. No mada je moje prezime jedno od najčešćih u nas, ja sam ovdje u komori jedini od Petrovića!“

Velika tišina, a potom obeznađena Marion očajnički uzvikne:

„Gospodin Miroslav Petrović iz trgovačke komore, s kojim bih rado govorila – a koji po vama ne postoji – jučer je otputovao iz Madrida u Jugoslaviju. Jamčim vam, gospodine, ispratila sam ga na uzletištu!“

Velibora Petrovića nije izdavalo strpljenje:

„Od naših ljudi jedini je boravio u Madridu Aleksandar Hajduka iz Zagreba. Ali on se odanle vratio prije gotovo dva mjeseca.“

Marion je pohranila ime Aleksandra Hajduke. Andrija Kus i Miro više puta su spominjali trgovca koji je doputovao u Madrid s Miroslavom Petrovićem, ali je otišao ranije i nije ga upoznala:

„Da li bih mogla čuti gospodina Hajduku?“ – držala se za tanku nadu, a Velibor Petrović joj neposredno ustupi njegove brojeve u Zagrebu, uredski i kućni.

Pronašla je Hajduku u stanu. Potvrdio joj je da je s Miroslavom Petrovićem boravio na pregovorima u Madridu, nakon čega ga je Marion satjerala u tjesnac:

„Miroslav Petrović je do jučer ujutro bio u Madridu. I kad sam ga potražila u trgovačkoj komori u Beogradu, na broj s njegove posjetnice, rekli su mi da takav kod njih ne postoji, za razliku od vas, koga poznaju. Miroslavov prezimenjak, Velibor Petrović, dao mi je vaše brojeve. Preklinjem vas, gospodine Hajduka, pomozite mi da razriješim ovu nepoznanicu“ – požurivala ga je: „Zar Miroslav Petrović nije pravi?“

„S Miroslavom Petrovićem bio sam u Madridu u španjolskoj trgovačkoj komori i prije njega sam se vratio iz Madrida. O ostalome, gospođo, nije mi prikladno govoriti putem telefona. Ispravnije bi bilo – kad ga budete pronašli i čuli se s njime – neka vam on kaže što smije ili, bolje, što vam želi reći!“ – Hajduka ne nalazi izlaza kao da tumara u tunelu vezanih očiju. Što da posavjetuje nepoznatu Njemicu koja ga u silovitoj potrazi za Šiljom poziva iz Madrida? Neće valjati ako joj otkrije da je taj nezasitljivi rasparač intimnih ženskih organa ušao u Španjolsku s krivotvorenim imenom i diplomatskom putnicom. Neumjesno bi bilo da joj oda njegov identitet i pogotovu zvanje jer će ta pomahnitala padavičarka – koju je, nema sumnje, pukovnik zaveo i onda udario bris – izazvati frku u policiji i Šiljinu bračnu krizu s Radojkom.

„Znači, Miroslav Petrović nije osoba koja se tako predstavila i koja mi je rekla da će postati jugoslavenski trgovački predstavnik u Španjolskoj. Znači li to da je neistinom zamračio neke druge mračne namjere zbog kojih je došao u Madrid, ali o kojima se ne smije znati?“ –

izdrečila se Marion na Aleksandra Hajduku, zapjenjena što joj prešućuje tko je u stvarnosti njen dojučerašnji dragan.

„Vrlo dobro vas čujem, gospodo, i kad ne vičete!“ – opomene je. Marion mu se ispriča, a zatim opet pojača ton ne zauzdavši naglu narav. Uštapljeni Hajduka je od tada i do kraja razgovora šutio kao pjevač koji je na sceni zaboravio riječi pjesme. Zamolio je Marion neka ga više ne zove jer sutra odlazi na dulji poslovni put u Iran.

Oboje su nasploh znali da je fantom Miroslav Petrović dreždao u Madridu zbog Pavelića. Ipak, nedorečeno, svatko na temelju svojih, ali djelomičnih spoznaja.

Marion Kraft sada vidi tobožnjega Mira kao plaćenika, predatora s kukuljicom preko lica, koji je dohrlio u Španjolsku s torbom prepunom laži da po nečijoj narudžbi — prije državnoj negoli osobnoj – ubije hrvatskoga ratnog poglavnika.

Aleksandru Hajduki odavno je pak poznato da je Šiljo pukovnik policije koji mu se – oslanjajući se na njegovu pomoć i veze – povjerio kako će s izmišljenim osobnim podacima poći s njime u Madrid sa zadatkom da uhodi Pavelića. Ali ne i da ga ohladi za vijeke vjekova. Naslušao se i gradskih tračeva o neobuzdanome potrošaču Šilji koji kao pčela leti od ženskoga cvijeta do cvijeta i uredno ih zaprašuje.

Marion je posustalo izmiljela iz Palacio de telecomunicaciones opterećena kako će prespavati opaku stvarnost koja joj se dogodila. Osvijetljeni, desetak metara visoki božićni bor na trgu Cibeles dostojanstveno joj se naklonio i sjetno je podsjetio da će ići sama na polnoćku u crkvu svetoga Isidra, zaštitnika Madrida, a da će također sama dočekati i Novu godinu. Nakjučer se dogovorila s Marjetom i Hanelore da silvestarsku noć provedu ušestero, u domaćem ugođaju, kod Janka, uz televiziju, koja danima najavljuje privlačni zabavni program i odlične filmove. Računala je, jasno, da će svetkovati s Mirom. No kad je toga nevaljalca odnijela rijeka koja ga neće vratiti, propustit će *fiestu* neka prođe bez nje. Neće se nametati dvama parovima i smetati im svojom osamljenošću, nego će se prijaviti da dežura u klinci na polnoćku, a i na prijelazu godina. Nenadanom odlukom o zamjeni usrećit će sestre već određene da dežuraju tih noći, koje će blagosloviti Marionino kolegijalno velikodušje. A nije za odbaciti i što je noćni prekovremeni rad o blagdanima napose lijepo plaćen.

Božićna i silvestarska dežurstva Marion Kraft postat će rugla od izvedbe stoga što će ih odrađivati uz pacijenta kojega je umalo otrovala.

Tihana noć je kao skrama zamračila ulicu. Prije nego što će otkračunati vrata stana, olakšana za 117 pezeta – a to je cijena međunarodnih telefonskih razgovora kad je gladni brojač nemilice gutao minute – u ograđenome vrtu ispred ulaza, koji Španjolci zovu *patio*, Marion je u raspuklinu ispod razgranate kruške metnula krpu s ubojničkom špricom, do vrha je zatrpala suhom zemljom i vojnički čvrsto izgazila.

Poglavniku nije bilo suđeno da umre danas nego koji dan kasnije. I neće biti dokrajčen ubodom u venu, kako je iz potaje zamislio lažni trgovac Miroslav Petrović.

Zagreb, ured pukovnika Đure Milića, u utorak, 15. prosinca 1959., u 19 sati

Na zaštićeni telefon pukovnik je naručio razgovor s Marion. Pratio je radijske novosti i *Crveni bilten* novinske agencije *Tanjug*, u kojem za suženi krug vodećih državnih djelatnika objavljuju izvještaje nedostupne široj javnosti. Sati su se nizali, ali s obje strane o Paveliću – još ni mukajet.

Tajnica ga je izvijestila da ga je dvaput tražio Aleksandar Hajduka. Pukovnik joj je rekao neka ga spoji s njime čim završi razgovor s Madridom.

‚Je li Marion odradila svoje?' – zasvrbjelo ga je po cijeloj koži kad je dobio vezu. „*Hola*, *linda*..." – počne sladunjavo. Sasjekla ga je Marionina oporita paljba. Odapeti krici gromovito su se odbijali i jeka im je zaparala slušalicu:

„Crkni, *hijo de puta*, kurvin sine! Proklet bio i tisuću godina gorio u paklu, *hijo de mil padres*, sine tisuću očeva! – rigala je lavinu koja je provaljivala kao iz užarena vulkana: „Obmanuo si me, ubojico, ali srećom nisi do kraja! Nasjela sam ti kao najgluplja frizijska drolja! Upregao si me kao slijepu mazgu i vozao kuda god si se domislio! Zato te opominjem, lašče nad lašcima, *falsario*, nepostojeći Miroslave Petroviću, ma gdje me vidio zauvijek mi se sklanjaj s očiju! Bježi od mene kao vatra od vode! Kao da se nikad nismo upoznali, upamti to, razbojniče! *Pasa lo que pasa*! Što je bilo – bilo je."

Najteže kletve i najgora ruženja koje je ikada istresla zasladila je na materinskome njemačkom: „*Komunistisch schwein*! Komunistička svinjo!"

„*Linda*..." – u ledenome znoju više nije stigao izreći ni pola riječi u pokušaju da se izvuče iz kovitlaca tornada. Marion je pomahnitalo tresnula slušalicom.

Pretpostavio je da ga je Aleksandar Hajduka tražio zbog nje. I pogodio. Hajduka mu je potvrdio kako se neka njemačka šizika iz Madrida najprije javila komori u Beograd i tako iz vrha vrela danas saznala da Šiljo nije Miroslav Petrović, biznismen i budući trgovački predstavnik u Španjolskoj, kakvim joj se predstavio:

„Pouka glasi: ne ostavljaj picama posjetnice, napose ne sa smamljenim imenom, zanimanjem, adresom i tvrtkom!" – podsprdivao se Hajduka, nagađajući da je Šiljo samo tjelesno iskoristio sirotu Švabicu i nakon što se napio i nasitio njenih draži zaprašio iz Madrida, u istim gaćama, zajedno sa svojim lažnim generalijama.

„Je li ta dilkanica nešto naspletkarila i u španjolskoj komori kod Osvalda? Hoćeš li zbog mene tamo izgubiti kredibilitet?" – pukovnik je suzdržljivo brižno ispitivao Hajduku kako bi saznao je li Marion štogod pričala o Paveliću? Pri čemu mu, razumljivo, nije nagovijestio da je duboko zabrazdio pregovarajući s Njemicom o ubojstvu. Odlanulo mu je čim se uvjerio da o tome nisu izmijenili ni zbora.

Buenos Aires i Madrid, najčarobnije metropole u kojima je boravio i gdje bi – da je mogao birati – najprije živio poslije Zagreba, od sada će doživljavati kao polja svojih najgorih gubitaka. Hoće li podnijeti da ih pogleda čak i na razglednici?

Gotovo je! I Madrid – koji je već prepoznatljivo osjećao po osebujnome mirisu – mješavini pučkoga vina iz Rioje, smeđih sapuna La Maja i suhoga zraka — postao je poslije Buenos Airesa još jedan Šiljin crni mačak koji donosi nesreću. Dvoboje u njima izgubio je bez borbe. *Par forfait*, vele sportaši!

Kako će se sutra naslikati pred Stevu Krajačića i priznati mu da je i drugi put katastrofalno potučen, iako se još koliko jučer vratio iz Madrida unaprijed nazdravljajući pobjedi? Užasnuto pomišlja da su najbolje godine života ostale iza njega. Osjeća se nekorisnim kao boksačka vreća po kojoj nemilice udara tko god stigne. Kao sudac koji je sam sebi potpisao smrtnu osudu.

Utorak je bio ružan dan.

Otvorio je prozore da provjetri sobu od sumornih vijesti koje se ne mogu uljepšati. Zagledan u oblak koji kao otok od pamuka ubrzano plovi progonjen sljemenskim vjetrom, bljeskutavo mu se prividjelo da ga iza zidova Njemačke klinike iz samrtne postelje prijekorno prati otežali porozni pogled beskrvnoga Ante Pavelića.

Pogled na pola koplja koji se u agoniji neumoljivo gasi.

Madrid, istoga dana, u 19:30 sati

Domalo nakon što je prekinula međunarodnu telefonsku bitku s vjerolomnim Mirom, a koji nije Miroslav Petrović (‚*Mein Gott*, kako li mu je stvarno ime, tko je, odakle je i što uistinu radi?' – pitala se ne uspjevši odagnati njegov lik iz misli) u *estudiju* se opet oglasio telefon. Stanodavka, *senora* Maria Angela Martinez, srećom je otputovala sinu u Galiciju na božićne i novogodišnje blagdane. Marion ne smije pojmiti da bi se pred njome usudila onako izbezumljeno izvikati na svoga već bivšeg družbenika. Računala je da je ponovno Miro i nije podizala slušalicu. No javila se kad se dosjetila da bi mogao biti poziv iz klinike. I bio je. Hanelore, kojoj se smjena bliži kraju, poziva je u Andrijino ime – a on časti večerom jer mu je prekosutra rođendan – neka u deset bude u ribljem restoranu *El Tiburon*. Doći će i Marjeta s Jankom, dakle, uigrana postava, no na žalost stanjena bez njenoga Mira kojega su vražje poslovne nevolje žurno povukle u Beograd.

„Krivo mi je, Marion, što ćeš večeras biti sama, ali što je tu je, posao je posao, izdržat ćeš nekoliko dana dok ti se *liebe* ne vrati za Božić i Novu godinu" – Hanelore je sestrinski tješila cimericu.

„Jasno je da stižem!" – potvrdi Marion uz nenadnu najavu: „S Mirom više nije kao što je bilo. Puklo je! Kazat ću vam što mi se dogodilo." Dok se pridizala, osjetila je da je noge jedva drže.

Madrid, u utorak navečer, 15. prosinca 1959., restoran El Tiburon

Dva para dočekala su da čuju priču o obratu odnosa Marion i Miroslava:

„Najprije, on nije Miroslav Petrović!" – zapanji ih Marion Kraft.

„A tko je ako nije Miroslav Petrović?" – zasopljeno upita Janko Rukavina.

„Nisam uspjela saznati!" – drugi put ih je šokirala Marion.

Četvero upitnika napeto je iščekivalo što će im kazati usamljena uskličnica.

Marion im je prepričala razgovore s Beogradom i Zagrebom nakon kojih se nedvojbeno uvjerila da ih je osoba koju su prihvatili kao Miroslava Petrovića bestidno obmanula. Nije stigao u Madrid zbog trgovine nego s ubitačnom zadaćom:

„Navodni Miro došao je ubiti Antu Pavelića!" – blokirala ih je.

Tajac. I onda bum, bum, tras, tras, atomska bomba, razorni potres u Agadiru, grom u tjeme, strašni požar koji je zapalio cijeli Chicago 1871., erupcija Vezuva, brodolom Titanica – te i slične opise bacili bi na papir vještiji pisci od vašega da slikovito opišu zaprepaštenje za stolom u *El Tiburonu*, uz skupi šampanjac *Veuve cliquot*, a prije rođendanske večere, kuhanoga hlapa, sazvane po slavljeniku Andriji.

„Kako znaš da je htio ubiti poglavnika?“ – nije se mirio Janko.

„Prekjučer mi je sam rekao! I ne samo rekao nego me i zadrto snubio da ja injekcijom otrovanom cijanidom usmrtim Antu Pavelića!“ – odsječno će Marion.

„A ti?“ – ukudrio se Janko.

„Što: a ja?“ – narogačila se: „Kao da Pavelić nije živ, *mein Gott!*“

„Ne pitam te jesi li ubila poglavnika, nego što si odgovorila Miru – ili kako mu je ime – nakon nakazne ponude da učiniš taj užasan grijeh?“ – nadigne se Janko.

Marion je pripremila prilagođenu ariju o tužnome raskolu s nestalim potepuhom Mirom koju će od tada po potrebi povremeno ponavljati:

„Ne bih govorila istinu kad bih zanijekala da mi je Miro ili moj osobni bezimeni prevarant bio najveća ljubav. Iako me pokušao mučki iskoristiti – a izigrao me kao što me nitko nije – dugo će mi trebati dok ga ne prebolim. Taj jedinstveni mužjak bio je moj promašeni izbor. Kad sam spoznala da me želi uvući u prljavu igru, rasplakala sam se od bijesa i poniženja. Nikad nisam bila tako ranjiva kao što sam sada...“ – spustila je prorijeđene obrve i mućkala svoj koktel izmiješan od istinitih i izmišljenih čestica: „Isprepadan da ću ga prijaviti profesoru Seitzu ili čak policiji bez pozdrava je ispario. Jučer sam, kako vam rekoh, telefonirala u Beograd da saznam što je s njime? Iz jugoslavenske trgovačke komore su mi kazali od kraja do konca da Miroslav Petrović nije njihov službenik kao što je naveo u posjetnici. I ne znaju tko je! Ali od Hajduke sam čula da je Miroslav Petrović jučer doletio u Zagreb!“

„Zar ti Hajduka nije otkrio tko je zapravo Miroslav?“ – upita je Andrija Kus.

„Samo mi je potvrdio da je s Miroslavom Petrovićem doputovao poslovno u Madrid, a za sve ostalo ostao je nedostupan i zaključan!“ – reče Marion.

„Po ovome ispada da je navodni Miroslav Petrović agent Udbe koji se ubacio među nas kao biznismen kako bi lakše samljeo poglavnika!“ – pogodio je Janko.

„I Hajduka je špijunčina. Razgovarat ću s Osvaldom Ramirezom. Neka moji u komori raščiste da surađuju s komunjarskom žgadijom!“ – zaprijeti Kus.

„Heeej, Andrija, radije šuti i ne proseravaj se! Ne čačkaj mečku za... Mi smo izbjeglice, jebeni stranci, i kad bi pokrenuo aferu zbog tih muljatora, nidovijeka ne bismo skinuli policiju s glave. Ujedali bi i kopali noktima da pronađu bilo što o nama“ – zaustavi ga Janko, zaštitivši usta dlanovima kako mu se glas ne bi rasipao okolo naokolo: „A i cure bi nam upale u neprilike i nadrapale u klinici, shvaćaš li, brate?“

Andrija Kus je uvažio Jankov razumni bratski razlog. Ako je za pravo, on je Hajduki izbrbljetao kako je naletio na Pavelića dok je u parku Retiro hranio vrapce, s kćerkom Višnjom i nepoznatim muškarcem, u kome će kasnije prepoznati fratra Branka Marića. Njegov nesmotreni jezik koji mu se otrgao s konopca dovukao je u Madrid nesuđenoga poglavnikova ubojicu. I kako se klupko dalje rasplitalo? – slagao je detalj do detalja. Najprije je Hajduka

prenio policiji u Zagrebu zgodu iz parka, a UDB-a je na sljedeće putovanje u Madrid poslala Hajduku zajedno sa svojim glavosijekom, prerušenim trgovcem Petrovićem. Stoga je Andrija, u koga se uselio nemir, odlučan da o svojoj nehotičnoj krivnji nikome ne zine ni „a“. No raspričao se iz cijeloga grla da iznese kako on vidi lažnoga Mira iz svoje točke rasuđivanja:

„Najlakše je poslije bitke ponašati se kao vojskovođa... Ipak poslušajte me, prijatelji, što ću vam reći. O Aleksandru Hajduki – s njime sam studirao u Zagrebu – nisam dvojio da je trgovac, uvjerio sam se u njegovu poslovnu okretnost i lukavost kad je prvi put došao u Madrid, a ja mu prevodio na pregovorima u komori. Međutim, posumnjao sam u Miroslava Petrovića. Nisam mu povjerovao i da je Zagrepčanin, no tu sam bio u krivu. Dokazao mi je da je čistokrvni purger. Tip pozna svaku stopu u Zagrebu i svakoga Zagrepčanina o kojem sam ga pitao. Kod Mira me je mučilo ono nepredvidijivije. Da nije trgovac nego – jebeni policajac!“

„I meni je Miro bio nepouzdan“ – uplela mu se u kazivanje Marjeta Levar.

„Vidite, lijepi moji“ – javio se i Janko. „Miro u meni do dandanašnjega dana nije pobuđivao zazore da je policajac, a gdje li ubojica. Bio mi je mio, u njemu sam gledao poštenoga Hrvata kome je poglavnik u srcu! Vjerovao sam mu, kako bi on rekao: *cien por cien!* I zato ovo što saznajem od Marion doživljavam kao stresni poremećaj i teški napad gnjeva.“

S dva prsta Hanelore von Ulrich podigne Marioninu bradu:

„Svima nam priznaj, *geliebte*: jesi li kanila odati Mira policiji nakon što te je tjerao da usmrtiš Pavelića? Ako ne policiji, onda našem profesoru...?“

„Zar baš moram odgovoriti?“ – nervoznom snagom odmakne joj prste Marion.

„Ne moraš, ali bilo bi šarmantno čuti te!“ – poticala ju je Hanelore.

„Mislim kako ne bih imala snage da ga odam, premda me je gurao u moralnu i fizičku propast“ – vezla je Marion i samo što nije ujedala: „Zatelebala sam se u Mira kao tuka i uz njega se osjećala ne dobro nego – sjajno! Iako se na kraju pokazao kao bešćutni *schuft*, ne smijem mu osporiti životinjsku privlačnost i poticajnu jakost. Bio je *macho*. Ne sumnjam da su se žene pomamno lijepile za njega…“

„Osobito ako su doživjele Mirove jahačke vrline kao ti! Nahvalila si mi ga da je bio najbolji od svih tvojih džokeja.“ Hanelore je zvrkasto opanjkala Marioninu ispovijed i smijukala se isprekidano, poput primadone dok pjeva *staccato*: haha, haha, hahaha, haha, haha, hahaha. Njena upadica razvedrila je dotle smrknuto društvo.

„Čujte vic“ – šaljivčina Janko zaustavi rasprezanje o lažnome Miru: „Mujo i Haso otvorili javnu kuću u Njemačkoj, ali za početak rade sami jer nisu stali na noge pa još ne zapošljavaju ženske!“

Svi su se iscerekali osim Hanelore koja stisnutih usana smršteno upita Janka:

„Zašto su otvorili javnu kuću baš u Njemačkoj?“

Zagreb, srijeda, 16. prosinca 1959., ujutro, u kabinetu Ivana Krajačića

I poslije pola sata boca viskija i kutija cigara ostali su netaknuti, za razliku od vedrijih vremena kad bi se Stevo i Šiljo odmah sjurili na pilačke i pušačke užitke. Vlažna jelovina bačena na žar u mramornome kaminu prštala je dok su general i pukovnik u grobljanskoj turobi mračnjačkoga jutra više šutjeli nego govorili. Minute su im sporo prolazile kao vojnici u dugoj

povorci. Pa i kad bi prozborili, nategnuto su mučili riječi. Nad njima je lebdjela sjenka madridskoga sloma *Operacije Pavelić*.

„Ta i onako su mu odbrojeni dani. Samo što nije odapeo. Smrt ga nestrpljivo čeka iza ugla!“ – pukovnik je lovio dašak obrane za se. Osjećao se poput utopljenika pod kojim se prolomio led na jezeru.

„Nemoj bježati od stvarnosti, *amigo*. Jedno je umrijeti od bolesti, a drugačije bi odjeknulo da je Pavelića dotukla naša ruka!“ – nepopustljivo reče Stevo. No kad je ukopčao da je kruto nagazio Šilju, razblažio je: „Jebi ga, dogodi se! Učinio si što si mogao. A ono što nisi mogao – nisi! Nije te krenulo i možeš se frigati!“

Šiljo je odavno upoznao tvrdu šefovu ćud. Nema osobe kojoj ne bi našao manu. Osim dvojici – Titu i sebi. Do Rezolucije Informbiroa na njegovu popisu kao treći bezgrješnik stajao je Staljin. Nakon razmimoilaženja mrsko ga je prekrižio.

„Ne priznajem izreku da se treba učiti na neuspjesima. Njome se vade osrednji i neuspješni!“ – Šiljo se predao i nemilice nasrtao na se: „Neuspjesi me nisu ničemu naučili nego su me samo unesrećili. Bio sam nesretan nakon Buenos Airesa, a sada, poslije Madrida, još sam nesretniji! Te otvorene rane u meni neće zacijeliti.“

„Ne zajebavaj, *companero*! Jednostavno, nije nam se zalomilo, njoknuli smo i s time se moramo nositi.“ Naglašeno se prebacio iz jednine u množinu i prepredeno poručio Šilji neka se ne osjeća jedinim krivcem zato što mu je izvisio i pokušaj u Madridu: „Svi mi iz momčadi Operacije Pavelić slijedili smo svoju savjest, no bude li trebalo, svatko od nas progutat će dio odgovornosti!“

Stevo Krajačić ipak nije uspio ublažiti razočaranje obezoružanoga pukovnika:

„Ne znam što bih, baćo. Ljutim se pitanjima na koja ne znam odgovoriti!“

„Budi određeniji...“

„Najprije potražim krivca u sebi i tek potom u drugima. Priznajem, zabrljao sam i – zato me smijeni!“ – zaskoči ga Šiljo.

„Sereš! Ne mogu te takvoga slušati i gledati. I što ćeš ako te smijenim?“

„Degradiraj me u pozornika! Ne bi me bilo sram i da radim na cesti!“

„Ne budali, *amigo*!“

„Dobro, ako postoje opreke zbog kojih ne mogu u pozornike, onda bih iskoristio diplomu pravnoga fakulteta i praksu u službi i otvorio odvjetnički ured!“

„Tupiš ga, *hombre*! Budi iskren i kaži: što bi bez policije? Postao bi zaprdak! Od policije se ne možeš spasiti. Ona je naš način razmišljanja, naša životna avantura! Biti policajac nije zanimanje, to je posvećenje, vjera, pokret, narodnost. Čak smo umislili da je policiju nemoguće zamisliti bez nas... Točno je da dobro živimo od policijskoga posla, ali i danonoćno živimo za njega! Možeš zabjegnuti iz bolnice i iz umobolnice, ali od policije ne možeš! Lakše je preodgojiti vuka u vegetarijanca, negoli tebe policajca u odvjetnika.“

Stevo sažalno izdrmusa Šiljinu zgrčenu meku desnicu.

Obojici je laknulo kad su se razišli.

Poglavlje III.15.

Madrid, Njemačka klinika, u petak, 18. prosinca 1959.

„Jako žalim, velečasni, što vas moram izvijestiti kako je iz sata u sat sve izvjesnije da ćemo izgubiti bitku!“ – otješnjalo reče profesor Seitz Branku Mariću dok je fratar odlagao kaput u hodniku prije nego uđe u sobu u kojoj leži Pavelić.

„Je li poglavnik svjestan da je kraj blizu?“ – smračeno upita fratar.

„Jest“ – odgovori profesor: „*Herr* Pavelić me, kad god razgovaramo, nuka da pošteno reknem koliko mu je ostalo od života. Uvijek naglasi kako u stanju u kojem se našao nije dječarac koji vjeruje u bajke sa sretnim završetkom i zato ne bi volio da ga smrt pretekne bez oporuke.“

„A što vi na to, profesore?“

„Kažem mu kako je doista u krizi, no da nije primjereno što zaziva smrt kad je ona još daleko od njega. Ne vjeruje mi. Očito, nisam vješt obmanjivač...“

Opsjednut oporukom Ante Pavelić spomene i fra Mariću kako je sutra bez odlaganja mora staviti na papir dok je još pri svijesti:

„Kad budem izgovarao svoju posljednju želju, a vi je zapisivali, Ujače, neka je uz vas čuju moje Mara i Višnja. Time ćemo se zaštititi od sumnjičavaca, budu li pokušali osporiti njenu pravovaljanost“ – jedva podigne ruku poglavnik beskrvna lica, nalik posmrtnoj krabulji. Taj pokret bijaše odlučna zapovijed kojom je naznačio da mu nije do razvlačenja: treba li žuriti s oporukom ili čekati?

„Večeras se moram svakako ispovjediti i primiti sakrament Svete pričesti!“ – poželio je.

Odlazeći, fra Marić nije ostao tvrd na suzi.

Da udovolji bolesniku, fra Branko Marić je navečer došao u kliniku sa španjolskim franjevcem drom Miguelom Oltrom Hernandezom.

Marić je ispovjedio Pavelića, a Oltra mu je podijelio sakrament Svete pričesti.

„Sutra ću sročiti posljednju želju!“ – podsjetio je poglavnik fra Marića…

Madrid, Njemačka klinika, u subotu ujutro, 19. prosinca 1959.

Kći Višnja, iz bojazni da se neće sačuvati od plača, preskočila je posjet ocu dok je on pred ženom Marom kazivao oporuku koju je zapisivao fra Marić:

Svojim opunomoćenim nasljednikom imenujem g. ministra Dra Stjepana Hefera u svim pitanjima i poslovima hrvatske državne vlade, HOP-a i Vieća. Budući da ovim pada na g. ministra veliki teret i odgovornost imenujem mu za pomoćnike sliedeće osobe: Ing. Ivana Asančaića, Glav. Starješinu Hrvatskog Domobrana, Buenos Aires. G. Josipa Markovića, Drž. Tajnika, predsjednika Doma D.D., Buenos Aires. Ing. Milana Šegu, Cleveland U.S.A, – predsj. U. H. G. Antu Markovića, predsjednika U. H. Kanade, Toronto. G. prof. Dra Andriju Ilića, min., Bury, Englezka. Prof. Dra. Božidara Murgića, u koliko se bude mogao toga primiti radi svojih osobnih razloga. Te fra dra Branka Marića iz Madrida, ukoliko mu to dozvoljava redovnička disciplina.

Pošto su nekoji viećnici umrli, a nekoliko ih je iz stupilo iz Vieća, treba čim prije provesti reorganizaciju Vieća. To se ima obaviti na sliedeći način: svako družtvo, koje je učlanjeno u

HOP-u, ima izabrati svoga opunomoćenoga predstavnika a ovi će predstavnici onda provesti izbore viećnika u smislu Ustava, odnosno Poslovnika. Treba čim prije imenovati privremeno g. pukovnika Kolomana Bilića, našim predstavnikom kod ABN-a u Münchenu.

ZA DOM SPREMNI!

Dano u Madridu, Prosinac 1959.

Poglavnik Dr. Ante Pavelić v.r.

Smalaksali poglavnik, požutio od bolova, nije mogao potpisati oporuku.

„Valja nam se pripremati za rastanak s Antom!“ – reče Mara Pavelić fratru.

Kod kuće je ponovila istu rečenicu i Višnji:

„Profesor Seitz mi je navijestio da nema nade!“ – slomljeno je dodala.

„Kad će tata...?“ – ukočena od zebnje Višnja se nije usudila izgovoriti rečenicu do kraja i zaustiti riječ „umrijeti“.

„Profesor kaže kako neće sastaviti deset dana“ – odgovori majka.

Mara Pavelić je telefonirala kćeri Mirjani Pšeničnik u Buenos Aires:

„Izgubljeni su izgledi za tatino ozdravljenje. Svakoga časa očekujemo preminuće. Smjesta obavijesti Asančaića i Markovića, a oni dalje sve naše u Argentini, Južnoj i Sjevernoj Americi i u ostalome svijetu.“

Višnja se ni u ovim napregnutim trenucima nije željela čuti sa sestrom. Ne govore otkada se Mirjana 9. srpnja 1950., u dvadeset trećoj, udala u Buenos Airesu za pet godina starijega Srećka Pšeničnika, rođenoga 1922. u Pregradi, u Hrvatskome zagorju. Šogor odvajkada nije po Višnjinoj volji. Ne podnosi ga još od 1942. kad se krenuo udvarati petnaestogodišnjoj Mirjani, koju je upoznao u Italiji. Pšeničnik je kao netom završeni maturant – zahvaljujući očevim ustaškim uvjerenjima, koja je presadio i u njega – premda više nego premlad počeo službovati u predstavništvu NDH kao osobni tajnik prvoga poslanika u Rimu Stijepa Perića. Počelo je nakon što su ga odredili da prati poglavnikovu mlađu kćer Mirjanu Pavelić, učenicu zagrebačke Klasične gimnazije, šiparicu umirujuće ljepote, i stalno joj bude na pomoći dok je s jeseni, od otvaranja do zatvaranja, kao počasna domaćica hrvatskoga paviljona dva tjedna protokolarno boravila na *Bienaleu* u Veneciji, a onda je proveo u obilazak Italije. Tako se rodila duga platonska veza koja će se sedam i pol godina potom u emigraciji u Buenos Airesu idilično okruniti najprije zarukama i napokon brakom. Višnja se protivila Pšeničniku, govoreći da je taj momak ne pretjerane inteligencije zlatoljubac i karijerist koji se zbližio s Mirjanom ali ne iz ljubavi nego iz računa kako bi se umilio poglavniku i bio mu stalno na oku. Između Višnje i Srećka Mirjana se Pavelić odlučila za budućega muža. Kad su se vjenčali, ona je bila kći osiromašjeloga političkog izbjeglice koji je pod tuđim imenom boreći se za goli opstanak zarađivao kao zidar, dok se Srećko Pšeničnik istodobno sve više uspinjao prema argentinskome poslovnom sazviježđu i bogatio se kao umješni bankar i zastupnik *Citroena* za Južnu Ameriku.

Višnja je izjavila da joj je sestra postala Pšeničnikov politički privjesak.

(Tri desetljeća kasnije, 1980., kad su Srećka Pšeničnika izabrali za čelnika Hrvatskoga oslobodilačkog pokreta, koji je u izbjeglištvu utemeljio i prvi ga predvodio njihov otac, Višnja i Velimir – Braco Pavelić, oglasom u emigrantskome tisku odrekli su se Mirjane i njezina sudruga,

kome je u Buenos Airesu rodila četiri kćeri: *Gospodin Srećko Pšeničnik i njegova obitelj nemaju ništa zajedničko s obitelji Pavelić, pa ni prezime!* – napisali su sestra i brat udruženi protiv mlađe sestre.)

Madrid, u Njemačkoj klinici, u nedjelju navečer, 27. prosinca 1959.

Profesor Rudolf Seitz u sedam navečer pozvao je svoje najpouzdanije sestre, Marjetu, Marion i Hanelore, i zadužio ih da izvanredno dežuraju u trećoj smjeni:

„Ova noć bit će posljednja Anti Paveliću. Nije u komi, ali neće izdržati dulje od osam sati!" – objavio im je i zatim telefonirao Višnji Pavelić:

„Žalostan sam što moram biti neželjeno otvoren i reći vam, *fräulein* Višnja, da vaš otac neće dočekati danje jutro. Prenosim njegovo htijenje da jedna od vas, vi ili *frau* Mara, večeras probdije uza nj."

„Mati je iznurena i preosjetljivih živaca, ali ću ja požuriti u Njemačku kliniku" – odgovori Višnja.

Profesor je pronašao i fra Branka Marića:

„*Herr* Pavelić mi kaže da mu je vrijeme za posljednju pomast. Dohitajte, velečasni, Kritično je, u pitanju su minute!"

Nešto prije osam stigao je fra Marić i izvijestio Pavelića:

„Poglavniče, prije nepunoga sata, javili su mi radosnu vijest iz Svete Stolice. Sveti otac papa Ivan XXIII podijelio vam je svoj poseban blagoslov!"

Ante Pavelić se nasmiješio i prilegao na bazinu. Stezao je krunicu od koje se nije odvajao otkad je ušao u Njemačku kliniku. Darovao mu je prethodni papa, Pio XII, kad ga je 18. svibnja 1941, navečer primio u privatnu audijenciju u Vatikanu, nakon što je poglavnik s *duceom* Benitom Mussolinijem u palači *Venezia* prijepodne potpisao Rimske ugovore i ogorčio većinu Hrvata. Među nezadovoljnike se tada svrstao i mladi franjevac Branko Marić, ali mu je nedugo zatim, naglašeno slab prema poglavniku, oprostio i potro iz pamćenja njegov veliki grijeh.

Rudolf Seitz, liječeći Antu Pavelića obnovio je poznavanje nedavne povijesti. Podsjetio se da je po Rimskim ugovorima Italiji pripao najveći dio hrvatske obale s otocima. Vlada NDH morala se obvezati da u obalnome pojasu Jadrana neće držati mornaricu. *Duce* i kralj Vittore Emanuele kolonijalistički su nametnuli vojni, politički i gospodarski nadzor nad golemim komadom države. Hrvatska je u budućnosti trebala postati kraljevina, s prijestolnicom Banja Lukom, nakon što je poglavnik – a da o tome pred let u Rim nije izvijestio svoje ministre, doglavnike i savjetnike – ponudio žezlo vojvodi od Spoleta, punim imenom Aimone di Savoia Aosta. Nametnutome kralju, četrdeset-jednogodišnjem plemiću – koji nije znao ni riječi hrvatski i nikada nije bio u Hrvatskoj – nakanili su kao Tomislavu II staviti na glavu krunu kralja Zvonimira. Svečanost je trebala biti održana u Duvanjskome polju, na istome mjestu gdje su po drevnoj predaji zakraljili jednoga od najslavnijih hrvatskih vladara Tomislava. Naočiti stasiti ljepotan zavidna obrazovanja *Duca di Spoleto* obnašao je visoku dužnost u talijanskoj ratnoj mornarici, ali bio je znan i po bonvivanskim sklonostima, orgijama, piću, kocki i rastrošnosti te kao lovac na krupnu divljač i suknje. Aimoneova zakonita žena Irene, buduća kraljica, i ona

Talijanka, očarana darom koji im je pao s hrvatskoga neba, nagovarala je muža da zasjedne na prijestolje. Ali iz nepoznate kraljevine stizale su i manje lijepe novosti. Da Hrvati, u duši republikanci, nisu sretni što će njima vladati tuđin; da je raspoloženje prema Aimoneu „ispod ništice“ (tako je u strogo povjerljivu izvještaju ministru vanjskih poslova Galeazzu Cianu napisao iz Zagreba Raffaele Casertano, talijanski izvanredni poslanik i opunomoćeni ministar); a i da u Hrvatskoj snaži partizanski otpor protiv ustaša i Pavelića. Sve to isprepadalo je *ducu* koji se hladio dok se nije ohladio i u tišini odlučio da ostane beskrun. Maršal Pietro Badoglio 9. rujna 1943. srušio je diktatora Benita Mussolinija, a poglavnik je dan poslije promjene vlasti u Italiji iskoristio obrat i raskinuo Rimske ugovore, koji su, premda neratificirani, trajali 28 mjeseci. U proglasu narodu Pavelić je naveo:

Himbeni saveznik bio je nametnuo hrvatskom narodu u času uzkrsnuća Nezavisne Države Hrvatske ugovore i granice, kojima je veliki dio jadranske obale bio otrgnut od tiela Hrvatske. Kroz dvie i pol godine hrvatski je narod s najdubljom boli u duši trpio to nasilje, a napose Hrvati tih krajeva pretrpjeli su na slobodi, na životima i na imovini najveće patnje. Nakon što je Kraljevina Italija bez znanja i pristanka svojih saveznika utančala primirje sa neprijateljskom ratujućom strankom i time se izdvojila od dosadašnjih saveznika, nema nikakove stvarne ni pravne mogućnosti, da bi i unapried sa strane Kraljevine Italije ti ugovori bili u život provedeni. S tih razloga kao podpisnik tih ugovora izjavljujem, da oni nemaju nikakove obvezatnosti ni za Nezavisnu Državu Hrvatsku.

Po povratku oduzetih krajeva, prekrojeni su zemljovidi, a Hrvatska je, kao što je Pavelić višekratno isticao, toga 10. rujna 1943. bila najveća u svojoj državnoj povijesti: prostirala se od Drine do Jadrana.

Fra Marić je u 20 sati podijelio poglavniku posljednju pomast.

Poglavlje III.16.

Njemačka klinika u Madridu, u ponedjeljak, 28. prosinca 1959., u zoru, u 3:55

Ante Pavelić umro je u snu. Uz samrtnu postelju pokraj njega su se nalazili kći Višnja i fratar dr. Branko Marić, koji mu je zaklopio oči.

„Pokoj ti duši!“ – proplače Višnja i iz očeve skvrčene šake izvuče krunicu pape Pija XII i položi mu je na grudi, a fratar je nečujno molio:

„Prah si bio, u prah ćeš se vratiti!“

„Srećom, ovo nije bilo nimalo dramatično umiranje!“ – šapne profesor Seitz sestrama Marjeti, Marion i Hanelore kad ih je izveo iz sobe.

Madrid, u ponedjeljak, 28. prosinca 1959.

Tri minute nakon utvrđene smrti sva tri telefona na prvome katu Njemačke klinike bila su zaposjednuta. Višnja Pavelić obavijestila je majku Maru, Branko Marić nadbiskupa Ivana Šarića, a glavna sestra Marjeta Levar zaručnika Janka Rukavinu.

Višnja je zatražila od Seitza da nikome ne otkrije vijest o očevu upokojenju:

„Što ćemo, kad ćemo i kako ćemo je objaviti, odlučit će mama!“ – napomene.

Profesor Rudolf Seitz okupio je sestre Marjetu, Marion i Hanelore:

„O Paveliću ni riječi. Čuvajte se novinara da nešto ne nažvrljaju i zabrljaju. Ti kojoti imaju posebno čulo za senzaciju i prije svih osjete vibracije koje će uzburkati javnost. Ne želim da obavijest o pokojniku krene od nas! *Verstehen Sie?*“

Čim je završila razgovor s Višnjom, Mara Pavelić je s kućnoga telefona u 4:30 odaslala žurnu brzojavku Ivanu Asančaiću u Buenos Aires. Zbog vremenske razlike od šest sati Asančaić ju je primio kad je u Argentini još bila nedjelja navečer. Udova mu je poručila da o poglavnikovoj smrti izvijesti sve organizacije HOP-a, što je glavni starješina Hrvatskoga domobrana smjesta učinio.

Brzojavila je i poglavnikovim najodanijim ustaškim prvacima: Andriji Iliću u Buryju, Engleska, Anti Markoviću u Torontu, Kanada, Kolomanu Biliću u Münchenu, Njemačka, i Milanu Šegi u Clevelandu, SAD.

Ono što zbog profesionalne stege nije smjela Marjeta učinio je Janko, koji je znao zašto mu je zaručnica morala na izvanredno dežurstvo u Njemačku kliniku.

„Neizostavno me pozovi čim se ono bude dogodilo“ – zadužio ju je prije polaska: „Makar i prije rane zore, dok pijetlovi još spavaju.“

Bunovni Janko je u 4:06 probudio Livnjaka Luku Dolića:

„Nema nam više poglavnika, brate Luka!“ – jecao je u slušalicu. Uročili su da se smjesta nađu u *Albi*, napol ožbukanoj krčmi u blizini željezničke postaje, koja radi bez stanke, a ugodna je po lisnicu. Tamo je poslijeponoćni konobar Miralem Skoko iz Zavidovića, od 1943. i do kraha NDH rojnik u esesovskoj *Handžar-diviziji*, s natpolovičnim muslimanskim dragovoljačkim kadrom iz Bosne i Hercegovine. Ratnici su ga veličali kao junačkoga jarana, vazda spremna da potegne prvi. Miralem je u *Albu* privukao ustaše iz male hrvatske skupine u Madridu, koji se

tu sastaju od prigode do prigode. Njegova je izreka da tko nema *kahvanu* kao da nema ni kuću: „Popit ćemo za pokoj duše najvećega Hrvata u povijesti!“ – shrvano će Janko, koji nije pozvao Andriju Kusa. Od pola devet počinje mu radno vrijeme u komori, a ondje, suprotno španjolskoj mediteranskoj neusiljenoj navadi, ono nije rastezljivo, nego su se službenici dužni pojaviti u sekundu točno. Uostalom, neka mu rekne Hanelore, za koju je Andrija sve zagrijaniji, ona je dežurala u klinici u času poglavnikove smrti. Druga je njegova pjesma, on je šef biroa i nitko ga neće pitati zašto je izostao.

Janko i Luka stigli su prije pet u praznu *Albu.* Tek za jednim stolom usamljeno je spavao debeli zapušteni pijanac s dubokim ožiljkom na čelu, koji ih je zapljuskivao isprekidanim svirkavim hrkanjem. Košulja mu se izvlačila iz hlača otkrivajući mlohavi trbuh. Osjetno je zaudarao da bi ga zaobišao i bijesan pas.

Miralem - koji je nedavno čuo da se Ante Pavelić sa ženom Marom, starijom kćeri Višnjom i sinom Velimirom skrasio u Madridu – nije mogao ostati gorštački tvrd i zaskočiti plač nakon što su mu pridošli prijatelji kazali da je domalo izdahnuo.

„Ba, i kamen bi zaplakao! Isto mi je teško kao kad su mi ljetos poslali *avaz* iz Zavidovića da mi je babo otišao u *ahiret*, a ja mu nisam smio poći na *dženazu*. I naš će *rahmetli* poglavnik u *ahiret*!“ – slomljeno otare suze, prigne se ispod šanka i izroni s nenačetom bocom: „Ovu šljivovicu, staru jedanaest godina, sakrio sam za vesele dane. A, eto, ispalo da ćemo s njome zaliti našu žalost!“ Miralem najbosanskije opsuje, dok mu se glas gubio u pojačanome žamoru radija. Napuni čašice Janku, Luki i sebi, a zatim uzme još jednu pa natoči i pridrijemalome debelom pijancu, izjedenom i iznurenom od višekratnih neutvrđenih boleština: „Priliči nam što ćemo podijeliti tugu s ovim jadnikom, kojeg također prati zla sreća, istina, drugačija od naše! Otkako ga znam, taj *jabanac* ne može uteći od pune čaše. Ili ona njega stiže, svejedno. I ta njegova trka još traje. Jebi ga, kad od jadnika postoji jadniji, od bijednika bjedniji, a od *fukare* siromašniji, to je oduvijek bilo i bit će!“ – razmahala mu se mašta. Rakija je nasladila pijanca kojeg je Miralem potreseno poučio kako je u Hrvata običaj da se u pokojnikovu čast iskapi čaša, što je Španjolac rado poslušao. Očekivao je još jednu, ali Miralem ga više nije častio: „Nisam mu *halalio* i kaznio sam ga. Taj *tokmak*, čuj ba njega, ne zna tko je hrvatski *caudiilo* Ante Pavelić!“ Razočaran u prevrtljive tuđine, koji sebi sebično nalijevaju nepoznati napitak, jači od ruma pa i od votke, a njega su zapustili i ostavili na suhome, debeli pijanac, uvrijeđen zbog ohlađena ponašanja i mrzeći ove oko sebe, bijesno ustane, razmetljivo baci novac za ranije naručena dva pića, ali bez napojnice, i izleti bez pozdrava.

„S nedjelje na ponedjeljak malo tko svrati“ – objasni Miralem: „Onaj *dilaber* jedan je od rijetkih koji stalno dođe. A ja ga sada otjerao...“

„Ma tko ga jebe! I ne treba nam!“ – prihvati Luka Dolić.

„Zastrašujuće je usmrdio zrak. Umazan je kao prasac, nije se okupao od opsade Sigeta“ – zgađeno reče čistunac Janko Rukavina,

Tako u žalosti, nisu gasili radio. Ponadali su se da će španjolska nacionalna postaja izvijestiti o poglavnikovoj smrti. Zaludu su naprezali uha kad bi se oglasili najavljivači i spikeri. Čitali su svakojake novosti, od domaće i inozemne politike, preko prometnih nesreća, filma i sporta, do izvješća o vremenu, ali o Paveliću – ništa.

„Zašto šute?“ – pitao se Luka ne nalazeći odgovora.

„Moguće da je Franco zabranio“ – nagađao je Janko. „Poglavnik je ovdje morao živjeti zatajeno, pod tuđim imenom, da komunisti ne podivljaju.“

Približili su glave i na napjev, u domovini zabranjene, *Vile Velebita*, zakantali riječi koje je netom smislio stihoklepstvu skloni Janko Rukavina:

„*U Madridu grobnica od zlata, u njoj leži vođa svih Hrvata*.“

„To si krasno ispjevao, brate Janko!“ – čestita mu Miralem.

„Što ne bismo pjevali: *U Madridu grobnica od zlata, u njoj leži tata svih Hrvata?*“ – umiješa se Luka. Miralemu se dopala i ta, donekle izmijenjena kitica:

„Lijepo zvuči i: ...tata svih Hrvata. Poglavnik nam je svima bio babo!“ – reče.

Jankova taština se uskolutala zato što je njegov i onako kratki rekvijem – sabijen poput japanske sudoku pjesme – dobio i samonametnutoga suautora Luku, koji je smislio tek jednu riječ. No smotreno se nije pobunio iz pijeteta prema poglavniku, koji je, po njemu, bio najprije vođa Hrvata, a potom tata. Preživio je i kad se Miralem svojim pjesmuljkom uključio u pegazovsku podjelu rada: *Mi ustaše, svi smo kano braća, u Madridu umro nam je ćaća!* Poslije vođe i tate, eto i Pavelića ćaće!

Podsjetili su se susreta s poglavnikom. Luka Dolić ga je vidio posljednji, ovdje u Madridu, dok ga je snimao iz zasjede ispred kuće u ulici Alcala; Miralem Skoko se rukovao s njime kad je 1943. obišao postrojenu *Handžar-diviziju*; a Janko Rukavina nije zaboravio skup na Markovu trgu u Zagrebu 1941. i Pavelićev usklik, geslo ustaškoga pokreta: *Bog i brana Hrvatu su hrana, a ustaša mu je obrana!*

Otkucavao je osmi sat i razdanilo se, a rasanjeno sunce je odskočilo i umatalo sjeverni dio grada oskudnom poslije-božićnom toplinom kad je jutarnja konobarica, vesela Urugvajka majušnih grudi nalik breskvama, koje su joj isticale široke bokove, stigla zamijeniti noćnoga Miralema.

Kao najstariji u hijerarhiji ožalošćene trojne skupine iz madridskoga ustaškog klana, Miralem na rastanku podigne ruku i gromko klikne:

„Za poglavnika i dom…“

„...spremni!“ – nadovezaše se Janko i Luka, također uzdignutih desnica.

Miralemu izleti i proziv kojim se ustaše opraštaju od mrtvih suboraca:

„Poglavnik doktor Ante Pavelić!“

„S nama je!“ – prodorno povikaše Janko i Luka. Janko zna, a Miralem i Luka ne znaju da je poklič: *presente* prvi put izgovoren na komemoraciji osnivaču i vođi španjolske falange, Francovu preteči, Joseu Antoniju Primo de Riveri, koga su republikanci 20. studenoga 1936. strijeljali u Madridu. Janko je u listu *Alcazar* pročitao njegovo pismo napisano uoči pogubljenja: *Nikada se u mojoj dobi, od 33 godine, ne umire s radošću!* Slogan su od falangista preuzeli Mussolinijevi crnokošuljaši, a od talijanskih fašista ustaše tako što su *presente* pohrvatili u „S nama je!“

Prolaznici su se osvrtali na galamne strance iz neke nigdine, mamurno izmiljele iz *Albe*, koji se falangistički pozdravljaju, ali nisu pogodili na kojem jeziku.

Janko, Luka i Miralem nisu spavali. Tjerajući san s očiju dohvatili su se u svojim stanovima telefona i do podneva je većina Hrvata u Madridu, uz nekolicinu u zapadnoeuropskim zemljama, saznala da je jutros u pet do četiri ispustio dušu poglavnik Ante Pavelić.

Njihovim posredovanjem senzacija je u ponedjeljak poslijepodne doprla i do novinarskih ušiju.

U 16:30 sati fra Branko Marić blagoslovio je tijelo koje je zatim iz Njemačke klinike prevezeno u kapelu groblja Sacramento San Isidro, u Paseo de la Ermita del Santo, u zapadnome Madridu, u blizini rijeke Manzanares, a odakle pogled lovi stadion nogometnoga kluba Atletico. Zaklopljeni lijes podigli su na odar. Na ruke Ante Pavelića prethodno je stavljena papina krunica, s kojom će ga i pokopati.

Mara Pavelić se dogovorila s upraviteljem groblja da sprovod počne u podne u četvrtak, 31. prosinca. Ostavila je neuobičajeno preduga četiri dana i tri noći kako bi na ispraćaj stigli najavljeni poštovaoci i iz najudaljenijih krajeva.

Za noćnih sati ispred kapele, koju su zaključavali u pola osam i otključavali je u devet ujutro, jedan po jedan u bogoudnome smiraju na smjenu su stražarila šestorica ustaša mlađe i srednje dobi, među njima sve tri večeri Janko Rukavina, Luka Dolić i Miralem Skoko. Od svojih poslodavaca su dobili trodnevni dopust, koji će im biti odbijen od godišnjega odmora sljedećeg ljeta. Miralem i Luka ponijeli su skrivećke revolvere, a Janko je bdio nenaoružan. Uoči Silvestrova pridružili su im se liječnik, specijalist klinike u Zaragozi, dr. Zvonimir Putica; pisac i filozof, franjevac dr. Gracian Raspudić, koji je djelovao u Madridu i proučavao djela poglavnika Ante Pavelića; te student sveučilišta u Salamanci Nahid Kulenović, sin potpredsjednika vlade NDH, Džafer-bega Kulenovića, izbjegloga u Damask. I oni su četverosatno dežurali bez oružja. Strahujući od možebitnoga otimanja ili oskvrnjivanja Pavelićevih posmrtnih ostataka, španjolska policija uputila je agente koji su preodjeveni u grobare pod okriljem tame s tridesetak metara, neprimijećeni iza čempresa, motrili kapelu. O toj sigurnosnoj mjeri od Hrvata jedino su upoznali fra Marića i upozorili ga da je nikome ne povjerava, čak ni poglavnikovoj udovi i djeci.

Dragovoljni i profesionalni čuvari nisu primijetili bilo što sumnjivo.

Neka dva i pol sata pošto su pokojnikov lijes odnijeli na groblje, madridski dopisnici izvještajnih agencija, francuske *Agence France Press*, Jean-Michel Bamberger i američke *Associated Press* David Neumann, pozvonili su ravnatelju Njemačke klinike, profesoru Rudolfu Seitzu:

„Molimo vas, profesore Seitz, potvrdite nam je li jutros u vašoj klinici umro Ante Pavelić? – obratio mu se Bamberger.

„Ne mogu vam ništa potvrditi!“ – pruski odbojno odbije ga profesor.

„Saznali smo maloprije od hrvatskoga emigranta, Pavelićeva simpatizera...“ – brzo je govorio uporni Francuz kao da su mu ograničili vrijeme.

„Naloženo mi je da ne pričam o tome!“ – jače se naoblačio profesor i kaplarski dreknuo: „Gospodo, molim vas, nemojte trošiti moje vrijeme!“

Amerikanac Neumann, kojemu je djed po ocu, slovački Židov, bio ugušen i spaljen u logoru u Treblinki, a znajući koga je Rudolf Seitz liječio u Hitlerovoj Njemačkoj, s izlaznih vrata prezrivo uzvikne:

„*Heil Hitler!*“ – zabruja njegova dugo zalijevana mržnja prema nacistima. Seitz arlaukne, Amerikančeva žestoka riječ udarila ga je kao tuča. Dok su potjerani novinari silazili, na stubištu su se naslušali najprobranijih njemačkih, dotle nečuvenih pogrda. Uzdrhtali profesor kao pobješnjela rijeka koja se izlila iz korita odjuri potom u svoju sobu da za smirenje čuje ploču s Bachovim *Brandenburškim koncertom* i popije kuhani *glogg*, skandinavsko crno vino sa začinima i medom. Zavolio ga je kad je s *reichmarshalom* Hermannom Göringom 1941. posjetio okupirani Kopenhagen. *Gloggom* ga je služila i druga Göringova žena, Šveđanka Emmy Sommerman, na večerama nalik Raspućinovim hlistijanskim orgijama koje je priređivao njen muž u nekoj od svojih kuća i vila, opremljenim neprocjenjivim umjetninama najglasovitijih majstora, od renesansnih do suvremenih.

Bamberger predloži Neumannu da u Gradskome uredu za upis mrtvih provjere je li točno što im je na kavi na Plaza Mayor oko jedan otkrio mladi Hrvat Luka Dolić, koga su, dok je bio nezaposlen, koristili kao tekliča. Francuski dopisnik još nije prerezao kome će povjerovati: Luki, koji ga je uvjeravao da je Ante Pavelić danas u zoru umro u Madridu, ili dnevniku *Le Mondeu* – koji je istoga jutra stigao avionski iz Pariza – gdje je pročitao da se ustaški poglavnik sklonio u Asuncionu i ondje obučava paragvajske vojne postrojbe.

„U pravu ste, *senor*, osoba o kojoj me pitate, rođena 14. srpnja 1889., umrla je jutros u 3:55. To su javili iz Njemačke klinike“ – odgovori Bambergeru službenica ureda za upis mrtvih.

Putem francuskoga i američkog dopisnika svijet je tako saznao da je poglavnik Nezavisne Države Hrvatske dr. Ante Pavelić preminuo u ponedjeljak, 28. prosinca 1959., u Madridu, u 71. godini od tumora na živcu.

Zagreb, u predvečerje utorka, 29. prosinca 1959

Pukovnik nije očekivao da će baš bez veze saznati o Pavelićevu koncu.

Nalakćen na šank *Mocce*, s pogledom na vrvež na Trgu Republike i početak Ilice, s nogu je pijuckao rakiju kad je u sedam ugledao Vikija Glovackoga koji je ubrzavao korak. Pokucao mu je, a Viki se ukopao kad ga je štrecnulo lupkaranje po staklu. Primijetivši Šilju koji ga je pozivao širokim veslačkim zamasima, uletio je u zadimljeni bistro. Stresao se od surove studeni, od koje se i riječ smrzavala u zraku i odbio piće, uz valjanu ispriku da ga za sat vremena čeka predstava u *Varieteu*.

„Nisi najbolje volje, stari!“ – zaključi Viki.

„Čini ti se, baćo!“ – prozirno se izvlačio Šiljo.

„Čekaš li nekoga?“ – upita ga Viki.

„Ne, samo dokončarim i tratim vrijeme. Pijem iz dosade?“ Šiljo otpuhne dim-dva i ugasi cigaretu koja mu se učinila previše ljutom i gorkom.

„Nisi raspoložen“ – navaljivao je Viki, „Jesi li to pogođen zbog Pavelića?“

Pukovnik ga pogleda iskosa poput grabljivca koji se ustremio na plijen:

„Zašto zbog Pavelića, jebo te Pavelić?“ – vikne razdražljivo.

„Ma idi, Šiljo, kao da ti ne znaš?“ – iščuđavao se Viki, nastojeći da mu pukovnikov izraz ne umakne pozornosti: „Prije nego što sam izašao iz kuće znanac iz inozemstva javio mi je da je Pavelić umro jučer ujutro.“

„Gle, molim te!“ – Šiljo se pravio kao da ga je vrlo neočekivano iznenadila novost koju je čekao, ali je ipak još nije čuo: „Je li skiknuo u Paragvaju?“

„Nije u Paragvaju, nego u bolnici u Madridu“ – krajnje zdvojno promatrao ga je Viki: „Kad sam čuo da je umro, najprije sam pomislio da slaviš u Madridu.“

„Zašto bih slavio u Madridu? Nikada nisam bio u Španjolskoj...“

„Netko mi je prenio – ali nemoj me pitati tko – da si nedavno viđen tamo. I kako te više od dva mjeseca nije bilo u Zagrebu, tvoj nestanak uklopio sam u svoj, na brzinu sklepani scenarij.“

„Koji scenarij?“

„Da si otišao u Madrid ubaštati poglavnika, kužiš... No sada, kad stojiš preda mnom, mogu se frigati. Moja triper kombinacija više ne vrijedi“ – pometeno će Viki.

Šiljo je užurbano pokušavao dočarati tko je rekao Vikiju da je bio u Madridu. Andrija Kus i Janko Rukavina znaju ga kao Miroslava Petrovića i po tome otpadaju kao glasnici. Aleksandar Hajduka se ne bi usudio odriješiti jezik i proširiti opasnu tajnu, najprije iz opreza da ne ostane bez isplativa posla u vanjskoj trgovini, ali i da nakon toga ne udare u prljavu protupriču: Eno Hajduke, otkrio se nesmotreno kao policijski taster! U *službi* je o njegovu skrivenome putu u Madrid znala samo četvorka povezana s *Operacijom Pavelić*: Stevo Krajačić, Veljko Drakulić, Dalibor Jakaša Maljčik i Srećko Šimurina. Nema zbora da se netko od njih srozao i isklafrao se kao žlabrava babetina iz pokondirenih zagrebačkih salona. Nisu obavijestili ni Predraga Grabovca, koji poslije povlačenja iz Argentine činovniči u Beogradu, čekajući postavljenje u neku od ambasada sa španjolskoga govornog područja. Šiljo i ne pomišlja o nevjeri Petru Raku, koji se odavno ne javlja iz Čilea. I tko ga je onda izdao, mater mu? Kao jedina mogućnost ostaje da ga je prepoznao neki Zagrepčanin sa stranim državljanstvom, koji se istovremeno kad i on zatekao u Madridu.

Da je takav svoj scenarij predočio Vikiju, on bi se zadivio pukovnikovoj pronicavosti. Policijski velemajstor je u mahu naslutio s koje je strane prijavljen.

„Tvoja madridska veza, baćo, koja ti je otkucala da me, fol, prepoznala u Madridu, šahovski rečeno, učinila je strahovit pacerski previd!“ – uvjeravao ga je.

„Čuj, tako su kazali.“ – zavrzano će Viki.

„Možda imam dvojnika, dopuštam da se i to događa. A ti, baćo, nisi slijep i vidiš me da sam pred tobom u *Mocci*, a ne u Madridu, uz Pavelića!“ – ograđivao se Šiljo. „Ako te zanima, reći ću ti zašto me dugo nije bilo, mada te se to uopće ne tiče. Predavao sam policajcima na tečaju u Ohridu i vratio se prije dva tjedna u Zagreb.“

Viki, bez ograde, skrene na drugu temu:

„Idemo u *Variete* da napokon vidiš moju predstavu. Stoput sam te zvao, stoput si obećao da ćeš doći, a nisi bio od riječi. S Bracom Reissom napisao sam ludi novogodišnji šou, raja piša od smijeha“ – nametljivošću trgovačkoga putnika nudio je svoj program, sada uvjereniji u

uspjeh: „Kažeš da tratiš vrijeme... Zato me počasti za novo ljeto svojim posjetom. I nemoj me nogirati stotinu prvi put!“

Šiljo je kvarnom nagodbom uvjetovao dolazak:

„Poći ću, ali ako mi kažeš odakle je procurio glupi trač da sam u Madridu?“

„Ženska bi mogla zapasti u neugodnosti“ – zabrzao se Viki.

„Bila je, dakle, ženska...“ – pričepio ga je Šiljo.

„Da, naša Zagrepčanka. Ispričala je da te vidjela u Madridu. I to izbliza.“

„Poznajem li je?“

„Mislim da si je i poševio…“ – Viki je micao ušesima kao vazda oprezni zec.

„Pojma nemam... Ali reci mi tko je ta? Neću joj ništa, baćo, ma neću je ni grdo pogledati, kunem ti se. Što god čujem, zaboravit ću!“ – popustljivo će Šiljo.

„U koga ćeš se zakleti kad si bezbožnik? Zar u svoju Udbu…“ – pecne ga Viki

„Evo, Udbe mi!“ – oživio je dotle oklembešeni Šiljo. I potakne ga: „lako sam ateist, za razliku od većine svojih partijskih drugova, o vama vjernicima ne govorim da ste zatucani glupani, nego, štoviše, poštujem vašu pobožnost!“

Vikiju bijaše drago što je to čuo od Šilje. Osvježio je pamćenje da su ga prije osam godina u ovo vrijeme suspendirali jer je s pozornice *Varietea* gledateljima čestitao Božić, a oni mu oduševljeno odobravali za iskazanu hrabrost. Na saslušanju u policiji naivno se branio da u Ustavu Hrvatske nije zapisano kako je taj blagdan ukinut. Saznao je da su mu skinuli zabranu nakon pukovnikova zauzimanja.

Kotač je pokrenula spletkarica Keti, zagrebačka prvakinja u lajavosti, udana za Uwea, činovnika švicarskoga konzulata u Zagrebu. Ketina posestrima po neodoljivoj strasti prema tračarenju, Lilian, također se pomodarski vjenčala za stranca, Claudija Condenara, filmskoga producenta iz Rima, i stekla talijansku putnicu. Snalažljivi muž iskoristio je poslovni sastanak u Madridu i praktično spojio slogan *Just married!* – ispisan na zakupljenoj limuzini okićenoj šarolikim lentama na dan njihove zagrebačke svadbe – tako što je poveo ženu na bračno putovanje u Španjolsku.

Zgodnoj riđokosoj curi iz Bakačeve ulice, kao iz modnoga kataloga, Ljiljani Puškarski, prezime je od malena nametnulo nadimak po kome su je znali – Puška. Šiljo ju je upoznao kao dobroćudnu, društvenu, slobodoumnu i razdarušnu. Popularnost među muškarcima stekla je izrekom: „Uvijek kažem da, pa neka bude što bude!“ Puška i Šiljo su triput doživjeli prolazni bliski tjelesni sudar. Dok je on šutio, ona je hvastavo svrdlala kako se maznula s policijskom stijenom. Razbacivala se tuđicama, iako nekima nije znala značenje, a mnoge je iskvareno izgovarala na veselje slušateljstva: *lijansa*, *limidž*, *bizmis*, *dilerij*, *erkan*, *herbejski*, *ekspreso*, *infrakt*, *popuralnost*, *indetifikacija*, *ekstradikcija*, *gramafon*, *intelegentan*, *Eksplanada*, *trasatlatik*, *sengvič*, *leflektor*, *ekstrada*, *trasplatacija*... Da je ismiju do gole kože, zagrebački zlići su uza sve Puškine brljotine izmišljali još hrpu besmislica koje nije izgovorila: *kikiriki* umjesto harikiri, *Karusel* umjesto Karlsruhe, *reporter* umjesto repertoar, *spihički* umjesto psihički, ili *van Gong* umjesto Van Gogh. U primozak joj se uselio i prozapadnjački virus. S kraja prezimena izmijenila je *i* sa *y*, dok je sa *š* otkinula kvačicu, a pokraj njega dodala još jedno slovo

– *z*. I postala Puszkarsky. I kako uz strano prezime mora stajati i strano ime, banalna kumečka Ljiljana pretvorila se u damsku Lilian. Puška se svima nasrtljivo penjala na glavu, dokazujući da su joj preci po ocu plave krvi – djed mađarski grof, a baka talijanska kontesa. Nudila je nevjernima kako će im pokazati presliku obiteljskoga grba iz XV. stoljeća, ali nitko nije posvjedočio da ga je vidio.

Puška je s početka prosinca čak dvaput usred Madrida naletjela na pukovnika:

„Kozo, a zašto mu se nisi javila?“ – prekorila ju je Keti. Puška se branila da je Šiljo zaljubljeno držao pod ruku zgodnu mladu žensku („Svježe meso!“ – upadljivo nagudne) i bilo joj je neugodno da mu pristupi, a i njen muž *digić* je ljubomoran.

To ne bi bilo važno da Lilian Puszkarsky Condenaro nije srela i nekoga emigranta, znanca iz zagrebačkih školskih dana. Taj joj je prenio senzaciju, veću od najveće, koja se u valovima širila među Hrvatima izbjeglim u Španjolsku. Da se Ante Pavelić sa ženom Marom, kćeri Višnjom i sinom Bracom nastanio u Madridu. I on je osobno vidio poglavnika dok je u parku čitao novine. Svevideća Keti je Puškina otkrića o Šilji i Paveliću svela pod zajedničku imenicu i oštroumno zaključila ono što se podudaralo s istinom, a koja nije bila radosna pukovniku.

„Kladim se u gomilu love da će Šiljo u Madridu ukokati Pavelića!“ Keti je držala u napetosti svoje brojne kružoke koji nisu marili je li njena samonikla priča istinita, uzbuđivalo ih je što im je svojom verbalnom agresijom nadraškala maštu, koju će potom nadograđivati i širiti je dalje i dalje. Pukovnik je dugo izbivao iz Zagreba i njena smjela konstrukcija se uvećavala, od dječjega *luftbalona* prerasla je u divovski *zeppelin*, tumarajući na sve strane grada. No kad je po povratku, sredinom mjeseca, glavni junak Ketine fantastične drame, pukovnik Šiljo, počeo zalaziti u svoje ugostiteljske oaze, isparila je po njoj objavljena njegova nakana da ubije Pavelića.

„Puška tvrdi da te je vidjela prije tri tjedna u Madridu, ja te sada vidim u Zagrebu, a Pavelić nije zatamban nego je umro jučer u bolnici. I ne preostaje mi nego da povjerujem kako ondje živi netko strahovito nalik tebi. Puška te odlično zna i teško je pomisliti da se zabunila. A ipak se zabunila!“ – Viki je zato okrenuo leđa nevolji: „Nego, Šiljo, ako držiš do vjerodostojnosti, ispitaj kretanja svoga pokojnog tatice; tko zna kojoj je Carmen ili Dolores stari Stipan Milić uvaljao tvoje drugo ja, tvoju genetsku kopiju! Do maloprije bih se, kao i Keti, vjerujući Puški i ja kladio kako si bio u Madridu da izrešetaš Pavelića. Ali eto, zajebao bih se i posijao lovu!“

Šiljo je bajao Vikiju kako je nasjeo glasinama jer on s Madridom doista nema veze. No još nije smislio kako će ušutkati Puškinu uvjerljivu pripovijest da je ušao u Francov zabran, u kojem za javnost ne bi smio biti, a ona ga ondje slučajno upecala!

„Da sam doista išao u Madrid kako bih ukantao Antu Pavelića, ta bi akcija bila tajna nad tajnama. Do potankosti pripremljena, osigurana i od najbezazlenije nepredvidivosti. Ne bih dopustio da mi se bilo tko ispriječi i stane na put. Pa ti, baćo, u takvim uvjetima, zamisli one kokoši, Pušku i Keti, koje dišu zato da bi prekapale po tuđem umazanom rublju. Nakon što je Puška vidjela moga dvojnika – uvjerena da sam to ja – njih dvije bi se raskvocale po Zagrebu i upropastile cijelu zamisao. Da sam otišao zbog Pavelića, krenuo bih prerušen, ni vlastita žena

me ne bi prepoznala“ – Šilji se ukazala slika njegova izmijenjenoga, prilagođenog izgleda iz Buenos Airesa. Dodao je: „S bradom, brkovima, dugim obojenim lasima, naočalama, a možda i plastično operirana lica! I tvoj poglavnik bi umro od metka, u čizmama ili u cipelama, a ne ležećki u bolničkoj postelji u Madridu!“

Šiljo je do kapi ispraznio rakiju iz čaše i krenuo s Vikijem na predstavu.

Desetak metara prije ulaska u prolaz, koji s iličke strane vodi u *Variete*, sudarili su se s glumicom Margo Mraković. Izlazila je iz parfumerije samozadovoljno nasmiješena zbog kozmetike koju je utržila. Ukazala im se kao rapsodična prikaza koja kao da nije bila iz ovoga vremena nego se spustila s neke neotkrivene zvijezde. Promrzlome slabašnom starčiću povijenih leđa, koji je prosio kraj vrata dućana, bacila je u šešir šaku metalnoga sitniša.

„O-ho, koga to vide moje oči!“ – zavodljivo usklikne Margo iz koje su se zabjelasali sjajni zubi: „Dvojac koji se rijetko skompa!“ Htjela je dodati: policajac i zatočenik, ali prosudivši kako nije pošteno da otrovno ujeda već od prve minute napose preosjetljivoga Vikija Glovackoga, nije izgovorila pizmu koju je namislila. I ovako je prati glas da je žena anđeoske ljepote i prljava jezika.

„Dobra večer!“ – nije joj se obradovao Šiljo. Za razliku od Vikija koji se dopadljivim ženama ulagivao operetnim laskama i dijelio im lijepe riječi kao najljepše poklone, bogate bukete ruža ili zlatno prstenje. Iz rodne Rijeke donio je talijansku izreku da pohvala ne stoji ništa. *Complimento non costa niente.*

„Bog, krasotice! Divna si i poželjna. Ti bokca, izgledaš vamp i seksi da ću od sada vrstati Zagrepčanke na Margo i ostale!“ – Viki raširi ruke i zagrli je.

„Slažem se, Viki!“ – odgovori ona. „Kriteriji su ti oduvijek bili profinjeni!“

Uglađeno udvaranje koje ženski narod obožava čuti utjecalo je da se i Margo odazove Vikijevu pozivu na predstavu. Ali i ona je uvjetovala svoj pristanak:

„Hoću ako me kavaliri poslije povedu na piće.“

„Tu čast morat ću prepustiti Šilji jer me čekaju na svetkovini kod ženinih! Znate kako je s obitelji.“ – izdvojio se Viki. Poslije ove prosinačke noći dugo i često se pitao što bi bilo da je bilo. Da nije otišao u roditeljski dom supruge Zdenke nego na pijaču s Margo i Šiljom, što bi mu bilo milije – ne bi se desilo što se desilo.

„Kad ne možete obojica, dovoljan je jedan!“ – ne oklijevajući prihvati Margo.

Variete je bio rasprodan. Pedesetak upornih koje je grijala nada da će ući zapomagalo je za „kartom više“. Ugledavši Vikija neki su ga zamolili da ih uvede.

„Vjerujte, dečki, ne bih pronašao mjesto ni za kćer!“ – odbijao ih je.

Posjeo je svoje uzvanike, glumicu i pukovnika, u glumačku ložu.

Margo i Šiljo nisu imali srca da priznaju Vikiju kako su prvi put u *Varieteu*. Ponizili bi ga time što su pristali uz kremu koja nesnošljivo prezire kazališ tance u kojem je on prva zvijezda. Visokoumni estetski snobovi iz zagrebačkoga *high societyja* s podcjenjivačkih visina pričaju da onamo zalazi neuka publika, purgerski obrtnici, malograđani i polupismene sluškinje i cere se Vikijevu lascivnome humoru iz ostavštine Bobija i Rudija.

Večeras je Viki Glovacki u ulozi patnika kojeg je zabolio zub. S upadljivim povezom preko lica ulijeće u ordinaciju grudate zubarice i zapomaže: „Joooj mene, doktorice, izvadite mi ga!“ Prekrižene ruke napadno drži na muškosti, podižući ih i spuštajući. Niži i srednji stalež se trese od smijeha, a Margo i Šiljo se suzdržano odmjeravaju i mršte čela, u ime zaštite intelektualnoga ugleda.

Braco Reiss, stvarni diplomirani stomatolog, izvanredni nogometaš Dinama, koji je s jedanaest godina kao čudo od djeteta glumio u Hrvatskome narodnom kazalištu, a danas je jednako sjajan filmski i estradni glumac, pjevač i humoristički pisac, izvodi parodiju o frajerima, rugajući se njihovoj modi kojom napadno odskaču. Na melodiju *St. Louis bluesa* otegnuto pjeva: *Evo prošla godina je ova, otišla u nepovrat, kakvu modu donijeti će nova, frajeri bi htjeli znat. Uske hlače bit će još i uže, dugi kaput još će dulji bit, eh da mi je skopat gumiđonke, svi bi rekli gala kit!*

Dok je namaškarano skužirani Braco gospodario scenom, Margo i Šiljo, sami u loži, primakli su rasklimatane secesijske fotelje pozlaćenih naslonjača, prevučene lanenom tkaninom boje crvenoga vina. Prije četiri desetljeća naručili su ih za najluksuzniji zagrebački kino *Apolo*, otvoren na tome mjestu. Po osnutku *Varietea*, izvukli su ih iz čamotnoga tavana i trofejno unijeli u lože.

Priljubio je koljeno uz Margino, a ona ga nije odgurnula. Onda je položio desnu ruku na njeno lijevo bedro, a Margo je obuhvati svojom ljevicom. Ali ne da mu je prijekorno odmakne („no, no“), kao što se preplašio, što bi ga zasramilo i zaustavilo u pohodu, nego ju je naprotiv toplo stisnula ne ispuštajući je. Obodreni Šiljo krene dalje. Prstima lijeve ruke požudno preko haljine gladio je bez otpora zauzeto bedro. Suzdržavao se da mu ruka ne otklizne naviše, do ruba gaćica, kao što mu se slatko prohtjelo. Vratio mu se nasilnički kadar iz sobe isljednika, Branka Horvata, s proljeća 1945., od kojeg ne može uteći. Natopljen znojem zbrkano se pita: a što ako ga se sjeti i Margo i poludi? Međutim, njoj je jurnula krv u blaženo lice pa se i ne opire dodirima u mraku, *pettingu*, usplamtjeloj erotskoj predigri uoči oluje koja će ih uzvrtložiti.

Po završetku programa pukovnik je za šankom u foajeu častio glumce pićem, a Margo je izmislila povod da zaskoči novu rundu. Žurila je, tobože, na snimanje drame u tonski studio radio Zagreba. Kako je predvidjela, Šiljo se ponudio da je otprati. Bezbolno su se izvukli od dugoprugaškoga nagrcavanja u *Varieteu*.

Umjesto u svoje stalno sjedište, u *Ritz*, da izbjegne Signor consolea i Ludoga Franu, Šiljo povede Margo na suprotnu stranu, u kavanu *Medulić*.

Iznajprije su pili vino i ukrštali čaše bez mnogo razgovora.

„To što zajedno sjedimo zove se ljubav na posljednji pogled“ – reče Margo kad joj je dojadila šutnja: „Pomirili su se Francuska i Njemačka, Japan i Amerika, Tito i Hruščov, pa zašto ne bismo i mi, koji nismo svjetske velesile i veledostojnici! Od mržnje do sloge proveo nas je maleni korak, preko *Varietea*.“

Šilji se dopala Margina izreka. Za sklopljeno primirje naručio je i drugu bocu hvarskoga *Postupa*, s prepoznatljivim nasamarenim tovarom narisanim na etiketi.

Vilovito je potegla i nerazgovjetno promrnjaukala muzejsku doskočicu da vino za razliku od žena više vrijedi što je starije. Zatim je nestašno kazala da je seks najljepši način kojim dva bića ostvare vrhunac prisnosti.

„Toliko sam učestalo, revno i radoznalo izvodila pokuse kako bih dublje proniknula u tu istinu i što više naučila o njoj – da se čudim kako sam stigla završiti kazališnu akademiju i napraviti neku glumačku karijeru“ – hrapavo se smijala. Predložila je Šilji da ne budu na „vi“, a on se nije usprotivio. Računala je da će ga *Postup* ugrijati jer vrijeme je da je počne nagovarati na grijeh, makar i dvosmisleno. A čim je počne štimati i navoditi, Margo će se najprije kopitati, taktično otezati i pustiti ga da sagori od želje i izmoždi se. Neizvjesnost će potrajati sve dok mu se i onako beskonačne minute još više ne odulje, ona mu popusti (što se podrazumijeva) i pristane da zajedno, pod jedan vodoravno, srođeno dočekaju jutro. Ali glumica u ulozi zagrebačke kraljice razvrata ovaj put nije izvela svoju rutinsku ženstvenu nečkavu igru kao s bezbrojnima prije njega jer prenapeti pukovnik nikako da se riješi treme. Umjesto da prokušani zavodnik muški iskorakne sa zdravom ponudom koju Margo očekuje, posrnuli tigar se uškopio i gnjavi je nesuvislim anegdotama. Došlo je do toga da je izgubivši strpljivost ona umjesto Šilje prešla s riječi na djelo i odvažno krenula u osvajanje vrha brijega:

„Koje bi povijesne riječi trebala izreći duševna ženska koja ne voli samoću, a zaželi uljepšati noć spavajući s tobom?“

„Riječi su suvišne. Treba me pozvati k sebi, ponuditi konjakom, onda se istuširati, leći u krevet samo s nekoliko kapi parfema na sebi i sačekati da i ja izađem iz kupaonice!“ – zahropi pukovnik kao da je progutao bušilicu.

U Marginu stanu, u Gajevoj ulici, proključala je veza na duge pruge.

Iako je kopnio od znatiželje, Šiljo se poslije prvoga okršaja ispod pokrivača nije usuđivao upaliti radio da čuje je li što javljeno o poglavniku. No poslije drugoga, dok se Margo kupala i pjevušila, pozvao je s kućnoga telefona dežurnoga oficira u *službi*. Na pitanje ima li jačih novosti odgovorio mu je da nema:

„Ni o Anti Paveliću?“

„Ni o Anti Paveliću!“ – odrečno reče dežurni oficir.

Margo u kupaonici od snažnoga mlaza nije čula polušapat gologa pukovnika.

Zagreb, u srijedu, 30. prosinca 1959., u 6 sati, u stanu Margo Mraković

„Hajde, daj mi pusu, kaži: Zdravo mačko! – i onda objavi lošu vijest koja dođe iza dobre i koja će me rastužiti.“ Margo negodujući podigne nos i zaustavi Šilju kad je u razdanje izmilio iz ložnice.

„Kako glasi ta loša vijest?“ – upita je.

„Da moraš doma, obrijati se i trkom na posao, je li tako?“ – prožuborka ona.

„Redoslijed je točan. Ne bih žurio, ali jutros ne smijem izostati“ – uozbiljio se. „U devet imamo iznimno važan sastanak!“ – Margo je tada saznala o Pavelićevoj smrti. Stoga nije zadržavala Šilju da još ostane, što bi učinila u običnim prigodama. Staloženo je saslušala da je

poglavnik umro prekjučer u praskozorje, u Madridu: „Jesi li upoznala Pavelića?“ – zanimalo ga je.

„Zašto me to nisi pitao onda, kod isljednika!“ – Margo prekorjeko izvuče misao koja joj je čaminjala u pameti: „Da si pitao, ne bih izašla iz pakla... Ali i da jesi, i ja odgovorila kako nikada nisam progovorila s poglavnikom, kao što nisam, nego da sam ga tek vidjela iz blizine, tri-četiri puta u kazalištu, ti, a pogotovu tvoj isljednik, ubojica nježnoga lica, ne biste mi povjerovali. Podvlačim: nisam ga osobno upoznala ako ti je stalo da to čuješ!“ Napuni mu čašu limunadom i podruguški žmirne: „Koliko će kod vas u policiji potrajati narodna žalost za poglavnikom?“

„Nema žalosti. Vidimo se večeras, negdje poslije sedam. Javit ću ti se.“

„Htjela sam saznati koliko dugo ćemo provesti u ljubavnome deficitu. Jedna je noć, po meni, kao nijedna. Niti jedna lasta čini proljeće, a ni od dva jaja ne možeš ispržiti kajganu!“ Cjelunula ga je da ga zatim zapanji: „Zahvalna sam ti što si učinio pravu stvar i spasio me od strijeljanja. To sam mislila zatajiti, ali...“

„Otkud ti sada to?“ – izobličio se i čelično joj stegnuo ruku.

„Olabavi, molim te, tu stisnutu šaku jer ćeš mi polomiti kosti.“ Trljala je prste koji su je zaboljeli i nastojeći se prikazati na najljepši način, nastavila igrati samu sebe, kao da je na pozornici: „Odavno mi je rekla tvoja odbjegla metresa Neda Milevoj. Ti joj, istinabog, nisi izravno priznao da si me izvukao, ali ona je to ženski osjetila dok si joj pripovijedao o mome slučaju u *Palaceu*. I to je sve, anđele!“

Zagreb, u srijedu, 30. prosinca 1959., u 7 sati, u stanu Milićevih

Radojka je kuhala čaj kad je Šiljo ušao u kuću:

„Pratila sam vijesti, ali u Madridu se nije ništa dogodilo!“ – obratila se mužu ne prekoravajući ga što ga nije bilo cijele noći.

„Dogodio se – ćorak!“

„Ćorak? Što znači – ćorak?“

„Umro je Ante Pavelić. Ali ne kako smo mi željeli, nego prirodnom smrću!“

„Nisu javili... Sinoć te, dakle, nije bilo zbog Pavelića, je li?“

„Zar je potreban krupniji razlog od Pavelićeve smrti?“

„Pretpostavljam da ćeš zbog Pavelića zaglaviti i noćas.“

„Sigurno.“

„Hoćemo li sutra, druže pukovniče, na doček Nove godine?“ – upita Radojka.

„Sumnjam... Vidjet ću što će se događati!“ – žmirne Šiljo. Pavelić će mu poslužiti kao naručeni izgovor da novogodišnju noć probludi kod Margo.

Obavio je higijenske potrebe, istuširao se, obrijao, namirisao, promijenio odjeću i odjurio kao da ga bura nosi. Dok je vozio, nagađao je: što će mu reći Stevo?

Stevo Krajačić ga je telefonski izvijestio da će na Pavelićevu sahranu otići ustaša iz Ulma, proljetos pridobiven da uhodi za službu:

„Pratit će što će se događati u Madridu, a nama je, naravno, najzanimljivije da znamo tko je bio na pokopu i tko je govorio!“ – progura kroz nepce Stevo.

„Tko je taj?“ – upita Šiljo.

„Ne znaš ga. Odskora radi za nas!“

Pukovnik je jadovno zaključio da su mu protekla zbivanja pomračila slavu.

Madrid, u srijedu ujutro, 30. prosinca 1959.

Branko Marić došao je po Ivana Evanđelista Šarića da pođu k Pavelićevima.

„Ne znam kako ću i što ću, oče nadbiskupe“ – potužio se fratar nakon što mu je poljubio ruku. „Milostiva gospođa Mara zadužila me s najneugodnijom dužnosti koja nekoga može zapasti!“ Cijedeći riječ po riječ rekao je da ga je sinoć pozvala poglavnikova udova i obvezala neka još jutros prenese svećeniku Eugenu Beluhanu – Kosteliću, po Svetoj Stolici postavljenome duhovniku Hrvata – katolika nastanjenih u Španjolskoj, te Pavlu Tijanu, voditelju *Hrvatskoga sata* na Radio nacional de Espana, i njegovoj ženi Nedjeljki Luetić kako je njihova nazočnost na sutrašnjem sprovodu poglavniku nepoželjna. Upozorila ga je da je ona, za svaki slučaj, putem liječnika Zvonimira Putice iz Zaragoze odrješito poručila generalu Maksu Luburiću, koji je nastanjen u Valenciji, da i on ne smije doći: „Milostiva je naglasila: za svaki slučaj jer pretpostavlja da se general Drinjanin – nakon teške medijske svađe i burnoga razlaza s pokojnim poglavnikom – i tako ne bi pojavio na ispraćaju!“ – vajkao se: „Po meni, oče nadbiskupe, to nije dobro. Nagađate li zašto ih milostiva Mara neće? Kažite mi, molim vas, jesmo li poslije poglavnikove smrti upali u rupu nenormalnih vremena, u kojima normalno postaje nenormalno?“

„Rado slušam tvoj slikoviti izražaj, dragi Ujače, ali ću ti kazati da mi je milostiva, dok je poglavnik bio zdrav, u nekoliko navrata iskazala nezadovoljstvo načinom kojim Pavao Tijan uređuje *Hrvatski sat*. Milostiva sumnja, ali neka to ostane među nama, da je on u dosluhu s UDB-om. Za patera Beluhana – Kostelića ne pogađam razlog netrpeljivosti. No moralo se dogoditi štogod krupno. Zašto bi milostiva odrezala baš njih dvojicu, bez ikakva povoda?“ – uvjeravao ga je nadbiskup.

„Oče nadbiskupe, dopustite mi da vam izložim svoju skromnu procjenu“ – nije se umirio fratar. „Ostavimo li po strani Maksa Luburića, no koliko poznajem velečasnoga Eugena i gospodina Tijana, uvjeravam vas da oni nikada nisu pozlijedili pokojnoga poglavnika. Dapače, u nj su gledali očima zanesenih pjesnika. Prije bi se javno spalili nego ga iznevjerili! Uz najdublje poštovanje milostive gospođe Mare, ali njihova odanost je neupitna i višestruko potvrđena. Od poglavnika, za svih dana što sam ih proveo s njime, nisam čuo pokude o Tijanu i Beluhanu – Kosteliću.“

Nadbiskup Šarić reče:

„Ne znaš, Ujače, što se moglo desiti! Volja obitelji je neprijeporna. Pravo je milostive gospođe Mare i djece da odluče koga žele na sprovodu, a koga ne. Nije ta odbojnost tek tako pala s neba! Zato staloženo obavi što je kazala milostiva gospođa.“

Prije izlaska iz nadbiskupova stana fratar je u rokovniku potražio telefonske brojeve otpisanih i javio im se:

„Saslušali su me s nevjericom. I obojica su potreseno zaplakala kad sam im rekao…“ – prenevoljno proromori fratar, a nadbiskup je šutio.

Mara Pavelić je još s vrata spopala fratra Marića:

„Jeste li obavijestili Beluhana – Kostelića i Tijana?“ Odgovori joj da ih je užasnulo što su na pravdi Boga postali *persone non grate*. Na to Pavelićeva udova zamaše: „Obojica dobro znaju zašto ih ne želim na poglavnikovu ispraćaju!“

Nadbiskup i fratar nisu je više ništa pitali.

Poglavlje III.17.

Ulm, Stuttgart i Madrid, u srijedu, 30. prosinca 1959.

Juraj – u službi kodno nazvani potkazivač iz ustaškoga ogranka HOP-a u Uimu – stigao je dan ranije s dvojicom sudruga na poglavnikov sprovod u Madrid.

Diplomirani i nezaposleni pravnik, Dubrovčanin, i još trojica njegovih sugrađana sportaša, načinili su u ljeto 1953. osmo svjetsko čudo koje se danima prepričavalo u gradu i izvan zidina. Noću su zaveslali u natjecateljskome četvercu i poslije osamnaest sati, galijotski iscrpljeni, gotovo bez stanke, doveslali do Barija, gdje su im odobrili politički azil. Kodni Juraj nije pobjegao iz avanturizma nego zbog mržnje prema komunističkoj vlasti zato što su mu nedugo po ulasku partizana u Dubrovnik u listopadu 1944. zajedno s pedesetak sugrađana bez prava razloga na otočiću Daksi strijeljali oca, apolitičnoga profesora fizike, koji u vrijeme NDH nije bio u ustaškome pokretu. Obitelj nije saznala gdje su mu rasute kosti. Iako vrhunski veslač, zbog njega, posmrtno žigosanoga narodnog neprijatelja, budući kodni Juraj nije dobio putnicu i nije mogao putovati na inozemne regate i prvenstva, a uzalud je tražio i namještenje u struci. Zato se i odlučio na bijeg. U Njemačkoj – u koju se uselio poslije sedmomjesečnoga boravka u izbjegličkome logoru Afragola kod Napulja – upleo se u politiku. U Ulmu, starome gradu u oblasti Baden – Würtemberg, zbližio se s ranije izbjeglim poznanikom iz Slanoga koji ga je uključio u Hrvatski oslobodilački pokret. Zarađivao je kao perač autobusa i vježbajući mlađe veslače u mjesnome klubu. Zbog uočljive pismenosti – što nije bila vrlina kojom bi se usudili razmetati ostali ustaše, pripadnici ulmskoga HOP-a zadužili su ga za promidžbu. Pisao je proglase i govore čelniku ogranka Krešimiru Tolju, imućnome gostioničaru iz Metkovića, što mu je podiglo vrijednost i on mu zbog usrdne pomoći nije naplaćivao kad bi se kadikad nahranio u restoranu *Neretva*, uz obalu Dunava. Volonterski je dopisivao za izbjeglička glasila: *Hrvat* iz Oldhama u Engleskoj, *Nezavisna Država Hrvatska* i *Hrvatska Gruda* iz Buenos Airesa, *Nova Hrvatska* iz Londona, *Danica* iz Chicaga, *Hrvatska obrana* iz Youngstowna u SAD-u, kao i za agenciju *Croatia Press*. To mu je kumovalo nadimku Pisac, smišljenu na način kojim manjkavo školovani ljudi, potiskujući komplekse, pritajenim prezirom nakaradno ismijavaju intelektualce. Goruća želja za povratkom u Dubrovnik, gdje su mu ostali mati i dvije sestre te manji sukob s Milanom Ružićem, tvrdokornim zamjenikom čelnika HOP-a, učinili su da koncem travnja ove, 1959. godine, Pisac bude slomljen i zreo za suradnju, nakon umješnoga nagovaranja dubrovačkoga susjeda i školskoga kolege Vlaha, koji je došao na službu u jugoslavenski konzulat u Stuttgartu. Počelo je tako što mu je donio pismo od sestara i kutiju majčinih kolačića. Sastali su se još nekoliko puta, sve dok Pisac nije pristao da mu, kao kodni Juraj, potajno dostavlja izvješća o djelovanju Pavelićevih pristaša iz Ulma. Vlaho mu je prisegao da će – kad se bude odlučio na povratak u domovinu – vlast nagraditi njegov rad i oprostiti mu sadašnju kažnjivu epizodu u hrvatskoj emigraciji. Neće ga isljeđivati i suditi mu, a pomoći će mu i da se u Dubrovniku zaposli kao pravnik.

Vlaho, koji je („tamo gdje treba“) hvalio dojave kodnoga Juraja, u utorak, 29. prosinca, pozvao ga je iz Stuttgarta, rekavši mu da se neodgodivo moraju naći. I našli su se u mrtvački

dosadnoj gostionici u predgrađu Ulma. Vlaha je zagrebačka *služba* za kontrašpijunažu zadužila da kodnoga Jurja još sutradan neizostavno pošalje u Madrid kako bi pratio Pavelićev pokop. Kodni Juraj nije trebao spominjati da loše stoji s novcem. Vlaho je odmah efikasno istupio:

„Konzulat će ti, do pfenniga, podmiriti troškove puta i boravka!“ Predao mu je primamljiv predujam rekavši: „Upamti i zapisuj sve što budeš vidio i čuo, tko je bio, tko je govorio i kako se tko ponašao. Svako zapažanje nam je dobrodošlo.“

Pisac je u srijedu s čelnikom ogranka Krešimirom Toljem i zamjenikom Milanom Ružićem, s kojim je u međuvremenu izgladio nesporazume, iz Stuttgarta odletio u Madrid. Prije odlaska pitali su ga je li kadar podnijeti cijenu zrakoplovne karte i stanovanja? Šutljiviji nego obično uvjerio ih je da će se pokriti od vlastite skromne ušteđevine jer ne želi propustiti tužni povijesni trenutak oproštaja s poglavnikom. Krešo i Milan su Piščevo domoljublje ocijenili dostojnim vrloga ustaše.

Kodni Juraj počeo je pisati prijavu susretom na uzletištu u Stuttgartu, s paterom Rafaelom Medićem, koji se istim letom preko Frankfurt, zaputio u Madrid.

Velečasni Medić, rođen u Širokome Brijegu, premda vrlo mlad – ne pregazivši ni tridesetu – silno je uznapredovao za NDH. Od 1943. izabran je za poglavnikova kućnoga kapelana i ispovjednika, a bio je i učitelj vjeronauka u Ustaškome dječačkom zavodu na Šalati u Zagrebu, elitnoj školi za obećavajuće mališe, kroz sito i rešeto probranim Pavelićevim štićenicima: mlađima, od 7 do 11 godina – Ustaškoj uzdanici; i starijima, od 12 do 15 – Ustaškim junacima. Nakon povlačenja iz Zagreba partizani su zarobili Medića, ali im je utekao iz kolone na „križnome putu“ u svibnju 1945. i izbjegao pogibiju. I drugi put se sretno izvukao ispod malja kad su ga u Austriji ubrzo potom zarobili Britanci i zatočili u logoru Glasenbach, u svojoj okupacijskoj zoni. Od izručenja Jugoslavenskoj armiji spasili su ga izbjegli štićenici iz Ustaškoga dječačkog zavoda kad su posvjedočili da je pater Rafael pravi svećenik i vjeroučitelj. Iz logora su ga otpustili tek poslije dvije jeseni, 1947. Boraveći nakratko u Švicarskoj i Španjolskoj skrasio se u Njemačkoj. Zvali su ga dušobrižnikom HOP-a. Zapaljivo je istupao na protukomunističkim skupovima, a jugoslavenska tajna policija držala ga je stalno na oku. Rafael Medić bio je među nadasve rijetkim Hrvatima koje je nadbiskup Ivan Evanđelist Šarić izvijestio da je poglavnik prešao u Španjolsku.

Pisac (za *službu*: Juraj) po slijetanju u Madrid predstavio se fra Branku Mariću – koji je u zračnoj luci čekao patera Rafaela Medića – upoznavši ga da će s poglavnikova sprovoda izvještavati nekoliko hrvatskih emigrantskih listova.

„Glede pisanja nema zapreka“ – složio se fratar – „ali opominjem vas, nemojte nositi kameru na groblje. Neki su zahtijevali da ne budu snimani.“

„Razumijem ih, velečasni!“ – pokorio se Pisac.

Fra Marić je kombijem kojim je upravljao, pored patera Medića povezao s Barajasa u grad Pisca i dvojicu HOP-ovih vođa iz Ulma, koji su ga sa stražnjih sjedišta saslušali s nevjericom kad je ispričao da je *Hrvatski sat* na Radio Nacional de Espana objavio poglavnikovu smrt, i to tek jučer, vrlo kratko, u poslijepodnevnoj emisiji u šest, nekoliko sati iza izvješća na španjolskim vijestima.

„Neki koji su ga slušali prenijeli su mi da se Pavao Tijan ogradio kako je, zamislite, braćo, usred emisije saznao o poglavnikovoj smrti! Zapanjen sam…“

„Vidiš, Ujače, a ja nisam“ – upleo se pater Medić: „Kad god uzmognem, slušam Hrvatski sat i odgovorno tvrdim da je u meni odavno splasnulo divljenje koje sam gojio prema Tijanu i njegovim promidžbenim sposobnostima. Više ni približno nije borben i nije na pravoj hrvatskoj strani kakav je nekoć bio? Patera Medića – za razliku od HOP-ova tročlanog izaslanstva iz Ulma – stoga i nije čudila odluka Mare Pavelić da uskrati prisuće Pavlu Tijanu na ispraćaju njezina blagopokojnoga muža. Pater je otvoreno dodao: „No duboko žalim što su se javno, u novinama, sukobili veliki Hrvati: Ante Pavelić i Maks Luburić. Time mi je uskraćeno zadovoljstvo da se s generalom Maksom – koga nadnaravno cijenim i poštujem njegove junačke zasluge za NDH – pozdravim na groblju.“ Pater na kraju kolebljivo reče: „Ne znam što bih mislio o velečasnome Eugenu Beluhanu – Kosteliću? Zašto milostiva gospođa Mara ne želi i njega vidjeti na sprovodu? Saznat ću više poslije razgovora s njome...“

Došljaci iz Ulma prenoćit će u hotelu *Mindanao*. Zahvalili su fra Mariću što im je pronašao smještaj ondje gdje je poglavnik proveo svoje prve dane u Madridu.

Fratar Marić je s paterom Medićem proslijedio do Pavelićevih. Dogovorivši se ukratko s udovom o sutrašnjem vjerskom obredu na groblju, svećenici su iza toga otišli u kraljevski samostan San Francisco el Grande na istoimenu trgu, gdje će konačiti pater Rafael.

Janko Rukavina je provrelo saslušao zaručnicu Marjetu Levar kad ga je po povratku s poslijepodnevnoga dežurstva u Njemačkoj klinici izvijestila da će njen šef, profesor Rudolf Seitz, koji je do posljednjega trena liječio Pavelića, izostati sa sprovoda. I sestrama Marion, Hanelore i njoj, koje su stalno bdjele nad poglavnikom, nije dopustio da sutra odu ako su nakanile.

„To je sigurnosni potez, rekao nam je. Profesor se plaši da Titova policija, koja se iskazala ubojitim obračunima s hrvatskim političkim protivnicima, ne izvede i na groblju diverziju i ugrozi živote ljudi koji će doći na Pavelićev ispraćaj. A strah ga je i novinara. Misli da će, ako ga zamijete i snime, izvući podatak iz ropotarnice da je bio liječnik Hermanna Göringa, što bi naudilo klinici. Zato je, kaže, izabrao odstup“ – prenijela mu je Marjeta. „Znaš li, Janko, da su ga dopisnici nekih stranih agencija izazivali dan poslije Pavelićeve smrti? Nakon što ih je potjerao jedan od njih je, zamisli, kričao: *Heil Hitler!* Zato se profesor ne želi izlagati neugodnostima. Smatra da će svojim nedolaskom zaštititi pokojnikovu obitelj od uznemiravanja!“

Ravnateljeva zapovijed prodramila je Janka. Kako nije smislio ništa razumno što bi na to uzvratio Marjeti, bijesno se dohvatio telefona i pozvao Andriju Kusa:

„Upravo sam saznao od Hanelore o Seitzovoj odluci!“ – rekao mu je Andrija.

„Doći ću sutra po tebe. S Puerta del Sol autobus vozi do postaje Puente elevado, kod nadvožnjaka, preko puta groblja San Isidro.“ – ponudio se Janko.

„Iako je Silvestrovo, mi u komori radimo do pet, a poslije će nam šefovi prirediti novogodišnji domjenak!“ – otklonio je Andrija.

„Nemoj mi reći da te ne bi pustili na sprovod. 'Ne moraš im spomenuti na čiji...“ – nije uzmicao Janko, ali Andrija ga odbije.

„Slušaj me, Janko, pošteno ću ti kazati: i da mogu – ne bih se usudio poći na Pavelićev sprovod. Kao da nismo bili svjedoci da se udbaši ubacuju u sve žile. Poput onoga tobožnjeg trgovca Mira, koji je stigao u Madrid da ubije poglavnika. Sigurno je da i ovo sutra neće proći bez jugoslavenskih špijuna. U Zagrebu su mi stari otac, brat i dvije sestre, koji su imali okapanja zbog mene. A i ti razmisli je li mudro da odeš?“

„Ja idem!“ – ne oklijevajući reče Janko.

„Ja doista ne smijem. Ti se pričuvaj, brate...“

„Jebe mi se!“ Nakon što je prekinuo vezu, Janko procvili: „Seronja!“ – I rekne Marjeti: „Ovaj tužni slučaj pamtit ću Andriji dok me mozak ne bude izdao! Neću prijeći preko te izdaje!“

Obojici je postalo bistro da im je bratski odnos zbog poglavnika zaplutao u ledena mora i procijepio se.

Madrid, u četvrtak, 31. prosinca 1959., sprovod Ante Pavelića

Kodni Juraj je u natuknicama bilježio događaj za događajem koji su se nizali prije, za vrijeme i nakon poglavnikova sprovoda. Svoj sastavak poslao je Vlahu, a ovaj ga proslijedio *službama*, saveznoj u Beogradu i republičkoj u Zagrebu.

Naveo je da su poglavnikova udova Mara s djecom Višnjom i Velimirom (iz Buenos Airesa nisu doputovali mlađa kći Mirjana i njen muž Srećko Pšeničnik) ušli u grobljansku kapelu desetak minuta prije podneva, u pratnji svećenika Rafaela Medića i profesora Andrije Ilića (doletio iz engleskoga grada Buryja u svojstvu čelnika HOP-a za Veliku Britaniju i Republiku Irsku, njega je Pavelić 1951. postavio za ministra prosvjete u prvoj vladi NDH u izbjeglištvu). Mrtvačku misu u 12 sati služio je fratar dr. Branko Marić, a nakon toga dao je odrješenje da lijes bude otvoren ispred kojih pedeset nazočnih. Po Jurjevoj procjeni, stranci bijahu brojniji od Hrvata. Osim obitelji i desetak poglavnikovih sljedbenika iz španjolske kolonije, među kojima je odskakao nadbiskup Ivan Evanđelist Šarić, viđeni su još samo HOP-ovi prelati iz Njemačke, Argentine, Austrije, Australije, Kanade i Velike Britanije. Juraj je od stranaca identificirao Horia Sierra Simu, predsjednika rumunjske izbjegličke vlade u Beču i vođu fašističkoga pokreta *Željezna garda*; zamjenika mu, ministra unutarnjih poslova Vasilea Jasinschoga; te liječnika Ignaca Pastuščuka, prvaka ukrajinskoga *Antiboljševičkog bloka naroda*. Izbrojio je oko trideset vijenaca. Iznad rake, koja je na lijevoj strani groblja, odmah iza visokih ulaznih vrata od kovanoga željeza, kraćim govorima od Pavelića su se oprostili Andrija Ilić u ime vlade NDH u izbjeglištvu; dr. Zvonimir Putica u ime Hrvata iz Španjolske; dr. Ignac Pastuščuk u ime Ukrajinaca; i na kraju dr. Zvonko Matić u ime HOP-a. Juraj je dobio otipkano Matićevo slovo: *Neka bude lahka španjolska zemlja našem junačkom Državnom Poglavaru – do skoroga dana kad će ga hrvatski rodoljubni borci ponieti u oslobođenu Nezavisnu Državu Hrvatsku, koju je on svojom neustrašivom borbom uzpostavio, a svojom krvnom žrtvom za sve vieke zapisao kao neodoljivu težnju čitavog hrvatskog naroda* – završio je i uzviknuo: „Poglavnik doktor Ante Pavelić!“, na što su Hrvati, koji su ga razumjeli, odgovorili: „S nama je!“ Pored Matićeva govora, Piscu je damo i priopćenje kojim je poreknuto neutemeljeno izvješće

lista *Hrvatska* da je poglavnik umro od posljedica trajne šećerne bolesti koja se pogoršavala kao i da će mu tijelo prenijeti u Buenos Aires, gdje će ga i pokopati: *Ovlašteni smo izjaviti da Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske dr. Ante Pavelić nije nikada imao šećernu bolest te prema tome ta se bolest nije mogla „trajno pogoršavati". Poglavnik je umro od posljedica prouzrokovanih od naboja koji je zasjeo blizu prvog kralježnjaka. Poglavnikovo mrtvo tielo pokopano je na groblju Sacramental – San Isidro – Madrid, gdje će i ostati i gdje će mu hrvatski ustaški rodoljubi sagraditi dostojnu grobnicu sve dotle dok ne bude prenesen u oslobođenu Nezavisnu Državu Hrvatsku.*

Analitičare u službi izrazito je privukao stavak iz dojave kodnoga Jurja o njegovu, reklo bi se, nevjerojatnome susretu s Pavelićevim sinom Velimirom:

Velimiru Braci Paveliću upao sam u oči dok sam bilježio riječi govornika iznad poglavnikova groba. Kod fra Branka Marića se raspitivao o meni, što mi je, po pokretima glave u mome smjeru, bilo lako zamijetiti. Marić mu je jamačno prenio da sam dopisnik hrvatskih emigrantskih tiskovina iz Njemačke. Braco mi je pristupio poslije sprovoda i pitao me jesam li profesionalni novinar. Odgovorio sam mu da sam zvanjem pravnik, ali da se iz Ulma bez novčane naknade povremeno javljam hrvatskim izdanjima koja podupiru stajališta HOP-a. Rastom sitni Braco učinio mi se osamljenim, nepovjerljivim, stidljivim, psihotički depresivnim i nesretnim trideset-četverogodišnjakom (ali neka ovaj sud bude prihvaćen isključivo kao osobni, i to na temelju onoga što sam toga dana stigao zapaziti na njemu i čuti od njega). Po mome narječju pogodio je da sam iz Dubrovnika. Kazao mi je kako mu je od hrvatskih govora najmilije slušati dubrovački, jer je najmelodiozniji. Jezici su mu, kako je natuknuo, slaba strana, pa se zahvaljujući besprijekornome poznavanju talijanskoga, njemačkog, francuskog i španjolskog, ubrzo po dolasku iz Italije u Buenos Aires, gdje je s majkom i sestrama doputovao s putnicom Crvenoga križa, zaposlio kao prevoditelj u argentinskome ministarstvu pošta, telegrafa i telefona, što je u početnim vremenima neimaštine olakšalo život njihovoj obitelji. Osjetio sam Bracinu naklonost čim je, unatoč koroti, pristao da poslije sprovoda odvoji vrijeme za kraći razgovor, koji bih, kako sam mu rekao, poslao nekome od listova za koje dopisujem. Dogovorili smo se da ćemo se sresti u 15 sati u bistrou ispod njegova stana u ulici Del Narvaez. Stigao je u dogovoreni čas. Nakon što smo naručili kave, Braco je na moje pitanje široko odgovorio kako mu je 1943., poslije mature u Zagrebu, bilo naglo prekinuto dječaštvo. Po očevoj odluci, a mimo vlastite želje, morao je poći u vojnu školu, u Stockerau, u današnjoj Austriji. Završio ju je s činom zastavnika. Po promaknuću u poručnika, zapovijedao je protuzrakoplovnom bitnicom u Zaprešiću kod Zagreba. Na toj dužnosti ostao je do povlačenja iz Hrvatske u Austriju, u koju se zaputio početkom svibnja 1945. s ocem i oko 200.000 ljudi. Braco me je iznenadio nastavkom ispovijedi: „Da sam ja odlučivao o svojoj budućnosti, izabrao bih bijeg u knjige i možda postao profesor jezika. Nekad sam se pitao jesam li odrastao u ukleto vrijeme, zauvijek obilježen i žigosan kao čovjek drugoga reda zato što je moj otac bio Ante Pavelić. Volim i poštujem oca, ali nisam mu zahvalan jer mi je trajno obilježio život time što sam se rodio kao jedini poglavnikov sin. Više bih volio da sam imao oca, recimo apolitičnoga vodoinstalatera, ili da se čak uopće nisam rodio! Evo, moga su oca do smrti proganjali kao ratnoga zločinca i zbog toga je sada osuđen da mu pepeo bude rasut u tuđini. Okrivljuju ga daje bio fašist i nacist, a

upamtite, jedina stranka koju je kao vrhovnik zabranio u NDH bila je nacional-socijalistička! Tata nije simpatizirao nacističku i fašističku ideologiju. Nijemci mu nisu bili skloni, ali Hitler mu nije ništa nametao u unutarnjoj politici NDH, koja nikad nije bila fašistički ustrojena. Tatu prati zao glas da je navodno mrzio i uništavao Srbe i Židove, a ja vam tvrdim da to nije točno. Mi Pavelići nismo etnički čisti katolički Hrvati, u nama je pomiješano svakojake krvi, pa i židovske. Nikad nisam čuo oca da je govorio protiv Židova i Srba! Ustaše nisu ubili nijednoga Židova; tko god je želio bilo mu je dopušteno da napusti NDH! Ubijeni su samo oni koji su se ogriješili o zakone, a to su bili komunisti i partizani, i to ne samo Židovi i Srbi, nego i Hrvati. Beogradska promidžba širi laži da je u NDH pobijeno 700.000 Srba, a prvi koji su zanijekali tu sljepariju bili su srpski politički emigranti u Londonu. Kako je moguće da su, i pokraj tolikih napuhanih srpskih žrtava, Slavonija, Bosna i ostala Hrvatska danas pune Srba i njih sve više posrbljavaju? To je mome ocu za njihova sastanka u Buenos Airesu priznao i predsjednik jugoslavenske kraljevske vlade, Srbin Milan Stojadinović. Ovoga časa sve ukupan broj živućih Srba veći je nego prije rata! Od propasti NDH proteže se fama o logorima u Hrvatskoj. Neću osporiti, bilo ih je, ali u njima se nije masovno ubijalo, nego su tamo pritvarali osobe koje su se pokazale kao neprijatelji naše države. Posvuda su nicali logori, Amerikanci su izopćavali svoje Japance, a Englezi svoje Nijemce, zato što nisu vjerovali u njihovu lojalnost u ratu. I Njemačka je podizala koncentracijske logore, no to je bila unutarnja stvar te države! A strahotna je izmišljotina, koju danas promiču Židovi, da su u njemačkim logorima postojale plinske komore. To su opsjene! Propast Hrvatske 1945. označila je ujedno i propast cijele civilizirane Europe!“ – završio je Velimir Pavelić. I zamolivši me da ovo što je izrekao zadržim za se i ne objavljujem sve dok on ne odobri otišao je u kuću. Vratio se poslije nekoliko minuta s fasciklom s podacima o podrijetlu svoje obitelji. U traganju za korijenima pomogao mu je poznanik iz Buenos Airesa, povjesničar Jere Jareb, Dalmatinac iz okolice Prvića, tri godine stariji od njega, koji se upravo sprema poći na University of Columbia, u New York, gdje će doktorirati iz suvremene europske povijesti i ostati da živi i radi u SAD-u. Braco Pavelić mi je dao jednu od kopija Jerebova zapisa: „Punica dr. Ante Pavelića, majka njegove supruge Marije Lovrenčević, bila je Židovka, Ivana Herzfeld, rođena u Zagrebu (ili Beču), 14. rujna 1859. od oca Mavra i majke Nanette, rođene Wotitz. Udala se za Martina Lovrenčevića koji je preko trideset godina uređivao pravaške dnevne novine, od 1886. do 1918. Ivana Lovrenčević, rođena Herzfeld, umrla je u Zagrebu za vrijeme rata, 9. listopada 1942. Njezina druga kći Vera, sestra Marije Pavelić, bila je udana za zagrebačkog Židova Weinbergera. Oboje su preživjeli rat i nakon rata živjeli u Sjedinjenim Američkim Državama. Preselili su se poslije u Graz, u Austriju.“ Braco je sačekao da to pročitam i zatim na svoj upit „Sada slutim da ćete me pitati: Kako su onda u NDH, pod poglavnikom Antom Pavelićem objavili rasne zakone i prisilili Židove da nose žute zvijezde?“ – sam je odgovorio: „Zapovjedio je Dido Kvaternik, kruti policajac i njemački pouzdanik, unatoč protivljenju moga oca.“ Braco mi je, a da ga također nisam pitao, iznio svoj sud o Rimskim ugovorima iz 1941. zbog kojih je Dido Kvaternik (o kome je prezirno nabacio kako nije pri zdravoj pameti i zbog toga je bio stalno opasan i ubojit kao struja) napao 1953. Antu Pavelića u hrvatskim časopisima u izbjeglištvu da je sramotno izdao hrvatski narod: „I prije nastanka NDH Njemačka i Italija, bolje reći Hitler i Mussolini, dogovorili su se da će Hrvatska postati

talijansko utjecajno područje. Hitler je olako dopustio svome najvažnijem savezniku neka sam zacrta granice. Hitler nije želio priznati Hrvatsku sve dok se ne odrede njene granice s Italijom. Mussolini je u Rimu tražio više od pola Hrvatske, ali tata je s njime dogovorio daleko prihvatijiviju granicu koja i takva nikad nije bila potvrđena ni u talijanskome parlamentu, a ni u našem Saboru. Jedino je Zadar potpao pod stvarnu talijansku upravu. U ostalim krajevima djelovala je dvojna uprava, naša i talijanska, sve do kapitulacije Italije 1943., kad su bili vraćeni Hrvatskoj. Potpisujući Rimske ugovore moj je otac dalekovidno nazreo da je ondašnja osakaćena država bila tek prvi korak prema pravoj, velikoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, koja se trebala prostirati od Boke Kotorske do Kopra." Kako je žurio doma, gdje su mu mati i sestra bile s nazočnima na sprovodu, Braco Pavelić je ubrzanije dodao još jedan detalj o svojim precima: „Moj pokojni djed Mile, oličenje dobroga čovjeka, bio je sin Josipa Serdara Pavelića, moga pradjeda. Nonić Mile njegovao je guste brkove poput austrijskoga cara Franje Josipa, a češljao se posred tjemena, na dva dijela. I moj otac je kao đak puštao brkove, vidio sam ga takvim na nekoliko fotografija." Tek pošto je predahnuo, poslije opširnoga kazivanja, pitao sam Bracu Pavelića ono što me je počelo obuzimati otkako sam, kao nepoznati detalj iz poglavnikova životopisa, nedavno pročitao u njemačkim listovima: da je dr. Ante Pavelić bio jedan od odvjetnika Josipa Broza kad su mu 1928. sudili u Zagrebu u takozvanome Bombaškom procesu. Odgovorio mi je ljutitom kratkom rečenicom: „Tata nikad nije upoznao Tita!" Na odlasku Braco mi je zapisao broj poštanskoga pretinca u Madridu i zatražio da mu pošaljem na redakturu ono što ću napisati kako se ne bi potkrale neke pogrešne tvrdnje, obzirno se ogradio. Razočarano je rekao, nešto nalik poruci: „Životno iskustvo me je naučilo da su neki koji su bili prijatelji to prestali biti!" Nastojao sam od njega izvući na koga cilja, a Braco je šturo uzvratio: „Pojedinci, kao što su Dido Kvaternik, Maks Luburić, Vinko Nikolić i njima slični nezahvalnici pokazali su pravo lice u izbjeglištvu. Ali tek će sada, poslije tatina odlaska, početi padati mnoge maske!" Prešutio je da mi kaže: čije? (Pisac je po povratku u Njemačku sročio članak o svome susretu s Velimirom Bracom Pavelićem na sprovodu u Madridu, ali, po Vlahinu savjetu, tako lukavo da ovaj njime nije smio biti zadovoljan. To je i učinio, a Pavelić mlađi očekivano mu nije odgovorio. Kopije Piščeva novinskoga uratka namijenjenoga čikaškome časopisu *Danica* pohranjene su u arhivama *službe* u Beogradu i Zagrebu. Dubrovčanin Vlaho iz konzulata u Stuttgartu u ljeto 1960. predao je jugoslavensku putnicu kodnome Jurju i on se vratio u zemlju. Zbog suradnje sa službom, koja je ocijenjena kao vrlo korisna, emigrantski pokajnik iz Ulma, osim obavijesnih razgovora s dubrovačkim načelnikom Sekretarijata unutrašnjih poslova, nije proganjan ni suđen. Na dan Piščeva nestanka pod nerazjašnjenim okolnostima ispred praga svoga restorana *Neretva* uz Dunav ustrijeljen je Krešimir Tolj, čelnik HOP-ova ogranka. Dok su ulmski ustaše za organizatore ubojstva označili jugoslavenske diplomate u Njemačkoj i UDB-ine revolveraše, u izjavi konzulata u Stuttgartu Toljevo ubojstvo proglašeno je kao još jedan u nizu obračuna u ustaškome emigrantskom podzemlju. Kad se Pisac ni nakon pet dana nije pojavio u HOP-u, i kad je zatim dojavljeno da je viđen na dubrovačkome Stradunu, Milan Ružić, koji je preuzeo vodstvo ulmskoga ogranka, pričao je kako mu se taj prepredenjak učinio nepouzdanim, podsjetivši na svoj sukob s njime: „Slutio sam da je ubačen u naše redove kao

Udbina krtica i nisam se prevario!“ Negdašnjega Pisca i kodnoga Jurja, pravim imenom Baldo Vukoja, zaposlili su u pravnoj referadi Sekretarijata unutrašnjih poslova u Dubrovniku.)

Poglavlje III.18.

Prvi dani u siječnju 1960.

Fra Branko Marić 2. siječnja poslao je Ivanu Asančaiću, glavnome starješini Hrvatskoga Domobrana u Buenos Airesu poglavnikovu oporuku, izdiktiranu 19. prosinca u Njemačkoj klinici u Madridu. Pojasnio je zašto je Pavelić nije potpisao:

Iza operacije nije mogao sam više obavljati korespondenciju, nego je diktirao sad gospođi, sad meni, a ponekada i gđici Višnji. To bi se prepisalo i donielo opet njemu na konačni pregled. Uviek bi po nešto izpravio i dao opet prepisati, to bi podpisao i odpremio na poštu. Zadnjih desetak dana nije mogao više ni podpisivati, pa je nekoliko pisama po njemu diktiranih ostalo bez njegova podpisa. Tako je isto nekoliko zadnjih pisama ostalo u konceptu, diktiranih, nedovršenih i bez podpisa. Ta je pisma imao namjeru sliedećih dana svršiti, ali više do toga nije moglo doći radi ubrzanog malaksanja snaga. Jedno takvo pismo je imenovanje nasljedstva. O tome je bilo govora već dulje vremena i u zadnje vrieme par puta je to spominjano. Dne 19. prosinca bila je prisutna i gđa Mara... To sam prepisao (stilizirao) ovakvo kakvo Vam dostavljam. On je smalaksao i nije mogao više raditi, pa ga niesmo više ni uznemiravali s ovim poslima. Tako je ostao ovaj službeni i važni akt bez službenog karaktera; ostao je njegova želja – bez njegova podpisa, koju Vam dostavljam po njegovoj želji. (Posavjetujte se s ostalima i učinite onako, kako je najbolje za našu obću stvar).

Kako se nagađalo, dio HOP-ovih čelnika usprotivio se imenovanju Stjepana Hefera za Pavelićeva opunomoćenoga nasljednika. Iskazali su čuđenje zbog njegove političke prošlosti, jer je, prije nego što je sletio u ustaško gnijezdo, bio istaknuti zastupnik Hrvatske seljačke stranke Vladka Mačeka. U prvome naletu Heferovi protivnici istupili su krajnje oprezno, ali i nepovjerljivo, Putem izvještajne agencije Croatia Press naveli su:

Svi izvještaji koje smo primili iz Madrida podudarali su se u tom, da je Dr. Pavelić prije smrti odredio da vodstvo Hrvatskog oslobodilačkog pokreta (HOP) preuzme Dr. Stjepan Hefer, bivši narodni zastupnik HSS, sada nastanjen u Buenos Airesu. Iste informacije dobio je Hrvatski Domobran u Americi i list „Danica“. Ni u jednoj vijesti nije bilo kazano kada i kako je to Dr. Pavelić odredio, ali najvjerojatnije je to rekao Dr. Fra. Branku Mariću, koji je, kako izgleda, bio od Hrvata onaj, koji je u zadnjem razdoblju njegovog života bio s njim u najčešćem dodiru. On je bio uz Dr. Pavelića zajedno s Pavelićevom kćerkom Višnjom, kad je Dr. Pavelić preminuo.

Pomutnju i nevjericu među onima koji su stali iza Stjepana Hefera i računali da će zasjesti na vodeća mjesta u ustaškoj emigraciji priredili su kontraobavještajci zagrebačke službe, u akciji nazvanoj: *Kukavičje jaje*. Po zamisli Steve Krajačića i Srećka Šimurine na adrese svih organizacija HOP-a u svijetu, iz urugvajskoga glavnog grada Montevidea, razaslali su krivotvorenu poglavnikovu oporuku, otipkanu u jugoslavenskoj ambasadi. Kad je zakašnjelo spoznao da se o tome s njime nisu posavjetovali i čak nisu ni izvijestili, pukovnik Đuro Milić primio je to zaobilaženje kao ignoriranje, degradiranje i micanje na sporedni kolosijek.

Kratko popratno pismo s lažnim parafom inž. Ivana Asančaića – u stvarnosti tiho razočaranoga predsjednika Vijeća HOP-a, koji je s najvećom sigurnosti očekivao da će poglavnik odrediti njega za nasljednika – glasi:

Osobita mi je čast u prilogu vam dostaviti fotokopiju političke oporuke našeg Svietlog Pokojnika, Ustaškog Poglavnika Dr. Ante Pavelića. U nadi da ćete istu u cielosti prihvatiti…

Evo one razorne oporuke s Pavelićevim vjerodostojno izvedenim potpisom, a u kojoj je izostavljen Stjepan Hefer:

POGLAVNIK NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE BORCIMA HRVATSKOG OSLOBODILAČKOG POKRETA

BRAĆO USTAŠE!

U ovim težkim časovima naše oslobodilačke borbe, dok himbeni srbo-komunistički neprijatelj čini zadnje napore da svoju okupaciju nad Hrvatskim Narodom produži, upućujem – shrvan podmuklom bolešću – svim borcima HOP-a diljem svieta ove rieči, a sa željom da se kao moja posljednja volja imaju smatrati.

Stoga naređujem:

U slučaju moje smrti stvoriti će se jedno novo vrhovno tielo kojemu se sve organizacije HOP-a imaju podvrći i vjernost i poslušnost iskazati. Dotično tielo nositi će naslov: VRHOVNO ZAPOVJEDNIČTVO HOP-a, a sastavljaju ga: 1. Josip Marković, 2. Jakov Barbarić, 3. Višnja Pavelić, 4. Prof. Andrija Ilić, 5. Puk. Koloman Bilić. Gore navedene osobe će sve potrebno prama dobivenim uputama poduzeti, dok će hrvatski borci kao i uviek svoju dužnost spremno izvršiti, te oslobođenje Hrvatskog Naroda sigurno izvojevati!

ZA DOM SPREMNI!

Vaš Poglavnik Dr. Ante Pavelić.

Dano u Madridu, Prosinac 1959.

Ustaške organizacije zapljusnuo je zatim i nepotpisani letak, s poštanskim žigom iz Buenos Airesa, protiv Stjepana Hefera i Branka Marića. Ali pažljiviji su pronikli nepažljivost koja se neshvatljivo omakla – da je pamflet bio napisan na istome pisaćem stroju kao i poglavnikova navodna oporuka, što ih je navelo na sumnju kako je u to ipak umiješana jugoslavenska policija. Iz središta Hrvatskoga Domobrana u Buenos Airesu objavljeno je da je oporuka upućena iz Urugvaja – zapravo fotokopija učinjena po komunistima! U letku je napisano:

Hoće nam se nametnuti za novog Poglavnika čovjeka koji ustaša nikada nije bio, nego je naprotiv cieloga života pripadao dušom i tielom jednoj protivničkoj stranci, od koje je danas formalni odpadnik, i to ne svojom voljom, nego voljom njegovog bivšeg Vođe Mačka. Štefek Hefer se odrekao Pavelića 1945.; ali mu se opet vratio kad ga Maček nije htio. I dešava se nešto što naš Štefek nije mogao ni sanjati: jednim potezom fratarskog pera, on HSS-ovački disident postaje Poglavnikom i šefom svih ustaša i nacionalista svrstanih u borbenim redovima HOP-a. Živio odpadnik HSS-a, ustaški Poglavnik Dr. Stjepan Hefer!

Ipak, većina je nasjela *službinoj* provokaciji i to je bio ozbiljan udarac ustaškome pokretu. Virus nesloge rasuo je u mnoštvo patuljastih frakcija nekoć brojnu jedinstvenu organizaciju koju je Ante Pavelić godinama držao u šaci.

Premda su se prikazivali kako nisu primijetili da su madridski mediji oskudno propratili smrt Ante Pavelića, obitelj, nadbiskup Ivan Evanđelist Šarić i fratar Branko Marić bili su ranjeni u srce zbog podcjenjivačkoga odnosa. Mara Pavelić je krivnju svalila na Pavla Tijana, koji je, po njenoj ocjeni, destruktivno djelovao i uspio da poglavnikov ispraćaj prođe gotovo nevidljivo i nečujno pokraj Španjolaca. Bili su kivni i na neke hrvatske emigrantske listove koji su se kritički pozabavili njegovim političkim životopisom. Evo zašto su za loš primjer uzeli mjesečnik *Hrvatska Riječ*, neskriveno naklonjenu Hrvatskoj seljačkoj stranci:

Pod konac prošle godine umro je u Madridu Dr. Ante Pavelić, poglavnik ratne NDH i vođa ustaške organizacije. Do zadnjega časa on je, ne birajući mnogo sredstava, napadao Hrvatsku Seljačku Stranku, Hrvatsko Narodno Vodstvo i posljednjih godina naročito mnogo glavnoga tajnika HSS dra Jurja Krnjevića. Ti su napadi poticali – kako je dobro napisao Vlaho Raić u svojoj knjizi „Dr. Ante Pavelić u svjetlu činjenica" – „iz stranačko-osobnih egocentričkih sebičnih ciljeva". Mi se na njih nismo namjerice osvrtali, niti se upuštali u osobna obračunavanja s njime i s njegovim glasilom. Preozbiljna su vremena za to. Niti mu to sada ne kanimo činiti, niti nad njim sud izricati. Suditi će mu povijest hrvatskoga naroda. Ali kako nema sumnje da svaki hrvatski političar, koji do kraja života izdrži u političkoj borbi, živi težak život, mi želimo njegovoj duši mir i pokoj.

„Mačekovski mućci!" – Mara Pavelić zgužvala je haesesovsko glasilo i kao primjer poštenoga pisanja o poglavniku navodila je *Hrvatsku Grudu* koja je naslovnicu uokvirila u crno. Udova je glasno čitala izvatke iz izvještaja:

Kada je dr. Ante Pavelić organizirao ustaške postrojbe i samo jedan roj poslao u Velebit, da prodrma temeljima Jugoslavije, srbske su dionice u stranom svietu počele opadati, unatoč mnogostrukih veza koje su posjedovali. Spašavala ih je kupnja pojedinih državnika sa hrvatskim novcem, kako to i danas čine. Ali kada je došao odlučan čas, Jugoslavija je bila srušena na prvom jurišu, a da ju nisu uspjeli sačuvati srbski opjevani „junaci", a niti svi njihovi prijatelji zajedno.

Genijalni hrvatski vođa, ustaški Poglavnik dr. Ante Pavelić, nije uspio dobiti prijateljstvo niti jedne evropske Velesile, jer se njihovi interesi sa našima nisu poklapali, ali je znao izkoristiti odsudni čas i uzpostaviti Nezavisnu Državu Hrvatsku u momentu kada je jedna ili druga zaraćena strana morala ju priznati. Nisu to učinile demokratske sile, jer je Jugoslavija za njihove interese ušla u rati proti sila Osovine.

Dobrovoljci, koji su stupili u ustašku oslobodilačku vojsku, poput njihovog Poglavnika, prestali su živjeti za sebe i podpuno se prepustili Oslobodilačkom pokretu. Poglavnik je, prema ustaškoj prisegi, morao slobodno razpolagati sa svakim ustašom, već prema vlastitom nahođenju. Ustaše su bile oružje u rukama Poglavnika za oslobođenje zarobljene Domovine... Uzpostavom Nezavisne Države Hrvatske, prvi ustaša Poglavnik dr. Ante Pavelić postao je Suveren i idol svih Hrvata. Iznimku su činili slavosrbi i kreteni o kojima ne ovisi čiji će biti. Hrvatski Narod postao je slobodan i gospodar svog ognjišta. Postao je ravan svakome drugom narodu na kugli zemaljskoj. To Mu Hrvatski Narod nikada neće zaboraviti. Sve će Ga Hrvatske generacije slaviti. Jadni oni koji se u protivnički tabor svrstaše, a Njegovoj sjeni ne pokloniše. Uz svu njihovu nadutost i uobraženost, neće ući u hrvatsku povijest, barem ne kao čestiti ljudi

i koristni rodoljubi. A Poglavnik dr. Ante Pavelić, koji je sve svoje umne i fizičke snage stavio u službu svog naroda i svoje domovine, dolazi na zlatne stranice hrvatske poviesti.

„Tko god ovo napisao, kao da mi je izvukao misli!“ – rasplakala se.

Na novinare, svoje sunarodnike, zapjenio se profesor Rudolf Seitz, nakon što je u njemačkim dnevnicima i tjednicima koji stižu u Madrid podvukao retke iz *Der Spiegela* da su Antu Pavelića izmislili Nijemci i postavili ga na čelo hrvatske države, a i da je ustaški poglavnik bio veći zločinac i od AdoIfa Hitlera:

„*Also*, zbog ovakvih bezobrazluka prestat ću kupovati njemačke tiskovine, koje su, k tome, ovdje jako skupe!“ – odlučio je profesor.

Poglavlje III.19.

Madrid, u petak, 5. kolovoza 1960.

Mara, Višnja i Velimir Pavelić nisu bili zadovoljni što je malo Hrvata u proteklih osam mjeseci hodočastilo na grob njihova muža i oca. Uzrok su pronašli u agentima srbokomunističke policije.

„Uporno puštaju glasine među Hrvatima da Udba snimi sve koji dođu na poklon poglavniku. Troje Zagrepčana, koji su sudjelovali na znanstvenome skupu u Madridu, uhićeno je odmah poslije slijetanja u zračnu luku *Pleso* zato što ih je netko odao da su ostavili buket cvijeća na nadgrobnu ploču!“ – rekla je Mara Pavelić fra Branku Mariću. I da ne bude nesporazuma, uz pomoć kćeri i sina, sastavila je obavijest koju je poslala hrvatskim listovima. I samo onima koji po njenoj procjeni nisu iznevjerili uspomenu na poglavnika, uz zamolbu da objava bude besplatna:

Dok u zadnje vrieme hrvatski rodoljubi Europe, USA i Australije posjećuju grob pokojnog Poglavnika Nezavisne Države Hrvatske, vrši se istodobno pismenim i javnim putem zlobno ubačena promičba: da se do Poglavnikovog groba ne može doći, jer dato obitelj spriečava.

Upozorujemo hrvatske rodoljube, da to ne odgovara istini, jer Poglavnikov grob je od početka pristupačan svakome.

U cielom hrvatskom rodoljubnom tisku objavljeno je, da se pok. Poglavnik pokopan u Madridu, Španjolska, na groblju Sacramental San Isidro, a ovim putem objavljujemo točan naziv groblja:

Groblje: Cementerio Sacramental San Isidro, Paseo de la Ermita del Santo.

Grob: Patio de la Concepcion – manzana o minuscula, No. 10.

Poglavnikov grob je odmah vidljiv na samom ulazu u preddvorje (patio).

Groblje je otvoreno od 9 do 19:30 sati.

U gradu Madridu može se obratiti na velečasnog dra fra Branka Marića: Samostan San Francisco El Grande, brzoglas 39 – 20 – 07.

Z.D.S.!

Madrid, kolovoza 1960. Obitelj Pavelić.

Priča o poglavniku Anti Paveliću poslije toga otišla je u povijest.

Četvrto čitanje
Godine nataložene prašinom, memlom i paučinom

Poglavlje III.20.

Zagreb, u četvrtak, 30. lipnja 1966.

Sve bliže je sedma godina koju je proplandovao pukovnik Službe državne sigurnosti Đuro Milić, poznatiji po nadimku Šiljo. Pomirio se sa spoznajom da odavno nije na visokim granama na kojima je sjedio do povratka iz Madrida, u drugoj polovici prosinca 1959., nakon drugoga neuspjelog pokušaja da otme ili ubije poglavnika Nezavisne Države Hrvatske Antu Pavelića. Gurnut je na kraj tunela, udaljen od najjačih akcija, koje dotle nisu prolazile bez njega. Profesionalni život sveo mu se na dosadan jutarnji dolazak u zgradu na Zrinjevcu i odlazak kad mu se prohtije. Osim poneke mrvice nedostojno bačene na stol – a to su predmeti koje rješavaju početnici i nesposobni operativci najnižega reda, ali ne spomenik od policajca kakav je on – ostalo se svelo da svakoga petog dana u mjesecu podigne plaću, koju mu nisu povisivali kao ostalim vodećim djelatnicima službe, sukladno s padom vrijednosti dinara. Prijedlog Ivana Krajačića Steve iz proljeća one, po Šilju zle i naopake, pedeset devete koja ga je potkopala, da ga promaknu u generala milicije, trulio je i satrulio u fasciklu nataloženom prašinom, memlom i paučinom, izgrickanom od leptira i gurnutom na rub police.

Sa Stevom Krajačićem – čija je riječ u hrvaskoj policiji i dalje najjača i autokratski presudna, premda je sada na dužnosti predsjednika Sabora – kome je za svojih zlatnih četrnaest ljeta, od proljeća 1945. do prosinačke zime 1959., bio bliski suradnik i s njime se svakodnevno čuo i viđao, a i popio, odvajkada nije progovorio. Stevo mu s ne javlja. Ni Šiljo njemu. Predosjećajući da će ga izbjeći, tajnica će ga suho otkačiti golom laži kako je predsjednik na sastanku izvan zgrade. Predsjednik pod svoje skute drži druge policajce koji su mu potrebniji od njega.

Ni danas nije prestala gruba igra. Stevo je ujutro okupio dvanaest odabranih drugova na povjerljivi razgovor, bez pukovnika Šilje. A on je slučajno saznao o tome skupu. U bifeu preko puta suda, koji narod zove *Kod lažnoga svjedoka*, promilio je pukovnik Branimir Stanjko, njegov raniji pomoćnik i jedini suradnik koji se nije hladno udaljio od njega. Stajali su oko okrugloga jednonogog staklenog stola i uzeli konjak. Stanjko se potužio Šilji daje otkazao večeru sa ženom u *Šumskome dvoru*, kojom su namjeravali proslaviti obljetnicu braka. Domalo, u rano poslijepodne, mora na Brijune. Sutra u vili *Brionka* počinje plenum Izvršnoga komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, kojim će predsjedavati Tito. Stevo Krajačić im je objavio kako plenum valja pomno osigurati tako da preko krova ne preleti ni ptica. Osim stalnoga vojnog i civilnog osiguranja stići će sedamdesetak prekaljenih policajaca iz Beograda, Zagreba, Ljubljane i Sarajeva, a more oko otočja, evo treći dan, danonoćno pretražuju ljudi žabe, kojih nikad nije bilo u tolikome broju.

„Zar su namirisali da se priprema državni udar ili desant na Brijune kad su pozvali tako brojno osiguranje?“ – našalio se Šiljo, ali Stanjko mu nije odšalio:

„Ne znam o državnome udaru ni o desantu, ali da će biti strašnoga pičvajza – bit će ga!“ Vrlo siguran kako će Šiljo ostati pod žigom šutnje, Stanjko mu iznese što je čuo od Steve. A čuo je pregršt detalja koje će samo do sutrašnjega petka biti u zbirci nevjerojatnih pikanterija, ali od sutra, nakon što će ih Tito objaviti *urbi et orbi*, postat će ozakonjene i istinite: „Sve kazuje

da će Leka Ranković izvisiti!“ – reče Stanjko i osvrnuvši se oko sebe objasni Šilji zašto je unatrag nekoliko mjeseci Ranković šutkom sklonjen od očiju i ušiju javnosti. Za najveći grijeh upisali su mu što je prisluškivao sve živo, pa čak i druga Tita. Uzidao je uređaje, buhice, ne samo u predsjednikov ured nego i u njegovu i Jovankinu bračnu ložnicu, što su pronašli vješti tehničari koje su poslali Ivan Krajačić i Milan Mišković – Brk, Titu najodaniji policajci. Ranković je, uz naklonost Sovjeta, težio da u potaji preuzme državnu i partijsku vlast. Njegovu urotu odali su Titu Srđa Prica i Boško Vidaković. Ambasador u Moskvi Cvijetin Mijatović javio je da se na svečanoj večeri u Kremlju, priređenoj u ožujku za jugoslavensko partijsko izaslanstvo, predvođeno Rankovićem – koga su *Pravda*, *Izvestija*, *Komsomolska pravda* i ostali listovi neumjereno veličali – netko od domaćih glavešina toliko zanio govoreći zdravicu da je podigao čašu „za budućega predsjednika Jugoslavije, *tavarišča* Aleksandra Rankovića“. Vidaković i Prica su nepobitno istražili da je Leka pred svojim privrženicima izrekao bojazan kako mu je Stevo Krajačić, uz Titovu suglasnost, napakirao smrtnu stupicu. Pozivao ga je navodno u lov na Brijune, gdje bi, kao slučajno, bio upucan. Takav montirani kraj, zbog njegove popularnosti kod dijela Srba, bio bi ipak prihvatljiviji od drastične smjene prvoga čovjeka do Tita. Proglasili bi trodnevnu narodnu žalost, a Rankovića pokopali uz najviše državne počasti. Ali, naslutivši da mu žele zavrnuti vrat, zagrijani lovac Leka se izgovorio bolešću i izbjegao odlazak na Brijune, nizao je Stanjko.

„Što na to kaže Stevo?“ – upita ga Šiljo.

„Da Leka fantazira i prosipa maglu! Zar bi itko u svijetu povjerovao u državni proglas kako je nesretno poginuo? Pogotovu nakon što je prije pet godina, 1961., u lovu bio lakše ranjen Edvard Kardelj, a obavijest o pušci koja je slučajno opalila nije popila vodu. Ismijali su je kao bajku za malu, bedastu dječicu!“

Nekoć najobavještеniji zagrebački policajac, pukovnik Milić, sjetno reče:

„Eto, baćo, tako sam kao medvjed zimi prespavao našu uzvišenu stvarnost da nemam pojma što se događa s Rankovićem! A kad si me ti probudio, već kasnim. Moji vlakovi za sadašnjost i budućnost odavno su utekli!“

Brijuni, u petak, 1. srpnja 1966.

Obistinilo se što je putem indiskretnih usta pukovnika Branimira Stanjka Šilji najavio Ivan Krajačić. Aleksandar Ranković je žigosan zato što je zlorabio Službu državne sigurnosti, oživio pregažene staljinističke metode i u sprezi s nacionalističkim snagama skrenuo s puta kojim nezadrživo kroči u bolju budućnost socijalistička. samoupravna i nesvrstana Jugoslavija. Lišen je svih državnih i partijskih dužnosti i isključen iz Saveza komunista. Poslije Milovana Đilasa, u siječnju 1954., otpao je i drugi list djeteline s četiri lista. Od ratne četvorke veličanstvenih, uz Tita je ostao samo Edvard Kardelj.

Zagreb, u utorak, 19. srpnja 1966.

Nakon pada Aleksandra Rankovića čistke najširih razmjera u Jugoslaviji zahvatile su od glave do repa sve policijske strukture. Kao što su nekoć micali, pa i zatvarali one koje su označili

da su otrovani „đilasovštinom“, tako je sada na Brijunima pronađena nova politička zarazna bolest, nazvana „rankovićevštinom“.

Metla je pogubno pomela i pukovnika milicije Đuru Milića. U uredu ga je dočekao dopis da mu po slovu zakona tom i tom s danom 20. srpnja 1966. prestaje radni odnos u hrvatskoj Službi državne sigurnosti. Upućen je u personalni odjel da uredi način kojim će se prijevremeno umiroviti.

U tri navrata nazivao je Stevu Krajačića. Želio ga je upitati je li i on svrstan među „rankovićevce“. Što je zgriješio? Zašto je potezom pera zbrisan i bačen na koljena? Krajačić se nije odazivao. Njegova tajnica ga je za trećega poziva neljubazno izvijestila da je drug predsjednik otputovao, ali ona ne zna kamo.

Pukovnik Milić je umorno odustao od prvotne zamisli da se obrati još nekim hrvatskim političkim, partijskim i policijskim čelnicima, onima koji su mu se ranije uvijek javljali kad god bi im telefonirao. Nije se želio poniziti, predvidio je da nitko od njih neće biti oran za razgovor.

Otišao je kući i u osunčano dvorište rasklopio platnenu ležaljku na metalnim nogarima. Donio je novine da preleti po naslovima. S Radojkom se čuo prije polaska iz ureda, rekla mu je da upravo odlazi kumi Senki i doći će oko pet pa predlaže neka je pričeka da zajedno ručaju. Šiljo je nije želio uznemiriti da je otpušten iz *službe*, obavijestit će je kad se budu pogledali u oči. Onda je krenuo u radnu sobu, otključao priručnu kasu iz nje uzeo bočicu umotanu u staniol i vratio se u sjedalicu.

Opazivši izdaleka da se uspavao, Radojka nije budila muža. Ostavit će ga s mirom dok ne spremi lagani ljetni ručak. Kad je zgotovila jelo i salatu, pogledala je kroz prozor i zazvala ga. Nije odgovorio. Tvrdo sniva, pomisli i krene da ga protrese kako se jetrica s jajima ne bi ohladila. Šiljo se nije micao.

Kriknula je od užasa shvativši da je mrtvački poplavio i ne diše.

U poluotvorenoj šaci Šiljo je držao praznu bočicu cijanida. Jedinu od šest što ih je prije šest i pol godina ponio u Madrid da se riješi Ante Pavelića, a koju nije dao bolničkoj sestri, Njemici Marion Kraft, svojoj nesuđenoj pomagačici. Na stoliću kraj ležaljke ugledala je otipkanu odluku o umirovljenju i sve je povezala.

Uzaludno je pozvala hitnu pomoć jer Šiljo se otrovao i nije mu bilo spasa. Ali nije željela da se govori o njegovu samoubilačkome činu iz očaja. Liječniku je zato kazala kako obdukcija nije potrebna. *Preminuo u snu* – upisao je u rubrici *Uzrok smrti*.

Groblje na Mirogoju u Zagrebu, sprovod pukovnika Đure Milića, u četvrtak, 21. srpnja 1966.

Radojka Milić sačuvala je tajnu o nasilnome kraju svoga muža.

Iako je obavijestila ministarstva unutrašnjih poslova, hrvatsko i savezno, i republičku Službu državne sigurnosti, pokunjila se što iz tih institucija nije dočekala iskaze žalovanja. Šiljin skromni ispraćaj po toplome vremenu prošao je bez državnih vijenaca, govornika ispred mrtvačnice i iznad otvorene rake, glazbe i počasnih plotuna. Očekivala je na Mirogoju najvažnije policijske djelatnike, Stevu Krajačića, Dalibora Jakašu Maljčika, Veljka Drakulića i

Srećka Šimurinu, ali od njih ni traga. Kao ni od kolega iz službe, s iznimkom pukovnika Branimira Stanjka. Iz Osijeka je kolima dohitao kum, potpukovnik Ilija Rakalović Rumba, koga su, istoga dana kad i Šilju, sušičavim dekretom također makli kao „rankovićevca“, ali on je životnije istrpio to poniženje. Radojka je taktično prešutjela Rumbi da joj je iz Mar del Plate poslala brzojavnu sućut njegova odbjegla žena Ivanka Galić. Ne može dokučiti kako je kuma tamo u dalekoj Argentini saznala o Šiljinoj smrti. Prepoznala je dirigenta Lovru Matačića sa ženom Lili, komičare Vikija Glovackoga i Bracu Reissa, svoju prethodnicu, Šiljinu prvu zaručnicu Ivu i njenoga muža Nikolu Mirta, koga su, poslije tri četvrtine izdržane robije u Staroj Gradiški, oslobodili prije šest ljeta. Mirtovi su zasuzili dok su ostavili vijenac pod odar. Vidjela je i Nikolina odvjetnika Antu Štokića. I cvjećara Hanziku. I jednorukoga Božu Gvozdenovića, lažnoga Titova sina, koji se, nakon što su ga raskrinkali, prestao suživljavati s likom Žarka Broza. I Aleksandra Hajduku, o kome joj je Šiljo pričao da su zajedno bili u Madridu. I natkonobara Gradskoga podruma Adolfa Oblija, poznatijega kao Oli. I glumicu Margo Mraković, o kojoj nije slutila da je gotovo sedam godina provela u vezi sa Šiljom. Oni koji su to znali pratili su Margine pokrete da vide kako će se ponašati. U ljetnoj plavoj haljini stajala je prilično udaljeno, sa Signor Consoleom i Ludim Franom, koje je držala ispod ruke i nije zaplakala.

Kad su zakopali lijes, najstariji grobar zabode u zemlju točno po sredini polirano obilježje od orahovine, zvano piramida, ateističku zamjenu za kršćanski križ, s vrhom nalik oštro zašiljenoj olovci: *Đuro Milić ✡ 1917 – 1966*. Sjetio se pokojnoga gospona policaja, koji je poslije nekoga sprovoda prije dvadeset godina počastio vinom njega i njegove dečke. Rekao je pomoćnicima, trojici mlađih pilka, kad su nakon obavljena posla krenuli put kapele da odrade sljedeći pokop:

„Ne razmem, zakaj komunistima vmesto križa mečeju desku? Bog i bogme, će mi ona ne sliči na glogovac. Zagorka je napisala da su vu starome Griču stavlali glogovac coprnicama kak se ne bi zdigle z groba i vrnule se med žive!“

Prilozi

Kako i zašto sam pisao roman o atentatu na Pavelića

Bio sam pripravan na to da će mi izdavači i urednici, nakon što se sučele s rukopisom romana nadahnutim atentatom na Antu Pavelića: *Meta poglavnik: živ ili mrtav!*, prepadnuto spočitnuti da je vraški predug po opsegu, debeo gotovo kao *Rat i mir* Nikolaja Tolstoja, ili *Zastave* Miroslava Krleže i da, prema tome, nije pogodan za ova brza i nervozna vremena kad čitatelji, koji sve češće pročitaju tek nadnaslov, naslov i podnaslov članka u novinama, a preko teksta prelete naovlaš i u trku, traže kratko i sažeto knjiško štivo koje će sažvakati i progutati za dan do dva. Kako je čovjek sebi pristrani branitelj, tako ni vaš pisac nije ostao iznimka. Pripravio sam se da odgovorim i na tu zamjerku. Jest, priznajem, a druge mi nije, da je, na prvi pogled, to „pola tone“ ispisanoga materijala, što može obeshrabriti knjigoljupce i natjerati ih da odustanu od čitanja. Ali ovaj trotomni dokumentarni roman, u kojem su pomiješani vjerodostojni, poznati i još nepoznati detalji i opisane stvarne osobe – sudionici brojnih događaja odavno pohranjenih među korice povijesnih kronika, sa zbivanjima i ličnostima iskovanim u piščevoj maštи (štono bi se reklo: *fiction*), satkan je od više samostalnih dijelova. U njemu ćete naći temeljito ispričanu sagu o jugoslavenskoj i hrvatskoj svevidoj tajnoj policiji, koja je bila duboko uvučena u sve društvene pore, i njenim glavešinama, prekaljenim ratnicima poput: Aleksandra – Leke Rankovića, Ivana – Steve Krajačića, Srećka Šimurine, Slobodana – Krcuna Penezića, Antona – Tončija Kolendića, Slobodana – Uče Krstića, Boška Vidakovića, Dalibora Jakaše – Maljčika, Veljka Drakulića; kao i više poglavlja o Pavelićevim i Titovim diplomatima među kojima ovdje iskaču ustaša, glasoviti kardiolog Branko Benzon, prvi poklisar Nezavisne Države Hrvatske u Berlinu, i komunisti, Srbin Slavoljub – Đera Petrović, ambasador, i Hrvat, Sinjanin Predrag Grabovac, prvi savjetnik u ambasadi u Buenos Airesu, iz burnih dana kad se dogodio pokušaj ubojstva Ante Pavelića, 10. travnja 1957., ispred kuće u predgrađu Lomas del Palomaru, poslije kojeg je svijet napokon saznao za mjesto njegova boravka, i nakon što je potom bio upućen zahtjev jugoslavenske vlade vladajućoj argentinskoj vojnoj hunti za ekstradiciju. Zbog toga je poglavnik, iz opravdana straha da će ga izručiti, potajno preko Čilea umakao u Madrid gdje je, od posljedica ranjavanja, i umro 29. prosinca 1959. Zatim, u romanu je prvi put objelodanjeno da su tri službe, svaka za se – a da, začudo, nisu surađivale između sebe nego su djelovale vrhunski skriveno – poslale svoje iskusne agente da u istome razdoblju, s proljeća 1957., skončaju s Pavelićem. Jugoslavenska i srpska Služba državne bezbednosti, čije je konce vukao Krcun Penezić, i hrvatska Služba sigurnosti, predvođena Stevom Krajačićem, sudarale su se u prestižnoj nakani da ga otmu, ili u krajnjem slučaju smaknu kao najtraženiju glavu političke emigracije. S Pavelićem je prvi put bilo prekršeno strogo pravilo, autoritarno izrečeno po nedodirljivome maršalu Josipu Brozu Titu, da srpska policija nadzire i obračunava se s odbjeglim srpskim i crnogorskim, a hrvatska s hrvatskim izbjeglicama, službeno nazvanim: „naprijateljska emigracija“. To je ujedno bio početak sve izraženijega suparništva policijskih vrhova Beograda i Zagreba, a koje je prokljućalo masovnim odrubljivanjem glava na obje strane, započetim šokantnom smjenom svemoćnoga Aleksandra Rankovića na izvanredno sazvanome Četvrtom plenumu Centralnoga komiteta Saveza komunista Jugoslavije na Brijunima u srpnju 1966. Mossad je pak sa svoje strane – eda se oduži Jugoslaviji stoga što je

među prvima bespogovorno priznala novostvorenu državu Izrael – uputio u Buenos Aires svoje dvoje vrhunskih, iskazanih terminatora Šulu Kišak Cohen i Petera Malkina (potonji će se nekoliko godina kasnije proslaviti spektakularnim ulovom nacističkoga „anđela smrti“ Adolfa Eichmanna i njegovim potajnim prebacivanjem iz Argentine u Tel Aviv) kako bi Titu i napose njegovu palatinu Moši Pijadi, beogradskome Židovu, zauzvrat na zlatnome pladnju donio Pavelićev skalp. No snajperski nepogrešive profesionalce mirne ruke i hladne glave iz Izraela i Jugoslavije samo za dan pretekao je nedoučen u rukovanju revolverom Crnogorac Blagoje Jovović, nekadašnji partizanski, a potom četnički ratnik, odan kralju Petru II, čijih je pet zrna, zacijelo ispaljenih drhtavom desnicom, premda iz neposredne blizine, u poglavnikovo tijelo – živu metu pogodilo samo dva. Da bih istražio taj galimatijas putovao sam u više navrata u mjesta u kojima se ispisivala smrtovnica Ante Pavelića. Osim Zagreba i Beograda, u Buenos Aires, Santiago de Chile, Madrid, Tel Aviv i Jeruzalem. U njima sam pronašao sijaset važnih zapisa i ključne sugovornike povezane s atentatom. Navodim prije svih Boška Vidakovića; Velimira – Bracu Pavelića, jedinoga poglavnikova sina koji je sa starijom sestrom Višnjom živio u Madridu; liječnika dra Zvonimira Puticu; čudesno obrazovanoga Pavla Tijana (jednoga od stvaralaca zapažene *Hrvatske enciklopedije* izašle za NDH u Zagrebu, kućnoga profesora Pavelićeve mlađe djece Mirjane i Velimira, voditelja *Hrvatskoga sata* na Radio Madridu tijekom dva desetljeća, od 1955. do 1975., a čije će prisno prijateljstvo s obitelji Pavelić završiti nenadanom izričitom zabranom udovice Mare Pavelić da Tijan i njegova žena ne smiju biti nazočni na poglavnikovu sprovodu na madridskome groblju Sacramento San Isidro 31. prosinca 1957.); jugoslavenskoga ambasadora u Argentini Slavoljuba – Đere Petrovića; nogometnoga menedžera, Imoćanina nastanjena u Buenos Airesu, Alda Valentinija (do odlaska u svijet zvao se Fulgencije Vucemilović); Dubrovčanina, hedonista Antona Kolendića; negdašnjega kultnog policajca Mate Rajkovića, koji se po ražalovanju pročuo kao istaknuti novinar (s njime sam u mladosti radio u *Vjesniku u srijedu*); i još mnogima koji su pridonijeli da prikupim preobilje podataka. Osobito sam dužan izdvojiti Dana Barana, počasnoga konzula Republike Hrvatske u Jeruzalemu, koji mi je odškrinuo jako zamandaljena čelična vrata Mossada i bez čije izdašne indiskretne pomoći ne bih saznao o umiješanosti izraelske tajne službe u atentat na Pavelića. Držim da pretpostavljate kako je bilo i onih kojima sam prethodno morao tvrdo prisegnuti da ih neću spomenuti pravim imenom. To su, prije svih, poznati jaki zagrebački policajac koji je bio izabran da organizira napad na Pavelića, najprije u Buenos Airesu i potom u Madridu i oba puta nije uspio, štono bi rekli plivači, „za udar ruke“, i njegov strijelac, Hrvat rođen u Čileu, a koji se poslije propala pokušaja u Buenos Airesu vratio u rodni Valparaiso imućniji za pozamašnu dolarsku svotu. Njihova izmišljena imena u romanu su Đuro Milić i Petar Rak. Siguran sam, međutim, da će stariji zagrebački noćari iz mnoštva plastičnih opisa prepoznati popularni lik koji je kraljevao poznatim lokalima, od *Kazališne kavane*, *Mocce*, *Gradskoga podruma*, *Medulića* i *Ritz bara*, družeći se s vjetrogonjama, kojih su nadimci: Signor console. Kiki i Ludi Frane. Neki vremešniji Osječanin i Našičanin možda će se podsjetiti stidljiva lika mlade partizanske poručnice, kerubinske ljepotice (ovdje prekrštene u Ivanku Rakalović i kasnije Galić) koja je zbog buknule ljubavi prema sposobnome slavonskom poduzetniku (nazvao sam ga Snaga) ostavila prvoga muža, pukovnika policije (taj je sijao strah i trepet u

Osijeku), i slijepu odanost Komunističkoj partiji i, na neiskazivo zaprepaštenje vladajuće kaste, izbjegla u Argentinu. Nju sam vrlo slučajno upoznao u ljetovalištu Mar del Plati, gdje je živjela, i bez moga nagovora u dahu mi predočila svoj životopis kad se kao ideološka pokajnica željela vratiti u komunističko jato time što je, otkrivajuči tajne iz kruga argentinskih ustaša, surađivala sa stvarnim diplomatom Predragom Grabovcem i svojim vjenčanim kumom, u romanu izmišljenim Đurom Milićem. Naglasila mi je kako bi šutjela kao grob da nepunu godinu dana prije našega susreta nije obudovjela i tako više ne mora strepiti da će joj suprug, sklon ustašama, ako pročita ono što budem opisao u budućem romanu, namirisati njenu nevjeru. U Mar del Plati našao sam se i s atentatorom Blagojem Jovovićem. Razmetljiv i iznimno samohvališan predao mi je rukopis svoje knjige u kojoj je, iz osobnoga četničkog kuta viđenja, pomno opisao od A do Z sve od trenutka kad je došao na pomisao da ubije Antu Pavelića pa do konačnoga čina u parku u otmjenome predgrađu Lomas del Palomaru, ni stotinjak metara daleko od obiteljske kuće koju je poglavnik podigao i u kojoj je obitavao sa ženom Marom. Desetak godina po Jovovićevoj smrti sadržaj njegove još neotisnute ispovijesti, ne znam uz čiju pomoć, osvanuo je na internetu na srpskome i engleskom. Nije naodmet naglasiti da sam se u Zagrebu, na ručku u restoranu *Purger* u Petrinjskoj ulici, sredinom 2007., vidio s Mirjanom Pavelić – Pšeničnik, kćerkom Ante Pavelića, rođenom 8. studenoga 1926., majkom njegovih četiriju unučica. Osjetio sam kako joj nije bilo ugodno kad sam otkrio da dugi niz godina prikupljam građu koja nastoji rasvijetliti uzroke i posljedice atentata. Ostala je suzdržljiva i osim nekoliko površnih anegdota iz svoga života nije bila voljna kazati nešto više o ocu, majci, sestri, bratu i ostalim članovima uže obitelji. Najvažnije što je zaustila odavno sam znao, da su nakon povlačenja Ante Pavelića pred nadolazećim snagama Jugoslavenske armije u Zagreb njegovi roditelji ostali u Podsusedu kod Zagreba i da ih nova vlast, mimo očekivanja, nije zlostavljala. Umrli su 1946. i bili tiho pokopani, dakako, bez parte i ikakve ostale javne obavijesti. No za razliku od njih, starijega im sina Josipa – rođena 1884., koji je došao na svijet pet godina prije jedinoga brata Ante (Bradina kod Konjica, 14. srpnja 1889.), i koga je slom NDH zatekao na ne baš istaknutoj dužnosti pročelnika Ministarstva narodne prosvjete – prigodom bijega zarobili su u Austriji pripadnici britanske vojske i izručili ga partizanima. Mirjana Pavelić mi je tronuto kazala, da je stric Joso, kako ga je zvala, „poslije zvjerskoga mučenja“ bio strijeljan bez suđenja. Preporučila mi je niz svojih intervjua i članaka objelodanjenih u hrvatskim tiskovinama poslije državnoga osamostaljenja. Pronašao sam ih i uvjerio se da se napose bila otvorila pred novinarkom Jasnom Babić dok je govorila za tjednik *Gloria*. Mirjana Pavelić je izrijekom odbila bilo što reći o tome kako su ona i njen muž (nedugo potom pokojni) nadasve uspješni poslovni čovjek Srećko Pšeničnik – koji se osjetno obogatio u Argentini, Venezueli i Kanadi, i koji je u izbjeglištvu i po povratku u Hrvatsku bio predsjednik Hrvatskoga oslobodilačkog pokreta (HOP) i glavni urednik proustaškoga glasila *Nezavisna Država Hrvatska* odavno prekinuli vezu sa sestrom Višnjom (1923.) i Velimirom (1925.). Povod tome je, kako sam čuo iz trećih vrela, što se Višnja protivila njezinu braku s Pšeničnikom, koga je mlađahna Mirjana upoznala dok je kao mladi diplomat stolovao na poslu tajnika hrvatskoga poslanstva u Rimu (od 1941. do 1945.) i za koga se zatim udala u Buenos Airesu. Višnjina netrpeljivost prema nevoljenome šogoru dostigla je točku vrelišta kad je, poslije smrti Ante Pavelića, stao na čelo HOP-a, nazivajući ga

bezočnim karijeristom koji nije zavrijedio da preuzme tu dužnost od njezina oca. Osim nanizanih, dužan sam navesti još kohortu osoba koje su pridonijele da roman bude napokon napisan i dođe do ruku čitatelja. Najveću zahvalnost dugujem predsjedniku EPH Ninoslavu Paviću, uza čije je iznimno zauzimanje rukopis, nakon izvjesnoga čekanja, izvirio iz ladica pa su dijelovi romana najprije bili tiskani u šesnaest nastavaka na po četiri stranice u Jutarnjem listu da odmah potom, brže-bolje, nakon što je bio masovno prihvaćen, bude objavljen u tri knjige u, za hrvatske prigode, neuobičajeno vrtoglavoj visokoj nakladi. Takvo slatko zadovoljstvo autor doživi jednom, a češće nijednom u životu. Pored Pavića ključni sudionik bio je ugledni komentator, zamjenik glavnoga urednika Jutarnjega lista Davor Butković (uz Silvija Degena i Milomira Marića jedan od recenzenata, a napisao je i izvanredan predgovor u prvoj knjizi). Uz njih ne smijem zaobići zasluge trojice novinara, glavnoga urednika *Jutarnjega lista* Mladena Plešea, Denisa Kuljiša, Ivice Buljana i napose urednika ovoga trotomnoga izdanja Željka Ivanjeka, koji je brižno umio i uobličio gomilu ispisanih stranica. U tome krugu neoprostivo bi bilo izostaviti udio skladnoga sastava izdavačke djelatnosti EPH: Svena Semenčića, Igora Stažića, Ive Čoh, Kristine Štefanac, Siniše Petrušića i Marina Galića; čelnike ostalih službi: Ivanke Filipović, Ivana Valečića, Darka Belošića, Nikole Francetića i Darka Culifaja; te uspješnoga dizajnera naslovnih i posljednjih stranica Zorana Birmana. Jako su mi pomogli savjetima iz svoje struke odvjetnici Silvije Degen, Koloman – Bobi Trstenjak, Antonio Brešković i Ivan Surjan; kemičar, akademik prof. Mladen Trkovnik; kirurg prof. Pero Martinac; nogometaši i nogometni djelatnici: Stjepan i Oto Bobek, Ante Pavlović, Vlatko Marković i Mirko Braun; gospodarstvenici: Jovan Otašević, Hrvoje Mrkša i Dragan Milanović; režiseri i glumci: Viki Glovacki, Veljko Bulajić, Relja Bašić i Miljenko Brlečić; književnici: Boris Maruna i Marko Grčić; izdavači: Ante Žužul i Franjo Maletić; policajci: Jure Naglić i Ognjen Krajačić; novinari, publicisti i prevoditelji: Jasna Babić, Oto Reisinger, Mirko Galić, Trpimir Macan, Branka Lucarić, Silvija Monros, Ksenija Francetić, Vladan Stojaković, Milomir Marić, Joaquin Pelaez, Dijana Dimitrovska, Ivan Starčević, Jean Michel Bamberger, Tomislav Marčinko, Fredi Kramer, Tonko Vulić, Zvonimir Magdić, Josip Grbelja, Pero Gabrić i Marko Marković; zatim: Josip Ivanišević, Sanja Hanić, Ivan Boban, Ante Bitanga i Jerko Zlatar. Za trotjednoga boravka u Izraelu dragocjene podatke dali su mi monsignor Adalbert Rebić, Jasminka Domaš i Mihailo Montiljo.

Vratit ću se početku, kad sam dočekao prigovore o debljini romana *Meta poglavnik: živ ili mrtav* i svojoj obrani, nakon što sam naglasio kako je to višeslojna knjiga. U njoj je, pored već navedenoga, ispisano mnoštvo duljih ili kraćih životopisa, osim članova obitelji Pavelić, tu su pitki detalji o dirigentu Lovri Matačiću; prvome makedonskom premijeru Lazaru Koliševskome; generalima Mihajlu Apostolskome i Anti Moškovu (neostvarenoj ljubavi Višnje Pavelić); glumcima Dubravku Dujšinu, Vikiju Glovackome, Vjeki Afriću i Joži Rutiću; Dušanu Žanku, prvome intendantu Hrvatskoga narodnog kazališta u NDH; Vladimiru Bakariću, kazališnoj prvakinji Mariji Crnobori (neostvarenoj ljubavi Ante Moškova), koje je bratić, slikar Jozo Crnobori naslikao glasoviti Pavelićev uljani portret; nadbiskupu vrhbosanskome Ivanu Evanđelistu Šariću, pjesniku pod čijom skrbi je obitelj Ante Pavelića ugodno i nesmetano proživjela u Madridu; Radovanu Zogoviću, jugoslavenskome kulturnom glavosijeku; Didi Kvaterniku, koji će se od dvorskoga miljenika pretvoriti u zakletoga neprijatelja bračnoga para

Pavelić; svećeniku – političaru Svetozaru Rittigu, partizanu i ministru u prvoj poratnoj vladi Narodne Republike Hrvatske (otkrio sam da je 1922. vjenčao Antu Pavelića i Mariju Lovrenčević!); pjesnicima Vinku Nikoliću i Tinu Ujeviću; piscu *Ognjišta* Mili Budaku; intelektualcu Tiasu Mortigjiji, glavnome uredniku vodećega dnevnika *Hrvatski narod*, koji je 1947. strijeljan u Rakovu Potoku kod Zagreba; Hanziki, legendarnome zagrebačkom cvjećaru, nesuđenome opernom pjevaču; partizanskome generalu Peki Dapčeviću; Milovanu Đilasu; opernoj divi Zinki Kunc (neskrivenoj simpatiji Josipa Broza Tita); izraelskim generalima Haimu Barlevu i Davidu Eleazaru koji su hrvatskoga podrijetla; premijerki Goldi Meir; Moši Dajanu; slikaru Marcu Chagallu; zagonetnome šefu Mossada nevidljivome Issaru Harelu; nogometnome vrataru Franji Šoštariću, koji je 1946. bio naglavce izbačen iz armijskoga kluba *Partizan* nakon što se za gostovanja u SSSR-u pijan nesmotreno izbrbljao da je kao pilot lovac zrakoplovstva NDH na Istočnome bojištu u Rusiji obarao sovjetske zrakoplove; njemačkome liječniku Rudolfu Seitzu koji je u Berlinu liječio Hermanna Göringa, a u čijoj je Njemačkoj klinici u Madridu preminuo Ante Pavelić; i o velikome zavodniku Branku Benzonu. Potonji je kao hrvatski poklisar u Berlinu, zbog ljubavnih avantura s gospođama i gospođicama, a među kojima su, na nevolju, bile supruge i milosnice nekih od prvih čelnika Trećega Reicha, bio prislijen da se, samo poslije nepune pola godine, neslavno vrati u Zagreb, kako je bilo rečeno: „zbog nedoličnoga ponašanja diplomata najvišega stupnja“. A nakon dolaska u emigraciju, u Buenos Aires, Benzon je opčinio i prvu damu Argentine karizmatičnu Evitu Peron, koja će zbog naklonosti prema njemu omogućiti da Ante Pavelić postane vlasnik unosne tvrtke za izgradnju stanova i tako od siromašnoga crkvenog miša, koji je tijekom prvih argentinskih godina živio na rubu opstanka i u besparici, stekao zavidan imutak. U romanu je sijaset putopisnih opisa meni najmilijih metropola Buenos Airesa, Madrida, Jeruzalema i, dašto, Zagreba.

Pitali su me što me je navelo da se latim ovoga rudarskoga posla koji sam počeo prije tri desetljeća i uz prekide skončao ga kasne jeseni 2009? Prije svega sam se trsio da otkrijem proturječan život Ante Pavelića. Izvan sumnje, bio je vrstan odvjetnik kojega je govor – kad je 1924. na suđenju u Skoplju, branio makedonske separatiste – ušao u pravne antologije. Jednako se istaknuo odvažnom obranom na zagrebačkome procesu povjesničaru dru Milanu Šufflayu, koji će potom pasti zvjerski umoren kao žrtva policijske diktature kralja Aleksandra. Prigodom zločinačkoga atentata na prvake Hrvatske seljačke stranke u beogradskoj Skupštini 1928., kao jedini od poslanika nije ustuknuo pred otkočenim pištoljem podloga ubojice Puniše Račića i nije se bacio ispod klupe nego je ostao prkosno stajati dok je ovaj pištoljem vitlao i bjesomučno pucao. Pavelić je 1932. bio *spiritus movens* Velebitskoga ustanka i dvije godine potom marsejskoga ubojstva kralja Aleksandra Karađorđevića. Ali, s druge strane, budući poglavnik je nadasve oprezno pratio razvoj događaja, pa je umjesto 10. travnja 1941., kao što su ga očekivali, stigao skrivećki u Zagreb pet dana potom, tako da je novu državu umjesto njega proglasio austrougarski general, vremešni Slavko Kvaternik. Ante Pavelić se priklonio fašističkim silama: Hitlerovoj Njemačkoj i Mussolinijevoj Italiji i slao vojnike dragovoljce na ratišta u Rusiju i Ukrajinu. Po uzoru na Njemačku odobrio je zloglasne rasne zakone kad su Židovi, Srbi i Cigani proglašeni građanima najnižega reda i samo stoga što su druge vjere i narodnosti bili proganjani i slani u logore smrti, od kojih je onaj u Jasenovcu ostao kao

neizbrisiva ljaga. Poslušno je prihvatio Rimske ugovore i Italiji prepustio znatan dio hrvatske zemlje i mora. Nije ostao uz svoju vojsku i podanike koji su bježali pred Titovim postrojbama nego je umakao spašavajući golu kožu, najprije u Austriju i zatim u Italiju.

Sve ovo sam opisao hladne glave iznoseći činjenice iz kojih će čitatelj sam izvući zaključke.

Ostajem vaš, poštovani čitatelji, u vjeri da ste moj istup valjano prihvatili i uvjerili se u posvemašnu istinitost podastrtih dokumenata.

Pero Zlatar

Zagreb, u veljači 2010.

Pogovor:
Zlatarov povratak romanu

Životopis književnika i novinara Pere Zlatara (r. 26. 10. 1934. u Skopju) pripada dugom i dostojanstvenom popisu hrvatskih pisaca koji su spisateljsku darovitost dijelili između vlastitih književnih djela i novinskih izdanja, dnevnih, tjednih i mjesečnih.

Ozbiljan slijed takvih pisaca počinje od „oca hrvatskog modernog romana“ Augusta Šenoe, vodi preko kultnog putopisca i feljtonista Antuna Gustava Matoša, i nastavlja se „njegovim sinovima“ Veselkom Tenžerom, Igorom Mandićem i Milanom Ivkošićem, odnosno mlađim podvojenim autorima – piscima-novinarima, kao što su Miljenko Jergović, Jurica i Josip Pavičić, ili Ante Tomić. Uvažili se činjenica da bi se novinarom moglo zvati i Ljudevita Gaja, odnosno Bogoslava Šuleka, onda je jasno da je uloga novina u životu suvremenog pisca, ali i onog otprije 200 godina, velika.

Je li, stoga, čudno to što Pero Zlatar govoreći o sebi kao književniku i novinaru većinom, dakle opsegom, govori o svom novinarsko-uredničkom a ne književnom i uknjiženom radu? Jednako kao što se Mandić predstavlja – novinarom. Njihova prezentnost u novinama ne može biti ništavna prema onoj u knjigama, oni drže do nje kao i do svakog svog čitaoca, i do – kontejnera za stari papir. Ništa ne jamči knjigama bolju, drugačiju sudbinu, rekao bi Branimir Donat. Upravo je istraživačko novinarstvo bilo preduvjet za pisanje Zlatarova dokumentarnog romana „Meta poglavnik: živ ili mrtav“.

Zlatar je ušao u novinarstvo poslije Drugog svjetskog rata, kao dječak s četrnaest godina (Novine mladih, Narodni sport, Narodni list), i živi s njim, i od njega, do danas, u svojstvu dopisnika Jutarnjeg lista iz Beograda. Pripada, dakle, novinskoj plejadi što je formirala javno mnijenje, i javnost, u okvirima socijalističke autoritarne vlasti, koju je krstila Komunistička partija, naraštaju koji je sudjelovao u dopustivim procesima medijske demokratizacije što je imala, još nerasvijetljenog, udjela u demokratskom preokretu 1990., u pionirskim koracima tržišne ekonomije i parlamentarne demokracije.

Među imenima kao što su Nenad Brixy (pisac), Branko Bucalo (prevodilac Capoteova „Hladnokrvnog ubojstva“, spominje se u Zlatarovoj „Meti“) ili Mladen Hanzlowsky (spominje se u „Meti“), Zlatar je bio i ostao samosvojan. Uzeo je izravnog i osviještenog udjela u prvom proboju kulture spektakla i komodifikacije u bivšoj Jugoslaviji, odnosno suvremenoj Hrvatskoj. Kao glavni urednik „Plavog vjesnika“ uvodio je „zaboravljene“ žanrove, poput stripa, i natjecanja za ljepotice-omladinke, to jest za missice. Bio je glavni urednik „Studija“ što je 70-ih postao, s 370.000 prodanih primjeraka, najprodavanija novina Titove Jugoslavije; postavljao je prva mjerila masovnoj kulturi i popularnosti javnih osoba, ali i potrošačkoj groznici u okvirima samoupravljačkog socijalizma, Titovih „nesvrstanih“ kredita i kućne represije.

Novinskim radom ostvareni ugled, utjecaj, pa i – popularnost. Pero Zlatar je upotrijebio za izvan-novinske iskorake. Kao predsjednik Košarkaškog kluba Lokomotiva (1968 - 1972, danas Cibona) osnovao je 1970. diskač, danas klub, Saloon, i to u vrijeme kada New York još nije poznavao modu diskača. Bila je to ispostava rocka, pa i „dekadentne“ zapadne kulture o kojoj su grmjeli partijski i omladinski forumi. Zahvaljujući osnovnoj novinarskoj struci, reklo bi

se – specijalizaciji, sudjelovao je u radu mnogih međunarodnih žirija za glazbu, radio, film i TV, kako na Istoku, tako i na Zapadu. Tucet godina sudjelovao je u radu svojedobno velike TV nagrade Ondas, u Barceloni, koju je tada, 1966. dobila nezaboravljena spikerica Gordana Bonetti.

Pero Zlatar je objavio 17 knjiga, većinom, kako sam kaže, publicističkog žanra. Umjesto rasprave o njegovim karakteristikama, dovoljno je spomenuti dvije biografije Envera Hoxhe (1984, 1986), putopisne zapise iz Albanije (Glasnik iz Tirane, 1984), sportsku monografiju „Priča o Dinamu“ (1982; 1987. bio je direktor toga kluba), te knjigu intervjua „Zvijezde i seljaci“ (1983) – znakovit naslov i opservacija za urednika spomenutih novina. 2003. objavio je svoje razgovore s Matom Meštrovićem, pod naslovom „U vrtlogu hrvatske politike“. No, između svih Zlatarovih autorskih naslova najzanimljiviji su oni romaneskni, objavljeni iste 1978. kod zagrebačke Mladosti: „Bitange mirno“ i „Šarmeri bez pokrića“. Prva knjiga izašla je u danas nepostojećoj „kategoriji“, u omladinskoj biblioteci „Jelen“.

Romani su, dakle, bili namijenjeni adolescentima i odraslima, no nije ih povezivala samo godina izdanja, već i šatrovački, sleng naslovi, polusvijet fuliranata, žicara i – autsajdera. To su likovi što su se tada opisivali još nekim danas zaboravljenim riječima, kao što su probisvijet, vjetropir (veterhanzl), huligan i bitlz. U njima je pisac zagrebao pod površinu uspješnih i slavnih, a pod sjajnim fasadama pronašao je ljudsku šutovinu, plijesan i memlu, skramu izlučevina i suza, javnu laž i privatnu istinu. Zlatar je u romanima zamrznuo jedan izgubljeni i prohujali svijet, i vrijeme.

Usporede li se gornji datumi, postaje jasno da je predmetnuti roman „Meta poglavnik: živ ili mrtav“ svojevrsna summa Zlatarova spisateljskog opusa, kako onog publicističkog, tako i romanesknog. On je, ujedno, njegov ozbiljan povratak žanru romana, i to poslije trideset i dvije godine. Ako je završio 70-e romanima, prošao 80-e višestruko izdavanim publicističkim naslovima, ta „dva“ svoja autorstva objedinio je sada u jedinstvenu romanesknu fresku, koju je sagradio na rubu fikcije i fakcije služeći se bez sustezanja žurnalističkim jezikom i idiomom. Moderni dokumentaristički romani od Capoteova „Hladnokrvnog ubojstva“ (1966), preko Mailerove „Oswaldove priče“ (1995) do danas, razvijeni do savršenstva baš u SAD-u, uzimaju za svoj temelj stvarni događaj ili stvarnu osobu. A Zlatar se usudio poduhvatiti i stvarnih događaja, i osoba, te ih provesti svojom maštom skupa s onim izmaštanim likovima. Po tome je bliži trećem Amerikancu, E. L. Doctorowu, i njegovu romanu „Ragtime“. Međutim, spisateljski problemi, među kojima je i ravnoteža između pedantno istražene zbilje i „ne¬kontrolirane“ mašte, dobili su u Zlatarovu slučaju još jednu dodatnu posebnost. Iza pukovnika UDBe Milića, njegov je glavni protagonist poglavnik NDH Ante Pavelić, koji nije „samo“ zločinac kao Capoteovi ubojice u „Hladnokrvnom ubojstvu“, nije „samo“ Kennedyjev ubojica kao protagonist Mailerove knjige, već je šef marionetskog režima koji je prakticirao genocid i zločin nad Srbima, Židovima, Romima i Hrvatima drugog mišljenja. Bilo pozitivne, bilo negativne mitove o Paveliću stvarala je kako socijalistička historiografija, tako i hrvatska emigracija, što se do preokreta nazivala ustaškom. Pisac ih je uspio prevladati i predstaviti Pavelića kao književni lik, a na temelju opsežnog istraživanja. Istovremeno, u nosiocima socijalističke vlasti

Zlatar je otkrio obične ljude od krvi i mesa, te u namještenicima ozloglašene milicije, zvane UDBa, promašene muževe koji ne prezaju od neljudskih okrutnosti tijekom radnog vremena.

Možda je najvažnije i prijelomno to što je Zlatar prvi pokazao književno-žurnalističkim sredstvima da „takozvana NDH“ nije bila takozvana, nego baš tako imenovana. Da to nije bila zemlja jedino genocida i zločina, kao što bi htjeli jedni, nego i zemlja u kojoj se dokraja živjela mladenačka nevinost bez zaštite, ostavljajući doživotne tragove kako na stvarne i slavne (Lovro Matačić, Viki Glovacki, Novak Simić, Marija Crnobori, Vinko Nikolić itd.) tako i na izmaštane osobe. NDH nije bila isključivo crna, ni bijela, kao što to nije bila, potom, ni Titova Jugoslavija. Premda sivu sintezu najradije odbacujemo, i na nju teško pristajemo, ona je svakako bliža istini od jednodimenzionalne isključivosti. Pokazujući čitaocu cijeli raspon života, kako iz vremena NDH, tako i iz vremena poslijeratne Federativne Narodne Republike Jugoslavije, romanopisac Pero Zlatar uspio je autorski problematizirati točku političkog i društvenog preokreta i preobražaja. To je prvi put da se jedan hrvatski autor usudio opisati ovu temu savezništvom fakcije i fikcije, donoseći nova politička, socijalna i književna otkrića.

Kako je Zlatar već predao izdavačima rukopis knjige kratkih priča „Oproštaj Čaruge i Prpića Velikog noć uoči vješanja“, može se reći da njegov povratak prozi, i romanu napose, pretpostavlja dužnu čitalačku pažnju. S romanom „Meta poglavnik: živ ili mrtav“ pisac je učinio ono što mnogi među nama nisu u stanju: suočio se s nezahvalnom ali jedinom historijom i donio iz nje književno djelo vrijedno pažnje. U marionetskoj državi genocida prepoznao je izgubljenog mladog i malog čovjeka, i prepustio sud čitatelju.

U susljednoj Titovoj zemlji pokazao je naličje nade. Konzekvence obaju tih državnih uređenja reflektiraju se na suvremenost i suvremenike, pa makar mi to ne htjeli. Zlataru dugujemo zahvalnost zato što nam je to pokazao vodeći nas kroz već daleku prošlost. S druge strane, darovao nam je nekoliko ljubavnih priča koje su preživjele totalitarne režime. I poruku kako je ljubav jedino imala smisla u histeriji i kaosu historije.

Željko Ivanjek

Bilješka o autoru

Pero Zlatar rođen je 26. listopada 1934. u Skopju. Novinarstvom se počeo baviti u 15. godini u Zagrebu.

Bio je novinar i urednik: „Novina mladih“, „Narodnog sporta“ (i kasnije „Sportskih novosti“), „Narodnog lista“, „Večernjeg vjesnika“, VUS-a, „SN revije“, „Globusa“ i „Nacionala“. Kao srednjoškolac u Splitu, zajedno s kasnijim prvim hrvatskim ministrom vanjskih poslova Davorinom Rudolfom, i pokojnim novinarom Miljenkom Smojom – 1952. jedan je od pokretača satiričnoga tjednika „Pomet”.

Glavni urednik: „Plavoga vjesnika“; „Studija“ (taj tjednik je u njegovoj eri dostigao nakladu višu od 376.000 primjeraka uz 2% remitende i s početka sedamdesetih bio najnakladniji i najprodavaniji list u bivšoj SFRJ); „Intervjua“; privatnoga dnevnika kratkoga života „Zapad“; a od 2000. do 2001. obiteljskoga tjednika „Arena“.

Od početka posljednjega rata u duljim razdobljima bio stalni dopisnik ST-a, „Globusa“, „Jutarnjega lista“, „Nacionala“ i Nove TV iz Beograda od 1992. do 2008. (s prekidom zbog bolesti od rujna 1993. do travnja 1994. i od 15. lipnja 1999. do 31. ožujka 2000. kad ga je Miloševićev režim protjerao). Iz Beograda – gdje je proveo svih 78 dana NATO-ovih zračnih bombardiranja, od 24. ožujka do 10. lipnja 1999. – osobito su mu bili čitani ratni izvještaji „s lica mjesta“ u „Nacionalu“.

Za seriju reportaža „Priče uz seosku ogradu“ u VUS-u (1966.) glasoviti lingvist Bratoljub Klaić izjavio je da su to „najpoetičniji, najplemenitiji, najizvorniji i najljepši retci koje je pročitao u hrvatskome novinstvu“.

Kao reporter i izvjestitelj proputovao sve kontinente i bio u više od 180 zemalja, između ostalih kao prvi novinar ondašnje SFRJ poslije 1948. u Albaniji, zatim: prvi u Španjolskoj, Portugalu, Tajvanu, Južnoj Africi, Rodeziji, Južnoj Koreji, Čileu (u vrijeme puča generala Pinocheta)... Reportaže iz Albanije 1965. u „Vjesniku“ i „Studiju“ prenesene su praktično u cijelome svijetu. Tim povodom bio je intervjuiran po „New York Timesu“.

Zapaženi razgovori: kralj Juan Carlos, Ramiz Alia, general Rafael Videla, Ismail Kadare, David Eleazar, Haim Bar Lev, Ivo Tijardović, Diego Armando Maradona, Robert Redford, Rauf Denktas, George Vasiliou, Louis Armstrong, Ante Marković, Franjo Punčec, Catherine Deneuve, dr. Christiaan Barnard, Domenico Modugno, Stjepan Bobek, Bernard Vukas, Zlatko Čajkovski, Dražan Jerković, Juan Manuel Fangio, Walter Cronkite, Ivan Generalić, Johan Cruyff, Slavko Stolnik, Jose Lopez Portillo, Adriano Celentano, matadori El Cordobes i El Viti, Ivo Pogorelić, Sylvester Stallone, Ivan Lacković Croata, Farrah Fawcett, Florinda Bolkan, Gordana Bonetti, Lucero Tena, Cesar Luis Menotti, Ursula Andress, Zoran Radmilović, Dražen Petrović, Giuseppe de Santis, Silvana Mangano, Anita Ekberg, Ljubiša Samardžić, Bohumil Hrabal, Aram Hačaturijan, islandska predsjednica Vigdis Finbogadotir, Ivo Robić, Liv Ullmann, Boris Dvornik, Amalia Rodriguez, Bata Živojinović, Hermann Hupper, Hrvoje Macanović, Vera Nikolić, Mark Spitz, Vojislav Šešelj, Borislav Jović, Mario Kempes, Zoran Đinđić, Milorad Dodik, Vuk Drašković, Daniel Pasarella, Zlatica i Joško Broz, Veljko Bulajić, Franjo Tuđman, Stipe Mesić, Kiro Gligorov, Milo Đukanović, Boris Trajkovski, Arsen Dedić, Mira Stupica, Ernesto Cardenal,

Hrvoje Šarinić, Nikola Pilić, Branko Silađin, Slavka Ranković, Elvis Presley, Dino Rađa, Toni Kukoč, Predrag Mijatović, Dejan Savićević, Ruža Pospiš, albanski ekskralj Leka, Milena Dravić, Josip Vrhovec, Radivoje Marković, Mladen Delić, Rade Šerbedžija, Miroslav Ćiro Blažević, George Chuvalo, Ivica Šerfezi, Bora Milutinović, Roger Moore, Keke Rosberg, Miljan Miljanić, princeza Jelisaveta Karađorđević, Momir Bulatović, Vesna Vulović, Filip Vujanović, Goran Bregović, Dušan Bajević, Anton Kikaš, Ferencz Puskas, Miki Manojlović, Vlade Divac, Dragoslav Šekularac, Robert Prosinečki itd. Autor niza TV dokumentarnih emisija, među kojima su: „Tajvanski sindrom“ i „Istočno od zelene linije“ (o Turskoj Republici Cipar) prikazane u niz zemalja svijeta; te „Kralj Nikola I Petrović“.

Objavio 17 knjiga (u oko 40 izdanja), većinom publicističkih: dvije biografije Envera Hoxhe (još za života: „Gospodar zemlje orlova“; te dopunjena i proširena poslije njegove smrti: „Enver Hoxha - politička biografija“); zapise iz Albanije: „Glasnik iz Tirane“; putopise: „Vežite se slijećemo“ i „Otključani globus“; razgovore: „Zvijezde i seljaci“; sportske: „Priča o Dinamu“; za djecu: „Više od najvišega“ i „Medvjed u zelenoj bundi“; uz dva romana: „Šarmeri bez pokrića“ i „Bitange mirno“. Posljednja mu je objavljena u ljeto 2003., razgovori s Matom Meštrovićem: „U vrtlogu hrvatske politike“.

Bio član svjetskih žirija: 12 godina zaredom za radio i televiziju „Ondas“ u Barceloni (kad je niz naših djelatnika osvojilo to visoko prestižno međunarodno priznanje: Gordana Bonetti, Jasmina Nikić, Anton Marti, Ljubo Jelčić, Vojo Šiljak i drugi) i kad je tim povodom pod pojmom „Ondas“ uvršten u Klaićev „Rječnik stranih riječi“; te 11 godina „Plus ultra“ (za najplemenitiji dječji pothvat); glazbenih festivala u: Zagrebu, Opatiji, Splitu, Palma de Mallorci, Ciudad Mexicu itd.

Izvještavao s filmskih i glazbenih festivala (San Remo, Cannes, Ciudad Mexico, Atena itd.), te s niza olimpijskih zimskih i ljetnih igara, svjetskih i europskih prvenstava u nogometu, košarci i atletici.

Nagrade (za novinstvo): „Zlatni mikrofon Radio Barcelone“; „Zlatno pero“ Zagrebačkoga Velesajma; „Zlatno pero“ Ohridskoga plivačkog maratona; i kao najvažnija „Otokar Keršovani“, za životno djelo Hrvatskoga novinarskog društva (za 1999.).

Počasni građanin Miamija i Los Angelesa.

Dobitnik Priznanja grada Zagreba (1971).

Koautor teksta jedne od najpopularnijih zagrebačkih popjevki „Zadnji fijaker“ (s Dragom Britvićem), koju je uglazbio Stjepan Mihaljinec, a pjevao Viki Glovacki, i koju je strukovni žiri Kluba Zagrepčana proglasio najzagrebačkijom pjesmom XX stoljeća.

Autor (neizvedene) optimističke drame „Svileni petak“.

Upravo piše roman „Krvnikov pir“ (iz zagrebačke prošlosti s prijelaza iz XV u XVI stoljeće); i završava knjigu za djecu s kratkim pričama o psima „Psetopisi“.

Utemeljio kultni zagrebački klub „Saloon“.

Služi se španjolskim, francuskim, talijanskim, engleskim, bugarskim, makedonskim i ruskim.

Supruga: prof Ksenija Francetić, prevoditeljica.

Otac četvero fakultetski obrazovane djece: Bojana, Stjepan, Jerko i Jana (od njih ima četvero unučadi).

BALKANDOWNLOAD

Izvornik: archive.org 2020
Obrada: VestaHR 2026